

TITUS LIVIUS

De la fundarea Romei

IV

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

AU APĂRUT

Georgescu, Titu

De la greva generală la crearea
P.C.R.

Rădulescu, Gh.

Anii furtunilor

Deborin, G. A.

Caracterul celui de-al doilea
război mondial

* * *

Istoria diplomației, vol. I

Titus Livius

De la fundarea Romei, vol. III

Kolobova, K. M.

Ozerețkaia, E. L.

Cum trăiau vechii greci

TITUS LIVIUS

DE LA FUNDAREA ROMEI

IV

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

TITUS LIVIUS
DE LA FUNDAREA ROMEI
IV

TITI LIVII PATAVINI

AB URBE CONDITA
LIBRI

TITUS LIVIUS

DE LA FUNDAREA
ROMEI

IV

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
București — 1962

Traducerea din limba latină a fost făcută de:

Toma Vasilescu

Florica Demetrescu

Paul H. Popescu

Note:

Toma Vasilescu

Paul H. Popescu

CARTEA XXXI

I Mă bucur și eu că am ajuns la capătul războiului punic, de parcă aş fi fost părtaş la truda și la primejdiile lui. Căci, cu toate că nu i-ar fi îngăduit unuia care și-a propus să îmbrățișeze întreaga istorie romană să se simtă obosit scriind numai cîteva părți dintr-o operă atît de mare, totuși, văzînd că pentru 63¹ de ani (căci atîți au trecut de la primul război punic pînă la terminarea celui de-al doilea), mi-au fost necesare tot atîtea cărți² cîte am scris pentru 487³ de ani de la întemeierea Romei și pînă la consulatul lui Ap. Claudius, care a început primul război cu Carthagina, îmi dau seama că, cu fiecare pas pe care-l fac, asemenea acelor care, pornind de la țarm, înaintează în mare, — mă simt atras spre adîncimi mai mari și mai de nepătruns; văd că opera mea se mărește din ce în ce, cu toate că, isprăvind primele cărți, credeam că lucrarea se apropie de sfîrșit.

După pacea cu punii a urmat războiul cu Macedonia; acest război însă nu se poate compara cu primul nici în privința primejdiilor, nici în privința vitejiei comandantului, nici a puterii de luptă a soldaților; strălucirea acelor regi străvechi⁴ și întinderea stăpînirii acestui neam, care cuprinsese odinioară o bună parte din Europa și alta și mai mare din Asia, îl fac încă mai vestit. De altfel, războiul cu Filip⁵, început cu 19 ani mai înainte, se terminase de trei⁶ ani.

Cauza⁷ izbucnirii războiului și a încheierii păcii⁸ au fost aetolienii⁹. Romanii scăpați (de grija războiului punic) erau în pace cu Carthagina, dar erau mîniați pe Filip, care, pe de o parte, nu respectase nici pacea cu aetolienii

și cu ceilalți aliați din regiune, iar pe de alta, trimisese și ajutoare¹⁰ și bani lui Hannibal și carthaginezilor în Africa. Pe lângă aceasta, rugămințile athenienilor pe care Filip i-a încercuit în oraș, după ce le pustiise ținuturile, i-au înduplecat pe romani să pornească din nou războiul.

II Cam în același timp au sosit soli de la regele Attalus¹¹ și de la rhodieni¹², aducând vestea că și cetățile din Asia sînt îndemnate la răscoală. Acestor soli li s-au răspuns că de chestiunea Asiei va avea grijă senatul. Rezolvarea în întregime a războiului cu Macedonia a fost lăsată pe seama consulilor¹³, care atunci se găseau în provinciile lor (angajați în lupta cu boiii). Romanii au trimis între timp la Ptolemaeus¹⁴, regele Egiptului, trei soli și anume pe C. Claudius Nero¹⁵, pe M. Aemilius Lepidus¹⁶ și pe P. Sempronius Tuditanus¹⁷, ca să-i dea de știre regelui că Hannibal și carthaginezii au fost înfrinți și totodată să-i aducă și mulțumiri pentru că a rămas credincios poporului roman în momente atît de primejdioase, cînd înșiși aliații vecini l-au părăsit, și să-i ceară să-și păstreze față de poporul roman străvechea credință, dacă, siliți de nedreptățile săvîrșite de Filip, vor începe războiul cu Macedonia.

Cam în același timp, consulul P. Aelius, după ce a auzit că, înainte de sosirea lui în Gallia, boiii¹⁸ năvăliseră pe pămînturile¹⁹ aliaților, și-a strîns două legiuni formate în grabă pentru a înăbuși această răscoală; a mai adăugat acestei armate și patru cohorte din armata sa. Apoi a dat ordin lui C. Ampius, comandantul aliaților, să treacă cu această oaste de strînsură prin Umbria (prin ținutul care se numește Tribus Sapinia²⁰) și să năvălească după aceea în teritoriul boiilor. El însuși s-a îndreptat într-acolo, prin munți, pe un drum deschis.

Ampius, ajungînd în ținuturile dușmane, le-a prădat la început netulburat și cu destul folos. Apoi, după ce și-a ales un loc destul de potrivit lângă Castrum Mutilum²¹, a plecat la seceriș (căci grînele erau tocmai coapte). Dar, deoarece nu cercetase îndeajuns împrejurimile și nu lăsase puncte de sprijin destul de puternice care să-i apere pe cei care-și lăpdaseră armele și se apucaseră de treabă, atacat pe neașteptate de galli, Ampius este încercuit îm-

preună cu toți ostașii care strîngeau grîul. Fuga și spaima au pus numaidecît stăpînire chiar și pe cei care aveau arme. Ca la 7 000 de oameni, împrăștiati prin lanul de grîu, au fost omorîți, între care și comandantul lor, C. Ampius; cei rămași s-au îngămădit, de frică, în castru. Astfel, rămași fără un comandant sigur, soldații s-au înțeles între ei, și în noaptea următoare, lăsîndu-și acolo o parte din lucrurile lor, au ajuns la consul, mergînd prin codri aproape neumblați. În afară de pustiirea teritoriului boiilor și de încheierea unui tratat cu ligurii ingauni, în provincia sa consulul n-a mai făcut altceva care să merite a fi amintit. Apoi s-a înapoiat la Roma.

III Îndată ce s-a întrunit senatul, deoarece toți senatorii cereau să se vorbească mai întîi despre Filip și despre plîngerile aliaților, s-a făcut numaidecît darea de seamă în această privință. Senatul a hotărît în unanimitate, ca consulul P. Aelius să investească cu comanda supremă pe cine crede el de cuviință și acesta să treacă în Macedonia²², după ce va lua în primire flota adusă din Sicilia de Cn. Octavius²³. M. Valerius Laevinus²⁴, fiind trimis ca propraetor, primi 38 de corăbii lîngă Vibo²⁵ de la Cn. Octavius și trecu în Macedonia. Acolo a sosit la el legatul M. Aurelius²⁶. Acesta i-a adus la cunoștință cîtă armată a strîns regele, cîte vase a pregătit, cum a îndemnat la răscoală, fie el, fie solii lui, populația nu numai din orașele de pe continent, dar și din insule; romanii trebuie să se străduiască din răputeri să întreprindă acest război, ca nu cumva Filip să aibă tot atîta îndrăzneală, dacă îi va vedea șovăind, cîtă a avut Pyrrhus, deși cu un regat mai mic. S-a hotărît ca Aurelius să aducă la cunoștința consulilor și senatului toate acestea.

IV La sfîrșitul acestui an, după ce s-a făcut darea de seamă în legătură cu împrăștierea veteranilor care purtasera războiul în Africa, sub conducerea și auspiciile lui P. Scipio, senatorii au hotărît printr-un decret ca praetorul urban, M. Iunius, să aleagă, dacă el crede de cuviință, 10 cetățeni²⁷ care să măsoare și să împartă ținuturile din Samnium și Apulia, care erau proprietatea²⁸

poporului roman. Au fost numiți P. Servilius²⁹, Q. Caecilius Metellus³⁰, C. și M. Servilius (amîndoi aveau porecla de Geminus³¹) L. și A. Hostilius Cato³², P. Villius Tappulus³³, M. Fulvius Flaccus, P. Aelius Paetus³⁴, T. Quinctius Flaminius³⁵.

În cursul acelor zile, în timp ce comandantul P. Aelius prezida comițiile, au fost aleși consuli P. Sulpicius Galba³⁶ și C. Aurelius Cotta³⁷; apoi s-au ales și praetorii Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpurio³⁸, Q. Fulvius Gillo³⁹ și C. Sergius Plancus. Aedilii curuli, L. Valerius Flaccus⁴⁰ și L. Quinctius Flaminius⁴¹, au organizat, cu mari pregătiri și cu un deosebit fast, reprezentări scenice; acestea au durat vreme de două zile. Ei au împărțit poporului, pe preț de patru ași⁴², o mare cantitate din grîul trimis de P. Scipio din Asia, cîștigînd prin acestea cea mai mare dragoste și recunoștință din partea poporului. S-au celebrat de asemenea — din nou în întregime —, în trei rînduri, jocurile plebeiene prin grija aedililor plebei L. Apustius Fullo și Q. Minucius Rufus, care din aedil fusese ales praetor. Cu prilejul jocurilor s-a dat în cinstea lui Jupiter și un ospăț⁴³.

V În al 551-lea⁴⁴ an de la întemeierea Romei — cîteva luni mai tîrziu după încheierea păcii cu Carthagina —, în timpul consulatului lui P. Sulpicius Galba și C. Aurelius, a început războiul cu Filip. Consulul P. Sulpicius, în ziua cînd a preluat funcția de consul, la idele lui martie⁴⁵, mai înainte de orice, a făcut această propunere și senatul a decretat: să se aducă jertfe de vite mari zeilor pe care îi vor hotări ei, iar jertfele să fie însoțite de următoarea rugăciune: „Tot ceea ce senatul și poporul roman va întreprinde în interesul republicii, tot ceea ce are de gînd să săvîrșească în războiul pe care-l va începe, să se sfîrșească cu bine și cu izbîndă atît pentru poporul roman, cît și pentru aliații lui și pentru numele latin“. S-a mai hotărît ca, după ceremoniile religioase, să fie consultat senatul cu privire la situația republicii și a provinciilor. În cursul acelor zile au sosit și scrisorile trimise de legatul M. Aurelius și de propraetorul M. Valerius Laevinus, care au ațîțat și mai mult spiritele la război. Tot atunci a venit și o

nouă solie⁴⁶ de la athenieni cu vestea că regele⁴⁷ se apropie de hotarele lor; dacă în scurt timp nu vor fi ajutați, nu numai ținuturile, dar și orașul lor va cădea în stăpînirea lui Filip.

Consulii au adus la cunoștință că ceremoniile divine au fost săvîrșite după rînduială; de asemenea, a fost anunțat răspunsul haruspiciilor că zeii au fost favorabili, deoarece măruntaiele au arătat semne prielnice, prevestind întinderea hotarelor, biruință și triumf; după acestea s-a dat citire scrisorilor lui Valerius și Aurelius și au fost ascultați solii athenienilor. S-a dat cu acest prilej un *senatus-consultum* prin care s-au adus mulțumiri aliaților⁴⁸, deoarece n-au fost clintiți în credință față de romani, nici măcar de teama impresurării, cu toate că au fost amenințați atîta vreme. În ceea ce privește trimiterea ajutorului, ei le vor da răspunsul după ce consulii vor trage la sorți provinciile, și după ce consulul căruia în va reveni Macedonia va face propunerea, în adunarea poporului, să se declare război lui Filip, regele Macedoniei.

VI Provincia Macedonia îi căzu la sorți lui P. Sulpicius. Acesta făcu următoarea întrebare în adunarea poporului: „Vrea și poruncește poporul roman să declare război regelui Filip și macedonenilor din regatul lui, pentru nedreptățile pricinuite și pentru că au ridicat armele împotriva aliaților poporului roman?” Celuilalt consul, Aurelius, i-a revenit Italia. Apoi și praetorii au tras la sorți provinciile: G. Sergius Plancus a primit praetura urbană⁴⁹, Q. Fulvius Gillo — Sicilia, Q. Minucius Rufus — Bruttium⁵⁰, iar L. Furius Purpurio — Gallia⁵¹. În primele comiții aproape toate centuriile au respins propunerea în legătură cu declararea războiului cu Macedonia. Pe de o parte, au făcut aceasta pentru că oamenii, istoviți de durata și de greutatea războiului și scîrbiți de atîtea efortări, nu mai vroiau să înfrunte din propriu imbold alte primejdii, pe de altă parte, pentru că tribunul⁵² plebei, Q. Baebius, pornind pe vechiul făgaș al acuzațiilor, îi învinuiau pe senatori că ei vor să se țină lanț războaiele pentru ca plebea să nu se poată bucura niciodată de pace. Senatorii au suportat greu această

învinuire și, revoltați, l-au atacat în senat pe tribunul plebei cu cuvinte aspre. Toți l-au îndemnat pe consul să convoace din nou comițiile și să propună din nou aceeași lege spre votare, și „să mustre poporul pentru nepăsarea lui și să-i arate limpede câtă pagubă și dezonoare va aduce amânarea războiului”⁵³.

VII Comițiile s-au întrunit pe Cîmpul lui Marte. După ce consulul convoacă adunarea, mai înainte de a trimite centuriile la vot, grăi astfel:

„Mi se pare, cetățeni, mie, consulul vostru, că voi treceți cu vederea că acum nu sînteți consultați pentru a alege între pace și război (căci Filip care ne urzește un război năpraznic și pe mare, și pe uscat, nici nu ne lasă această alegere), ci acum trebuie să hotărîți dacă trimiteți trupe în Macedonia, sau dacă îl așteptați pe dușman în Italia. Ce însemnătate are acest fapt, dacă ceea ce niciodată mai înainte n-ați încercat în alte războaie, ați simțit (pe pielea voastră), de bună seamă, în cel din urmă război? Căci cine mai poate sta acum la îndoială că, dacă am fi ajutat la vreme pe saguntinii împresurați care se cereau sprijinul (așa cum făcuseră părinții noștri cu mamertinii⁵⁴), am fi strămutat în Hispania războiul pe care, trăgăninindu-l, l-am adus pe pămîntul Italiei cu mari pierderi pentru noi? Nu ne mai îndoim de fel că pe același Filip, care se înțeleșese prin soli și scrisori cu Hannibal să vină în Italia, noi l-am putut ține pe loc, în Macedonia, numai trimițînd o flotă sub comanda lui Laevinus, care a și început lupta pe teritoriul lui Filip. Și acum, după ce Hannibal a fost izgonit din Italia, după ce carthaginezii au fost înfrinți, noi șovăim să facem ceea ce am făcut atunci cînd dușmanul nostru era încă în țară? Să îngăduim ca după ce va fi Athena cucerită, acest rege să constate că sîntem șovăielnici tot așa cum i-am îngăduit lui Hannibal s-o constate cînd a pus stăpînire pe Saguntum? Însă de astă dată Filip va ajunge în Italia nu ca Hannibal, după cinci luni de la cucerirea Saguntului, ci numai în cinci zile, pornind pe mare de la Corintus. Hai să zicem că nu-l putem pune pe Filip alături de Hannibal, nici pe macedoneni alături de carthaginezi, totuși, negreșit, îl putem compara

cu Pyrrhus. Să-l comparăm, zic eu? Dar cu cât se deosebește un conducător de celălalt și un neam de altul! Epirul a fost întotdeauna, și este și acum, o mică parte din regatul Macedoniei. Filip însă are astăzi în stăpînirea lui tot Peloponezul și pe argienii atît de vestiți prin gloria străbună și prin moartea lui Pyrrhus. Faceți acum o comparație cu situația noastră: cu cât Italia era mai înfloritoare și cu cât mai neștirbită era situația noastră cînd comandantii erau în viață, cînd armatele erau tefere, pe care în urmă i-a înghițit războiul cu Carthagina. Totuși atacul lui Pyrrhus ne-a zdruncinat zdravăn; și el s-a apropiat învingător de Roma! Atunci s-au despărțit de noi nu numai tarentinii și locuitorii de pe țărmurile Italiei, care se numesc Grecia Mare, încît ai fi putut crede că i-au urmat pe cei de un neam și o limbă cu ei, ci ne-au părăsit chiar și lucanii, bruttii și samniții. Și credeți voi că toți aceștia vor sta liniștiți și ne vor mai rămîne credincioși după ce Filip va intra în Italia? Căci s-a văzut cum ne-au păstrat credința după războiul cu Carthagina! Toți aceștia vor rămîne alături de noi numai dacă nu vor găsi pe nimeni cu care să se alieze! Dacă ați mai fi pregetat să treceți în Africa ați fi avut și acum, în Italia, dușmani pe carthaginezi și pe Hannibal. Războiul să se poarte mai degrabă pe pămîntul Macedoniei decît al Italiei! Să fie pustiite prin foc și sabie orașele și ținuturile dușmanei! Noi am avut întotdeauna mai multe izbînzii și am fost mai puternici cînd am luptat în afară, decît atunci cînd luptăm în țara noastră.

Și acum mergeți, cu ajutorul zeilor, la vot, și ceea ce a propus senatul, hotărîți voi! La acest vot vă îndeamnă nu numai consulul vostru, ci și voința zeilor nemuritori. Căci ei mi-au prevestit, în timp ce le aduceam jertfă și mă rugam pentru reușita acestui război, izbîndă și propășire pentru mine, pentru voi, pentru aliați, pentru numele de latin, pentru flotele și armatele noastre“.

VIII Trimisă la vot după terminarea acestui discurs, adunarea poporului a votat războiul propus. După aceea consuli au hotărît printr-un *senatus-consultum* trei zile

de rugăciuni. La toate altarele, zeii au fost rugați ca războiul cu Filip, hotărît de popor, să se sfîrșească cu bine și cu biruință. Apoi consulul Sulpicius i-a consultat pe fețialii⁵⁵, dacă e mai bine ca războiul pe care-l vor declara lui Filip să-i fie adus la cunoștință chiar lui Filip, sau este îndeajuns să se dea veste primei garnizoane întîlnite în țara lui. Fețialii au răspuns că oricum va proceda va fi la fel de bine. Senatul l-a însărcinat pe consul să trimită dintre fețialii care nu fac parte din rîndurile senatorilor, pe cine va crede el de cuviință pentru a declara războiul. Apoi s-a discutat în privința armatelor consulilor și praetorilor⁵⁶. Consulii au primit porunca să recruteze⁵⁷ fiecare cîte două legiuni și să trimită la vatră vechile armate. S-a îngăduit lui Sulpicius, în sarcina căruia cădea acest nou și însemnat război, să-și strîngă cît mai mulți voluntari cu putință din armata adusă de P. Scipio din Africa; „totuși să nu aibă dreptul de a înrola fără voia lui nici un soldat din vechile contingente“. Praetorii L. Furius Purpurio și Q. Minucius Rufus să primească din partea consulilor cîte 5 000 de aliați latini; cu aceste trupe, unul să ia în primire provincia Gallia, altul — Bruttium. Q. Fulvius Gillo primi și el ordin să-și aleagă, din armata pe care o avusese consulul P. Aelius, pe cei care slujiseră în armată mai puțini ani și să-și facă și el o armată de 5 000 de aliați cu nume latin: aceasta să asigure paza provinciei Sicilia. Lui M. Valerius Falto, care în anul trecut fusese praetor în Campania, i s-a prelungit comanda pe încă un an; i s-a poruncit să treacă în calitate de propraetor în Sardinia. Și acesta să-și aleagă din armata care se găsea acolo 5 000 de aliați cu nume latin, dintre cei cu mai puțin ani de serviciu militar. La rîndul lor, consulii primiră ordin să înroleze două legiuni urbane care să intervină ori de cîte ori va fi nevoie, deoarece în Italia, în timpul războiului punic, numeroase neamuri fuseseră aliate cu Carthagina și de aceea spumegau de ură. Statul roman avea să se folosească în acel an de șase legiuni⁵⁸.

IX În mijlocul pregătirilor de război au sosit soli de la regele Ptolemaeus care au adus la cunoștință că athe-

nienii au cerut de la regele lor ajutor împotriva lui Filip. „Însă, cu toate că athenienii sînt aliați comuni, regele nu le va trimite lor nici flotă, nici armată pentru a apăra, sau pentru a ataca pe cineva, fără învoirea poporului roman. De aceea dînsul sau va rămîne pe loc în regatul său, dacă romanii au de gînd să apere și pe aliați, sau dimpotrivă, el îi va lăsa pe romani să stea liniștiți. Dacă romanii preferă această situație el va trimite ajutoare pentru a putea scăpa cu ușurință Athena împotriva lui Filip. Senatul a adus mulțumiri regelui și i-a răspuns că „poporul roman intenționează să-și sprijine aliații săi. Dacă cumva va avea nevoie de ajutor în timpul acestui război, se va adresa regelui lor: el știe că forțele regatului lui constituie pentru statul roman un sprijin sigur și credincios“. Apoi, în urmă hotărîrii senatului, s-au dat în dar fiecărui sol cîte 5 000 de ași.

În acest timp consulii continuau recrutarea și pregăteau tot ce este necesar pentru război; pentru că cetățenii erau cuprinși de un sentiment religios — așa cum se întîmplă în preajma unor războaie noi — cu toate că se făcuseră sacrificii și rugăciuni la toate altarele, pentru a nu lăsa deoparte ceva din ce se făcea odinioară, s-a ordonat consulului, căruia îi revenise Macedonia, să făgăduiască în cinstea lui Jupiter și jocuri și daruri. Marele pontifice Licinius a întîrziat însă decretul oficial. El a spus că trebuie să se fixeze de îndată suma, pentru că nu se poate îndeplini făgăduiala unei sume neprecise și pentru că aceasta nu poate fi folosită pentru țeluri de război; suma făgăduită trebuie numaidecît pusă deoparte, fără a fi amestecată cu alți bani. Dacă nu se va face așa, făgăduiala nu va putea fi împlinită după ritual. Cu toate că această părere, cît și cel care o susținea îi impresionase pe toți, consulul a primit totuși poruncă să consulte și colegiul pontificilor, dacă este îngăduit să se facă o făgăduință, potrivit rînduielilor religioase, fără a fi fixată suma de bani. Pontificii au răspuns că este îngăduit, și că așa este cît se poate de bine. Și astfel, consulul făgădui serbări și ofrande, repetînd după pontifice cuvintele rostite mai înainte la făgăduințele

quinquenale⁵⁹, cu singura deosebire că suma lor rămînea să fie fixată cînd va socoti de cuviință senatul. Înainte s-au mai făcut de opt ori făgăduințe⁶⁰ de „jocuri mari” zeilor, dar întotdeauna suma promisă era fixată dinainte; acum este prima oară cînd această sumă a rămas nefixată.

X În vreme ce gîndurile tuturor erau îndreptate către războiul cu Macedonia, s-a ivit pe neașteptate, tocmai cînd oricine se temea mai puțin de aceasta, vestea răscoalei gallilor⁶¹. Insubrii, cenomanii și boiții, îndemnîndu-i și pe celini⁶² și pe ilvați⁶³ și pe celelalte neamuri ligurice, avînd în frunte pe carthaginezul Hamilcar, care rămăsese acolo din armata lui Hasdrubal⁶⁴, au intrat în Placentia. Și după ce au prădat orașul și, plini de mîine, i-au dat foc unei mari părți, lăsînd între ruine, ce ardeau încă, numai 2 000 de oameni, trecînd Padul, au pornit să jefuiască Cremona. Auzind de măcelul cetății vecine, coloniștii au avut răgaz să închidă porțile și să rînduiască străji de-a lungul zidurilor, pentru ca cel puțin, înainte de a fi cuceriiți, să fie asediați, ca să aibă vreme să trimită soli la praetorul roman înainte de a fi învinsă cetatea. L. Furius Purpurio comanda atunci, în acea provincie, o armată de 5 000 de oameni, de aliați și latini, ceilalți fiind trimiși la vatră, așa cum hotărîse senatul. Cu aceste trupe a sosit la Arminium, în regiunea cea mai apropiată de această provincie. Numaidecît a adus la cunoștința senatului, în ce stadiu se află răscoala din Gallia: „dintre cele două colonii care scăpaseră de furia războiului punic, una a fost cucerită și distrusă de dușmani, cealaltă este împresurată. Nici el nu le va putea fi de vreun ajutor, cu armata sa, coloniștilor aflați în primejdie, decît dacă senatul va voi să-i arunce în luptă pe cei 5 000 de aliați ai lui, pentru a fi măcelăriți de cei 40 000 de dușmani (căci atîția sînt acum sub arme). Această înfrîngere va spori și mai mult curajul dușmanilor, care se mîndresc încă de pe acum de cucerirea coloniei romane”.

XI După citirea acestei scrisori s-a hotărît astfel: „Consulul C. Aurelius să poruncească armatei chemate sub arme a se aduna într-o anumită zi în Etruria, și să plece

în aceeași zi la Arminium și acolo sau el să se ducă dacă îi vor îngădui treburile statului, ca să înăbușe răscoala gallilor, sau să scrie praetorului Q. Minucius să pornească după ce vor veni la el legiunile din Etruria, ca să elibereze colonia. În schimbul acestor legiuni el să trimită în această vreme pentru paza Etruriei 5 000 de aliați. Totodată au hotărît să trimită în Africa o solie, care să se ducă la Carthagina, și tot aceeași solie și în Numidia, la regele Massinissa. La Carthagina să dea de știre că «concetățeanul lor Hamilcar, rămas în Gallia mai dinainte, fie din armata lui Hasdrubal, fie mai curînd din cea a lui Mago⁶⁵, — aceasta nu se știe sigur, — a ațîțat armatele gallilor și ale ligurilor, și călcînd tratatul, a pornit război împotriva romanilor. Dacă carthaginezii vor să se mai bucure de pace, să-l recheme în patrie și să-l predea poporului roman». Totodată, solii au primit poruncă să aducă la cunoștința Carthaginei că nu le-au fost înapoiți toți dezertorii; se vorbește că mulți dintre ei se plimbă liberi la Carthagina. Toți aceștia trebuie căutați și prinși, pentru a fi trimiși romanilor, așa cum s-a hotărît prin tratat». Acestea au fost însărcinările date solilor pentru carthaginezi.

Solii au primit ordin să aducă lui Masinissa⁶⁶ felicitări, „nu numai pentru că și-a recucerit regatul, dar și pentru că a adăugat o parte foarte înfloritoare din țara lui Syphax“. În afară de aceasta s-a adus la cunoștința regelui Masinissa că „romanii au început războiul cu Filip, pentru că acesta a dat ajutor carthaginezilor și pentru că, în vreme ce poporul roman era în plin război, macedonenii au pricinuit pagube aliaților poporului roman. Tot Filip i-a silit pe romani să trimită flote și armate în Grecia și faptul că i-a ținut în chipul acesta pe loc, a fost una din principalele cauze care a întîrziat trecerea armatelor în Africa. De asemenea, să-i ceară lui Masinissa ca să trimită trupe de călăreți numizi pentru acest război. S-au adus regelui daruri de seamă: vase de aur și de argint, o togă de purpură, o tunică brodată, un sceptru de fildeș, o *toga praetexta* și un scaun curul. Și dacă cumva Masinissa are nevoie de ceva pentru întărirea și mărirea regatului lor, romanii îi vor sprijini din toate puterile, așa cum merită“.

În acele zile au sosit în senat soli din partea lui Vermina, fiul lui Syphax. Ei au căutat să-l dezvinovățească

pentru greșeala și tinerețea sa și să arunce toată răspunderea pe seama vicleniei carthaginezilor. „Și Masinissă a devenit din dușman prieten al poporului roman, — spuneau ei. — și Vermina se va strădui să nu se lase întrecut în servicii față de poporul roman nici de Masinissa, nici de vreun alt aliat. De aceea el cere să fie numit de senat rege, aliat și prieten“.

Senatul a răspuns solilor că „atît tatăl lui, Syphax, s-a arătat, fără vreun motiv, din aliat și prieten, dușman, cît și el însuși; la începutul tinereții lui a pornit război împotriva romanilor, așa că ar trebui mai degrabă să ceară pace, înainte de a pretinde să fie numit rege, aliat și prieten. Poporul roman obișnuia să dea acest titlu regilor pentru merite deosebite față de el. Vor pleca soli romani în Africa cu însărcinarea, din partea senatului, să încheie pace cu Vermina, care va trebui să lase totul la libera alegere a poporului roman. Dacă el va avea să adauge sau să schimbe ceva, va trebui să ceară îngăduința senatului“.

Solii trimiși cu această însărcinare în Africa au fost C. Terentius Varro⁶⁷, Sp. Lucretius, Cn. Octavius. Fiecăruia i s-au pus la dispoziție quinquere.

XII Apoi a fost citită în senat darea de seamă trimisă de praetorul Q. Minucius, care comanda provincia Bruttium. El anunța că la Locri a fost jefuit⁶⁸ noaptea, pe ascuns, tezaurul templului Proserpinei și că nu a rămas nici o urmă de la cei care au săvîrșit această faptă. Senatul s-a arătat foarte supărat că nu se mai termină cu nelegiuirile, și că nici măcar acum, după fărădelegea și pedeapsa atît de cunoscută, dată de curînd lui Pleminius, oamenii nu se arată înpăimîntați. Consulul C. Aurelius a primit însărcinarea să-i scrie praetorului din Bruttium din partea senatului: „În chestiunea jefuirii tezaurului, senatul hotărăște ca el să urmeze exemplul de acum trei ani⁶⁹ al praetorului M. Pomponius. Dacă vor găsi toți banii, să-i pună la loc; dacă vor găsi mai puțini, să-i completeze și, dacă cred de cuviință, să săvîrșască jertfe de ispășire, așa cum au hotărît mai înainte pontificii“. Minunile anunțate în diferite locuri și în același timp au mărit grija de a ispăși pîngărirea templului. Se spunea că în

Lucania s-a aprins cerul, și că la Privernum, deși era senin, soarele a avut culoarea roșie; apoi că în templul Junonei Sospita de la Lanuvium, s-a auzit, în timpul nopții, un mare zgomot. Se povesteau și nașteri neobișnuite în diferite locuri; la sabini s-a născut un copil, fără a se ști dacă este băiat sau fată; tot la fel s-a găsit un copil hermafrodit de 16 ani. La Frusino s-a născut un miel cu cap de porc; la Sinuessa, un porc cu cap de om, iar în Lucania, pe ogorul public, un cal cu cinci picioare. Toate aceste ciudățenii ale naturii au părut îngrozitoare și prevestitoare de rele, dar lumea s-a temut îndeosebi de hermafrodiți și de aceea s-a poruncit să fie zvîrliți în mare, așa cum s-a mai întîmplat cu asemenea monștri, și în timpul consulilor C. Claudius și M. Livius.

Preoții decemviri, la porunca senatului, au cercetat cărțile sibylline cu privire la această arătare⁷⁰. Consultînd cărțile, decemvirii au cerut să se săvîrșească aceleași ceremonii, care mai fuseseră făcute pentru aceste minuni. Pe lingă aceasta ei au poruncit ca de trei ori cîte nouă fecioare să cînte prin oraș un imn și să ducă un dar zeiței Junona. După răspunsul decemvirilor, consulul C. Aurelius a avut grijă ca totul să se îndeplinească întocmai. Imnul, pe care înainte îl compusese Livius — după amintirea părinților noștri — l-a compus, cu acest prilej, P. Licinius Tegula.

XIII Toate slujbele de ispășire pentru acele profanări au fost încheiate (căci la Locri, Q. Minucius își terminase cercetările în legătură cu sacrilegiul săvîrșit, iar banii, proveniți din averile celor vinovați, au fost puși la loc în tezaur). Pe cînd consulii voiau să plece spre provinciile lor, s-au înfățișat în senat mai mulți particulari, care aveau de primit a treia rată⁷¹ din banii împrumutați de ei statului, în timpul consulatului lui M. Valerius și M. Claudius; consulii le-au spus că, pentru moment, nu au de unde plăti datoria, deoarece tezaurul public de-abia poate face față situației, avînd nevoie pentru noul război de o mare flotă și de numeroase armate. Senatul însă nu i-a înfruntat pe asemenea cetățeni care se plîngeau că „dacă statul ar voi să întrebuițeze banii, dați de ei pentru războiul punic, în războiul cu Macedonia — cîtă

vreme războaiele se țin lanț, răsărind unele din altele — oare suma dată ca un ajutor public n-ar putea fi socotită o greșeală? și nu socotesc ei că banii lor le-au fost confiscați?”

Și cum, pe de o parte, cererile acestor particulari erau îndreptățite, dar pe de alta nici statul nu putea totuși plăti datoriile, s-a găsit o soluție de mijloc, între dreptate și interes, hotărîndu-se următoarele: „fiindcă o bună parte dintre dînșii susțin îndeobște că există pămînturi de vînzare și fiindcă mulți doresc să le cumpere, să li se atribuie, din *ager publicus*, ogoarele care se găsesc dincoace de cea de-a 50-a piatră miliară. Consulii să evalueze pămîntul și să pună pentru fiecare iugăr un impozit de un as, ca dovadă că acest pămînt face parte din *ager publicus*. Cînd statul își va putea plăti datoria, cei care vor dori bani în schimbul pămîntului, să dea înapoi pămîntul statului“. Particularii au primit cu mare bucurie aceste condiții. Și pămîntul a luat numele de *trientabulum*⁷², pentru că li s-a dat în schimbul celei de-a treia rate a datoriei lor.

XIV În timpul acesta, P. Sulpicius⁷³, după rostirea făgăduințelor față de zei, în Capitoliu, a plecat din Roma; înveșmîntat în mantaua de război și întovărășit de lictori, a sosit la Brundisium. După ce a înrolat în legiuni voluntari proveniți din rîndurile vechilor contingente din armata din Africa, și după ce și-a ales vase din flota lui Cn. Cornelius⁷⁴, a doua zi după plecarea din Brundisium, a trecut în Macedonia. Acolo i-au ieșit în întîmpinare soli⁷⁵ din Athena și l-au rugat să-i scoată din împresurare. Pe dată a fost trimis la Athena C. Claudius Cento cu 20 de vase de război și cu ceva trupe însumînd 1 000 de ostași. Filip nu asedia el însuși Athena, căci tocmai în acea vreme⁷⁶ ataca cetatea Abydos⁷⁷ și mai lua parte la luptele navale cu rhodienii și cu Attalus, fără să dobîndească vreo izbîndă nici într-o bătălie nici în cealaltă⁷⁸. Dar în afară de dîrzenia lui înnăscută, Filip se bizuia și pe tratatul încheiat cu Antiochus⁷⁹, regele Siriei, referitor la împărțirea Egiptului, pe care amîndoi îl vîndeau, cînd au aflat de moartea regelui Ptolemaeus⁸⁰.

Athena se vîrîse în războiul cu Filip dintr-o pricină cu totul nedemnă, căci din strălucirea ei de odinioară nu le rămăsese decît trufia. Doi tineri acarnanieni, neştiind de iniţiere, au intrat, neprăvăzînd opreliştea profanării, în templul zeiţei Ceres⁸¹, în timpul ceremoniilor iniţierii, o dată cu cealaltă mulţime. Întrebînd unele lucruri din nescotinţă, vorba lor i-a trădat pe dată. Cei doi acarnanieni au fost duşi la mai marii templului şi cu toate că pătrunseseră acolo din greşală, totuşi au fost omorîţi, ca şi cum ar fi săvîrşit un cumplit sacrilegiu. Acarnanienii au adus la cunoştinţă lui Filip acest fapt atît de crud şi de duşmănos şi i-au cerut ca, primind ajutoare de trupe macedonene, să le îngăduie să pornească război împotriva athenienilor. Această armată a pustiit mai întîi întregul teritoriu al Atticii, trecîndu-l prin foc şi sabie, apoi s-a întors în Acarnania încărcată de prăzi de tot soiul. De aici a purces cea dintîi aţîţare a spiritelor; după aceasta s-a ajuns la un război în toată regula. Athena a fost aceea care l-a declarat solemn. Regele Attalus şi rhodienii, urmărindu-l pe Filip care se retrăgea în Macedonia, după ce au sosit la Aegina⁸², au trecut pe la Pireu ca să reînnoiască şi să întărească alianţa cu Athena. Cînd a intrat în oraş, întreaga cetate i-a ieşit în întîmpinare, cu soţile şi copiii lor, cu preoţii înveşmîntaţi în odăjdii, de parcă înşişi zei, ieşind din locaşurile lor, veniseră să-l primească.

XV Poporul a fost convocat numaidecît la adunare pentru ca Attalus să le spună făţiş tot ce vroia. Apoi regelui i s-a părut mai nimerit să le aducă la cunoştinţă prin scris, decît să fie el de faţă şi să se simtă stînjenit, în modestia lui, cînd se vor înşira toate serviciile aduse de el cetăţii sau în faţa manifestărilor şi strigătelor unei mulţimi pornite pe linguşală. Într-adevăr, în scrisoarea care a fost adusă şi citită la adunare erau pomenite, în primul rînd, toate serviciile aduse de el cetăţii aliate, apoi războiul purtat de el împotriva lui Filip. În cele din urmă, îi îndemna pe „athenieni să înceapă războiul, cît timp îl mai au ca aliat pe el, pe rhodieni şi pe romani. Zadarnic vor mai căuta un asemenea prilej dacă îl vor pierde acum“. Apoi au dat ascultare solilor din Rhodos.

Cel din urmă serviciu făcut de ei athenienilor a fost înapoierea celor patru vase de război ale lor, cucerite de la macedoneni. În felul acesta s-a hotărît, în unanimitate, războiul împotriva lui Filip. S-a acordat o neasemuită cinstire mai întâi regelui Attalus, apoi și rhodienilor. Atunci, pentru prima oară, s-a propus să se adauge la cele 10 triburi⁸³ vechi, un altul nou, care a primit numele de Attalida. Norodului din Rhodos i s-a dăruit o coroană de aur, ca răsplată pentru vitejia sa, iar rhodienilor li s-a acordat cetățenia, așa cum mai înainte le dăduseră și rhodienii athenienilor. După aceasta, Attalus s-a înapoiat în Aegina, la flota sa — iar rhodienii de la Aegina au plecat spre Cia^{83bis} — apoi de la Aegina au pornit printre insule spre Rhodos. În drumul lor au încheiat alianță cu toate insulele în afară de Andros⁸⁴, Paros⁸⁵ și Cythnos⁸⁶, care erau ocupate de macedoneni. Pe Attalus l-au făcut să zăbovească cîtăva vreme, la Aegina, solii trimiși în Aetolia, pe care i-a așteptat să sosească de acolo. El nu a putut determina pe aetolieni să ridice armele, deoarece aceia se bucurau de pacea încheiată în orice condiții cu Filip. La rîndu-le și el și rhodienii, dacă s-ar fi ținut atunci pe urmele regelui macedonean, ar fi putut dobîndi strălucita denumire de eliberatori ai Greciei. Însă, îngăduindu-i lui Filip să treacă Hellespontul, să ocupe poziții favorabile în Thracia⁸⁷ și să-și strîngă armata, ei au întreținut războiul și au lăsat romanilor gloria de a fi purtat războiul și de a-l fi terminat.

XVI Totuși⁸⁸ Filip își dovedi însușirile unui mare rege; cu toate că el cu greu rezistase lui Attalus și rhodienilor, totuși noul război roman, care-l amenința acum, nu-l înspăimîntă. De aceea el trimise pe Philocles, unul dintre conducătorii de oaste, cu 2 000 de pedestrași și 200 de călăreți ca să pustiască ținuturile Athenei. După ce-i dădu lui Heraclides⁸⁹ comanda flotei, cu însărcinarea de a ataca Maronea⁹⁰, el însuși se îndreptă, pe jos, spre Maronea, cu 2 000 de pedestrași înarmați ușor și cu 200 de călăreți. Și, într-adevăr, Maronea fu cucerită de la primul atac. Apoi Filip împresură cu mare trudă Aenus⁹¹, pe care-l cucerii folosindu-se de trădarea lui Ganymedes, un praefect de-al lui Ptolemaeus. După aceea puse

stăpînire și pe alte cetăți, ca Cypsela⁹² Doriscon⁹³ și Serrheum⁹⁴. De aici, mergînd spre Chersones, puse stăpînire și pe Eleus⁹⁵ și Alopeconnesus⁹⁶, care i se supuseră. I se predară și Gallipolis⁹⁷ și Madytos⁹⁸, precum și alte cîteva fortărețe fără însemnătate. Locuitorii din Abydos au închis porțile în fața regelui, neprimind nici măcar pe solii trimiși de acesta. Acel asediu îi dădu mult de lucru lui Filip; totuși locuitorii din Abydos ar fi putut scăpa de împresurare, dacă Attalus și rhodienii ar fi intervenit cu mai multă hotărîre. Într-adevăr, Attalus le-a trimis ca ajutor doar 300 de soldați, iar rhodienii o singură quadrirēmă, cu toate că flota lor staționa la Tenedos. În cele din urmă, cînd Abydos abia mai putea rezista împresurării, a sosit acolo însuși Attalus, care, arătîndu-se în preajma lor, le-a dat numai nădejdea unui ajutor, pentru că în fapt aliații nu au fost ajutați de el nici pe mare, nici pe uscat.

XVII Locuitorii din Abydos au așezat tormentele în așa fel de-a lungul zidurilor, încît nu numai că făceau cu neputință pătrunderea în oraș pe uscat, dar puneau în primejdie și vasele dușmane staționate în preajmă. Apoi, deoarece o parte din ziduri au fost prefăcute în ruine iar dușmanul a pătruns prin galeriile subterane pînă la zidul interior, ridicat în grabă, împresurații au trimis soli⁹⁹ la Filip ca să discute condițiile de predare a orașului. Ei cereau să îngăduie să plece quadrirēma trimisă de rhodieni împreună cu aliații din marină și cu garnizoana lui Attalus, iar lor să li se permită să părăsească orașul, cu un singur rînd de veșminte. Filip le răspunse că nu va încheia pace decît dacă vor preda totul. Cînd li s-a adus acest răspuns, din indignare și deznădejde, a izbucnit o minie atît de aprinsă, încît putea fi comparată cu furia saguntinilor: ei s-au hotărît să-și închidă soțiile în templul Dianei, iar pe copiii liberi și pe fetele tinere, chiar și pe copiii mici cu doicile lor, să-i ducă în gymnaziu; de asemenea, tot aurul și argintul să fie strîns în for, toate veșmintele prețioase să fie încărcate pe vasele trimise de Rhodos și de Cizicos, care se aflau atunci în port, iar preoții să aducă victimele și să ridice un altar la mijloc. Au fost aleși după aceea oameni care,

de îndată ce vor vedea că zidul e distrus și că armata lor e măcinată, să-și ucidă numaidecît soțiile și copiii, să arunce în mare aurul și argintul și veșmintele aflate în corăbii, și să dea foc din cât mai multe locuri cu puțință clădirilor publice și particulare. Apoi au făcut jurământ că vor face toate acestea, repetînd stihurile unui blestem care va fi rostit mai întîi de preoți; după aceasta, toți cei de vîrstă ostășească au jurat că nici unul nu va ieși viu din luptă, decît numai biruitor. Aceștia și-au ținut jurământul: ei au luptat cu atîta înverșunare, încît regele, speriat de această furie turbată, a pus capăt cel dintîi luptei, înainte ca noaptea s-o curme. Căpeteniile¹⁰⁰ cetății, cărora li se încredințaseră cele mai crude dintre îndatoriri, cînd au văzut că după luptă n-au mai rămas decît cîțiva soldați greu răniți și istoviți de oboseală, au trimis, a două zi de dimineață, preoți împodobiți cu panglici ca să-i predea lui Filip orașul.

XVIII Auzind de împresurarea cetății Abydos, sosi la Filip, cu consimțămîntul celorlalți și înainte de predarea orașului, cel mai tînăr dintre cei trei soli trimiși la Alexandria, pe nume M. Aemilius¹⁰¹. Acesta i s-a plîns lui Filip că el a pornit război împotriva lui Attalus și a rhodienilor, și mai ales că ținea asediat orașul Abydos; deoarece regele îi răspunse că el a fost atacat prin război de Attalus și de rhodieni, solul roman îi răspunse: „Oare și locuitorii din Abydos au început mai întîi lupta cu tine?“. Filip, neobișnuit cu adevărul, socoti că acest răspuns este mult prea îndrăzneț pentru a fi dat unui rege. De aceea îi grăi lui Aemilius: „Ursita, frumusețea și numele de roman te fac prea cutezător. În primul rînd, eu aș dori ca voi să vă respectați tratatele încheiate și să păstrați pacea cu mine. Dacă voi continuați războiul, și mie îmi dați imbold ca să vă dovedesc că regatul și numele de macedonean nu sînt mai prejos decît cel roman!“ — Și astfel, concediindu-l pe sol, Filip a pus stăpînire pe tot aurul și argintul și pe toate lucrurile adunate la un loc, în schimb nu a putut prinde nici un om. Căci mulțimea era stăpînită de o furie atît de năpraznică, încît era încredințată că cei care au murit în luptă au fost trădați; acuzîndu-se

între ei de călcarea jurământului, învinuindu-i îndeosebi pe preoți pentru că ei predaseră dușmanului vii pe cei pe care-i făgăduiseră morții, se năpustiră deodată cu toții, și își uciseră soțiile și copiii, bucuroși omorîndu-se apoi și ei înșiși, în felurite chipuri. Cutremurat de această zmințeală, regele a oprit năvala soldaților și „le-a dat locuitorilor din Abydos trei zile de răgaz ca să moară“. În acest răstimp învinșii au săvârșit împotriva-le crime pe care nu le-ar fi săvârșit nici cei mai înverșunați învingători. Într-adevăr, în afară de cei viriți în lanțuri, sau de cei pe care vreo altă pricină i-a oprit să se omoare, nici unul n-a căzut viu în mîna lui Filip. Acesta, după ce a cucerit orașul, s-a întors în regatul lui. Așa cum căderea orașului Saguntum i-a stîrnit avîntul lui Hannibal la fel și cucerirea orașului Abydos i-a stîrnit același avînt regelui macedonean în războiul cu romanii. În acest timp sosiră vești că în Epir se află consulul, că el și-a dus trupele de uscat să ierneze în Apollonia, iar cele navale la Corcyra.

XIX În această vreme¹⁰², solii trimiși în Africa au primit următorul răspuns din partea carthaginezilor: „Ei nu au nici o altă putere asupra lui Hamilcar, conducătorul oastei gallice, decît să-l pedepsească cu surghiunul și să-i confişte averile. În ceea ce privește fugarii și dezertorii, pe cei care i-au găsit i-au trimis înapoi romanilor. Și în legătură cu aceștia vor trimite la Roma o solie, care să dea satisfacție senatului“. Ei au expediat la Roma 200 000 de măsuri de grîu și tot atîtea la armata din Macedonia. Apoi solii romani plecară în Numidia, la regele Masinissa. I-au fost înmîinate lui Masinissa darurile și expuse însărcinările. Au primit de la el numai 1 000 de călăreți numizi, cu toate că le promisese 2 000. Chiar regele s-a îngrijit de imbarcarea lor și i-a trimis în Macedonia împreună cu 200 000 de măsuri de grîu și tot atîtea de orz. A treia solie a mers la Vermina. Acesta a ieșit în întîmpinarea solilor chiar la hotarele regatului și le-a îngăduit să hotărască condițiile păcii: „orice pace cu romanii va fi binevenită pentru el“. Au fost hotărîte condițiile de pace și, pentru întărirea ei, s-au trimis soli la Roma.

XX Cam în același timp s-a reintors din Hispania proconsulul Cornelius Lentulus; după ce acesta a vorbit în senat despre faptele sale de arme săvârșite cu vitejie și încununat de izbînzi vreme de mulți ani, a cerut să i se îngăduie a intra în triumf la Roma.

„Isprăvile proconsulului — fu de părere senatul — sînt vrednice de triumf. Însă pînă acum n-avem nici un exemplu transmis de strămoși prin care să se acorde triumful și unei alte persoane în afara unui dictator, consul, sau praetor. Ori dînsul a comandat provincia Hispania în calitate de proconsul, nu de consul, sau de praetor“. Totuși părerile senatorilor erau înclinate să i se îngăduie de a intra în cetate în ovații; tribunul plebei, T. Sempronius Longus, se împotriva acestei sărbătoriri, întemeindu-și părerea pe faptul că exemplul cu proconsulul ar fi ceva nou care nu se întemeiază pe tradiția strămoșească. În cele din urmă și tribunul plebei s-a lăsat înduplecat în fața hotărîrii unanime a senatului, încuviințînd și el; potrivit unui *senatus-consultum*, proconsulul L. Lentulus a intrat în Roma, fiind sărbătorit cu ovații. A adus în tezaur 44 000 de libre de argint și 2 400 de libre de aur, provenite din prăzi. Din aceste prăzi, proconsulul a împărțit ostașilor săi cîte 120 de ași.

XXI Armata consulară fusese deja condusă de la Arretium la Ariminum iar 500 de aliați cu nume latin trecuseră din Gallia în Etruria. De aceea L. Furius, pornind în marș forțat de la Ariminum asupra gallilor care asediau atunci Cremona, își așază castrul la o depărtare de 1 500 de pași de dușman. El ar fi avut un prilej minunat de a desfășura cu sorți de izbîndă operațiile, dacă ar fi pornit îndată după sosirea sa la atacul taberei vrăjmașe. Gallii cutreierau răzlețiți, pretutindeni, prin ținut, fără să-și fi lăsat o pază destul de puternică pentru tabără. Însă Furius s-a temut de oboseala ostașilor săi, deoarece trupele sale mărșăluiseră prea repede. Gallii chemați înapoi de prin țarini de strigătele alor lor, lăsînd deoparte prăzile pe care le aveau în mîini, s-au înapoiat la tabăra lor, și în ziua următoare s-au rînduit în linie de bătaie; nici romanii n-au întîrziat să dea lupta. Însă abia avură timp să se așeze în formație de atac că dușmanii se și năpustiră

asupra lor în goană la luptă. Aripa¹⁰³ dreaptă (trupele aliate fuseseră distribuite la aripi) a fost rînduită în prima linie de bătaie iar în rezervă, două legiuni romane. Această aripă o comanda M. Furius; legiunile romane, M. Caecilius; iar în fruntea cavaleriei era L. Valerius Flaccus; (toți aveau gradul de legat). Praetorul, la rîndu-i, avea cu sine doi legați, pe C. Laelius și pe T. Titinius; împreună cu aceștia, el era în măsură să-și dea seama de tot ce-l înconjură și să zădărnicească toate încercările de atac date pe neașteptate de vrăjmași. La început, gallii, bizuindu-se pe mulțimea trupelor grămădite la un loc, au nădăjdut că vor putea să se năpustească și să strivească aripa dreaptă romană care era în prima linie. Indată ce văzură că acțiunea aceasta merge greu au încercat să-i învâluie pe romani, încercuindu-le linia de bătaie (deoarece lor li se părea ușoară această operație pentru puhoiul lor de trupe, față de numărul mic al potrivnicilor).

Cînd praetorul își dădu seama de aceasta, scoase două legiuni din rezervă, pentru ca și el să lărgească frontul, și le alătură aripii drepte și celei stîngi, care lupta în prima linie, făgăduind un templu zeului Jupiter, dacă-i va răzbi pe vrăjmași în acea zi. El ordonă lui V. Valerius ca, împreună cu o parte din cavaleria celor două legiuni, să se năpustească asupra aripilor dușmane și să nu-i lase pe galli să le înconjure linia de bătaie. În același timp și praetorul, cînd observă că centrul frontului gallic a fost slăbit datorită trimiterii de trupe la aripi, porunci unităților romane să atace în rînduri strînse și să străpungă șirurile vrăjmașilor. Astfel, aripile armatei gallilor fură date peste cap de cavalerie, iar centrul, de către pedestreimea romană. Deoarece gallii cădeau cu nemiluita fiind măcelăriți din toate părțile, deodată întoarseră spatele, îndreptîndu-se în neorînduială înapoi către tabăra lor. Cavaleria romană porni în urmărire după fugari; repede și legiunile fac la fel și pornesc atacul asupra taberei dușmane. Mai puțin de 6 000 de galli izbutesc să scape de acolo. Sînt doborîți sau capturați peste 35 000 de oameni împreună cu 70 de steaguri ostășești, mai mult de 200 de care gallice încărcate cu numeroase prăzi. În acea luptă au căzut comandantul punilor, Hamilcar, și trei căpetenii

gallice care aveau mare faimă. Ca la 2 000 de placentini căzuți la ei în captivitate, au fost eliberați și înapoiți coloniștilor lor.

XXII Mare a fost biruința și nespusă bucuria la Roma. După sosirea dărilor de seamă s-au decretat slujbe de mulțumire vreme de trei zile. Dintre romani și aliați căzuseră în acea luptă ca la 2 000 de oameni, cei mai mulți de la aripa dreaptă, asupra căreia gallii dezlănțuiseră cel dintâi atac năpraznic. Deși praetorul aproape sfârșise cu bine acest război, totuși plecă în Gallia după ce adusese la îndeplinire tot ce era de făcut la Roma și consulul C. Aurelius luă în primire de la praetor oastea lui biruitoare.

Celălalt consul, după ce ajunsese cam spre sfârșitul toamnei în provincia sa, iernă în jurul Apolloniei. Din flota sa, care fusese scoasă pe uscat în Corcyra, trimise 20 de trireme la Athena, sub comanda lui C. Claudius (așa cum s-a spus mai înainte). Indată ce aceste vase au ajuns la Pireu a crescut și curajul aliaților, ale căror suflete fuseseră copleșite de deznădejde. Acum încetară și atacurile care se dăduseră, de obicei, pe uscat, din Corint prin Megara,, asupra ogoarelor, și nici vasele chalcidienilor prădalnici, care puseseră în primejdie nu numai navigația pe mare, dar și întreg ținutul de-a lungul țărmului maritim al Athenei, nu se mai încumetau acum să treacă dincolo de Sunium și nici să se mai avînte în larg dincolo de strîmtoarea Euripus. Pe deasupra au mai sosit și trei quadrireme rhodiene, și Attica mai avea încă trei vase fără punți¹⁰⁴, echipate pentru apărarea țărmului maritim. Claudius ar fi socotit că deocamdată această flotă e îndeajuns pentru a apăra orașul și ținutul athenienilor, dacă norocul nu i-ar fi pus la îndemînă un prilej și mai prielnic.

XXIII Surghiuniți din Chalcis, alungați de acolo de prigoana partizanilor regelui, au adus la cunoștință că orașul Chalcis poate fi ocupat fără luptă: căci și macedonenii cutreieră pretutindeni, deoarece, neavînd pe un dușman prin apropiere, nu au a se teme de ceva, și

pentru că localnicii, bizuindu-se pe garnizoana macedone-
nilor, nu se sinchisesc de paza oraşului. Sub îmboldul
acestor ştiri, cu toate că consulul ajunsese atît de curînd
la Sunium, pentru ca de acolo să se poate duce către cea
dintîi strîmtoare a Euboeii, ca să nu fie văzut după tre-
cerea sa dincolo de acest promontoriu, îşi ţinu flota în
port pînă la căderea nopţii. La ivirea amurgului ridică
ancora; şi navigînd pe marea liniştită, ajunse la Chalcis,
puţin mai înainte de a se crăpa de ziuă; ducîndu-se apoi
în regiunea cu populaţia cea mai rară din oraş, numai cu
un pumn de ostaşi, puse stăpînire, cu ajutorul scărilor, pe
turnul şi pe zidul din jurul lui, deoarece în unele locuri
străjerii erau toropiţi de somn iar în altele nimeni nu
făcea nici un fel de pază. Romanii meraseră apoi spre
cartierele cu case dese, şi, după răpunerea străjilor şi
spargerea porţii, introduseră în oraş şi cealaltă mulţime a
ostaşilor. De acolo se răspîndiră în fugă în întreg oraşul,
învălmăşeala crescînd şi mai mult, deoarece se pusese foc
locuinţelor din jurul forului.

S-au mistuit în flăcări şi depozitele regelui şi arsenalul încărcat cu numeroasele aparaturi de război şi tormente. Apoi s-a purces la măcelărirea fără deosebire a celor ce fugeau, sau opuneau rezistenţă. N-a fost cruţat nici un locuitor de vîrstă ostăşească, fiind fie doborîţi, fie puşi pe fugă; chiar şi Sopater, comandantul garnizoanei acarnaniene, fu ucis. După aceasta, toate prăzile au fost mai întii strînse în for şi apoi imbarcate pe vase. Rhodienii au spart şi temniţa şi au dat drumul prizonierilor pe care Filip îi ţinuse, ca şi cum acolo ar fi fost cel mai bine păziţi. Apoi, după ce statuile regelui au fost prăvălite şi sfărîmate, consulul dădu semnalul de retragere: romanii se imbarcară pe vase şi se înapoiară la Pireu, de unde plecaseră. Dar dacă el ar fi avut la îndemînă atît de multe trupe romane, pentru ca să poată ocupa şi Chalcida şi să nu fie nevoit să părăsească apărarea Atheni, regelui i-ar fi fost smulse şi Chalcida şi Euripus, ceea ce ar fi adus mari avantaje romanilor chiar de la începutul războiului: căci Euripus este poziţia cheie pe mare a Greciei, aşa cum în aceeaşi măsură este Thermopylae pe uscat.

XXIV Filip se găsea atunci la Demetrias. După ce i s-a adus la cunoștință acolo dezastrul suferit de acest oraș aliat, deși era prea târziu să mai dea ajutor unor oameni care pierduseră totul, a căutat totuși să se răzbune, pentru că răzbunarea era calea cea mai apropiată de a ajuta pe cineva. De aceea, Filip, pornind numai-decît cu 5 000 de ostași ușor înarmați și cu 300 de călăreți se îndreaptă cu repeziciune pînă aproape de Chalcis, neîndoindu-se cîtuși de puțin că-i va putea nimici pe romani. Însă asemenea nădejde s-a spulberat cînd i s-a înfățișat ochilor priveriștea groaznică a orașului aliaților pe jumătate năruit și fumegînd încă, deoarece abia dacă mai fuseseră lăsați în viață vreo cîțiva locuitori care să-i îngroape pe cei răpuși de război. Filip, trecînd Euripus pe un pod și străbătînd Beotia, porni asupra Athenei tot așa de repede cum venise, încredințat că un asemenea început va fi încununat de o izbîndă asemănătoare. Și, de bună seamă, așa s-ar fi întîmplat dacă o iscoadă — grecii le spun himerodromi¹⁰⁵ — acelora care străbat în goană o uriașă distanță într-o singură zi —, zărind trupele regelui, dintr-o tainiță oarecare, pornind înaintea lui Filip, n-ar fi ajuns la Athena la miezul nopții. Aici, toată lumea era cufundată în somn, domnind aceeași delăsare care cu cîteva zile mai înainte adusese pierzarea Chalcidei. Treziți de această știre adusă de zorita ștafetă, atît arhontelee athenienilor, cît și Dioxippus, comandantul cohorții de trupe auxiliare angajate cu simbrerie, după ce au convocat ostașii în for, poruncesc să se dea din Acropole semnalul cu trîmbița, pentru ca toți să știe că dușmanul se apropie. În felul acesta, lumea alergă din toate părțile către porțile orașului. După cîteva ore, numai cu puțin înainte de revărsatul zorilor, Filip, apropiindu-se de Athena, văzu numeroasele lumini și auzi freamătul oamenilor care se vînzoleau în sus și în jos, (ca într-o stare de alarmă) și atunci își opri marșul; el dădu ordin ca trupele să stea pe loc și să se odihnească plănuiind să întrebuițeze fățiș forța, de vreme ce într-ascuns nu i-a izbutit viclenia. El se apropie de Dipylon¹⁰⁶. Această poartă fiind — chipurile — așezată în fața orașului, e întrucîtva mai mare și mai largă decît celelalte porți; și înăuntrul și în afara ei pornesc drumuri largi, astfel încît și localnicii dinăuntru

își putură aduce trupele rînduite în front dinspre for către poartă, și dinafară, pedestriimea și cavaleria vrăjmașilor au avut spațiu liber pe drumul cam de 1 000 de pași ce duce pînă la gymnaziul¹⁰⁷ Academiei. La acea poartă, athenienii, împreună cu garnizoana lui Attalus și cohorta lui Dioxippus, își rînduiră trupele în linie de bătaie, cu steagurile în frunte. Cînd Filip văzu toate acestea, convins că acum îl are pe dușman în mînă și se va sătura de sînge vărsat prin măcelul dorit de atîta vreme (căci el era mai înverșunat împotriva Athenei decît împotriva oricărei alte cetăți grecești) îmbărbătîndu-și ostașii, le spuse „să-și ațintească ochii la el cînd luptă, și să știe că acolo se cuvine să fie steagurile și linia de bătaie unde e și regele“. Filip dă pîteni calului, năpustindu-se asupra vrăjmașului, aprins nu numai de ură, ci încins și de setea gloriei, deoarece era convins că întocmai ca la un spectacol avea să fie privit luptînd de uriașa mulțime grămădită pe ziduri. Insoțit de vreo cîțiva călăreți, regele se avîntă înaintea liniei sale de bătaie, năpustindu-se în mijlocul trupelor dușmane și în felul acesta, el stîrni pe de o parte înflăcărare în rîndurile alor săi, iar pe de altă parte panică în potrivnici. Pe cei mai mulți îi rănește cu mîna sa proprie cînd de aproape, cînd de departe și, alungîndu-i, îi urmărește pînă la poartă. Filip a făcut un mare prăpăd în rîndurile vrăjmașilor îmbulziți de spaimă pe poarta îngustă, și a putut să se retragă fără primejdie după această acțiune pornită cu atîta îndrăzneală, pentru că athenienii rînduiți în turnurile porții încetaseră să mai arunce la lănci, ca să nu rănească pe ai lor care erau amestecați acum de-a valma cu dușmanul. După aceea, pentru că athenienii își țineau trupele înăuntrul zidurilor, Filip dădu semnalul de retragere și își așază tabăra la Kynosarges¹⁰⁸ (acolo era un templu al lui Hercules și un gymnaziu, înconjurată de o dumbravă). Au fost incendiate și Kynosarges și Lycaeum¹⁰⁹, precum și tot ceea ce era sfînt și frumos în împrejurimile orașului; au fost distruse nu numai clădirile, ci și mormintele, pentru că regele, în nestăpînita-i mînie, nu mai voia să respecte nimic, nici drepturile sfinte ale zeilor, nici ale oamenilor.

XXV În ziua următoare, după ce la început porțile fuseseră închise, iar mai apoi deschise deodată, deoarece intraseră în oraș garnizoana lui Attalus de la Aegina, precum și trupele romane de la Pireu, regele își retrase oastea pe lângă Athena, cam la 3 000 de pași. De acolo purcese spre Eleusis¹¹⁰, în nădejdea de a pune, prin surprindere, stăpânire pe templu și pe fortăreața care și domină și înconjoară templul, dar, după ce băgă de seamă că străjile nu sînt cituși de puțin delăsătoare, ci dimpotrivă, stau de veghe, și că împresuraților le vine în sprijin și flota romană de la Pireu, renunțînd la tot ce începuse înainte, porni către Megara și Corint, pentru că aflase că acheii țin adunarea la Argos; cînd se așteptau mai puțin ca oricînd, acheii se treziră cu Filip la adunare. Acolo grecii se consfătuiau în privința războiului împotriva lui Nabis, tiranul lacedemonienilor, care, aflînd că Cyliades a preluat conducerea acheilor de la Philopoemen — acesta, în ce privește însușirile de comandant, nu era de loc deopotrivă cu cel dintîi, — și că trupele auxiliare ale acheilor s-au istovit, a dezlănțuit din nou războiul, pustiind ținuturile neamurilor învecinate și vîrînd spaima și în orașe. În vreme ce se chibzuia în adunare cîte trupe înrolează fiecare cetate ca să lupte împotriva acestui dușman, Filip făgădui că le va lua de pe umeri orice grijă în privința lui Nabis și a lacedemonienilor și că el nu numai că va zădărnici prădăciunile ținuturilor aliaților, dar va strămuta toată grozăvia războiului în însăși Laconia, ducîndu-și numaidecît oastea acolo. Deoarece oamenii adunați ascultau aceste cuvinte cu nemaipomenite strigăte de incuviințare, Filip le spuse : „cu toate acestea, e drept ca, în măsura în care eu apăr orașele voastre cu armatele mele, nici ale mele să nu rămînă între timp lipsite de apărători. De aceea, dacă voi găsiți de cuviință, pregătiți atîtea trupe, de cîte este nevoie, pentru a apăra și Oraeum și Chalcida și Corintul, pentru ca eu, avînd spatele asigurat, să pornesc fără grijă războiul împotriva lacedemonienilor și a lui Nabis“. Atunci acheii și-au dat, în sfîrșit, seama ce anume urmărește regele cînd făgăduiește atît de binevoitor sprijin împotriva lacedemonienilor: ținta lui era să scoată din Peloponez tot tineretul acheilor, luîndu-l ostatic, pentru a atrage apoi neamul lor în răz-

boiul împotriva romanilor. Strategul acheilor, Cycliades, socotind că nu e în interesul lor să dea pe față dedesubtul acestor propuneri, îi spuse că după legile acheilor, lor nu le e îngăduit să ia în discuție alte chestiuni decât cele pentru care au fost convocați, dar dădu un decret pentru pregătirea unei oștiri împotriva lui Nabis. După aceasta, Cycliades — deși fusese socotit pînă în acea zi unul dintre sprijinitorii regelui — ridică adunarea condusă de el cu îndrăzneală, fără să se plece în fața regelui. Filip, tare dezamăgit, după ce recrută cîtiva ostași voluntari, se înapoie la Corint și apoi pe teritoriul Atticii.

XXVI În cursul aceluiași zile în care Filip se găsea în Achaia, Philocles, un praefect al regelui, pornind din Euboea cu 2 000 de thraci și macedoneni, trecu defileul Cithaeron¹⁴¹ din regiunea Eleusis, pentru a pustii ținutul athenienilor; de acolo, trimițîndu-și jumătate din trupe să colinde prin sate după prădăciuni, se așează cu cealaltă parte de oaste, într-un loc dosnic, prielnic întinderii capcanelor, pentru ca, în cazul că trupele din fortăreața de la Eleusis ar porni vreun atac asupra alor săi, să se năpustească pe neașteptate asupra dușmanilor răsfi-rați. Capcanele au fost zadarnice, de aceea Philocles, chemîndu-și înapoi ostașii care porniseră după prădăciuni, le dădu îndrumări în vederea atacării fortăreței de la Eleusis. Philocles purcese într-acolo însă, după ce mulți oameni au fost răniți, se retrase și se uni cu Filip care venea din Achaia. Regele încercă să cucerească el fortăreața de la Eleusis, dar sosind vasele romane de la Pireu, trupele romane intrate înăuntru îi siliră pe Filip să renunțe la acțiunea începută.

Apoi regele, după ce-și împărți armata, îl trimise pe Philocles cu o parte din trupe la Athena, iar el, cu cealaltă parte, purcese asupra Pireului, pentru ca, în vreme ce Philocles, amenințîndu-i cu împresurarea orașului, îi va sili pe athenieni să intre la adăpostul zidurilor, regele să aibă putința să cucerească Pireul, lăsat în paza unei garnizoane neînsemnate. Însă nici atacul asupra Pireului nu a avut mai mult succes decât acela asupra fortăreței

de la Eleusis, deoarece și acolo se găseau cam aceiași apărători.

Atunci Filip își conduse repede oastea de la Pireu la Athena. De acolo, athenienii dezlănțuind pe neașteptate un iureș cu pedestrima și cavaleria lor prin spărturile înguste ale zidului pe jumătate năruit, pe acolo pe unde zidul leagă Pireul de Athena prin două brațe, Filip fu respins. Atunci el renunță la atacul Athenei și, împărțindu-și din nou oastea cu Philocles, purcese la pustiirea ținutului, în care, la prima prădăciune, nu crușase nici un mormînt din împrăjurimile Athenei; ca să nu mai rămînă acum nimic nepîngerit, porunci să se dea foc și să se năruie templele zeilor care erau răspîndite în toate satele. Într-adevăr, Attica, care era împodobită cu asemenea așezăminte neînchipt de frumoase, datorită atît marii cantități de marmură din ținutul său propriu, cît și a talentului meșterilor făurari, a ajuns pradă furiei regești. Căci Filip nu s-a mulțumit să distrugă numai sfintele lăcașuri și să prăvălească statuile, ci a poruncit să se sfarme și pietrele, pentru ca nu cumva să rămînă întregi pentru a repara cu ele ruinele. Și pentru că furia sa, pornită pe distrugere, se patolise, dar mai ales pentru că nu mai avea asupra cui să și-o reverse, ieși din ținutul dușmanilor, ducîndu-se în Beoția. În Grecia, Filip nu mai făcu nici o ispravă vrednică de a fi pomenită¹¹².

XXVII În acea vreme, consulul Sulpicius își avea castrul între Dyrrachium și Apollonia, lîngă riul Apsus¹¹³, unde chemîndu-l pe legatul său, L. Apustius, îl trimise cu o parte din trupe, să facă prădăciuni în ținutul dușmanilor. Apustius, pustiind ținutul de la hotarele Macedoniei, după ce cucerise din primul asalt fortărețele Corragus, Gerrunius și Orgessus¹¹⁴, ajunse la Antipatrea¹¹⁵, un oraș așezat într-un defileu îngust. Mai întîi Apustius a convocat pe fruntașii acestora la o întrevvedere și a încercat să-i convingă că aceștia să aibă încredere în bună-credința a romanilor, apoi însă, pentru că acești macedoneni, bizuindu-se și pe mărimea și tăria zidurilor și pe pozițiile orașului, nu dădură nici o însemnătate spuselor sale, el atacă prin forța armelor orașul și-l.

cuceri, ucigînd pe toți tinerii. După ce lăsă pe seama ostașilor săi toată prada, distruse zidurile și dădu foc orașului. Din această pricină spaima a împins orașul Codrion¹¹⁶, destul de puternic și de bine întărit; să se predea romanilor fără luptă. Dacă ce lăsă acolo o garnizoană, Sulpicius cuceri cu forța Cnidus¹¹⁷ (cunoscut după nume datorită celui alt oraș tot Cnidus din Asia, și nu datorită însemnătății lui).

Un oarecare Athenagoras, un praefect al regelui Filip atacă ariergarda legatului roman în timpul trecerii unui rîu, pe cînd se întorcea la consul încărcat de prăzi destul de mari, și stîrni zăpăceală în cele din urmă rînduri ale acestor trupe. La strigătele și învălmășeala acestora, legatul revenind în goana calului, după ce întoarse steagurile și-și rîndui trupele în formație de atac, la mijloc punînd poverile, trupele regelui nu fură în stare să înfrunte avîntul ostașilor romani. Mulți dintre macedoneni fură răpuși și mai mulți luați prizonieri. Legatul readucîndu-și armata teafără la consul, fu trimis numaidecît de acolo la flotă.

XXVIII După ce războiul a început cu această expediție încununată de succes, veniră în castrul roman micii regi și căpeteniile din vecinătatea Macedoniei, ca: Pleuratus, fiul lui Scerdilaedus și Amynder, regele athamanilor, iar din ținutul dardanilor, Bato, fiul lui Longarus. Longarus purtase un război din propriu-i imbold cu Demetrius, tatăl lui Filip. Celor care i-au făgăduit sprijinul, consulul le-a răspuns că el se va folosi de trupele dardanilor și ale lui Pleuratus cînd va trece cu armata sa în Macedonia. Lui Amynder i-a dat însărcinarea de a-i ațîța la război pe aetolienii.

Împuterniciților lui Attalus (căci și aceștia veniseră în aceeași vreme) le dădu însărcinarea ca regele să aștepte flota romană la Aegina, unde ierna, cu care unindu-se, să-i pricinuiască neajunsuri lui Filip prin război naval, ca și mai înainte. Au fost trimiși emisari și la Rhodos, ca să ia parte la război.

La rîndul lui, și Filip pregătea cu aceeași strășnicie războiul (căci și sosise în Macedonia). Pe fiul său, Perseus¹¹⁸, abia un copil andru, însoțit de unii din prietenii

săi, care să-i fie îndrumători în acei ani ai vieții, îl trimise cu o parte din trupe ca să ocupe ținuturile care duc către Pelagonia¹¹⁹; la rîndu-i, el distruse Scyathus¹²⁰ și Peparethus¹²¹, două orașe cunoscute, ca să nu cadă pradă în mîna flotei vrăjmașe și să se înfrupte din ea ca dintr-o răsplată. Filip trimise și la aetolieni împu-terniciți, ca nu care cumva acest neam, mereu în neas-tîmpăr, să-și schimbe credința, în urma sosirii romanilor.

XXIX Adunarea aetolienilor avea să aibă loc în ziua hotărîtă pentru congresul numit de ei panaetolian. S-au grăbit să vină și trimișii regelui Filip și legatul L. Furius Purpurio, însărcinat de consul să ia parte la adunare: delegații athenienilor se zoriră și ei să vină la această adunare.

Cei dintîi căroră li s-a dat ascultare au fost macedonenii cu care se încheiase de curînd pace. Aceștia au spus „că ei nu mai au nimic de adăugat, deoarece nu s-a mai întîmplat nici un eveniment nou. Aceleași cauze, care au determinat pe aetolieni să încheie pace cu Filip¹²², după ce se dovedise că alianța cu romanii le era nefolositoare, i-au hotărît pe ei să păstreze această pace o dată ce a fost încheiată“. „Oare preferați să vă lăsați după bunul plac al romanilor, sau ca să spun așa, după ușurătatea lor?“, spuse unul dintre soli, —; romanii sînt cei care au cerut să se dea acest răspuns trimișilor voștri la Roma: „De ce veniți la noi, aetolieni, de vreme ce ați făcut pace cu Filip fără încuviințarea noastră? Și acum aceiași oameni vă cer vouă să întreprindeți războiul împreună cu ei împotriva lui Filip? Și mai înainte se prefăceau că au luat armele pentru voi împotriva lui, în schimb acum pe voi vă opresc să aveți pace cu Filip. Mai întîi romanii au trecut în Sicilia ca să dea ajutor Messanei, în al doilea rînd, să-i redea libertatea Syracusei care era asuprită de carthaginezi. În al treilea rînd, romanii au pus stăpînire și pe Messana și pe Syracusea și pe întreaga Sicilie și au subjugat această provincie făcînd-o tributară, punînd-o sub ascultarea fasciilor și securilor romane. De bună seamă, așa cum voi țineți adunarea

ligii la Naupactus prin mijlocirea dregătorilor aleși de voi pe temeiul legilor voastre, pentru ca nestingheriți de nimeni să-l desemnați pe aliat și pe dușman, și să vă puteți pronunța după vrerea noastră pentru pace sau război, în același chip se hotărăște întrunirea cetățitor din Sicilia, fie la Syracusa, fie la Messana, fie la Lilybaeum: praetorul roman e cel care conduce întrunirile lor; cei convocați prin ordinele lui se adună acolo; aceștia îl văd pe praetor tronând pe o tribună înaltă, dictându-le lor legile tiranice ale Romei, înconjurat de lictori; vergile romane le amenință spatele, iar securile, grumazurile: în fiecare an își trag la sorți alți și alți stăpini. Și nu se cuvine, sau nu pot să se mire de acest fapt, câtă vreme văd ingenuncheate în fața acelorași tirani orașe ale Italiei, ca Rhegium, Tarentum, Capua, ca să nu mai pomenesc numele cetăților învecinate pe a căror ruine a crescut orașul Roma. Într-adevăr, Capua supraviețuiește doar ca mormînt și ca amintire, de vreme ce însăși populația lui a fost alungată și surghiunită, iar orașul mutilat, fără senat, fără plebe, fără dregători, ca o arătare lăsată ca să stîrnească mai multă spaimă decît dacă ar fi fost distrusă. E sminteală a crede că niște venetici — despărțiți de noi mai mult prin limbă, prin datini și prin legi decît prin noianul mărilor și uscatului — vor mai îngădui să dăinuie ceva din aceste așezăminte, o dată ce se vor statornici în cetățile grecilor. Găsiți voi de cuviință că domnia lui Filip pricinuieste vreun neajuns libertății voastre? Deși acesta era îndirjit împotriva voastră pe merit, datorită faptelor voastre, cu toate acestea nu vă cere altceva decît pacea și nu dorește astăzi altceva decît respectarea păcii încheiate. Faceți să se obișnuiască aceste tărîmuri cu legiunile străine și primiți jugul romanilor! După ce îi veți avea pe romani stăpîni, tîrziu și zadarnic îl veți mai căuta pe Filip să vă fie aliat. Pricini neînsemnate, ivite o dată cu împrejurările, îi dezbină și-i unesc pe aetolieni, pe acarnanieni, pe macedoneni, pe oameni de aceeași limbă, cu veneticii și cu barbarii; greci poartă și vor purta de-a pururi războaie, pentru că ei, prin însăși firea lor care e neschimbătoare, ne sînt vrăjmași și nu datorită unor cauze care se schimbă din zi în zi.

Însă de unde a izvodit cuvîntarea mea, acolo se va încheia: tot în același loc, și tot voi, aceiași oameni, ați hotărît acum trei ani¹²³ pacea cu Filip, în pofida vrerii acelorași romani, care acum doresc să tulbure pacea încheiată și statornicită. De aceea nu văd pentru ce v-ați schimba voi o hotărîre în care ursita n-a schimbat nimic“.

XXX După macedoneni au fost aduși la adunare, chiar din imboldul și cu stăruința romanilor, athenieni, care, îndurînd atîtea grozăvii, erau mai îndreptățiți ca oricare să fie porniți împotriva cruzimei și sălbăticiei regelui. Athenienii s-au tînguit pentru pustiirile și cumplitele prădăciuni ale ținutului lor: „Totuși, ei nu se plîng de faptul că au îndurat acte de vrăjmășie de pe urma dușmanilor. căci sînt unele drepturi ale războiului, care, după cum ți-e îngăduit să beneficiezi de ele, la fel ți-e îngăduit să le suporți, de pildă: a mistui în pîrjol semănăturile, a nărui casele, a lua pradă oamenii și vitele, neajunsuri mai degrabă jalnice decît nedemne pentru cel care la pătîmește. Însă ei sînt revoltați că Filip, care, deși îi numește pe romani venetici și barbari, a pîngărit totuși în același timp, toate legile — și cele dumnezeiești și cele omenеști — într-atît încît a dus un nelegiuit război, cu prilejul celei dintîi pustiiri, împotriva zeilor de pe celălalt tărîm, iar cel de-al doilea război — împotriva celor din cer: toate mormîntele și monumentele din întregul lor ținut au fost distruse, iar rămășițele celor răposați au fost despuiate; acum țărîna nu mai acoperă osemintele nimănui. Sălășluind prin acele mici fortărețe și sălașuri, athenienii au avut sfînte locașuri pe care le-au înălțat cîndva prin sate, și pe care străbunii lor nu le-au lăsat în paragină nici măcar cînd s-au statornicit într-un singur oraș: asupra tuturor acestor sanctuare Filip a aruncat nemilosul pojar: pe jumătate arse și trunchiate zac statuile zeilor între stîlpii năruiți la pămînt ai templelor. Ceea ce a săvîrșit acest rege în ținutul Atticii, odinioară podoaba și belșugul Greciei, va face, dacă i se va îngădui, și în Aetolia și-n întreagă Grece. Însăși Athena ar fi avut parte de aceeași urgie dacă nu le-ar fi venit într-ajutor romanii. Căci cu aceeași fărădelege au fost amenințați și zeii care sălăș-

luiesc în oraș, și însăși Minerva, ocrotitoare a fortăreței; cu aceleași ticăloșii au fost de asemenea amenințați și templul zeiței Ceres de la Eleusis, tot la fel și Jupiter și Minerva din Pireu. Numai că Filip, văzându-se alungat prin puterea armelor nu numai de la templele, dar și de la zidurile cetăților athenienilor, s-a năpustit atunci asupra acelor sfinte lăcașuri, care erau ocrotite numai de opreliștile religioase. De aceea ei îi roagă, și-i roagă fierbinte pe aetolieni, ca, milostivindu-se de athenieni, să ia parte la acest război sub oblăduirea zeilor nemuritori, și a romanilor, a căror putere urmează după a zeilor“.

XXXI Atunci trimisul romanilor rosti următoarea cuvîntare: „Întregul plan al cuvîntării mele mi l-au schimbat mai întii macedonenii și apoi athenienii. Căci, după ce am sosit eu aici pentru a cerceta nedreptățile și silniciile lui Filip, săvîrșite asupra atîtor cetăți aliate cu noi, și macedonenii m-au îndemnat, pe de o parte prin învinuirile aduse de ei nouă, să recurg mai degrabă la apărare decît la acuzare, și pe de altă parte și athenienii, amintind neglegiuirile lui Filip, și cumplete, și neomenoase, săvîrșite împotriva zeilor cerului și infernului, ce grozăvii au mai rămas să le dau în vileag eu sau altul?

Să fiți încredințați că la fel se jeluie cianii¹²⁴, cei din Abydos, aeneanii, maroniții, thasiii, pariii, samiii, cei din Larissa, cei din Messene¹²⁵ de aici din Achaia; și de bună seamă, mai amarnic se plîng cei care au pătimit năpăstuiiri și mai cumplete asupra căroră Filip a avut și mai mare posibilitate să le pricinuiască neajunsuri. Căci, în ce privește învinuirile aduse nouă, dacă nu sînt vrednice de slavă, declar că nu pot fi spulberate. El ne-a aruncat acuzația că am pus stăpînire pe Rhegium, pe Capua și pe Syracuse. Atunci cînd locuitorii din Rhegium însăși ne-au cerut să le trimitem, în vremea războiului cu Pyrrhus, o legiune pentru paza orașului lor, această legiune — printr-o ticăloșie — a pus stăpînire pe orașul la care fusese trimisă ca să-l apere. Ca atare, încuviințat-am noi oare această fărădelege? Sau, dimpotrivă, am pedepsit această netrebnică legiune prin război, după ce am silit-o să vină sub ascultarea noastră și să ispășească osînda cu spatele și grumazul pentru silniciile aduse aliaților și

n-am înapoiat rheimilor, ogoarele și toate bunurile lor, redîndu-le și libertatea și legile lor?

Atunci cînd locuitorii Syracusei erau subjugați de tiranii¹²⁶ dinafara hotarelor lor, — ceea ce era și mai nedemn, — după ce noi le-am dat sprijin, fiind nevoiți să atacăm și pe mare și pe uscat un oraș foarte întărit, ajungînd sleiți după aproape trei ani de eforturi, înșiși syracusanii doreau mai degrabă să slujească tiranilor decît să se predea nouă, totuși după ce orașul a fost cucerit noi l-am înapoiat lor, eliberat prin armele noastre. Și nu tăgăduim că Sicilia e provincia noastră și că cetățile care au fost de partea taberei carthagineze și au purtat război într-un cuget și o simțire cu aceasta, împotriva noastră, ne sînt acum tributare plătindu-ne dăjdii.

Nu tăgăduim aceasta, ci, dimpotrivă vrem să știți și voi și toate neamurile că fiecare se bucură după merit de răsplata cuvenită din partea noastră. Oare să ne căim noi de pedeapsa dată campanilor, de care nici măcar ei înșiși nu se pot plînge? Acești oameni, după ce am purtat pentru ei un război împotriva samniților vreme de aproape 70 de ani, cu mari înfrîngerii pentru noi, după ce ni i-am alăturat pe ei înșiși mai întîi printr-un tratat și ne-am unit cu ei apoi prin căsătorii și înrudiri, iar în cele din urmă și prin cetățenie în vremurile de restriște pentru noi, cele dintîi din toate populațiile Italiei care au trecut de partea lui Hannibal au fost campanii, după ce au măcelărit îngrozitor garnizoana noastră trimisă pentru a-i apăra pe ei; apoi, fiindcă erau indignați că sînt impresurați de noi, l-au trimis pe Hannibal să atace Roma. Chiar dacă n-ar fi rămas în ființă nici chiar orașul și nici un om din rîndurile campanilor, ar putea oare vreunul dintre ei să se simtă revoltat că ne-am purtat mai aspru decît au meritat?

Numeroși campani, muștrați de conștiința fărădelegilor lor, și-au făcut singuri seama, osîndîndu-se la moarte, ca să nu le-o mai dăm noi.

Celorlalți campani le-am luat atît orașul, cît și ogoarele, așa fel încît, după ce le-am dat un ținut cu

sălaşuri de locuit, am îngăduit ca acest oraş să stea mai departe nevătămat în picioare pentru ca cel care îl vede astăzi să nu găsească acolo nici urmă de oraş împresurat, ori cucerit. Dar ce vorbesc eu de Capua, când noi am acordat Carthaginei învinse pacea şi libertatea? E mai mare acea primejdie, ca nu cumva, iertînd cu prea mare uşurinţă pe cei învinşi, să-i îmboldim pe acest temei pe şi mai mulţi să-şi încerce norocul pornind iarăşi războiul împotriva noastră. În aceasta constă apărarea noastră şi prin asemenea cuvinte ne apărăm împotriva lui Filip, ale cărui paricide, săvîrşite în propria-i casă, măcelărirea rudelor şi prietenilor săi, ca şi destrăbălarea aproape nemaiîntîlnită la o făptură omenească, şi neomenoasa-i cruzime, apucături pe care voi le cunoaşteţi mai bine ca mine, cu cît sînteţi mai aproape de Macedonia. În ce vă priveşte pe voi, aetolieni, noi am întreprins pentru voi războiul împotriva lui Filip, iar voi aţi făcut pace cu el fără noi. Şi aţi spune poate că, deoarece noi eram prinşi de războiul punic, voi aţi primit condiţiile păcii impuse de frica lui Filip, pentru că avea atunci o mai mare putere. Şi noi la rîndu-ne am lăsat de o parte acest război pe care voi îl părăsiserăţi, deoarece şi noi eram ameninţaţi de alte primejdii mai mari. Acum însă, cu mila zeilor, după terminarea războiului punic, ne-am străduit să venim cu toate forţele noastre în Macedonia şi v-am oferit prilejul nimerit să reveniţi la prietenia şi alianţa cu noi, afară de cazul că vreţi să pieriţi împreună cu Filip mai degrabă decît să biruiţi împreună cu romanii“.

XXXII După ce fu rostită această cuvîntare de către trimisul roman, deoarece simţămintele tuturor precumpăneau către romani, arhonteles aetolienilor, Damocritus, care, după cum mergeau zvonurile, primise bani de la regele Filip, neîncuviinţînd părerea nici a unei tabere, nici a celeilalte, grăi: „Într-o situaţie de o mare însemnătate nu există un vrăjmaş mai mare ca repeziciunea cu care se iau hotărîrile; căci la fel de grabnică urmează şi părerea de rău, numai că aceasta este şi tîrzie, şi zadarnică, de vreme ce hotărîrile pripite şi nesăbuite nici nu pot fi anulate şi nici nu mai pot fi puse din nou în discuţie. Vremea cînd să se discute această chestiune în privinţa

căreia dînsul este de părere că trebuie să se aștepte pînă se coc lucrurile, poate să fie fixată acum, deoarece legile cetății prevăd că nu se poate discuta despre pace și război decît în adunarea panaetolică¹²⁷ și pylaică¹²⁸, să se hotărească de îndată ca arhontelee aetoliene să aibă neapărat dreptul de a convoca adunarea ligii atunci cînd el va voi să se dezbată problema fie a războiului, fie a păcii, ceea ce se va discuta și hotărî cu acest prilej, să aibă valabilitate, ca și cum s-ar fi dezbătut în adunarea ligii panaetolice sau pylaice“.

După plecarea delegaților, fără să se ia vreo hotărîre. Damocritus spuse că el a chibzuit cum se poate mai fericit pentru neamul său; căci aetolienii vor înclina către alianța cu acea tabără, care va avea mai mulți sorți de izbîndă.

Acestea s-au petrecut cu prilejul adunării ligii aetoliene.

XXXIII Filip¹²⁹ pregătea cu strășnicie războiul și pe mare și pe uscat. El își concentrează trupele navale la Demetrias, în Thessalia. Convins că Attalus și romanii vor porni cu flota din Aegina, la începutul primăverii, puse în fruntea flotei și oastei sale pe Heraclides, care fusese comandant și mai înainte. Regele își pregăti trupele terestre, încredințat că i-a lipsit pe romani de ajutoare din două părți, și de la aetolieni, și de la dardani, care fuseseră închiși de fiul său, Perseus, în trecătoarea de la Pelagonia.

Consulul nu mai era în stadiul pregătirii războiului, ci chiar îl desfășura. El își conducea oastea prin ținutul dassareților, păstrînd neatîns grînele pe care le scosese din tabăra de iarnă, deoarece socotea că ceea ce aveau la îndemînă prin ogoare îi vor fi îndeajuns pentru nevoile trupelor. Orașele și satele i se predau, unele de bunăvoie, altele de frică; pe cîteva le cuceriră prin forța armelor, pe altele le aflară părăsite de barbarii care își găsiseră refugiul prin munții apropiați. Consulul își rîndui castrul stativ la Lyncus¹³⁰, aproape de riul Bevus¹³¹; de acolo își trimitea oamenii să-și facă rost de provizii din hambaarele dassareților. Filip își dădea seamă că, într-adevăr, întreaga regiune din jur stă cu sufletul la gură și că oamenii sînt cuprinși de o nemaipomenită teamă, dar neștiind în ce parte a apucat-o consulul, trimise un pîlc

de călăreți ca să facă recunoașteri, pentru a afla încotro s-au îndreptat vrăjmașii. Aceeași nesiguranță o avea și consulul: el știa că regele a părăsit tabăra de iarnă, dar habar n-avea către ce regiune se îndreptase. De aceea și el își trimise călăreți ca să facă recunoașteri. Aceste două escadroane venite din direcții opuse, după ce au colindat multă vreme pe drumuri nesigure prin ținutul dessareților, în cele din urmă s-au întâlnit pe același drum. Când au auzit zgomot de oameni și tropot de cai, și unii și alții au știut că se apropie dușmanul. De aceea, înainte de a-l fi văzut și-au pregătit caii și armele. Idată ce au recunoscut dușmanul, fără zăbavă s-au năpustit asupra lui. Din întâmplare, fiind deopotrivă și prin număr și prin bărbăție, ca unii care fuseseră aleși de ambele tabere, au luptat vreme de câteva ore cu puteri egale. Istovirea, și a călăreților și a cailor, a curmat lupta, fără să se știe cine a biruit. Din rîndurile macedonenilor au căzut 40 de călăreți, dintr-ale romanilor 35. Când romanii s-au înapoiat la consul și macedonenii la rege, nici unii, nici alții nu le-au dus la cunoștință măcar dacă au aflat în ce regiune se află tabăra potrivnicului; situația s-a putut cunoaște numai prin mijlocirea dezertorilor, a căror fire ușuratică ajută în toate războaiele să se afle cum merg lucrurile în tabăra adversarului¹³².

XXXIV Filip, încredințat pe de o parte că va câștiga dragostea ostașilor săi, și pe de alta că îi va însufleți să înfrunte pentru sine primejdiile, dacă se va îngriji să îngroape pe călăreții care căzuseră în acea expediție, porunci să le fie aduse leșurile în tabără, pentru ca onorurile înmormîntării să fie privite de toți. Nimic nu e mai nesigur și mai greu de apreciat ca sufletul mulțimii. Ceea ce părea că-i va face mai înflăcărați pentru înfruntarea oricărei lupte i-a umplut de groază și șovăială; căci macedonenii, care pînă acum văzuseră numai răni pricinuite de sulite și săgeți, și arareori de lance¹³³, idată ce văzură trupurile alor lor despicate cu sabia hispană, brațele retezate de tot de la umăr, sau gîturile tăiate în întregime și capetele despărțite de trupuri, și măruntaiele ieșite afară, cînd au avut înaintea ochilor toată grozăvia rănilor, cu spaimă în suflet au înțeles împotriva

căror oameni și cărui fel de arme trebuie să lupte ei. Il cuprinse groaza, chiar și pe rege, care pînă acum nu se luase piept la piept cu romanii. De aceea, chemîndu-și înapoi fiul și garnizoana care se găsea în fața trecătorii Pelagonia, pentru ca să-și mărească armata și cu acele trupe, dădu drum liber spre Macedonia lui Pleuratus și dardanilor. Filip porni cu 20 000 de pedestrași și 2 000 de călăreți către vrăjmași, avînd călăuze niște dezertori, și-și așază tabăra pe o măgură la ceva mai mult de 1 000 de pași de castrul roman, în apropiere de Athacus¹³⁴, făcîndu-și întărituri cu șanțuri și parapete. Văzînd castrul roman rînduit mai jos de tabăra lui, se spune că a rămas înmărmurit atît de întreaga înfălișare a castrului, cît și de felul cum era împărțit pe sectoare, precum și de alinierea castrului, și de intervalurile pentru drumuri, de aceea declară că o asemenea tabără nu poate fi socotită că aparține unor barbari¹³⁵.

Și consulul, și regele, așteptînd fiecare intrarea în acțiune a celuilalt, și-a reținut în tabără trupele proprii vreme de două zile. Abia după trei zile consulul își scoase întreaga oștire în linie de bătaie.

XXXV Dar regele, temîndu-se să arunce atît de repede zarul într-o bătălie dată cu toate forțele, trimise 400 de tralli (acesta e un neam illyric, cum am mai spus într-un alt capitol) și 300 de cretani, adăugîndu-le acestor pedestrași și un număr egal de călăreți, avînd în fruntea lor pe Athenagoras, unul dintre curtenii regelui, în scopul de a hărțui cavaleria dușmanilor. Din partea romanilor însă (linia lor de bătaie era la ceva mai mult de 500 de pași de acolo) au fost trimiși veliții și cam două pîlcuri de călăreți, pentru ca și pedestrima și cavaleria romană să fie deopotrivă în număr cu vrăjmașul. Trupele regești își închipuiau că lupta se va desfășura cu tactica cu care fuseseră ei deprinși, și anume călăreții, năpustindu-se și fugînd înapoi rînd pe rînd, fie că vor arunca lăncile, fie că vor întoarce spatele, crezînd că illyrii, obișnuiți să se folosească de fugă cu mare iuțeală, vor porni pe neașteptate în iureș, în vreme ce cretanii aveau să-i săgeteze pe dușmani, în cazul că ei ar fi fost atacați răsfirați.

Această formație de luptă a fost pusă în învălmășeală de atacul romanilor pe cît de aprig, pe atît de dirz. Căci, întocmai ca pe un front în toată regula, după aruncarea lăncilor, și după ce veliții și-au pus deîndată în funcție săbiile, călăreții, după ce au pornit o dată năvala asupra vrăjmașului, și-au oprit caii: parte din ei luptînd călare, parte, descălecînd repede, de-a valma cu pedestrașii. În felul acesta, nici călărețul regesc nu era deopotrivă celui roman, deoarece nu fusese deprins să lupte stînd locului, și nici pedestrașul macedonean, care se tot vînzolea alergînd înapoi și încolo; fiind înzestrat și cu arme foarte ușoare, el nu se putea măsura cu velitul roman care avea și scut, și sabie, deopotrivă atît pentru a se apăra, cît și pentru a-l ataca pe dușman. De aceea dușmanii n-au fost în stare să reziste; numai datorită iuțelii cu care au fugit în tabăra lor au putut scăpa cu viață.

XXXVI După o întrerupere de o singură zi, regele, plănuiînd să lupte cu toate trupele de călăreți și de pedestrași cu armament ușor, își trimise noaptea unitățile de caetrăți¹³⁶, care se mai cheamă și peltaști, într-un loc prielnic pentru întinderea capcanelor, situat între cele două tabere, și-i dăduse instrucțiuni lui Athenagoras și cavaleriei, dacă se va ajunge la o bătălie în toată regula, să-și încerce norocul în luptă, iar dacă nu, să-l ademească pe dușman pînă la locul capcanelor, retrăgîndu-se pe nesimțite. Într-adevăr, cavaleria macedoneană s-a retras; însă comandanții cohortei caetrăte, fără să aștepte îndeajuns semnalul, deoarece au fost îndemnați să pornească înainte de vreme, au pierdut prilejul de a duce la bun sfîrșit acțiunea. Romanii s-au retras în castru, după ce au ieșit învingători în lupta regulată dată în cîmp deschis, și au izbutit să se ferească de șiretlicurile capcanelor.

A doua zi consului a pus în ordine de luptă toate trupele, așezînd elefanții în fața primelor steaguri; cu acest prilej, romanii s-au folosit de ajutorul elefanților pentru întîia oară, fiindcă aveau vreo cîțiva capturați în vremea războiului punic. Cînd i-a văzut pe macedoneni ascunși la adăpostul parapetelor, consulul s-a apropiat pînă la poalele valului, batjocorindu-i că li-e teamă. Dar cum

nici chiar atunci vrăjmașul nu-i dădu puțința să se încalce, deoarece posibilitatea aprovizionării din împrejurimile castrului stativ era puțin sigură, deoarece cavaleria dușmană nu putea să se năpustească numaidecât asupra ostașilor răspinziți, plănuind să-și facă rost de provizii din alte locuri mai la adăpost de primejdii, consulul își strămută tabăra cam la 8 000 de pași de acolo, la Otlobolus¹³⁷ (așa se numește această localitate). În vreme ce romanii strungeau cerealele din ținutul apropiat, la început regele își ținu trupele sale în tabără, pentru că dușmanului, o dată cu curajul, să-i crească și delăsarea. Când Filip îi văzu pe romani împrăștiindu-se, porni cu toată cavaleria și trupele auxiliare de cretani într-un marș atât de forțat, încît pedestrașii abia putură să se țină pe urmele călăreților, și-si opri unitățile între castrul roman și oamenii lor trimiși după provizii. Apoi, împrăștiindu-și trupele, o parte le trimise ca să le facă de petrecanie romanilor împrăștiați, dîndu-le ordin să nu lase pe nici unul în viață, iar cu cealaltă parte se opri locului, și ocupă drumurile pe unde i se părea lui că aveau să se întoarcă romanii la castrul lor. În chipul acesta pretutindeni, romanii erau măcelăriți și fugăriți, încît nu ajunse nici unul în castru să dea de veste nenorocirea, deoarece cei care fugeau înapoi nimereau peste posturile regelui; astfel au fost mai numeroși cei doborîți de trupele care ocupaseră drumurile, decît de pîlcurile trimise să-i măcelărească. În cele din urmă, vreo cîțiva romani tot izbuciră să se strecoare printre posturile vrăjmașului; dar, datorită faptului că erau cu spaima în suflet, au pricinuit în castru multă zarvă pentru că nu au adus știri lămuritoare.

XXXVII Consulul, după ce ordonă călăreților să dea sprijin fiecăre încotro poate celor care erau strîmtorați, își scoase legiunile din castru și porni către potrivnic cu coloanele în formație pătrată. Unii dintre călăreții împrăștiați prin ținut, înșelați de strigătele ivite cînd dintr-un loc, cînd dintr-altul, s-au rătăcit; alții au întîlnit în cale pe vrăjmași și astfel lupta a început deodată în mai multe locuri. Pîlcul unde se afla regele dădea lupta cea mai înverșunată, căci se închegase aproape un front în toată

regula, datorită pe de o parte și mulțimii trupelor de pedestrași și de călăreți macedoneni, pe de altă parte și faptului că cei mai mulți romani porniseră la atac într-acolo, deoarece dușmanul astupase drumul din mijloc. Acolo macedonenii fură mai tari, deoarece în mijlocul lor se afla însuși regele, care-i îmbărbăta, iar trupele auxiliare ale cretanilor, strînse mănunchi și pregătite dinainte să lupte împotriva unităților potrivnice răsfirate și răzlețite, îi răneau pe mulți romani, luîndu-i fără veste. Dacă dușmanul ar fi fost cumpătat cu prilejul urmăririi romanilor ar fi dobîndit nu numai gloria de pe urma luptei de față, ci ar fi schimbat și soarta întregului război: ei însă, în setea lor de a vărsa sînge, urmărindu-i acum pe romani, fără măsură și cu prea mare înflăcărare, nimeriră peste cohorte romane trimise înainte cu tribunii militari în frunte; și atunci călăreții romani fugăriți, îndată ce zăriră cele dintii steaguri romane, întoarseră caii năpustindu-se asupra dușmanilor răsfirați și într-o clipită soarta luptei se schimbă; în felul acesta, cei care pînă acum îi urmăriseră pe romani, dădură bir cu fugiții. Mulți macedoneni fură măcelăriți cu prilejul celor dintii ciocniri, iar alții, în timpul fugii. Dușmanii fură răpuși nu numai cu armele, ci unii, năpustindu-se în niște mlaștini, fură trași la fund și înghițiți cu cai cu tot de nămol. Chiar și regele a fost la un pas de primejdie; căci, calul său rănit prăvălindu-se, el a fost aruncat la pămînt și n-a lipsit mult să fie făcut prizonier. Salvarea i-a venit de la un călăreț macedonean, care, descălecînd repede, îl aruncă pe regele îngrozit pe calul său. Deoarece călărețul nu a fost în stare să fugă la fel de repede ca să-i ajungă din urmă pe ceilalți tovarăși ai săi, pieri străpuns de romanii atrași de căderea regelui. Filip străbătu atunci călare toate smîrcurile, umblînd pe drumuri necunoscute și nebătătorite, și, în sfîrșit, după o fugă dezordonată, ajunsese în tabăra sa, în vreme ce cei mai mulți ai săi își pierduseră nădejdea că regele va mai scăpa teafăr. În acea luptă au pierit 200 de călăreți macedoneni, cam 100 au fost luați prizonieri, și cel puțin 80 de cai gata echipați, capturați; totodată au fost aduse în tabără și armele luate ca trofeu.

XXXVIII Au fost analiști care l-au învinuit pe rege de nesocotință în acea zi, iar pe consul că a fost fire delăsătoare. Căci ei pretind că „pe de o parte Filip ar fi trebuit să se odihnească, deoarece știa că romanii aveau să ajungă în citeva zile fără provizii în urma secătuirii a întregului ținut din jur, iar pe de altă parte, consulul, care era cît pe ce să-l prindă și pe regele însuși, după ce le pusese pe fugă cavaleria și unitățile de armament ușor, ar fi trebuit să-și conducă pe dată trupele către tabăra dușmanilor, căci vrăjmași care erau atît de îngroziți nu s-ar fi așteptat la aceasta; cu acest prilej el ar fi putut pune capăt războiului. Numai că așa cum ți se întîmplă de cele mai multe ori în viață, ți-e mai ușor să vorbești decît să făptuiești. Căci, dacă regele s-ar fi măsurat cu toate trupele sale de pedestrași cu romanii, poate că în toiul învălmășelii, acesta ar fi putut fi scos din castru, deoarece toți macedonenii fiind învinși și cuprinși de spaimă, ar fi fugit din luptă de-a dreptul la adăpostul parapetelor castrului, iar romanii biruitori, intrînd după ei în întărituri, și luîndu-se numaidecît pe urmele lor, ar fi putut pune stăpînire pe tabăra lui Filip. Însă pentru că trupe întregi de pedestrași macedoneni rămăseseră în întregime în tabără și fuseseră rînduite și posturi și gărzi în fața porților, ce altceva ar fi cîștigat romanii dacă ar fi imitat nesocotința regelui, care pornise cu trupele răsfirate în urmărirea călăreților romani bătûți puțin mai înainte? Pe de altă parte, n-ar trebui criticat nici cel dintîi plan al regelui, după care a pornit atacurile împotriva pîlcurilor de romani răspîndite după aprovizionare prin tot ținutul, dacă după cîștigarea celei dintîi izbînzii ar fi știut unde să se oprească.

Ba încă e cu atît mai puțin de mirare faptul că Filip și-a încercat norocul în luptă, cîtă vreme umblau zvonurile că Pleuratus și dardanii au plecat din țara lor cu uriașe oști și au și trecut în Macedonia. Dacă regele macedonean ar fi fost înconjurat din toate părțile de aceste forțe, s-ar fi putut crede că romanii au pus capăt acestui război, stînd cu mîinile încrucișate. De aceea, Filip, încredințat că, în urma celor două lupte de cavalerie încheiate cu înfrîngerea sa, șederea sa într-o tabără vremelnică

nu va mai fi în siguranță, voia să plece de acolo dar se gîndea să-i înșele pe romani pentru ca aceștia să nu bage de seamă; de aceea trimise către apusul soarelui un crainic la consul, să-i ceară un armistițiu în vederea înmormîntării călăreților; izbuti astfel să-i păcălească pe romani, căci el, lăsînd numeroase focuri în întreaga tabără, porni în marș pe la veghea a doua.

XXXIX Consulul tocmai prînzea cînd i se dădu de veste că a sosit crainicul regelui, precum și motivul pentru care a venit. El îi răspunse însă numai atît: „A doua zi de dimineață va fi destulă vreme pentru a sta cu el de vorbă în privința celor cerute”; datorită acestui fapt, lui Filip i se dădu răgaz și noaptea și o parte din ziua următoare, să-și vadă de drum. Regele se îndreptă spre munți, pe drumul pe unde știa că nu va merge oastea romană cu grele poveri după ea. Consulul, îl lăsă pe crainic să plece în zori de zi, după ce-i acordă armistițiul cerut; dar, nu mult după acestea, și-a dat seama că vrăjmașul plecase; neștiind însă pe unde să se ia pe urmele lui, a mai rămas cîteva zile în același castru stativ, pentru a strînge provizii. Apoi se îndreptă spre Stubera¹³⁸, unde transportă și cerealele găsite pe ogoarele din Pelagonia. De acolo înaintă spre Pellina¹³⁹, fără să descopere încă spre ce regiune s-au îndreptat vrăjmașii; Filip, după ce făcu popas la Bryanium¹⁴⁰, plecă de acolo pe drumuri piezișe, stîrnînd pe neașteptate spaima în dușmani. Și romanii se puseseră în mișcare din Pellina și își așezară castrul la rîul Osphagus¹⁴¹. La rîndu-i, regele își așeză tabăra nu departe de acel loc, ridicîndu-și parapetele pe malul rîului (localnicii îi spun Erigonus¹⁴²). De acolo, fiindcă era cît se poate de sigur că romanii au de gînd să se îndrepte către Eordaea¹⁴³, pentru a ocupa trecătorile, Filip le-o luă înainte, pentru ca potrivnicul să nu poată trece în provincie prin acel defileu îngust. Acolo regele făcu în grabă întăriri ridicînd aici parapete, dincoace șanțuri, dincolo grămădind bolovani, ca să fie întocmai ca un zid; în altă parte culcă la pămînt copaci, cu care întări locul, după cum cerea poziția, sau după cum avea la îndemîină material; și în felul acesta, după cum crede și el, reușise să

facă de necucerit un drum, prin natura lui dificil, datorită și lucrărilor de întărire întocmite în toate punctele de trecere. De jur împrejur erau numai locuri împădurite, foarte neprielnice falangei macedonene, care nu putea fi de nici un folos, dacă soldații nu-și făceau în fața scuturilor un fel de parapet cu sulilele lor atât de lungi (pentru aceasta însă aveau nevoie de un câmp deschis). Și sulilele¹⁴⁴ thracilor (arme de o nemaipomenită lungime) se împiedicau în ramurile împletite în toate părțile. O singură cohortă de cretani i-a fost de folos regelui: totuși, nici săgețile acestor trupe nu aveau putere destulă de mare pentru a străpunge scuturile romanilor și nici nu găseau vreun loc descoperit pe unde să pătrundă; cretanii erau de temut într-un atac în care calul și călărețul dușman erau țintă deschisă săgeților lor. De aceea, când cretanii băgară de seamă că armele lor nu sînt de nici un folos, improșcară pe romanii din toate părțile cu o ploaie de bolovani, care se găseau pretutindeni, pe tot întinsul văii. Loviturile pietroaielor în scuturi pricinuiră mai mult zgomot decît răni și ținură în loc prea puțin înaintarea romanilor. Apoi romanii, privind cu dispreț la asemenea mijloace, parte din ei făcînd cu scuturile broasca țestoasă, sparg frontul dușman, iar ceilalți făcînd un scurt ocol, ajung pe culmea dealului și pun în neorînduială pe macedonenii din posturi și gărzi; pe cei mai mulți îi nimicesc, neputînd fugi din aceste locuri înguste.

XL În felul acesta, romanii au cucerit trecătoarea după o luptă de mai mici proporții decît își închipuiseră și ajunseră apoi în Eordaea, unde, după pustiirea în lung și în lat a ținutului, consulul se retrase în Elimea¹⁴⁵. De aici el năvăli asupra Orestidei¹⁴⁶ și atacă și orașul întărit Celetrum¹⁴⁷, așezat în peninsula. Un lac îi înconjură zidurile; de pe peninsula pînă în oraș duce un singur drum printr-o trecătoare îngustă. La început, locuitorii, bizuindu-se pe pozițiile orașului, au închis porțile, refuzînd să se supună romanilor; apoi, când au văzut că romanii înaintază și se apropie de poartă, în formație de broască țestoasă, și că trecătoarea e împresurată de trupele dușmane, înainte de a lupta, de teamă,

s-au predat. De la Celetrum, consulul înaintă în ținutul dassareților și cuceri prin forța armelor orașul Pelium¹⁴⁸. El luă cu sine numai sclavii și restul de pradă, iar celor liberi le dădu drumul fără preț de răscumpărare și le înapoie și orașul, după ce așază acolo o puternică garnizoană; căci și acest oraș era așezat în poziții prielnice pentru a dezlanțui atacuri de acolo împotriva Macedoniei. În felul acesta, după ce consulul cutreieră în sus și în jos tot ținutul vrăjmașilor, își readuse trupele în locurile pacificate de mai mult timp, lângă Apollonia, de unde porne războiul.

Pe Filip îl îndepărtaseră de pe acest teatru de luptă răscoalele aetolienilor, athamanilor, dardanilor și a altor populații care se ridicaseră contra lui deodată în atâtea locuri. El trimise împotriva dardanilor care se retrăgeau din Macedonia pe Athenagoras cu pedestrima ușor înarmată și cu cea mai mare parte din cavalerie, dându-i poruncă să-i urmărească pe dușmani din spate, în retragerea lor, și să le hărțuie ariergarda, așa fel încât să-i stînjenească să mai scoată trupele din țara lor. Democritus, arhonte Aetoliei, din îndemnul căruia se întîrziase declararea războiului (cetății) Naupactus, acum, cu prilejul celei din urmă adunări a ligii, își înrolase cetățenii sub arme, după ce primise vești despre lupta de cavalerie de la Octolophus și despre trecerea dardanilor și a lui Pleuratus împreună cu illyrii în Macedonia; pe lângă acestea a aflat de sosirea flotei romane la Oraeum, și de năvălirea atîtor neamuri în Macedonia, precum și de împresurarea ce-l amenința chiar dinspre mare.

XLII Acestea au fost motivele care i-au îndemnat pe aetolieni și pe Democritus să treacă din nou de partea romanilor. După ce s-au unit și cu Amynder, regele athamanilor, aetolienii au purces la împresurarea orașului Cercinium¹⁴⁹. Într-adevăr, locuitorii le închiseseră porțile, dar nu se știe dacă siliți, sau de bunăvoie, deoarece aveau o garnizoană de-a regelui. Însă în cîteva zile Cercinium a fost cucerit, dîndu-i-se foc. Cei care au supraviețuit acestui mare prăpăd, atît oamenii liberi, cît și sclavii, au fost ridicați împreună cu celelalte prăzi. Frica i-a împins pe toți cei care locuiau în jurul mlaștinii Boebeis¹⁵⁰ să-și

părăsească orașele și să se îndrepte spre munți. Aetolienii pleacă de acolo din pricina lipsei de prăzi și purced către Perrhaebia¹⁵¹. Acolo cuceresc prin puterea armelor Cyretiae¹⁵² și o jefuiesc în chip sălbatic. Locuitorii din Malloea¹⁵³, supunându-se de bunăvoie, au fost primiți ca aliați. Amynder îi îndemna pe aetolieni să pornească din Perrhaebia către Gomphi¹⁵⁴. Athamanii amenințau acest oraș și se credea că va putea fi cucerit fără mare luptă. Aetolienii s-au îndreptat apoi către cîmpiile îmbelșugate ale Thessaliei, Amynder îi urma cu toate că nu încuviința nici pustiirile efectuate pe o mare întindere din ținutul aetolienilor, nici așezarea taberei la voia întîm-lării, în orice loc, fără osebite, și nici lipsa lor de grijă pentru întărirea ei. De aceea, pentru ca orbeasca cuterzanță și nepăsarea aetolienilor să nu-i pricinuiască lui și alor săi vreun neajuns, deoarece văzuse că potrivnicul și-a așezat tabăra în șesul care se întinde mai jos de orașul Phaecas¹⁵⁵, el ocupă pentru ai săi o măgură la ceva mai puțin de 1 000 de pași de acolo, deși era apărat prin ușoare întărituri. În vreme ce aetolienii parcă uitaseră că se află pe pămîntul dușmanilor, — în afară de faptul că le pustiau ținutul, — parte din ei colindînd răslețiți și fără arme asupra-le, alții petrecînd deopotrivă, zi și noapte, dormind și bînd în tabără, fără gărzi și străji, se pomeniră cu Filip apărînd pe neașteptate. Cînd unii aetolieni, înspăimîntați, se înapoiază în goană de prin sate și dau de veste că vine Filip, Damocritus și celelalte căpetenii se zăpăcesc; asta se întîmplă pe la amiază, cînd cei mai mulți ședeau ghiftuiți de mîncare și toropiți de somn. Încep să se trezească unii pe alții; se îndemnă unii pe alții să ia armele și trimit pe cîțiva să cheme înapoi pe cei care umblau după prădăciuni prin sate; atît de mare era panica, încît unii dintre călăreți au sosit fără săbii, iar cei mai mulți nici nu și-au îmbrăcat platoșele. În felul acesta, fiind scoși în grabă, după ce cu anevoință au adunat un număr de 600 de călăreți și de pedestrași laolaltă, nimeresc peste cavaleria regelui, mai puternică decît a lor și prin efective, și prin arme, și prin bărbăție. De aceea, chiar din prima ciocnire au fost împrăștiati și aproape fără să dea luptă s-au îndreptat într-o fugă rușinoasă spre tabăra lor. Au fost uciși sau

luați prizonieri aceia căroră cavaleria macedoneană le tăiase drumul, despărțindu-i de grosul trupelor care fugeau.

XLII Cu toate că se apropiau de parapetele taberei aetoliene, Filip ordonă să se sune retragerea alor săi, deoarece erau obosiți și caii și oamenii, nu atât din pricina luptei, cât a drumului lung străbătut și totodată din pricina repeziciunii marșului. De aceea, Filip poruncește călăreților să plece pe escadroane și manipule cu armament ușor, pe rînd, pentru a se aproviziona cu apă și a lua masa; pe ceilalți soldați îi pune în posturi înarmați, așteptînd coloana pedestrimii care întîrziase cu marșul fiind împovărată de armele ei grele. Cînd a sosit și ea, Filip dădu ordin pedestrașilor ca, rînduindu-și steagurile și așezîndu-și armele în fața sa, să-și ia în grabă de-ale mîncării, după ce trimise cel mult două sau trei manipule ca să facă rost de apă. Între timp, cavaleria macedoneană împreună cu trupele de armament ușor stăteau pregătite și rînduite în linie de bătaie, pentru cazul că vrăjmașul ar face vreo mișcare.

Aetolienii (căci se înapoiaseră în tabăra și majoritatea ostașilor care fuseseră împrăștiati prin sate) își rînduiesc luptătorii în jurul porților și parapetelor, ca să-și apere întăriturile, și, trufași, din locuri sigure, priveau pe vrăjmașii lor care ședeau liniștiți. Dar după ce unitățile macedonene s-au pus în mișcare și au început să se apropie de parapete pregătiți și rînduiți de atac, toți aetolienii și-au părăsit deodată posturile și, ieșind prin partea din spate a taberei, s-au refugiat pe măgura unde se află tabăra athamanilor. Și cu prilejul acestei fugi în neorînduială au fost prinși sau omorîți mulți dintre aetolieni: Filip, dacă ar fi avut destulă vreme în ziua aceea, ar fi fost în stare, fără îndoială, să pună mîna și pe tabăra athamanilor, însă folosi ziua pentru luptă, și pentru prădarea taberei aetolienilor, de aceea își instalează tabăra lui la poalele măgurii, în cel mai apropiat loc, cu planul de a-l ataca pe dușman în zorii zilei următoare. Aetolienii, stăpîniți de aceeași panică, din pricina căreia își părăsiseră tabăra, în noaptea următoare s-au împrăștiat fugind. Amynander le-a fost de cel mai mare

folos aetolienilor, căci, sub călăuzirea athamanilor cunosători ai drumurilor, au fost conduși pe poteci nebătătorite, pe culmile munților, pînă în Aetolia, în vreme ce macedonenii se țineau pe urmele lor. Uu număr mic, în această fugă atît de dezordonată, a nimerit în mijlocul unor călăreți macedoneni, pe care Filip îi trimisese în zori zilei, să le fărâmițeze coloana, îndată ce a văzut că aetolienii părăsiseră colina și plecaseră.

XLIII În cursul acelor zile, praefectul regelui, Athenagoras, întîlnind pe dardanii care se retrăgeau spre hotarele lor, le-a învălmășit mai întîi coada coloanei; apoi, după ce aceștia și-au întors steagurile rînduindu-le în formație de atac, s-a încins o luptă în toată regula, adversarii fiind deopotrivă acum. Dar cînd dardanii au început din nou să înainteze, cavaleria și trupele de armament ușor ale regelui îi hărțuiră pe aceștia, care nu aveau în sprijinul lor trupe de acest fel căci erau împovărați de armele lor grele, din pricina cărora nu se mai puteau mișca; pe deasupra, pe macedoneni îi favoriza însuși terenul. Cu toate acestea, foarte puțini dardani au fost răpuși; foarte puțini au fost omorîți; răniți au fost mai mulți; n-a fost nici un prizonier, deoarece ei nu ieșeau cu nesocotință din rîndurile lor, ci luptau și se retrăgeau în rînduri strînse.

În felul acesta, Filip a izbutit să-și refacă pierderile suferite în războiul cu romanii prin expediții încununate de izbîndă asupra a două neamuri; aceste expediții nu numai că le-a pornit cu strășnicie, dar le-a și sfîrșit cu mare folos. Apoi o împrejurare ivită întîmplător făcu să scadă numărul dușmanilor săi aetolieni: Scopas, unul dintre fruntașii neamului aetolian, trimis din Alexandria în Italia, de către regele Ptolemaeus, cu o mare cantitate de aur, a angajat din Aetolia, cu simbrie, 6 000 de pedestrași și 500 de călăreți pe care îi duse cu sine în Egipt. Și din tineretul aetolian n-ar fi rămas nimeni în cetate, dacă Damocritus nu le aducea aminte atît de războiul amenințător, cît și de prăpădul ce se va abate asupra-le de vor rămîne singuri; (nu se știe sigur dacă Damocritus făcea aceasta din grijă pentru cetatea sa,

sau pentru ca să zădărnicească acțiunea întreprinsă de Scopas, fiindcă fusese prea puțin uns cu daruri de acesta). Damocritus a reținut o parte dintre tineri prin astfel de muștrări.

Acestea au fost evenimentele desfășurate de romani și de Filip în vara aceea.

XLIV Flota romană¹⁵⁶, pornind din Corcyra la începutul aceleiași veri, sub comanda legatului L. Apustius, după ce trecu de capul Maleum, s-a unit cu cea a regelui Attalus în împrejurimile promontoriului Scylaeum din ținutul Hermionicum¹⁵⁷. Numai că atunci cetatea Athena, care de teamă își înfrînase multă vreme ura împotriva lui Filip, de astă dată însă, în nădejdea sosirii unui sprijin atât de puternic, făcu să i se reverse toată ura. Niciodată Athena n-a dus lipsă de buni oratori, oricând gata să ridice poporul. Acest soi de oameni sînt întretinuți de zeul mulțimii, atât în toate cetățile libere, cît mai ales la Athena, unde cuvîntul are cea mai mare putere.

De aceea athenienii au făcut de îndată propunerea, și adunarea poporului a dat un plebiscit prin care „să fie ridicate și să fie distruse toate statuile și chipurile lui Filip și ale străbunilor săi, atât de parte bărbătească, cît și de parte femeiască; de asemenea, să fie șterse toate inscripțiile cu numele lui, și desființate toate zilele de sărbătoare, ceremoniile, preoțiile care fuseseră create pentru cinstirea lui și a străbunilor lui. Locurile pe care se ridicase vreun locaș, sau unde fusese vreo inscripție în cinstea lui Filip, să fie lovite de blestem, ca să nu se mai poată înălța acolo, ori să se închine vreodată așezăminte de felul acelora care nu este permis să fie înălțate sau să fie hărăzite numai într-un loc neprihănit. Iar ori de cîte ori preoții cetății vor face slujbe pentru poporul athenian, și pentru aliați, pentru armată și pentru flotele lor, de atîtea ori să hulească și să-l blesteme pe Filip și pe copiii lui, regatul și tot neamul lui, trupele terestre și navale, și orice nume de macedonean“.

S-au mai adăugat în decret și următoarele: „Dacă vreun cetățean va mai face vreo propunere care privește înfierarea ticăloșiei lui Filip, întregul popor athenian va

încuviința aceasta. Dacă, dimpotrivă, vreun altul va rosti sau va săvârși ceva împotriva înfierării și pentru cinstirea lui Filip, cine îl va ucide pe acesta nu va fi urmărit de lege“. La sfârșit, s-a mai menționat aceasta: „Toate decretelor care fuseseră date cîndva împotriva Pisistraților¹⁵⁸, să aibă valabilitate și împotriva lui Filip“.

Într-adevăr, athenienii purtau războiul împotriva lui Filip și prin vorbe, și prin scrieri, în care privința numai ei singuri puteau fi atît de tari.

XLV După ce Attalus și romanii s-au îndreptat de la Hermione spre Pireu, făcînd aci popas cîteva zile, cu acest prilej au fost covîrșiți de către athenieni cu un noian de onoruri, dezvăluind atît o exagerată cinstire față de aliați, cît și ură împotriva vrăjmașului; după aceasta pornesc pe mare de la Pireu la Andros¹⁵⁹. După ce s-au oprit în portul numit Gaurion¹⁶⁰, trimiseră oameni care să-i ispitească pe localnici dacă preferă să predea de bunăvoie orașul decît să facă cunoștință cu puterea armelor romane; aceștia au răspuns că cetățuia e ocupată de garnizoana regelui și că ei sînt sub jug străin. După ce romanii debarcară trupele, precum și întregul arsenal de felurite mijloace trebuincioase la asaltarea unui oraș, regele Attalus și legatul roman veniră din diferite părți pînă în preajma orașului. Trupele și steagurile romane nemaivăzute și curajul ostașilor romani, care se apropiiau cu atîta zor de zidurile orașului lor, au vîrît mai mult ca oricînd groaza în acești greci. De aceea, localnicii s-au refugiat imediat în cetățuie, iar romanii au ocupat numaidecît orașul. După ce au rezistat vreme de două zile, bizuindu-se mai mult pe tăria pozițiilor decît pe armele lor, s-au învoit a treia zi cu romanii să fie lăsați să se strămute și ei și garnizoana lor, plecînd numai cu un rînd de veșminte la Delium, în Beoția; apoi au predat și orașul, și cetățuia. Romanii le-au lăsat pe seamă regelui pe acestea, iar ei au luat cu sine prăzile și obiectele de artă ale orașului.

Ca să nu stăpînească o insulă pustie, Attalus i-a convins aproape pe toți macedonenii și pe unii dintre locuitorii din Andros ca să rămînă pe loc.

După această, și cei care fuseseră strămutați la Delium¹⁶¹, potrivit înțelegerii, au fost chemați înapoi, în urma

făgăduințelor făcute de rege, deoarece chiar dorul de patrie le îndemna sufletele să dea mai ușor crezământ acestor făgăduințe.

Din Andros aliații au trecut în Cythnos¹⁶². Acolo au pierdut zadarnic câteva zile cu atacul acestui oraș, și, pentru că nu merita atita oboseală, s-au depărtat de acolo. La Prasiae¹⁶³, — o localitate din Attica — 20 de ambarcații de-ale issaeilor s-au alăturat flotei romane. Vasele issaeilor¹⁶⁴ au fost trimise să pustiască ținutul carystiilor¹⁶⁵, iar restul flotei a rămas la Geraestus¹⁶⁶, un cunoscut port al Euboeii, pînă se întoarseră issaeii din Carystum. De acolo flota aliată, pornind în larg cu toate pînzele întinse, a străbătut marea prin mijlocul ei, trecînd pe lângă insula Scyros¹⁶⁷ și au ajuns la Icus¹⁶⁸. Acolo au fost nevoiți să rămînă pe loc câteva zile, din pricina vîntului puternic de la miazănoapte; îndată ce s-a potolit vîntul, au trecut la Scyathus¹⁶⁹, oraș pustiit și jefuit de curînd de către Filip. Ostașii răspîndiți prin sate după provizii au cărat la vase tot grîul și tot ce era de trebuință pentru hrana soldaților. Totuși prăzi nu au luat; de altfel, nici grecii nu le pricinuiseră vreun neajuns, spre a merita să fie jefuiți. Îndreptîndu-se de acolo spre Cassandra¹⁷⁰, au poposit mai întîi la Mendaem¹⁷¹, port maritim al acestei cetăți. Apoi au trecut dincolo de acest promontoriu, însă în vremea ce voiau să ocolească zidurile cetății, a izbucnit o groaznică furtună și flota a fost aproape acoperită de talazuri și împrăștiată; totuși aliații au izbutit să scape pe uscat, după ce au pierdut o mare parte din echipamentul vaselor. Acea furtună a mării a fost o rea prevestire pentru cele ce aveau să se întîmple pe uscat. Căci adunînd într-un singur loc vasele, după ce au debarcat trupele, ei au atacat orașul, însă au fost respinși, avînd numeroși răniți (și acolo se găsea o puternică garnizoană de a regelui Filip). Fiindu-le zădărnicită încercarea, aliații s-au înapoiat la Canastraeum¹⁷², în Peninsula Pallene¹⁷³. De acolo, trecînd pe la capul Torona¹⁷⁴, vasele își îndreptară cursul spre Acanthus¹⁷⁵. Aici pustiiră mai întîi ținutul, apoi cuceriră prin forță și jefuiră însuși orașul. De aici n-au înaintat mai departe (căci aveau și vasele încărcate cu prăzi), de aceea porniră înapoi către Scyathus, de unde veniseră, iar de aici se întoarseră în Euboea.

XLVI Flota a rămas acolo; aliații, cu 10 vase ușoare, au intrat în golful Maliacus, pentru a avea o întrevvedere cu aetolienii în privință tacticii cu care avea să se desfășoare războiul. Căpetenia acestei solii, aetolianul Pyrrhias, s-a dus la Heraclea¹⁷⁶ împreună cu regele și cu legatul roman, pentru a se consfătui asupra planului de luptă. Aetolienii i-au cerut lui Attalus să dea, potrivit tratatului, 1 000 de ostași, deoarece au trebuință de un asemenea număr pentru a purta războiul împotriva lui Filip. Attalus însă a refuzat să le dea acest sprijin, fiindcă mai înainte și ei refuzaseră să pornească la pustiirea Macedoniei, atunci când Filip, aruncînd pîrjolul asupra sfintelor locașuri și locuințelor lor din jurul Pergamului, putea să fie îndepărlat de acolo pentru a-și apăra bunurile lui din patrie. În felul acesta aetolienii au fost lăsați să plece, deși le făcuseră romanilor tot soiul de făgăduieli, dîndu-le mai mult nădejdi decît sprijin. Apustius și cu Attalus se înapoiară la flotă.

De acolo ei începură să se ocupe de asaltarea orașului Oreum. Această cetate era puternică atît datorită zidurilor ei, cît și puternicei garnizoane pe care o avea; tăria cetății mai fusese încercată și înainte. În urma cuceririi orașului Andros se alăturaseră lor și 20 de vase rhodiene, toate cu punți, avînd în frunte pe Agesimbrotus. Ei au trimis această flotă să facă popas lîngă portul Zelasius¹⁷⁷ — o localitate așezată în poziții foarte prielnice, în fața orașului Histriaea¹⁷⁸ mai sus de promontoriul Demetrias — pentru ca să fie sprijin dacă cumva vasele macedonene s-ar pune în mișcare de acolo. Heraclides, praefectul regelui, își ținea flota acolo mai mult pentru a surprinde pe potrivnici într-un moment de neatenție, decît de a porni fățiș la vreo acțiune îndrăzneată.

Romanii și Attalus atacau orașul Oraeum din diferite direcții: romanii — din partea cetății maritime, iar trupele regelui — din vilceaua care se întindea între cele două cetăți din Oraeum, unde acest oraș era înconjurat ca un zid. Și așa cum locurile se înfățișau în chip diferit, tot așa nici atacul nu era peste tot la fel; pe de o parte romanii se sprijineau de ziduri, folosind vineiele, broaștele țestoase și berbecii, iar pe de altă parte, trupele regelui, întrebunțau baliste, catapulte și tot soiul de mașini cu

care aruncau proiectilele și bolovanii foarte grei; apoi aceștia înaintau și în formație de triunghi, întrebuițind cu folos toate experiențele câștigate cu prilejul asalturilor trecute. Însă macedonenii care apărau orașul și cetățuile pe lângă faptul că acum erau mai mulți la număr ca înainte, luptau cu o bărbăție și mai mare, aducîdu-și aminte cînd de musturarea lui Filip pentru greșeala săvîrșită de ei, cînd de amenințările lui, cînd de făgăduielile pentru viitor. De aceea, pentru că acolo se trăgăneau lucrurile pierzîndu-se vremea, se bizuiau mai mult pe împresurare și pe lucrări, decît pe un atac rapid; între timp, legatul, încredințat că va putea întreprinde și altceva după ce lăsă atîtea trupe cîte i se păreau că sînt îndeajuns pentru a aduce pînă la capăt lucrurile, trecu în regiunea cea mai apropiată de pe continent și cuceri, în afară de cetățuie, Larissa¹⁷⁹ (nu e vorba de acel vestit oraș din Thessalia, ci de cu totul altul, care se mai cheamă și Cremastes). La rîndu-i, și Attalus cuceri prin surprindere Aegeleon¹⁸⁰, ai cărei locuitori nu se așteptau la așa ceva în vreme ce se asedia o altă localitate. În același timp erau aproape terminate, pe de o parte, lucrările din jurul orașului Oraeum, iar pe de alta, și garnizoana care se afla înăuntru era istovită de eforturile neîntreprinse și de veghile din timpul nopții, deopotrivă cu cele din timpul zilei, precum și de răni. Se năruise și o parte din zid care fusese izbit cu berbecul, fiind spart în mai multe locuri. Croindu-și drum în timpul nopții prin deschizătura dărîmăturilor, romanii izbutiră să străbată pînă în cetățuie maritimă, care era mai sus de port.

În revărsatul zorilor, cînd romanii dădură semnalul din cetățuie, Attalus dădu și el năvală în orașul ale cărui ziduri fuseseră în mare parte dărîmate și atunci garnizoana și localnicii se refugiară în cea de-a două cetățuie, de unde s-au predat după două zile. Orașul a fost cedat regelui, iar romanilor le-au revenit prizonierii din rîndurile localnicilor liberi.

XLVII Se apropia echinocțiul de toamnă; golful Euboe, care se mai cheamă și Coela¹⁸¹, e primejdios pentru navigație în acest anotimp. De aceea aliații, dorind să

scape de acolo și de furtunile din anotimpul iernii, se îndreptară spre Pireu, de unde plecaseră la război.

Apustius, lăsînd acolo 30 de vase, navigă cu flota mai sus de Maleum, pînă la Corcyra. Attalus rămase locului pentru a lua parte la ceremoniile sărbătorilor inițierii zeiței Ceres. După ceremonia inițierii se înapoie și el în Asia, trimițînd la vatră pe Agesimbrotus și pe rhodieni.

Acestea au fost faptele de arme întîmplate în vara aceea, și pe mare și pe uscat, împotriva lui Filip și aliaților săi, desfășurate și de consul și de legatul său, romanii fiind sprijiniți de Attalus și de rhodieni.

Celălalt consul, C. Aurelius, după ce ajunsese în provincie, în urma încheierii războiului, nu și-a putut înăbuși minia împotriva praetorului, deoarece acesta desfășurase războiul în lipsa sa. De aceea, după ce îl trimise pe praetor în Etruria, consulul își conduse legiunile în ținutul vrăjmașilor. Numai că el purta acest război pustindu-teritoriul potrivnicului, mai mari fiind prăzile decît gloria. L. Furius, atît pentru că nu mai avea nici o operație pe care s-o desfășoare în Etruria, cît și pentru că totodată năzuia să fie sărbătorit cu triumful asupra gallilor, pe care fusese convins că-l va putea dobîndi mai lesne în lipsa consulului, și pizmaș și înversunat împotriva-i, după ce a sosit pe neașteptate la Roma, a întrunit sfatul senatului în templul Bellonei; după ce a făcut darea de seamă asupra activității desfășurate, a cerut să i se încuviințeze a intra în oraș, sărbătorindu-i-se triumful.

XLVIII Consulul Aurelius se bucura în fața majorității senatului și de o mare trecere și de vază, datorită strălucitelor sale fapte de arme. Senatorii mai vîrstnici însă se împotriviră să i se acorde triumful și „pentru că repurtase biruința cu armata altuia și pe temeiul că își părăsise provincia din lăcomia de a pune mîna cu orice preț pe un triumf. Într-adevăr, ceea ce a făcut el e un exemplu fără precedent“.

Mai ales foștii consuli erau de părere că „L. Furius ar fi trebuit să-l aștepte pe consul, căci castrul său fiind așezat în apropierea Romei în vederea apărării coloniei, praetorul ar fi putut trăgăni lucrurile pînă la sosirea lui, fără să dea lupta; dar ceea ce n-a făcut praetorul,

trebuie să facă senatul adică să-l aștepte pe consul; după ce-i vor asculta și pe consul și pe praetor cum va înfățișa fiecare situația, senatorii își vor da seama mai bine de adevăr.

Cea mai mare parte a senatorilor era de părere că senatul nu trebuie să țină seama de nimic altceva decât numai de acțiunile desfășurate și de faptul dacă, în timpul funcției sale, fusese purtat războiul sub auspiciile lui Furius „Din două colonii, care fuseseră întemeiate ca să fie un fel de zăgaz, pentru a împiedeca năvălirile¹⁸² gallilor, una fusese jefuită și incendiată; în vreme ce pîrjolul se întindea și asupra celeilalte colonii atît de apropiate, întocmai ca de la niște case apropiate una de alta, ce-ar fi trebuit să facă praetorul la urma urmei? Căci dacă nu s-ar fi convenit ca războiul să fie dus fără consul, atunci sau senatul a greșit de vreme ce a dat unui praetor armata — iar dacă senatul n-a vrut ca războiul să fie desfășurat cu armata praetorului, ci cu a consulului, trebuia să adauge la sfîrșitul decretului că operațiile să nu fie desfășurate de praetor, ci de consul — sau cel care a gresit este consulul, deoarece după ce a dat poruncă armatei sale să treacă din Etruria în Gallia, n-a ieșit în întîmpinarea ei la Ariminum, ca să ia parte la războiul, care nu era îngăduit să se desfășoare fără prezența lui. Momentele hotărîtoare ale războiului nu așteaptă nici zăbavă, nici amînări din partea comandanților: uneori ești nevoit să lupți nu pentru că vrei, ci pentru că dușmanul te silește. Trebuie să fie așteptată lupta însăși, precum și sfîrșitul luptei¹⁸³. Vrajmașii au fost bătuti și nimiciți; tabăra lor cucerită și prădată; colonia despresurată; prizonierii celeilalte colonii au fost redobîndiți și înapoiati familiilor lor, iar războiului i s-a pus capăt numai după o singură bătălie. Nu numai oamenii s-au bucurat de această biruință, ci s-au făcut în cinstea zeilor nemuritori rugăciuni publice vreme de trei zile, pentru faptul că republica a izbîndit în chip strălucit datorită victoriilor praetorului L. Furius, iar nu pentru că acesta ar fi condus rău războiul și cu nesocolință. Vrerea ursitei a hărăzit gînteii lui Fabius războaiele cu gallii“.

XLIX Datorită unor cuvîntări cu un asemenea cuprins, rostite fie de praetor, fie de prietenii săi, faima preatorului, care era de faţă, a fost mai presus de însemnătatea consulului, care lipsea ; senatul a decretat, cu majoritate de voturi, decernarea triumfului lui L. Furius. Praetorul L. Furius a fost sărbătorit cu triumful asupra gallilor în timpul dregătoriei sale, aducînd în tezaurul statului 320 000 livre de aramă şi 150 000 le livre de argint. Totuşi nici un prizonier n-a mers în convoi înaintea carului său de triumf; de asemenea nu s-au purtat înaintea lui nici trofee şi nici după car n-au urmat trupe. În felul acesta ieşea limpede în vileag că consulul pusese stăpînire pe toate în afară de biruinţă.

Apoi Publius Cornelius Scipio a desfăşurat cu mare fast şi serbările pe care le făgăduise în calitate de consul în Africa. S-a dat şi un decret prin care se hotăra împărţirea de pămînt tuturor ostaşilor săi care luptaseră în Hispania, sau în Africa, primind cîte 2 iugăre de pămînt pentru fiecare an de serviciu militar şi ca o comisie de 10 bărbaţi să împartă acel pămînt. La fel s-a numit o comisie de triumviri pentru completarea numărului coloniştilor din Venusia, deoarece efectivele acelei colonii fuseseră slăbite în urma războiului cu Hannibal — comisia alcătuită din C. Terentius Varro¹⁸⁴, T. Quinctius Flamininus¹⁸⁵, P. Cornelius Scipio¹⁸⁶ fiul lui Gneius. Aceşti triumviri au făcut înscrierile de colonişti pentru Venusia.

În acelaşi an, C. Cornelius Cethegus¹⁸⁷, care primise ca proconsul Hispania, a nimicit o mare armată de vrăjmaşi în ţinutul Sedetanum. Se spune că au fost doborîţi în bătălie 15 000 de hispani şi că au fost capturate 78 de steaguri ostăşeşti.

După ce consulul Aurelius a venit din provincia sa la Roma, în vederea alegerilor, s-a plîns nu de ceea ce prevăzuseră senatorii, în sinea lor, „pentru faptul că senatul nu l-a aşteptat şi nu i s-a dat putinţa lui, consulului, de a dezbate faţă în faţă pretenţiile praetorului“, ci „pentru că senatul a decretat un triumf fără să fi dat ascultare cuvintelor nici unuia dintre aceia care au luat parte la război şi numai acela a vorbit care avea să fie sărbătorit prin triumf; strămoşii au creat obiceiul ca legaţii, tri-

bunii¹⁸⁸, centurionii, și, în sfârșit, ostașii să ia parte la triumf, pentru ca poporul roman să-i privească pe cei care au contribuit la izbînzile aceluia în cinstea căruia se hărăzește o atît de mare sărbătorire. Pe care dintre ostașii acelei armate care a luptat cu galli, dacă n-a fost un soldat sau măcar o ordonanță, îl va putea întreba senatul, ce-i adevărat sau neadevărat din ceea ce susține praetorul?“

Apoi el a fixat ziua alegerilor, cu care prilej au fost aleși consulii L. Cornelius Lentulus¹⁸⁹ și P. Villius Tappulus. Apoi fură aleși praetorii L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Baebius Tamphilus.

L În acel an recolta a fost foarte slabă. Aedilii curuli M. Claudius Marcellus și Sex. Aelius Paetus au adus o mare cantitate de grîne din Africa, pe care le-a împărțit poporului cu doi ași¹⁹⁰ banița; toți aceștia au celebrat serbările romane cu mare fast, dar au durat doar vreme de o zi. Din banii proveniți de pe urma amenzilor, ei au ridicat cinci statui de bronz pe care le-au așezat în tezaurul statului. S-au desfășurat din nou, de trei ori în întregime, serbările plebeie¹⁹¹ prezidate de aedilii L. Terentius Massiliota și Cn. Baebius Tamphillus, care fusese praetor designat. În acel an au avut loc și jocurile funebre desfășurate vreme de patru zile în for, prezidate de P. și M. Laevinus, fii lui M. Valerius Luevinus, în cinstea tatălui lor mort. Tot aceștia au dat și lupte de gladiatori; au luptat 25 de perechi de gladiatori.

Decemvirul sacrificiilor M. Aurelius Cotta s-a stins din viață. El a fost înlocuit cu M. Acilius Glabrio. Cu prilejul alegerilor au fost desemnați aedili curuli două persoane care, din întâmplare, nu puteau să intre în funcție numaidecît, căci Gaius Cornelius Cethegus fusese ales în lipsă, deoarece el avea comanda în Hispania, iar C. Valerius Flaccus cu toate că era de față, nu depunea jurămint *fiindcă* era flaminul¹⁹² lui Jupiter; nu era îngăduit însă nimănui să îndeplinească o magistratură mai mult de cinci zile dacă nu depunea jurămintul. La cererea lui Flaccus de a fi scutit de această obligație, senatul a ho-

tărît că dacă, cu învoirea consulilor, aedilul prezintă pe cineva care să depună jurământul în locul său, consuli, dacă găsesc cu cale, să discute cu tribunii plebei ca aceștia să aducă cheștiunea în fața adunării plebeilor. A fost prezentat praetorul designat L. Valerius Flaccus ca să depună jurământul în locul fratelui său. Tribunii au făcut propunerea în adunarea plebeilor iar plebea a hotărît că jurământul depus este valabil ca și cum aedilul însuși l-ar fi făcut. S-a mai dat un plebiscit și în privința celui alt aedil. La propunerea tribunilor „pe cine încuviințează poporul să meargă investit cu comanda supremă la armatele din Hispania, s-a hotărît ca aedilul curul, C. Cornelius, să vină la Roma pentru a-și îndeplini magistratura, iar L. Manlius Acidinus să părăsească provincia „pe care o avea de atît de mulți ani“. Adunarea plebeilor a încuviințat să fie investiți cu puterea precon-sulară pentru Hispania Cn. Cornelius Lentulus¹⁹³ și L. Sterlinus.

CARTEA XXXII

I După ce au intrat în funcție la idele lui martie¹, consuli și praetorii și-au tras la sorți provinciile. În ce privește consuli, lui L. Lentulus îi căzu Italia, lui P. Villius — Macedonia; în ce privește praetorii, lui L. Quinctius îi căzu praelura urbană², lui Cn. Baebius — Ariminum, lui L. Valerius — Sicilia, lui L. Villius — Sardinia. Consulul Lentulus a primit ordinul să recruteze alte legiuni, iar Villius să ia în primire armata de la P. Sulpicius. Lui Villius i s-a dat voie să recruteze pentru întregirea ei, cîți soldați va găsi cu cale. Senatul aprobă praetorului Baebius legiunile pe care le avusese consulul C. Aurelius, cu condiția ca să le țină pînă ce consulul Lentulus va veni cu noua armată. La sosirea acestuia în Gallia, toți soldații care și-au îndeplinit anii de serviciu să fie trimiși la vatră, afară numai de 5 000 de aliați, socotiți a fi de ajuns pentru a ocupa provincia Ariminium³ și ținutul dimprejur.

Următorilor praetori din anul trecut li s-a prelungit comanda: lui C. Sergius⁴, pentru a conduce lucrările de împărțire a pămîntului, ostașilor care serviseră mulți ani în Hispania, Sicilia, Sardinia; lui Q. Minucius, ca să cerceteze în continuare afacerea comploturilor⁵ din Brutium⁶, pe care o condusesă cu nepărtinire și zel în calitate de praetor, și pe cei vinovați pe care îi trimisese în lanțuri la Roma, să-i trimită la Locri pentru executarea pedepsei; de asemenea, să ia măsuri ca tot ce fusese ridicat din templul Proserpinei să fie pus la loc, făcîndu-se sacrificii de ispășire.

În urma unui decret al pontificilor a fost reluată comemorarea Feriilor latine⁷, deoarece delegații din Ardea se plînseseră senatului că, la aceste serbări pe muntele Albanus lor nu li s-a dat carne de la victime așa cum era obiceiul.

Din Suessa venise vestea că două porți și zidul aflat între ele au fost lovite de trăsnet. Soli din Formiae aduseseră știrea că a fost trăsnit templul lui Jupiter, cei din Velitrae — că au fost trăsnite templele lui Apollo și Sancus⁸, și că în templul lui Hercules a crescut păr pe statuia zeului; propraetorul Q. Minucius scria din Brutium că acolo s-a născut un mînz cu cinci picioare și trei pui de găină cu cîte trei picioare. Proconsulul P. Sulpicius a trimis din Macedonia o scrisoare în care spunea, între altele, că pe pupa unei corăbii de război au răsărit lauri.

Pentru primele semne și arătări, senatul însărcina pe consuli să aducă jertfe de vite mari zeilor desemnați de ei; pentru cea din urmă prevestire au fost chemați în fața senatului haruspicii și, în urma răspunsului lor, s-a decretat o zi de rugăciuni publice, precum și slujbe religioase în toate templele.

II În acest an, carthaginezii aduseră la Roma prima cantitate de argint din despăgubirile de război impuse lor. Însă quaestorii au raportat că argintul nu e curat, deoarece la probă ieșise o pătrime corpuri străine; de aceea carthaginezii au împlinit lipsa cu banii luați cu împrumut la Roma. Și cum pe urmă carthaginezii au cerut să li se dea înapoi ostaticii, dacă senatul va găsi cu cale, le-au fost înapoiți 100 de ostatici⁹; și cu privire la ceilalți li se dădura speranțe dacă vor continua să respecte tratatul. Deoarece tot carthaginezii mai cereau ca ostaticii care nu le erau înapoiți să fie strămutați de la Norba, unde traiul le era greu, în altă parte; s-a încuviințat să fie mutați la Signia și Ferentinum¹⁰.

La cererea solilor din Gades, s-a încuviințat să nu se trimită un praefect roman în cetatea lor, aceasta în pofida înțelegerii avute cu L. Marcius Septimius, cînd ei se predaseră poporului roman. Iar față de cele arătate de solii din Narnia, care se plîngeau că ei nu au coloniști suficienți, și că unii, străini de neamul lor, amestecați

printre ei, se dau drept coloniști, consulul L. Cornelius a poruncit să se numească o comisie formată din trei bărbați care să facă cercetări. Au fost numiți P. și S. Aeluis — amîndoi aveau porecla de Paetus — și C. Cornelius Lentulus. Ceea ce se acordase celor din Narnia, adică sporirea numărului coloniștilor, cei din Cosa, deși ceruseră și ei același lucru, n-au obținut.

III După ce au dus la bun sfîrșit tot ceea ce aveau datoria să facă în Roma, consuli au plecat în provincii. Cînd P. Villius ajunsese în Macedonia, continua sîngeroasa revoltă a ostașilor¹¹ izbucnită încă de mai înainte, pentru că nu fusese îndeajuns înăbușită la începutul ei. Au luat parte la ea 2 000 de soldați, care, după înfrîngerea lui Hannibal, fuseseră aduși din Africa în Sicilia, iar după aceea, adică aproape un an mai tîrziu, fuseseră trimiși și în Macedonia ca voluntari. Ei însă spuneau că aceasta s-a făcut nu cu voia lor, ci au fost îmbarcați cu de-a sila de tribunii militari. „Dar oricum — adăugau ei — fie cu serviciul militar le-a fost impus, fie că l-au primit de bunăvoie, aceasta a fost îndeplinit în întregime și e și drept să i se pună o dată capăt. De atîta amar de ani n-au văzut Italia. Au îmbătrînit sub arme în Sicilia, în Africa, în Macedonia; sînt istoviți de sforțările cerute de război, cu corvezile din tabere; li s-a scurs sîngele din trup de atîtea răni.“

Consulul le răspunse că, după părerea lui, se va putea ține seamă de cererile lor de trimitere la vatră, dacă aceste cereri vor fi înfățișate cu supunere; dar pentru răzvrătire, nici aceste temeieri, și nici oricare altele nu sînt îndeajuns de îndreptățite. Ca urmare, dacă ei consimt să rămînă sub drapel și să se supună ordinelor, el va scrie sanatului cu privire la cererile lor de trimitere la vatră; cu supunere însă vor obține mai degrabă ceea ce vor, decît cu îndărătnicie“.

IV Între timp, Filip¹² împresura cu cea mai marștrășnicie cetatea Thaumaci¹³, construisese întărituri (*agges*) și barăci (*vineae*) și chiar era gata să înceapă atacul, apropiînd berbecii de ziduri, însă a fost silit să renunțe la planul său din pricina sosirii neașteptate a aetolienilor¹⁴,

care, pătrunzînd sub comanda lui Archidamus¹⁵ printre posturile macedonene, ajunseseră pînă la ziduri, și nu conteneau nici zi, nici noapte cu atacurile îndepărtate cînd împotriva posturilor, cînd împotriva lucrurilor de fortificație ale macedonenilor. Le era prielnică în această privință și natura locului. În adevăr, pentru cine vine dinspre Termophylae și din golful Maliacus prin Lamia¹⁶, Thaumaci este așezat pe o înălțime chiar în strîmtorile numite Coela, dominînd Thessalia; pentru călătorul care trece prin aceste meleaguri accidentate și întortocheate, cu văi șerpuitoare, îndată ce au ajuns la acest oraș, se deschide pe neașteptate un șes, întocmai ca o mare nesfîrșită, încît nu se pot cuprinde lesne cu ochii cîmpiile care se întind la poalele munților. Datorită acestei minunate priveliști, cetatea s-a numit Thaumaci¹⁷. Ea este la adăpost de primejdii, nu prin înălțimea pe care se găsește, ci și prin aceea că este așezată pe stînci cu povîrnișuri repezi de jur împrejur. Și aceste greutăți, și faptul că pentru ocuparea acestei cetăți nu merită să se depună atîtea eforturi și să se înfrunte atîtea primejdii, îl hotărîră pe Filip să renunțe la planul său. Apoi și iarna bătea la ușă, cînd se retrase de acolo și-și duse trupele în tabăra de iarnă din Macedonia.

V Aici, într-adevăr, toți ceilalți, în puținul răgaz care li s-a dat, s-au întremat trupește și sufletește: Filip însă, cu toate că nu mai era acum cu gîndul la nesfîrșitele marșuri și lupte, era totuși tot mai îngrijorat de sfîrșitul pe care îl va lua războiul în totalitatea lui; căci nu era numai teama de dușmanii care stau gata să se arunce asupra lui și pe mare și pe uscat, ci îl chinuia și neîncrederea atît în aliați, cît și chiar în compatrioții lui; se teme ca primii să nu-l părăsească, în nădejdea prieteniei cu romanii, iar macedonenii să nu fie cuprinși de dorința de noi prefaceri.

De aceea, Filip trimite și la acheeni soli care să le ceară jurămîntul (căci se învoiseră că îi vor depune în fiecare an jurămîntul de credință lui Filip) și în același timp să le înapoieze acheenilor Orchomenus¹⁸, Heraea¹⁹ și Triphylia²⁰, luată de la Elii²¹, și de asemenea, megalopoliților să le dea înapoi Aliphera²²; căci aceștia din urmă

susțineau că Aliphera n-a făcut niciodată parte din Triphylia și că trebuie să le fie înapoiat lor, deoarece acest oraș făcuse parte din rîndurile aceloră care, în urma hotărîrii adunării arcașilor, și-au dat contribuția la întemeierea cetății Megalopolis²³. Prin aceste măsuri Filip căuta într-adevăr să întărească legăturile de alianță cu Achaia.

Cît despre macedoneni, el vedea că ceea ce slîrnește revolta în sufletele lor e mai ales prietenia lui cu Heracles²⁴, asupra căruia apăsau învinuirile a numeroase crime. De aceea îl virî în lanțuri și atunci bucuria poporului nu mai avu margini. Puse apoi atîta grijă în pregătirea războiului, cum n-o făcuse niciodată pînă atunci: Filip făcu exerciții militare și cu macedonenii, și cu mercenarii, iar la începutul primăverii toate trupele auxiliare străine, precum și trupele cu armament ușor pe care le avea, le trimise sub comanda lui Athenagoras de-a lungul Epirului în Chaonia, spre a ocupa poziții în trecătorile de lingă Antigonea²⁵ — grecii le numesc Stena. Peste cîteva zile, le urmă și Filip cu grosul oștirii; după cercetarea întregului ținut, el găsi că poziția cea mai potrivită pentru lucrări de întărire este de-a lungul rîului Aous²⁶. Acesta curge pe o vale strîmtă, între doi munți, dintre care unul e numit de locuitori Meropus, iar al doilea Asnaus, iar pe mal nu se poate merge decît pe un drum îngust. Filip dă ordin lui Athenagoras să ia poziție și să se întărească pe muntele Asnaus²⁷ cu trupa sa ușor armată, pe cînd el își așază tabăra pe Meropus. Pe locurile în care stîncile erau greu de urcat, rîndui posturi alcătuite din cîtiva ostași înarmați; pozițiile mai puțin sigure le întări pe unele cu șanțuri, pe altele cu parapete, ori cu turnuri. Avea și un număr mare de tormente, pe care le așază în puncte potrivite pentru aceasta, spre a împiedica pe dușmani de a se apropia prin aruncarea săgeților. Cortul regelui fu așezat în fața întăriturilor pe o movilă, în văzul tuturor, spre a însufla prin aceasta încrederea în sine, teama în dușmani și curaj oștilor sale.

. VI Un epirot, cu numele Charopus, aduse consulului știrea în ce strîmtoare se așezase regele cu oastea sa; atunci Villius, care petrecuse iarna în Corcyra, de cum se

Imprimăvăară, trecu armata pe continent și porni cu ea spre dușman. În vreme ce nu se mai găsea decît la aproape 5 000 de pași depărtare de tabăra regelui, lăsă legiunile într-o poziție întărită, iar el porni înainte cu trupe ușoare spre a cerceta ținutul. A doua zi ținu un sfat de război spre a chibzui dacă să încerce a trece prin strîmtoarea ocupată de dușman, — deși acesta presupunea eforturi uriașe și înfruntare de primejdii, — sau să ocolească cu trupele pe același drum pe unde Sulpicius intrase în anul trecut în Macedonia. Zile întregi se frămîntase, neștiind ce să facă, cînd iată că-i sosește vestea că T. Quinctius a fost ales consul, că i-a căzut la sorti Macedonia și că a și ajuns, după un marș forțat, la Corcyra.

Valerius Antias istorisește²⁸ că „Villius a intrat în strîmtoare, fiindcă n-a putut să meargă pe drumul drept, toate pozițiile fiind ocupate de rege și a urmat valea prin mijlocul căreia curge râul Aous; după aceea, făcînd în pripă un pod și trecînd pe malul unde se afla tabăra regelui, a dat lupta; acolo regele a fost zdrobit și pus pe fugă, iar tabăra arsă; în această luptă au fost nimiciți 12 000 de dușmani; au fost făcuți prizonieri 2 200; au fost luate 132 de steaguri, precum și 230 de cai; de asemenea, în această luptă consulul a făcut un legămînt solemn lui Jupiter că, dacă „lucrurile vor ieși bine, el îi va ridica un templu. Ceilalți analiști greci și latini, ale căror anale le-am citit, și eu, nu istorisesc despre Villius²⁹ că ar fi săvîrșit vreo faptă vrednică de amintit, ci că T. Quinctius³⁰, consulul care i-a urmat, a dus războiul care nici nu fusese început.

VII Pe cînd se petreceau acestea în Macedonia, celălalt consul, L. Lentulus, care rămăsese la Roma, ținea alegeri de censori. Candidau mulți bărbați de seamă; censori au fost aleși P. Cornelius Scipio Africanus și P. Aelius Paetus. Aceștia s-au înțeles foarte bine și au întocmit lista senatorilor fără să înlăture pe vreunul. Au arendat taxele vamale și impozitele pe mărfuri din Capua, din Puteoli și din localitatea Castra³¹, unde acum se află un oraș; au înscris acolo 300 de coloniști — acesta era nu-

mărul stabilit de senat — și au vîndut cîmpiile orașului Capua, situate la poalele muntelui Tifata.

Cam în același timp, tribunul plebei, P. Porcius Laeca, s-a împotrivit ca L. Manlius Acidinus, care se înapoia la Roma din provincia Hispania, să fie primit cu ovații, deși acesta dobîndise din partea senatului aprobarea; intrînd în Roma ca simplu particular, el a adus vistieriei statului 1 200 libre de argint și cam 30 de libre aur.

În aceleași an, Cn. Baebius Tamphilus, care primise de la C. Aurelius, consulul din anul precedent, provincia Gallia, intrînd fără socotință în țara gallilor insubri, a fost înconjurat cu aproape întreaga armată; mai bine de 6 600 de soldați au pierit acolo. Iată ce nenorocire groaznică a venit de la dușman, care încetase de a mai însufla teamă! Această împrejurare făcu pe consulul L. Lentulus să plece din Roma. Cînd ajunse în provincia Gallia, o găsi în plină neorînduială, iar oastea, pe care o luă în primire, cuprinsă de groază. După ce muștră cu asprime pe praetor, îi porunci să părăsească provincia și să plece la Roma. Dar nici consulul n-apucă să săvîrșească vreo faptă vrednică de amintit, deoarece fu chemat la Roma în vederea alegerilor; la rîndul lor și acestea fură ținute pe loc de către tribunii plebei M. Fulvius și Manius Curius, fiindcă ei nu-i încuviințau lui T. Quinctius Flamininus să ceară consulatul îndată după quaestură. „Aedilitatea, praetura — ziceau tribunii — sînt privite cu dispreț de nobili; aceștia nu mai vor să se ridice la consulat urcînd pe scara dregătoriilor ca să arate ce însușiri au, ci sar treptele de la mijloc, voind să se ridice deodată de la magistraturile de jos la cele mai înalte“³².

Sfada de pe Cîmpul lui Marte ajunse la senat. Acesta hotărî că: „dacă cineva candidează la o magistratură pe care legile îngăduie s-o capete, e drept ca poporul să aibă puterea de a alege pe cine îl vrea“. Tribunii plebei se supuseră hotărîrii senatului.

Au fost aleși consuli Sex. Aelius Paetus³³ și T. Quinctius Flamininus. După aceea au avut loc alegeri de praetori. Au fost aleși L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato³⁴, C. Helvius³⁵, care fuseseră toți aedili ai plebei. Aceștia au celebrat din nou jocurile ple-

beiene, cu care prilej s-a dat un ospăţ în cinstea lui Jupiter. Aedilli curuli C. Valerius Flaccus, flamin al lui Jupiter, şi C. Cornelius Cathegus au celebrat şi ei cu mare pompă „jocurile romane“. În acest an au murit pontificii Servius şi Caius Sulpicius Galba, iar în locul lor au fost numiţi M. Aemilius, Lepidus şi Cn. Cornelius Scipio.

VIII La intrarea în dregătorie, după ce consulii Sex. Aelius Paelus şi T. Quinctius Flamininus au convocat senatul pe Capitoliu, senatorii au hotărît ca „consulii să se înţeleagă între ei, sau să tragă la sorţi cine va avea provincia Macedonia şi cine Italia; acela căruia îi va ieşi la sorţi Macedonia, să recruteze pentru întregirea efectivelor legiunilor 3 000 de soldaţi romani şi 300 de călăreţi; de asemenea, 5 000 de pedestraşi şi 500 de călăreţi de la aliaţii latini“. Pentru celălalt consul s-a hotărît ca toată armata lui să fie alcătuită din recruţi. Lui L. Lentulus, consulul din anul trecut, i s-a prelungit comanda şi nu i s-a dat voie nici să plece, nici să scoată din provincie vechea armată, înainte de a sosi acolo consulul cu legiunile cele noi.

Consulii au tras apoi la sorţi provinciile. Lui Aelius îi căzu Italia, lui Quinctius, Macedonia. În ce priveşte atribuţiile praetorilor, lui L. Cornelius Maerula i-a ieşit la sorţi praetura urbană, lui M. Claudius — Sicilia, lui M. Porcius — Sardinia, lui C. Helvius — Gallia. Începură apoi să se facă recrutările: căci pe lângă armatele consulare li se poruncise şi praetorilor să înroleze soldaţi: Marcellus să înroleze din Sicilia, 4 000 de pedestraşi dintre aliaţii latini, şi 300 de călăreţi; Cato, din Sardinia, 2 000 de pedestraşi şi 200 de călăreţi tot de la aliaţii latini. Se puse însă în vedere ambilor praetori ca, după sosirea în provinciile lor, să trimită la vatră contingentele vechi de pedestraşi şi de călăreţi.

Apoi consulii introduseră în senat pe solii regelui Attalus. Ei au arătat că regele lor îi ajută pe romani cu flota şi cu trupele sale terestre şi maritime şi că aduce la îndeplinire cu zel şi cu supunere ceea ce poruncesc consulii romani: au declarat totuşi următoarele: „Regele lor se teme că regele Antiochus nu-i va mai îngădui să dea

mai departe acest ajutor; căci, fiind lipsit de trupe care să-l apere pe uscat și pe mare — spuneau ei — regatul lui Attalus a fost copleșit de Antiochus. De aceea, Attalus îi roagă pe senatori ca, dacă ei vor să se folosească de flota și de serviciile sale în războiul împotriva macedonenilor, să-i trimită trupe care să-i apere regatul, sau, dacă nu vor să facă aceasta, atunci să-i îngăduie să se întoarcă cu flota și cu restul trupelor, spre a-și apăra singur regatul“.

Senatul porunci consulilor să le dea solilor următorul răspuns: „Deoarece regele Attalus a ajutat pe comandanții romani cu flota și cu alte trupe, senatul îi este recunoscător pentru aceasta; romanii însă nici nu-i vor trimite lui Attalus ajutoare împotriva lui Antiochus, aliatul și prietenul poporului roman, nici nu vor reține ajutoarele lui Attalus decât în măsura în care interesele acestui rege îi vor îngădui. Totdeauna poporul roman s-a folosit de ajutoare străine, potrivit hotărârii celor care îi sprijină, lăsându-i liberi să înceapă, ori să înceteze, atunci când ei găsesc de cuviință, să sprijine prin serviciile lor poporul roman. Totuși senatul va trimite soli la Antiochus, care să-i aducă la cunoștință că poporul roman folosește sprijinul vaselor și ostașilor lui Attalus împotriva lui Filip, dușmanul lor comun. Antiochus va fi pe placul senatului roman dacă nu va ataca regatul lui Attalus și dacă va înceta războiul. Se cuvine însă ca regii aliați și prieteni ai poporului roman să păstreze pacea și între ei înșiși“.

IX După ce consulul T. Quinctius a făcut recrutările alegând, din rîndurile celor care făcuseră serviciul militar în Hispania sau Africa, aproape numai soldați de o vitejie dovedită, cînd era gata să plece în provincie l-au reținut în Roma știrile unor semne neprielnice, precum și ceremoniile în vederea ispășirii lor. Fuseseră trăsните, la Veii, calea publică, în Lanuvium, forul și templul lui Jupiter, la Ardea, templul lui Hercules, la Capua, un zid, niște turnuri și un templu, care se numește Templul Alb³⁶: La Arretium s-a văzut cerul arzînd; la Velitrae pămîntul se lăsase în jos pe o întindere de trei jugăre, căscînd o genune uriașă; se anunță apoi că la Suessa Aurunca a

fost fătat un miel cu două capete; iar la Sinuessa un purcel cu un cap de om. Din pricina acestor semne și arătări se țin u zi de rugăciuni publice; consulii s-au îngrijit de îndeplinirea rinduielilor religioase și după ce zeii fură îmbunați, plecară în provincii. Aelius³⁷, însoțit de praetorul Helvius, plecă în Gallia ; el predă praetorului armata luată în primire de la L. Lentulus și pe care trebuia s-o trimită la vatră, iar el avea intenția să ducă războiul cu noile legiuni aduse cu sine ; n-a săvîrșit însă o faptă vrednică de amintit.

La rîndu-i și celălalt consul, T. Quinctius Flamininus, după ce trecu marea la Brundisium, ajunse la Corcyra mai repede decît obișnuiseră consulii dinaintea lui, cu 8 000 de pedestrași și 800 de călăreți. De la Corcyra, el trecu cu o quinqueremă pe coasta vecină a Epirului și se îndreptă, prin marșuri fără popas, spre tabăra dușmană. Aci, după concedierea lui Villius, consulul a așteptat cîteva zile pînă l-au ajuns din urmă trupele din Corcyra; după aceasta a ținut un sfat de război, chibzuind dacă e bine să încerce să-și deschidă drum drept prin tabăra dușmană printr-un atac sau, renunțînd la această încercare însoțită de atît de mari osteneți și pericole, să intre în Macedonia, făcînd un ocol, ferit de primejdii, prin țara dassareților și pe la rîul Lycus. Ar fi precumpănit părerea din urmă, dacă n-ar fi fost teama că, depărtîndu-se prea mult de țărmlu mării și lăsînd dușmanul să-i scape din mînă, i-ar fi trecut vara fără vreo faptă de seamă, în cazul că regele ar fi voit să se pună la adăpost în pustietatea pădurilor, cum mai făcuse și altă dată. De aceea, orice s-ar întîmpla, el fu de părere să atace dușmanul chiar în poziția aceea atît de neprielnică. Cei de față împărtășiră această părere, fără însă să-și dea seama îndeajuns în ce chip o vor putea înfăptui.

X Pierduseră 40 de zile³⁸, șezînd³⁹ în ochii vrăjmașului, fără a încerca ceva. Această împrejurare dădu lui Filip nădejdea de a căuta să dobîndească pacea cu ajutorul epiroților. După ținerea unui sfat, au fost aleși, în vederea tratativelor de pace, arhonteles Pausanias și Alexander, comandantul cavaleriei care au adus pentru

negocieri pe consul și pe rege, în punctul unde malurile râului Aous își îngustează cel mai mult albia. Pe scurt, consulul cerea următoarele: regele să-și retragă garnizoanele din cetăți; locuitorilor, ale căror cîmpuri și orașe le-au prădat, să le dea înapoi bunurile pe care le poate strînge; pentru celelalte va plăti despăgubirile stabilite de o comisie nepărtinitoare“.

Filip le răspunse astfel: „Situația cetăților se deosebește de la caz la caz; acelea pe care le-a cucerit el le va libera, în schimb pe acelea care, fiindu-i lăsate moștenire, le stăpînește ca moștenitor și cu depline drepturi, nu le va părăsi. Dacă cetățile cu care s-a războit se vor plînge de grele pagube pricinuite de operațiile militare, el va supune pe cei păgubiți judecării popoarelor, pe care le vor alege din rîndul celor cu care amîndouă taberele se găseau pe picior de pace (înainte de începerea ostilităților)“. Consulul susținea însă că „pentru aceasta nu este nevoie de vreun arbitru sau judecător. Căci cine nu vede limpede că neajunsurile au fost pricinuite de acela care a ridicat cel dintîi armele, și că Filip, deși n-a fost provocat de nimeni la război, totuși, el cel dintîi a atacat pe toți?“

În sfîrșit, cînd se puse chestiunea care cetăți trebuie să fie eliberate, cel dintîi nume pe care îi rosti consulul a fost Thessalia⁴⁰. Însă la auzul acestor vorbe, regele fu cuprins de atîta furie, încît strigă: „Dar dacă aș fi fost învins, mi-ai fi împus, T. Quinctius, alte condiții mai grele?“ — și plecă îndată de la negocieri. Cu greu s-au putut stăpîni de a începe între ei lupta prin aruncarea de săgeți și lănci, fiindcă erau despărțiți de râul care curgea la mijloc.

A doua zi, prin hărțuieli între posturi, s-au dat multe lupte ușoare într-o cîmpie destul de întinsă pentru desfășurarea unor astfel de lupte. Apoi trupele regelui s-au retras în locuri strîmte și povîrnite, însă romanii, setoși de luptă, au pătruns și acolo. Aceștia aveau în favoarea lor tactica, disciplina militară și felul lor de arme potrivite în vederea apărării corpului. În schimb, dușmanul avea pozițiile, catapultele și ballistele, așezate mai pe fiecare stîncă, întocmai ca pe un zid. Au fost numeroși răniți și dintr-o parte și din cealaltă; cîțiva și-au găsit

moartea întocmai ca într-o luptă adevărată; căderea nopții a pus capăt luptei.

XI În vreme ce situația se prezenta în felul acesta, este înfățișat consulului un cioban oarecare trimis de Charopus, căpetenia Epirului. El spuse că: „de obicei și-a dus turma să pască în defileul în care este așezată acum tabăra regelui; cunoaște toate hățișurile și potecile acelor munți. Dacă consulul vrea să trimită împreună cu el câțiva inși, el îi va duce să iasă drept deasupra capetelor dușmanilor, pe un drum lipsit de orice primejdie și nu prea greu“. Auzind acestea, consulul trimise la Charopus ca să-l întrebe dacă este de părere ca într-o împrejurare atât de grea să se dea pe deplin crezare unui cioban? Charopus îi trimise vorbă să se încreadă, dar să țină lucrurile din scurt și să nu se lase la bunul plac al ciobanului. Cum Quinctius mai degrabă voia decît îndrăzneia să creadă, și cum în sufletul lui se amesteca bucuria cu tema, încurajat de asigurarea pe care i-o dădea Charopus, hotărî să încerce cît de temeinică este nădejdea care-i fusese oferită de acea întîmplare. Ca să înlătore orice bănuială din mintea regelui, în cele două zile ce urmară, nu încetă de a hărțui pe dușman din toate părțile cu trupe proaspete, care veneau să ia locul celor obosite. Apoi pune sub comanda unui tribun militar 4 000 de pedestrași aleși și 300 de călăreți. Poruncește să-i împingă pe călăreți cît de departe le îngăduie terenul, și, ajunși în locuri unde nu se mai poate trece, să-i rînduiască pe vreun șes oarecare; cît despre pedestrași, aceștia să meargă pe drumul arătat de călăuză. Indată ce vor ajunge deasupra capetelor dușmanilor, așa cum făgăduise călăuză, să dea semnal folosind fumul: și nimeni să nu scoată vreun strigăt înainte ca tribunul militar — după ce va primi răspunsul de la consul prin același semnal — să-și poată da seama că acesta a început lupta. Marșurile, adăuga ordinul, să se facă în timpul nopții (și întîmplarea făcu ca toată noaptea să fie lună), iar timpul zilei să fie folosit pentru luarea mesei și pentru odihnă. Pe călăuză, deși o copleși cu cele mai mari făgăduieli dacă se va ține de cuvînt, totuși o dădu în primire legată tribunului militar. După pornirea acestor trupe în împrejurările arătate, romanii

atacară cu o îndîrjire și mai mare și nimiciră pretutindeni posturile potrivnicului.

XII Între timp, în vreme ce romanii semnalau cu ajutorul fumului că au cucerit și că stăpînesc înălțimea către care se îndreptaseră, consulul, împărțind oastea în trei grupe, porni prin mijlocul văii cu grosul trupelor; el se apropie de tabăra dușmană și cu aripa dreaptă, și cu cea stîngă; dar nici dușmanul nu-i întîmpina pe romani cu mai puțină înverșunare; împinși de rîvna de a se bate, macedonenii luptară înaintînd dincolo de întărituri; dar ostașii romani erau cu mult mai presus de ei atît în ce privește vitejia, cît și îndemînarea și felul armelor. După ce soldații regelui, în urma căderii și rănirii multora, se retraseră pe poziții întărite, fie prin lucrări de fortificație, fie datorită naturii terenului, primejdia se întoarse asupra romanilor, care se avîntaseră cu nesocotință în locuri neprielnice și în trecători înguste, de unde retragerea nu era ușoară. Negreșit, în timpul retragerii de acolo, romanii ar fi plătit scump'acea nesocotință, dacă soldații regelui nu și-ar fi pierdut deodată capul și n-ar fi intrat în panică, cînd au auzit mai întîi strigăte din spate, iar apoi cînd au văzut că a început chiar lupta. O parte din macedoneni se risipiră în fugă, alții, oprindu-se pe loc nu pentru că aveau destul curaj ca să lupte, ci fiindcă n-aveau pe unde fugi, fură înconjurați de dușmani care îi amenințau și din față și din spate. Întreaga armată ar fi putut fi nimicită, dacă învingătorii ar fi urmărit pe fugari, dar călăreții nu puteau face urmărirea din pricina terenului îngust și accidentat, iar pedestrașii din pricina greutateii armelor pe care le purtau.

La început regele fugi cît putu mai repede și fără să se uite înapoi; pe urmă înaintînd pe o distanță de 5 000 de pași, deoarece bănuia — ceea ce era adevărat — că din pricina locurilor greu de străbătut, dușmanul nu-l va putea urmări, se opri pe o măgură oarecare și trimise pe ai săi pe toate crestele munților și prin văi, ca să-i adune la un loc pe cei împrăștiați. Filip pierduse aproape 2 000 de oameni; după ce se adunară într-un singur corp, restul trupei porni către Thessalia, ca și cum ar fi urmat vreun steag, în coloană strînsă de marș. Cîtă vreme, în urmă-

rirea fugarilor, pe romani nu i-a pîndit nici o primejdie, ei îi măcelăresc și le iau trofeezele celor uciși; apoi prădară și tabăra regelui, la care, cu greu s-a putut ajunge, deși era fără apărare; în noaptea aceea romanii au rămas în tabăra lor.

XIII A doua zi consulul urmări dușmanul chiar în trecătoarea pe unde se strecoară riul.

În prima zi regele ajunsese pînă la Castra Pyrrhi. Localitatea care poartă acest nume se află în Triphylia⁴¹ din ținutul Melotis. De aci, în ziua următoare, porni într-un marș fără popasuri (căci îl silea frica spre muntele Lyngton⁴². Acești munți se află în Epir, așezați între Macedonia și Thessalia. Povîrnișul, îndreptat spre Thessalia, privește spre soare-răsare, cel dinspre Macedonia privește spre miazănoapte. Codri deși îmbracă acești munți; crestele cele mai înalte au podișuri întinse și ape care nu seacă niciodată. Făcîndu-și aici tabăra, pentru cîteva zile, Filip șovăia dacă să se retragă de-a dreptul în regatul său, sau poate să se înapoieze mai întîi în Thessalia. Precumpăni hotărîrea să coboare cu armata în Thessalia și de aceea porni spre Tricca⁴³ pe drumurile cele mai scurte; de acolo străbătu în fugă orașele care îi erau în drum; soțîndu-i din case, tîra după sine pe oamenii care erau în stare să-l urmeze; orașelor le dădea foc; locuitorii aveau voie să ia cu ei din case lucrurile pe care le puteau duce; restul era prada soldaților. N-a rămas pătîmire pe care Filip să nu le-o fi pricinuit acestor aliați într-o măsură mai mare decît dușmanul. Toate acestea îl dureau chiar și pe Filip care le săvîrșea, el însă voia să scoată măcar locuitorii dintr-un ținut care avea să fie în curînd al dușmanului. În felul acesta au rămas pustii orașele Phacium⁴⁴, Iresiae⁴⁵, Euhydrium⁴⁶, Eretria⁴⁷, Palaepharsalus⁴⁸. Se duse la Pherae⁴⁹, dar nu-l lăsară să intre acolo; dacă ar fi vrut să cucerească orașul împresurarea l-ar fi întîrziat; renunță la ceea ce începuse și trecu în Macedonia — căci venise știrea că și aetolienii se apropie. Aceștia, auzind de lupta care se dăduse lîngă riul Aous, pustiiră mai întîi ținutul din jurul orașelor Sperchiaie⁵⁰ și Macra⁵¹, — care se numește și Come; de acolo trecură

în Thessalia și puseră stăpînire, după cel dintîi atac, pe Cymines și Angeae⁵². Pe cînd pustiau ogoarele, aetolienii fură respinși de la Metropolis⁵³ de orășenii care alergaseră să-și apere zidurile. Năvăliră apoi asupra orașului Callithera⁵⁴; aici aetolienii se împotriviră cu mai multă îndîrjire unei ieșiri a orășenilor împresurați. Și după ce cei care izbutiră să iasă din cetate, fură dați înapoi în cuprinsul zidurilor, aetolienii, mulțumindu-se cu această izbîndă, fiindcă nu mai aveau nici un fel de nădejde de a cuceri cetatea, se retraseră. Cucerirea apoi și jefuiră Theuma⁵⁵ și Calathana⁵⁶; Acharrae⁵⁷ se supuse. Xyniae^{57bis}, care se temea de aceeași soartă, fu părăsit de locuitorii săi. Aceștia, alungați din locuințele lor, au fost surprinși de o trupă de aetolieni, care se ducea la Thaumaci, ca să asigure aprovizionarea; gloata aceasta învîlmășită și neînarmată care se amestecase și cu populația celor nevolnici de a purta arme, a fost măcelărită de ostașii aetolieni înarmați. Orașul Xyniae, părăsit de locuitori, fu jefuit.

Apoi aetolienii cuceriră Cyphara⁵⁸, o fortăreață situată într-un punct strategic care domina Dolopia⁵⁹. Toate acestea au fost săvîrșite de aetolieni în cîteva zile. Amynander și athamanii ridicară și ei armele cînd auziră că romanii au fost biruitori.

XIV Amynander însă, fiindcă nu se prea bizuia pe ostașii săi, după ce îi ceru consulului un ușor sprijin, de cînd se îndrepta spre Gomphi, cuceri, printr-un asalt, întîi orașul întărit, cu numele Phaeca⁶⁰, așezat între Gomphi și trecătoarea îngustă, care desparte Thessalia de Athamania. Apoi atacă Gomphi și, peste cîteva zile, sprijinind scări pe ziduri, îi sili pe locuitorii, care apărau cu cea mai dîrză strășnicie orașul, să capituleze în cele din urmă. Predarea orașului Gomphi vîri groază în thessalieni. Rînd pe rînd se predară îndată locuitorii din Argenta, Pherinium, Thimarum, Lisinae, Stymon⁶¹, Lampsus⁶² și alte mici fortărețe tot așa de neînsemnate.

După ce li s-a înlăturat teama de macedoneni, pe cînd athamanii și aetolienii culegeau prăzile pe locurile unde alții cîștigaseră victoria, și, în vreme ce Thessalia

era pustiită de trei oșli deodată, fără să știe pe cine să creadă dușman și pe cine aliat, consulul pătrunse în ținutul Epirului prin ținuturile, care, în urma fugii dușmanului, erau acum libere. Deși consulul știa prea bine de partea cui sînt epiroții, în afară de căpetenia lor, Charopus, totuși deoarece își dădea seamă că epiroții din grija de a-l mulțumi îi îndeplineau cu râvnă poruncile, îi judecă mai degrabă după ținuta lor de acum, decît după purtările lor de mai înainte și, cu aceeași ușurință cu care le iertă greșelile trecutului, le cîștigă inimile pentru viitor. Apoi, după ce trimise ștafete la Corcyra pentru ca vasele de transport să-i vină în golful Ambraciei⁶³, el însuși înaintînd în marșuri negrăbite, își așează în a patra zi castrul pe muntele Cercetius⁶⁴. Aici chemă și pe Amynder cu trupele sale auxiliare, nu atît pentru că avea nevoie de ostași, cît pentru a avea călăuze în Thessalia. Tot în același scop au fost primiți în rîndurile trupelor sale auxiliare foarte mulți voluntari dintre epiroți.

XV Cel dintîi dintre orașele Thessaliei pe care consulul l-a atacat a fost Phaleria⁶⁵. Acesta avea o garnizoană de 2 000 de ostași macedoneni, care se împotriviră cu cea mai mare strășnicie la început, atîta vreme cît armele și zidurile putură să-i apere. Dar deoarece consulul credea că se vor schimba simțămintele celorlalți thessalieni, dacă acest prim atac va avea succes, a continuat asediul neîntreput, zi și noapte și a înfrînt îndărătnicia macedonenilor. După cucerirea Phaleriei au venit soli de la Metropolis și Piera⁶⁶ ca să predea aceste orașe. Cerînd iertare, au dobîndit-o; Phaleria a fost însă jefuită și dată pradă flăcărilor. Consulul porni apoi spre Aeginium⁶⁷. Dîndu-și seama că această localitate e ferită de orice primejdie, și, deși avea o garnizoană puțin numeroasă, era totuși aproape de necucerit, aruncă doar împotriva postului celui mai apropiat cîteva lănci, și-și întoarse trupele spre regiunea orașului Gomphi. Coborînd în cîmpiile Thessaliei oștirea ducea lipsă de toate, deoarece el crușase ogoarele epiroților; după ce cercetă mai întîi dacă navele de transport au ajuns la Leucas, sau în golful Ambraciei, consulul trimise apoi cohortele pe rînd

ca să se aprovizioneze la Ambracia, Drumul de la Gomphi la Ambracia pe cît este de greu și de impracticabil pe atît este de scurtă; de aceea, după ce proviziile au fost cărate de la țărmul mării, în cîteva zile tabăra se umplu din belșug cu de toate. De aci, consulul plecă spre Atrax⁶⁸, care se află la o depărtare de 10 000 de pași de Larissa; locuitorii lui își trag obîrșia din Pherhaebia; orașul acesta este așezat mai sus de rîul Peneus. La început, thessalienii nu se înspăimîntară cîtuși de puțin de prima sosire a romanilor. Deși Filip nu îndrăznea să înainteze și el în Thessalia, totuși își așează tabăra statornică în valea Tempe în așa fel, încît ori unde i-ar fi fost atacată vreo poziție de către dușman, el, cu cel dintîi prilej, i-ar fi sărit în ajutor, trimițînd trupe de sprijin.

XVI Cam în aceeași vreme în care, pentru întîia oară, consulul își așează castrul în fața lui Filip — în trecătoarea Epirului — trecea spre Corcyra cu două vase cu cîte cinci rînduri de vîsle L. Quinctius, fratele consulului, căruia senatul îi încredințase comanda flotei și supravegherea țărmului mării. Cînd auzi că flota a plecat de acolo, socotind că nu trebuie să mai zăbovească nici o clipă, ajunse la insula Zama⁶⁹ unde îl lăasă să plece pe L. Apustius, în locul căruia fusese numit urmaș; de aici sosi, la capul Maleum cu întîrziere, fiindcă de cele mai multe ori navele care îl urmau ducînd aprovizionarea trebuia să fie trase cu otgoanele. De la Maleum, după ce dădu ordin ca vasele celelalte să-l urmeze cît mai în grabă cu putință, el porni înainte spre Piraeus cu trei nave ușoare, cu cîte cinci rînduri de vîsle, și luă comanda vaselor lăsate acolo de legatul L. Apustius pentru apărarea Athenei. În același timp porniră din Asia două flote, una cu regele Attalus⁷⁰ — care era alcătuită din 24 de vase cu cinci rînduri de vîsle — alta de la rhodieni, avînd 20 de vase cu punți și fiind pusă sub comanda lui Agesimbrotus.

Aceste flote se uniră în apropierea insulei Andros; apoi, străbătînd îngustul braț de mare care o desparte de Euboea, aliații ajunseră la coasta acesteia. Aci pustiiră mai întîi cîmpiile orașului Carystus, apoi, deoarece

li se păru că acest oraş e destul de puternic întărit, prin garnizoana trimisă în grabă de la Chalcis, acostară la Eritrea. Aflind de sosirea regelui Attalus, veni aci şi L. Quinctius cu navele care fuseseră la Piraeus, dînd ordin ca oricare vas care va veni din flota sa să se îndrepte spre Euboea. Eritrea fu împresurată cu cea mai mare înverşunare. În adevăr, pe de o parte vasele care alcătuiau cele trei flote unite transportau cu ele tot felul de tormente şi alte diferite maşini pentru distrugerea oraşelor, pe de altă parte, cîmpul le puneă numai decît la îndemînă destul de mult material pentru a construi altele noi.

La început orăşenii apărară cu multă îndirjire zidurile. Mai tîrziu, simţindu-se istoviţi şi avînd cîţiva răniţi, văzînd că o parte din zid este sfărîmată de maşinile de război ale duşmanului, fură înclinaţi să se predea. Dar era în oraş garnizoana macedoneană de care se temeau tot atît de tare ca şi de romani, iar Philocles, prefectul regelui, le trimitea ştafete din Chalcis cu ştirea că va veni la vreme dacă ei vor ţine piept împresurării. Această nădejde, amestecată cu teamă, îi îmboldea să trăgăneze lucrurile peste dorinţele sau posibilităţile lor. În sfîrşit, după ce auziră că Philocles a fost respins şi că a fugit îngrozit la Chalcis, eritreerii trimiseră numai decît soli la Attalus cerîndu-i să-i ierte şi să-i apere. În timp ce eritreerii ademeniţi de nădejdea păcii nu se arătau atît de zeloşi faţă de îndatoririle cerute de război şi puneau posturi înarmate numai în acea parte unde zidul era dărîmat, neîngrijindu-se de celelalte părţi, Quinctius cuceri oraşul în timpul nopţii, printr-un atac cu scările, spre acea parte pe unde apărătorii se aşteptau cel mai puţin. Toţi locuitorii, cu soţiile şi copiii, se refugiară în cetăţuie, apoi se predară. Bani de aur şi argint, de bună seamă, n-au fost în mare cantitate; statui însă, tablouri, obiecte de artă veche şi alte podoabe de acest fel s-au găsit mai mult decît era de aşteptat într-un oraş de mărimea şi cu mijloacele Eritreei.

XVII De acolo a fost din nou atacat Charistus; dar, înainte ca trupele romane să debarce, toţi locuitorii au părăsit oraşul şi s-au refugiat în cetăţuie; apoi au

trimis soli care să dea de știre că se predau comandantului roman. Orașenilor li s-a lăsat îndată viața și libertatea, iar macedonenilor li s-a hotărît să plătească, ca preț de răscumpărare, cîte 300 de monede⁷¹ pe cap de om și să plece numaidecît după predarea armelor. Cei răscumpărați cu această sumă au fost trecuți fără arme în Beoția⁷².

După ce, în răstimp de cîteva zile, cuceriseră două mari orașe din Euboea, trupele navale, înconjurînd capul Sunium, se îndreptară acum spre Cenchreae⁷³, un tîrg al corintienilor.

În vremea aceasta consulul avu de susținut în fața cetății Atrax un asediu care întrecu ca durată și îndîrjire orice așteptări, dușmanul împotrivindu-se tocmai acolo unde ar fi crezut mai puțin. Într-adevăr, consulul crezuse că toată truda va consta în dărîmarea zidului; că, o dată ce li se va deschide luptătorilor înarmați intrarea în oraș, va urma fuga și măcelărirea dușmanului așa cum se întîmplă de obicei în toate orașele cucerite. În realitate însă, după ce, în urma năruirii unei părți a zidului sub loviturile berbecilor, ostașii trecură în oraș prin această spărtură, abia atunci începu greul, pentru că erau nevoiți să înceapă oarecum acțiunea de la început, căci macedonenii din garnizoană — fiind mulți și încredințați că vor dobîndi slavă, și încă una strălucită, dacă vor apăra orașul mai degrabă cu armele și cu vitejia decît cu zidurile — stringîndu-se la un loc, alcătuiră înlăuntru o puternică linie de bătaie din rînduri dese în adîncime⁷⁴. Îndată ce prinseră de veste că romanii au trecut peste ruine, îi respinseră și îi îngrămădiră pe o porțiune, pe unde, din pricina ruinelor, retragerea era anevoioasă. Consulul a fost foarte amărit de această întorsătură, convins că rușinea suferită aici va pricinui nu numai prelungirea împresurării unui singur oraș, ci va avea rezultate asupra soartei întregului război, în care de cele mai multe ori sînt hotărîtoare întîmplările mărunte⁷⁵. De aceea, punînd să curețe locul care era acoperit de ruinele zidului pe jumătate dărîmat, împinse înainte un turn de o uriașă înălțime, care purta pe numeroasele lui caturi, un mare număr de ostași înarmați, și aruncă în luptă rînd pe rînd cohortele cu steagurile în frunte, încercînd,

să străpungă prin forța armelor formația în triunghi a macedonenilor (numită de aceștia falangă⁷⁶). Însă față de îngustimea locului, — căci zidul dărîmat nu lasă o deschizătură destul de largă — felul armamentului și tactica erau mai potrivite luptei macedonenilor. Îndată ce macedonenii, în rînduri strînse, întinseră în fața lor sulite de o uriașă lungime — alcătuiind scuturile lor alăturate unul lîngă altul formația de broască țestoasă — romanii în zadar au mai aruncat cu sulitele; scoțîndu-și din teacă săbiile, nu puteau nici să lupte apropiindu-se de dușman, nici să frîngă sulitele dușmanului; și chiar dacă tăiau sau rupeau unele sulite, cozile înseși, ascuțite stînd între vîrfurile celorlalte rămase întregi, formau un fel de parapet. Ceva mai mult: partea de zid rămasă încă în picioare făcea ca amîndouă flancurile macedonenilor să fie în siguranță; ei nu erau deci nevoiți să se retragă și ca urmare să dea asaltul pe un spațiu larg, ceea ce de obicei duce la stricarea rîndurilor. O întîmplare neprevăzută făcu să crească și mai mult curajul vrăjmașilor: căci, deoarece turnul era dus pe o ridicătură de pămînt nu îndeajuns de bine bătătorită, una dintre roțile lui, scufundîndu-se într-un făgaș adînc, îl făcu să se aplece într-o parte, în așa fel, încît dușmanul crezu că turnul se prăbușește, iar ostașilor care sedeau deasupra le pricinui niște ameteți foarte mari.

XVIII Fiindcă victoria venea atît de greu, consulul era tare mîhnit făcînd comparația între ostașii și armamentul ambelor armate; în același timp, el nu întrevedea nici nădejdea unei apropiate cuceriri a orașului, și nici nu avea vreun rost să ierneze departe de mare și în locuri pustiite de prăpădul războiului. De aceea, după ce părăsi asediul, deoarece nu vedea pe tot litoralul Acarnaniei și Aetoliei nici un port în care să poată intra toate vasele de transport cu provizii pentru armată, și care totodată să slujească și de adăpost pentru iernatul legiunilor, găsi că, prin așezarea ei, cea mai potrivită pentru acest scop, este Anticyra, situată în Phocida și orientată spre istmul de Corint. În adevăr, mai întîi, Anticyra⁷⁷ nu este departe de Thessalia și de ținuturile cucerite de dușman, apoi brațul de mare, care o desparte

de Peloponezul din față, e foarte îngust; în spate are Aetolia și Acarnania, iar la stînga și la dreaptă Locrida și Beoția.

Din Phocida, Flamininus cuceri fără luptă, la cel dintîi atac. Phanotea⁷⁸. Pentru Anticyra n-a fost nevoie de un asediu îndelungat. Ambrysus⁷⁹ și apoi Hyampolis⁸⁰ intrară sub stăpînirea romană. Daulis⁸¹, fiind așezat pe o măgură înaltă, nu putu fi cucerit nici cu scări, nici cu lucrări de împresurare. Hărțuind cu arme de aruncat pe apărători, aceștia au fost atrași să iasă din oraș; retrăgîndu-se și urmărindu-se cînd unii, cînd alții și dînd tot lupte ușoare fără rezultat, dușmanii devinîră nepăsători și disprețuitori pînă într-atît, încît romanii intrară pe poarta cetății, amestecați printre localnicii care se retrăgeau. Alte șase fortărețe⁸², lipsite de însemnătate, căzură sub stăpînirea romană, nu atît în urma luptelor, cît mai ales de teamă. Elatia își închise porțile, și părea că nu are de gînd să primească între zidurile ei armata romană și pe comandantul ei decît numai dacă va fi silită la aceasta prin forța armelor.

XIX Pe cînd consulul împresura Elatia, îi fulgeră în minte nădejdea unei și mai mari izbînzii: scoaterea neamului acheilor din alianța cu regele Filip și atragerea lui în rîndul prieteniei cu romanii. Pe Cyliades, șeful partidei care trecuse cetatea de partea lui Filip, îl izgoni. Aristaceus, care voia unirea neamului său cu romanii, era acum strateg. Flota romană, împreună cu Attalus și rhodienii, staționa în Cenchreae și se pregăteau cu toții ca să asedieze Corintul⁸³ după un plan comun.

De aceea consulul găsi cu cale că, înainte de a trece la fapte, cel mai bun lucru este să trimită împuterniciți la neamul acheilor făgăduindu-le că dacă îl vor părăsi pe regele Filip trecînd de partea romanilor, aceștia din urmă vor aduce din nou Corintul în vechea ligă acheiană. După propunerea consulului, fură trimiși la achei împuterniciți, din partea fratelui său, L. Quinctius, cît și din partea lui Attalus, a rhodienilor și a athenienilor. Solii fură primiți în adunare la Sicyon. Însă acheii nu prea aveau toți aceleași simțăminte; îi îngrozea Nabis Lacedemonianul, dușman primejdios și înverșunat, îi

înfiorau armele romane; le rămăseseră îndatorați macedonenilor pentru servicii vechi și noi. În ce privește însă pe regele Filip, aceii îl priveau bănuitori, știindu-l om fără îndurare și fără cuvînt; ei nu-l judecau după purtarea lui, dictată de împrejurările de față, ci știau prea bine că după război va fi un tiran și mai crud. Însă ei nu numai că nu știau ce părere să-și dea fiecare în senatul cetății sale, sau în adunarea obștească a ligii, dar nici măcar în cugetele lor nu erau destul de lămuriiți ce vor, sau ce doresc. După ce împuterniciții romani au fost introduși în fața unor oameni atît de nehotărîți, li s-a dat cuvîntul. A fost ascultat mai întîi trimisul roman L. Calpurnius, apoi trinișii regelui Attalus, iar după ei, cei din Rhodos. Le dădu cuvîntul apoi solilor lui Filip. La urmă de tot au vorbit athenienii ca să combată cele spuse de macedoneni. Athenienii au fost aproape cei mai înverșunați în atacurile lor împotriva regelui, fiindcă dintre cei de față, nimeni nu îndurase nici mai multe și nici atît de amarnice pătîmiri din partea lui. Și adunarea a fost închisă spre apusul soarelui, pierzîndu-se o zi întreagă cu nesfîrșitele cuvîntări ale unui număr atît de mare de delegați.

XX În ziua următoare este convocată adunarea. Cînd magistrații vestiră prin crainic, cum este obiceiul la greci, cine vrea să facă propuneri, nimeni nu se urcă la tribună; multă vreme domni tăcerea, uitîndu-se unii la alții. Nici nu e de mirare că, după discuția asupra unor interese care, prin natura lor, se băteau cap în cap, așa încît mințile ajunseseră, parcă, într-un fel de toropeală, îi mai zăpăciră și mai mult cuvîntările rostite o zi întreagă cu expunerea și arătarea greutăților de întîmpinat din ambele părți. În cele din urmă, strategul acheilor, Aristaeus, spre a nu se închide debaterile fără a se fi luat o hotărîre, grăi astfel:

„Unde mai e, achei, acea însuflețire în discuții care vă înflăcăra cu prilejul ospetelor și în cercurile voastre, în care, cînd venea vorba de Filip și de romani, erați gata să vă încăierati? Iată că, în adunarea hărăzită anume acestei singure chestiuni, ați auzit cuvîntul dele-

gaților veniți din partea ambelor tabere; dar, deși magistrații au pus-o în discuție și crainicul vă cheamă să vă dați părerea, totuși voi ați amuțit de tot. N-ar putea să dea glas vreunuia dintre voi dacă nu grija de izbăvire obștească, atunci măcar însuflețirea care făcea ca simțămintele voastre să cumpănească într-o parte sau altă? Și mai ales că nici unul dintre cei de aici nu este atât de slab la minte, încît să nu-și dea seama că numai acum, înainte ca noi să fi luat vreo hotărîre, are prilej să spună sau să propună ceea ce vrea, sau ce socoate că e mai bine? O dată ce se va lua o hotărîre, va trebui ca toți s-o apere, ca fiind bună și folositoare, chiar acei cărora ea nu le va fi pe plac“.

Acest îndemn al strategului nu numai că nu îmbie pe nici unul ca să facă vreo propunere, dar nici măcar nu stîrni un freamăt sau murmur într-o adunare atât de numeroasă și alcătuită din atîtea populații.

XXI Atunci strategul acheilor, Aristaenus, luînd din nou cuvîntul, spuse următoarele:

„Voi, căpetenii ale acheilor, aveți atîta iscusință de a face propuneri, cît și puțința de a le înfățișa; nimeni însă nu vrea cînd face o propunere în interesul obștesc să fie pîndit de vreo primejdie. Poate că nici eu n-aș lua cuvîntul, dacă aș fi un simplu particular; dar eu sînt mai marele cetății, și ca atare, îmi dau seama că ori nu trebuia încuviințată delegaților această adunare, sau, o dată încuviințată, nu trebuie să-i lăsăm să plece de aici fără un răspuns. Dar cum aș putea să le dau vreun răspuns decît potrivit cu hotărîrea voastră? Și, fiindcă nici unul dintre voi care ați fost chemați la această adunare nu vrea sau nu îndrăznește să-și dea o părere, să cercetăm de la un capăt la altul cuvîntările din ziua de ieri, în care delegații și-au spus părerile, și să presupunem că în ele n-au urmărit interesul lor, ci ne-au sfătuit ceea ce au crezut ei că ne este nou de folos. Romanii, rhodienii și Attalus ne cer alianța și prietenia noastră: și ei socotesc că e drept ca noi să-i ajutăm în războiul pe care-l duc împotriva lui Filip. La rîndul său, Filip ne amintește de alianța cu el și de jurămîntul dat: și cînd ne cere să fim alături

de el, cînd spune că se mulțumește să nu intrăm în război. Nu-i vine nimănui în minte pentru ce acei care nu sînt aliații noștri, ne cer mai mult decît el, care ne este aliat? Temeiul, achei, nu este nici cumpătare în pretenții din partea lui Filip, nici cutezanță din partea romanilor. Situația acheilor e aceea care însuflă încrederea celor care o cer, și tot ea e cea care le-o ia. De la Filip nu vedem nimic în afară de un împuternicit al său. În schimb, flota romană stă la Cenchreae înșiruindu-și trofee luate de la orașele din Euboea, iar consulul și legiunile lui, de care ne desparte un îngust braț de mare, cutreieră Phocida și Locrida. Înțelegeți acum sfiala de care era cuprins Cleomedon, împuternicitul lui Filip, cînd adineaori ne îndemna să luăm armele împotriva romanilor? Iar, dacă, pe temeiul aceleași alianțe și al aceluiași jurămint, pe care el ne cerea adineaori să le respectăm cu sfințenie, vom cere și noi la rîndu-ne, ca Filip să ne apere de Nabis și lacedemonienii lui, cît și de romani, el nu va găsi pentru noi nici trupe ca să ne ajute, și nici măcar cuvinte ca să ne răspundă. Tot așa și anul trecut — v-o jur — Filip însuși și nu altul, care făgăduise că va purta război împotriva romanilor, după încercarea de a ne face să ne scoatem din țară tineretul nostru spre a-l duce în Euboea, cînd a văzut că nu hotărîm nici trimiterea de ajutoare și că nici nu vrem să ne încurcăm în războiul cu romanii, a uitat de alianța, căreia îi dă acum atîta însemnătate, și ne-a lăsat în seama lui Nabis și a lacedemonienilor ca să ne pustiască și să ne prade pămîntul. Mi se pare că într-adevăr am surprins o vădită nepotrivire în cuvîntarea lui Cleomedon. Micșorînd însemnătatea războiului cu romanii, Cleomedon spunea că rezultatul lui va fi același ca și al primului război, pe care romanii l-au purtat cu Filip. Atunci, pentru ce Filip ne cere ajutorul cînd se află departe de noi, în loc să vie regele în mijlocul nostru și să ne apere atît de Nabis, cît și de romani, pe noi, vechii lui aliați? Ce zic eu, pe noi? Pentru ce a lăsat Filip să fie cucerite Eri-drea și Carystus? Dar atîtea orașe din Thessalia? Dar Locrida și Phocida? De ce lasă acum să fie împresurată

Elatia ? Pentru ce a ieșit din trecătoarea Epirului și din acele întărituri naturale de necucerit, situate deasupra râului Aous și părăsind poziția ocupată s-a retras pînă în străfundul țării sale ? A făcut-o sau silit, sau de teamă, sau voit. Dacă a lăsat cu știință și voință atîția aliați ca să fie pustiiți de dușmani, cum de mai poate protesta cînd aliații se îngrijesc de interesele lor ? Dacă a făcut-o de teamă, atunci să aibă înțelegere și pentru noi, cînd sîntem cuprinși de teamă ; iar dacă, biruit fiind, a dat înapoi în fața armelor, atunci, Cleomedon, noi, acheii, vom putea oare să ținem piept armelor romane, cînd voi, macedonenii, n-ați putut-o face ? Sau, închizînd ochii în fața realității pe care noi înșine o vedem, să te credem mai degrabă pe tine că de data aceasta romanii nu poartă război cu trupe și mijloace mai puternice decît au purtat pînă acum ? Data trecută romanii au ajutat pe aetolieni numai cu o flotă ; n-au dus războiul nici cu vreun consul în calitate de comandant suprem, nici cu vreo armată de uscat. Numai orașele maritime, aparținînd aliaților lui Filip, erau atunci cuprinse de groază și adînc tulburate. Cît despre uscat, acesta era atît de puțin amenințat de armele romane, încît Filip putea, nestîngherit de romani, să pustiască Aetolia, care zadarnic ceruse ajutor romanilor. Acum însă, după ce romanii au pus capăt războiului punic, care a bîntuit 16 ani chiar în inima Italiei, ei au trimis aetolienilor aflați în luptă nu simple trupe de ajutor, ci înșiși comandanții lor conduc forțele de război, atît pe uscat, cît și pe mare, împotriva Macedoniei. Acesta e al treilea consul care desfășoară războiul cu foarte mare strășnicie. În ciocnirea cu regele, Sulpicius l-a zdrobit și l-a pus pe goană chiar în Macedonia, pustiind cel mai bogat ținut al acestui regat. Acum Quinctius l-a scos din tabără pe Filip, care, sprijinit de armată, ocupase cheile Epirului, întărite de natură și de el, și urmărind pe fugar în Thessalia, i-a nimicit garnizoanele și i-a cucerit orașele aliate, aproape în văzul lui.

Să zicem că nu sînt adevărate cele ce a spus adineaori delegatul athenian, cu privire la cruzimea, la lăcomia, la desfriul regelui, să zicem că nu ne privesc pe noi fărăde-

legile săvârșite de el în Attica împotriva zeilor din cer și împotriva celor de sub pământ și încă mai puțin cele suferite de locuitorii din Chios și Abydos⁸⁴, care sînt departe de noi; să uităm chiar de rănilor noastre, dacă vreți; să uităm măcelurile și jafurile săvârșite la Messene, în inima Peloponezului și pe Chariteles din Cyparissiae⁸⁵, oaspetele său, ucis fără nici o teamă de lege și de zei, aproape în timpul mesei; și pe cei doi Aratus din Sicyon, tatăl și fiul, uciși, deși pe nefericitul bătrîn obișnuia să-l numească tată; să dăm uitării pe soția⁸⁶ lui Aratus-fiul, dusă în Macedonia pentru desfrîul regelui, și de asemenea atîtea fecioare și matroane batjocorite; să zicem că n-avem nimic de-a face cu Filip, de frica cruzimii căruia ați amuțit cu toții, căci poate fi alt temei de n-ați scos o vorbă, deși ați fost chemați la consfătuire? Ci să presupunem că discutăm cu Antigonus⁸⁷, un rege cum nu se poate mai blînd și mai drept, care ne-a adus cele mai mari servicii nouă, tuturor; care ne-ar fi cerut el nouă să facem ceea ce el n-ar fi putut face? Peloponezul este, am putea spune, o insulă legată de uscat prin îngusta limbă de pământ al Isthmului, deschis și potrivit cum nu se poate mai bine pentru un război pe mare. Cînd 100 de corăbii cu punți și 50 mai ușoare, fără punți, și 30 de ambarcații din insula Issa vor începe să pustiască litoralul și orașele care sînt așezate aproape chiar pe țărm, oare ne vom retrage în orașele de pe uscat, ca și cum n-am fi sfișiați de un război împlîntat chiar în inima și măruntaiele țării noastre? Cînd Nabis și lacedemonienii ne vor amenința pe uscat și romanii pe mare, de unde vom implora atunci alianța cu Filip și vom cere ajutorul garnizoanelor macedonene? Oare noi înșine vom apăra împotriva romanilor, cu armele noastre, orașele care vor fi asediate de ei? Într-adevăr strașnic de bine am mai apărât orașul Dymae, în războiul trecut! Destule exemple ne oferă prăpădul suferit de alte orașe: să nu căutăm, la rîndul nostru, în ce chip să fim dați pildă altora.

Nu disprețuiți ceea ce trebuie să doriți și ceea ce era nevoie să cereți cu cea mai mare stăruință, de vreme ce romanii vă oferă singuri prietenia. Căci, de bunăseamă,

doar nu veți fi crezînd că romanii, împinși de frică și surprinși pe pămînt străin, aleargă la alianța noastră fiindcă voiesc să se adăpostească la umbra ajutorului nostru, și să fie primiți în porturile noastre, pentru ca să se întrețină de la noi ! Romanii sînt stăpîinii mării ; în orice țară ajung, locuitorii li se supun numaidecît ; ceea ce cer, ei pot lua prin constrîngere ; de aceea ce vă împiedecă să fiți voi singuri pricina pieirii voastre, fiindcă vor să vă cruțe.

Ceea ce Cleomedon vă arăta adineaori ca fiind calea de mijloc și cea mai sigură de urmat pentru voi, adică să stați liniștiți și să nu luați armele, acestea nu numai că nu este calea de mijloc, ci nu este nici o cale. Căci în afară de faptul că trebuie sau să primim sau să refuzăm alianța cu romanii, ce altă soartă ne va aștepta decît că, după o îngăduință care este întodeauna de scurtă durată, vom fi pradă învingătorului ca unii care am așteptat sfîrșitul războiului, ca să ne potrivim hotărîrile noastre. Nu disprețuiți ceea ce voi toți trebuie să cereți stăruitor dacă acesta vi se oferă de la sine. Dacă astăzi vă puteți hotărî într-un fel sau altul, această putință nu o veți avea întotdeauna : nu se va ivi des și nu va dăinui tot timpul același prilej ; e multă vreme, de cînd voiți să scăpați de Filip, dar nu îndrăzniți. Fără ca voi să vă dați vreo silință sau să vă expuneți vreunei primejdii, iată că au trecut marea cu puternice flote și armate acei care vă vor elibera. Ar fi aproape nebunie, dacă nu i-ați primi ca aliați ! Dar trebuie să le fiți sau aliați, sau dușmani !“

XXII După cuvîntarea strategului Achaei, s-au iscat din partea unora murmure de aprobare, din partea altora însă proteste violente împotriva celor care îl aprobau ; și în curînd aiunseră să se sfădească între dînșii nu numai om cu om, ci popor cu popor. Și cearta dintre magistrați — aceștia poartă numele de demiurgi⁸⁸ și sînt aleși în număr de 10 — nu fu mai puțin înversunată decît aceea a mulțimii din adunare. Cinci dintre ei spuneau că vor propune o hotărîre cu privire la alianța cu Roma și vor supune la vot ; ceilalți cinci preindeau că, potrivit tratatului, magistrații n-au dreptul să pună în discuția adu-

nării și nici adunarea n-are dreptul să ia vreo hotărîre împotriva alianței cu Filip. Și această zi s-a scurs cu certurile între dinșii.

Nu mai rămăsese decît o singură zi în care adunarea putea lucra legal ; (căci un articol din statutele ligii prevedea ca adunarea să ia hotărîrea a treia zi). În această zi discuțiile ajunseră atît de aprinse, încît părinții abia se puteau stăpîni să nu-și omoare feciorii.

Era un oarecare Rhisiasus din orașul Pelene. El avea un fiu demiurg — numele lui era Memnon — din facțiunea care se împotriva citirii decretului și votării de către adunare a alianței cu romanii. Tatăl rugă multă vreme pe fiu să lase pe achei să se îngrijească de izbăvirea lor comună și să nu ducă, prin încăpățînarea lui, întregul neam la pieire. Rugămințile fiind zadarnice, Rhisiasus se jură că-l va ucide cu mîna sa și că nu-l va mai socoti fiul său, ci dușman. Înduplecîndu-l prin amănințări, îl făcu să se alătore a doua zi acelor care erau de părere să se voteze alianța cu romanii. Făcînd ca acest curent să aibă majoritatea, pe cînd aproape toate populațiile reprezentate aprobau punerea la vot, și spuneau pe față că vor vota, cei din Dymae, cei din Megalopolis⁸⁹ și o parte din Argos se sculară și părăsiră adunarea înainte de a se da decretul, fără ca acest gest să producă uimirea sau dezaprobarea cuiva. Căci după cum își aminteau de la strămoși, megalopolitanii, alungați din cetatea lor de lacedemonieni, fuseseră aduși în patrie de Antigonus ; iar cei din Dymae, care de curînd fuseseră luați prizonieri și jefuiți le armata romană, fuseseră răscumpărați din porunca lui Filip și ori unde fuseseră în sclavie li se dăduse din nou nu numai libertatea, dar și patria ; cît despre argivi, pe lîngă convingerea că regii macedoneni își trag obîrșia din țara lor, cei mai mulți dintre dinșii erau alături de Filip, datorită legăturilor personale de ospetie și prietenie cu el. Pentru aceste teme-iuri, argivii părăsiră adunarea care înclina să decreteze alianța cu romanii. Și li se iertă această retragere, ca unora ce erau îndatorați față de Filip pentru binefaceri, și mari, și de curînd primite din partea lui.

XXIII Celelalte neamuri din liga achaică se declarară, cînd li se ceru rînd pe rînd votul, pentru alianța cu Attalus și Rhodos, și decretul intră îndată în vigoare. În ceea ce privește alianța cu romanii, aceasta nu putea fi ratificată decît printr-o hotărîre a poporului roman. De aceea, încheierea alianței s-a amînat pentru ca, între timp să poată fi trimiși soli la Roma. Deocamdată se încuviință să se trimită la L. Quinctius trei împuterniciți și ca întreaga oaste a acheilor să se îndrepte către Corint; căci, după ce cucerise Cenchreae, Quinctius Flaminus impresură acum Corintul însuși.

Acheii își așezară tabăra în partea porții care dă spre Sicyon. Romanii asediau partea orașului îndreptată înspre Cenchreae, iar Attalus, după ce-și trecuse armata prin Isthmus, ataca dinspre Lechaeum⁹⁰, port la golful de Corint în cealaltă parte a mării. La început operațiile au fost desfășurate fără prea multă îndîrjire, nădăjduind că înlăuntrul cetății va izbucni o revoltă a orașenilor împotriva garnizoanei macedonene. Cînd văzură însă că aceștia sînt toți însuflețiți de aceleași simțăminte, că macedonenii apără orașul ca pe patria lor și că locuitorii Corintului îngăduiau ca Androstenes, comandantul garnizoanei, să le comande întocmai ca un cetățean ales prin vot de ei, asediatorii nu și-au mai pus nădejdea decît în trupe, în arme și în lucrări de impresurare. Cum nu era ușor de ajuns la ziduri, se construiau pretutindeni în apropierea lor terase. În partea pe care o asediau romanii, berbecul făcu o bună spărtură în zid. Cînd macedonenii se îmbulziră în acest loc spre a-l apăra cu armele, fiindcă nu mai era zid, între ei și romani avu loc o crîncenă luptă. La început romanii fură cu ușurință respinși de numărul mare al dușmanilor; pe urmă însă, romanii primind trupe auxiliare de la achei și de la Attalus, lupta se cumpănă și era sigur că-i vor putea lesne scoate pe macedoneni și greci de pe poziții. Se afla însă în Corint un mare număr de fugari italici, unii din armata lui Hannibal care, de teama pedepselor din partea romanilor, trecuseră de partea lui Filip; alții, din rîndurile aliaților, care dezertaseră de curînd din flota romană⁹¹, intraseră în armata de uscat în nădejdea unei mai bune răsplate. Gîndul că nu le va rămîne nici o nădejde de scăpare dacă

vor birui romanii, îi făcea să lupte nu cu strășnicie, ci mai degrabă cu turbare.

Față în față cu Sicyon este un promotoriu închinat junonei, care se cheamă Acraea ; este un intrînd adînc în largul mării. Drumul de aici pînă la Corint este de aproape 7 000 de pași. Acolo, praefectul regelui, Philocles, aduse sub comanda sa 1 500 de soldați prin Beoția. El a avut la îndemînă niște bărci trimise de la Corint, ca să treacă aceste trupe de ajutor la Lechaeum. Attalus propuse ca, după ce se va da foc lucrărilor de întărire, aliații să înceteze numaidecît asediul. Quinctius însă, mai îndîrjit, stăruia să-l ducă pînă la capăt. Totuși și el, văzînd trupele regelui rînduite în fața tuturor porților și dîndu-și seama că nu va fi ușor să țină piept împresuraților, cînd vor căuta să iasă din cetate, își însuși părerea lui Attalus. În felul acesta, zădărnîcîndu-li-se cele plănuite, după ce acheii fură trimiși la casele lor, aliații se înapoiară la vase. Attalus se îndreptă apoi spre Pireu, romanii spre Corcyra.

XXIV În timp ce oastea navală desfășura aceste operații, consulul își așază castrul în Phocida, lîngă Elatia și încercă mai întîi încheierea unei alianțe prin convorbiri cu fruntașii elateeni. După ce aceștia răspunseră că ei n-au nici o putere și că în oraș ostașii regelui sînt mai numeroși și mai tari decît băștinașii, el atacă Elatia din toate părțile în același timp, și cu lucrări de asediu și cu armele. Punînd în mișcare berbecul, partea de zid aflată între două turnuri se prăvăli cu un huet de tunet asurzitor, lăsînd în felul acesta orașul descoperit ; îndată o cohortă romană năvăli prin spărtura deschisă de curînd de năruirea zidului ; atunci din toate părțile Elatiei, soldații, părăsindu-și posturile, alergară la punctul acela care era mai amenințat de atacul romanilor. În același timp, unii dintre soldații romani treceau și peste ruinele zidului, alții propteau și scări de zidul rămas în picioare. Și pe cînd bătălia atrăgea privirile și atenția dușmanilor într-un singur punct, zidul fu ocupat de romani în mai multe locuri cu ajutorul scărilor și trupele intrară în oraș. La auzul zgomotului făcut de ei, dușmanii, cu-

prinși de frică, părăsesc locul pe care-l apăraseră stînd grămadă și cu toții căutară scăparea în cetățuie, urmăriți și de mulțimea fără arme. În felul acesta consulul cuceri orașul.

După prădarea lui, fură trimiși în cetățuie soli care să făgăduiască oamenilor regelui viață, dacă vor să plece fără arme, iar locuitorilor Elatiei libertatea. După ce-și dădură cuvîntul că vor respecta aceste condiții, peste puține zile cetățuia intră în stăpînirea romană.

XXV Într-adevăr, o dată cu sosirea în Achaia a lui Philocles, praefectul regelui, nu numai Corintul⁹² a fost liberat de asediu, dar și cetatea argivilor fu predată lui Philocles de unii fruntași, după ce mai întîi căutaseră să afle cu cine ține poporul.

Era obiceiul ca în prima zi a alegerilor, în semn de bună prevestire, mai marii cetății să rostească numele lui Jupiter, Apolo și Hercules. În îndrumări se prevedea ca la aceste divinități să se adauge și regele Filip. Deoarece, după pacea cu romanii, crainicul n-a mai adăugat și numele acestuia, s-a iscat mai întîi freamăt în mulțime, apoi s-au făcut auzite glasurile⁹³ celor care rosteau numele lui Filip și care cereau să i se acorde cîntecul ce i se cuvine, pînă cînd s-a pronunțat numele regelui în mijlocul unor aplauze nesfîrșite. Bizuindu-se pe popularitatea lui Filip, ei chemară pe Philocles, care ocupă în timpul nopții costișa ce domina orașul — cetățuia⁹⁴ acesta se numea Larissa — unde așază o garnizoană. Pe cînd praefectul regelui năvăli în revărsatul zorilor cu steagurile desfășurate asupra forului, așezat la poalele cetățuiei, îi ieși în întîmpinare o trupă în formație de luptă. Era garnizoana⁹⁵ achenilor, de curînd stabilită în Argos, alcătuită din vreo 500 de tineri, aleși din toate cetățile și puși sub comanda lui Aenesidemus din Dymae. Philocles trimise un împuternicit la ei, care să le ordone să părăsească orașul, adăugînd : „Dacă Aenesidemus și ai săi nu s-au putut împotrivi nici măcar orășenilor singuri, care erau de partea macedonenilor, cu atît mai vîrtos nu vor fi în stare să le țină piept acum, cînd aceștia sînt uniți cu macedonenii, pe care nici măcar romanii nu i-au putut înfrunta la Corint“.

La început, aceste cuvinte nu zdruncinară, nici trupa nici pe comandant; mai pe urmă însă, cînd văzură că din partea cealaltă înaintează o numeroasă coloană de argivi înarmați, și că primejdia era de neînlăturat, ei se arătară înclinați să înfrunte orice primejdie, dacă comandantul lor ar fi fost mai dîrz.

Pentru ca o dată cu cetatea să nu piară floarea tineretului acheilor, Aenesidemus a convenit cu Philocles să dea voie trupei să iasă din cetate; el însă nu plecă, ci împreună cu cîțiva clienți, rămase înarmat pe locul unde se oprișe. Philocles trimise la el un slujitor care să-l întrebe ce mai vrea. Fără a se clinti din loc, Aenesidemus, în vreme ce sta în picioare cu scutul întins înaintea sa, răspunse că el va muri cu arma în mînă pentru apărarea orașului ce i s-a încredințat. Atunci, din porunca praefectului, a fost aruncată de thraci o ploaie de săgeți, și toți au fost uciși.

Și astfel, după încheierea alianței între achei și romani, două orașe de frunte, Argos și Corint, ajunseră în stăpînirea regelui.

Acestea au fost faptele săvîrșite în vara aceea de romani, în Grecia, pe mare și pe uscat.

XXVI În Gallia, consulul Sex. Aelius n-a săvîrșit nimic de seamă. Deși avusese la dispoziție două armate în acea provincie — una dintre cele reținute acolo trebuia să fie trimisă la vatră, anume aceea pe care o comandase proconsulul (Aelius puse în fruntea ei pe praetorul Helvius), a doua pe care o adusese cu sine în provincie — cu toate acestea el pierdu aproape întreg anul ca să-i si-lească pe locuitorii din Cremona și Placentia să se înapoieze în coloniile de unde neajunsurile războiului îi împrăștiaseră în toate părțile.

Gallia în anul acela, în pofida oricărei așteptări rămăsese liniștită, în schimb izbucniră răscoale de sclavi în împrejurimile Romei.

Ostacii carthaginezi se aflau sub pază la Setia⁹⁶. Fiind toți feciorii unor oameni de frunte, ei fuseseră însoțiți de numeroși sclavi. Mulțimea acestora crescuse și prin aceea că înșiși locuitorii din Setia cumpăraseră, în urma războiului punic sfîrșit de curînd, un număr de sclavi⁹⁷.

africani din rîndurile prizonierilor de război. Aceștia urzind o conjurație, trimiseră cîțiva dintre ei care să aștepte mai întâi pe sclavii din ținutul Setiei, apoi pe cei din jurul orașelor Norba și Circei. Toate pregătirile fiind destul de bine făcute, ei se hotărîseră ca, în timpul jocurilor care aveau să se desfășoare în cea mai apropiată zi, să atace poporul atent la spectacol, și o dată cucerită Setia, prin ucideri și tulburări ivite pe neașteptate, sclavii să ocupe orașele Norba și Circei.

Denunțarea acestei nelegiuiri atît de mișelești fu adusă la cunoștință, în Roma, praetorului urban L. Cornelius Lentulus. Înainte de revărsatul zorilor, doi sclavi veniră la el și-i povestiră de-a fir a păr cele săvîrșite și cele ce aveau să urmeze. După ce praetorul porunci ca aceștia să fie ținuți sub pază în casa lui, convocă senatul și, arătîndu-i ce știri aduc pîriții, primi porunca să facă cercetări în legătură cu conjurația și s-o înăbușe. El plecă însoțit de cinci delegați și pe cîți oameni îi întîlnia pe ogoare, pe toți îi obligă, sub prestare de jurămint, să ia armele și să-l urmeze. Cu această trupă recrutată în pripă, și care număra vreo 2000 de oameni, toți înarmați, fără ca vreunul din ei să știe unde merge, praetorul ajunge la Setia. Aci, după ce puse mîna repede pe căpeteniile conjurației, pretorul trimise pe ogoare oameni care să dea de urma sclavilor fugiți din oraș...

Un însemnat serviciu l-au adus doi sclavi, precum și un cetățean liber, care au dat informații. Senatorii au hotărît să i se dea omului liber 500 000 de ași, iar sclavilor cîte 25 000 de mii de ași, precum și libertatea; prețul răscumpărării sclavilor a fost plătit stăpînilor lor din visteria statului.

Nu după multă vreme, s-a adus vestea că o ceată de sclavi⁹⁸, rămasiță din aceeași conjurație, au plănuit să ocupe Praeneste. Pornind într-acolo, praetorul L. Cornelius⁹⁹ trimise la cazne vreo 500 de inși care se dovedise că sînt vinovați. Cetatea fu cuprinsă de teamă că toate acestea sînt puse la cale de ostaticii și prizonierii de război carthaginezi. De aceea, la Roma, pe de o parte fură păstrate gărzile de strajă pe ulițe, magistrații subalterni primiră porunca să le inspecteze, iar triumvirii¹⁰⁰, care

supravegheau închisorile, să întărească mai mult paza¹⁰¹ sclavilor ; pe de altă parte praetorul trimise ordin scris aliaților latini cerînd ca ostaticii să fie ținuți în casă și să nu li se dea voie să umble pe ulițe ; prizonierii, puși în cătușe grele — de nu mai puțin de 10 libre —, să nu fie închiși și păziți decît într-o temniță publică, nu în altă parte.

XXVII În același an, solii veniți din partea regelui Attalus au depus în Capitoli o coroană de aur în greutate de 246 de libre de aur, și au adus senatului mulțumiri, pentru că, îndublecat de stăruințele împuterniciților romani, Antiochus și-a retras armata din ținuturile regelui Attalus.

De la regele Masinissa sosiră în aceeași vară 200 călăreți, 10 elefanți și 200 000 de măsuri de grîu, pentru armata care se afla în Grecia. De asemenea, și din Sicilia și Sardinia s-au trimis multe provizii și veșminte pentru armată. Sicilia era cîrmuită de M. Marcellus, iar Sardinia de M. Porcius Cato¹⁰², un om de o cinste nepătată și de o înaltă ținută morală, totuși socotit prea aspru în măsurile luate pentru stîrpirea cămătăriei; el a gonit din insulă cămătarii, iar cheltuielile pe care le făceau de obicei aliații pentru întreținerea praetorilor¹⁰³ au fost fie micșorate, fie desființate.

Înapoindu-se din Gallia la Roma, în vederea alegerilor, consulul S. Aelius a declarat aleși consuli pe C. Cornelius Cethegus¹⁰⁴ și pe Q. Minucius Rufus. După două zile au avut loc alegeri de praetori. Pentru prima dată în anul acela, numărul praetorilor¹⁰⁵ aleși a fost de șase, fiindcă provinciile se înmulțiseră, iar statul roman își întinsese hotarele. Au fost aleși următorii praetori: L. Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus¹⁰⁶, M. Helvius , M. Minucius Rufus și L. Atilius; dintre aceștia, Sempronius și Helvius erau edili ai plebei ; Q. Minucius Thermus și Ti. Sempronius Longus au fost aleși aedili curuli. În anul acela jocurile romane s-au celebrat din nou de patru ori.

XXVIII Consulii¹⁰⁷ C. Cornelius și Q. Minucius s-au ocupat înainte de toate de împărțirea provinciilor consulare și praeturale.

Mai întâi s-au rezolvat chestiunile care puteau fi hotărâte prin sorți cu privire la praetori. Lui Sergius i-a căzut prin sorți jurisdicția urbană, lui Minucius aceea a străinilor. Sorții i-au dat lui Atilius — Sardinia, lui Manlius — Sicilia, lui Sempronius — Hispania Citerior și lui Helvius — Hispania Ulterior. Când consulii se pregăteau să pună la vot Italia și Macedonia, tribunii plebei, L. Oppius¹⁰⁸ și Q. Fulvius, se împotrivesc, pentru că, ziceau ei, „provincia Macedonia este departe; și pînă în acea zi nu fusese o altă piedică mai mare pentru război decît această depărtare, deoarece n-apucă bine un consul să-l înceapă că e și chemat înapoi la Roma tocmai cînd operațiile sînt în plină desfășurare. Sînt patru ani de cînd s-a decretat războiul în Macedonia — mai ziceau ei. Sulpicius a pierdut cea mai mare parte a anului în căutarea regelui și a armatei lui; Villius, cînd să se măsoare cu dușmanul, a fost rechemat lăsînd treaba neterminată; deși Quinctius a fost ținut la Roma cea mai mare parte a anului pentru sacrificii, orînduise totuși așa fel lucrurile, încît, dacă ar fi sosit mai de vreme în provincie, sau dacă iarna ar fi venit mai tîrziu, ar fi putut pune capăt războiului; în momentul de față el e aproape să plece în tabăra de iarnă, și se spune că a pregătit războiul în așa fel, încît, nu va fi împiedecat prin numirea unui urmaș, se pare că-l va termina în vara viitoare“.

Vorbînd în felul acesta, ei îi înduplecară pe consuli să declare că se supun voinței senatului, dacă și tribunii plebei vor face același lucru. Îngăduindu-se ambelor părți o discuție liberă, senatorii hotărîră pentru cei doi consuli Italia, iar lui T. Quinctius i se prelungi¹⁰⁹ comanda pînă la venirea urmașului, potrivit unui *senatus-consultum*. S-au declarat pentru fiecare consul cîte două legiuni și s-a dat însărcinarea de a duce războiul cu Galliile Cisalpine, care au trădat alianța cu poporul roman. Lui Quinctius i se decretă în Macedonia, ca forțe de întărire, 6 000 de pedestrași, 300 de călăreți, 3 000 de marinari aliați. L. Quinctius Flaminius primi ordin să rămînă mai departe la comanda flotei. Praetorii din Hispania primiră cîte 8 000 de pedestrași aliați și cu nume latin, precum și cîte 400 de călăreți, cu porunca de a trimite la vatră vechii ostași din Hispanii și de a fixa hotarele pentru

Hispania Ulterior și Citerior. Pentru Macedonia s-au mai adăugat ca locuitori P. Sulpicius și P. Villius, care comandaseră acea provincie în calitate de consuli.

XXIX Înainte de plecarea consulilor și praetorilor în provincii, s-a hotărât să se facă slujbele de ispășire din pricina semnelor și arățărilor, deoarece la Roma, trăsnetul căzuse asupra templelor lui Vulcanus și Summanus¹¹⁰, iar la Fregellae — peste un zid și o poartă. La Frusino s-a ivit o lumină în timpul nopții, iar la Asculum s-a născut un miel cu două capete și cu cinci picioare. La Formiae doi lupi, intrînd în oraș, au sfîșiat cîțiva inși, pe care i-au înfîlnit în cale. La Roma, un lup a intrat nu numai în oraș, ci a și ajuns pînă la Capitoliu.

Tribunul plebei, C. Acilius, făcu propunerea de a se înființa cinci colonii la țărmul mării, două la gurile rîurilor Volturnus și Liternus, una la Puteoli, una la Castrum Salerni, la care se adaugă și cea de la Buxentum. Ordinul era ca în fiecare colonie să se trimită cîte 300 de familii. Pentru înființarea acestor colonii, au fost desemnați ca triumviri care să dețină această magistratură vreme de trei ani, M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus.

După ce încheiară recrutările și îndepliniră toate îndatoririle civile și religioase, pe care trebuia să le săvîrșească ei personal, amîndoi consulii plecară în Gallia. Cornelius purcese la drum spre dreapta¹¹¹, la gallii insubri, care se răzvrătiseră atunci și-și alăturaseră pe cenomani. Q. Minucius coti drumul spre stînga Italiei și, ducîndu-și armata către Mare Inferum, la Genua, începu războiul împotriva ligurilor. Orașele Clastidium¹¹² și Litubium¹¹³, și unul și celălalt aparținînd ligurilor, precum și două cetăți ale aceluiași neam, locuite de celelați și cerdiciți, se predară. Acum se găsea sub ascultarea romanilor tot ce se afla dincoace de Padus, afară de boiîi, dintre galli, și de ilvați¹¹⁴, dintre liguri. Se spunea că s-au predat 15 orașe cu o populație de 20 000 de locuitori. După aceea consulul își duse legiunile în ținutul boiilor.

XXX Nu cu mult înainte, oastea boiilor trecuse fluviul Padus și se unise cu insubrii și cenomanii, fiindcă aflaseră că cei doi consuli vor desfășura războiul cu legiunile

unite; de aceea, la rîndul lor, și ei își grupaseră forțele într-un singur corp. Cînd însă veni vestea că unul din consuli dă foc la ogoarele boiilor, se ivi deodată dezbinare între ei; boiții cereau ca toți să le sară în ajutor, deoarece se aflau în primejdie; în schimb insubrii declarară că nu-și vor părăsi pămînturile lor. Ca urmare, trupele se despărțiră; și în vreme ce boiții plecară să-și apere ținutul lor, insubrii și cenomanii se așezară pe malul riului Min-cius. La 2 000 de pași mai jos de aceeași apă își așază castrul consulul Cornelius. Apoi, trimițînd de aici iscoade în satele cenomanilor și în Brixia¹¹⁵, orașul cel mai de seamă al acestui neam, cînd a aflat cu siguranță că tinerețul se găsește sub arme fără încuviințarea senatului și că cenomanii s-au alăturat răzvrătirii insubrilor fără împu-ternicire din partea poporului, Cornelius, chemînd la sine pe fruntașii cenomanilor, începu să-i povățuiască în fel și chip, punîndu-i la cale să se despartă de insubri¹¹⁶, fie părăsind tabăra și luîndu-și steagurile, fie întorcîndu-se în țara lor, fie trecînd de partea romanilor. Însă aceasta n-a putut-o dobîndi; în schimb, cenomanii i-au dat asig-urări consulului că ei sau nu vor lupta, sau, dacă li se va ivi vreun prilej, îi vor ajuta pe romani. Insubrii nu știau nimic de această învoială. Totuși o oarecare bănuială cum că nu s-ar clătina credința aliaților lor li se strecurase în suflete. De aceea, cînd rînduiră linia de bătaie, insubrii n-au îndrăznit să le încredințeze cenomanilor nici una dintre aripi, ca nu cumva, dacă aceștia ar săvîrși vreun act de trădare, să le pricinuiască un prăpăd total, ci i-au așezat în spatele steagurilor, în rîndurile rezervei.

Cînd să înceapă lupta, consulul făgădui zeiței Junona Sospita un templu, dacă dușmanul va fi respins și pus pe fugă în acea zi. De la ostași se auziră strigăte că ei vor face să fie îndeplinite dorințele consulului. Dușmanul fu atacat. Insubrii nu ținură piept celei dintîi înclăstări. Unii autori spun că în toiul luptei și cenomanii le atacară fără veste spatele, iscîndu-se o îndoită învălmășeală; au fost uciși în cifra mijlocie, 35 000 de dușmani, iar 5 200 au fost făcuți prizonieri, între care Hamilcar¹¹⁷, coman-dantul carthaginezilor, care fusese cauza acestui război. Au fost luate ca pradă de război 130 de steaguri ostășești

și peste 200 de căruțe. Orașele din Gallia, care trecuseră de partea insubrilor răsculați, s-au supus romanilor.

XXXI Consulul Minucius cutreieră mai întâi în lung și în lat ținuturile boiilor, pustiind mari întinderi; apoi, părăsindu-i pe insubri, după ce boiii se retrăseseră ca să-și apere pământul, consulul rămase în castru, încredințat fiind că va trebui să se măsoare în luptă cu dușmanul în linie de bătaie. Nici boiii n-ar fi refuzat lupta dacă vestea că insubrii au fost zdrobiți nu le-ar fi frânat avântul. De aceea, părăsindu-și comandantul și tabăra, și împrăștiindu-se prin sate, pentru ca fiecare să-și apere pe ale sale, îl făcură pe consul să-și schimbe tactica de luptă. Într-adevăr, renunțând la nădejdea de a ajunge la un rezultat hotărîtor în urma unei singure lupte, el începu să pustiiască din nou ogoarele, să dea foc caselor, să cucerească satele. Tot în zilele acelea s-a dat foc orașului Clastidium. După aceea legiunile au fost duse împotriva ligurilor și ilvaților, singurii care nu cedau. Dar și acest neam se supuse, cînd auzi că insubrii au fost biruiți în luptă și că boiii sînt atît de îngroziți, încît nu se mai încumetă să-și încerce norocul în luptă.

Cam în aceeași vreme sosiră la Roma dările de seamă de la amîndoi consulii: prin acestea ei aduceau la cunoștință izbînzile dobîndite în Gallia. Praetoriul urban M. Sergius dădu citire acestor scrisori în senat, apoi, cu încuviințarea senatului, în fața poporului, se hotărî să aibă loc rugăciuni publice timp de patru zile.

XXXII Iarna începuse. Pe cînd T. Quinctius, după cucerirea orașului Elatia, își așezase tabăra de iarnă în Phocida și Locrida, o răscoală izbucni în orașul Opus¹¹⁸. Una dintre partide îi chiamă pe aetolieni, care erau mai aproape; cealaltă — pe romani. Aetolienii sosiră cei dintîi, însă tabăra cea mai tare a aristocraților îi alungă și, trimițînd veste comandantului roman, ocupă orașul pînă la sosirea lui. Cetățuia era ocupată de o garnizoană a lui Filip; dar nici amenințările localnicilor din Opus, nici cererea autoritară a comandantului roman n-o putură hotărî să părăsească cetățuia. Temeiul întîrzierii pentru care romanii nu o atacară deocamdată era sosirea unui

crainic trimis de rege spre a cere să se fixeze locul și timpul pentru negocieri¹¹⁹. Cu părere de rău îndeplini consulul această cerere, nu pentru că el n-ar fi dorit să vadă războiul dus de el la bun sfârșit, fie prin arme, fie prin tratative, ci fiindcă nu știa încă dacă i se va trimite ca urmaș unul din noii consuli, sau dacă i se prelungi comanda — și în acest sens ruga pe prieteni și rude să depună toate stăruințele. Credea însă că negocierile vor avea un rezultat bun, anume îi vor da libertatea de a se hotărî, fie pentru război, dacă ar rămîne la comandă, fie pentru pace dacă va fi să plece.

Aleseră pentru întrevvedere țarmul golfului Maliacus lângă Niceea¹²⁰. Regele veni de la Demetrias cu cinci bărci și cu un vas rostrat. Era însoțit de căpetenii¹²¹ macedonene și de Cycliadas¹²² un surghiunit acheian, om de seamă. Comandantul roman avea cu el pe regele Amynander, pe Dionysiodoros, împuternicitul lui Attalus, pe Agesimbrotus, comandantul flotei Rhodosului, pe Phae-neas¹²³, un fruntaș aetolian, și pe doi achei, Aristaeus și Xenophon. Înaintînd, înconjurat de aceștia, pînă la țarmul golfului, după ce regele apăru pe prora vasului ancorat, Quinctius spuse:

„Ne-ar fi mai la îndemînă, dacă ai coborî pe uscat; ne-am vorbi și ne-am auzi din apropiere“.

Deoarece regele refuză să facă aceasta, comandantul roman îl întrebă: „Dar la urma urmei de cine ți-e frică?“. La aceasta Filip răspunse cu mîndrie regească: „Intr-adevăr, în afară de zeii nemuritori, mie nu mi-e frică de nimeni. Însă n-am încredere în toți aceia pe care îi văd în jurul tău, și cel mai puțin din toți, în aetolieni“.

„Negreșit, dacă la mijloc e rea-credință, primejdia e la fel pentru toți acei care iau parte la negocieri cu dușmanul“ — zise comandantul roman.

„Asta nu, T. Quinctius, — răspunse regele — cînd e vorba de trădare, nu este tot una dacă răsplata vicleniei este Filip sau Pheneas, căci aetolienilor nu le este tot atît de greu să găsesec un alt arhonte, cum le este macedonenilor, să pună în locul meu alt rege“.

XXXIII Urmă o tăcere, după care comandantul roman fu de părere că se cuvine să vorbească mai întâi acela care a cerut să aibă loc negocierile, iar regele, dimpotrivă, că acela are cuvîntul întâi care pune condițiile păcii, nu acela care le primește. Atunci Quinctius răspunse că declarația lui va fi scurtă, fiindcă el va expune condițiile datorită cărora nu se va încheia pace, dacă nu se vor îndeplini: „Regele trebuie să-și scoată garnizoanele din toate cetățile Greciei; să redea aliaților poporului roman prizonierii și dezertorii, să înapieze poporului roman teritoriile din Illyricum, pe care le-a ocupat după încheierea păcii din Epir; să dea înapoi lui Ptolemaeus, regele Egiptului, orașele pe care le-a ocupat după moartea lui Ptolemaeus Philopater. Acestea sînt condițiile mele și ale poporului roman; totodată se cuvine să fie numite și cererile aliaților“.

Apoi împuternicitul regelui Attalus ceru: „Să fie înapoiat prizonierii și vasele, care au fost capturate în bătălia navală de la Chios¹²⁴ și să se redea în bună stare dumbrava sfîntă de la Nicephorium¹²⁵ și templul zeiței Venus, pe care le prădase și le pustiise“.

Rhodienii cereau. Pezaea (o bucată de pămînt pe continent așezată în fața insulei lor, pe care o stăpîneau din vechime) și stăruiau să fie scoase garnizoanele din Iassus, din Bargyliae¹²⁶, din Euromus și din Hellespont, din Sestus și Abydos, iar Perinthus¹²⁷ să fie înapoiat Byzanțului cu drepturile de mai înainte; apoi să fie eliberate toate țărmurile și porturile din Asia.

Acheii cereau să li se înapoieze Corintul și Argosul. După ce arhonteles aetolienilor, Phaeneas, făcu cereri aproape la fel cu ale romanilor, adică Grecia să fie părăsită și să fie înapoiate aetolienilor orașele, pe care odinioară le stăpîniseră ei pe temeiul vechiului drept, luă cuvîntul și Alexander, un fruntaș al aetolienilor, un bun orator¹²⁸ pentru aetolieni:

„Pînă aci am tăcut atîta vreme, nu pentru că am crezut că din aceste negocieri ar putea să iasă ceva, ci spre a nu întrerupe în cuvîntul lor pe aliați. Filip nu tratează cu bunăcredință nici pacea, după cum nici războiul nu l-a dus vreodată cu o adevărată vitejie. În negocieri regele macedonean caută să te înșele și să te prindă cu vorba;

în război el nu se măsoară cu potrivnicul în câmp deschis; nici în luptă dreaptă, ci dă foc, jefuiește orașele, refugiindu-se apoi, iar dacă este biruit, distruge tot ce ar putea fi un câștig pentru învingători; în schimb vechii regi ai macedonenilor nu duceau războiul în felul acesta; deprinși să se războiască în linie de bătaie, ei cruțau, pe cât puteau, orașele spre a avea un stat mai bogat. Căci ce noimă are faptul de a nimici ținutul pentru care se duce războiul, dacă nu te alegi cu nimic altceva decât cu războiul? În anul trecut Filip a pustiit mai multe orașe în Thessalia, aliata sa, decât toți acei care au fost vreodată dușmanii Thessaliei. Chiar de la aetolieni a luat mai mult el, ca aliat, decât au luat dușmanii. După ce a gonit din Lysimachia¹²⁹ pe arhonte și garnizoana aetolienilor, a ocupat orașul; apoi a dărîmat și a făcut una cu pămîntul orașul Cius, aflat sub ascultarea sa. Cu aceeași rea-credință a izbutit să pună stăpînire pe orașele Thebae din Phthiae, pe Echinus, Larissa și Pharsalus“.

XXXIV Zdruncinat de cele rostite de Alexander și-aduse vasul mai aproape de uscat, ca să fie auzit mai bine. Începînd să vorbească, mai ales împotriva aetolienilor, fu întrerupt cu violență de Phaeneas: „Aici vorbele n-au nici un rost; trebuie sau să învingi în război, sau să te supui învingătorului!

„Asta o vede și un orb!“ — spuse Filip, făcînd în glumă o aluzie la slăbiciunea vederii lui Phaeneas. Căci Filip era din fire mai ironic decât se cuvine unui rege; el nu se putea stăpîni de a face glume, chiar acolo unde gluma nu-și avea rostul. Apoi începu să dea frîu liber mîniei, spunînd că aetolienii, întocmai ca și romanii, cer ca el să plece din Grecia, deși dinșii nu pot spune pînă unde se întind hotarele Greciei! Într-adevăr, agraeii, apo-deții și amphilochienii, care alcătuiesc cea mai mare parte dintre locuitorii Aetoliei, nu fac parte din Grecia. Oare au dreptul de a se plînge că i-am atacat pe aliații lor, tocmai ei care de multă vreme au transformat în lege obiceiul de a încuviința ei înșiși — lipsește numai îngăduința oficială — tineretului lor să lupte împotriva aliaților, și că, de foarte multe ori, două oști care se războiesc,

să primească și una și alta ajutoare de la aetolieni? Eu nu am cucerit orașul Cius, ci l-am ajutat pe Prusias, prietenul și aliatul meu, care era atacat. Lysimachia am luat-o de la thraci, însă, fiindcă împrejurările m-au silit să port acest război, m-am îndepărtat de la apărarea ei; acum ea este a thracilor. Acestea am avut de spus aetoliilor. În ce privește pe Attalus și pe rhodieni, pe bună dreptate, nu le sînt dator cu nimica căci începutul războiului a pornit nu de la mine, ci de la ei. Voi înapoia totuși — din considerație pentru romani — rhodienilor Perae și lui Attalus vasele împreună cu prizonierii, care vor mai putea fi găsiți. Cît despre dumbrava sfîntă de la Nicephorium și templul Venerei, ce alta pot să răspund celor care cer ca ele să fie reparate, decît că voi depune toată stăruința și voi face toate cheltuielile pentru a răsădi copacii, singurul mijloc de a reface pădurile și dumbrăvile sfînte tăiate? Și aceasta, deoarece se găsește cu cale ca regii între ei să răspundă unor astfel de cereri“.

Sfîrșitul cuvîntării lui Filip fu un atac împotriva acheilor. Începînd de la meritele lui Antigonus, trecînd apoi la binefacerile sale față de acest neam, puse să se dea citire unor decrete de ale lor care cuprindeau toată cinstirea divină și omenească, acordate de ei lui Filip, și apoi îi mustră pentru un decret dat de curînd prin care se lepădaseră de el. După ce înfieră cu toată îndîrjirea această rea-credință, el declară: „Totuși le va înapoia orașul Argos. În ce privește Corintul va discuta cu comandantul roman; în același timp îl va întreba dacă socotește drept ca el, Filip, să părăsească numai orașele pe care le stăpînește prin dreptul războiului, fiind cucerite de el însuși, sau și pe acelea pe care le-a moștenit de la moșii și strămoșii săi“.

XXXV Cînd acheii și aetolienii se pregăteau să răspundă la aceste puncte, soarele sta aproape de chindie; și atunci, negocierile amînîndu-se pe a doua zi, Filip se întoarse de unde plecase, iar romanii și aliații — în castru.

A doua zi Quinctius veni la Nicaea — acesta era locul asupra căruia se înțelesesă — la ora hotărîtă. Filip nu se

vedea nicăieri, și cîteva ore nu veni de la el nici o știre. Toți începuseră să-și piardă nădejdea, cînd, deodată, apărură vasele. Și tot Filip spuse: „Din pricina cererilor lor atît de aspre și jignitoare, a pierdut o zi întreagă chibzuind, fără să ia vreo hotărîre“. Se credea îndeobște că Filip dinadins a trăgănit lucrurile în felul acesta, pentru ca acheii și aetolienii să n-aibă vreme să răspundă. De altfel, însuși regele Macedoniei a întărit această părere, cerînd ca lui să i se îngăduie a vorbi cu însuși comandantul roman, aliații stînd de o parte, spre a nu se irosi timpul în certuri și pentru ca negocierile să nu dureze la nesfîrșit. La început această cerere nu a fost încuviințată, pentru a nu lăsa să se creadă că aliații sînt înlăturați de la negocieri. Deoarece însă regele Filip nu renunță la cererea sa, comandantul roman, avînd încuviințarea tuturor, se duse la țarmul mării, însoțit de tribunul militar Ap. Claudius, toți ceilalți rămînînd pe loc. Regele, însoțit de cei doi ofițeri, pe care îi avusese cu el în ajun, coborî pe țarm. Acolo stătura cîtva timp de vorbă în taină; nu se știe ce va fi destăinuit Filip a lor săi, Quinctius însă a adus la cunoștința aliaților următoarele: „Regele cedează romanilor tot litoralul iliric, le dă înapoi dezertorii și prizonierii care mai sînt; lui Attalus îi înapoiază vasele și odată cu ele prizonierii aliați rhodienilor, regiunea care se numește Peraea; în schimb, Iassus și Bargyliae nu le va ceda. Aetolienilor le lasă Pharsalus și Larissa, nu însă Thebae. Acheilor le va ceda nu numai Argosul, ci și Corintul“.

Nici unul dintre aliați nu se învoi cu felul în care Filip distribuise ținuturile pe care să le cedeze și pe care să nu le cedeze. Într-adevăr, — ziceau ei, — în felul acesta mai mult se pierde decît se cîștigă, iar cauzele neînțelegerilor nu vor fi înlăturate decît atunci, cînd garnizoanele macedonene vor fi scoase din toată Grecia“.

XXXVI Deoarece la auzul acestor propuneri, toți participanții la negocieri protestară, țipînd care de care mai tare, strigătele lor ajunseră și la Filip, care sta totuși de parte. De aceea el ceru lui Quinctius ca să amîne în întregime dezbaterile pe a doua zi; cu siguranță, Quinctius sau îi va convinge, sau se va lăsa convins de ei. Se înțele-

seseră ca locul de întâlnire să fie pe țărmul mării, la Thronium¹³⁰. Aici toți veniră la vreme. Luînd cuvîntul, Filip îi rugă la început atît pe Quinctius, cît și pe toți care erau de față, să nu tulbure sorții de izbîndă a păcii; în cele din urmă el ceru răgaz spre a putea trimite soli la Roma, senatului. „Acolo, zicea el, sau va dobîndi pacea în condițiile propuse acum, sau va primi el condițiile de pace impuse de senat, oricare ar fi ele“. Aceste propuneri nu au fost de loc pe placul aliaților, care spuneau că prin aceasta regele nu caută altceva decît întîrziere și amînare spre a strînge forțe noi. Quinctius a fost însă de părere că „această teamă ar fi îndreptățită, dacă amînarea ar cădea vara și în vreme bună de dus războiul; acum însă, — zicea el, — deoarece ne aflăm în pragul iernii, nu e nici un neajuns, dacă i se dă lui Filip răgaz să-și trimită împuterniciții; căci fără încuviințarea senatului nimic din cele hotărîte cu regele n-are valoare legală și apoi, în acest răstimp (pe care iarna îl impune operațiilor militare), se poate cerceta care sînt vederile senatului“. Părerea aceasta a fost primită și de celelalte căpetenii ale aliaților. Acor-dîndu-se regelui un armistițiu de două luni, s-a hotărît ca și ei să trimită cîte un împuternicit, care să informeze senatul, pentru ca acesta să nu cadă victimă șireteniei lui Filip. În înțelegerea care a avut loc cu privire la armistițiu se adăuga și obligația pentru rege de a ridica îndată garnizoanele din Phocida și Locrida. Pentru a da mai mult fast delegației, Quinctius trimise și din partea lui, împreună cu solii aliaților, pe Amynder, regele athamanilor, pe Q. Fabius (—era fiul surorii soției lui Quinctius —) pe Q. Fulvius și pe Ap. Claudius.

XXXVII Cînd au ajuns la Roma, împuterniciții aliaților au fost ascultați înaintea celor ai regelui. Îndeobște, cuvîntarea lor avea ca miez învinuirile aduse lui Filip și mișcă în gradul cel mai înalt senatul, arătînd situația pe mare și pe uscat a regiunii disputate, așa încît toți senatorii văzură limpede că, dacă regele stăpînește Demetrias în Thessalia, Chalcis în Euboea, Corintul în Achaia¹³¹, Grecia nu va putea fi liberă; și că Filip, denumind aceste

orașe chei ale grecei, nu rostește prin aceasta o ocară, ci mai degrabă un adevăr.

Au fost introduși după aceea solii regelui. Ei începură o cuvîntare cam lungă, însă o scurtă întrebare le tăie vorba, anume dacă Filip are de gînd sau nu să părăsească cele trei orașe, la care ei răspunseră că nu au de fel îndrumări în această privință. Și astfel solii regelui au fost concediați, fără să se fi încheiat pacea.

Quinctius a fost lăsat să aleagă liber, după socotința lui, pacea sau războiul. Și cum el își dădu destul de bine seama că un război nu-i face silă senatului, iar el era dornic nu atît de pace, cît mai degrabă de biruință, nu mai intră după aceea în negocieri cu Filip și-i trimise vorbă că nu va primi nici o altă delegație de la el, decît pe aceea care îi va aduce la cunoștință că părăsește întreaga Grece.

XXXVIII Filip înțelese că trebuie să se bată în luptă deschisă și să-și strîngă pretutindeni forțe. Cum ducea grijă mai ales de orașele din Achaia, ținut îndepărtat de Macedonia, și anume nu atît de Corint, cît de Argos, găsi că cel mai bun lucru este să-i lase lui Nabis, tiranul Spartei, cel din urmă dintre aceste două orașe¹³², ca o cheazășie, deci cu condiția că dacă Filip va ieși biruitor, Nabis să-i înapoieze orașul, iar dacă va fi biruit, să-l păstreze pentru el. De aceea Filip îi scrisese lui Philocles, care comanda orașele Corint și Argos, să stea el însuși de vorbă cu tiranul. Philocles adăugă că, pe lîngă faptul că vine să-i aducă un dar din partea regelui, drept cheazășie a viitoareii prietenii a regelui cu Nabis, Filip voiește să-și căsătorească fiicele sale cu fiii tiranului. La început Nabis răspunse că nu va primi orașul Argos decît dacă acesta îi va cere ajutorul printr-un decret dat chiar de argivi; după aceea, cînd află că într-o numeroasă adunare argivii, la auzul numelui său, au arătat nu numai că disprețuiesc numele de tiran, dar chiar că-l și urăsc. Nabis socoti că a găsit temeiul pentru care să-i jefuiască; porunci lui Philocles să-i predea orașul cînd va voi.

Într-o noapte, fără ca cineva din oraș să fi prins de veste, tiranul fu primit în Argos. La revărsatul zorilor, el ocupă toate înălțimile și închise porțile. În toiul primei

zarve, cîțiva dintre fruntași scăpară; în lipsa lor li se jefuiră bunurile; celor de față li se lasă aurul și argintul, poruncindu-li-se să dea mari sume de bani. Cei care le-au depus fără întîrziere, au putut pleca fără să fie batjocoriți și fără să fie bătuți. Acelora asupra cărora erau bănueli că ar fi ascuns ceva sau că n-ar fi dat totul, li se sfîșie carnea de pe trup și li se răsuciră oasele, întocmai ca la sclavi. Nabis¹³³ convocă apoi o adunare a poporului și decretă două legi, una pentru ștergerea datoriilor, alta pentru împărțirea pămîntului pe cap de om, două torțe, cu care aceștia aprind mînia poporului împotriva aristocrației.

XXXIX O dată cu stăpînirea cetății Argos, tiranul Nabis uitînd cu desăvîrșire de la cine o avea și sub ce condiție o primise, trimise lui Quinctius la Elatia și lui Attalus, care ierna în Aegina, soli, care să le aducă la cunoștință că, „orașul Argos este acum sub stăpînirea lui și că, dacă Quinctius va veni acolo pentru negocieri, e sigur că se vor înțelege în toate privințele“. Pentru a lipsi pe Filip și de sprijinul alianței cu Nabis, Quinctius făgădui că va veni, și trimise veste lui Attalus, ca plecînd din Aegina, să-l întîmpine la Sicyon; iar el, imbarcîndu-se la Anticyra în 10 vase, fiecare cu cîte cinci rînduri de vîsle, pe care întîmplător fratele său, Lucius Quinctius, le adusese din tabăra de iarnă de la Corcyra, trecu la Sicyon. Attalus, care sosise acolo, a fost de părere că tiranul trebuie să vină la comandantul roman, iar nu comandantul roman la tiran, și-l atrase pe Quinctius de partea acestei păreri, convingîndu-l să nu se ducă chiar în orașul Argos.

Nu departe de acest oraș se află o localitate numită Mycenica¹³⁴. Quinctius și Nabis s-au învoit să se întîlnească acolo. Quinctius era însoțit de fratele său și de cîțiva tribuni militari, Attalus de suita regală, iar Nicos-tratus¹³⁵ strategul acheilor veni cu cîțiva soldați din trupele auxiliare. Pe tiran îl găsiră acolo, așteptînd cu toate forțele. El însuși, înarmat, înaintă însoțit de suită înarmată, pînă aproape la mijlocul cîmpiei, care-i despărțea. Quinctius, neînarmat, era cu fratele său și cu doi tribuni militari: apoi regele, avînd în dreapta pe iparhul

achean, și el fără arme, și în stîngă un singur curtean. Tiranul își începe cuvîntarea, cerîndu-și iertare că a venit la negocieri înarmat, și însoțit de oameni înarmați, în timp ce vede și pe comandantul roman, și pe regele Attalus, fără arme; el a spus că „nu de ei se teme, ci de surghiuniții din Argos“. Apoi, cînd începură convorbirile cu privire la tratatul de prietenie, Quinctius îi ceru două lucruri: întîi să pună capăt războiului cu acheii; al doilea să-i trimită trupe de ajutor împotriva lui Filip. Nabis răspunse că va trimite trupe. În loc de pace însă cu acheii, se obținu numai un armistițiu pînă se va pune capăt războiului cu Filip.

XL Regele Attalus ridică încă o chestiune, și anume aceea cu privire la orașul Argos. El îl învinui pe Nabis că Philocles i-a predat acest oraș prin uneltiri viclene și că-l deține cu forța; la această învinuire tiranul a răspuns că a fost chemat de locuitori ca să-i apere. Atunci Attalus ceru convocarea unei adunări generale a locuitorilor, spre a se ști cum stau lucrurile. La această propunere, nici Nabis nu se împotrivi. Regele Attalus însă pretinse că acea adunare să fie liberă și să exprime voința locuitorilor din Argos, fără amestecul spartanilor, garnizoana acestora fiind scoasă afară din oraș; tiranul însă declară că nu o va scoate. Discuția aceasta nu duse la nici un rezultat. La sfîrșitul negocierilor, Nabis dădu comandantului roman 600 de cretani, și se încheie un armistițiu de patru luni între Nicos-tratus, strategul acheilor și tiranul spartan.

După aceea Quinctius plecă la Corint, la a cărui poartă se opri cu o unitate de cretani, pentru ca în felul acesta praefectul orașului, Philocles, să vadă că tiranul a rupt legăturile cu Filip. Philocles veni el însuși la o întrevvedere cu comandantul roman, iar cînd acesta stăruia ca el să treacă îndată de partea romanilor, Philocles dădu un răspuns, din care ieșea în vileag că el mai degrabă amînase decît refuzase. De la Corint, Quinctius trecu la Anticyra, iar de aci trimise pe fratele său să vadă de ce simțăminte sînt însufleșiți acarnanienii.

Cît despre Attalus, el plecă de la Argos la Sicyon. Această cetate îi dădu regelui noi cinstiri pe lîngă acelea pe care i le dăduse altădată; la rîndul său Attalus, care cîndva răscumpărase pentru acest oraş cu o mare sumă de bani un cîmp hărăzit lui Apollo, îi dăruî 10 talanţi¹³⁶ de argint şi 10 000 de medimne de grîu, pentru ca nici de data aceea să nu treacă pe lîngă o cetate aliată şi prietenă fără un act de dărnicie. Apoi se înapoie la flota sa de la Cenchreae.

La rîndul său, Nabis, după ce întări garnizoană în Argos, se înapoie de la Argos la Sparta; şi aşa cum el îi prădase pe bărbaţi, trimise acum pe soţia sa în acest oraş, pentru ca şi ea să le prade pe femei. Aceasta, chemînd femeile cu mare faimă, cînd pe una, cînd pe alta, cînd pe mai multe în acelaşi timp — dacă erau înrudite — le luă, prin vorbe dulci sau ameninţări, nu numai aurul, ci în cele din urmă pînă şi veşmintele şi orice podoabe femeieşti.

CARTEA XXXIII

I Acestea au fost evenimentele care s-au petrecut în vremea iernii¹. La începutul verii însă, Quinctius, dorind să supună neamul beoțienilor, care pînă în acea zi se dovedise nestatornic, înclinînd cînd spre unii, cînd spre alții, chemă pe Attalus la Elatia, și el, plecînd prin Phocida, își instalează castrul la 5 000 de pași de Theba, capitala Beoției. De acolo, a doua zi, însoțit de ostașii unui singur manip², împreună cu Attalus și împuterniciții care veniseră la comandantul roman din toate părțile în număr mare, purcese către oraș, dînd ordin hastaților³ unei legiunii — erau 2 000 de oameni — să-l urmeze la o depărtare de 1 000 de pași. Cam la mijlocul drumului spre Beoția îi ieși în întîmpinare cîrmuitorul Beoției, Antiphilus⁴; cealaltă mulțime privea în depărtare, de pe ziduri, înaintarea comandantului roman și a regelui Attalus. În jurul acestora se observau doar ici și colo cîțiva ostași înarmați; hastații care veneau în urmă rămîneau ascunși datorită văilor adînci și a drumurilor cu multe cotituri.

Cînd Quinctius se apropie de oraș, își încetini într-adeins pasul întocmai ca un om care ar fi voit să salute mulțimea ce-i ieșise în întîmpinare. Însă adevărata pricină era că el voia să întîrzie pînă ce îl vor ajunge din urmă hastații. Locuitorii orașului, pe care lictorii îi duceau din urmă, n-au băgat de seamă trupele romanilor, pînă cînd acestea n-au ajuns în casa unde avea să fie găzduit comandantul roman. Atunci toți beoțienii rămaseră încremeniți, de parcă orașul ar fi fost trădat și cucerit datorită șiretlicului cîrmuitorului lor, Antiphilus.

Reieșea limpede că dezbaterile din adunarea beoțienilor, convocată pentru a doua zi, nu vor putea fi cîtuși de puțin libere. Dar și-au tăinuit obida, căci ar fi fost zadarnic și primejdios s-o dezvăluie.

II În adunare, Attalus a luat cel dintîi cuvîntul. El a început amintind de meritele strămoșilor săi, de ale sale, pe care le are față de întreaga Grece, și mai ales față de neamul beoțienilor. El însă, fiind prea bătrîn și nu destul de voinic ca să suporte încordarea cerută de arta cuvîntului, a amuțit deodată și s-a prăbușit. Cînd a fost ridicat de jos și dus de acolo spunîndu-se lumii că i-a paralizat o parte din corp, adunarea s-a întrerupt pentru scurtă vreme.

Apoi însă i s-a dat ascultare, cînd a luat cuvîntul, lui Aristaenus⁵, strategul acheilor, care se bucura de o autoritate cu atît mai mare, cu cît el îi sfătuisese⁶ pe beoțieni același lucru ca și pe achei. La rîndul său, Quinctius a adăugat unele lucruri, învederînd prin cuvinte mai mult bună-credință a romanilor decît mijloacele sale militare, ori puterea Romei. Apoi s-a dat citire propunerii făcute de Dicaearchus din Plateea⁷, în legătură cu încheierea alianței cu romanii, nimeni neîndrăznind să se împotrivească; acest tratat este primit și încuviințat prin voturile tuturor cetăților din Beoția.

După ridicarea adunării, Quinctius a mai zăbovit la Theba, numai atîta vreme cît l-a silit starea sănătății lui Attalus, dar apoi, constatînd că acest atac al bolii ni i-a pus regelui viața în primejdie și că totul a fost numai o slăbiciune a membrilor, l-a lăsat pe loc pentru a i se da îngrijirile cuvenite, și s-a înapoiat în Elatia, de unde plecase. După ce a încheiat și cu beoțienii alianță la fel ca și cu acheii mai înainte, și deoarece în urma sa lăsa acum totul în siguranță și în pace, Flamininus își îndreaptă toată atenția spre Filip și spre terminarea războiului.

III La începutul primăverii, Filip, pentru că impunității⁸ săi nu-i aduseseră de la Roma nici o speranță de pace, hotărî să înroleze sub arme trupe din toate orașele regatului său, într-un moment în care era mare lipsă

de tinere vlăstare. Într-adevăr, războaiele neîntrerupte, care au durat atîta amar de vreme, i-au irosit⁹ pe macedoneni. Chiar în vremea domniei lui Filip pierise un mare număr de oameni în luptele¹⁰ duse pe mare cu rhodienii și cu Attalus, și în războiul pe uscat împotriva romanilor. De aceea îi înrolă și pe recruții de 16 ani, și chiar ostașii vechilor contingente lăsate la vatră, care mai aveau în ei un pic de vlagă, au fost chemați sub drapel.

Întregindu-și în felul acesta armata, Filip își adună toate trupele în vederea echinoctiului de primăvară, la Dium¹¹, și acolo își așază tabăra de vară, unde, în așteptarea dușmanului, făcea zilnic exerciții cu ostașii săi. Quinctius, plecînd din Elatia în cursul aceluiași zile, ajunse la Termopylae, trecînd pe la Thronium și Scarphea¹². Acolo el a fost ținut pe loc de adunarea aetolienilor ce fusese fixată la Heraclea, unde aetolienii l-au întrebat cu ce trupe să vină să-i sprijine pe romani în acest război. Luînd cunoștință de hotărîrile aliaților, după trei zile, Quinctius porni de la Heraclea^{12 bis} către Xyniae, își rîndui castrul la hotarele aenienilor și thessalienilor, unde așteptă ajutoarele aetolienilor. Acolo sosiră 600 de pedestrași și 400 de călăreți, avînd în frunte pe Phaeneas. Ca să nu mai domnească vreo îndoială pentru care pricină a așteptat acolo, Quinctius a pus numaidecît oastea în mișcare. Trecînd în ținutul Phtiotidei¹³, el și-a mai alăturat 500 de ostași din orașul Gorthya¹⁴, din Creta, sub conducerea lui Cydas, și alte 300 din Apollonia, toți la fel înarmați; nu multă vreme după aceasta veni și Amynder cu 1 200 de pedestrași athamani.

Filip, aflînd de plecarea romanilor de la Elatia, și încredințat că trebuie să-și îmbărbăteze trupele, ca unul care avea să dea o bătălie hotărîtoare, după ce le-a înșirat multe vorbindu-le despre vitejia strămoșilor, cît și despre deosebitele însușiri ostășești ale macedonenilor, ajunse să pomenească de acele temeuri care îi țineau în cea mai mare groază și prin care le putea picura oarecare nădejdi.

IV Filip le reaminti că într-adevăr falanga macedoneană a fost biruită¹⁵ de trei ori în trecătoare, la rîu Aous, în schimb și romanii au fost puși pe fugă la Atrax¹⁶.

Și dacă n-au putut ține ocupată trecătoarea Epirului — adăugă Filip — vina o poartă în primul rînd străjile care s-au dovedit prea delăsătoare în posturi, iar în al doilea rînd, trupele de armament ușor și de mercenari care au luptat fără vlagă. În schimb, falanga macedoneană a rămas neclintită pe poziție și atunci și întotdeauna va fi de neînvins într-o luptă cu frontul rînduit într-un cîmp deschis.

Falanga era alcătuită din 16 000 de oameni, toată floarea ostășimii din regatul său. Acestora li se mai adăugă ca la 2 000 de oameni înarmați cu caetra¹⁷, — cărora li se mai spune peltaști¹⁸ —, și un număr deopotrivă de mare de thraci și illyri — tralli e numele acestui din urmă neam — adică 2 000 de oameni, la care se alăturaseră, ca la 1 500 de oameni din trupele auxiliare recrutate cu simbrie din mai multe neamuri, și alte 2 000 de călăreți.

Regele aștepta cu aceste trupe pe vrăjmaș. Și romanii aveau cam aceleași efective. Numai în privința cavaleriei pe care o aduseseră aetolienii, romanii îl întreceau pe Filip.

V Quinctius, după ce înaintă pînă la Theba¹⁹ din Phtiotida, nădăjduind că Timo, conducătorul Thebei, îi va preda orașul, se apropie de ziduri însoțit de un număr mic de călăreți și de pedestrași ușor înarmați; numai că nădejdea i-a fost într-atît de zădărnicită, încît nu numai că a fost nevoit să se măsoare cu trupele care se năpustiseră asupra lui, dar l-ar fi amenințat și o groaznică primejdie dacă nu i-ar fi sosit într-ajutor pedestrașii și călăreții săi chemați repede din castru. Și cum nădejdea sa, ivită dintr-o nesăbuiță, nu s-a mai putut bizui pe nimic, a întrerupt împresurarea acestui oraș, încetînd deocamdată să mai încerce ceva; știind bine că regele se află în Thessalia, însă neaflînd încă în ce anume parte se găsește, poruncește ostașilor săi trimițîndu-i prin ținut să taie pari și să-i pregătească pentru parapetele castrului. Și macedonenii și grecii s-au folosit de un astfel de val de întărituri, numai că nu erau destul de pricepuți și nu știau cum să care mai ușor parii și cum să-și întărească mai temeinic tabăra. Căci

ei doborau copaci prea mari și prea rămuroși, pentru a putea fi cărați de ostașii împovărați și de arme; și, deoarece își umpluseră toată tabăra cu arbori puși mai înainte de-a valma, întăriturile lor puteau fi prăvălite cu ușurință. Chiar doi sau cel mult trei tineri zdraveni, făcând eforturi, izbuteau să năruie un copac și pentru că trunchiurile acestor arbori mai erau rar înfipti, și pentru că aveau la îndemână crengi multe și puternice care puteau fi prinse zdravăn cu mână, — și unde se smulgea un copac, se făcea numaidecît o deschizătură la fel ca o poartă, căci macedonenii n-aveau la îndemână mijloace ca să astupe golul. Romanii în schimb își lăsau copacii ușori, majoritatea cu două, trei, sau cel mult patru ramuri, așa fel încît ostașul, atîrnîndu-și armele pe spate, era în stare să ducă mai mulți pari în același timp. Romanii își înfigeau asemenea pari atît de des împletindu-și între ei cu ajutorul crengilor, încît nu puteai să-ți dai seama care era trunchiul și care erau crengile. În afară de această, crengile erau atît de ascuțite și așa de strîns înmănunchate și împletite, încît nu rămînea nici un gol pe unde să se vîre mîna, ori ceva de care să se prindă, pentru a smulge afară parul, nici de ce să tragă, deoarece crengile erau îmbinate așa fel între ele, de parcă ar fi alcătuit un lanț; chiar dacă din întîmplare ar fi fost smuls un par, totuși deschizătura era prea mică și era foarte lesne să-l înlocuiești cu un altul.

VI A doua zi, Quinctius, luîndu-și cu sine ostașii încărcăți cu parii parapetelor, ca să fie pregătit să-și instaleze castrul în orice loc, după ce înaintă o mică distanță de acolo, își întocmi²⁰ castrul cam la 6 000 de pași de Pherae; apoi trimise iscoade să afle în ce parte a Thessaliei se află dușmanul și ce pune la cale.

Cînd a fost încunoștințat că romanii se deplasează de la Theba la Pherae, regele se găsea în împrejurimile Larissei. Dornic să pună capăt cît mai repede acestei bătălii, ieși în calea dușmanului, așezîndu-și tabăra cam la 4 000 de pași de Pherae. Deoarece amîndoi potrivnicii au pornit să ocupe dealurile ce domină orașul cu trupe ușoare, după ce s-au văzut unii pe alții, la o distanță egală de creasta pe care voiau să pună stăpînire se opriră

locului, așteptînd liniștiți, au trimis înapoi ștafete ca să ceară lămuriri ce trebuie să facă acum, de vreme ce, în pofida oricărei nădejdi, au dat peste dușmani. Și deoarece nici în cursul acelei zile nu s-a dezlănțuit lupta, s-au retras cu toții în tabără; a doua zi a avut loc o ciocnire între cavalerii, în jurul acelorași dealuri, cu care prilej aetolienii s-au încununat de izbîndă și și-au dovedit vrednicia punînd pe fugă și alungînd călăreții regelui pînă în tabăra lor. Pentru amîndoi potrivnicii a fost mare stavilă, în calea desfășurării operațiilor, acest ținut plin de livezi și păduri — cum sînt de obicei împrejurimile unui oraș — ca și drumurile înfundate din loc în loc și foarte strîmte din pricina clădirilor. De aceea, ambele căpetenii au hotărît să iasă din această regiune și, ca și cum s-ar fi înțeles de minune dinainte, amîndoi se îndreptară către Scotussa; Filip, în nădejdea de a-și face rost de provizii. Flamininus, luîndu-i-o înaintea, pentru ca să taie orice putință de aprovizionare. În tot cursul zilei, trupele au mărșăluit fără să se vadă unele pe altele, deoarece culmile dealurilor se țineau lanț. Romanii și-au rînduit tabăra în Eritrea din ținutul Phtiotidei, iar Filip, mai sus de rîul Onchestus²¹. Nici chiar a două zi, în vreme ce Filip își instalase tabăra în jurul localității Melambium²² — cum se cheamă ținutul Scotussei — iar Quinctius în jurul localității Thetidium²³ din regiunea Pharsalei, nici unul, nici celălalt nu aflase precis unde se găsea potrivnicul său; a treia zi o ploaie zdravănă, și apoi a negură atît de deasă — de parcă se lăsase noaptea de tot — îi ținu pe romani pe loc în castru, de teama de a nu li se întinde vreo cursă.

VII Filip, ca să plece cit mai de grabă, nu a ținut seama de norii care după ploaie se lăsaseră mai jos²⁴, ci a ordonat să se pună oastea în mișcare. Însă o negură atît de deasă întunecase ziua, încît nici stegarii, nici ostașii nu băgau de seamă drumul, iar coloanele de marș cutreierau încoace și încolo rătăcind prin nopți, luîndu-se după strigăte nesigure. Trecînd dincolo de dealurile care se cheamă Kynoskephalai²⁵, după ce au lăsat acolo un pîlc de pedestrași și de călăreți într-un punct de sprijin destul de puternic, și-au întocmit tabăra.

Deoarece romanii au rămas mai departe în castrul lor de la Thetidium, Quinctius trimise 10 escadroane de călăreți și 1 000 de pedestrași ca să facă recunoașteri, dîndu-le îndrumări să se ferească de cursele care le-ar fi putut fi întinse într-o zi cețoasă chiar și în locurile deschise.

Cînd romanii au ajuns pe dealurile ocupate de dușmani, temîndu-se unii de alții, au rămas liniștiți, oarecum încremeniți; apoi, după ce au fost trimise ștafete înapoi în tabără la comandanții lor, cînd li s-a spulberat teama dinții în urma vederii neașteptate a potrivnicului, n-au mai întîrziat multă vreme lupta. La început aceasta s-a pornit în chipul unor hărțuiri desfășurate de mici pîlcuri în galopul calului; apoi lupta a luat proporții datorită rezervelor care au sărit în sprijinul celor bătûți; deoarece romanii nu putură ține piept dușmanului în această luptă, trimiseră ștafete după ștafete la comandant ca să-i dea de veste că sînt strîmtorați de potrivnic. Quinctius le trimise atunci repede 500 de călăreți și 2 000 de pedestrași, care au restabilit situația ajunsă în cumpănă, norocul trecînd acum de partea romanilor; în schimb macedonenii, ajungînd la rîndu-le la grea strîmtoare, au cerut stăruitor prin ștafete ajutor din partea regelui lor. Dar Filip care din pricina negurii dese, se așteptase în acea zi mai puțin ca oricînd la luptă și trimisese o mare parte din trupe din toate armele să facă rost de nutreț, a stat în încordare o bună bucată de vreme, neștiind ce hotărîre să ia; apoi, fiindcă ștafelele stăruiau și crestele munților începuseră să se lumineze, macedonenii s-au văzut nevoiți să se urce pe măgura cea mai înaltă, acolo fiind ocrotiți mai degrabă de poziții decît de arme; regele, încredințat că e momentul hotărîtor să dea în orice condiții bătălia, pentru a nu risca primejdia de a pierde o parte din trupele lipsite de apărare, îl trimise pe Athenagoras²⁶ în fruntea trupelor de mercenari, împreună cu toate unitățile auxiliare — în afară de thraci, — precum și cu cavaleria macedoneană și cu cea thessaliană. La sosirea acestora, după se fură izgoniți de pe creastă, romanii nu și-au încetat retragerea pînă n-au ajuns într-o vale mai largă; călăreții aetolieni au

înfrânt în cea mai mare măsură cu sprijinul lor ca această fugă a romanilor să nu se prefacă într-o înfrîngere. Aetolienii erau pe atunci cei mai buni călăreți din Grecia; în ce privește pedestrima însă, aetolienii erau mai slabi ca vecinii lor.

VIII Față de izbîndă dobîndită în luptă, știrea rășpîndită a fost mult mai îmbucurătoare pentru vrăjmași, deoarece, ieșind repede din lupta, unii după alții, strigau că romanii fug înspăimîntați, . . . regele²⁷, care pînă atunci șovăia și întîrzia spunînd că lupta e nechibzuită pentru că nu e prielnic nici locul unde se dă, și nici momentul, — acum se arată hotărît să-și rînduiască în linie de bătaie toate trupele. Același lucru l-au făcut și romanii, siliți mai mult de nevoie decît de acest prilej.

Flaminius a lăsat în rezervă aripa dreaptă, împreună cu elefanții pe care i-a rînduit în fața steagurilor. El porni la atac împotriva dușmanului cu toate trupele sale de armament ușor, aducîndu-le aminte că „romanii au de luptat cu aceiași macedoneni pe care i-au răzbit și i-au pus pe goană în trecătorile Epirului, înconjurați de riuri și de munți, după ce au învins vitregia naturii locurilor; că se vor măsura cu aceeași vrăjmași care fuseseră împresurați de ei în trecătoarea Eordaea²⁸ — cînd romanii aveau în fruntea lor pe P. Sulpicius și pe care i-au biruit; într-adevăr cîndva, regatul macedonean, fără să se bizuie pe putere, s-a bucurat de o mare faimă. În sfîrșit, acum s-a pulberat și acea faimă“.

Quinctius ajunsese la trupele care se găseau în fundul văii și acestea, în urmă sosirii armatei și a comandantului lor, dezlănțuiră din nou lupta și, după un nou atac, izbutiră să-l izgonească pe dușman. Filip se năpusti atunci în grabă asupra dușmanului împreună cu trupele lui înarmate cu caetra și cu aripa dreaptă a pedestrimii ce alcătuia floarea oastei macedonene, care purta numele de falangă, și-i ordonă și lui Nicanor, unul din curtenii lui, să-l urmeze de îndată cu restul trupelor. La început, cînd ajunsese pe creastă și văzu că în acele locuri — în urma luptei date — zăceau arme și leșuri dușmane și că romanii fuseseră răzbiți iar lupta se dă aproape de castrul dușmanului, fu cuprins de o bucurie nemaipome-

nită. În curînd însă, cînd băgă de seamă că ostașii săi fug înapoi înspăimîntați, fu și el cuprins de teamă și se gîndi dacă nu trebuie să-și retragă trupele în tabără. Vrajmașul se apropia și, în afară de aceasta, oamenii lui, care fugeau, erau omorîți din spate și nu puteau fi salvați decît apărîndu-i, și mai ales că nici chiar el cu ai săi n-aveau unde să se retragă, s-a văzut nevoit să dea lupta hotărîtoare, cu toate că nu izbutise să strîngă la un loc pe toți ai săi. El își rîndui cava-leria și trupele de armament ușor care luaseră parte la luptă, la aripa dreaptă, împreună cu unitățile de caetrați. Filip porunci apoi unităților de caetrați și falangei macedonene să azvîrle sulitele, pentru că, din pricina lungimii lor erau împiedicați la luptă, și să dea bătaie folosind săbiile. Totodată, pentru ca linia sa de bătaie să nu fie ușor străpunsă, el luă din front jumătate din efective și dublă frontul în adîncime, pentru ca formația de luptă să fie mai mult adîncă decît largă; în același timp dădu ordin să se îndesească rîndurile, așa fel încît să se alătore om lingă om și armă lingă armă.

IX Flamininus dădu semnalul de atac, după ce-i așeză lingă steaguri și manipule pe cei care ținuseră pînă acum piept dușmanului. Se spune că arareori s-a auzit pînă acum un strigăt mai puternic la începutul unei lupte — și aceasta deoarece, întîmplător, ostașii celor două linii de bătaie au scos strigătele în același timp, nu numai cei ce luptau, ci și cei din rîndurile rezervei, și cei care chiar atunci intrau în luptă. La aripa dreaptă, lupta dîndu-se în locuri ridicate regele obținea unele succese, ajutat de poziția locului; la aripa stîngă însă, unde ariergarda falangei sale sosise tocmai atunci, se stîrnise o mare învîlmășeală și neorînduială: din centrul frontului care se găsea mai aproape de aripa dreaptă, stăteau și priveau, de parcă puțin îi interesa mersul luptei. Falanga macedoneană, care venise acolo în formație de marș și nu de atac, fiind pregătită pentru drum mai degrabă decît pentru luptă, abia reuși să ajungă pînă la coamă. Quinctius, deși băgase de seamă că la aripa dreaptă ai săi dădeau înapoi, împin-

gîndu-și mai întii elefanții, porni la atac asupra vrăjmașului, încredințat că falanga va tirî după ea și restul trupelor. Credința lui s-a adeverit; macedonenii, înspăimîntați de la început de elefanți, o iau la fugă. Și într-adevăr și celelalte trupe macedonene se luară pe urmele celor fugărite; unul din tribunii militari luă o grabnică hotărîre: pornind în fruntea a 20 de manipule, lăsă pe loc celelalte unități romane, a căror izbîndă era neîndoielnică, și făcînd cu acele trupe un scurt ocol, dezlănțui atacul din spate asupra aripii drepte a dușmanului. Nici o armată vrăjmașă n-ar fi fost în stare să reziste unui atac din spate. Însă, într-o asemenea împrejurare, la panica ivită în sinul întregii armate macedonene s-a mai adăugat și faptul că falanga fiind țeapănă, era greu de manevrat și nu putea să se întoarcă de jur împrejur și nici nu era lăsat să execute această mișcare de potrivnicul din centrul frontului care dăduse înapoi înspăimîntat cu puțin mai înainte, și care acum, la rîndu-i îi amenința chiar pe macedonenii intrați în panică. Pe lîngă toate acestea, macedonenii erau stingheriți și de poziția locului, deoarece urmărindu-i pe romani pe povîrniș, lăsaseră creasta pe care luptaseră în mîna dușmanului care-i învăluisese pe la spate. Prinși la mijloc, au fost măcinați o bucată de vreme pe loc, dar apoi cei mai mulți, aruncîndu-și armele se porniră pe fugă.

X. Filip, împreună cu un pîlc de pedestrași și de călăreți, ocupase la început una dintre cele mai înalte măguri pentru a-și da seama de situația în care se afla aripa stîngă a armatei lui; apoi, cînd i-a văzut pe ai săi împrăștiați și porniți pe fugă, și că pe toate culmile din jur scînteiază armele și filfiie steagurile romane, părăsi și el lupta. Quinctius, care se luase pe urmele fugarilor, cînd a băgat de seamă că macedonenii își ridicară sulitele, neștiind ce au de gînd să facă, uimit de această situație neașteptată, își opri în loc cîteva clipe trupele; apoi însă, după ce află că în chipul acesta obișnuiesc macedonenii să se predea, avu de gînd să-i curte pe învinși. Numai că ostașii romani neștiind că vrăjmașul a încetat lupta și nici ce vrea comandantul lor, a pornit în iureș asupra lor și, doborîndu-i pe cei din față, ceilalți s-au împrăștiat în

fugă. Regele se îndreptă într-o goană nebună spre Tempe. Rămase vreme de o zi la Gonni pentru a-i aduna pe ai săi dacă cumva vor fi supravețuit vreunii din acea luptă.

Romanii biruitori dădură năvală asupra taberei vrăjmașe în nădejdea prăzilor : o găsiră însă jefuită în mare parte de aetolieni.

În acea zi au fost uciși 8 000 de dușmani și luați prizonieri 5 000; din rîndurile învingătorilor au căzut 700 de oameni. Dacă cineva ar da crezare celor ce spune Valerius, care umflă toate lucrurile fără nici un simț al măsurii, ar însemna că în cursul acelei zile au fost nimiciți 40 000 de dușmani, capturați 5 700 și 249 de steaguri ostășești — aici născocirea e mai mică. Claudius²⁹ scrie că au fost doborâți în acea zi 32 000 de vrăjmași și luați prizonieri 4 300. Eu nu am dat crezămînt³⁰ nici numărului celui mai mic de vrăjmași căzuți, ci m-am călăuzit după Polybios, un scriitor care a descris cu exactitate atît evenimentele romane, cît mai ales cele petrecute în Grecia.

XI Filip, după ce-și culese fugarii care, răzlețiți din pricina diferitelor întorsături ale luptei, izbutiseră să-l regăsească și după ce își trimise oameni la Larissa ca să dea foc arhivei regești, ca să nu cadă în mîinile vrăjmașilor, se duse în Macedonia.

Quinctius vîndu o parte din prizonieri și din prăzi, iar cealaltă parte o lăsă pe seama ostașilor, după care plecă la Larissa, fără să știe însă bine încotro s-a îndreptat regele și ce mai pune la cale. Acolo s-a înfățișat crainicul păcii din partea regelui, pretextînd că cere un armistițiu în vederea ridicării celor căzuți pe cîmpul de luptă, pentru a fi îngropați, în realitate însă, pentru a i se îngădui să trimită soli pentru pace. Filip a obținut din partea comandantului roman și una și alta. Quinctius a mai adăugat că trimite regelui urarea „să nu-și piardă nădejdea“, ceea ce tare rău i-a supărat pe aetolieni care, încă mai dinainte nemulțumiți, au început să se plîngă că „după ce a ieșit învingător comandantul roman s-a schimbat. Înaintea oricărei lupte, Quinctius obișnuia să le aducă aliaților la cunoștință toate lucrurile, fie de seamă, fie neînsemnate. Acum Quinctius nu le mai împărtășește nici o hotărîre; el face totul după bunul său plac și caută prilej să

între în grațiile lui Filip, pentru ca comandantul roman să se înfrupte singur din toate roadele și binefacerile păcii, după ce aetolienii s-au secătuit de vlagă, îndurînd toată truda și tot greul războiului“. Fără îndoială, Quinctius își pierduse într-o mare măsură încrederea, însă aetolienii nu cunoșteau pricina pentru care nu mai erau priviți cu aceeași considerație. Ei erau încredințați că acest bărbat, prins în mreje de năravul lăcomiei, jinduiește după darurile regelui. În schimb, Flamininus era supărat pe aetolienii, și pe bună dreptate, din pricina nesăturății lor lăcomii după prăzi, precum și a înfumurării cu care își atribuiau numai lor gloria acestei biruințe, rostind cuvinte atît de trufase, încît prin deșertăciunea lor supărau auzul oricui. Înafară de această, Quinctius își da seama că o dată cu îngenunchierea lui Filip și după nimicirea forțelor regelui macedonean, aetolienii se și socoteau stăpînii Greciei. Pentru aceste temeieri, el căuta să-i învedereze pe aetolienii în fața tuturor ca pe niște oameni ușuratici și de nimic.

XII S-a acordat vrăjmașului un armistițiu de 15 zile, fixîndu-se și data pentru întrevvedere cu regele; în acest timp, Quinctius și-a convocat aliații la o consfătuire. Acolo le-a adus la cunoștință condițiile pe care le socotea necesare pentru încheierea păcii. Amynder, regele athamanilor, își dete părerea în cîteva cuvinte : „pacea trebuie așa fel încheiată, încît Grecia, chiar în lipsa romanilor, să fie destul de puternică pentru a-și apăra pacea și libertatea“.

Aetolienii s-au arătat plini de îndîrjire în cuvîntarea lor, de altfel destul de scurtă : „Bine și drept procedează comandantul roman, de vreme ce le aduce la cunoștință hotărîrile șale și celor pe care i-a avut aliați în acest război. Numai că el se înșală în toate privințele, dacă crede că pacea cu romanii și libertatea Greciei vor fi destul de trainice, atît timp cît Filip nu va fi răpus sau alungat de pe tronul său ; toate acestea le-ar putea îndeplini cu ușurință dacă ar vrea să se folosească de izbînda de acum“.

La acestea Quinctius Flaminus răspunse că „aetolienii sau nu-și mai aduc aminte de obiceiurile romanilor, sau se contrazic cu propriile lor păreri, deoarece în toate adu-

nările și întrevederile de pînă acum ei au vorbit întotdeauna de pace iar nu de război de exterminare ; la rîndul lor romanii, în afara străvechiului obicei de a-și cruța învinșii au dat, cu prilejul păcii cu Hannibal și cu carthaginezii, cea mai de seamă pildă de iertare. Fără a mai vorbi însă despre carthaginezi, de cîte ori au avut loc întrevederi cu Filip niciodată nu s-a discutat ca el să fie alungat de pe tronul său. Oare pentru că Filip a fost înfrînt în război, e nevoie să fie dat pierzării ? Intr-adevăr, se cuvine să se măsoare cu un dușman înarmat, însuflețit de înverșunare, însă față de cei învinși dovada celei mai desăvîrșite măreții sufletești este blîndețea. Este adevărat că regii Macedoniei par primejdioși pentru libertatea Greciei; dar dacă li s-ar distruge regatul și neamul lor, thracii, illyrii, și apoi chiar gallii — niște neamuri sălbatice și nesupuse — se vor năpusti asupra Greciei și Macedoniei. Deci să bage de seamă ca nu cumva, îngrijind numai de cele ce sînt în preajma lor, să nu mai deschidă porțile unor primejdii mai mari și mai amenințătoare“.

Cînd Phaeneas, arhonte al aetolienilor, îl întrerupse pe comandantul roman, atrăgîndu-i atenția că dacă Filip va fi scăpat din mîini în această clipă, în curînd va dezlănțui din nou un război și mai crîncen, Quinctius îi răspunse : „Nu mai face atîta zarvă aici unde e nevoie să chibzuim. Pacea va fi încheiată în asemenea condiții, încît regele nu va mai fi în stare să pornească vreun război“.

XIII Adunarea a fost ridicată. Regele sosi a doua zi la trecătoarea ce duce către Tempe — acolo fusese fixat locul pentru întîlnire — și după trei zile fu primit în adunarea romanilor și aliaților lor veniți în număr mare. Acolo Filip vorbi cu foarte multă iscusință ; el spuse că va primi toate acele condiții, fără de care pacea nu va putea fi dobîndită, că va renunța la toate cîte i se vor cere, mai degrabă din propriu imbold decît să-i fie smulse cu forța ; el declară de asemenea că se va supune tuturor celor poruncite de romani, sau cerute de aliații acestora cu prilejul primei întrevederi ; în privința celorlalte chestiuni, el va lăsa „senatul roman să hotărască“. Cu toate că prin această declarație a lui Filip se pusese capăt oricărei învinuiri din partea cuiva, totuși Phaeneas, aetolianul

ii spuse regelui, în vreme ce toți tăceau: „Cum, Filip, ne vei înapoia în sfârșit, Pharsalus și Larissa, Cremastes și Echinum, și Theba din Phiotida ?“ Dar Filip îi spuse că nu stă la îndoială să primească condițiile impuse. Atunci a început o discuție între comandantul roman și aetolienii în privința Thebei. Quinctius declară că acea cetate aparține poporului roman, potrivit dreptului războiului, căci înainte de începerea luptei, el se apropiase cu armata de oraș, le oferise thebanilor prietenia sa, dar thebanii, cu toate că aveau posibilitatea deplină de a se rupe de rege, au preferat totuși, în locul alianței cu romanii, alianța cu Filip.

Phaeneas însă era de părere că, în numele alianței încheiate în vederea războiului, e drept să li se înapoieze aetolienilor ceea ce avuseseră înainte de război, și că în primul tratat s-a prevăzut ca romanii să se înfrupte din prăzile de război provenite din acele bunuri care se puteau lua și transporta, iar ținutul și orașele să rămână aetolienilor. „Dar voi, le spuse Quinctius —, ați călcat condițiile acestei alianțe, când ați făcut pace cu Filip, părăsindu-ne pe noi. Dacă această pace ar fi dăinuit, ar fi și azi în vigoarea acele condiții ale orașelor cucerite. Cetățile thessaliene ni s-au supus nouă din propriul lor îndemn“.

Deoarece aceste cuvinte au fost rostită cu încuviințarea tuturor aliaților romani, au fost socotite de aetolienii supărătoare nu numai pentru clipa de față, acest fapt va fi în curând chiar pricina războiului și a marilor înfrângeri suferite de aetolienii.

Romanii s-au învoit cu Filip ca să le dea pe fiul său și pe vreo câțiva dintre prietenii săi ca ostatici, precum și 200 de talanți, iar în privința celorlalte chestiuni să-și trimită împuterniciți la Roma ; în acest scop li se acordă un armistițiu de patru luni. Dacă senatul nu va încuviința pacea, s-a convenit să se înapoieze ostaticii și banii. Comandantul roman, — se spune, — nu a avut un alt temei mai puternic de a grăbi pacea, decât acela că știa pe Antiochus plănuiind și războiul, și trecerea în Europa.

XIV În aceeași vreme, și după cum au transmis unii analiști, în aceeași zi, acheii l-au biruit într-o luptă în toată regula la Corint pe Androstheneus, una din căpeteniile re-

gelui. Filip, plănuind să pună stăpînire pe acest oraş ca să-l prefacă într-o fortăreaţă împotriva tuturor cetăţilor Greciei, îi convocase acolo pe toţi fruntaşii Greciei, sub pretextul unei întrevederi, pentru a-i întreba cîte trupe de călăreţi pot da ei pentru războiul împotriva Corintului; pe aceştia îi reţinuse în chip de ostatici; în afară de 500 de macedoneni şi de 800 de oameni amestecaţi din tot soiul de trupe auxiliare, cît fuseseră de altfel şi înainte, el mai trimisese acolo încă 1 000 de macedoneni, 1.200 de illyri şi 800 de thraci şi de cretani care slujeau ca ostaşi şi într-o parte şi-n alta. Acestora le-au mai fost alăturaţi beoţieni şi thessalieni, şi 1 000 de acarnanieni, toţi înarmaţi cu scuturi, precum şi alţi 700, chiar din rîndurile lineretului corintian, ca să întregască oastea alcătuită din 6 000 de oameni, încredinţîndu-i-o lui Androstheneus în vederea unui război hotărîtor.

Nicostratus, strategul acheilor, se găsea la Sicyon întovăraşit de 2 000 de pedestraşi şi de 100 de călăreţi, dar cînd văzu că nu e deopotrivă cu duşmanul nici în privinţa numărului, nici a felului de trupe, nu ieşi de la adăpostul zidurilor. În vremea aceasta trupele regelui, alcătuite din pedestraşi şi călăreţi, cutreierau şi pustiau ţinuturile Pelene³¹, Philus³² şi Cleonae³³. În cele din urmă, fără nici un fel de teamă de vrăjmaşii lor, trecură hotarele ţinutului sicyonilor, ba devastară, imbarcaţi pe vase, chiar toate coastele Achaiei. Cum duşmanii — aşa cum se întîmplă de obicei cînd te bizui prea mult pe tine³⁴ — întreprinseseră aceste acţiuni prea nepăsători, Nicostratus, găsind nimerit prilejul de a-i ataca pe neaşteptate, trimise într-ascuns o ştafetă la cetăţile învecinate din jur, ca să se adune înarmaţi într-o anume zi, cît se va putea din fiecare cetate, la Apelaureum — o localitate din ţinutul Stymphaliei³⁵. După ce, toţi au fost pregătiţi în ziua hotărîită, Nicostratus plecă numaidecît de acolo împreună cu aceştia şi ajunse în timpul nopţii la Cleonae, trecînd prin ţinutul phliasiilor; nici unul dintre însoţitori nu ştia ce pune el la cale. Erau cu el 5 000 de pedestraşi, dintre care 1 000 de ostaşi cu armament uşor şi 300 de călăreţi. Cu aceste trupe Nicostratus rămase să aştepte răspunsul iscoadelor trimise să cerceteze în ce parte se răzleşc duşmanii.

XV Androstenus; care nu ştia de toate acestea, plecînd din Corint, îşi aşază tabăra la Nemea, un rîu din Corint ce curge şi prin ţinutul sicyonilor. Acolo porunci ca jumătate din trupe (pe aceştia îi împărţi în trei cete) şi toată cavaleria să se răsfire şi să pustiască în acelaşi timp ţinuturile Pellene, Sicyonul şi Phlius. Aceste trupe plecară în trei coloane diferite. Îndată ce — la Cleonae — i se aduse la cunoştinţă lui Nicostratus acest fapt el trimise înainte o ceată puternică de mercenari ca să pună stăpînire pe defileul prin care se trece în ţinutul Corintului; la rîndul său, după ce trimise în avangardă cavaleria, ca să ajungă acolo înaintea lui, se luă îndată pe urmele ei, cu trupele sale rînduite pe două coloane; într-o coloană mergeau trupele de mercenari cu armament uşor, în cealaltă, ostaşii înarmaţi cu scuturi; aceştia erau floarea ostăşimii de la celelalte neamuri. Cînd pedestrirea şi călărima ajunseră în apropierea taberei duşmanului şi cînd unii dintre thraci dădură năvală asupra duşmanilor care cutreierau răzleţiţi prin acest ţinut, se stîrni deodată spaimă în tabăra vrăjmaşă. Comandantul lor se nelinişti; el nu văzuse niciodată pe duşmani, căci aceştia se arătau arareori pe dealurile din faţa Sicyonului, neîndrăznind, credea el, să coboare în cîmpie; de aceea n-ar fi crezut niciodată că ei vor veni cu adevărat la Cleonae. El porunci să fie chemaţi prin glas de trîmbiţă înapoi în tabără cei ce umblau răsfiiraţi. Apoi, ordonînd ostaşilor săi să ia repede armele, ieşi pe porţile taberei sale cu un pîlc neînselat, şi îşi rîndui linia de bătaie mai sus de rîu; însă pentru că restul trupelor abia se putuseră aduna şi aşeza în formaţie de atac, n-au putut înfrunta cel dintîi iureş al duşmanului. Macedonenii fuseseră cei mai numeroşi dintre toţi care se adunaseră pe unităţi; ei făcuseră ca nădejdea biruinţei vrăjmaşului să fie multă vreme îndoielnică. În cele din urmă însă, rămînînd descoperiţi în urma fugii celorlalţi — deoarece frontul duşmanilor îi strîmtora din două direcţii diferite, trupele de armament uşor dintr-o latură, iar cei urmaţi cu scutul şi cu caetra din faţă — văzînd că situaţia lor e în primejdie, dau înapoi, apoi, presaţi puternic, o iau la fugă. După ce îşi aruncară armele, nemaiaivînd nici o nădejde de a-şi putea apăra tabăra, cei mai mulţi se îndreptară către Corint.

Nicostratus, trimițându-și trupele de mercenari în urmărirea acestora, iar călăreții și trupele auxiliare ale thracilor împotriva cetelor de prădalnici ai ținutul Sicyon, a făcut pretutindeni mare măcel în rîndurile potrivnicului, prăpădul fiind aproape mai mare ca în timpul luptei însăși. Din ceata celor care devastaseră Pellene și Phlius, parte din ei fiind în neorînduială și neștiind nimic de toate cele întîmplate, înapoindu-se la tabără, au nimerit peste străjile dușmane crezînd că sînt ale lor; alții însă bănuind în toiul învălmășelii care era situația acolo, s-au risipit pretutindeni tot într-o fugă, însă, pînă la urmă cei ce rătăceau fără rost au fost înconjurați chiar de țărani. În acea zi au fost uciși 1 500 și prinși 300. Întreaga Achaia a scăpat în felul acesta.

XVI Înainte de a se dezlănțui lupta de la Kynos Kepalai, L. Quinctius chemă la Corcyra pe căpeteniile Acarnaniei, singurii din toate neamurile Greciei care rămăseseră aliați cu Macedonia, și acolo el urzi o mișcare oarecare. Însă două temeuri îi ținuseră pe acarnanieni neclintii în prietenia față de rege: unul, credința înăscută în firea acestui neam, celălalt, teama și ura împotriva aetoliilor.

S-a fixat adunarea la Leucas³⁶. Numai că acolo nu s-au întrunit toate populațiile Acarnaniei și nici cei care se adunaseră acolo nu s-au putut înțelege; totuși doi fruntași și dregătorii lor i-au înduplecat — după dorința lor — să se hotărască pentru alianța cu romanii. Însă toți care lipsiseră au suportat greu acest fapt. În toiul freamătului acestui neam au precumpănit părerile a două căpetenii ale acarnanienilor, Androcles și Echedemus, trimiși de Filip nu numai pentru a zădărnici hotărîrea de alianță cu romanii, ci și pentru a-i osîndi pentru trădare pe Archelaus și pe Bianor, amîndoi aceștia fruntași ai Acarnaniei, fiindcă propuseseră alianță cu romanii, și totodată pentru a scoate din dregătorie pe arhonte Zeuxidas, pentru că adusesese această propunere în discuție. Condamnarea celor doi a învederat îndrăzneala acestei acțiuni, care însă, prin sfîrșitul ei, a fost încununată de izbîndă. Căci, deși prietenii lor îi povățuiau să țină seamă de împrejurări și să se ducă la Corcyra la romani, cei doi

au hotărît să se înfățișeze mulțimii, fie pentru ca prin aceasta să le îmblînzească mînia dacă vor putea, fie să îndure orice le-ar aduce soarta. Cînd aceștia s-au prezentat în adunare, la început s-au iscat murmure și freamăt din partea lumii uimite, apoi tăcere, izvorită din respectul cuvenit vechii lor demnități, dar în același timp și din milă pentru soarta lor de acum. Dîndu-li-se voie să ia cuvîntul, la început Archelaus, apoi și Bianor, au vorbit în termeni rugători, însă cînd au ajuns la spulberarea învinuirilor, ei s-au apărat atît de bine încît au cîștigat încrederea pe care o dă nevinovăția. În cele din urmă, chiar ei, îndrăznind să aducă acuzații și să atace și nedreptatea și cruzimile acarnanienilor, au cîștigat de partea lor simțămintele tuturor, încît tot ce se hotărîse împotriva lor, s-a anulat în unanimitate : adunarea a fost totuși de părere să se revină la alianța cu Filip și să se refuze prietenia cu romanii.

XVII Acestea s-au hotărît la Leucas. Această localitate era capitala Acarnaniei și la această adunare veneau toate populațiile. Așadar, cînd i s-a adus la cunoștință legatului Flamininus această schimbare neașteptată, acesta purcese numaidecît cu flota sa la Leucas și se opri la punctul numit Heraeus. De acolo se apropie de zidurile Acarnaniei cu tot felul de mașini de aruncat bolovani și de mașini de război cu care se asediază orașele, încredințat că va putea să determine pe locuitori să-și schimbe simțămintele la cea dintîi spaimă. Dar cum nu se vădea nici un semn că aceștia vor pace, începu să înalțe vineiele și turnurile și să alătore berbecul de ziduri. Acarnania este situată între Aetolia și Epir și privește spre soare-apune și Marea Siciliană. Leucadia este acum o insulă răsărită în vadul strîmtorii care a fost săpată de mîna ome-nească, ea este despărțită de Acarnania ; pe atunci Leucadia era o peninsulă lipită de Acarnania printr-un istm îngust în partea dinspre răsărit. Această limbă de uscat era lungă cam de 500 de pași și lată nu mai mult de 120 de pași. Orașul Leucase așezat pe acest istm îngust lipit de un deal, către soare-răsare și Acarnania. Partea de jos a orașului este un șes care se întinde pînă la mare, acolo unde Leucadia se desparte de Acarnania. De acolo și us-

catul și marea pot fi atacate. Căci și vadurile sînt mai degrabă aidoma unor smîrcuri decît unei mări, și tot terenul de acolo e parcă anume menit pentru orice fel de lucrări.

De aceea în numeroase locuri zidurile cetății erau năruite, fie că se săpa la temelie, fie că erau izbite cu berbecul; însă pe cît era de prielnic împresurării orașului, pe atît de neînduplecate erau sufletele vrăjmașilor. Zi și noapte erau gata să astupe golurile ivite de pe urma prăbușirilor, să se avînte cu învîrșunare la luptă și să apere ei înșiși zidurile cu armele, decît să se lase ocroțiți de ziduri. Și acea împresurare poate că ar fi durat yreme mai îndelungată depășind orice nădejde, dacă niște surghiuniți de neam italic care locuiau în Leucas nu i-ar fi primit pe romani în cetățuie. Dar chiar și atunci cînd trupele romane s-au năpuslit dintr-un loc mai înalt la atac, făcînd o larmă asurzitoare, leucazii care se rînduiseră în linie de bătaie în for au rezistat o bucată de vreme într-o luptă dată după toate regulile. Între timp zidurile au fost cucerite cu ajutorul a numeroase scări; în oraș pătrunseră peste mormanele de moloz și dărîmături. Tot în această vreme legatul Flamininus, în fruntea unor numeroase trupe îi înconjură pe apărători. Dușmanii au fost prinși în mijloc și astfel o parte au fost măcelăriți, iar cealaltă parte, după ce au aruncat armele, s-au predat învingătorului. După cîteva zile, cînd toată lumea a aflat de bătălia care s-a desfășurat la Kynoskephalai, toate populațiile Acarnaniei au făcut act de supunere în fața legatului roman.

XVIII În aceleași zile, pentru că soarta a vrut să cumpănească totul într-o parte, rhodienii, vrînd să-și ia înapoi o regiune de pe continent — aceasta purtînd numele de Perae — ocupată de Filip, dar pe care o stăpîni seră ei de moși-strămoși, au trimis pe arhonte Pausistratus cu 800 de pedestrași aței și cu aproape 1 800 de luptători strînși din rîndurile a tot felul de trupe auxiliare; erau galli, pisueți³⁷, nisuieți³⁸, tamiani și arei³⁹ din Africa și laodicei⁴⁰ din Asia. Cu aceste trupe Pausistratus a ocupat Tendebe⁴¹, din ținutul Stratonicea, o localitate de mare însemnătate, fără ca oamenii regelui, care se găseau la Therae⁴², să aibă cunoștință de acest fapt. Au sosit la vreme și ajutoarele chemate în acest scop, alcătuite

din 1 000 de pedestrași și 100 de călăreți, toți aței; Theoxenus era în fruntea lor.

Dinocrates, praefectul regelui, înainte chiar pînă la Tendea pentru a recuceri această fortăreață, și de acolo porni către altă redută a celor din ținutul Stratonicea, numită Astragon⁴³. El purcese apoi să-și strîngă și să-și ducă spre Alabanda⁴⁴, unde se aflau dușmanii, trupele din toate garnizoanele, care erau răspîndite în diferite localități, chemînd să vină și trupele auxiliare de thessallieni de la Stratonicea. Nici rhodienii nu s-au codit să dea luptă. Astfel, fiindcă taberele lor erau așezate în apropiere una de alta, s-au rînduit de îndată în linie de bătaie. Dinocrates așază 500 de macedoneni la aripa dreaptă, la cea stîngă pe agriani⁴⁵, în centru primi pe cei strînși din garnizoanele fortărețelor — cei mai mulți erau carieni — aripile le sprijini, în vederea învăluirii, cu cavaleria și cu trupe de crețani și de thraci.

Rhodienii la rîndul lor aveau pe aței la aripa dreaptă; la cea stîngă trupele de mercenari — trupe alese de pedestrași, — iar centrul frontului era alcătuit din trupe auxiliare din diferite neamuri. Aripile lor erau sprijinite de cavalerie și de trupe de armament ușor.

În acea zi au stat față în față în ordine de bătaie amîndoi potrivnicii, pe malurile unui torent, care curgea atunci cu puțină apă prin amîndouă taberele; după ce au aruncat unii într-alții cu vreo cîteva lănci s-au retras în tabere.

A două zi, după ce s-au rînduit în aceeași formație, au dat o luptă cu mult mai strasică, în pofida numărului mic de luptători. Căci n-au luat parte la încăierare mai mult de 3 000 de pedestrași și cam 100 de călăreți. Însă lupta s-a dat nu numai între trupe egale ca număr și ca armament, ci și între ostași care arătau denotrivă și bărbăție și nădeidi. Aței au trecut cei dintîi apă, năpustindu-se la atac asupra agrianiilor, apoi întregul front rhodian a trecut riul aproape în goană. Multă vreme lupta a fost nehotărîtă; dar aței, fiind în număr de 1 000 de oameni, i-au învins pe dușmani, care erau în număr numai de 400. Aripa stîngă a potrivnicului dînd înapoi, toți s-au concentrat asupra aripii drepte.

Alita vreme cît au păstrat rînduiala într-o formație strînsă de falangă, macedonenii n-au putut fi urniți din loc. Dar după ce se văzură descoperiți la aripa stîngă, încercînd să-l izbească pe dușman care venea din coastă, iscară mai întii învălmășeala în rîndurile lor, apoi însă întoarseră spatele și în cele din urmă, aruncînd armele, se porniră pe o fugă turbată, răzlețindu-se. În fuga lor s-au îndreptat spre Bargyliae. Tot acolo a scăpat cu fuga și Dinocrates. Rhodienii i-au urmărit toată vremea cît a fost lumină, apoi s-au înapoiat la tabără. Se știe bine că dacă învingătorii s-ar fi pornit numaidecît spre Stratonicea, ar fi putut pune stăpînire pe acel oraș fără luptă. Însă ei au pierdut acest prilej cheltuindu-și vremea cu supunerea fortărețelor și a satelor din Peraea. În acest răstimp și-a refăcut curajul garnizoana din Stratonicea; în urmă a intrat în cetate și Dinocrates cu trupele care îi mai rămăseseră în urma luptei. De aceea acest oraș a fost în zadar împresurat și asaltat, căci n-a putut fi cucerit decît ceva mai tîrziu, prin mijlocirea lui Antiochus.

Cam acestea au fost evenimentele întîmplăte în cursul acelorasi zile, în Thessalia, fie în Achaia, fie în Asia.

XIX Filip a aflat că dardanii, privind cu dispreț regatul său alit de zdruncinat în acea vreme, i-au trecut hotarele și că-i pustiesc ținuturile sale din partea de sus. Cu toate că soarta îl urgisea pretutindeni, aproape pe întregul pămînt, și pe el și pe ai săi, totuși, încredințat că e mai jalnic să fie izgonit de pe tronul Macedoniei decît să-și piardă viața, a înrolat în grabă oaste din orașele Macedoniei și, în frunte a 6 000 de pedestrași și 500 de călăreți, s-a năpustit pe neașteptate asupra dușmanului în împrejurimile localității Stobi⁴⁶ din Paeonia⁴⁷. O mare mulțime de vrăjmași au fost doborîți în luptă, iar o alta și mai mare din rîndurile celor răsfițați după pradă pe ogoare. Cei cărora le-a fost mai la îndemînă fuga nu și-au mai încercat norocul prin luptă, ci s-au întors în țara lor. În urma acestei campanii, singura încununată de izbîndă pînă atunci, Filip, după ce a izbutit să refacă din nou curajul macedonenilor săi, s-a retras la Thessalonice.

Războiul punic s-a încheiat într-adevăr prea tîrziu și de aceea romanii au fost nevoiți să lupte totodată și cu Filip. Filip însă a fost învins la vreme, adică tocmai cînd Antiochus pornea războiul din Siria împotriva lor. Dar, în afară de faptul că pentru romani era mai lesne să desfășoare războiul luptînd împotriva fiecăruia pe rînd, decît dacă aceștia doi și-ar fi unit forțele, tot cam în același timp s-au răzvrătit noroadele din Hispania.⁴⁸, pornind la război în foarte mare număr.

Antiochus, după ce în vara trecută supusese toate cetățile care se aflau în ținutul Coele-Syria⁴⁹, mai înainte în stăpînirea lui Ptolemaeus, s-a dus apoi să ierneze în Antiochia, desfășurînd și acolo aceeași activitate ca și în vremea verii. După ce-și pregăti uriașe forțe terestre, și maritime, folosind toate resursele regatului său, își trimise, la începutul primăverii, — pe calea uscatului, — oastea cu doi fii ai săi, Ardyes și Mithridates, dîndu-le poruncă să-l aștepte la Sardes, iar el purcese în fruntea unei flote alcătuite din 100 de vase cu punți și alte 200 de ambarcații mai ușoare, bărci și lotci⁵⁰. Totodată Antiochus avea de gînd să atragă orașele situate de-a lungul întregului țărm al Ciliciei, Lyciei și Cariei, care ascultau de Ptolemaeus, și în același timp să-l sprijine și pe Filip cu oaste și vase, căci romanii nu terminaseră încă războiul cu el.

XX Rhodienii și-au dovedit în chip strălucit credința față de poporul roman, îndrăznind să săvîrșească numeroase isprăvi, pe mare și pe uscat, în numele și pentru interesele întregului neam grecesc; dar nici una dintre fapte n-a fost mai măreață ca aceea cînd, fără să se înfricoșeze de războiul ce amenința în acea vreme cu atîta urgie lumea, au trimis soli la regele Antiochus ca să-i atragă atenția să nu treacă dincolo de Chelidoniae — acesta fiind un promontoriu al Ciliciei, prevăzut în vechiul tratat al athenienilor cu regele persilor. Dacă Antiochus nu se poate stăpîni să treacă acele hotare cu flota și oastea sa, atunci ei se vor împotrivi, fără să-i nutrească însă vreo ură, ci pentru a nu-l lăsa să

se unească cu Filip și pentru a nu-i împiedica pe romani să elibereze Grecia.

În vremea aceasta regele Antiochus făcea lucrări de împresurare în jurul orașului Coracesium⁵¹, după ce cucerise Zephirium⁵², Soli⁵³, Aphrodisias⁵⁴, Corcycus⁵⁵ și, trecînd dincolo de Anemurium⁵⁶, a cucerit chiar și Selinuntul⁵⁷, alt promontoriu al Ciliciei. Toate fortărețele acestea, precum și altele de pe țărmul Ciliciei, ingenuncheară în fața lui, spunîndu-se fie de teamă, fie de bună-voie, fără luptă; numai locuitorii din Coracesium, în pofida oricărei așteptări a regelui îi închiseră porțile și nu lăsară pe rege să intre. În aceasă situație a primit el solia rhodienilor, și deși acești trimiși i-au vorbit așa fel încît puteau să zădărescă pornirile regelui, totuși și-a înfrînt mînia și le-a răspuns „că el își va trimite împuterniciții săi la Rhodos și le va da însărcinarea să reînnoiască vechiul tratat încheiat de cetatea lor cu strămoșii lui, pentru ca să le alunge frica provocată de apropierea sa, deoarece el nu va pricinui nici un neajuns și nu va urzi nici o viclenie împotriva rhodienilor, sau a aliaților lor. În ce privește însă prietenia sa cu romanii, dovadă că n-are de gînd s-o calce sînt solia sa trimisă de curînd la romani și răspunsurile și decretele senatului roman date în semn de atîta cînstire pentru sine“.

Din întîmplare, tocmai atunci se înapoiaseră de la Roma împuterniciții săi, care fuseseră ascultați cu toată cuvenita atenție și lăsați apoi să plece, pentru că așa cereau împrejurările — romanii nefiind încă siguri cum avea să sfîrșească războiul cu Filip.

În vreme ce trimișii regelui Antiochus își expuneau însărcinările lor în adunarea rhodienilor, sosi o ștafetă ce dădu de știre că s-a sfîrșit războiul de la Kynoskephalai. După primirea acestei vești, rhodienii nemaiavînd nici o teamă din partea lui Filip, renunțară la planul de a se împotrivi cu flota lor lui Antiochus, în schimb însă, n-au renunțat la grija de a ocroti libertatea cetăților aliate cu Ptolemaeus, pe care Antiochus le amenința cu război. Căci rhodienii le sprijineau pe unele cu ajutoare, pe altele prin îndemnuri, dezvăluind planurile dușmanilor, și astfel au izbutit să-și păstreze libertatea cetățile Caunus⁵⁸,

Myndae⁵⁹, Picarnassus⁶⁰ și Samos⁶¹. Nu merită osteneală să arăt ce s-a petrecut pe acele țărimuri, cîtă vreme abia prididesc să povestească evenimentele în legătură cu desfășurarea războiului cu romanii.

XXI În aceeași vreme, Attalus, adus bolnav de la Theba la Pergam, se stinse din viață în vîrstă de 71 de ani, după ce domnise 44 ani. Acestui bărbat ursita nu-i hărăzise în afară de averi nici o nădejde de a dobîndi tronul. Însă prin folosirea cu înțelepciune, totodată și cu mărinimie, a avutului său, Attalus⁶² a izbutit să fie vrednic de domnie, mai întîi de ai săi și apoi de ceilalți. După ce a izbîndit într-o singură luptă asupra neamurilor gallice⁶³, care, de curînd sosite în Asia, stîrniseră cea mai mare spaimă, luă titulatura de rege: Attalus datorită însușirilor sale a fost întotdeauna vrednic de această înaltă treaptă. El și-a cărmuit norodul său cu cea mai mare dreptate, și-a respectat credința neclîntită față de aliați și a fost plin de atenție față de soția⁶⁴ și copiii săi — iau rămas patru vlăstare⁶⁵; bun și darnic față de prieteni, și-a lăsat în urmă un tron atît de trainic și de puternic, încît neamul său a păstrat tronul pînă la al treilea urmaș⁶⁶.

Aceasta era starea de lucruri în Asia, în Grecia și în Macedonia. Abia se pusese capăt războiului cu Filip, pacea nefiind încă pe deplin asigurată, cînd izbucni un cumplit război în Hispania Ulterior.

Această provincie era guvernată de M. Helvius. Acesta aduse la cunoștință, printr-o scrisoare, senatului roman că regișorii Culcha și Luscinius au ridicat armele; de partea lui Culcha vor fi 17 orașe, iar alături de Luscinius vor fi puternicele cetăți Carmo⁶⁷ și Baldo⁶⁸, iar, de pe țărmul mării, malacini și sextanii⁶⁹ și întreagă Baeturia⁷⁰, așî-tînd și alte neamuri care încă nu și-au dezvăluit gîndurile. După ce s-a dat citire acestei scrisori de către praetorul M. Sergius, care avea jurisdicția asupra cetățenilor romani și străini, senatul hotărî ca după încheierea alegerilor de praetori, cel căruia îi va cădea la sorți provincia Hispania, să facă cît mai curînd o dare de seamă în senat, în legătură cu războiul din Hispania.

XXII Tot cam în acea vreme, au sosit și consuli în Roma. Aceștia, întrunind senatul la sfat în templul Bellonei, au pretins să li se acorde triumful pentru izbînzile lor cîștigate în război. Tribunii plebei, C. Antinius Labeo și C. Afranius, au susținut că „fiecare consul să-și facă aparte cerere în privința acestui triumf⁷¹, căci ei nu vor încuviința să se facă o propunere comună în legătură cu acest fapt, pentru că, nefiind deopotrivă meritele lor, nu poate fi deopotrivă nici cinstirea lor“.

Atunci Q. Minucius declară că Italia le-a revenit ca provincie la amîndoi; că el și colegul său de consulat au desfășurat războiul după un plan comun și în bună înțelegere; C. Cornelius adaugă că, atunci cînd boiii au trecut Padul ca să lupte împotriva sa și să-i sprijine pe galli insubri și cenomani, colegul său le-a pustiit satele și țărinile acestora și i-a silit să se întoarcă acasă spre a-și apăra vetrele. Atunci tribunii plebei au declarat că „C. Cornelius a săvîrșit isprăvi atît de strălucite în război, încît nu se poate pregeta la acordarea triumfului său, ba mai mult, se cuvine să se aducă mulțumiri în numele lui și zeilor nemuritori; pînă acum însă nici el, nici vreun alt cetățean, nu s-a ridicat atît de mult în trecere și însemnătate încît, după ce a obținut, pe bună dreptate, triumful, să acorde aceeași cinstire și colegului său, care o pretinde cu îndrăzneală, fără s-o merite. Q. Minucius a avut numai cîteva lupte ușoare și neînsemnate în Liguria, abia vrednice de a fi amintite; în schimb, în Gallia el a pierdut un mare număr de ostași. Ei au pomenit chiar numele tribunilor militari T. Iuventius, Cn. Ligurius, din legiunea a patra, care au căzut într-o luptă fără izbîndă, împreună cu alți bărbați viteji, cetățeni și aliați. Predările cîtorva orașe și sate nu corespund adevărului, căci dușmanii s-au prefăcut numai o bucată de vreme că se predau, fără să dea vreun zălog“.

Această sfadă între consuli și tribunii plebei a durat vreo două zile; în cele din urmă, consuli s-au lăsat înduplecați în fața împotrivirii stăruitoare ale tribunilor plebei și s-a făcut pentru fiecare propunere aparte.

XXIII Senatul i-a decretat în unanimitate sărbătorirea triumfului lui C. Cornelius. Locuitorii din Placentia și Cremona, s-au alăturat cinstirii în chip deosebit a consulului Cornelius, aducându-i mulțumiri și amintind că ei au scăpat de împresurare datorită lui și că foarte mulți dintre cei care se găseau la dușmani au fost scoși de el din robie.

Q. Minucius căuta să-și reinnoiască propunerea cu îndărătnicie, dar, pentru că vedea că întreg senatul i se împotrivesc, declară că el va fi purtat în triumf pe muntele Alban, potrivit drepturilor și prerogativelor sale consulare, și urmînd exemplul multor bărbați de seamă.

Triumful lui C. Cornelius asupra gallilor insubri și cenomani a fost sărbătorit în vremea consulatului său. El a adus numeroase steaguri ostășești, și multe trofee gallice au fost purtate pe carele capturate; mulți nobili galli au mers înaintea carului său de triumf; între aceștia — scriu unii analiști — a fost și Hamilcar⁷², comandantul punilor. Însă mai mult ca orice au tras atenția coloniștii din Placentia și Cremona care urmau în spatele carului de triumf, în convoi de sclavi liberați cu căciulile pe cap⁷³.

O dată cu triumful său, Cornelius a adus 237 500 libre de aramă și 79 000 de libre de argint bigat. Ostașilor săi li s-au împărțit câte 70 de ași, iar călăreții și centurionii au primit o sumă îndoită.

Consulul Q. Minucius a fost sărbătorit pe muntele Alban cu triumful⁷⁴ asupra ligurilor și gallilor boiii. Acest triumf s-a bucurat de o cinstire mai mică decît cel al colegului său; la aceasta a contribuit atît locul unde a fost sărbătorit, cît și vestea despre isprăvile săvîrșite de Minucius. Pe lîngă acestea s-a mai adăugat și faptul că toată lumea știa că sărbătorirea nu s-a făcut pe cheltuiala statului. Triumful lui Minucius a egalat însă pe cel al lui Cornelius, prin statuile, carele și trofee capturate. Chiar și sumele de bani capturate, au fost aproape egale. Minucius a adus 254 000 de libre de aramă și 53 200 de libre de argint bigat. Și el a dăruit fiecărui ostaș, centurion și călăreți, aceeași sumă de bani cît dăduse și colegul său.

XXIV După triumfurile consulilor, s-au ținut alegerile⁷⁵. Au fost aleși consuli⁷⁶ L. Furius Purpureo și M. Claudius Marcellus. A două zi au fost aleși praetori Q. Fabius Buteo, T. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Laelius.

La sfârșitul aceluia an, a sosit raportul lui T. Quinctius Flamininus, în care arăta că el, măsurându-se cu regele Filip, s-a războit în Thessalia și a bătut și risipit oastea vrăjmașului. Acestei scrisori praetorul Sergius i-a dat citire mai întâi în senat și apoi în adunarea poporului; pentru acest război încununat de izbândă s-au decretat rugăciuni publice de cinci zile.

Scurt timp după aceasta au sosit la Roma atât trimișii lui T. Quinctius, cât și solii din partea regelui Filip. Macedonenii au fost conduși în afara incintei cetății, în vila statului, și acolo li s-a oferit găzduire și întreținere. Senatul le-a dat ascultare în templul Bellonei. Nu s-a discutat mult timp, deoarece macedonenii au spus că regele lor va îndeplini orice va hotări senatul. Acesta a decretat, potrivit obiceiurilor strămoșești, alcătuirea unei solii de zece bărbați, cu ajutorul căroră comandantul suprem roman, T. Quinctius, să-i fixeze lui Filip condițiile păcii, adăugându-se că din numărul acestora să facă parte și P. Sulpicius și P. Villius care primiseră provincia Macedonia în calitate de consuli.

În același an, cosanii au cerut să li se mărească numărul coloniștilor. Senatul a dat poruncă să se înscrie 1 000 de oameni însă din rîndurile acestora să nu facă parte nici unul care fusese de partea dușmanilor, după consularatul lui P. Cornelius și al lui Ti. Sempronius.

XXV În acel an au fost celebrate serbările romane în circ cu desfășurarea de reprezentații scenice organizate de către edilii curuli, P. Cornelius Scipio și Cn. Manlius Vulso, cu și mai mare fast decît altădată, și privite cu o voieșie mai deosebită, datorită izbînzilor cîștigate în războaie; toate s-au desfășurat în trei zile. Serbările plebeie au fost celebrate din nou în șapte rînduri. Cei care au dat aceste serbări au fost edilii M. Acilius Glabrio și C. Laelius⁷⁷, care au mai ridicat, din banii rezultați din amenzi,

trei statui de bronz, în cinstea zeilor Ceres, Bacchus și Libera.

La intrarea în consulat a lui L. Furius și M. Claudius Marcellus, punîndu-se în discuție chestiunea provinciilor, deoarece senatul le-a decretat la amîndoi Italia ca provincie, ei s-au străduit ca și Macedonia să fie trasă la sorți împreună cu Italia. Marcellus care jînduia mai mult după provincia Macedonia, spunea că pacea lui Filip e o prefăcătorie și o înșelăciune, căci Filip va ridica din nou armele, dacă se va scoate armata romană de acolo. Această declarație a lui Marcellus clătină hotărîrea senatorilor în impas. Poate că ar fi reușit consulii să determine în mod ferm hotărîrea, dacă tribunii plebei, Q. Marcius Ralla și C. Atinius Labeo, n-ar fi declarat că li se vor împotrivi, în cazul cînd consulii nu vor aduce mai întîi în fața adunării poporului, încheierea păcii cu Filip. Această propunere a fost adusă înaintea poporului întrunit în Capitoliu. Toate cele 35 de tribuni au votat pentru pace. Și în vreme ce, poporul era cît se poate de bucuros că s-a hotărît să se facă pace cu Macedonia, a sosit o dureroasă veste: s-a dat citire unei scrisori care spunea că proconsulul C. Sempronius Tuditanus⁷⁸ a fost înfrînt în bătălie în Hispania Citerior, că armata lui a fost împrăștiată și pusă pe fugă și că mulți bărbați de seamă au căzut pe cîmpul de luptă, că Tuditanus a fost scos din luptă, din pricina unei răni atît de grele, încît nu mult după aceasta s-a stins din viață. Atunci senatul a decretat pentru amîndoi consulii ca provincie Italia, împreună cu acele legiuni pe care le comandaseră mai înainte, dispunînd să se mai înroleze sub drapel patru noi legiuni, dintre care două să rămîină în cetate, iar alte două legiuni să fie trimise acolo unde va hotărî senatul. S-a mai hotărît ca. T. Quinctius Flamininus, împreună cu două legiuni, să primească aceeași provincie și aceeași armată pe care o avusese înainte; este evident că s-a prevăzut să i se prelungească și comanda tot acolo.

XXVI Apoi praetorii au tras provinciile la sorți. D. Apustius Fullo a tras la sorți jurisdicția urbană, M. Aelius Glabrio, pe cea asupra litigiilor dintre cetățeni și străini, lui Q. Fabius Buteo i-a căzut la sorți Hispania

Ulterior, lui Q. Minucius Thermus — Hispania Citerior, lui C. Laelius — Sicilia, lui Ti. Sempronius Longus — Sardinia. Lui Q. Fabius Buteo și lui Q. Minucius, cărora le căzuse ca provincii Hispaniile, s-a decretat ca să li se dea de către consuli câte o legiune din cele patru recrutate de ei, pe care le cred de cuviință; pe deasupra și câte 4 000 de pedestrași recrutați de la aliați și de la populațiile cu nume latin și câte 300 de călăreți, dindu-li-se ordin să plece în provinciile lor cât mai degrabă.

Acest război din Hispania a izbucnit după cinci ani de la terminarea războiului punic.

Înainte de a pleca praetorii la acest război — care era neobișnuit, deoarece atunci pentru prima oară hispanii ridicau armele în numele lor, fără să mai fie sprijiniți de vreo altă armată, sau de vreun comandant carthaginez — și înainte de a părăsi consulii Roma, s-a hotărît să se facă cuvenitele ispășiri pentru semnele care se vesteau. Cavalerul roman P. Villius, plecând în ținutul sabinilor, și el și calul său au fost loviți și uciși de trăsnet. Lăcașul Feroniei din ținutul Capenat a fost de asemenea trăsnet; în templul Monetei au ars vîrfurile a două lănci; un lup, intrînd pe poarta Esquilină, în partea cu populația cea mai deasă a orașului⁷⁹, după ce a venit în goană în for, a izbutit să scape aproape teafăr pe poarta Capenă, trecînd prin ulița Etruscă și de acolo pe Germalus.

Pentru aceste minuni, s-au făcut ispășiri jertfindu-se vite mari.

XXVII În aceleași zile Cn. Cornelius Blasio⁸⁰, care avusese înaintea lui C. Sempronius Tuditanus Hispania Citerior, potrivit unui *senatus-consultum* a fost sărbătorit cu ovații la intrarea în Roma. El a adus cu sine 1 515 libre de aur, 20 000 libre de argint și 34 000 dinari de argint în monede⁸¹.

L. Stertinius a depus, din Hispania Ulterior, în tezaurul statului, fără a spera să obțină trimuful, — 50 000 de libre de argint, iar din sumele rezultate din pradă a ridicat două arcure, în forum boarium, în fața templului Fortunei și a zeiței Mater Matuta⁸², și încă unul în Circus Maximus. Deasupra acestor arcure a așezat niște statui

aurite. Cam acestea fură întâmplările petrecute în timpul iernii⁸³.

În acea vreme⁸⁴ T. Quinctius Flaminius iernă în Elatia. Între numeroasele cereri adresate lui se menționează aceea făcută de beoțieni; aceștia au obținut din partea lui încuviințarea ca ostașii din neamul lor, care slujiseră în oastea lui Filip, să se înapoieze la vetrele lor. Quinctius le-a dat ușor această aprobare, nu pentru că era incredințat că sînt destul de vrednici de această favoare, ci pentru că era nevoie să atragă cetățile grecești de partea romanilor într-o vreme cînd purtările lui Antiochus dădeau de bănuț. Numai că a ieșit de îndată în vileag faptul că, în pofida înapoierii la vatră a oamenilor lor, beoțienii n-au arătat nici cel mai mic semn de recunoștință față de romani. Căci ei și-au și trimis împuterniciți la Filip ca să-i aducă mulțumiri pentru eliberarea oamenilor lor, de parcă acest fapt ar fi fost încuviințat de Filip și nu în urma stăruintelor lui Quinctius și a romanilor. Apoi beoțienii, cu prilejul noilor alegeri, au numit beotarh⁸⁵ pe un oarecare Brachylles, nu pentru vreun alt lemei decît acela că Brachylles fusese comandantul beoțienilor care slujiseră în oastea lui Filip; într-adins n-au dat nici o însemnătate lui Zeuxippus, lui Pisistratus și altora, din îndemnul cărora se încheiase tratatul de alianță cu romanii. Asemenea purtare a compatrioților lor i-a rănit pentru moment, apoi s-au îngrijorat pentru viitor; dacă aceste lucruri se petrec acum cînd armata romană se află aproape de porțile cetății lor, la ce se pot aștepta din partea lui Filip după ce vor pleca romanii în Italia? Oare nu-i va ajuta pe aliații săi cînd e în preajma lor și nu-i va prizoni pe cei care au făcut parte din tabăra potrivnică lui?

XXVIII În vreme ce armatele romane se aflau în preajma lor, beoțienii au hotărît să-l suprimă pe Brachylles, căpetenia partizanilor regelui Filip. Și au găsit prilejul prielnic în acest scop; pe cînd Brachylles se înapoia la locuință lui beat, în urma unui ospăț public, fiind însoțit de niște dezmățați, care fuseseră la acest banchet faimos pentru a-i înveseli pe meseni, a fost înconjurat și ucis de șase inși înarmați, dintre care trei erau italici,

iar trei aetolieni. Însoțitorii lui, scoțind strigăte, făcînd zarvă și forfotind cu făclii în sus și în jos, s-au împrăștiat care-ncotro. Ucigașii au izbutit să scape pe poarta cea mai apropiată. În zori de zi teatrul era înțesat de lume de parcă ar fi fost dinainte convocarea, sau ca și cum cetățenii ar fi fost chemați prin pristav. Lumea a început să strige că Brachylles a fost omorît de către desfrînații care-l însoțeau, însă, totodată, în sinea lor îl socoteau pe Zeuxippus autorul crimei. Deocamdată s-a găsit cu cale să fie ridicată cei care fuseseră cu el și să se facă ancheta asupra lor. În vreme ce aceștia sînt cercetați, Zeuxippus se înfățișă la adunare cu hotărîrea ca să spulbure învinuirea adusă lui, spunînd totodată că greșesc acei oameni care sînt încredințați și pun pe seama acelor ne-toți o crimă atît de groaznică. El a susținut cu multă temeinicie nevinovăția acelor ființe, încît a făcut pe mulți să creadă că dacă Zeuxippus ar fi fost părtaș la faptă, niciodată nu s-ar fi înfățișat mulțimii și n-ar fi pomenit o vorbă despre acel omor, cîtă vreme n-a fost nimeni hărțuit. În schimb, alții erau convinși că tocmai de aceea combate cu atîta lipsă de obraz învinuirea, pentru a în-lătura de la sine bănuiala. După puțină vreme au fost supuși caznelor nevinovații. Pentru că aceștia nu știau nimic, s-au luat după părerea generală și i-au denunțat pe Zeuxippus și Pisistratus, fără să adauge nici o dovadă în sprijinul denunțului lor. Totuși Zeuxippus, însoțit de un oarecare Stratonidas, a reușit să fugă în timpul nopții la Tanagra⁸⁶, temîndu-se mai mult de muștrarea lui de cuget, decît de pîrile unor oameni care habar n-aveau de realitate. În schimb, Pisistratus rămase la Theba, privind cu nepăsare la orice pîră. Există însă un sclav al lui Zeuxippus care cunoaștea toată urzeala, fiind ștafeta și mijlocitorul conspiratorilor; Pisistratus, fiindu-i teamă de denunțarea acestuia, l-a împins pe sclav să-l pîrască, apoi îi trimise o scrisoare lui Zeuxippus în care îi spunea să-l în-lătore pe sclavul complice; i se pareă că oricît de temeinică unealtă le fusese sclavul, totuși nu se pot bizui pe faptul că acesta nu le va destăinui fapta. El porunci sclavului care îi ducea scrisoarea să-i înmîneze rîndurile acelea cît mai degrabă lui Zeuxippus. Pentru că omul de le-

gătură nu avu puțința să-l întâlnească numaidecît pe Zeuxippus, îi dădu scrisoarea chiar sclavului cu pricina pe care îl credea cel mai devotat stăpînului său dintre toți slujitorii, și adăuga că scrisoarea e din partea lui Pisistratus, și e de cea mai mare însemnătate pentru Zeuxippus, fiind în legătură cu acea faptă. Zdruncinat în cugetul său, după ce sclavul l-a asigurat că-i va înmîna numaidecît rîndurile scrise, deschise, scrisoarea și citind totul pînă la capăt, înfricoșat, se duse tot într-o fugă pînă la Theba, și denunță totul mai marilor cetății. Dar și Zeuxippus, tulburat de fuga sclavului său, se duse la Anthedon, încredințat că această localitate îi oferea mai multă siguranță. Pisistratus însă și ceilalți complici fură puși la cazne, osîndiți și executați.

XXIX Această crimă i-a îndîrjit și mai rău pe thebani și pe beoțieni, fiindcă nutreau o ură cumplită împotriva romanilor, deoarece ei credeau că Zeuxippus, căpătenia neamului lor n-a urzit fapta fără îndemnul comandantului roman. Însă pentru a se răscula n-aveau nici mijloace și nici căpătenie. De aceea au recurs la un alt soi de război, singurul de altfel care era cu puțință, războiul tîlhăresc: înhățau ostașii romani, pe unii primindu-i ca oaspeți, pe alții cînd colindau prin tabără de iarnă pentru diferitele treburi, în legătură cu aprovizionarea. Unii romani au fost răpuși chiar pe drumuri, fiind pîndiți din ascunzătorile uneltitorilor, alții erau doborîți prin hănuri așezate în locuri singurate, momiți acolo în chip viclean; în cele din urmă aceștia săvîrșeau fărădelegile nu numai însuflețiți de ură, ci și lăcomie după prăzi, pentru că ostașii romani, cînd plecau după provizii aveau la cîngătoare bani pentru a face tot felul de negustorii. Cum la început lipseau pușini, iar mai pe urmă a început să se simtă lipsa din zi în zi a multora, toată Beoția a căpătat pentru romani un urît renume; de aceea ostașii romani ieșeau din castru cu mare teamă, ca într-o țară vrăjmasă.

Atunci Quinctius își trimise legații să facă cercetări prin cetățile Greciei în privința acestor atacuri tîlhărești. S-a descoperit că cele mai multe omoruri au fost săvîr-

site în împrejurimile bălții Copais⁸⁷; acolo s-a scormonit nămolul și s-au scos din mlaștină leșuri de romani avînd de gît legați bolovani sau amfore, pentru ca să fie trași de greutate la fund. S-a mai aflat că s-au săvîrșit numeroase asemenea nelegiuiri în Acraephiae⁸⁸ și Coronea⁸⁹.

Quinctius porunci să-i fie lui mai întîi predați vino-vații, iar pentru cei 500 de ostași romani — căci atîția fuseseră omorîți — beoțienii să plătească 500 de talanți. Aceștia nu voră să-i îndeplinească cererea, deoarece cetățile se dezvinovăteau spunînd că faptele s-au săvîrșit fără îndemnul cîrmuitorilor. Atunci Quinctius trimise împuterniciți la Athena și Achaia care să le aducă la cunoștință aliaților romanilor că el va porni să pedepsească pe beoțieni printr-un război drept și sfînt.

El îi porunci lui Ap. Claudius să plece cu o parte din trupe la Acraephiae, iar el cu restul împresură Coronea, după ce pusliiră mai înainte ținuturile prin care trecuseră cele două trupe pornite din Elatia pe două drumuri diferite. Însăimîntați de acest prăpăd, deoarece toate locurile din jur erau pline de fugari îngroziți, beoțienii trimiseră la Flamininus o solie. Tocmai în vremea cînd acestora nu li se îngăduia să între în castru, se nimeriră să vină și acheii și athenienii. Acheii însă avură mai multă înrîurire cu rugămințile lor asupra lui Flamininus, deoarece, dacă n-ar fi obținut pacea pentru beoțieni, ei erau hotărîți să lupte și să ducă războiul cot la cot cu romanii. Prin mijlocirea acheilor li se încuviință și beoțienilor să se înfățișeze comandantului roman, care le poruncise să predea pe vinovați. El le acordă pacea în schimbul unei amenzi de 30 de talanți, după care ridică asediul.

XXX După cîteva zile s-au înfățișat lui Filip cei zece împuterniciți, trimiși din partea Romei, după chibzuința, căroră i s-a acordat pacea lui Filip⁹⁰, cu aceste condiții⁹¹:

„Toate cetățile Greciei, cele care erau în Europa ca și cele din Asia, să se bucure de libertate și să-și aibă legile lor; din cele care fuseseră sub ascultarea lui Filip,

regele Macedoniei să-și retragă garnizoanele, să le libereze de trupe și să le predea înainte de data jocurilor istmice⁹².

Filip să-și retragă garnizoanele și din cetățile care se aflau în Asia și anume din Euromus, din Pedasia⁹³, din Bargyliae, din Iassus, din Myrina⁹⁴, din Abydus, din Thasus și din Perinthus⁹⁵, hotărîndu-se să fie lăsate slobode; în ce privește însă libertatea cianilor, Quintius va scrie lui Prusias, regele Bithyniei, ce-au hotărît senatul roman și cel zece trimiși. Filip să înapoieze romanilor prizonierii și dezertorii, să predea toate vasele cu punți, în afară de cinci nave, precum și cea a regelui, greu de manevrat din pricina mărimii sale, care era minată de 16 rînduri de vîslași. Să nu aibă mai mult de 5 000 de luptători și nici un elefant. Să nu mai poarte nici un război dincolo de hotarele Macedoniei, fără porunca senatului roman. Să dea 1 000 de talanți poporului roman, jumătate acuma, jumătate în rate, vreme de zece ani“.

Valerius Antias susține că romanii au impus regelui un tribut de cîte 4 000 de libre de argint anual, vreme de 10 ani; în schimb Claudius scrie de cîte 4 200 de libre de argint, vreme de 30 de ani, iar pentru vremea de față 20 000 de libre de argint. Tot el nu uită să adauge impunerea unei condiții, și anume, să nu poarte război cu Eumenes, fiul lui Attalus — acesta era atunci noul rege al Pergamului. Ca zălog pentru acest tratat romanii au primit ostaticii macedonenii, între care era și Demetrius, fiul lui Filip.

Valerius Antias adăugă că i s-a dat în dar lui Attalus, fără să fie de față, insula Aegina⁹⁶ și niște elefanți, iar rhodienilor, Stratonicea și Cariae, precum și alte orașe pe care le stăpînise Filip. Athenienilor li s-au dat insulele Lemnos, Imbros, Delos și Scyros.

XXXI În vreme ce toate cetățile Greciei încuviințau această pace, singuri aetolienii cîrteau într-ascuns împotriva hotărîrii celor zece împuterniciți romani: „Literalele tratatului sînt vorbările goală, menite să adumbrească în chip amăgitor ideea de libertate. Căci pentru care temei se prevede în tratat să se predea unele orașe romanilor și nu se dă și numele lor, în schimb altora li se dă

numele, hotărîndu-se să fie libere, fără să mai fie predate? Oare nu li se acordă libertatea celor din Asia, tocmai pentru că sînt mai la adăpost, datorită depărtării, iar cetăților din Grecia numite, tocmai pentru ca romanii să pună stăpînire pe ele, ca de pildă pe Corint, Chalcis, Oreus, Eretria, și Demetrias?”

Aceste învinuiri nu erau în întregime neîntemeiate. Căci romanii se îndoiau în privința orașelor Corint, Chalcis și Demetrias, pentru că, într-adevăr, în decretul senatorial cu care fuseseră trimiși cei 10 împuterniciți din Roma, li se recunoștea libertatea celorlalte orașe ale Greciei și Asiei, fără doar și poate, însă asupra acestor trei orașe trimișilor romanii li se poruncise să procedeze și să ia hotărîri potrivit intereselor obștești și convingerilor lor, așa cum impun împrejurările și nevoile republicii. Romanii se îndoiau că regele Antiochus va trece în Europa îndată ce va dispune de destule forțe. De aceea senatul nu voia să-i lase acele orașe, cu poziții atît de favorabile pentru a putea fi ocupate de Antiochus.

Quinctius purcuse din Elalia la Anticyra, însoțit de cei 10 împuterniciți romani, și de acolo trecu la Corint. Acolo în adunare cei 10 trimiși ai Romei au dezbătut zile întregi problema libertății Greciei; Quinctius susținea că: „toată Grecia trebuie eliberată dacă e vorba să li se scurteze limba aetolienilor, și dacă romanii vor cu tot dinadinsul să insuflă adevărată dragoste și respect măreției renumelui de roman în fața tuturor, și dacă vor să trezească încrederea că romanii au trecut marea pentru a elibera Grecia, și nu pentru a li se schimba stăpîinii, venind romanii în locul lui Filip“. Alții, dimpotrivă, nu pomeneau o vorbă în legătură cu eliberarea acelor orașe; ei susțineau că sînt mai la adăpost să rămînă cităva vreme sub ocrotirea garnizoanei romane decît să-l primească pe Antiochus ca stăpîn în locul lui Filip. În cele din urmă s-a luat următoarea hotărîre: „Corintul să fie înapoiat acheilor, dar să se instaleze totuși o garnizoană romană în fortăreața Corintului⁹⁷; Chalcis și Demetrias vor rămîne sub ascultarea romanilor, pînă va dispărea orice îngrijorare din partea lui Antiochus“.

XXXII Tocmai se apropia ziua hotărîtă pentru serbările istmice care s-au bucurat întotdeauna de o mare îmbulzeală, în primul rînd datorită firii acestui neam înclinată spre spectacole. La serbările istmice puteau fi văzute întreceri de tot felul, atît în ce priveşte arta şi forţa participanţilor, cît şi în ce priveşte agilitatea lor, apoi datorită poziţiei favorabile a Corintului care, aşezat lîngă două mări⁹⁸ diferite, înlesnea locuitorilor folosirea tuturor lucrurilor necesare oamenilor, şi era totodată o piaţă de desfacere atît pentru mărfurile Asiei, cît şi pentru cele ale Greciei. Atunci însă lumea grecească se adunase nu numai pentru împlinirea nevoilor lor obişnuite, ci erau nerăbdători şi cuprinşi de încordare să vadă care avea să fie înfăţişarea viitoare a Greciei, şi de ce soartă va avea parte fiecare dintre ei. Alţii însă nu se frămîntau numai în tăcere, ci chiar exprimau făţiş ce gîndesc despre planurile urmărite de romani; aproape nimeni nu era convins că romanii vor renunţa la întreaga Grece.

Lumea se asezase să vadă spectacolul. Crainicul înaintă cu trîmbişul, după datină, pînă în miilocus amfiteatrului de unde îndeobeste se anunţa inaugurarea jocurilor, rostindu-se anumite fraze solemne în stihuri; la semnalul dat de glasul trîmbiţei, toată lumea făcînd linişte, crainicul vesti următoarele:

„Senatul roman şi comandantul suprem, F. Quinctius, după victoria asupra regelui Filip şi înfrîngerea macedonenilor, porunceşte să fie liberi, nesupuşi nici unui tribut, şi să se cîrmuiască după legile lor, corintienii, phocidienii, toti locrienii şi insula Euboea, magnetii, thessalienii, perhaebii, acheii şi phthiotii“. Erau înşiruiţi locuitorii tuturor acestor neamuri care fuseseră supuşi regelui Filip. Cînd s-a auzit glasul crainicului, bucuria dezlăntuită a întrecut orice închipuire omenească: aproape că nimănui nu-i venea să creadă cele ce auzise cu urechea sa, şi oamenii se priveau unul pe altul, rămînînd uimiţi, ca în faţa unor năluciri visate în vremea somnului. În măsură în care cele auzite îi priveau pe fiecare, nedînd cituşi de puţin crezare celor ce auziseră cu propriile urechi, îi întrebau pe vecinii lor. Cînd crainicul a fost chemat din nou, deoarece fiecare dorea nu numai să

audă, dar să și vadă pe vestitorul libertății lor, acesta rosti din nou aceleași cuvinte. Atunci bucuria a fost desăvîrșită și sigură încît au izbucnit nemaipomenite strigăte și aplauze, care s-au repetat în atîtea rînduri încît se învederea limpede că din toate bunurile omenеști nici unul nu e mai presus și mai scump ca libertatea. După aceasta jocurile s-au desfășurat cu atîta repeziciune, încît nici sufletele, nici ochii unuia nu mai erau atenți la spectacol; atît de mult le umpluse inimile un singur simțămînt, precumpănind în fața tuturor celorlalte bucurii ale vieții.

XXXIII De aceea, după terminarea jocurilor, toată lumea se îndreaptă aproape alergînd către comandantul roman. Mulțimea aceasta atît de năvalnică, ce caută să se apropie de el, dornică să-i atingă dreapta lui, să-i arunce cununi și panglici, era cît pe-aci să-i pună viața în primejdie. Însă lui Quinctius, în vîrstă de aproape 33 de ani, vigoarea tinereții lui, cît și bucuria că a avut parte de o glorie atît de deosebită, i-au hărăzit din belșug puteri ca să reziste. Revărsările entuziasmului nu s-au mărginit numai la acele clipe, ci multe zile de-a rîndul s-au manifestat din nou de la sine și în cugete și în cuvinte: „pe pămînt există un neam oarecare care poartă războaie pe cheltuială sa, cu truda și primejduirea sa, pentru libertatea altora, și asemenea dovezi nu le dă vecinilor sau oamenilor din preajma lor, ori locuind pe același continent cu ei, ci trece mările, ca să nu mai sălășluiască în nici un ungher al pămîntului vreo stăpînire nedreaptă, pentru ca pretutindeni să aibă cea mai veșnică tărie, dreptul omenesc, dreptul dumnezeesc și legea. Prin glasul unui singur crainic s-a vestit eliberarea tuturor orașelor Greciei și Asiei. Numai un suflet plin de bărbăție a fost în stare să zămislească o asemenea năzuință, iar pentru înfăptuirea ei a fost nevoie și de uriașe virtuți și de nespus noroc”⁹⁹.

XXXIV După jocurile istmice, Quinctius și cei 10 împuterniciți ai Romei au dat ascultare soliilor regilor, noroadelor și cetăților. Cei dinții dintre toți au fost chemați trimișii regelui Antiochus.

Aceștia, întocmai ca la Roma, au făcut cam același declarații, rostite cu aceeași neobrăzare, fără să se sprijine pe vreun fapt temeinic; numai că acum romanii n-au mai spus pe ocolite, ca înainte când situația era îndoielnică, câtă vreme Filip era în putere, ci l-au anunțat fățiș pe Antiochus să iasă din orașele din Asia, pe care le stăpînisera Filip și Ptolemaeus, să se ferească de a pune mîna pe cetățile libere și să nu le mai atace cu oștile; orașele grecești de pretutindeni trebuie să se bucure și de pace și de libertate. Înainte de orice i s-a atras atenția lui Antiochus să nu treacă în Europa nici el însuși și nici oștile sale.

Lăsîndu-i pe acești soli ai regelui Antiochus să plece, a avut loc adunarea cetăților și neamurilor grecești; rezolvarea chestiunilor lor se aducea la îndeplinire cu atît mai repede, cu cît cei 10 trimiși romani le aduceau la cunoștința cetăților hotărîrile în privința fiecăreia în parte. Orestilor (acesta e un neam macedonean), deoarece rupseseră cei dintîi legăturile cu regele Filip, li s-au redat legile lor. Magneții, perrhaebii și dolopii au fost declarați de asemenea liberi. Neamului thessalienilor, în afară de acordarea libertății, li s-au dat și Achaia Phthiotidă¹⁰⁰, în afară de Theba din Phthiotida și de Pharsalus.

Pretențiile aetolienilor în privința localităților Pharsalus și Leucas, ca să li se înapoieze lor potrivit tratatului, au fost date pe seama senatului roman spre rezolvare. Phocida și Locrida au fost realipite, potrivit unui nou decret, Aetoliei, așa cum fuseseră și mai înainte. Corintul, Triphylia și Heraea — acesta e un oraș al Peloponezului — au fost înapoiate acheilor. Cei 10 împuterniciți romani au acordat Oreum și Eritreea lui Eumenes, fiul regelui Attalus. Însă Quinctius fiind împotriva acestei hotărîri, această singură chestiune a fost lăsată spre rezolvare pe seama senatului; și acestor cetăți senatul roman le-a acordat libertatea și totodată cu acestea și orașul Carystus. Lui Pleuratus¹⁰¹ i s-a dat Lychnidus și ținutul parthinilor; amîndouă aceste neamuri illyrice fuseseră sub ascultarea lui Filip. Trimisii romani au mai dispus ca Amynder să-și păstreze fortărețele pe care le cucerise de la Filip în timpul războiului.

XXXV După ridicarea adunării, cei 10 trimiși romani, împărțindu-și între ei însărcinările, au purces fiecare în ținutul său, ca să redea libertate cetăților: P. Lentulus la Bargyliae, L. Stertinius, la Hephaistia, Thasus și în orașele Thraciei, — P. Villius și L. Terentius, la regele Antiochus, Cn. Cornelius la Filip.

Cornelius după ce-i dădu regelui în vileag însărcinările primite în privința chestiunilor mai lipsite de însemnătate, îl întrebă pe Filip dacă poate să dea ascultare unei povește nu numai folositoare dar și sănătoasă; cum regele îi mulțumi pentru aceasta și-l asigură că-i va fi recunoscător dacă-i va arăta ceva ce e în interesul său, Cornelius îl sfătui cu tot dinadinsul, pentru că Filip obținuse pacea, să trimită la Roma soli pentru a cere alianță și prietenie cu romanii, și ca nu cumva, dacă Antiochus va pune ceva la cale, să se poată învedera că el a stat în așteptare, căutînd momentul prielnic să ridice din nou armele.

Cornelius s-a întâlnit atunci cu Filip la Tempe în Thessalia. Deoarece regele i-a răspuns că va trimite numai-decît soli la Roma, Cornelius se duse la Termopylae¹⁰², unde la anumite date hotărîte are loc adunarea grecilor care vin în mare număr și care se cheamă adunarea pylaică. Acolo Cornelius i-a povățuit în chip deosebit pe aetolieni să rămînă statornici în credință și în prietenie față de poporul roman. Unele dintre căpeteniile aetolienilor s-au jeluît întrucîtva că romanii nu mai nutresc aceleași simțăminte față de neamul lor, acum în urma biruinței, cum le-a nutrit în vremea războiului; alți aetolieni, mai plini de îndrăzneală, le-a adus învinuiri romanilor și au cîrțit împotriva lor, luîndu-i peste picior, spunînd că Filip nu numai că n-ar fi putut fi biruit fără aetolieni, dar că romanii n-ar fi fost în stare să treacă nici măcar în Grecia. Față de această atitudine, Cornelius, ca să nu fie nevoit să dea proporții lucrurilor luîndu-se la ceartă cu ei, le răspunse că dacă aetolienii vor trimite soli la Roma, vor dobîndi tot ce li se cuvine. De aceea, în urma încuviințării acestuia, s-a hotărît trimiterea unei solii de către aetolieni la Roma.

În chipul acesta, a luat sfîrșit războiul cu Filip.

XXXVI Pe cînd se petreceau aceste evenimente în Grecia, în Macedonia și în Asia, o conspirație urzită de sclavi era să învrăjbească din nou Etruria cu Roma. Pentru cercetarea și înăbușirea conjurației a fost trimis praetorul M. Acilius Glabrio, căruia îi revenise jurisdicția asupra cetățenilor și străinilor, împreună cu una din cele două legiuni urbane. Glabrio pe unii... pe alții^{102 bis} strînși la un loc i-a învins în luptă; din rîndurile lor mulți au fost uciși, mulți luați prizonieri; după ce au fost bătuti cu vergile, capii conjurației au fost răstigniți, iar ceilalți înapoiați stăpînilor lor.

Consulii au plecat în provinciile lor. Marcellus a intrat în ținutul boiilor, cu ostașii oboșiți de un marș de o zi întreagă. Pe cînd își instala castrul pe o măgură oarecare, îl atacă Corolamus, un regișor al boiilor cu o oaste numeroasă, și îi ucise ca la 3 000 de oameni. În această învălmășeală au căzut și vreo cîțiva bărbați de seamă, între care comandantii trupelor aliate T. Sempronius Gracchus și M. Iunius Silanus, precum și tribunii militari ai legiunii a doua M. Ogulnius și P. Claudius. Romanii însă și-au întărit castrul și l-au apărat cu strășnicie împotriva vrăjmașilor, care, făloși de lupta lor încununată de izbîndă, îl asaltau zadarnic. Apoi, în cursul aceluiași zile, Marcellus și-a îngrijit răniții și și-a întremat ostașii îmbărbătîndu-i după atîta spaimă trasă. Boiii, un neam foarte puțin răbdător să suporte plictiseala unei așteptări, s-au împrăștiat pretutindeni prin fortărețele și satele lor. Marcellus, după ce a trecut Padul — după ce-i ațîțase să ridice armele și pe cei din Comum — și-a condus legiunile în ținutul Comun, unde gallii insubri își aveau stabilită tabăra. Acești galli plini de semeție datorită luptei date de boii cu cîteva zile mai înainte, dezlănțuiră atacul chiar în timp ce romanii mărșăluiau, și chiar de la început atacul boiilor a fost atît de năprasnic încît i-au dat înapoi pe soldații din prima linie. Cînd Marcellus a băgat de seamă aceasta, temîndu-se ca nu cumva retrăgîndu-se, să fie dați cu toții peste cap, după ce a trimis împotriva insubrilor o cohortă de marsii, și-a năpustit toate escadroanele de călăreți latini asupra dușmanului. În două atacuri dezlănțuite unul după altul, romanii au zădărnicit avîntul

năprasnic al dușmanului, izbutind să întărească mai întâi rezistența celei dintii linii de bătaie romane, și după aceasta Marcellus a pornit cu întreaga-i oaste la un înverșunat atac. De astă dată gallii n-au mai fost în stare să susțină lupta, astfel încît au fost nevoiți să întoarcă spatele și să fugă împrăștiindu-se.

Valerius Antias scrie că în acea luptă au fost nimiciți peste 4 000 de gali și că au fost capturate 800 de steaguri ostășești, 732 care și numeroase salbe de aur, din care, după cum scrie Claudius, una foarte grea a fost depusă ca ofrandă lui Jupiter în templul lui de pe Capitoliu. În acea zi a fost cucerită și jefuită tabăra gallilor, și după cîteva zile s-a pus stăpînire și pe orașul comun. După aceasta, 28 de fortărețe gallice au trecut de partea consulului. Însă sînt controverse între analiști dacă consulul Marcellus și-a condus mai tîrziu oastea către ținutul boiilor, sau împotriva insubrilor, îndreptîndu-și greșeala înfrîngerii printr-o luptă încununată de izbîndă, sau dacă biruința cîștigată la Comun a fost zădărnicită de înfrîngerea suferită în lupta cu boiii.

XXXVII În vreme ce aceste evenimente se desfășurau, cu un aspect atît de felurit, în Gallia celălalt consul, Furius Purpurio, a intrat în ținutul boiilor, trecînd prin Tribus Sapinia¹⁰³. Tocmai se apropia de Castrum Mutilum¹⁰⁴, cînd, temîndu-se să nu i se taie legăturile în același timp și de către boii și de către liguri, se întoarse cu armata sa pe același drum pe care o adusese, și ajunsese la colegul său după un mare ocol, mergînd numai prin locuri deschise și tocmai de aceea, sigure. De acolo, după ce consulii își uniră armatele, străbătură mai întîi ținutul boiilor, pustiindu-l pînă la orașul Felsina¹⁰⁵. S-au supus romanilor și acel oraș și celelalte redute din jurul lui și aproape toți boiii, în afară de tineret, care, înarmat pentru a porni după prădăciuni, se retrăsese atunci în păduri dosnice. De acolo oastea romană a trecut în Liguria. Boiii, încredințați, că vor putea ataca pe neașteptate coloanele romane ce înaintau nepăsătoare, socotindu-se departe de dușman, s-au luat pe urmele lor, mergînd tulpilați prin păduri. Însă cum nu i-au putut ajunge pe romani, boiii trecînd repede,

Padul cu vasele, după ce au devastat ținutul laevilor și al libuilor, tocmai când se întorceau de acolo pe la hotarele Liguriei, încărcăți cu prăzi luate de la țărani, ni-meresc peste trupele romane în marș. S-a dezlănțuit o luptă mai năprasnică și mai repede decât dacă, pregătiți sufletește, s-ar fi măsurat într-un moment și un loc anume hărăzit ciocnirii. Acolo s-a învederat limpede ce putere are mînia pentru stimularea¹⁰⁶ curajului. Căci romanii au luptat cu mult mai setoși de măcel decât de biruință, încît abia dacă au lăsat un dușman în viață care să vestească înfrîngerea. Pentru această izbîndă a consulilor, în urma scrisorilor trimise de ei la Roma, s-au decretat rugăciuni publice vreme de trei zile. Scurtă vreme după aceasta, consulul Marcellus venind la Roma, senatul într-un glas i-a decretat triumful¹⁰⁷. El a fost sărbătorit în vremea dregătoriei sale pentru izbîndirea asupra insubrilor și comensilor. Marcellus i-a lăsat în schimb colegului său nădejdea triumfului asupra boiilor, deoarece împreună cu acesta învinsese acel neam, pe cînd dînsul suferise o înfrîngere. Multe trofee de ale dușmanilor au fost cărate pe căruțele capturate și au fost luate steaguri ostășești; s-au depus în vistieria statului 320 000 libre de aramă și 234 000 libre de argint bigat¹⁰⁸. Fiecare pedestraș roman a primit cîte 80 de ași pe cînd călăreții și centurionii o sumă de trei ori mai mare.

XXXVIII În același an, regele Antiochus, după ce a iernat la Ephes, a încercat să readucă toate cetățile Asiei în vechea lor stare de supunere. El credea într-adevăr că vor primi jugul fără greutate și celelalte cetăți, fie pentru că erau așezate în cîmpie, fie pentru că nu se puteau bizui pe zidurile lor, pe arme și pe tineret. Smyrna¹⁰⁹ și Lampsacus¹¹⁰ se declară libere; pentru Antiochus exista pericolul că, dacă li se va încuviința înfăptuirea năzuințelor lor, calea Smyrnei o vor urma și orașele din Aeolida și din Ionia, iar a Lampsacului, celelalte orașe din Hellespont. De aceea Antiochus trimise din Ephes trupe ca să împresoare Smyrna și porunci să atace și Lampsacus cu trupele sale pe care le avea la Abydos, unde lăsă numai o neînsemnată garnizoană. Pe de o parte el căuta să vîre spaimă în aceste cetăți prin forța armelor:

pe de altă parte încerca, prin trimișii săi care se adresau fie cu vorbe îmbietoare, fie cu muștrări pentru îndrăzneala și îndărătnicia lor, să le fluture nădejdea că vor dobîndi în scurtă vreme ceea ce năzuiesc. Numai că Antiochus căuta să-i facă să înțeleagă limpede și ei și toți ceilalți că obțin libertatea de la rege nu datorită unui prilej favorabil. Însă în pofida acestor susțineri cetățile îi trimiseră răspuns lui Antiochus că nu trebuie nicidecum să se mire și nici să se supere, dacă n-au mai avut răbdare să aștepte și să amîne cu sufletul împăcat împlinirea nădejzii libertății lor.

La începutul primăverii, regele, pornind cu flota din Ephes, se îndreptă spre Hellespont, poruncind ca trupele de uscat să treacă de la Abydos la Chersones. După ce și-a unit trupele de uscat cu cele navale lângă Madytus, — un oraș din Chersones¹¹¹ — pentru că porțile cetății i se închiseseră, el a înconjurat cu oastea lui zidurile. Cetatea s-a predat cînd au început să fie făcute lucrările asediului. Tot datorită fricii s-au supus lui Antiochus și locuitorii din Sestus, precum și alte orașe ale Chersonesului. De acolo regele s-a dus la trupele sale terestre și navale de la Lysimachia¹¹². Pentru că orașul acesta l-a găsit pustiu și aproape așternut la pămînt din pricina dărîmăturilor — căci cu vreo cîțiva ani mai înainte Lysimachia fusese cucerită, prădată și arsă de thraci — pe rege l-a cuprins rîvna de a întemeia din nou acest vestit oraș așezat în poziții atît de prielnice. De aceea a purces la treabă, întrebuițînd totodată toate mijloacele: reclădea casele, zidurile și pe de o parte pe unii dintre lysimachieni îi răscumpăra din robie, pe alții, care se răzletiseră prin Hellespont și prin Chersones, îi căuta și-i strîngea, pe alții, înscriindu-i în rîndurile noilor coloniști, îi atrăgea cu nădejdea foloaselor; în sfîrșit, întrebuinta orice cale să repopuleze Lysimachia; în același timp, pentru a înlătura primejdia din partea thracilor, Antiochus însuși porni cu jumătate din trupele sale de uscat să pustiască ținutul învecinat al Thraciei, iar pe cealaltă parte de trupe navale, precum și pe toți aliații îi lăsă să lucreze la refacerea orașului.

XXXIX Cam în aceeași vreme, și L. Cornelius, trimis de senatul roman să pună capăt vrajbei dintre regii Antiochus și Ptolemaeus, s-a oprit la Selymbria¹¹³ și din cei 10 trimiși romani s-au îndreptat către Lysimachia, pe mare, Lentulus, venind din Bargyliae, iar P. Villius și L. Terentius din Thasus. Tot acolo au venit și L. Cornelius din Selymbria, și după câteva zile Antiochus din Thracia. La început, întâlnirea cu împuterniciții romani și apoi primirea lor s-a desfășurat într-o atmosferă caldă și binevoitoare. Însă când s-a început să se discute însărcinările și actuala stare de lucruri din Asia, toți s-au aprins. Romanii nu tăgăduiră că senatul roman nu-i e pe plac nici una din faptele lui Antiochus de când flota lui ridicase ancora, plecând din Syria, și erau de părere că „e drept ca să i se înapoieze lui Ptolemaeus toate cetățile care fuseseră sub ascultarea lui ; în ce privește cetățile pe care Antiochus pusese stăpânire cu diferite prilejuri, luându-le de la Filip, când regele Macedoniei era prins de războiul cu romanii, aceștia nu vor îngădui ca, după ce au înfruntat atâtea primejdii și atîta trudă, atîta amar de ani, și pe mare și pe uscat, Antiochus să fie acela care să culeagă foloasele războiului, punînd mîna pe ele. Să zicem că sosirea lui Antiochus în Asia ar putea fi socotită de romani ca un fapt care nu-i privește, în schimb faptul că Antiochus a trecut în Europa cu toate trupele sale de uscat și navale, nu poate fi privit ca o dovadă că el declară fățiș război romanilor ? Negreșit, regele va tăgădui, chiar de va trece în Italia ; numai că romanii nu vor aștepta pînă va fi el în stare să facă acest lucru“.

XL Împotriva acestor învinuiri, Antiochus răspunse că el se miră pentru care temei iscodesc cu atîta stăruință ce a trebuit să facă el, regele Antiochus, sau pe ce țărîmuri ale pămîntului și mărilor a fost el nevoit să cutreiere, și că nu-și dau seama că Asia nu-i privește pe romani ; ei nu trebuie cîtuși de puțin să se intereseze ce face Antiochus în Asia, în aceeași măsură în care nici Antiochus nu se preocupă ce face poporul roman în Italia.

În privința lui Ptolemaeus, despre care romanii se plîng că i-au fost luate câteva cetăți, Antiochus le răspunse că

între el și Ptolemaeus există și prietenie, și că el va face totul ca în scurtă vreme dîșii să fie și mai strînși uniți printr-o legătură de înrudire. De bună seamă el n-a căutat să ia vreun trofeu, profitînd de soarta vitregă a lui Filip, și nici nu a trecut în Europa ca să lupte împotriva romanilor ; este însă încredințat că se cuvine să fie sub ascultarea sa ținuturile care au aparținut cîndva regatului lui Lysimachus, după înfrîngerea¹¹⁴ căruia, tot ce stăpînise el a ajuns în puterea lui Seleucus, potrivit dreptului războiului¹¹⁵. Pe cînd strămoșii săi erau frămîntați cu alte griji, mai întîi Ptolemaeus și apoi și Filip au pus stăpînire pe unele părți din acest regat, uzurpînd astfel un drept al altuia. De altfel, cine se îndoiește că Chersonesul și ținuturile învecinate ale Thraciei, care sînt în jurul Lysimachiei n-au fost în stăpînirea lui Lysimachus ? El a venit aici potrivit străvechiului său drept să reia în primire acest ținut, să ridice din nou din temelie Lysimachia distrusă de năvălirea thracilor, pentru ca fiul său Seleucus¹¹⁶ să o aibă ca reședință a regatului său.

XLI Pe cînd aceste discuții durau de cîteva zile, a sosit vestea morții regelui Ptolemaeus, veste care, fără a fi din sursă sigură, a contribuit ca totuși convorbirile să nu aibă nici un rezultat. Amîndouă taberele se prefăceau că n-au aflat nimic ; pe de o parte L. Cornelius, care primise însărcinarea soliei la amîndoi regii, și la Antiochus și la Ptolemaeus, ceru un scurt răgaz pentru a lua contact cu Ptolemaeus, dorind să ajungă în Egipt înainte de a se face vreo schimbare în ce privește ocuparea tronului ; pe de altă parte, Antiochus era încredințat că dacă va ocupa atunci Egiptul acesta va fi al său. De aceea, Antiochus, lăsîndu-i pe romani să plece, iar fiului său dîndu-i însărcinarea să rezidească Lysimachia cu toate trupele de uscat, așa cum hotărîse, pornește cu toată flota pînă la Ephes, trimițîndu-și împuterniciți la Quinctius Flamininus pentru ca să trateze alianța cu romanii și să-l convingă că regele nu va întreprinde nici o acțiune.

Navigînd de-a lungul țărmului, Antiochus ajunsese în Lycia¹¹⁷. La Patara¹¹⁸ însă, aflînd că Ptolemaeus e în viață, renunță la hotărîrea de a pleca pe mare cu flota în

Egipt. Îndreptându-se mai întâi spre Cypru¹¹⁹, după ce Antiochus trecu de capul Chelidonium¹²⁰, a fost reținut cîtăva vreme în Pamphylia¹²¹ în împrejurimile râului Eurymedon¹²² din pricina răzvrătirii vislașilor săi. Pornind de acolo către gurile râului Sarus¹²³, l-a prins o groaznică furtună, care i-a scufundat aproape întreaga flotă. Multe vase au fost sparte, multe aruncate pe țărm, multe așa fel înghițite de talazuri încît nici un ostaș n-a mai scăpat cu viață. Acolo au pierit un mare număr din oamenii săi, nu numai din rîndurile gloatei necunoscute ale vislașilor și ostașilor, dar și dintre prieteni de seamă ai regelui. După ce culese rămășițele naufragiaților — situația se înfățișă așa fel încît nu putea să încerce cucerirea Cyprului — Antiochus se înapoie în Seleucia¹²⁴, în fruntea unei oștiri mai puțin arătoasă decît cea cu care plecase. Acolo, după ce porunci ca flota să fie trasă la mal — căci iarna bătea la ușă — regele se duse în Antiochia, în tabăra lui de iarnă.

Așa s-au petrecut lucrurile cu cei doi regi.

XLII La Roma anul acesta au fost desemnați *triumviri epulones*¹²⁵, pentru întia dată, C. Licinius Lucullus, tribunul plebei, autorul legii pentru înființarea acestei funcțiuni, precum și P. Manlius și P. Porcius Laeca. Acești triumviri au dobîndit prin lege dreptul de a purta *toga praetexta*, întocmai ca și pontificii. Însă în cursul aceluia an s-a iscat o mare vrajbă între quaestorii urbani A. Fabius Labeo și L. Aurelius, și întreg colegiul preoților. Era mare nevoie de bani, deoarece se hotărîse ca ultima rată a sumelor¹²⁶, împrumutate pentru război de către particulari, să le fie plătite de către stat. Quaestorii cereau augurilor și pontificilor daidiile de război pe care aceștia nu le achitaseră. În zadar au făcut preoții apel la tribunii plebei; ei au fost nevoiți să plătească pentru toți anii în care nu dăduseră nimic.

În același an s-au stins din viață doi pontifici, care au fost înlocuiți cu consulul M. Marcellus, în locul lui C. Sempronius Tuditanus, care murise ca praetor în Hispania și L. Valerius Flaccus în locul lui M. Cornelius Cethegus. Și augurul Q. Fabius Maximus murise foarte

tînăr, înainte de a ocupa vreo dregătorie ; nici în acel an n-a fost vreunul desemnat ca augur în locul lui. Apoi consulul M. Marcellus a ținut alegerile consulare. Au reușit la alegerile consulare, L. Valerius Flaccus și M. Porcius Cato. Apoi au fost aleși praetori C. Manlius Volso, A. Claudius Nero, P. Porcius Laeca, C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo și P. Manlius.

În acel an aedilii curuli M. Fulvius Nobilior și C. Flamininus au împărțit poporului grîu în valoare de două milioane de ași de aramă, cu doi ași banița. Sicilienii aduseseră acest grîu la Roma, în cinstea lui C. Flamininus și a tatălui său. Flamininus a împărțit onoarea distribuirii cu colegul său.

S-au pregătit și desfășurat cu mare fast în fiecare zi serbările romane, timp de trei zile, în întregime. Aedilii plebei, Cn. Domitius Ahenobarhus și C. Scribonius Curio, au adus în fața judecății poporului pe numeroși arendași ai islazurilor statului. Din amenzile luate de la aceștia, edilii au ridicat în insula Sicilia templul lui Faunus.

Jocurile plebee s-au desfășurat din nou vreme de două zile și cu acest prilej s-a dat și un praznic.

XLIII Consulii L. Valerius Flaccus și M. Porcius Cato, la idele lui Martie, în ziua în care au intrat în funcție, au adus în discuția senatului repartizarea provinciilor. Pentru că în Hispania războiul amenința să izbucnească din nou, senatul a hotărît că este nevoie în Hispania de un comandant din rîndul consulilor și de o oaste consulară ; consulii să se înțeleagă între ei, sau să tragă la sorți provinciile Hispania Citerior și Italia ; dintre cei doi, aceluia căruia îi va cădea la sorți provincia Hispania, să ia cu sine două legiuni și 15 000 de aliași cu nume latin și 800 de călăreți, plecînd cu 20 de nave lungi ; celălalt consul să recruteze două legiuni. Cu aceste trupe să fie apărută provincia Gallia, căci sînt îndeajuns aceste forțe după înfringerea suferită de insubri și de boii, anul trecut. Cato a tras la sorți Hispania, Valerius — Italia.

Apoi și praetorii au tras la sorți. Lui C. Fabricius Luscinus i-a căzut jurisdicția urbană, lui V. Atinius Labeo, cea peste străini, lui Cn. Manlius Volso — Sicilia, lui Ap. Claudius Nero Hispania Ulterior, lui P. Porcius Laeca, —

Pisae¹²⁷, ca să stea în spatele ligurilor; P. Manlius a fost desemnat ca ajutor al consulului în Hispania Citerior.

Lui T. Quinctius Flaminius i s-a prelungit comanda pe încă un an, hotărîndu-se să aibă la dispoziție două legiuni, deoarece dădeau de bănuît nu numai Antiochus și aetolienii, ci chiar și Nabis, tiranul Lacedemonei. Dacă Flaminius mai are nevoie de întregirea efectivelor, consulii au primit porunca de la senat să-i înroleze trupe și să i le trimită în Macedonia.

Lui A. Claudius, în afară de legiunea pe care o comandase Q. Fabius, i s-a încuviințat să-și recruteze 2 000 de pedestrași și 200 de călăreți. S-a decretat un număr egal de recruți pentru pedestrime și cavalerie și pentru P. Manlius în Hispania Citerior, dîndu-i-se și legiunea care avusese în fruntea ei pe praetorul Q. Minucius.

De asemenea pentru P. Porcius Laeca — în drum spre Pisae, în Etruria — s-au decretat pentru regiunile învecinate cu Pisae 10 000 de pedestrași și 500 de călăreți din armata pentru Gallia.

În Sardinia i s-a prelungit comanda lui P. Sempronius Longus.

XLIV După împărțirea în felul acesta a provinciilor, consulii au primit poruncă, potrivit unui decret pontifical, ca înainte de a pleca din cetate, să sărbătorească primăvara sacră¹²⁸, pe care praetorul A. Cornelius Mamula o făgăduise după hotărîrea senatului și cu încuviințarea poporului în vremea consulilor Cn. Servilius și C. Flaminius. Primăvara sacră²⁹ a fost celebrată abia la 21 de ani de la ultima făgăduință.

Tot în același zile a fost ales și sfințit augurul C. Claudius Pulcher, fiul lui Appius, în locul lui Q. Fabius Maximus,— acesta se stinsese din viață anul trecut.

În vreme ce lumea se mira că războiul care izbucnise în Hispania era privit cu nepăsare, a sosit o scrisoare din partea lui Q. Minucius în care arăta că el s-a luptat și a izbutit în bătălia cu Budares și Basadines, căpeteniile hispanilor, lângă orașul Turda^{129 bis}; acolo au fost doborâți 12 000 de vrăjmași, comandantul lor Budares a fost făcut prizonier, iar ceilalți risipiți și puși pe fugă. După ce s-a dat citire acestei dări de seamă s-a micșorat teama privi-

toare la Hispania, din partea căreia lumea se așteptase la un mare război.

Toate grijile s-au îndreptat atunci către regele Antiochus, după ce se înapoiaseră la Roma cei 10 trimiși. Aceștia au vorbit mai întâi despre cele ce s-au petrecut cu Filip și în ce condiții s-a încheiat pace cu acesta, arătând că acum romanii sînt amenințați de izbucnirea unui nou război, nu de mici proporții, din partea lui Antiochus¹³⁰ : „acesta a trecut în Europa în fruntea unei uriașe flote, cu o oaste de uscat fără seamăn, și dacă, datorită unei deșarte nădejdi nu l-ar fi abătut de la planul năvălirii în Egipt, acțiune izvorită dintr-un zvon și mai deșert, întreaga Grece ar fi în curînd cuprinsă de valvă-tăile războiului. Căci nici chiar aetolienii nu se vor potoli, fiind un neam pe de o parte atît de pornit mereu pe vrajbă, pe de alta și mîniat împotriva romanilor. Mai sta înfipt în măruntaiele Greciei ca o cumplită pacoste, Nabis, care acum e tiranul lacedemonienilor, dar curînd, dacă i se va îngădui, va fi al întregii Grecii, fiind deopotrivă cu toți faimoșii tirani și prin firea lor hrăpăreață și prin cruzimi. Dacă lui Nabis i s-ar încuviința stăpînirea Argosului, situat în inima Peloponezului, întocmai ca o fortăreață, după plecarea oștilor romane în Italia, zadar nic Grecia va fi eliberată de sub jugul lui Filip, dacă în locul unui rege de pe meleaguri mai îndepărtate va avea stăpîn pe acest tiran stabilit în apropierea ei“.

XLV În vreme ce acești oameni cu atîta autoritate aduceau la cunoștința senatului, fapte pe care ei înșiși le cercetaseră la fața locului, și care prezentau o importanță mai mare, senatul a găsit de cuviință să discute despre tiranul Nabis pentru că Antiochus, dintr-un motiv oarecare, se duse în Syria.

Multă vreme s-a dezbătut dacă e îndeajuns temeiul de a se declara război, sau de a i se încuviința lui T. Quinctius să procedeze cum va socoti că e mai bine în interesul republicii; în ce privește situația lui Nabis Lacedemonianul, senatul a dat în seama lui T. Quinctius Flamininus această rezolvare, încredințat că această chestiune clară, fie zorită, fie amînată, nu afîrnă atît de greu în cumpănă față de interesele supreme

ale republicii. Mai întâi se cuvine să se observe ce au de gînd să facă Hannibal și carthaginezii, dacă romanii vor porni războiul cu Antiochus.

Și oamenii din tabără potrivnică lui Hannibal, scriau aceleași lucruri căpeteniilor romane, cu care fiecare întreținea legături de ospetie, „că Hannibal a trimis soli și scrisori la Antiochus și că din partea regelui s-au înfățișat la Hannibal într-ascuns împuterniciții săi: așa cum pe fiecare nu le poți împlinzi prin nici un mijloc, la fel de neînduplecat și de neîmpăcat este sufletul lui Hannibal: se tînguie că tînjește cetatea carthagineză de ședere și lîncezeală, suspină din pricina brațelor încrucișate și că nu poate fi trezită la viață decît prin zăngănirea armelor“. Amintirea trecutului război nu numai purtat de acesta singur, dar și pornit de el, dădeau temei acestor spuse.

Hannibal înverșunase împotriva sa printr-o nouă faptă, mulți oameni de seamă din Carthagina.

XLVI În această cetate, în vremea aceea era la cîrma statului, fiind atotputernică, tagma judecătorească, cu atît mai mult, cu cît judecătorii erau pe viață. Averele, renumele și viața tuturor atîrna de puterea lor. Cine ar fi adus o jignire numai unuia din această tagmă, îi avea pe toți potrivnici, și nu lipsea nici acuzatorul care să-l învinuie în fața unor judecători potrivnici. În vremea regimului autotputernic al judecătorilor (care, dispunînd de prea multă putere, nici nu se purtau cu omenie). Hannibal, fiind desemnat praetor, ordonă să i se înfățișeze quaestorul. Aesta nu ținu cîtuși de puțin seama de această poruncă, pentru că pe de o parte el făcea parte din tabără potrivnică, iar pe de alta din quaestură el avea să păsească la treapta judecătorească, ordinul cel mai puternic din stat și nutrea de pe acum simțămintele viitorului său rang. Într-adevăr, Hannibal, socotind o înjosire pentru el această purtare, trimise la quaestor un pristav ca să-l ridice. Luat pe sus pînă în adunarea poporului, Hannibal i-a adus învinuiri nu numai quaestorului, ci mai ales tagmei judecătorești, din pricina mijloacelor cărora, nici legile nici magistrații nu mai însemnau nimic. Și cînd Hannibal a băgat de seamă că discursul său e ascultat în chip pri-

elnic și că purtarea asupraitoare a judecătorilor e supărătoare chiar și pentru libertatea celor mai neînsemnați oameni, a propus o lege care a intrat numaidecît în vigoare și prin care se prevedea ca judecătorii să se aleagă în fiecare an, și nici un judecător să nu se mai aleagă doi ani la rînd. Numai că în măsura în care Hannibal cîștigase de partea sa dragostea poporului, prin această inițiativă, în aceeași măsură supăraseră simțămintele unei mari părți din frunțașii Carthaginei.

El a mai adăugat și un alt fapt, prin care, deși era în sprijinul binelui obștesc, Hannibal a zădărit împotriva sa vrăjmășiile multora.

Veniturile statului se iroseau fie datorită nepăsării, fie pentru că erau însușite și împărțite ca niște prăzi între unii frunțași și magistrați; pe lîngă aceasta le lipseau sumele de bani care se plăteau ca tribut romanilor în fiecare an, și locuitorii erau amenințați de biruri apăsătoare.

XLVII După ce Hannibal și-a dat seama cît erau de mari veniturile statului de pe urma transporturilor pe uscat și pe apă și în ce scop se întrebuințau, ce sume se cheltuiau pentru nevoile obișnuite ale republicii și ce sume se iroseau prin însușiri, el a declarat în adunare — și s-a ținut de făgăduială — că după achitarea sumelor de bani rămase neplătite, după trecerea tributului pe seama particularilor, republica carthagineză va fi destul de bogată pentru a achita romanilor sumele datorate.

Atunci însă aceia care-și însușiseră banii statului vreme de cîtiva ani și care acum erau înspăimîntați, de parcă le-ar fi fost răpite averile lor; și în același timp învrăjbiți și înverșunați că li s-a luat din mîini orice puțință de jaf, îi întăriteau împotriva lui Hannibal pe romanii care, la rîndu-le, căutau pricină de ură. P. Scipio Africanus s-a împotrivit multă vreme acestei atitudini; socotind că nu e la înălțimea demnității poporului roman să sprijine ura acuzatorilor lui Hannibal și să amestece autoritatea statului roman în urzelile taberelor politice carthagineze; pentru romani este îndeajuns faptul că l-au biruit pe Hannibal; ei nu trebuie, asemenea unor acuzatori, să-i aducă învinuiri, să-l citeze și să-l judece; în cele din

urmă totuși, dușmanii lui Hannibal au înduplecat senatul roman să trimită împuterniciți la Carthagina care să-l învinuiască pe Hannibal în fața senatului, de acolo că întreține legături cu regele Antiochus și că urzește din nou războiul. Cei trei trimiși romani erau Cn. Servillius. M. Claudius Marcellus și Q. Terentius Culleo.

După ce aceștia sosiră la Carthagina în urma îndemnului dușmanilor lui Hannibal, celor care îl întreba care e pricina sosirii lor, romanii le răspunseră că au venit să curme neînțelegerile ivite între Masinissa, regele numizilor și carthaginezii. Îndeobște s-a dat crezare acestui fapt : numai Hannibal nu se înșela că romanii îl caută pe el și că numai astfel s-a acordat pace carthaginezilor, ca să se ducă împotriva sa un război necruțător. De aceea Hannibal a hotărât să-și plece capul în fața vremurilor și a ursitei sale și, după ce și-a pregătit dinainte toate cele trebuincioase pentru a fugi, ca să înlătore orice bănuială, toată ziua s-a tot plimbat prin for, însă cum s-a lăsat umbrele amurgului, îmbrăcat cu straie obișnuite, a ieșit pe poarta cetății, însoțit de doi tovarăși care nu știau ce țintă urmărește el.

XLVIII După ce caii au fost gata în locul unde poruncise în cursul nopții, Hannibal a trecut la Byzacium¹³¹ — așa i se spunea acelei regiuni — și a doua zi ajunse la mare la palatul său situat între Acylla¹³² și Thapsus¹³³. Acolo s-a imbarcat pe un vas pregătit și echipat cu vîslași.

În felul acesta a părăsit Hannibal patria a cărei soartă a tînguit-o mai mult decît pe a sa. În aceeași zi a trecut în insula Cercina¹³⁴. Cum acolo în port a găsit cîteva vase feniciene de transport, încărcate cu mărfuri, și pentru că la debarcarea sa de pe navă lumea a dat buzna să-l salute, celor care l-au întrebat unde pleacă, Hannibal le-a poruncit să spună pretutindeni că el a fost trimis ca sol la Tyr. Totuși, pentru că se temea că nu care cumva vreunul din acele vase plecînd noaptea la Thapsus sau la Hadrumentum, să dea de veste că el a fost văzut la Cercina, după ce porunci să se pregătească cele trebuincioase pentru oficierea unui sacrificiu, ordonă să fie poftiți și comandanții vaselor și neguțătorii ; totodată ei au fost ru-

gați să aducă pînzele și antenele de pe nave, pentru ca să se facă un umbrar pentru cei ce luau masa pe țărm — căci atunci întîmplător era chiar toiuul verii. Acel ospăț a fost pregătit și sărbătorit în cursul acelei zile cu tot fastul pe care-l permiteau împrejurările și momentul. Masa s-a prelungit pînă noaptea tîrziu, bîndu-se vin zdravăn. Hannibal, fiindcă avu la îndemîină destulă vreme ca să-i păcălească pe cei ce erau în port, ridică ancora navei sale. Cînd în sfîrșit a doua zi s-au sculat și ceilalți meseni, toropiți de somn și de petrecere, pe lîngă faptul că era tîrziu, au mai pierdut cîteva ore și cu întoarcerea la vase și cu potrivirea pînzelor și echipamentului navei.

La Carthagina, mulțimea norodului, deprinsă să-i facă mereu vizite lui Hannibal în locuința sa, s-a îmbulzit și de astă dată în pridvorul casei sale. Cînd s-a răspîndit pretutindeni știrea că Hannibal nu mai apare, gloatele s-au adunat în piață ca să-i întrebe unde se află căpetenia cetății lor. Și unii spuneau că Hannibal și-a pregătit fuga — ceea ce și era de fapt — alții însă că a fost răpus mișelește de romani; datorită acestui fapt lumea fremăta tot mai aprig. Ai fi putut vedea atunci, după chipurile diferite ale oamenilor, că unii erau pentru Hannibal, alții împotriva lui, întocmai ca într-o cetate, în care cetățenii sînt dezbinați în direcții potrivnice prin ura ce și-o nutresc unii altora. În sfîrșit, mai pe urmă li s-a dat de veste că acesta a fost văzut la Cercina.

XLIX Și după ce trimișii romanilor au declarat în senatul carthaginez că senatorii romani au aflat mai înainte de faptul că regele Filip ațîțat din răspuțeri de Hannibal, a pornit război cu poporul roman, iar de astă dată tot el a trimis scrisori lui Antiochus și ștafete la aetolieni, cu care a urmărit să împingă Carthagina la ruperea tratatului, și că de bună seamă Hannibal n-a plecat în altă parte decît la regele Antiochus, el nu se va potoli pînă nu va aprinde războiul pe întregul pămînt. Dacă punii vor să dea satisfacție poporului roman, nu trebuie să lase fapta lui Hannibal nepedepsită, dovedind că ceea ce a săvîrșit el s-a făcut din propria-i vrere fără știrea statului carthaginez. Carthaginezii au răspuns că

ei vor face ceea ce vor hotări romanii că e drept să facă.

Hannibal ajunse la Tyr după o călătorie lipsită de neajunsuri ; acolo a fost primit cu tot felul de onoruri de întemeietorii Carthaginei, ca într-o a doua patrie, el, un bărbat atît de vestit pretutindeni. După un popas de cîteva zile la Tyr, porni mai departe cu nava spre Anti-ochia. Acolo auzi că regele a plecat în Asia și că fiul lui Antiochus s-a dus la Daphne ca să prezideze solemnitatea jocurilor ; Hannibal a fost primit cu toată atenția de aceasta din urmă, dar totuși n-a zăbovit și a pornit mai departe.

Pe regele Antiochus l-a întîlnit apoi în Ephes, numai că acesta șovăia încă în sufletul său, neștiind ce să facă în privința războiului cu romanii. Însă sosirea lui Hannibal a atîrnat greu în cumpănă, căci l-a hotărît pe rege la război.

Totodată și simțămintele aetolienilor s-au înstrăinat de romani, rupînd alianța, pentru că împuterniciții lor cerînd pentru Aetolia Pharsalus și Leucas și alte cîteva cetăți, potrivit celui dintîi tratat, senatul roman i-a trimis din nou la T. Quinctius.

CARTEA XXXIV

I În răstimpul marilor războaie unele abia sfârșite, altele amenințind să izbucnească¹, s-a întâmplat un fapt, deși neînsemnat pentru a fi pomenit, din care s-a iscat o mare vrajbă din pricina pornirilor pătimase. Tribunii plebei, L. Valerius și M. Fundanius, au propus în adunarea poporului desființarea legii Oppia². Tribunul plebei, M. Oppius, propusese pe vremea consulatului lui Q. Fabius și Ti. Sempronius³, în toiul războiului punic, această lege⁴ prin care „era interzis oricărei femei să aibă mai mult de o jumătate de uncie de aur, să se îmbrace în veșminte țipătoare⁵, sau să se plimbe în trăsură trasă de cai, prin Roma sau prin vreun alt oraș. sau prin împrejurimi, mai mult de o mie de pași⁶, cu excepția participării la sacrificiile publice“. Tribunii plebei, M. și P. Iulius Brutus⁷, susțineau menținerea legii Oppia, declarând că nu vor îngădui abrogarea⁸ ei. La tribună se înfățișau mulți nobili fie pentru a o susține, fie pentru a o combate. Capitoliul era înțesat de mulțimea celor care sprijineau legea sau i se împotriveau; matroanele nu mai puteau fi oprite să iasă din pragul locuințelor lor, nici de autoritatea mai marilor cetății, nici de buna cuviință, nici de respectul cuvenit soților lor, ci se înbulzeau umplînd toate ulițele orașului și toate intrările spre for. Ele îi rugau pe bărbații care coboriseră și mergeau în for că acum cînd republica înflorește, cînd din zi în zi propășește bunăstarea fiecăruia, a tuturor, să li se îngăduie și matroanelor să se bucure de podoabele lor de altădată. Puhoiul femeilor se îngroșa din zi în zi; li se alăturau

chiar și cele din alte orașe și din târgurile din împrejurimi. Ele îndrăzneau să le așină calea și să-i roage chiar pe consuli și praetori și pe alți dregători. Însă mai neînduplecat ca toți în fața oricărei rugăminți era consulul M. Porcius Cato, care a rostit următoarea cuvîntare în sprijinul legii propuse spre aprobare.

II „Quiriți! Noi azi am fi avut mai puțin de furcă cu toate femeile dacă fiecare dintre noi ar fi îndrumat pe mama familiei sale să respecte dreptul și însemnătatea bărbatului său; acum libertatea noastră înfrîntă în cămin, din pricina neputinței noastre, este călcată în picioare și zdrobită de nestăpînirea femeilor, chiar și aici în for, și pentru că n-am fost în stare să le înfruntăm acasă pe fiecare în parte, tremurăm aici în fața tuturor femeilor. Într-adevăr, eu socoteam că e o legendă plăsmuită aceea că pe o insulă oarecare, în urma unei urzeli din partea femeilor, tot neamul bărbătesc a fost nimicit⁹. Din partea nici unui alt neam nu ne va pîndi o primejdie mai mare, ca din partea femeilor dacă le vom îngădui să se adune laolaltă, să se consfătuiască la un loc și să chibzuiască într-ascuns. Și eu cu greu mă dumiresc în mintea mea dacă e mai urîță fapta sau exemplul pe care îl dau femeile. Una din aceste două ne privește pe noi, consuli, și pe ceilalți magistrați; cealaltă, mai mult pe voi, quiriți. Căci de hotărîrea voastră, a celor care aveți să vă duceți acum la vot, depinde dacă ceea ce vi se propune vouă să votați este în interesul republicii, sau nu. Această răzvrătire a femeilor, fie că a izbucnit de la sine, fie de bună seamă din îndemnul vostru, M. Fundanius și L. Valerius, nu știu dacă vina poate fi pusă în seama mai marilor cetății, sau dacă vă roșește mai mult obrazul vostru, al tribunilor, sau al nostru, al consulilor: al vostru, dacă v-ați stîrnit femeile aducîndu-le aici pentru a răscoli învrăjbirile tribunilor; al nostru, dacă, așa cum am fost nevoiți să primim condițiile plebei cîndva în urma retragerii¹⁰ lor, și acum la fel vom fi nevoiți să le admitem prin retragerea colectivă a femeilor noastre.

Într-adevăr, puțin mai înainte am străbătut prin mijlocul convoiului de femei pînă în for nu fără să roșesc

intrucîtva. Căci dacă nu m-ar fi reținut mai mult respectul de cinstea și demnitatea față de fiecare femeie în parte decît a tuturor laolaltă, pentru a nu fi văzute că au fost dojenite de un consul, le aş fi spus: «Ce fel de obicei e acesta să dați buzna în adunările publice și să astupați drumurile și să le ațineți calea unor bărbați străini? Această rugămintă n-ați putut-o adresa fiecare din voi, acasă, soților voștri? Oare sînteți mai drăgăstoase cînd vă aflați în fața altora decît acasă, cu alți bărbați decît cu ai voștri?» De altfel, într-adevăr, nici în căminul vostru, în măsura în care simțul rușinii ar fi reținut pe matroane sub îngrădirile impuse de legile ei, nu s-ar fi convenit ca voi să vă îngrijiți ce legi se propun sau se desființează aici. Strămoșii noștri n-au îngăduit niciodată ca vreo femeie să săvîrșească o faptă, nici măcar de interes personal, fără consimțămîntul tutorelui¹¹ ei, și au ținut ca femeile să fie sub ascultarea părinților, fraților, soților; în schimb, noi, — dacă așa place zeilor! — le permitem să se vîre în treburile publice și să se amestece cu noi aproape și în for și în adunările poporului, și la alegeri. Căci ce altceva fac acum femeile colindînd străzile și pe la răscruci, în afară de faptul că unele sprijină propunerea tribunilor, iar altele sînt de părere că legea trebuie desființată? Dați frîu liber firii lor nestăpînite și pornirilor lor nedomesticite, și atunci să mai nădăjduiți că vor avea o măsură în poftele lor, dacă voi nu o veți face. Această opreliște e cea mai neînsemnată dintre acelea pe care femeile le îndură cu sufletul neîmpăcat, fiind obligate fie de moravuri, fie de legi, să le respecte. Femeile jinduiesc după libertate, ba chiar să n-aibă nici un fel de îngrădire în toate privințele (dacă vrem să spunem adevărul). Și atunci dacă vor cuceri astăzi acest drept, ce vor mai încerca mîine?

III Aruncați-vă o privire înapoi asupra tuturor legilor femeilor, prin care strămoșii voștri le-au pus stavilă pornirilor lor pătimașe, și datorită cărora le-au făcut să fie supuse bărbaților lor; deși ele sînt ținute în chingi de aceste legi, totuși abia puteți să le înfrînați. Ce? Credeți oare că dacă veți îngădui acum să-și însușească cîte un drept, să vi le smulgă unul cîte unul, și pînă la urmă să fie

deopotrivă cu bărbații le veți mai putea voi răbda? Îndată ce vor începe să vă fie egale, femeile vor fi numai-decît mai presus decît voi. Pe Hercules, ele se împotrivesc să se facă vreo nouă propunere împotriva lor: nu se roagă pentru înlăturarea unui drept, ci a unei nedreptăți, ar zice cineva. Ba, mai mult, ele cer să desființați legea a cărei propunere voi ați încuviințat-o prin votul vostru, pe care ați aprobat-o prin aplicarea și practica atîtor ani: adică înlăturînd această lege să le călcați pe celelalte. Nici o lege nu poate mulțumi îndeajuns pe toată lumea; se urmărește scopul ca legea să fie în folosul majorității și al statului. Dacă o măsură legală va aduce vreo pagubă cuiva personal și acesta va căuta s-o distrugă și s-o desființeze, ce rost ar mai avea să se voteze în adunarea poporului legi, pe care apoi cei împotriva cărora au fost votate să le poată înlătura? Totuși, eu vreau ca voi să vă dați seama care-i temeiul pentru care matroanele aleargă atît de tulburate prin oraș și cu greu se stăpînesc să nu dea buzna chiar în for și în adunarea poporului. Oare pentru ca să fie răscumpărați de la Hannibal părinții, bărbații, copiii, frații lor? E departe o asemenea situație: și de-a pururi să fie scutită republica de o asemenea soartă! Totuși, cînd a fost o atare situație, voi ați refuzat răscumpărarea, în pofida îndreptățitelor lor rugăminți. Dar pe acele femei nu le-a întrunit laolaltă nici dragostea și nici îngrijorarea, ci un motiv religios: aveau de gînd să primească pe Mama Idaea¹², care sosea din Pessinunt, din Phrygia. Ce temei vrednic de a fi amintit însuflețește femeile pentru această atitudine de răzvrătire? «Ca să fim scînteietoare prin podoabele de aur și prin veșmintele de purpură — mi se spune; — ca să ne plimbăm prin oraș în calești în zilele de sărbătoare și de lucru ca unele care am triumfat asupra unei legi înfrînte și desființate în urma luării și smulgerii voturilor voastre; ca să nu mai avem nici o îngrădire în fața cheltuielilor și nici a luxului?»

IV De multe ori m-ați auzit pe mine cînd mă plîngeam nu numai de cheltuielile femeilor, de multe ori chiar de ale bărbaților, și nu numai ale simplilor particulari, ci chiar de ale magistraților: cetatea e măcinată de două

patimi felurite una față de alta, zgîrcenia și risipa, năpastă care a năruit toate marile imperii. Cu cît din zi în zi este mai înfloritoare starea republicii, cu cît crește și imperiul roman, — iată că acum, am trecut în Grecia și în Asia, pline de ademeniri pentru tot felul de pofte, și ne-am însușit înseși comorile regilor, — cu atît mă îngrozesc mai mult: nu cumva aceste tezaure să pună ele stăpînire pe noi, în loc ca noi să le stăpînim pe ele. Statuile¹³ aduse din Syracusa au fost vrăjmașe față de acest oraș, credeți-mă! Am auzit destul de mulți cetățeni proslăvind și minunîndu-se în fața podoabelor Corintului¹⁴ și Athenei și luînd în derîdere statuetele de lut ale zeilor romani. Eu însă dau mai mare însemnătate tot zeilor noștri; ei ne sînt prielnice și nădăjduiesc să ne fie la fel și în viitor dacă vom îngădui să sălășluiască mai departe în locașurile lor.

Pe vremea părinților noștri, Pyrrhus¹⁵ a ispitit cu daruri prin trimisul său, Cineas, nu numai sufletele bărbaților, ci și pe ale femeilor. Și legea Oppia încă nu fusese propusă în scopul îngrădirii luxului femeilor; cu toate acestea nici una dintre femeile romane n-a vrut să primească atunci vreun dar. Care credeți voi că a fost temeiul? A fost același pentru care strămoșii voștri n-au fost nevoiți să sancționeze nimic prin vreo lege în această privință, pentru că nu exista atunci nici un fel de lux care să fie îngrădit. Așa cum se cuvine să cunoști mai întii bolile, și apoi leacurile lor, la fel și poftele pătimăse s-au ivit înaintea legilor, care le-au pus îngrădiri. Ce a determinat crearea legii Licinia¹⁶ relativă la posesorii a 500 de jugăre, decît numai nesăturata lăcomie a acestora de a-și spori mereu moșiile? Ce anume a provocat apariția legii Cincia¹⁷ împotriva darurilor și recompenselor, decît numai faptul că plebea începuse să devină tributară și birnică senatului? De aceea nu e de loc de mirare că nu s-a simțit nevoia nici de legea Oppia, nici de alta ca să îngrădească cheltuielile femeilor în vremea cînd ele nu primeau nici măcar aurul și nici purpura oferite în dar. Dacă Cineas ar colinda azi orașul cu acele daruri, ar găsi stînd pe străzile orașului multe amatoare care să le primească! Eu nu pot să mă dumiresc măcar care este

pricina sau temeiul unor astfel de patimi! Este în adevăr o pornire firească să te simți cuprins de rușine sau de ciudă când vezi că unuia îi este îngăduit să aibă ceva ce ție nu-ți e permis; când însă toate femeile se gătesc deopotrivă, de ce se mai teme fiecare dintre voi că e privită de sus de celelalte? De bună seamă, cel mai nepotrivit lucru este ca cineva să se simtă rușinat din pricina cumpătărilor și sărăciei sale, dar tocmai împotriva ambelor neajunsuri vă apără această lege, de vreme ce nu îngăduie să aveți ceea ce nu aveți. «Dar tocmai punerea mea pe aceeași treaptă cu alta n-o pot răbda» — spune cea bogată. «De ce să nu mă fălesc cu aurul și purpura ca să mă vadă toată lumea?» De ce să stea ascunsă sărăcia unor femei sub acoperământul acestei legi, așa fel încît să pară că ar avea, fiindcă nu este îngăduit de lege să arate? Oare, cetățeni, vreți să aruncați sămînță vrăjbei în soțiile voastre, pentru ca cele bogate să vrea să aibă ceea ce nici una din celelalte nu poate avea, iar cele sărace să se întindă peste puterile lor, pentru a nu fi privite din această pricină cu ochi răi? Numai vă va începe să li se înroșească obrazul atunci cînd nu vor avea nici un motiv, în schimb cînd se va cuveni într-adevăr să se rușineze, nu se vor mai rușina. Cea cu dare de mîna își va face rost de găteli dintr-ale sale proprii, cea care nu va avea, le va cere soțului său. Vai și amar și de bărbatul care va fi rugat stăruitor și de cel care nu va fi rugat, cînd va vedea că altul i-a dăruit unei femei, ceea ce el nu i-a putut dărui! Acum femeile se adresează îndeobște în piața publică unor bărbați străini, și ceea ce e mai supărător, le cer lege și voturi, și din partea unora au și obținut incuviințarea. Această lege însă va fi și în dauna intereselor tale și împotriva avutului tău, și a copiilor tăi. Îndată ce legea va înceta să pună o stavilă cheltuielilor soției tale, atunci tu niciodată n-o vei mai stăpîni. Să nu credeți, quiriți, că situația se va înfățișa cum a fost înainte de a se vota această lege. Ești mai la adăpost dacă nu aduci învinuiri unui ticălos, decît dacă îl ierți: la fel și luxul și risipa, dacă n-ar fi fost zădărite, ar fi fost mai lesne de îndurat din partea lor, decît vor fi acum, întocmai ca și fiarele cărora li se va da drumul

după ce au fost întăritate. Eu sînt de părere, quiriți, că nu trebuie desființată în nici un chip legea Oppia. Doresc ca tot ce veți face, toți zeii să vă ajute să duceți la bun sfîrșit!“

V La sfîrșitul acestei cuvîntări, după ce tribunii plebei, care declaraseră că se vor împotrivi desființării legii, au adăugat cîteva cuvinte în același sens, L. Valerius a rostit următorul discurs în sprijinul propunerii făcute de el:

„Dacă numai niște simpli particulari ar fi venit în fața noastră, fie pentru a sprijini, fie pentru a combate ceea ce propunem noi, aș socoti și eu că s-a vorbit îndeajuns despre această lege și de către unii și de către alții, și aș fi așteptat în liniște votul vostru; acum însă, de vreme ce însuși consulul M. Porcius, un bărbat foarte serios, a combătut propunerea noastră nu numai cu autoritatea lui care atîrnă îndeajuns de greu prin ea însăși în cumpănă, ci printr-un discurs și lung și îngrijit, e nevoie să-i răspund în cîteva cuvinte. El totuși a cheltuit mai multe vorbe cu dojenirea matroanelor decît cu combaterea propunerii noastre: și aceasta, ca să stîrnească îndoiala dacă ceea ce fac femeile — și el nu aprobă — fac din propriul lor imbold sau dacă nu cumva din îndemnul nostru. Eu voi apăra cauza însăși, nu pe noi, deoarece învinuirile consulului sînt vorbe; nu aduce nici o faptă ca temei. El a rostit cuvinte ca: «întrunire» și «răzvrătire», cîteodată a pomenit de «retragarea colectivă a femeilor», pentru că femeile v-au rugat în public ca acum cînd este pace și republica în înflorire și fericire, să desființați legea, întocmită în vremurile de război. Eu știu că aceste cuvinte, precum și altele, sînt vorbe mari — care sînt într-adins căutate pentru a exagera realitatea. Cu toții știm că M. Cato nu e numai un orator aspru, ci din cînd în cînd chiar înspăimîntător, cu toate că prin firea lui e un om blind. Căci, la urma urmei, ce fapt nou au săvîrșit femeile, de vreme ce s-au înfățișat într-un număr atît de mare în piața publică pentru o chestiune care le privește pe ele? Oare n-au mai apărut niciodată în public în trecut pînă în această vreme? Voi răsfoi însăși scrierea ta *Originile*¹⁸ pentru a te combate. Află deci de cîte ori au făcut femeile acest lucru și

chiar totdeauna pentru binele obştesc. La început, pe vremea domniei lui Romulus, şi pe cînd romanii se măsurau în lupta chiar în mijlocul forului, după ce Capitoliul fusese cucerit deja de sabini, nu s-a pus oare capăt bătăliei numai în urma grabnicei intervenţii a femeilor, aşezate la mijloc între cele două linii de bătaie? Ce după alungarea regilor, după ce legiunile volsclilor avîndu-l în frunte pe M. Coriolanus¹⁹ şi-au aşezat tabăra la a cincea piatră militară, oare nu matroanele au fost acelea care au întors din drum trupele vrăjmaşe care ar fi năruit acest oraş? Apoi cînd Roma a fost cucerită de galli, cu ce bani a fost răscumpărată cetatea? Oare nu matroanele au fost acelea care au adus aurul în piaţa publică, toate învoindu-se în această privinţă? În ultimul război (ca să nu pomenesc de fapte prea vechi), atunci cînd a fost nevoie de bani, oare nu văduvele au fost acelea care au ajutat vistieria statului, şi în vreme ce erau chemate şi zeităi noi pentru a ne sprijini, căci căzusem în restrişte, nu matroanele au fost acelea care au plecat de pretutindeni pînă la mare, ca s-o primească pe zeiţa Mater Idaea? «Nu sînt aceleaşi temeuri!» — ar zice cineva! Însă nici eu nu mi-am propus să asemui temeurile şi e de ajuns să arăt că nu s-a petrecut nici un fapt nou. Însă nimeni n-a fost cuprins de mirare că în chestiuni care privesc îndeobşte pe toţi bărbaţii s-au amestecat şi femeile, şi în schimb sîntem uimiţi de cele ce au făcut ele într-o chestiune care le priveşte anume numai pe ele? Dar la urma urmei ce au făcut femeile? Grozav de fudule urechi mai avem noi, zău, dacă nouă, ca stăpîni, nu ni-e silă de rugămintile sclavilor, şi în schimb ne revoltăm cînd ne roagă nişte femei cinstite.

VI Vin acum la chestiunea care e în discuţie. Consulul, în cuvîntarea lui, a arătat două aspecte: el şi-a arătat indignarea îndeobşte pentru desfiinţarea oricărei legi. şi îndeosebi împotriva legii care a fost propusă în scopul îngrădirii luxului femeilor. Acea parte din cuvîntarea sa în care a vorbit despre legi, în general, a părut vrednică de un consul; cea de-a doua, împotriva luxului, se potrivea cu moravurile sale, foarte aspre. Dar există primejdia ca nu cmva să fiţi prinşi de vreo părere greşită, dacă nu

vă voi dovedi netemeinicia ambelor sale susțineri. Într-adevăr, nu se cuvine să se desființeze nici una din acele legi care au fost create nu pentru o vreme oarecare, ci pentru vecie și în scopul de a ne folosi de ele în permanență; o astfel de lege nu trebuie să se desființeze decât numai dacă sau experiența ne împune să renunțăm la ea, sau când, datorită schimbării situației politice din stat, legea nu mai este de trebuință; dar la fel sînt încredințat că și legile cărora numai împrejurările le-au dat naștere, legile pieritoare ca să zic așa, trebuie abrogate o dată ce acele împrejurări au dispărut; în vreme de pace sînt desființate legile aduse de război, în vreme de război se înlătură de cele mai multe ori cele din vreme de pace, așa cum un corăbier într-un fel cîrmuiește nava pe vreme bună și altfel pe furtună. Deoarece temeiul acestei deosebiri se bizue pe însăși firea lucrurilor, atunci legea pe care noi o desființăm, la urma urmei, din care categorie face ea parte? Oare aceasta e o lege veche, din epoca regilor, care a apărut o dată cu întemeierea Romei însăși? Oare face parte din acele legi scrise mai pe urmă, în cele 12 table de către decemvirii aleși pentru a înfăptui un cod de legi? De vreme ce strămoșii noștri au socotit că nu se poate apăra cîntea matroanelor fără aceste legi, oare am ajuns noi să ne temem ca o dată cu abrogarea acestei legi să nu se desființeze și cîntea și curătenia sufletească a femeilor? Însă cine nu știe că această lege e nouă și că a fost înfăptuită cu 20 de ani înainte, pe vremea consulilor Q. Fabius și Ti. Sempronius. Cîtă vreme matroanele au viețuit atîția ani în cea mai desăvîrșită neprihănire, la urma urmei și fără această lege, de unde se poate ivi vreo primejdie, că în urma desființării acestei legi, matroanele au să se desfete în lux și risipă? Căci dacă legea aceasta, sau cea veche, a fost înfăptuită ca să pună capăt poftelor dezmățate ale femeilor, atunci ar trebui să ne fie teamă ca nu cumva să se trezească din nou poftele o dată cu desființarea legii. Numai că împrejurările înseși vor dovedi pentru ce s-a creat legea.

În Italia, Hannibal, după ce ne-a biruit la Cannae, a pus stăpînire întîi pe Tarentum, apoi pe Alpi și la urmă pe Capua. Se învedera că avea să înainteze cu oastea sa către orașul Roma. Aliații se rupseseră de noi; nu mai

aveam ostași pentru întregirea efectivelor, nici marinari din rîndurile aliaților pentru echipajele flotei, nici bani în vistierie; cumpărăm sclavi, cărora le puneam arma în mîină cu condiția însă ca prețul să fie achitat stăpînilor lor după terminarea războiului; la fel, publicanii²⁰ declaraseră că ei vor pune la dispoziția statului, cu plata după terminare războiului²¹ cerealele, precum și celelalte mijloace pe care le cereau nevoile războiului. Noi, cetățenii, puneam la dispoziția statului sclavi pentru echipajele de vislași, fiecare potrivit veniturilor noastre, întreținîndu-i pe spezele noastre. Aduceam în tezaurul statului tot aurul și argintul nostru, în urma pildei date în această privință de senatori; văduvele și minorii așijderea puneau la îndemîna vistieriei statului banii lor. Se hotărîse apoi să nu mai avem în locuințele noastre aur și argint lucrat decît o anumită cantitate, și la fel și argint și aramă în monede bătute. Oare în asemenea împrejurări matroanele se lăfăiau în lux și podoabe, încît să fie nevoie de legea Oppia pentru a îngădi aceste apucături, atunci cînd senatul a poruncit să se suspende doliul vreme de 30 de zile, pentru ca nu cumva din pricina jalei tuturor femeilor să se întrerupă sacrificiile pentru Ceres? Oare cine nu-și dă seama că această lege a apărut din pricina lipsurilor și nenorocirilor cetății, de vreme ce a trebuit ca toți cetățenii să vină cu banii lor personali pentru ușurarea nevoilor statului, și că această lege va dăinui, atîta vreme cît va dăinui și cauza apariției acestei legi? Căci dacă, siliți de împrejurări, se cuvine să păstrăm întotdeauna ceea ce a decretat senatul sau a hotărît poporul, atunci pentru ce mai înapoiem particularilor banii? Pentru care temei plătim cu bani gheață furniturile date statului? Pentru ce nu mai cumpărăm sclavi, ca să fie înrolați la oaste? Pentru ce nu mai dăm noi, particularii, vislași, așa cum am dat atunci?

VII Toate celelalte tagme și toți oamenii vor simți schimbarea în mai bine a republicii. Oare nu vor ajunge și la soțiile voastre roadele păcii și ale liniștei obștești? Noi, bărbații, ne folosim de veșminte de purpură; cu prilejul îndeplinirii magistraturilor și preoțiilor ne îmbrăcăm cu *toga praetexta*; copiii noștri se înveșmîntează în

astfel de togă tivită cu purpură, la fel magistrații din colonii și municipii și chiar aici, în Roma, se îmbracă cu *toga praetexta* și categoria aceea atît de neînsemnată a inspectorilor²² de cartier care au dreptul de a purta această podoabă nu numai cît sînt în viață, ci și morți, cînd sînt încinerați. Și noi, în schimb, le vom interzice femeilor folosința purpurii? Și cînd ție, bărbatului, ți-e îngăduit să ai o dungă de purpură pe straiile tale, în schimb pe mama familiei tale n-o vei lăsa să aibă vestuța de purpură, iar calul tău va fi împodobit cu valtrap, ca să fie mai frumos decît îmbrăcămintea soției tale? În faptul că purpura se uzează și se distruge, eu văd un nedrept motiv, dar totuși constituie un oarecare pretext al îndărătniciei voastre. De ce aveți atita răutate și în privința aurului, la care nimic nu se pierde, în afară de prețul lucrăturii lui? În aur găsești mai degreabă un mijloc de sprijin și pentru nevoile personale, și pentru cele obștești, așa cum ați și dovedit. Consulul spunea că nu există nici o rivalitate între femei, una față de cealaltă, atunci cînd nici una nu mai are podoabe. Dar, pe Hercules, cînd văd că soțiilor aliaților cu nume latin li-i îngăduita purtarea unor asemenea podoabe, care lor li s-au luat, nu vor fi toate îndurerate și revoltate, de vreme ce acelea arată ca niște femei de seamă strălucind prin aur și purpură, și în vreme ce se plimbă în trăsură, matroanele romane le însoțesc pe jos, de parcă sediul puterii romane s-ar afla în cetățile acelor și nu în ale lor. Acest fapt ar putea să rănească și sufletele bărbaților; atunci nu vă dați seama cît de jignite vor fi plăpîndeale femei care sînt impresionate chiar de un lucru fără însemnătate? Ele nu pot avea parte de magistraturi, nici de preoții, nici de triumfuri, nici de insemne, nici de decorațiile sau de trofee de război; găteala, podoabele și dichisul, acestea sînt distincțiile femeilor, de acestea se bucură și cu acestea se fălesc; așa denumeau strămoșii noștri lumea femeilor.

Dar ce altceva leapădă femeile în doliu decît purpura și aurul? Și ce îmbracă din nou, după ce s-a sfîrșit doliul? Ce pun cu prilejul rugăciunilor de mulțumire și al slujbelor publice decît niște podoabe mai deosebite? Adică dacă veți desființa legea Oppia, nu va depinde

tot de hotărîrea voastră dacă soția să fie ori nu oprită de la ceva pe care, acum, legea îi interzice? Oare fiicele, soțiile și surorile vor fi mai puțin supuse unora dintre voi? Totuși niciodată o femeie nu se descătușează de tutelă, cîtă vreme ai săi sînt în viață, și ele înșile urăsc libertatea pe care le-o pricinuieste văduvia și moartea părinților. Femeile doresc ca podoabele lor să depindă mai degrabă de buna voastră plăcere decît de legi; și voi se cuvine să le țineți sub ascultarea și sub protecția voastră nu să le socotiți roabele voastre, căci ele vor mai degrabă să vă spună părinți și soți decît stăpîni. Consulul, mai adineauri, întrebuița cuvinte urite, pomenind de răzvrătirea și retragerea colectivă a femeilor. Da, într-adevăr există primejdia ca și ele să ocupe Muntele Sacru sau Aventinul, întocmai ca odinioară plebea învrăjbită. Orice veți hotărî voi, slabele femei trebuie să îndure. Dar și voi, cu cît aveți mai mari puteri, cu atît sînteti datori să fiți mai cumpătați cînd vă folosiți de ele²³.

VIII Puhoiul femeilor a fost cu mult mai mare a doua zi, după ce s-au rostit cuvîntări în sprijinul sau împotriva legii Oppia, revărsîndu-se cu toate în piața publică, de unde, într-un singur convoi, s-au postat în fața porților casei tribunilor care se împotriveau propunerii colegilor lor. Ele nu s-au îndepărtat de acolo pînă cînd acești tribuni ai plebei n-au renunțat la opoziția lor. După aceea nimeni n-a mai stat la îndoială că toți vor vota în unanimitate desființarea legii.

Legea Oppia a fost abrogată după douăzeci de ani de la votarea ei.

După ce legea Oppia a fost desființată, consulul M. Porcius Cato a plecat numaidecît în portul Luna²⁴ cu 25 de vase lungi, dintre care cinci erau ale aliaților, după ce ordonase și oastei să se adune tot acolo. În urma unui edict trimis de-a lungul întregului țărm maritim, după ce a concentrat în portul Luna tot soiul de vase, a plecat de acolo, dînd poruncă flotei să-l urmeze către Portul Pyrineilor²⁵ de unde va porni cu întreaga flotă împotriva dușmanului.

Trecînd pe la poalele munților Ligustini și pe lângă Golful Gallic, toate vasele s-au adunat în ziua pe care o fixase Cato. De acolo s-a ajuns la Rhoda, de unde a fost alungată prin forța armelor garnizoana hispană care se găsea în fortăreață. Din Rhoda, ajutați de un vînt prielnic, romanii au ajuns la Emporiae. Acolo, toate trupele, în afară de marinarii aliați, au fost debarcate pe uscat.

IX Încă de pe atunci cele două orașe ale Emporiei erau despărțite printr-un zid. Într-unul locuiau grecii, de baștină din Phocida, ca și massilienii, iar în celălalt hispanii. Însă pe cînd orașul grecesc avea un intrînd în mare, și era împrejmuit de un zid în lungime de aproape 400 de pași, cel al hispanilor era mai departe de mare, și era înconjurat de un zid lung de 3 000 de pași. Peste aceste două neamuri, divinul Caesar a adus al treilea rînd de coloniști romani, după ce-i biruise pe fiii lui Pompei! Astăzi toate acestea s-au contopit într-unul singur, după ce li s-au acordat cetățenia romană, întîi hispanilor, la urmă și grecilor. Ar fi stîrnit uimire celui care ar fi privit atunci acest oraș care era deschis într-o parte, spre mare, iar în cealaltă, expus primejdiei hispanilor — un neam atît de sălbatic și de războinic; s-ar fi putut întreba cum de s-au putut apăra atunci grecii? Numai disciplina a fost ocrotitoare celor mai slabi, căci, datorită ei, cel ce se teme izbutește să se mențină cît se poate de bine între neamuri mai puternice. Grecii își întăriseră foarte bine acea parte a zidului îndreptată către ogoare, așezînd în această regiune o singură poartă pe care o supraveghea neîntrerupt unul dintre magistrați. În timpul nopții, o treime din cetățeni făceau de strajă pe ziduri; făceau de strajă sau schimbau rondurile nu ca o simplă deprindere, ori ca dovadă că respectă legea, ci ca și cum însuși dușmanul s-ar fi găsit în fața posturilor lor. Grecii nu primeau în orașul lor pe nici un hispan. La rîndul-le, nici ei nu ieșeau de fel, cu nesocotință, din oraș spre aceștia. În schimb, înspre mare erau slobode toate ieșirile. Pe poarta dinspre orașul hispanilor, grecii nu ieșeau niciodată altfel decît în număr mare,

cam a treia parte, cei care fuseseră de strajă în noaptea trecută. Ieșirea din oraș pe uscat era necesară pentru că hispanii, nepricépîndu-se la navigație, pe de o parte, se bucurau de schimburile comerciale cu grecii, și ei voiau să cumpere mărfurile care se aduceau pe mare din țări străine, iar pe de altă parte, doreau să-și vîndă și ei roadele ogoarelor lor. Dorința acestor schimburi reciproce îi forțase pe hispani să-și țină orașul deschis pentru greci. Hispanii se socoteau mai la adăpost datorită și faptului că se simțeau ocrotiți de umbra prieteniei cu romanii, pe care o cultivau cu aceeași credință ca și massilienii, cu toate că erau mai puțin puternici ca aceștia. Chiar atunci hispanii au primit îndatoritori și cu multă bunăvoință pe consul și oastea lui Cato a zăbovit acolo cîteva zile pînă a făcut recunoașterile necesare ca să afle unde sînt și cîte trupe are dușmanul. Și pentru ca în această vreme să nu stea nimeni cu brațele încrucișate, Cato a folosit timpul instruind trupele. Era tocmai anotimpul cînd hispanii își aveau grînele pe arii. De aceea neguțătorii au fost opriți să cumpere cereale și-i trimise la Roma, spunîndu-le: „Războiul se va întreține prin sine însuși“. Pornind din Emporiae, Cato trece prin foc și sabie ținutul vrăjmașilor și pretutindeni lumea fuge îngrozită.

X Tot în aceeași vreme, M. Helvius²⁶, care cobora din Hispania, de dincolo de Ebru, în fruntea unei oști de 6 000 de oameni dați de praetorul Ap. Claudius, întîlnește în cale un puhoi uriaș de trupe de celtiberi ce se năpusteau asupra orașului Ilturgi. Valerius scrie că: „acolo au fost 20 000 de celtiberi, dintre aceștia au fost nimiciți 12 000, iar după supunerea orașului Ilturgi, au fost măcelăriți toți tinerii volnici de a purta armele“. Plecînd de acolo, Helvius a ajuns la castrul lui Cato; pentru că întregul ținut era la adăpost din partea oricărui dușman, după ce a trimis trupele înapoi în Hispania, de dincolo de Ebru, el a plecat la Roma; războiul fiind încununat cu izbîndă, la intrarea lui în cetate a fost primit cu ovații.

Helvius a adus în tezaurul statului 14 732 de libre de argint brut și 17 023 libre de argint în monede bigate²⁷,

precum și alte 120 438 de libre de argint din minele de la Osca²⁸. Temeiul pentru care senatul i-a refuzat triumful a fost că Helvius luptase sub auspiciile altuia, și într-o provincie străină; că se întorsese la doi ani după ce i-a predat înlocuitorului său, Q. Minucius²⁹, provincia, deoarece fusese reținut anul următor pe loc din pricina unei îndelungate și grele boli. De altfel, Helvius fusese sărbătorit cu ovații la intrarea în Roma numai cu două luni înainte de a-și fi celebrat triumful³⁰ urmașul său, Q. Minucius. Acesta a adus cu sine 34 800 de libre de argint, 78 000 de monezi de argint bigat, iar din minele de argint de la Osca 278 000³¹ de libre.

XI Între timp, în Hispania, consulul³² își avea castrul așezat nu departe de Emporiae. Acolo i s-au înfățișat din partea regișorului Bilistages, al ilergeților³³, trei soli între care se găsea și unul din fiii regelui, să i se jeluiască „că fortărețele lui sînt atacate, și că dacă nu i se trimit trupe romane, n-are nici o nădejde de a putea rezistă. Îi sînt îndeajuns 3 000 de ostași, și dacă îi vor veni în ajutor numai atîtea forțe, dușmanii nu vor mai putea rămîne pe loc“. La acestea, consulul răspunse, că este emoționat atît de primejdia, cît și de teama în care se află; însă nu are la îndemînă atîtea trupe, fiindcă nu poate fără a se primejdui pe sine să-și slăbească armata, împărțind trupele, de vreme ce se află nu departe de el însuși forțe foarte mari de vrăjmași cu care el așteaptă din zi în zi să se măsoare în luptă“. Cînd solii aud acest răspuns, cad în genunchi în fața consulului și-l imploră să nu-i părăsească acum, într-o asemenea restriște. Căci dacă sînt neajutorați de romani, încotro au să se îndrepte? Ei nu numai au alt aliat și nici o nădejde nicăieri pe pămînt. În schimb ar fi putut scăpa de primejdii dacă ar fi vrut să-și calce credința și dacă s-ar fi învoit să comploteze cu ceilalți hispani, dar pe ei nu i-a clintit din credință nici o amenințare, nici o primejdie, nădăjduind că vor găsi destul sprijin la romani. Și dacă nu mai au nici un reazem, dacă li se refuză ajutor de către consul, ei îi iau martori pe zei și pe oameni, că siliți și în pofida vrerii lor, îi vor părăsi pe

romani ca să nu pătimească ceea ce au pățimit saguntinii; de aceea vor pieri mai degrabă împreună cu ceilalți hispani, decît singuri.

XII Și într-adevăr, în acea zi, solii au fost lăsați să plece fără răspuns. Consulul a început să fie zbuciumat de o îndoită grijă în noaptea ce a urmat; el nu voia nici să-și părăsească aliații, nici să-și slăbească armata, deoarece acest fapt putea ori să-l întîrzie de a da lupta, ori — dînd lupta — să-l pună în primejdie. A rămas la soluția de a nu-și micșora trupele, pentru ca să pătească între timp vreo rușine din partea vrăjmașilor; de aceea hotărăște să le arate aliaților că, deși situația era grea, să le dea măcar nădejdi în loc de ajutor efectiv. De multe ori, cele închipuite, mai ales în vreme de război, au avut mai mare putere decît cele adevărate, și cel ce-a fost încredințat că va primi vreun ajutor, căpătînd încredere în puterile proprii, nădăjduind și dînd dovadă de îndrăzneală, a scăpat de primejdie de parcă ar fi primit într-adevăr de undeva ajutor.

A doua zi, consulul le răspunse solilor că deși lui îi e teamă să nu-și slăbească forțele sale de luptă dacă vine în sprijinul altora, totuși a precumpănit convingerea că aliații săi se află într-un moment greu gîndindu-se mai degrabă la primejdia lor, decît la situația sa. El poruncește să se dea de veste unei treimi din toate cohortele ostașilor săi să-și pregătească degrabă hrana pe care s-o imbarce pe vase și flota să fie gata în trei zile. Ordonă la doi trimiși să-i dea de știre lui Bilistages și ilergeților toate acestea, iar pe fiul regișorului îl reține în preajma sa, arătîndu-i atenție și dîndu-i daruri. Solii ilergeților n-au plecat de acolo pînă n-au văzut pe ostașii romani imbarcați pe vase; dînd de știre acestea ca un fapt nedezmîntit, au stîrnit vîlvă nu numai în rîndurile lor săi, dar și ale dușmanilor, convinși că acum sosesc romanii în ajutorul ilergeților.

XIII Consulul, după ce a pus la cale și a dus pînă la capăt amăgirea trimișilor ilergeți, dă poruncă ostașilor săi să debarce de pe vase³⁴. Iar el, pentru că se apropia anotimpul în care se puteau desfășura operațiile, își așează

castrul de iarnă la 3 000 de pași de Emporiae. De acolo, lăsînd o neînsemnată garnizoană în castru, își ducea, după cum avea prilej, trupele după prăzi prin ținutul vrăjmașilor cînd într-o parte, cînd într-alta. Romanii porneau astfel de acțiuni cam în vremea nopții, pentru a putea, pe de o parte, să se îndepărteze cît mai mult de tabără, iar pe de alta să-i nimicească pe dușmani atacîndu-i pe neașteptate. În chipul acesta consulul își deprindea și ostașii cei noi cu lupta, și izbutea să pună mîna și pe numeroși prizonieri. Hispanii nu se mai încumetau acum să mai iasă dincolo de întăriturile fortărețelor lor. După ce și-a dat îndeajuns seama și de bărbăția alor săi, și de a vrăjmașilor, Cato porunci să fie chemați la adunare tribunii și praefecții și toți călăreții și centurionii.

„A venit vremea — spuse el — așa cum de multe ori ați dorit — în care să aveți prilej de a vă dovedi vitejia; pînă acum v-ați războit mai mult ca niște cete de prădalnici decît ca niște ostași care luptă cu adevărat; acum vă veți măsura, vrăjmaș cu vrăjmaș, pe un adevărat cîmp de bătaie. Vi se va îngădui să le pustiiți de aci înainte nu țarinesele și satele, ci să le jefuiți înseși bogățiile orașelor. Atunci cînd Hispania era a carthaginezilor și atunci cînd acolo se aflau comandantii și oștile carthagineze, părinții noștri, măcar că nu aveau acolo nici un ostaș, au vrut totuși să adauge în tratat această condiție: fluviul Hiberus să fie hotarul puterii romane. Acum, cînd în Hispania sînt doi praetori, cînd însuși consulul se află acolo împreună cu trei armate, și cînd de aproape 10 ani nu se mai află picior de carthaginez în aceste provincii, am pierdut stăpînirea dincoace de Hiberus. Trebuie să recucerim această parte prin vitejia și armele voastre și să siliți din nou acest neam care ridică armele, mai degrabă la voia întîmplării decît să se războiască cu bărbăție, să primească jugul pe care și l-a scos de pe grumaz“.

Cato, rostind în acest fel vorbe de îmbărbătare, aduce la cunoștința ostașilor săi că la noapte îi va porni asupra taberei vrăjmașilor. După aceasta ridică adunarea, trimițîndu-și ostașii să-și îngrijească de hrană și odihnă.

XIV Pe la miezul nopții, consulul, după ce cercetă auspiciile, ducându-se să pună stăpînire pe locul pe care voia să-l ocupe, înainte ca să simtă vrăjmașul, făcu un ocol prin jurul taberei dușmane, și în revărsatul zorilor, rînduindu-și oastea în linie de bătaie, își trimise trei cohorțe pînă în apropierea parapetelor taberei lor. Barbarii alergară să pună mîna pe arme, mirîndu-se că romanii le-au apărut în spate.

Între timp consulul le cuvîntă alor săi astfel :

„Ostași ! Nu avem altă nădejde decît numai în vitejie și eu într-adins am procedat în felul acesta ca să dăm această dovadă. La mijloc între castrul nostru și noi se află dușmanii, iar în spatele nostru e pămîntul potrivnicului. Faptul că ne-am pus toate nădejdlile în biruință este și cel mai frumos și este și cel mai sigur“.

Îndată după aceste cuvinte, Cato dădu cohortelor ordin de retragere ca să-i ademenească pe barbari, prefăcîndu-se că fug. Și s-a întîmplat chiar așa cum crezuse el. Barbarii, convinși că romanilor le-a fost teamă de-a binelea și că se retrag, dau năvală pe poarta taberei lor, și umplu cu ostași întreg spațiul care rămăsese gol între tabăra lor și linia de bătaie a romanilor. În vreme ce ei se agitau cău-tînd să-și alcătuiască frontul de luptă, consulul îi și atacă, cu toate trupele sale pregătite și rînduite, pe dușmanii aflați în neorînduială. El își scoase mai întîi cavaleria de la amîndouă aripile, pornind-o la luptă. Însă la aripa dreaptă cavaleria romană a fost numaidecît respinsă, și retrăgîndu-se în panică, a pricinuit spaimă chiar în rîndurile propriei pedestrimi. Cînd consulul a văzut aceasta porunci ca două cohorțe de trupe alese să facă o învăluire a dușmanului la aripa lui dreaptă și să apară în spatele lui, înainte de a se izbi fronturile pedestrimii. Producînd în felul acesta panică în rîndurile vrăjmașului, se înlătură situația critică a cavaleriei romane. Totuși, la aripa dreaptă romană, atît pedestrașii, cît și călăreții erau atît de învîlmășiți, încît însuși consulul i-a înșfăcat cu mîna sa pe unii dintre romani și i-a întors asupra vrăjmașului. În chipul acesta, cîtă vreme cele două tabere s-au încăierat între ele cu lăncile și sulițele, lupta a fost nehotărîtă. La aripa dreaptă, unde se ivise spaimă și fugă, romanii rezistau cu anevoință, dar la aripa stîngă

și la centru barbarii erau puternic presați și priveau îngroziți cohortele care îi amenințau din spate. După ce și-au lansat lăncile de fier³⁵ și falaricele, barbarii și-au scos din teacă săbiile; din nou s-a dezlănțuit bătălia ca de la început. Numai că de astă dată nu mai aruncau lovituri de departe și la voia întâmplării, ci se luptau piept la piept; singura nădejde era vitejia și puterea fiecărui.

XV Consulul îi scoase pe cei istoviți de sforțări, aducînd în locul lor, din linia a doua, trupele de rezervă cu care din nou încinse lupta. Astfel se încheagă un nou front. Atacînd cu forțe proaspete și zdravene pe vrăjmașul sleit, chiar cu prilejul celui dintii iureș năpraznic străpung ca o săgeată frontul dușman. Barbarii întorc spatele și se împrăstie în goană. Într-o fugă desperată peste ogoare se îndreaptă toți către tabăra lor.

Cînd Cato bagă de seamă că tot cîmpul e plin de fugari, se duce el însuși călare înapoi către legiunea a doua, care făcea parte din rezervă, și ordonă unităților să se pună în mișcare și să înainteze în pas forțat pînă la tabăra potrivnicului pentru a o asalta. Dacă vreun ostaș roman se avînta prea zelos, ieșind din rînduri, Cato însuși, mergînd călare printre ostași, îl lovește cu sulita și poruncește și tribunilor militari și centurionilor să-l mustre. Acum începe să fie asaltată și tabăra dușmanilor; acolo însă romanii erau alungați de la parapete cu bolovani și pari și tot felul de arme de aruncat. Îndată ce s-a pus în mișcare legiunea romană proaspătă, curajul atacurilor spori, dar și hispanii începură să lupte cu mai mare înverșunare în fața întăriturilor lor. Consulului i se perindă prin fața ochilor întreaga situație, și acolo unde vede că rezistența vrăjmașilor e cea mai slabă, acolo pornește și el atacul. La poarta din stînga, Cato vede că stau de pază prea puțini dușmani; într-acolo își duce soldații din linia întii și a doua ai legiunii a doua. Străjile dușmane care erau postate la poartă nu au fost în stare să înfrunte atacul romanilor; ceilalți barbari, cînd văzură pe dușmani înlăuntrul parapetelor, și pe ei scoși din tabără, aruncară steagurile și armele. Hispanii sînt măcelăriți, în parte, strînși în clește și îmbulziți claie peste grămadă de

propriile lor trupe. Linia a doua romană îi hăcuiește pe vrăjmași pe la spate, iar ceilalți romani le jefuiesc tabăra. Valerius Antias scrie că în acea zi au fost nimiciți peste 40 000 de dușmani. În schimb, Cato, care nu se sfiește de fel să-și învedereze isprăvile sale, deși spune că mulți vrăjmași au fost doborâți, totuși nu precizează numărul lor.

XVI Lui Cato i se pun în seamă trei isprăvi săvârșite în cursul acelei zile ; mai întâi a făcut un ocol cu oastea, și s-a încăierat cu vrăjmașul în luptă departe de vasele și castrul său, intrînd chiar în mijlocul lui, unde singura nădejde era numai în vitejie ; cea de-a doua, a făcut-o cînd a dat ordin ca cohortele romane să cadă în spatele vrăjmașului, cea de-a treia cînd Cato a poruncit legiunii a doua, după ce toți dușmanii au fost risipiți, să înainteze rînduită în linie de bătaie și să se apropie de tabăra potrivnicului, urmărindu-l în marș forțat, cu steagurile în frunte. El n-a lăsat după aceea deoparte nici un mijloc pentru cîștigarea biruinței. După ce a dat semnalul de încetare a luptei, Cato s-a înapoiat în castru cu trupele încărcate de trofee, iar după cîteva ore de odihnă date ostașilor în timpul nopții, porni din nou cu ei la pustiirea ogoarelor dușmane. Romanii au făcut prădăciuni răspîndindu-se pe un spațiu și mai larg, datorită faptului că și vrăjmașul se răzlețește în fuga lui. Acest fapt, întocmai ca și înfrîngerea din ajun, a împins trupele hispane din Emporiae și pe locuitorii de acolo să închine steagul romanilor. S-au predat slobozi numeroși hispani³⁶ din alte cetăți care își căutaseră adăpost la Emporiae. Cato însă i-a lăsat pe toți să se ducă la casele lor slobozi, după ce s-a purtat cu ei plin de omenie, avînd grijă să fie hrăniți și dîndu-le și vin. Numai decît Cato ridică de acolo tabăra. Pe unde mergeau coloanele sale, îi ieșeau în cale solii locuitorilor ca să-i predea cetățile lor. Cînd consulul a ajuns la Tarracona, întreaga Hispanie de dincoace de Hiberus fusese deja supusă, iar prizonierii romanilor, ai aliaților și ai celor cu nume latin, căzuți în mîinile vrăjmașului cu diferite privilegii, au fost înapoiați de către barbari ca un prinos al lor în cinstea consulului.

Apoi se răspîndește zvonul că consulul își va conduce oastea în Turdetania, ba se răspîndise știrea, deși neîtemeiată, că s-a dus chiar la hispanii de pe povîrnișurile munților. La auzul acestei vești, deși neadevărată și fără să se știe de la cine a pornit, șapte fortărețe aparținînd celății bergistanilor s-au răsculat împotriva romanilor. Consulul, conducîndu-și acolo oastea, le-a adus sub ascultarea romanilor fără vreo luptă vrednică de pomenit.

Nu după multă vreme, hispanii s-au rupt din nou de romani, după ce consulul se înapoiase în Tarracona, și înainte ca să fi plecat încotrova. Însă din nou au fost înfrinți; de astă dată însă Cato nu le-a mai arătat celor învinși aceeași iertare; toți hispanii au fost vînduți la mezat, ca să nu mai tulbure tot mereu pacea.

XVII Între timp, praetorul P. Manlius, luînd în primire vechea armată a lui Q. Minucius, în locul căruia venise, după ce i s-au alăturat și vechile trupe ale lui Ap. Claudius Nero din Hispania Ulterior, pornește spre Turdetania.

Dintre toți hispanii, cei mai puțini războinici sînt socoți turdetanii. Totuși, bizuindu-se pe mulțimea lor, aceștia au ieșit să înfrunte trupele romane. Cavaleria trimisă asupra lor a dat peste cap de îndată linia de bătaie a turdetanilor. Ciocnirea trupelor pedestre aproape că nici nu merită să fie pomenită ca luptă. Ostașii vechi, căliți în război, și cunoscători ai dușmanilor, au făcut ca lupta să fie hotărîtoare.

Cu toate acestea, războiul nu s-a sfîrșit în urma acelei lupte. Turdetanii își angajează ca mercenari 10 000 de celtiberi, și încep să pregătească războiul cu arme străine. Consulul fiind prins între timp de răzvrătirea bergistanilor, și încredințat că și celelalte cetăți, sub imboldul aceluiași prilej, vor face la fel, ridică armele tuturor hispanilor de dincoace de Ebru. Barbarilor le veni atît de greu prin luarea acestor măsuri, încît mulți dintre ei și-au ridicat singuri viața, — hispanii fiind un neam plin de semeție care crede că a trăi fără luptă nu e de fel viață. Cînd i se aduse consulului la cunoștință această stare de lucruri po-

runci să fie chemați la sine senatorii tuturor cetăților și le grăi astfel :

„Este mai mult în interesul vostru decît în interesul nostru ca voi să nu mai ridicați armele împotriva romanilor; într-adevăr, răzvrătirile voastre s-au încheiat întotdeauna pînă acum, printr-un mai mare dezastru pentru hispani ; din partea oștirii romane nu a fost nevoie de un efort prea mare. Ca să nu se mai întîmple acest lucru, eu sînt de părere că numai într-un singur chip ne vom putea păzi, anume aducîndu-vă pe voi în situația de a nu vă mai putea răzvrăti. Eu vreau să ating această țintă pe calea cea mai blindă cu putință. Sprijiniți-vă și voi în această împrejurare cu sfatul vostru. Eu nu voi urma cu mai multă plăcere o altă cale ca aceea pe care voi înșivă mi-o veți pune la îndemînă“.

Hispanii tăceau. Cato le spuse că el le dă un răgaz de cîteva zile, pentru a chibzui. Deoarece după ce hispanii au fost din nou chemați la adunare, din nou au tăcut, distruse într-o singură zi toate zidurile cetăților lor și, pornind către aceia care nu ascultaseră încă de poruncă, cum ajungea într-un ținut, i se supuneau toate populațiile care locuiau în împrejurimi. Numai Segestica³⁷, o cetate puternică și bogată, Cato a cucerit-o cu ajutorul vineiilor³⁸ și al parapetelor mobile³⁹.

XVII Cato întîmpină în supunerea dușmanilor, greutăți cu mult mai mari decît comandantii⁴⁰ romani care veniseră pentru întîia oară din Hispania, deoarece de partea acestora hispanii trecuseră din silă față de puterea carthaginezilor, pe cînd acum Cato îi găsea liberi și el trebuia să-i aducă⁴¹ într-un fel de robie. În chipul acesta, Cato găsește pretutindeni răzvrătire, unii hispani ridicau ei înșiși armele, alții, credincioși, erau siliți, din pricina împresurării cetății lor, să trădeze pe romani, deoarece nu erau în stare să reziste asediului dacă nu erau sprijiniți la vreme. Cato însă a fost înzestrat cu acea tărie sufletească și cu asemenea iscusință încît era de față și participa el însuși la toate treburile, atît la cele mai de seamă, cît și la cele mai mărunte ; el nu numai chibzuia și porunceea cele ce trebuiau îndeplinite, dar de cele mai multe ori le realiza. Față de nimeni altul Cato nu se arăta mai

pretențios și mai aspru ca față de sine însuși în ordinele date ; el se lua la întrecere cu ostașii cei mai de rînd atît în privința cumpătării și a veghilor, cît și a trudei, iar în ce privește ținuta nu se deosebea prin nimic altceva de ceilalți ostași, decît prin demnitatea funcției sale.

XIX Praetorul P. Manlius a avut mai mult de furcă cu războiul din Turdetania, deoarece, așa cum am spus mai înainte, acești dușmani îi chemaseră ca mercenari pe celtiberi. De aceea, consulul, chemat printr-o scrisoare de către praetor, își conduse legiunile acolo. Cînd el ajunsese pe acele meleaguri, celtiberii și turdetanii își aveau taberele despărțite. Pornind numaidecît la atac asupra turdetanilor, romanii avură cîteva lupte ușoare cu trupele acestora din posturile înaintate și, deși era o încăierare începută fără chibzuință din partea romanilor, întodeauna ieșeau ei învingători. Consulul ordonă tribunilor săi militari să aibă o întrevvedere cu celtiberii, obligîndu-i să-și aleagă una din aceste trei condiții : cea dintîi, dacă celtiberii vor să treacă de partea romanilor, vor primi plata îndoită decît aceea în privința căreia s-au învoit cu turdetanii ; cea de-a doua, dacă vor să plece la vetrele lor, le făgăduiește, în numele statului roman, că nu vor păși nici un neajuns pentru faptul că s-au alăturat vrăjmașilor romanilor ; a treia, dacă se hotărăsc pentru război, să fixeze locul și ziua unde să se măsoare cu armele.

Celtiberii au cerut răgaz de o zi pentru a chibzui. Adunarea a avut loc într-o atmosferă de mare zarvă, deoarece celtiberii erau acolo amestecați cu turdetanii ; din această pricină nu s-a putut lua nici un fel de hotărîre. Însă, deși nu se știa dacă va fi război sau pace cu celtiberii, romanii totuși cărau proviziile din ogoarele și fortărețele dușmanilor, întocmai ca în timp de pace, intrînd cîte zece ostași între întăriturile lor, de parcă ar fi fost încheiat un armistițiu între particulari în vederea schimburilor comerciale. Cînd consulul a văzut că nu poate să-i atragă pe dușmani să dea luptă, își conduse mai întîi cîteva cohorte ușor înarmate, cu steagurile în frunte, pentru a face prădăciuni în ținutul unei regiuni necălcate pînă acum de romani, apoi, aflînd că celtiberii și-au lăsat toate poverile la Saguntia⁴², purcese într-acolo

pentru a asalta acest oraş. Pentru că nici acum nu izbuti să-i clinească pe celiberi din loc ca să dea luptă, Cato, după ce achită soldele, nu numai trupelor sale, ci şi ostaşilor praetorului, îşi lăasă întreaga oaste în castrul praetorian, iar el se înapoie cu şapte cohorte la Ebru.

XX Cu aceste puţine trupe Cato⁴³ mai cuceri cîteva cetăţi. Trecură de partea romanilor sedatanii, ausetanii, suessetanii.

Lacetanii⁴⁴ — un neam care trăia prin păduri, în locuri neumblate, stăteau sub arme atît din pricina firii lor sălbătice, cît şi din convingerea că pot să pornească pe neaşteptate la prădarea aliaţilor romanilor, atunci cînd consulul era prins de războiul cu turduli. De aceea, Cato îşi conduse înspre oraşul lacetanilor nu numai cohortele romane, ci şi tineretul aliaţilor îndirjiţi pe bună dreptate împotriva prădalnicilor. Lacetanii aveau un oraş care se întindea mult în lungime, însă nu la fel şi în lăţime. Cato îşi opri trupele cam la 400 de paşi de acolo. Consulul, lăsîndu-şi aici un punct de sprijin alcătuit din cohorte alese, le dădu instrucţiuni să nu se clinească din acel loc, pînă nu va sosi el însuşi la ei. Apoi Cato făcu un înconjur, ducîndu-şi restul trupelor în cealaltă parte a oraşului. Trupele auxiliare erau alcătuite mai ales din tineri suessetani. Cato le porunceşte acestora să pornească la asaltarea zidurilor oraşului. Cînd lacetanii le-au recunoscut armele şi steagurile, aducîndu-şi aminte de cîte ori le-au călcat ţinutul acestora, fără să fie pedepsiţi, de cîte ori luîndu-se cu ei de piept, i-au risipit şi pus pe fugă, deschizînd deodată poarta cetăţii se năpustesc toţi din toate părţile asupra lor. Suessetanii abia au putut suporta strigătele lacetanilor, nu însă şi atacul lor. Cînd Cato a băgat de seamă că lucrurile se desfăşoară tocmai aşa cum era încredinţat că se va întîmpla, dînd pinteni calului, alergă la cohortele de lîngă zidurile oraşului şi porînd cu ele în grabă, în vreme ce lacetanii erau împrăştiaţi pretutindeni. pentru a-i urmări pe suessetani, îşi conduse trupele sale în cetate, pe acolo unde era tăcere şi pustiu; şi le cuceri întreg oraşul, înainte ca lacetanii să

se înapoieze. În curînd însă aceştia, băgînd de seamă că în afară de arme nu mai au nimic, se supuseră şi ei lui Cato.

XXI De acolo, învingătorul purcese numaidecît cu oastea la Bergium Castrum. Acesta era locul de retragere mai cu seamă al tuturor prădalnicilor; şi de aici porneau aceştia cu jafurile lor prin ţinuturile paşnice ale acelei provincii. Căpetenia lor, Vergestanus, dezertă de acolo ducîndu-se la consul, unde căută să se dezvinovăţească pe el şi pe partizanii săi, spunînd:

„Cîrma statului lor nu mai e în mîna sa, şi tilharii care s-au retras acolo au pus stăpînire în întregime pe Bergium Castrum“.

Consulul îi porunci să se înapoieze acasă, născocind o pricină oarecare ca să-şi explice lipsa. Cînd va băga de seamă că romanii au ajuns în preajma zidurilor şi că tilharii sînt cu privirile aţintite la apărarea meterezelor, să ia aminte să pună stăpînire pe cetăţuie cu partizanii săi. Vergestanus aşa a făcut cum primise îndrumările. O în-doită spaimă i-a cuprins pe lacetani, pe de o parte din pricina romanilor care săreau zidurile, pe de altă parte, pentru că le fusese cucerită cetăţuia. Punînd stăpînire pe această localitate, Cato porunci ca aceia care cuceriseră cetăţuia împreună cu rudele lor să fie liberi şi să-şi ia în primire tot ce fusese al lor: pe ceilalţi bergistani, i-a ordonat quæstorului să-i vîndă, iar tilharii şi-au primit osînda. După pacificarea provinciei, Cato a pus dări mari pe minele de fier şi de argint; datorită măsurilor luate, provincia aceasta ajunsese din zi în zi mai bogată. Pentru faptele de arme săvîrşite de Cato în Hispania, senatul a decretat rugăciuni publice vreme de trei zile.

XXII În aceeaşi vară, în Gallia celălalt consul, L. Valerius Flaccus, s-a ciocnit într-o luptă cu o oaste de strînsură a boiilor, lingă pădurea Litana, învingîndu-i. S-a scris că acolo au fost doborîţi 8 000 de galli, pe cînd ceilalţi lăsînd de o parte războiul şi orice luptă s-au împrăştiat prin satele şi ţarinele lor. Consulul îşi ţinu oastea în tot restul verii în împrejurimile Padului, la Placentia şi

Cremona, și refăcu tot ce fusese distrus de război în acele orașe.

Aceasta era starea de lucruri în Italia și Hispania; în Grecia, T. Quinctius Flamininus își petrecu vremea în tabăra lui de iarnă, cu excepția aetolienilor care nu se înfruptaseră după așteptările lor din prăzile luate în urma biruinței și nici nu le plăcea să stea multă vreme liniștiți; grecii, de la un capăt la altul, se bucurau în același timp și de roadele păcii și de ale libertății, fiind deosebit de mulțumiți de asemenea binefaceri; ei admirau nu numai vitejia comandantului roman, dovedită în război, ci și înfrînarea, dreptatea și cumpătarea sa, arătate după biruință. Tocmai în vremea aceasta, lui Flamininus i se aduce *senatus-consultum* prin care se decretase războiul împotriva lui Nabis lacedemonianul. După ce l-a citit, Quinctius fixează pentru o anumită zi, la Corint, adunarea împuterniciților tuturor cetăților aliate. După ce s-au întrunit acolo în mare număr căpeteniile grecilor veniți din toate părțile, așa fel încât chiar și aetolienii s-au văzut nevoiți să nu lipsească, Flamininus le-a rostit următoarea cuvântare:

„Romanii și grecii au desfășurat războiul împotriva lui Filip nu numai cu un avânt și cu un plan comun, dar totodată amîndouă popoarele au avut și temeiurile lor în privința războiului. Căci Filip călcase prietenia încheiată cu noi, sprijinind atît pe dușmanii noștri carthaginezi, cît și atacîndu-i pe aliații noștri de aici; față de voi s-a purtat așa fel încît, chiar de-am fi vrut să uităm jignirile aduse nouă și nedreptățile pricinuite vouă tot ar fi fost un temei destul de legitim de război. Hotărîrea voastră de azi atîrnă în întregime de voi. Căci pe voi vă privește dacă îngăduiți să stea sub jugul lui Nabis Argosul care, așa cum știți voi înșivă, a fost ocupat de acest tiran, sau dacă sînteți de părere că e drept ca o cetate atît de vestită și de veche, așezată în mijlocul Greciei, să-și recapete libertatea și să se bucure de aceeași situație în care se află și celelalte orașe ale Peloponezului și ale Greciei. După cum vedeți, această chibzuință vă privește în întregime numai pe voi; pe romani nu-i privește decît numai în măsura în care subjugarea chiar a unei

singure cetăți din Grecia, eliberată de romani, le adumbrește slava, nelăsându-i să se bucure pînă la capăt de o glorie deplină. Dar dacă vouă nu vă stîrnește îngrijorare nici soarta acelei cetăți, nici pilda ei, nici primejdia ei, dacă nu vă temeți că s-ar întinde prea mult molima sclaviei, noi, romanii, sîntem cu inima împăcată. În această privință vă cer sfatul, avînd de gînd să primesc hotărîrea pe care o veți lua în majoritate“.

XXIII După cuvîntarea comandantului roman, s-a început să se ceară părerea împuterniciților. După ce trimisul athenienilor a proslăvit pe cît i-a stat în putință binefacerile aduse Greciei de romani, aducîndu-le mulțumiri, spuse că: „aceștia, fiind rugați, le-au dat grecilor ajutor împotriva lui Filip, iar acum chiar fără să mai apeleze la romani, aceștia le oferă sprijinul împotriva tiranului Nabis“; își arată apoi revolta că: „totuși niște binefaceri atît de mari sînt trecute cu vederea de unii în cuvîntările lor, care vor cleveti și împotriva celor viitoare, deși mai degrabă s-ar cuveni să-și mărturisască recunoștința lor pentru trecut“. Se învedera limpede din aceste vorbe că se face aluzie la aetolienii. De aceea Alexander, fruntașul neamului aetolian îi atacă mai întîi pe athenienii „care, deși cîndva fuseseră căpeteniile și sprijinatorii libertății, astăzi trădează cauza comună a Greciei, lingușindu-i pe romani pentru a trage foloase pentru dinșii“. Apoi Alexander s-a plîns, că „acheii, cîndva ostașii lui Filip, au dezertat cînd au văzut în cele din urmă că norocul înclină în cumpănă de cealaltă tabără; aceștia au primit și Corintul și acum se străduiesc să pună mîna și pe Argos; aetolienii care au fost cei dintîi potrivnici ai lui Filip și întotdeauna aliații romanilor, deși stabiliseră în tratat că, după înfrîngerea lui Filip, orașele și ținuturile acestuia să fie cedate aetolienilor, totuși li se smulge prin înșelăciune Echinus și Pharsalus“. Apoi îi învinui pe romani de înșelătorie, „deoarece aceștia, sub aparența unei mincinoase libertăți, fluturate tuturor, țin în stăpînire, cu ajutorul garnizoanelor lor, orașele Chalcis și Demetrias, deși tot romanii îl acuzau întotdeauna pe Filip, că întîrzia să-și retragă garnizoanele și că, atîta vreme cît va stăpîni el

orașele Demetrias, Chalcis și Corintul, Grecia nu va fi niciodată liberă“. Argosul și Nabis sînt numai pretexte pentru romani pentru a rămîne în Grecia și a-și menține aici armatele. Romanii să-și ducă oștile în Italia. Aetolienii făgăduiesc că Nabis își va retrage garnizoana din Argos, fie fără condiții și de bunăvoie, fie constrîngîndu-l prin forța armatelor să se supună puterii întregii Grecii“.

XXIV Cuvîntarea aceasta atît de înfumurată l-a învrăjbit mai întîi pe strategul acheilor, Aristaenus.

„Doar nu va îngădui preabunul și preaputernicul Jupiter, și Iunona Regina, sub a cărei ocrotire se află argienii, că acea cetate să stea ca o pradă la mijloc între tiranul lacedemoniei și tilharii aetolieni, pentru ca să aibă parte, datorită vouă, de o soartă mai crudă decît aceea pe care o îndură de pe urma ocupării de către tiranul Nabis. Numai marea care, îi desparte pe acești jefuitori de noi, nu ne apără îndeajuns. Dar ce se va întîmpla cu noi dacă aetolienii își vor face o fortăreață în mijlocul Peloponezului? Aetolienii au grecesc numai graiul, așa cum au omenesc, numai chipul. În schimb, prin obiceiuri și apucături sînt mai sălbatici decît orice barbari, ba își duc traiul întocmai ca fiarele cele mai fioroase. De aceea, romani, vă rugăm să luați înapoi Argosul de la Nabis, și să statorniciți o asemenea rînduială în treburile Greciei, încît s-o lăsați să sălășluiască și să se bucure de pace, fiind pe deplin la adăpost și de războiul tilhăresc al aetolienilor“.

T. Quinctius le spuse atunci, cînd toți din toate părțile îi dojeneau pe aetolieni, că el le-ar fi răspuns dacă nu i-ar fi văzut pe toți atît de îndirjiți împotriva acestora; de aceea îi sfătuiește mai degrabă să se domolească decît să se înverșuneze. Spuse că el e mulțumit cu acea părere pe care grecii o au despre romani și aetolieni, și-i întrebă: „Hotăresc oare să-i declare război lui Nabis, dacă acesta nu înapoiază Argosul acheilor?“ Deoarece toți s-au rostit pentru război, Flamininus i-a îndemnat să-i trimită fiecare cetate ajutoare, după puterile sale. El a trimis un îputernicit și la aetolieni,

mai mult ca să le dezvăluie simțămintele, ceea ce s-a și împlinit, decît să spere că va putea dobîndi ceva de la ei.

XXV Flamininus ordonă tribunilor militari ca să cheme armata din Elatia.

În cursul aceleiași zile el dăte răspuns și solilor lui Antiochus care veniseră pentru alianță „că atîta vreme cît cei 10 trimiși ai Romei nu sînt de față, el nu poate lua nici o hotărîre. Prin urmare ei trebuie să se înfățișeze senatului la Roma“.

Flamininus porni către Argos în fruntea trupelor aduse din Elatia. În împrejurimile orașului Cleonae îi ieși în cale strategul Aristaenus cu 10 000 de acheeni și 1 000 de călăreți, și unindu-se cele două oștiri, își întocmiră tabăra nu departe de acolo. A doua zi coborîră în cîmpia argaenilor și ocupară un loc pentru castru cam la 4 000 de pași de Argos. Comandantul garnizoanei spartanilor era Pythagoras, ginerele tiranului Nabis și fratele soției acestuia. Pythagoras, cu puțin înainte de sosirea romanilor, a întărit cu puternice garnizoane amîndouă cetățile (căci Argosul avea două), precum și alte locuri care îi erau prielnice sau puteau da de bănuț; însă cu toate aceste pregătiri el nu putu să-și ascundă teama insuflată de sosirea romanilor.

La această teamă ivită dinafară s-au mai adăugat și izbucnirea unei răscoale înăutru. Un tînăr argean, numit Damocles, înzestrat mai mult cu suflet mare decît cu minte ascuțită, întîlnindu-se cu o sumă de tineri gata la orice, jură să alunge garnizoana de acolo; în vreme ce se frămînta să alătore de la conjurație și alte puteri, a săvîrșit imprudența de a se bizui prea mult pe credința unora. Deoarece un slujitor al comandantului garnizoanei a fost trimis ca să-l cheme pe Damocles pe cînd avea o întrevvedere cu tovarășii săi, el înțelese că planul lor le-a fost trădat, și atunci îi îndemnă pe conjurații care erau de față, să ia mai degrabă cu sine armele decît să moară supuși caznelor. Astfel, însoțit de un pumn de partizani, porni către for, strigînd: „acei care vor să-și vadă republica salvată să-l urmeze; el le va fi căpetenia și apărătorul libertății“. Desigur că

acesta n-a izbutit să pună în mișcare pe nimeni, deoarece nimeni nu vedea pe undeva vreo nădejde, necum vreun sprijin mai puternic. Lacedemonienii l-au înconjurat pe tînăr pe cînd striga asemenea vorbe și l-au ucis împreună cu partizanii lui. Apoi au mai fost prinși și alți vreo cîțiva; cei mai mulți au fost omorîți, iar vreo cîțiva au fost puși sub pază. În noaptea următoare mulți s-au lăsat pe funii în jos de pe ziduri și au scăpat la romani.

XXVI Aceștia susțineau că dacă armata romană ar fi la porți, fără doar și poate locuitorii din Argos s-ar răzvrăti și că dacă romanii ar înainta mai aproape cu oastea lor, argeenii n-ar sta cu mîinile încrucișate; de aceea, Quinctius trimise niște unități ușor înarmate de pedestrași și călăreți. Acestea se încăierară în luptă cu lacedemonienii, — care dăduseră năvală pe poartă, — în jurul lui Cylarabis (un gimnaziu⁴⁵ așezat la mai puțin de trei sute de pași de oraș); romanii, nu după mare luptă, îi alungară în oraș. Comandantul roman își așază tabăra chiar în acel loc unde s-a dat lupta. Apoi o zi întreagă s-a stat la pîndă iscodindu-se dacă cumva se ivește vreo nouă mișcare. Cînd însă văzu că locuitorii cetății stau cu capul la pămînt din pricina fricii, chemă sfatul comandanților în vederea asaltului Argosului.

Toate căpeteniile grecilor, în afară de Aristaenus, erau de părere că Argosul trebuie cucerit pentru că el e singura pricină a războiului, și că de aici a izbucnit în primul rînd războiul. Lui Quinctius însă nu-i conveneau de loc acestea; dar cînd îi auzi și pe Aristaenus susținînd același temei ca al său, împotriva părerii tuturor grecilor, și încuviințîndu-i fără doar și poate planul, adăugă atunci și el că „de vreme ce războiul a fost întreprins pentru argeieni împotriva tiranului, ce ar fi mai puțin potrivit decît să-l lași de o parte pe vrăjmașul de căpătenie și să ataci Argosul? Într-adevăr el va ataca pe tiranul lacedemonian, care totodată e și capul războiului“. Și Flamininus ridicînd sfatul își trimise cohorte ușor înarmate după aprovizionare. Grînele de prin împre-

jurimi care se copseseră au fost secerate și transportate, iar cele necoapte care mai erau încă verzi, au fost călcate în picioare și distruse, ca vrăjmașul să nu se înfrupte din ele. Apoi Quinctius Flaminius își ridică tabăra de acolo, și trecînd muntele Parthenius⁴⁶ de lingă Tegea, după trei zile își așază tabăra la Caryae. Acolo așteaptă înainte de a intra în ținutul vrăjmașului să sosească ajutoarele aliaților. Veniră 1 500 de macedoneni din partea lui Filip, precum și 400 de călăreți din Thessalia. Flaminius nu mai era acum stînjinit în privința trupelor auxiliare care deja veniseră, ci de întîrzierea proviziilor pe care le poruncise orașelor grecești învecinate. Începură să vină și numeroase trupe navale. Din Leucas⁴⁷ sosise L. Quinctius cu 40 de nave, iar din Rhodos veniseră 18 nave cu punți; deja regele Eumenes se găsea în preajma insulelor Cyclade cu 10 vase cu punți, cu alte 30 de bărci, și cu altele amestecate din tot soiul de ambarcații de dimensiuni și forme mai mici. În castrul roman s-au adunat foarte mulți exilați chiar din rîndurile lacedemonienilor, alungați de prigoana tiranilor, în nădejdea recuceririi patriei. Însă erau și alții, destul de numeroși, care fuseseră surghiuniți de atîți tirani ce stăpîneau Lacedemona de cîteva generații. Căpetenia exilaților era Agesipolis, căruia i se cuvenea de drept domnia peste neamul lacedemonian, și care, după moartea lui Cleomenes fusese izgonit de cînd era copil, de Lycurgos, care fusese cel dintîi tiran al lacedemonienilor⁴⁸.

XXVII Măcar că asupra tiranului Nabis pîndea primejdia unui război foarte greu care avea să fie dus atît pe mare, cît și pe uscat, și cu toate că, dacă făcea socoteala exactă a trupelor dușmanului și ale sale, el n-avea aproape nici o nădejde de izbîndă, totuși nu s-a lăsat de război; deoarece el avea numai 1 000 de ostași, a chemat și din Creta 1 000, aleși din rîndurile tineretului. Mai avea apoi și 3 000 de mercenari; în același timp mai înarmă și alte zece mii de oameni din rîndurile compatrioților săi și din rîndul iloților țărani; își întări orașul cu șanțuri și cu parapete. Și ca să nu se ivească vreo mișcare în sînul populației, virise groaza în ei prin aspri-

mea pedepselor, fiindcă el nu putea crede că locuitorii doresc salvarea tiranului. Deoarece avea bănuiele împotriva citorva cetățeni, după ce și-a scos toate trupele în cîmp (Dromos⁴⁹ îl numesc ei), Nabis porunci lacedemonienilor să vină la adunare, însă fără arme; înconjurîndu-i cu slujitorii săi înarmați, după o scurtă introducere, le spuse că s-ar cuveni în asemenea împrejurări să i se treacă cu vederea temerile și măsurile sale de pază, pentru că sînt și în interesul acelor care, în actuala stare de lucruri, dau de bănuît; este mai bine ca aceștia să fie împiedicați să nu poate unelti ceva, decît să fie osîndiți după ce vor pune ceva la cale. De aceea, el îi va pune la popreală pînă va trece furtuna ce-l amenință. În urma alungării vrăjmașilor (din partea cărora însă îl pîndește o primejdie mai mică numai dacă va izbuti să se păzească îndeajuns de trădarea din sînul cetății), le va da numaidecît drumul. Îndată după rostirea acestor cuvinte, Nabis porunci să fie strigate numele a circa 80 de fruntași ai tineretului, și îndată ce fiecare din aceștia răspundea la numele strigat, era pus sub pază; în noaptea următoare însă toți fură uciși.

Apoi, unii dintre iloți⁵⁰ — aceștia făceau parte din vechii locuitori ai fortărețelor, neam de țărani, învinuiți că au vrut să dezerteze, au fost uciși după ce au fost stîlciți în bățai, plimbîndu-i prin toate satele. Întreaga gloată a amuțit de groază, înăbușindu-se în chipul acesta orice încercare de a mai urzi vreun nou plan.

Nabis își ținea trupele înăuntrul întăriturilor, încredințat fiind că dacă ar trebui să se măsoare în luptă cu dușmanul, n-ar putea fi deopotrivă cu el; se temea însă să părăsească orașul cîtă vreme lacedemonienii erau în atîta încordare, iar el atît de nesigur de simțămintele lor.

XXVIII După ce Quinctius făcu toate pregătirile părăsi castrul stativ, și după o zi de marș ajunse la Sellasia, mai sus de riul Oenus, în locul unde se spunea că Antigonus, regele macedonenilor, s-a măsurat în luptă cu Cleomenes, tiranul lacedemonienilor. De acolo, deoarece a aflat că coborîrea e anevoioasă și drumurile sînt înguste, făcu un scurt ocol prin jurul muntelui, și, trimițînd

înainte oameni care să facă drumul bun de mers, ajunse pe un drumeag destul de lat și de deschis la râul Eurotas, care scălda aproape zidurile orașului Lacedemona. Pe cînd romanii măsurau locul pentru instalarea castrului și Quinctius mergea înainte în fruntea călăreților și trupei de armament ușor, au fost atacați pe neașteptate de trupele auxiliare ale tiranului, stîrnind panică și învîlmășeală în rîndurile romanilor care nu se așteptau la aceasta, deoarece pe întreg parcursul făcut pînă acum nu le ieșise nimeni în cale și străbătuseră drumul printr-un ținut parcă pașnic. Cîteva vreme romanii au trecut printr-o oarecare învîlmășeală, deoarece pedestrașii îi chemau pe călăreți, iar aceștia îi strigau pe pedestrași, în măsura în care fiecare se bizuia mai puțin pe propriile sale puteri. În cele din urmă însă au apărut unitățile legiunilor; și după ce au fost aruncate în luptă cele dintii cohorte ale avangărzii romane, lacedemonienilor, care stîrniseră panica, le intrase la rîndu-le frica în oase, încît au fost repede alungați în orașul lor. Romanii, după ce s-au retras la atîta distanță de ziduri încît să iasă din raza aruncăturilor de suliți, au rămas puțin timp în nemișcare cu frontul rînduit în linie de bătaie. Deoarece însă nici unul dintre vrăjmași nu se ivi ca să-i înfrunte, romanii se înapoiară în castru.

A doua zi Quinctius purcese cu trupele sale, rînduite pentru atac, aproape de râu, trecînd pe lîngă oraș, aproape de poalele muntelui lui Menelaus⁵¹. În avangardă mergeau cohortele legiunilor, iar în ariergardă trupele de armament ușor și cavaleria.

Nabis ținea în cetate, sub steaguri, rînduite și pregătite, trupele auxiliare de mercenari, în care avea toată încrederea, și care aveau sarcina să-i atace pe romani din spate. După ce s-au scurs și ultimii soldați ai coloanei, vrăjmașul se năpusti din oraș asupra romanilor din mai multe locuri deodată, făcînd zarvă cum făcuse și în ajun. Cel ce încheia coloana era Ap. Claudius; acesta, ca să nu mai fie luat prin surprindere în atacul pe care avea să-l dea dușmanul, toți ostașii săi fiind pregătiți, își întoarse steagurile numaidecît și se avîntă cu întregul său front asupra potrivnicului. În felul acesta, s-a dus

o oarecare vreme o luptă în toată regulă, ca și cum s-ar fi ciocnit între ele oștiri rînduite în linii de bătaie. În cele din urmă însă trupele lui Nabis au luat-o la fugă. Ei s-ar fi răzlețit în fuga lor mai puțin, și zăpăceala ar fi fost mai mică, dacă acheii, care cunoșteau locurile, nu s-ar fi ținut pe urmele lor. Aceștia au făcut un groaznic măcel în rîndurile vrăjmașilor și i-au despuiat de arme pe cei care se împrăștiaseră pretutindeni.

Quinctius își așază tabăra aproape de Amylae. De acolo, după ce a trecut prin foc și sabie întregul ținut foarte populat din jurul orașului și cu împrejurimi plăcute ochiului, pentru că nici un vrăjmaș nu mai ieșea pe poarta cetății, își strămută castrul aproape de riul Eurotas. De acolo devastă valea de la poalele muntelui Tayget și întregul ținut⁵² care ține pînă la mare.

XXIX Cam în aceeași vreme, L. Quinctius supuse orașele de pe țărmul mării, parte de bunăvoie, parte vîrînd groaza în ele prin forța armelor. Apoi, aflînd că orașul Gytheum este locul de adăpostire a întregului arsenal naval al lacedemonienilor, și că această localitate nu se găsește departe de castrul roman, hotărî să o atace cu toate trupele.

Pe vremea aceea, Gytheum era un oraș puternic atît datorită mării mulțimi de cetățeni și de locuitori străini, cît și datorită înzestrării sale cu tot soiul de material de război. În vreme ce Quinctius desfășura acest atac, de loc ușor, sosiră și regele Eumenes și flota rhodienilor. Un puhoi uriaș de trupe alcătuite din marinarii a trei flote aliate, pregătiră, în răstimp de cîteva zile, tot ceea ce era trebuincios la împresurarea și pe mare și pe uscat a unui oraș întărit. Chiar și începuseră, la adăpostul broaștelor țestoase, să sape de la bază zidul, — și berbecii să-l zdruncine. În chipul acesta, din pricina deselor izbituri s-a prăbușit unul din turnuri, o dată cu căderea lui năruindu-se la pămînt tot zidul din jur; romanii încercară atunci să-și croiască drum prin spăr-tură deschisă și totodată și dinspre port, de unde se putea intra mai ușor în oraș, în scopul de a-l îndepărta pe vrăjmaș de locul de unde fusese zidul spart. N-a

lipsit mult să pătrundă în cetate, însă nădejdea că li se va preda orașul a întârziat atacul romanilor; dar în urmă nădejdea li s-a spulberat.

Căpeteniile orașului Gytheum erau Dexagoridas și Gorgopas, ambii investiți cu aceleași puteri. Dexagoridas trimisese soli la legatul roman ca să-i predea orașul. După ce s-au înțeles în acest scop, fixînd ziua și modalitatea, Gorgopas a ucis pe Dexagoridas ca pe un trădător; de atunci orașul, sub conducerea unuia singur, începu să fie apărat cu mai mare strășnicie. Asaltul orașului ar fi devenit și mai anevoios, dacă nu s-ar fi nimerit să sosească T. Quinctius cu 4 000 de ostași aleși. Acesta se afla în fruntea oastei sale rînduite în linie de bătaie pe o măgură nu departe de oraș; din cealaltă parte amenința pe dușman cu lucrările de împresurare, și pe mare și pe uscat, L. Quinctius; atunci, într-adevăr, deznădejdea l-a silit pe Gorgopas să ia aceeași hotărîre, pe care o zădărniciise altă dată prin omorîrea celui alt cîrmuitor; punînd condiția să i se îngăduie să ia de acolo ostașii pe care îi avea cu sine în garnizoană, el predă lui Quinctius orașul. Înainte de a fi predat orașul Gytheum, Pythagoras, lăsat comandant la Argos, după ce lăsă paza orașului în grija lui Timocrates din Pellene, se duse la Nabis, la Sparta, cu 1 000 de ostași mercenari și 2 000 de argeeni⁵³.

XXX Nabis se înspăimîntase de cea dintîi flotă romană sosită acolo, precum și de predarea orașelor de pe coasta mării; se liniștise întrucîtva, mijindu-i o slabă nădejde cînd a văzut că Gytheum rezistă; dar cînd a aflat că și acest oraș s-a predat romanilor, deoarece acum nu mai avea nici o nădejde de ajutor de nicăieri, căci pe uscat în jurul său întregul ținut era în mîinile dușmanului, și i se tăia în întregime legăturile și dinspre mare, convins că trebuie să se plece în fața ursitei, trimise un crainic de pace în castrul roman, ca să cercezeze dacă i se îngăduie să trimită soli de pace. Obținînd această permisiune, Pythagoras se înfățișă comandantului roman, cu însărcinarea de a solicita o întrevvedere cu tiranul.

După convocarea consiliului de război, deoarece toți comandanții erau de părere că trebuie să i se acorde convorbirea, i se fixară locul și data. După ce veniră pe niște măguri așezate în mijlocul regiunii, însoțiți de însemnate trupe și lăsându-și în punctul de sprijin escortele lor, în văzul ambelor tabere, înaintară: în față Nabis, întovărașit de un pîlc de ostași aleși din corpul său de gardă, și Quinctius, însoțit de fratele său, de regele Eumenes, de Sosilaus, căpetenia rhodienilor, de Aristaenus strategul acheilor și de vreo cîțiva tribuni militari.

XXXI La întîlnire, încuviințîndu-i-se, după dorință, ori să-și spună păsul el mai întîi, ori să asculte ce spun ceilalți, tiranul începu astfel :

„T. Quinctius, și voi care sînteți aici de față, dacă eu aș fi putut de la mine să chibzuiesc asupra cauzelor pentru care fie mi-ați declarat război, fie îl purtați împotriva-mi, aș fi așteptat în tăcere sfîrșitul sorții mele ; acum însă nu-mi pot înfrîna imboldul sufletesc de a vroi să știu înainte de a pieri, de ce sînt dat pierzării. Și, pe Hercules, dacă voi, romanii, v-ați bucura de acea faimă, pe care o au carthaginezii, în fața căroră nu există nimic sfînt în ce privește încrederea în tratate, nu m-aș mira de ce cumpăniți atît de puțin cele ce faceți și cu mine. Acum însă, cînd vă privesc pe voi, îmi dau seama că sînteți romani, deoarece voi socotiți tratatele ca făcînd parte din rînduielele divine, și prețuiți omeneasca credință în aliați drept cea mai sfîntă virtute. Cînd mi-am aruncat apoi ochii asupra mea însumi, am nădăjduit să fiu acela, care a încheiat cu voi, în numele statului, la fel ca și ceilalți lacedemonieni, cel mai vechi tratat, iar în numele meu personal, prietenie și alianță, pe care le-am reînnoit de curînd cu prilejul războiului cu Filip. Da, într-adevăr, eu sînt acela care am răsturnat și călcat tratatul, pentru că am pus stăpînire pe cetatea Argos. Dar cu ce temeieri să-mi îndreptățesc aceasta? Pe fapte? Pe împrejurări? Faptele îmi îndreptățesc o îndoită apărare ; căci acel oraș eu l-am luat în primire, nu l-am ocupat, fiindcă chiar voi m-ați chemat și mi l-ați predat ; și eu am primit Argosul atunci cînd era de partea lui Filip și nu se afla în

alianța voastră. Chiar și împrejurările mă scutesc de încălcarea condițiilor, deoarece cînd eu am încheiat cu voi tratatul, aveam deja Argosul și voi mi-ați pus condiția ca să vă trimit trupe auxiliare pentru război, dar nu să-mi retrag garnizoana din Argos. Pe Hercules, în neînțelegerea aceasta în legătură cu Argosul am o poziție mai bună ca a voastră prin faptul că orașul nu era al vostru, ci al dușmanilor ; l-am luat după propria lui dorință, nu silindu-l prin forță ; în urma propriei voastre declarații, mi-ați lăsat Argosul potrivit condițiilor alianței ; în schimb însă mă apasă numele meu de tiran și faptele mele, pentru că-i chem pe sclavi la libertate și fiindcă împart oamenilor săraci pămînt. Pentru titlul meu pot să vă dau acest răspuns, că orice aș fi eu, totuși sînt acela cu care chiar tu însuși, T. Quinctius, ai încheiat tratatul de alianță. Mi-aduc aminte că atunci am fost intitulat de voi rege, în schimb bag de seamă că acum îmi spuneți tiran. De aceea, dacă eu aș fi schimbat numele puterii supreme, ar fi trebuit să dau socoteală pentru nestatornicia mea, iar cînd voi îl schimbați, se cuvine ca voi să lați socoteala pentru a voastră.

Acum, în ce privește sporirea mulțimii de sclavi eliberați și împărțirea de pămînturi cetățenilor lipsiți, eu pot, negreșit, să mă apăr și în această privință cu dreptul pe care mi-l dă vremea de atunci. Eu luasem asemenea măsuri — de orice natură ar fi ele — atunci cînd ați încheiat tratatul de alianță cu mine și cînd voi ați primit ajutoare din partea noastră pentru războiul împotriva lui Filip. Dar să presupunem că aș fi făcut acestea, prin ce anume v-am jignit pe voi sau prin ce am călcat prietenia cu voi ? Eu am procedat potrivit datinelor și instituțiilor străbune. Să nu pretindeți ca ceea ce poartă pecetea spartanului să fie conform cu legile și instituțiile voastre. Nici nu e nevoie să se pună față în față cîte o împrejurare izolată. Voi vă alegeți călăreții în oaste după recensămîntul averii ; tot pe baza averii alegeți și pedestrașii și vreți ca cei puțini datorită avuțiilor lor să fie deasupra celorlalți, iar plebea la rîndu-i să fie supusă celor bogați. Dătătorul legilor noastre n-a vrut să lase republica în mîinile unei oligarhii pe care voi o numiți senat, și nici să

fie o tagmă sau o alta mai presus de celelalte în cetate, ci a crezut că prin punerea pe aceeași treaptă a situației materiale și a demnității tuturor, vor fi mulți cei care vor lua armele pentru apărarea patriei. Eu mărturisesc că față de felul graiului nostru scurt, eu v-am grăit prea multe cuvinte și aș fi putut să-mi închei scurta cuvîntare astfel : N-am săvîrșit nici un fapt de care să vă pară rău, după ce am încheiat prietenie cu voi“.

XXXII La acestea comandantul roman răspunse:

„Noi nu cu tine, ci cu Pelops⁵⁴, regele lacedemonienilor am încheiat tratatul de prietenie și alianță, îndreptățit și legal, ale căror drepturi însă le-au uzurpat tiranii, care prin silnicie au ocupat apoi tronul Lacedemonei, deoarece noi eram prinși cînd de războaiele cu carthaginezii, cînd de cele cu gallii, cînd cu alte popoare, așa cum ai procedat de altfel și tu în vederea războiului cu macedonenii. Oare ar fi ceva mai puțin potrivit ca noi, care am purtat războiul împotriva lui Filip pentru eliberarea Greciei, să încheiem prietenie cu un tiran ? Și încă cu un tiran atît de crud și de sălbatic față de semenii săi, cum nu s-a mai pomenit vreodată undeva ? Într-adevăr, chiar dacă tu n-ai fi cuprins Argosul și nu l-ai stăpîni acum prin înșelăciune, de vreme ce noi eliberăm acum întreaga Grece, trebuie să-i redăm vechea libertate și Lacedemonei, repunînd-o în drepturile sale, pe care le-ai pomenit adineauri întocmai ca un al doilea Lycurg. Oare, așa cum vom avea grijă să fie retrase garnizoanele lui Filip din Iassus și Bargyliae, vom lăsa sub călcieele tale Argosul și Lacedemona, două orașe atît de strălucite, odinioară lumina Greciei, ca să ni se adumbrească mîndria noastră de a fi eliberatorii Greciei ? Dar argeenii — ar spune cineva — au fost partizanii lui Filip. Te scutim pe tine să ne porți de grijă. Am dovedit îndeajuns că în această privință poartă vina doi sau cel mult trei inși, și nu întreaga cetate, după cum, pe Hercules, sîntem la fel de siguri că chemarea și instalarea garnizoanei tale în cetățuie nu s-a făcut cu învoirea obștească a adunării poporului. Noi știm că și thesalienii și phoceenii și locrienii au fost cu încuviințarea tuturor de partea lui Filip, și cu toate acestea i-am eliberat și pe ei împreună cu restul Greciei. Oare ce crezi tu,

în sfârșit, că vom face noi cu argeenii asupra cărora nu apasă vina de a fi luat o astfel de hotărîre publică ?

Ne spuneai adineauri că ți se aduce învinuirea că ai chemat sclavii să le dai libertatea și că le-ai împărțit oamenilor săraci pămîntul. De bună seamă, aceste acuzații prin ele înseși nu sînt lipsite de temei. Dar ce însemnătate au acestea în fața atîtor nelegiuiri pe care le săvîrșești tu și ai tăi ? Dă poporului din Argos, sau din Lacedemona, dreptul de a se aduna și libertatea de întrunire, dacă îți convine să auzi fărădelegile comise de cel mai asupritor despotism. Ca să trec cu vederea toate celelalte crime mai vechi, cît sînge n-a vărsat, la Argos, Pythagoras, faimosul tău ginere, aproape sub ochii mei ? Cîte n-ai săvîrșit și tu, cînd eram aproape de hotarele Lacedemonei ? Haide, dă poruncă să ne fie înfățișați legați în lanțuri aceia pe care i-ai ridicat în adunare, despre care ai declarat în auzul tuturor concetățenilor tăi că îi vei ține sub pază, pentru ca obidiții lor părinți să știe că cei pe care îi jelesc fără temei, sînt în viață. «Dar — spui tu — ce vă privesc pe voi, romanii, că așa stau lucrurile aici?» Ai putea tu rosti asemenea vorbe eliberatorilor Greciei, care au trecut marea și au purtat războiul și pe apă și pe uscat ca să poată să aducă Greciei libertatea?

— «Dar, — spui tu, — eu la drept vorbind n-am călcat prietenia și alianța voastră».

— De cîte ori vrei tu să-ți dovedesc că ai făcut aceasta? Dar nu vreau să spun prea multe; voi rezuma totul. Așadar, prin ce atitudini se calcă o prietenie ? Oare nu mai ales prin aceste două atitudini, mai întii dacă îi socotești pe aliații mei, vrăjmașii tăi, și în al doilea rînd, dacă te unești cu vrăjmașii mei ? Ori tu ai făcut și una și alta. Căci tu, deși erai aliatul nostru, ai cucerit prin forța armelor și Messene, aliata noastră, potrivit unuia și aceluiași tratat de alianță prin care fusese primită în relații de prietenie cu noi și Lacedemona. Apoi nu numai că ai încheiat alianță cu dușmanul nostru, Filip, ci chiar, — dacă acest fapt este pe placul zeilor, — ai legat și rudenie cu Filip prin mijlocirea lui Philocles, praefectul lui. Tot tu ai săvîrșit piraterii ducînd război împotriva noastră, punînd în primejdie vasele noastre ce navigau pe mare în

preajma Capului Maleus. Tot tu ne-ai luat prizonieri și ne-ai ucis aproape mai mulți cetățeni romani decât Filip. Transporturile cu provizii pentru oștile noastre au fost mai sigure de-a lungul țărmurilor Macedoniei decât pe la Capul Maleus. Deci, să ne fie cu iertare, încetează de a te făli cu păstrarea credinței față de îndatoririle care decurg din tratatul de alianță și, lăsînd deoparte graiul unui om din popor, vorbește ca un tiran și ca un vrăjmaș !“

XXXIII Îndată după acestea, Aristaenus cînd îl po-vățuia pe Nabis, cînd îl ruga chiar să se gîndească la sine și averile sale, cît îi mai e îngăduit și cît mai are acest prilej. Începu apoi să-i înșiruie pe nume tiranii⁵⁵ cetăților învecinate, care, renunțînd la puterea lor, și redînd libertatea concetățenilor lor, au o bătrînețe nu numai la adăpost de neajunsuri, dar chiar cinstită de concetățenii lor. După ce au fost spuse și auzite toate acestea dintr-o parte și dintr-alta, aproape numai căderea nopții a pus capăt convorbirilor. A doua zi, Nabis spuse că se retrage din Argos și-și scoate și garnizoana de acolo, de vreme ce așa hotărăsc romanii, și va înapoia și pe prizonieri și pe dezertori. Dacă romanii vor să-i mai pretindă și altceva, el ceru să i se facă în scris ca să poată chibzui cu prietenii săi.

În felul acesta i s-a dat răgaz tiranului ca să chibzuiască ; totodată și Quinctius a întrunit consiliul de război primind chiar și pe căpeteniile aliaților. Părerea majorității era „să se stăruie pînă la capăt cu războiul și tiranul să fie înlăturat; altfel niciodată libertatea Greciei nu va mai fi sigură. Cu mult mai bine ar fi fost să nu fi pornit acest război, decât să se renunțe la el, după ce a fost pornit. Căci atunci Nabis va ajunge și mai puternic, tirania lui fiindu-i ca și îngăduită de romani ; poporul roman va deveni deci sprijinitorul unei puteri asupritoare, cazul acesta numaidecît va ațîța pe mulți din alte cetăți la uneltire împotriva libertății concetățenilor lor“.

Însuși comandantul roman era mai aplecat spre pace. Căci el își dădea seama că „dușmanul după ce va fi silit să stea la adăpostul zidurilor, lui nu-i va rămîne altă cale decât împresurarea cetății ; numai că aceasta va fi de lungă durată ; căci vor avea de atacat nu Gytheum, care

n-a fost totuși cucerit — acesta s-a predat el singur — ci Lacedemona, un oraș foarte puternic și prin oamenii săi, și prin armele sale. Ar mai fi avut o nădejde, dacă și-ar pune oastea în mișcare, s-ar putea ivi între ei dezbinarea și, chiar o răzvrătire. Dar deși vedeau cum înaintează steagurile romane pînă în preajma porților, nimeni nu s-a mișcat.

Flamininus mai adăugă că „legatul roman, Villius, care s-a întors de curînd, i-a dat de știre că pacea cu Antiochus e nesigură și nu se poate bizui pe ea; acesta a trecut în Europa în fruntea unor trupe terestre și navale cu mult mai mari ca înainte. Dacă pentru împresurarea Lacedemonei va fi nevoie de întreaga armată, cu ce alte trupe vor mai purta războiul împotriva unui rege atît de puternic și de amenințător?” Flamininus spunea aceste temeuri fățiș : însă îl măcina o grijă ascunsă ca nu cumva noului consul să-i cadă la sorți provincia Grecia, și el să fie nevoit să-i predea urmașului său, gloria unui război început.

XXXIV Deoarece însă Quinctius nu izbuti să-i convingă cîtuși de puțin pe aliați cu asemenea temeuri, prefăcîndu-se că trece de partea lor, îi împinse în felul acesta pe toți să se alătore părerii sale. „Strașnic ! — spuse el, să împresurăm, Lacedemona, de vreme ce așa hotărîți. Însă să nu vă înșele un lucru : cîtă vreme voi înșivă știți cît de anevoioasă este împresurarea orașelor, și că de multe ori aceasta pricinuieste silă mai degrabă asediaților decît împresuraților ; și acum se cuvine să vă închipuiți că trebuie să iernați în jurul zidurilor Lacedemonei. Dacă stăruința voastră ar costa numai trudă și ar pricinui numai primejdii, ca să fiți pregătiți să le înfrunțați și suflați și trupește, eu v-aș da acest îndemn ; însă acum la împresurarea unei cetăți e nevoie de mari cheltuieli, pentru procurarea instrumentelor și mașinilor de război de tot felul cu care trebuie să atacăm un oraș atît de mare, și totuși să ne facem rost și de aprovizionarea necesară în vederea iernii. De aceea, fie pentru a nu vă pripi, fie pentru a nu vă împotmoli în chip rușinos încetînd o treabă începută, sînt de părere că e nevoie mai înainte să le scrieți cetăților voastre, ca să aflați ce simțăminte nutrește

fiecare din ele și ce forțe au la îndemînă. Trupe auxiliare am mai mult decît îmi trebuie, însă cu cît sîntem mai numeroși, cu atît vom avea nevoie de mijloace mai multe. Ținutul dușmanilor nu ăre altceva decît pămîntul înțelenit. Pe lîngă toate acestea se va mai adăuga și faptul că în timpul iernii transporturile de departe vor fi greu de înfăptuit“.

Această cuvîntare i-a îndemnat pe toți să-și arunce mai întîi privirile la neajunsurile din cetatea fiecăruia ; unde existau delăsarea și pizma celor ce rămîn la vatră împotriva celor ce pleacă la război, o libertate prea mare care stă stavilă în calea înțelegerii obștești, sărăcia tezaurului public și reaua-voință la plata impozitelor din partea particularilor. De aceea, schimbîndu-și deodată și în întregime hotărîrile de pînă acum, căpeteniile grecilor au încuviințat comandamentul roman să ia măsurile pe care le crede de cuviință că sînt în interesul republicii poporului roman și aliaților.

XXXV Atunci Quinctius, în prezența atît a legaților, cît și a tribunilor militari, stabili în scris condițiile de pace cu tiranul : „Să se încheie un armistițiu pe șase luni între Nabis pe de o parte, romani, regele Eumenes și rhodieni pe de altă parte. T. Quinctius și Nabis să-și trimită numaidecît împuterniciții la Roma, pentru ca senatul, cu autoritatea lui, să confirme pacea ; armistițiul să înceapă în ziua în care vor fi impuse lui Nabis condițiile păcii, și tot din acea zi să fie retrase, în termen de 10 zile, toate garnizoanele lacedemoniene din Argos și celelalte cetăți⁵⁶ care se află pe teritoriul argeenilor ; să fie predate libere romanilor și să nu se ridice de acolo nici un sclav, nici de-al regelui, nici de-al statului, nici particular, iar dacă au fost luați mai înainte vreunii dintre aceștia fie de către stat, fie de către particulari, să fie înapoiați stăpînitorilor ;

Să înapoieze vasele pe care le-au luat cetățile maritime și să nu mai aibă nici o navă, în afară de două ambarcațiuni care să nu fie mîinate de mai mult de 15 vîslași ;

Să înapoieze dezertorii și prizonierii tuturor cetăților aliate cu poporul roman, de asemenea să fie restituite

messenienilor bunurile care le-au fost prădate și care vor fi recunoscute de stăpînii lor ;

Exilaților lacedemonieni să le înapoieze copiii și soțiile care vor voi să-și urmeze soții, însă nici una să nu fie luată cu de-a sila de vreun exilat. Să se înapoieze ostașilor angajați de Nabis ca mercenari toate bunurile lor, indiferent dacă aceștia ar fi plecat în cetățile lor, sau ar fi trecut la romani.

Să nu mai țină sub stăpînirea sa, în Creta, nici un oraș iar cele care i-au fost lui supuse să fie predate romanilor. Să nu mai încheie vreo alianță nici cu cretanii nici cu vreun alt popor, și să nu mai ducă vreun război împotriva lor ;

Să-și retragă toate garnizoanele din orașele pe care el singur le-a predat, ori s-au predat pe ele și toate ale lor sub ocrotirea poporului roman, și să nu le mai pricinuiască vreun neajuns nici el, nici ai săi ;

Să nu-și mai întemeieze vreun oraș sau vreo fortăreață nici pe teritoriul său, nici al altuia ;

Pentru viitor să dea ostaticii, pe care îi va hotărî comandantul roman ; o dată cu aceștia să-l dea și pe fiul său ; să dea 100 de talanți de argint acum, și vreme de 8 ani cite 50 de talanți pe an“.

XXXVI Aceste condiții scrise sînt trimise la Lacedemona, după ce armata romană înaintă pînă în preajma acestui oraș. Desigur, tiranului nu-i era pe plac nici una dintre condiții, în afară doar de faptul că, așa cum nu nădăjduise el, nu se pomenea nimic în legătură cu înapoierea exilaților în patrie. Însă îl supăra mai mult ca orice clauza prin care îi fuseseră smulse orașele maritime și flota. El trăsesse mari foloase de pe urma mării, deoarece cu vasele sale făcea prădăciuni de-a lungul întregului țărm de la Capul Maleus. În afară de aceasta folosea tineretul acelor cetăți pentru completarea cu trupe a armatei sale, aceștia fiind socotiți cei mai strașnici ostași din toată oastea sa. Cu toate că Nabis discutasese mult aceste condiții, în taină, numai cu prietenii săi, totuși toată lumea luă cunoștință de ele datorită firii ușuratică a slujitorilor regelui, care nu erau nici credincioși, nici nu știau să păs-

treze tainele. Toată lumea însă nu era pornită îndeobște decît în măsura în care erau atinse interesele fiecăruia în parte. Cei care se însuraseră cu soțiile exilaților sau se înfruptaseră întrucitva din bunurile acelora erau revoltați întocmai ca unii care aveau să le piardă, nu ca unii care aveau să le înapoieze. Sclavilor liberați de tiran li se perindă prin fața ochilor nu numai un viitor lipsit de libertate, ci și faptul că vor cădea într-o robie și mai cumplită dacă vor fi din nou în mîna stăpînilor lor înverșunați împotriva-le. De asemenea, trupele de mercenari suportau cu greu faptul că în vreme de pace vor pierde simbriile; nici nu vedeau cum vor putea să se întoarcă în cetățile lor, deoarece compatrioții lor erau îndîrjiți nu numai împotriva tiranilor, ci și a uneltelor acestora.

XXXVII Astfel de murmure se auzeau mai întîi în reuniuni; apoi deodată s-au repezit să pună mîna pe arme. Tiranul, băgînd de seamă că mulțimea este destul de îndîrjită, porunci să fie chemată la o adunare. Nabis expuse celor adunați toate condițiile impuse de romani, născocind într-adins și altele neadevărate, pentru ca situația să pară mai apăsătoare și mai înjositoare. La fiecare punct se auzeau strigăte de întrerupere, cînd din partea tuturor, cînd din partea numai a unora; la urmă Nabis îi întrebă ce răspuns vor să dea romanilor, sau ce vor să facă. Hotărîră aproape toți într-un glas, să nu se dea nici un răspuns romanilor și să se ducă război mai departe; și fiecare spunea așa cum obișnuiește mulțimea în astfel de situații; „soarta îi ajută pe cei viteji“, făcîndu-i urări să-și țină fruntea sus și să nădăjduiască. Tiranul întăritat de aceste glasuri le declară că vor fi ajutați și de Antiochus și de aetolieni, și că deocamdată are destule trupe pentru a înfrunta împresurarea. Vorba despre pace dispăruse din mintile tuturor și toți se năpustiră la locurile lor de pază, ca unii care n-au citusi de puțin de gînd să se potolească. Cîțiva lacedemonieni iesiră chiar din cetate și aruncară asupra romanilor cu lăncile, spulberîndu-le numaidecît îndoiala că n-are să mai reînceapă războiul. De atunci, vreme de patru zile s-au dat cîteva ciocniri ușoare, fără vreun rezultat destul de hotărîtor. În a cincea zi, după o luptă aproape

În toată regula, lacedemonienii au fost alungați în orașul lor, atît de înspăimîntați, încît unii romani tot urmărind îndirjiți din spate trupele care fugeau, intrară între zidurile orașului prin golurile care existau atunci.

XXXVIII Lui Quinctius, încredințat că datorită spaiimei vîrîte în dușmani, acestora li se zădărnicișe orice gînd de hărțuiri și atacuri, nu-i mai rămase decît să se ocupe cu tot dinadinsul de asediu ; trimise ștafete care să-i cheme toate trupele navale ale aliaților de la Gyttheum, iar el, între timp, însoțit de tribunii militari, făcu un ocol în jurul zidurilor, pentru a-și da seama de așezarea orașului.

Cîndva, Sparta n-avusese ziduri⁵⁷. De curînd, tiranii ridicară ziduri în părțile deschise și netede ; locurile mai înalte și grele de urcat, erau apărute, în loc de altă înțărîtură, de pichete de ostași. După ce Flamininus și-a dat seama de întreaga situație, convins că trebuie să împresoare de jur împrejur orașul, a format un cordon cu toate trupele sale pe care le avea la dispoziție, ca la 50 000 de ostași, romani și aliați : pedestrași, călăreți și de marină. Unii purtau scările, alții aduceau făclii, alții alte mijloace, cu care nu numai să lupte, dar să stîrnească și groază. Li se dădu poruncă să scoată toți deodată strigăte și să se avînte cu toți o dată, pretutîndeni, pentru ca lacedemonienii, înspăimîntați în același timp, și răspîndiți în tot locul, să nu-și dea seama pe unde se dă mai întîi atacul și încotro să alerge într-ajutor. Toată floarea armatei romane era împărțită în trei corpuri : comandantul roman dispune ca primul corp să atace dinspre templul lui Phoebus, al doilea dinspre templul Dictynnei⁵⁸, al treilea din locul ce se cheamă Heptagoniae⁵⁹ — toate aceste laturi ale orașului erau locuri deschise și lipsite de ziduri. După ce spaima atît de cumplită cuprinsese orașul din toate părțile, tiranul zguduit și de strigătele neașteptate și de veștile îngrozitoare, care veneau una după alta, alerga fie el însuși, fie trimitea pe alții acolo unde era cea mai rea situație ; la urmă, văzîndu-se înconjurat pretutîndeni de panică, căzu într-o astfel de stare, încît n-a mai putut nici să spună ce era necesar să se facă și nici să asculte ceva ; nu mai era în stare să ia nici o hotărîre ; nu mai era în toate mințile.

XXXIX La început, lacedemonienii, cu toate că în același timp atacau toate cele trei corpuri de trupe romane în diferite locuri, au putut susține atacul romanilor pentru că lupta se da în locuri înguste. Apoi însă, încingându-se din ce în ce încăierarea, lupta nu mai era egală. Căci lacedemonienii luptau aruncând cu lăncile, împotriva lor romanii se apărau foarte lesne datorită și mărimii scutului lor, și faptului că unele lovituri nu nimereau în țintă, și altele erau destul de ușoare. Din cauza îngustimii locului și a mulțimii grămadite, lacedemonienii nu numai că nu aveau la îndemână spațiu pentru a-și lansa din fugă lăncile și cu puterea cu care se aruncă de cele mai multe ori astfel de arme, dar nici măcar nu aveau posibilitatea să se miște în voie, sau să se țină zdravăn pe picioare; de aceea lăncile aruncate de lacedemonieni nu nimereau în trupuri și arareori rămâneau înfipite în scuturi⁶⁰. În schimb, unii dintre atacatori au fost răniți de dușmanii care ședeau în locuri mai înalte sau care le aruncau dintr-o latură. Însă îndată ce atacatorii au intrat în oraș, s-au văzut, pe neașteptate, improșcați de pe acoperișuri nu numai de arme de aruncat, dar și de țigle. Așezînd deasupra capetelor scuturile și îndesîndu-și șirurile, romanii înaintau acum sub ocrotirea broaștei țestoase, la adăpost nu numai împotriva loviturilor de departe, dar nici chiar lăncile zvîrlite de aproape nu mai găseau loc să se înfigă undeva. Îngustimea unor străzi înșesate de mulțimea lor și a apărătorilor, ținură cîtva timp în loc pe atacatori, dar îndată ce ajunseră pe ulițe mai largi, împingîndu-i încetul cu încetul, lacedemonienii nu mai fură în stare să înfrunte tăria și avîntul atacatorilor, ci întorcînd spatele, alergau răzlețiți către locuri mai înalte; chiar Nabis, înspăimîntat ca într-un oraș cucerit, căutau cu ochii în jur pe unde ar putea scăpa; Pythagoras însă, care pe lângă toate celelalte își îndeplinea cu curaj îndatoririle unui comandant, a fost singurul datorită căruia nu a fost cucerit atunci orașul. Căci el porunci să se dea foc clădirilor din apropierea zidului. După ce acestea s-au aprins într-o clipită, focul fiind întreținut chiar de către aceia care de obicei dau ajuțor să se stingă, începură să se prăbușească acoperișurile pe romani și să cadă peste

luptători nu numai bucăți de țiglă, dar chiar și grinzi aprinse, flăcările să se întindă cu repeziciune în lățime, iar fumul să pricinuiască mai mare teamă decît primejdie. De aceea, chiar romanii care se aflau în afara orașului, tocmai cînd iureșul era în toi, s-au retras de lîngă zid; la fel s-au retras și cei care intraseră ca să nu le fie tăiate legăturile cu ai lor din pricina focului care se ivise din spate. Atunci Quinctius, cînd văzu cum stau lucrurile, ordonă să se trîmbițeze retragerea.

În felul acesta s-au înapoiat ostașii în castru, fiind chemați îndărăt dintr-un oraș aproape cucerit.

XL Quinctius, bizuindu-se mai mult pe spaima vrăjmașilor decît pe situația de fapt, în următoarele trei zile, a vîrît groaza în spartani, hărțuindu-i în dese ciocniri, și ridicînd lucrări din loc în loc, ca să închidă toate ieșirile. Silit de aceste amenințări, tiranul îl trimite din nou pe Pythagoras ca mijlocitor pentru pace, căruia însă Quinctius, privindu-l cu dispreț, îi porunci la început să iasă din tabără; apoi însă văzîndu-l căzînd în genunchi și rugîndu-l cu atîta stăruință, îi dădu în cele din urmă ascultare. La început Pythagoras spuse că lasă totul la bunul plac al romanilor; apoi însă, deoarece spusele sale n-avură nici un rezultat, fiind socotite drept amăgiri, s-a ajuns pînă acolo, încît s-a încheiat armistițiul în condițiile care fuseseră fixate în scris cu cîteva zile mai înainte; romanii au primit bani și ostatici.

În vreme ce tiranul era împresurat, la Argos soseau știri după știri că Lacedemona este ca și cucerită; argeenii, revoltați pentru faptul că Pythagoras îi părăsire plecînd cu cea mai mare parte dintre soldații lacedemonieni, disprețuind numărul mic al celor care se mai aflau în cetățuie, i-au alungat din cetate sub conducerea unui oarecare Archippus. Pe Timocrates din Pellene⁶¹ l-au lăsat să plece nevătămat pentru că se purtase cu ei omenește. În toiul veseliei lor, apare și Quinctius, în urma încheierii păcii cu tiranul; fuseseră lăsați să plece din Lacedemona Eumenes și rhodienii, iar fratele său, L. Quinctius, fusese trimis la flota lui.

XLI Cetatea Argos, fiind în culmea bucuriei, a hotărît să aibă loc, o dată cu sosirea armatei romane și a comandantului, cele mai vestite și cele mai prețuite dintre toate serbările: jocurile nemeice, care fuseseră amânate din pricina neajunsurilor războiului. Pe comandantul suprem roman l-au pus să prezideze jocurile. Multe temeuri îndreptățeau nemărginita bucurie; le fuseseră înapoiți din Lacedemona concetățenii lor, atît cei pe care îi luase de curînd Pythagoras, cît și cei pe care îi ridicase mai înainte Nabis; se întorseseră și cei care scăpaseră, după descoperirea complotului de către Pythagoras, de măcelul început; aceștia își dădeau seama că au recăpătat libertatea după atîta amar de vreme, și îi vedeau pe romanii înfăptuitorii libertății lor, și care pentru ei s-au războit cu tiranul însuși. Chiar în ziua sărbătoririi jocurilor nemeice s-a proclamat libertatea argeenilor, rostită prin glasul crainicului.

Acheii își arătau bucuria — că Argos s-a înapoiat în liga achaică; această bucurie le era însă tulburată de faptul că Lacedemona rămăsese mai departe în robie, iar tiranul înfipt în coastele ei.

Și aetolienii îi criticau pe romani învederînd această situație în toate adunările grecilor:

„Romanii n-au curmat războiul cu Filip pînă ce acesta n-a părăsit toate orașele Greciei. Sparta însă a fost lăsată pradă tiranului: regele legitim, care a fost în castrul roman, și ceilalți cetățeni, cei mai străluciți ai Lacedemonei, își vor duce viața în surghium; poporul roman a devenit unealta tiraniei lui Nabis“.

Qiunctius a readus trupele din Argos La Elatea, de unde plecase în vederea războiului cu Lacedemona.

Unii analiști⁶² au scris că tiranul a desfășurat războiul cu romanii, fără să iasă din oraș, însă întocmindu-și tabăra în fața castrului roman; că după ce a întîrziat multă vreme, așteptînd să-i sosească ajutoare din Argos, în cele din urmă el a fost nevoit să dea lupta regulată din cauza unui atac pornit de romani împotriva oamenilor săi trimiși după nutreț. Biruit în acea luptă și alungat din tabără, Nabis a cerut pace, după ce i-au căzut 14 000 de ostași și i-au fost luați prizonieri mai mult de 4 000 de oameni.

XLII Cam în aceeași vreme⁶³, la Roma au fost aduse la cunoștință darea de seamă trimisă de T. Quinctius în legătură cu operațiile desfășurate în Lacedemona, și cea trimisă de consulul M. Porcius, din Hispania. Senatul, în cinstea amîndurora, a decretat rugăciuni publice vreme de trei zile.

Fiindcă în urma înfrîngerii boiilor, în împrejurimile pădurii Litana domnea liniștea în provincia sa, consulul L. Valerius s-a înapoiat la Roma în vederea alegerilor și a proclamat consuli pe P. Cornelius Scipio Africanus, pentru a doua oară, și pe Ti. Sempronius Longus. Părinții acestora fuseseră consuli în primul an al celui de-al doilea război punic⁶⁴. Apoi s-au ținut alegerile de praetori. Au fost aleși P. Cornelius Scipio⁶⁵ și cei doi frați Cn. Cornelii, Nerenda și Blasio, Cn. Domitius Ahenobarbus, Sex. Degitius, T. Iuventius Thalna⁶⁶. După terminarea alegerilor, consulul L. Valerius s-a înapoiat în provincia sa.

În acel an, locuitorii din Terentinum au încercat să dobîndească un drept nou, anume ca latinii care se înscriaseră, dîndu-și numele pentru o colonie romană, să devină cetățeni romani. Senatul a hotărît să nu fie socotiți în rîndurile cetățenilor romani coloniștii care se înscriseră pentru Puteoli, Salernum și Buxentum⁶⁷ care se dădeau pe temeiul acestui fapt, drept cetățeni romani.

XLIII La începutul anului în care P. Scipio Africanus a fost consul pentru a doua oară, împreună cu Ti. Sempronius Longus, s-au înfățișat la Roma împuterniciții tiranului Nabis⁶⁸. Acestora li s-a încuviințat să-și expună însărcinările în senatul întrunit la sfat în templul lui Apollo. Ei au cerut și au obținut să se încuviințeze pacea care s-a încheiat cu T. Quinctius. După ce s-a făcut darea de seamă în privința provinciilor, senatul, cu majoritate de voturi, a hotărît ca să li se decreteze provincia Italia ambilor consuli, de vreme ce războaiele din Hispania și Macedonia se terminaseră. Scipio era de părere că „e îndeajuns desemnarea unui singur consul pentru Italia; celuilalt trebuie să i se decreteze Macedonia; amenință izbucnirea unui primejdios război cu Antiochus. Acesta însuși a trecut din propriu-i imbold în Europa;

ce crede senatul că va face acesta, de vreme ce pe de o parte aetolienii, fără îndoială dușmanii romanilor, îl cheamă pe Antiochus să dezlănțuie războiul, iar pe de altă parte și Hannibal, un comandant însemnat prin înfrîngerile pricinuite romanilor, îl ațîță pe acest rege ?". În timp ce se ținea consfătuire în privința provinciilor consulare, praetorii și-au tras la sorți jurisdicțiile ; lui Cn. Domitius i-a căzut cea urbană, lui T. Iuventius — cea peregrină ; lui P. Cornelius — provincia Hispania Ulterior ; lui Sex. Digitius — Hispania Citerior ; celor doi frați Cn. Corneliui lui Blasio — Sicilia ; lui Merenda — Sardinia. Senatul a hotărît să nu se transporte o nouă oaste în Macedonia, iar aceea care era acolo să fie adusă în Italia de către Quinctius și apoi trimisă la vatră ; la fel să fie trimisă la vatră și acea armată care luptase sub comanda lui M. Porcius Cato în Hispania. Amîndoi consulii să conducă provincia Italia și să înroleze sub arme și două legiuni urbane⁶⁹, pentru ca, după ce vor fi trimise la vatră trupele pe care le va hotărî senatul, să mai rămînă sub drapel în total opt legiuni romane.

XLIV În cursul anului trecut, sub consulatul lui M. Porcius și al lui L. Valerius, s-a celebrat sărbătorirea primăverii sacre. Deoarece pontificele P. Licinius a adus mai întîi la cunoștința colegiului pontifical și apoi, în urma încuviințării date de acest colegiu, și senatului, că ceremonia nu s-a săvîrșit potrivit rînduielilor religioase, senatul a hotărît să se desfășoare din nou sărbătoarea sub privegherea pontificilor și să se celebreze și marile serbări⁷⁰ care fuseseră făgăduite în același timp, cheltuindu-se alțiia bani, cît se obișnuia îndeobște, în acest scop.

Primăverii sacre îi vor fi hărăzite toate animalele⁷¹ care vor fi fătate între întîi ianuarie și ajunul lui 1 mai, în vremea consulilor P. Cornelius și T. Sempronius.

Apoi s-au ținut alegerile de censori. Au fost aleși censori Sex. Aelius Paetus și C. Cornelius Cethegus ; noii censori aleși l-au desemnat *princeps senatus* — pe consulul P. Scipio, pe care îl aleseseră și censorii dinainte. Ei au exclus din senat numai trei membri și aceștia erau dintre cei care nu mai îndepliniseră o magistratură curulă. Censorii au do-

bindit o foarte mare trecere în ochii ordinului senatorial, în urma faptului că au dat poruncă aedililor curuli ca la serbările romane, locurile senatorilor să fie deosebite de ale poporului; înainte toți priveau de-a valma la spectacole. Și unui număr foarte mic de cavaleri li s-au luat caii. Acești censori n-au luat măsuri însă împotriva nici unei tagme. Tot ei au reconstruit și mărit Atrium Libertatis și vestibulul acestuia. S-a sărbătorit primăvara sacră și au fost celebrate serbările votive⁷² pe care le făgăduise consulul Ser. Sulpicius Galba. În vreme ce toată lumea era absorbită de aceste spectacole, Q. Pleminius⁷³, care fusese virit în temniță din pricina numeroaselor sale nelegiuiri săvârșite față de oameni și zei la Locri, izbutise să cumpere mai mulți inși care să dea foc Romei în timpul nopții, în mai multe locuri deodată, pentru ca, în vreme ce în cetate se va stîrni în timpul nopții zarvă și învălmășeală, închisoarea să poată fi spartă. Această urzeală a fost descoperită și adusă la cunoștința senatului în urma unui denunț făcut de complicitii lui. Pleminius a fost coborît în partea de jos⁷⁴ a închisorii și acolo a fost ucis.

XLV În acel an cetățenii romani au înființat colonii la Puteoli, la Vulturnus și la Liternum, de cîte 300 de oameni. La fel s-au mai înființat colonii, de către cetățeni romani, la Salernum și Buxentum. Cei care le-au întemeiat au fost triumvirii Ti. Sempronius Longus, care era consul atunci, M. Servilius și Q. Minucius Thermus. S-au împărțit pămînturile care aparținuseră campaniilor⁷⁵. De asemenea triumvirii D. Iunius Brutus, M. Baebius Tamphilus, M. Helvius au mai înființat o colonie de cetățeni romani în ținutul Sipontum, care aparținuse arpinaților.

Și la Tempsa și la Crotona au luat ființă alte colonii de cetățeni romani. Ținutul tempsanilor fusese confiscat de la bruttii⁷⁶; la rîndu-le, aceștia îl alungaseră de la ei pe greci; grecii stăpîneau încă Crotona. Triumvirii Cn. Octavius, L. Aemilius Paullus, C. Laetorius au înființat colonia romană de la Crotona, iar L. Cornelius Merula și frații Q. și C. Salonius pe cea de la Tempsa.

În acel an s-au văzut și unele semne și arătări la Roma, și s-au adus la cunoștință și altele. În for, în lo-

cul Comițiilor și pe Capitoliu s-au văzut picături de sînge, și de vreo cîteva ori a plouat cu pămînt, iar din capul lui Vulcan au iesenit vîlvătăi; s-a mai adus la cunoștință că din riul Nar a răsărit un lac; La Ariminum s-au născut doi copii de oameni liberi fără ochi și nas, iar în ținutul Pice-num un prunc ce nu avea nici picioare, nici mîini. Pentru aceste semne și arătări s-au făcut jertfe de ispășire, potrivit unui decret pontifical. S-au adus sacrificii vreme de nouă zile, deoarece locuitorii din Hadria au dat de știre că în ținutul lor a plouat cu pietre.

XLVI În Gallia, proconsulul L. Valerius⁷⁷, s-a măsurat în luptă în jurul localității Mediolanium, cu gallii insubri și cu hoiii care trecuseră Padul, sub conducerea lui Donilacus, pentru a-i răzvrăti pe insubri. 10 000 de dușmani au fost măcelăriți acolo. În cursul aceluiași zile, colegul său, M. Porcius Cato⁷⁸, a fost sărbătorit cu triumful pentru biruințele din Hispania. El a depus în tezaurul public, cu prilejul acestui triumf, 25 000 de libre de argint nelucrat, și 123 000 de libre de argint bătut în monezi bigate, 540 000 de libre de argint din minele de la Osca și 1 400 de libre de aur. Din prăzi el a împărțit fiecărui ostaș cîte 270 ași, iar călăreților o sumă întreită.

Consulul Ti. Sempronius, plecînd în provincia sa, și-a condus mai întîi legiunile în ținutul boiilor. Regișorul de atunci, Boiorix, împreună cu doi frați ai săi, după ce a așîțat întregul lor neam ca să ridice armele din nou împotriva romanilor, și-a așezat tabăra în locuri deschise, ca să se învedereze că ei au de gînd să dea lupta în cazul că dușmanul va intra în hotarele lor. Cînd consulul și-a dat seama de cîte trupe dispune vrăjmașul și cît de mult se biziue pe forțele sale, trimise o ștafetă la colegul său, ca să vină de grabă, dacă găsește de cuviință că trebuie : el va amîna dezlănțuirea bătăliei, trăgăninîd lucrurile pînă la sosirea lui. Același temei care-l silea pe consul să întîrzie, îi împingea pe galli să zorească atacul; întîrzierea romanilor făcea să crească curajul gallilor, care de aceea voiau să sfîrșească războiul înainte ca să-și unească consulii trupele. Totuși, vreme de două zile, ei n-au făcut altceva decît au stat pregătiți de luptă, pîndind dacă vine cineva

împotriva-le ; în a treia zi au înaintat pînă la parapetele castrului roman, atacîndu-le în același timp din toate părțile. Consulul porunci ostașilor să pună numaidecît mîna pe arme; apoi însă, își înfrînă puțin luptătorii, pentru ca, pe de o parte să-i sporească dușmanului și mai mult nesăbuita-i încredere în sine, pe de altă parte, ca să distribuie trupele pe unități, la porțile prin care fiecare să pornească la atac. Două legiuni au primit ordin să înainteze cu steagurile în frunte pe porțile principale ale castrului. Numai că gallii atît de îngrămădiți le-au aținut calea, chiar în fața porții, încît le-au împiedicat ieșirea din tabără. Multă vreme încăierarea s-a desfășurat într-un spațiu îngust, astfel că se da lupta nu atît cu săbiile, cît mai cu seamă se împingeau din răspuțeri unii pe alții cu scuturile și cu trupurile lor: romanii, ca să-și scoată flamurile afară din castru, gallii, la rîndul-le fie ca să pătrundă în castru, fie cel puțin să-i împiedice pe romani să iasă. Cele două linii de bătaie n-au fost în stare să facă vreo mișcare într-o parte sau în alta, pînă ce Q. Victorius, centurionul primipil, și C. Antinius, tribunul militar, primul din legiunea a doua, celălalt din legiunea a patra, — n-au smuls stegarilor drapelele, aruncîndu-le în rîndurile vrăjmașilor (ispravă de multe ori încercată, cu prilejul unor lupte grele). În vreme ce romanii se străduiesc din răspuțeri să-și ia înapoi flamurile, ostașii legiunii a doua izbutesc să iasă pe porți.

XLVII Aceste trupe se încheștau cu dușmanul dincolo de parapete și legiunea a patra era încă zăgăzuită în poartă, cînd se iscă o altă învălmășeală în partea din spate a castrului. Gallii năvăliseră pe poarta quaestoria⁷⁹ și-i doborîseră pe quaestorul L. Postumius, care avea porecla de Tympanus, pe M. Atinius și pe P. Sempronius. comandanții trupelor aliate, precum și 200 de ostași care li se împotriviseră cu prea multă strășnicie. Tocmai fusese cucerită și o parte a castrului în acea direcție, cînd o cohortă de ostași „extraordinari”⁸⁰, trimisă de consul pentru a apăra poarta quaestoria și trupele romane care erau în spatele parapetelor castrului, îi nimici pe o parte din gallii iar pe cealaltă parte îi alungă din tabără, zădărnîcind astfel intrarea năvălitorilor. Cam în aceeași vreme porni

în iureş pe poarta castrului şi legiunea a patra împreună cu două cohorte de ostaşi „extraordinari“.

În felul acesta, se desfăşurau în jurul castrului roman trei lupte în trei locuri diferite, şi strigătele asurzitoare atrăgeau atenţia luptătorilor de la lupta de faţă către sfârşitul nesigur al luptei alor săi. Până la amiază amîndoi potrivnicii au luptat cu puteri egale, fiind aproape deopotrivă şi în nădejdi ; sfortările şi arşa soarelui înmuiaseră de tot trupurile gallilor, care, nefiind de loc deprinşi să rabde de sete, au părăsit lupta. Datorită acestui fapt, romani porniră la atac asupra puţinilor galli care mai rămăseseră şi li se mai împotriveau. După ce i-au răzbit, i-au fugărit pînă în tabăra lor ; consulul a dat apoi semnalul de retragere. Majoritatea trupelor romane s-au retras în castru, cealaltă parte însă, dornică de luptă şi nădăjduind să pună stăpînire pe tabăra duşmanilor, s-a oprit în faţa întăriturilor lor. Privind cu dispreţ numărul mic al romanilor, toţi galli au năvălit din tabără asupra lor ; de aceea romanii care nu voiseră să asculte de ordinul consulului au fost împrăştiaţi de acolo şi acum, la rîndule, cuprinşi de panică, se îndreptau înspăimîntaţi către castrul roman. În chipul acesta, şi într-o parte şi în cealaltă, au fugit cînd unii, cînd ceilalţi ; victoria a fost cînd de partea unora, cînd de a celorlalţi. Totuşi galli au pierdut cam 11 000 de oameni, pe cînd dintre romani au fost doborîţi 5 000. Galli s-au retras în ungherele cele mai îndepărtate ale ţinuturilor lor. Consulul şi-a condus legiunile la Placentia.

XLVIII Unii analişti au scris că Scipio, unindu-şi oastea cu trupele colegului său, s-a dus să pustiască teritoriile boiilor şi ale ligurilor, înaintînd cît i-au îngăduit pădurile şi mlaştinile; alţii însă, că s-a întors la Roma în vederea alegerilor, fără să fi făcut vreo ispravă vrednică de pomenit.

În acelaşi an, T. Quinctius, care îşi adusese trupele în tabăra de iarnă de la Elatia, a petrecut întregul anotimp împărţind dreptatea sau stîrpind abuzurile pe care le săvîrşiseră Filip şi praefecţii lui care, pe de o parte, urmăriseră să sporească puterea celor care erau de partea lor,

iar pe de alta, să înlăture drepturile și libertatea celorlalți.

La începutul primăverii el s-a dus la Corint, unde fixase adunarea. Acolo Quinctius, înconjurat de delegații tuturor cetăților, a rostit o cuvîntare ; luînd-o de la primele începuturi ale prieteniei romanilor cu neamul grecesc, vorbi și de înfăptuirile comandanților romani care fuseseră în Macedonia înaintea sa, și de ale sale. Totul a fost ascultat cu o nemaiîntîlnită înflăcărare, pînă în clipa cînd s-a ajuns la menționarea numelui lui Nabis ; Quinctius părea că se simte foarte stînjedit în calitatea sa de eliberator al Greciei, de vreme ce lăsase să dăinuie mai departe un tiran, împovărător nu numai pentru patria lui ; căci tiranul insufla groază tuturor cetăților din jurul Lacedemonei ca unul care sta înfipt în inima unei cetăți atît de vestite.

XLIX Quinctius, dîndu-și bine seama de starea lor sufletească, mărturisi că „dacă ar fi avut puțința să înfăptuiască pacea fără pieirea Lacedemonei, n-ar fi încuviințat cîtuși de puțin să-și plece urechile în fața propunerilor de pace ale tiranului; însă pentru că nu-l poate doborî pe tiran prin năruirea acestei cetăți care este atît de însemnată, a găsit de cuviință că e mai bine să lase pe tiran mai departe slăbindu-i totuși forțele și luîndu-i toate mijloacele, pentru a nu mai pricinui cuiva vreun neajuns ; altfel, o dată cu el, s-ar fi prăbușit cetatea însăși din pricina măsurilor care trebuiau luate, mai violente decît le-ar fi putut suporta; cetatea putea să piară tocmai acum în pragul cîștigării libertății mele“. A mai adăugat la cele amintite în legătură cu trecutul, că „dînsul⁸¹ are de gînd să plece în Italia și să-și ia cu sine întreaga oștire ; ei vor auzi că în răstimp de 10 zile el va scoate garnizoanele romane din Demetrias și din Chalcis, va preda acheilor Acrocorintul numaidecît, sub văzul lor, golindu-l de trupe romane, pentru ca toți să știe cine are obiceiul să mintă, romanii sau aetolienii ; pretutindeni, aceștia au împrăștiat vorba că rău au făcut grecii cînd și-au încredințat popoului roman libertatea lor ; în locul macedonenilor au acum alți stăpîni, pe romani. Numai că aetolienii nicio-dată n-au fost cumpăniți și nu cugetă nici la ce spun,

nici la ce fac. El povăţuieşte celelalte cetăţi să-şi cîntărească prietenii după fapte, nu după vorbe, şi să-şi dea seama cui „trebuie să-i dea crezămînt şi de cine trebuie să se ferească. Din libertate grecii să se înfrupte cu măsură. O libertate cumpănită este folositoare şi întregii obşli a cetăţii, şi fiecărui cetăţean în parte. O libertate fără frîu este dăunătoare şi pentru o parte dintre cetăţeni şi pentru cei ce abuzează împingîndu-i către anarhie şi prăbuşire. În fiecare cetate trebuie să domnească armonia şi unirea între fruntaşi şi trepte sociale, precum, la rîndu-le, şi toate cetăţile să-şi aibă grijă de soarta lor comună. Împotriva celor strînşi înmănucheaţi⁸², nu va fi niciodată destul de puternic vreun rege, sau vreun tiran. Desbinarea şi răzvrătirile întotdeauna dau apă la moară celor ce uneltesc, deoarece o tabără din sînul unei cetăţi, care e mai slabă în luptele interne, îşi caută mai degrabă sprijinul la străinii de peste hotare, decît să se plece în faţa unui concetăţean de-al său. Libertatea lor cîştigată cu ajutorul oştilor altui neam şi înapoiată cu bună-credinţă de către acelaşi popor de peste hotare, s-o păzească şi s-o păstreze cu toată grija lor⁸³, pentru ca poporul roman să ştie că libertatea a fost dăruită unor oameni vrednici şi că înfăptuirea lor e temeinic ştatornicită.

L În vreme ce toată lumea de faţă asculta cuvintele lui Flamininus, rostite parcă de glasul unui părinte, ochii tuturor erau înrouraţi de lacrimi de bucurie, aşa fel încît l-au înduioşat chiar şi pe vorbitor. A durat cîtăva vreme freamătul de aprobare al celor care încuviinţau spusele şi grecii îşi dădeau îndemnuri unii altora să-şi întipărească adînc în inimă şi suflete cuvintele rostite cu glas ca de oracol.

Apoi, făcîndu-se tăcere, Quinctius le ceru dacă cumva se află la ei în robie cetăţeni romani, să-i caute şi să-i trimită în răstimp de două luni la el în Thessalia ; „căci, într-adevăr, nu ar fi cîstit ca într-o ţară eliberată, eliberatorii ei să stea în robie“. Toţi în cor au încuviinţat acestea, aducîndu-i între altele mulţumiri şi în această privinţă, pentru că li s-a adus aminte să-şi îndeplinească o datorie atît de sfîntă şi de necesară. Într-adevăr, exista un uriaş număr de prizonieri romani din vremea războiului

lui punic, pe care Hannibal îi vînduse în Grecia, deoarece nu fuseseră răscumpărați de ai săi. După cum istorisește Polybios, se vede cît de mare era numărul acestora din faptul că acheii i-au răscumpărat pe acești romani cu 100 de talanți, hotărîndu-se să se dea stăpînilor lor cîte 500 de dinari de cap. Achaia a atras luarea aminte că cu o asemenea sumă a putut răscumpăra un număr de 1 200 de prizonieri romani. De aici se poate constata numărul total de prizonieri romani aflați pe cuprinsul întregii Grecii.

Încă nu fusese ridicată adunarea, cînd toți cei de față văd garnizoana romană care, coborînd numaidecît din Acrocorintus, este condusă către poarta cetății și plecă mai departe. Însuși comandantul a urmat coloana acestora, fiind însoțit de toată lumea de față care-i striga, aclamîndu-l ca pe un salvator și eliberator ; după ce și-au făcut cuvenitele schimburi de saluturi, l-au lăsat să plece. Quinctius s-a înapoiat la Elatia pe același drum, pe unde venise. De acolo el îl trimite pe legatul său Ap. Claudius cu toate trupele. El îi poruncește să conducă oastea prin Thessalia și Epir către Oricum, și acolo să-l aștepte pe dînsul, căci el plănuiește să treacă de acolo în Italia. El îi scrie și fratelui său, L. Quinctius, legatul său și comandantul flotei, ca să concentreze în acel loc vasele de transport de pe întregul țărm al Greciei.

LI El însuși purcese apoi către Chalcis. După ce și-a retras garnizoanele nu numai din Chalcis, ci și din Oreum și Eretria⁸⁴, a ținut acolo la Chalcis adunarea tuturor cetăților din Euboea ; după ce le-a amintit în ce situație le-a găsit⁸⁵ și cum le părăsește, ridică adunarea. De acolo Quinctius plecă la Demetrias. Scoțînd și de acolo garnizoana, însoțit de toată lumea din Chalcis, la fel ca la Corint și Chalcis, porni de acolo în Thessalia, unde trebuia nu numai să scape cetățile de haos și anarhie, ci să stăpînicească fiecare o formă de conducere mai lesne de suportat. Situația tulbure din aceste cetăți se datora nu numai vitregiei vremurilor, împilării și dezmățului regelui, ci și firii acestui neam mereu în neastîmpăr, care, de la începutul lui și pînă în zilele noastre, n-au avut alegeri sau

vreo adunare⁸⁶ unde să nu fi fost răzmerițe ori dezordine. Quinctius a ales din rîndurile celor bogați — cu precădere — atît senatorii, cît și judecătorii, cîrma cetăților ajungînd astfel în mîna acelei părți dintre cetățeni care aveau tot interesul să fie liniște și totul în ordine.

LII După ce Quinctius a întocmit o astfel de rînduială în Thessalia, veni prin Epir la Oricum, de unde avea să treacă în Italia. De la Oricum au fost transportate toate trupele romane la Brundisium. De acolo oastea romană străbătu întreaga Italie aproape în triumf; coloana de prizonieri cu prăzile capturate, care mergea în frunte, era la fel de lungă ca și coloanele de soldați. După ce trupele romane au ajuns la Roma, senatul i-a încuviințat lui Quinctius să-și prezinte darea de seamă asupra faptelor sale de arme într-o ședință ținută în afara orașului, cu care prilej senatul a binevoit să-i decreteze acordarea pe merit a triumfului. Triumful lui Flamininus a fost sărbătorit vreme de trei zile. În prima zi au fost trecute prin fața cetățenilor armele de atac și de apărare, statuile de bronz și de marmură, mai numeroase fiind cele luate de la Filip decît cele capturate de la alte cetăți; în al doilea rînd veneau carele cu aur și argint lucrat, nelucrat și bătut în monezi. Au fost 18 000 de libre de argint nelucrat și 270 libre de argint lucrat; mai erau apoi numeroase vase de tot felul, cele mai multe sculptate, unele cu măiestrie deosebită, și multe altele făurite din bronz. Pe lîngă acestea s-au adus și zece scuturi de argint. Au fost și 84 000 de libre de argint bătut în monezi atice — grecii le spun tetrahme — și fiecare avînd greutatea cam a trei dinari de argint. S-a adus aur în greutate de 3 714 de libre, un scut în întregime de aur și 14 514 monede de aur cu chipul lui Filip. A treia zi au fost arătate poporului coroanele de aur, în număr de 114, ofrandele cetăților; înaintea carului de triumf mergea cireada de vite pentru jertfă, precum și numeroși nobili, prizonieri și ostatici⁸⁷, între care era și Demetrius, fiul regelui Filip, și Armenes, fiul tiranului Nabis, al Lacedemonei. Apoi intră în oraș⁸⁸ Quinctius pe carul de triumf. Îl urmau alaiul de ostași, format din întreaga oaste adusă cu acest scop din provincie la Roma.

Tuturor pedestrașilor li s-au împărțit câte 250 de ași de aramă, centurionii primind de două ori mai mulți, călăreții de trei ori. O impresie deosebită a stîrnit priveliștea unui convoi de oameni care defilau la acest triumf cu capul ras⁸⁹, semn că din robie fuseseră sloboziți.

LIII La sfîrșitul aceluia an, tribunul plebei, Q. Aelius Tubero, potrivit unui decret senatorial, propuse în adunarea poporului, și aceasta dădu un plebiscit prin care se înființau două colonii latine, una în ținutul Bruttium și cealaltă în ținutul Thurinum. Triumvirii numiți în acest scop au fost investiți cu putere pentru vreme de trei ani, astfel: pentru Bruttium au fost Q. Naevius, M. Minucius Rufus și M. Furius Crassipes; pentru ținutul Thurinum. Cn. Manlius, Q. Aelius, L. Apustius. Praetorul urban⁹⁰, Cn. Domitius, a ținut în Capitoliu alegerile în două rînduri.

În acel an au fost sfințite mai multe sanctuare: un templu în cinstea Junonii Sospita, în piața de zarzavaturi⁹¹, făgăduit și început cu patru ani mai înainte de consulul C. Cornelius, în vremea războiului cu gallii; tot el a consacrat⁹², în calitate de censor, un al doilea templu, lui Faunus⁹³; începuseră să-l înalțe cu doi ani înainte din banii rezultați de pe urma amenzilor aedilii C. Scribonius și Cn. Domitius; l-a inaugurat Domitius cînd era praetor urban. Un templu hărăzit Fortunei Primigenia⁹⁴ l-a inaugurat pe colina Quirinală, Q. Marcius Ralla, numit duumvir în acest scop; fusese făgăduit cu zece ani mai înainte, în vremea războiului punic de consulul P. Sempronius Sophus⁹⁵ și tot el îi începuse lucrările în calitate de censor. Și duumvirul C. Servilius a inaugurat în cinstea lui Jupiter un templu ridicat în insulă; fusese făgăduit cu șase ani mai înainte, în vremea războiului punic, de praetorul L. Furius Purpurio. Piatra de temelie a fost pusă mai tîrziu tot de el pe cînd era consul.

Acestea au fost evenimentele petrecute în anul acela⁹⁶.

LIV P. Scipio s-a înapoiat din provincia Gallia pentru alegerile⁹⁷ consulare. Cu acest prilej au fost aleși consuli L. Cornelius Merula și Q. Minucius Thermus. A doua zi au fost aleși praetorii L. Cornelius Scipio, M. Fulvius No-

bilior, C. Scribonius, M. Valerius Messalla, L. Porcius Ricinus și C. Flaminius.

Au desfășurat pentru întâia oară jocuri scenice aedilii curuli A. Atilius Serranus și L. Scribonius Libio, cu prilejul jocurilor megaleene⁹⁸. Pentru prima oară senatorii au asistat la serbările romane date de acești aedili, despărțiți în locuri separate de ale poporului, dându-se prilej de multă vorbă, — ca la orice noutate. Unii spuneau că în sfârșit s-a dat senatului, cel mai înalt ordin în stat — preluarea care de mult i se cuvenea; alții, dimpotrivă, tălmăceau că tot ce s-a adăugat la măreția senatului a fost smuls demnității poporului roman și toate asemenea îngrădiri prin care se deosebesc treptele sociale n-au altă menire decât să scadă și să zădărnicească deopotrivă libertatea și egalitatea între oameni. Vreme de 558 ani cetățenii au privit la spectacole de-a valma. Ce fapt s-a întâmplat și care a fost temeiul că așa, deodată, senatorii nu mai vor să se amestece cu poporul la teatru?^{98bis}. De ce să-i fie silă celui bogat că șade alături pe aceeași bancă de un sărac? Aceasta este o măsură nouă, izvorită din trufia și bunul plac al unora, care nu fusese nici dorită, nici înfăptuită de senatul vreunui neam mai înainte. Se mai spune că chiar lui Africanus, de la care pornise îndemnul acestei măsuri, în calitate de consul, i-a părut rău la urmă. De aici urmează că lumea nu îngăduie nici o schimbare a străvechilor datini; poporul preferă să rămână la vechile obiceiuri, renunțând numai la acelea la care, fără doar și poate, te silesc nevoile vieții.

LV La începutul anului, în care au fost consuli L. Cornelius și Q. Minucius, s-au anunțat niște cutremure atât de dese, încât oamenii au început să simtă silă nu numai de asemenea întâmplări, ci și de ceremoniile rînduite din această pricină; nici senatul, nici serviciile statului, nu mai puteau să-și îndeplinească îndatoririle, pentru că consuli nu mai pridideau cu sacrificiile de ispășire. În cele din urmă, decemvirii au primit poruncă să consulte cărțile Sibylline; potrivit răspunsului dat de acestea, s-au rînduit rugăciuni publice vreme de trei zile. Cu cununi⁹⁹ pe cap, ei au făcut slujbe la toate altarele, și s-a dat un edict prin care toți care fac parte din aceeași familie, să

se roage în același timp. La fel, în urma unei dispoziții date de senat, consulii au poruncit ca în ziua în care se săvârșeau slujbe pentru un cutremur adus la cunoștință mai înainte, să nu le mai dea nimeni de veste de vreun alt cutremur.

Apoi consulii și-au tras la sorți provinciile, și după ei și praetorii. Lui Cornelius i-a cuzut Gallia, lui Minucius — Liguria ; praetorii au tras la sorți următoarele provincii : C. Scribonius — jurisdicția urbană, M. Valerius, — cea asupra străinilor, L. Cornelius — Sicilia, L. Porcius — Sardinia, C. Flaminius — Hispania Citerior, M. Fulvius — Hispania Ulterior.

LVI În acest an, consulii nu se așteptau la nici un război ; a sosit însă scrisoarea lui M. Cincius — acesta era praefectul orașului Pisae¹⁰⁰, care a adus la cunoștință că „20 000 de luptători liguri, în urma unei conjurații făcute de întreaga populație în toate localitățile, au pustiit mai întâi ținutul Lunensis și apoi au trecut hotarele ținutului Pisanum cutreierind în lung și-n lat întregul litoral. De aceea, consulul Minucius, căruia îi căzuse la sorți provincia Liguria, în urma încuviințării date de senat, urcă la tribuna rostrată și hotărî ca cele două legiuni urbane¹⁰¹, care fuseseră înrolate sub arme anul trecut, să fie prezente la Arraetium după 10 zile; în locul lor el va recruta alte două legiuni urbane. La fel ordonă și aliaților, și celor cu nume latin, și magistraților, și delegaților acelor cetăți care trebuiau să dea trupe, să se adune în Capitoliu. Acolo hotărî să i se pună la dispoziție 15 000 pe pedestrași și 500 de călăreți, fiecare populație contribuind cu trupele cuvenite, potrivit contingentelor de tineri; le porunci să coboare de îndată din Capitoliu spre poartă și, ca să zorească treaba, să plece imediat la recrutare.

Lui Fulvius și lui Flaminius li s-au decretat pentru completări cîte 3 000 de pedestrași romani și 100 de călăreți, 5 000 de aliați cu nume latin și 200 de călăreți, dîndule însărcinare praetorilor să trimită la vatră pe vechii ostași, după ce vor veni în provincie.

În vreme ce ostașii care făceau parte din legiunile urbane îi asaltau în mare număr pe tribunii plebei ca să aducă la cunoștință fie că și-au împlinit anii de stagi

ostășesc în campaniile desfășurate, fie vreun motiv de boală, ca să fie scutiți de mobilizare, sosi o dare de seamă din partea lui Ti. Sempronius, care i-a risipit pe toți, deoarece acesta scrisese că „10 000 de liguri au venit în ținutul Placentiei și că au trecut prin foc și sabie întregul ținut ajungând pînă la zidurile înseși ale acelei colonii și pînă la malurile Padului; se așteaptă ca și neamul boiilor să ridice armele și să se răzvrătească“. Pe aceste temeuri, senatul a decretat o stare excepțională¹⁰²; deci ei găsesc cu cale ca tribunii plebei să nu mai cerceteze motivele cererilor de scutire ale ostașilor pentru a fi îndreptățiți să nu vină la adunare la locul hotărît, potrivit ordinului. Au adăugat chiar ca aliații cu nume latin, care fuseseră în armatele lui P. Cornelius și ale lui Ti. Sempronius și care fuseseră trimiși la vatră de acești consuli, să se adune în ziua pe care consulul L. Cornelius o fixase și în localitatea pe care o hotărîse în Etruria, iar consulul L. Cornelius, plecînd în provincie să recruteze sub arme, de prin orașele și satele ținuturilor pe unde are de gînd să meargă, dacă el găsește de cuviință, atîția ostași și să-i înarmeze și să-i ia cu sine, și pe deasupra să aibă și dreptul de a-i trimite la vatră pe oricare dintre ei și oricînd va voi.

LVII După ce consulii au ținut recrutările, au plecat în provinciile lor. Apoi T. Quinctius ceru că senatul să dea ascultare măsurilor pe care le hotărîse el însuși, împreună cu cei 10 delegați trimiși, și dacă le dă încuviințarea, să le ratifice și să le aducă la îndeplinire. Senatul se va lămuri mai bine dacă va asculta cuvîntul solilor care au venit din tot cuprinsul Greciei și dintr-o mare parte a Asiei, și cei sosiți din partea regilor¹⁰³. Aceste solii¹⁰⁴ au fost introduse în senat de praetorul urban C. Scribonius și tuturor li s-a răspuns cu bunăvoință.

Pentru că avea să fie o dezbatere mai lungă cu Antiochus, s-a dat însărcinare celor 10 trimiși să trateze cu el, devreme ce o parte dintre aceștia fuseseră fie în Asia, fie în Lysimachia¹⁰⁵, la rege. T. Quinctius a primit misiunea ca în urma primirii aceloră, să dea ascultare solilor regelui și să le răspundă cele ce se puteau răspunde potrivit demnității și intereselor poporului roman. Menippus și

Hegesianax erau fruntaşii soliei regeşti. Dintre aceştia, Menippus spuse că „el nu ştie de ce nu se pricepe rostul soliei sale, de vreme ce el a venit pur şi simplu ca să ceară prietenia şi să încheie alianţă cu romanii; însă există trei feluri de tratate prin care regii şi cetăţile încheie prietenii între ei: cel dintîi, în care se impun condiţii celor învinşi în război, în care situaţie sînt la îndemîna toate măsurile şi bunul plac ale aceluia care a fost mai tare în război, împotriva celor învinşi şi pe care vrea să-i pedepsească; al doilea fel, e acela în care cei ce sînt egali în război încheie pace şi prietenie cu drepturi egale; cu acest prilej se cer şi se înapoiază o sumă de bunuri, potrivit unei învoieli, şi dacă cumva bunurile unuia au suferit pagube din pricina războiului, acestea se pot stabili potrivit formulelor vechiului drept, potrivit intereselor fiecărei părţi; al treilea fel¹⁰⁶ de tratate este acela în care cei care n-au fost niciodată în vrăjmăşie se întrunesc în scopul de a lega prietenie, încheind alianţă cu drepturi şi condiţii egale; aceştia nici nu impun, nici nu primesc condiţii, aşa cum se întîmplă între învinşi şi învingători. De vreme ce situaţia lui Antiochus face parte din ultima categorie, el se miră că romanii socotesc drept să-i impună lui Antiochus condiţii şi să-i indice care oraşe din Asia să fie libere şi neatîrnate, pe care vor ei să le facă tributare şi în care este interzis să intre atît regele, cît şi garnizoanele regeşti. În astfel de condiţii, romanii trebuie să încheie pace cu Filip, care e duşman, ci nu cu Antiochus care e prieten.“

LVIII La acestea, Quintus răspunse :

„Deoarece vouă vă face plăcere să vorbiţi în chip deosebit şi să înşiruiţi diferitele feluri de alianţă şi prietenie încheiate, vă voi pune şi eu două condiţii — în afara căroră, să-i daţi de ştire regelui că nu mai există altele în privinţa încheierii legăturilor de prietenie cu poporul roman; una, dacă regele este frămîntat de grija ca noi să nu ne interesăm cîtuşi de puţin de oraşele Asiei, atunci el să se stăpînească de a intra în vreo regiune din Europa; a doua condiţie, dacă el nu rămîne între hotarele Asiei şi trece în Europa, atunci şi romanii să aibă drept să apere

prietenii pe care le are cu cetățile Asiei și să încheie altele noi“.

Hegesianax spuse că este o condiție nedemnă ca Antiochus să fie îndepărtat de orașele Thraciei și Chersonesului care fuseseră cucerite de Seleucus^{106 bis}, străbunicul său, după ce l-a învins în război pe regele Lysimachus și l-a răpus pe câmpul de luptă; această izbîndă a fost cea mai mare cinste și mărire pentru sine; Antiochus a reocupat, în parte, prin război — cu deopotrivă slavă — ținutul pe care puseseră stăpînire thracii; în parte, a luat în stăpînire ținuturile părăsite de locuitori, ca de pildă însăși Lysimachia, pe care a repopulat-o, chemînd înapoi pe locuitori, și a ridicat din nou, cu uriașe cheltuieli, tot ceea ce fusese năruit din pricina distrugerilor și incendiilor. Prin urmare, este potrivit a-l alunga pe Antiochus din ținuturile sale cîștigate și recucerite în chipul acesta, pentru ca în schimb romanii să pună piciorul în Asia, care n-a fost niciodată a lor? Antiochus cere stăruitor să lege prietenie cu romanii, dar în așa fel încît, după ce o va dobîndi, să-i fie spre fala sa, nu spre rușinea sa.

La acestea Quinctius îi răspunse:

„Deoarece, într-adevăr, noi punem preț pe onoare, așa cum se cuvine și pentru că onoarea trebuie să fie singura sau cel puțin printre primele reguli de conduită atît pentru poporul care deține întîietatea pe întregul pămînt, cît și pentru un rege atît de strălucit, atunci ce este mai potrivit legii onoarei: să vrei să fie libere toate orașele Greciei, în oricare parte s-ar găsi, sau să le robești și să ți le faci tributare? Dacă Antiochus crede că este frumos să readucă în sclavie acele orașe pe care străbunicul său le-a stăpînit, potrivit dreptului războiului, dar pe care bunicul și tatăl său nu le-a ocupat cîndva ca fiind proprietatea lor, atunci și romanii socotesc că nu este la înălțimea încrederii și statorniciei lor dacă ar renunța la rolul de apărători ai libertății grecilor. Așa cum romanii au eliberat Grecia de sub călcîiul lui Filip, la fel au de gînd să elibereze din mîinile lui Antiochus și orașele cu nume grecesc ale Asiei. Căci nici în Aeolida și nici în Ionia n-au fost trimise colonii grecești spre a fi robite de regi, ci ca să se dezvolte și să se răspîndească cel mai vechi neam de pe întregul pămînt“.

LIX Deoarece Hegesianax șovăia și nu putea tăgădui, că e mai înălțătoare cauza celui care luptă pentru libertatea altora, decît a celui care luptă pentru robirea lor Sulpicius, care era cel mai vîrstnic dintre cei 10 soli spuse: „Ce umblăm cu ocolișuri? Alegeți una dintre cele două condiții, care au fost propuse lămurit de către Quinctius, sau dacă nu, încetați de a mai vorbi despre prietenie“. Menippus îi răspunse : „Noi nici nu vrem, nici nu putem încheia ceva prin care să se micșoreze regatul lui Antiochus“ !

A doua zi, după ce Quinctius a introdus în senat toate soliile Greciei și Asiei¹⁰⁷, pentru a le aduce la cunoștință ce intenții și simțăminte are poporul roman și ce planuri are Antiochus față de cetățile Greciei, le-a înșirat și propunerile sale și ale regelui : „Să se dea de știre cetăților lor, că poporul roman cu aceeași vitejie și bună-credință cu care a luptat împotriva lui Filip pentru libertatea lor, cu aceleași virtuți îi va sprijini, și împotriva lui Antiochus, dacă acesta nu va pleca din Europa“.

Atunci Menippus rugă stăruitor și pe Quinctius și pe senatori să nu se grăbească a lua o hotărîre, prin care au să pricinuiască tulburare pe întregul pămînt; să-și ia și ei un răgaz de gîndire și să-i dea și regelui puțința de a chibzui; după ce i se vor aduce la cunoștință condițiile, Antiochus va cugeta și poate că va căpăta vreo concesie ; dacă nu, el va ceda în interesul păcii.

În acest fel totul a fost amînat.

S-a găsit cu cale să fie trimiși la rege aceiași împuter-niciți, care mai fuseseră la el în Lysimachia, și anume : P. Sulpicius, S. Villius și P. Aelius.

LX Abia plecaseră aceștia cînd trimișii veniți din Carthagina dădură de știre că, fără nici o îndoială, Antiochus, avînd sfătuitor pe Hannibal, pregătește războiul, fapt care a stîrnit îngrijorare ca nu cumva totodată să se aprindă din nou și războiul cu carthaginezii. Hannibal, fugind din patria sa, ajunsese așa cum am spus mai înainte, la Antiochus. La curtea regelui era în mare cinste, datorită faptului că el era mai meșter ca oricare altul în a-i sfătui pentru planul dezlănțuirii unui război cu romanii. Hannibal rămăsese la părerea că războiul să se desfășoare

numai în Italia ; acest ținut îi va pune la îndemână unui potrivnic de peste hotare și aprovizionare și trupe. Dacă nu se va întreprinde nici o operație acolo și i se va îngădui poporului roman să desfășoare războiul cu mijloacele și trupele Italiei, nici regele și nici vreun alt neam nu va fi deopotrivă cu romanii. Hannibal cerea pentru sine 100 de vase, 10 000 de pedestrași și 1 000 de călăreți; cu această flotă el se va îndrepta mai întâi către Africa ; are cea mai mare încredere în faptul că și carthaginezii vor putea fi îndemnați de el să ridice din nou armele. Dacă însă ei vor șovăi, dînsul va aprinde războiul în oricare parte a Italiei. Regele însă trebuie să treacă împreună cu ceilalți aliați ai săi în Europa și să-și țină restul de trupe în vreo regiune a Greciei fără să treacă în Italia, în schimb să fie mereu gata în această privință (căci e îndeajuns pentru oricine a-l speria cu spectrul și vilva războiului).

LXI După ce Hannibal l-a convins pe Antiochus să-și însușească acest plan, deși socotise că e nevoie să-și pregătească sufletește compatrioții săi, totuși nu s-a încumetat să le scrie vreo scrisoare, ca nu care cumva, căzînd în mîna romanilor, să i se dezvăluie planurile ; însă găsind la Ephes pe un oarecare Aristo din Tyr, a cărui iscusință i-o dovedise cu prilejul unor slujbe mai ușoare, îl trimite la Carthagina¹⁰⁸ cu această însărcinare, copleșindu-l fie cu daruri, fie cu nădejdea răsplăților, la care fusese de acord chiar și regele. Hannibal dădu numele celor cu care trebuia să se întâlnească, și-l lămuri în privința unor anumite consemne tainice, datorită cărora, neîndoios, aceia vor lua cunoștință de însărcinările sale. Numai că la Carthagina au aflat din ce cauză a sosit acolo acest Aristo, care se tot învîrtea prin oraș nu cu prietenii, ci mai degrabă cu potrivnicii lui Hannibal. La început, din vorbă în vorbă, și cu prilejul ospetelor în cercuri restrînse s-a dus vestea acestei urzeli, apoi unii au luat cuvîntul și în senat spunînd că „nu s-a ajuns la nici un rezultat cu surghiunirea lui Hannibal, dacă în pofida lipsei lui se pot urzi noi primejdii, pricinuindu-se tulburări în sînul orînduirii cetății prin zădărirăa sufletelor oamenilor ; a sosit un oarecare Aristo, un venetic din Tyr, pregătit într-adins,

cu anume însărcinări din partea lui Hannibal și a regelui Antiochus, și anumiți oameni se întrețin zilnic cu el în tainice întrevederi; într-ascuns se coace ceea ce în curînd va izbucni spre pierzania tuturor“.

Toți senatorii au început să strige că trebuie chemat Aristo și întrebat pentru ce a venit, și dacă nu ne mărturiseste, să fie trimis la Roma împreună cu împuterniciții Carthaginei. Nesăbuinta unei singure ființe s-a ispășit cu destul vai și amar. Cei fără dregătorii pot face greșeli pe propria lor piele, republica lor însă nu numai că trebuie să fie la adăpost de orice învinuire, ci chiar de orice bănuială în această privință.

Aristo fiind chemat, la început, el s-a dezvinovățit, folosind drept cel mai puternic sprijin faptul că n-a adus nimănui nici o scrisoare. În urmă însă, pentru că nu izbutise să lămurească îndeajuns temeiul sosirii sale, și în special, deoarece șovăie în răspunsuri, mai ales în legătură cu învinuirea de a fi avut întrevederi numai cu persoane din partida barcină¹⁰⁹, s-a iscat sfadă; unii susțineau să fie înșfăcat ca iscodă și pus sub pază, alții însă spuneau că nu este cazul să se facă atîta zarvă; s-ar da o urîtă pildă, dacă s-ar năpusti fără nici un motiv asupra oaspeților. Același neajuns se va întîmpla și carthaginezilor fie la Tyr, fie în alte țîrguri, unde ei merg în număr foarte mare.

În ziua aceea s-a amînat rezolvarea acestei chestiuni. Atunci Aristo a întrebuintat un viclesug obișnuit la puni: cum s-a lăsat amurgul a atîrnat tablele scrise deasupra tribunii unde stau dregătorii în fiecare zi, iar pe la straja a treia el s-a urcat pe un vas și s-a făcut nevăzut.

În ziua următoare, după ce conducătorii s-au așezat acolo pentru a împărți dreptatea, au zărit tăblițele, le-au luat și le-au citit. Pe ele era scris anume că Aristo a avut însărcinări nu pentru vreun particular, ci oficiale pentru bătrînii cetății, căci așa numeau carthaginezii senatul. Învinuirea cuprinzînd deci întreaga conducere a statului, nu mai avea rost să se facă cercetări cu vreo cîțiva. Totuși s-a găsit de cuviință să se trimită niște delegați la Roma, care să aducă situația la cunoștința consulilor și senatului și totodată să se plîngă și de samavolniciile lui Masinissa.

LXII Într-adevăr, cînd Masinissa a băgat de seamă că cu purtările lor carthaginezii dau de bănuir și că sînt și dezbinați între ei, convins că fruntașii sînt priviți cu bănuială de senat, din pricina întrevederilor cu Aristo, iar senatul de către popor pe temeiul denunțului aceluiași Aristo, socoti potrivit prilejul de a le pricinui neajunsuri; de aceea le pustii ținutul de-a lungul țărmului mării, silind cîteva orașe birnice carthaginezilor să-i plătească lui tribut. Acest ținut se chema *Emporiae*¹¹⁰; se găsește de-a lungul țărmului Syrtei Mici și avea țarini roditoare; se afla acolo un singur oraș, *Leptis*¹¹¹, care dădea carthaginezilor tribut cîte un talant pe zi. Masinissa nu numai că ridicase atunci împotriva sa întreaga regiune, din pricina pustiirii ei, ci, punînd stăpînire pe o parte a ei, stîrnise îndoială asupra faptului dacă îi aparținea lui acest ținut sau carthaginezilor. Și pentru că aflase că trimișii carthaginezi se vor duce la Roma pentru ca, pe de o parte să se dezvinovătească împotriva acuzațiilor, iar pe de alta să se jeluiască împotriva lui, trimise și el la Roma soli, pentru ca să creeze îndoieli asupra acuzațiilor care i se aduc și să discute cu senatul roman în privința dreptului său de a impune carthaginezilor tribut.

Cînd senatul a luat cunoștință de la trimișii puni, mai întii despre sosirea la Carthagina a veneticului din Tyr, la început a fost cuprins de îngrijorare că va fi nevoit să poarte război și cu Antiochus și cu punii totodată. Învinuirea îi apăsă mai ales pe puni din pricina bănuielii că conducătorii Carthagieni nu-l prinseseră pe Aristo ca să fie trimis la Roma, și nu-l puseseră sub pază nici pe el, nici corabia lui.

Apoi a început să se discute cu împuterniciții regelui Masinissa chestiunea relativă la ținutul în litigiu. Carthaginezii își sprijineau cauza pe de o parte pe temeiul dreptului asupra hotarelor între care se afla acest ținut și pe care le fixase Publius Scipio după ce ieșise învingător¹¹²; pe de altă parte, ei se bazau pe declarația regelui Masinissa și se spuneau că, în vreme ce regele urmărea pe *Aphirem*¹¹³, care dezertase din regatul său și care rătăcea împreună cu o parte dintre numizi prin împrejurimile orașului Cyrenae, Masinissa însuși ceruse carthaginezilor, ca

o favoare, să i se încuviințeze a trece prin acel ținut, recunoscînd deci că aparținea de drept și neîndoicnic carthaginezilor.

Numizii dimpotrivă susțineau că punii spun minciuni cînd vorbesc despre hotarele fixate de Scipio : apoi că, dacă cineva ar căuta adevărata obirșie a drepturilor lor, ar exista oare vreun ținut în Africa care să fie proprietatea carthaginezilor ? Lor, unor venetici, li s-a acordat pentru înțemeierea unui oraș, și în urma rugăminții lor, atîta ținut cît au putut cuprinde cu o piele de bou tăiată fișii. Tot ce au cuprins carthaginezii în afară de așezarea lor de la Bozra¹¹⁴, l-au ocupat prin silnicie și cu strîmbătate. Ei nu vor putea dovedi nu numai că l-au avut în stăpînire tot mereu de cînd l-au ocupat, ci măcar că l-au stăpînit multă vreme. Acest ținut a aparținut de drept, după împrejurări, cînd carthaginezilor, cînd numizilor: întotdeauna a aparținut aceleia care a fost mai tare prin puterea armelor. Ca urmare, delegații numizi cereau ca senatul să lase lucrurile și starea în care se aflau atunci cînd carthaginezii au ajuns dușmanii romanilor, iar regele numizilor, aliat și prieten, și să nu se împotrivească să-l stăpînească cei care sînt în stare să-l stăpînească. Senatul roman a hotărît să se răspundă împuterniciților ambelor părți că vor fi trimiși în Africa delegați romani care să cerceteze și să judece la fața locului litigiul dintre poporul carthaginez și regele Masinissa. La Carthagina au fost trimiși L. Scipio Africanus, C. Cornelius Cethegus și M. Minucius Rufus. Aceștia, după ce au ascultat și cercetat la fața locului situația, au lăsat totul în suspensie, fără să se pronunțe în favoarea unei părți sau a alteia. Nu se știe destul de lămurit dacă împuterniciții romani au procedat în chipul acesta după voia lor, sau, așa le-a fost însărcinarea, însă se vede că așa au dictat împrejurările pentru Roma, de a lăsa mai departe învrăjbite ambele popoare ; dacă n-ar fi fost așa, atunci Scipio singur ar fi fost în măsură să țină cu un semn neînțelegerea fiindcă el cunoaște foarte bine situația de acolo, și se bucura de mare trecere, datorită serviciilor aduse și regelui și statului roman.

CARTEA XXXV

I La începutul anului în care s-au petrecut aceste evenimente¹, praetorul Sex. Digitius² a avut în Hispania Citerior ciocniri, mai mult dese decît vrednice de pomenit, cu acele cetăți care ridicaseră din nou armele într-un număr foarte mare, în urma plecării lui M. Cato³ de acolo ; și cele mai multe lupte date au fost încheiate într-adevăr cu neizbîndă, dar M. Cato a încredințat urmașului său abia jumătate din trupele pe care le primise. Și este neîndoielnic că întreaga Hispanie s-ar fi răzvrătit, dacă celălalt praetor, M. Cornelius Scipio, fiul lui Cneius, n-ar fi dobîndit numeroase succese dincolo de Hiberus, și, datorită fricii virîte în hispani, n-ar fi trecut de partea lui nu mai puțini de 50 de orașe. Scipio repurtase aceste izbînzii în calitate de praetor; ca propraeor⁴, i-a atacat pe lusitani⁵ pe cînd se întorceau la sălașurile lor încărcăți de o uriașă pradă, de pe urma pustiirii în lung și în lat a Hispaniei Ulterior. Scipio, atacîndu-i chiar în timpul drumului, s-a luptat cu ei de la orele nouă pînă la orele două după-amiază cu un rezultat îndoielnic, și, deși nu era deopotrivă cu dușmanul în număr, totuși îi era superior în alte privințe, căci, pe de o parte, el dăduse năvală în fruntea unor trupe rînduite în linie de bătaie⁶, asupra unei lungi coloane stînjinite de o cireadă de vite, iar pe de altă parte, luptase cu unități proaspete împotriva unor dușmani istoviți de drum lung. Căci vrăjmașii ieșiseră din tabăra lor pe la straja a treia din noapte. Se mai adăugaseră acestui drum de noapte încă trei ore din marșul făcut în timpul zilei, și dușmanii, nefăcînd nici un popas pentru odihnă, au fost pe deasupra nevoiți să îndure și truda luptei. Ca urmare, la începutul

luplei au mai avut oarecare vlagă și trupească și sufletească, și izbutiseră chiar să pună în neorînduială rîndurile romanilor, apoi însă, după cîteva vreme lupta a devenit egală. În toiul acestei strîmtori, praetorul făgăduiește lui Jupiter jocuri dacă va răzbi și nimici pe potrivnic. În cele din urmă romanii au dezlănțuit un atac și mai năpraznic, încît lusitanii au fost nevoiți să dea înapoi; în curînd întoarseră și spatele. Fiindcă biruitorii s-au luat pe urmele fugarilor, au fost doborîți ca la 12 000 de dușmani, dintre care, luați prizonieri 540 — aproape toți călăreți — și fură capturate 134 steaguri ostășești. Oastea romană a pierdut 73 de oameni. Lupta s-a desfășurat nu departe de orașul Ilipa⁷. Aici P. Cornelius a adus trupele sale învingătoare încărcate cu prăzi. Toate acele capturi au fost expuse în afara orașului, dîndu-li-se putînța stăpînilor să-și recunoască bunurile lor. Celelalte capturi⁸ au fost date quaestorului să le vîndă; veniturile care au rezultat din vînzări au fost împărțite ostașilor.

II Încă nu plecase din Roma praetorul C. Flaminius cînd se întîmplau acestea în Hispania. Atît victoriile, cît și înfringerile erau scoase în evidență în convorbiri publice, de el și de prietenii săi. Arătînd că în provincia lui, unde s-a aprins un război atît de uriaș, el avea să ia în primire doar neînsemnatele rămășițe ale oastei lui Sex. Digitius, și acelea în panică și în dezordine, prin acestea el urmărea să i se decreteze una din legiunile urbane, la care, după ce-și va alătura și ostașii recrutați de el, potrivit unui *senatus-consultum*, să-și aleagă din toate efectivele 6 200 de pedestrași și 300 de călăreți; el plănuia să desfășoare războiul cu acea legiune (căci pe armata lui Sex. Digitius nu se putea pune mare nădejde). Bătrînii senatului însă i-au declarat că, nu trebuie să se dea decrete senatoriale pe temeiul unor zvonuri răspîndite, în chip nesocotit, de simpli particulari și născocite pentru a fi pe planul unor dregători; să se considere că are însemnătate numai ceea ce trimit în dările lor de seamă praetorii din provincii, sau ce aduc la cunoștință legații. Dacă sînt tulburări în Hispania, senatul hotărăște ca praetorul să înroleze o oaste de strînsură din regiunile dinafara hotarelor Italiei. Intenția se-

natului a fost deci ca pentru Hispania să fie înrolate sub arme trupe de strînsură.

Valerius Antias⁹ scrie că C. Flaminius a pornit cu flota în Sicilia, în vederea recrutării de trupe, și, pe cînd se îndrepta din Sicilia către Hispania, a fost împins de o furtună în Africa; acolo — scrie el — a înrolat ostași¹⁰ din armata lui P. Africanus, care cutreierau răzleți și la aceste trupe, strînse din cele două provincii, a alăturat altele recrutate în Hispania.

III Nici Italia nu era mai puțin neliniștită din pricina războiului¹¹ cu ligurii, căci 40 000 de oameni impresuraseră Pisae. Le vestea războiului și în nădejdea prăzilor, puhoiul vrăjmașilor creștea zilnic.

Consulul Minucius s-a dus la Arretium în ziua în care fixase să se adune ostașii. De acolo el își conduse trupele pe patru coloane la Pisae; și în vreme ce dușmanii se găseau la nu mai mult de 1 000 de pași de oraș dincolo de fluviu, consulul intră în oraș care astfel salvat, fără îndoială, datorită sosirii sale. A doua zi, Minucius trecu fluviul și-și întocmi castrul cam la 500 de pași departe de vrăjmaș. De acolo el asigura apărarea ținutului aliaților împotriva prădăciunilor prin ușoare ciocniri. Nu se încumeta însă să-și rînduiască în linie de bătaie noii¹² ostași recrutați din mai multe neamuri, și nu îndeajuns de cunoscuți între ei, ca să poată avea încredere unii în alții. Ligurii însă, bizuindu-se pe marele lor număr, ieșeau în linie de bătaie gata să se măsoare în lupta pentru biruința hotărîtoare; avînd o oaste numeroasă ei trimiteau pretutindeni cete pentru a prăda ținutul dinspre hotare, și după ce au strîns un mare puhoi de vite și o mare cantitate de pradă, și-au întocmit o unitate de pază care le-a mînat în fortărețele și satele lor.

IV După ce războiul cu ligurii s-a stabilizat în jurul localității Pisae, celălalt consul, L. Cornelius Merula, trecînd pe la hotarele ligurilor, și-a adus armata în ținutul boiilor, unde războiul avea o cu totul altă înfățișare decît cel dus cu ligurii. Consulul își rînduia trupele în formație de atac, în schimb, dușmanii refuzau să dea lupta; de aceea romanii porneau după prădăciuni acolo unde ni-

meni nu le ieșea în cale. Boiii vroiau mai degrabă să-și lase bunurile lor jefuite, fără să ia vreo măsură, decît să și le apere, luîndu-se la luptă. După ce a pustiit întregul ținut, trecîndu-l îndeajuns prin foc și sabie, consulul ieși de pe teritoriul vrăjmașilor, conducîndu-și coloanele către Mutina, fără grijă, ca printre oameni pașnici. Cînd boiii băgară de seamă că potrivnicul a ieșit dintre hotarele sale, se ținură pe urmele coloanelor romane care mărșăluiau în tăcere, căuîndu-și locuri pentru întinderea capcanelor. În timpul nopții, trecînd pe lîngă castrul roman, au ocupat defileul pe unde trebuiau să treacă romanii. Însă pentru că treaba asta au făcut-o cu prea puțină fereală, consulul, care de obicei pornea în marș noaptea, de astă dată, pentru ca nu cumva să se stîrnească panică între ai săi într-o luptă de învîlmășeală a așteptat lumina zilei și, cu toate că pleca pe lumină, a trimis un escadron de călăreți în recunoaștere. Cînd i s-a adus la cunoștință cîte forțe sînt, și în ce loc se găsesc, el a poruncit să se așeze poverile¹³ întregii armate, la mijloc, într-un singur loc, iar triarii să ridice de jur împrejur un parapet; el a pornit asupra potrivnicului cu trupele rînduite în formație de atac. Același lucru îl făcură și gallii, cînd văzură că sînt descoperiți în capcanele lor și că sînt nevoiți să se măsoare cu romanii într-o luptă dreaptă, în toată regula¹⁴, unde cel care va birui va fi cu adevărat viteaz.

V Cam pe la orele două din zi a început bătălia. În prima linie¹⁵ luptau, la aripa stîngă, aliații și trupele de „extraordinari“; această aripă o comandau doi legați din rîndurile consularilor, M. Marcellus și Ti. Sempronius, care fusese consul în anul trecut. Noul consul se găsea cînd în rîndurile celor dintîi unități, cînd își ținea legiunile în rezervă ca nu cumva romanii, din prea mare zel pentru luptă, să pornească la atac înainte de a da semnalul. El porunci tribunilor militari Q. și P. Minucius să-și ducă într-un loc deschis escadroanele de călăreți aparținînd acelor legiuni¹⁶ tocmai dincolo de linia frontului, și ca, îndată ce va da semnalul, să dezlănțuie atacul. Pe cînd el dădea asemenea dispoziții, a venit o ștafetă din partea lui Ti. Sempronius Longus cu știrea că trupele de „extraordinari“ nu pot să reziste atacurilor gallilor și că au fost

doboriți foarte mulți dintre ei, iar cei care au mai rămas în viață au slăbit avîntul în luptă, atît datorită eforturilor, cît și fricii. De aceea, să-i trimită în sprijin, dacă el găsește cu cale, una dintre cele două legiuni, înainte de a se dezonora printr-o înfrîngere. Îi trimise în ajutor legiunea a doua¹⁷, trupele de „extraordinari“ fiind retrase¹⁸. Atunci s-a dezlănțuit o nouă luptă, după ce au intrat în loc ostașii proaspeți și legiunea cu efectivele intacte¹⁹. Aripa stîngă a fost scoasă din luptă, iar aripa dreaptă intră în prima linie. Soarele bătea cu o dogoare nemaipomenită, care înmuiașe de tot trupurile gallilor, foarte puțin deprinse să rabde arșița. Totuși ei, în rînduri strînse, sprijinindu-se fie unii de alții, fie pe scuturi, înfruntau atacurile romanilor. Cînd consulul băgă de seamă această stare de lucruri, porunci lui C. Livius Salinator, care comanda escadroanele de călăreți ale aliaților, să stîrnească invălmășeală în rîndurile oastei potrivnicului, năpustindu-se asupra lui în goana cea mai turbată a cailor, și ca trupele de călăreți ai legiunilor să treacă în rezervă.

Atacul vijelios al cavaleriei romane a răzbit și invălmășit mai întîi frontul dușman, apoi a împrăștiat pe galli, totuși nu într-atît încît să întoarcă spatele. Căpeteniile lor le ședeau stavilă în cale și-i sileau să se întoarcă la unități, împungîndu-i cu sulile în spate pe cei care erau în panică; escadroanele romane însă, galopînd în sus și-n jos, lăsau pe galli să-și refacă rîndurile. Consulul stăruia pe lîngă ostașii săi să se mai încordeze încă puțin — deoarece victoria stă în mîinile lor — și să nu-i slăbească o clipă, cîtă vreme îi văd pe vrăjmași în neorînduială și panică, căci dacă îi vor lăsa pe vrăjmași să-și refacă rîndurile vor fi nevoiți să se măsoare ca și de la început, într-o luptă care ar putea fi îndoielnică. El porunci ste garilor să pornească în frunte cu flamurile. Străduindu-se din răputeri, toți romanii i-au dat peste cap pe dușmani. După ce au început să întoarcă spatele și să se răzlețească pretutindeni în fuga lor, consulul trimise escadroanele de cavalerie ale legiunilor în urmărirea potrivnicului.

În acea zi au fost nimiciți 14 000 de boii și prinși vii 1 092, dintre care 721 de călăreți. Au fost capturate trei căpetenii gallice, 212 steaguri ostășești și 63 de care. Însă și biruința romanilor a fost destul de singeroasă : au căzut

peste 5 000 de oameni, romani sau aliați, 23 de centurioni, 4 comandanți de-ai aliaților, precum și tribunii militari ai legiunii a doua, M. Genucius și frații Cn. și M. Marcus.

VI Cam în aceeași vreme²⁰ au ajuns la Roma dările de seamă scrise ale celor doi consuli, care vorbeau de lupta lui L. Cornelius cu boiile, la Mutina, și a lui Q. Minucius, la Pisae : acestuia din urmă îi căzuse la sorți ținerea alegerilor ; însă întreaga situație e atât de încordată în Liguria — scria el — încât nu poate să se depărteze de acolo fără primejdie pentru aliați și neajunsuri pentru republică. Dar dacă senatul găsește de cuviință atunci să recurgă la colegul lui, ca unul care și-a încheiat campania, pentru ca acesta să țină alegerile la Roma. Iar dacă el refuză pentru faptul că această sarcină nu-i revine lui prin tragere la sorți, dînsul va îndeplini tot ce va hotărî senatul, însă acesta să ia seama dacă nu cumva e în interesul republicii să se recurgă mai degrabă la interregnum decît ca el să-și părăsească provincia într-o asemenea situație“. Atunci senatul îi dădu însărcinarea lui C. Scribonius, ca să trimită consulului doi legați de rang senatorial, care să-i înmîneze scrisoarea colegului său — trimisă senatului — și să-i aducă la cunoștință „că dacă el nu poate veni la Roma pentru alegerile noilor magistrați, senatul mai degrabă va încuviința să se recurgă la un interregnum decît să-l cheme de acolo pe Q. Minucius, tocmai în toiul războiului“. Trimisișii au venit înapoi la Roma cu știrea că „L. Cornelius se va înfățișa la Roma, în vederea alegerii noilor magistrați“.

S-au iscat discuții în senat în legătură cu darea de seamă a lui L. Cornelius, care scrisese că a repurtat biruință în lupta cu boiile, de vreme ce și legatul M. Claudius trimisese, în particular, niște scrisori mai multor senatori, în care spunea că trebuie să se mulțumească ursitei poporului roman și vitejiei ostașilor că s-a izbîndit ; datorită strădaniilor consulului și trupelor, din rîndurile oastei romane s-au pierdut puțini oameni ; însă armata dușmanilor a reușit să le scape din mîini, deși norocul le oferise romanilor prilejul de a-i nimici pe galli. Acolo au pierit mai mulți ostași romani, din pricină că s-a venit prea tîrziu în

sprijinul unităților care, ajunse la strîmtoare, cereau ajutor ; vrăjmașul le-a scăpat din mîini și pentru că se dăduse prea tîrziu semnalul cavaleriei legiunilor, și pentru că nu li se îngăduise să-i urmărească pe fugari.

VII S-a găsit însă cu cale să nu se ia vreo hotărîre nechibzuită în această privință, amînîndu-se rezolvarea pentru data cînd senatorii vor fi în număr mai mare. Căci lumea era frămîntată de o altă grijă, și anume aceea că cetățenii erau sleiți de povara cametei și, deși lăcomia cămătarilor fusese îngăduită de măsurile luate împotriva ei, totuși aceștia găsiră o cale de călcare a legilor, transcriind datoriile pe numele aliaților care nu erau obligați să respecte aceste legi ; în chipul acesta, datornicii au fost supuși unei camete neîngădite. Deoarece se căuta un mijloc de stăvilire a acestui neajuns, s-a hotărît să se fixeze ziua sărbătorii Feralia²¹, care era foarte aproape, ca termen cînd aliații care dăduseră după acea zi bani pe credit cetățenilor romani, să facă declarații, iar pentru sumele împrumutate din acea zi să i se aplice creditorului²² legea la care va face apel datornicul. Cu acest prilej, pentru că în urma declarațiilor s-a descoperit cît de mari erau datoriile contractate prin înșelăciune, tribunul plebei, M. Sempronius, cu încuviințarea senatului, a făcut apel la plebe și aceasta a dat un plebiscit prin care aceeași lege asupra cametei, care se aplică cetățenilor romani, să fie aplicată și aliaților, și celor cu nume latin²³.

Acestea au fost evenimentele petrecute în Italia și în timp de război și pace. În Hispania însă, războiul n-a fost atît de mare pe cît de mare îl crescuseră zvonurile. C. Flaminius a cucerit orașul Innlucia²⁴ din ținutul cretanilor ; de acolo și-a condus apoi ostașii în bărăcile taberei²⁵ de iarnă ; cele cîteva lupte purtate în cursul iernii nu sînt vrednice de a fi pomenite, deoarece, deși au fost duse mai mult împotriva tîlharilor decît a dușmanilor, au fost totuși cu sfîrșit felurit și nu fără pierderi de ostași. A reputat mai mari izbînzii, în schimb, M. Fulvius. Acesta s-a măsurat în luptă cu vaccaeii, cu vectonii²⁶ și cu cel-tiberii, și a împrăștiat și pus pe fugă oastea acestor neamuri, lîngă orașul Toletum²⁷, iar pe regele lor, Hilermus, l-a prins viu.

VIII Pe cînd se întîmplau acestea în Hispania, ziua alegerilor bătea la uşă. De aceea, consulul L. Cornelius, lăsînd armata sub comanda legatului său, M. Claudius, a venit la Roma, unde, după ce luă cuvîntul în senat²⁸, vorbind despre activitatea desfăşurată de dînsul şi arătînd în ce situaţie se află provincia sa, se plînsese senatului, că, deşi acest război atît de greu a fost încheiat după o singură luptă urmată de o biruinţă atît de strălucită, totuşi nu s-a adus cînstire zeilor nemuritori. Apoi ceru senatului să decreteze o slujbă de mulţumire şi totodată şi trimiful. Totuşi, pînă să facă el această dare de seamă²⁹, Q. Metellus, care fusese consul şi dictator, spuse că scrisorile sosite în acelaşi timp şi din partea consulului L. Cornelius şi a lui M. Marcellus, trimise unei bune părţi din senatori, se bat în cap; şi că din această pricină s-a amînat consfătuirea pentru a se discuta cuprinsul acelor scrisori în prezenţa autorilor lor. De aceea el s-a aşteptat ca consulul, care ştia că legatul său a scris ceva împotrivă-i, să-l aducă la Roma şi pe acesta; mai era de părere că mai potrivit era să predea comanda lui Ti. Sempronius, care era investit cu imperium³⁰, decît unui legat. „Acum lui i se pare că într-adevăr legatul a fost lăsat acolo fie pentru ca să nu întărească, fiind de faţă, cele ce-a scris, fie ca, în cazul cînd i-ar aduce învinuiri pe faţă, să nu fie el acuzat, dacă cumva susţine fapte fără temei, pînă se va afla în întregime adevărul. De aceea el e de părere că în momentul de faţă nu se cuvine să se ia vreo hotărîre în privinţa celor pe care le cerea consulul“.

Fiindcă Cornelius stăruia cu încăpăţinare ca senatul să decreteze slujbe de mulţumiri publice şi să i se încuviinţeze să fie purtat în triumf prin oraş, tribunii plebei, M. şi C. Titinius, au declarat că ei se vor împotrivi dacă se va da vreun *senatus-consultum* în această privinţă.

IX În anul trecut³¹ fuseseră aleşi censori Sex. Aelius Paetus şi C. Cornelius Cethegus. Cornelius a fost cel ce a înfăptuit recensămîntul. S-au găsit la numărătoare 143 704 de cetăţeni.

În acel an apele au crescut considerabil şi Tibrul a inundat³² părţile joase ale oraşului. În jurul porţii Flu-

meintane s-au prăbușit în ruină câteva case ; poarta Caclimontana a fost lovită de trăsnet ; de asemenea, zidul din jur a fost izbit în mai multe locuri. A plouat cu piatră și la Aricia, și la Lanuvium, și pe Aventin. De la Capua s-a dat de veste că un uriaș roi de viespi a zburat în for și s-a așezat în templul lui Marte. Roiul a fost cules cu grijă și apoi ars în foc. Pentru aceste semne și arătări decemvirii au primit poruncă să cerceteze cărțile sibylline ; s-au oficiat slujbe de nouă zile, s-au rînduit rugăciuni publice, și orașul a fost purificat³³.

În cursul acelorasi zile, M. Porcius Cato a sfințit după doi ani de la făgăduință, sanctuarul Victoriei Fecioare³⁴ aproape de Templul Victoriei.

În același an, triumvirii A. Manlius Volso, L. Apustius Fullo, Q. Aelius Tubero — acesta din urmă fiind autorul legii — au înființat colonia latină din ținutul frentin³⁵. Au plecat acolo 3 000 de pedestrași și 300 de călăreți, un număr destul de mic față de marea suprafață a terenului.

S-au putut da cîte 30 de iugăre de pămînt de fiecare pedestraș și cîte 60, de călăreț. În urma propunerii lui Apustius, coloniștilor li s-a luat o treime din acest pămînt, pentru ca să poată să se mai înscrie noi coloniști, dacă vor mai voi. Pedestrașii au primit cîte 20 de iugăre și călăreții cîte 40.

X Iată că se apropie sfîrșitul anului, și nicicînd patimile politice nu înfierbîntaseră mințile oamenilor ca acum, cu prilejul alegerilor consulare. Erau numeroși candidați, cu mare trecere, și din rîndurile patricienilor, și ale plebeilor: P. Cornelius Scipio³⁶, fiul lui Cneius care părăsise de curînd provincia Hispania, după ce cîștigase mari biruințe, L. Quinctius Flamininus, care comandase flota din Grecia, și Cn. Manlius Volso, candidau din partea patricienilor, iar C. Laelius³⁷, Cn. Domitius, C. Livius Salinator și M. Acilius, din partea plebeilor. Însă privirile tuturor erau ațintite asupra lui Qunctius și Cornelius. Căci amîndoi patricienii candidau pentru un singur loc, și proaspăta slavă a faptelor lor de arme îi îndrituia și pe unul, și pe celălalt la această cinste. Însă mai mult ca

oricare susțineau lupta frații candidaților, doi comandanți foarte vestiți din vremea lor : P. Scipio se bucura de o glorie mai mare; dar cu cât îi era renumele mai strălucit, cu atât era mai pizmuit. Slava lui Quinctius Flaminius era mai proaspătă, ca a unuia care repurtase triumful în acel an. Se mai adăuga că unul din ei fusese în ochii oamenilor aproape neîntrerupt, vreme de 10 ani — îndeobște se întâmplă ca lumea deprinzându-se cu oameni mari să se cam sature de ei și să nu le mai acorde respectul cuvenit — căci, după înfrângerea lui Hannibal, Scipio fusese ales din nou consul, precum și censor în schimb, activitatea lui Quinctius³⁸ era recentă și i-a sporit faima, mai ales că el, după ce obținuse triumful, nu mai ceruse și nici nu dobândise nimic de la popor. „Pentru fratele său bun cere consulul — spune Flaminius — nu pentru un văr, pentru legatul și tovarășul său cu care a dus războiul : dînsul l-a desfășurat pe uscat, în schimb fratele său, pe mare“. Într-adevăr, Flaminius a izbutit ca fratele său să fie preferat celuilalt candidat, care la rîndu-i era susținut de fratele său, Scipio, și pe acesta îl susținuse ginta Cornelia, deoarece consulul Cornelius prezida comițiile și acestuia senatul îi acordase atîta cinste și prețuire, socotindu-l cel mai vrednic bărbat din cetate pentru a primi pe zeița Mater Idaea ce venea în Roma, din Pessinunt.

Au fost aleși consuli L. Quinctius și Cn. Domitius Athenobarbus. Africanus, într-adevăr, oricît s-a străduit n-a reușit să-l impună nici măcar pe C. Laelius, candidatul plebeu.

A doua zi fură aleși praetori, L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Baebius Tamphilus, L. Valerius Tappo, Q. Salonius Sarra. Aedilitatea a ajuns vestită în acel an prin noii aedili aleși, M. Aemilius Lepidus și L. Aemilius Paullus. Aceștia au condamnat numeroși arendași de iamșuri, și din banii amenzilor au făcut un scut de aur pe care l-au așezat sus pe templul lui Jupiter. Tot ei au ridicat și un portic dincolo de poarta Trigemina, adăugînd o piață³⁹ lîngă malul Tibrului și un alt portic de la poarta Fontinalis lîngă altarul lui Marte, pe unde duce drumul către Cîmpul lui Marte.

XI Multă vreme nu se mai întîmplase nimic vrednic de amintit⁴⁰ la liguri. La sfîrşitul anului însă, în două rînduri se ajunsese la o mare primejdie. Căci şi castrul consulului fusese atacat şi apărât cu mare anevoinţă şi nu mult după această întîmplare, în vreme ce coloanele romane erau conduse printr-un defileu îngust, armata ligurilor a ocupat chiar gurile trecătorii. Deoarece nu mai era o altă ieşire de acolo, consulul, întorcînd trupele, se grăbi să se înapoieze. Însă şi ieşirea din spate fusese ocupată de o parte din vrăjmaşi ; acum romanilor le revenea nu numai în amintire dezastrul de la Furcile Caudine, ci li se şi perinda aproape prin faţa ochilor.

Consulul avea însă în rîndul trupelor auxiliare vreo 800 de călăreţi numizi. Comandantul acestora îi făgăduieşte consulului că el va izbuti să iasă cu oamenii săi pe oriunde va voi, numai să-i spună în ce parte sînt mai dese satele ligurilor. El se va năpusti într-acolo la atac şi va pune foc caselor, aşa fel ca spaima stîrnită în ligurii să-i silească să iasă din trecătoarea pe care o împresuraseră şi să plece repede pentru a da ajutor alor săi.

Consulul îl laudă şi-i dă speranţă că-l va răsplăti din plin. Numizii încalecă pe cai şi încep să galopeze prin faţa posturilor de străji duşmane, fără să se mai hărţuiască cu nimeni. Nimic nu era mai vrednic de dispreţ decît chipul cum arătau aceştia la prima vedere : şi caii, şi oamenii erau puţintei la trup, şi totodată slabi călăreţi, neîncinşi cu sabia, şi fără altă armă asupra-le decît cu suliţele ; caii fără friie, şi cu mers urît, deoarece goneau cu gîtul înţepenit şi cu capul întins. Numizii într-adins alunecau de pe cai pentru ca ligurii să rîdă de ei şi totodată să fie priviţi şi cu mai mult dispreţ. De aceea, acei liguri care fuseseră rînduiţi anume şi care la început fuseseră atenţi în posturile de strajă, în caz că ar fi atacaţi, acum cea mai mare parte dintre ei priveau, părăsîndu-şi armele. Numizii cînd veneau în galopul cailor pînă acolo, cînd fugeau înapoi, însă treptat-treptat reveneau tot mai aproape de ieşirea trecătorii, ca nişte oameni care, nefiind în stare să-şi strunească bine caii, erau duşi cu de-a sila de ei. În cele din urmă, dînd pîteni cailor, izbutesc să scape prin mijlocul posturilor duşmane şi, ieşind într-un cîmp

mai deschis, pun foc tuturor locuințelor din preajma drumului și pîrjolesc totul în cale. Apoi dau foc satului învecinat și trec totul prin foc și sabie. La început s-a băgat de seamă fumul, apoi s-au auzit și țipetele locuitorilor înspăimîntați și în cele din urmă bătrînii și copiii, refugindu-se de acolo, au stîrnit învîlmășeală în tabăra lor. De aceea ligurii, fără vreun îndemn, fără vreo comandă, alergară să scape fiecare ce era al său, și la un moment dat toți își părăsiră tabăra, așa fel încît consulul scăpă de împresurare, ajungînd de unde plecase.

XII Însă nici boiții⁴¹ și nici hispanii cu care se războiseră în acel an, nu erau niște dușmani atît de învrășunați împotriva romanilor, ca neamul aetolienilor. După strămutarea armatei romane din Grecia, aceștia nădăjduiau că Anthiocus va veni în Europa golită de trupele romane, și că, la rîndul lor, nici Filip, și nici Nabis nu vor sta cu mîinile în sîn. Cînd au văzut însă că nu se face nicăieri nici o mișcare, încredințați că trebuie să întreprindă ceva și să ațîțe niscaiva tulburări, pentru ca nu cumva să li se spulbere planurile din pricina zăbavei, fixară adunarea grecilor la Naupactus⁴². Acolo arhonteii lor, Thoas, se plînsese de samavolniciile romanilor și de situația în care a decăzut Aetolia, care a ajuns, în urma acelei biruințe, cea mai înjosită dintre toate cetățile și neamurile Greciei, deși lor li se datora cîștigarea victoriei. Thoas a fost de părere să se trimită solii la regii din jur, nu numai să le ispitească simțămintele și gîndurile, ci fiecăruia să-i dea imbolduri de a porni război împotriva romanilor.

Damocritius a fost trimis la Nabis, Nicander⁴³ la Filip și Dicaearhus, fratele arhontelui, la Antiochus. Damocritus îi spuse lui Nabis lacedemonianul că „puterea tiraniei a fost zguduită din temelie în urma pierderii cetăților maritime: de acolo își lua el ostașii, de acolo își avea el vasele și trupele aliate ale flotei sale. Închis aproape între zidurile cetății sale, Nabis îi vede acum pe acheii stăpîni în Peloponnes. Nicicînd nu va mai găsi el al doilea prilej de a-și redobîndi ceea ce a fost al său, dacă îl va pierde pe acesta pe care-l are acum la îndemînă. Acum, în Grecia

nu se mai află nici o oaste romană ; căci romanii vor socoti că nu au vreun temei vrednic de luat în seamă să-și trimită legiunile lor din nou în Grecia pentru Gytheum sau alte cetăți maritime din Laconia“.

Aceste lucruri îi erau spuse tiranului spre a-l întări, pentru ca, după ce Antiochus va fi trecut în Grecia, Nabis să se unească cu Antiochus, știindu-se vinovat de călcarea tratatului de amicitie cu romanii prin atacul săvârșit împotriva aliaților acestora.

La rîndul lui, și Nicader îl ațîta pe Filip printr-o cuvîntare asemănătoare : căci în această privință el avea și argumente mai temeinice în discursul său, deoarece regele filip fusese prăvălit de pe o treaptă mult mai înaltă decît tiranul Lacedemonei⁴⁴ și pierduse și mai multe avantaje. În acest scop, Nicander îi aminti lui Filip de străvechiul renume al regilor Macedoniei și de biruințele cîștigate de acel popor vestit prin cutreierarea întregului pămînt. El îi pune la îndemînă un plan sigur, atît în ceea ce privește începutul executării lui, cît și în ce privește rezultatul lui. Îl povățuiește pe Filip „să nu facă vreo mișcare înainte de a trece Antiochus cu oastea sa în Grecia; și de vreme ce a fost în stare să susțină războiul împotriva romanilor și aetolienilor, atîta vreme fără Antiochus, după ce i se va alătura lui și Antiochus, și îi vor fi aliați și aetolienii, care pînă atunci le-au fost dușmani mult mai aprigi decît romanii, cu ce forțe în sfîrșit vor putea romanii să li se împotrivească ? El îl mai adăugă și pe comandantul Hannibal, vrăjmaș din naștere împotriva romanilor, care a nimicit în luptă și mai mulți comandanți și mai multe trupe decît scăpaseră cu viață“.

În felul acesta îi vorbea Nicander lui Filip.

În schimb, cu totul altfel îi grăi Dicaearchus lui Antiochus. Mai întîi de toate îi spuse că „pe prăzile luate de la Filip au pus mîna romanii, deși biruința fusese cîștigată de aetolieni. Nimeni altcineva, ci numai aetolienii le-au deschis romanilor porțile Greciei, și tot ei le-au pus la îndemînă aceleași forțe pentru a birui“.

Apoi îi înșirui cîte trupe de pedestrași și de călăreți îi vor pune ei la dispoziție lui Antiochus pentru acest război, ce localități pentru trupele de uscat, și ce porturi

maritime. În privința lui Filip și Nabis scorni o minciună grosolană : amîndoi sînt gata să ridice armele și vor căuta cel dintîi prilej ca să-și redobîndească ceea ce au pierdut în război.

Astfel aetolienii au ațîțat războiul împotriva romanilor, în același timp, pe întregul pămînt. Cu toate acestea, regii n-au făcut nici o mișcare ori s-au pus prea tîrziu în mișcare.

XIII Numaidecît⁴⁵ Nabis își trimise oamenii la toate satele de pe coasta mării, pentru a-i îndemna pe locuitori la răzvrătire ; și pe unii dintre fruntași îi atrase de partea cauzei sale prin daruri, iar pe alții, care stăruiau cu îndărătnicie să păstreze alianța cu romanii, îi ucise. T. Quinctius Flamininus dăduse acheilor însărcinarea de a apăra toate cetățile maritime ale Laconiei. Din această cauză ei își trimiseră îndată împuterniciți la tiran ca să-i aducă aminte despre tratatul cu romanii, și să-i atragă atenția să nu tulbure pacea pe care a cerut-o cu atîta stăruință, și totodată trimiseră ajutoare la Gytheum, care și începuse să fie atacat de tiran, precum și soli la Roma care să aducă la cunoștință toate acestea.

Regele Antiochus, după ce, în acea iarnă, își măritase la Raphia⁴⁶, în Fenicia⁴⁷, pe fiica sa cu Ptolemaeus, regele Egiptului, se înapoie la Antiochia, și apoi, trecînd muntele Taurus, străbătu Cilicia și ajunse la sfîrșitul iernii la Ephes. De acolo, la începutul primăverii, după ce-și trimise pe fiul său, Antiochus, în Syria, pentru asigurarea apărării celor mai îndepărtate regiuni ale regatului⁴⁸, și pentru ca nu cumva să se ivească vreo mișcare în urma sa și în lipsa lui din țară, regele porni cu toate forțele sale de uscat să atace pe pisizii care locuiau în jurul cetății Side⁴⁹. În acea vreme au ajuns la Elaea⁵⁰ împuterniciții romani, P. Sulpicius și P. Villius⁵¹, care mai fuseseră trimiși la Antiochus așa cum s-a spus mai înainte, avînd ordin să se înfățișeze mai întîi lui Eumenes ; de acolo trimișii romani au urcat la Pergamum(unde se găsea palatul⁵² lui Eumenes). Eumenes era dornic să pornească război contra lui Antiochus, fiind încredințat că regele Syriei va ajunge un vecin cu atît mai puternic cu cît va dăinui mai mult pacea: dimpotrivă însă, dacă se va dezlănțui războiul, An-

tiochus nu va putea fi deopotrivă cu romanii, așa cum nu fusese nici Filip, și, sau va fi răsturnat cu desăvîrșire, sau, în urma înfrîngerii va cere pacea, Eumenes va trage numeroase foloase de pe urma lui Antiochus, și se va putea ușor apăra fără nici un sprijin din partea romanilor. Chiar dacă se va întîmpla tocmai dimpotrivă, pentru el va fi mai bine să înfrunte orice soartă alături de aliații săi romani, decît să rabde întîietatea lui Antiochus, sau, refuzînd să fie constrîns, să i se supună prin forța armelor. Pe aceste temeuri și Eumenes îi așîța pe romani la război pe cît îi sta în putere, atît prin autoritatea, cît și prin sfaturile sale.

XIV. Sulpicius fiind bolnav rămase la Pergamum. Cînd Villius află că regele Antiochus e prins în război cu pisizii, plecă la Ephes, și, zăbovind în acest oraș cîteva zile, își dădu silința să aibă o întrevvedere mai lungă cu Hannibal, care — întîmplător — se găsea acolo, pentru ca să-i ispitească simțămintele, și, dacă cumva va putea, să-i alunge teama că l-ar pîndi vreo primejdie din partea romanilor.

În fapt, cu prilejul acestor convorbiri nu s-a petrecut nimic deosebit ; totuși întîlnirea a dus la un rezultat firesc, de parcă Villius ar fi urmărit într-adins ca Hannibal să nu mai aibă, datorită acelei întrevederi, însemnătate în ochii regelui, care îl privea tot mai bănuitor din toate punctele de vedere.

Claudius, folosind cărțile lui Acilius⁵³, scrise în grecește, spune că din această solie a făcut parte și P. Africanus și că acesta a avut întrevvedere cu Hannibal la Ephes ; analistul amintește o singură convorbire în care Africanus l-ar fi întrebat pe Hannibal pe cine socotește el cel mai mare comandant, iar Hannibal i-ar fi răspuns : „Pe Alexandru, regele macedonenilor, deoarece cu o oaste neînsemnată a bătut armate fără număr, și a cutreierat și cele din urmă tărîmuri pe care nimeni n-ar fi nădăjduit să le vadă cu ochii“. Întrebîndu-l din nou Africanus, pe cine îl socotește al doilea, Hannibal îi spuse : „Pe Pyrrhus ; acesta a fost cel dintîi care a născocit întocmirea unei tabere ; pînă la acesta nimeni n-a fost mai iscusit ca el în a căuta cele mai bune poziții, în a-și rîndui trupele. Pyr-

rhys a fost înzestrat chiar și cu acea artă de a-și atrage oamenii de partea sa, în așa fel încît neamurile italice au preferat să stea sub cîrmuirea unui rege străin, decît a poporului roman, deși acesta stăpînea de atîta vreme acele tărîmuri“.

Scipio, continuînd să întrebe „pe cine îl crede al treilea“ — Hannibal îi spuse că „pe sine însuși“. Atunci Scipio, izbucnind în rîs, adăugă : „Atunci ce ai fi spus dacă tu m-ai fi învins ?“ — „Atunci într-adevăr — răspunse Hannibal, — eu aș fi fost și înaintea lui Alexandru, și a lui Pyrrhus, și înaintea tuturor celorlalți comandanți“. Acest răspuns învăluit în șiretenia cartagineză și în lingușirea la care nu se aștepta, îl impresionează pe Scipio, de vreme ce pe dînsul Hannibal îl scoase din rîndurile comandanților obișnuiți, ca pe un conducător fără egal.

XV Villius se duse la Ephes la Apamea⁵⁴. Într-acolo purcese și Antiochus cînd află de sosirea trimișilor romani. Întrevederea de la Apamea, dintre Quinctius și imputerniciții regelui, se desfășură cam în aceleași fel ca cea de la Roma.

Vestea morții lui Antiochus, fiul acestui rege, despre care am spus mai înainte că a fost trimis în Syria, a pus capăt convorbirilor.

Mare jale s-a stîrnit în palatul regesc și nespuse părere de rău după acest tînar : căci așa fel se întipărise în sufletele tuturor, încît credeau că dacă ar fi avut parte de o viață mai lungă, datorită firii sale, el ar fi dat dovada unui rege mare și drept. Numai că, cu cît era mai drag și mai bine văzut de toți, cu atît moartea sa da oricui de bănuat. Se crede că a fost înlăturat prin otravă de către tatăl său — care vedea în fiu un urmaș la tron primejdios pentru bătrînețea sa — prin mijlocirea cîtorva eunuci folosiți de regi pentru săvîrșirea unor asemenea fărdelegi. Mai adăugau ca temei al acestei nelegiuiri făptuită în taină, și faptul că regele dînd Lysimachia fiului său, Seleucus — sub pretext că îi dă rang — pentru celălalt, Antiochus, n-a mai avut o reședință asemănătoare pentru a-l îndepărta în acest fel de lîngă sine. Totuși, vreme de cîteva zile, palatul a fost zăbrănit în semn de mare doliu, de

ochii lumii, și atunci trimisul roman, ca să nu-l stingherească pe rege în aceste împrejurări nepotrivite, se duse la Pergamum. Antiochus, renunțând la războiul pe care îl începuse, plecă la Ehpes. Acolo s-a consfătuît într-ascuns, după ce s-a închis în palat cu un oarecare Minio, care deținea locul de căpetenie în rîndurile prietenilor săi. Minio, care nu era inițiat în toate ıtele afacerilor externe, și care aprecia forțele regelui după izbînzile cîștigate⁵⁵ în Syria sau în Asia, era încredințat că Antiochus nu numai că e mai tare ca romanii, dar și că cererile formulate de romani nu sînt cîtuși de puțin îndreptățite; era convins că Antiochus îi va învinge chiar. Antiochus evita discuția cu solia romană fie din pricina neizbîndirii de pînă acum în asemenea tratative fie că se afla într-o situație încurcată din pricina proaspătului doliu; Minio însă îl povățui pe rege să-i cheme înapoi de la Pergam pe împuțerniciții romani, declarînd că va vorbi el cu solii romani cele de cuviință în interesul cauzei lui.

XVI Sulpicius se însămătoșise; de aceea veni și el cu Villius la Ephes. Minio ceru scuze pentru lipsa regelui, și discuțiile se începură fără Antiochus. Cu acest prilej, Minio, într-o cuvîntare pregătită dinainte, le spuse; „Eu văd că voi, romanii, vă faceți pretutindenii cunoscuți prin arătосul titlu de eliberatori ai cetăților grecești, numai că faptele voastre nu se potrivesc cu vorbele, pentru că ați stabilit cu Antiochus unele condiții⁵⁶, în schimb vă folosiți de altele. Căci în ce măsură sînt mai veritabili grecii cei din Smyrna și Lampsacus⁵⁷ decît cei din Neapolis, Rhegium și Tarentum, cărora le-ați impus tribut⁵⁸, de la care luați vase, potrivit tratatului? Pentru ce trimiteți în Syracusa și în alte orașe ale Greciei în fiecare an cîte un praetor, învestit cu putere și însoțit de fascii cu securi? De bună seamă, voi n-ați putea spune altceva decît că voi le-ați impus aceste condiții celor pe care i-ați biruit prin arme. Ca urmare, primiți din partea lui Antiochus același răspuns și în privința orașelor Smyrna și Lampsacus, și a cetăților din Ionia și Aeolida⁵⁹. Și aceasta pentru că cetățile amintite, fiind învinse de strămoșii⁶⁰ lui, i-au devenit tributare; Antiochus le revendică pe temeiul străvechilor sale drepturi. De aceea aș dori să i se dea un răspuns regelui la această

întrebare, dacă discuția dintre noi are loc de la egal la egal și nu se caută pricină de război“.

La acestea, Sulpicius răspunse: „Măcar în această pricină Antiochus a avut obraz, pentru că a preferat să fie rostite vorbele acestea de oricare altul în locul său, de vreme ce n-avea altceva să spună în interesul cauzei sale. Căci ce asemănare are situația voastră cu cetățile cu care ați făcut comparație? De la rhagini, neapolitani și tarentini, de când au intrat sub puterea noastră, noi le cerem cele ce se cuvin potrivit tratatului încheiat; aceste drepturi au fost încontinuu păstrate neștirbite, au fost întotdeauna în ființă și niciodată întrerupte. Aceste populații nu și-au schimbat învoiala nici din propria lor vrere și nici din altuia. Poți tu afirma că la fel și cetățile⁶¹ Asiei, după ce au venit o dată în puterea strămoșilor voștri, au rămas în stăpânirea regatului vostru fără întrerupere și nu au căzut unele sub stăpânirea lui Filip, altele sub a lui Ptolemaeus, iar altele nu și-au pierdut neatîrnarea vreme de mulți ani și nimeni nu le-a contestat-o? Căci, dacă aceste cetăți, silite de vitregia vremurilor, au fost robite cîndva, și dacă voi aveți dreptul, după atîtea veacuri⁶², să le subjugăți pentru totdeauna, atunci ce rost mai are ceea ce am înfăptuit noi, eliberînd Grecia din stăpînirea lui Filip, dacă urmașii lui ar revendica Corintul, Chalcis, Demetrias⁶³ și întregul neam al Thessaliei? Dar la urma urmei de ce susțin eu cauza acestor cetăți, cînd e mai drept ca ele înseși să și-o susțină, iar noi și regele însuși să le aflăm din gura lor?“

XVII Apoi Sulpicius porunci să fie chemate delegațiile cetăților grecești pregătite și îndrumate dinainte de Eumenes, care era încredințat că forțele pe care le va pierde Antiochus se vor alătura regatului său.

Încuviințîndu-li-se mai multor delegați să ia parte la dezbateri, în vreme ce fiecare își expune fie plîngerile, fie revendicările și amestecă cele drepte cu cele nedrepte, din discuții au ajuns la ceartă.

Împuterniciții romani s-au înapoiat la Roma, așa cum veniseră pentru că nici nu au cedat nimic din pretenții și nici de la rege nu au obținut nimic.

Regele, după trimiterea acasă a delegaților, își întruni sfatul⁶⁴ în vederea războiului cu romanii. Acolo, fiecare vorbea cu mai mare înverșunare decît celălalt (deoarece, cu cît se arăta mai îndîrjit față de romani, cu atît și nădejile sale de a cîștiga trecere erau mai mari); de aceea, unul combătea semețele cereri ale romanilor, care voiau să-i impună condițiile lor, celui mai mare dintre regii Asiei, întocmai ca lui Nabis; deși acestuia i se înapoiase domnia peste patria sa și îi fusese restituită și Lacedemona, în vreme ce romanii găsesc că e nedemn pentru Smyrna și Lampsacus să asculte de poruncile lui Antiochus; alții îi spuneau că „acele cetăți erau neînsemnate și nu prezintă temeieri demne de luat în seamă pentru un rege atît de strălucit, pentru a porni un război. Însă întodeauna cei care vor să-și întindă stăpînirile, pornesc pe calea nedreptății de la socoteli mărunte. Cine putea crede că atunci cînd persii le-au cerut spartanilor pămînt și apă, aceia aveau nevoie de o brazdă de pămînt și de o sorbitură de apă? Romanii fac o încercare cam asemănătoare cu cele două cetăți, pentru că ei sînt convinși că și alte cetăți vor trece de partea poporului eliberator, îndată ce vor vedea că două dintre ele și-au scuturat jugul. Și chiar dacă libertatea nu le-ar fi mai de folos ca robia, totuși, pentru oricine, nădejdea unei schimbări este mai atrăgătoare decît oricare din situațiile în care se află“.

XVIII La sfat luase parte și Alexander din Acarnania; acesta fusese cîndva prietenul lui Filip; de curînd însă îl părăsise pe acesta, venind la Antiochus, într-un regat mai puternic în ce privește bogățiile; om priceput în treburile Greciei și totodată și cunoscător al celor romane, fusese primit să urce pe o treaptă atît de înaltă în ceea ce privește prietenia cu regele, încît lua parte și la consfătuirile cele mai tainice. Acesta, ca și cum n-ar mai fi fost necesar să se chibzuiască dacă să se pornească sau nu războiul, ci numai unde, și cu ce tactică să se desfășoare războiul, susținea sus și tare că „biruința va fi neîndoielnică, dacă regele va trece în Europa și va face vatra războiului în oricare parte a Greciei. El îi va găsi înarmați mai întîi pe aetolienii⁶⁵, care locuiesc chiar în centrul⁶⁶ Greciei, și care vor fi oricînd gata să fie în avangardă, pentru a în-

frunta cele mai mari greutăți ale războiului. La cele două margini ale Greciei întocmai ca niște aripi, Nabis va așța pe toți din Peloponez, va căuta să pună din nou mîna pe orașul Argos, se va năpusti asupra cetăților maritime de unde l-au alungat romanii, închizîndu-l între zidurile Lacedemonei; din Macedonia și Filip va ridica armele îndată ce va auzi răsunînd trîmbița războiului. El îi cunoaște firea regelui, îi știe simțămintele, știe că sufletul lui Filip e involburat de o clocotitoare mînie ce-i mocnește în suflet de atîta amar de vreme, întocmai ca la fiarele care sînt ținute în cuști sau în lanțuri. Chiar și-aduce aminte de cîte ori, în chip obișnuit, le adresează rugăciuni tuturor zeilor ca să i-l dea în sprijin pe Antiochus; dacă i se împlinește acum ruga, nu va mai zăbovi cîtuși de puțin să ridice din nou armele. De aceea nu trebuie să se mai șovăie, nu trebuie să se mai întîrzie cîtuși de puțin; căci biruința o va dobîndi acela care va izbuti să ocupe mai înainte poziții prielnice și va cîștiga și aliați. Hannibal trebuie trimis în Africa fără preget, pentru a-i constrînge și pe romani să se împartă în mai multe locuri“.

XIX Hannibal însă n-a fost primit la sfat⁶⁷, deoarece regele îl privea cu ochi bănuitori, din pricina întrevederii sale cu Villius; în urma acelui fapt nu i s-a mai arătat nici un fel de prețuire. La început, Hannibal a răbdat în tăcere această jignire; apoi însă, socotind că e mai bine să-l întrebe pe Antiochus care e temeiul acelei neașteptate înstrăinări de sine, căutînd un prilej potrivit pentru a se dezvinovăți, îl întrebă pe Antiochus, fără ocolișuri, care-i pricina mîniei lui, și cînd o află, îi răspunse: „Antiochus, tatăl meu Hamilcar, în vremea cînd aducea jertfele, m-a apropiat, din fragedă copilărie, de altare, și m-a pus să jur că nu voi fi niciodată prietenul poporului roman. Stăpînit de acest jurămint m-am războit cu romanii vreme de 36 de ani; datorită lui m-a alungat patria mea, în vreme de pace, din cauza lui am venit ca un surghiunit în palatul tău, călăuzit de el, în cazul că tu îmi vei spulbera nădejtile, mă voi duce oriunde voi ști că sînt forțe, unde voi afla că sînt arme, căutînd pe întreg pămîntul orice fel de vrăjmași împotriva romanilor.

De aceea, dacă vreunui dintre ai tăi îi face plăcere să se ridice pe sine bîrfindu-mă pe mine, n-are decît să se împăuneze căutîndu-mi alte învinuiri. Îi urăsc şi sînt urît de romani. Tatăl meu, Hamilcar, şi zeii îmi sînt martori că spun adevărul. De aceea, cînd te vei gîndi la războiul cu romanii, să-l socoteşti pe Hannibal printre cei dintîi prieteni ai tăi, iar în caz că vreo întîmplare te va sili să închei pace, să cauţi pe un altul cu care să chibzuieşti în sfatul tău!“

Asemena cuvinte nu numai că l-au zguduit pe rege, dar chiar l-au cîştigat de partea lui Hannibal.

Din sfat s-a plecat cu hotărîrea de a se porni războiul împotriva romanilor.

XX La Roma umbla zvonul că, într-adevăr, Antiochus este vrăjmaşul romanilor, numai că nu se făceau nici un fel de pregătiri în acest scop, decît numai sufleteşte. Ambilor consuli li s-a decretat Italia ca provincie, hotărîndu-se ca să se înţeleagă între ei şi să tragă la sorţi care din ei să prezideze alegerile pentru acel an. Cel care nu va avea această sarcină, să se pregătească să-şi scoată legiunile, ducîndu-le dincolo de hotarele Italiei unde va fi nevoie. Acestui consul i s-a încuviinţat să-şi recruteze două noi legiuni şi 20 000 de aliaţi cu nume latin, precum şi 800 de călăreţi. Celuilalt consul i s-au decretat cele două legiuni, pe care le avusese L. Cornelius, consulul anului trecut, 15 000 de aliaţi cu nume latin, precum şi 500 de călăreţi, din aceeaşi armată.

Lui Q. Minucius i s-a prelungit comanda, lăsîndu-l mai departe cu armata pe care o avea în Liguria. S-a mai prevăzut şi acordarea unei completări, hotărîndu-se înrolarea a 4 000 de pedestraşi romani şi 150 de călăreţi, dîndu-se dispoziţii şi aliaţilor să-i dea lui Minucius 5 000 de pedestraşi şi 250 de călăreţi.

Lui Cn. Domitius i-a căzut la sorţi acea provincie de dincolo de hotarele Italiei, pe care o va desemna senatul; lui L. Quinctius — Gallia — şi însărcinarea de a ţine alegerile.

Apoi şi praetorii şi-au tras la sorţi provinciile: M. Fulvius Centumalus — pe cea urbană, L. Scribonius Libo — pe cea peregrină, L. Valerius Tappo — Sicilia, Q. Salonius

Sarra — Sardinia, M. Baebius Tamphilus — Hispania Citerior, A. Atilius Serranus — Hispania Ulterior. Însă acestora doi li s-au schimbat provinciile printr-un *senatus-consultum* și apoi chiar și printr-un plebiscit : lui Atilius i s-a decretat flota și Macedonia⁶⁸, lui Baebius, Brutium⁶⁹.

Lui Flaminius și lui Fluvius li s-a prelungit comanda în Hispania. Lui Baebius Tamphilus i s-au decretat pentru Bruttium două legiuni, cele care în anul trecut fuseseră legiuni urbane ; s-a mai decretat să se ordone aliaților să-i pună la dispoziția acestuia 15 000 de pedestrași și 500 de călăreți.

Atilius a primit porunca să construiască 30 de nave quinquereme, să-și ia din cele vechi pe cele pe care le socotea de folos, și să-și recruteze trupe aliate pentru flotă. Consulilor li s-a dat ordin ca și ei să-i dea acestuia 2 000 de aliați⁷⁰ și din cei cu numele latin, și 1 000 de pedestrași romani.

Se spunea că acești doi praetori și aceste două armate și de uscat și navale sînt pregătite să lupte cu Nabis, care-i ataca fățiș pe aliații poporului roman. Însă erau așteptați împuterniciții romani trimiși la Antiochus, așa că senatul îl oprise pe consulul Domitius să plece din Roma, înainte ca aceștia să se înapoieze.

XXI. Praetorilor Fulvius și Scribonius, care aveau jurisdicția asupra Romei li s-a dat însărcinarea ca, în afară de flota care avea s-o comande Atilius, să pregătească o sută⁷¹ de quinquereme.

Pînă să plece consulii și praetorii în provinciile lor, s-a făcut o slujbă publică de ispășire pentru semne și arătări. S-a dat de veste că, în Picenum, o capră a fătat deodată șase iezi și la Arretium s-a născut un copil cu o singură mîină; la Amiternum a plouat cu pămînt, la Formii poarta și zidul au fost lovite de trăsnet, și ceea ce stîrnea cea mai mare spaimă, era faptul că un bou al consulului Cn. Domitius a rostit următoarele cuvinte : „Roma, ai grijă de tine !“ S-au făcut slujbe publice pentru celelalte semne și arătări : haruspicii au dat poruncă ca boul să fie păzit și hrănit cu grijă.

Tibrul, revărsîndu-se cu o furie mai mare ca înainte asupra orașului, a năruit două poduri⁷², multe clădiri, mai

ales pe cele din jurul porții Flumentane. O stîncă uriașă, fie datorită ploilor, fie vreunui cutremur de pămînt, însă prea slab ca să se simtă undeva, s-a prăvălit pe Capitoliu, rostogolindu-se peste ulița Jugarius⁷³ și strivind numeroși oameni. Țarinile fiind pretutindeni inundate, vitele au fost luate de apă, pricinuindu-se astfel mari pagube.

Pînă să ajungă consulul L. Quinctius în provincie, Q. Minucius s-a măsurat în luptă cu ligurii în ținutul Pisei : acolo a nimicit 9 000 de vrăjmași, iar pe ceilalți, risipindu-i și punîndu-i pe fugă, i-a alungat pînă în tabăra lor. Aceasta a fost atacată și apărată pînă la căderea nopții, dîndu-se o înverșunată luptă. În timpul nopții figurii au plecat pe furiș. În zori de zi romanii au pornit la atac asupra unei tabere lipsite de dușmani. S-a găsit acolo prea puțină pradă, deoarece ligurii își trimiteau numaidecît, la casele lor, trofee capturate prin sate. Minucius nu le-a dat vrăjmașilor nici o clipă de răgaz ; plecînd din ținutul Pisei în Liguria a pustiit, trecînd prin foc și sabie, fortărețele și satele lor. Acolo ostașii romani s-au încărcat cu prăzile care fuseseră trimise de prădalnici din Etruria.

XXII Cam în același timp, s-au întors la Roma împuterniciții romani trimiși la rege. Deoarece ei nu aduceau la cunoștință vreo altă pricină de război imediat decît aceea împotriva tiranului lacedemonian, în privința căruia și solii acheilor anunțau că Nabis, în pofida tratatului, atacă țărmul maritim al Laconiei, praetorul Atilius a fost trimis cu flota, în Grecia, pentru a-i apăra pe aliați. Pentru că nu exista deocamdată nici o primejdie din partea lui Antiochus, s-a hotărît ca amîndoi consulii să plece în provinciile lor. Domitius ajunsese în ținutul boiilor plecînd din Ariminum, pe unde i-a fost cel mai aproape, iar Qunctius, prin Liguria. Cele două armate au pustiit, din direcții diferite, în lung și-n lat ținutul vrăjmașilor. La început au trecut de partea consulilor vreo cîțiva călăreți de ai acestora împreună cu comandanții, apoi întregul lor senat, și în cele din urmă ca la 1 500 de oameni, alcătuiți din toți cei care aveau vreo oarecare avere sau demnitate.

În acel an, romanii au fost victorioși în războaie în amîndouă Hispaniile, căci și C. Flaminius a cucerit prin

asediu oraşul Licabrum⁷⁴, întărit şi bogat, prinzîndu-l de viu pe vestitul lor regişor Corribilo : de asemenea şi proconsulul M. Fulvius a dat două lupte încununată de succes împotriva a două armate duşmane şi a cucerit oraşele hispane, Vescelia şi Holo, precum şi numeroase fortăreţe ; altele au trecut de bunăvoie de partea lui.

După aceasta, înaintînd către ţinutul cretanilor, puse stăpînire şi pe oraşele Nolibia şi Cusibis⁷⁵, după care porni în marş spre fluviul Tagus. Acolo se găsea Toletum, un oraş neînsemnat, însă întărit, datorită poziţiei sale. Pe cînd Flamininus⁷⁶ ataca acest oraş, veni în sprijinul toletinilor o mare oaste de vectoni. Măsurîndu-se cu aceştia, el izbîndi în luptă, iar după înfrîngerea vectonilor, cuceri şi Toletum, cu ajutorul lucrărilor de împresurare.

XXIII Însă, în aceeaşi vreme⁷⁷, grija senatului pentru războaiele care se purtau atunci era mai mică decît încordarea pentru războiul cu Antiochus, ce încă nu începuse. Căci deşi se cerceta această situaţie cu de-amănuntul, în toate privinţele, prin mijlocirea trimişilor, totuşi zvonurile, răspîndite la voia întîmplării, fără vreun izvor, îmbinau multe lucruri neadevărate cu cele adevărate. Între veştile aduse era şi aceea că Antiochus, după ce va sosi în Aetolia, îşi va trimite numaidecît flota în Sicilia. De aceea senatul trimise ca împuterniciţi în Grecia pe T. Quinctius, pe Cn. Octavius, pe Cn. Servilius şi pe P. Villius, cu toate că îl însărcinase şi pe praetorul Atilius să se ducă cu flota în Grecia, deoarece, pentru întreţinerea morarului aliaţilor, era nevoie nu numai de trupe, ci şi de autoritate.

Senatul a hotărît ca M. Baebius să-şi pună în mişcare legiunile sale înaintînd din Bruttium către Tarentum şi Brundisium, şi de acolo, dacă împrejurările o cer, să treacă în Macedonia ; şi praetorul M. Fulvius să trimită o flotă de 20 de vase, ca să apere coasta Siciliei, iar cel care va conduce flota să fie investit cu comanda supremă. Cel care o conduse fu L. Oppius Salinator, ce fusese aedilul plebei în anul trecut. Se mai hotărî ca acelaşi praetor să-i scrie colegului său, L. Valerius, „că flota regelui Antiochus ameninţă să treacă din Aetolia în Sicilia ; de aceea senatul găsi cu cale să recruteze o oaste de strînsură, alcătuită cam din 12 000 de pedestraşi şi 400 de călăreţi, cu care

să poată apăra țărmul maritim al provinciei dinspre Grecia". Praetorul a înrolat acele trupe nu numai din Sicilia însăși, ci și din insulele înconjurătoare și a întărit cu garnizoane toate orașele maritime care priveau către Grecia. Zvonurile au fost întreținute și de sosirea lui Attalus⁷⁸, fratele lui Eumenes, care a dat de știre că regele Antiochus a trecut cu oastea sa Hellespontul, și îi pregătește în așa fel pe aetolieni, încît să fie sub arme la sosirea sa. I s-au adus mulțumiri publice și lui Eumenes, în lipsă, și lui Attalus de față, și s-a hotărît să i se dea găzduire și întreținere pe seama statului. Lui Attalus i s-au dat în dar doi cai, două rînduri de armuri de cavalerie, niște vase de argint în greutate de 100 de libre, și altele de aur în greutate de 20 libre.

XXIV În vreme ce soseau vești după vești că amenință să izbucnească războiul s-a găsit de cuviință că treaba cea mai importantă este alegerea cît mai neîntîrziată a consulilor. De aceea s-a dat un *senatus-consultum* ca praetorul M. Fulvius să trimită de îndată scrisoarea consulului, prin care să-i aducă la cunoștință hotărîrea senatului că trebuie să se întoarcă la Roma, după ce-și va preda provincia și oastea legaților săi, și din drum să trimită înainte un edict prin care să fixeze data comițiilor pentru alegerile consulare. Consulul se supuse acestor dispoziții scrise, și după ce trimise înainte edictul, sosi și el la Roma.

Și în acel an a fost mare luptă la alegeri, deoarece pentru un singur loc candidau trei patricieni : P. Cornelius Scipio, fiul lui Cneius — care căzuse la alegerile din anul trecut — L. Cornelius Scipio și Cn. Manlius Volso. Cu acest prilej i s-a încredințat consulatul lui P. Scipio, ca să se învedereze că nu i-a fost refuzată unui asemenea bărbat de seamă demnitatea, numai acordarea a fost amînată; i se dă ca tovarăș de consulat din rîndurile tribunilor plebei pe M. Acilius Glabrio.

A doua zi fură aleși praetorii L. Amelius Paullus, M. Aemilius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mamula, C. Livius și L. Oppius. Aceștia aveau amîndoi porecla de Salinator. Cel din urmă fusese cel care condusesese flota de 20 de nave în Sicilia. Între timp, pe cînd noii

dregători își trăgeau provinciile la sorți, M. Baebius a primit ordin să treacă, cu toate trupele sale, în Epir și să-și țină oastea în împrejurimile Appoloniei. Praetorului urban M. Fulvius i s-a dat însărcinarea ca să construiască 50 de quinquereme noi.

XXV Într-adevăr⁷⁹, și poporul roman se pregătea în timpul acesta⁸⁰ pentru a face față oricărei încercări din partea lui Antiochus.

La rîndu-i, nici Nabis nu amîna războiul, ci ataca cu cea mai mare strășnicie Ghytheum; fiind îndîrjit împotriva acheilor, fiindcă trimiseseră asediaților ajutoare, le pustii ținutul. Acheii n-au îndrăznit să pornească războiul pînă nu s-au întors solii lor de la Roma, pentru a ști ce a hotărît senatul roman. De aceea, după înapoierea solilor, au fixat și adunarea la Sicyon, și au trimis și împuterniciți la T. Quinctius ca să-i ceară sfatul. În adunare toate părerile erau înclinate spre dezlănțuirea imediată a războiului. Ce i-a făcut să mai întîrzie a fost scrisoarea lui T. Quinctius, care-i îndemna să aștepte pe praetor și flota romană. Unele dintre căpetenii stăruiau în aceeași hotărîre, iar altele erau de părere să asculte de sfatul aceluia căruia i l-au cerut; cei mai mulți însă erau ațintiți către Philopoemen ca să-l audă ce spune. Acesta era atunci strategul acheilor, și pe acea vreme era mai presus de toți și prin înțelepciune și prin autoritate. El începu prin a spune că „obiceiul acheilor ca strategul⁸¹ cetății să nu-și spună părerea după ce s-a pus în dezbatere războiul este bine chibzuit, și de aceea, el îi pofti să hotărască ei mai întîi ce vor: Strategul va aduce la îndeplinire hotărîrile lor cu credință și băgare de seamă și se va strădui ca să nu le pară rău nici de pace, nici de război, în măsura în care această hotărîre atîrnă de mintea omenească. Cuvintele sale au înrăurit mai puternic la ațîțarea spiritelor pentru război, decît dacă i-ar fi îndemnat fățiș să poarte război. De aceea s-a hotărît declararea războiului cu o înflăcărare fără seamăn, dîndu-i-se mai marelui cetății însărcinarea de a chibzui, după mintea sa, planul războiului, alegînd momentul și tactica pe care o va crede el de cuviință. Philopoemen, în afară de faptul că și Quinctius așa hotărîse, încredințat și el că trebuie să aștepte

flota romană ca să poată asigura apărarea oraşului Gyt-heum dinspre mare, temîndu-se că împrejurările nu vor îngădui să se întîrzie şi totodată să nu piardă nu numai Gyt-heum, dar şi garnizoana trimisă, conduse într-acolo flota acheilor.

XXVI Şi tiranul Nabis îşi pregătise o mică flotă alcătuită din trei vase cu punţi şi din nişte ambarcaţi şi pontoane, deoarece, potrivit tratatului, flota sa veche fusese predată romanilor, în scopul de a împiedica ajutoarele, dacă cumva aveau să le fie trimise dinspre mare asediaţilor. Ca să încerce iuţea acestor nave nou construite şi totodată ca să facă faţă oricărei situaţii în luptă, Nabis îşi scotea zilnic în larg vasele, făcînd diferite manevre de luptă, şi cu marinarii şi cu trupele de uscat, încredinţat că, dacă va izbuti să împiedice trimiterea de ajutoare pe mare, nădejtile puse în împresurare i se vor îndeplini. Strategul acheilor, pe cît era de cunoscător în războiul de uscat — era deopotrivă cu oricare dintre vestiţii comandanţi, fie prin practica, fie prin iscusinţa lui —, pe atît era de nepriceput în războiul naval; el era arcadian de baştină, provenit dintr-o ţară din mijlocul uscatului, şi nu cunoştea alte ţinuturi străine, în afară de Creta, unde luptase ca comandant al trupelor auxiliare. Exista o corabie, o quardriremă veche, capturată cu 80 de ani mai înainte, atunci cînd o transporta pe Nicaea⁸², soţia lui Craterus⁸³, de la Naupactus la Corint. Atras le faima acestei nave, căci fusese într-adevăr un vas de frunte în rîndurile flotei regale, — Philopoemen ordonă să fie adusă din Aegium, deşi acum era putrezită şi mîncată de rugină vremii. Praefectul Tiso, din Patras, a pornit cu această navă în fruntea flotei; pe cînd naviga i-au ieşit în întîmpinare vasele laconilor de la Gyt-heum. Chiar de la cea dintîi ciocnire cu un vas nou şi puternic al duşmanilor, această navă veche care chiar începuse, din pricina stării ei, să primească apă prin toate încheieturile, a fost sfărîmată, şi toţi cei ce se găseau pe ea au fost luaţi prizonieri. Restul flotei, în urma pierderii vasului comandant, fugi, lopătînd din răspuţeri. Însuşi Philopoemen a fugit pe un vas uşor de recunoaştere şi n-a încetat fuga pînă n-a ajuns la Patras. În pofida întîmplării de mai sus, acest neajuns n-a putut să scadă cîtusi

de puțin curajul unui ostaș ca el, oțelit de multele încercări. Ba, dimpotrivă, deși fusese bătut în lupta navală — în care era nepriceput — el se bizuia totuși pe felul de luptă unde se știa dibaci și afirma că el va face ca bucuria tiranului să fie de scurtă durată.

XXVII Nabis, împăunându-se cu această izbîndă, nutrea și mai mult nădejdea că de aci înainte va fi neîndoielnic la adăpost de orice primejdie dinspre mare, și ca urmare vru să închidă și lucrurile dinspre uscat, rînduindu-și posturi puternice în poziții prielnice. El își scoase o treime din aceste trupe de împresurare și plecă de la Gytheum, așezîndu-și tabăra la Pleiae⁸⁴. Această localitate domină și Leucas și Acriae⁸⁵, pe unde i se părea lui că vrăjmașul avea să-și aducă oastea. Deoarece de cînd se stabiliseră acolo puțini ostași aveau corturi, restul mulțimii își construîră colibe de trestie împletită cu frunzișuri, care să le facă numai umbră. Philopoemen, înainte de a da ochii cu vrăjmașul hotărî să se năpustească asupra lui prin-trun atac dat prin surprindere. El își strînse la un loc micile sale ambarcații într-un port ascuns de vedere din ținutul argeenilor : acolo își rîndui trupele de armament ușor, înzestrate cu scuturi rotunde, cei mai mulți fiind înarmați cu praștii și sulite și tot felul de armament ușor. Apoi mergînd pe lîngă țarm, după ce ajunse la promotoriul din vecinătatea taberei dușmanilor, ieșind pe poteci cunoscute, ajunse în timpul nopții la Pleiae și, în vreme ce străjile dușmanului erau toropite de somn, ca unii care nu se temeau de vreo primejdie apropiată, dădu foc din toate părțile colibelor taberei. Mulți laconi s-au mistuit în para focului, înainte de a-și fi dat seama de sosirea vrăjmașului, iar cei care au prins de veste n-au mai putut să dea nici un ajutor. Totul a fost nimicit prin foc și sabie. Foarte puțini dușmani au scăpat de acest îndoit prăpăd, fugind în tabăra cea mare de la Gytheum.

După ce a băgat groaza în dușmani, Philopoemen și-a condus de îndată trupele ca să pustiască orașul Tripolis⁸⁶ din ținutul Laconiei, care e învecinat cu hotarele orașului Megalopolis și se îndepărta de acolo, după ce puse mîna

pe un mare cîrd de vite și de oameni, înainte ca tiranul să trimită de la Gytheum ajutoare pentru acest ținut.

De acolo după ce își concentrează oastea la Tegea, Philopoemen hotărî ca tot aici să se facă și adunarea acheilor și a aliaților, la care iau parte și căpeteniile epiroților și acarnanienilor ; se decise apoi să-și conducă oastea către Lacedemona, deoarece toți ai săi își refăcuseră îndeajuns curajul pierdut în urma rușinoasei înfrîngerii suferite pe mare și băgase spaima în dușmani, era convins că numai în acest fel vrăjmașul poate fi îndepărtat de la asediul orașului Gytheum. El își întocmi mai întîi tabăra la Caryae, pe teritoriul adversarului lui. Dar, chiar în cursul acelei zile, Gytheum fu cucerit de Nabis. Philopoemen, neștiind de aceasta, înaintă pînă la Barbosthenes⁸⁷ — acesta e un munte situat la zeci de mii de pași de Lacedemona. Și Nabis, după ce spuse Gytheum, pornind de acolo cu trupe ușor înarmate, și după ce trecu cu repeziciune pe lîngă Lacedemona, își ocupă poziții la locul numit Tabăra lui Pyrrhus⁸⁸, deoarece era convins că acheii se vor îndrepta spre acel loc. De acolo ieși în întîmpinarea dușmanului. Din pricina drumului îngust, coloanele lui Philopoemen se înșirau pe lungime de aproape 5 000 de pași. În coada coloanei se găseau însă cavaleria și cea mai mare parte a trupelor auxiliare, deoarece Philopoemen era încredințat că tiranul îi va ataca din spate pe ai săi cu trupele de mercenari în care se încredea cel mai mult. Însă i-au trezit îngrijorarea două fapte : mai întîi, pozițiile spre care se îndrepta el fuseseră ocupate de mai înainte de Nabis, și în al doilea rînd, a băgat de seamă că vrăjmașul s-a năpustit asupra avangărzii sale acolo unde, deoarece drumul ducea prin locuri povi rnite și prăpăstioase, își da seama că fără sprijinul trupelor de armament ușor, nu putea înainta.

XXVIII Însă Philopoemen era fără seamăn de dibaci și de priceput în a-și călăuzi trupele și a ocupa poziții excelente, căci el se deprinsese în chip deosebit în aceste privințe nu numai în vremurile de război, dar chiar și de pace. Ori de cîte ori pornea undeva și ajungea la un defileu greu de străbătut, privea din toate părțile la natura pozițiilor ; cînd mergea singur, cugeta în mintea sa asupra

întregii situații, iar cînd avea și însoțitori, îi întreba : „Ce plan ar trebui să întrebuițeze dacă s-ar ivi vrăjmașul în acel loc, ce plan, dacă s-ar ivi din față, sau dintr-o coastă. sau din cealaltă, ce plan, dacă ar fi atacați din spate? Trupele sale ar putea să fie rînduite în linie de bătaie în toată regiunea sau în coloane, după cum le impune poziția drumului“. El cerceta cu de-amănuntul, — fie cugetînd fie punînd întrebări — pozițiile pe care avea de gînd să le ocupe, sau de cîte trupe se va folosi, sau de ce soi de arme — căci aceasta este de cea mai mare însemnătate; apoi, unde să-și așeze poverile grele, unde, ranițele, unde mulțimea celor fără arme; cu cîte și cu ce fel de trupe să le păzească; și dacă nu e mai bine să meargă înainte pe drumul început, sau să se întoarcă pe unde venise; ce poziții să ocupe pentru tabără, — cu ce întărituri să înconjure pozițiile, de unde să-și procure apă, de unde să facă rost de nutreț și de lemne; pe unde să pornească a doua zi în marș, pe cel mai sigur drum cu putință, după ce-și va ridica tabăra, și în ce fel de formație de marș.

Încă din fragedă tinerețe, Philopoemen își bătuse mintea și cu asemenea griji și preocupări, încît nu exista în cugetul său nici o noutate în această privință.

Și atunci își opri întreaga coloană mai întii din marș; apoi trimise trupele auxiliare de cretani, împreună cu călăreți, numiți tarentini, care ducea fiecare cîte doi cai, către primele unități ale sale; și dînd ordin călăreților să-l însoțească, ocupă o stîncă deasupra unei vîltori de unde se puteau aproviziona cu apă. Adunînd din toate părțile acolo toate bagajele și toată gloata slujitorilor le asigură paza și-și întări tabăra potrivit pozițiilor locului. Era greu să-și ridice corturile într-un teren presărat de bolovani și cu ondulații. Dușmanul se afla la o depărtare de 500 de pași. Amîndoi potrivit se aprovizionau cu apă din același rîu, însoțiți de trupele de armament ușor; însă înainte de a se încinge lupta — cum se întîmplă de obicei cînd taberele sînt una în preajma celeilalte — îi apucă noaptea. Se prevedea limpede că a doua zi lupta avea să se dezlănțuie în jurul rîului din pricina cărătorilor de apă. Philopoemen își ascunse în timpul nopții atîta mulțime de caetrați cît putea permite acel loc, într-o vale dosnică, ferită de privirile vrăjmașului.

XXIX În revărsatul zorilor trupele de armament ușor ale cretanilor și călăreții tarentini⁸⁹ au început lupta mai sus de vîltoare. Telemnastus, cretanul, era în fruntea compatrioților săi, Lycortas⁹⁰ din Megalopolis îi comanda pe călăreți. Și vrăjmașii, ca și adversarii aveau trupele auxiliare alcătuite din cretani, precum și trupe de călăreți tarentini care asigurau paza cărătorilor de apă. Cîtăva vreme lupta a fost nedecisă, pentru că amîndoi potrivnicii erau deopotrivă și prin felul oamenilor și prin arme. Lupta prelungindu-se, trupele auxiliare ale tiranului au ieșit învingătoare deocamdată, datorită și numărului lor mai mare, și pentru că Philopoemen dăduse îndrumări comandanților, ca, după izbucnirea unei mici încăierări, să incline spre fugă și să atragă pe vrăjmași într-un loc cu curse întinse. Dușmanii urmărindu-i răzlețiți pe cei care fugeau printr-o viroagă, cei mai mulți au fost răniți și uciși, înainte ca ei să vadă că vrăjmașii lor stau ascunși.

Trupele de caetrați stăteau astfel rînduite în linie de bătaie, atît cît permitea lățimea văii, ca să poată primi ușor pe fugarii lor printre intervalele șirurilor. Atunci pornesc cu forțe zdravene și proaspete și se năpustesc la atac asupra dușmanilor în neorînduială, răsfirați și istoviți de eforturi și chiar de răni: nici biruința nu le-a fost îndoielnică. Numaidecît ostașii tiranului întoarseră spatele, și fugiră înapoi cu aceeași repeziciune precum veniseră cu puțin mai înainte ca urmăritori, și fură alungați pînă la tabără; în acea fugă numeroși vrăjmași fură doborîți și prinși. Și în tabără s-ar fi stîrnit panică dacă Philopoemen n-ar fi dat poruncă să se sune cu trîmbița retragerea, el temîndu-se, mai mult decît de dușman, de acele locuri neprielnice pe unde ai săi ar fi putut înainta cu nesocotință.

Atunci Philopoemen, dîndu-și seama, atît după rezultatul luptei, cît și după firea comandantului dușman, de panica în care se găsea în acea împrejurare, trimise pe un ostaș din rîndurile trupelor auxiliare la Nabis, în chip de dezertor, ca să-l înștiințeze că aceii au hotărît să înainteze în ziua următoare pînă la rîul Eurotas, care curge chiar pe lîngă ziduri, cu scopul de a-i tăia drumul, pentru ca tiranul, fie să nu se mai poată retrage către

Lacedemona cînd va voi, fie să nu-și mai poată transporta provizii din oraș în tabără; trimisul urmărea totodată să ispitească pe dușmani dacă nu cumva ar putea chiar să părăsească pe tiran. Cuvintele dezertorului nu treziră alîta încredere, în schimb tiranul, cuprins de frică, a găsit îndreptățit temeiul de a-și părăsi tabăra. A doua zi el ordonă lui Pythagoras să-i asigure protecția în fața parapetelor cu trupe auxiliare și cu cavaleria, iar el porunci să se înainteze cu steagurile în frunte către Lacedemona, ieșind din tabără cu floarea ostășimii sale, de parcă ar fi pornit la atac.

XXX Cînd Philopoemen văzu că armata dușmană pornește la vale în marș grăbit pe drumul strîmt și povîrnit, își avîntă întreaga cavalerie și trupele auxiliare de cretani asupra posturilor dușmane care se aflau în fața taberei lor. Cînd ei au băgat de seamă că vrăjmașii vin asupra lor și că au fost părăsiți de ai lor, mai întîi au încercat să se retragă în tabără. Apoi, fiindcă înainta spre ei întregul front al acheilor rînduit pentru atac, de frică să nu fie capturați o dată cu tabăra, se silesc să se ia pe urmele coloanei lor care se depărtase întrucîtva de ei. Imediat trupele castrate ale acheilor pornesc la atac asupra taberei și o jefuiesc, iar ceilalți purced la urmărirea vrăjmașilor. Drumul se înfățișa așa fel, încît cu greutate se putea scurge vreo coloană netulburată de teamă din partea dușmanului.

Cînd însă a fost atacată ariergarda, strigătele de groază scoase de cei din spate au ajuns pînă la unitățile din frunte, care, după ce au aruncat armele, se împrăstie fiecare de capul lui în fugă prin codrii întinșii din preajma drumului, și cît ai clipi din ochi, drumul s-a astupat din pricina armelor grămădite și mai ales din a lăncilor care, — cele mai multe — fiind înfipite în pămînt, stăvileau drumul întocmai ca un parapet, pus de-a curmezișul. Philopoemen, poruncind trupelor sale auxiliare să se străduiască din răspuțeri să-i urmărească pe adversari și mai ales pe călăreți, căci oricum, fuga călăreților n-avea de loc să fie ușoară, el își conduse trupele greu înarmate pe un drum mai larg către riul Eurotas. Acolo, așezîndu-și tabăra către asfințit, își aștepta unitățile de armament

ușor pe care le lăsase să-l urmărească pe vrăjmaș. După ce aceștia sosiră pe la prima veghe, dînd de știre că tiranul a pătruns în oraș, însoțit de pușini ostași, și că restul mulțimii umblă răzlețită și dezarmată pe întreg defileul, Philopoemen ordonă trupelor să ia masa și să se odihnească. Apoi el a ales pe cei care erau refăcuți, deoarece veniseră mai înainte în tabără, luaseră masa și intrucîtva se odihniseră; îi scoase din tabără fără să aibă asupra lor nimic altceva decît săbiile, și-i rîndui în linie de bătaie pe drumurile⁹¹ care duc spre porțile cetăților Pharae și Barboesthes, pe unde credea că se vor retrage, în fuga lor, dușmanii. Și nu s-a înșelat în părerea sa. Căci lacedemonienii, cîtă vreme a mai fost puțină lumină, s-au retras în mijlocul trecătorii pe hățisuri lăturalnice. În amurg, cînd au observat lumini în tabăra dușmanului, s-au ferit de ele mergînd pe poteci ascunse; după ce au trecut de tabăra potrivnicului, crezînd că sînt acum în siguranță, au coborît la drumuri mai larg deschise. Acolo au fost luați însă în primire de vrăjmașii rînduiți din loc în loc, și mulți au fost nimiciți și luați prizonieri, încît din întreaga armată abia a scăpat o pătrime.

După ce tiranul s-a închis în orașul său, Philopoemen s-a ocupat, aproape în toate cele 30 de zile care au urmat, cu devastarea ținutului laconilor, și după ce i-a nimicit aproape puterile tiranului s-a înapoiat la vatră; aceii îl socoteau pe Philopoemen pe aceeași treaptă cu comandantul roman prin faptele lui de arme, ba îl ridicau chiar mai presus, în ce privește războiul din Laconia.

XXXI În vremea⁹² războiului dintre achei și tiran, împunerniciții romanilor cutreierau orașele aliaților preocupăți de grija, ca nu cumva aetolienii să despartă de romani pe careva și să-i determine să treacă de partea lui Antiochus. Cel mai puțin timp l-au cheltuit ei în Achaia, despre ai cărei locuitori romanii erau încredințați că în toate celelalte privințe le vor fi îndeajuns de credincioși, de vreme ce erau atît de înverșunați împotriva lui Nabis.

Ei s-au dus mai întîi la Athena, de acolo la Chalcis, de unde au plecat apoi în Thessalia. După ce au luat cuvîntul în adunarea foarte numeroasă a thessalienilor,

s-au abătut la Demetrias unde fusese fixată adunarea magneților. Aici trimișii romani li s-au adresat cu mai multă băgare de seamă, deoarece o parte din căpetenii se înstrăinaseră de romani, trecînd cu totul de partea lui Antiochus și a aetolienilor și deoarece, între altele, se răspîndise zvonul mincinos că romanii îi înapoiază lui Filip pe fiul lui, luat ca ostatic, îi desființează tributul impus și îi vor da înapoi și orașul Demetrias. Ca să nu se întîmple aceasta, fruntașul magneților, Eurylochus și alții din tabăra lui, vroiau să se schimbe totul prin sosirea aetolienilor și a lui Antiochus. Împotriva acestora, romanii trebuiau să ia cuvîntul în așa fel, încît să le spulbere aceste temeri neîntemeate, și totodată să nu și-l înstrăineze nici pe Filip, a cărui greutate atîrna în cumpănă mai mult ca magneții din orice punct de vedere. Ei au amintit că atît întreaga Grece datorează romanilor binefacerea libertății sale, cît mai ales cetatea Demetrias, căci acolo nu numai că a existat o garnizoană macedoneană, dar Filip își ridicase și un palat regesc, ca el să fie privit de toți, ca un stăpîn în permanență prezent. Însă toate aceste înfăptuiri au fost zadarnice, dacă aetolienii îl aduc pe Antiochus în palatul lui Filip, recurgînd la un rege nou și necunoscut în locul unuia vechi și cunoscut. Magneții denumeau pe cîrmuitorul lor suprem Magnetarh. În această dregătorie se afla atunci Eurylochus. Dînsul, bizuindu-se pe puterea funcției sale, spuse că nici el, nici magneții nu trebuie să tăgăduiască existența zvonurilor răspîndite în legătură cu înapoierea orașului Demetrias lui Filip: magneții trebuie să încerce și să se încumete la orice, ca să nu se întîmple aceasta. Însă în toiul discuției, el aruncă niște vorbe cu prea multă nesocotință, spunînd că Demetrias numai de formă e un oraș liber, în realitate însă acolo totul e la bunul plac al romanilor. La auzul acestor vorbe s-a iscat freamăt în mulțime, unii încuviințîndu-i spusele, alții fiind revoltați că a cutezat să spună asemenea lucruri. Chiar și Quinctius într-atît s-a aprins de rușine, încît ridicînd privirile către cer, chemă pe zei să fie martori ca să vadă cît de nerecunoscătoare și înșelătoare suflete au magneții. Deoarece toți s-au înspăimîntat de glasul lui, unul dintre fruntași, Zeno, bucurîndu-se de o mare autoritate printre ai săi, atît

datorită vieții sale de o înaltă moralitate, cât și faptului că întotdeauna fusese un partizan neșovăielnic al romanilor, plângînd îi ceru lui Quinctius și celorlalți împuterniciți „să nu pună în seama întregii cetăți sminteala unuia singur: fiecare spre pieirea sa își pierde mintea. Magneții îi datorează lui T. Quinctius și poporului roman nu numai libertatea, ci tot ce e mai sfînt și mai scump oamenilor. Nimeni nu mai poate cere ceva zeilor nemuritori, care să nu fi fost obținut de la romani; magneții mai degrabă și-or face seama singuri răzbunîndu-se pe trupurile lor, decît să calce prietenia cu romanii“.

XXXII După cuvintele rostite de Zeno au urmat rugile mulțimii. Eurylochus fugi de la adunare pe ulițe dosnice spre poarta cetății, și de acolo numaidecît în Aetolia; căci din zi în zi mai mult aetolienii își dezvăluiau intențiile trădării.

Întîmplător, chiar în aceeași vreme, se întorsese Thoas, căpetenia acestui neam, pe care aetolienii îl trimisese la Antiochus, și-l adusese cu sine de acolo pe Menippus, împuternicitul regelui. Aceștia, înainte de a fi introduși în adunare, împuiaseră urechile tuturor atrăgînd atenția cu știrea că: „vin trupe terestre și navale, că sosesc puhoai nesfîrșite de pedestrași și de călăreți, că au fost aduși chiar elefanți din India; înaintea tuturor Antiochus aduce cantități de aur atît de mari încît îi poate cumpăra chiar pe romani“ (prin asemenea vorbe credeau ei că vor fi zdruncinate cel mai mult sufletele oamenilor). Se învedera de pe acum ce răsunset avea să stîrnească în adunare o asemenea cuvîntare. Căci erau aduse la cunoștința trimișilor romani atît faptul că aceia sosiseră acolo, cît și toate cite se petreceau. Cu toate că nădejtile erau ca și spulberate, totuși Quinctius a găsit cu cale că n-ar fi fără rost să ia parte la acea adunare și vreo cîtiva delegați de-ai aliaților, care să le aducă aminte aetolienilor de alianța lor cu romanii, și care să îndrăznească să dea drumul glasului în fața împuternicitului regelui. Athenienii au fost găsiți cei mai potriviți în acest scop și datorită însemnătății cetății lor, și din pricina străvechii lor alianțe cu aetolienii. Quinctius le ceru athenienilor să-și trimită delegați la adunarea panaetoliană. Cel dintîi care luă cuvîntul la

acea adunare a fost Thoas, care își dădu în vileag în-sărcinarea sa. După el a fost introdus Menippus. „Ar fi fost cel mai bine pentru toți cei ce locuiesc în Grecia și Asia, dacă Antiochus ar fi putut interveni — spuse el — cînd situația lui Filip era nezdruncinată. Fiecare și-ar fi putut păstra ce el al său, și n-ar fi ajuns cu toții sub jugul și ascultarea romanilor. Chiar și acum, — cuvîntă el mai departe — cu ajutorul zeilor, dacă veți duce cu stăruință pînă la capăt hotărîrea pe care ați luat-o la început, Antiochus va putea să redea aetolienilor și aliașilor lor situația pe care au avut-o altădată, oricît de primejduită ar fi Grecia. Această demnitate însă se bizuie¹ pe libertate, care la rîndu-i se sprijină pe propriile sale picioare și nu depinde de bunul plac al altuia.“

Athenienii cărora li s-a dat încuviințarea să ia cei dintîi cuvîntul, să spună ce vor în urma solilor regelui, trecînd într-adins cu vederea orice vorbă despre rege, au amintit aetolienilor despre alianța cu romanii și de bine-facerile aduse de T. Quinctius întregii Grecii, povățuindu-i să nu răstoarne cu nesăbuință totul printr-o hotărîre prea pripită. Hotărîrile pripite par îmbucurătoare la cea dintîi înfățișare prin îndrăzneala lor; în timpul îndeplinirii lor însă sînt anevoioase, iar prin sfîrșitul lor, sînt amarnice. Trimișii romani, și la rîndul lui și T. Quinctius, nu sînt departe de această rezolvare. De aceea, cîtă vreme totul e neclintit, e mai bine să se înțeleagă prin cuvînt asupra acelor nemulțumiri care îi frămîntă, decît să înarmeze Asia și Europa pentru un război aducător de pierzare.

XXXIII Multimea celor de față dornică de schimbarea situației era în întregime de partea lui Antiochus, și era de părere ca romanii să nu fie admiși nici măcar la adunare. Numai în urma stăruinței, mai ales a celor mai bătrîni, și a acelor căpetenii care se bucurau de mai multă autoritate, s-a obținut ca să li se îngăduie și romanilor participarea la adunare. Cînd athenienii au adus la cunoștința lui Quinctius această hotărîre, el a găsit cu cale că trebuie să se ducă în Aetolia; acolo dînsul ori va izbuti să obțină ceva, ori îi va avea pe toți oamenii martori, că vina războiului o poartă aetolienii, și că ro-

manii vor fi îndreptățiți și aproape nevoiți să ia armele. După ce ajunse în Aetolia, Quinctius începu să vorbească în adunare cum a luat ființă alianța aetolienilor cu romanii și în câte rînduri aetolienii au călcat încrederea în tratatul încheiat; a rostit apoi și cîteva cuvinte despre drepturile cetăților în privința cărora erau discuții. Dacă totuși ei sînt încredințați că dreptatea e de partea lor, nu este cu mult mai bine să-și trimită împuterniciți la Roma — fie că preferă să discute, fie ca să ceară senatului ceea ce vor — decît să împingă poporul roman în lupta cu Antiochus și din pricina instigării aetolienilor — care joacă rolul unor antrenori de gladiatori — să pună în mișcare tot neamul omenesc și să primejduiască situația Greciei?

Nimeni nu va simți dezastrul aceluia răboi mai amarnic ca aceia care l-au dezlănțuit.

Solul roman a rostit aceste cuvinte întocmai ca un profet, însă în zadar a vorbit.

Thoas apoi, împreună cu ceilalți partizani ai lui, fiind ascultați cu încuviințarea tuturor, a convins pe toți să nu se amîne adunarea, ci să se dea în lipsa romanilor o hotărîre prin care Antiochus să fie chemat ca eliberator al Greciei, și în calitate de arbitru între aetolieni și romani. Arhonteles aetolienilor, Damocritus, a mai adăugat la această trufașă hotărîre, jignirea sa personală adusă romanilor. Căci pe cînd Quinctius îi cerea să-i pună la dispoziție textul acelei hotărîri, Damocritus⁹³, fără vreun respect față de însemnătatea acestui bărbat de seamă, îi răspunse că „pentru clipa de față are altceva cu mult mai important de făcut. Lui Quinctius îi va da în scurtă vreme decretul și răspunsul în Italia, din tabăra sa așezată pe malul Tibrului“; atîta furie cuprinsese întregul neam al aetolienilor și atîta sminteală, pe cîrmuitorii lor!

XXXIV Quinctius și trimișii romanilor s-au înapoiat la Corint. După aceea, aetolienii n-au mai convocat adunarea întregii Grecii, după plecarea romanilor, ca să se învedereze că tot ce se face, pornește de la Antiochus... și nu de la ei înșiși, și că îl așteaptă pe Antiochus liniștiți; însă, prin apocleții lor — așa numesc ei sfatul lor

care era alcătuit din cei mai de seamă bărbați — se frământau în ce chip să răzvrătească întreagă Grecia. Căci se știa îndeobște că în sinul cetăților, și fruntașii și cei mai de ispravă oameni erau de partea alianței cu romanii și se bucurau de situația de față, și că în schimb norodul de rînd și toți cei care nu se conduceau după capul lor erau dornici de răsturnarea și schimbarea întregii situații⁹⁴.

Etolienii au luat hotărîrea nu numai plină de semeție prin năzuința lor, dar și de nerușinare, de a ocupa Demetrias, Chalcis și Lacedemona; au trimis cîte un fruntaș la fiecare din aceste orașe: pe Thoas la Chalcis, pe Alexamenus la Lacedemona și pe Diocles⁹⁵ la Demetrias. Pe acesta din urmă l-a sprijinit și exilatul Eurylochus, despre a cărui fugă s-a vorbit mai înainte, deoarece altfel acesta nu avea nici o nădejde de a se înapoia în patrie. Povățuiri printr-o scrisoare de Eurylochus, rudele și prietenii și cei care făceau parte din aceeași tabără, îmbrăcîndu-i copii și soția acestuia în veșminte de doliu, și ținînd în mîini vîlul, semnul celor ce se roagă, veniră în mare număr la adunare, implorîndu-i pe fiecare în parte, și pe toți laolaltă, să nu lase să mucezească în surghiun și fără condamnare pe un nevinovat. Și în vreme ce pe oamenii simplii i-a înduplecat mila, pe ticăloși și pe uneltitori i-a împins nădejdea de a crea dezordine prin răzvrătirea aetoliienilor: de aceea toată lumea hotărăște ca Eurylochus să fie rechemat în patrie. După ce s-au pus toate la cale dinainte, Diocles — care atunci era comandantul cavaleriei, — plecînd cu toți călăreții săi, chipurile, ca să-l aducă înapoi pe oaspete din surghiun după ce a străbătut mergînd zi și noapte o distanță uriașă, pe cînd se afla la o depărtare de 6 000 de pași de orașul Demetrias, în revărsatul zorilor, veni în fruntea a trei pîlcuri de călăreți aleși, dînd poruncă și grosului cavaleriei să-i urmeze numaidecît. Cînd se apropie de poarta cetății Demetrias, Diocles ordonă ca toată lumea să descalece, și să-și ducă de căpăstru caii, iar în timpul drumului să meargă în formații cît mai dezlîinate, încît să pară mai degrabă a fi garda comandantului decît un corp de oaste. Acolo, după ce a fost lăsat la poartă unul din escadroane, ca nu cumva să poată fi oprită să intre cavaleria care-i urma de îndată, îl conduse

pină acasă pe Eurylochus, ținându-l de mână prin mijlocul orașului și prin for, în vreme ce mulți concetățeni îi ieșeau în întâmpinare, rostindu-i urări de bine. În curînd întregul oraș mișuna de călăreți care ocupară punctele importante din Demetrias. După aceasta au fost trimiși prin case, ca să-i ucidă pe fruntașii taberei potrivnice. În chipul acesta, Demetrias a ajuns în stăpînirea aetolienilor.

XXXV În Lacedemona nu era nevoie să se întrebuințeze forța, ci trebuia prins în mreje tiranul⁹⁶ printr-un șiretlic; după ce-i fuseseră smulse de către romani orașele maritime, după ce fusesse alungat chiar între zidurile Lacedemonei de achei, cine s-ar fi încumetat să-l răpună pe tiran, ar fi cules toate mulțumirile din partea tuturor lacedemonienilor pentru această ispravă. Temeiuri de a trimite ajutoare aveau destule, deoarece Nabis îi plictisise cu cererile de a-i trimite trupe în sprijinul său, după ce ridicase din nou armele din îndemnul lor. I s-au dat lui Alexamenus 1 000 de pedestrași și 30 de călăreți aleși din rîndurile tineretului aetolian. Acolo, la consfătuirea tainică despre care am vorbit mai înainte, arhonteles Damocritus le aduce la cunoștința acestora „să nu creadă că au fost trimiși în Lacedemona să poarte război cu acheii, sau pentru vreun alt scop pe care și l-ar închipui vreunul dintre ei: orice hotărîre ar lua Alexamenus, oricît de neașteptată, impusă de împrejurări, oricît de surprinzătoare, și oricît de îndrăznească ar părea, aetolienii să fie gata s-o execute fără șovăire și să primească orice ordin, ca și cum ar ști că au fost trimiși din patria lor ca să aducă la îndeplinire numai această țintă“. Cu oamenii pregătiți sufletește în felul acesta, Alexamenus veni la tiran. Ajungînd la el, numaidecît îi umplură sufletul de nădejdi, spunîndu-i că: „Antiochus a și trecut în Europa, că în curînd va fi în Grecia și va inunda țările și mările cu arme și cu ostași. Romanii vor vedea îndată că nu mai au de-a face cu Filip; ei nici nu vor fi în stare să numere pedestrima, cavaleria și navele lui Antiochus; însăși priveliștea elefanților porniți la luptă va pune capăt războiului cu romanii. Aetolienii sînt gata să vină cu toată armata lor în Lacedemona, cînd împrejurările o vor cere;

ei vor să arate regelui, cînd va sosi, o oaste numeroasă. Nabis trebuie să se străduiască și el să nu-și lase trupele pe care le are să lîncezească sub acoperămîntul caselor, ci să le ia cu sine și să le silească să facă exerciții, pentru ca în același timp să-și îmbărbăteze sufletele și să-și călească și trupurile. Obişnuindu-te cu ele efortările vor fi mai ușoare și pot deveni chiar plăcute cînd comandantul se poartă cu omenie și bunăvoință față de ostași“.

Și de atunci, trupele tiranului începură să fie scoase deseori în fața orașului în cîmpul dinspre rîul Eurotas. Ele ședeau aproape în mijlocul frontului; Nabis, cu cel mult trei călăreți, în mijlocul cărora se găsea de cele mai multe ori și Alexamenus, se ducea călare în fața steagurilor inspectînd marginile aripilor; la aripa dreaptă erau aetolienii, cei care făcuseră parte mai înainte din trupele auxiliare ale tiranului, și cei 1 000 de ostași care veniseră cu Alexamenus. Acesta își făcuse un obicei de a merge împreună cu tiranul printre puținele rînduri care-l înconjura și de a-i da sfaturile și îndrumările pe care le socotea de trebuință cînd călărind la aripa stîngă la ai săi, cînd înapoindu-se lîngă tiran, ca și cum împrejurările i-ar fi împus să dea anume ordine. Însă în ziua în care hotărîse să-l răpună pe tiran, călărind încoace și încolo cîtăva vreme cu acesta, după ce se duse la ai săi, le spuse călăreților veniți cu sine din Aetolia: „E momentul, flăcăi, să porniți la treabă și să vă dovediți curajul la fapta îndrăzneată pe care ați primit ordin s-o săvîrșiți sub comanda mea. Pergătiți-vă sufletele și brațele, și nimeni să nu dea înapoi de la fapta pe care o va vedea că o fac eu. Cel care va șovăi și se va împotrivi cu hotărîrea sa pasului făcut de mine să știe că nu se va întoarce la vatra sa“.

Pe toți îi cuprinse groaza și-și aduseră aminte cu ce însărcinări veniseră de acasă.

Tiranul venea de la aripa stîngă. Alexamenus porunci călăreților săi să-și țină aplecate sulilele și să aibă ochii ațintiți către sine. Și el însuși căută să-și reculeagă sufletul copleșit de gîndul unei fapte atît de cumplite. Pe cînd Nabis se apropia de el, Alexamenus se năpusti asupra-i și străpungîndu-i calul cu lancea îl dădu peste cap pe tiran. Călăreții îl izbiră în timp ce zacea la pămînt. După

ce au fost date multe lovituri fără efect în platoșă, în cele din urmă rănilor au ajuns să-i sîngereze trupul, și înainte ca ai săi din mijlocul liniei de bătaie să-i sară în ajutor, tiranul rămase fără viață.

XXXVI Alexamenus împreună cu toți aetolienii purced în goana calului ca să ocupe palatul regal. La început, ostașii din garda tiranului văzînd cele ce s-au petrecut sub ochii lor, sînt cuprinși de spaimă. Apoi cînd străjerii văzură că ceata aetolienilor pleacă, aleargă către trupul tiranului lăsat locului fără viață și, din păzitori ai vieții și răzbunători ai morții lui, ajunseră doar o ceată de privitori. Și nimeni nu s-ar fi clintit din loc, dacă Alexamenus, lăsînd deodată armele deoparte, n-ar fi chemat numaidecît mulțimea norodului la adunare, și n-ar fi rostit o cuvîntare potrivită acestor împrejurări, iar aetolienii și-ar fi păstrat mai departe armele asupra-le fără să pricinuiască neajunsuri cuiva; însă, așa cum se în-tîmplă îndeobște, o faptă urzită prin înșelăciune a trebuit să aducă grabnica pierzanie a celor care au săvîrșit-o⁹⁷; și în cazul de față totul s-a desfășurat potrivit așteptărilor. Comandantul aetolienilor, închizîndu-se în palat, petrecu zi și noapte cu scotocirea comorilor tiranilor. Aetolienii s-au năpustit după prăzi ca într-un oraș cucerit, căruia ei totuși voiseră să-i dea aparența că l-au eliberat. În același timp însă, atît revolta pentru această nelegiuire, cît și disprețul față de asemenea oameni, dădură imbold lacedemonienilor să se adune laolaltă. Unii spuneau că aetolienii trebuie alungați, și că trebuie redobîndită libertatea pierdută sub ticluirea că li se înapoiază, alții că e nevoie de o căpetenie pentru a duce totul la bun sfîrșit, și că trebuie căutat un vlăstar de sînge regesc. Într-adevăr, exista din spița regilor Laconiei un vlăstar încă foarte tînăr, un copil crescut împreună cu odraslele tiranului. Laconii îl așezară pe acesta pe un cal, și punînd repede mîna pe arme, îi măcelăresc pe toți aetolienii răzlețiți prin oraș. După aceasta pornesc în iureș asupra palatului⁹⁸; acolo îl răpun și pe Alexamenus care, împreună cu vreo cîțiva de ai săi, li se împotriva. Aetolienii grămădiți în jurul templului Chalcioecon⁹⁹ — un sanctuar de bronz al Minervei — sînt măcelăriți. Puțini dintre ei, după

ce aruncară armele, parte se refugiară la Tegea, parte la Megalopolis. Acolo fiind prinși, fură vînduți la mezat de mai marii cetății.

XXXVII Philopoemen, aflînd de omorîrea tiranului, plecă în Lacedemona; după ce găsi acolo totul învălmășit din pricina spaimei, chemînd pe fruntașii cetății și rostindu-le o cuvîntare, așa cum ar fi ținut-o Alexamenus, îi alătură și pe lacedemonieni alianței cu acheii; aceasta s-a realizat cu atît mai lesne cu cît venise cam în aceeași vreme la Gythium, A. Atilius, în fruntea a 24 quinquereme.

În aceleași zile, Thoas, ajuns în împrejurimile Chalcidei, sprijinit de Euthymidas, una dintre căpeteniile pe care partizanii alianței cu romanii îl alungaseră din această cetate, după sosirea lui T. Quinctius și a trimișilor romani, — și de Herodorus Cianus, un neguțător din Cianos, însă cu mare trecere în Chalcis datorită averilor sale — cu toate că fuseseră pregătiți la trădare și cei care făceau parte din partida lui Euthymidas, totuși n-a avut același noroc să izbîndească, așa cum avusese Eurylochus la ocuparea orașului Demetrias. Euthymidas plecă din Athena — acolo își alesese domiciliul — mai întîi la Theba și de acolo la Salgamea, iar Herodorus la Thronium. Nu departe de acolo, în golful Maleacus, Thoas avea 2 000 de pedestrași și 200 de călăreți și cam vreo 30 vase ușoare de transport. Herodorus primise ordin să treacă în insula Atalanta cu 600 de călăreți, pentru ca atunci cînd va simți că trupele pedestre se apropie de Aulida și Euripus, să treacă de acolo în Chalcis. Celelalte trupe le conduse la Chalcis mai ales prin marșuri făcute în timp de noapte, cu cea mai mare repeziciune cu putință.

XXXVIII După ce Euthymidas a fost izgonit, Micythio și Xenoclides, care erau la cîrma cetății Chalcis, fie datorită faptului că au bănuیت ei singuri, fie că li s-a destăinuit fapta printr-o trădare, de frică, și-au puns singura nădejde în fugă; apoi cînd frica li s-a potolit, și s-au dat seama că fugind, este trădată și părăsită nu numai patria lor, ci și alianța cu romanii, au conceput un alt plan.

Din întîmplare, în acea vreme, aproape de Eritrea se

celebra sărbătoarea anuală a Dianei din Amárynthis¹⁰⁰, la care participau nu numai localnici, ci veneau acolo cete-cete și carystii¹⁰¹. Cei doi au trimis acolo oameni de-ai lor care să-i roage pe eritreeni și pe carystii, ca unii care își au obîrșia în aceeași insulă, să aibă milă de soarta lor, și să se gîndească la alianța cu romanii și să nu le îngăduie aetolienilor să pună stăpînire pe Chalcis; dacă aetolienii vor pune mîna pe Chalcis, a lor va fi întreagă Euboea. Macedonenii au fost pentru chalcidieni niște stăpîni răi; cu atît mai neîndurători au să le fie aetolienii.

Aceste cetăți fuseseră mai ales mișcate de felul cum le-a respectat romanii și-și dăduseră seama de vitejia dovedită de aceștia de curînd în război, precum și de spiritul de dreptate și de firea lor binevoitoare, arătată după biruință. De aceea, amîndouă cetățile înarmară și trimiseră toată floarea tineretului lor. După ce locuitorii din Chalcis le-au încredințat acestora paza zidurilor cetății, trecînd cu toate trupele lor peste Euripus, și-au așezat și ei tabăra lîngă Salganea. De acolo au trimis mai întîi un crainic al păcii și apoi soli la aetolieni ca să-i întrebe în urma căror vorbe sau fapte din parte-le au venit să-și atace aliații și prietenii. Thoas, căpetenia aetolienilor, le răspunse că ei vin nu să-i atace, ci să-i elibereze de romani: „căci au fost legați acum de aceștia cu cătușe mai strălucitoare, însă cu mult mai grele decît atunci cînd au avut garnizoana macedonenilor în cetățuia lor“.

Chalcidienii însă le răspunseră că ei nici nu sînt robii vreunuia și nici n-au nevoie de paza cuiva.

Plecînd în felul acesta dela întîlnire, solii se duseră înapoi la ai lor; Thoas și aetolienii, ca unii care își puseseră întreaga nădejde în cucerirea orașului prin surprindere, văzînd că nu sînt în stare să-l ia printr-un război în toată regula, și prin asediu, — Chalcis fiind întărit și dinspre mare și dinspre uscat, — s-au înapoiat la vatră.

Cînd Euthymidas a aflat că tabăra compatrioților săi se găsește la Salganea și că aetolienii au plecat, s-a întors și el de la Theba la Athena. Și Herodorus, după ce zadarnic așteptase un semnal de la Atalanta, fiind cu ochii

așintiți într-acolo vreme de citeva zile, a trimis un vas în recunoaștere, ca să știe care e pricina întârzierii; cînd însă și-a dat seama că aliații au lăsat deoparte orice întreprindere, s-a înapoiat la Thronium de unde venise.

XXXIX Cînd Quinctius auzi aceasta, veni cu flota¹⁰² la Euripus chalcidic. El găsi cu cale ca regele Eumenes să lase 500 de ostași pentru paza orașului Chalcis, iar el să se ducă la Athena. Quinctius în schimb se îndreptă către Demetrias, unde pornise, încredințat că eliberarea Chalcidei va înrîuri într-o oarecare măsură asupra magneților, convingîndu-i să se înapoieze la alianța cu romanii. Și pentru ca partizanii săi din Magnetae să aibă un sprijin din parte-i, Quinctius îi scrisese lui Eunomus, arhonteles thessalienilor, să-și înarmzeze tineretul, iar pe Villius îl trimise înainte la Demetrias, ca să le încerce starea de spirit, deoarece el n-ar fi avut de gînd să pornească la acțiune decît numai dacă vreo parte oarecare din locuitorii de acolo ar fi înclinați să respecte vechea alianță. Villius ajunsese în rada portului cu o quinquere. Deoarece tot norodul magneților se îmbulzi într-acolo, el îi întrebă dacă ei vor ca să li se înfățișeze mai degrabă ca unor prieteni, sau ca unor dușmani. Îi răspunse magnetarhul Eurylochus că la prieteni a venit însă să se fe-rească de a intra în port și să-i lase pe magneți să con-vețuiască mai departe în armonie și libertate și să nu tulbure gloatele cu ticluirea unei convorbiri. Ceea ce urmă a fost ceartă și nu convorbire, deoarece, pe de o parte, romanul îi dojenea pe magnați ca pe niște oameni nerecunoscători și le prorocea că vor fi pîndiți de urgii, pe de altă parte, mulțimea rostea sudalme, învinuind cînd sen-natul roman, cînd pe Quinctius Flamininus. Zădărnici-du-se în felul acesta orice intenție, Villius se înapoie la Quinctius. Dar și acesta, după ce trimise o ștafetă arhon-telui ca să se înapoieze la vatră cu trupele, se întoarse cu flota la Corint.

XL Am povestit evenimentele petrecute în Grecia pentru că sînt în legătură cu istoria romanilor; prin aceasta însă m-am abătut întrucîtva de la planul operei

mele ; am făcut acest lucru nu pentru că acele evenimente ar merita osteneala să le descriu, ci fiindcă au fost cauzele războiului cu Antiochus.

După încheierea alegerilor¹⁰³ consulare — căci de acolo m-am îndepărtat — consulii Quinctius și Cn. Domitius au plecat în provinciile lor ; Quinctius la liguri și Domitius în ținutul boiilor. Boiții au stat liniștiți și în-suși senatorii lor împreună cu copiii și comandanții caveriei cu toți călăreții — în total erau 1 500 de oameni — s-au predat consulului. În schimb, celălalt consul a pustit în lung și-n lat ținutul ligurilor și le-a cucerit și câteva fortărețe ; de acolo au fost capturate nu numai prăzi de tot soiul și prizonieri, ci au fost luați înapoi și vreo câțiva cetățeni și aliați, care căzuseră în mâna vrăjmașilor.

În același an, potrivit unui *senatus-consultum* și unui plebiscit, s-a înființat colonia romană de la Vibo¹⁰⁴. S-au dus acolo 3 700 de pedestrași și 300 de călăreți. Triumvirii care au înființat această colonie au fost Q. Naevius, M. Minucius, M. Furius Crasippes. Pedestrașii au primit câte 15 iugăre de pământ, de cap, iar călăreții o suprafață îndoită. Până de curînd acest pământ aparținuse bruttiilor ; aceștia îl luaseră de la greci.

În aceeași vreme la Roma, lumea s-a înspăimîntat în două rînduri într-un chip nemaipomenit : întîia oară groaza a ținut vreme mai îndelungată, însă cu pagube mai mici : s-a cutremurat pămîntul vreme de 38 de zile. În tot acest răstimp n-a lucrat nimeni, toată lumea fiind cuprinsă de griji și temeri. Din această pricină au avut loc slujbe și rugăciuni publice vreme de trei zile. Însă cealaltă spaimă n-a fost deșartă, ci pentru mulți a fost o adevărată urgie : izbucnind un incendiu în *Forum boarium*¹⁰⁵, au ars zi și noapte toate căldările dinspre tîbru, mistuindu-se în pîrjol toate prăvăliile încărcate cu mărfuri de mare preț.

XLI Era aproape de sfîrșitul anului ; din zi în zi creșteau tot mai mult zvonurile în legătură cu războiul împotriva lui Antiochus și totodată grija senatorilor ; de aceea au început să se preocupe mai întîi cu desem-

narea provinciilor pentru magistrații aleși pentru anul viitor, ca fiecare să-și ia măsurile necesare cu mai mare atenție. Senatul a decretat consulilor Italia și acele provincii pe care le va crede senatul de cuviință; toți știau că e vorba de războiul cu regele Antiochus; pentru cel căruia îi va cădea la sorți această sarcină, s-au decretat 4 000 de pedestrași dintre cetățenii romani, precum și 300 de călăreți, și 6 000 de aliați cu nume latin și 400 de călăreți. Cu recrutarea acestor trupe a fost însărcinat, din ordinul senatului, consulul L. Quinctius, ca nu cumva să se ivească vreo întârziere, astfel încît noul consul să poată numaidecît pleca acolo unde va hotări senatul. La fel s-a dat un decret în privința provinciilor praetorilor: prima dată s-au tras la sorți cele două preturi aceea cu jurisdicția urbană și aceea cu jurisdicția asupra străinilor; în al doilea rînd a fost tras la sorți Bruttium; în al treilea rînd flota, care va pleca acolo unde va găsi de cuviință senatul; a patra provincie a fost Sicilia, a cincea Sardinia, a șasea Hispania Ulterior. Apoi s-a mai dat dispoziție consulului L. Quinctius să-și recruteze două legiuni noi de cetățeni romani, 20 000 de pedestrași și 800 de călăreți aliați și cu nume latin. Acea oștire a fost decretată pentru praetorul căruia îi căzuse la sorți provincia Bruttium.

În acel an au fost sfințite două temple ridicate în cinstea lui Jupiter pe Capitoliu. Pe unul îl făgăduise praetorul L. Furius Purpurio, în vremea războiului cu gallii, pe celălalt, consulul. Cel care l-a sfințit a fost decemvirul Q. Marcius Ralla. În acel an au fost intentate procese multor cămătari, care au primit aspră osîndă, în urma învinuirilor aduse acestor particulari de către aedilii curuli M. Tuccius și P. Iunius Brutus. Din amenzile celor condamnați s-au așezat în Capitoliu quadrigae aurite, iar în altarul¹⁰⁶ templului lui Jupiter, deasupra coamei altarului, 12 scuturi aurite. Tot ei au făcut și porticul¹⁰⁷ de din sus de poarta Trigemina, pe Ulița Lemnarilor.

XLII În vreme ce romanii¹⁰⁸ erau încordați cu pregătirea noului război, nici Antiochus nu stătea cu mîinile în sân în această privință. Însă pe el îl țineau în loc trei

cetăți: Smyrna, Alexandria Troas¹⁰⁹ și Lampsacus, pe care nu le putuse nici cuceri pînă în acea zi, nici atrage cu anumite avantaje de partea sa; nu voia însă nici să le lase să-i amenințe spatele, cînd va trece el în Europa. L-a ținut în loc și frămîntarea în legătură cu Hannibal: mai întîi văzu că întîrzieau să sosească navele fără punte pe care avusese de gînd să le trimită cu Carthaginezul¹¹⁰ în Africa; apoi s-a încins o discuție dacă în definitiv mai e nevoie să fie trimis și Hannibal; discuția a fost provocată mai ales de Thoas aetolianul care, văzînd că toți locuitorii din Grecia sînt în fierbere, se și credea stăpînul orașului Demetrias. După ce Thoas născoci minciuni în legătură cu regele Antiochus, umflînd prin cuvinte numărul trupelor lui, el făcuse să crească curajul multor greci și cu aceleași minciuni îl umplea cu nădejdi și pe rege spunînd: „Antiochus este în gîndurile și în năzuințele de mai bine ale tuturor; toată lumea va da buzna pe țarmurile de unde va fi zărită flota regească“. Tot Thoas a îndrăznit să-i schimbe hotărîrea aproape sigură a regelui în privința lui Hannibal. Căci el susținea că „nu trebuie să se desprindă nici o parte din flota regelui, iar în cazul că s-ar trimite o sumă de vase Hannibal e mai puțin potrivit ca oricare să fie pus în fruntea ei. Apoi el e și exilat și e și totodată carthaginezul care ar fi în stare să-și facă zilnic mii de planuri fie datorită sortii sale de acum, fie felului său de a fi. Apoi însăși gloria războiului pe care Hannibal o adusese cu el, întocmai ca pe o zestre, punîndu-l în umbră pe praefectul regelui, îl apăsă prea mult. Numai regele trebuie văzut de toată lumea, regele se cuvine să fie singura căpetenie, singurul comandant suprem. Dacă Hannibal își va pierde flota, și va rămîne și fără armată, paguba va fi la fel de mare, ca și cum ar fi pierdut de către oricare alt comandant; dar dacă va izbîndi, Hannibal se va bucura de toată slava și nu Antiochus. Dacă, într-adevăr, vor avea noroc să-i biruie pe romani în întregul război — oare mai poate nădăjdui că Hannibal va trăi supus regelui, și i se va supune numai lui singur, cîtă vreme aproape nici patria sa nu și-a putut-o suporta? Din tinerețe, Hannibal a avut o asemenea purtare, încît a ieșit în vileag că acela care în adîncul sufletului său a năzuit să cuprindă întregul pă-

mînt pentru a-l aduce sub ascultarea sa, n-are să rabde să intre la stăpîn tocmai cînd este la bătrînețe. Regele n-are nevoie de un comandant de talia lui Hannibal; în schimb, se poate folosi de el în chip de tovarăș și de consilier la război. Un ajutor, cît de neînsemnat, izvorît dintr-o astfel de minte nu va fi nici împovărător și nici nefolositor; dar dacă i se va cere prea multe, totul, va fi covîrșit de poveri și cel care dă, și cel care primește.

XLIII Nu sînt firi mai aplecate spre a pizmui pe alții decît firea acelor la care sufletul nu se află pe aceeași treaptă cu obîrșia și averile lor; aceștia se uită cu ochi răi și la virtuțile și la bunurile semenilor lor. De aceea s-a renunțat numaidecît la planul de a-l trimite pe Hannibal în Africa, care ar fi fost măsura cea mai bine cumpănită și mai folositoare pentru începutul războiului.

Plin de fală, mai ales pentru ruperea cetății Demetrias de romani și trecerea ei de partea aetolienilor, Antiochus se hotărî să nu mai amîne plecarea în Grecia. Înainte ca flota să ridice ancorele, regele porni pe mare la Ilion, ca să aducă jertfe Minervei. Întorcîndu-se de acolo la flotă, porni la drum cu 40 de vase cu punte și cu 60 fără punte. Îl urmau alte 200 de nave de transport cu tot felul de provizii și tot soiul de mașini și preparative de război. Antiochus se opri mai întîi în insula Imbros¹¹¹ apoi trecu în Sciathus¹¹². După ce a strîns la un loc vasele care fuseseră răspîndite în larg, mai întîi a ajuns pe continent la Pteleum¹¹³. Acolo Eurylochus, magnetarhul și fruntașii magneților din Demetrias îi ieșiră în întîmpinare. Antiochus, bucuros de numărul mare al acestora, în ziua următoare intră cu vasele lui în portul orașului și debarcă trupele nu departe de acolo. Erau 10 000 de pedestrași, 500 de călăreți, sau elefanți, trupe care nu erau îndeajuns nici pentru a ocupa Grecia lipsită de dușmani, nicidecum pentru a susține războiul cu romanii.

Cînd aetolienii au aflat că Antiochus a ajuns la Demetrias, fixară ziua adunării, dînd un decret prin care era poftit acolo și Antiochus. Regele plecînd din Demetrias, deoarece el știa că aetolienii vor da un astfel de decret, mersese pînă la Phalara, în golful Maliacus. Luînd acolo

cunoștință de decret, se duse pînă la Lamia, unde a fost primit de mulțime, cu strigăte și ropote de aplauze și tot felul de dovezi cu care îndeobște mulțimea își dă vileag o nemăsurată bucurie.

XLIV Cînd regele a ajuns la adunare¹¹⁴, cu greu au putut face liniște strategul Phaeneas¹¹⁵ și celelalte căpetenii, după care regele a început să vorbească, cele dintîi vorbe ale lui au fost acelea de a se scuza că a venit cu trupe mai puține, în pofida nădejdi și părerii tuturor. Însă acest fapt trebuie privit totodată drept cea mai mare dovadă a bunăvoinței sale față de dinșii, fiindcă la chemarea trimișilor lor a răspuns fără șovăire, deși nu fusese îndeajuns de pregătit potrivit împrejurărilor și acestui anotimp nepotrivit pentru navigație, și deoarece el crezuse că aetolienii, îndată ce îl vor vedea, se vor convinge că numai la el vor găsi sprijin. De altfel, el le va împlini cu prisosință nădejtile celor care vor părea deocamdată dezamăgiți în așteptările lor, căci, îndată ce anotimpul va permite navigația pe mare în bune condiții, în întreaga Grece vor mișuna armele, ostașii, caii, și va umple cu flote tot țărmul maritim. El nu va precupeți nici o cheltuială și nici o trudă și nu va cruța nici o primădie pînă nu va lua de pe grumazul lor jugul stăpînirii romane și nu va elibera cu adevărat Grecia, punîndu-i pe aetolieni în fruntea ei. O dată cu oștile sale, vor veni din Asia și provizii de tot felul. Deocamdată aetolienii trebuie să se îngrijească ca să-i pună la îndemîină cantități îndestulătoare de provizii și de cereale și celelalte lucruri trebuincioase, la preț convenabil pentru ai săi.

XLV Vorbele regelui au fost primite cu încuviințare entuziastă din partea tuturor. După plecarea regelui s-a iscat o ciocnire între cele două căpetenii ale aetolienilor, Phaeneas și Thoas. Phaeneas era de părere mai degrabă să se folosească de Antiochus ca de un mijlocitor al păcii pentru înlăturarea neînțelegerilor dintre aetolieni și poporul roman, decît în chip de căpetenie a acestui război. „Sosirea acestui rege atît de însemnat va avea mai multă putere ca armele, pentru a le impune respect romanilor. Pentru a nu fi nevoiți să recurgă la război, oamenii dau

înapoi în multe privințe din propriul lor imbold, ca să nu poată fi constrinși prin război și prin arme“.

Thoas spuse că „Phaeneas nu de pace se îngrijește, ci vrea să destrame pregătirile de război, pentru ca din această pricină avîntul regelui să slăbească, și romanii să aibă vreme să se pregătească. De la romani, aetolienii nu mai pot să capete nici o dreptate; cu toate că au trimis atîtea solii la Roma și au discutat de atîtea ori cu Quinctius însuși, totuși n-au dobîndit nimic. Ei n-ar fi implorat ajutorul lui Antiochus, dacă nu li s-ar fi retezat orice nădejde de sprijin. Deoarece Antiochus le-a acordat ajutor mai repede decît nădăjduia oricine, nu trebuie să mai stea cu brațele încrucișate, ci mai degrabă să-l roage pe rege ca să-și aducă și trupele terestere și pe cele navale, de vreme ce a venit el însuși ca să răzbune înjosirea Greciei, ceea ce este de cea mai mare însemnătate. Cu armele în mînă, regele va dobîndi ceva; dezarmat însă nu va avea nici o trecere în fața romanilor nu numai pentru a apăra pe aetolieni, dar nici măcar pentru propriile lor interese“.

Părerea lui Thoas a fost mai convingătoare. De aceea toți au fost de acord ca regele să fie numit comandant¹¹⁶ suprem al forțelor și au ales 30 de căpetenii cu care el să se consfătuiască ori de cîte ori ar vrea.

XLVI După ridicarea adunării toată mulțimea se împărștie în cetățile lor. A doua zi, regele se consfătuiește cu apocleții aetolienilor, de unde să înceapă războiul. S-a găsit cu cale că cel mai bun lucru e să atace mai întîi cetatea Chalcis, pe care încercaseră de curînd, însă în zadar, s-o cucerească aetolienii; dar în acest scop e nevoie mai degrabă de repeziciune decît de efortări și pregătiri mai mari. De aceea regele a plecat prin Phocida¹¹⁷ cu 1 000 de pedestrași, care îl urmaseră din Demetrias; de pe un alt drum îi ieșiră, la Chaeronea, în întîmpinare și fruntașii aetolieni însoțiți de cîțiva tineri și urmați de zece nave cu punți. Regele, după ce-și așeză tabăra la Salganeus trecu împreună cu fruntașii aetolienilor Euripius; n-apucase bine să debarce în port, cînd îi ieșiră înaintea porții mai marii cetăți Chalcis împreună cu fruntașii. Din amîndouă taberele s-a desprins un nu-

măr mic de oameni pentru convorbire. Aetolienii au stăruit în chip deosebit pe lângă chalcidieni ca, păstrându-și neștirbită prietenia lor cu romanii, să-l primescă și pe rege să le fie aliat și prieten. Căci Antiochus n-a trecut în Europa ca să aducă războiul, ci pentru a libera Grecia; el o va elibera în fapt, nu în vorbe cum au făcut romanii. Nimic nu e mai folositor pentru cetățile Greciei decât să primească prietenia ambelor tabere; căci, în chipul acesta vor fi întodeauna la adăpost de jigniri și nedreptăți din partea celuilalt, și întodeauna se vor bucura de ocrotirea și încrederea unuia din doi. Dar dacă nu-l vor primi pe rege, au să vadă numaidecît ce va trebui să îndure, de vreme ce sprijinul romanilor e departe, iar Antiochus, devenind dușman, în fața puterii căruia nu se va putea rezista, se află înaintea porților.

La aceste vorbe, Micythio, unul dintre căpetenii, îi spuse că „el se miră și se întreabă pentru a cui eliberare Antiochus și-a părăsit regatul său și a trecut în Europa, căci el nu cunoaște nici o cetate¹¹⁸ în Grecia, care să aibă fie o garnizoană romană, sau care să plătească tribut romanilor, sau fiind obligată prin vreun nedrept tratat să îndure condițiile pe care nu le vrea. De aceea chalcidienii, de vreme ce sînt slobozi, n-au nevoie de nimeni care să lupte pentru libertatea lor și nici de vreo garnizoană, cîtă vreme au pacea prin binefacerea poporului roman și se bucură și de libertate. Ei nu privesc cu ochi răi nici prietenia regelui și nici chiar a aetolienilor. Aceștia le vor dovedi însă prietenia numai dacă vor ieși și vor pleca din insulă: căci ei sînt hotărîți nu numai să nu-i primească între zidurile cetății, dar nici măcar să încheie vreo alianță fără încuviințarea romanilor“.

XLVII După ce acestea au fost aduse la cunoștință regelui, care rămăsese, la flotă el găsi de cuviință să se întoarcă deocamdată la Demetrias — căci nu venise cu trupe, ca să poată face ceva prin forța armelor. Acolo, regele se consfătuî cu aetolienii ce este de făcut acum, deoarece primul început nu avusese succes. Și a găsit acolo cu cale să-i ispitească pe beoțieni, pe achei și pe Amynader¹¹⁹, regele athamanilor. Ei socoteau că neamul

beoŋienilor s-a înstrăinat de romani, încă de la moartea lui Brachyllas și de la cele ce se întâmplaseră în urmă.

În ce privește pe Philopoemen, căpetenia acheilor, ei îl credeau potrivnicul lui Quinctius și pizmuit de acesta din pricina gloriei faptelor de arme din războiul împotriva laconilor.

Amynder avea ca soție pe Apama¹²⁰, fiica unui oarecare Alexander din Megalopolis, care se fălea că el își trage obârșia din Alexandru cel Mare și pusese numele fiilor săi Filip și Alexandru, iar fiicei sale Apama. Aceasta căpătase strălucire în urma măritişului său ; Filip, cel mai mare dintre frați o urmasă în Athamania. Pe acest tânăr, din întâmplare înfrumurat din fire, și aetolienii și Antiochus îl ademeniseră cu nădejdea tronului Macedoniei — afirmându-i că era cu adevărat de viță regescă — dacă el va izbuti să atragă pe Amynder și pe athamani de partea lui Antiochus. Această făgăduială deșartă a înrăurit nu numai asupra lui Filip, ci și asupra lui Amynder.

XLVIII La Aegium, în Achaia¹²¹, se strînseseră la adunare și împuterniciții lui Antiochus și ai aetolienilor ; era de față și T. Quinctius. A luat cuvîntul mai întîi trimisul lui Antiochus și apoi cel al aetolienilor. Acela, așa cum sînt cei mai mulți dintre cei ce se înfruptă din belșugul regilor, sporăvîind vrute și nevrute, umplu mările și pămînturile cu ecoul vorbelor goale, spunînd : „puhoai nenumărate de călăreți trec Hellespontul în Europa, unii din ei înzăuați, care se cheamă cataphracți, alții care săgetează cu arcul de pe cal și nimeresc mai bine cînd, din goana calului, aruncă în urmă săgeata. Aceste trupe de călăreți, deși ar putea nimici chiar toate armatele Europei adunate la un loc, erau însoțite de numeroase oști de pedestrași, alcătuite din noroade al căror nume numai cînd sînt auzite insuflă oricui groază, ca de pildă dahii, mezii, elymaeii și cadusii : într-adevăr, sînt atîtea forțe navale, încît nu le pot cuprinde nici un port din Grecia ; la aripa lor dreaptă se află sidonii și tyrii, la cea stîngă, arcadii și sideții din Pamphylia, cărora nu le-au stat niciodată deopotrivă vreun alt neam, nici prin arta navigației, nici prin vitejie. E de prisos să se mai amin-

tească și de banii și de celelalte pregătiri de război; ei înșiși știau că todeauna în regatele din Asia a fost belșug de aur. Prin urmare, romanii nu vor avea de-a face nici cu Filip și nici cu Hannibal — aceasta, căpetenia unei singure cetăți, celălalt al Macedoniei, închis numai între hotarele regatului său — ci cu un rege mare al întregii Asii și al unei părți din Europa. Totuși acesta, cu toate că vine din cele mai îndepărtate hotare ale răsăritului ca să elibereze Grecia, nu le cere nimic acheilor, prin care să le dăuneze credinței lor față de romani, aliații și prietenii lor de mai înainte. Căci dînsul nu cere să ia armele ca să lupte împreună cu ei împotriva romanilor, ci să nu se unească cu nici una dintre cele două tabere. Să dorească deci pacea pentru ambele părți, așa cum se cuvine unui popor prieten și cu unii și cu alții, și să nu se amestece nici în război“.

Cam la fel le-a cerut și trimisul aetolienilor, Archidamus, afirmînd că aetolienii vor sta liniștiți; o astfel de atitudine era cea mai ușoară și cea mai sigură; ei așteptau ca spectatori ai războiului să vadă cum au să iasă aliații din această situație fără nici o primejdie pentru rosturile lor.

Fiind împins apoi de limba lui neastîmpărată către vorbe de ocară atît împotriva romanilor, cît mai ales a lui Quinctius personal, numindu-i nerecunoscători și imputîndu-le că „biruința asupra lui Filip a fost cîștigată numai datorită vitejiei aetolienilor și mai mult, chiar însăși salvarea lui Quinctius și a armatei lui se datorează sprijinului aetolienilor. Căci la urma urmei cum și-a îndeplinit Flamininus îndatoririle sale de comandant suprem? Pe cîmpul de luptă l-a văzut numai luînd auspiciile, adunînd jertfele și făcînd slujbe întocmai ca un preot al sacrificiilor, în vreme ce el, Archidamus, îl ocrotea, punîndu-și trupul său pavăză în calea lăncilor dușmane“.

XLIX La acestea, Quinctius răspunse: „Archidamus s-a gîndit să vorbească mai degrabă în fața celor prezenți, decît cui îi sînt adresate asemenea vorbe; acheii știu prea bine că toată îngîmfarea aetolienilor se bazează pe cuvinte și nu pe fapte, și că iese la iveală mai mult

în adunări și cuvîntări decît pe cîmpul de bătaie. Tocmai de aceea aetolienii au acordat o mică însemnătate părerii acheilor, pentru că ei știau că aceștia îi cunosc bine. Archidamus și-a dat drumul la glas, vorbind pentru împuterniciții regelui, și prin ei pentru regele care nu e de față. Dacă cineva n-a știut dinainte scopul pentru care s-a încheiat alianța între Antiochus și aetolieni, l-a putut afla acum din cuvintele trimișilor lor; mințind și unii și alții și fălindu-se cu puterile lor pe care însă nu le au, au umplut de nădejdi deșarte pe ceilalți și, la rîndul lor, ei înșiși au început să prindă nădejdi. În vreme ce aetolienii povestesc că Filip a fost învins de ei, iar romanii au fost protejați tot de vitejia aetolienilor, precum și toate isprăvile pe care le auzeati adineauri, că voi și celelalte cetăți și neamuri veți urma în spatele flamurilor lor, — dimpotrivă, regele Antiochus stîrnește nori de pulbere cu oștile sale de călăreți și de pedestrași și brăzdează mările învolburîndu-le cu flotele sale. Povestea asta seamănă ca două picături cu ceea ce s-a întîmplat la o cină luată la un oaspete de-al meu din Chalcis, un om de ispravă; în vreme ce îl admiram cît de îndatoritor știa să-și primească musafirii în vremea solstițiului de vară, eram totuși uluiți de unde și-a făcut rost de atîta vînat, atît de felurit și de mult, chiar în acel anotimp; acest om, fără să se împăuneze cu asemenea isprăvi, bucurîndu-se de cele ce pregătise, ne spuse rîzînd că bucatele atît de felurite-ca să semene cu carnea de vînat sălbatic — erau provenite din carnea unui porc de casă“. Povestea asta se poate potrivi de minune cu legenda trupelor regelui cu care v-ați împăunat puțin mai înainte; căci feluritele soiuri de arme și numeroasele nume de neamuri nemaiauzite, de dali¹²² și de mezi, de cadusii¹²³ și de elymaei, toți aceștia sînt numai syrieni, un neam de oameni slugarnici, care datorită firii lor, sînt mai degrabă aidoma robilor, decît ostașilor. O dacă aș putea, ahei, să fac să vi se perinde prin fața ochilor voștri, această grăbită goană a marelui rege cînd la Demetrias, cînd la Lamia, la adunare aetolienilor, cînd la Chalcis, ați vedea tabăra regelui — abia două biete legiuni, nici ele măcar complete — și l-ați vedea și pe acest rege cînd aproape

cerșind provizii de la aetolieni, pe care să le împartă ostașilor săi, cînd căutînd să ia bani cu camătă ca să-și plătească soldele ostașilor, cînd stînd în fața Chalcidei, ca la urmă să fie alungat de acolo, și să se întoarcă în Aetolia nu altfel decît întocmai ca unul care a privit Aulida și Euripus. Rău de tot s-au încrezut și Antiochus în aetolieni, și aetolienii în deșertăciunea regelui. Ca atare, nici voi nu trebuie să vă lăsați amăgiți, aței, ci să vă bizuiți mai degrabă pe bunacredința a romanilor, de care au dat dovadă în fața voastră și pe care ați văzut-o cu ochii voștri. Căci în privința celor ce spun ei, că cel mai bun lucru ar fi ca voi să nu vă amestecați în război, dimpotrivă, eu vă declar că nu poate fi o atitudine mai dăunătoare intereselor voastre ca aceasta, deoarece veți fi răsplata biruitorului, fără vreun drept de recunoștință și fără vreo demnitate“.

L. Acest fel de răspuns al lui Quinctius¹²⁴ a părut la locul lui față de amîndoi împuterniciții; în același timp, era ușor să le vorbească unora care-i ascultau cuvîntarea ca prietenoasă bunăvoință. Căci n-a mai fost nici o discuție și n-a mai domnit nici o îndoială că toate aceste noroade vor socoti ca vrăjmași și prieteni ai acheilor pe aceiași pe care îi va socoti poporul roman și vor cere să se declare război atît contra lui Antiochus, cît și a aetolienilor. Ba chiar trimiseră numidecît un ajutor de 500 de ostași, la Chalcis, acolo unde hotărîse Quinctius, și alți 500 la Pireu. Căci și la Athena se ajunsese aproape de răscoală, deoarece unii ademeneau mulțimea, gata de se vinde pe bani, și de a trece de partea lui Antiochus. Cei care erau de partea romanilor au chemat pe Quinctius și, în urma acuzațiilor aduse de un oarecare Leo, Appollodorus, capul trădării a fost osîndit și aruncat în surghiun.

De la aței solia lui Antiochus s-a întors de asemenea la rege cu un jalnic răspuns. Beoțienii, în schimb, n-au răspuns nimic precis: „după ce Antiochus va veni în Beoția, atunci vor chibzui ce trebuie să facă“.

Cînd Antiochus auzi că la garnizoana din Chalcis au trimis ajutoare și aței și Eumenes, socoti că trebuie să se grăbească și pentru ca trupele sale să ajungă acolo

mai înainte, și pentru ca să-i surprindă, dacă vor putea pe dușmani. De aceea trimise înainte pe Menippus cam cu 3 000 de ostași și pe Polixenidos cu toată flota. Plecă și el, după câteva zile, cu 6 000 de ostași din armata sa și din acele trupe pe care reușise să le strângă la Lamia și cu vreo câteva pîlcuri de aetolieni. Cei 500 de acheeni și neînsemnatele ajutoare trimise de regele Eumenes, sub conducerea lui Xenoclideș Chalcidianul, trecînd în siguranță Euripus¹²⁵ pentru că drumurile nu erau încă închise, au ajuns la Chalcis. Ostașii romani, tot cam 500 la număr, au sosit cînd Menippus își avea tabăra în fața orașului Salganea, lîngă Hermaeum, pe unde se face trecerea din Beotia în insula Euboea. Împreună cu ei se afla și Micythio, împuternicitul trimis de cetatea Chalcis la Quinctius tocmai pentru a cere ajutorul. Acesta, văzînd trecătoarea ocupată de vrăjmași, părăsi drumul către Aulis și se îndreptă către Delium, cu intenția de a trece de acolo în Euboea.

LI Există acolo un templu al lui Appolo, în felul celor din Delos, ce domina marea. El se află la o depărtare de 5 000 de pași de Tanagra și de acolo, ca să treci pe mare în locurile cele mai apropiate ale Euboeii, mai sînt ceva mai puțin de 4 000 de pași. Templul și dumbrava erau ocrotite de legi sacre, așa cum sînt templele pe care grecii le numesc asyluri.

Încă nu fusese declarat războiul și nu începuseră ostilitățile, așa încît nu se auzise că s-ar fi scos din teacă săbiile, ori că s-ar fi vărsat pe undeva sînge. Într-o liniște desăvîrșită, unii soldați priveau cu atenție la templu și la dumbravă, alții rătăceau dezarmați pe țărm, iar o mare parte dintre ei se răsfiraseră prin ținut, după lemne și nutreț; în astfel de împrejurări, deodată, Menippus îi atacă pe cei răzlețiți ici-colo și îi nimicește, iar ca la 50 sînt prinși de vii. Foarte puțini dintre ei izbutiră să scape; între aceștia se afla și Micythio, care s-a salvat pe o mică navă de transport.

Această întîmplare, ca și pierderea unor ostași, a pricinuit supărare lui Quinctius și romanilor. Era lămurit că la îndreptățirea de pînă acum de a declara război lui Antiochus s-au adăugat noi motive. Antiochus înainte cu

oastea pînă în Aulida, după ce-și trimise din nou mijlocitori la Chalcis, atît dintre oamenii săi, cît și dintre aetoli-
lieni, care să trateze același condiții pe care le discutaseră
de curînd, de astă dată însă cu amenințări și mai grele;
deși zadarnic Miccythio și Xenoclydes s-au împotrivit din
răspuțeri, Antiochus a obținut cu ușurință să i se deschidă
porțile. Cei care erau de partea taberei romane au ieșit din
oraș puțin mai înainte de sosirea regelui. Ostașii acheilor și
ai lui Eumenes păzeau Salganea. Fortăreața de la Euripus¹²⁶
o întăreau un pumn de ostași romani, puși acolo pentru
apărarea acestui loc. Menippus a pornit la atacul orașului
Salganea, iar regele însuși la atacul fortăreței de la
Euripius. Cei dinții care au părăsit garnizoana au fost
acheii și ostașii lui Eumenes, după ce s-au învoit să li
se îngăduie a pleca de acolo fără neajunsuri. Romanii,
în schimb, au apărut cu mare îndîrjire Euripus. Totuși
nici aceștia nu au putut îndura asediul, deoarece erau
împresurați și pe uscat și pe mare și pentru că vedeau că
se aduc acolo mașini de război de tot felul. Deoarece
regele stăpînea această localitate, care era capitala Euboeii,
nici celelalte orașe ale acestei insule n-au refuzat să se
supună lui. Lui Antiochus i se părea acum că războiul
cu romanii a fost pornit cu un răsunător început pentru
dînsul, deoarece au ajuns în stăpînirea sa o insulă atît
de mare și atîtea orașe cu o așezare atît de prielnică.

CARTEA XXXVI

I Senatul a poruncit consulilor P. Cornelius Scipîo, fiul lui Cneius, și M. Acilius Glabrio, la intrarea lor în magistratură, înainte de a dezbate problema provinciilor, să îndeplinească rînduielele religioase aducînd jertfe de vite mari în toate sanctuarele, în modul în care, obișnuit, se desfășurau în cea mai mare parte a anului slujbele lec-listermiului să vorbească de asemenea rugî zeilor pentru ca să se sfîrșească cu bine și cu noroc pentru senat și poporul roman ceea ce senatul plănuiește cu privire la noul război¹. Toate acele jertfe au fost bine primite de zei, pentru că s-a izbutit să se dobîndească ocrotirea zeilor de la cele dintîi jertfe; la rîndu-le, haruspicii au răspuns² că în urma acestui război poporul roman își va întinde hotarele, căci se arată biruință și triumf.

După ce acestea au fost aduse la cunoștința tuturor cetățenilor — toată lumea simțindu-se scăpat de teama de zei — senatul porunci să se facă propunere în adunarea poporului, „dacă acesta vrea și încuviințează, să se poarte războiul împotriva regelui Antiochus și a celor care sînt de partea taberei lui“.

Dacă acea propunere va fi votată, în cazul cînd consulii vor găsi de cuviință să lase pe seama senatului rezolvarea întregii situații. P. Cornelius aduse la cunoștința adunării poporului acea propunere. Atunci senatul hotărî ca consulii să tragă la sorți provinciile Italia și Grecia; acela căruia îi va cădea Grecia³ să preia trupele pe care le înrolase la Roma și pe cele pe care le ceruse de la aliați consulul Lucius Quinctius, precum și pe cele pe care le avea sub comanda sa în acea provincie, potrivit hotărîrii senatului; pe lîngă acestea, să ia cu sine și acea oaste pe care praetorul M. Baebius o transportase în Macedonia în cursul anului trecut, în urma unui *senatus-consultum*; apoi i se mai încuviință să primească — dacă împrejurările îi silesc — trupe auxiliare și

din afara hotarelor Italiei, din partea aliaților⁴, însă cu efective nu mai mari de 5 000 de oameni. Se găsi cu cale să fie însărcinat cu conducerea acestui război L. Quinctius, consulul anului precedent. Celălalt consul, căruia îi căzuse la sorți provincia Italia, a primit poruncă să poarte război împotriva boiilor, alegându-și una dintre cele două oști, pe care le avuseseră consulii din anul trecut, iar pe cealaltă s-o trimite la Roma; aceste legiuni urbane⁵ să fie gata de a intra în acțiune acolo unde va hotări senatul.

II După ce s-au dat decretale pentru desemnarea provinciilor fiecărui magistrat, în cele din urmă și consulii au găsit cu cale să tragă la sorți provinciile. Lui Acilius i-a căzut Grecia, lui Cornelius — Italia. După rezolvarea pe deplin a acestei chestiuni, s-a dat apoi un *senatus-consultum*, prin care se prevedea următoarele: „deoarece poporul roman a hotărât să fie în război în acea vreme cu regele Antiochus și cu aceia care se aflau sub ascultarea lui, consulii să dea poruncă a se face rugăciuni publice în această privință, apoi consulul M. Acilius să făgăduiască lui Jupiter „Marile serbări“⁶, și aducerea de prinosuri la toate sfintele lăcașuri. Această făgăduință făcută sub îndrumarea marelui pontifex, P. Licinius, a fost rostită de consul prin următoarele cuvinte: „Dacă acest război, pe care poporul roman a hotărât să fie purtat împotriva regelui Antiochus, se va sfârși potrivit vrerii senatului și poporului roman, atunci Jupiter, poporul roman îți va închina „Marile serbări“ vreme de 10 zile, fără întrerupere, și ți se vor aduce prinosuri la toate sfintele lăcașuri, în valoarea sumei de bani pe care o va decreta senatul. Oricare va fi dregătorul care va prăznuir aceste jocuri, în oricare vreme și în orice loc, aceste jocuri să se celebreze după toate regulile, iar prinosurile să fie date după toate rînduiriile“. Apoi amîndoi consulii au dat poruncă să se săvîrșească rugăciuni publice vreme de două zile.

După ce consulii și-au tras la sorți provinciile, și-au tras la sorți și praetorii jurisdicțiile. Lui M. Iunius i-au căzut amîndouă jurisdicțiile — și cea urbană, și cea peregrină, lui A. Cornelius Mammula — provincia Bruttium, lui M.

Aemilius Lepidus — Sicilia, lui L. Oppius Salinator — Sardinia, lui C. Livius Salinator — Flota, lui L. Aemilius Paullus — Hispania Ulterior. În ce privește comanda armatelor s-au dat următoarele decrete: „A. Cornelius a primit noile trupe recrutate în cursul anului trecut de către consulul L. Quinctius, potrivit unui *senatus-consultum*, primind poruncă să supravegheze întregul țărm maritim în jurul orașelor Tarentum și Brundisium. Lui L. Aemilius Paullus i s-a decretat Hispania Ulterior, și în afară de acea oaste pe care avea s-o primească de la proconsulul M. Fulvius, să ia cu sine 3 000 de recruți și 300 de călăreți, astfel încât două treimi din efectivele noilor trupe să fie alcătuite din aliați cu nume latin, iar a treia, din cetățeni romani. Același număr de trupe pentru completări au fost trimise lui C. Flaminus⁷ căruia i s-a prelungit comanda în Hispania Citerior. M. Aemilius Lepidus a primit poruncă să ia în primire provincia și totodată și oștirea lui L. Valerius, pe care avea să-l înlocuiască, iar pe L. Valerius, dacă găsește de cuviință, să-l țină mai departe în provincia sa, în calitate de *propraetor*, și să-și împartă provincia în așa fel, încât o parte să se întindă de la Agrigentum până la Pachynum⁸, iar cealaltă de la Pachynum la Tyndareum⁹: țărmul maritim de acolo să fie supravegheat de L. Valerius cu 20 de nave lungi. Același *praetor* a primit însărcinarea să ceară impozitul declarat în cereale de două și 10, și să se îngrijească de strângerea și transportul lor în Grecia. Același ordin l-a primit și L. Oppius pentru a cere Sardiniei celelalte impozite. S-a hotărât însă ca acest grâu să nu fie transportat în Grecia, ci la Roma. *Praetorul* C. Livius, căruia îi căzuse la sorți flota, a primit poruncă să treacă în Grecia cât mai curînd cu 30 de vase echipate, și să ia în primire flota lui Atilius. *Praetorului* M. Iunius i s-a dat însărcinarea să repare vechile vase care se aflau pe șantier, și totodată să le înzestreze cu cele trebuincioase, și să-și aleagă echipajul pentru acea flotă¹¹ din rindurile aliaților liberti.

III Au fost trimiși cîte trei împluterniciți în Africa, la Carthagina și în Numidia, pentru a le cere grîne pe care să le transporte în Grecia; costul acestor cereale

avea să-l plătească poporul roman. Cetatea romană era atât de absorbită de grija pregătirilor pentru acel război, încît consulul P. Cornelius a dat un edict prin care se prevedeau următoarele: „din rîndurile senatorilor, atît aceia căroră le era îngăduit să-si dea părerea în senat¹², cît și aceia care ocupau dregătorii mai mici, n-au voie să se depărteze din orașul Roma la o cale mai mare de o zi pînă la întoarcere, și totodată este interzis să lipsească în același timp cinci senatori din Roma“. Cu prilejul pregătirii flotei, s-a iscat o ceartă între preatorul C. Livius și coloniștii¹³ ținutul de coastă. Cearta lor a durat cîtăva vreme, deoarece acești coloniști erau înrolați cu forța la flotă; locuitorii de acolo au făcut apel la tribunii plebei¹⁴. La rîndu-le, aceștia au lăsat pe seama senatului rezolvarea chestiunii. Senatul hotărî — senatorii fiind în unanimitate de acord în această privință — să nu se îngăduie nici un fel de scutire pentru marină nici unuia dintre coloniști. Coloniile care intraseră în conflict cu praetorul, pe temeiul scutirilor, au fost Ostia, Fregenae, Castrum Novum¹⁵, Pyrgi¹⁶, Antium, Tarracina, Minturnae și Sinuessa.

După aceasta consulul M. Acilius a pus în dezbatere în fața colegiului fețialilor, potrivit unui decret senatorial, „dacă aceștia trebuie să-i declare război regelui Antiochus, sau dacă este îndeajuns să aducă la cunoștință uneia din garnizoanele lui declarația; apoi dacă se hotărește declararea războiului în chip separat aetolienilor, și dacă este nevoie să se denunțe alianța și prietenia înainte de a se declara războiul“. Fețialii au răspuns că „și înainte cînd au fost întrebați în legătură cu Filip, ei au răspuns că n-are nici a însemnătate dacă declarația de război i se aduce la cunoștința lui Antiochus fie personal, fie printr-o garnizoană. În ce privește legăturile de prietenie cu aetolienii, acestea au fost rupte atunci cînd solii romani cerînd în atîtea rînduri satisfacție, aetolienii au declarat că nu au nevoie să li se dea satisfacție, și nici ei să o dea altora. Mai mult, aetolienii le-au declarat război romanilor, atunci cînd au ocupat prin forța armelor orașul aliat, Dêmétrias, cînd au pornit la împresurarea cetății Chalcis, și pe mare, și pe uscat, și cînd au trecut

pe regele Antiochus în Europa, pentru a purta război împotriva poporului roman“.

După ce s-au terminat pregătirile, consulul M. Acilius a poruncit ca „trupele pe care le-a înrolat L. Quinctius, și acelea puse la dispoziția sa de către acesta, formate din aliați și din populațiile cu nume latin, precum și cele care trebuia să-l urmeze în provincia sa, împreună cu tribunii militari ai legiunii întâia și a treia, să se adune cu toții la Brundisium la idele lui mai. El a ieșit din cetatea romană în ținută de campanie cu cinci zile înainte de nonele lunii mai. În cursul aceluiași zile au plecat și praetorii către provinciile lor.

IV. Cam în aceeași vreme, au sosit la Roma soli¹⁷ din partea a doi regi, Filip, și Ptolemaeus¹⁸ al Egiptului. Filip făgădui ajutoare pentru război, precum și bani și provizii, iar de la Ptolemaeus au fost aduse 1 000 de libre de aur și 20 000 de libre de argint. Romanii însă n-au vrut să primească nimic de la acesta. S-au adus mulțumiri ambilor regi. Și unul și altul făgăduiau că vor veni cu toate trupele lor în Aetolia și vor lua parte la acest război; s-a renunțat la sprijinul lui Ptolemaeus, dar înmărmuririlor lui Filip li s-a răspuns că senatul și poporul roman îi vor fi recunoscători dacă Filip îl va sprijini pe consulul M. Acilius.

De asemenea mai sosită delegați și din partea carthaginezilor și a regelui Masinissa. Carthaginezii au făgăduit că vor aduce un milion¹⁹ de măsuri de grâu și 500 000 de măsuri de orz, pentru armată; jumătate din această cantitate o vor transporta la Roma; ei au stăruit ca romanii să primească acest dar din partea lor. Au mai declarat că vor pregăti o flotă pe cheltuiala lor și în același timp vor plăti în întregime tot tributul pe care erau datori să-l achite în mai multe rate, vreme de mai mulți ani. Trimișii lui Masinissa²⁰ au promis că vor da pentru armata din Grecia 500 000 de măsuri de grâu și 300 000 măsuri de orz, iar pentru Roma 300 000 de măsuri de grâu, 250 000 de orz, și că regele lor îi va trimite consulului M. Acilius 500 călăreți și 30 de elefanți. În privința cantităților de cereale s-a dat acest

răspuns și carthaginezilor și lui Masinissa că poporul roman se va folosi de acele cereale numai dacă le vor plăti bani pentru ele. S-a renunțat și la flota carthagineză²¹, afară de vasele pe care trebuiau să le dea, potrivit tratatului. În privința banilor, la fel s-a răspuns că romanii nu vor primi nici o sumă înainte de termen.

V Pe cînd la Roma aveau loc aceste evenimente, Antiochus²², pentru a nu-și pierde timpul la Chalcis, în tabăra de iarnă, căuta să-și atragă de partea sa cetățile celalte trimițînd soli la ele; totodată soseau și din partea acestora delegați la Antiochus așa cum veniră, de pildă, epiroții, cu încuviințarea întregului lor neam, precum și eleii²³ din Peloponez. Eleii cereau ajutor împotriva acheilor, despre care erau încredințați că vor ridica armele mai întîi²⁴ contra cetății lor, pentru că nu fuseseră de acord cu declararea războiului contra lui Antiochus. Au fost trimiși la aceștia 1 000 de pedestrași, avînd în frunte pe Euphanes, cretanul. Solia epiroților însă n-avea gînduri sincere față de nici una dintre cele două tabere. Pe de o parte epiroții voiau să cîștige bunăvoința lui Antiochus, dar pe de altă parte, se fereau să-i supere cu ceva pe romani. Ei cereau lui Antiochus să nu fie atrași în vreo acțiune nesocotită, deoarece, fiind așezați în fața Italiei, asupra lor se vor dezlănțui cele dintîi atacuri ale romanilor, îndurînd pentru toată Grecia. Dacă Antiochus e în măsură să apere Epirul cu trupe de uscat și cu flota, toți epiroții îi vor primi cu mare bucurie în porturile și orașele lor. Iar dacă nu va fi cu putință așa ceva, îl roagă să nu-i arunce despuiați și dezarmați în calea romanilor.

Se arată clar ce urmăreau epiroții prin această solie: să nu sufere nici un neajuns din partea romanilor în cazul că regele ar renunța să vină în Epir (erau încredințate că nu va veni) și totodată să-și mențină trecerea în ochii regelui Antiochus, fiindcă se arătau binevoitori să-l primească dacă ar veni. Dacă în adevăr ar fi venit se gîndeau că ei ar avea temei de dezvinovățire față de romani, arătîndu-le că, în așteptarea ajutoarelor atît de îndepărtate din partea lor, au fost copleșiți de forțele regelui din apropierea lor.

Însă deoarece Antiochus nu ştia deocamdată ce răspuns să dea acestei delegaţii cu o solie atât de echivocă, spuse că-şi va trimite împuterniciţii săi care să discute cu ei chesliunile ce privesc deopotrivă ambele tabere.

VI Antiochus plecă apoi în Beoţia, a cărei ură împotriva romanilor avea drept cauze aparente — aşa cum am arătat mai înainte — ucidarea lui Brachyllas, şi războiul declarat de Quinctius oraşului Coronea din pricina omorării unor ostaşi romani. Dar adevăratul temei era faptul că norodul atât de vestit²⁵, vreme de multe veacuri, prin disciplina lui, slăbise şi decăzuse; pe lângă aceasta mulţi ajunseseră într-o astfel de situaţie încît nu mai puteau scăpa fără o mişcare de prefacere totală²⁶. Antiochus a venit la Theba întîmpinat de fruntaşii beoţienilor sosiţi de pretutindeni, din întreaga ţară. La adunarea acestui norod, cu toate că la Delium Antiochus atacase garnizoana romană, iar la Chalcis, prin ocuparea cetăţii începuse propriu-zis războiul, totuşi el a rostit o cuvîntare asemănătoare aceleia pe care o rostise cu prilejul celei dintîi adunări de la Chalcis şi la fel cu aceea pronunţată prin mijlocirea solilor săi la adunarea acheilor; le cerea să încheie tratatul de prietenie cu el, fără să declare război romanilor. Nimănui nu-i scăpă din vedere ce se punea la cale; cu toate acestea s-a dat un decret aşa fel ticluit, încît să se vadă că e în favoarea regelui Antiochus şi împotriva romanilor.

După ce a atras de parte sa şi acest neam, Antiochus s-a înapoiat la Chalcis. De acolo a trimis scrisori fruntaşilor aetolieni prin care le cerea să se întrunească la Demetrius pentru a se consfătuî asupra întregii situaţii. La consfătuire a fost chemat din Athamania Amynder. Hannibal Carthaginezul, care multă vreme nu fusese primit, a luat şi el parte la această adunare. S-a discutat mai întîi situaţia thessalienilor; toţi cei de faţă erau de părere că trebuie aflate intenţiile tuturor acestora. În această privinţă s-au dat felurite păreri, unii cerînd să se treacă numaidecît la acţiune, alţii socotind că trebuie amînată campania din acea iarnă — era acum cam pe la mijlocul ei — pentru începutul primăverii; alţii erau însă

de părere să se trimită numai soli, pe cînd alții, să se pornească cu toate forțele și să se vîre groază în thessalieni, dacă mai pregetă.

VII Pe cînd întreaga discuție se învîrtea în jurul acestei singure chestiuni, Hannibal — cerîndu-i-se anume părerea — îndreptă atenția regelui și tuturor celor de față, asupra necesității desfășurării unui război general, prin următoarea cuvîntare:

„Dacă aș fi fost primit la sfat de atunci de cînd noi am trecut în Grecia, cînd era vorba despre Euboea, despre Achaia și despre Beoția, mi-aș fi dat aceeași părere pe care o voi rosti astăzi, cînd se pune în discuție Thessalia. Înainte de orice, sînt de părere că trebuie atrași în acest război, ca aliați de partea noastră, prin orice mijloc cu putință, Filip și macedonenii. În ceea ce privește Euboea, Beoția și Thessalia, cine stă la îndoială că noroadele acestora, ca toate acelea care nu se bizuie pe forțele lor, vor căuta întotdeauna să-i lingusească pe cei ce sînt de față împinși de teamă în luarea hotărîrilor lor. Ei vor recurge la același mijloc pentru a dobîndi iertarea. De îndată ce vor vedea armata romană debarcînd în Grecia, cine se mai îndoiește că se vor alătura stăpînirii cu care s-au obișnuit? Nu li se va aduce nici o învinuire din partea romanilor, pentru faptul că ei n-au vrut să-ți încerce puterile tale și ale oastei tale, cînd romanii erau departe. De aceea n-ar fi de primă însemnătate și mai cu rost să ni-l alăturăm pe Filip, iar nu pe aceștia? Într-adevăr dacă Filip va veni alături de noi, va avea aceleași interese ca și noi, și forțele pe care le va aduce de partea noastră, vor fi nu un simplu ajutor pentru ducerea acestui război, ci înseși forțele cu care el a fost în stare de curînd să-i înfrunte singur pe romani. Dacă ni l-am alătura pe Filip — să nu mi se ia în nume de rău cele ce spun, — n-aș mai putea avea nici o îndoială asupra felului cum se va sfîrși războiul, mai cu seamă cînd voi vedea că de astă dată vor lupta împotriva romanilor cei pe care romanii s-au bizuit în războiul împotriva lui Filip. Aetolienii, care l-au învins pe Filip, fapt recunoscut de altfel de toată lumea, vor lupta alături de Filip, împotriva romanilor.

Amynder și neamul athamanilor, care după aetolienii au dat cel mai puternic sprijin romanilor în războiul cu Filip, vor sta de partea noastră. Când tu ședeai liniștit, Filip înfrunța toată povara războiului; acum veți duce războiul doi regi, cei mai puternici din Asia și Europa, cu toate puterile voastre împotriva unui singur popor, care — ca să trec sub tăcere persoana și soarta mea, — dacă de bunăseamă pe vremea părinților noștri, acum un veac, romanii n-au fost în stare să înfrunte nici măcar pe un singur rege, pe Pyrrhus al Epirului, cum se vor putea împotrivi vouă?

Ce anume mă face să cred că Filip se va putea uni cu noi? Pe de o parte, interesele comune, care sînt veriga cea mai puternică a alianței noastre, pe de altă parte, înseși asigurările voastre, aetolienii. Căci trimisul vostru, Thoas, între celelalte cuvinte pe care de obicei le rostea pentru a-l atrage pe Antiochus în Grecia, susținea întotdeauna, înainte de orice, că Filip clocotește și îndură greu condițiile înrobirii sale înveșmîntate sub straiile păcii. Într-adevăr, prin cuvintele sale, Thoas compara înversunarea regelui cu a fiarei înlănțuite, sau zăvorîte, care doare să-și spargă cușca. Dacă acestea sînt simțămintele lui, să rupem noi lanțurile și să-i spargem cușca, pentru ca Filip să-și poată revărsa asupra dușmanilor comuni ura, care de multă vreme mocnește înăbușită. Dar dacă pe Filip nu-l va clinti cîtuși de puțin solia noastră, cel puțin noi să ne străduim ca el să nu se poată uni cu vrăjmașii noștri, în cazul că nu ni l-am putea alătura cauzei noastre. Fiul tău, Seleucus, se află în Lysimachia; dacă el va începe să pustiască cu oastea pe care o are cu sine Thracia și ținuturile învecinate cu Macedonia, Filip își va apăra în primul rînd teritoriul său și nu se va gîndi să dea romanilor ajutor.

Știți acum părerea mea în privința lui Filip.

Voi ați știut chiar de la început ce gîndesc eu în legătură cu planul întregului război. Dacă însă aș fi fost ascultat atunci, romanii ar fi auzit nu numai că au fost cucerite Euboea și Chalcis, și că s-a pus stăpînire pe fortăreața Euripus, ci că și Etruria și Liguria, și întreaga coastă a Galliei Cisalpine sînt cuprinse de vîlvătaiele războiului, și, ceea ce le-ar fi pricinuit cea mai mare

spaimă, ar fi auzit că Hannibal se află pe pământul Italiei. Și acum sînt de părere că trebuie să se pună în mișcare toate trupele navale și terestre, flota de transport încărcată cu provizii să urmeze flota de război, căci, pe cît sîntem de puțini aici pentru îndeplinirea sarcinilor războiului, pe atît sîntem de numeroși față de lipsa de provizii. După ce-ți vei concentra la un loc toate forțele tale, vei împărți flota ta, și o parte o vei dispune să staționeze în apele Corcyrei, pentru ca să nu se lase navigația vaselor romane liberă și sigură. Cu o altă parte a flotei vei trece către țărmul Italiei în partea cu fața îndreptată către Sardinia și Africa, iar tu cu toate trupele de uscat și navale, vei înainta în ținutul Bullinum²⁷; de acolo vei supraveghea întreaga Grece, stîrnind romanilor impresia că ai de gînd să debarci în Italia, și chiar să treci în Italia dacă împrejurările o vor cere. Acestea te povățuiesc eu, nu ca un om foarte iscusit la orice război, ci ca unul care prin izbînzile și înfrîngerile sale, am învățat cel puțin cum trebuie să se ducă un război cu romanii. Pentru planul pe care vi l-am dat, îți, făgăduiesc, Antiochus, un sprijin plin de credință și de curaj. Zeii să-ți încuviințeze hotărîrea care ți se va părea cea mai potrivită.“

VIII Cam în felul acesta suna cuvîntarea lui Hannibal²⁸, pe care cei care erau de față au elogiât-o în acel moment mai mult de ochii lui, fără însă să aducă la îndeplinire un asemenea plan. Căci din toate aceste intenții nu s-a făcut altceva decît trimiterea lui Polyxenidas în Asia pentru a aduce trupele îmbarcate pe vase. Au fost trimiși împuterniciți la adunarea thessalienilor de la Larissa, și s-a fixat și ziua de concentrare a oștilor lui Amynder și a aetolienilor la Pherae. Tot acolo a venit numaidecît și regele Antiochus cu forțele sale armate. În vreme ce-l aștepta acolo pe Amynder și pe aetolieni, el îl trimise pe Filip Megalopolitanul cu 2 000 de oameni, pentru a strînge osemintele macedonenilor căzuți în împrejurimile localității Kynoskephalai, unde se încheiase războiul cu Filip; fie sfătuit de Filip Megalopolitanul. Antiochus a îndeplinit aceasta, urmărind să se ridice în ochii macedonenilor și să stîrnească ură împotriva lui Filip, pentru că lăsase ostași căzuți fără îngropăciune; fie

că acest îndemn pornea din deșertăciunea înăscută a regilor, care își făuresc planuri în aparență mărețe, dar în fapt lipsite de folos. Grămădindu-se la un loc toate osemintele care fuseseră găsite împrăștiate pretutindeni, s-a făcut un mormînt mare, fapt care n-a stîrnit nici o mulțumire în ochii macedonenilor, în schimb a trezit o nespusă ură în sufletul lui Filip. De aceea, Filip, ca unul care avea de gînd în asemenea împrejurări să-și lase soarta să hotărască asupra situației sale, îi dădu de știre propraetorului M. Bachius, că „Antiochus a atacat Thessalia: dacă este de părere să-și scoată oastea din tabăra de iarnă, dînsul îi va ieși în întîmpinare pentru a se consfătui și a chibzui ce este de făcut“.

IX La Pherae, unde Antiochus își avea tabăra și unde i se alăturaseră și aetolienii și Amynder, i s-au înfățișat regelui solii cetății Larissa ca să i se jeluie pentru care faptă ori vorbe îi pedepsește pe thessalieni cu război. Totodată îl rugară să-și îndepărteze de la zidurile cetății lor armata, și, dacă găsește cu cale, să trateze cu dînsii prin mijlocirea împuterniciților săi. În aceeași vreme, Larissa trimise la Pherae, pentru a o apăra, 500 de ostași, avînd în frunte pe Hippolochus²⁹. Însă blocîndu-se calea către Pherae, deoarece toate drumurile fuseră ocupate de trupele regelui, larissienii se retraseră la Scotussa. Regele Antiochus răspunse solilor Larissei cu blîndețe, spunîndu-le că „el a intrat în Thessalia nu pentru a se război, ci pentru a apăra și statornici libertatea thessalienilor“. Antiochus își trimise și la Pherae un împuternicit pentru a le aduce la cunoștință aceeași hotărîre. Fără să-i dea acestuia vreun răspuns, Pherae trimise în schimb, ca sol, la rege pe Pausanias, căpetenia cetății lor. Acesta susținu aceleași temeuri ca și calcidienii într-o situație asemănătoare, cu prilejul adunării de la strîmtoarea Euripus, dar Pausanias a vorbit cu prea multă semeție. Antiochus le-a cerut să chibzuiască și iar să chibzuiască ca să nu ia vreo hotărîre de care să se căiască în curînd ca unii care au fost prea cu grijă și prevedere numai pentru viitor. Regele a lăsat pe sol să plece.

Măcar că la Pherae solia a adus acest răspuns, locuitorii de acolo n-au stat cîtuși de puțin la îndoială să

suporte în numele credinței lor față de romani, orice le va hărăzi soarta războiului. De aceea, pe de o parte și ei se străduiră să se pregătească cu toată puterea să-și apere cetatea, iar pe de altă parte, și Antiochus porni să atace zidurile orașului din toate părțile în același timp, dându-și pe deplin seama că de rezultatul acțiunii întreprinse asupra acestui oraș, primul pe care-l atacase, atîrnă faptul de a fi privit fie cu nepăsare și dispreț de întregul neam al thessalienilor, fie de a vîri spaima în ei; ca urmare el se strădui să stîrnească cea mai mare groază în împresurați.

La început aceștia se împotriviră cu destulă forță atacurilor, apoi însă, deoarece mulți dintre apărători căzuseră în luptă, sau fuseseră răniți, împresurații începură să șovăie. Înlăcărați din nou de muștrările și îndemnurile căpeteniilor lor de a stăruia pînă la capăt, după ce au părăsit zidul exterior care înconjura cetatea, pentru că n-aveau trupe îndeajuns, s-au retras în partea interioară a cetății Pherae unde întăriturile înconjurătoare erau mai ușor de apărat fiind mai scurte. În cele din urmă, doborîți de noianul neajunsurilor, deoarece se temeau că nu vor mai dobîndi nici un fel de iertare din partea învingătorului dacă cetatea lor va fi cucerită prin forța armelor, s-au predat lui Antiochus. Regele n-a mai zăbovit acolo, ci a trimis 4 000 de luptători la Scotussa, cîta vreme spaima tuturor era proaspătă. Nici acolo nu s-a întîrziat cu predarea, locuitorii dîndu-și seama de pilda dată de curînd de cetatea Pherae, care, deși la început se îndărătnicise să nu se supună, în cele din urmă, covîrșită de neajunsuri, a capitulat. O dată cu orașul Scotussa, Hippolochus și garnizoana de larissieni s-au predat lui Antiochus. Toți au fost lăsați să plece slobozi, fără să sufere vreun neajuns. Prin această purtare, Antiochus era încredințat că va înrîuri precumpănitor faptul de a-i atrage de partea sa pe locuitorii Larissei.

X Antiochus, după ce în răstimp de 10 zile de cînd sosise la Pherae termină aceste expediții, porni cu întreaga oștire spre Crannon³⁰ și cuceri această cetate îndată ce ajunse acolo.

Apoi primi supunerea orașelor Cierium și Metropolis³¹ și a fortărețelor care se găseau presărate în jurul lor. Toate localitățile aceluși ținut, în afară de Atrax și Gyrton, au intrat sub stăpânirea lui Antiochus. Atunci el se hotărî să atace și Larissa, încredințat că fie spaima virîtă în celelalte cetăți din Thessalia cucerite de el, fie în semn de recunoștință pentru eliberarea garnizoanei, fie luîndu-se după exemplul atîtor cetăți care i se supuseseră, locuitorii din Larissa nu se vor îndărătnici într-atîta încît să nu i se închine. Pentru a virî groaza în ei, Antiochus porunci ca elefanții să fie mînați în fruntea trupelor, iar el înaintă către cetate în coloană pătrată; în felul acesta, mare parte dintre locuitorii Larissei, nesiguri, șovăiau între frica față de vrăjmașii care erau de față și rușinea de a-și trăda aliații care erau departe.

În decursul acelorăși zile, Amynder ocupă, cu tineretul athaman, orașul Pellinaeum, iar Menippus, cu 3 000 de pedestrași aetolieni și 200 de călăreți, porni către Perrhaebia, cuceri cu asalt Malloea și Cyretiae, pustiind și ținutul Tripolitan³². După ce au acționat cu mare repeziciune, ei se înapoiară în Larissa, la regele Antiochus. Ajunseră acolo tocmai cînd el chibzuia ce este de făcut în privința Larissei. Părerile erau diferite: unii spuneau să se recurgă la forță și să nu se mai pregete de a se ataca cetatea cu lucrări de împresurare și cu mașini de război, fiindcă acest oraș e așezat la șes³³, și oferă puțința de a fi atacat din orice parte; alții însă atrăgeau luarea aminte că forțele Larissei nu trebuie comparate cu cele din Pherae, pomenind și de faptul că e încă iarnă, și deci un anotimp de loc prielnic operațiilor războiului și foarte puțin potrivit împresurării și asaltării orașelor. Solii orașului Pharsalus³⁴, care veniseră pentru a-și preda orașul lor, au făcut să-i sporească avîntul regelui care șovăia între teamă și nădejde.

Între timp, M. Bachius a avut o întrevedere cu Filip în ținutul dessareților și, în urma înțelegerii comune, l-a trimis pe Ap. Claudius cu trupe, pentru asigurarea apărării Larissei. Acesta, după marșuri forțate prin Macedonia, ajuns pe culmile munților³⁵ care sînt situați mai sus de Gonni³⁶. Orașul Gonni se află la o depărtare de 20 000 de pași de Larissa, fiind așezat chiar la gurile

trecătorii care poartă numele de Tempe. Acolo, își întocmi un castru mai întins față de numărul trupelor³⁷ sale. După ce aprinse mai multe focuri decât ar fi fost nevoie, a lăsat pe dușman să creadă, ceea ce de altfel și urmărise, că acolo se găsește întreaga armată romană împreună cu regele Filip. De aceea Antiochus a motivat în fața alor săi că amenință să vină iarna, și după o zăbavă numai de o zi în fața Larissei, se retrase și se înapoie de acolo la Demetrias; atunci și aetolienii și athamanii s-au retras între hotarele lor.

Cu toate că Appius, care fusese trimis tocmai în scopul apărării Larissei, își dădu seama că s-a sfârșit cu impresurarea, totuși coborî în Larissa, pentru a-i îmbărbăta pe aliații pentru viitor.

Bucuria a fost de două ori mai mare, întâi pentru că dușmanii ieșiseră din ținutul lor, al doilea pentru că vedeau o garnizoană romană între zidurile cetății lor.

XI Regele Antiochus, plecînd de la Demetrias la Chalcis, s-a îndrăgostit de o fecioară chalcidiană, fiica lui Cleoptolemus. El căută mai întâi să-l atragă pe Cleoptolemus de partea sa prin slujtorii săi, în urmă se înfățișă chiar el, și-l plictisi cu rugămințile, pentru că acesta nu voia să primească înrudirea cu un om a cărui situație era atît de împovărătoare; în cele din urmă însă Antiochus, obținînd încuviințarea acestuia, își prăznui nunta ca în toiul păcii. Uitînd că și-a luat asupra-și două îndatoriri în același timp, și războiul cu romanii și eliberarea Greciei, lăsînd de o parte orice griji și preocupări, își petrecu restul iernii în ospete și băutură, urmate de toate desfătările și de o lungă somnolență provocată mai mult de oboseală decît de îndestulare. Același dezmaț îi cuprinse și pe toți praefecții regelui, care se găseau în fruntea taberelor de iarnă de pretutindeni, mai ales pe cei din Beoția. De asemenea și ostașii se dădură acelorași patimi; acum nici unul din ei nu-și mai ținea asupra-și armele, nu-și mai respecta îndatoririle, cînd erau de rînd în gardă sau de strajă în posturi, și nu-și mai îndeplineau nici o datorie sau însărcinare ostășească. De aceea la începutul primăverii, după ce ajunse la Cheronea³⁸ trecînd prin Phocida, unde poruncise să se adune întreaga-i oștire

de pretutindeni, Antiochus își dădu ușor seama că ostașii săi petrecuseră în taberele de iarnă, păstrînd o disciplină la fel de lipsită de severitate, ca și comandantul lor. Antiochus ordonă ca Alexander și Menipus Macedoneanul să conducă trupele către orașul Stratus din Aetolia. Regele înaintă spre Naupactus, după ce aduse jertfe lui Appolo la Delphy. El se consfătuî acolo cu fruntașii aetolieni apoi, mergînd către Stratus³⁹, pe drumul ce trece pe lîngă Calydon⁴⁰ și Lysimachia, ieși în întîmpinarea trupelor sale care veneau prin golful Maliacus⁴¹. Acolo Mnasilochus, căpetenia acarnanilor, cumpărat cu multe daruri, atrase de partea regelui Antiochus nu numai norodul, ci și pe Clytus, arhonte ce ținea atunci conducerea supremă. Acesta, pentru că își dădea seama că Leucas, capitala Acarnaniei, nu va putea fi ușor convinsă la ruperea legăturilor cu romanii din pricina fricii de flota acestora, care staționa sub comanda lui Acilius, și care se găsea în împrejurimile Kephalaniei, a căutat, prin vicleșug, să și-i apropie pe acarnanieni. De aceea a declarat la adunare că trebuie apărat centrul Acarnaniei și că toți cetățenii în stare să poarte armele trebuie să plăce la Medeon⁴² și Thyrrum⁴³, ca aceste orașe să nu fie ocupate de Antiochus și de aetolieni; au fost unii care au declarat că nu este necesar să pună în mișcare pe toată lumea, ci este nevoie numai de o garnizoană de 500 de oameni. După ce a adunat acest tineret, a lăsat 300 dintre ei în garnizoana din Medeon și 200 la Thyrrum, făcînd aceasta în scopul de a-i da în viitor ca ostatici regelui.

XII În cursul aceluiași zile, împuterniciții regelui Antiochus veniră la Medeon. După ce au fost ascultați, s-a dezbătut în adunare ce răspuns trebuie dat regelui. Unii erau de părere că trebuie să rămînă mai departe aliați cu romanii, pe cînd alții spuneau că nu trebuie privită cu dispreț prietenia cu regele Antiochus; părerea lui Clytus a fost găsită ca o cale de mijloc, și de aceea s-a recurs la soluția de a se trimite soli la rege și de a-i cere să li se încuviințeze medionilor să se discute o chestiune atît de însemnată la adunarea generală a acarnanienilor. Din această solie au fost desemnați să facă parte Mnasilochus

și cei din tabăra lui, viriți într-adins acolo; aceștia au trimis în taină oameni de ai lor care să-l invite pe Antiochus să se apropie cu trupele, iar ei se străduiau să câștige timp. De-abia părăsiseră solii adunarea, că Antiochus a și fost la porțile cetății, și în vreme ce aceia care nu luaseră parte la trădare tremurau și chemau cu mare zarvă tineretul la arme, Antiochus a și fost introdus în oraș de Clytus și de Mnasilochus. Unii s-au și adunat de buna lor voie, în jurul regelui; alții, au venit și ei, chiar dacă nu erau de această părere, împinși de teamă. După ce Antiochus i-a înmuiat printr-o cuvîntare îmbietoare pe cei îngroziți, au mai trecut de partea sa și alte cîteva noroade ale Acarnaniei, în nădejdea că vor fi iertate, cum se răspîndise zvonul. Din Medeon, Antiochus plecă la Thyreum, după ce trimisese înainte tot de acolo pe Mnasilochus și solii săi. Însă descoperirea viclesugului întrebuintat la Medeon, îi făcu pe thyrrieni mai prevăzători și mai puțin temători. Căci ei nu dădură de fel un răspuns în doi peri, ci spuseră că nu vor intra într-o nouă alianță, decît numai cu încuviințarea comandanților romani; după închiderea porților cetății își rînduiră luptătorii pe ziduri. Cn. Octavius, trimis tocmai la vreme de Quinctius⁴⁴ pentru a-i îmbărbăta pe acarnanieni, după ce luă în primire garnizoana și puținele vase din partea lui A. Postumius, care fusese pus cu comanda Kephalaniei de către legatul Atilius, veni la Leucas și îi făcu să nădăjduiască pe aliați că consulul M. Acilius a și trecut marea cu legiunile sale, și că tabăra se află la Thessalia. Deoarece anotimpul prielnic navigației făcea ca acest zvon să pară adevărat, regele Antiochus, după ce lăsă o garnizoană la Medeon și în alte cîteva orașe din Acarnania, se depărtă de Thyreum și se înapoie la Chalcis, trecînd prin orașele Aetoliei și Phocidei.

XIII Cam în aceeași vreme⁴⁵, M. Baebius și regele Filip, care, înainte, în timpul iernii, se întîlniseră în ținutul dassareților, după ce l-au atras pe Ap. Claudius în Thessalia ca să despresoare Larissa, deoarece această vreme nu era potrivită pentru desfășurarea campaniei, s-au înapoiat în tabăra de iarnă, iar la începutul primăverii au coborît în Thessalia cu trupele unite⁴⁶. Pe atunci

Antiochus se găsea în Acarnania. Ajungînd acolo, Filip a atacat Malloea din ţinutul Perrhaebia, iar Baebius, Phacius. Cu aceeaşi repeziciune cu care Filip a cucerit cel dintîi oraş, aproape la primul atac, a căzut şi Phacius în mîinile romanilor. După ce Baebius se retrase de acolo la Atrax, ocupă Cyretiae şi Eritium şi după ce a stabilit garnizoana în oraşele cucerite, îşi uni trupele cu oastea lui Filip, care din nou împresurază Malloea. Aproape de sosirea armatei romane, fie de teama forţelor aliaţilor, fie în nădejdea iertării, după ce Malloea s-a predat, amîndouă oştile au mărşăluit într-o singură coloană şi au pus stăpînire pe toate oraşele pe care le ocupaseră athamanii. Aceste oraşe erau următoarele: Aeginium, Ericinium⁴⁷, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea⁴⁸, Phaloria. De acolo înconjură Pellinaeum, în garnizoana căruia se afla Filip Megalopolitanul cu 500 de pedestraşi şi 40 de călăreţi, şi pînă să pornească asaltul, îşi trimiseră împuterniciţi la Filip ca să-l povăţuiască să nu rişte o grea primejdie. Filip Megalopolitanul le răspunse acestora, cu destulă semeţie, că ei se vor supune fie romanilor, fie thessalienilor, numai regelui Filip nu. Cînd s-a conchis că trebuie să se recurgă la forţă, deoarece se părea că şi Limnaeum⁴⁹ va putea fi atacat în aceeaşi vreme, regele Macedoniei a găsit cu cale să plece la Limnaeum, iar Baebius a rămas să asalteze Pellinaeum.

XIV Cam în decursul aceluiaşi zile, consulul M. Atilius⁵⁰, după ce trecu împreună cu 20 000 de pedestraşi, cu 2 000⁵¹ de călăreţi şi cu 15 elefanţi (trupele de pedestraşi trecîndu-le pe mare), porunci tribunilor militari să se ducă la Larissa, iar el merse cu cavaleria la Limnaeum, la Filip. La sosirea consulului, Limnaeum a capitulat fără întîrziere, predîndu-se totodată şi garnizoana lui Antiochus, şi o dată cu ea şi athamanii. De la Limnaeum consulul⁵² porni către Pellinaeum. Acolo, cei dintîi care se predară au fost athamanii, apoi şi Filip Megalopolitanul. Deoarece, întîmplător, regele Filip ieşise în întîmpinarea garnizoanei care pleca din Pellinaeum, porunci ostaşilor săi să-l salute ca pe un rege, în batjocură, iar el, ieşind în calea fratelui său, i se adresă cu cuvîntul „frate“, ceea ce era o glumă nu tocmai potrivită cu dem-

nitatea sa. Fiind adus atunci în fața consulului, acesta dădu ordin ca Filip Megalopolitanul să fie pus sub pază și nu multă vreme după aceasta, a fost trimis legat în lanțuri la Roma. Cealaltă mulțime a athamanilor, sau a ostașilor regelui Antiochus, care fuseseră cantonați în garnizoanele orașelor supuse în decursul acelor zile, a fost predată regelui Filip; acolo au fost ca la 4 000 de oameni. Consulul a plecat la Larissa, pentru a chibzui în privința mersului întregului război. În timpul marșului i-au ieșit în cale împuterniciții din Pieria și Metropolis ca să-și predea orașele. Filip arată blindețe îndeosebi față de prizonierii athamani, pentru ca prin aceștia să atragă de partea lui neamul lor, nădăjduind ca în felul acesta să pună stăpînire pe Athamania; de aceea el își conduse oastea sa într-acolo, după ce trimisese în cetățile lor pe prizonieri. Într-adevăr, aceștia s-au bucurat de mare trecere în ochii compatrioților lor, amintind iertarea și dărnicia regelui Filip față de ei. Rămînînd pe loc, Amynder ar fi putut să-și păstreze cîțiva credincioși, dar, temîndu-se să nu fie predat lui Filip, deoarece era în vrăjmășie cu el de multă vreme, și pentru că și romanii erau porniți împotriva lui, și pe bună dreptate, din pricina trădării sale, își părăsi regatul și se duse împreună cu soția și copiii în Ambracia. În chipul acesta, întreagă Athamania ajunse sub ascultarea și sub legile lui Filip.

Consulul zăbovi cîteva zile la Larissa, pentru a-și întrema mai ales vitele de povară, istovite atît din pricina călătoriei pe mare, cît și din a drumurilor străbătute. După un scurt popas, purcese cu oastea aproape refăcută către Cranno. Pharsalus, Scotussa și Pherae, precum și orașele care aveau în sînul lor garnizoanele lui Antiochus, se predară la sosirea consulului. El a predat 1 000 de voluntari lui Filip dintre aceia pe care consulul i-a întrebat dacă vor să treacă de partea sa; pe ceilalți i-a trimis înapoi la Demetrias, fără arme. De acolo supuse Proerna⁵³, precum și redutele din jurul acestei cetăți. Apoi purcese mai departe către golful Maliacus. Pe cînd se apropia de trecătoarea asupra căreia domina orașul Thaumaci, întregul tineret înarmat, părăsind orașul și ocupînd pădurile și drumurile, tăbări din poziții înalte asupra coloanelor romane în marș. La început, consulul trimise-

mijlocitori pentru ca, prin convorbiri apropiate cu aceștia să-i oprească de la o astfel de nebunie; dar cînd văzu că ei stăruie în acțiunile lor, trimise un tribun militar cu două unități militare și le tăie drumul către Thaumaci, și ocupă acest oraș lipsit de apărători. Cînd au auzit în spatele lor strigăte din orașul cucerit, thaumacii au început să fugă din toate părțile din păduri; fură măcelăriți. De la Thaumaci, consulul ajunsese, după o zi, la riul Sperchius⁵⁴, și de acolo pustii ținuturile hypataeilor⁵⁵.

XV Pe cînd se petreceau acestea, Antiochus se afla la Chalcis; își dă seama încă de atunci că în Grecia el nu s-a bucurat de altceva decît de plăcuta iarnă de la Chalcis și de o înșurătoare cu totul nepotrivită. Atunci el începu să le aducă învinuiri aetolienilor că i-au îngăduit lucruri deșarte, precum și lui Thoas, și să se minuneze de Hannibal, socotindu-l într-adevăr nu numai om prevăzător, ci aproape ca pe un prooroc al tuturor întîmplărilor care au avut loc pe atunci. Totuși, pentru ca nu cumva pe deasupra să răstoarne cu nesocotință tot ce începuse, și să nu stea degeaba, trimise ștafete în Aetolia, pentru ca concentrîndu-se întregul tineret să se adune la Larnia; apoi el își îndrumă acolo cam 10 000 de pedestrași alcătuiți din completările venite pe urmă din Asia, precum și 500 de călăreți. Deoarece acolo se adunară într-o oarecare măsură mai puțini luptători ca niciodată mai înainte, și pentru că frunțașii veniseră, de asemenea, numai cu puțini oameni din clientela lor⁵⁶, ei declarară că s-au străduit din răspuțeri ca să cheme sub arme cît mai mulți oameni din cetățile lor. Văzînd că nu a fost în stare nici prin autoritatea, nici prin ordinele date să se impună în fața celor care au refuzat să răspundă chemării sub drapel, părăsit de toată lumea, chiar de ai săi, care întîrziuau în Asia, și de aliații care nu-și țineau făgăduințele, pe temeiul cărora îl chemaseră în Grecia, Antiochus se retrase în trecătoarea Thermopilae.

Această culme⁵⁷ muntoasă se întinde prin mijlocul Graciei, despărțind-o în două, la fel cum spinarea Apeninilor desparte Italia. În fața trecătorii Termopylelor, spre miazănoapte, se găsesc Epirul, Pherhaebia, Magnesia, Thessalia, Achia Phtiotidă și golful Maliacus, iar către

miazăzi, de la gurile trecătorii se întind cea mai mare parte a Aetoliei⁵⁸, precum și Acarnania și Phocida, împreună cu Locris și Beoția și legată de aceasta insula Euboea, apoi ținutul Atticii care e alcătuit dintr-un întrînd în mare, întocmai ca un promontoriu, și, în sfîrșit, vine Peloponenezul, așezat în spatele trecătorii. Acest lanț de munți, care se întinde de la Leucas și de la marea occidentală și se îndreaptă prin Aetolia către cealaltă mare dinspre răsărit, este format din munți stîncoși și prăpăstioși, încît nu numai oștile, dar nici măcar oamenii fără poveri nu găsesc lesne vreo potecă, pentru a-i putea străbate. Munții din margine către soare-răsare se chema Oeta, cel mai înalt vîrf fiind Callidromon; în valea dintre acest munte și golful Maliacus se găsește un drum care nu e mai lat de 60 de pași. Acesta e singurul drum unde poate trece o oaste, în cazul că nu e oprită să intre în trecătoare. De aceea defileul poartă numele fie de Pylae, fie de Thermopylae, deoarece în trecătoare sînt izvoare calde, aceste locuri avînd mare faimă mai mult datorită jertfei spartanilor decît luptei care s-a dat.

XVI Antiochus însă, după ce își așează tabăra în trecătoare, nefiind stăpînit de gînduri și simțăminte asemănătoare unele cu altele, întări și mai mult trecătoarea. După ce fortifică pozițiile ridicînd un îndoit rînd de parapete și de șanțuri, și chiar un zid, pe acolo pe unde împrejurările o cereau, deoarece, aveau din belșug la îndemînă numeroși bolovani împrăstiați pretutindeni, fiind pe deplin încredințat că niciodată oastea romană nu va fi în stare să forțeze acea trecere, trimise o parte din cei 4 000 de aetolieni, — căci atîția se adunaseră acolo, — pentru a ocupa Heraclea care își are așezarea chiar în fața trecătorii, altă parte o trimise la Hypata, încredințat fiind că consulul va ataca Heraclea, deoarece mulți îi dăduseră de știre că în jurul Hypatei totul e pustiit. După ce consulul devastă la început ținutul Hypatei, și apoi pe al Heracleii — deoarece sprijinul aetolienilor n-a fost de nici un folos nici uneia, nici alteia — își întocmi castrul chiar în trecătoare, izvoarele cu apă caldă aflîndu-se aproape în fața taberei regelui. Amîndouă grupurile de aetolieni s-au închis în Heraclea. Pe Antiochus, care înainte de a-l zări

pe potrivnic crezuse că totul a fost bine întărit și înșesat de trupe, îl cuprinse teama ca nu cumva romanii să găsească vreo potecă pe crestele care dominau tabăra sa, spre a le străbate; căci doar mersese vorba că și spartanii fuseseră tot astfel înconjurați cîndva de persani, iar de curînd și Filip fusese la fel înconjurat de aceiași romani și tot acolo. De aceea Antiochus trimise o ștafetă la aetolienii din Heraclea, cerîndu-le să-și dovedească vrednicia măcar în acest răboi, ocupînd crestele din jurul munților pentru ca să le păzească, așa fel încît romanii să nu poată trece. Cînd aflară de această veste, în rîndurile aetolienilor izbucni cearta. Unii dintre ei erau de părere să se supună poruncii regelui și să meargă într-acolo, alții cereau să rămîină pe loc la Heraclea, pentru ca, de pe o parte să aibă repede la îndemîină toate trupele intacte pentru a putea sprijini cetățile învecinate în cazul că regele ar fi biruit de consul, iar pe de altă parte, în cazul că Antiochus ar învinge, să-i urmărească pe romanii împrăștiați și puși pe fugă. Amîndouă aceste tabere însă nu numai că au rămas la părerile lor, ci și hotărîrile și le-au dus întocmai la îndeplinire. 2 000 de aetolieni au rămas la Heraclea, iar 2 000, împărțiți în trei grupe, au ocupat vîrfurile și crestele munților Callidromus, Rhoduntia și Tychius — așa se numesc vîrfurile muntoase de acolo.

XVII După ce consulul văzu că aetolienii au ocupat poziții mai înalte, trimise pe M. Porcius Cato și pe L. Valerius Flaccus, amîndoi legați cu rang consular, împreună cu 2 000 de pedestrași aleși, ca să ocupe fortărețele aetolienilor: Flaccus — Tychius⁶⁰ și Rhoduntia, Cato — Callidromus. Înainte de a porni cu oastea către vrăjmași, consulul, convocîndu-și ostașii la adunare, le rosti cîteva cuvinte: „Ostași! În rîndurile voastre eu văd foarte mulți din toate rangurile ostășești care au luptat în aceeași provincie sub comanda și auspiciile lui Quinctius. În războiul cu macedonenii, defileul către riul Aous a fost mult mai greu de străbătut decît trecătoarea din fața voastră; căci aceasta este doar o poartă care servește ca o trecere naturală între cele două mări. În vremea aceea întăriturile aveau poziții mai bune și erau mai puternice, iar oastea dușmanilor de atunci avea efective mai numeroase și era

intrucîtva superioară prin felul trupelor, căci atunci erau și macedoneni, și thraci, și illyri, neamuri cît se poate de războinice, pe cînd acum, în trupele lui Antiochus sînt syrieni și greci asiatici, neamuri de oameni foarte de nimic, născuți să fie robiți; atunci, regele Filip era foarte războinic și din tinerețe deprins cu războaiele împotriva vecinilor săi, thracii și illyrii și cu toate noroadele megieșe. Acum, Antiochus — ca să trec cu vederea tot restul vieții sale — este omul care, după ce a trecut din Asia în Europa ca să se războiască cu poporul roman, în tot cursul iernii acesteia nu a făcut nimic vrednic de amintit, în afară de faptul că, fiind îndrăgostit, și-a luat o nevastă din casa unui particular lipsit de vază chiar și în rîndurile compatrioților săi. Ca nou însurățel, Antiochus a pornit la luptă încă nedezmeticit după atîta petrecere cu prilejul nunții. El și-a pus toate nădejtile în aetolieni, un neam foarte înfumurat și cît se poate de nerecunoscător, cum i-ați cunoscut de altfel și voi, mai înainte, și pe care acum și Antiochus are să-i cunoască. Căci aetolieni nici nu au venit în mare număr, nici nu au putut fi reținuți în tabără; totodată sînt și dezbinați între ei, deoarece, deși au cerut să apere Hypata și Heraclea, fără să mai sprijine aceste cetăți, uni și-au căutat adăpost pe crestele munților, iar alții s-au închis în Heraclea. Regele însuși a mărturisit că nu se încumetă să dea cu noi lupta nicăieri în cîmp deschis, dar el nu îndrăznește să-și întocmească nici măcar tabăra în cîmp; a părăsit întregul ținut din fața taberei sale, deși se fălea că ni l-a smuls nouă și lui Filip, și s-a ascuns între stînci nu și-a așezat tabăra în fața trecătorii, așa cum știe lumea că au făcut spartanii, ci și-a vîrît-o tocmai în fundul ei. Oare mai e nevoie, pentru a vă dovedi frica lui Antiochus, să arătăm că dînsul s-a închis ca între zidurile unei cetăți care așteaptă să fie împresurată? Însă defileul nu-l va proteja nici pe Antiochus, după cum nici pe aetolieni acele creste muntoase pe care aceștia le-au ocupat. Am luat destule măsuri de prevedere în toate privințele ca să nu aveți vreo surpriză în luptă, ci în fața ochilor voștri să-i aveți numai pe vrăjmași. Se cuvine deci să fiți convinși că voi luptați nu numai pentru libertatea Greciei, — deși și acest scop este neasemuit de înălțător; după ce a-ți eliberat-o o dată de Filip, acum

să o eliberați și de aetolieni, și de Antiochus; să vă gândiți că veți avea drept răsplată nu numai lucrurile ce se află în tabăra lui Antiochus, ci vă vor cădea pradă și toate cele pregătite și pe care dușmul le așteaptă să-i sosească din zi în zi din Ephes; apoi vor mai ajunge în puterea romanilor și Asia, și Syria, și toate regatele cele mai bogate pînă la soare-răsare. Atunci ce ne va mai sta stavilă de a ne statornici hotarele între Gades și Marea Roșie⁶¹, de la ocean la ocean, care înconjură întregul glob pămîntesc, ajungîndu-se pînă acolo ca tot neamul omenesc să cinstească numele de roman după cel al zeilor? Pregătiți-vă sufletele ca să fie vrednice de o răsplată atît de strălucită, pentru ca mîine cu ajutorul zeilor, să pornim la lupta hotărîtoare⁶².

XVIII Ridicîndu-se adunarea, ostașii își pregătiră, înainte de a lua masa, armele de atac, și pe cele de apărare. În revărsatul zorilor, consulul, după ce dădu semnalul de luptă, își rîndui oastea în linie de bătaie pe un front îngust, din pricina naturii locului care era strîmt. Regele Antiochus, cînd văzu steagurile potrivnicului, își scoase și el trupele. O parte din unitățile de armament ușor o așeză pe fața parapetelor în linia întîia, după aceea rîndui floarea trupelor macedonene, care purtau numele de sarisophori, ca niște apărători ai întăriturilor. La aripa stînga a acestora, Antiochus așeză cetele de lăncieri, de arcași și de prăștiași chiar la poalele muntelui, pentru a ataca din poziții mai înalte flancurile descoperite ale vrăjmașului. La dreapta macedonenilor pînă la capătul întăriturilor, pe unde locurile nestrăbătute de piciorul omului, precum și mlaștinile mocirloase stăvilesc drumul către mare, Antiochus își rîndui elefanții, împreună cu unitățile obișnuite de sprijin, în spatele lor, cavaleria, și apoi, lăsînd un mic gol, celelalte trupe în linia a doua. Macedonenii, rînduiți în fața parapetelor taberei lor, la început au izbutit să țină lesne piept romanilor, care căutau să-și croiască drum pe toate părțile, deoarece aceste trupe macedonene erau sprijinite zdravăn de unitățile lor care, aruncînd din poziții mai înalte, năpădiseră în același timp asupra romanilor cu o grindină de bolovani din praștii, precum și cu săgeți și lănci. Apoi însă, cînd ro-

manii se năpustiră asupra macedonenilor în număr și mai mare aceștia nu se mai putură împotrivi; fiind respinși din acel loc, se retraseră cu unitățile lor în interiorul întăriturilor taberei lor. Acolo pe parapet dușmanii izbutiră să mai facă un al doilea parapet aproape, cu ajutorul sulitelor întinse înaintea lor. Parapetele erau și ceva mai înalte, astfel încît dau puțința alor săi să aibă la îndemînă un loc mai înalt pentru luptă și îi ținea pe romani la distanță, datorită sulitelor macedonene atît de lungi. Mulți romani, înaintînd orbește spre valul de întărituri, au fost străpunși de săgeți; ori trebuia să se retragă lăsînd baltă această încercare, ori ar fi căzut și mai mulți din rîndurile lor, dacă M. Porcius, de pe creasta muntelui Callidromus, de unde fuseseră alungați aetolienii, după ce în mare parte, luîndu-i pe neașteptate și buimăciți de somn, fuseseră măcelăriți, nu s-ar fi ivit pe costișa care domina tabăra lui Antiochus.

XIX În schimb, Flaccus nu s-a bucurat de același noroc la Tychius și Rhoduntia, fiindu-i zădărnicate încercările de a se apropia de acele fortărețe. Macedonenii împreună cu ceilalți luptători din tabăra regelui Antiochus, la început, cîtă vreme se zărea de departe decît un puhoi de oameni în mișcare, crezură că aetolienii, văzînd de departe lupta, veneau să-i sprijine; însă, îndată ce apărură în apropierea lor steagurile și armele romane și își dădură seama de greșeala lor, pe toți îi cuprinse deodată o spaimă atît de cumplită, încît aruncară armele și fugiră care încotro. Urmărirea dușmanului de către romani a fost împiedicată și de întăriturile taberei și de valea îngustă pe unde se străduiau să-i urmărească, și mai presus de orice, de faptul că elefanții se aflau la ariergarda coloanei, peste care pedestriimea cu anevioie putea trece, iar cavaleria romană în nici un chip, deoarece caii se speriau pricinuind o învălmășeală și mai mare decît în timpul luptei. Se pierdu cîtva timp și cu prădarea taberei. Totuși în acea zi l-au urmărit pe vrăjmaș pînă la Scarphea⁶³. Mulți cai și oameni au fost măcelăriți și prinși în drum; chiar și elefanții pe care nu-i putuseră prinde au fost omorîți; după acestea s-au înapoiat în tabără. Aceasta fusese atacată chiar în cursul acelei zile de către

trupele aetoliene care erau în garnizoana din Heraclea; această acțiune însă începută cu atîta îndrăzneală, nu a fost încununată de izbîndă. Consulul, după ce trimise pe la veghea a treia a nopții următoare cavaleria în urmărirea dușmanului, la ivirea zorilor puse în mișcare unitățile legiunilor. Regele Antiochus o luase înaintea lui și nu s-a oprit din fugă înainte da ajunge în Elatia. Îndată ce adună acolo pe cei rămași din luptă și din rîndurile fugarilor, însoțit și de o foarte neînsemnată ceată de ostași pe jumătate înarmați, se retrase la Chalcis. Cavaleria romană nu-l mai ajunsese pe rege la Elatia; cu toate acestea îi nimici o mare parte din trupele rămase în urmă fie din pricina istovirii, fie a rătăcirii drumului, neavînd călăuze, fugeau pe drumuri necunoscute. Din toată oastea lui n-au izbutit să mai scape decît 500 de oameni care erau în jurul regelui Antiochus — un număr neînsemnat chiar față de numărul de 10 000 de ostași, care trecuseră împreună cu regele în Grecia, așa cum am scris mai înainte, urmînd pe istoricul Polybios. Dar ce ar fi dacă am da crezare celor spuse de Valerius Antias care scrie că oastea regelui a numărat 60 000 luptători, că dintre aceștia au căzut acolo 40 000 ostași, și că peste 5 000 au fost capturați, împreună cu 230 steaguri ostășești? Dintre romani au pierit 150 de ostași, în toiul luptei, și încă 50 de soldați, cînd se apărau împotriva năvălirii aetolienilor.

XX În vreme ce consulul își conducea oastea străbătînd Phocida⁶⁴ și Beoția⁶⁵, locuitorii cetăților vinovate de trădare se înșiruiseră în fața porților avînd în mîini ramuri de măslini cu panglici, ca să nu fie expuși cu vrăjmășie prădăciunilor. Cu toate acestea, coloanele romane au mărșăluit ca într-un ținut pacificat, fără a pricinui neajunsuri cuiva, pînă cînd au ajuns la Coroneus. Acolo însă statuia lui Antiochus, așezată în templul zeiței Minerva Itonia, a stîrnit ura romanilor. Datorită acestui fapt s-a îngăduit ostașilor să pustiască ținutul din împrejurimile templului. Atunci le-a venit deodată în minte gîndul că acea statuie a fost așezată acolo în urma unei hotărîri comune a beoțienilor și că s-ar cuveni să se ia măsuri numai împotriva ținutului localității Coroneus. De aceea, chemînd numaidecît ostașii, se puse capăt prădă-

ciunilor, fiind dojeniți numai beoțienii pentru purtările și lipsa lor de recunoștință față de romani, în pofida unor binefaceri atât de însemnate și atât de proaspete față de ei.

Chiar în vremea bătăliei, 10 vase aparținând lui Antiochus și avînd în frunte pe praefectul Isidorus, staționau în golful Maliacus în apropiere de Thronium. Deoarece Alexander din Acarnania, greu rănit, căutîndu-și adăpost acolo, le-a adus la cunoștință înfrîngerea de la Thermopylae, flota, cuprinsă de spaimă, s-a îndreptat grăbită către Cenaeum din Euboea. Aici se stinse din viață Alexander și tot aici a fost înmormîntat. Trei nave venite din Asia, care acostaseră în același port, cînd au aflat de dezastrul armatei, s-au înapoiat la Ephes. Isidorus trecu de la Cenaeum la Demetrias, încredințat că și regele tot acolo se va opri din fugă.

În decursul aceluiași zile, M. Atilius⁶⁶, comandantul flotei romane, a pus mîna pe mari cantități de provizii destinate lui Antiochus, după ce convoiul trecuse prin strîmtoarea de lîngă insula Andros; alte nave au fost scufundate, pe altele le-a capturat. Numai acelea care erau ariergarda convoiului și-au putut îndrepta cursul spre Asia. Atilius se înapoie la Pireu, de unde plecase, împreună cu o mare cantitate de provizii pe care le împărți și athenienilor și altor aliați din acea regiune.

XXI Antiochus, plecînd din Chalcis puțin înainte de sosirea consulului, făcu mai întîi popas la Theanum, apoi navigă spre Ephes. Cînd consulul sosi la Chalcis, i se deschiseră porțile cetății. La apropierea lui de cetate, praefectul regelui Antiochus, Aristoteles, a părăsit orașul; Și celelalte orașe din Euboea se predară fără luptă. După cîteva zile, întregul ținut fiind pacificat fără nici o violență, oastea romană fu condusă înapoi către Thermopylae. Faptul că totul s-a petrecut fără a fi folosit forța a fost mai vrednic de laudă, decît însăși izbînda. Consulul îl trimise pe M. Cato la Roma, ca senatul și poporul roman să ia cunoștință de cele ce se petrecuseră; vorbele lui M. Cato nu puteau fi puse la îndoială. El se îndreptă de la Creusa⁶⁷ (acesta e portul thespienilor, așezat într-un loc ferit, în colțul cel mai îndepărtat al Golfului Corintic)

către Patrae din Achaia. De la Patrae navigă către Corcyra, și apoi de-a lungul țărmurilor Aetoliei⁶⁸ și Acarnaniei⁶⁹, și trecu astfel la Hydruntum⁷⁰ de pe coasta Italiei. După cinci zile de mers pe jos, cu cea mai mare repeziciune, Cato ajunsese la Roma. Înainte de revărsatul zorilor el intră pe poarta orașului, îndreptându-și pașii către praetorul M. Iunius. Acesta, la răsăritul soarelui, îl chemă în senat. Cu câteva zile mai înainte fusese trimis la Roma L. Cornelius Scipio, însă M. Cato a sosit înaintea acestuia. Scipio a ajuns tocmai când M. Cato făcea expunerea în fața senatului. Apoi, din porunca senatului, au fost înfățișați și adunării poporului cei doi legați romani care au povestit ceea ce expuseseră în senat, în privința operațiilor desfășurate în Aetolia. S-au decretat slujbe publice de mulțumire vreme de trei zile, dispunându-se ca praetorul să aducă jertfă 40 de vite mari, zeilor cărora găsea el de cuviință.

În decursul⁷¹ acelorași zile și M. Fulvius Nobilior, care plecase cu doi ani înainte în Hispania, a reîntreat în Roma, sărbătorit cu ovații. El a adus înaintea carului său de triumf 130 000 de monede de argint bigat, 12 000 de libre de argint, precum și 127 libre de aur, pe care i-a depus în tezaurul statului.

XXII Consulul⁷² Acilius trimise de la Thermopyle ștafete la Heraclea ca să-i anunțe pe aetolienii: „măcar acum să-și vină în minți, după ce și-au dat seama de deșertăciunea lui Antiochus, și după ce vor preda Heraclea, să se gindească să ceară iertare senatului pentru sminteala ori greșeala lor. Într-adevăr, și celelalte cetăți ale Greciei s-au rupt de romani în cursul acestui război, cu toate uriașele servicii aduse acestora de romani. Dar cetăților grecești, care nu-și îndepliniseră datoria față de romani din pricina încrederii în făgăduielile lui Antiochus, după fuga regelui li s-a primit supunerea, deoarece la vina lor n-au mai adăugat și îndărătnicia. Aetolienii, cu toate că nu l-au urmat pe Antiochus, totuși l-au chemat, și au fost nu aliații, ci capii războiului, dacă se mai pot căi, mai au puțină să se salveze“.

Deoarece aetolienii nu au dat un răspuns pașnic, consulul vedea bine că armele trebuie să hotărască și că

nu-i rămînea altceva de făcut decît să înceapă din nou războiul împotriva aetolienilor. El ridică tabăra de la Thermopylae pornind în acea zi în marș către Heraclea. Pentru a-și da seama cum se înfățișează orașul, Heracleia, făcu un ocol călare în jurul zidurilor. Aceasta este situată la poalele muntelui Oeta, în cîmp deschis; are însă cetățuia așezată pe o înălțime dominantă, avînd povîrnișuri prăpăstioase de jur împrejur. După ce a cercetat cu de-amănuntul locurile, consulul hotărî să atace orașul din patru părți în același timp. El însărcină cu conducerea lucrărilor și cu asaltul⁷³ Heracleii în partea dinspre rîul Asopus, unde era și gymnaziul, pe L. Valerius. Pentru atacarea părții dinafara zidurilor cetății, care era aproape mai locuită ca întreg orașul, îi dădu misiune lui Ti. Sempronius Longus. Partea dinspre golful Maliacus, la care însă nu se intra așa de ușor, o dădu în grija lui M. Baebius, iar în partea care poartă numele de Melana puse pe Ap. Claudius în fața templului Diane. Datorită marelui zel al acestora, numai în cîteva zile, au fost construite turnurile și berbecii și au fost puse la punct toate celelalte pregătiri pentru asaltarea unui oraș. Și cum regiunea Heraclea era în întregime mlăștinoasă, pune la îndemînă belșug de copaci înalți, materialul necesar la orice fel de lucrări; datorită faptului că aetolienii se refugiaseră în oraș, romanii găsiră în casele care se aflau în afara zidurilor părăsile de locuitori, nu numai grinzi și scînduri pentru feluritele nevoi, ci și cărămizi, bolovani și pietre de diferite mărimi.

XXIII Romanii au atacat orașul folosind mai mult lucrările făcute pentru asediu, decît armele de atac; în vreme ce aetolienii, dimpotrivă, se apărau folosind armele. Căci, pe cînd zidurile erau zguduite de berbeci, aetolienii nu căutau să zădărnicească loviturile cu ajutorul lanțurilor așa cum e obiceiul, ci năvăleau în mare număr purtînd cu dînșii tăciuni aprinși pe care îi aruncau asupra platformelor. În ziduri erau făcute anume niște bolți, pentru a le înlesni ieșirile în afară. Ei înșiși, în vreme ce-și ridicau din nou zidurile năruite, lăsau cît mai dese goluri pentru a putea năvăli asupra vrăjmașului prin mai multe

locuri deodată. Aetolienii făcură asemenea ieșiri frecvente și îndirjite în primele zile, când forțele lor de luptă erau neatinse; însă pe zi ce trecea aceste atacuri deveneau tot mai rare și mai anevoioase, căci măcar că aetolienii erau strîmtorați de multe neajunsuri, nimic nu-i sleiau mai mult ca veghile. În schimb, romanii, avînd la îndemînă numeroase trupe, cînd erau de strajă în posturi, se schimbau pe rînd unii pe alții. Pe aetolieni însă, din pricina numărului lor mic, îi istoveau eforturile neîntreprinse făcute zi și noapte. Vreme de 24 de zile aetolienii se războiră fără nici un moment de răgaz pentru că erau atacați zi și noapte din patru părți deodată. Consulul, ținînd seama de durata asediului, înțelese că aetolienii sînt sleiți, fapt pe care i-l confirmau și dezertorii; de aceea făuri următorul plan: pe la miezul nopții el dădu semnalul de retragere și, îndepărtîndu-și în același timp de la împresurare toate trupele, își ținu toți ostașii liniștiți în castru pînă la ora a treia din zi, apoi împresurarea începu din nou, ținînd iarăși pînă la miezul nopții următoare, și din nou întrerupse operațiile pînă la ora a treia din zi. Aetolienii au fost încredințați că pricina pentru care romanii nu mai continuă asediul, este sleirea puterilor, cum se întîmplase și cu ei. De aceea, cînd auziră dîndu-se la romani semnalul de retragere, au plecat ei din propriul imbold de la posturi, de parcă și ei ar fi fost chemați să se odihnească; nu au mai apărut pe ziduri cu armele asupra-le înainte de ora a treia din zi.

XXIV Consulul, după ce întrerupsese împresurarea (la miezul nopții, pe la veghea a patra, atacă din nou orașul, cu foarte mare strășnicie, din 3 părți. El porunci lui Ti. Sempronius ca în sectorul său să-și țină ostașii pregătiți și să aștepte semnalul, fiind pe deplin încredințat că la ivirea zarvei în vreme de noapte vrăjmașii vor alerge cu toții în acea parte unde vor fi auzite strigătele. Unii dintre aetolieni, toropiți de somn, se trudeau să-și dezmoștească trupurile istovite de eforturi și veghe, iar alții, neadormiți încă, se năpusteau prin bezna nopții către locul unde se auzea zarva celor ce luptau. Romanii încearcă într-un loc să treacă prin ruinele zidului, într-

altul să sară peste ziduri cu ajutorul scărilor. Aetolienii aleargă peste tot să dea ajutor ca să respingă pe atacatori. O singură parte unde se aflau locuințele dinafara cetății nu era apărată, pentru că nu era atacată; însă atacatorii erau pregătiți și așteptau numai semnalul; apărații însă nu se aflau acolo. Iată că începea a se crăpa de ziuă, când consulul dădu semnalul. Fără nici o încăierare, romanii trec dincolo, parte prin zidurile pe jumătate dărîmate, parte cu ajutorul scărilor peste zidurile neatinse. Imediat ce se aud strigăte — dovadă că orașul fusese cucerit — aetolienii părăsesc posturile și fug în cetățuie⁷⁴. Cu încuviințarea consulului, orașul a fost pradat de biruitori nu atît din mînie și din răzbunare, ci și datorită faptului că ostașii, de atîtea ori opriți să prade orașele care se supuseseră puterii romane, doreau să se înfrupte, în sfîrșit, undeva, din roadele biruinței. Cam pe la amiază, ostașii au fost rechemăți și împărțiți în două corpuri; consulul porunci unuia să facă un ocol pe la poalele munților și să ajungă pe stîncă ce avea vîrfurile deopotrivă ca înălțime cu stîncă pe care se afla cetățuia, despărțite la mijloc printr-o vale oarecum prăpăstioasă. Crestele acestor măguri stîlcoase sînt atît de apropiate, încît din vîrfurile stîncii se pot arunca lănci și săgeți asupra cetățuiei. Consulul, cu jumătate din trupe, trebuia să urce dinspre oraș către cetățuie și aștepta semnalul de la cei ce pleaseră să suie stîncă prin spate. Aetolienii din cetățuie nu putură îndura nici măcar cele dintîi strigăte ale romanilor care ocupaseră stîncă, și în urmă nici atacul romanilor care urcau dinspre oraș. Erau descurajați și nu aveau nici un fel de ajutoare, pentru a putea suporta împresurarea vreme mai îndelungată, în cetățuia unde se îngrămădiseră de-a valma femeile și copiii și toată gloata nevolnică la luptă, într-o cetățuie care abia putea să cuprindă, necum să apere o atît de mare mulțime; așa că la cea dintîi năvală a romanilor aruncară armele și se predară. O dată cu ceilalți a fost predată romanilor și căpetenia aetolienilor, Damocritus. Acesta este cel care, aducînd la cunoștința lui T. Quinctius hotărîrea aetolienilor, cînd acesta îi ceruse, la începutul războiului, decretul aetolienilor prin care ei hotărîseră să-l cheme pe Antiochus în sprijinul lor, îi răspunsese: „aetolienii le

vor da romanilor răspunsul în Italia, după ce-și vor așeza acolo tabăra“. Pentru învingători, bucuria predării lui Damocritus a fost mai mare chiar decît biruința, din pricina semeției lui.

XXV În această vreme romanii atacau Heraclea, iar Filip Lamia, așa cum se înțeleseseră în împrejurimile Thermopylaelor. Atunci cînd consulul se înapoia din Beoția, regele Macedoniei l-a întilnit spre a felicita poporul roman pentru izbînda dobîndită și ca să se scuze totodată că, fiind împiedicat de boală, el nu putuse lua parte la război. De acolo porniră amîndoi în direcții diferite pentru a ataca două cetăți în același timp. Depărtarea dintre ei era cam de 7 000 de pași; și pentru că, pe de o parte, Lamia e așezată pe o măgură, iar pe de alta, se întinde mai mult către regiunea muntelui Oeta, se părea că depărtarea dintre aceștia și oraș e mai mică, putîndu-se observa totul. Romanii și macedonenii lucrau din răsputeri, zi și noapte, fie la întărituri, fie la pregătirile de luptă de parcă s-ar fi luat la întrecere între ei; pe cînd romanii făceau lucrări la suprafață, construindu-și și platforme și vineie pe roate, precum și tot felul de pregătiri la suprafață, macedonenii întîmpinau greutăți mai mari prin aceea că ei săpau galerii și făceau lucrări subterane, unde întîlneau de multe ori locuri neprielnice, stînci de cremene, prin care fierul nu putea pătrunde. Deoarece lucrările începute înaintau încet, Filip căuta să-i ademenească pe locuitorii orașului prin convorbiri cu fruntașii ca să predea orașul; el era încredințat că dacă Heraclea va fi cucerită mai înainte, lamienii se vor preda mai degrabă romanilor decît sieși, și că consulul își va cîștiga toată faima, scăpînd cetatea de impresurare. Și într-adevăr, Filip nu s-a înșelat: un crainic sosi numaidecît să-l anunțe că Heraclea a fost cucerită de romani, și că deci macedonenii să înceteze asediul⁷⁵ pentrucă: „e mai drept să fie răsplătiți pentru cîștigarea victoriei ostașii romani care se luptaseră împotriva aetoliienilor“. În felul acesta, Filip se retrase de la Lamia, și astfel locuitorii cetății izbutiră să scape, ca să nu sufere un dezastru aidoma celui pe care îl îndurase orașul învecinat, Heraclea.

XXVI Cu puține zile înainte de a fi cucerită Heraclea de romani, aetolienii⁷⁶, după ce ținură adunarea neamului lor la Hypata, trimiseră împuterniciți la Antiochus, din rîndul cărora făcea parte același Thoas, care mai fusese trimis înainte la el. Ei primiseră însărcinarea să ceară regelui să treacă în Grecia cît mai curînd, după strîngerea de noi trupe navale și terestre, dar dacă e împiedicat de anumite greutăți, atunci să le trimită bani și ajutoare. „Atîrnă, pe de o parte, de cinstea și buna lui credință să nu-și părăsească aliații, iar pe de alta e și în interesul regatului său de a și-l păstra teafăr și de a nu lua de pe umerii romanilor toate grijile, deoarece aceștia, după ce vor nimici neamul aetolienilor, vor trece cu toate forțele în Asia“. Tot ce spuneau ei era adevărat, de aceea cu atît mai vîrtos îl mișcă pe rege. Ga urmare, Antiochus dădu chiar în prezența solilor sumele de bani trebuincioase pentru război, declarînd că le va trimite trupe de ajutor și de uscat și navale. Il opri lîngă sine numai pe Thoas, care rămase cu plăcere alături de Antiochus, pentru ca în prezența sa să fie aduse la îndeplinire cele făgăduite de rege.

XXVII Cu toate acestea, cucerirea Heracleii de către romani a frînt în cele din urmă cerbicia aetolienilor: numai la cîteva zile după ce-și trimiseră împuterniciții la Antiochus în Asia pentru a reîncepe războiul, și a-l chema în Grecia, ei renunțară la orice plan de război și trimiseră soli la consul pentru a cere pace. Cînd aceștia începură să-și expună însărcinarea, consulul le tăie vorba, spunîndu-le că dînsul trebuie să se ocupe cu alte treburi și le porunci să se înapoieze la Hypata, acordîndu-le un armistițiu de 10 zile. El trimise cu ei pe legatul L. Valerius Flaccus; acestuia să-i spună ce-au avut de gînd să-i comunice lui și orice voiesc. După ce toți sosiră la Hypata, căpeteniile aetolienilor avură o întrevvedere cu Flaccus pe care l-au întrebat în ce chip să i se adreseze consulului. Deoarece aetolienii se pregăteau să pomenească de vechile drepturi ale tratatului de alianță încheiată, și de vechile lor servicii aduse poporului roman, Flaccus îi pofti să se ferească a pomeni de legăturile și învoielile pe care le călcase și le rupseseră; „Mărturisindu-și vina, vor cu-

lege foloase mai mari, de aceea toate cuvintele lor să fie adresate ca niște rugăminți. Căci nădejdea izbînzii aetolienilor nu atîrnă de susținerea cauzei lor, ci de iertarea poporului roman. Dacă vor vorbi cu smerenie, el îi va sprijini în fața consulului și la Roma, în senat, căci și acolo aetolienii trebuie să-și trimită împuterniciți. Pentru a se salva toți nu există decît această singură cale: să-și încredințeze soarta în mîinile poporului roman, deoarece în felul acesta romanii se vor simți rușinați să-i zdrobească pe niște oameni care se roagă de dinșii, iar pe de altă parte, aetolienii se vor bucura de o situație mai bună dacă cumva ursita le va arăta o cale mai bună“.

XXVIII După ce au ajuns la consul, Phaeneas, căpetenia acelei delegații, a rostit o lungă cuvîntare, alcătuită cu dibăcie pentru a potoli mînia învingătorului și încheie cu cuvintele: „aetolienii se încredințază, ei și toate ale lor, puterii poporului roman“. Cînd consulul auzi asemenea vorbe, le spuse: „Băgați de seamă, aetolieni, să vă îndepliniți făgăduințele!“ Și atunci Phaeneas arată decretul aetolian în care erau scrise lămurit aceste condiții: „Deoarece vă supuneți cu asemenea condiții, eu vă cer să predați pe cetățeanul vostru Dicaearhus și pe Mnestas Epirotul! (Acesta din urmă intrase în fruntea unei garnizoane în Naupactus și-i silise pe locuitori să-i trădeze pe romani.) Să ne predați fără întîrziere și pe Amynder, împreună cu fruntașii athamanilor, din imboldul cărora v-ați rupt de noi, trădîndu-ne“. Nu apucă consulul să isprăvească de vorbit cînd Phaeneas îl întrerupse spunînd: „Noi ne-am predat ție nu ca să-ți fim robi, ci ca să ne supunem ție. Eu sînt încredințat că nu-ți dai seama ce vorbești, dacă nouă ne poruncești să facem fapte care nu sînt demne de firea grecilor“.

La acestea, consulul răspunse: „Pe Hercules, eu nu mă sinchiesc de fel dacă aetolienii sînt de părere că cererea mea nu-i de fel potrivită cu firea greșilor, cîtă vreme, potrivit obiceiurilor puterii romane, eu cer celor biruiți mai înainte, prin forța armelor, să se supună respectînd propria lor hotărîre; ca atare, dacă nu veți îndeplini cu repeziciune ceea ce vă cer, voi porunci să fiți numai decît legați!“. Consulul ordonă să fie aduse

cătușele, iar lictorilor să-i înconjure. Atunci semeția lui Phaeneas și a celorlalți se frînse, dîndu-și în sfîrșit seama de realitate. Atunci Phaeneas grăi astfel: „Într-adevăr, atît dînsul, cît și aetolienii care sînt de față își dau seama că trebuie să aducă la îndeplinire cele ce li se poruncesc, dar că e nevoie de adunarea aetolienilor ca să hotărască în această privință: pentru aceasta cere să li se acorde un armistițiu de 10 zile“. Deoarece Flaccus sprijini cererea aetolienilor, li se încuviință acest armistițiu, după care împuterniciții se întoarseră la Hypata. După ce Phaeneas a expus în adunarea fruntașilor lor (care la ei poartă numele de apocleți) și cele ce li se porunciseră de către consul, și cele ce erau aproape să li se întîmple și lor, fruntașii cetății, deși s-au cutremurat pentru soarta lor, totuși au fost de părere să se supună învingătorilor, și aetolienii să fie chemați din toate orașele lor la adunare.

XXIX În schimb, după ce toată mulțimea adunată a auzit cele de mai sus, toată lumea a fost cuprinsă de atîta îndîrjire împotriva cruzimii și josniciei acelei porunci, încît chiar dacă ar fi fost vremuri de pace, pornirile lor de ură și minie ar fi putut pe dată duce la izbucnirea războiului. Greutatea de a îndeplini ceea ce li se poruncește le sporea mînia. În ce chip vor putea ei să-l predea romanilor pe regele Amynder? Nădejdea de a scăpa li s-a ivit însă, întîmplător, prin aceea că Nicander, sosind chiar atunci din partea regelui Antiochus, a umplut norodul de deșarte speranțe, spunîndu-le că regele pregătește un uriaș război și pe uscat și pe mare.

După 12 zile⁷⁷ de cînd Nicander se îmbarcase pentru Aetolia, în urma încheierii soliei sale, se înapoie la Phalara, debarcînd în golful Maliacus. După ce aduse sumele de bani la Lamia, trecu însoțit de cîțiva ostași, în cea dintîi seară, printre taberele macedonenilor și a romanilor, prin mijlocul ținutului; pe cînd se îndrepta pe poteci cunoscute către Hypata, nimeri peste un post macedonean. A fost adus în fața regelui macedonean tocmai înainte încă de ridicarea mesei. Cînd i se dădu aceasta de veste lui Filip, regele, mișcat ca de sosirea unui oaspete și nu a unui vrăjmaș, îl pofti să se așeze alături de el și să prînzească

cu dînsul; după ce ceilalți plecară, îl opri numai pe Nicander lîngă dînsul, asigurîndu-l că nu are de ce să se teamă de vreun neajuns din partea sa: „vinovați sînt numai aetolienii pentru urzelile lor ticăloase, care se vor întoarce tot asupra capetelor lor, pentru că ei au fost aceia care i-au adus pe romani în Grecia, și tot ei și pe Antiochus. Însă îngropînd în uitare trecutul, care mai degrabă poate fi criticat decît îndreptat, el nu le adresează ocări tocmai acum, în împrejurări grele. Se cuvine deci ca și aetolienii să pună o dată capăt urii împotriva sa, și de asemenea și Nicander să-și aducă personal aminte de acea zi în care el a fost salvat personal de dînsul“. După ce-i dădu însoțitori care să-l păzească, Nicander sosi la Hypata, tocmai cînd aetolienii se consfătuiau în privința păcii cu romanii.

XXX După ce M. Acilius vîndu sau împărți prăzile luate din împrejurimile Heracleii, cînd află că nici la Hypata aetolienii n-au gînduri de pace și că au pornit către Naupactus, pentru ca de acolo să ducă tot greul războiului, trimițînd înainte pe Ap. Claudius⁷⁸ în fruntea a 4 000 de ostași, pentru a ocupa crestele pe acolo pe unde trecătorile către munți erau mai greu de străbătut, urcă muntele Oeta și aduse jertfe lui Hercules în acel loc numit Pyra⁷⁹, pentru că acolo ar fi fost arse rămășițele pămîntești ale acestui zeu. De acolo el purcese cu întreaga-i oaste și străbătu tot restul drumului într-un marș destul de forțat. Cînd ajunse la Corax⁸⁰, — un munte foarte înalt, între Callipolis⁸¹ și Naupactus — numeroase vite din convoi se prăvăliră în prăpastie cu poveri cu tot, iar oamenii pătimiră multe neajunsuri. Totodată însă se învederă limpede că romanii aveau aici de-a face cu un vrăjmaș greoi și delăsător, de vreme ce nu rînduise nici o pază la un defileu atît de potrivit împiedicării trecerii. Dar cu toate acestea consulul coborî cu oastea romană destul de anevoie la Naupactus, și după ce romanii ridicară o fortăreață în fața cetății⁸², înconjurară celelalte părți ale orașului, împărțind trupele potrivit așezării zidurilor. La asediul orașului Naupactus, au fost depuse strădanii și întreprinse lucrări la fel ca și la Heraclea.

XXXI În aceeași vreme⁸³ și acheii au început asediul Messenei din Peloponez, deoarece această cetate refuzase să se alăture ligii lor. Căci de partea aetoliilor se pronunțaseră două cetăți, și anume Messene și Elis, nevrind să audă de liga acheană. Totuși elaeii, după alungarea lui Antiochus din Grecia dăduseră un răspuns mai puțin semeț solilor aței: „ei vor chibzui ce vor trebui să facă după plecarea garnizoanei regelui“.

În schimb messenienii⁸⁴ porniră războiul după ce solii acheilor plecară fără să le dea vreun răspuns. Însăpăimîntați pentru viața lor, deoarece ținutul le era trecut prin foc și sabie de trupele acheilor care năpădiseră pretutindeni, și deoarece văzură că aproape de oraș era așezată tabăra acheiană, își trimiseră împuterniciți în orașul Chalcis, la T. Quinctius, apărătorul libertății Greciei, ca să-i aducă la cunoștință că messenienii vor deschide porțile cetății lor romanilor și nu acheilor, și că sînt gata să le predea orașul. După ascultarea soliei, Quinctius porni numai-decît, trimițînd de la Megalopolis poruncă lui Diophanes⁸⁵, strategul Achaiei, să-i aducă imediat oastea de la Messena și să vină la dînsul. Diophanes se supuse ordinului și, ridicînd împresurarea orașului, purcese și el de zor, depășind coloanele oastei în marș, și ieșind în întîmpinarea lui Quinctius, în împrejurimile Andaniei⁸⁶, un mic orașel așezat între Megalopolis și Messena. După ce îi spuse temeiurile pentru care pornise asediul, Quinctius îl dojeni cu blîndețe pe Diophanes, pentru că s-a apucat de o asemenea acțiune fără încuviințarea sa, și-i dădu poruncă să-și îndepărteze deîndată oastea de acolo și să nu mai tulbure pacea dobîndită spre binele tuturor. El le ordonă messenienilor să lase pe surghiuniți să se înapoieze în patrie și să intre în liga achaică. Dacă au ceva nemulțumiri împotriva acheilor, sau refuză să intre în ligă, sau vor ca pe viitor să fie ocrotiți de romani, să i se înfățișeze lui la Corint. Quinctius ordonă apoi lui Diophanes să convoace numaidecît adunarea ligii achaice. Acolo Quinctius le aduse la cunoștință nemulțumirea sa că insula Zacynthus⁸⁷ le-a fost luată prin înșelăciune⁸⁸, și ceru să fie redată romanilor. Zacynthus aparținuse lui Filip, regele macedonenilor. Acesta o dăduse, ca plată, lui Amynder

ca să lase să treacă oastea macedoneană prin ținutul Athamaniei în partea de nord a Aetoliei. După înfrîngerea aetolienilor în această campanie, îi sili să ceară pace. Amynder pusese conducător a insulei Zacynthus pe Filip Megalopolitanul — însă, după ce acesta se uni cu Antiochus cu prilejul războiului cu romanii, în vreme ce Filip Megalopolitanul primise alte însărcinări în legătură cu operațiile militare, Amynder îl trimise ca urmaș la conducere pe Hierocles din Agrigentum.

XXXII După fuga lui Antiochus de la Thermopylae, și după ce și Amynder a fost alungat din Athamania de Filip, acesta a trimis din proprie inițiativă împuterniciți la strategul acheilor, Diophanes, și a dat acheilor insula Zacynthus, în schimbul unei sume de bani convenite. Romanii erau de părere că ei sînt îndreptățiți să o capete ca răsplată pentru strădaniile depuse în război, căci consulul M. Acilius și legiunile romane doar nu au luptat la Thermopylae pentru Diophanes, și pentru achi. Față de aceste temeieri, Diophanes cînd se dezvinovăța pe sine și neamul său, cînd susținea drepturile legitime ale acheilor. Ba unii dintre achi declarau că dintr-un început nu s-a ținut seama de acest fapt și-i aduceau învinuiri strategului cetății lor că s-a arătat îndărătnic; la îndemnul acestora, toată situația a fost lăsată pe seama lui T. Quinctius pentru a o rezolva. Într-adevăr, Quinctius pe cît era de neînduplecat față de cei îndărătnici, pe atît era de îngăduitor cu cei care dădeau înapoi. De aceea, domolindu-și glasul și imblinzindu-și căutătura, rosti următoarele: „Dacă aș fi încredințat că este folositor pentru voi, achi, să aveți stăpînirea asupra insulei Zacynthus, aș îndemna senatul și poporul roman să vă încuviințeze o asemenea proprietate. Așa cum o broască țestoasă cînd se strînge în carapacea sa este ferită de lovituri, dar cînd își scoate afară vreo parte, — pe oricare și-o va descoperi, — este slabă și în primejdie, la fel și voi, achi: sînteți protejați din toate părțile de mare, o puteți ușor ține sub mîna voastră și puteți apăra acele ținuturi dinlăuntrul hotarelor Peloponezului; dar deîndată ce din lăcomia de a cuprinde cît mai mult pămînt treceți din-

colo de aceste hotare, toate stăpînirile voastre de dincolo de hotare, vor rămîne descoperite și expuse la orice lovitură“.

Deoarece întreaga adunare a încuviințat părerea lui Quinctius, nici Diophanes n-a mai cutezat să stăruie mai mult și astfel Zacynthus a fost predat romanilor.

XXXIII Tot în aceeași⁸⁹ vreme, regele Filip îl întreabă pe consul în momentul plecării sale la Naupactus, dacă între timp vrea să redobîndească supunerea acelor orașe care s-au rupt de alianța cu romanii; consulul a încuviințat aceasta, și Filip își duse oastea pînă la Demetrias, dîndu-și pe deplin seama cîtă tulburare era acolo. Căci tuturora li se spulberase orice nădejde, de vreme ce au fost părăsiți de Antiochus și își dădeau seama că nu se mai pot bizui de loc nici pe aetolieni; locuitorii din Demetrias așteptau zi și noapte sosirea unui dușman al lor cum era Filip, sau venirea romanilor, care erau mult mai înverșunați împotriva lor, și pe bună dreptate.

La Demetrias se găsea o mulțime de tot felul de trupe amestecate de ale regelui Antiochus, dintre care, unii — puțini la număr — fuseseră lăsați la început drept garnizoană a orașului, mai pe urmă însă numărul lor a sporit cu alți soldați lipsiți de arme, fugiți acolo după înfringerea lor de la Thermopylae. Aceștia nu mai aveau nici putere, nici curaj ca să poată îndura asediul. De aceea au răspuns trimișilor lui Filip, care le fluturase nădejdea că vor fi iertați, că îi vor deschide regelui porțile cetății. La intrarea celor dintii unități ale lui Filip, unii dintre fruntașii cetății au părăsit orașul, în vreme ce Eurylochus și-a pus capăt zilelor. Ostașii lui Antiochus au fost conduși prin Macedonia și Thracia — căci așa fusese învoiala — fiind însoțiți pînă la hotare de macedoneni, pentru ca să nu îndure vreun neajuns din partea cuiva.

La Demetrias se găseau și vreo cîteva vase, care aveau în fruntea lor pe Isidorus. Acestea au fost lăsate să plece slobode împreună cu comandantul lor. De acolo lui Filip i s-au mai supus și Dolopia⁹⁰, Aperantia⁹¹ și alte cîteva cetăți din Perhaebia.

XXXIV În vreme⁹² ce Filip desfășura aceste operații, T. Quinctius, după ce luă în primire de la liga achaică insula Zacynthus, se duse la Naupactus. Această cetate, împresurată de două luni, era aproape să cadă, și dacă ar fi fost cucerită prin forță, era evident că s-ar fi putut ajunge chiar pînă la ștergerea de pe fața pămîntului a numelui de aetolian. Însă Quinctius, cu toate că pe bună dreptate era îndirjit împotriva aetolienilor, fiindcă își amintea că aceștia fuseseră singurii care voiau să scadă gloria sa de a fi eliberat Grecia, și nu fuseseră cîtuși de puțin emoționați de autoritatea lui, atunci cînd el le atrăsese dinainte atenția asupra celor ce aveau să se întîmple și căutase să-i oprească de la nebuneștiile lor planuri, încredințat că pentru sine va fi cea mai strălucită glorie faptul de a nu lăsa să se prăvălească nici o cetate eliberată de dînsul, începu să se plimbe în sus și în jos prin fața zidurilor, pentru a fi lesne recunoscut de către aetolieni. Într-adevăr, Quinctius a fost recunoscut numai-decît de către cele dintîi posturi aetoliene și s-a răspîndit în toate unitățile vestea că a sosit. De aceea alergară de pretutindeni urcîndu-se pe ziduri, și fiecare ridica în sus mîinile pentru sine, auzindu-se totodată deslușit strigătele celor care rosteau numele lui Quinctius, și care îl rugau să-i sprijine și să-i izbăvească. Chiar și în acea împrejurare, deși Quinctius era vădit mișcat de aceste glasuri, le-a făcut totuși semn cu mîna, dîndu-le să înțeleagă că nu pot găsi nici un sprijin la dînsul. Însă cînd sosi în fața consulului, Quinctius îi vorbi astfel: „M. Acilius! Oare tu care pătrunzi îndeobște în inima lucrurilor, nu-ți dai seama ce se întîmplă aici, și nici nu crezi că faptul acesta e de cea mai mare însemnătate pentru interesele republicii?”

Cuvintele lui Quinctius treziră cel mai puternic răsunset în inima consulului. Așteptînd cu încordare să audă totul, îl întrebă: „Ce anume vrei să spui?”. Atunci Quinctius îi replică: „Oare nu-ți dai seama că după înfringerea lui Antiochus tu îți pierzi vremea cu împresurarea a două orașe, deși comanda ta pentru anul⁹³ acesta e pe sfîrșite? În schimb, Filip, deși nu a dat cu ochii de nici un front, nici cu unitățile dușmanului, și-a alăturat puterii sale nu numai atîtea orașe, ci și atîtea neamuri, ca Athamania,

Perhaebia, Aperantia, Dolopia? În vreme ce răsplata biruinții tale și a ostașilor tăi va fi construită numai din două orașe, în schimb Filip să pună stăpânire pe întreaga Grece. Nu e cîtuși de puțin în interesul nostru pe de o parte să slăbească puterea și mijloacele Aetoliei, iar pe de altă parte să crească peste măsură puterea lui Filip.

XXXV Consulul era de aceeași părere, însă rușinea îl oprea să renunțe la împresurare măcar că începutul devenise nefolositor. De aceea, întreaga chestiune fu lăsată pe seama lui Quinctius. Acesta se înapoie din nou către acea parte a zidului, unde puțin mai înainte fuseseră auzite glasurile aetolienilor. În vreme ce îl rugau tot mai stăruiitor să se milostivească de neamul aetolienilor, Quinctius porunci să vină vreo cîțiva pînă la el. Numai-decît au ieșit însuși Phaeneas⁹⁴ și alți fruntași. Îngenunchind în fața lui Quinctius, acesta le grăi astfel: „Însăși soarta voastră a făcut să-mi înfrîng mînia, și să pun capăt vorbelor. Într-adevăr vouă vi s-a întîmplat ceea ce am prevestit că vi se va întîmpla și nu v-a mai rămas altceva decît să vedeți că ceea ce vi s-a întîmplat ați meritat să îndurați. Totuși eu, care, într-o oarecare măsură, prin vrerea ursitei, am fost ales să nu las Grecia să piară, nu voi șovăi de fel să-i ajut chiar pe cei nerecunoscători. Trimiteți mijlocitori la consul, care să-i ceară un armistițiu, pentru atît timp cît vă este necesar să trimiteți soli la Roma, ca să vă încredințați soarta voastră în minile senatului roman. Eu vă voi sprijini și vă voi apăra în fața consulului“. Aetolienii procedară așa cum îi povățuise Quinctius. Într-adevăr, consulul n-a privit cu dispreț solia aetolienilor și le-a acordat un armistițiu pînă în ziua, în care solia se va putea întoarce de la Roma cu rezultatul. El a ridicat asediul, și oastea romană a fost trimisă în Phocida.

Consulul trecu împreună cu T. Quinctius la Aegium, pentru a lua parte la adunarea acheilor⁹⁵. Acolo s-a discutat⁹⁶ și despre reîntoarcerea în patrie a elaeilor și a surghiuniților lacedemonieni; dar nu s-a adus la îndeplinire nici una dintre aceste două însărcinări, deoarece acheenii voiau ca meritul acestei înapoieri să le revină.

mai degrabă lor, în vreme ce elaeii preferau să fie admiși în liga acheană prin ei înșiși, și nu prin mijlocirea romanilor. La consul se înfățișează și solii epiroților despre care se știa că, deși nu au dovedit sinceritate în relațiile de prietenie cu romanii, totuși nu-i dăduseră, nici un ostaș lui Antiochus. La învinuirea că l-au sprijinit cu bani, ei într-adevăr nu au tăgăduit că și-au trimis împuterniciți la rege. Când aceștia cerură romanilor să le îngăduie să revină la vechea prietenie, consulul le răspunse că încă nu știe dacă trebuie să-i socotească în rîndurile vrăjmașilor sau a prietenilor, și că numai senatul va fi acela care le va judeca situația; de aceea cauza lor trebuie rezolvată la Roma, și în acest scop le acordă un armistițiu de 90 de zile“.

Solii epiroți, trimiși la Roma, se înfățișează senatului; deoarece aceștia în loc să se dezvinovățească de acuzațiile care li se aduceau, mai degrabă stăruiau asupra faptului că ei nu au săvîrșit acte de vrăjmășie împotriva romanilor, li s-a răspuns în așa fel încît să se vadă că au fost iertați și că li s-a dat cîștig de cauză.

Tot cam în aceeași vreme, sosind și solii lui Filip⁹⁷, aceștia au fost introduși în senat unde îi felicitară pe romani pentru izbînzile obținute. La cererea lor de a li se încuviința aducerea de jertfe pe Capitoliu și de a depune ofrande de aur în templul lui Jupiter Optimus Maximus, senatul le-a îngăduit aceasta. Ei au depus o coroană de aur grea de 100 de libre. Din partea senatului s-a răspuns solilor macedoneni nu numai cu curtenitoare bunăvoință, ci le-a fost încredințat și Demetrius, fiul lui Filip, care era ostatic la Roma, pentru a-l duce înapoi la tatăl său.

Așa s-a încheiat războiul cu Antiochus pe care l-a purtat în Grecia consulul M. Acilius.

XXXVI Celălalt consul, P. Cornelius Scipio, căruia i-a căzut la sorți provincia Gallia, pînă să plece la războiul pe care trebuia să-l poarte cu boiii, a cerut senatului să-i acorde printr-un decret sumele de bani pentru desfășurarea jocurilor pe care le făgăduise ca praetor în Hispania, în toiul primejdiilor bătăliei. Cererea sa a părut senatului nemaipomenită, și neîndreptățită. De aceea sena-

torii au fost de părere ca suma de bani pentru jocurile pe care le-a făgăduit numai din propriul lui imbold, fără ca el să fie întrebat, să-i ia de pe urma prizonierilor vinduți, dacă cumva a păstrat ceva bani pentru acest scop, sau să le dea pe cheltuiala sa“. P. Cornelius a desfășurat aceste jocuri vreme de 10 zile.

Cam tot în aceeași vreme, s-a sfințit templul zeiței Mater Magna Idaea, a cărei statuie o adusese din Asia, același P. Scipio pe vremea consulatului lui P. Cornelius Scipio, care a fost supranumit în urmă Africanul, și a lui P. Licinius; sub supravegherea celui dintâi, statuia fusese transportată de la mare pînă pe Pallatin. Potrivit unui decret senatorial, censorii M. Livius și C. Claudius au pus piatra de temelie a templului acestei zeițe pe vremea consulilor M. Cornelius și P. Sempronius. După 13 ani de la punerea pietrei fundamentale, templul a fost sfințit de către M. Iunius Brutus⁹⁸, și cu acest prilej s-au organizat și celebrat serbări la care Valerius Antias scrie că au avut loc cele dintâi reprezentații teatrale și că au fost numite serbările Magaleene⁹⁹.

De asemenea, duumvirul Licinius Lucullus a sfințit templul Tinereții¹⁰⁰ din Circus maximus. Îl făgăduise consulul M. Livius cu 16 ani mai înainte, în ziua în care îl nimicise pe Hasdrubal și oastea lui. Pe vremea consulatului lui M. Cornelius și P. Sempronius tot Livius, în calitate de censor, i-a pus piatra de temelie. Și cu prilejul consacrării acestui templu s-au dat serbări, care s-au desfășurat cu o cucernicie mai deosebită, pentru că amenința să izbucnească noul război cu Antiochhus.

XXXVII La începutul anului în care se petreceau acestea, după ce M. Acilius plecase la război, iar la Roma rămăsese consulul P. Cornelius, s-a întîmplat un fapt care a rămas de pomină: În Carinae doi boi domestici s-au urcat pe scări ajungînd pînă la acoperișul de țiglă. Haruspicii au dat poruncă ca acești boi să fie arși de vii, iar cenușa lor să fie aruncată în Tibru. S-a mai dat de știre că la Tarracina și la Amiternum a plouat în cîteva rînduri cu pietre; apoi la Minturnae, templul lui Jupiter și prăvăliile din jurul forului au fost lovite de trăsnet. La Volturnum, la gurile fluviului Tibru, două vase atinse

de trăsnet s-au mistuit. Pentru aceste semne și arătări, după ce decemvirii au consultat, potrivit unui *senatus-consultum*, cărțile sibyline, au adus la cunoștința tuturor că trebuie să se rînduiască zile de post¹⁰¹ în cinstea lui Ceres, și că această rînduială trebuie respectată o dată la patru ani; au mai hotărît să se facă slujbe de nouă zile, precum și rugăciuni publice vreme de o zi, și toată lumea să se roage cu cununi pe cap, iar consulul P. Cornelius să aducă jertfe acelor zei și cu acele sacrificii care vor fi hotărîte de preoții decemviri. După ce zeii au fost împăcați, fie prin împlinirea făgăduințelor după tipicul rînduielilor, fie prin sacrificii de ispășire, pentru acele semne și arătări, consulul plecă în provincia sa: el porunci proconsulului Cn. Domitius să-și trimită oastea la vatră, iar el să plece la Roma; în vremea aceasta dînsul își conduse legiunile în ținutul boiilor.

XXXVIII Cam tot în aceeași vreme¹⁰², ligurii, după ce și-au strîns o oaste printr-o lege sacrată¹⁰³, au atacat pe neașteptate, într-o noapte, castrul proconsulului Q. Minucius. Acesta își ținu ostașii rînduiți în linie de bătaie în spatele parapetelor, pînă în zori, cu ochii ațintiți să nu treacă vrăjmașul peste întăriturile castrului. În revărsatul zorilor el dezlănțui atacul, năvălind pe două porți deodată. Totuși n-a izbutit să-i alunge pe liguri la cel dintîi iureș, cum nădăjduse, pentru că lupta a durat mai mult de două ore, cu sorți îndoielnici de izbîndă. În cele din urmă, pentru că dădeau năvală mereu alte unități romane, și în locul celor istoviți intrau forțe proaspete, ligurii, sleiți între altele și de veghe, au dat bir cu fugiții. Au fost doborîți peste 4 000 de vrăjmași, pe cînd dintre rîndurile romanilor și a aliaților au căzut mai puțin de 300 de oameni.

După vreo două luni, consulul P. Cornelius a avut o ciocnire cu oastea boiilor cîștigînd o strălucită izbîndă. Valerius Antias scrie că au fost măcelăriți 28 000 de dușmani, iar capturați 3 400 de prizonieri, 124 steaguri ostășești, 1 230 de cai, 247 care; din rîndurile biruitorilor au căzut 1 483 de oameni. Cu toate că în ce privește cifra de față nu se poate pune temei pe acest analist (deoarece nu exista un altul mai pornit ca el în a umfla lucrurile),

totuși acolo a fost cîștigată o mare biruință, pentru că romanii au cucerit tabăra boiilor, iar norodul, în urma bătăliei, a făcut numaidecît act de supunere. Cît a fost de mare victoria se poate constata și din faptul că slujbele de mulțumire publică decretate de senat în cinstea acelei izbînzii, ca și jertfele de vite, au fost mai mari ca de obicei.

XXXIX În decursul aceluiași zile, M. Fulvius Nobilior s-a înapoiat din Hispania Ulterior, fiind ovaționat la intrarea în Roma. El a adus cu sine 12 000 de libre de argint, 130 000 de libre de argint bigat, precum și 127 libre de aur.

Consulul P. Cornelius, după primirea ostaticilor din partea norodului boiilor, i-a pedepsit cu confiscarea cam a unei jumătăți din ținutul lor, unde poporul roman, dacă va găsi cu cale, să poată trimite coloniști. Plecînd de acolo spre Roma, în vederea sărbătoririi triumfului său, își trimise la vatră ostașii, și porunci să fie prezenți la Roma în ziua triumfului. A doua zi după ce sosi la Roma convocă¹⁰⁴ senatul în templul Bellonei și după ce își expuse faptele de arme săvîrșite, ceru să i se încuviințeze intrarea în cetate ca unui sărbătorit cu purtarea în triumf. Tribunul plebei, P. Sempronius Blaesus, a fost însă de părere că într-adevăr să nu i se refuze lui Scipio cinstea acestui triumf, ci numai să i se amîne data: „întotdeauna războaiele cu ligurii au fost legate de cele cu gallii; aceste noroade și-au dat ajutoare unul altuia datorită vecinătății lor. Dacă după înfrîngerea în bătălie a boiilor Scipio ar fi trecut cu oastea învingătoare în ținutul ligurilor, sau, trimițînd o parte de trupe lui Quinctius Minucius, care era reținut acolo de trei ani de zile într-un război îndoielnic, ar fi putut pune capăt conflictului cu ligurii; acuma ostașii au fost aduși în mare număr în cetate pentru a da strălucire acestui triumf, deși ar fi fost mai în măsură să slujească în mod strălucit interesele supreme ale republicii, iar vremea irosită cu graba triumfului va cîștiga-o cu amînarea acestei sărbătoriri. Deci senatul să dea poruncă consulului a se înapoia cu legiunile sale în provincie unde să se străduiască a-i înngenunchea de tot pe liguri. Pînă cînd aceștia nu vor fi

siliți să intre sub ascultarea și legile romane, nu se vor potoli nici boiii; cu amîndouă noroadele trebuie să avem sau pace sau război. După înfrîngerea ligurilor triumful proconsulului P. Cornelius va fi sărbătorit numai după cîteva luni; au fost mulți comandanți al căror triumf nu a fost sărbătorit în vremea magistraturii lor“.

XL La acestea, consulul răspunse că el nici nu și-a tras la sorți Liguria ca provincie, nici nu a purtat război cu ligurii, și nici nu cere să-i fie sărbătorit triumful asupra acestora. Este încredințat însă că Q. Minucius după înfrîngerea ligurilor va cere în scurtă vreme triumful, și-l va dobîndi pe merit. În schimb el cere sărbătorirea triumfului său asupra boiilor galli pe care i-a biruit pe cîmpul de luptă, a căror tabără le-a cucerit-o, care numai după două zile de la luptă s-au declarat în supunere cu întregul lor neam, de la care, în sfîrșit, a adus ostatici, cheazășia viitoarei păci. Căci, într-adevăr, e cu mult mai însemnat faptul că el a nimicit în luptă un număr atît de mare de galli, cîtă vreme niciodată vreun alt comandant roman nu a înfruntat în vreunalt război atîtea mii de boii. Din oastea lor de peste 50 000 de oameni, mai mult de jumătate au fost nimiciți, multe mii au fost luați prizonieri. Din neamul boiilor au mai supraviețuit numai bătrînii și copiii. Atunci mai e cu putință să se minuneze cineva, pentru ce oastea romană biruitoare, după ce n-a mai lăsat în viață nici un picior de vrăjmaș în acea provincie, a venit la Roma pentru a sărbători triumful consulului? Dacă senatul vrea să se folosească de ostașii săi în altă provincie, prin care din aceste două mijloace îi va determina să meargă mai plini de avînt spre alte primejdii și spre noi eforturi, trimițîndu-i acolo după ce li s-a dat fără precupețire răsplata pentru primejdia și strădania din trecut ori fluturîndu-li-se alte nădejdi după ce au fost înșelați în cele de mai înainte? În ceea ce îl privește pe sine, el a dobîndit destulă glorie pentru toată viața sa, în măsura în care senatul l-a socotit a fi cel mai vrednic bărbat din cetate trimițîndu-l s-o ia în primire pe zeița Mater Idaea. Cu această titulatură, bustul lui P. Scipio Nasica va cîștiga destulă cinste și prețuire,

chiar dacă nu s-ar ține seama de consulatele și triumfurile sale“.

Întregul senat într-un glas i-a încuviințat nu numai acordarea triumfului, dar, prin autoritatea sa, l-a înduplecat și pe tribunul plebei să renunțe la opoziția lui. Astfel triumful consulului P. Cornelius asupra boiilor a fost sărbătorit. Cu prilejul acestui triumf el a adus cu sine care gallice și arme, steaguri, trofee de tot felul, vase de bronz gallice, și o dată cu nobilii galli prizonieri și o herghelie de cai capturați. El a vărsat în tezaurul statului 1 471 de salbe de aur; pe lângă acestea și 247 libre de aur, 2 340 libre de argint lucrat și nelucrat, în vase gallice cizelate cu iscusință, după obiceiurile lor, și în sfârșit 234 000 de monede bigate. El a împărțit ostașilor săi care i-au urmat carul de triumf câte 125 ași de fiecare, centurionilor o sumă îndoită și călăreților, întreită.

A doua zi a fost convocată adunarea poporului unde P. Cornelius înșirui faptele sale de arme, nedreptatea pricinuită lui de tribunul plebei care îi pune pe umeri povara războiului altuia, pentru a-i răpi roadele biruinței sale, după care își trimise la vatră ostașii, dezlegându-i de jurământul de credință.

XLI În vreme¹⁰⁵ ce se petreceau acestea în Italia, Antiochus sta nepăsător, nesinchisindu-se de războiul cu romanii, ca și cum aceștia nu ar fi avut de gând să treacă în Asia. Această nepăsare era însoțită și de o parte din prietenii să, fie din greșală, fie din lingușire față de el. Singur Hannibal care în acea vreme se bucura într-adevăr de cea mai mare autoritate în ochii regelui Antiochus, spunea că „dînsul nu se miră mai mult de faptul că romanii nu se găsesc încă în Asia, ci de faptul că se mai stă la îndoială că nu vor veni. Mai lesne se trece din Grecia în Asia, care e mai aproape, decît din Italia în Grecia, și pentru romani e cu mult mai însemnat războiul cu Antiochus, decît cel cu aetolienii, căci forțele romane sînt la fel de tari și pe mare, ca și pe uscat. O flotă romană se află de multă vreme în împrejurimile capului Malea¹⁰⁶. El a auzit că au sosit din Italia noi vase, precum și un nou comandant pentru a duce acest război. De aceea Antiochus să înceteze să-și făurească nădejdi deșarte

de pace. În scurt timp el va trebui să lupte pe mare și pe uscat împotriva romanilor în Asia și pentru stăpânirea Asiei însăși. De aceea sau va îndepărta de la supremație pe cei care năzuiesc să pună stăpânire pe întregul glob pămîntesc, sau își va pierde regatul“.

Lui Antiochus i se păru că Hannibal e singurul care prevestește lucruri adevărate și le arată cu sinceritate. Ca urmare regele însuși se îndreaptă cu vasele sale, care erau pregătite în ordine de bătaie, către Chersones, pentru a întări acele locuri cu garnizoane, pentru cazul că romanii ar veni pe cale terestră. El porunci lui Polyxenidas să pregătească și să adune și restul flotei; trimise apoi niște vase de recunoaștere ca să iscodească orice fel de mișcare în jurul acestor insule.

XLII C. Livius comandantul flotei romane, purcese de la Roma cu 50 de vase cu punte la Neapolis unde poruncise să se adune vasele fără punte ale aliaților de pe acele țărmuri, vase pe care erau îndatorați să le dea, potrivit tratatului. De acolo, el se îndreaptă spre Sicilia, trecu pe lângă Messina, după ce a luat în primire șase vase punico trimise în ajutor, și după ce a cerut și reginilor și altor aliați navele convenite, potrivit învoielii stabilite. După ce la Lacinium a făcut inspecția flotei, Livius porni spre larg. Când ajunse la Corcyra — cea dintîi cetate grecească unde făcu popas — el întrebă care este situația războiului, — căci încă nu domnea pace pretutindeni în toată lumea grecească — și unde se află flota romană. Când auzi că consulul și regele Filip și-au statornicit tabăra în împrejurimile trecătorii Thermopylae, iar flota staționează în portul Pireu, socotind că trebuie să se grăbească pentru orice împrejurare, navigă numaidecît către Peloponez. Pustii și prădă Samos¹⁰⁷ și Zacynthus¹⁰⁸, deoarece acestea preferaseră să treacă de partea aetoliienilor; apoi porni deîndată către Malea, bucurîndu-se de o navigație prielnică; după cîteva zile ajunse la Pireu, la vechea flotă.

Regele Eumenes îi ieși în întîmpinare la Scylaeus cu trei vase, după ce multă vreme stătuse la îndoială în Aegina; el nu știa ce să facă: să se înapoieze în Asia pentru a asigura apărarea regatului său, — căci aflate

că Antiochus pregătea trupe navale și terestre la Ephes, — sau să nu se despartă de romani, de a căror soartă era legată și a sa.

De la Pireu¹⁰⁹, A. Atilius, după ce i-a predat urmașului său 25 de vase cu punți, a plecat la Roma. Livius se duce la Delos, cu 81 de vase acoperite, și pe lângă acestea cu altele mai mici care erau fie rostrate, fără punte, fie vase de recunoaștere însă fără rostre.

XLIII Cam în aceeași vreme consulul Acillius asedia Naupactus. Livius¹¹⁰ a fost ținut câteva zile în loc la Delos din pricina vînturilor potrivnice — care bat printre Cyclade — datorită strîmtorilor mai înguste sau mai largi dintre insule. Polyxenidas fiind încunoștințat de către vasele sale, trimise în recunoaștere și rînduite din loc în loc, că flota romană staționează la Delos, trimise ștafete la Antiochus. Acesta lăsînd la o parte toate pregătirile pe care le făcea la Hellespont, se înapoie la Ephes în cea mai mare repeziciune cu putință cu vasele rostrate. Acolo întruni numaidecît sfatul de război, chibzuind dacă trebuie să riște o nouă bătălie navală. Polyxenidas declară că nu trebuie să se mai zăbovească. „E nevoie să se măsoare în luptă înainte ca flota lui Eumenes și vasele rhodienilor să se unească cu cele ale romanilor. În felul acesta, ei vor fi deopotrivă la număr, în schimb, prin iuțeala și prin felurimea vaselor auxiliare, vor fi mai presus de flota potrivnicilor în toate privințele. Căci vasele romane sînt construite fără pricepere, încît, pe de o parte, sînt greoaie la manevre, și pe de altă parte, sosesc acolo încărcate cu provizii, ca unele care vin într-un ținut aparținînd dușmanilor. În schimb vasele lui Antiochus nu vor avea ca încărcătură decît arme și ostași, ca unul care are în juru-i numai cetăți prietene. Îi va ajuta mult în luptă cunoașterea mării și a uscatului, precum și a vînturilor, care vor pricinui numai neajunsuri vrăjmașilor care habar n-au de toate acestea“.

Pe toți îi zdruncină îndemnul lui Polyxenidas care era gata să-și ducă la îndeplinire ceea ce plănuiise. Două zile au zăbovit cu pregătirile, iar a treia zi, flota lor, alcătuită din o sută de vase, dintre care 70 erau cu punți iar celelalte fără, toate însă de tonaj mic, porni de acolo cu

direcția Phocaea. Însă cînd Antiochus află că se apropie flota romană, deoarece, el nu avea de gînd să ia parte la bătălie, se duse de acolo la Magnesia care se afla lîngă muntele Sipylus, pentru a pregăti trupe de uscat. Flota lui se îndreptă către Cissus¹¹¹ portul Erythreilor, ca și cum acest loc ar fi fost mai potrivit pentru a-l aștepta pe vrăjmaș. Romanii, îndată ce au încetat vînturile de miazănoapte, — care au bătut vreo cîteva zile — s-au îndreptat de la Delos către Phanae¹¹², portul orașului Chios așezat cu fața către marea Egee; de acolo făcură un ocol în jurul orașului și, după ce-și luară proviziile trebuincioase, trecură spre Phocaea. Eumenes, plecînd la flota sa la Elaea, a revenit, după cîteva zile, împreună cu 24 de vase cu punți și cu ceva mai multe nave fără punte, la Phocaea, la armata romană care se pregătea și se rînduia în linie pentru bătălia navală. Plecînd de acolo cu 105 vase cu punte și cu vreo 50 fără punte, la început fiindcă erau împinse la uscat de vînturi potrivnice, care suflau din coastă, navele au fost silite să navigheze înșiruite în convoi una după alta; apoi însă, după ce s-a mai potolit tăria vîntului, vasele s-au străduit să treacă spre portul Corcyra, care e așezat mai sus de Cissus.

XLIV Cînd i s-a adus la cunoștință lui Polyxenidas că se apropie dușmanul, el, bucuros că s-a ivit prilejul de luptă, își prelungi în larg aripa stîngă și dădu poruncă comandanților de la aripa dreaptă să-și desfășoare vasele către uscat și să înainteze toate pe aceeași linie. Cînd comandantul roman văzu aceasta, strînse pînzele vaselor care veneau în urmă. În front se aflau cam 30 de nave; pentru ca aripa stîngă să fie deopotrivă de tare, căută să navigheze spre larg cu pînzele¹¹³ mici întinse, și porunci vaselor care îl urmau să împingă prorele aproape de uscat împotriva aripii drepte a dușmanului. Eumenes încheia convoiul naval; însă îndată ce se începu zarva cu coborîrea pînzelor își sili și el vasele să navigheze cu cea mai mare iuțeală cu putință. Cele două flote ajunseră acum față în față. Două vase carthagineze¹¹⁴ mergeau înaintea flotei romane; în întîmpinarea lor ieșiră trei nave regești. Urmarea acestui număr neegal fu că

două vase regești înconjurară o navă carthagineză: mai întâi îi sfărîmă vîslele de pe amîndouă laturile, apoi se urcară pe ea ostași înarmați și după ce au aruncat și au doborît pe apărători, au pus stăpînire pe navă. Cea-laltă navă carthagineză, care se luptase cu un singur vas dușman de la egal la egal, cînd băgă de seamă că celălalt vas punic a fost capturat, nu a așteptat să fie înconjurată de toate cele 3 vase dușmane, ci fugi înapoi la flotă. Livius, cuprins de ciudă și de indignare, își îndreptă vasul său praetorian către vrăjmași. Cele două nave ale lui Antiochus, care înconjuraseră vasul punic, însuflețite de aceeași nădejde, se năpustiră asupra navei praetoriene. Livius porunci vîslașilor să lase în apă lopețile de pe amîndouă laturile pentru a da stabilitate vasului și să arunce asupra vaselor dușmane ce venau cîrligele de fier, și după ce vor face ca măsurarea să fie o luptă între pedestrași, să-și aducă aminte de vitejia romană: „să nu creadă că sclavii regelui sînt adevărați viteji. Așa cum mai înainte două vase potrivnice au capturat fără greutate o singură navă, la fel de ușor atunci un singur vas de al nostru a scos din lupte și a capturat cele două nave“.

Pretutîndeni flotele duceau lupte îndîrjite; în unele locuri pătrunseră unele în frontul celorlalte. Eumenes, care de la ariergardă sosise după începerea bătăliei, cînd băgă de seamă că aripa stîngă a vrăjmașului a fost pusă în învîlmășeală de Livius, atacă și el aripa dreaptă unde lupta era încă nedecisă.

XLV În chipul acesta, nu după multă vreme, vasele din rîndurile aripei stîngi ale adversarului începură să fugă. Atunci Polyxenidas, cînd văzu fără îndoială că el este biruit de vitejia ostașilor romani, după ce întinse pînzele cele mici, se strădui să fugă făcîndu-se nevăzut; în curînd și cei care se măsurau cu trupele lui Eumenes aproape de uscat făcură la fel. Romanii și Eumenes îi urmăriră destul de temeinic pe dușmani, vîslind cît putură de iute, nădăjduind că vor putea răzbi coada convoiului. Cînd însă băgară de seamă că vasele ușoare ale vrăjmașului întrec prin iuțeală cu mult pe cele romane încărcate cu provizii, și că deci zadarnic le urmăresc, în

cele din urmă se opriră, după ce capturaseră 13 vase cu ostași și cu vîslași, și scufundaseră alte 10. Din rîndurile flotei romane a pierit un singur vas, cel carthaginez, care fusese înconjurat la începutul luptei de două nave vrăjmașe. Polyxenidas nu și-a pus capăt fugii sale pînă n-a ajuns în portul Ephes. Romanii au rămas în acea zi în locul de unde ieșise flota regelui Antiochus. În ziua următoare însă, ei căutară să-l urmărească pe vrăjmaș; cam pe la mijlocul drumului le ieșiră în întîmpinare 25 de vase rhodiene cu punți; în fruntea acestei flote fiind Pausistratus. Unindu-se cu acesta flota îl urmări pe vrăjmaș pînă la Ephes, rînduindu-se în linie de bătaie în fața intrării în port. Deoarece vrăjmașii n-au făcut nici o mișcare, aceasta însemna că se declară învinși; rhodienii și Eumenes au fost lăsați să plece la vetrele lor; în schimb, romanii s-au îndreptat spre Chios și, ocolind mai întîi portul Phoenicus din ținutul Erythreii, după ce au aruncat ancorele în timpul nopții, au debarcat a doua zi în insulă, ducîndu-se chiar în oraș. Acolo făcură popas vreo cîteva zile, pentru întremarea mai ales a vîslașilor, după care trecură în Phocaea. După ce lăsară acolo patru quinquere pentru asigurarea apărării orașului, flota se duse la Canae, și, pentru că iarna bătea la ușă, vasele au fost scoase pe mal, înconjurîndu-se locul cu șanțuri și parapete.

La sfîrșitul anului s-au ținut alegerile la Roma; cu acest prilej a fost ales L. Cornelius Scipio și C. Laelius, toată lumea fiind cu privirile ațintite către Africanus, pentru a pune capăt războiului cu Antiochus. A doua zi au fost aleși prateori M. Tuccius, L. Arunculeius, Cn. Fulvius, L. Aemilius, P. Junius și C. Atinius Labeo.

CARTEA XXXVII

I Cînd L. Cornelius Scipio și Laelius¹ și-au luat posturile în primire, numaidecît după îndeplinirea rînduielilor religioase, în senat s-a dezbătut în primul rînd chestiunea aetolienilor. Împuterniciții acestora au stăruit în această privință, deoarece armistițiul lor era de scurtă durată²; ei au fost sprijiniți și de T. Quinctius care se întorsese atunci din Grecia la Roma. Aetolienii, ca unii care aveau mai multă nădejde în milostivirea senatului decît în dreptatea cauzei lor, s-au adresat acestuia, cu rugăminți, căutînd ca vechile lor binefaceri să precumpănească față de noile neajunsuri aduse romanilor. Au fost copleșiți de întrebările, care curgeau cu nemiluita din partea senatorilor, și care urmăreau să facă pe aetolieni să-și mărturisească mai degrabă vina decît să dea lămuriri. Aetolienii, primind poruncă să părăsească Curia, în senat s-a încins o aprigă dispută după ieșirea lor. Era mai puternică ura în sufletele senatorilor decît mila în privința situației aetolienilor, deoarece romanii erau înverșunați nu numai ca împotriva unor vrăjmași neîmpăcați, ci și ca împotriva unui neam neînduplecat și cu care nu te poți întovărăși. După ce s-au ciocnit în păreri vreo cîteva zile, senatul a hotărît pînă la urmă nici să nu încheie pace cu ei, dar nici să nu le-o refuze. În schimb li s-au impus două condiții: ori să lase pe seama senatului să hotărască după bunul lui plac în privința sortii lor, ori să plătească romanilor 1000 de talanți și să aibă aceiași prieteni și aceiași dușmani. Celor care doreau să afle pentru care pricină sînt lăsați pe seama hotărîrii senatului, nu li s-a dat nici un răspuns

precis. De aceea solii aetolieni au fost lăsați să plece fără a se încheia pace, dându-li-se poruncă să părăsească orașul Roma în aceeași zi, iar Italia, în decurs de 15 zile.

După aceasta³ s-au început dezbaterile pentru provinciile consulare. Amîndoi consulii doreau Grecia. Laelius⁴ se bucura însă de mare trecere în senat. Dînsul, după ce senatul a dat consulilor poruncă fie să-și tragă la sorți provinciile, fie să se înțeleagă între dînșii, a declarat că ar fi mai frumos dacă s-ar lăsa această rezolvare pe seama chibzuinței senatorilor, decît a sorților. Scipio, răspunzînd că el va cugeta la ceea ce trebuie să facă, a avut o convorbire cu unul din frații săi, și acesta l-a povățuit să se supună cu încredere hotărîrii senatului; de aceea Scipio aduse la cunoștința colegului său că el va îndeplini ce va hotărî senatul.

Deoarece această atitudine era fie cu totul nouă, fie atît de veche, încît fusese îngropată în uitare, în senat s-au iscat aprige discuții în această privință; atunci Publius Scipio Africanus a declarat că dacă senatul îl va însărcina pe fratele său, Lucius Scipio cu comanda provinciei Grecia, el îl va însoți în chip de legat⁵. Această declarație aprobată cu mare căldură de senatori a făcut să amuțească orice discuție. Toată lumea dorea să se facă dovada ca să știe dacă regele Antiochus va găsi un mai mare sprijin în Hannibal, biruit de Africanus, sau dacă poporul roman va găsi un mai puternic reazem în consulul Africanus, învingătorul, și în legiunile romane. Aproape tot senatul a decretat lui Scipio, Grecia, iar lui Laelius, Italia.

II Apoi și praetorii și-au tras la sorți provinciile. Lui L. Aurunculeius i-a căzut jurisdicția urbană, lui Cn. Fulvius, cea peregrină, lui L. Aemilius Regillus, — flota, lui P. Julius Brutus, — Etruria, lui M. Tuccius — Apulia și Bruttium, lui C. Atinius — Sicilia. Apoi s-au mai adăugat pentru întregirea oastei consulului căruia i se decretase Grecia, pe lîngă armata de două legiuni pe care avea să o primească de la M. Acilius⁶ un surplus de 3 000 de pedestrași și 100 de călăreți din rîndurile cetățenilor ro-

mani, și încă 5 000 de pedestrași și 200 de călăreți de la aliații cu nume latin. S-a mai adăugat ca îndată ce va ajunge la provincia sa, dacă va găsi cu cale că e în interesul republicii, să treacă cu armata în Asia. Pentru celălalt consul s-a decretat înrolarea unei noi oști alcătuite din 2 legiuni romane și 15 000 de pedestrași, precum și 600 de călăreți din rindurile aliaților cu nume latin. Quinctius Minucius a primit ordin să-și scoată trupele din ținutul ligurilor, — căci el anunțase în scris că acea provincie e acum pacificată — și să le aducă în ținutul boiilor, și să le încredințeze proconsulului P. Cornelius. Legiunile urbane care fuseseră recrutate în anul trecut și care trebuiau scoase de pe teritoriul pe care romanii îl confiscaseră de la boii, după biruința dobândită în război, au fost date în primire praetorului M. Tuccius împreună cu alți 15 000 de pedestrași aliați cu nume latin, plus 600 de călăreți, care să ocupe Apulia și Bruttium. A. Cornelius, praetorul anului trecut, care ocupase Bruttium cu oastea sa, a primit poruncă să predea lui M. Acilius legiunile trecute în Aetolia⁷, în caz că acesta vrea să rămână acolo. Dacă însă Acilius preferă să se întoarcă la Roma, atunci P. Cornelius să rămână cu acea oaste în Aetolia. S-a mai hotărît ca C. Atinius Labeo să ia în primire de la M. Aemilius provincia Sicilia, împreună cu armata lui, și să mai înroleze, dacă vrea, 2 000 de pedestrași și 100 de călăreți pentru completare din acea provincie. Lui P. Iunius Brutus i s-a dat ordin să primească o nouă armată pentru Etruria, să înroleze o legiune romană și 10 000 de pedestrași aliați și cu nume latin și 400 de călăreți, iar L. Aemilius⁸ căruia îi căzuse provincia maritimă, să ia în primire de la M. Iunius, praetorul anului precedent, 20 de vase de război, împreună cu trupele navale de aliați; totodată să mai recruteze și el însuși 1 000 de marinari aliați și 2 000 de pedestrași, să plece cu aceste vase și trupe în Asia și să ia în primire și flota de la C. Livius. Celor care primiseră cele două Hispanii și Sardinia li s-a prelungit pe încă un an comanda, cu aceleași armate. Sicilia și Sardinia au primit poruncă să pună la dispoziție pentru acel an o dijmă îndoită de cereale. S-a dispus ca toate grânele din Sicilia

să fie transportate la armata din Aetolia; grânele din Sardinia, să fie duse o parte la Roma, altă parte în Aetolia, tot acolo unde fuseseră duse și cele din Sicilia.

III Pînă să plece consulii în provinciile lor, s-a hotărît ca pontificii să săvîrșească slujbele de ispășire pentru semnele și arătările anunțate. Templul Junonei Lucina⁹ fusese așa fel trăsmit, încît și acoperișul și ușile lui s-au stricat. La Puteoli a fost lovit de trăsnet, în mai multe locuri, zidul, precum și poarta cetății, iar doi oameni au fost uciși. La Nursia¹⁰ toată lumea a băgat bine de seamă că, deși cerul era senin, a căzut ploaie; acolo au fost răpuși doi oameni liberi. Tusculanii au dat de veste că la ei a plouat cu pămînt, iar reatinii, că în ținutul lor a fătat o catîrcă. Și pentru acele minuni s-au făcut slujbe de ispășire. Sărbătorile latine au fost din nou prăznuite, deoarece laurenților¹¹ nu li se făcuse parte din carnea vitelor jertfite care se cuvenea să li se dea. S-au săvîrșit pentru unele semne și arătări slujbe publice, iar preoții decemviri au statornicit căror zei să se aducă jertfe, potrivit îndrumărilor din cărțile sibylline. S-a încuviințat și unui număr de 10 flăcăi și 10 fecioare, de condiție liberă, avînd în viață și pe mamă și pe tată, să ia parte la acest sacrificiu¹². Cu acest prilej decemvirii au jertfit animale de lapte, în vremea nopții. P. Cornelius Africanus, înainte de a pleca în Asia, a ridicat pe Capitoliu, în fața drumului care duce către Capitoliu¹³, un arc de triumf, împodobit cu șapte statui aurite și doi cai sculptați, precum și două havuzuri de marmură în fața acestui arc.

În cursul aceleiași zile, 43 de fruntași ai aetolienilor, între care și Damocritus și fratele lui, au fost aduși la Roma escortați de două cohorte trimise de M. Acilius. Toți acești aetolieni au fost aruncați în Lautumiae¹⁴. După aceasta consulul L. Cornelius a poruncit cohortelor să se înapoieze la armata lor. S-au înfățișat la Roma soli din partea lui Ptolemaeus¹⁵ și al Cleopatrei, regele și regina Egiptului, ca să aducă mulțumiri pentru faptul că consulul M. Acilius l-a alungat pe regele Antiochus din Grecia, și totodată pentru a-i îndemna „să treacă în Asia. Sint în panică nu numai toate cetățile din Asia, ci și cele din

Syria; regii Egiptului vor fi gata să aducă la îndeplinire¹⁶ cele ce va hotărî senatul roman“. S-au adus mulțumiri acestor regi, dispunându-se să se dea în dar împuterniciților lor câte 4 000 de ași de fiecare.

IV După îndeplinirea a tot ceea ce trebuia să se facă la Roma, consulul a hotărît ca acele trupe pe care el le recrutase pentru completări, precum și cele care se aflau în ținutul Bruttium sub comanda propraetorului A. Cornelius, să se adune la Brundisium la 15 iulie. De asemenea, el a mai desemnat trei legați¹⁷, pe Sex. Digitius, L. Apustius și pe C. Fabricius Luscinus, dându-le însărcinarea să concentreze toate vasele de pe întreaga coastă la Brundisium. După desăvârșirea tuturor pregătirilor, consulul părăsi Roma în ținută de campanie. Ca la 5 000 de voluntari¹⁸, romani și aliați, care făcuseră serviciul militar sub comanda lui P. Africanus, îl întâmpinară cei dinții pe consul, în clipa ieșirii lui din oraș, și se înscriseră în rândurile oastei. În vremea serbărilor appolinare¹⁹, și anume în a cincea zi înainte de idele lunii iulie, deși cerul era senin, lumina s-a întunecat în plină zi, din pricină că luna venise în dreptul orbitei soarelui²⁰. Aemilius Regillus, căruia îi revenise comanda trupelor navale, a plecat în aceeași vreme. Senatul a dat lui L. Aurunculeius însărcinarea să construiască 30 de vase quinquereme și 20 de trireme, deoarece se zvonise că Antiochus, în urma bătăliei navale, își construiește o nouă flotă cu mult mai mare.

Aetolienii²¹, după ce împuterniciții lor întorși de la Roma au adus la cunoștință că nu au nici o nădejde de pace, deși²² întregul țărm maritim care era cu fața către Peloponez, fusese pustiit de acheri²³, ținând seama mai degrabă de primejdie decât de pagube, au ocupat muntele Corax pentru ca să le taie romanilor drumul; căci ei nu se îndoiau că romanii se vor înapoia la începutul primăverii ca să împresoare Naupactus. Acilius a găsit atunci cu cale, deoarece știa că se așteaptă pornirea acestei acțiuni, să atace Lamia pentru că, pe de o parte, el era încredințat că acest oraș fusese adus aproape de pieire de către Filip și, pe de alta, că va putea fi cucerit ușor,

pentru că lamienii neprevăzînd acest atac, nu se temeau cîtuși de puțin de el.

Pentru acest scop, pornind din Elatia, își așază tabăra mai întîi pe teritoriul²⁴ vrăjmașilor, în apropierea râului Spercheus; de aici porni în vremea nopții, iar în revărsatul zorilor atacă orașul înconjurîndu-l din toate părțile.

V Mare spaimă și învălmășeală s-a stîrnit în Lamia așa cum se întîmplă într-o situație neprevăzută. Cu toate acestea, cine ar fi putut crede că într-o primejdie atît de neașteptată, lamienii vor dovedi atîta strășnicie, deoarece, în vreme ce bărbații lor îi respingeau pe asaltatori, femeile aduceau pe ziduri tot felul de arme de aruncat, precum și bolovani, izbutind să apere în acea zi orașul, cu toate că fuseseră alăturate de ziduri nenumărate scări. Atunci Acilius dădu alor săi semnalul de retragere, readucîndu-și trupele în castru cam pe la amiază. Și după ce oamenii săi s-au întremat trupește cu hrană și odihnă, înainte de a ridica adunarea, el i-a anunțat că pînă să se crape de ziuă să fie înarmați și pregătiți de atac; căci nu se vor înapoia în castru decît numai dacă vor cuceri orașul. În aceeași vreme, ca și în ajun, Acilius îi atacă pe locuitorii orașului din mai multe puncte, și, deoarece acestora le lipseau și trupele și armele, și mai mult ca orice, bărbăția, cuceri orașul în răstimp de cîteva ceasuri. Acolo, după ce Acilius vîndu o parte din prăzi, iar cealaltă o împărți ostașilor romani, s-a ținut un consiliu de război, consfătuindu-se ce trebuie să facă mai departe. Nici unul n-a fost de părere să se meargă la Naupactus, cîtă vreme trecătoarea spre Corax era ocupată de aetolieni. Totuși Acilius hotărî să asalteze Amphissa, pentru ca romanii să nu lîncezească în tot anotimpul verii fără lupte, și pentru ca nici aetolienii să nu dobîndească pacea din partea senatului roman, din pricina întîrzierii lor. De la Heraclea²⁵ armata romană a fost condusă acolo trecînd muntele Oeta²⁶. După ce Acilius își rîndui tabăra în preajma zidurilor Amphissei, a căutat să asalteze orașul nu prin atacuri din mai multe părți, ca la Lamia, ci prin lucrări de asediu. Astfel berbecii au fost apropiați de ziduri în mai multe locuri în același timp, și cînd zidurile au început să se clatine, locuitorii

n-au ridicat lucrări de apărare și nici n-au răspuns prin contraatac unor astfel de măsuri de luptă. Toate nădej-dile lor se bizuiau acum numai pe arme și pe îndrăz-neală. Făcînd dese incursiuni, ei pricinuiau neajunsuri și posturilor romane și trupelor ocupate fie cu lucrările, fie cu învinuirea mașinilor de război.

VI Totuși, în multe locuri, zidul Amphissei fusese dă-rîmat, cînd Acilius a aflat că înlocuitorul său, după ce și-a debarcat oastea în Appolonia, vine prin Epir și Thes-salia²⁷. Într-adevăr, consulul se apropia în fruntea a 13 000 de pedestrași și 500 de călăreți. El ajunsese în golful Maliacus, și, trimițînd înainte crainici la Hypata ca să-i invite să predea orașul, după ce aceștia au dat răspun-sul că nu vor face nici un pas decît numai în urma dis-pozițiilor primite de la adunarea obștească a aetolienilor, consulul Lucius Scipio, ca să nu lîncezească asediul Hy-patei pînă la cucerirea Amphissei, trimițîndu-l înainte pe fratele său, Africanus, își conduse oastea spre Am-phissa. Puțin înainte însă de sosirea romanilor, locuitorii părăsiseră orașul, căci zidurile Amphissei fuseseră golite în mare parte de apărătorii săi, și toți orășenii, și cei înarmați, și cei neînarmați, se retrăseseră în cetățuia pe care o socoteau de necucerit.

Consulul își întocmi castrul cam la 6 000 de pași de acolo. Împuterniciții Athenei i se înfățișară mai întîi lui P. Scipio²⁸, care mergea înaintea coloanelor de marș, așa cum s-a spus mai înainte, și apoi consulului, ca să mijlo-cească în sprijinul aetolienilor. Ei au căpătat un răspuns binevoitor din partea lui Scipio Africanus, ca unul care, avînd ca țintă Asia și pe regele Antiochus, căuta temeiori²⁹ de a părăsi în chip onorabil campania cu aetolienii. Afri-canus îi povățuise pe athenieni să caute să-i convingă nu nu-mai pe romani că pacea trebuie preferată războiul, dar chiar și pe aetolieni. Din imboldul athenienilor s-a înfățișat lui Scipio Africanus, la Hypata, o numeroasă solie de aetolieni. Africanus, căruia i se mai adresaseră împuter-niciții Aetoliei, le-a întărit în primul rînd prin cuvinte și mai temeinice nădej-dile de pace, atunci cînd el le-a amin-tit că numeroase neamuri i s-au supus lui, mai întîi din

Hispania și apoi din Africa. Față de toate aceste noroade, el a dat mai mari dovezi de blîndețe și bunăvoință decît de spirit războinic. Cînd se părea că totul fusese dus la bun sfîrșit, solia, ducîndu-se și la consul, a primit din partea acestuia același răspuns de refuz ca și din partea senatului roman. Aetolienii, în fața acestei noi lovituri, pentru că își dădeau seama că n-au izbutit să obțină nimic nici prin solia aetolienilor, nici prin răspunsul binevoitor al lui Africanus, au declarat că vor să aducă la cunoștință concetățenilor lor această stare de lucruri.

VII De acolo solii aetolieni s-au înapoiat la Hypata, unde sfatul lor a rămas în mare încurcătură, deoarece nu aveau de unde să dea 1 000 de talanți, iar în cazul cînd și-ar fi lăsat soarta la bunul plac al senatului roman, se temeau să nu abată asupra capetelor lor urgia. De aceea porunciră să se trimită aceiași împuterniciți și la consul, și la Africanus, și să le ceară ca, dacă romanii vor cu tot dinadinsul să le acorde pacea, și nu numai să le-o fluture pe dinaintea ochilor, amăgind cu nădejdi deșarte pe niște oameni năpăstuiți, atunci, sau să le mai scadă din suma aceasta atît de împovărătoare, sau, în cazul că-și încredințează soarta în mîinile romanilor, să le garanteze că nu vor păți nimic. Totuși nici de data asta n-au reușit să-l clintească pe consul să-și schimbe hotărîrea, de aceea și această solie a fost lăsată să plece fără nici un rezultat. În urma lor s-au înfățișat athenienii. Echedemus, căpetenia acestei delegații, le-a dat din nou nădejdi aetolienilor dezamăgiți de atîtea refuzuri; ei i se tînguiau, dar fără vreun folos, de soarta norodului lor. Echedemus i-a povățuit să ceară romanilor un armistițiu de șase luni, pentru ca în vremea asta să-și poată trimite împuterniciții la Roma. Amînarea nu va aduce urgii mai mari ca cele de față, căci mai grele ca acestea nu pot fi altele; dimpotrivă, lăsîndu-li-se la mijloc un răgaz, năpăstuirile lor de care sufereau atunci pot fi ușurate, prin multe întîmplări. Din îndemnul lui Echedemus, au fost trimiși aceiași soli aetolieni, după ce mai întîi au avut o întrevvedere cu Scipio. Prin mijlocirea acestuia, aetolienii au obținut din partea consulului armistițiul pentru durata

cerută. M. Acilius despresură Amphissa, și, dând în primire³⁰ consulului oastea sa, părăsi provincia. Atunci și consulul se îndreptă din nou de la Amphissa spre Thesalia, pentru a merge în Asia, trecînd prin Macedonia și Thracia.

Atunci Africanus îi spuse fratelui său: „Și eu te aprob pentru calea pe care stăruie s-o pornești, numai că întreaga reușită atîrnă de bunăvoința lui Filip; dacă este credincios puterii romane atunci el ne va asigura și drumul și aprovizionarea și toate cele trebuincioase pentru o oaste aflată într-un lung marș. Dar dacă nu ne va mai fi credincios, nu vei mai avea destulă siguranță, trecînd prin Macedonia. De aceea el e de părere să se caute a se cerceta mai întîi în ce ape se scaldă Filip. Simțămintele sale vor fi pe deplin descoperite dacă cel care va fi trimis îl va lua prin surprindere, înainte de a urzi ceva“.

Pentru această însărcinare a fost desemnat Ti. Sempronius Gracchus, pe atunci socotit un tînăr fără seamăn în ceea ce privește iscusința. Punîndu-i-se la îndemîină cai de schimb, Gracchus plecă cu o repeziciune de necrezut din Amphissa (de unde a fost trimis) și după trei zile ajunse la Pella³¹. Regele era tocmai la ospăț și se cam întrecuse cu băutura. Tocmai această stare de nepăsare a înlăturat orice bănuială că ar avea intenția să pună ceva la cale. Oaspetele a fost primit cu toată atenția, iar a doua zi Gracchus a observat aprovizionarea pregătită din belșug pentru armata romană, podurile construite peste ape, drumurile amenajate pe unde era greu de trecut. Gracchus se înapoie cu aceiași iuțeală cu care mersese la ducere și ieși în întîmpinarea consulului la Thaumaci. De acolo oastea romană, voioasă, datorită acestor știri atît de sigure, și cu nădejdi mai mari din pricină că totul era pregătit, ajunse în Macedonia. La sosire Filip i-a primit și însoțit pe Scipioni cu regească pompă, Regele dovedi mare îndemînare și obiceiuri alese pe care Africanus le prețui în chip deosebit ca un bărbat care era în multe privințe ieșit din comun, totuși sociabil, fără a aluneca în exagerări. De acolo romanii au străbătut nu numai Macedonia, dar și Thracia, și au ajuns la Hellespont, totul fiind pregătit cu de-amănuntul de Filip.

VIII Antiochus³², după bătălia navală de la Corcyra, avînd timp toată iarna pentru preparativele terestre și maritime, cea mai mare grijă a depus-o mai ales pentru refacerea flotei, ca să nu-i fie luată întreaga stăpînire a mării. Îi venea în minte și faptul că el fusese învins de romani, fără ca rhodienii să fi participat alături de ei la luptă, și că dacă flota rhodiană va lua parte alături de romani la bătălie, el va avea nevoie de un și mai mare număr de vase, pentru a fi deopotrivă cu flota dușmanului, și prin forțe, și prin tonaj. De aceea, Anthiochus trimisese și pe Hannibal în Syria, pentru a aduce vasele fenicienilor, iar lui Polyxenidas îi porunci ca în aceeași măsură în care nu izbutise să obțină biruința, să se străduiască să refacă acele vase care îi mai rămăseseră și să pregătească altele.

Antiochus iernă în Phryghia, cerînd ajutoare din toate părțile. El trimisese după sprijin chiar și în Gallo-grecia. Pe acea vreme gallo-grecii erau mult mai războinici, căci mai păstrau în firea lor îndrăzneala și avîntul strămoșilor lor galli, însușiri pe care nu le pierduseră încă. Fiul său, Seleucus, îl lăsase în Aeolida, în fruntea unei oști, pentru a ține în frîu orașele maritime pe care se străduiau să le rupă de Antiochus: Eumenes³³ dinspre Pergamon și romanii, dinspre Phocaea și Erythrae³⁴. Flota romană, așa cum am spus mai sus, ierna la Canae. Cam pe la mijlocul iernii, sosi acolo și regele Eumenes cu 20 000 de pedestrași și 500 de călăreți. Acesta, informînd pe Livius că se poate pune mîna pe o uriașă pradă în ținutul dușmanilor, din jurul Thyatirei³⁵, stăruie pe lângă Livius și îl convinge să trimită împreună cu dînsul 5 000 de ostași. Trupele trimise se înapoiară după cîteva zile cu uriașe prăzi.

IX În acest răstimp³⁶ a izbucnit în Phocaea o răscoală ațîtată de cîteva partizani ai lui Anthiocus, care căutau să atragă mulțimea de partea acestuia. Locuitorii Phocaeii³⁷ erau împovărați atît de faptul că flota romană iernase la ei, cît și de obligația de a da 500 de toge și 500 de tunici; pe deasupra era și o lipsă mare de cereale; chiar pentru acest motiv flota și garnizoana romană plecaseră de acolo. Atunci, într-adevăr, partizanii lui Antiochus, văzîndu-se scăpați de orice teamă, au căutat să

atrage mulțimea de partea lui Antiochus, și deși senatul și aristocrația erau de părere să se păstreze mai departe alianța cu romanii, totuși ațîțătorii la trădare au avut mai multă trecere în fața mulțimii.

Rhodianii cu cît întîrziaseră în vara trecută de la bălăie, cu atît acum s-au străduit să trimită mai devreme de echinoctiul de primăvară pe același Pausistratus ca comandant al flotei alcătuite din 36 de vase. Acum Livius se îndrepta de la Canae spre Hellespont în fruntea a 30 de trireme și șapte quadrireme, pe care le adusese Eumenes cu sine, ca să pregătească cele trebuincioase în vederea trecerii oștirii care se credea că va veni pe uscat. Mai întîi el își îndreptă flota spre portul ce purta numele de „Portul acheilor”: de acolo porni în jos, către Ilium, și după ce aduse jertfe Minervei ascultă cu toată bunăvoința soliile trimise de cetățile învecinate. Elaeus³⁸, Dardanus³⁹ și Rhoeteum⁴⁰, care s-au închinat romanilor; de acolo porni pe mare către strîmtorile Hellespontului⁴¹, și după ce lăsa 10 vase să supravegheze Abydos, cu restul flotei trecu în Europa, pentru a impresura Sestus. Cînd ajunse cu trupele lingă zidurile orașului, le ieșiră în întîmpinare, la poarta cetății, un alai de preoți (galli) ai Cybelei⁴², fanatici, înveșmîntați în odăjdiile lor; aceștia le atrag luarea aminte romanilor, că ei, slujitorii mamei tuturor zeilor, vin din porunca ei ca să-i roage pe romani să cruțe zidurile orașului. Nici unuia dintre acești preoți nu i s-a pricinuit vreun neajuns. În urma lor, întregul senat, împreună cu mai marii cetății, li se înfățișează romanilor spre a preda orașul.

De acolo flota romană a trecut la Abydos. După ce s-a încercat prin mai multe întrevederi să se atragă populația de partea romanilor, necăpătîndu-se un răspuns mulțumitor, începură să facă pregătiri pentru impresurarea orașului.

X În vreme ce se petreceau acestea în Hellespont, Polyxenidas, comandantul flotei regelui — un rhodian exilat — cînd află că flota compatrioților săi a pornit din patrie, și că comandantul ei, Pausistratus⁴³, a rostit în adunări cuvinte semețe și jignitoare la adresa sa, se înversună atît de aprig împotriva lui, încît zi și noapte își

frământă mintea cum să-i plătească prin fapte pentru vorbele lui atât de trufașe. De aceea trimise un om de al său, cunoscut acestuia, care să-i spună că „dînsul îi va fi de mare folos și lui Pausistratus, și patriei sale, dacă îi va îngădui să acționeze; însă la rîndul său, Pausistratus să mijlocească ca Polyxenidas să se poată înapoia în patrie“. Cînd Pausistratus uimit îl întrebă cum va fi cu putință așa ceva, mijlocitorul îi ceru și acesta îi dădu legămînt de bună-credință, făgăduind „că se întovărășește la operația plănuită, și că nu o va destăinui nimănui“. După acest legămînt, mijlocitorul îi mărturisi că Polyxenidas îi va pune la dispoziție ori întreaga flotă a regelui, ori cea mai mare parte a ei. Prețul nu va fi altul decît încuviințarea ca Polyxenidas să se înapoieze în patrie. Însemnătatea acestui plan făcea nici să se dea deplină încredere propunerii, dar nici să fie disprețuită. De aceea Pausistratus se duse la Panhormus⁴⁴ din ținutul Samos pentru a judeca asupra propunerii care i se făcuse. Acolo mișunau ștafetele de la unul la altul. Totuși, Pausistratus nu s-a încrezut pînă cînd Polyxenidas nu i-a scris cu propria lui mîină, în fața omului de legătură al aceluia, că el va aduce la îndeplinire ceea ce a făgăduit. Scrisoarea a fost pecetluită cu sigilul său. Această cheazășie a fost o dovadă a trădării lui Polyxenidas, căci nu ar fi fost de crezut din partea unuia care se găsea în slujba regelui să-i pună la îndemîină dovezi împotriva lui însuși, scrise chiar de mîna lui. De aceea s-a alcătuit planul prefăcutei trădări. Polyxenidas îi spuse că „el va lăsa deoparte toate pregătirile războiului: nu se va mai îngriji nici de echiparea vaselor, nici nu va mai recruta marinari destui pentru flotă; apoi sub ticluirea că va repara navele, pe unele le va trage pe uscat, iar pe altele le va trimite în porturile apropiate, și numai pe cîteva le va reține în larg, în fața portului Ephes, ca să aibă ce scoate la luptă cînd împrejurarea o va cere. Pausistratus a aflat astfel cît de lăsător avea să fie Polyxenidas cu flota lui; procedă și el la fel: trimise o parte din vasele de luptă după provizii în Halicarnas, o altă parte la Samos⁴⁵, ca el să fie gata să se apropie cînd va primi semnalul din partea trădătorului. Polyxenidas prin simularea de șiretlicuri, făcu ca Pausistratus să cadă și mai mult în rătăcire. Astfel,

Polyxenidas scoase pe mal unele vase, repară şantierele navale spre a simula că are de gînd să le tragă şi pe acestea la uscat, chemă vîslaşii din tabăra de iarnă, ducîndu-i nu la Ephes, ci, într-ascuns, la Magnesia⁴⁶.

XI Din întîmplare, unul dintre ostaşii lui Antiochus, care venise la Samos pentru treburi personale, luat drept iscoadă, a fost prins şi dus la comandantul flotei din oraşul Panhormus. La înrebările puse de acesta, ostaşul — nu se ştie dacă fie de teamă, fie pentru că dovedea totală lipsă de credinţă faţă de ai săi — îi destăinuie tot ce se petrecea la Ephes: că flota stă în port bine echipată şi pregătită, că toţi vîslaşii au fost trimişi în Magnesia, la Syphilus, că foarte puţine vase au fost trase pe mal, şi că reparaţiile vaselor pe şantier sînt bine puse la adăpost împotriva oricui şi nici cînd nu s-a lucrat cu mai multă hărnicie în şantier. Pausistratus însă, prins zdravăn în iţele vicleşugurilor şi a nădejdlor deşarte, nu dădu crezare acestor vorbe. În schimb, Polyxenidas, după ce făcu toate pregătirile, chemă vîslaşii din Magnesia în timpul nopţii şi după ce îşi scoase în larg vasele care fuseseră trase pe uscat, stătu toată ziua în port, nu atît pentru a duce la capăt toate pregătirile, cît pentru că nu voia să-i fie văzută plecarea. Îndată după apusul soarelui, porni cu 70 de vase cu punţi şi, în ciuda vîntului potrivnic, ajunse, înainte de a se crăpa de ziua, în portul Pygela. După ce, pentru aceleaşi motive, a poposit şi acolo în timpul zilei, a trecut în timpul nopţii în ţinutul învecinat al Samosului. Aici îi dădu poruncă lui Nicander, căpetenia unor piraţi, să se îndrepte cu 5 vase cu punţi spre Palinurus⁴⁷; de acolo să-şi conducă pe uscat oamenii săi înarmaţi „pe drumul cel mai scurt cu putinţă, la Panhormus şi să cadă în spatele duşmanilor; între timp, el împărţi flota în două ca să supravegheze portul din amîndouă părţile intrării, şi se îndreptă apoi către Panhormus. La început, Pausistratus, se tulbură puţin — ca într-o situaţie neaşteptată — însă, fiind ostaş călit, îşi reveni repede în fire; încredinţat că va putea stăvili pe vrăjmaş mai degrabă pe uscat decît pe mare, îşi conduse trupele în două coloane de marş către promontoriile care, prin intrîndul lor în mare, închid în larg portul ca două

coarne; credea că va alunga ușor pe vrăjmaș cînd va fi atacat din ambele părți. Planul său însă a fost zădărnicit de Nicander, care a apărut pe uscat. Atunci, repede, Pausistratus își schimbă planul și dădu ordin tuturor oamenilor săi să se imbarce pe vase; s-a stîrnit însă o nemaipomenită învălmășeală între ostași și marinari; deoarece se văzură înconju rați în același timp și pe mare și pe uscat, ei se năpustiră pe vase întocmai ca niște fugari. Pausistratus crezu că singura cale de scăpare ar putea fi ieșirea forțată din port pentru ca să poată ajunge în largul mării; cînd observă că ai săi s-au imbarcat în vase, dădu poruncă celorlalte trupe să-l urmeze, iar el, stînd în capul flotei și vîslind din răspuțeri, se îndreptă spre gura portului. Polyxenidas îi înconjură cu trei quinquereme vasul, tocmai cînd era să iasă din strîmtoare. Nava lui Pausistratus, lovită de vasele dușmane, fu spartă și scufundată. Războinicii săi sînt covîrșiți de grindina de lănci aruncate, și însuși Pausistratus căzu răpus, luptînd vitejește. Unele dintre vasele flotei sale au fost capturate înaintea portului, altele au fost surprinse în port, iar alte cîteva, de către Nicander, pe cînd se străduiau să se îndepărteze de țarm. Numai 5 vase rhodiene, împreună cu alte două din Cos, izbutiră să scape, croindu-și drum prin linia compactă de vase vrăjmașe, vîrînd groaza în ei prin valurile de flăcări aruncate. Aceste vase purtau în fața lor niște oale de fier pline cu jeratic, din care țîșneau limbi de foc, și care erau întinse, în afara prorelor cu ajutorul unor prăjini. Niște trireme din Eritrae⁴⁸, care veneau tocmai să le dea ajutor rhodienilor, au întîlnit aceste vase nu departe de Samos, dar băgînd de seamă că acelea fug, și-au schimbat și ele cursul către Hellespont, la romani.

Cam în aceeași vreme, Seleucus primi capitularea Phocidei, datorită trădării ostașilor de strajă care îi deschiseseră o poartă a cetății. De frică, și cetatea Cyme, precum și alte orașe de pe același țarm, au trecut de partea lui.

XII În vreme⁴⁹ ce se petrec acestea în Aeolida, după ce cetatea Abydos a îndurat vreme de cîteva zile impresurarea, deoarece garnizoana regelui Antiochus îi apăra

zidurile, toți se simțeau sleiți de vlagă, ca urmare mai marii cetății, cu încuviințarea lui Philotas, comandantul garnizoanei, începură să trateze cu Livius condițiile predării orașului. Lucrurile se târăgău, deoarece nu se înțeleseseră numai asupra unui singur punct, și anume, dacă ostașii regești vor fi lăsați să plece cu arme sau fără arme asupra lor. În vreme ce se duceau aceste tratative, sosi și ștafeta cu vestea dezastrului rhodienilor, din care pricină Livius nu a mai fost stăpîn pe situație. Căci el, temîndu-se ca nu cumva Polyxenidas îmbătat de această izbîndă atît de strălucită, să nu-i nimicească flota care se afla la Canae, părăsi numaidecît impresurarea orașului Abydos, precum și supravegherea Hellespontului, și scoase în larg vasele care fuseseră trase pe uscat la Canae. În Elaea veni și Eumenes. Livius se îndreptă spre Phocida cu întreaga-i flotă la care alăturase și 3 trireme din Mytilene⁵⁰. Cînd află însă că Phocida este apărută de o puternică garnizoană regească și că tabăra lui Seleucus nu e departe, pustii țărnușul mării și, după ce imbarcă cu repeziciune prăzile pe vase, mai ales cele de oameni, întîrzie numai atît cît îl ajunsese din urmă și Eumenes cu flota sa; apoi se îndreptă către Samos. Cînd rhodienii auziră de dezastrul flotei lor, mai întîi știrea stîrni spaimă, apoi toți au fost cuprinși de nespusă jale: căci pe lîngă pierderea vaselor și a ostașilor, se irosise și tineretul cel mai vajnic, și mulți nobili trecuseră de partea lui Pausistratus, care pe lîngă alte însușiri se bucura de cea mai mare trecere în rîndurile lor. Apoi însă cînd și-au dat seama că ei au fost victimele unei înșelătorii, și că această urzeală a fost în primul rînd isprava unui cetățean de-al lor, jalea s-a preschimbat în mînie. Numaidecît rhodienii au trimis 10 vase, și după cîteva zile alte 10 vase, întreaga flotă avînd în fruntea ei pe Eudamus, despre care erau încredințați că, deși nu era deopotrivă cu Pausistratus prin însușiri ostășești, totuși era un comandant cu atît mai prevăzător, cu cît era mai puțin avîntat.

Romanii și regele Eumenes au făcut popas cu flota mai întîi la Erythraea⁵¹. Acolo au întîrziat o noapte, iar în ziua următoare au ajuns la capul Corycum, din ținutul teienilor⁵². De acolo, voind să treacă în ținutul învecinat

al Samosului, fără să mai aștepte revărsatul zorilor, când cîrmacii puteau să-și dea seama de situația atmosferică, au pornit cu flota pe o vreme nesigură. În timpul călătoriei a început să bată cu tărie, dinspre miazănoapte, aquilonul, care a ridicat talazuri uriașe asupra flotei.

XIII Polyxenidas, crezînd că dușmanul se va îndrepta către Samos pentru a se uni cu flota rhodienilor, porni din Ephes făcînd popas mai întîi la Myonnesus⁵³; de acolo trecu spre insula ce se cheamă Macris⁵⁴, pentru cazul că ar putea tăbări asupra vaselor rătăcite din flotă, în trecerea pe acolo, sau pentru a ataca la momentul potrivit coada convoiului naval. Cînd a văzut flota răzlețită de furtună, la început socoti că e nimerit prilejul de a ataca, puțin mai în urmă însă, întețindu-se vîntul și stîrînd valuri și mai mari, deoarece își dădu seama că nu poate ajunge pînă la ei, trecu în insula Aethalia⁵⁵, pentru ca de acolo să se năpustească în ziua următoare asupra vaselor care se îndreptau din larg către Samos. O neînsemnată parte din flota romană a ajuns la căderea amurgului, într-un port părăsit din ținutul Samosului; și restul flotei, după ce s-a luptat toată noaptea cu talazurile, s-a grăbit să ajungă și ea în acel port. Acolo romanii, aflînd de la țărani că flota dușmanilor staționează lîngă insula Aethalia, au chibzuit dacă trebuie să hotărească numai-decît dezlănțuirea bătăliei, sau să aștepte flota rhodiană. Lupta s-a amînat (căci așa s-a găsit de cuviință) și romanii au trecut la Corycum de unde veniseră. Polyxenidas, după ce a stat degeaba acolo, s-a înapoiat la Ephes; atunci flota romană, văzîndu-se scăpată de vrăjmași, a navigat spre Samos. Tot acolo a sosit peste cîteva zile și flota rhodienilor. Ca să fie lămurit faptul că romanii au așteptat acolo numai sosirea flotei lor, au pornit de îndată, la Ephes, împreună, pentru ca ori să dezlănțuie bătălia navală hotărîtoare, ori să se facă dovada că potrivit se ferește să dea piept cu ei și că de frică face acestea, ceea ce ar fi avut o foarte mare însemnătate pentru moralul cetăților. Flota romană și cea aliată s-au rînduit în formație de luptă la gura portului. Însă pentru că nu s-a ivit nici un potrivit, flota s-a împărțit în două: o parte a rămas ancorată în rada portului, iar cealaltă, și-a de-

barcat trupele pe uscat asupra acestor unități care veneau încărcate cu o uriașă pradă, provenită de pe urma pustiirii ținutului în lung și în lat; atacul l-a pornit Andronicus, macedoneanul, care era comandantul garnizoanei orașului Ephes, tocmai când romanii se apropiau de zidurile acestei cetăți. După ce le-a luat o mare parte din prăzi, i-a fugărit pînă la mare și la vasele lor. În ziua următoare după ce romanii au întins dușmanului la mijlocul orașului capcane, pentru a-i ademeni pe macedoneni să iasă dinăuntrul zidurilor, romanii au pornit încolonați către oraș. Andronicus bănuiește înșelătoria și interzise ca cineva să iasă dintre ziduri, de aceea romanii se întoarseră la nave. Și pentru că dușmanul fugea de luptă și pe mare și pe uscat, flota (aliată și romană) se îndreptă spre Samos. De acolo praetorul trimise două nave de ale aliaților din Italia, precum și alte două trireme rhodiene sub comanda lui Epicrates din Rhodos, pentru a apăra strîmtoarea Kephalleniei. Spartanul Hybrystas împreună cu tineretul din Kephallenia⁵⁶ stînjeneau navigația în această parte prin pirateria pe care o făceau; în felu acesta era tăiată aprovizionarea pe mare din Italia.

XIV La Pyreu, Epicrates a întîlnit pe L. Aemilius Regillus, care venea să preia comanda flotei.

Acesta aflînd de dezastrul rhodienilor, deoarece avea cu sine numai două quinquerene, îl luă cu dînsul în Asia și pe Epicrates împreună cu patru vase. Îl mai urmărește și vasele fără punți ale athenienilor. Ei navigară pe Marea Egee, ajungînd la Chios. Tot acolo a venit și Timasikrates din Rhodos cu două quadrireme din Samos și, fiind condus la Aemilius, îi spuse acestuia că el a fost trimis în sprijinul său, deoarece navele regelui Antiochus puseseră în primejdie navigația de-a lungul țărmului mării, pentru vasele de transport prin dese atacuri date din Hellespont și Abydos.

Două quadrireme au fost trimise de Livius în întîmpinarea lui Aemilius care trecea de la Chios la Samos. De asemenea și regele Eumenes îi ieși în cale cu două quinquereme. După ce au ajuns la Samos, Livius a luat în primire flota și, după aducerea cuvenitelor jertfe, po-

trivit ritualului, Aemilius a convocat sfatul de război. Acolo C. Livius — căci lui i s-a cerut mai întâi părerea — declară că nici unul dintre dînşii nu e în măsură să dea o povaţă mai sinceră ca acela care chibzuieşte ce trebuie să se facă, dacă se păşeşte într-o asemenea situaţie: dînsul a avut de gînd să pornească cu întreaga flotă spre Ephes, şi să ia cu sine şi vasele de transport încărcate pînă la refuz cu nisip, pe care să le scufunde la intrarea în port. Scoaterea din funcţie a portului va fi o treabă cu atît mai uşoară cu cît gura portului e şi alungită şi strîmtă, întocmai ca vadul unui rîu. În felul acesta se va izbuti să-i împiedice pe vrăjmaşi de a se folosi de navigaţie pe mare şi se va dovedi că degeaba mai au flotă.

XV Totuşi nici unul din sfat nu a fost de aceeaşi părere. Regele Eumenes a pus atunci această întrebare: „Dar ce se va întîmpla pînă la urmă, după ce va fi închisă intrarea în port prin scufundarea vaselor? Oare flota aliată, după ce se va fi scăpat de această grijă va porni de acolo pentru a da ajutor aliaţilor, şi va virî groaza în vrăjmaşi, sau aliaţii vor împresura mai departe portul cu întreaga lor flotă? În cazul că se vor îndepărta de acolo, cine stă la îndoială că duşmanii nu vor scoate la suprafaţă vasele scufundate, şi pentru ei nu va fi o grijă mai uşoară redeschidere a portului decît astuparea lor? Dar dacă, dimpotrivă, e nevoie să se rămînă acolo, ce interes mai au atunci să se închidă portul? Vrăjmaşul, de bunăseamă, fiind foarte bine apărat în acest port, bi-zuindu-se pe un oraş cît se poate de bogat, devreme ce îi oferă totul, va petrece în linişte vara: în schimb, romanii, expuşi talazurilor şi furtunilor şi unei mări deschise, fiind lipsiţi de toate cele trebuincioase, vor sta mereu de pază; de aceea vor fi mai plroniţi în loc şi mai împiedicaţi să întreprindă ceva în cazul că vor să-i ţină pe duşmani închişi acolo. Eudamus, comandantul flotei rhodiene, declară că lui nu-i e pe plac părerea lui Livius, dar nu se pronunţă ce e de făcut. Epicrates Rhodianul, în schimb, opină să se lase deoparte Ephesul pentru momentul de faţă şi să se trimită o parte din flotă în Lycia şi la Patara⁵⁷, capitala acestui neam, pentru a încheia

cu el alianță. Se vor culege mari foloase pentru două temeiuri: rhodienii, după ce vor fi pacificate toate neamurile din insula lor, se vor putea concentra cu toate forțele, preocupându-se numai de acest război întreprins împotriva lui Antiochus și vor putea fi tăiate legăturile flotei care se pregătește în Lycia, așa fel încît să nu se unească cu cea a lui Polyxenidas. Această părere a avut răsunetul cel mai puternic. Totuși s-a găsit cu cale ca Regillus să pornească cu întreaga flotă către portul Ephes, pentru a vîri groaza în vrăjmași.

XVI C. Livius a fost trimis cu două quinquereme romane și patru quadrireme rhodiene, precum și două vase fără punte din Smyrna în Lycia, poruncindu-i-se să se ducă mai întîi la Rhodos și să le aducă la cunoștință rhodienilor hotărîrile luate în comun. Cetățile pe lîngă care a trecut flota, și anume Milet, Myndus, Halicarnas, Cous și Cnidos s-au străduit din răspuțeri să aducă la îndeplinirea ordinele. Cînd s-a ajuns la Rhodos, Livius le-a destăinuit în același timp în ce scop a fost trimis la ei și le-a cerut și lor sfatul. Cu încuviințarea tuturor, pe lîngă flota pe care o avea sub comanda sa, mai luă cu sine și alte trei quadrireme cu care porni spre Patara.

La început vîntul prielnic i-a împins chiar spre oraș, romanii nădăjduind că prin spaima stîrnită pe neașteptate vor pricinui vreo tulburare în oraș. Dar, deoarece vîntul se schimbă, marea începu să se vînzolească, ridicîndu-se talazuri în toate părțile. Pînă la urmă însă, cu ajutorul vîslelor, mateloții izbutiră să ajungă la țarm. Însă nici în jurul acestui oraș nu exista vreun liman ferit de primejdii, și nici la intrarea portului nu puteau ancora atît din pricina mării înfuriate, cît și pentru că noaptea sta să cadă. Și atunci au navigat mai departe, îndreptîndu-se către portul Pheonicus⁵⁸, făcînd un ocol în jurul zidurilor care se găsea la mai puțin de 2 000 de pași de acolo, și care a oferit siguranță vaselor împotriva vitregiei mării. Numai că deasupra portului se ridicau amenințătoare niște stînci înalte, pe care cu repeziciune le-au și ocupat locuitorii orașului, luînd cu ei și ostași de-ai regelui, pe care îi aveau în garnizoană. Cu toate că locurile erau neprielnice și grele pentru debarcare, Livius trimise împo-

triva acestora trupele auxiliare de issaei, precum și un pîlc de tineri ușor înarmați din Smyrna. Aceștia au reușit să țină piept potrivnicului, cîtă vreme desfășurau numai ușoare lupte de hărțuială, fiind atacați numai cu lănci, și la început și de puțini dușmani, fără să fie lupte în toată regula; însă, după ce au început să se scurgă din oraș trupe din ce în ce mai numeroase și toată mulțimea se revărsa puhoi, Livius a fost cuprins de teamă ca nu cumva forțele auxiliare aliate să fie înconjurate și să nu fie puse în primejdie dinspre uscat înseși vasele. De aceea el își vîrî în luptă nu numai ostașii, ci și aliații din flotă și mulțimea vîslașilor înarmați fiecare cu ce avea la îndemînă. Dar și atunci bătălia a fost fără sorti de izbîndă, căci au căzut nu numai vreo cîțiva ostași, ci însuși C. Apustius și-a pierdut viața în învîlmășeală. Totuși, în cele din urmă, lycienii au fost puși pe fugă și alungați pînă în oraș, și romanii, după cîștigarea unei biruințe sîngeroase s-au întors la nave. De acolo s-a pornit către golful Telmessicus⁵⁹, care dintr-o latură scâldea Caria, dintr-alta Lycia. Renunțînd la planul de a încerca mai departe cucerirea Patarei, Livius îi lăsă pe rhodieni să plece la vetrele lor, iar el navigă de-a lungul Asiei către Grecia, pentru ca, după întîlnirea cu Scipionii, care se găseau atunci în vecinătatea Thessaliei, să treacă apoi în Italia.

XVII Aemilius, după ce a aflat că s-a renunțat la campania din Lycia și că Livius a plecat spre Italia și cum el însuși se întorsese de la Ephes la Samos, alungat de o furtună, zădărniciindu-i-se orice plan, socoti rușinos faptul că încercarea de a cuceri Patara fusese zadarnică; de aceea se hotărî să plece cu întreaga flotă și să atace acest oraș cu cea mai mare strășnicie. Plutînd în vecinătatea coastelor Miletului și pe lîngă țărmul aliaților, ajungînd în golful Bargylicticus⁶⁰, romanii debarcară lîngă Iassus. Acest oraș era ocupat de o garnizoană a regelui Antiochus. Romanii pustiiră ținutul din jur, făcînd un cumplit prăpăd. Trimițînd apoi oameni care să ispitească prin întrevederi simțămintele căpeteniilor și dregătorilor, cînd aceștia au răspuns că ei n-au nici o putere, Aemilius porni să împresoare orașul. În tabăra romană însă se aflau și surghiuniți din orașul Iassus. Aceștia veniră în

număr mare și-i rugară stăruitor pe rhodieni să nu lase să fie dat pierzării fără vreo vină orașul lor, învecinat cu ei și înrudit cu ei; pricina surghiunului lor e tocmai credința față de romani; locuitorii care au rămas mai departe în oraș sînt supuși acelorași prigoane din partea oamenilor regelui, din pricina căruia au fost alungați ei din Iassus. Toți locuitorii din Iassus nutresc un singur gînd: să scape de robia regelui Antiochus. Rhodienii au fost mișcați de rugile lor și au atras de partea lor chiar pe regele Eumenes, fie aducîndu-le aminte romanilor neajunsurile lor, fie deplîngînd căderea acestui oraș; fiindu-le milă de locuitorii asupriți de garnizoana regelui, ei i-au înduplecat pe romani să ridice împresurarea.

Plecînd de acolo, după ce fuseseră pacificate celelalte noroade, pe cînd navigau de-a lungul țărmurilor Asiei, ajunseră la Loryma⁶¹ — acesta e un port situat în fața insulei Rhodos. Acolo se iscară discuții tainice, mai întîi între tribunii militari⁶², apoi vorbele ajunseră chiar la urechile lui Aemilius care era învinuit că flota este îndepărtată de Ephes, adică de locul războiului pe care trebuia să-l ducă el, lăsînd pe dușmani liberi fără teamă de pedeapsă, să încerce orice împotriva atîtor orașe aliaste din apropierea lor. Aceste vorbe l-au zdruncinat pe Aemilius. A chemat pe rhodieni, și i-a întrebat dacă întreaga lor flotă poate staționa în portul Patara; — răspunsul a fost că nu poate; de aceea Aemilius găsi nimerit prilejul de a renunța la această campanie, și se înapoie cu flota la Samos.

XVIII În aceeași vreme⁶³, Seleucus, fiul lui Antiochus, după ce și-a ținut pe toată durata iernii oastea în Aeolida, fie dînd ajutoare aliaților, fie pustiindu-le ținuturile celor pe care nu-i putuse atrage în alianță, hotărî să treacă hotarele regatului lui Eumenes, cită vreme acesta, împreună cu romanii și rhodienii, lupta departe de țara lui, pe țărmul Lyciei. Mai întîi porni războiul contra Elaeii, apoi, renunțînd la asediul orașului, devastă cu vrăjmășie ținutul și-și conduse oastea către Pergam în scop de a împresura capitala și bastionul acestui regat. Attalus⁶⁴, lăsînd la început pîlcuri de ostași de pază în fața orașului în loc să-l înfrunte cu tot dinadinsul pe potrivnic, ducea

mai mult lupte de hărțuială împotriva lui, prin ciocniri și incursiuni cu cavaleria și cu trupele de armament ușor. În cele din urmă, deoarece Attalus, dându-și seama că prin ciocniri fără însemnătate nu e în măsură să țină piept forțelor dușmanului în vreo pricină, se retrase la adăpostul zidurilor cetății, care începu să fie împresurată.

Cam în aceeași vreme pornise Antiochus din Apamea și își întocmi tabăra mai întâi la Sardea, apoi nu departe de tabăra lui Seleucus, lângă izvoarele riului Caicus⁶⁵, avînd cu sine o uriașă oștire alcătuită din felurite neamuri. Cea mai mare groază o stîrneau cei 4 000 de galli angajați ca mercenari. Antiochus îi trimise pe acești galli, alăturîndu-le cîteva pîlcuri de ostași de-ai săi, ca să pustiască în lung și în lat ținutul Pergamului. După ce această veste a fost adusă la Samos, Eumenes, chemat de războiul dezlănțuit împotriva patriei sale, se îndreptă mai întâi cu flota către Elaea; apoi, de acolo, cînd au fost gata de plecare cavaleria și trupele de pedestrași ușor înarmați, bizuindu-se pe sprijinul lor, înainte să facă vreo mișcare, și să prindă de veste dușmanul, se îndreptă spre Pergam. Aici începură să se dea ciocniri ușoare prin ieșiri din oraș; de bună seamă, Eumenes șovăia să dea bătălia hotărîtoare. După cîteva zile, flota romană și rhodiană, porniră din Samos către Elaea, ca să-i dea ajutor regelui Eumenes. După ce s-a dat de știre lui Antiochus că aliații și-au debarcat trupele la Elaea și că atîtea flote s-au adunat într-un singur port, și cînd tot atunci s-a auzit că consulul se află în Macedonia și că-și pregătește cele trebuincioase pentru trecerea Hellespontului, încredințat că a venit vremea să trateze pacea, înainte de a se dezlănțui prăpădul războiului și pe mare și pe uscat, Antiochus ocupă o măgură oarecare în fața Elaeii, lăsînd acolo toate trupele de pedestrași împreună cu cavaleria — căci acolo erau și 6 000 de călăreți — și coborînd către șes pînă în preajma orașului Elaea trimise crainici la Aemilius ca să-i spună că vrea să trateze problema păcii.

XIX Aemilius, după ce îl chemă și pe Eumenes de la Pergam și acesta sosi, ținu consiliul de război la care luară parte și rhodienii. Aceștia din urmă nu priveau cu

nepăsare pacea, în schimb, Eumenes declară⁶⁶ că „nu e cinstit să se vorbească despre pace în asemenea împrejurări, și nici nu se poate pune capăt războiului, căci ce fel de condiții de pace vom primi noi cîtă vreme ne găsim închiși între ziduri și stăm împresurați? Sau de cine va fi încuviințată această pace, dacă o vom încheia fără prezența consulului, sau a senatului și fără porunca poporului roman? Aemilius, te întreb, după ce vei încheia această pace, dacă ai de gînd să te înapoiezi numaidecît în Italia îți vei lua de aici flota și armata? Sau ai de gînd să aștepti ce va dispune consulul în această privință, ce va hotărî senatul, sau ce va porunci poporul? Prin urmare, se cuvine ca să rămii în Asia, pentru ca iarăși să se întoarcă trupele în tabăra de iarnă, renunțîndu-se la război, ca să se ospăteze din aprovizionarea pusă la îndemîină de aliați; apoi dacă aceia care au avut puterea în mîină astfel au găsit cu cale, să pornim cu toate forțele la un nou război, pe care vom fi în măsură să-l încheiem, cu vremea zeilor, înainte de venirea iernii, dacă nu ne va slăbi avîntul, tărăgănînd mereu lucrurile“. S-a impus această părere dîndu-se răspunsul lui Antiochus că nu se poate vorbi de tratative de pace pînă la sosirea consulului. Antiochus, după ce zadarnic încercă să încheie pace, pustii mai întii ținutul elaeților, apoi al Pergamului, și lăsîndu-l acolo pe fiul său, Seleucus, se îndreptă, făcînd un cumplit prăpăd cu prilejul marșului către Adramytteum, un ținut mănos care se mai cheamă și cîmpia Thebei, pomenită în epopeea lui Homer. Acolo, mai mult ca în orice regiune din Asia, ostașii regelui Antiochus s-au înfruptat din uriașe prăzi.

Și Aemilius și Eumenes au sosit la Adramytteum⁶⁷ împreună cu flotele lor, ca să apere acest oraș.

XX Întîmplător. în cursul aceluiași zile au venit la Elaea 1 000 de pedestrași și 100 de călăreți din Achaia, în fruntea tuturor acestora fiind Diophanes. După debarcarea acestora de pe vase, oamenii trimiși de Attalus îi călăuziră în timpul nopții la Pergam.

Toți erau leaturi vechi și ostași căliți în războaie, și însuși comandantul lor era un ucenic al lui Philopoemen, cea mai strălucită căpetenie a tuturor grecilor din acea

vreme. Acesta a făcut un popas de două zile pentru odihna oamenilor și a cailor, și pentru a face o recunoaștere a posturilor vrăjmașe, în ce condiții și în ce momente vin și se retrag. Aproape de poalele măgurii pe care e așezat orașul, se găseau și trupele regelui Antiochus. În felul acesta ele pustiau întregul ținut din spatele lor, după plac, deoarece din oraș nu intervenea nimeni împotriva acestor posturi, ca să-i împrăstie măcar de departe cu lănci și săgeți. După ce s-au închis între ziduri din pricina fricii, trupele regelui îi priveau cu dispreț pe împresurați, și începură să fie delăsători. O mare parte dintre ei își țineau caii deșeuati și fără frâu. Numai puțini oameni lăsaseră cu arme de strajă; ceilalți se împrăstiaseră pretutindeni pe tot întinsul cîmpiei; o parte dintre ei se desfătau în petreceri tinerești, altă parte se ospătau tolăniți la umbra pomilor, unii chiar dormind de-a binelea.

Diophanes, avînd sub ochi această priveliște văzută din înălțimea orașului Pergam, dădu poruncă ostașilor săi să ia armele și să fie gata la ordinele sale. El însuși se duse la Attalus, căruia îi spuse că plănuiește să atace posturile dușmane. Anevoie îi încuviință Attalus acest plan, ca unul care-și da seama că Diophanes avea să dea piept cu 100 de călăreți împotriva a 600 și cu 1 000 de pedestrași împotriva a 4 000 de vrăjmași. Diophanes, ieșind pe poartă, își așteptă oamenii nu departe de posturile vrăjmașe, pîndind prilejul. Cei care se găseau în Pergam aveau convingerea că fapta acheilor e mai degrabă o nebunie, decît un act de îndrăzneală; dușmanii cînd au pornit spre ei au văzut că aceia nu fac nici un fel de mișcare, atunci nici ei nu ieșiră cîtuși de puțin din delăsarea lor obișnuită, bătîndu-și pe deasupra și joc de numărul mic al acelor. Diophanes o bucată de vreme și-a liniștit oamenii pe care îi adusese acolo ca la un spectacol. Cînd a văzut că dușmanii din nou s-au răzlețit de unitatea lor, porunci ca pedestrașii să-l urmeze cu cea mai mare iuțeală cu putință. Diophanes, în fruntea escadronului său de călăreți, lăsă frîiele cailor de tot sloboade, și scoțînd totodată strigăte și călăreți și de către pedestrași, porni pe neașteptate în iureș asupra posturilor vrăjmașe. Nu numai oamenii s-au înspăimîntat, ci și oaii,

care, rupîndu-și ștreangurile, au stîrnit panică și învîlmășeală în rîndurile lor. Prea puțini cai nu s-au speriat, dar și acestora cu anevoință li s-au putut pune șeile și frîiele și au putut fi încălecați, deoarece acheii față de numărul lor, stîrniseră o groază cu mult mai mare. Apoi intrară în acțiune și pedestrașii achei, veniți în formație ordonată și pregătiți anume, care îi atacară pe dușmanii răsfirați din nepăsare și aproape pe jumătate adormiți. Pretutindeni potrivnicul a fost măcelărit, ori fugărit pe cîmpuri. Diophanes i-a urmărit, cîtă vreme n-au fost amenințați de vreo primejdie, pe dușmanii răzlețiți, spre marea cinste a neamului acheilor (căci de pe zidurile Pergamului priviseră lupta nu numai bărbații, ci chiar și femeile). După această ispravă, Diophanes se înapoia în oraș.

XXI În ziua următoare, posturile trupelor regești alcătuite și rînduite mai temeinic, își așezară tabăra la o depărtare mai mare de 500 de pași de oraș. La rîndu-le și acheii înaintară cam în aceeași vreme pînă în același loc. Mai multe ceasuri în șir amîndouă taberele au stat în așteptare, întocmai ca în vederea unui viitor atac. Cînd însă, nu mult timp după căderea amurgului, veni vremea de a se întoarce în tabără, trupele regelui, strîngîndu-și flamurile, începură să se încoloneze cu trupele rînduite mai mult pentru a porni în marș decît pentru luptă. Diophanes a stat liniștit cîtă vreme trupele dușmane erau în văzul său, apoi s-a năpustit asupra ariergărzii potrivnice în același loc unde atacase în ajun, pricinuindu-i atîta spaimă și învîlmășeală, încît, în vreme ce spatele trupelor dușmane era hărțuit, nici unul dintre ei n-a mai rămas locului pentru a da piept cu acheii. Intrați în panică și abia păstrîndu-și ordinea formațiilor, vrăjmașii au fost fugăriți pînă în tabără. Această cutezanță a acheilor l-a silit pe Seleucus să-și strămute tabăra din ținutul Pergamului.

Cînd Antiochus auzi că au sosit romanii în vederea apărării orașului Adramytteum, a renunțat la atacul acestuia, pustiindu-i în schimb ogoarele. Apoi cuceri colonia mitylinenilor, Peraea⁶⁸. Orașele Cotton⁶⁹, Corylenus⁷⁰, Aphrodisias⁷¹ și Crinne⁷² au fost cucerite de el la cel

dintii asalt. De acolo regele se întoarce la Sardes, trecînd prin Tyatira.

Seleucus rămînînd pe coasta mării, în unele populații vîra groaza, altora le oferea ocrotire.

Flota romană împreună cu regele Eumenes și cu rhodienii s-au înapoiat mai întîi la Mitylene, apoi la Elaea, de unde plecaseră. De acolo, îndreptîndu-se către Phocaea, și anume spre insula ce poartă numele de Bacchium⁷³ (prin așezarea ei domină orașul Phocaea), cu toate că înainte romanii se stăpîniseră de la jefuirea templelor și statuilor — într-adevăr această insulă era neasemuit de împodobită în această privință — de astă dată au pusliit-o complet, după care trecură la asaltul orașului. După ce și-au împărțit sectoarele de atac pe unități, deoarece își dădeau seama că orașul nu va putea fi cucerit fără lucrări de împresurare, mașini de război și scări cînd trupele lui Antiochus, alcătuite din 3 000 de luptători au intrat în oraș, numaidecît flota a renunțat la împresurare, înapoindu-se în insulă, fără să mai facă altceva decît să devasteze ținutul dușmanului, din împrejurimile orașului.

XXII S-a hotărît⁷⁴ apoi ca Eumenes să fie lăsat să plece de acolo în patria lui, pentru a face pregătirile necesare în vederea trecerii Hellespontului, în Asia, de către consul și armata lui, iar flota romană și cea rhodiană să se întoarcă la Samos, și să staționeze acolo pentru a zădărnici orice mișcare a lui Polyxenidas din Ephes, Eumenes s-a înapoiat la Elaea, iar romanii și rhodienii la Samos. Acolo s-a stins din viață Marcus Aemilius, fratele praetorului. După ce a fost înmormîntat cu pompă la Rhodos, 13 vase din flota sa, o quinqueremă din Cos și alta din Cnidia au pornit spre Rhodos pentru a lupta acolo împotriva flotei despre care mergeau zvonurile că vine din Syria. Cu două zile înainte de a sosi Eudamus cu flota sa din Samos, 13 vase rhodiene, avînd în frunte pe Pamphilis, au fost trimise împotriva aceleiași flote syriene; acestora li s-au alăturat și alte patru vase însărcinate cu apărarea Cariei; această flotă a scăpat de împresurare, Daedala⁷⁵ și alte cîteva fortărețe din Peraea pe care le ținea asediate trupele regelui Antiochus.

S-a hotărît ca Eudamus să pornească numaidecît. Au mai fost alăturate flotei pe care o avea cu sine și alte șase nave fără punți. Plecînd, cu cea mai mare repeziune cu putință, Eudamus ajunsese din urmă vasele care porniseră mai înainte la portul numit Megistes⁷⁶. De acolo, după ce au sosit într-un singur convoi la Phaselis⁷⁷, s-a găsit cu cale că cel mai bine e să aștepte aici dușmanul.

XXIII Phaselis se află la hotarul dintre Lycia și Pamphylia și se întinde mult în mare ca un promontoriu; este cel dintîi uscat ce se zărește de cei care plutesc din Cilicia către Rhodos și dă puțința să se observe din depărtare navele; mai cu seamă din această pricină a fost ales acum acest loc ca să poată sta în calea flotei vrăjmașilor. Însă nu au avut în vedere și clima locului care era primejdioasă și anotimpul neprielnic — căci era pe la mijlocul verii — pe lângă acestea, din pricina miasmelor, cu care nu erau obișnuiți, au năpădit molimele asupra tuturor, dar mai cu seamă asupra vîslașilor. De teama acestui flagel, flota a plecat de acolo și, navigînd pe lângă golful Pamphilia⁷⁸, a acostat la gurile rîului Eurymedon; aici au aflat de la aspendieni că vrăjmașul se găsește în preajma Sidei. Flota regelui Antiochus navigase cu multă întîrziere din pricina vînturilor etesiene⁷⁹, care bătuseră tocmai cînd trebuia să sufle zefirul. Rhodienii aveau 32 de quadrireme și patru trireme: flota regelui Antiochus era alcătuită din 37 de nave de un tonaj mult mai mare — în rîndul cărora avea trei heptere și patru hexere. În afară de aceasta mai aveau și 10 trireme. Și aceștia au aflat dintr-un post de observație că potrivnicul e pe aproape. Amîndouă flotele au ridicat ancora din port a doua zi, în zori, ca și cum ar fi plănuit să dezlănțuie bătălia în acea zi; și după ce rhodienii trecură de promontoriul de la Sida, care intră mult în mare, numai-decît au și fost zăriți de dușmani, și la rîndul lor și ei îi văzură. Aripa stîngă a frontului oastei regești, care era rînduită cu fața spre mare, o comanda Hannibal, pe cea dreaptă Apollonius, unul dintre curtenii regelui. Navele se și rînduiseră în formație de luptă. Rhodienii navigau într-un lung convoi. În frunte se găsea vasul comandant al lui Eudamus. Convoitul îl încheie Chariclitus;

Pamphilidas comanda centrul flotei. Când Eudamus observă flota dușmanului rînduită în formație de luptă și gata de încăierare, se depărtă în larg și el, și de acolo porunci vaselor care îl urmau să-și rînduiască formația de atac, dar să-și păstreze ordinea. Această manevră a pricinuit la început oarecare învâlmășeală. Căci Eudamus n-apucase să se depărteze prea mult în larg, pentru ca în felul acesta convoiul vaselor să se poată desfășura și în partea dinspre țărm; din pricina pripei lui prea mari, se și găsi în fața lui Hannibal numai cu cinci nave; aliații nu-l urmau deoarece primiseră ordin să alcătuiască linia de luptă; apoi pentru vasele din coada convoiului nu rămăsese destul spațiu către țărm; și în vreme ce acestea se vînzoleau încă, la aripa dreaptă lupta cu Hannibal se și încheiase.

XXIV Numai că într-o clipă strășnicia vaselor și tactica navală a rhodienilor au făcut să dispară orice teamă. Căci și vasele din capul convoiului, manevrate cu iuțeală în larg, au lăsat spațiul liber către țărm tuturor navelor care veneau după ele, și ori de cîte ori izbea cu ciocul vreun vas dușman sau îi strica prora, sau îi smulgea vîselele — sau cînd avea calea slobodă printre două vase —, trecînd cu repeziciune printre ele, se repezea asupra pupcii uneia. Cumplită a fost spaima vrăjmașului, mai ales cînd o hepteră regească, atacată de un vas rhodian cu mult mai mic, a fost scufundată dintr-o singură lovitură. De aceea, fără doar și poate, aripa dreaptă a potrivnicului înclina spre fugă. În largul mării însă, Eudamus era cît se poate de strîmtorat de marele număr al vaselor lui Hannibal, deși în toate celelalte privințe era cu mult mai presus de potrivnic. Și poate că Eudamus ar fi fost înconjurat de navele dușmanului dacă nu s-ar fi grăbit să-i dea ajutor toate vasele care izbîndiseră la aripa dreaptă, atunci cînd a fost dat de pe nava praetoriană semnalul, să se adune la un loc flota, cum se obișnuiește atunci cînd aceasta e împrăștiată. Atunci și Hannibal și vasele care se găseau în jurul lui se aștern pe fugă, dar nici rhodienii nu i-au mai putut urmări din pricina vîslașilor care erau bolnavi în mare parte și istoviți. Rhodienii se întremau în larg, unde se opriseră ca să mănînce, cînd Eudamus,

privind vasele dușmanilor lipsite de vîsle, avariate și remorcate de niște nave fără punți — nu scăpaseră tefere decît vreo 20 — strigă din turnul navei preatoriene: „Ridicați-vă și aruncați-vă ochii asupra acestei priveliști fără seamăn!“ Toți se ridicară și după ce priviră îndelung fuga de-a valma a vîslașilor, strigară aproape toți într-un glas să se pornească în urmărirea lor; chiar vasul lui Eudamus fusese avariat din pricina multor lovituri. El porunci lui Pamphylidas și lui Chariclitus să pornească în urmărirea adversarului, cîtă vreme socot că nu-i pîndește vreo primejdie. Și într-adevăr, i-au urmărit o bună bucată de timp. Hannibal se apropia de uscat, rhodienii însă temîndu-se ca nu cumva să-i țină pe loc pe un țărm dușman, s-au înapoiat la Eudamus, remorcînd cu anevoință pînă la Phaselis o galeră capturată care fusese lovită cu prilejul celei dintîi ciocniri. De acolo s-au întors la Rhodos; nu se arătau atît de bucuroși de biruință, pe cît se învinuiau unii pe alții că nu au scufundat sau capturat întreaga flotă a dușmanului, deși ar fi putut.

Hannibal, înfrînt într-o singură bătălie neprielnică, nu cuteza în acea împrejurare să treacă măcar de-a lungul Lyciei, cu toate că dorea să se unească cît mai curînd cu vechea flotă a regelui Antiochus. Și pentru ca să-i zădărnicească acest plan, rhodienii l-au trimis pe Chariclitus cu 20 vase rostrate la Patara și portul Megistes.

Lui Eudamus i-au dat poruncă să se înapoieze la Samos cu șapte vase, cele mai mari din flota pe care o comandase, pentru că atît cu sfatul, cît și cu trecerea de care se bucura, să-i îndemne pe romani la asediul Patarei.

XXV Mare bucurie⁸⁰ le-a adus romanilor mai întîi ștafeta cu știrea biruinței, și apoi sosirea rhodienilor; era limpede că dacă rhodienii vor scăpa de grija Patarei, vor fi în măsură să asigure navigația pe tot întinsul mării în acea regiune. Dar plecarea lui Antiochus din Sardes i-a oprit pe rhodieni să renunțe la apărarea Ioniei și Aeolidei, de teamă ca nu cumva orașele de pe coasta mării să fie cوتropite de vrăjmași. Rhodienii trimiseră pe Pamphilidas cu patru vase cu punți la flota care staționa în jurul Patarei. Antiochus concentră nu numai garnizoana

cetăților ce se găseau în jurul său, ci trimise la Prusias, regele Bithyniei, și împuterniciți și scrisori, prin care îi aducea mustrări că i-a lăsat pe romani să treacă în Asia. „Romanii vin să pună stăpânire pe toate regatele, astfel încît pe întregul pămînt să nu fie decît o singură împărăție, — aceea a romanilor. Filip și Nabis au fost înfrinți, el este cel de-al treilea care e atacat. După fiecare adversar doborît, vor fi izbiți de romani, rînd pe rînd toți vecinii acestora, întocmai ca pîrjolul care se întinde neînterupt. De la dînsul, romanii vor păși în Bithynia, deoarece Eumenes⁸¹ s-a lăsat pe bunăvoie subjugat robiei“.

Aceste avertizări l-au zdruncinat pe Prusias, însă atît rîndurile scrise de Scipio, cît mai ales scrisoarea fratelui său, Africanus, i-au spulberat asemenea bănuiele. Africanus a stăruit pe lîngă Prusias să caute să cultive prietenia sa, amintindu-i în afară de neînteruptul și neștirbitul obicei al poporului roman și exemplele reprezentanților gînteii sale de a ridica în slavă pe regii popoarelor aliate, acordîndu-le toate onorurile.

„Regișorii care i s-au supus lui, au fost lăsați să troneze ca regi în Hispania. Pe Masinissa el nu l-a repus numai pe tronul părintesc, ci i-a dat și regatul lui Syphax, de către care fusese alungat înainte. Masinissa a ajuns acum nu numai cel mai puternic și fără seamăn rege din Africa, ci e deopotrivă cu oricare din regii globului pămîntesc, atît prin măreție, cît și prin putere. Filip și Nabis, deși vrăjmași și biruiți în războaie de T. Quinctius Flamininus, totuși au fost lăsați pe tron. Chiar lui Filip i s-a înapoiat anul trecut tributul plătit și i-a fost trimis înapoi și feciorul luat ostatic, și pe deasupra a mai primit, cu încuviințarea comandanților romani, și cîteva cetăți dincolo de hotarul Macedoniei. De aceeași cinstire s-ar fi bucurat și Nabis, dacă nu l-ar fi pierdut mai întîi nebunia sa, apoi vicleșugul aetoliienilor“.

Faptul care a întărit cel mai mult sufletul regelui Prusias a fost acela că a venit la el în chip de împuternicit trimis de Roma, C. Livius, care comandase ca praetor flota; acesta i-a arătat cu cît sînt mai sigure nădejtile de biruință dobîndite de romani decît cele ale lui Antiochus, și cu cît va fi mai sfîntă și mai trainică prietenia cu romanii.

XXVI Antiochus⁸², după ce i s-a spulberat nădejdea încheierii unei alianțe cu Prusias, a plecat din Sardea la Ephes, pentru a inspecta flota care fusese alcătuită și pregătită vreme de câteva luni; a făcut aceasta mai mult pentru că își dădea seama că nu va fi în stare să înfrunte cu trupele lui de uscat armata romană și doi comandanți cum erau Scipionii, iar nu pentru că ar fi cîștigat o biruință navală sau că avea mare încredere într-o bătaie navală. În împrejurările de față îi răsărea un licăr de nădejde, deoarece auzise că majoritatea flotei rhodiene se află în jurul Patarei, și că regele Eumenes plecase cu toate vasele sale în întîmpinarea consulului spre Hellespont. Ba chiar căpătase și mai mare curaj, după ce, datorită vicleșugului urzit, se prilejuise distrugerea flotei rhodiene la Samos. Bizuindu-se pe acest plan, îl trimise pe Polyxenidas cu flota pentru a-și încerca cu orice chip norocul în luptă, iar el își conduse trupele la Notium⁸³. Acest oraș al colophonilor, ce domină marea, e așezat la o depărtare de vreo 2 000 de pași de vechiul Colophon. Antiochus vroia să pună stăpînire pe acest oraș, de vreme ce se învecina⁸⁴ atît de mult cu Ephesul, încît nu se putea întîmpla nimic pe mare sau pe uscat care să nu fie sub ochii colophonilor, și prin mijlocirea acestora, să nu fie numaidecît cunoscut de romani, despre care nu se îndoia că, după ce vor afla despre împresurare, își vor pune flota în mișcare pentru a da ajutor acestui oraș aliat. De acest prilej se va folosi Polyxenidas pentru a intra în acțiune. De aceea el purcese la asaltul orașului prin lucrări de asediu, și în acest scop puse de se construirea două linii paralele de împresurare pînă la mare, se apropie de zidurile Colophonului din ambele părți cu vineiele și cu platformele, și cu ajutorul broaștei țestoase și a berbecilor. Locuitorii Colophonului, înspăimîntați de această năpastă, trimiseră împuterniciți la Samos, la L. Aemilius, pentru a-l ruga pe praetor și a-i cere prin mijlocirea lui sprijinul poporului roman. Pe Aemilius îl supăra pe de o parte șederea sa fără nici un rost la Samos atît amar de vreme, iar pe de alta el se gîndea la faptul că zadarnic îl provocase pe Polyxenidas în două rînduri ca să se măsoare cu dînsul în luptă; el socotea nesperios faptul că flota lui Eumenes îl ajută pe consul ca să

treacă legiunile sale în Asia, în vreme ce el e nevoit să stea ținut în loc, pentru a da ajutor colophonilor asediați, fără să știe cum se vor sfârși lucrurile. Și Eudamus, rhodianul, care îl ținuse la Samos nelăsându-l să plece atunci când el dorea să se ducă spre Hellespont, și totodată și cei din jurul lui Aemilius au stăruit pe lângă el spunându-i că „e cu mult mai folositor să-i scape pe aliați de împresurare, ori să biruie încăodată o flotă înfrintă cîndva și să smulgă vrăjmașului întreaga stăpînire a mării, decît să părăsească în voia sorții pe aliați, și să predea lui Antiochus și pe mare și pe uscat Asia, părăsind războiul și plecînd la Hellespont, unde e îndeajuns numai flota lui Eumenes.

XXVII Plecînd din Samos⁸⁵ pentru a căuta alte provizii, deoarece fuseseră în întregime consumate, se pregăteau să treacă la Chios. Acest ținut era hambarul romanilor, deoarece toate vasele încărcate cu provizii trimise din Italia navigau în direcția aceea. Ocolind acest oraș, ajunge în partea cealaltă a insulei, spre miazănoapte, către Chios și Erythrae. Pe cînd se pregătea să treacă, i se aduse la cunoștință praetorului, printr-o scrisoare, că din Italia au sosit mari cantități de cereale și că vremea rea a întîrziat vasele încărcate cu vin. Totodată s-a dat de știre că locuitorii din Teus⁸⁶ au dat provizii din belșug flotei lui Antiochus și că i-au făgăduit și 5 000 de vase cu vin. Atunci Eudamus își abătu deodată flota din drumul ei, îndreptîndu-se către Teus, fie ca să pună mîna pe proviziile pregătite pentru potrivnicii săi, pe care teienii aveau să i le dea de bunăvoie, fie să-i trateze ca pe vrăjmași. După ce flota își îndreptă prorele către uscat, cam 15 vase dușmane apărură pe lângă Myonnesus⁸⁷ pe care praetorul, încredințat la început că fac parte din flota regelui, hotărî să le urmărească. Apoi însă și-a dat seama că erau niște nave repezi și niște bărci de ale piraților. Aceștia, după ce au jefuit coastele mării, pe cînd se întorceau încărcăți cu tot felul de prăzi, văzînd din larg flota aliată, s-au așternut pe fugă. Cu vasele lor iuți, anume construite pentru asemenea scopuri, pirații au navigat mai repede, și în afară de aceasta erau și mai aproape de țarm. De aceea, înainte de a se apropia flota

aliată de ei, pirații și-au găsit refugiul la Myonnesus, unde praetorul le urmări vasele fără să cunoască pozițiile, încredințat că va fi în măsură să le scoată din port. Capul Myonnesus se găsește între Teus și Samos. El se înfățișează ca un deal, cu un vîrf ascuțit și la poale avînd baza destul de largă; dinspre continent duc într-acolo niște poteci înguste, pe cînd dinspre mare îl închid niște stînci roase de valuri, așa fel încît în unele locuri aceste stînci se înalță din mare mai sus decît vasele care staționează în rada portului. Flota aliată nu s-a încumetat să se apropie de stînci, pentru ca nu cunva, din pricina lăncilor aruncate, să fie sub loviturile piraților care ședeau deasupra stîncilor. În cele din urmă, la căderea amurgului, după ce au renunțat la această încercare zadarnică, a doua zi s-au apropiat de Teus și au ancorat în portul numit de ei Geraesticus, care se află în spatele orașului; apoi praetorul își trimise trupele să facă prădăciuni în ținutul din împrejurimile orașului.

XXVIII Locuitorii din Teus, deoarece devastările se produceau sub ochii lor, trimiseră la romani solii de pace cu vîluri de lînă pe cap și cu ramuri de măsline. În vreme ce aceștia îi dezvinovățiră pe cetățenii lor de orice acțiune și orice vorbă vrăjmașă față de romani, praetorul îi acuză că ei au ajutat flota dușmanilor, dîndu-le tot felul de provizii, aducîndu-le aminte și de cantitatea de vin pe care o făgăduiseră lui Polyxenidas; le declară însă că „dacă vor da și flotei romane aceleași cantități, el va chema înapoi ostașii duși după prădăciuni, dacă nu, atunci va trata pe locuitorii din Teus ca pe dușmani“. Cînd solii lor s-au înapoiat cu acest răspuns atît de groaznic, norodul a fost chemat de mai marii lor la adunare, ca să chibzuiască ce e de făcut. Din întîmplare, în aceeași zi, Polixenidas, plecînd cu flota regelui din Colophon, a aflat că romanii au plecat din Samos, și că, după ce au urmărit pe pirați pînă la Myonnesus, pradă acum ținutul Teus și că vasele romane staționează în port; atunci el aruncă ancorele flotei sale în fața promontoriului Myonnesus, într-un port al insulei, ferit de vedere, căreia marinarii îi dăduseră numele de Macris. De-acolo, făcînd recunoașteri apropiate ca să-și dea seama ce face dușmanul,

la început nutrea mari nădejdi că așa cum a izbîndit asupra flotei rhodienilor la Samos, cînd o înconjurase la intrarea îngustă a portului, la fel va izbuti să învingă și flota romană. Într-adevăr, natura celui port se asemuia cu a celui alt. Din pricină că promontoriile înaintază deopotrivă în mare și se apropie atît de mult unul de altul ele închid astfel portul, încît cu anevoință pot ieși de acolo două vase în același timp. Polyxenidas plănuia să ocupe gurile portului în timpul nopții și în vreme ce 10 vase urmau să staționeze lîngă promontorii, avînd misiunea de a ataca din ambele aripi flancurile vaselor care ieșeau din port, avea să-și debarce trupele de pe restul flotei pe țarm, cum procedase și la Panhormus, pentru a tăbări asupra potrivnicului și dinspre mare și dinspre uscat.

Într-adevăr, acest plan i-ar fi izbutit de minune dacă, după ce teienii au făgăduit că vor îndeplini poruncile praetorului, romanii n-ar fi găsit cu cale că e potrivit să treacă flota și să încerce proviziile din portul din fața orașului. Se spune că și Eudamus i-ar fi dezvăluit praetorului neajunsurile celui alt port atunci cînd, întîmplător, două vase și-au frînt vislele la intrarea atît de îngustă a portului. Între alte temeieri și acesta a fost unul care l-a împins pe praetor să-și ia de acolo flota cît și faptul că îl pîndeau primejdii și dinspre uscat, deoarece Antiochus își rînduise tabăra nu departe de acolo.

XXIX După ce flota a intrat în portul orașului, nedîndu-și seama de întreaga situație, ostașii și mateloții au debarcat pentru a împărți proviziile, și mai ales vinul de pe vase, cînd, din întîmplare, cam pe la amiază, un țaran oarecare adus în fața praetorului îi dă de știre că „de două zile o altă flotă staționează lîngă insula Macris, și că cu puțină vreme mai înainte au fost văzute cîteva vase, ca și cum ar fi fost gata a se pune în mișcare”. Praetorul, îngrijorat de această situație neprevăzută, porunci trîmbișașilor să sune goarna, pentru ca ostașii care se răsîndiseră pe țarm să se întoarcă; apoi îi trimise pe tribunii militari în oraș, pentru a aduna oștenii și marinarii pe vase. Începu atunci o vînzoleală, de parcă ar fi fost vorba de un pîrjol neașteptat, sau de cuce-

rirea oraşului; în vreme ce unii alergau prin oraş pentru a-şi chema înapoi tovarăşii de arme, alţii se îndreptau spre nave, venind în goană din oraş. Din pricina strigătelor nesigure şi de tot felul, care astupau cu larma lor însuşi glasul trâmbiţelor, la început s-au cam învălmăşit ordinele date, în cele din urmă însă toată lumea s-a îmbarcat cu repeziciune pe vase. Din pricina învălmăşelii cu anevoinţă şi-a putut recunoaşte fiecare vasul său şi s-a putut duce la el; s-ar fi stîrnit mare panică, pîndindu-i primejdiile şi pe mare şi pe uscat, dacă Aemilius, după ce căpitanii de vase şi-au luat fiecare nava în primire, n-ar fi ieşit cel dintîi cu vasul praetorian din port, în larg, dacă n-ar fi rînduit fiecare vas cum sosea, în formaţie de luptă, şi dacă Eudamus n-ar fi continuat să stea în preajma ţarmului cu flota rhodiană pentru ca toată lumea să se îmbarce în ordine, şi pentru ca fiecare vas să iasă în larg îndată ce era gata. În chipul acesta vasele s-au desfăşurat în ordine, întocmindu-se prima linie de bătaie sub ochii praetorului, iar ariergarda fiind încheiată de rhodieni. După ce flota s-a rînduit pentru atac, a ieşit în larg, ca şi cum ar fi observat vasele regelui. Vasele aliaţilor se găseau între Myonnesus şi promontoriul Corycus, cînd l-au zărit pe vrăjmaş. Flota lui Antiochus sosind într-un lung convoi cu vasele rînduite pe două şiruri, şi-a desfăşurat frontul către aripa stîngă, aşa fel încît să poată învălui şi înconjura aripa dreaptă a romanilor. Cînd Eudamus care încheia convoiul văzu aceasta, dîndu-şi seama că romanii nu sînt în măsură să întocmească un front egal, şi prin urmare, aripa lor dreaptă e în primejdie să fie întoarsă, porni cu mare iuţeală cu vasele sale; într-adevăr, navele rhodienilor erau cele mai repezi din întreaga flotă; el a făcut ca aripa dreaptă romană să fie deopotrivă de tare cu acea a duşmanului; apoi îşi îndreptă vasul asupra navei-comandant pe care se găsea Polyxenidas.

XXX Bătălia era pornită în toate părţile, cu toate forţele navale şi în acelaşi timp. La romani luptau 80 de vase, dintre care 22 erau ale rhodienilor. Flota duşmanului număra 89 de nave. Din vasele cu tonaj mai mare ei aveau trei hexere şi două heptere. Prin trăinicia vaselor

și prin vetejia lor, ostașii romani întreceau cu mult trupele flotei regești; rhodienii, în schimb, erau mai presus de toți și prin arta manevrării vaselor, și prin destoinicia vîslașilor.

Ceea ce a stîrnit cea mai mare groază în rîndurile vrăjmașilor a fost faptul că vasele rhodiene purtau înaintea lor focuri și după cum acesta a fost singurul mijloc care adusese salvarea rhodienilor înconjurați de potrivnic la Panhormus, la fel și în aceste împrejurări a contribuit la biruință în cel mai înalt grad. Căci de teama focului vrăjmașului, navele regești se fereau să nu se ciocnească cu prorele și le cîrmeau în lături, dar nici ele nu puteau la rîndu-le lovi pe dușman cu ciocul; ba, cîrmind într-o parte, ele se expuneau loviturilor date în coastă; și dacă totuși vreo navă dușmană se avînta spre vasele rhodienilor, aceasta era cuprinsă de flăcările aruncate, și dușmanii erau mai îngroziți de foc, decît de luptă. Totuși ca de obicei, ceea ce a precumpănit mai mult ca orice în această bătălie navală a fost vitejia ostașilor. Căci romanii, după ce au străpuns centrul frontului dușman, învăluind pe la spate flota regelui, s-au năpustit asupra vaselor dușmane care se încăieraseră cu rhodienii, și în foarte scurt timp și navele din centrul frontului lui Antiochus și vasele dușmane înconjurate la flancul stîng, au fost scufundate. Flancul drept al vrăjmașilor, deși nu suferise pierderi, era înspăimîntat mai mult de înfrîngerea tovarășilor lor decît de primejdiile lui. Dar cînd aceștia văzură că celelalte vase au fost înconjurate și că nava comandant a lui Polyxenidas, părăsindu-și tovarășii de luptă, își înalță și ea deodată pînzele (tocmai atunci începuse să bată un vînt prielnic cu direcția către Ephes), atunci și restul flotei se așternu pe fugă, după ce pierdu în acea bătălie 42⁸⁸ de vase, dintre care 13 căzură în mîna potrivnicului; celorlalte li se dădură foc sau fură scufundate. Două nave romane au fost avariate, alte vreo cîteva și un vas rhodian capturat, datorită unei întîmplări vrednice de pomenit, căci, după ce izbise cu ciocul o navă sidoniană, ancora acesteia, din pricina loviturii, se desprinse de pe vas, și cu dintele încîrligat aruncat înainte ca o gheară de fier, se înfipse în prora celeilalte; în vreme ce în toiul învălmășelii se străduiau să o smulgă

din mâinile vrăjmaşului şi trăgeau odgonul ancorei, acesta se încurcă printre vîsle şi le frînse pe una din laturile vasului. Astfel, nava rhodiană, lipită de nava de care se agătase cu prilejul izbiturii, a fost capturată de duşman.

În felul acesta s-a desfăşurat bătălia navală de la Myonnesus.

XXXI Antiochus⁸⁹, îngrozit de această situaţie, deoarece — luîndu-i-se stăpînirea mării — era încredinţat că nu va fi în stare să-şi apere posesiunile îndepărtate, porunci să fie retrasă garnizoana sa din Lysimachia⁹⁰, ca să nu fie nimicită acolo de romani; însă, cum au dovedit-o în urmă, împrejurările, planul a fost nefericit. Căci nu numai că era uşor să apere Lysimachia împotriva celui dintîi atac roman, dar chiar să îndure greutăţile unei împresurări vreme de o iarnă întreagă şi să facă pe asediaţi să ajungă la cea mai grea strîmtoare din pricina lipsurilor, ca să cîştige timp, şi să caute să obţină pacea, ori de cîte ori se iveşte prilejul. Antiochus lăsă, în urma bătăliei navale, pe seama vrăjmaşului nu numai Lysimachia, ci renunţă şi la împresurarea Colophonului, şi se retrase la Sardes; de acolo trimise împuterniciţi la Cappadocia, la Ariarathes⁹¹, ca să facă rost de ajutoare, precum şi la orice alt norod, de unde putea primi vreun sprijin armat, cu unicul scop de a desfăşura lupta pe uscat.

Regillus Aemilius a pornit — după biruinţa navală — la Ephes, unde, după ce şi-a rînduit flota în faţa portului, l-a făcut pe vrăjmaş să mărturisească că, în sfîrşit, a renunţat la stăpînirea mării, şi de acolo navighează către Chios, unde se mai îndreptase cînd ridicase ancora din Samos, înaintea desfăşurării bătăliei navale. După ce-şi repară acolo vasele avariate în timpul bătăliei, îl trimise pe Aemilius Scaurus cu 30 de vase la Hellespont, pentru a trece armata, şi ordonă rhodienilor să se înapoieze în patrie cu o parte din prăzi şi cu flota împodobită cu trofee navale capturate. Rhodienii au depus tot zelul cînd s-au dus să sprijine trecerea oastei consulului, şi după ce s-au achitat de această însărcinare, în cele din urmă, s-au întors la Rhodos. Flota romană a trecut de la Chios în Phocaea⁹². Acest oraş e aşezat în colţul cel mai îndepărtat al golfului mării şi are o formă

alungită. Zidul oraşului se întinde pe o lungime de 2 500 de paşi; cele două capete ale zidurilor se împreună alcătuind un unghi, căruia locuitorii i-au dat numele de Lamp-tera. În acel loc înălţimea e de 1 200 paşi; de acolo o limbă de uscat, lungă de 1 000 de paşi, înaintează pînă în mare; acolo unde limba de pămînt se leagă de uscat printr-o fişie de pămînt îngustă, se aflau de o parte şi de alta două porturi care sînt cît se poate de adăpostite şi orientate către amîndouă regiunile. Portului cu faţa orientată către miazăzi locuitorii i-au dat numele de Naustathmon⁹³, deoarece primeşte în radă un număr foarte mare de vase. Celălalt port e în apropiere de Lamptera.

XXXII După ce flota romană a pus stăpînire pe aceste două porturi atît de bine adăpostite, înainte de a asalta zidurile cu ajutorul scărilor sau a lucrărilor de împresurare, praetorul a fost de părere să ispitească simţămintele fruntaşilor cetăţii prin trimiterea unor soli. Cînd i-a văzut însă cît sînt de îndărătnici, romanii au atacat oraşul din două locuri în acelaşi timp. O parte din oraş avea puţine locuinţe, în schimb, o bună suprafaţă era ocupată de templele zeilor. Alăturînd un berbec, începu să izbească şi să năruie mai întii zidurile. Apoi, cînd mulţimea locuitorilor se năpusti ca să apere locul, berbecu a fost alăturat şi de cealaltă parte a oraşului: acum, în amîndouă părţile, zidurile au fost năruite. O dată cu prăbuşirea lor, o parte dintre romani porniră în iureş prin golul dărîmăturilor, alţii încearcă cu ajutorul scărilor să sară peste ziduri, însă locuitorii oraşului se împotriviră cu atîta îndîrjire, încît se vedea limpede că ei se bi-zuiau mai mult pe arme şi pe vitejie, decît pe ziduri. De aceea praetorul, ca să nu-şi primejduiască ostaşii, a poruncit să sune retragerea, ca nu cumva să-şi expună ostaşii în faţa unor oameni parcă scoşi din minţi de des-pere şi furie. Curmînd lupta, nici măcar atunci apărătorii cetăţii nu se aşternură pe odihnă, ci toţi din toate păr-ţile alergară să astupe şi să fortifice zidurile dărîmate la pămînt. Tocmai cînd oraşenii erau ocupaţi cu aceste lucrări, se înfăţişă la ei Q. Antonius, trimis de praetor, care, dojenindu-i pentru îndărătnicia lor, le arată că „ro-manii vor avea o mai mare grijă ca să nu se continue

lupta pînă la nimicirea oraşului. Dacă vor să renunţe la această sminteală, le va îngădui să se predea cu aceeaşi condiţie cu care se supuseseră mai înainte lui C. Livius“. Cînd au auzit această propunere au cerut răgaz cinci zile să chibzuiască. Între timp au încercat să vadă dacă nu sînt cumva nădejdi de ajutor din partea lui Antiochus, dar îndată ce împuterniciţii lor trimişi la rege au adus rezultatul că nu pot căpăta nici un sprijin de la el, au deschis porţile cetăţii cu asigurarea că nu vor îndura nici un act de vrăjmăşie din partea romanilor. În vreme ce unităţile romane intrau în oraş, deoarece praetorul declarase că el vrea să-i ierte pe cei ce s-au supus de bunăvoie, au izbucnit strigăte de la toate trupele că „e o împovărătoare ruşine pentru romani ca phocaeenii, care niciodată n-au fost aliaţi credincioşi, ci întotdeauna vrăjmaşi inversunaţi, să-şi bată joc de romani, fără să-şi primească osînda“. Datorită acestor cuvinte grăite, romanii se răspîndesc pretutindeni pentru a jefui oraşul, de parcă praetorul ar fi dat vreun semnal în această privinţă. La început, Aemilius se împotrivi şi-i chemă pe ostaşi înapoi, spunîndu-le: „numai oraşele cucerite sînt prădate, nu şi cele ce s-au supus; în asemenea împrejurări cel care hotăreşte e comandantul, nu ostaşii“. Dar cînd praetorul şi-a dat seama că inversunarea şi lăcomia sînt mai puternice decît ordinele sale, trimiţînd crainici în tot oraşul, porunci ca toţi oamenii liberi să se adune în for, ca să nu li se aducă vreo vătămare. Praetorul şi-a ţinut cuvîntul faţă de toţi care şi-au încredinţat soarta în miinile sale. El le-a înapoiat acestora oraşul şi ogoarele, şi le-a lăsat legile lor, şi pentru că iarna bătea la uşă, alese porturile Phocaeli pentru iernarea flotei.

XXXIII Cam în aceeaşi vreme⁹⁴ i se aduse la cunoştinţă consulului, pe cînd trecea hotarele ţinuturilor aeniilor şi maroniţilor⁹⁵, că flota lui Antiochus a fost biruită la Myonnesus şi Lysimachia a fost părăsită de garnizoana regelui. Faptul acesta a stîrnit o bucurie cu mult mai mare decît biruinţa pe mare; şi după ce romanii au ajuns acolo, au găsit oraşul încărcat cu tot felul de provizii, de parcă fuseseră anume pregătite pentru sosirea armatei romane, deşi ei îşi închipuiseră că aveau să îndure cele

mai grozave lipsuri și sforțări, cu prilejul împresurării acestui oraș.

În Lysimachia oastea romană își întocmi un castru stativ numai pentru câteva zile, pînă să sosească carele cu poveri și bolnavii care fuseseră lăsați pretutindeni prin toate fortărețele Thraciei, istoviți de boli și de calea atît de lungă. După sosirea tuturor, oastea porni din nou la drum⁹⁶, ajungînd la Hellespont prin Chersones⁹⁷. Pentru că acolo se făcuseră toate pregătirile în vederea trecerii, prin grija regelui Eumenes, oastea romană trecu marea fără s-o oprească nimeni, ca prin niște ținuturi prietene; celelalte vase romane ajunseră prin alte locuri la țarm fără vreun neajuns. Într-adevăr, acest fapt a făcut să crească și mai mult curajul romanilor, deoarece își dădeau seama că li s-a dat puțința să treacă acum în Asia, deși fuseseră încredințați că această acțiune se va desfășura printr-o mare bătălie. Apoi oastea romană își rîndui castrul stativ cîtăva vreme la Hellespont, deoarece se întîmplaseră să cadă tocmai acele zile în care scuturile sacre erau purtate în procesiune prin Roma, și cînd era oprit să pornești la drum. Această interdicție religioasă l-a făcut și pe P. Scipio Africanus să se despartă de armata sa, cu atît mai mult cu cît dînsul făcea parte din colegiul preoților sali. Armata a așteptat ca Scipio să o ajungă din urmă.

XXXIV Din întîmplare⁹⁸, în cursul acelor zile a sosit în castrul roman Heraclides din Byzanț, ca împuternicit al lui Antiochus, aducînd propuneri de pace; întîrzierea și pregetul romanilor au dat prilej regelui să nădăjduiască în obținerea păcii, deoarece el crezuse că romanii îndată ce vor pune piciorul în Asia, vor porni către tabăra sa într-un marș nebunesc. Totuși el a hotărît ca trimisul său să se înfățișeze mai întîi lui Scipio Africanus și apoi consulului; așa primise acesta însărcinare din partea lui Antiochus. Regele își pusese cea mai mare nădejde în Africanus datorită faptului că mărinimia sufletească și slava acestuia, care îi făuriseră un foarte mare renume, erau îndeobște cunoscute tuturor noroadelor, de vreme ce fusese biruitor în Hispania și apoi în Africa, precum și mai ales datorită faptului că fiul său se afla prizo-

nier în mîna lui. Istoricii nu prea dau lămuriri precise, ca în foarte multe alte împrejurări, unde, cînd, și cu ce prilej a căzut prizonier fiul lui Scipio. Unii scriu că acesta a fost înconjurat de flota regelui la începutul războiului, pe cînd se îndrepta de la Chalcis la Oreum⁹⁹, alți istorici spun că acesta, după ce efectuase trecerea în Asia, a fost trimis în fruntea unui escadron de călăreți fregellani să facă o recunoaștere înspre tabăra lui Antiochus, și pe cînd vroia să se retragă din calea cavaleriei dușmane care-i ieșise în întîmpinare, în învălmășeala iscată a fost trîntit de pe cal și a fost prins împreună cu alți doi călăreți romani, și în felul acesta a fost adus în fața regelui. Se știe bine numai acest fapt că dacă ar fi dăinuit pacea între romani și Antiochus și dacă regele, în particular, ar fi întreținut legături de ospitalitate cu Scipionii, tînărul fiu¹⁰⁰ al lui Africanus n-ar fi fost tratat cu mai multă bunăvoință și cu mai mare atenție, decît i s-a arătat. Pentru aceste temeieri, după ce solii lui Antiochus au așteptat sosirea¹⁰¹ lui Scipio Africanus, Heraclides s-a înfățișat consulului, cerîndu-i să dea ascultare însărcinărilor sale.

XXXV Într-o numeroasă consfătuire s-a dat ascultare cuvintelor împuternicitului lui Antiochus. Acesta a grăit următoarele: „Măcar că au fost zadarnic trimise înainte multe solii în vederea păcii și dintr-o parte și dintr-alta, este încredințat acum că va dobîndi ceea ce solii dinaintea lui n-au obținut. De bunăseamă, s-au întîmpinat mari greutăți cu prilejul acelor tratative, cînd a fost vorba de Smyrna, de Lampsacus, de Alexandria Troas¹⁰² și de Lysimachia din Europa. Iată însă că Antiochus a cedat de rîndul acesta Lysimachia, ca să nu mai fie învinuit că mai stăpînește ceva în Europa, mai mult, regele e gata să renunțe la stăpînirea altor cetăți care mai sînt în puterea lui și să le predea romanilor pe acelea în privința cărora romanii pretind că au trecut de partea lor. Antiochus va plăti poporului roman jumătatea din cheltuielile făcute pentru acest război“.

Acestea au fost condițiile de pace propuse de Heraclides. În restul cuvîntării el le-a atras atenția romanilor „să se gîndească cît de șubrede sînt lucrurile omenești!

Să fie cumpătați cînd au succese și să nu urgisească pe alții. Să-și statornicească hotarele puterii lor în Europa. Și aceasta e nemăsurat de mare. A fost mai bine pentru romani să încerce pe rînd cetate după cetate, dar va fi greu să le stăpînească pe toate laolaltă. Dar dacă vor să-i mai cotopească lui Antiochus și alte părți din Asia, să se lămurească deslușit aceste pretenții, căci regele pentru pace și înțelegere va îngădui să-i fie înfrîntă cumpătarea sa de către pretențiile romanilor“.

Lui Heraclides i se părea că are mari sorți de izbîndă în dobîndirea păcii: romanilor, dimpotrivă. Căci ei socoteau că e drept să fie plătite toate cheltuielile care se făcuseră pentru război de către regele Antiochus, din vina căruia se aprinsese acest conflict și e nevoie ca Antiochus să-și retragă garnizoanele nu numai din Ionia și Aeloida, ci, așa cum au fost eliberate toate cetățile din Grecia, să fie slobozite la fel toate orașele din Asia; acest tel nu va putea fi înfăptuit decît numai dacă Antiochus renunță la stăpînirea ținuturilor Asiei de dincoace de munții Taurus.

XXXVI Pentru că Heraclides era încredințat că nu va putea obține cîștig de cauză din partea consulului, încercă atunci să-l ademenească în particular pe Scipio, căci așa primise poruncă de la Antiochus; apoi, întîi de toate el îi spuse lui Scipio că regele îi va înapoia fiul fără răscumpărare. Necunoscînd nici firea lui Scipio și nici obiceiurile romanilor, i-a făgăduit o mare cantitate de aur, și, cu excepția doar a titlului de rege, i-a făgăduit chiar participarea alături de Antiochus la stăpînirea întregului său regat, dacă va dobîndi pacea prin mijlocirea lui. La aceasta Scipio îi spuse: „Nu mă mir că nu-i cunoști nici pe toți romanii și nu mă cunoști nici pe mine, la care ai fost trimis, de vreme ce văd că nu-ți dai seama nici de situația aceluia din partea căruia vii. Voi trebuia să ții ocupată mai departe Lysimachia, ca să nu putem intra în Chersones, sau să ne împiedicați la Hellespont, ca să nu trecem în Asia, dacă aveți de gînd să cereți pace, ca unii care erați îngrijorați de sfîrșitul războiului. Însă, îngăduindu-ne să trecem în Asia, după ce ai primit nu numai frîiele, ci și jugul pe grumaz¹⁰³, ce fel de tratative

de la egal la egal mai pretindeți să se întreprindă când ați fost nevoiți să vă închinați în fața puterii noastre? Din toată dărnicia regelui, cel mai de preț prinos îmi va fi înapoierea feciorului meu; pentru celelalte însă rog pe zei ca niciodată soarta mea să nu mă împingă să am nevoie de ele, căci, de bunăseamă, sufletul meu nu va avea nevoie. Pentru acest dar atât de însemnat pentru mine, va simți cât de recunoscător îi voi fi dacă va dori pentru această binefacere adusă mie personal, recunoștința mea personală. În numele statului roman nici nu voi primi ceva de la rege și nici nu-i voi acorda ceva. Sfatul pe care pot să-i dau în clipa de față, este dat din toată inima: du-te și adu-i la cunoștință vorbele mele, să înceteze războiul și să nu refuze nici o condiție de pace!”

Această povață nu l-a zdruncinat cîtuși de puțin pe rege, convins că aruncarea zarului războiului va fi cu mai mulți sorți de izbîndă, de vreme ce i se dictau condiții de pace, întocmai ca unui învins. De aceea, renunțînd să se mai preocupe de pace în clipele de față, se strădui din răsuputeri să pregătească războiul.

XXXVII Consulul, după ce¹⁰⁴ făcu pregătirile pentru realizarea planului, ridică tabăra și se puse în marș¹⁰⁵. El ajunse mai întîi la Dardanum, apoi la Rhoetheum; în amîndouă aceste cetăți locuitorii îi ieșiră în mare număr în întîmpinare. De-acolo el înaintă pînă la Ilium, și așezîndu-și tabăra în cîmpia ce se întindea pînă la poalele zidurilor cetății, intră în cetățuie și aduse jertfe Minervei, ocrotitoare fortăreței. Locuitorii Ilionului, au arătat prin fapte și prin vorbe deosebită cinstire romanilor, spunîndu-le că își trag obîrșia¹⁰⁶ din neamul lor; la rîndu-le, romanii erau bucuroși de această obîrșie. De acolo, oastea romană porni mai departe și după șase popasuri ajunse la izvoarele rîului Caicus.

Regele Eumenes, după ce se străduise la început să-și aducă înapoi flota de la Hellespont în tabăra de iarnă de la Elaea, deoarece nu-i fu cu putință să treacă dincolo de Capul Lecton¹⁰⁷ vreme de cîteva zile din pricina vînturilor potrivnice, debarcînd pe uscat, se îndreptă către castrul roman însoțit de un mic pîlc de ostași, pe calea

cea mai scurtă cu putință, ca să ia și el parte la cele dinții operații.

Din castru Eumenes a fost trimis înapoi către Pergam, pentru a se îngriji de aprovizionare, și după ce predă cantitățile de provizii care îi fuseseră poruncite de consul, se întoarce la aceeași tabără. De acolo, după pregătirea proviziilor pentru un marș de mai multe zile, se plănuise să se pornească împotriva dușmanilor înainte de a-i prinde vitregia iernii.

Tabăra lui Antiochus se găsea în împrejurimile Thyatirei. Când acesta află că P. Scipio Africanus s-a dus în Elaea, fiind bolnav, trimise niște împuterniciți care să-l înapoieze pe fiul lui. Acest act de dărnicie a impresionat nu numai în chip plăcut sufletului părintelui, dar bucuria l-a reînsănătoșit și trupește. În cele din urmă, după ce și-a astîmpărat dorul cu îmbrățișările fiului, Africanus le grăi solilor: „Mergeți înapoi și dați-i de veste lui Antiochus că-i mulțumesc, dar acum nu-i pot aduce alte mulțumiri decât dîndu-i povața să nu-și rînduiască oastea pentru bătaie pînă nu va auzi că m-am înapoiat la tabără”.

Cu toate că armata regelui numărînd 62 000 de pedestrași și mai mult de 12 000 călăreți îi da imbolduri însuflețindu-l la luptă, totuși, Antiochus, mișcat de ținuta unui bărbat atît de strălucit ca Scipio, în care-și pusese toată nădejdea de sprijin pentru cazul unei întorsături a întregii situații, se retrase, și trecînd riul Phrygius¹⁰⁸, își așază tabăra în împrejurimile Magnesiei care se află lingă muntele Sipylus; și în cazul că ar vrea să cîștige timp, pentru ca romanii să nu-i atace întăriturile, săpă un șanț adînc de șase coți¹⁰⁹ și lat de 12, apoi îl înconjură cu un îndoit parapet, iar la baza dinăuntru a șanțului puse de se ridică un zid înzestrat cu turnuri dese, pentru ca de acolo să poată lesne împiedica pe romani să treacă șanțul.

XXXVIII Consulul, socotind că regele¹¹⁰ se află în împrejurimile Thyatirei, mărșalui neînterupt vreme de cinci zile¹¹¹ pînă la cîmpul Hyrcanus¹¹². Când auzi că Antiochus a plecat de-acolo, luîndu-se pe urmele lui, își așază tabăra în jurul rîului Phrygius, la 4 000 de pași de potrivnic. Acolo cam 1 000 de călăreți, majoritatea alcătuită din

gallo-greci (unii erau dahi, precum și alte neamuri, fiind amestecate printre ei și arcași călări), după ce trecură val-vîrtej apa rîului, se năpustiră în iureș asupra posturilor romane. La început ei au stîrnit învîlmășeală în rîndurile romanilor, care nu erau rînduiți pentru luptă; apoi însă, încăierarea creștea văzînd cu ochii, deoarece numărul trupelor romane mereu creștea, fiind ușor pentru ei să-și sprijine luptătorii, căci tabăra era în apropiere; călăreții regelui în schimb simțindu-se istoviți și nemai-putînd să înfrunte un vrăjmaș mai numeros, încearcă să se retragă pe malul rîului; înainte de a intra în apă, vreo cîțiva dintre ei au fost doborîți de romani care-i urmăreau din spate.

După acea întîmplare, vreme de două zile a fost liniște din partea ambelor tabere, nici una nemaitrecînd rîul. A treia zi însă, romanii trecură cu întreaga lor oaste să-și rînduiască castrul cam la 2 500 de pași de potrivnic. Pe cînd romanii erau ocupați cu măsurarea și întărirea castrului, 3 000 de ostași, aleși din rîndurile călăreților și pedestrașilor regelui, au tăbărit asupra lor făcînd o zarvă care stîrnea groaza. Deși la posturile romane erau ceva mai puține trupe, aceștia totuși îi înfruntară de la început, ținînd zdravăn piept dușmanului, fără să cheme în ajutor trupele ocupate cu întărirea castrului, și cu toată creșterea luptei, îl alungară pe potrivnic, după ce îi răpuseră din rîndurile lui 100 de ostași și-i luară prizonieri cam altă sută de oameni. În următoarele patru zile, amîndouă oștirile șezură rînduite în linie de bătaie, fiecare în fața parapetelor taberei sale. În a cincea zi, romanii înaintară pînă în mijlocul cîmpului. Antiochus însă, nu puse de loc în mișcare trupele, astfel încît ariergarda lui se afla la o depărtare mai mică de 1 000 de pași de parapetele taberei sale.

XXXIX Cînd consulul văzu că Antiochus șovăie să dea lupta, convocă a doua zi sfatul, grăind următoarele: „Ce hotărîre trebuie să ia în caz că Antiochus nu vrea să dea piept cu romanii? Iarna bate la ușă. Trupele romane vor fi nevoite sau să petreacă iarna sub corturi sau dacă vor să plece în tabăra de iarnă, trebuie să se amîne războiul pentru la vară“. Nicicînd romanii nu au

privit cu mai mult dispreț pe un potrivnic, ca de astă dată pe Antiochus. Atunci s-a strigat de pretutindeni de către întreaga ostășime să fie duși numaidecît la luptă, pentru ca ostașii romani să-și dovedească avîntul; aceștia, ca și cum n-ar fi trebuit să lupte cu atîtea mii de oameni, ci ar fi fost vorba să fie măcelărit un număr oarecare de vite, erau gata să ia cu asalt tabăra vrăjmașului, trecînd peste parapete dacă potrivnicul nu vrea să iasă la luptă.

Domitius¹¹³ a fost trimis să facă recunoașterea drumului, pentru a se putea vedea din ce parte se poate apropia de parapetele taberei adversarului. După ce se întoarse cu vești absolut sigure, a hotărît ca a doua zi să-și apropie și mai mult tabăra de vrăjmaș.

A treia zi, unitățile romane înaintară pînă în mijlocul cîmpului, începînd să se rînduiască în linie de bătaie. La rîndu-i, Antiochus socoti că nu trebuie să mai tărăgăneze lucrurile pentru ca nu cumva, ferindu-se să dea piept cu vrăjmașul, să scadă avîntul trupelor sale și, în schimb, să crească nădejtile de biruință ale dușmanului; de aceea își scoase și el oastea în formație de luptă, și înaintă de la tabăra sa atît cît să iasă în vileag că are de gînd să se încaiere.

Trupele romanilor aveau o înfățișare unică și prin felul oamenilor și prin al armelor; ea era alcătuită din două legiuni romane și două de aliați cu nume latin, fiecare avînd cîte 5 400 de ostași¹¹⁴. Romanii ocupau centrul frontului, iar latinii aripile. În prima linie erau unitățile de hastați, în linia a doua veneau *principes*, iar triarii încheiau frontul. Pe lîngă acest front încheiat, consulul mai rîndui la aripa dreaptă pe aceeași linie trupele auxiliare ale lui Eumenes — cam 3 000 de ostași — amestecate cu unități de aceeași caetrați; dincolo de aceste trupe așeză încă vreo 2 000 de călăreți, dintre care 800 erau ai lui Eumenes, iar ceilalți făceau parte din cavaleria romană. Cea din urmă linie a fost constituită din tralii și cretani (și unii și alții aveau efective de cîte 500 de ostași). Aripa stîngă nu părea că are nevoie de un asemenea sprijin, deoarece în acea parte frontul era mărginit de acest rîu cu malurile lui povîrnite. Totuși au fost rînduite în fața rîului patru escadroane de cavalerie. Acestea erau toate trupele romane, la care se alăturaseră

2 000 de voluntari macedoneni, amestecați cu thraci. Aceștia din urmă au fost lăsați la paza castrului. La rezerve, în spatele triarilor au fost rînduiți 16 elefanți. Căci în afară de faptul că se părea că nu se poate înfrunta atacul unei mulțimi mai mari de elefanți regești — căci Antiochus avea 54 de asemenea jivine, iar elefanții africani nu le pot opune rezistență celor indieni, chiar dacă sînt deopotrivă ca număr; cei din Africa sînt sortiți înfrîngerii, datorită fie mărimii uriașe a celor din India, fie curajului acestora.

XL Frontul oastei regelui¹¹⁵ era alcătuit din numeroase și felurite neamuri, neasemuindu-se nici prin arme, nici prin trupele auxiliare. Astfel 16 000 de pedestrași erau înarmați după obiceiul macedonean, de aceea purtau și numele de phalangiși. Aceștia erau așezați în centrul frontului, împărțit pe sectoare în 10 părți; cîte doi elefanți viriți printre ei făceau să se deosebească aceste sectoare. Linia de bătaie a frontului lor era alcătuită din 32 de șiruri de ostași. Aceștia alcătuiau tăria oastei trupelor regești, insuflînd spaimă atît prin înfățișarea lor, cît și prin turma de elefanți care se înălțau mult deasupra puhoiului războinicilor. Aceste animale erau, într-adevăr, uriașe; la înfățișarea lor neasemuit de mare mai contribuiau și fruntarele lor de metal, crestele de pe cap, precum și turnurile așezate pe spate, și cîte patru luptători înarmați, în afară de gornaci. La aripa dreaptă a phalangișilor, regele¹¹⁶ rîndui 1 500 călăreți gallo-greci. Aceste trupe el le-a alăturat 3 000 de călăreți cu platoșe cărora li se spunea „cataphracți“. Li s-a mai adăugat și un corp cam de 1 000 de călăreți; acestora li se spunea *agema* și proveneau din ostași aleși unul și unul din rîndurile mezilor și ale altor multor neamuri de pe-acolo. Ca rezervă a acestora le-a alăturat o turmă de 16 elefanți. În aceeași parte, unde aripa era prelungită, fusese așezată cohorta de gardă a regelui, după felul armelor; aceștia purtau numele de argyraspizi. Mai erau apoi și 1 200 de arcași dahi călare. Urmau apoi trupele de armament ușor alcătuite din 3 000 de ostași, o parte fiind cretani, altă parte deopotrivă la număr, de tralli. Acestora le fură alăturați 2 500 de arcași din Mysia. Extremitatea flancului o în-

cheiau 4 000 de ostași alcătuiți din prăștiași din Cyrta și arcași elymeii. La aripa stîngă fuseseră alipiți phalangelor 1 500 de călăreți și 2 000 de cappadocieni înarmați la fel ca aceștia (care fuseseră trimiși lui Antiochus de Ariarathus). Mai erau și tot soiul de trupe auxiliare alcătuite din amestecul a tot felul de noroade însumînd 2 700 de ostași și 3 000 de călăreți cataphracți și o serie de alți călăreți, apoi un corp de trupe din garda regelui cu platoșe mai ușoare și pe cai, și aidoma înveșmîntați: cei mai mulți erau syrieni amestecați de-a valma cu phrygieni și cu lydieni. În fața acestei cavalerii se înșiruiau care de luptă înarmate cu coase, și o cireadă de cămile, care poartă numele de dromedare. Pe acestea ședeau arcași arabi care aveau săbii subțiri și lungi de patru coți, încît puteau lovi pe vrăjmaș de la o înălțime atît de mare. Mai venea și o altă mulțime de războinici deopotrivă cu aceea care se găsea la aripa dreaptă: cei dinții erau tarantinii, . . .¹⁴⁷ apoi 2 500 de călăreți gallo-greci, apoi 1 000 de neocretani¹⁴⁸ și 1 500 de carieni și cilicieni, înarmați la fel și tot atîția tralli, precum și 3 000 de caetrați: aceștia erau din Pisidia, din Pamphylia și Lycia; după aceste trupe urmau trupele auxiliare din Cyrta și Elymar, în număr egal, rînduiți la aripa dreaptă, precum și 16 elefanți așezați la o mică depărtare.

XLI Regele Antiochus se găsea la aripa dreaptă. În fruntea aripii stîngi l-a pus pe fiul său Seleucus și pe Antipater, fiul fratelui său. Centrul frontului a fost încredințat pe seama a trei comandanți: Minnius, Xeuxis, și Philippus, conducătorul elefanților.

Ceața de dimineață a făcut ziua să fie întunecoasă, iar peste zi negura s-a ridicat prefăcîndu-se în nori: apoi umezeala văzduhului, adusă de vînt — un fel de austru —, a stîrnit o ploaie vijelioasă. Această ploaie, care romanilor nu le-a pricinuit nici un neajuns, a provocat mare necaz trupelor regesti. Într-adevăr, lumina întunecată a zilei nu i-a împiedicat pe romani să vadă întreaga lor linie de bătaie, căci oastea lor nu se întindea pe un front mare; apoi, pentru că aproape toți ostașii erau înzestrați cu arme grele, ploaia n-a produs nici un fel de stricăciune săbiilor și sulitelor. În schimb, datorită frontului

atît de întins al armatei regelui, nu se puteau zări din centru nici măcar aripile, necum extremitățile între ele; pe lîngă acesta ploaia înmuiase de tot armurile și praștiile, precum și tolbele săgeților. Quadrigile înarmate cu coase, cu care Antiochus era încredințat că va stîrni învîlmășeală în rîndurile dușmanului, au produs spaimă în rîndurile alor săi. Aceste quadrigi erau înarmate cele mai multe în chipul acesta: împrejurul oiștii unde era jugul, aveau niște fiare¹¹⁹ ascuțite ca niște coarne lungi, de cîte 10 coți, cu care străpungeau tot ce întîlneau în cale. Iar la marginile jugurilor ieșeau în afară cîte două coase, una mergînd deopotrivă în acel plan cu jugul, cealaltă însă se afla sub cea dintîi, avînd gura întoarsă către pămînt, cea dintîi ca să reteze din lături, tot ce-i iese în cale, iar cea de-a doua să-i omoare pe cei prăbușiți și pe cei ce ar veni aplecați. La fel, de butucii roților și într-o parte și într-alta erau legate de asemenea alte două coase îndreptate fiecare în cealaltă direcție. Regele Antiochus își așezase în prima linie de bătaie quadrigile înarmate în felul acesta, și în spatele lor urma linia frontului, așa cum s-a spus mai sus, căci dacă ar fi fost rînduite înapoia sau în centrul frontului, ar fi trebuit să treacă peste trupele proprii. Cînd Eumenes și-a dat seama de această situație, ca unul care cunoștea astfel de lupte, și care știa cît de nesigură era folosirea unor asemenea mijloace, cînd, în loc de a se porni o adevărată bătălie, se vîră spaima în cai, porunci unităților de arcași cretani, prăștiași și lăncieri călare să se năpustească asupra dușmanului, nu în rînduri strînse, ci cît mai răzlețiți, aruncînd în același timp asupra lui, din toate părțile, o ploaie de arme. Acest atac dezlănțuit ca o vijelie a speriat într-atît caii, încît răniți de armele năpădite de pretutindeni și dezorientați din pricina strigătelor asurzitoare, deodată, s-au pornit toți pe o fugă năprasnică, de parcă n-ar fi avut friie; ostașii romani ușor înarmați, prăștiași sprinteni și cretanii cei iuți se fereau lesne din calea acelor quadrigi năpustite asupra lor. Călăreții care urmăreau quadrigile măriseră și mai mult spaima și învîlmășeala printre cai și cămile, ei înșiși speriați și de strigătele gloatei care stătea în jur. În chipul acesta quad-

rigele sînt îndepărtate din centrul frontului, lăsînd liber golul dintre cele două rînduri de bătaie potrivnice, și după ce s-au văzut scăpați de această ticluire fără rost, atunci în sfîrșit dîndu-se semnalul de luptă, amîndouă taberele au dezlănțuit adevărata bătălie.

XLII Numai că planul acesta zadarnic a fost pricina care i-a adus lui Antiochus dezastrul. Căci trupele auxiliare ale lui Antiochus, care fuseseră rînduite în apropierea quadrigelor, îngrozite de panica și învîlmășeala stîrnită de acestea s-au pornit pe fugă, golind frontul în întregime pînă la linia călăreților cataphracți. Cînd cavaleria romană, în urma risipirii trupelor auxiliare ale dușmanului, a ajuns pînă la aceștia, o parte dintre cataphracți n-au fost în stare să se împotrivească nici măcar celui dintîi atac. Unii fură împrăștiați, alții fură nimiciți din pricina greutății armelor și platoșelor lor. Atunci întreaga aripă stîngă a adversarului a dat înapoi; și, după ce au fost puse în neorînduială trupele auxiliare și unitățile așezate între cavalerie și trupele numite phalangiți¹²⁰, panica s-a întins pînă în centrul frontului. După ce au fost rupte rîndurile, trupele regești nu s-au mai putut folosi de sulitele lor atît de lungi — macedonenii le spun *sarisse* —, și atunci se porni iureșul legiunilor romane care împrășcară cu lăncile lor trupele dușmane puse în neorînduială. Nici măcar elefanții așezați la mijloc n-au izbutit să-i sperie pe ostașii romani, deprinși încă din războaiele duse în Africa să se ferească de aceste animale sau să le atace, fie aruncînd lăncile dintr-o latură, fie tăindu-le cu săbiile vinele atunci cînd se puteau apropia mai mult de ele. După ce aproape tot centrul frontului fusese așternut la pămînt, acum începură să fie măcelărite pe la spate și trupele de rezervă înconjurate, cînd romanii aflară că într-altă parte trupele lor proprii fugiseră și cînd strigătele celor îngroziți au fost auzite chiar dinspre tabăra lor. Antiochus, de la aripa dreaptă, băgase de seamă că romanii, crezîndu-se apărați de apa rîului, nu mai aveau acolo decît patru escadroane de călăreți, care părăsiseră malul pentru ca să se unească cu alte trupe; de aceea el se năpusti în acea parte cu trupele auxiliare și cu unitățile de cataphracți. Antiochus nu numai că îi presa pe

romani din front, ci, învăluind dinspre rîu aripa romană, îi atacă din coastă, pînă cînd au fost puși mai întii pe fugă călăreții romani, apoi și cele mai apropiate unități de pedestrași romani au fost alungate pînă în castru într-o goană dezorganizată.

XLIII Castrul roman îi comanda tribunul militar M. Aemilius, fiul lui Lepidus, care după cîțiva ani a ajuns mare pontifice. Aemilius cînd văzu pe ai săi fugind, le ieși în întîmpinare cu întreaga gardă a castrului; el le porunci mai întii să stea pe loc și apoi să se înapoieze la luptă, muștrîndu-i pentru teama și fuga lor rușinoasă. El îi și amenință că dacă nu-i vor asculta poruncile, vor merge orbește către propria lor pierzanie; în cele din urmă, Aemilius dă semnal trupelor sale ca să-i răpună pe cei dintii dintre fugari și pe toți ceilalți care veneau pe urmele acestora să-i silească, lovindu-i cu armele și rănindu-i, să se întoarcă către potrivnic. De data aceasta teama de o primejdie mai amenințătoare învinse o frică mai mică. Încolțiți din două părți, mai întii se opriră locului de groază; apoi, și ei înșiși se înapoiară la luptă; Aemilius cu trupa lui de 2 000 de oameni neînfricați, se împotrivi cu strășnicie forțelor regelui, care îi urmăreau pe romani. Attalus, fratele lui Eumenes, cînd văzu la aripa stîngă fuga și învălmășeala alor săi în jurul castrului sosi la vreme, în fruntea a 200 de călăreți de la aripa dreaptă, unde flancul stîng al vrăjmașilor fusese pus pe fugă la cel dintii atac. Cînd Antiochus băgă de seamă că și acei romani pe care îi văzuse dînd bir cu fugiții, acum din nou se îndreaptă să dea piept cu el, și că și din castru, și de pe front se revarsă puhoi de romani, își întoarse calul, așternîndu-se pe fugă. Astfel romanii, izbîndind la amîndouă aripile, trec peste mormanele de leșuri (pe care le grămadiseră, mai ales, în centrul liniilor de bătaie, unde atît strășnicia celor mai vajnici luptători, cît și armele lor grele îi împiedicaseră să fugă) și purced acum la prădarea taberei dușmane. Călăreții lui Eumenes cei dintii, și după ei restul cavaleriei pornesc în urmărirea vrăjmașilor și măcelăresc pe fugarii din urmă, pe fiecare unde-l întîlnește. Însă cel mai mare prăpăd a fost pricinuit în rîndul acestora de către quadrige de-a valma cu

elefanții și cămilele, și de puhoiul trupelor lor proprii, care se năpusteau ca orbii unii peste alții, nemairespec-tînd nici o rînduială, toți fiind înspăimîntați de goana animalelor. În tabăra potrivnicului, măcelul a fost foarte mare, aproape mai mare ca pe frontul de luptă; în goana lor, cei dintii fugari au căutat scăpare în tabără; bizuin-du-se pe marele număr de trupe însărcinate cu paza tabe-rei au luptat cu mai mare înverșunare în fața parapete-lor. Văzîndu-sestăviliți la porți și în fața parapetelor pe care romanii fuseseră încredințați că le vor cuceri într-un singur iureș, după ce au dat peste cap apărarea, romanii cuprinși de mînie au făcut un măcel și mai cumplit.

XLIV Se spune că acolo au fost nimiciți în acea zi ca la 50 000 de pedestrași și 3 000 de călăreți; au fost luați prizonieri 1 400 de soldați și au fost capturați 15 elefanți cu gornacii lor¹²¹. Romanii au avut oarecare pier-deri, mai mult în răniți. Nu au căzut mai mult de 300 de pedestrași și 24 călăreți, iar din oastea lui Eumenes, 25 de oameni.

Chiar¹²² în acea zi, biruitorii au jefuit tabăra duș-mană și s-au întors în castrul lor încărcăți de uriașe prăzi; a doua zi au jefuit leșurile celor doborîți și i-au strîns la un loc pe prizonieri. Din Thyatira și din Magnesia au ve-nit soli la Sipylus, ca să predea romanilor aceste orașe. Antiochus, fugind cu un pumn de oameni — în drum s-au mai strîns în juru-i mai mulți — se îndreaptă, însoțit de o ceată neînsemnată de ostași, ajungînd cam la miezul nopții la Sardes. De acolo, fiindcă aflate, că fiul său, Se-leucus, întovărășit de vreo cîțiva prieteni, a mers înainte spre Apamea, atunci, pe la veghea a patra, s-a îndreptat și el împreună cu soția și fiica lui, spre Apamea, încre-dințînd apărarea orașului lui Xenon, iar în fruntea Lydiei punînd pe Timon. Locuitorii însă și garnizoana din cetă-țuie, neținînd cituși de puțin seama de aceștia, s-au înțe-les între ei și au trimis înputerniciți la consul.

XLV Cam în aceeași vreme s-au înfățișat consulului ca să predea orașele și trimișii trallilor și ai celor din Mag-nesia, — situată dincolo de riul Maeander, — și din Ephes. Cînd Polyxenidas a aflat de sfîrșitul acestei bă-

tălii, a părăsit Ephesus, și navigînd cu flota pînă la Pă-tara din Lycia, de teama vaselor rhodiene care staționau la Megistes, a debarcat pe uscat și, însoțit de puțini ostași, a pornit în marș către Syria. Cetățile Asiei s-au predat supunîndu-se consulului și poporului roman. Consulul se găsea acum la Sardes. Acolo sosi și P. Scipio din Elaea, imediat ce a putut să îndure oboseala drumului.

Cam în aceeași vreme, crainicul păcii trimis de Antiochus i-a cerut consulului, prin mijlocirea lui Scipio, și a obținut să-i fie îngăduit regelui să-și trimită împuterniciii. După cîteva zile se înfățișară Zeuxis care fusese prefectul Lydiei, precum și Antipater, fiul fratelui lui Antiochus. Aceștia avură mai întîi o întrevvedere cu Eumenes, despre care era încredințați că ar fi cel mai înverșunat împotriva încheierii păcii cu ei din pricina vechilor vrajbe dintre el și Antiochus; însă găsind la acesta o fire destul de împăciuitoare, — mai mult decît se așteptase el și Antiochus, — ei s-au înfățișat lui P. Scipio, și prin mijlocirea acestuia au fost primiți de consul. Într-o numeroasă adunare și la cererea împuterniciților, li se încuviință să-și expună însărcinările:

„Nu avem altceva — grăiră ei — să vă spunem, decît să vă cerem, romani, să știm prin ce anume putem să ispășim greșeala regelui Antiochus, și cum putem dobîndi pacea și iertarea din partea biruitorilor. Voi întotdeauna ați acordat iertare cu cea mai aleasă mărinimie regilor și noroadelor învinse; de aceea cu atît mai mult se cuvine să fiți mai îndurători și mai mărinimoși acum, cu prilejul acestei biruințe, cu cît aceasta face din voi stăpîinii întregului pămînt. Nemaiavînd a purta războaie împotriva tuturor muritorilor, nu vă mai rămîne altceva decît ca acum să aveți grijă și să protejați întocmai ca și zeii întregul neam omenesc“. Dar chiar înainte de a sosi solii se hotărîse ce răspuns să li se dea. S-a găsit cu cale ca Africanus să fie acela care să le dea răspunsul. Se istorisește că acesta le-a grăit astfel: „Din bunurile care sînt în puterea zeilor nemuritori, noi, romanii, ne-am înfruptat din acelea pe care zeii ni le-au dăruit. Simțămintele noastre, pe care noi le cîrmuim cu înțelepciunea minții noastre, le-am avut și le avem întotdeauna la fel, în orice împrejurare; pe romani nu i-a umplut de

trufie nici izbînzile și nici nu s-au pierdut cu firea în fața restriștei. L-aș da ca mărturie a acestor stări de lucruri pe prietenul vostru Hannibal, ca să-i trec cu vederea pe alții, deși v-aș putea chiar pe voi da pildă. După ce am trecut Hellespontul, înainte de a zări tabăra regelui, înainte de a vedea frontul, atunci cînd Marte, zeul războiului, ne arăta aceeași față și vouă și nouă — nimeni nu știa cum se va sfîrși războiul — la cererea voastră noi vă propunem atunci pacea, oferindu-vă condiții de la egal la egal; și de astă dată, deși noi sîntem biruatorii și voi învinșii, vă propunem aceleași condiții. Renunțați la Europa! Părăsiți toată Asia care se întinde dincoace de munții Taurus! Apoi, ca despăgubiri pentru cheltuielile făcute de noi în acest război, ne veți plăti 15 000 de talanți euboeni, dintre care acum 500, iar 2 500, cînd senatul și poporul roman vor încuviința pacea; apoi cîte 1 000 de talanți pe an, vreme de 12 ani. Se cuvine să i se înapoieze lui Eumenes 400 de talanți și cerealele care au rămas de dat din acelea care trebuiau date tatălui său¹²³. După ce vom încheia această învoială, dacă ne veți preda 20 de ostatici aleși de noi, vom fi siguri că într-adevăr prin această chezășie veți îndeplini întrucîtva condițiile¹²⁴ păcii. Însă niciodată nu vom fi încredințați că va fi pace sinceră între poporul roman și acel stat unde se va găsi Hannibal. Înainte de orice, pe acesta îl cerem. Ne veți preda și pe Thoas Aetolianul, ațîțătorul războiului pornit de aetolieni, care bizuindu-se pe aceștia v-a îndemnat pe voi și bizuindu-se pe voi i-a ridicat pe aceia împotriva noastră; o dată cu el îl veți preda și pe Mnasimachus din Acarnania și pe chalci-dienii Philo și Eubulis. Regele Antiochus va dobîndi o pace cu atît mai păgubitoare pentru el, cu cît o încheie mai tîrziu decît ar fi putut s-o aibă. Dacă și de astă dată va întîrzia, să știe că va fi mai greu pentru el să coboare din culmea puterii sale regești atîtea trepte pînă la mijlocul ei, decît o dată coborît să se prăvălească din mijlocul puterii sale pînă în adîncul genunii“.

Solii trimiși de Antiochus aveau mandat să primească pacea în orice condiții. De aceea el a hotărît să trimită soli la Roma. Consulul și-a distribuit oastea în taberele de iarnă din Magnesia, lîngă Maeander, la Tralles¹²⁵, și

la Ephes; după cîteva zile au fost aduși la Ephes și predați consulului — ostaticii trimiși de Antiochus, o dată cu aceștia sosind și împuterniciții regelui care trebuiau să se prezinte la Roma. În aceeași vreme a plecat la Roma și regele Eumenes o dată cu solii lui Antiochus. Au urmat după ei și soliile venite din partea tuturor noroadelor Asiei.

XLVI Pe cînd¹²⁶ în Asia se petrec aceste evenimente, s-au înapoiat la Roma cam în aceeași vreme cu nădejdea sărbătoririi triumfurilor lor, proconsulii Q. Minucius din provincia Liguria, și M. Acilius din Aetolia. După ce s-a dat ascultare dărilor de seamă ale fiecăruia dintre ei, lui Minucius¹²⁷ i s-a refuzat triumful, în schimb lui Acilius senatul i-a decretat în unanimitate sărbătorirea; acesta a fost purtat în triumf în Roma pentru biruințele asupra regelui Antiochus și asupra aetolienilor. Cu prilejul acestui triumf au fost duse înaintea carului triumfal 230 de drapele ostășești, 3 000 de libre de argint nebătut, monede, 113 000 tetradrahme attice, monede bătute, 248 000 cistophori¹²⁸, numeroase vase de argint cizelate și foarte grele; el a adus și argintăria regală și veșminte mărețe, apoi 45 coroane de aur, ofrandele cetăților aliate, precum și trofee de tot felul. A mai adus ca prizonieri și 36 de căpetenii din rîndurile nobilimii aetoliene și de ai regelui Antiochus. Căpetenia aetolienilor, Damocritus, după ce izbutise să scape fugind noaptea din temniță, fiind urmărit de paznici, cu cîteva zile mai înainte de triumf, s-a străpuns cu sabia pe malul Tibrului, înainte de a fi prins. Au lipsit numai trupele de ostași care să meargă în spatele carului de triumf. Sărbătorirea triumfului lui Acilius a fost îndeobște măreață și prin priveliștea lui și prin faima isprăvilor acestuia.

Bucuria adusă de acest triumf a fost micșorată de știrea tristă adusă de o ștafetă: într-o bătălie nenorocoasă din ținutul bastetanilor, oastea romană avînd în frunte pe proconsulul L. Aemilius a pierdut¹²⁹ atît lupta cu lusitanii dată lîngă orașul întărit Lyco¹³⁰ cît și 6 000 de ostași; ceilalți romani, înspăimîntați, au fost alungați pînă la parapetele castrului lor, și-au apărat cu mare greutate tabăra

și au fost duși după marșuri forțate ca niște trupe de fugari într-un alt ținut pacificat. Acestea au fost știrile venite din Hispania.

Praetorul L. Aurunculeius¹³¹ a introdus în senat pe împuterniciții din Gallia, veniți din partea cetăților Placentia și Cremona. Aceștia se jeluiau de lipsa de coloniști, unii fiind răpuși în timpul războaielor, alții de molină, iar alții, fiind tot mereu hărțuiți de gallii învecinați, de silă, și-au părăsit coloniile¹³². Atunci senatul roman a dat un decret în care hotăra ca consulul C. Laelius să înscrie¹³³, dacă găsește cu cale, 6 000 de familii care să fie distribuite în toate acele colonii, și ca praetorul L. Aurunculeius să desemneze¹³⁴ comisia de triumviri însărcinată cu ducerea coloniilor acolo¹³⁵. Au fost numiți în acest scop M. Atilius Serranus, L. Valerius Flaccus, fiul lui Publius, și L. Valerius Tappo, fiul lui Caius.

XLVII Nu multă vreme după această întâmplare, deoarece bătea la ușă vremea alegerilor consulare, consulul C. Laelius se înapoie din Gallia la Roma. Acesta înscrise coloniști pentru completarea numărului, potrivit unui *senatus-consultum* dat în lipsa sa de la Roma, nu numai pentru coloniile din Placentia și Cremona, ci și pentru întemeierea a două noi colonii în ținutul care aparținuse boiilor. El a făcut această propunere și senatul a încuviințat inițiativa lui printr-un decret.

În aceeași vreme a sosit darea de seamă a praetorului L. Aemilius, în privința bătăliei navale de la Myonnesus, aducând totodată la cunoștință că consulul L. Scipio a trecut cu oastea în Asia. De aceea s-au decretat rugăciuni publice vreme de o zi pentru această biruință pe mare, precum și rugăciuni publice vreme de încă o zi pentru ca armata romană, așezându-și tabăra în Asia, atunci, pentru întâia dată, să aibă parte de noroc și de izbândă. S-a poroncit consulului să jertfească cu prilejul fiecărei ceremonii publice cîte 20 de vite mari. Apoi se ținură alegerile consulare, fiind mare lupta între candidați. Își pusesese candidatura M. Aemilius Lepidus; rău văzut de toți, deoarece pentru a candida la consulat părăsise provincia Sicilia¹³⁶, nu în urma unui decret al senatului, care să-i

încuviințeze aceasta. Mai candidau M. Fulvius Nobilior¹³⁷, Cn. Manlius Vulso și M. Valerius Messalla. Singurul care a fost ales consul cu acest prilej a fost Fulvius, deoarece ceilalți candidați nu dobândiseră numărul legal de voturi pe centurii¹³⁸. A doua zi, acesta a proclamat consul¹³⁹ pe Cn. Manlius, deoarece Lepidus a căzut la alegeri și Messalla s-a retras. După aceasta, au fost aleși praetori doi frați Fabii, Labeo și Pictor (Fabius Pictor¹⁴⁰ fusese ales în acel an flamin al lui Quirinus), M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Paullus Hypsaeus, L. Baebius Dives.

XLVIII Valerius Antias scrie că pe vremea consulilor M. Fulvius Nobilior și Cn. Vulso s-a răspîndit un zvon care a făcut vîlvă în Roma, anume că „consulul L. Scipio, și o dată cu el și Publius Scipio Africanus, fiind chemați de regele Antiochus la o întrevvedere, pentru a-l lua în primire pe fiul lui Scipio, au fost prinși de Antiochus și, după capturarea celor două căpetenii romane, numaidcît aceste și-a condus oastea către castrul roman; acesta a fost cucerit și totodată și toate trupele romane au fost nimicite. Din această pricină aetolienii au căpătat curaj, refuzînd să mai îndeplinească poruncile; apoi că fruntașii lor au plecat în Macedonia și la dardani și la thraci, pentru a recruta trupe de mercenari în sprijinul lor; apoi că au fost trimiși la Roma pentru a aduce acestea la cunoștință către propraetorul A. Cornelius din Aetolia“. Antias a mai brodat la această poveste faptul că solii aetolienilor între altele au fost întrebați în senat de unde au aflat ei că comandanții romani au fost prinși de regele Antiochus și că armata romană a fost distrusă: aetolienii ar fi răspuns că au aflat vestea aceasta de la împuterniciții lor, care se găseau împreună cu consulii. Deoarece eu n-am mai găsit vreun alt autor care să scrie despre asemenea faptă, eu nu o pot nici întări, însă nici trece cu vederea, ca fiind neîntemeiată.

XLIX Fiind introduși în senat solii aetolienilor, cu toate că și cauza lor și situația lor de față îi îndemna să ceară stăruitor iertare pentru vina sau greșeala lor, ei

au început cu pomenirea binefacerilor aduse de ei poporului roman și aproape și-au adus învinuiri pentru vitejia arătată de ei în războiul cu Filip, supărînd auzul tuturor senatorilor cu obrăznicia vorbelor lor; pomenind acum de fapte vechi și îngropate în uitare, au ajuns pînă acolo încît senatul și-a adus mai degrabă aminte de mai multe neajunsuri pricinuite romanilor de acest neam decît de binefacerile lor și totodată au stîrnit și mai multă mînie și ură împotriva acelor care aveau nevoie de milă. Cînd au fost întrebați de un senator dacă își încredințează soarta pe seama hotărîrii poporului roman, iar de un altul dacă aetolienii vor să aibă aceiași dușmani și aliați pe care-i are poporul roman, pentru că aceștia nu dădură nici un răspuns, primiră porunca să iasă afară din templul senatului. Atunci s-au scos strigăte de aproape toți senatorii că „aetolienii sînt în întregime de partea lui Antiochus și în acesta și-au pus singura lor nădejde. De aceea trebuie să se poarte război împotriva acestor dușmani neîndoielnici, și prin război să se încovoie cerbicia sufletului lor învrăjbit. Senatul se înverșună și mai aprig, datorită faptului că aetolienii în aceeași vreme în care cereau pace romanilor, declaraseră război și Dolopiei și Athamaniei. Atunci s-a dat un decret senatorial în sensul propunerii lui M. Aemilius, care îl biruise pe Antiochus și pe aetolieni, și care prevedea următoarele: „aetolienilor să li se dea ordin să părăsească cetatea romană, și în termen de 15 zile să iasă din hotarele Italiei“. A. Terentius Varro trimis ca să supravegheze drumul acestora, aducîndu-i-se la cunoștință că, dacă va mai sosi vreodată vreo solie aetoliană fără încuviințarea comandantului roman care va fi în fruntea acelei provincii și nu va veni la Roma însoțită de un împuternicit roman, vor fi tratați ca dușmani. În chipul acesta au fost lăsați să plece aetolienii în țara lor.

L Apoi consulii au propus împărțirea provinciilor. Ei au hotărît să tragă la sorți Aetolia și Asia. Celui căruia îi va ieși la sorți Aetolia și Asia i s-a decretat comanda armatei pe care o avea L. Scipio¹⁴¹; i s-a dat dreptul de a face completări însumînd 4 000 de pedestrași

romani, 200 de călăreți și 8 000 de pedestrași și 400 de călăreți aliați și cu nume latin; cu aceste trupe să desfășoare războiul împotriva lui Antiochus. Celuilalt consul i s-a decretat oastea care staționa în Aetolia, încuviințându-i recrutarea de cetățeni aliați pentru completarea efectivelor deopotrivă ca număr cu cele ale colegului său.

Același consul a primit poruncă să echipeze și să ia cu dînsul navele care fuseseră pregătite anul trecut, și să poarte război nu numai cu aetolienii, ci să treacă în insula Kephallenia. Tot acestuia i s-a dat și însărcinarea că, dacă găsește cu cale că este în interesul republicii, să se înapoieze la Roma, în vederea alegerilor. Căci în afară de faptul că trebuiau înlocuiți dregătorii aleși pentru un an, să prezideze și alegerile de cenzeni, însă dacă evenimentele îl silesc să rămînă pe loc, să încunoștințe senatul că nu poate veni la vreme, în vederea alegerilor.

Aetolia i-a căzut la sorți lui M. Fulvius, iar Asia — lui Cn. Manlius. Apoi praetorii își traseră la sorți provinciile: lui Sp. Postumius Albinus îi căzu praetura urbană și cea asupra străinilor, lui M. Sempronius Tuditanus — Sicilia, lui Q. Fabius Pictor, flaminul lui Quirinus — Sardinia, lui Q. Fabius Labeo — flota, lui L. Plautius Hypsaesus — Hispania Citerior, lui L. Baebius Dives — Hispania Ulterior. Pentru Sicilia s-a decretat o legiune împreună cu o flotă ce se află în apele acelei provincii: s-a mai hotărît că noul praetor să ordone sicilienilor ca să pună la îndemîna romanilor cîte două impozite de cereale; o cantitate trimițînd-o în Asia, cealaltă în Aetolia. La fel s-a dat ordin să se ceară și sarzilor cereale, pe care să le transporte pentru aceleași armate la care trimiteau și sicilienii. Lui L. Baebius i s-au dat completări de efective pentru Hispania 1 000 de pedestrași romani, 50 de călăreți romani, și 6 000 de pedestrași, precum și 200 de călăreți cu nume latin. Lui Plautius¹⁴² Hypsaesus i s-au dat Hispania Citerior, 1 000 de pedestrași romani, 2 000 de aliați și 200 de călăreți cu nume latin, pentru ca cele două Hispanii să aibă împreună cu aceste completări cîte o legiune. Magistraților anului trecut, și anume lui C. Laelius i s-a prelungit comanda cu un an, împreună cu oastea sa; la fel și praetorului P. Junius în Etruria,

cu oastea ce se găsea în acea provincie, iar propraelorului M. Tuccius comanda peste ținutul Bruttium și Apulia.

LI Înainte ca praetorii să plece în provinciile lor s-a iscat o vrajbă între marele pontifice¹⁴³ P. Licinius și Q. Fabius Pictor, flaminul lui Quirinus, aidoma aceleia care fusese, după cele ce-și aminteau senatorii, între L. Metellus și Postumius Albinus. Marele pontifice Metellus îl oprise pe acel consul pentru îndeplirea rînduielilor religioase, atunci cînd voia să plece împreună cu colegul său, C. Lutatius, în Sicilia, la flotă. La fel și de astă dată P. Licinius l-a oprit pe acest praetor să plece în Sardinia.

Și în senat și în adunarea poporului au fost mari ciocniri; s-au zădărnicit multe ordine și dispoziții și dintr-o parte și dintr-alta, s-au luat cheazășii, s-au dat amenzi și s-a făcut apel la tribunii plebei, precum și la adunarea poporului. În cele din urmă, îndatoririle religioase au fost socotite mai presus, și Fabius Pictor s-a supus poruncilor marelui pontifice, însă amenda i s-a iertat numai în urma ordinului dat de adunarea poporului. Îndîrjit că i s-a luat provincia, praetorul căută atunci să-și părăsească dregătoria, dar senatul, cu autoritatea sa, l-a împiedicat de la un asemenea act, decretînd să aibă jurisdicția asupra străinilor. După ce s-a încheiat înrolarea trupelor în cîteva zile (căci nu trebuiau înrolați mulți ostași) consulii și praetorii plecară în provincii.

În vremea¹⁴⁴ aceasta s-a împrăștiat un zvon neîntemeiat, în legătură cu războiul din Asia; după cîteva zile au sosit ștafete cu vești precise și cu scrisoarea comandantului roman, fapt care a stîrnit nu numai o nespusă bucurie în urma proaspetelor temeri (căci romanii încetaseră să mai fie îngrijorați de cînd au aflat că Antiochus fusese înfrînt în Aetolia); nu se mai temeau de vechea lui faimă, cu toate că fusese un dușman de temut la începutul acestui război, atît datorită uriașelor sale forțe, cît și datorită faptului că-l avea ca îndrumător în conducerea operațiilor militare pe Hannibal. Totuși, s-a hotărît să nu se schimbe nimic nici în privința trimeriei consulului în Asia, nici să nu i se micșoreze efectivele trupelor acestuia, de teamă de a nu fi nevoiți să se războiască cu gallii.

LII Nu mult după aceasta, au sosit la Roma M. Aurelius Cotta, legatul lui Scipio, împreună cu împuterniciții regelui Antiochus, precum și regele Eumenes și rhodienii¹⁴⁵. Cotta a expus mai întâi în senat și apoi în adunarea poporului, în urma poruncii senatului, cele ce se petrecuseră în Asia. După aceasta s-au decretat slujbe publice ca mulțumire vreme de trei zile, poruncindu-se să se jertfească 40 de vite mari. Cu acest prilej s-a încuviințat lui Eumenes¹⁴⁶ să ia cuvîntul în senat, cel dintîi dintre toți. După ce acesta a adus mulțumiri senatului pentru că prin războiul desfășurat de romani, și el și fratele său au fost scăpați de silniciile lui Antiochus, i-a felicitat pe romani pentru izbînzile dobîndite pe mare și pe uscat, și pentru că, după ce l-au bătut și scos pe regele Antiochus din taberele sale, romanii l-au alungat mai întâi din Europa și apoi și din Asia, din ținuturile pe care le avea dincoace de munții Taurus; după aceea declară că mai degrabă dorește ca meritele să le fie aduse la cunoștința tuturor din gura comandanților și legaților lor, decît să le amintească el. Cu încuviințarea¹⁴⁷ tuturor însă, senatorii îl poftiră, lăsînd la o parte orice sfială, să spună ce răsplată crede el că merită din partea senatului și poporului roman; senatul îi va îndeplini cererile sale cu prisosință și cu bunăvoință, pe cît îi va sta în putință, potrivit meritelor lui; la aceasta, regele răspunse: „Dacă alții, și nu romanii, ar fi fost cei care îi lasă la îndemînă libera alegere a răsplatei, de vreme ce i se dă putința de a chibzui împreună cu senatul roman, el bucuros s-ar fi folosit de sfatul acestei mari adunări, ca să nu pară că a rîvnit la ceva, fără cumpătare, sau a cerut ceva, călcînd simțul măsurii. Dar, deoarece senatul roman intenționează să-i acorde o răsplată, se cuvine ca senatul însuși să-și dea părerea în ce să constea dărnicia lui față de regele Eumenes și frații lui. „Acele vorbe n-au împiedicat pe senatori să stăruie pe lîngă Eumenes a-și da în vileag dorințele, și după ce o bucată de vreme s-au luat la întrecere cînd arătîndu-se prea multă politețe într-o parte, cînd cumpătare în alta, deoarece nu se mai contenea cu temenelele nu numai făcute unul altuia, dar și cu formele de politețe care nu se mai terminau, Eumenes a părăsit incinta senatului. Senatul a stăruit în această

atitudine, spunînd că „a fost fără noimă faptul că regele nu ştie cu ce nădejdi, ori cereri a venit: nimeni nu poate şti mai bine ca regele ce interese are regatul său, pentru că el cunoaşte Asia cu mult mai bine decît senatul roman. De aceea Eumenes trebuie chemat înapoi şi îndemnat a da în vileag ce vrea şi ce gîndeşte“.

LIII Regele a fost adus înapoi de praetor¹⁴⁸ în incinta senatului şi poftit să-şi spună păsul. Eumenes grăi astfel: „Aş fi stăruit pînă la cap să tac, cinstiţi senatori, dacă n-aş fi ştiut că în curînd veţi chema solia rhodienilor, iar după ascultarea lor, eu voi fi nevoit să iau cuvîntul. Într-adevăr, rostirea cuvîntării mele va fi cu atît mai grea, cu cît rhodienii vă vor formula anumite cereri care vor părea nu numai că nu sînt îndreptate împotriva mea, dar nici măcar nu privesc interesele lor personale. De bunăseamă, aceşti imputerniciţi vor susţine cauza cetăţilor greceşti, şi vor spune că aceste cetăţi trebuie să-şi capete libertatea. După satisfacerea cererii acestora, cine se va îndoi că ne vor fi smulse şi nouă nu numai acele cetăţi¹⁴⁹ care vor fi eliberate, dar şi vechile cetăţi tributare. Ei însă după ce le vor fi îndatorat printr-o astfel de binefacere (acordarea libertăţii), le vor socoti aliate cu numele, de fapt însă plecate şi supuse puterii lor. Şi, dacă acest fapt este plăcut zeilor, după ce rhodienii vor pune mîna pe nişte bogăţii atît de mari, se vor preface că nu urmăresc nicăieri nici un interes, ci vor spune că e de demnitatea voastră şi potrivit cu faptele voastre din trecut. Pentru ca această cuvîntare să nu vă pricinuiască dezamăgire, va trebui ca voi să vă îngrijiţi nu numai să nu fie păgubit nici unul dintre aliaţii voştri făcîndu-le nedreptate, dar nici pe alţii să nu-i învederaţi, peste măsură, apoi nici ca aceia care au ridicat armele împotriva voastră să ajungă într-o situaţie mai strălucită decît aliaţii, sau prietenii voştri. În ce mă priveşte pe mine, aş dori mai degrabă să fiu văzut că renunţ în orice împrejurări la drepturile mele, decît să par că stăruir cu prea multă încăpăţinare pentru atingerea acestui ţel; cînd este vorba însă de o luptă pentru dobîndirea prieteniei voastre şi a bunăvoinţei faţă de voi, ca şi a cinstirii care mi se va arăta din partea voastră, eu nu pot cîtuşi de

puțin să mă las a fi biruit, cu sufletul împăcat. Eu am primit această moștenire atît de însemnată de la tatăl meu, care a încheiat cel dintîi dintre toți locuitorii Greciei și Asiei alianță și prietenie cu voi, păstrînd-o pînă în cea din urmă clipă a vieții sale, neînterupt și cu statornică credință. El v-a dovedit că are nu numai suflet bun și credincios, ci a luat parte la toate războaiele pe care le-ați purtat fie pe uscat, fie pe mare, și v-a ajutat cu tot felul de provizii, așa fel încît nici unul dintre aliați nu poate fi pus pe aceeași treaptă cu el în vreo privință. În cele din urmă, i-a îndemnat pe boeoțieni să se alipească alianței voastre; a fost doborît de boală chiar în vremea adunării¹⁵⁰, și nu cu mult după asta s-a stins din viață. Mergînd pe urma pașilor săi, eu n-am fost în stare, într-adevăr, să mai adaug ceva în ce privește zelul cinstirii voastre — căci osîrdia în acțiunile sale nu putea fi de nimeni întrecută. Prin fapte, prin merite, prin îndeplinirea îndatoririlor, soarta, vremurile, Antiochus și războiul desfășurat în Asia, mi-au oferit destule privilegii. Antiochus, regele Asiei și a unei părți din Europa, mi-a dat pe fiica sa în căsătorie. El a refăcut numaidecît alianța cetăților care se rupseseră de noi, mi-a dat apoi mari nădejdi că îmi voi putea mări regatul în viitor, dacă voi duce război alături de el împotriva voastră. Nu mă voi fâli că n-am greșit cu nimic față de voi, în schimb, voi aminti mai degrabă faptele cele mai vechi ale casei mele domnitoare, care sînt vrednice de prietenia voastră. Am sprijinit pe comandantul vostru cu trupe navale și terestre într-o așa măsură, încît nici unul dintre aliații voștri nu poate să fie deopotrivă cu mine. V-am pus la îndemînă provizii, și pe uscat și pe mare; am luat parte la toate bătăliile navale, desfășurate în multe locuri. N-am pregetat niciodată o sfortare și nu m-am dat înapoi din fața nici unei primejdii. Am îndurat greutățile împresurării, care este cel mai cumplit neajuns într-un război. Am fost încercuit în Pergam, ajungînd la cea mai grea cumpănă, atît pentru viața mea, cît și pentru regatul meu. Eliberat din asediu, în urmă, măcar că într-o parte își avea tabăra Antiochus, iar în cealaltă se găsea Seleucus cu oastea în jurul fortăreței regatului meu, totuși eu, lăsînd de o parte interesele și rosturile mele, am alergat la Hellespont în

sprijinul consulului L. Scipio, cu întreaga-mi flotă, pentru a sprijini trecerea armatei sale peste mare. După ce oastea voastră a trecut în Asia, nu m-am depărtat niciodată de consul. Nici un ostaş roman n-a fost mai plin de zel în castrul vostru ca mine, şi ca fraţii mei. Nici o campanie, nici o bătălie între cavalerii nu s-a dat fără participarea mea. Acolo în linia de bătaie, am stat şi am apărât acea parte în care a hotărît consulul să mă aflu. Nu am de gând, cinstiţi senatori, să spun: cine se poate compara cu mine în ce priveşte serviciile aduse de mine în decursul acestui război? Eu nu m-aş încumeta de altfel să mă compar cu nici unul, nici din toate noroadele, nici dintre toţi regii care se bucură de mare cinste în ochii voştri. Masinissa, înainte de a vă fi aliat, v-a fost vrăjmaş şi s-a refugiat în tabăra voastră, atunci când regatul lui era teafăr şi nu a venit împreună cu toate mijloacele sale, pentru a vă sprijini, ci ca un pribeag, ca un surghiunit din ţara lui, după ce-şi pierduse toate trupele sale, fiind întovăraşit numai de un pîlc de călăreţi. Şi totuşi voi pe Masinissa nu numai că l-aţi repus pe tronul său părintesc, pentru că v-a dovedit credinţă şi zel în războiul din Africa împotriva lui Syphax şi a carthaginezilor, dar, dîndu-i pe deasupra cel mai mănos ținut al regatului acestuia, l-aţi făcut să fie şi cel mai puternic dintre regii¹⁵¹ Africii. Prin urmare, de ce fel de răsplată şi cinstire sînt vrednic în faţa voastră, eu care nu v-am fost niciodată potrivnic, ci întotdeauna prieten? Tatăl meu, eu şi fraţii mei am luptat pentru voi nu numai în Asia, ci şi departe de vetrele patriei noastre, în Peloponez, în Boeotia, în Aetolia, în războiul cu Filip, cu Antiochus, cu aetolienii, şi pe mare şi pe uscat «Ei, şi atunci ce ceri?», ar spune cineva. Eu, părinţi conscrişi, pentru că trebuie să mă supun cînd îmi porunciţi să spun că dacă voi l-aţi aruncat pe Antiochus dincolo de culmile munţilor Taurus cu acest gând, ca să puneţi voi stăpînire pe aceste pămînturi, ei bine, eu nu prefer să am alţi vecini decît pe voi, şi nici nu nădăjduiesc că regatul meu va fi mai ocrotit şi mai statornic în vreun alt chip. Dar, dacă voi aveţi de gând să plecaţi din Asia, si să scoateţi armata voastră de acolo, nu m-aş încumeta să spun că dintre aliaţii voştri există vreun altul mai demn ca mine

ca să se înfrupte din cuceririle dobândite în acest război laolaltă cu voi. Da, într-adevăr, este un fapt mareț ca prin voi să fie eliberate cetățile robite, — așa cred și eu, — dacă ele n-au săvârșit nici un act de vrăjmășie față de voi. Dacă însă aceste cetăți au fost de partea lui Antiochus, este cu atât mai demn de înțelepciunea și spiritul vostru de dreptate, de a vă îngriji mai mult de aliații care v-au adus servicii, decît de vrăjmași.

LIV Cuvîntarea lui Eumenes a plăcut senatului și se întrezărea lesne că senatul se va arăta înclinat să-și dovedească în întregime mărinimia și dărnicia. Pentru că lipsea unul din împuterniciții rhodienilor, a fost introdusă și s-a dat ascultare între timp scurtei solii trimise de locuitorii Smyrnei¹⁵². Acestora li se aduseră deosebite laude, deoarece voiseră mai degrabă să îndure cele mai grozave chinuri decît să se predea regelui Antiochus; după această solie au fost introduși rhodienii. Căpetenia acestei solii, după ce înșirui începuturile prieteniei cu poporul roman și serviciile aduse de ei, mai întîi în vremea războiului cu Filip, apoi în cel cu Antiochus, rosti următoarea cuvîntare: „Părinți conscriși! Singura stavilă care împovorează însărcinarea noastră, este discuția cu Eumenes, pentru că este singurul dintre regi care se bucură în mod deosebit de legăturile de ospetie și nu numai cu particularii, ci ceea ce ne îngreunează mai mult ca orice hotărîrea este că el are legături de prietenie, cu însuși statul nostru; părinți conscriși, pe noi ne deosebesc unii de alții nu simțămintele noastre, ci însăși firea lucrurilor, care e mai puternică decît orice, așa fel încît noi care avem un stat liber, sprijinim cauza libertății altora, în vreme ce regii vor să robească pe oricine și toată lumea să le fie subjugată puterii lor. Totuși, oricum ar sta lucrurile, noi ne simțim mai stînjeniți de respectul cuvenit acestui rege decît împiedicați de temeiul discuțiilor, ori de greutatea care s-ar putea ivi în toiul consfătuirii și hotărîrii voastre. Căci, dacă nu s-ar putea aduce cinstire și răsplătire unui rege aliat¹⁵³ și prieten, care a adus servicii atât de strălucite romanilor chiar în decursul acestui război și despre răsplătirea căruia se discută acum, decît numai dacă ați lăsa să-i fie robite niște cetăți libere, chibzuința noastră

de acum ar fi pusă la grea cumpănă, pentru că ori ați fi nevoiți să lăsați să plece în patria lui un rege prieten fără a-l fi răsplătit, ori să renunțați la principiile voastre, și să vă întinați slava cîștigată în războiul cu Filip, prin înrobirea acum a atitor aliați; însă neasemuitul vostru noroc vă scutește de nevoia de a vă micșora fie recunoștința voastră față de un prieten, fie slava voastră. Căci prin milostivirea zeilor, biruința voastră e însoțită nu numai de glorie, ci și de bogăție, prin care va fi lesne să vă arătați recunoștința, scăpînd de îndatoriri. Căci și Lycaonia, și amîndouă Phrygiile¹⁵⁴ și toată Pisidia, precum și Chersonesul, și toate ținuturile care sînt așezate în jurul Europei se află acum în puterea voastră. Regatul lui Eumenes se poate mări cu una dintre acestea, oricare ar fi, dacă îi va fi alipită, dar dîndu-i-se toate laolaltă, l-ar face să fie deopotrivă cu cei mai mari regi. De aceea sînteți în măsură să vă copleșiți aliații cu bogății din roadele războiului, pentru ca astfel să nu vă abateți de la principiile voastre și să nu ștergeți din amintire ce temeii puternic v-a împins atunci la războiul împotriva lui Filip și acum la acela împotriva lui Antiochus, ca să nu uitați ce ați făcut după înfrîngerea lui Filip, și ce se cuvine acum după înfrîngerea lui Antiochus; lumea dorește și așteaptă din partea voastră, nu atît aceea ce ați săvîrșit atunci, ci ceea ce se cuvine să aduceți la îndeplinire acum. Într-adevăr, temeiurile ridicării armelor unor noroade împotriva altora sînt și cinstite și îndreptățite, astfel încît unul va dori să stăpînească pămînturi, alții sate, alții orașe, alții porturi, precum și vreun țarm la mare. Voi însă nici n-ați rîvnit nimic din toate acestea, înainte de a le avea, și nici nu puteți dori acum cînd întregul pămînt se află sub ascultarea voastră, ci ați luptat pentru demnitatea și slava voastră în fața întregului neam omenesc, care privește de multă vreme numele și puterea voastră deopotrivă cu a zeilor nemuritori. Nu știu dacă nu va fi mai greu să păstrați ceea ce a fost greu să pregătiți și să cuceți. Voi v-ați luat asupra voastră însărcinarea de a feri de înrobire de către un rege pe cel mai străvechi și mai vestit neam, fie prin ducerea războiului, fie prin contribuțiile aduse în civilizație și în cultură. Se cuvine deci să acordați mai departe această ocrotire și de-a pururi

întregului neam grecesc, devenit protejatul vostru credincios. Orașele Greciei statornicite pe propriul ei pământ nu sînt mai grecești decît coloniile lor, căci de-acolo au purces coloniile grecești din Asia, și chiar dacă s-au strămutat pe alt pământ, ele nu și-au schimbat nici firea neamului și nici datinile. Noi ne-am încumetat să ne luăm la întrecere în fiecare oraș și prin orice fel de talente, și prin vitejie, atît cu metropolele¹⁵⁵ noastre, cît și cu întemeietorii noștri. Cei mai mulți dintre voi ați umblat prin Grecia, ați cutreierat prin orașele Asiei: singurul neajuns e că sîntem prea departe de voi; încolo, în nici o privință nu sîntem mai prejos de grecii din Europa. Noi știm că massilienii, dacă firea lor ar fi putut fi biruită cumva de mediul regiunii, de multă vreme ar fi fost sălbăticiți de atîtea neamuri înconjurătoare nedomesticite; noi mai știm că ei se bucură în ochii voștri de atîta cinstire și de atîta binemeritată faimă, de parcă ar locui tocmai în mijlocul Greciei. Massilienii și-au păstrat nestricat nu numai graiul, portul și înfățișarea, ci și-au păstrat înainte de orice moravurile și legile curate și neatinse de întinarea din partea megieșilor. Hotarele puterii voastre sînt acum munții Taurus. Tot ce se găsește dincoace de acești munți, nu trebuie să vi se pară prea îndepărtat. Unde au ajuns armele voastre, acolo să ajungă și legile voastre. Barbarii — pentru care poruncile stăpînitorilor lor au avut întotdeauna putere de lege — n-au decît să-și păstreze regii de care se bucură că-i au, în schimb, grecii, care își îndură soarta lor, au același suflet ca și voi. Cîndva grecii rîvneau și ei să aibă și să dobîndească o împărăție cu propriile lor puteri; astăzi însă doresc ca această putere să rămînă de-a pururi în mîinile celor care o au; ei sînt mulțumiți că li se păzește libertatea cu armele voastre, deoarece cu ale lor nu sînt în stare. Da, s-ar putea spune că unele cetăți grecești au fost de partea lui Antiochus. Și mai înainte, unele l-au sprijinit pe Filip, și mai tîrziu, tarentinii au fost de partea lui Pyrrhus. Ca să nu mai înșirui și alte noroade, Carthagina e liberă și se conduce după legile sale. Băgați de seamă, părinți conscriși, ce îndatoriri aveți, după înseși pildele date pînă acum de voi. De aceea vă veți hotări să-i puneți stavilă lăcomiei lui Eumenes, tot așa

cum ați pus stavilă urii voastre atît de îndreptățite¹⁵⁶. Noi, rhodienii, lăsăm pe seama judecății voastre să pre-luiți cu cîtă credință și cu cîtă strășnicie v-am sprijinit alît în acest război, cît și în toate războaiele pe care le-ați purtat pe acele meleaguri¹⁵⁷. Acum, în vreme de pace, acesta este sfatul pe care vi-l dăm și pe care, dacă îl veți urma, toți vor aprecia că voi ați știut să doborîți pe dușman, dar ați știut să vă folosiți mai generos de biruință¹⁵⁸.

LV În urma rhodienilor au fost chemați împuterniciții lui Antiochus. Aceștia, cu înfățișarea oamenilor care se roagă de iertare, au mărturisit că, într-adevăr, regele Antiochus a greșit și i-au rugat pe senatori să se gîndească mai degrabă la iertare decît la vina regelui lor, care a primit destulă pedeapsă. Apoi au cerut senatului să confirme, cu autoritatea lui, pacea acordată de L. Scipio, în condițiile pe care le-a fixat acesta. Senatul a fost de părere că pacea trebuie menținută, iar după cîteva zile, adunarea poporului a aprobat-o. Tratatul de pace s-a încheiat în Capitoliu cu Antipater, căpetenia soliei, și nepot de frate al regelui Antiochus.

Apoi s-a dat ascultare și altor solii venite din Asia. Tuturor acestora s-a răspuns că, potrivit obiceiurilor strămoșești, senatul va trimite 10 împuterniciți, pentru a discuta și statornici rînduiala în treburile Asiei; cea mai de seamă întocmire va fi totuși aceasta: regelui Eumenes i se va atribui regiunile de dincoace de munții Taurus, ținut care făcuse pînă acum parte din regatul lui Antiochus, în afară de Lycia și Caria, pînă la riul Maeander, care vor fi alipite statului rhodian, iar celelalte cetăți ale Asiei, care fuseseră tributare lui Attalus, să-i plătească lui Eumenes același tribut; cetățile birnice lui Antiochus, să capete libertate, fiind scutite de orice dajdie. Senatul roman a desemnat pe cei 10 împuterniciți. Aceștia erau următorii: Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Minucius Thermus, Ap. Claudius Nero, Cn. Cornelius Merula, M. Junius Brutus, L. Aurunculeius, L. Aemilius Paullus, P. Cornelius Lentulus, P. Aelius Tubero.

LVI Acești împuterniciți au dobîndit deplină putere pentru rezolvarea treburilor la fața locului. Senatul a ho-

tărit însă ca treburile să fie rezolvate în felul următor: toată Lycaonia¹⁵⁹, amîndouă Phrygiile, Mysia¹⁶⁰ și codrii regelui Antiochus, precum și ținuturile Lydiei și Ioniei, — în afară de acelea care fuseseră libere în ziua în care se dăduse bătălia cu regele Antiochus, — și anume Magnesia, pînă la muntele Sipylus, și Caria, ce se mai cheamă Hydrela¹⁶¹, precum și ținutul hydrelatan care se întinde spre Phrygia, redutele și satele de peste fluviul Maeander, și orașele — în afară de cele care fuseseră libere înainte de izbucnirea războiului, și anume Telmessus¹⁶² și redutele telmessilor în afară de teritoriul acestui oraș care aparținuse lui Ptolemaeus Telmessius¹⁶³ — toate aceste regiuni să fie acordate lui Eumenes.

Rhodianilor le-a fost dată Lycia, în afară de orașul Telmessus și de fortăreața și ținutul care îi aparțin și care fuseseră al lui Ptolemaeus Telmessius. Aceste ținuturi nu au fost cedate nici lui Eumenes și nici rhodianilor. Aceste din urmă au mai primit și acea regiune din Asia de dincolo de râul Meander și care e mai aproape de insula Rhodos, precum și orașele, satele, riurile, ținuturile dinspre Pisida, în afară de acele orașe care se bucuraseră de libertate înainte de a se fi dat bătălia în Asia cu regele Antiochus.

După ce rhodianii au adus mulțumiri romanilor pentru aceste binefaceri, au venit în sprijinul cauzei orașului Soli din Cilicia, spunînd că și acestea, ca și dînșii, își trag obîrșia din Argos. Datorită acestei înrudiri s-a legat între ei o dragoste frățească, de aceea cer, ca o favoare ieșită din comun, ca această cetate să fie scoasă din robia regelui Antiochus. Atunci au fost chemați împuterniciii regelui Antiochus și s-a discutat cu ei; totuși nu s-a dobîndit nimic, deoarece Antipater lua ca mărturie tratatele încheiate înainte, potrivit cărora, rhodianii erau opriți să intre nu numai în orașul Soli¹⁶⁴, ci și în Cilicia, și să treacă culmile munților Taurus. În urma rechemării în senat a rhodianilor, după ce senatorii au arătat cu cită înverșunare împuternicitul regelui Antiochus s-a împotrivit cererilor ei, au adăugat că dacă rhodianii sînt de părere că de această rezolvare atîrnă demnitatea lor, senatul roman va înfrînge pe orice cale cu putință îndărătnicia delegaților lui Antiochus. Atunci însă, rho-

dienii au adus mulțumiri și mai călduroase senatului, declarînd că mai degrabă se vor pleca în fața semeției lui Antipater¹⁶⁵, decît să ofere un nou prilej de a se tulbura pacea. În chipul acesta nu s-a produs nici o schimbare în situația orașului Soli.

LVII În decursul¹⁶⁶ aceluiași zile în care s-au petrecut aceste fapte au venit solii massilienilor și au adus la cunoștință că praetorul L. Baebius, cînd mergea spre Hispania, a fost înconjurat de liguri¹⁶⁷, și după ce au fost uciși o mare parte dintre însoțitori, iar el rănit, s-a refugiat cu un pumn de oameni și fără lictori la Massilia, unde s-a stins din viață după trei zile. Senatul, cînd auzi de această întîmplare, hotărî ca P. Junius Brutus, care era propraetorul Etruriei, să dea în primire acea provincie, precum și oastea unuia dintre legații săi pe care îl va găsi el cu cale și să plece în Hispania Ulterior și aceasta să-i fie provincia. Acest decret al senatului, precum și scrisoarea au fost trimise din Etruria de praetorul Sp. Postumius, după care propraetorul P. Junius a plecat în Hispania. Cu puțină vreme înainte ca înlocuitorul să sosească în provincia sa, L. Aemilius Paulus, — cel care va birui cu mare glorie după aceea pe regele Perseus, — fiindcă în anul trecut nu dobîndise victorie cu o oaste de strînsură, a dat o bătălie cu lusitanii; dușmanii au fost bătuți și puși pe fugă; au fost uciși 18 000 de războinici și 2-300 de lusitani luați prizonieri; le-a fost cucerită și tabăra. Faima acestei biruințe a făcut ca întreaga situație din Hispania să se liniștească.

În același an, înaintea zilei a treia a calendelor lui ianuarie, triumvirii L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappo, au întemeiat colonia Bononia Latina, potrivit unui decret senatorial. Acolo au fost colonizați 3 000 de cetățeni. Călăreților li s-au dat cîte 70 de iugăre fiecare, iar celorlalți coloniști, cîte 50 de iugăre. Ținutul fusese confiscat de la gallii boii, iar aceștia îl luaseră mai înainte de la etrusci.

În același an au candidat la censură numeroși bărbați străluciți. Această candidatură, ca și cum ea însăși n-ar fi putut da loc la lupte, a stîrnit o altă încordare cu mult mai mare. Căci candidau: T. Quinctius Flami-

ninus, P. Cornelius Scipio, fiul lui Cneius, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato¹⁶⁸, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, care-l biruise pe Antiochus la Thermopylae, precum și pe aetolienii. Mai ales către aceștia din urmă era înclinată atenția poporului, pentru că arătasera în numeroase rînduri dărnicii prin care izbutise să-și apropie o mare parte de cetățeni. Deoarece atîți nobili nu priveau cu ochi buni ca un om¹⁶⁹ nou să treacă înaintea lor, P. Sempronius Gracchus și C. Sempronius Rutilus au fixat ziua de judecată învinuindu-l pe Acilius că n-a adus, cu prilejul sărbătoririi triumfului, banii regelui Antiochus și că n-a depus în tezaurul public prăzile atît de mari capturate în tabăra acestuia. Mărturiile legaților și tribunilor militari erau și favorabile și împotriva-i. În capul martorilor a fost văzut M. Porcius Cato, a cărui autoritate, dobîndită prin atitudinea sa în orice împrejurare a vieții, o slăbea faptul că el însuși era candidat. Acest martor declară că el n-a văzut cu prilejul triumfului lui Acilius, între celelalte prăzi luate de la rege, vasele de aur și de argint, pe care le-a observat după cucerirea taberei lui Antiochus. În cele din urmă, Glabrio declară că-și retrace candidatura, ca ura să cadă asupra rivalului său, deoarece rivalul său, om nou ca și el, își sprijină candidatura pe o mărturie mincinoasă, fapt de care nobilii se indignază dar în tăcere.

LVIII Acilius Glabrio a fost osîndit la o amendă de 100 000 de ași. Procesul lui - a avut două înfățișări. A treia oară¹⁷⁰ după ce învinutul a renunțat la candidatură, adunarea poporului n-a încuviințat să fie amendat. și atunci tribunii plebei au încetat urmărirea lui Acilius.

Au fost aleși censori T. Quinctius Flaminius și M. Claudius Marcellus. În decursul acelor zile¹⁷¹, după ce senatul i-a încuviințat să ia cuvîntul în afara orașului, în templul lui Apollo și să facă darea sa de seamă, L. Aemilius Regillus, care izbîndise cu flota lui asupra praefectului regelui Antiochus, după ce s-a dat ascultare faptelor sale de arme, cu cîte flote vrăjmașe a luptat. cîte vase a scufundat sau capturat, toți senatorii, într-un glas, i-au încuviințat sărbătorirea triumfului său naval. La calendele lui februarie a fost purtat în triumf. Cu

acest prilej au fost aduse 49 de coroane de aur, precum și sume de bani, însă nu pe măsura triumfului asupra unui rege, ci numai 34 200 tetrachme attice și 132 300 de cistophori. Apoi au fost rînduite slujbe publice, potrivit unui *senatus-consultum*, pentru că L. Aemilius adusesse în Hispania mari servicii republicii.

Nu multă vreme după aceasta, veni la Roma L. Scipio. Acesta, ca să nu fie mai prejos de porecla fratelui său, a vrut să fie supranumit Asiaticus¹⁷². El a vorbit și în senat și în adunarea poporului, înșiruindu-și isprăvile săvîrșite. Erau unii care tălmăceau faptele lui spunînd că acest război a fost mai mare prin faima, decît prin greutatea lui. S-a pus capăt războiului numai după o singură bătălie; mai vrednică de ținut minte, și slava biruinței lui a fost întunecată de lupta de la Thermopylae. Însă pentru unul care judecă fără părtinire, la drept vorbind, la Thermopylae a fost mai degrabă război cu aetolienii decît împotriva regelui Antiochus, căci Antiochus acolo a luptat doar cu o mică parte din forțele sale, pe cînd în Asia au stat împotriva oștilor romane, forțele întregii Asii, trupe adunate de Antiochus de la toate noroadele, de pe cele mai îndepărtate tărîmuri ale răsăritului.

LIX De aceea, pe bună dreptate, zeilor nemuritori li s-a acordat o cinstire înălțătoare, pentru că au hărăzit o izbîndire fără seamăn și atît de lesne; senatul a decretat sărbătorirea triumfului comandantului. Triumful lui L. Scipio a fost celebrat în luna intercalată¹⁷³, pe ziua de 28 februarie.

Spectacolul acestui triumf a fost mai arătos ochilor decît acela al fratelui său. Africanus, însă dacă s-ar ține seamă de împrejurările, de primejdiile și de proporțiile conflictului, de bunăseamă nu s-ar cuveni să se pună față în față cele două triumfuri, și de asemenea, n-ai putea compara pe cei doi comandanți supremi romani, și nici pe Antiochus cu un cap de oști de talia lui Hannibal.

Scipio a adus cu prilejul triumfului său 224 de drapele ostășești, 134 de tablouri de orașe, 1 231 colți de fildeș, 234 coroane de aur, 137 420 libre de argint, 224 000 te-

trachme attice, 321 070 cistophori, 140 000 filipi de aur, 1 423 libre de vase de argint, toate cizelate, și alte vase de aur în greutate de 1 023 libre. Înaintea carului său de triumf au fost duși în convoi 32 de căpetenii de-ai regelui Antiochus, prefecți și curteni de-ai lui, din Syria. Fiecare ostaș roman a primit câte 25 de dinari¹⁷⁴, centurionii o sumă îndoită, iar călăreții, întreită. După triumf li s-a dat ostașilor solda și tainul îndoit, la fel cum împărțise armatei sale și după bătălia din Asia. Triumful lui Scipio a fost sărbătorit cam după un an de când ieșise din dregătoria consulatului.

LX Cam în aceeași vreme a sosit în Asia și consulul Cn. Manlius și praetorul Cn. Fabius Labeo la flotă. Însă consulului nu-i lipsi prilejul de a se război cu gallii. După înfrângerea lui Antiochus, pe mare domnea liniște. De aceea, Q. Fabius se gîndi în ce parte să pornească el o acțiune ca să nu se creadă că în timpul funcției sale a fost inactiv: el a găsit cu cale că cel mai nimerit lucru este să treacă în Creta.

Locuitorii din Cydonia¹⁷⁵ purtau război cu gortynii¹⁷⁶ și cu gnosiții; se spunea că pe întreaga insulă se găsea un mare număr de prizonieri romani și de neam italic, prefăcuți în robi. Pornind cu flota din Ephes, cum atinse mai întîi coasta Cretei. Fabius trimise ștafete la toate cetățile din jur, poruncindu-le să depună armele și să-i înapoieze prizonierii, strîngîndu-i de pretutindeni de unde se găseau, prin orașe și prin sate, și să-și trimită împuterniciți la dînsul pentru a discuta despre chestiunile care priveau deopotrivă și pe cretani și pe romani. Numai că cretanii nu prea s-au sinchisit de această somație. În afară de gorthyni, nimeni nu i-a predat prizonierii. Valerius Antias a scris că au fost înapoiați din întreaga insulă de teama amenințărilor cu războiul, ca la 4 000 de prinși. Deși Fabius n-a săvîrșit vreo altă ispravă în afară de aceasta, a dobîndit din partea senatului încuviințarea de a fi purtat în triumf. Din Creta, Fabius s-a întors la Ephes; de acolo, după ce a trimis trei vase spre țărmul Thraciei, a poruncit garnizoanelor lui Antiochus¹⁷⁷ să părăsească orașele Aenus și Maronia, pentru ca și acelea să fie libere.

CARTEA XXXVIII.

1. Când¹ în Asia se desfășura acest război, nici în Aetolia nu domnea liniștea², tulburările fiind pricinuite de neamul athamanilor. În acel timp, Athamania — după alungarea lui Amynder — fusese ocupată de o garnizoană a regelui Filip, comandată de praefecții lui. Purtarea tru-fașă și tiranică a acestei garnizoane făcuse ca populația să-l dorească iarăși pe Amynder. Acesta, care trăia în exil în Aetolia, cunoscând, prin scrisori trimise de slujitorii săi, situația din Athamania, începu să nădăjduiască din nou că va pune stăpânire pe regat. De aceea el trimise ștafete la fruntașii din cetatea Argitheia³ — acest oraș era capitala Athamaniei — ca să-i anunțe că, dacă va fi asigurat de simțămintele compatrioților săi față de dînsul, el va intra în Athamania după ce va dobîndi sprijin din partea aetolienilor. După aceea Amynder începu tratativele cu fruntașii aetolienilor, care formau sfatul acelui neam, precum și cu arhonteii lor, Nicander⁴. Când văzu că aceștia sînt gata la orice, îi încunoștințează numaidecît în ce zi va păși hotarele Athamaniei cu oastea sa. La început au fost numai patru conspiratori împotriva garnizoanei macedonene. Aceștia și-au mai alăturat fiecare cîte șase ajutoare, pentru a duce la bun sfîrșit acțiunea întreprinsă. Apoi, dîndu-și seama că nu se poate pune temei pe numărul lor mic, care era mai degrabă potrivit pentru a tăinuî fapte decît pentru a porni la acțiune, și-au alăturat un număr de partizani deopotrivă cu cei dinainte. În chipul acesta, numărul conspiratorilor s-a ridicat la 52 de persoane, care au fost împărțiți în patru cete: o parte se îndreaptă către Heraclea, a doua către

Tetraphylia, unde, de obicei, se afla depus tezaurul regelui, o a treia — către Theodoria, a patra — către Arghitheia. De aceea toți s-au înțeles între ei, ca la început să stea liniștiți, și ca și cum ar fi venit pentru treburile lor personale, să se preumbe în sus și în jos prin for, și apoi, la o zi anumită, să cheme întreg norodul, pentru a izgoni garnizoana macedoneană. Când a sosit ziua hotărîtă, deoarece Amynder se găsea între hotare cu 1 000 de ateo-lieni, potrivit înțelegerii, atacă garnizoanele macedonenilor în același timp din patru locuri și le alungă de acolo; apoi au fost trimise scrisori în toate părțile la alte orașe, ca să se răzbune împotriva stăpînirii tiranice a lui Filip, și pe el să-l pună din nou pe tronul părintesc și legitim. Macedonenii au fost alungați din toate părțile. În orașul Theius, praefectul garnizoanei de acolo a pus mîna pe o scrisoare a conjuraților și atunci trupele regelui au ocupat cetățuia care a rezistat cîteva zile asediatorilor, apoi și acestia s-au predat lui Amynder. În felul acesta, întreaga Athamanie ajunsese iar în puterea lui Amynder, în afară de reduta Athenaeum, așezată în vecinătatea hotarelor Macedoniei.

II Când Filip a auzit de răzvrătirea Athamaniei, porni cu 6 000 de războinici și ajunse cu cea mai mare repeziciune la Gomphi. Lăsînd acolo cea mai mare parte din oștirea sa, care n-ar fi putut suporta un marș atît de lung, ajunse la Athenacum⁵ — singura fortăreață care rămăsese sub stăpînirea sa — în fruntea a 2 000 de ostași. După ce făcu cîteva încercări prin împrejurimi, deoarece își dădu ușor seama că toată lumea îi e potrivnică, înapoindu-se la Gomphi de îndată, se întoarse în Athamania cu toate trupele. De acolo el porunci lui Xenon, trimis înainte cu 1 000 de pedestrași, să ocupe Ethopia⁶ care domină numai bine Argitheia. Când Filip a văzut că acea localitate este apărută cu strășnicie de ai săi, își așază tabăra în împrejurimile templului⁷ lui Jupiter Acraeus⁸. Reținut acolo vreme de o zi de o cumplită furtună, în ziua următoare Filip caută să plece către Argitheia. Deodată apărură în calea trupelor care plecaseră athamanii, ocupînd imediat măgurile ce dominau drumul. Zărindu-i pe athamani, cele dintîi unități

macedonene se opriră din mers stîrnindu-se panică și învîlmășeală în rîndurile întregii coloane. Și fiecare se gîndea în mintea sa ce s-ar fi putut întîmpla dacă oastea macedoneană ar fi coborît în văile de la poalele acestor stînci. Văzîndu-se strîmătorat, regele — care dorea să scape cît mai grabnic de această trecătoare în cazul că athamanii s-ar lua pe urmele lui — a fost nevoit să cheme îndărăt avangarda și unitățile sale pentru a se înapoia pe același drum pe unde venise. La început athamanii îi urmăreau în liniște la o mică depărtare. După ce aetolienii și-au unit trupele cu ale acestora, athamanii i-au lăsat pe aetolieni să atace din spate coloanele macedonene, iar ei s-au năpustit din ambele părți asupra dușmanului, în vreme ce alte trupe de-ale athamanilor, ieșind înaintea macedonenilor pe o cale mai scurtă, au ocupat trecerile. Cu acest prilej s-a stîrnit atîta învîlmășeală în rîndurile macedonenilor, încît au trecut riul⁹ răzlețiți și mai mult în fugă, lăsînd în urma lor numeroși oameni și arme. Acolo athamanii și-au încetat urmărirea. Macedonenii s-au înapoiat nesupărați la Gomphi și de aici în Macedonia. Athamanii și aetolienii au pornit degrabă, de pretutindeni, către Alopa ca să-l nimicească pe Xenon și cei 1 000 de macedoneni. Aceștia, neputîndu-se bizui pe acele locuri, s-au retras din Alopa, pe o mîgură mai înaltă și mai povîrnită din toate părțile. Athamanii însă, găsind puțința de a urca într-acolo din mai multe direcții, i-au alungat pe dușmani. O parte dintre macedoneni răzlețiți, care nu se pricepeau să străbată în fugă, drumuri necunoscute și printre stînci neumblate, au fost luați prizonieri, iar alții au fost nimiciți. Deoarece mulți macedoneni s-au prăvălit în genuni, foarte puțini, împreună cu Xenon, au izbutit să scape, ajungînd la rege. După aceea s-a încheiat un armistițiu pentru a fi îngropați cei căzuți.

III Amynder, după redobîndirea tronului, își trimise împuterniciți și la Roma la senat, și în Asia la Scipioni. care, după marea bătălie cu Antiochus, făcură popas la Ephes. El cerea pace și se dezvinovăța că și-a recîstîgat tronul părintesc cu sprijinul aetolienilor. În schimb el aducea învinuiri lui Filip. Aetolienii¹⁰ au plecat din Atha-

mania în ținutul Amphilochia¹¹ și, deoarece acolo majoritatea populației li s-a supus de bunăvoie, întregul neam a intrat sub ascultarea aetolienilor. După recucerirea Amphilochiei, care aparținuse cândva aetolienilor, însuflețiți de aceleași nădejdi, aceștia au trecut și în Aperantia¹²; din rîndurile acestei populații, o mare parte s-a supus aetolienilor fără luptă, în schimb dolopii n-au fost niciodată de partea aetolienilor, ci a lui Filip. Aceștia ridicară cei dintii armele. Însă cînd aflară că amphilochienii sînt cu aetolienii, că Filip a fugit din Athamania, iar garnizoana lui de acolo a fost măcelărită, se rup și ei de Filip, trecînd de partea aetolienilor. Înconjurați din toate părțile de neamuri supuse de curînd, tocmai cînd se credeau în siguranță din partea macedonenilor, au aflat știrea că Antiochus a fost bătut de romani în Asia. Nu mult după aceasta li s-au înapoiat de la Roma trimișii lor, fără nici a nădejde de pace, încunoștîndu-i totodată că consulul Fulvius a trecut cu oastea în Asia. Însăpămîntați de aceste știri, după ce mai întîi chemară în sprijinul lor pe rhodieni și pe athenieni ca să mijlocească pentru ei, și pentru ca prin trecerea acelor cetăți, rugămințile lor — de curînd respinse de romani — să găsească mai lesne răsunset în fața senatului, își trimiseră din nou fruntașii¹³ cetății lor la Roma pentru a încerca să dobîndească pacea, aceasta fiindu-le cea din urmă nădejde. Totuși n-au întreprins nimic mai înainte de a-l vedea pe dușman apărîndu-le aproape în față, ca să evite războiul. M. Fulvius, după trecerea oastei romane în Apolonia începu să se consfătuiască cu fruntașii epiroților unde să dezlănțuie războiul. Epiroții găsiră de cuviință să se atace mai întîi Ambracia¹⁴, care se predase atunci aetolienilor. Dacă aetolienii vor veni să apere cetatea aceea, cîmpiile din jur sînt prielnice pentru desfășurarea unei bătălii. Dacă se vor feri de luptă, asediul nu va fi greu, căci în vecinătatea Ambraciei se găseau mari cantități de materiale pentru ridicarea platformelor și a celorlalte lucrări de împresurare, iar riul Aretho, care este navigabil și prielnic pentru transportul celor trebuincioase, curge chiar pe lîngă zidurile cetății; în sfîrșit, se apropia vara care e potrivită operațiilor militare. I-a convins să-i ducă prin Epir.

IV Cînd sosi la Ambracia, consulul își dădu seama că împresurarea acestei cetăți este o acțiune anevoioasă. Ambracia e situată la poalele unei mături cu povîrnișuri, căreia locuitorii i-au dat numele de Perranthes¹⁵. Orașul se întinde spre apus, fiind înconjurat cu un zid înspre cîmpii și rîu, iar fortăreața, așezată pe piscul măturii, este îndreptată către răsărit. Rîul Aretho¹⁶, care izvorăște din Athamania, se varsă în golul mării care poartă numele de Ambracius, datorită vecinătății orașului. În afară de faptul că orașul e întărit într-o parte de apa rîului, în alta de mătură, este înconjurat și de un puternic zid pe o lungime ceva mai mare de 3 000 de pași. Fulvius ridică în fața Ambraciei, în cîmp, două castre, despărțite de un mic gol între ele, precum și o redută construită pe o mătură înaltă în fața fortăreței. El făcu toate pregătirile ca să lege cele două castre printr-un val de parapete și șanțuri, așa fel încît le tăie locuitorilor orice posibilitate de ieșire din cetate și orice încercare de ajutor dinafară. La auzul știrii că Ambracia a fost împresurată, aetolienii s-au adunat la Stratus, în urma hotărîrii luate de arhonte celății, Nicander. La început, ei plănuiseră să vină cu toate trupele lor pentru a zădărnici împresurarea. Apoi, după ce văzură că orașul a fost înconjurat aproape în întregime cu lucrări și că tabăra epiroților a fost așezată dincolo de rîu într-un loc neted, au hotărît să-și împartă trupele. Cu 1 000 de ostași ușor înarmați, Eupolemus porni spre Ambracia și izbuti să intre în oraș prin golul între întăriturilor care încă nu se rezidiseră. Nicander plănuise să atace mai întii tabăra epiroților cu celălalt corp de aetolieni, care aveau să primească cu anevoință ajutor din partea romanilor, deoarece erau despărțiți de rîu. Apoi însă, încredințat că această acțiune va fi primejdioasă în cazul cînd romanii o vor băga de seamă, și temîndu-se că nu vor putea să se înapoieze în locuri sigure, renunță la acest plan și purcese la prădarea Acarnaniei.

V Consulul, după ce isprăvi de făcut întăriturile necesare pentru încercuirea orașului și după ce pregăti mașinile de război pentru atacarea zidurilor, dădu asaltul din cinci părți deodată. Folosind golurile prin care avea

putința să se apropie mai ușor dinspre cîmpie, el atacă orașul dinspre partea ce poartă numele de Pyrrheum¹⁷, dînd al patrulea atac din regiunea templului lui Aesculapius și al cincilea împotriva cetățuiei Ambraciei. Cu berbecii romanii zdruncinau zidurile și cu cîngile smulgeau crenelurile. Pe locuitori la început îi cuprinse groaza, învîlmășindu-se, cînd văzură toate acestea și cînd auziră loviturile care făceau un zgomot cumplit, date în ziduri cu berbecii. Apoi însă, cînd băgară de seamă că, împotriva așteptărilor, zidurile au rămas neclintite, se îmbărbătară din nou și, cu ajutorul unor cumpene, aruncau asupra berbecilor fie cu niște bucăți de plumb, fie cu bolovani, fie cu trunchiuri zdravene de copaci. Cîngile le prindeau cu niște gheare de fier și cînd le trăgeau peste ziduri înăuntrul cetății le sfărîmău de tot; în afară de toate acestea impresurații făceau diferite ieșiri fie în timpul nopții, dînd năvală asupra străjilor de la mașinile de război, fie în timpul zilei împotriva posturilor, pricinuind panică în rîndul atacatorilor.

În vreme ce astfel se înfățișau lucrurile la Ambracia, aetolienii s-au întors la Stratus, în urma pustiirii Acarnaniei. Conducătorul lor, Nicander, căutînd un prilej de a impresura cetatea printr-o lovitură îndrăzneată, îl introduce în Ambracia pe un oarecare Nicodamus, cu 500 de aetolieni. Hotărî cu acesta o noapte anumită și chiar o anumită oră din noapte, în care aceștia să atace dinspre oraș lucrările dușmanilor, iar el să stîrnească spaima în castrul roman dinspre Pyrrheum; era încredințat că va face o ispravă vrednică de amintire în toiul învîlmășelii pricinuite din două părți, deoarece și noaptea însăși va contribui la creșterea panicii. Și, într-adevăr, Nicodamus într-o noapte vijelioasă, după ce înșelă vigilența unor străji și după ce sparse încercuirea printr-un iureș dezlănțuit prin alte locuri, trecînd peste linia de încercuire, izbuti să pătrundă în oraș. Isprava acestuia a făcut să le sporească nădejtile celor impresurați, dîndu-le curaj să se încumete la orice. Cum sosi noaptea stabilită, potrivit înțelegerii, se năpusti deodată asupra lucrărilor romane; atacul acesta însă pe cît de îndrăzneț a fost prin dezlănțuirea lui, pe atît de lipsit de succes, deoarece Nicander nu a atacat de loc în exterior, fie că era stă-

pînit de frică, fie pentru că a găsit de cuviință să sară în sprijinul amphilochienilor care se retrăseseră de curînd; pe aceștia îi atacase cu cea mai mare strășnicie Perseus, fiul lui Filip, trimis pentru a supune Dolopia și Amphilochia.

VI Așa cum s-a spus mai înainte, la Pyrrhaeum, mașinile de război romane erau instalate în trei locuri, pe care aetolienii le-au atacat în același timp, însă nici cu pregătiri asemănătoare, nici cu forțe deopotrivă de puternice. Unii se năpusteau cu făclii aprinse, alții purtau șomoioage de cîlți, îmbibate în smoală, care, răspîndind văpăi, luminau întreaga linie de bătaie. La cel dintîi atac au doborît numeroase străji. Dar după ce au început să se audă strigăte, după ce s-a produs zarvă în castru¹⁸, și după ce consulul a dat semnalul de luptă, toți puseră mîna pe arme și se revărsară pe toate porțile pentru a da ajutor. Într-un singur punct dușmanul a izbîndit cu ajutorul focului și armelor; din celelalte două puncte însă, după o încercare nereușită, aetolienii s-au retras. Atunci s-a încins o aprigă luptă într-un singur punct primejdios. Acolo cei doi comandanți, Eupolemus și Nicodamus, își îmbărbătau, din diferite părți, luptătorii, întărindu-le nădejdea că, potrivit înțelegerii, Nicander va intra și el în luptă, și va dezlănțui atacul asupra spatelui potrivnicului. Această convingere susținu o bucată de vreme avîntul războinicilor. Dar deoarece nu primeau, potrivit înțelegerii, nici un semn din partea alor lor și vedeau cum crește numărul vrăjmașilor, lupta lor începu din ce în ce mai mult să lîncezească; în cele din urmă, după ce dădură foc la o parte dintre mașini, părăsiră totul și fugiră alungați, abia putîndu-se retrage în oraș. Cu acest prilej, numărul aetolienilor căzuți a depășit numărul dușmanilor doborîți de ei. Dacă totul s-ar fi desfășurat potrivit planului, fără îndoială că aetolienii ar fi putut cucerii mașinile și lucrările într-un punct, și nimici acolo numeroși vrăjmași. Ambracienii și aetolienii care se găseau între zidurile cetății nu numai că s-au retras după încercarea din cursul acelei nopți, dar și după aceea s-au ferit să mai înfrunte primejdiile, de parcă ar fi fost

trădați de ai lor. Acum nimeni nu mai dădea năvală asupra posturilor vrăjmașe ca înainte, ci luptau de la adăpost, rînduiți pe ziduri și în turnuri.

VII Cînd Perseus auzi că au sosit aetolienii, lăsînd deoparte asaltul orașului pe care-l împresurase, după ce pustii ținutul Amphilochiei, ieși din hotarele ei și se înapoie în Macedonia, Aetolienii se îndepărtară și ei de acolo, fiind chemați înapoi fiindcă li se prăda țărmlul. Pleuratus, regele illyrilor, intrînd în strîmtoarea Corintului cu 60 de vase mici, cărora li s-au alăturat vasele acheilor ce staționau la Patrae, devastă coastele maritime ale Aetoliei. Fiind trimiși 1 000 de aetolieni împotriva lor, aceștia ieșiră în întîmpinarea vrăjmașului pe poteci mai scurte, în vreme ce flota făcuse ocoluri, navigînd prin toate coliturile, de-a lungul țărmlui.

La Ambracia, romanii izbind zidurile cu berbecii, în multe locuri, dezgoliră într-o bună măsură orașul; cu toate acestea ei nu puteau pătrunde în oraș, căci dușmanul ridica cu mare repeziciune un nou zid în locul celui năruit, iar luptătorii apăreau numaidecît în golurile dărîmăturilor, ca o nouă stavilă. De aceea, pentru că în luptă deschisă, operațiile sale înaintau încet, consulul hotărî să sape o galerie ascunsă într-un loc acoperit de mai înainte cu barăci.

Cităva vreme, romanii, măcar că lucrau zi și noapte fără întrerupere, săpînd sub pămînt și cărînd pămîntul în afară, au reușit să-l înșele pe dușman. În cele din urmă însă movila de deasupra pămîntului devenind prea înaltă a constituit pentru locuitori indiciul că se lucrează la o galerie; temîndu-se ca nu cumva dușmanul să ajungă în oraș năruind zidurile, ei hotărăsc să sape un șanț între ziduri în direcția în care lucrarea era acoperită de barăci. Cînd aetolienii au ajuns la o adîncime potrivită, așa fel încît de galerie îi despărțea numai un perete subțire de pămînt, făcînd liniște, și lipindu-și urechile în mai multe locuri, au auzit zgomotul făcut de cei care săpau. Cînd ei prinseră de veste aceasta, își croiră un drum drept către galerie. Pentru aetolienii n-a fost prea grea truda, deoarece numaidecît au dat de un gol unde zidul fusese proptit cu furci de vrăjmași. Acolo s-au în-

tilnit cu sănăturile amîndouă taberele și s-a făcut legătura între șanț și galerie. Întîlnindu-se unii cu alții s-au încăierat mai întîi cu uneltele cu care săpaseră, apoi sărind cu repeziciune în sprijinul lor și ostașii înarmați. s-a încins sub pămînt o luptă aprigă. Această luptă însă începu să lîncezească, deoarece împresurații se străduiau să zădărnicească înaintarea prin galerie, fie întinzînd niște pături groase, fie aruncînd repede niște obloane de-a curmezișul ei. Dar aetolienii au și născocit un nou mijloc, ușor de înfăptuit, împotriva celor care lucrau în galerie: au făcut un butoi cu fundul găurit, pe unde să poată trece o țevă nu prea groasă. Atît țeava, cît și fundul butoiului erau de fier, fundul avînd găuri în mai multe locuri. Ei au întors butoiul cu gura către galerie, după ce l-au umplut cu fulgi. Prin găurile de la fundul butoiului aetolienii își virîră niște sulite foarte lungi, care poartă numele de sarissae, ca să-i alunge de acolo pe dușmani. Apoi aruncînd scînteii în fulgi, le-au dat foc, suflînd în butoi cu niște foale de fierar, așezate în capul țevii. Fulgii aprinși făceau nu numai un fum gros, dar în același timp răspîndeau o duhoare cumplită care ustură la ochi: după ce întreaga galerie s-a umplut de fum, nimeni n-a mai putut răbda să stea mai departe în ea.

VIII Aceasta era situația, la Ambracia, cînd¹⁹ se înfățișară consulului, ca împuterniciți din partea aetolienilor, Phaeneas și Damoteles, însărcinați cu denline puteri de norodul lor. Căci cîrmuitorii lor își dădeau seama că în vreme ce, pe de o parte Ambracia este împresurată, pe de altă parte întregul țărîm al mării este primejduit de vasele dușmanilor, și că, în sfîrșit, și Amphilochia și Dolopia sînt trecute prin foc și sabie de macedoneni, iar aetolienii nu au destule forțe pentru a putea ține piept în același timp la trei războaie diferite. De aceea, după ce convocă adunarea la sfat, îi consultă pe fruntașii Aetoliei, ce măsuri trebuie luate. Toți au fost de părere să se ceară pace, în condiții avantajoase, dacă este cu putință, dacă nu, măcar ușor de îndurat: ei au pornit războiul bizuindu-se pe Antiochus, dar după ce acest rege a fost bătut și pe mare și pe uscat și a fost alungat pînă aproape de marginea pămîntului, departe peste culmile

munților Taurus, ce nădejdi mai pot nutri pentru a susține războiul? De aceea, Phaeneas și Damoteles să se străduiască să trateze pacea, ținând seama de asemenea împrejurări, cum le dictează conștiința, gândindu-se însă la interesele aetolienilor. Căci situația în care au ajuns datorită sorții le va mai îngădui oare să mai recurgă la vreun alt plan ori să aleagă o altă soluție? Împuterniciții aetolienilor trimiși cu aceste însărcinări îl rugară pe consul să le cruțe orașul și să aibă milă de neamul lor, care le-a fost cândva aliat, pe care dacă nu nedreptățile, de bună seamă deznădejdea i-au împins să-și piardă mintea. În tot cursul războiului cu Antiochus aetolienii nu le-au pricinuit romanilor neajunsuri mai mari ca binefacerile aduse romanilor înainte, când s-au războit cu Filip. Așa cum n-au fost răsplătiți cu dărnicie atunci, nici acum nu se cade să fie covârșiți cu nemăsurate pedepse.

La acestea consulul le-a răspuns următoarele: aetolienii au cerut de prea multe ori romanilor pacea, dar niodată cu destulă sinceritate. De astă dată când cer pacea, să se ia după pilda lui Antiochus pe care l-au tirat după ei în război: Antiochus a fost nevoit nu numai să renunțe la cele câteva orașe pentru a căror libertate a fost pornit războiul, ci a părăsit și întreaga Asie, și un regat dintre cele mai bogate, situat dincoace de munții Taurus. De aceea dinsul nu va asculta nici un cuvânt al aetolienilor despre pace, pînă nu vor fi dezarmați. Aetolienii vor trebui să-i predea mai întîi armele și toți caii, apoi vor argint, din care suma să se achite jumătate numaidecît, dacă vor să se bucure de pace. Pe lîngă aceste condiții va fi adăugată în tratat și aceea că aetolienii să aibă de aci înainte prieteni și dușmani pe aceiași pe care îi are poporul roman.

IX În fața acestor condiții atît de împovărătoare împuterniciții aetolienilor, cunoscînd prea bine firea semeață și nestatornică a compatrioților lor, s-au înapoiat la vetrele lor, fără să dea vreun răspuns. pentru a putea chibzui pe îndelete cu arhonte și fruntașii lor ce trebuie să facă, deoarece ei nu luaseră nici o hotărîre. Au fost însă primiți cu strigăte și cu sudălmi: „Pentru ce s-au tîrguit atîta vreme, tîrăgînd lucrurile, deși primiseră

poruncă să se întoarcă cu pacea dobîndită cu orice preţ? Pe cînd solii se înapoiau la Ambracia au fost înconjuraţi de acarnanieni care le întinseseră capcane în drum, deoarece aetolienii se găseau în stare de război cu aceştia şi au fost duşi prizonieri la Thyrium. Această întîmplare a fost pricina întîrzierii încheierii păcii, cu toate că înşişi trimiştii athenienilor şi rhodienilor veniseră la consul ca să-l roage în numele aetolienilor, şi Amynder, regele athamanilor, sosise în castrul roman, după ce i se încuviinţase supunerea; însă acesta venise să-i roage pe romani avînd grijă mai mult pentru cetatea Ambracia unde-şi petrecuse surghiulul, decît pentru aetolieni. Încunoştinţat prin aceştia asupra sorţii împuterniciţilor aetolieni, consulul porunci ca aceştia să fie aduşi la sine de la Thyrium. După sosirea lor, s-au început discuţiile în legătură cu pacea.

Amynder se străduia din răputeri să-şi atingă ţinta, şi anume să-i silească pe ambracieni să se predă. Dar, deşi el se apropiase pînă în preajma zidurilor pentru întrevăderea cu fruntaşii acestei cetăţi, totuşi n-a izbutit să obţină nimic; atunci cu încuviinţarea consulului el intră în oraş, şi fie prin sfaturi, fie cu rugăminti, îi înduplecă să-şi încredinţeze soarta în mîinile romanilor. Şi pe aetolieni i-a sprijinit în chip strălucit C. Valerius, fiul lui Laevinus, cel dintîi care încheiase un tratat de alianţă cu acest neam, fiind frate după mamă cu consulul. Ambracienii puseră mai întîi condiţia ca trupele auxiliare ale aetolienilor să fie lăsate să plece slobode, fără nici un gînd de viclenie, după care deschiseră porţile cetăţii. S-au mai hotărît următoarele: „aetolienii să plătească romanilor²⁰ 500 de talanţi euboeni; din această sumă să se achite acum 200 de talanţi, iar restul de 300 în şase ani în rate egale; prizonierii şi dezertorii să fie daţi înapoi romanilor; să nu ridice pretenţii asupra nici unui oraş, care, după venirea lui T. Quinctius în Grecia, fusese cucerit prin forţa armelor de romani, sau care se aliase de bunăvoie cu aceştia; insula Kephallenia^{20bis} să nu fie pomenită în tratatul de pace“.

Deşi aceste condiţii erau întrucîtva mai uşoare decît nădăduiseră aetolienii, li s-au îngăduit să aducă la cunoştinţa adunării poporului lor această situaţie. A urmat o

mică discuție în privința acelor orașe²¹ care fuseseră cîndva sub ascultarea lor. Aetolienilor le venea greu să îngăduie ca ele să fie smulse din liga lor, de parcă ar fi fost vorba de viața lor. Totuși toți pînă la unul au fost de părere să se primească pacea. Ambracienii au dăruit consulului o coroană de aur în greutate de 150 de libre. Statuile de bronz și de marmură, precum și tablourile pictate și podoabele cu care Ambracia²² era înzestrată mai mult ca orice altă cetate grecească din acea regiune, deoarece acolo fusese palatul lui Pyrrhus, au fost ridicate toate și transportate la Roma. Însă în afară de acestea, romanii nu s-au atins și n-au pîngărit nimic.

X Plecînd din Ambracia, consulul²³ își așază castrul în mijlocul ținutului Aetoliei, lîngă orașul Argos²⁴ din Amphilochia; această localitate se află la o depărtare de 22 000 de pași de Ambracia. Acolo sosiseră în sfîrșit trimișii aetolienilor, de a căror întîrziere consulul începuse să se neliniștească. După ce a aflat că adunarea aetolienilor a încuviințat pacea, a invitat pe aetolieni la Roma să se înfălișeze senatului, le-a îngăduit ca, împreună cu ei, să meargă și rhodienii și athenienii ca mijlocitori și le-a dat ca însoțitor pe fratele său, C. Valerius. Apoi consulul se duse la Kephalenia. Solii au găsit la Roma pe fruntașii cetății preocupați să audă și să afle amănunte în legătură cu învinuirile aduse mai înainte de Filip, care se plîngea fie prin trimiși, fie prin scrisori, că i-au fost smulse Dolopia, Amphilochia și Athamania, ba că în cele din urmă chiar fiul său, Perseus, a fost alungat din Amphilochia; acest fapt îndepărtase senatul de la rugămințile aetolienilor. Totuși rhodienii și athenienii au fost ascultați în tăcere. Împuternicitul athenian Leo²⁵, fiul lui Icesias, se spune că i-a mișcat pe toți prin darul vorbirii sale; acesta, folosindu-se de o comparație foarte cunoscută, asemuia mulțimea aetolienilor cu o mare liniștită care deodată e răscolită de vînturi; el spunea că „atîta vreme cît acest neam a păstrat credința alianței romane, s-a bucurat de liniștea lui firească; dar de cînd Thoas și Dicaearchus din Asia, și Menestas și Damocritus din Europa au început să semene vrajbă, au început să culeagă

acea furtună care i-a aruncat spre Antiochus, întocmai ca pe un vas într-o stincă ascuțită“.

XI Aetolienii, după multe frământări, au izbutit în cele din urmă să obțină un tratat de pace. Condițiile tratatului au fost următoarele: „Neamul aetolienilor va respecta fără gînd viclean și ascuns puterea și măreția poporului roman. Aetolienii să nu îngăduie nici unei oști străine care va porni război împotriva aliaților și prietenilor romanilor, să treacă prin ținutul lor, și nici să nu-i ajute în vreun fel. Aetolienii să aibă aceiași dușmani pe care îi are poporul roman, și să ridice armele împotriva acestora. Să le înapoieze romanilor și aliaților dezertorii, sclavii fugiți și prizonierii; vor fi exceptați acei prizonieri, care, după ce s-au întors la vetrele lor, au fost din nou prinși, sau cei care făceau parte din rîndul vrăjmașilor romanilor, în vremea cînd aetolienii luptau alături de garizoanele romane. Toți aceia care se vor prezenta în răs-timp de 100 de zile, să se predea cu bună-credință dregătorilor din Corcyra²⁶. Aceia care au dispărut să fie predați pe măsură ce vor fi găsiți. Aetolienii vor preda 40 de ostatici, după cum îi va alege consulul, însă să nu fie mai mici de 12 ani și nici mai mari de 40. Ostatici să nu facă parte dintre strategii cetății, să nu fi fost nici comandant al cavaleriei²⁷, nici scrib public, și nici vreunul dintre aceia care au fost ostatici mai înainte la romani. Kephallenia să fie în afara condițiilor păcii. „În privința sumelor de bani pe care trebuia să le plătească în rate anuale, nu s-a schimbat nimic din condițiile pe care le-a hotărît cu consulul. Dacă aetolienii vor să dea romanilor mai degrabă aur decît argint, s-au învoit să le dea o monedă de aur pentru 10 de argint. Aetolienii să nu caute să recucerească orașele, ținuturile și locuitorii care au fost mai înainte supuși aetolienilor, dar care pe vremea consulilor T. Quinctius²⁸ și Cn. Domitius sau după acești consuli, au fost supuși prin forța armelor sau au venit de bunăvoie sub ascultarea poporului roman. Oeniazii împreună cu orașul și ținutul lor vor aparține Acarnaniei“.

Cu aceste condiții²⁹ s-a încheiat tratatul de pace cu aetolienii.

XII În aceeași vară³⁰, aproape în cursul aceluiași zile în care consulul, M. Fulvius, desfășura aceste operații în Aetolia, celălalt consul, Cn. Manlius, a purtat în Gallogrecia războiul a cărui istorisire o încep acum.

La începutul primăverii consulul a ajuns la Ephes, a luat în primire trupele de la L. Scipio, a inspectat oastea, a ținut în adunarea ostașilor o cuvîntare, le-a proslăvit vitejia, fiindcă au încheiat războiul cu Antiochus într-o singură bătălie, și i-a îndemnat să pornească din nou războiul împotriva gallilor, pentru că aceștia i-au dat sprijin lui Antiochus și aveau firi atît de sălbatice; de prisos a fost alungat Antiochus tocmai dincolo de muntele Taurus, dacă nu va fi zdrobită puterea gallilor.

Despre sine a adăugat cîteva vorbe, dar nu fără temei și nici cu îngîmfare. Ostașii l-au ascultat cu bucurie pe consul, încuviințîndu-l din toată inima, fiind convinși că o parte din forțele de luptă ale lui Antiochus au fost alcătuite din galli, și că după înfrîngerea regelui, forțele gallilor, lipsite de cel mai puternic sprijin, se vor bizui numai pe mijloacele lor proprii. Consulul își arăta convingerea că Eumenes lipsește într-un moment foarte greu. Acesta se găsea atunci la Roma, el cunoștea și locurile și oamenii, și avea cel mai mare interes ca puterea gallilor să fie zdrobită. De aceea consulul îl chemă din Pergam pe fratele acestuia, Attalus, și-l îndeamnă să întreprindă împreună cu sine războiul; după ce acesta îi făgăduiește sprijinul său și al neamului său, îl lăasă să plece în patria sa pentru a face pregătiri. După cîteva zile, Attalus, în fruntea a 1 000 de pedestrași și 500 de călăreți, ieși în întîmpinarea consulului care plecase din Ephes, dîndu-i poruncă fratelui său, Athenaeus, să-l urmeze cu restul trupelor, încredințîndu-le apărarea Pergamului. Athenaeus îi socotea pe aceștia credincioși fratelui său și tronului. Consulul, după ce îi aduse laude tînărului, înaintă cu toate forțele pînă la rîul Maeander, își rîndui aici castrul, pentru că acest rîu nu putea fi trecut pe vad și era nevoie să adune acolo vase, pentru a-și trece dincolo oastea. După trecerea rîului Maeander, romanii ajunseră la Hieracome³¹.

XIII Acolo se găsea un templu sfânt și un oracol al lui Appolo. Se spune că preoții de acolo prooroceau ursite, rostindu-le în stihuri cu măiestrie alcătuite. De acolo au ajuns după două zile de marș la riul Harpasus³²; aici au sosit soli din partea alabandenzilor³³, care i-au propus consulului ca fie prin autoritate, fie prin arme, să-i silească pe cei din fortăreață, care de curînd s-au rupt de ei, să se supună, revenind la vechea matcă. Tot acolo sosi și Athenaeus, fratele lui Eumenes și al lui Attalus, împreună cu cretanul Leusus și Corragus Macedoneanul. Au adus cu dînsii 1 000 de ostași de diferite neamuri, precum și 300 de călăreți. Consulul trimise pe un tribun militar cu un mic pîlc de oameni la acea fortăreață pe care o cuceri, și după capitulare o dădu înapoi alabandenzilor, iar el, fără să se abată din drum cîtuși de puțin, își întocmi castrul în împrejurimile Antiochiei, mai sus de riul Maeander. Acest rîu își trage obîrșia din Celaenae, care a fost cîndva capitala Phrygiei. De-acolo phrygienii au emigrat, și, statornicindu-și așezările nu departe de vechiul Celaenae, au dat numele noului oraș de Apamea³⁴, de la Apama, sora regelui Seleucus. Și rîul Marsyas³⁵ care izvorăște nu departe de obîrșia Maeanderului se varsă în apa acestuia din urmă. Legenda spune că la Celaenae, Marsyas s-a luat la întrecere cu Apollo la cîntatul din flaut. Maeander își are izvorul din piscul unde e așezată cetățuia din Celaenae și curge prin mijlocul orașului, străbate mai întîi orașul Carae, apoi Ionaē și se varsă în golful mării, între Pryene și Millet.

La Antiochia se înfățișă în castrul consulului Seleucus, fiul lui Antiochus, pentru a-i preda, potrivit condițiilor tratatului încheiat cu Scipio, provizii pentru oastea romană. S-a iscat o mică discuție, pricinuită de trupele auxiliare ale lui Attalus, deoarece Seleucus spunea că doar cereale s-a învoit Antiochus să dea oastei romane. Și această discuție însă a fost curmată în urma intervenției stăruitoare a consulului. El trimise un tribun militar cu dispoziția, ca ostașilor romani să nu li se împartă nimic pînă nu-și vor primi partea lor trupele auxiliare ale lui Attalus. De-acolo s-a înaintat pînă în localitatea ce poartă numele de Gordiutichi³⁶ și apoi a ajuns³⁷, după un drum de trei zile, la Tabae³⁸. Acest oraș își are întoc-

mită aşezarea în ţinutul Pisidiei, în acea parte îndreptată către Marea Pâmphiliei. Această regiune avea forţe puternice, iar locuitorii ei erau mari războinici. Şi în această împrejurare călăreţii acestora au pornit în iureş asupra oastei romane în marş, şi la cea dintâi ciocnire au stîrnit mare învălmăşeală în rîndurile ei. Apoi însă, cînd şi-au dat seama că nu sînt în stare să-i înfrunte pe romani, nici prin număr, nici prin vitejie, după ce au fost alungaţi pînă în oraşul lor, au cerut iertare pentru fapta lor nesăbuită, declarînd că sînt gata să predea oraşul. Li s-a poruncit să plătească 25 de talanţi de argint şi 10 000 de medimne de grîu. Numai în felul acesta li s-a primit supunerea.

XIV De acolo, după trei zile, romanii au ajuns la riul Casus³⁹. Plecînd de aici⁴⁰, au cucerit oraşul Eriza⁴¹, la cel dintâi atac. S-a ajuns la fortăreaţa Thabusion⁴², care domină fluviul Indus⁴³. Acest fluviu îşi are numele de la un locuitor al Indiei care fusese aruncat de un elefant în apele sale. Romanii nu erau departe de Cibyra şi încă nu sosise nici o solie din partea lui Moagetes, tiranul acelei cetăţi, un om lipsit de credinţă, şi supărător. Consulul trimise înainte pe C. Helvius cu 4 000 de pedestraşi şi 500 de călăreţi pentru a-i încerca simţămintele. Însă cînd aceste trupe îi trecură hotarele, îi ieşiră în întîmpinare împuterniciţii tiranului care le aduseră la cunoştinţă că Moagetes e gata să îndeplinească poruncile; ei îl rugară pe Helvius să meargă paşnic prin ţinuturile lor şi să-şi oprească ostaşii de la prădarea ţinutului lor, aducîndu-i o coroană de aur de 15 talanţi. Helvius îi făgădui că-i va păstra neatinse de prădăciuni ogoarele şi îi pofti pe soli să se înfăţişeze consulului. Solilor care-i aduceau aceleaşi propuneri consulul le-a spus: „Nici noi, romanii, nu avem vreo dovadă de bunăvoinţă din partea tiranului, şi toţi ştiu că el se poartă în acest chip, încît sîntem nevoiţi să ne gîndim mai mult la pedepsirea decît la prietenia lui“. Îngroziţi de aceste cuvinte, împuterniciţii tiranului n-au mai cerut altceva decît să primească coroana şi să-i încuviinţeze tiranului să se înfăţişeze înaintea lui pentru a vorbi şi a se dezvinovăţi. Cu permisiunea consulului, a doua zi tiranul a venit în-

castru, așa fel înveșmîntat și cu însoțitori atît de puțini, încît de-abia avea înfățișarea unui particular cu puțină dare de mină; de asemenea, cuvintele lui au fost rostite cu glas mîeros, și cu temenele, și întreruperi, întocmai ca ale unui om ale cărui mijloace materiale sînt secătuite, și care se jeluie de sărăcia orașelor de sub ascultarea sa. Totuși, supus lui, în afară de Cibyra⁴⁴ și Sy-leum⁴⁵ era și orașul cu numele Limnes⁴⁶. Cu toate că avea posesiuni, el declară că numai despuindu-se pe sine și pe ai săi, va putea face rost de 25 de talanți, dar aceste declarații le făcu cu glasul unui om care nu însuflă încredere. „Într-adevăr, bătaia asta de joc nu se mai poate răbda! Nu este de ajuns că nu ai roșit de rușine cînd ne-ai înșelat, nefiind de față, prin împuterniciții tăi? Și acum cînd ești în fața noastră, mai stărui cu neobrăzarea ta? Oare 25 de talanți vor secătui pe un tiran ca tine? De aceea, dacă în termen de trei zile nu ne plătești 500 de talanți, să te aștepti la trecerea prin foc și sabie și la pustiirea ogoarelor tale și la împresurarea orașului tău“. Deși era înspăimîntat de această declarație, totuși tiranul se îndărătnicea să se prefacă mai departe că e sărac lipit. Și treptat, treptat, din pricina cîrpănoșiei sale, deoarece cînd schimba fețe-fețe, cînd rostea rugăminți, cînd vărsa lacrimi prefăcute, consulul a ajuns să-i pretindă 100 de talanți. Ba a mai adăugat și cererea unei cantități de 10 000 de medimne de cereale. Toate aceste cereri au fost aduse la îndeplinire într-un răstimp de șase luni.

XV De la Cibyra, oastea romană a fost condusă în ținutul sidensilor⁴⁷ și după ce trecu riul Caularis⁴⁸, își așază castrul lângă el. A doua zi, trupele au fost duse mai departe, trecînd prin vecinătatea mlaștinei Caralis⁴⁹. Popasul îl făcură lângă Mandrapolis⁵⁰. Plecînd de acolo, locuitorii orașului Lacus⁵¹ — orașul cel mai apropiat de acolo — au fugit din el de frică. Romanii, găsind orașul pustiu de locuitori și plin de tot soiul de bunuri, l-au prădat. De acolo au înaintat către izvoarele riului Lyris⁵², iar în ziua următoare pînă la riul Cobulatus⁵³. În vremea aceea, termessenii⁵⁴, după cucerirea orașului, împresurau încă cetățuia isiondenilor⁵⁵. Încercuți din

toate părțile, deoarece nu aveau nădejde de ajutor de năcieri, ei trimiseră soli la consul ca să-i ceară sprijinul: „Inchiși în cetățuie cu soțiile și copiii lor, din zi în zi așteaptă să îndure moartea fie prin sabie, fie prin foame“. Această întâmplare i-a dat prilej consulului să se întoarcă la Pamphilia. O dată cu sosirea sa, termessenii au despresurat orașul Isiondene, cerind pace romanilor care au primit de la aceștia 50 de talanți de argint. Pacea s-a acordat și aspensilor și celorlalte noroade din Pamphilia. Întorcându-se din Pamphilia, în prima zi își întocmi castrul lângă râul Taurus⁵⁶ și a doua zi la Xyline⁵⁷, purta numele și de Comes. De acolo consulul porni mai departe, și, după un marș neîntrerupt, ajunse la orașul Cormasa⁵⁸. În vecinătatea lui se afla orașul Darsa: romanii găsiră orașul părăsit de locuitorii fugiți de teamă și plin de bunuri de tot felul. În vreme ce se dusesse mai departe, înaintind prin preajma mlaștinilor, veniră soli din partea cetății Lysinoes⁵⁹, spre a o preda. De acolo s-a ajuns în ținutul mănos și bogat în tot felul de roade al sagalassenilor⁶⁰. Locuitorii lui sînt pisidienii⁶¹, cei mai strașnici războinici de pe acele meleaguri. Atît firea lor îi făcea să fie dirji, cît și rodnicia pămîntului, desimea locuitorilor și așezarea cetății lor întărite în mijlocul altora mai neîntărite, puține la număr. Consulul își trimise trupele să prade orașul, pentru că la hotare nu-i ieșise în întâmpinare nici o solie. Atunci, în sfîrșit, a fost înfrîntă îndărătnicia lor, cînd văzură că le sînt luate și cărate bunurile. Trimișind împuterniciți pentru pace, s-au învoit să plătească 50 de talanți, 20 000 de medimne de grîu și 20 000 de orz. Înaintind de acolo pînă la izvoarele râului Rhotinus⁶², consulul își așază castrul lângă satul cu numele Acaridos Comen. Acolo sosi a doua zi și Seleucus din Apamea. După ce trimise de aici bolnavii și poverile nefolositoare, la Apamea, primind din partea lui Seleucus călăuze pentru drum, în cursul acelei zile porni către Cîmpia Metropolitană⁶³, înaintind a doua zi pînă la Dynias⁶⁴ din Phrygia. De acolo se duse înspre Synnada⁶⁵, de unde, de teamă, toți locuitorii dimprejur își părăsiseră orașele. Oastea încărcată de prăzile luate din aceste orașe abia a putut parcurge 5 000 de pași într-o zi întreagă, ajungînd la localitatea cu numele de

Vechea Beudi⁶⁶. De acolo consulul mai făcu un popas la Anabura⁶⁷, și după altă zi la izvoarele Alandrului⁶⁸, iar a treia zi își întocmi castrul lângă Abassus⁶⁹. Acolo s-a oprit mai multe zile pentru că ajunsese în ținutul tolostobogilor⁷⁰.

XVI Aceștia⁷¹ erau galli, refugiați acolo în număr mare, fie din lipsa de pământ, fie în nădejdea prăzilor; incredințați că nici un neam nu li se va putea împotrivi pe unde aveau să străbată, au ajuns, sub conducerea lui Brennus, pînă în Dardania. Acolo a izbucnit o răscoală. Aproape 20 000 de oameni, avînd în frunte pe regișorii Leonorius⁷² și Lutarius, sau despărțit de Brennus, și s-au îndreptat spre Thracia. După ce au ajuns la Byzanț, fie războindu-se cu cei care li se împotriveau, fie impunîndu-le tribut celor ce cereau pace, cîtăva vreme au ocupat țărmul Propontidei, făcînd tributare orașele aceluia ținut. I-a cuprins însă dorința de a trece în Asia, auzind în jurul lor cît de mînos e acel pământ; după ce au ocupat prin șiretlic Lysimachia și au pus stăpînire pe întregul Chresones, prin forța armelor, au coborît pînă la Hellespont. Într-adevăr, acolo, văzînd că o strîmtoare numai atît de îngustă îi desparte de Asia, s-au înflăcărat și mai mult de dorința de a trece dincolo⁷³; au trimis imediat mijlocitori în vederea trecerii la Antipater, praefectul ținuturilor de pe acele țărmuri. Deoarece lucrurile, în ciuda nădejdiilor lor, au tărăgănat prea mult, se iscă iarăși o nouă vrajbă între regișori; Leonorius, cu o parte mai mare de oameni porni înapoi către Byzanț, de unde venise; Lutarius însă, luă de la macedonenii trimiși de Antipater ca soli — dar care în realitate erau spioni — două vase cu punți și trei ambarcații; cu acestea, îmbarcîndu-și ostașii zi și noapte el a izbutit, în răstimp de cîteva zile, să-și treacă în Asia toate trupele. Nu multă vreme după aceasta, cu sprijinul lui Nicomedes, regele Bithyniei, Leonorius trecu și el din Byzanț în Asia. Gallii se strînseseră din nou la un loc și-i dădură ajutor lui Nicomedes⁷⁴. Acesta ducea război împotriva lui Ziboetas care stăpînea o parte din Bithynia. Și mai ales cu ajutorul acestora Nicodemus l-a biruit pe Ziboeta, și astfel întreaga Bithynie a ajuns sub ascultarea lui.

Gallii plecînd din Bithynia au înaintat în Asia. Din cei 20 000 de galli, nu au mai rămas decît cel mult 10 000 de războinici; cu toate acestea ei au stîrnit atîta spaimă în toate neamurile care locuiesc dincoace de Munții Taurus, încît toate noroadele, cele atacate ca și cele neatacate, cele învecinate ca și cele mai îndepărtate, s-au supus puterii gallilor. În cele din urmă, acești galli alcătuiți din trei ramuri: tolistoboi, trocmii și tectosagii, și-au împărțit Asia în trei părți, și și-au făcut tributare noroadele din Asia. Trocmilor li s-a dat, prin tragere la sorți, ținutul Hellespontului, tolistoboii au ocupat Aeolia și Ionia, iar tectosagii, ținutul din mijloc al Asiei. Gallii, deși primeau tribut din întreaga Asie pînă la Munții Taurus, totuși, ei și-au statornicit sălașurile în jurul rîului Halys. Atîta spaimă provoca numele lor, mai ales după ce neamul le-a sporit și mai mult, datorită creșterii populației, încît în cele din urmă chiar și regii Syriei au consimțit să le plătească tribut⁷⁵. Cel dintîi dintre regii din Asia care a refuzat să le mai plătească tribut⁷⁶ a fost Attalus, tatăl regelui Eumenes, care, în ciuda așteptărilor, după o încercare îndrăzneată, ajutat de noroc, a izbutit să-i învingă într-o bătălie. Totuși el nu le-a zdrobit într-atît avîntul încît ei să-și piardă dominația în Asia. Puterea lor a rămas aceeași pînă la războiul lui Antiochus cu romanii. Chiar și atunci, după izgonirea lui Antiochus, gallii mai nutreau nădejdea că oastea romană nu va ajunge pînă la ei, deoarece își aveau sălașurile departe de mare.

XVII De aceea⁷⁷, consulul, pentru că era nevoit să se războiască cu un astfel de vrăjmaș, care stîrnise atîta spaimă în toți locuitorii acelor ținuturi, a rostit în fața ostașilor strînși la adunare o cuvîntare în felul acesta: „Eu nu trec cu vederea, ostași, că dintre toate noroadele care locuiesc în Asia, galli îi întrec pe toți prin faima războiului. Aceste neamuri sălbaticе, sălășluind printre noroadele cele mai pașnice, și-au statornicit așezarea în Asia, după ce au cutreierat aproape întregul pămînt, războindu-se. Trupurile lor de uriași, pletele lungi și roșcate, scuturlie imense și săbiile fără seamăn de lungi, și pe lîngă acestea cîntecele, urletele și dansurile lor, zăn-

gănitul îngrozitor al armelor și izbirea scuturilor războinice, ori de cîte ori pornesc la luptă, după un obicei strămoșesc — toate sînt într-adins făcute — ca să stîrnească groaza oricui. Însă teamă-se de ei, grecii, phrygienii și carienii, care n-au mai văzut gali și nu s-au deprins cu ei; romanilor, care sînt obișnuiți cu năvălirile gallilor, le sînt cunoscute chiar deșertăciunile lor. Cîndva strămoșii noștri au fugit din fața lor la Allia, la cea dintîi întîlnire cu ei; de atunci însă, de 200 de ani, romanii îi fugăresc, virînd spaima în ei, și-i măcelăresc ca pe niște vite. Romanii au reputat asupra gallilor mai multe triumfuri decît asupra noroadelor întregului pămînt. Știm din experiență că dacă gallilor le e zădărnicit cel dintîi atac pe care îl dezlănțuie cu mintea înfierbîntată și aprinsă de o furie oarbă, atunci le curg valuri de nădușeală, iar măduarele li se moleșesc într-atît încît abia mai țin armele. Trupurile li se înmoaie. Cînd firea li s-a potolit, arșița soarelui, praful și setea îi aștern la pămînt și nici cu sabia nu-i mai urnești. Noi le-am dovedit ce pot și ce nu pot, nu numai măsurîndu-ne legiunile noastre cu oștile lor, ci și în luptă corp la corp, ca de plidă T. Manlius, M. Valerius Corbus, care ne-au arătat cum știe vitejia romană să biruie turbarea gallilor. M. Manlius, deși era singur, i-a zdrobit pe gali care urcau înșiruiți pe Capitoliu. Și acei strămoși ai noștri aveau de-a face cu gali adevărați, născuți pe pămîntul lor. În schimb, aceștia sînt niște degenerați, amestecătură cu greci de unde le vine și numele de gallogreci. Aceștia sînt aidoma plantelor și viețuitoarelor care își păstrează însușirile datorită nu atît semințelor din care provin, cît climei și pămîntului în care cresc; cînd sînt strămutate în alte țărîmuri își schimbă firea. Înșiși macedonenii care au colonii, ca de pildă Alexandria în Egipt, și Seleucia și Babylonul și atîtea alte colonii, răspîndite pe întregul glob pămîntesc, ajunși între syrieni, parți, egipteni, au degenerat. Massilienii așezați între gali au împrumutat mult din firea locuitorilor megieși. Dar tarentinilor ce le-a mai rămas din faimoasa disciplină spartană, atît de aspră și de cumplită? Vlăstarii care se nasc la vatra strămoșească capătă însușiri mai deosebite. Crescuți în pămînt străin, unde se și nutresc, schim-

bîndu-se natura, degenerează⁷⁸. De aceea, așa cum i-ați răzbit pe cîmpul de luptă pe phrygienii regelui Antiochus, încărcăți de armele gallilor, voi veți fi biruiți nimicindu-i pe cei învinși. De aceea mai mult mă tem că vă veți înfrupta din mai puțină slavă decît că războiul va fi mai greu. Regele Attalus de multe ori i-a bătut și i-a pus pe fugă. Să nu credeți că numai fiarele care sînt prinse de curînd în capcană, își mai păstrează sălbăticia lor de la început din codri, apoi, cînd sînt hrănite de mîna omului, se îmblînzesc: ci și în om e aceeași fire, cînd vrei s-o domesticești. Oare nu cumva voi credeți că acești galli sînt ai dădărilor părinților și străbunilor lor? Din lipsă de ogoare roditoare, porniți în pribegie și-au părăsit vetrele și, după ce au străbătut meleagurile atît de înțelenite ale Illyriei, luptînd apoi prin Paeonia și Thracia cu cele mai sălbatice noroade, au pus stăpînire pe aceste pămînturi. Aceste ogoare i-au primit pe galli, împietriți și deznădăjduiti de atîta noian de neajunsuri, ca apoi să fie sătui de belșugul atîtor roade.

Avînd la îndemînă țarinile cele mai mănoase, clima cea mai îmbietoare, sălașurile celor mai blînzi oameni, întreaga lor fire atît de sălbatică, cu care au venit, s-a îmblînzit. Vă conjur pe voi, romani, vlăstari ai lui Marte, să vă feriți și să fugiți cît mai curînd de aceste meleaguri atît de ademenitoare ale Asiei. Aceste plăceri găsite în țări străine sînt în stare să înăbușe orice tărie sufletească, într-atît de mult megieșii pot înrîuri asupra disciplinei și moravurilor. Totuși, toate acestea au fost spre norocul vostru, deoarece, deși gallii și-au dovedit sălbăticiunea în fața voastră, în schimb în fața grecilor cu care au venit în contact, se bucură de străvechiul lor renume, la fel dacă îi veți birui, vă veți împărtăși din această slavă în ochii aliaților, ca și cum ați fi izbîndit asupra unor galli care și-au mai păstrat străvechile lor însușiri războinice!“

XVIII După împrăștierea adunării și trimiterea de soli la Eposognatus, singurul dintre regișori care rămăsese prieten cu Eumenes și care refuzase să-i dea sprijin lui Antiochus împotriva romanilor, consulul ridică tabăra.

În cea dintâi zi ajunse la râul Alander⁷⁹, — în cea următoare la satul cu numele Tyscos⁸⁰. Acolo sosiră împuterniciții oroandinilor⁸¹, ca să încheie un tratat de prietenie cu romanii. Li s-a poruncit să plătească 200 de talanți⁸², fiindcă au cerut să li se îngăduie a aduce la cunoștință condițiile, apoi li s-a încuviințat cererea. De acolo consulul își conduse oastea către Plitendus, apoi își așază castrul la Alyatti⁸³. Acolo s-au înapoiat solii romani trimiși la Eposognatus, împreună cu împuterniciții regișorului care i-a cerut consulului să nu declare război tectosagilor: însuși Eposognatus se va duce personal la acel neam și-l va convinge să aducă la îndeplinire poruncile consulului. Dându-i-se această încuviințare regișorului, oastea romană începu să fie condusă prin ținutul ce poartă numele de Axylos⁸⁴. Temeiul numelui e acesta: acolo nu numai că nu se găsește nici un fel de lemn de copac, dar nici măcar mărăcini, ori vreun astfel de material cu care să se întrețină focul; locuitorii folosesc în locul lemnului balega de vite. Romanii s-au oprit în apropiere de Caballum o fortăreață din ținutul gallo-grec; aici s-a iscat o mare zarvă: călăreții galli nu numai că au atacat pe neașteptate posturile romane, dar chiar au omorât și câțiva soldați. După ce a ajuns pînă în castru vestea despre acest atac, cavaleria romană s-a năpustit numaidecît prin toate porțile castrului și i-a împrăștiat și pus pe fugă pe galli; pe vreo câțiva dintre fugari i-a măcelărit. Atunci consulul, ca unul care își dădea seama că a ajuns pe teritoriul dușman, înainta cu grijă și cu coloana strînsă făcînd recunoașteri; cînd după marșuri neîntreprinse, romanii au ajuns la fluviul Sangarius, consulul hotărî să facă un pod, deoarece nicăieri apa nu putea fi trecută prin vad. Sangarius, izvorînd din muntele Adoreus⁸⁵, curge prin mijlocul Phrygiei și se uneste lîngă Bythinia cu râul Tymbretus. Cu apele îngemănate, Sangarius pornește mai vîjliu prin Bithynia și se varsă în Propontida⁸⁶, fiind un rîu vestit, nu atît prin mărimea sa, cît pentru faptul că pune la îndemîna locuitorilor din preajma lui, o mare cantitate de pește. Romanii, trecînd râul pe podul construit, pe cînd mergeau de-a lungul malului apei, le ieșiră în întîmpinare din Pessinus⁸⁷ preoții galli ai zeiței Mater Magna⁸⁸, înveșmîntați cu odăjdile lor. Învolverați la chip

ei le proorociră că zeița le arată romanilor drumul războiului și le dă biruință și stăpânire peste aceste ținuturi. După ce consulul le răspunse că le primește această proorocie, își întocmi castrul chiar în acel loc. A doua zi ajunseră la Gordium⁸⁹.

Într-adevăr, acest oraș nu prea mare, însă cu toate că se află așezat în mijlocul țării, este un centru comercial vestit și foarte căutat⁹⁰. În jurul lui are la îndemână trei mări, despărțite de un interval aproape egal⁹¹, și anume Hellespontul, coasta mării la Sinope, precum și țărmurile unde locuise cilycienii de pe coasta celeilalte mări. În afară de aceasta este vecin cu multe populații vestite pe care și le-a atras, și cu care întreține legături comerciale. Acest oraș, părăsit în urma fugii locuitorilor, a fost găsit îmbelșugat de tot felul de bunuri. Cum statorniciră acolo castrul, i s-au înfățișat consulului trimișii din partea lui Eposopnatus care i-au dat de știre că „acesta s-a dus la regișorii gallilor, însă nu a dobândit nici un răspuns favorabil. Din satele de la șes și din ogoare, gallii se strămutară într-un număr foarte mare, cu soții și copii, cărînd tot ce se poate duce și purta; ei se îndreptară către muntele Olympos⁹², ca să se apere acolo cu ajutorul armelor, bizuindu-se pe pozițiile locului“.

XIX După aceea, împuțerniciții oroandensilor i-au adus la cunoștință că populația tolistoboilor a ocupat muntele Olympos, că tectosagii porniți pe drumuri diferite s-au îndreptat spre un alt munte cu numele de Magaba⁹³; trocmii, după ce și-au lăsat soțiile și copiii la tectosagi, au hotărît să sară în ajutorul tolistoboilor cu trupe de luptători. Regișorii celor trei noroade galice erau Ortiago⁹⁴, Comboiomarus și Gaulotus. Eirecurseră mai ales la acest plan de război, fiind încredințați că, ocupînd munții cei mai înalți din acel ținut, și cărînd acolo toate cele trebuincioase pentru trai, chiar pentru o vreme destul de îndelungată, vor putea istovi pe dușmani; căci aceștia nu se vor încumeta să se cațere pe niște coaste atît de povîrnite și de prăpăstioase, dacă totuși vor încerca, vor fi respinși și izgoniți la vale de un pumn mic de ostași, iar dacă vor sta liniștiți la poalele unor munți cu troieni de nea pe ei, nu vor putea răbda frigul sau lipsurile. Cu

toate că însăși înălțimea locurilor îi proteguia, ei înconjurară piscurile pe care le ocupaseră cu un șanț, și tot felul de întărituri. În schimb s-au îngrijit prea puțin să-și facă rost de arme de aruncat, deoarece credeau că munții aceștia atât de stincoși le vor oferi pe loc, din belșug, pietroaie.

XX Deoarece consulul își dăduse seama că nu va trebui să se măsoare piept la piept cu gallii, ci că va fi nevoie să-i atace de departe, își pregăti o uriașă cantitate de sulije și de lănci, de săgeți, de bolovani și pietre care puteau fi aruncate cu praștiile. El își conduce trupele bine aprovizionale cu asemenea arme de aruncat pînă la muntele Olympos, și-și rînduiește castrul cam la 5 000 de pași departe de vrăjmaș. A doua zi, împreună cu Attalus și cu 400 de călăreți, consulul înaintă pentru a-și da seama de natura muntelui și de felul cum este așezată tabăra gallilor. Cavaleria dușmanilor însă, de două ori mai mare ca număr, s-a năpustit asupra romanilor și i-a pus pe fugă. Au fost doborîți și vreo cîțiva romani în timpul fugii, însă mai mulți au fost cei răniți. A treia zi, consulul porni în fruntea întregii oștiri, pentru a face recunoașterea locurilor, și pentru că nimeni dintre dușmani n-a mai înaintat dincolo de tabără, ocoli nesupărat de nimeni muntele; el băgă de seamă că dinspre miazăzi se înalță niște măguri cu un urcuș lin pînă într-un loc, în schimb, dinspre miazănoapte, erau stînci înalte și aproape drepte, iar pe alte părți nu era nici o posibilitate de urcat. Către munte duceau totuși trei drumuri, un drum pe la mijlocul muntelui, pe un teren nestîncos și celelalte două drumuri mai grele mergeau unul către locul unde soarele răsare iarna, și altul către locul unde soarele apune vara. Privind multă vreme aceste locuri, în acea zi își așază castrul chiar la poalele muntelui. A doua zi, după aducerea jertfelor — deoarece cele dintîi jertfe i-au dat semne prielnice — consulul purcese înspre potrivnic cu oastea împărțită în trei corpuri. El, cu cea mai mare parte de trupe urcă muntele pe unde era mai ușor de suit. Îi dădu poruncă fratelui său, L. Manlius, să suie cît poate de ferit muntele prin locul unde răsare soarele iarna, atît cît îi va permite locul;

dacă cumva întâlnește în cale rîpi povîrnite și prăpăstioase, să nu caute să se lupte cu neprielnicia locurilor și nici să nu se străduiască a trece peste greutatea ce întrec sforțările, ci să coboare de-a curmezișul muntelui și să-și unească trupele cu ale sale. Îi porunci lui C. Helvius să facă un ocol pe nesimțite cu a treia parte din oaste, pe la poalele muntelui, și apoi pe la apusul soarelui să-și urce trupele prin locul unde apune soarele vara. Consulul împărți și trupele auxiliare ale lui Attalus în trei corpuri egale, și porunci ca tînărul să meargă alături de sine. Lăsă în schimb, cavaleria și elefanții pe niște măguri ridicate în cîmpia cea mai apropiată. Dădu dispoziții comandantului cavaleriei ca să fie cu atenția încordată la tot ce se petrece pretutindeni și să vină în ajutor acolo unde cer împleririle.

XXI Gallii erau încredințați că drumurile de pe cele două laturi ale muntelui sînt de nestrăbătut; pentru a închide cu ajutorul ostașilor și drumul dinspre miazăzi, trimit cam 4 000 de războinici spre a ocupa măgura care domina drumul situat la o depărtare mai mică de 1 000 de pași de castru, socotind că astfel vor astupa drumul cu un fel de redută. Cînd romanii văzură aceasta, se pregătiră de luptă. Înaintea flamurilor, la o mică distanță, porniră veliții, apoi arcașii cretani ai lui Attalus, precum și prăstiasii, cei din Tralles și din Thracia. Steagurile pedestrimii sînt purtate în pas domol ca pe o coastă povîrnită, ostașii ținîndu-și scuturile în față, numai pentru a se feri de improșcăturile aruncate de potrivnic, necum să iasă în vileag că vor să se măsoare piept la piept cu vrăjmașul. Și atunci bătălia a început cu improșcări de la distanță, la început rămînînd nehotărîtă, deoarece pe galli îi favoriza poziția, iar pe romani, numărul mare și variat de arme de aruncat. Cu cît lupta însă se prelungea, adversarii nu mai rămîneau egali. Scuturile lungi și plane dar prea puțin late față de mărimea trupurilor lor, nu-i protejau îndeajuns pe galli. Ei nici nu aveau alte arme, în afară de săbii, care însă nu le putea fi de folos cînd nu se da lupta piept la piept. Se foloseau de bolovani, însă nu de bolovani mici, pentru că nu-i pregătiseră mai dinainte, ci la întîmplare, cum le veneau la îndemînă. Cum ei erau

însă ostași nedeprinși cu astfel de mijloace de luptă, îi aruncau fără iscusință și fără a imprima loviturii forța necesară. Totodată galli erau ținta săgeților, pietrelor aruncate din prăştii, și a lăncilor, care îi loveau cu nemiluita din toate părțile, ei neștiind cum să se ferească. Orbiți de furie și de groază, nu-și mai dădeau seama ce să facă, fiind prinși în acest fel de luptă în care se descurcau cel mai greu. Într-adevăr, într-o luptă piept la piept, când gallii primesc lovituri și la rîndu-le pot pricinui răni potrivnicilor, furia le ațîță curajul, dacă însă sînt loviți de departe, din locuri nevăzute, de arme ușoare și nu au putința să-și dezlănțuie turbarea asupra dușmanului, se năpustesc ca niște smintiți unii asupra altora aidoma unor fiare străpunse. Răniți, rănilor lor erau în văzul tuturor pentru că ei luptă despuiați, și trupurile lor mari și albe și le despoaie numai cînd luptă. De aceea singele curgea cu mai multă putere din trupuri atît de cărnoase, iar plăgile erau cu atît mai groaznice, pentru că albeața trupurilor se mînjea și mai mult cu sînge negru. Totuși gallii nu se sinchiseau de loc de rănilor deschise. De multe ori cînd rănilor erau mai mult late decît adînci, gallii își sfirteau pielea, mărindu-și-le și mai mult, socotind că astfel vor dobîndi și mai multă slavă. La fel cînd vîrfurile unei săgeți sau vreo piatră ascuțită pătrundea adînc în carne și le pricinuia dureri cumplite, fără ca totuși rana să fie grea, încercînd să-și smulgă săgeata și neputînd, cuprinși de turbare și rușinați că mor din pricina unei răni atît de neînsemnate, se prăvăleau cu trupul în țărînă. Și de data aceasta numeroși galli se trînteau pretutindeni, pe jos; alții însă, cînd năvăleau asupra dușmanului, erau străpunși de lăncile și săgețile aruncate din toate părțile, iar cînd ajungeau ca să se măsoare piept la piept cu romanii, erau măcelăriți de veliții acestora cu săbiile. Veliții au în mîna stîngă un scut lung de trei picioare; în dreapta, lăncile pe care le aruncă de departe, iar coapsa lor e încinsă cu sabia hispană. Dacă sînt nevoiți să lupte piept la piept, veliții mută lăncile în mîna stîngă și scot săbiile.

Mai rămăseseră în viață puțini galli. Cînd aceștia se văzură biruiți de trupele romane de armament ușor și în primejdie să fie atacați de unitățile legiunilor, se îndrep-

tară într-o fugă nebună către tabăra lor, unde răsunau vaietele din pricina groazei și a învălmășelii, pentru că acolo erau de-a valma femeile și copiii și toată gloata celor nevolnici la război. Romanii biruitori au ocupat măgurile părăsite de dușmani.

XXII Tot în aceeași vreme, L. Manlius și C. Helvius, după ce au suit cît au putut povîrnișul costișei, nemaireușind să înainteze, au cotit înspre acea parte a muntelui care avea un drum; atunci amîndoi, ca și cum într-adins ar fi hotărît astfel, începură să urmeze, la o mică depărtare unul de altul, armata consulului; nevoia îi îndeamnă să îndeplinească ceea ce s-ar fi convenit să facă de la început. În asemenea locuri și împrejurări neprielnice rezervele au fost în numeroase rînduri de cel mai mare folos, pentru că aceste trupe, dacă din întîmplare cea dintîi linie era pusă în neorînduială, numaidecît le și luau locul și astfel lupta se începea cu forțe proaspete. Cînd cele dintîi unități ale legiunilor ajunseră pe măgurile cucerite de trupele de armament ușor, consulul dădu poruncă ostașilor să răsufle și să se odihnească puțin. În același timp el le arătă romanilor leșurile așternute la pămînt și făcute mormane pe aceste măguri, adăugînd: „Dacă unitățile ușor înarmate au făcut asemenea isprăvi într-o astfel de luptă, atunci ce e de așteptat din partea legiunilor romane înzestrate cu arme adevărate? Ce se poate aștepta din partea celor mai viteji dintre ostași? Trebuie neapărat cucerită tabăra în care tremură vrăjmasul alungat de trupele de armament ușor“. Totuși, consulul porunci unităților ușor înarmate să pornească înainte; aceasta, în vreme ce coloana se mai odihnea, nu pierduseră vremea stînd degeaba, ci strînseseră lăncile de pe măguri, ca să aibă destule arme de aruncat. Trupele romane începură să se apropie de tabăra galică și galli se și opriseră înarmați în fața parapetelor, ca să-și protejeze întăriturile lor. Apoi, năpădiți din toate părțile cu tot felul de arme de aruncat, deoarece, cu cît erau mai îndesiți, cu atît lăncile și săgețile cădeau în plin, fură izgoniți într-o clipă dîncolo de parapete, după ce lăsară însă gărzi destul de puternice la intrarea porților. Un potop de improșcături a fost năpustit asupra mulțimii împinse în tabără.

Strigătele femeilor amestecate cu vaietele copiilor erau o dovadă că mulți galli erau răniți. Antesignanii aruncară cu sulile asupra celor care închiseseră porțile în fața străjilor lor. Într-adevăr, aceștia nu erau răniți, ci cei mai mulți alăturându-și scuturile, ședeau îngrămădiți unul lângă altul, totuși nici aceștia nu se putură împotrivi mai multă vreme atacului romanilor.

XXIII Porțile taberei fiind deschise, gallii fugiră în toate părțile înainte de a năvăli învingătorii. Ei se năpustiră orbește pe drumuri umblate și neumblate; nu-i împiedică nici stîncile prăpăstioase, nici râpile, nu se tem de nimic mai mult ca de dușman. De aceea, pe cei mai mulți, prăvălindu-se în hăurile nemăsurate, îi înghit adîncurile, alții pier sleiți de vlagă. Consulul îi oprește pe ostași să prade și să pustiască tabăra galică și le poruncește să urmărească pe fiecare vrăjmaș din fața lui și să vîre și mai tare groaza în gallii intrați în panică. Între timp se nimeri să sosească și trupele lui Manlius. Nici acestora nu le îngăduie să intre în tabăra gallilor, ci îi trimite numaidecît în urmărirea vrăjmașilor. El însuși îi urmează, după ce îi dăte sub pază, după puțină vreme, pe prizonieri tribunilor militari, încredințat că bătălia se va încheia dacă în aceeași panică vor fi nimiciți sau prinși cît mai mulți galli. După ce consulul ieși din tabără, sosi acolo C. Helvius cu al treilea corp. El însă nu a fost în stare să-și oprească ostașii de la prădarea taberei galice; în felul acesta, datorită unei întîmplări, s-au înfruptat din prăzi tocmai cei care n-au luat de loc parte la bătălie. Multă vreme cavaleria n-a avut nici un fel de cunoștință nici de luptă, nici de biruința alor lor; apoi și ei porniră să-i urmărească pe galli, cît putură urca cu caii pe coastă, și-i doborîră ori îi luară prizonieri pe cei răspîndiți în timpul fugii la poalele muntelui.

Nu s-a putut face cu ușurință socoteala vrăjmașilor uciși, deoarece fuga și măcelărirea gallilor au avut loc pe toate pîrîmșurile munților. O mare parte din galli s-au prăbușit pe stîncile pîrînite, rostogolindu-se în golul genunilor adînci; o altă parte a fost nimicită în codri și în hățișuri. Claudius Quadrigarius spune că pe muntele Olympus au avut loc lupte în două rînduri, și că au fost

măcelăriți ca la 40 000 de galli, pe cînd Valerius Antias, care de obicei e mai lipsit de simțul măsurii în ce privește exagerarea cifrelor, nu dă mai mult de 10 000. Neîndoielnic, numărul prizonierilor a atins 40 000 de oameni, deoarece gallii tiriseră după ei întregul puhoi al neamului lor, indiferent de vîrstă și sex, mai degrabă aidoma unora care se strămută de pe alte meleaguri decît a acelor care pornesc la război. Consulul — după ce armele dușmane au fost făcute grămadă și arse — porunci să se strîngă toate celelalte prăzi la un loc. O parte din ele o vîndu în folosul statului, altă parte se îngriji să fie împărțită ostașilor săi cît mai drept cu putință. Tuturor ostașilor li se aduse laude, și, în fața adunării lor, fiecare primi răsplata cuvenită după merit, dar în primul rînd Atallus, cu încuviințarea tuturor. Căci fuseseră fără seamăn atît vitejia acestui tînăr, cît și iscusința sa în toate sforțările și primejdiile, precum și cumpătarea sa.

XXIV Mai rămăsese să se ducă război⁹⁵ cu tectosagii. Consulul, pornind către aceștia, ajunsese după trei zile de marș la Ancyra⁹⁶, un oraș vestit pe acele meleaguri; dușmanii se găseau la o depărtare mai mică de 10 000 de pași de această localitate⁹⁷. În vreme ce se statornicise tabăra acolo, o femeie prizonieră a săvîrșit o faptă demnă de amintit. Soția regișorului Ortiago⁹⁸, de o frumusețe fără seamăn, era păzită laolaltă cu mai mulți prinși. Cu paza acestora fusese însărcinat un centurion, un ostaș și lacom și desfrînat. Centurionul a căutat mai întîi să-i ademenească simțămintele acestei femei. Cînd însă și-a dat seama că femeia se împotrivește cu toată ființa ei necinstei, centurionul i-a siluit trupul menit robiei prin soarta ei de acum. Apoi pentru a împlînzi femeia pentru ticăloșia pe nedrept îndurată, îi flutură nădejdea reîntoarcerii la ai săi, dar nici aceea pe degeaba, cum ar fi făcut orice îndrăgostit. S-a învoit ca ea să-i dea o anumită cantitate de aur, și, ca să nu afle cineva dintre ai săi, îi îngădui femeii să trimită ca ștafetă la ai săi, pe cine vrea ea dintre prizonieri. A hotărît și un loc aproape de rîu unde să vină cu aurul, în noaptea următoare, numai două, nu mai multe dintre rudele prizonierii puși a o lua în primire. Din întîmplare, între prizonierii puși

sub paza aceluiași centurion era și un sclav al acestei femei. La căderea amurgului centurionul îl scoase pe aceasta dincolo de străji, trimițându-l ca ștafetă. În noaptea următoare au sosit la locul fixat și cele două rude ale sale și centurionul cu femeia. În vreme ce aceia îi arătau aurul care trebuia să fie cît greutatea unui talant attic (căci cu alit se învoise) femeia le porunci în graiul ei rudelor sale că scoată din teacă sabia și să-l răpună pe centurion, în vreme ce acesta cîntărea aurul. Femeia luă capul despicat de trup al centurionului ucis, înfășurîndu-l în veșmintele sale și-l duse bărbatului ei, Ortiago, care, fugind de la Olympos, se înapoiase acasă. Înainte de a-și îmbrățișa soțul, femeia îi aruncă la picioare capul centurionului. Minunîndu-se al cui să fie capul acelui om, și ce înseamnă fapta aceasta care nu e potrivită pentru o femeie, galla îi destăinui soțului său necinstirea trupului său și răzbunarea săvîrșită pentru pîngărirea ei prin siluire. Se spune că această femeie a dus pînă în cele din urmă clipe ale existenței sale o viață plină de puritate și demnitate, menținîndu-și neștirbită gloria acestei fapte.

XXV În castrul roman statornicit la Ancyra, s-au înfățișat consulului crainicii tectosagi, ca să-i ceară să nu pornească mai departe de la Ancyra, înainte de a avea o întrevedere cu regii lor, care sînt dispuși să primească orice condiții de pace, numai pentru a nu se duce mai departe războiul. S-a hotărît data pentru ziua următoare, precum și locul, — chiar la mijloc între tabăra gallilor și Ancyra. După ce consulul sosi acolo la data fixată, însoțit de o gardă alcătuită din 500 de călăreți, și de oarece, nezărind pe nici unul dintre galli, se și înapoie în tabără, aceiași crainici galli se întoaresă, motivînd că regii lor nu pot veni la întrevedere din pricina opreliștii religioase; în schimb, vor veni fruntașii neamurilor lor, prin care se va putea încheia învoiala. Consulul le spuse că îl va trimite și pe Attalus. Împuterniciții ambelor tabere au venit la întîlnire. Attalus, care venise însoțit de 300 de călăreți, le-a propus condițiile de pace. Însă nu se puteau duce la bun sfîrșit tratativele, deoarece căpeteniile gallilor nu luaseră parte la întrevedere; de aceea

s-au învoit cu consulul și regii să se întâlnească în același loc, în ziua următoare. Viclenia gallilor ținea în primul rând să câștige timp pînă cînd își vor pune bunurile la adăpost de orice primeidie, căci vroiau să treacă cu soțiile și cu copiii rîul Halys, și totodată urzeau să-i întindă o cursă consulului, prea puțin prevăzător în ce privește înșelăciunea de la întîlnire. Au fost aleși în acest scop 1 000 de călăreți galli din tot numărul lor, al căror curaj fusese dovedit. Viclenia le-ar fi izbutit dacă dreptul ginților, a cărui încălcare o plănuiseră, n-ar fi găsit un apărător în soartă. Au fost trimise niște pîlcuri de ostași pentru aprovizionarea cu fineață⁹⁹ și lemne în acea parte unde avea să aibă loc întîlnirea — tribunii militari fiind încredințați că pentru siguranța lor e bună această măsură, deoarece și escorta consulului avea să-i apere împotriva vrăjmașului întocmai ca un post înaintat. Cu toate acestea, tribunii militari au mai rînduit în preajma castrului încă un post alcătuit din 600 de călăreți. Consulul — după asigurările date de Atallus că regii vor sosi negreșit, și că se va putea încheia pacea — părăsind castrul, înaintă cam 5 000 de pași, însoțit ca mai înainte, de aceeași escortă de călăreți. Cînd aiunse foarte aproape de locul stabilit, zări deodată niște călăreți galli tăbărînd în goana cailor asupra-i, ca niște dușmani. Atunci consulul oîri în loc trupa și după ce le porunci călăreților să se pregătească și să fie gata cu arma în mînă, la început primi lupta împotrivîndu-se cu destulă strășnicie gallilor, apoi însă, deoarece se văzu covîrșit de puhoiul mare al gallilor, începu să dea ne nesimțite înapoi. fără să se strice șirurile escadroanelor romane; în cele din urmă, deoarece întîrziind îl pîndeau primeidii mai mari, decît păstrînd formațiile ordonate, toți călăreții romani s-au înmărașiat pretutindeni, fugind care încotro. Gallii însă se luară pe urmele lor și începură să-i măcelărească pe romanii răzlețiți. Și ar fi fost nimiciti o mare parte dintre romani, dacă cei 600 de călăreți rînduiți pentru paza celor trimiși după aprovizionare cu fineață, n-ar fi ieșit în calea dușmanului. Cînd aceștia auziră de departe strigătele de spaimă alor lor, după ce-si pregătiră armele de atac și caii, se avîntară cu forțe proaspete în această luptă începută. Astfel s-a întors norocul, spaima trecînd

de astădată de la cei învinși la biruitori; gallii sînt dați peste cap de la cel dintîi atac; de prin țarini încep să vină în goană pîlcurile de ostași romani trimiși după provizii; acum dușmanii sînt înfrunțați din toate părțile, în așa fel încît nu mai pot nici să fugă, nici să se adăpostească cu ușurință undeva, deoarece călăreții romani cu caii odihniți îi urmăreau pe ai gallilor istoviți. De aceea prea puțini vrăjmași au reușit să scape, însă n-a fost luat nici un prizonier. O parte cu mult mai mare a ispășit prin moarte greșeala de-a fi încălcat încrederea și de-a fi nesocotit dreptul ginților la o întîlnire. Romanii, aprinși de o mînie și mai înverșunată, pornesc a doua zi cu toate forțele lor asupra potrivnicului.

XXVI Consulul cheltui două zile încheiate pentru a-și da seama personal de natura muntelui, pentru a nu-i scăpa nimic din vedere. A treia zi, după ce consultă auspiciile și aduse cuvenitele jertfe, își scoase trupele din castru, împărțindu-le în patru corpuri, așa fel încît două să le conducă pe la mijlocul muntelui, iar celelalte două corpuri să învăluie din coastă cele două aripi ale gallilor. Tectosagii și trocmii care alcătuiau sîmburele forțelor dușmane ocupaseră centrul frontului, fiind în număr de 50 000 de oameni. Cavaleria lor — în număr de 10 000 de oameni — descălecă, pentru că nu se putea folosi de cai printre stînci și prăpăstii atît de felurite; ea fu rînduită la aripa dreaptă. Pe cea stîngă o completeau capadocienii lui Ariarathes, precum și trupele auxiliare ale lui Morzus¹⁰⁰ cu efective cam de 4 000 de oameni.

Consulul și-a rînduit în prima linie de bătaie trupele de armament ușor, întocmai ca pe muntele Olympos, îngrijindu-se să aibă la îndemînă o mare cantitate de arme de atac de tot soiul. Cînd potrivnicii s-au apropiat unii de alții, toate s-au petrecut ca și în prima bătălie, cu deosebirea avîntului care la romani era sporit acum, în urma izbînzii dobîndite, pe cînd vrăjmașii nu-l mai aveau de fel, deoarece, cu toate că nu fuseseră ei înșiși biruiți, totuși înfrîngerea celor din neamul lor o socoteau drept a lor. De aceea atacul fiind dezlănțuit în condiții asemănătoare, s-a încheiat cu același rezultat. Împroșcarea liniei de bătaie a gallilor cu o grindină de lănci și săgeți, a

copleșit-o de tot. De aceea nici un gall nu s-a mai încumetat să iasă din unitatea sa, pentru a nu-și expune trupul la loviturile venite din toate părțile, iar cei care ședeau locului, cu cât erau mai dese rîndurile, cu atît primeau răni mai multe, de parcă anume erau hărăziți acestui atac. Consulul, văzînd neorînduiala gallilor, era încredințat că, dacă va scoate steagurile romane toți se vor așterne pe fugă; atunci el îi retrage pe veliți, așezîndu-i între șirurile de ostași și celelalte trupe auxiliare și înaintează cu întregul front.

XXVII Gallii, înspăimîntați de amintirea dezastrului tolstoboilor, cu trupurile străpunse de lănci și de săgeți și sleiți și de statul în picioare și de răni, n-au fost în stare să înfrunte nici măcar cel dintîi strigăt și iureș roman. De aceea s-au îndreptat în goană către tabăra lor. Numai că puțini s-au retras între întăriturile ei; majoritatea gallilor, trecînd pe lîngă ea, au fugit în dreapta și în stînga, pe unde erau împinși de iureșul romanilor. Biruitorii i-au urmărit pînă la tabăra lor, hărțuindu-i din spate, apoi, mînați de dorința de pradă, s-au pironit în tabăra gallilor și nimeni nu s-a mai luat pe urmele acestora. La aripi gallii au stat mai multă vreme, deoarece la ei s-a ajuns mai tîrziu. Dar nici aceștia n-au putut suporta nici măcar prima împroșcătură cu lăncile.

Deoarece consulul n-a mai putut să-i oprească pe ostașii intrați în tabără de la prădarea ei, trimise numai-decît în urmărirea potrivnicului pe cei care fuseseră la aripi. Deși aceștia i-au urmărit o bună bucată de vreme, totuși n-au nimicit mai mult de 8 000 de dușmani în timpul fugii (căci n-a mai avut loc nici o luptă). Ceilalți galli au trecut riul Halys. O mare parte dintre romani au rămas în acea noapte în tabăra dușmanilor, pe ceilalți i-a adus înapoi consulul în castrul său. A doua zi el a făcut socoteala prizonierilor și prăzilor capturate; au fost cît se poate de ridicate prăzile pe care acest neam de oameni foarte hrăpăreți le putuseră strînge, de vreme ce ținuseră sub stăpînirea lor toate ținuturile de dincolo de munții Taurus¹⁰¹, atît de mulți ani. După ce gallii, care în fuga lor se împrăștiaseră pretutindeni, s-au strîns într-un singur loc, mare parte dintre ei fiind ră-

niți, dezarmați și despuiați de toate bunurile lor, au trimis mijlocitori la consul în vederea păcii.

Manlius îi pofti să se ducă la Ephes. El se grăbi să iasă din acest ținut înghețat datorită faptului că munții Taurus erau în vecinătate — căci acum era pe la mijlocul toamnei — și aduse înapoi oastea biruitoare în tabăra de iarnă¹⁰² de pe coasta maritimă.

XXVIII În vreme ce în Asia se petreceau aceste evenimente¹⁰³, în celelalte provincii domnea liniștea. La Roma, censorii¹⁰⁴ T. Quinctius Flamininus și M. Claudius Marcellus au întocmit lista senatorilor. *Princeps senatus* a fost desemnat pentru a treia oară P. Scipio Africanus. Numai patru persoane au fost scoase din rîndurile senatorilor, deoarece nici unul dintre aceștia nu îndeplinise vreo magistratură curulă. Censura a fost cît se poate de îngăduitoare și cu recensămîntul cavalerilor. Din inițiativa censorilor s-a pornit la pavarea cu piatră de granit a șoselei ce duce de la poarta Capena pînă la poarta templului lui Marte¹⁰⁵, precum și piața Aequimaesium. Campanii au întrebat senatul unde vor fi ei recenzați¹⁰⁶. S-a hotărît să fie recenzați la Roma.

În acel an au fost apele mari. Tibrul s-a revărsat în 12 rînduri în cîmpul lui Marte, inundînd cartierele joase ale orașului Roma¹⁰⁷.

După ce consulul Cn. Manlius a încheiat războiul cu gallii în Asia¹⁰⁸, celălalt consul, M. Fulvius, după supunerea aetoliienilor, trecu în Kephallenia. El trimise crainici la toate cetățile din insulă ca să-i întrebe dacă vor mai degrabă să se supună romanilor, ori să-și încerce norocul în război cu el. Teama insuflată a fost atît de puternică, încît nici una n-a refuzat să se supună. Atunci li s-a poruncit fiecăruia dintre aceste noroade, să dea ostatici, după posibilitățile lor: cranii¹⁰⁹, palensii¹¹⁰ și samaeii¹¹¹, cîte 20. În felul acesta Kephallenia s-a bucurat de dobîndirea păcii, în pofida oricărei nădejdi, cînd deodată o singură cetate de acolo, și anume Samae, nu se știe din ce pricină, s-a rupt de romani. Deoarece acest oraș era așezat într-o poziție prielnică, locuitorii lui spuneau că s-au temut să nu fie siliți de romani să se strămute de acolo. Nu s-a dovedit însă dacă ei și-au plăsmuit singuri

această frică, și, dintr-o teamă deșartă, și-au năruit liniștea, sau dacă romanii luaseră această hotărîre, pe care au aflat-o locuitorii acestui oraș; au închis în tot cazul porțile cetății imediat după ce au dat ostaticii. Nici măcar în urma rugămintilor alor lor — căci consulul trimisese la ei pe unii dintre ostatici, pînă la poalele zidurilor, ca să-i roage să le fie milă de părinții și compatrioții lor — ei tot n-au vrul să renunțe la hotărîrea luată la început. După aceea romanii începură împresurarea orașului, fiindcă nu primiră de la samaei nici un fel de răspuns împăciuitoare. Consulul transportase cu sine toate aparatele de asediu, tormentele și mașinile de război aduse de la Ambracia, după ridicarea asediului de acolo. Și ostașii romani îndepliniră cu zel toate lucrările care trebuiau făcute. De aceea, berbecii împinși pînă lîngă cetate începură să izbească zidurile în două puncte.

XXIX Dar nici samaeii n-au trecut cu vederea vreun mijloc prin care să poată fi zădărnicate lucrările, ori ca vrăjmașii să fie ținuți în loc. Ei se împotriveau romanilor folosind mai ales două mijloace: mai întîi ridicau întotdeauna un nou zid, la fel de puternic, în interior, în fața celui dărîmat, în al doilea rînd tăbărau pe neașteptate cînd asupra lucrărilor romane, cînd asupra posturilor lor. Ba de cele mai multe ori ei izbîneau chiar în aceste lupte. Pentru a zădărnici asemenea acțiuni ale samaeilor, romanii au recurs la un mijloc cît se poate de simplu pentru a fi amintit. Ei au chemat 100 de prăștiași și din Aegium și din Patrae, și din Dymae¹¹². Aceștia, fiind deprinși din copilărie, se îndeletniceau, după obiceiul străvechi al neamului lor, să arunce în largul mării cu praștia, pietre rotunde care se găsesc presărate și amestecate cu nisip, aproape pe tot țărmul. De aceea aceștia ajunseseră să-i întreacă chiar pe prăștiașii baleari în folosirea acestui fel de armă, aruncînd mai departe și cu mai mare precizie ca ei în țintă. Praștia lor nu e alcătuită numai dintr-o fișie simplă de piele, ca a balearilor, sau a altor neamuri, ci din trei benzi, întărite cu dese cusături, pentru ca nu cumva piatra să scape în vremea aruncării, în caz că fișia nu e destul de întinsă, ci pentru ca atunci cînd piatra se învîrte aceasta fiind

bine cumpănită, să fie aruncată aidoma săgeții lansate de un arc încordat. Deprinși să ochească de la o mare depărtare ținta pusă într-un cerc îngust, ei răneau pe vrăjmași nu numai în cap, ci în orice parte a feței în care ținteau. Acești prăștiași i-au împiedicat pe samaei să iasă din cetate atit de des și cu atita cutezanță; au ajuns chir să se roage, de pe ziduri, de ahei să se mai îndepărteze puțin de acolo și să privească liniștiți lupta lor cu armata romană. Samae a rezistat asediului¹¹³ vreme de patru luni. Deoarece din numărul lor mic cădeau zilnic răpuși sau răniți, iar cei care mai supraviețuiau erau atit de sleiți și trupește, și sufletește, romanii izbutiră într-o noapte să ajungă în for sărind zidul pe la cetățuia ce purta numele Cyatis¹¹⁴ — căci orașul către apus are un intrînd în mare. Cînd samaeii își dădură seama că o parte a orașului a fost cucerită de dușmani, s-au refugiat în cetățuia cea mare a orașului, cu soțiile și copiii. De acolo s-au predat a doua zi și după prădarea orașului, toți au fost vînduți la mezat.

XXX Consulul, după limpezirea situației din Kephalenia și după stabilirea unei garnizoane la Samae trecu în Peloponez, deoarece era chemat acolo de Aegina și mai ales de lacedemonieni. Încă de la începutul constituirii ligii achaeice, se hotărîse ca adunările acesteia să se țină mereu la Aegium¹¹⁵, fie datorită însemnătății acestui oraș, fie datorită așezării lui deosebit de prielnice. Philopoemen a fost cel dintîi care a căutat să schimbe această obișnuință; în anul în care el plănuia să facă o lege prin care să se hotărască întrunirea ligii achaeice în fiecare cetate, pe rînd; în ajunul sosirii consulului, și în vreme ce demiurgii cetăților, — care sînt dregătorii cei mai înalți de la cîrma acestor orașe — au fixat adunarea la Aegium, Philopoemen, pe atunci strategul neamului achean, o hotărește la Argos. Deoarece era limpede că aproape toți se vor aduna la Argos, deși consulul era de partea Aeginei, se duse și el la Argos. Însă pentru că acolo s-a încins o dispută, și deoarece el își da seama că puterea lui Philopoemen precumpănește, renunță la sprijinirea Aeginei. Atunci lacedemonienii l-au convins pe consul să lupte pentru interesele lor. Mai cu seamă sur-

ghiuniții din Lacdemonia pricinuiau tulburări în această cetate, mare parte dintre ei locuind în fortărețele de pe coastele maritime ale Laconiei pe care puseseră ei acum în întregime stăpînire. Lacedemonienii îndurau greu situația de a nu mai avea nici o ieșire liberă la mare¹¹⁶, fie pentru a-și trimite împuterniciți la Roma, sau în alte părți, fie pentru a avea la îndemîna totodată și tîrguri și piețe de desfacere a mărfurilor străine, pentru toate nevoile lor, de aceea atacînd pe neașteptate un sat de pe coasta mării, cu numele de Las¹¹⁸, l-au ocupat. Sătenii și exilații care locuiau acolo, s-au înspăimîntat la început, din pricina acestei acțiuni neprevăzute, apoi însă, strîngîndu-se laolaltă înainte de răsăritul soarelui, au izbutit să-i alunge pe lacedemonieni, după o ușoară ciocnire. Atunci întreaga coastă maritimă a Laconiei a fost cuprinsă de panică. Toate fortărețele, satele și chiar și surghiuniți, care sălășluiau cu locuințele acolo, și-au trimis toți deodată împuterniciți la ahei.

XXXI Strategul acheilor, Philopoemen, care dintr-un început sprijinise cauza exilaților, și care întotdeauna stăruise pe lîngă ahei să slăbească puterea și înriurirea lacedemonienilor, încuviințează trimișilor participarea la adunare. Cu acest prilej, în urma propunerii sale, s-a hotărît ca, — deoarece T. Quinctius și romanii lăsaseră fortărețele și satele de pe coastele Laconiei în grija și paza acheilor — lacedemonienii care potrivit tratatului, erau datori să nu se atingă de ele, au cucerit totuși satul Las și au masacrat pe locuitori, să fie predați acheilor, atît făptașii cît și copărtașii lor: dacă nu vor fi predați, de bună seamă se va socoti aceasta o încălcare a tratatului. Numai decît au fost trimiși împuterniciți, la Lacdemonia pentru a-i cere pe făptași. Aceste dispoziții li s-au părut lacedemonienilor atît de trufase și înjositoare, încît dacă cetatea lor s-ar mai fi bucurat de străvechea putere, fără îndoială ar fi pus numai decît mîna pe arme. Pe ei însă i-a înspăimîntat mai întîi faptul ca nu cumva, dacă vor primi jugul, supunîndu-se celor dintîi porunci, Philopoemen să lase Lacdemonia pe mîna exilaților, plan pe care de multă vreme îl urzea. De aceea turbînd de ciudă măcelăresc vreo 30 de persoane

din rîndurile facțiunii care întreținuse legături cu Philopoemen și cu surghiuniții, și după aceasta printr-un decret ei rup tratatul de alianță cu achei își hotărăsc trimiterea de soli numaidecît la Kephallenia, care să-i predea Lacedemona consulului M. Fulvius și romanilor și să-l roage pe acesta să vină în Peloponez, pentru a lua în primire, sub ascultarea și legile poporului roman, orașul lacedemonienilor.

XXXII Cînd solii au adus la cunoștința acheilor acest fapt, în urma încuviințării într-un glas a reprezentanților tuturor cetăților de la acea adunare, s-a hotărît să se declare război lacedemonienilor; numai iarna i-a împiedicat să-l pornească de îndată. Totuși prin mici incursiuni și prin acțiuni tilhărești mai degrabă decît prin război adevărat, li s-a pustiit nu numai ținutul, dar a intrat în acțiune dinspre mare și flota. Aceste tulburări l-au împins pe consul să intre în Peloponez. Din ordinul lui s-a hotărît ținerea adunării la Elis¹¹⁸, unde au fost chemați și lacedemonienii ca să lămurească situația. Acolo au avut loc nu numai aprinse discuții, ci chiar ciocniri, căroră consulul le-a pus capăt, după ce le-a dat un răspuns în doi peri, el fiind un om destul de iscusit pentru a nu se rosti pentru o tabără sau alta. Consulul le-a făcut o singură declarație răspicată; să se abțină de la război pînă cînd vor trimite împuterniciții la Roma. Și atunci amîndouă taberele și-au trimis delegați la Roma. Surghiuniții din Lacedemona și-au alăturat plîngerile soliei acheilor. Căpeteniile acheilor erau Diophanes¹¹⁹ și Lycortas, amîndoi din Megalopolis. Deoarece aceștia se deosebeau în vederile lor politice, la Roma au rostit, și cu acest prilej, cuvîntări la fel de deosebite. Diophanes lăsa pe seama senatului roman rezolvarea întregii situații: „Acesta va fi singurul în măsură să curme cel mai bine neînțelegerile dintre achei și lacedemonieni“. Lycortas, potrivit îndrumărilor primite de la Philopoemen, ceru să li se îngăduie acheilor să aducă la îndeplinire cele ce-au hotărît ei, pe temeiul tratatului și legilor lor, și să fie lăsați să se bucure de libertatea pe care ei înșiși și-au cîștigat-o cu mijloace proprii. Pe atunci neamul acheilor se bucura

de mare vază în fața romanilor. Totuși senatul nu găsi de cuviință să ia noi măsuri în nici o privință împotriva lacedemonienilor. Însă răspunsul romanilor¹²⁰ a fost atât de neclar, încît acheii au fost încredințați pe de o parte, că lor li s-a încuviințat să ia orice măsură față de Lacedemona, pe de alta însă lacedemonienii spuneau că nu li s-a făcut pe plac acheilor în nici o privință, dar acheii s-au folosit de împuternicirile ce li s-au dat, fără măsură și cu tiranie.

XXXIII Philopoemen primi în continuare¹²¹ să cîrmuiască norodul acheilor. Acesta, la începutul primăverii își strînse oastea și-și așeză mai întii tabăra în ținutul lacedemonienilor; apoi își trimise împuterniciți la Lacedemona ca să-i ceară pe făptașii ruperii alianței, dîndu-le asigurări că cetatea lor se va bucura de pace, dacă vor îndeplini această condiție, și că cei învinuiți nu vor păți nici un neajuns, fără să fie judecați. De teamă, toți ceilalți nu suflară o vorbă. Acuzații, desemnați fiecare pe nume, au declarat că se vor înfălișa îndată ce împuterniciții le vor da asigurări că nu vor avea nimic de îndurat pînă cînd li se va da ascultare apărării lor. Totodată s-au dus acolo și alți bărbați de seamă, fiind chemate de cei învinuiți, dar și datorită faptului că ei socoteau că interesele poporului lor sînt strîns legate de soarta acestora. Niciodată pînă atunci acheii nu aduseseră cu dînșii surghiuniți în ținutul lacedemonienilor, fiindcă își dădeau seama că faptul acesta i-ar îndepărta cu totul pe aceștia de ei. Acum însă primele rînduri ale oștirii lor erau alcătuite, aproape în întregime din surghiuniții lacedemonieni. Cînd lacedemonienii sosiră, aceștia le ieșiră în întîmpinare în coloană de marș la poarta taberei. La început i-au copleșit cu o ploaie de ocări, apoi s-a iscat între ei încăierare. În vreme ce se încingeau și mai rău pornirile de mînie, cei mai înverșunați dintre surghiuniți s-au năpustit asupra lacedemonienilor, atacîndu-i; aceștia luau martori pe zei și invocau ocrotirea soților; solii și strategul acheilor au îndepărtat mulțimea, apărîndu-i pe lacedemonieni și oprindu-i pe cei care căutau să-i vîre în lanțuri pe unii dintre ei. Gloata se înverșuna din ce în ce mai tare, iar învîlmășeala creștea.

Acheii alergară într-acolo, la început numai ca la un spectacol; apoi surghiuniții începură să vocifereze dînd în vileag cele ce înduraseră ei și cerînd sprijinul acheilor. Ei declarau că „dacă vor scăpa din mînă acest prilej prielnic, niciodată nu se vor mai întîlni cu el; din cauza lacedemonienilor a fost zădărnicit tratatul de alianță consfințit în Capitoliu, în Olympia și în cetățuia Athenei. Cei vinovați trebuie pedepsiți înainte de a se încheia un nou tratat. Mulțimea înflăcărată de aceste glasuri și mai ales de cuvintele unuia care striga „să fie loviți lacedemonienii“, a început să arunce cu bolovani asupra lor. În felul acesta au fost uciși 17 lacedemonieni care în timpul învălmășelii fuseseră puși în lanțuri. A doua zi au fost ridicați alți 63, pe care Philopoemen îi ferise să sufere vreun neajuns, dar nu pentru că voia să-i scape, ci pentru că nu voia să piară, fără să se apere la proces. Aceștia au fost înfățișați mulțimii norodului acheu îndîrjit, și după ce au rostit cîteva cuvinte, cărora nimeni nu le-a dat ascultare, toți au fost osîndiți și trimiși spre a fi executați.

XXXIV După ce le-a inspirat o astfel de teamă lacedemonienilor, li s-a poruncit mai întîi să-și distrugă zidurile și ca toate trupele auxiliare străine care fuseseră în slujba tiranilor ca mercenari, să părăsească pămîntul Laconiei; apoi și sclavii care fuseseră sloboziți de tirani — aceștia erau în mare număr — să plece pînă la o anumită zi, iar asupra celor care vor mai rămîne, acheii să aibă dreptul să-i ridice, să-i ia de acolo și să-i vîndă, să desființeze legile lui Lycurg și să renunțe la obiceiurile lor; să se supună legilor și așezămintelor acheilor; în chipul acesta vor face parte dintr-un singur grup de oameni și se vor înțelege mai ușor în toate privințele¹²².

Lacedemonienii s-au dovedit cît se poate de supuși în ce privește distrugerea zidurilor, dar au îndurat foarte greu faptul înapoierii surghiuniților.

La adunarea obștească a ligii achaice din Tegea¹²³, s-a dat un decret pentru reîntoarcerea acestora în patrie. Apoi și trupele auxiliare de străini au fost trimise la vetrele lor, aducîndu-se la cunoștință faptul că cei împămîntenți de către lacedemonieni — căci această denumire

o purtau cei care fusese eliberați de tirani — au ieșit din Laconia și s-au împrăștiat prin sate; s-a hotărît ca înainte de a fi trimiși la vatră ostașii, strategul acheilor să meargă cu trupe înarmate și să pună mâna pe acest fel de oameni și să-i vîndă ca pradă potrivit dreptului războiului. Mulți dintre aceștia au fost prinși și vînduți. Cu sumele rezultate s-a ridicat din nou, cu încuviințarea acheilor, porticul din Megalopolis¹²⁴, pe care îl dărimaseră lacedemonienii, iar ținutul belbinaților¹²⁵, pe care îl stăpîniseră prin samavolnicie tiranii¹²⁶ Laconiei, a fost înapoiat acestei cetăți, potrivit unui vechi decret al acheilor, pe care aceștia îl dăduseră pe vremea cînd domnea Filip, fiul lui Amyntas¹²⁷. Datorită acestor măsuri, cetatea lacedemonienilor a rămas multă vreme supusă sub ascultarea acheilor, întocmai ca un stat lipsit de puteri. Însă nici o măsură nu a fost socotită un mai mare neajuns ca desființarea constituției lui Lycurg, cu care lacedemonienii se deprinseseră să fie cîrmuiți vreme de șapte sute de ani.

XXXV De la adunarea în care a avut loc discuția între achei și lacedemonieni, în fața consulului, M. Fulvius, deoarece anul era pe sfîrșite, a plecat la Roma¹²⁸, în vederea alegerilor; Fulvius i-a proclamat consuli pe M. Valerius Messala și C. Livius Salinator, după ce l-a făcut să cadă la alegeri pe M. Aemilius Lepidus, potrivnicul său, care și el candidase în acel an.

Apoi au fost aleși praetori Q. Marcius Philippus, N. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidimus. După încheierea alegerilor s-a hotărît ca consulul M. Fulvius să se înapoieze în provincie și la armată, iar colegului său, Cn. Manlius, i s-a prelungit comanda pe încă un an.

În acel an s-a inaugurat în templul lui Hercules statuia acestei zeități, potrivit răspunsului preoților decemviri, iar în Capitoliu a fost așezat un car de aur cu șase cai, amîndouă dăruite de către P. Cornelius Scipio¹²⁹; s-a pus o inscripție în care se arată că el le-a ridicat în vremea dregătoriei sale consulare. Și aedilii curuli P. Claudius Pulcher și Servius Sulpicius Galba au făurit

și așezat în acel templu 12 scuturi de aur cu banii strînși din amenzile negustorilor de cereale osîndiți pentru speculă.

Aedilul plebeu, Q. Fulvius Flaccus, a ridicat două statui de aur cu banii rezultați de la un singur învinuit osîndit (căci și unul și altul urmăriseră mulți vinovați). În schimb, colegul său, A. Caecilius, n-a osîndit pe nimeni.

Jocurile romane au fost din nou desfășurate în trei rinduri, iar cele plebeie de cinci ori, în întregime.

M. Valerius Messalla și C. Livius Salinator, după ce au intrat în dregătoria consulatului la idele lui martie, au chibzuit împreună cu senatul în privința distribuirii provinciilor și armatelor.

În privința aetolienilor și Asiei nu s-a produs nici o schimbare. Unuia dintre consuli i s-a acordat Pisae și Liguria, iar celuilalt, provincia Gallia. Ei primiră dispoziția, din partea senatului, să se înțeleagă între dînșii, sau să tragă la sorți, și să înroleze noi oști alcătuite din cîte două legiuni; apoi să poruncească și aliaților cu nume latin să dea cîte 10 000 de pedestrași și 1 200 de călăreți. Lui Messala i-a căzut la sorți Liguria, lui Salinator, Gallia. Apoi praetorii și-au tras la sorți provinciile: lui M. Claudius i-a venit jurisdicția urbană, lui P. Claudius — cea peregrină, lui Q. Marcius — provincia Sicilia; S. Stertinius a tras la sorți Sardinia, L. Manlius — Hispania Citerior, C. Alinius — Hispania Ulterior.

XXXVI În privința armatelor s-a hotărît în felul acesta: legiunile din Gallia, care fuseseră sub comanda lui C. Laelius să fie strămutate în ținutul Bruttium, și date în primire propraetorului M. Tuccius, iar oastea care se afla în Sicilia să fie trimisă la vatră: propraetorul M. Sempronius să aducă înapoi la Roma flota ce staționa acolo. S-a decretat pentru cele două Hispanii cîte o legiune, și anume acelea care erau cantonate atunci în acele provincii; apoi, ca amîndoi praetorii să poruncească aliaților, pentru completarea efectivelor cîte 3 000 de pedestrași și cîte 200 de călăreți, și să le transporte cu dînșii. Înainte de a pleca noii dregători în provinciile lor, colegiul decemvirilor au poruncit săvîrșirea de slujbe publice vreme de trei zile la toate răscrucile, deoarece ziua

în amiaza mare, cam între ora a treia și a patra, lumina soarelui se întunecase. S-a hotărît și aducerea de jertfe vreme de nouă zile, pentru că pe Aventin plouase cu pietre.

Campanii au cerut, deoarece censorii hotărîseră, potrivit unui *senatus-consultum* care fusese dat cu un an mai înainte, să fie recenzați la Roma pentru că mai înainte nu se știuse unde să fie recenzați, ca să li se încuviințeze în calitate de cetățeni romani să se însoare cu femei romane, iar cei care se căsătoriseră mai înainte cu asemenea femei, căsătoria să le fie socotită legală și ca vlăstarii lor, născuți pînă în acea zi, să fie socotiți copii și moștenitori cu drepturi și titluri legale¹³⁰. Li s-au încuviințat amîndouă cererile.

În privința municipiilor Formiae, Fundi și Arpinum, tribunul plebei, C. Valerius Tappo, a făcut propunerea ca aceste cetăți să se bucure de dreptul de vot (deoarece ele avuseseră numai dreptul de cetățenie fără dreptul de vot). Însă patru tribuni ai plebei s-au împotrivit, deoarece propunerea nu fusese făcută cu încuviințarea senatului, dar după ce acestora li s-a arătat că dreptul de vot îl dă cui vrea adunarea poporului și nu senatul, ei și-au retras opoziția. Și atunci a fost votată propunerea ca formianii și fundanii¹³¹ să facă parte din tribul Aemilia, iar arpinații din tribul Cornelia. Atunci pentru întîia dată, pe temeiul plebiscitului votat în urma propunerii lui Valerius, aceste populații au fost recenzate în aceste trei triburi.

Censorul Claudius Marcellus, favorizat de sorți față de T. Quinctius, a făcut recensămîntul populației; cu acest prilej s-au numărat 258 318 capete de locuitori. După încheierea recensămîntului consuli au plecat în provinciile lor.

XXXVII În acea iarnă¹³² în care s-au petrecut aceste evenimente la Roma au început să sosească solii din partea tuturor cetăților și neamurilor care locuiesc dincoace de munții Taurus, mai înainte înfățișîndu-se lui Cn. Manlius¹³³ în calitate de consul și apoi ca proconsul, pe cînd se afla cu tabăra de iarnă în Asia. Și după cum biruința romanilor asupra lui Antiochus în Asia

fusese mai strălucită ca aceea asupra gallilor, la fel aliații erau mai bucuroși de biruința dobândită asupra gallilor decât asupra lui Antiochus. Într-adevăr, robirea lor de către regele Antiochus, fusese mai ușor de răbdată decât purtările neomenoase ale unor barbari sălbatici, precum și groaza și nesiguranța din zi în zi în ținuturile unde gallii se năpusteau cu pustiirile lor întocmai ca o vijelie. De aceea, după izgonirea lui Antiochus, aceste noroade s-au înfățișat romanilor întocmai ca în fața unora care le-a adus libertatea; după supunerea gallilor, romanii i-au făcut să se bucure și de binefacerile păcii, iar aceste popoare numai că au adus mulțumiri, ci fiecare cetate le-a oferit, după mijloacele sale, și coroane de aur. Au sosit soli și din partea lui Antiochus, și chiar din partea gallilor, ca să li se spună care sînt condițiile păcii, precum și împuterniciți din partea lui Ariarathes, regele Cappadociei, pentru a cere iertare și a-și ispăși vina prin plata unor sume de bani, deoarece el îl sprijinise pe Antiochus trimițîndu-i ajutoare. Lui Ariarathes i s-a poruncit să dea 600 de talanți, iar gallilor li s-a răspuns că li se vor arăta condițiile de pace după ce va sosi regele Eumenes. Soliile cetăților au fost lăsate să plece în patrie, dîndu-li-se răspunsuri pline de bunăvoință, chiar mai îmbucurătoare decât se așteptaseră la venirea lor. Împuterniciții lui Antiochus au primit porunca să aducă în Pamphilia sumele de bani și cantitățile de cereale potrivit învoielii din tratatul încheiat cu Cn. Scipio și dînsul va sosi acolo împreună cu oastea romană.

Apoi, la începutul primăverii, după purificarea oastei, consulul Manlius, pornind în fruntea trupelor, sosi la Apamea după un marș de opt zile. După ce făcu un popas de trei zile acolo, după alte trei zile de marș ajunse din Apamea în Pamphilia, unde poruncise oamenilor regelui Antiochus să aducă banii și să transporte cerealele. Cei 1 500 de talanți de argint primiți sînt duși la Apamea, iar cerealele sînt împărțite ostașilor. De acolo Manlius purcese către Perga, singura cetate de pe aceste meleaguri, care mai era ocupată de o garnizoană de a lui Antiochus. Cînd el se apropiase de acest oraș, îi ieși în întîmpinare comandantul garnizoanei; acesta ceru un răgaz de 30 de zile, ca să-l

întrebe pe Antiochus în privința predării orașului Perga¹³⁴. Încuviințându-i-se acest răgaz, după scurgerea acestui timp, garnizoana a părăsit Perga. Din acest oraș a fost trimis fratele său, L. Manlius, cu 4 000 de ostași la Oroanda, pentru a primi restul sumei de bani pe care se învoise să-i dea, iar dînsul, deoarece auzise că regele Eumenes și cei 10 soli¹³⁵ ai lui Antiochus au venit de la Roma la Ephes, după ce porunci împuterniciților lui Antiochus să-l urmeze, își aduse înapoi oastea la Apamea¹³⁶.

XXXVIII Acolo, în urma hotărîrii luate de cei 10 împuterniciți, romanii au încheiat cu Antiochus un tratat, cu următorul cuprins: „Prietenia regelui Antiochus cu poporul roman să se stabilească cu respectarea acestor legi și condiții: regele să nu îngăduie nici unei armate care va plănuî să poarte război cu poporul roman ori cu aliații lui, să treacă prin hotarele regatului său sau a acelor care vor fi sub ascultarea sa, și nici să o sprijine dîndu-i provizii, sau orice fel de ajutor; de asemea și romanii și aliații lor să acorde sprijin și lui Antiochus și celor care sînt sub ascultarea lui; Antiochus să n-aibă nici un drept să poarte război cu acei locuitori care locuiesc în insule, și nici să nu treacă în Europa. Antiochus să părăsească orașele, ogoarele, satele și fortărețele de dincoace de muntele Taurus¹³⁷, pînă la riul Halys, și de la valea munților Taurus pînă la culmile care se îndreaptă către Lycaonia¹³⁸. Antiochus să nu ia cu sine nimic din aceste orașe, ogoare și fortărețe pe care le părăsește, în afară de arme. Dacă totuși a luat ceva, să înapoieze tot ce se va cuveni celor îndreptățiți. Să nu primească vreun ostaș, sau pe oricare altul din regatul lui Eumenes. Dacă cumva se găsesc împreună cu Antiochus și între fruntariile regatului său cetățeni ai acelor cetăți care se deslipesc de regatul lui Antiochus, toți aceștia să se înapoieze înainte de o anumită zi la Apamea. Cetățenii din regatul lui Antiochus care se află acum în rîndurile romanilor și ale aliaților acestora, să aibă dreptul să plece, ori să rămînă. Să le fie înapoiați romanilor și aliaților lor sclavii, fie că sînt dezertori, fie prinși în război, iar din

rîndurile celor liberi — cei care fuseseră luați prizonieri ori dezertori. Să fie predați toți elefanții și să nu mai fie procurați alții. Să fie predate și vasele lungi și echipamentele lor și să nu-și mai păstreze mai mult de 10 vase...¹³⁹ ușoare, și nici nave, dintre care nici una să nu fie mînată de mai mult de 30 de vîslași; nu va folosi nici nave cu un rînd de lopeți, în vreun război pe care el însuși îl va provoca. Să nu navigheze dincoace¹⁴⁰ de Kalycadnus¹⁴¹ și nici de capul Sarpedon¹⁴², afară de cazul că va fi vreun ras ce va transporta bani, solda, soli, ori ostatici. Regele Antiochus să nu mai aibă dreptul de a recruta ostași cu simbrie din sînul acelor neamuri, care se află sub ascultarea poporului roman; să nu primească nici chiar voluntari. Templele și așezămintele dinăuntrul regatului lui Antiochus, care au aparținut rhodienilor sau aliaților lor, să fie din nou ale rhodienilor și ale aliaților cu aceleași drepturi pe care le-au avut și înainte de război. Dacă Antiochus le datorează bani, să le achite. Dacă li s-a luat ceva, să aibă dreptul să reclame, să-și recunoască, și să-și ceară înapoi lucrurile. Dacă unele orașe pe care trebuie să le predea mai sînt sub ascultarea celor cărora le-a dăruit Antiochus, regele să-și scoată garnizoanele din ele, să aibă grijă ca acestea să fie predate la vreme. Antiochus să dea 12 000 de talanți¹⁴³ attici de argint curat, plătindu-i în rate egale timp de 12 ani (talantul attic însă să nu aibă o greutate mai mică de 80 de libre romane), precum și 540 000 de măsuri de grîu. Antiochus să-i dea regelui Eumenes 350 de talanți timp de 5 ani, și pentru cereale va da o sumă de 127 de talanți, echivalent cu prețul grîului. Să dea romanilor 20 de ostatici, care după trei ani să fie schimbați, dar să nu fie mai mici de 18 ani, și nici mai vîrstnici de 45 de ani. Dacă vreunul dintre aliații poporului roman va porni război împotriva lui Antiochus, acesta să aibă dreptul de a se opune cu forță la forță, cu condiția ca să nu ocupe vreun oraș, potrivit dreptului războiului, ori să se alieze cu el. Neînțelegerile dintre părți să fie luate în discuție și lămurite fie pe calea negocierilor, fie a judecării, fie prin război dacă amîndouă părțile vor găsi cu cale. În acest tratat s-a prevăzut apoi și predarea lui

Hannibal¹⁴⁴ Carthaginezul, și a aetolianului Thoas, și a lui Mnasimachus din Acarnania, și a chalcidienilor Eubulidas și Philo, și orice se va găsi de cuviință a se adăuga, șterge, ori schimba, acestea să se facă fără să se aducă vreo încălcare a tratatului“.

XXXIX Consulul jură că va respecta acest tratat. Quinctius Minucius Thermus și L. Manlius, care din întâmplare se înapoiaseră atunci de la Oroanzi, au plecat la Antiochus, pentru a-i lua și lui jurământul. Manlius i-a scris și lui Fabius Labeo care comanda flota, să plece de îndată la Patara și să distrugă ori să ardă vasele regești care se aflau acolo. Plecând din Ephes, el distruse sau arse 50 de nave cu punți. Prin sosirea neașteptată a flotei la Telmessus locuitorii acestui oraș au fost atit de înspăimântați de această acțiune încât se supuseră. După ce porunci ca trupele lăsate la Ephes. să-l urmeze, din Lycia, el trecu în Grecia prin mijlocul insulelor. La Athena făcu popas câteva zile, pînă sosiră vasele din Ephes la Pireu, după care se înapoie de acolo cu întreaga flotă în Italia.

Cn. Manlius, după ce-i dăruie lui Eumenes — între celelalte bunuri care trebuia să le primească din partea lui Antiochus — toți elefanții, a luat cunoștință de temeiurile care pricinuiseră multor cetăți tulburări, datorită noii situații. A fost primit cu prietenie și regele Ariarathes, care fusese scutit de plata unei jumătăți din suma poruncită să i-o dea lui Eumenes, cu a cărui fiică acesta se căsătorise în acele zile. După ce luă cunoștință asupra situației fiecărei cetăți, cei 10 împuterniciți au propus fiecăreia alte condiții. Cele care fuseseră tributare regelui Antiochus și fuseseră de partea poporului roman au fost scutite de tribut. Tuturor celor care pactizaseră cu tabăra lui Antiochus, sau fuseseră tributare regelui Attalus, li s-a poruncit să plătească tribut lui Eumenes¹⁴⁵. Li s-a mai acordat în chip deosebit scutire colophonilor care locuiesc în Notium¹⁴⁶, și cymaeilor¹⁴⁷ și mylassenilor¹⁴⁸; clazomenilor¹⁴⁹, în afară de scutire de tribut li s-a dat în dar și insula Drymussa¹⁵⁰, iar locuitorilor Miletului li s-a înapoiat ținutul care era socotit sacru; Ilionului i s-a mai alipit Rhoeteum¹⁵¹ și Ger-

githum¹⁵², însă nu atât ca răsplata pentru merite deosebite, cât și amintirea obîrșiei lor. Același a fost și temeiul pentru care a fost liberat și Dardanum¹⁵³. Locuitorilor din Chios, din Smyrna și din Erythrae li s-au dăruit și ținuturi și au fost socotiți vrednici de cea mai înaltă cinstire pentru credința lor fără seamăn pe care au arătat-o față de romani, în cursul acestui război. Și phocaeenilor li s-a înapoiat ținutul pe care îl avuseseră înainte de acest război, îngăduindu-li-se să se folosească de vechile lor legi. Rhodienilor li s-a confirmat stăpînirea celor care fuseseră acordate prin decretul dinainte, precum și a Cariei pînă la riul Maeander, în afară de celatea Telmessus. Regelui Eumenes îi fuseseră date pe deasupra și Chersonesul din Europa și Lysimachia, precum și fortărețele, satele și ținutul pe care le stăpînise Antiochus. I-au fost înapoiate în schimb amîndouă Phrygiile din Asia (una lîngă Hellespont, cealaltă ce poartă numele de Phrygia Mare), precum și Mysia¹⁵⁴ pe care i-o luase regele Prusias.

De asemenea i-au fost restituite lui Eumenes și Lycaonia¹⁵⁵ și Milyas, și Lydia, și orașele cu numele de Tralles, precum și Ephesus și Telmessus. Apoi s-a încins discuție între Eumenes și împuterniciții lui Antiochus în privința Pamphyliiei¹⁵⁶, deoarece o parte din această provincie se află dincoace de munții Taurus, iar cealaltă parte dincolo de acești munți; rezolvarea întregii situații a fost lăsată pe seama senatului.

XL După încheierea acestor tratate¹⁵⁷ și darea unor asemenea decrete, Manlius plecă cu cei 10 împuterniciți și cu întreaga oaste spre Hellespont, unde fuseseră chemați și regișorii gallilor, cărora le-a adus la cunoștință condițiile fixate prin care să păstreze pacea cu Eumenes. El le-a declarat că trebuie să pună o dată capăt obiceiului lor de a culege pretulîndeni înarmați, și să rămîină de aci înainte între hotarele și ținuturile lor.

Concentrînd apoi vasele de pe întregul țărm maritim, și aducînd din Elaea și flota comandată de Athenaeus, fratele regelui Eumenes, Manlius, trecu cu toate forțele în Europa. De acolo, după ce străbătu Chersonesul în marșuri scurte, deoarece trupele erau încărcate cu tot

soiul de prăzi, își stabili tabăra în Lysimachia, pentru ca să treacă prin Thracia cu animalele de povară cât mai întemate, deoarece **îndeobște romanii se înspăimîntau de drumul făcut prin Thracia**. În ziua în care a plecat din Lysimachia, Manlius ajunsese la riul cu numele de Melas¹⁵⁸ și de acolo, în ziua următoare, la Gypsela¹⁵⁹. De la Gypsela pornea un drum lung cam de 10 000 de pași numai prin codri, îngust și povîrnit; datorită greutateii mărșăluirii de acolo, el își împărți oastea în două coloane: una primi poruncă să meargă în avangardă, cealaltă în ariergardă la mare distanță, iar la mijloc încadră poverile; acestea erau carele încărcate cu banii statului, și cu toate celelalte capturi de preț. Pe cînd străbăteau trecătoarea, nu mai mult de 10 000 de thraci, alcătuiți din patru populații, și anume astii¹⁶⁰ și caenii¹⁶¹, maduatenii¹⁶² și corelii¹⁶³, au înconjurat drumul chiar în trecătoare. Umblau zvonurile că aceste operații nu se făcuseră fără planul viclean al lui Filip, regele macedonenilor; doar el știuse că **romanii nu se vor întoarce prin altă parte decît prin Thracia**, precum și ce sume de bani transportau cu ei.

Comandantul roman se găsea în cea dintîi coloană, fiind îngrijorat din pricina locurilor neprielnice. La început thracii nu făcură nici o mișcare, cîtă vreme trecură coloanele de luptători. Cînd văzură că cea dintîi coloană a trecut dincolo de defileu, iar cele din urmă trupe romane încă nu se apropiaseră, năvăliră asupra poverilor și, după măcelărirea străjilor, o parte din ei jefuiră lucrurile care se găseau în căruțe, iar altă parte luară vitele cu poveri cu tot. Strigătele acestora ajunseră mai întîi la romanii care urmau să intre în trecătoare și apoi și la trupele din avangardă; din amîndouă părțile se porni către centru și se dezlănțuie deodată din mai multe locuri o luptă învîlmășită. Thracii, stînjiți din pricina prăzilor cu care erau încărcăți cei mai mulți și veniți fără arme, pentru a avea mîinile slobode la înșfăcarea prăzilor, erau în primejdie să fie nimiciți. Romanii aveau împotriva lor aceste meleaguri neprielnice, și erau la îndemîna barbarilor, care tăbărau asupra lor pe poteci cunoscute numai de ei și se strecurau apoi pe văile adînci. Înseși poverile și căruțele răzlețite de în-

timplare erau stavilă supărătoare pentru amîndoi potrivnicii, și-i încurcau pe războinici. Astfel, ici cade în luptă un prădalnic, colo un ostaș roman, care caută să-i smulgă prada. Locul — prielnic unora și neprielnic altora — bărbăția luptătorilor, numărul lor inegal, căci unii dăduseră năvală asupra unui vrăjmaș mai numeros, alții în schimb, fiind ei mai mulți, atacaseră dușmani mai puțini, — toate acestea contribuîră ca lupta să fie fără sorți de izbîndă. Din amîndouă taberele cad mulți oameni. Tocmai începea să se lase amurgul cînd thracii părăsesc lupta, fugind nu din pricina rănilor sau de frica morții, ci pentru că puseseră mîna pe destulă pradă.

XLI Cea dintii coloană romană își întocmi castrul în afara trecătorii în împrejurimile templului zeiței Bendis¹⁶⁴ într-un loc deschis; o altă parte rămase cu paza poverilor în mijlocul defileului, după ce le înconjură cu un îndoit val de parapete. În ziua următoare, se unesc cu cea dintii coloană, făcînd recunoașteri înainte de a se pune în mișcare. În această luptă care avusese loc aproape pe tot întinsul defileului căzuseră numeroși slujitori și ostași, se pierduseră o parte din bagaje; cea mai grea pierdere a fost însă moartea lui Q. Minucius Thermus, un bărbat viteaz și destoinic. În acea zi au ajuns la fluviul Hebrus¹⁶⁵. De acolo romanii trec hotarele în ținutul aenilor¹⁶⁶ prin vecinătatea templului lui Apollo, căruia locuitorii de acolo i-au dat numele de Zerynthium¹⁶⁷.

În împrejurimile Tempyreii¹⁶⁸, — așa se cheamă acele locuri, se află o altă trecătoare la fel de prăpăstioasă ca și cea dintii. Însă deoarece în jur nu se află nici umbră de pădure, locurile nu oferă ascunzători pentru întinderea capcanelor. Acolo se adunaseră thrausii¹⁶⁹ — aceștia sînt tot un neam de-al thracilor — cu gîndul de a-i prăda pe romani. Însă pentru că văile goale făcuseră să fie zăriți de departe cei care ocupaseră gura trecătorii, se stîrni mai puțină spaimă și învălmășeală în rindurile romanilor; într-adevăr, cu toate că locul era neprielnic, totuși acolo avea să se desfășoare o luptă în toată regula, măsurîndu-se piept la piept pe front

deschis. Romanii se avîntară în rînduri strînse, scoţînd strigăte şi tăbărînd asupra lor, îi alungară mai întii din acele locuri pe vrăjmaşi, care apoi întoarseră spatele. Luînd-o la fugă, thracii au fost măcelăriţi, din pricină că defileul nu le oferea nici o putinţă de salvare. Romanii, biruitori, îşi întocmîră castrul lângă satul maroniţilor (care purta numele Sare¹⁷⁰); a doua zi, drumul se deschise şi romanii intrară în largă cîmpie numită Priaticus¹⁷¹, unde poposiră trei zile, ca să-şi ia în primire proviziile; parte din acestea erau aduse chiar de maroniţi din satele şi ogoarele lor, parte de pe vasele proprii, care-i urmau încărcate cu tot felul de provizii. După o zi de marş, ajunseră la Apollonia¹⁷². De acolo se ajunse la Neapolis¹⁷³, străbătînd ţinutul abderiţilor. Tot drumul a fost parcurs fără neajunsuri, trecîndu-se prin colonii greceşti, restul drumului a fost parcurs şi prin mijlocul Thraciei; deşi nu au avut neplăceri din partea locuitorilor, totuşi romanii au fost zi şi noapte cu băgare de seamă pînă au ajuns în Macedonia.

Odinioară, oastea romană, condusă pe acelaşi drum de Scipio, a întîlnit thraci mai prietenoşi, pentru singurul motiv că, avînd cu ea mai puţină pradă, thracii erau mai puţini ispitiţi să o atace. Cu toate acestea, Claudius¹⁷⁴ susţine că şi cu acest prilej, ca la 15 000 de thraci i-au ieşit în întîmpinarea numidului Muttines, care, cu 400 călăreţi numizi şi vreo cîţiva elefanţi, fusese trimis să facă recunoaşterea locurilor. De asemenea tot acest istoric afirmă că fiul lui Muttines a izbutit să străbată prin mijlocul duşmanilor cu 150 de călăreţi. După ce Muttines şi-a rînduit elefanţii în centru şi cavaleria la aripi şi a început lupta, tot el, curînd după aceasta, a căzut în spatele duşmanului şi a stîrnit atîta groază în rîndurile lor, încît thracii, dezorientaţi de atacul acestor călăreţi năpustiţi asupra lor ca o vijelie, n-au mai rămas pe loc să dea lupta cu pedestreimea.

Apoi Cn. Manlius îşi trecu oastea din Macedonia în Thessalia. După ce ajunse în Apollonia¹⁷⁵, străbătînd Epirul, iernă în Apollonia, deoarece vremea de iarnă nu putea fi privită cu nepăsare într-atît, încît să se încumete să treacă marea dincolo¹⁷⁶.

XLII Aproape de sfârșitul anului¹⁷⁷, consulul M. Valerius a sosit din Liguria la Roma, pentru alegerea magistratilor. În provincia sa, el nu săvîrșise nici o ispravă vrednică de amintit, care să-i poată motiva întirzierea, căci el a venit pentru ținerea alegerilor mai tîrziu ca de obicei. Comițiile pentru desemnarea consulilor au avut loc înaintea zilei a 12-a a calendelor lui martie¹⁷⁸. Au fost aleși consuli M. Aemilius Lepidus și C. Flaminus; în ziua următoare au fost aleși praetori Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massiliota, Q. Fulvius Flaccus și M. Furius Crassipes. După încheierea alegerilor, consulul supuse aprobării senatului propunerea pentru desemnarea provinciilor pentru praetori. Senatul a hotărît să fie desemnați doi praetori pentru a împărți dreptatea la Roma, doi praetori în afara Italiei — în Sicilia și Sardinia —, doi în Italia, și anume în Tarentum și în Gallia. De asemenea se porunci să se tragă numaidecît la sorți, înainte de a intra în funcție. Ser. Sulpicius a tras la sorți praetura urbană, L. Terentius — Sicilia, Q. Fulvius — Sardinia, Ap. Claudius — Tarentum, M. Furius — Gallia.

În acel an, L. Minucius Myrtilus și L. Manlius, din porunca praetorului urban M. Claudius, au fost predați prin mijlocirea fețialilor, împuterniciților puni, și duși la Carthagina, deoarece se spunea că au lovit pe solii cartaginezi.

În Liguria se zvonea din zi în zi mai mult că se pune la cale un mare război. De aceea senatul, în ziua cînd se discută desemnarea provinciilor și situația republicii, decretă să se încredințeze noilor consuli provincia Liguria. Consulul Lepidus se împotrivi însă acestui decret senatorial, spunînd că „nu se cuvine ca amîndoi consuli să se închidă în văile Liguriei, și ca M. Fulvius și Cn. Manlius să domnească vreme de doi ani, unul în Europa, celălalt în Asia, întocmai ca niște înlocuitori ai lui Filip și ai lui Antiochus; dacă se găsește cu cale ca oștile romane să sălășluiască pe aceste tărîmuri, se cuvine mai degrabă să fie consuli în fruntea lor decît niște simpli particulari. Aceia însă nu fac altceva decît colindă pe la toate neamurile, le înspăimîntă, și fără a le declara război, le vînd pacea pe bani. Dacă e nevoie să se ocupe

acolo provincii cu armate, atunci, așa cum consulul L. Scipio a urmat după M. Acilius, și consulii M. Fulvius și Cn. Manlius, după L. Scipio, la fel s-ar fi convenit ca și consulii C. Livius și M. Valerius să urmeze după Fulvius și Manlius. Acum, negreșit, după terminarea războiului cu aetolienii, după luarea Asiei din mâinile lui Antiochus și după înfrângerea gallilor, sau consulii trebuie să fie trimiși la armatele consulare, sau legiunile de acolo trebuie să fie aduse înapoi și redată în sfârșit republicii“. Senatul, deși a dat ascultare unor asemenea temeuri, totuși a stăruit în hotărîrea sa că Liguria să fie încredințată ambilor consuli. S-a găsit de cuviință ca Manlius și Fulvius să plece din provinciile lor, să scoată armatele de acolo și să se înapoieze la Roma.

XLIII Între M. Fulvius și consulul M. Aemilius era o veche vrăjmășie. Între altele, Aemilius socotea că el a ajuns consul cu doi ani mai târziu datorită uneltirilor lui M. Fulvius. De aceea pentru a stirni ură împotriva lui M. Fulvius, el a pregătit în ascuns pe solii Ambraciei și i-a introdus în senat ca să aducă învinuiri lui M. Fulvius. Aceștia se plîngeau că „deși era vreme de pace și îndepliniseră poruncile consulilor dinainte, și erau gata să-i arate aceeași ascultare și lui M. Fulvius, totuși acesta a dezlănțuit războiul asupra lor, le-a pustiit mai întii ținutul, ogoarele și satele, a vîrit groaza în orașul Ambracia prin jafuri și omoruri, așa fel încît, de frica lui, locuitorii au fost nevoiți să închidă porțile cetății; fiind apoi impresurați și asaltați, au avut de suferit toate nenorocirile războiului: omoruri, incendii, năruiri de case, prădarea orașului, soțiile și copiii le-au fost tirîți în robie, bunurile răpite și, ceea ce i-a zdruncinat mai mult ca orice, toate templele din oraș au fost jefuite de podoabe. Statuile zeilor, mai mult chiar, zeii înșiși, au fost prăvăliți din sfintele lor lăcașuri și au fost îndepărtați. Ambracienilor nu le-a mai rămas decît pereții și soclurile goale în fața cărora să îngenunche și să se roage“. Consulul punînd întrebări solilor ambracieni care se jeluiau în chipul acesta, îi împingea într-adins să-i aducă lui Fulvius mai multe învinuiri decît voiau ei să spună din propriu imbold. În vreme ce senatorii erau mișcați de aceste

plingeri, celălalt consul, C. Flaminius, îi luă apărarea lui M. Fulvius, declarînd: „ambracienii au recurs la un vechi și obișnuit mijloc; la fel a fost acuzat și M. Marcellus de syracusani, la fel și Q. Fulvius de către campani. Atunci pentru ce nu s-ar îngădui și regelui Filip să-l învinuiască pe T. Quinctius, pentru același motiv, sau lui Antiochus, să acuze pe M. Aemilius și pe L. Scipio, gallilor, pe Cn. Manlius, și chiar și aetolienilor și neamurilor din Kephalenia pe M. Fulvius? Că Ambracia a fost atacată și cucerită, că au fost luate de acolo statui și podoabe, că s-au săvîrșit și alte fapte așa cum de obicei se întîmplă în orașele cucerite?

Oare, părinți conscriși, socoliți că eu cînd pledez pentru M. Fulvius sau el însuși vom tăgădui aceasta? Dimpotrivă, M. Fulvius vă cere triumful chiar pentru aceste fapte. El va așeza înaintea carului său de triumf și va fixa la porțile casei sale tabloul Ambraciei cucerite și statuile, de care este învinuit că le-a luat, precum și celelalte trofee aduse din acel oraș. Ambracienii nu se deosebesc prin nimic de aetolienii. Cauza ambracienilor este aceeași ca și a aetolienilor. De aceea, colegul meu, n-are decît să stîrnească vrăjmășii, fie în alte părți, fie să-i rețină pe ambracienii săi pînă la sosirea lui M. Fulvius. Eu însă nu voi îngădui să se ia vreo hotărîre în lipsa lui M. Fulvius, nici în privința ambracienilor, nici a aetolienilor“.

XLIV Aemilius îl învinuia pe adversarul său de o șiretenie cunoscută de toată lumea, spunînd că acesta va trăgăni lucrurile și va face tot ce-i va sta în putință ca să nu se prezinte la Roma, cîtă vreme e consul potrivit lui său; s-au scurs două zile cu cearta consulilor. Se părea că nu se va hotărî nimic, cîtă vreme Flaminius va fi de față. S-a găsit însă prilej nimerit, cînd Flaminius lipsea fiind, din întîmplare, bolnav; la propunerea lui Aemilius s-a dat un decret senatorial prin care s-a hotărît „să se înapoieze ambracienilor toate bunurile lor, să se bucure în libertate de legile lor, să ia vămile pe care vor ei și pe mare și pe uscat, și să fie scutiți de acestea numai romanii și aliații lor cu nume latin“. În ce privește însă statuile și celelalte podoabe de care se plîngeau că le-au

fost luate din sfintele lor locașuri, senatul hotărî ca după ce se va întoarce M. Fulvius la Roma să lase pe seama colegiului pontificilor rezolvarea acestei chestiuni, și să se facă așa cum vor dispune aceștia. Totuși consulul nu s-a mulțumit cu acest rezultat, ci, profitînd de faptul că senatorii erau în număr mare a mai adăugat în decretul senatorial că Ambracia nu pare să fi fost cucerită prin forța armelor.

După acestea s-au rînduit rugăciuni publice vreme de trei zile, pentru sănătatea poporului roman, deoarece o groaznică molimă pustia orașul și satele.

Apoi se desfășurară serbările latine. Consulii se achitară de îndatoririle religioase impuse cu acest prilej și, după terminarea recrutărilor, — căci și unul și altul au preferat să se folosească de contingente noi — plecară în provincia lor, trimițînd la vatră leaturile vechi.

După plecarea consulilor, proconsulul Cn. Manlius veni la Roma. Praetorul Ser. Sulpicius îl înfățișă senatului întrunit în templul Bellonei; acesta, după pomenirea isprăvilor făcute de dînsul, ceru ca să aducă cuvenita cinstire zeilor nemuritori pentru aceste fapte și să i se îngăduie să fie purtat în triumf prin Roma; majoritatea celor 10 delegați romani care fuseseră împreună cu dînsul s-au împotrivit acestei cereri, și în primul rînd L. Purpurio și L. Aemilius Paullus.

XLV Acești delegați spuneau că dînșii au primit însărcinarea ca împreună cu Cn. Manlius să facă pace cu Antiochus și să încheie tratatul stabilind condițiile care fuseseră începute de L. Scipio. Însă Cn. Manlius s-a străduit din răspuțeri să zădărnicească acea pace și să-l prindă prin capcane pe Antiochus¹⁷⁹, dacă se va ivi vreun prilej nimerit. Dar Antiochus, aflînd de urzeala vicleană a consulului, după ce fusese ispitit în numeroase rînduri să fie ademenit undeva, nu numai că nu s-a dus la nici o întîlnire, dar chiar s-a ferit de a da ochii cu el. Manlius, dorind să treacă dincolo de munții Taurus, deși cu greu a fost înduplecat, în urma rugăminților tuturor delegaților romani să nu cadă pe capul lui urgia proorocită de cărțile sybiline dacă va încerca să treacă dincolo de granițele hotărîte de destin, și-a pus totuși oastea în mișcare,

întocmindu-și castrul aproape pe culmile înseși ale acestor munți unde se despart apele. Deoarece acolo nu i s-a dat nici un prilej de război, supușii regelui Antiochus văzîndu-și liniștiți de treburi, Manlius s-a dus atunci, făcînd un ocol, pînă la gallo-greci, și a declarat acestui neam război, fără încuviințarea senatului și fără porunca poporului. Ce alt comandant s-a mai încumetat vreodată să facă ceva de capul său? Abia s-au încheiat războaiele cu Antiochus, cu Filip, cu Hannibal și cu Carthagina. În privința tuturor acestor războaie senatul a chibzuit și poporul a hotărît¹⁸⁰. De cele mai multe ori au fost trimiși mai întîi soli ca să ceară despăgubiri, și numai în cele din urmă au fost trimiși fețialii care să le declare război. „Care¹⁸¹ din condiții le-ai îndeplinit tu, Cneius Manlius, pentru ca noi să socotim că acest război a fost purtat în interesul poporului roman și nu a fost un război tîlhăresc dus în scopuri personale? Oare tu numai cu atît te-ai mulțumit? Oare ți-ai condus măcar oastea pe drum drept, către aceia pe care ți i-ai socotit vrăjmași? Sau ai mers numai pe căi ocolite și te-ai oprit pe la toate răspîntiile, pentru ca împreună cu armata romană, întocmai ca un consul mercenar, să te ții pe urmele oastei lui Attalus, fratele lui Eumenes, pe unde ocolea el? Oare n-ai cutreierat și scotocit toate ascunzătorile și ungherele Pisidiei, Lycaoniei și Phrygiei, adunînd oameni de pe la toți tiranii și locuitorii fortărețelor lăturalnice? Ce treabă ai avut la Oroanzi? Ce socoteli, și cu alte noroade la fel de nevinovate? Dar chiar războiul, în numele căruia ceri sărbătorirea triumfului tău, în ce chip l-ai desfășurat? Ai luptat în locul și la momentul potrivit? Într-adevăr tu ai dreptate să ceri să li se aducă cinstire zeilor nemuritori; mai întîi fiindcă zeii n-au lăsat oastea romană să ispășească cutezanța nesăbuită a comandantului roman care a călcat în picioare dreptul ginților; apoi, pentru că ne-au dat potrivnici niște vite, nu dușmani adevărați.

XLVI Să nu credeți că la gallo-greci, numai numele e corcit; cu multă vreme înainte și-au învălmășit și și-au pîngărit și trupurile și sufletele. Oare, dacă ar mai fi fost acei galli, cu care ne-am războit de mii de ori în Italia, cu izbînzi și înfrîngeri în fel și chip, nu s-ar mai fi

întors de acolo nici măcar o ștafetă din ciți au luptat împotriva comandantului vostru? Cu gallo-grecii Manlius s-a războit în două rînduri; în două rînduri a intrat în poziții neprielnice, rînduindu-și linia de bătaie într-o vale mult prea joasă, în imediata apropiere a vrăjmașului. Acești gallo-greci ar fi putut să ne zdrobească nu numai dacă ar fi aruncat cu lănci și sulii asupra noastră, ci dacă s-ar fi năpustit numai cu trupurile lor goale. Dar ce s-a întîmplat acolo? Poporul roman are mult noroc și numele său este cu mare faimă, și înspăimîntă pe oricine. Gallo-grecii fuseseră aproape încremeniți de prăbușirea de curînd a lui Hannibal, de înfrîngerile suferite de Filip și Antiochus. Namilele lor de trupuri au fost puse pe fugă numai cu pietrele din praștii și cu săgețile; în războiul cu galli sabia romană nu s-a mînjit de sîngele lor pe cîmpul de bătaie. Ca niște stoluri de păsări s-au făcut nevăzuți la cel dintîi vîjiit al lăncilor aruncate de romani. Dar, pe Hercules, într-adevăr ursita ne-ar fi arălat ce s-ar fi întîmplat, dacă am fi avut în față pe un dușman adevărat. Tot noi, cînd ne-am înapoiat din Asia, am nimerit peste niște bieți tilhari thraci, am fost măcelăriți, puși pe fugă și despuiați de bagaje. Cu acest prilej a căzut în luptă împreună cu mulți ostași viteji Q. Minucius Thermus, a cărui pierdere este mult mai grea decît dacă ar fi pierit Cn. Manlius, din a cărui nesocotință s-a întîmplat acel dezastru; oastea romană înapoindu-se cu trofee luate de la Antiochus, a fost împrăștiată prin împărțirea a trei grupuri, unul fiind lăsat într-un loc, ariergarda, în alt loc, și poverile într-altul; o noapte întreagă oastea romană a stat ascunsă în tufișuri ca fiarele pădurii. Și pentru aceste isprăvi se cere purtarea în triumf? Asupra căror vrăjmași ai putea cere tu triumful, chiar dacă în Thracia n-ai fi suferit o înfrîngere atît de rușinoasă? Asupra acelor vrăjmași socot, pe care senatul și poporul roman ți i-ar fi dat ca vrăjmași. Așa i s-a încuviințat acestui L. Scipio, triumful, la fel lui M. Acilius; pentru biruința asupra regelui Antiochus, puțin mai înainte lui T. Quinctius, pentru izbîndirea asupra regelui Filip, lui P. Africanus, pentru victoriile asupra lui Hannibal, a punilor și a lui Syphax. Și deși senatul roman a hotă-

rit să se declare război, totuși s-a căutat să se recurgă la cele mai neînsemnate formalități, întrebându-se dacă trebuie declarat războiul, dacă este nevoie să se dea de știre regilor, sau e destul să se anunțe numai uneia din garnizoane. Vreți cumva să se profaneze sau să se uite totul, să se desființeze drepturile fețiaților? Să nu mai existe nici un fețial? Atunci să se calce în picioare religia (să mă ierte zeii) și inimile noastre să uite de zei! Oare acum nu vă mai place să cereți și părerea senatului în privința războiului? Nu vreți să se aducă la cunoștință poporului, dacă vrea și poruncește să se poarte război cu gallii? Acum, în urmă consulii voiau să aibă ca provincii Grecia și Asia. Totuși, în urma stăruinței de a li se decreta provincia Liguria, ei s-au supus hotărârii voastre. De aceea și pe bună dreptate, ei vă vor cere încuviințarea sărbătoririi triumfului lor pentru izbîndirea într-un război pe care l-au purtat după îndemnul vostru!“

XLVII În felul acesta au vorbit Furius și Aemilius. Eu am găsit la unii autori că Manlius a răspuns în acest fel: „Mai înainte, tribunii plebei obișnuiau să se împotrivească celor ce cereau purtarea în triumf, cinstiți senatori. Eu le mulțumesc acestora, pentru că mi-au hărăzit fie mie, fie înseminatelor mele fapte de arme, ca să încuviințeze cinstirea mea nu numai prin tăcere, dar chiar să se învedereze că sînt gata să depună în chip favorabil în această privință, dacă va fi nevoie. Eu am vreo cîțiva potrivnici din acest număr de 10 sfetnici romani, — să mă ierte zeii pentru cele ce spun, — pe care strămoșii noștri i-au pus să-i întovărășească pe comandanții supremi pentru a-i ajuta cu sfatul, pentru a înlesni izbîndirea și a o face mai strălucită. L. Furius și L. Aemilius mă opresc să urc pe carul de triumf și-mi smulg de pe capu-mi coroana slavei. Eu însă, dacă tribunii s-ar fi împotrivit triumfului meu, i-aș fi citat tocmai pe ei martori ai faptelor de arme săvîrșite de mine. Într-adevăr eu nu pizmuesc cinstirea nimănui, cinstiți senatori. De curînd voi i-ați oprit prin autoritatea voastră pe tribunii plebei, niște oameni vrednici și de ispravă, care voiau să zădărnicească sărbătorirea triumfului lui Q. Fabius Labeo¹⁸².

Și totuși acesta a fost purtat în triumf, deși potrivnicii lui cîrteau nu numai că el n-a purtat un război în toată regula, dar nici măcar n-a văzut la față vreun vrăjmaș. În schimb, eu care am luptat cu 100 000 de dușmani, cei mai sălbatici dintre toți, măsurîndu-mă în atîtea rînduri cu ei, eu care am luat prizonieri, sau am nimicit mai mult de 40 000 de vrăjmași, care le-am cucerit două tabere, care am făcut ca în toate ținuturile de dincoace de munții Taurus să domnească o pace mai desăvîrșită decît pe pămîntul Italiei, sînt despuiat nu numai de triumful meu legitim, ci, cinstiți senatori, am ajuns să mă și apăr în fața voastră pentru învinuirea adusă mie de înșiși acești sfetnici ai mei. După cum ați băgat de seamă, cinstiți senatori, ei mi-au adus două învinuiri: pe de o parte ei au declarat că nici n-a fost nevoie să port acest război cu gallii, și pe de alta că le-am desfășurat cu nesocotință și fără destoinicie. Gallii nu ne-au fost de loc dușmani; tu i-ai zădărit și le-ai încălcat ținuturile, deși ei voiau pace și ne îndepliniseră poruncile noastre. Eu, cinstiți senatori, n-am de gînd să vă cer să dați¹⁸³ în vileag cele ce știți cu toții îndeobște despre cruzimea neomenoasă a neamurilor gallice, despre neînduplecata lor ură împotriva numelui de roman, socotind că aceste simțăminte le nutresc împotriva noastră și gallii care locuiesc în Asia. De aceea lăsați la o parte jalnicul renume al întregului neam gallic, precum și ura nutrită împotriva noastră, și gîndiți-vă numai la aceștia din urmă! O, dacă ar fi de față regele Eumenes! O, dacă toate cetățile Asiei ar fi prezente și i-ați auzi mai degrabă pe aceia plîngîndu-se de galli, decît aducîndu-mi-se mie învinuiri! Haideți, trimiteți soli la toate cetățile Asiei și întrebați-le dacă au fost eliberate dintr-o robie mai grea, după alungarea lui Antiochus dincolo de culmile munților Taurus, sau după înfrîngerea gallilor. Să vă aducă ele aminte vouă de cîte ori le-au fost pustiite satele și țarinele lor, de cîte ori le-a fost luat ca pradă agoniseala, cînd prea puțini prinși din rîndurile lor mai puteau fi răscumpărați, și cînd auzeau că au fost jertfite vieți omenești și le-au fost sacrificați copiii lor. Să știți că aliații voștri au plătit tribut gallilor, și că chiar astăzi le-ar mai fi plătit, dacă, după ce voi i-ați

eliberat de tirania regelui Antiochus, eu aş fi încetat războiul cu gallii.

XLVIII Cu cît ar fi fost alungat mai departe Antiochus, cu atît gallii ar fi avut în Asia o stăpînire mai asupritoare, toate ţinuturile de dincoace de munţii Taurus ar fi ajuns sub stăpînirea gallilor, nu ar fi fost alipite puterii voastre. Într-adevăr, aşa se prezintă aceste fapte. Cîndva gallii au jefuit chiar Delphi, oracolul întregii omeniri, şi centrul lumii, şi în pofida acestui temei, romanii nu le-au declarat război, şi nici nu l-a pornit. Într-adevăr, eu socoteam că e o deosebire între vremurile de atunci cînd Grecia şi Asia nu se găseau încă sub ascultarea şi sub legile noastre, pentru a lua măsuri şi a băga de seamă ce se petrece pe aceste tărîmuri, şi între vremurile de azi, cînd aţi hotărît ca hotarul puterii romane să fie munţii Taurus, cînd voi acordaţi cetăţilor libertatea şi scutirea de tribut, cînd altora le mai măriţi hotarele, cînd pe alţii îi pedepsiţi cu confiscarea pămîntului, cînd altora le impuneţi tribut, le măriţi regatele în schimb pe altele le micşoraţi, altora le faceţi daruri, altora le luaţi din bunuri, şi socoliţi că intra în grija voastră să domnească pacea şi pe mare şi pe uscat. Dacă Antiochus nu şi-ar fi retras garnizoanele care staţionau în fortăreţele lor netulburînd pe nimeni, voi aţi mai fi fost încredinţaţi că Asia a fost eliberată? Dacă oştile gallilor ar mai cutreiera pretutindeni, aţi mai putea voi crede că regele Eumenes s-ar mai fi bucurat de darurile date de voi şi că cetăţile ar mai fi avut parte de libertate? Dar de ce invoc eu asemenea temeiuri, ca şi cum eu n-aş fi primit ca gallii să-mi fie vrăjmaşi, ci ca unul care mi i-am făcut pe galli potrivnici? La tine apelez, L. Scipio, după care am urmat la comandă, pentru a cărui vitejie şi izbîndă m-am rugat, nu în deşert zeilor nemuritori să mi le hărăzească şi mie; de asemenea apelez şi la tine P. Scipio, care, în calitate de legat, te-ai bucurat în faţa fratelui tău, consulul, şi în ochii armatei de cinstirea acordată unui coleg. Mărturisiţi dacă nu ştiaţi că în oastea lui Antiochus au fost legiuni întregi de galli, dacă nu i-aţi văzut pe aceştia pe cîmpul de luptă, rînduiţi la amîndouă aripile? Căci acolo se părea că este toată

tăria. Dacă n-ați luptat cu ei ca împotriva unor vrăjmași adevărați? Dacă nu i-ați nimicit? Dacă nu le-ați dus cu voi trofee luate de la ei? — «Dar senatul a decretat și poporul a încuviințat războiul cu Antiochus, nu cu gallii». Însă eu cred că în același timp s-a hotărît și încuviințat războiul cu gallii, de vreme ce se aflau în garnizoanele lui Antiochus. Dintre aceștia, în afară de Antiochus cu care Scipio încheiase pace, și căruia voi anume îi dăduserăți însărcinarea să facă un tratat, toți erau dușmani de vreme ce gallii au ridicat armele împotriva noastră, sprijinindu-l pe Antiochus. Deși în primul rând cei dinții susținători ai lui Antiochus au fost gallii și unii regișori¹⁸⁴, precum și tiranii, totuși eu am încheiat pace în numele demnității puterii voastre cu cei care au fost nevoiți să-și ispășească greșelile lor, și am căutat să atrag și sufletele gallilor, dacă e cu putință, pentru ca să le fie împlinzită firea lor sălbatică. Când însă mi-am dat seama că sînt de nestrunit și de neîmpăcat, atunci, în cele din urmă, am socotit că trebuie să fie constrinși prin forța armelor. Acum, pentru că gallii au plătit prea îndestul pentru dezlănțuirea războiului, se cuvine să dau socoteala pentru cele ce am săvîrșit. Într-adevăr, eu aș avea destulă încredere în faptele mele, chiar dacă nu mi-aș rosti cuvîntul în fața romanilor, ci a senatului carthaginez, unde se spune că comandanții sînt răstigniți pe cruce, dacă au desfășurat războiul după un plan nechibzuit, chiar dacă au izbindit. Numai că eu cuvîntez într-o cetate care cere ajutorul zeilor la începerea și săvîrșirea oricărei acțiuni, în care faptele pe care le-au încuviințat zeii nu mai pot fi defăimate, într-o cetate în care se adaugă în decret aceste cuvinte solemne: «pentru că acesta a slujit bine și cu succes republica» atunci cînd se hotărăsc slujbele de mulțumiri publice sau triumfurile. Dacă eu n-aș voi, sau dacă aș crede că este o îngîmfare a mă glorifica cu vitejia mea, față de fericirea mea și a oastei mele, dacă aș cere să se aducă mulțumiri zeilor nemuritori, pentru că am biruit un neam atît de mare, fără pierderea vreunui ostaș roman, și aș cere să fiu purtat în triumf în Capitoliu, de unde după rostirea făgăduințelor solemne am plecat la război, oare mi-ați refuza aceasta, și mie, și zeilor nemuritori?

XLIX Într-adevăr, eu am dat o luptă într-un loc neprielnic. Haide, spune-mi atunci care ar fi fost pozițiile mai prielnice unde aş fi putut lupta mai bine? După ce vrăjmaşii au ocupat muntele, pentru că ei dispuneau de poziții întărite, de bună seamă eu trebuia să pornesc asupra duşmanului, dacă eram hotărît să-l birui. Ce ar fi însemnat dacă ei ar fi avut în acel loc un oraş şi ar fi stat la adăpostul zidurilor? Negreşit, ei trebuiau atacați. Ce? Oare la Thermopylae, M. Acilius a luptat cu regele Antiochus într-un loc prielnic? Ce? Oare Quintius nu l-a dat peste cap în acelaşi chip pe Filip care ocupase crestele munților mai sus de râul Aeus? Într-adevăr, pînă acum, nu-mi dau seama cum își închipuie ei că a fost vrăjmaşul, nici cum voiesc ei să vi-l închipuiți voi. Dacă îi socotim pe gallo-greci un neam degenerat, moleșit de tot, din pricina plăcerilor care se găsesc în Asia, atunci ce primejdie am avut eu de întâmpinat, înfruntîndu-i în poziții neprielnice? Dacă trebuie să ne înfricoșăm în fața sufletelor lor sălbatice, și în fața trupurilor vînjoase, atunci de ce îi refuzați triumful celui care a dobîndit o biruință atît de strălucită asupra lor? Senatori, asta nu înseamnă altceva decît oarba ură, care nu știe altceva decît să ponegrească pe cei înzestrați cu mari însușiri, să-l păteze pe cel căruia i se acordă cinstire și răsplată. Pe mine vă rog să mă iertați, senatori, dacă silit fiind să rostesc o cuvîntare mai lungă, am făcut-o nu împins din dorința de glorie, ci am fost nevoit să mă apăr împotriva învinuirilor aduse. Oare aş fi fost eu în stare să largesc trecătorile de prin munții Thraciei, care erau atît de înguste, și piscurile să le prefac în șesuri, iar codrii în țărini cultivate, pentru ca tilharii de thraci să nu ne mai pîndească din ascunzători cunoscute numai de ei, ca să nu ne mai fie jefuite poverile, ca să nu ne mai fie răpită vreo vită de tras dintr-un convoi atît de mare, ca să nu mai fie rănit vreunul, ca să nu mai piară din pricina rănilor un om atît de viteaz și de inimos ca Q. Minucius? Potrivnicii se agață mai ales de această întîmplare, care a făcut să pierdem un asemenea om. În schimb, ei trec cu vederea faptul că, după ce vrăjmaşul ne-a atacat într-o trecătoare îngustă, într-un loc necunoscut, atît avan-

garda, cît și ariergarda noastră, rînduindu-se în linie de bătaie, au încercuit oastea potrivnicilor barbari care se grămădiseră pe bagajele noastre. De asemenea ei nu vor să amintească nici că mai multe mii de dușmani au căzut și au fost prinși chiar în acea zi, nici că, după vreo cîteva zile, cu mult mai multe mii, au fost nimiciți și luați prizonieri; și chiar dacă vor tăcea, nu-și închipuie ei că voi veți afla tot adevărul, cînd întreaga-mi oaste va fi martora cuvîntării mele? Chiar dacă n-aș fi scos spada din teacă în Asia, chiar dacă nu l-aș fi văzut pe vrăjmaș la față, și tot aș fi meritat triumful după cele două bătălii date ca proconsul în Thracia. Dar am vorbit destul. Aș vrea să vă cer iertare, senatori, și s-o capăt din partea voastră pentru că v-am plictisit cu mai multă vorbărie decît am vrut¹⁸⁵.

L În acea zi¹⁸⁶ acușările aduse lui Manlius ar fi avut mai multă putere decît apărarea lui, dacă nu s-ar fi prelungit discuțiile pînă seara tîrziu. Senatul ridică adunarea, încredințat că îi va refuza purtarea în triumf. A doua zi însă și rudele și prietenii lui Cn. Manlius s-au străduit din răspuțeri să-l sprijine. În cele din urmă a biruit autoritatea senatorilor mai vîrstnici, care spuneau că ei nu-și mai amintesc ca un comandant, după ce și-a încheiat campaniile militare, după ce a făcut să domnească liniștea și pacea în provincia sa, după ce și-a adus în patrie oastea, să fi intrat în cetate fără carul triumfal, cu fruntea neîncinsă de laurii gloriei, ca un simplu particular, lipsit de orice cinstire. Respectul față de asemenea fapte a fost mai presus de pizmă și răutate, de aceea, senatorii, în mare număr, i-au decretat triumful.

Acest fapt a fost învăluit apoi în uitare, ștergîndu-se orice amintire în privința acestui conflict, datorită ivirii unei năpustiri și mai cumplite aduse unui bărbat mai strălucit, și mai de seamă.

După cum scrie Valerius Antias¹⁸⁷, cei doi frați Petillii l-au trimis în judecată¹⁸⁸ pe P. Scipio Africanus. Fiecare îl cuia acest fapt, după cum îi era firea. Unii aduceau învinuiri nu tribunilor plebei, ci tuturor cetățenilor că pot răbda o asemenea năpăstuire, spunînd: „Două orașe, cele mai mari de pe întreg pămîntul, și-au arătat nere-

cunoștința față de căpeteniile lor, aproape în aceeași vreme; dar Roma a fost și mai nerecunoscătoare, dacă într-adevăr Carthagina biruită l-a alungat în surghiun pe Hannibal, după ce fusese învins, în schimb Roma biruitoare îl alungă pe Africanus deși a fost învingător"; alții spuneau așa: „Nici un cetățean nu trebuie să se ridice atît de sus, încît să nu poată fi anchetat după legi. Nu există o mai puternică dovadă a egalității dintre cetățeni ca aceasta în care cel mai puternic dintre ei poate fi tras la răspundere în fața judecății. Atunci de ce i se mai încredințează cuiva cu toată siguranța vreo dregătorie, și cu atît mai vîrtos treapta cea mai înaltă a conducerii republicii, dacă nu trebuie să dea socoteală de faptele sale? Pentru oricine nu poate suporta egalitatea în fața legilor, aplicarea forței este îndreptățită“. Asemenea păreri se trîmbițau în cetate, pînă cînd sosi și ziua fixată pentru judecata lui Scipio. Înainte nimeni și nici măcar însuși Scipio, cînd a fost consul, sau censor, n-a fost întovărășit vreodată în for de un puhoi mai mare de oameni de toată mîna, ca în acea zi în care a fost învinuit. Poruncindu-se să se apere la proces, Scipio, fără să pomenească vreo vorbă despre vreuna din învinuiri, a rostit o cuvîntare atît de măreață despre faptele sale de arme săvîrșite, încît toți au recunoscut că niciodată nu s-a apărat cineva mai bine și cu mai multă îndreptățire. Căci el își povestea faptele cu aceeași însuflețire și iscusință cu care le săvîrșise, dar povestirea lor nu le-a supărat auzul, pentru că el le amintea acum, nu pentru a se lăuda, ci pentru a se apăra.

LI După ce tribunii plebei¹⁸⁹ au dat din nou la iveală vechile învinuiri în legătură cu dezmățul din tabăra de iarnă de la Syracusa, și tulburările de la Locri pricinuite de Pleminius, pentru a trezi încredere în acuzațiile de acum, i-au adus lui Scipio învinuirea că si-a însușit bani, bizuindu-se mai mult pe bănuieli decît pe fapte întemeiate, spunînd: „Fiul său, căzut prizonier, i-a fost înapoiat tatălui fără preț de răscumpărare; în plus, Scipio a fost obiectul cinstirii de către Antiochus mai mult ca oricare altul, de parcă pacea romană și războiul s-ar fi aflat numai în mîinile lui; în provincia consulară s-a purtat

ca un dictator față de fratele său, nu ca un legat; n-a plecat acolo în alt scop decît pentru a se învedera faptul de care Hispania, Gallia, Sicilia, Africa, de multă vreme se convinseseră, și acum la rîndul-le și Grecia și Asia și toți regii și noroadale dinspre soare-răsare, că în Imperiul Roman un singur om e capul și coloana puterii romane; cetatea romană Roma, stăpîna întregului pămînt, stă ascunsă în umbra lui Scipio, și un singur semn al lui face cît toate decretale senatului și toate hotărîrile poporului“.

Potrivnicii, pe cît le stă în putere, își revarsă toată ura lor asupra lui Scipio, care pînă acum nu fusese atins de vreo pată. Rostindu-se cuvîntări pînă noaptea tîrziu, procesul s-a amînat pentru altă zi. Cînd a sosit ziua fixată, în revărsatul zorilor, tribunii plebei au luat loc în tribuna rostrată. Scipio, citat ca acuzat, s-a apropiat de rostre trecînd prin mijlocul adunării poporului și întovărășit de o mare ceată de prieteni și clienți, după ce s-a făcut liniște, grăi astfel:

„În această zi¹⁹⁰, tribuni ai plebei, și voi, cetățeni, m-am măsurat în luptă cu Hannibal și cu carthaginezii în Africa, și am cîștigat o biruință deplină. De aceea, pentru că se cuvine să punem capăt astăzi proceselor și cercurilor, eu mă voi duce numaidecît să salut pe Jupiter Optimus Maximus în Capitoliu, pe Junona și Minerva, și pe ceilalți zei care ocrotesc Capitoliul și această cetățuie, și să le aduc mulțumiri, pentru că mi-au dat mie mintea înțeleaptă și putința de a sluji în chip strălucit republica și în această zi și în numeroase alte dăți; aceia dintre voi care credeți că vă e spre folosul vostru, veniți cu mine și rugați-vă zeilor, ca să vă hărăzească căpetenii asemănătoare cu mine. Așa cum voi ați copleșit mereu viața mea, începînd de la vîrsta de 17 ani¹⁹¹ pînă la bătrînețe, cu demnitățile date de voi, la fel și eu am răspuns cu prisosință prin faptele săvîrșite de mine“. De la rostre, Scipio urcă în Capitoliu. În același timp adunarea poporului în întregime îi părăsi pe tribunii plebei, și-l urmă pe Scipio, așa fel încît, în cele din urmă, și scribii și pristavii i-au părăsit pe tribuni, nerămînînd lingă ei nimeni, în afară de sclavii lor și de crainicul care de pe tribună, îl cita pe cel învinuit.

Scipio a străbătut nu numai Capitoliul, ci s-a perindat pe la toate templele zeilor din întreg oraşul, însoţit de poporul roman. Acea zi, prin dovezile de dragoste arătate de cetăteni şi de preţuire ale adevăratei lui măreţii, a ajuns să fie cu mai mare faimă decît ziua aceea în care a intrat în cetatea romană purtat în triumf după biruinţa asupra regelui Syphax şi a carthaginezilor.

LII Această zi atît de însemnată a strălucit pentru cea din urmă oară pentru P. Scipio. După care, pentru că acesta presimţea ura stîrnită împotriva-i, precum şi ciocnirile cu tribunii plebei, amînîndu-i-se procesul la o dată mai tîrzie, s-a retras la Liternum¹⁹², negreşit, cu gîndul de a nu se înfăţişa la judecată. Scipio avea un suflet mult prea mare, şi prin firea sa deprins numai cu situaţii strălucite, pentru a se obişnui cu gîndul că acum e un acuzat ca oricare altul, şi deci trebuie să-şi plece capul cu umilinţă ca aceia care se apără cînd sînt trimişi în judecată. Cînd a sosit ziua procesului şi s-a procedat la citarea lui, Scipio nefiind de faţă, fratele său, L. Scipio, l-a scuzat, spunînd că motivul pentru care lipseşte este boala. Tribunii plebei care-i fixaseră ziua judecării n-au vrut să-i primească scuza, motivînd că „Scipio nu se înfăţişează la judecată ca să se apere, datorită aceleiaşi lruţii, ca şi atunci cînd părăsise judecata, pe tribunii plebei şi adunarea poporului, căroră le luase dreptul şi libertatea de a da o sentinţă asupra lui; însoţit de cetăteni i-a tîrit după sine ca pe nişte prizonieri, purtîndu-se ca unul care a triumfat asupra poporului roman, pe care l-a despărţit în acea zi pe Capitoliu de tribunii plebei“. Aşadar, iată răsplata pentru orbeasca-i îndrăzneală. Sub călăuzirea şi imboldul lui Scipio ne-aţi părăsit pe noi, ca la urmă şi voi să fiţi părăsiţi de el. Într-atît ne-a scăzut din zi în zi curajul, încît noi, care ne-am încumetat să-i trimitem acum 17 ani, cînd comanda o oaste şi o flotă în Sicilia, un aedil şi nişte tribuni ai plebei, să-l ridice şi să-l aducă înapoi la Roma, acum cînd e simplu particular să nu cutezăm a trimite oameni să-l scoată din locuinţa sa pentru a se înfăţişa la judecată?“ Tribunii plebei la care L. Scipio făcuse apel au hotărît că „dacă motivul lipsei este boala, ei sînt de părere să se pri-

mească acest temei și să se îngăduie de către colegii lor amînarea procesului“. În acea vreme tribun al plebei era și Ti. Sempronius Gracchus, care era în vrăjmășie cu P. Scipio. Fiindcă Ti. Gracchus se împotrivise să fie pomenit numele său în hotărîrea colegilor săi, toți se așteptau la o propunere mai aspră din partea lui; el s-a exprimat totuși astfel: „Pentru că L. Scipio a arătat că temeiul lipsei fratelui său este boala, dînsul găsește de cuviință că acest temei este îndeajuns; ca atare el nu va îngădui să fie acuzat P. Scipio înainte de a se întoarce la Roma. Chiar și atunci dacă Scipio va face apel la dînsul, îl va sprijini să nu apară la judecată. După faptele sale săvîrșite, după atîtea demnități încredințate de romani, prin încuviințarea zeilor și a oamenilor, Scipio a ajuns pe o asemenea culme, ca să stea acum în picioare ca acuzat, în fața tribunei rostrate pentru a fi expus să-și plece urechile bîrfelilor tineretului? E un fapt mai rușinos pentru poporul roman decît pentru sine însuși“.

LIII Acestei propuneri Gracchus i-a adăugat revolta sa: „Cum, tribuni? Jos la picioarele voastre va sta acel strălucit Scipio, biruitorul Africii? De aceea a înfrînt și pus pe fugă în Hispania patru comandanți carthaginezi, cei mai vestiți dintre toți punii, precum și patru oștiri? De aceea l-a luat prizonier pe Syphax, l-a biruit pe Hannibal, ne-a făcut nouă tributară Carthagina? De aceea l-a alungat dincolo de culmile munților Taurus pe Antiochus (căci Scipio l-a primit pe fratele său ca părtaș al acestei slave) pentru ca să se încovoie în fața a doi Petillii, și pentru ca voi să căutați a dobîndi laurii gloriei prin înge-nunchierea lui P. Africanus? Oare nici meritele, nici dem-nitățile acordate de voi nu vor putea oferi unui bărbat vestit un refugiu sigur și inviolabil în cetățuia sacră în care bătrînețea dacă nu-i va fi cinstită, măcar să nu-i fie batjocorită?

Și propunerea lui Gracchus și cuvintele adăugate i-au zdruncinat nu numai pe ceilalți tribuni ai plebei, dar chiar și pe acuzatori, care au declarat că vor chibzui ce drepturi și îndatoriri au ei. Apoi senatul a început să se consfătuiască, după care s-a ridicat adunarea plebeilor. În senat s-au adus călduroase mulțumiri de către întreg or-

dinul senatorial, mai ales de către foștii consuli, și de către senatorii mai bătrâni, lui Ti. Gracchus pentru că a socotit republica mai presus de dușmăniile lor personale, iar Petillii au fost aspru muștrați, pentru că au vrut să se ridice pe dinșii, pizmuind pe semenul lor, și au căutat să se împăuneze cu trofee luate din triumful lui Africanus. Apoi s-a așternut tăcerea asupra lui Africanus. El și-a petrecut restul vieții la Liternum, fără să-i pară rău după Roma. Stingându-se din viață la țară, se spune că el a poruncit să fie îngropat chiar în acea localitate, și acolo să i se ridice mormîntul, pentru ca alaiul mortuar să nu se desfășoare într-o patrie nerecunoscătoare.

Scipio a fost un bărbat deosebit în amintirea oamenilor; el s-a distins mai mult prin isprăvile și priceperea lui în arta militară decît în vreme de pace; cea dintîi parte a vieții sale a fost mai vestită decît în cea din urmă, deoarece în vremea linereții a purtat războaie după războaie, fără întrerupere, pe cînd la bătrînețe, și faptele-i au început să nu mai aibă strălucire, împrejurările nemaioferindu-i prilejuri prielnice pentru acesta. Căci ce strălucire ai putea să spui că a mai dobîndit Scipio pe deasupra în al doilea consulat, după cel dintîi, chiar dacă ai adăuga și censura lui? Sau ce ar mai putea adăuga însărcinarea sa de legat, în campania din Asia care nu i-a folosit de fel, datorită faptului că fiul său căzuse prizonier, iar sănătatea sa îi era șubrezită, și cînd, după înapoierea sa la Roma a fost nevoit să se sustragă judecății, și totodată să-și părăsească patria? Cu toate acestea Scipio a fost singurul roman care a dobîndit cea mai strălucită slavă prin terminarea războiului punic, cel mai mare și cel mai primejdios din cîte au purtat romanii vreodată.

LIV În urma morții lui Africanus¹⁹³, curajul potrivnicilor lui a crescut. Capul acestora a fost M. Porcius Cato care chiar în timpul vieții lui Scipio nu contenise să-i atace măreția. Se crede că din imboldul lui Cato se năpustiseră Petillii cu atacuri împotriva lui Scipio pe cînd trăia, iar după moartea lui tot aceștia au prezentat adunării poporului propunerea următoare: „Vreți și încuviințați, cetățeni, ca pentru sumele de bani luate pradă¹⁹⁴ jefuite și stoarse¹⁹⁵ de la regele Antiochus și de la

cei care au fost sub puterea lui, și care n-au fost depozitate în tezaurul statului, praetorul urban Ser. Sulpicius să facă propunere senatului și să dea însărcinări acelor praetori pe care îi va desemna senatul, ca să facă cuvenita anchetă în această privință?”

La început Q. și L. Mummius s-au împotrivit acestei propuneri; ei erau de părere că senatul e îndreptățit să cerceteze numai sumele de bani care n-au fost predate tezaurului statului, așa cum s-a făcut întotdeauna mai înainte. Petillii îi învinuiau pe Scipioni pentru obîrșia lor nobilă și pentru purtarea lor tiranică din senat.

Fostul consul, L. Furius Purpurio, care făcuse parte din rîndul celor 10 trimiși romani din Asia, era de părere că trebuie să se lărgască această propunere, cuprinzînd nu numai ancheta banilor capturați de la Antiochus, ci și a celor care fuseseră luați de la alți regi și neamuri, căutînd prin aceasta să lovească în adversarul său, Cn. Manlius. L. Scipio, care părea că va lua cuvîntul mai degrabă pentru a se apăra pe sine, decît pentru a combate legea, se pronunță împotriva ei. El s-a plîns că acel proiect de lege a apărut tocmai după moartea fratelui său, P. Africanus, cel mai viteaz și mai de seamă bărbat dintre toți. „După stingerea sa din viață, P. Scipio Africanus nu numai că nu este proslăvit în fața tribunei rostrate, ci s-a ajuns să i se aducă și învinuiri! Carthaginezii s-au mulțumit numai cu surghiunirea lui Hannibal, pe cînd poporul roman nu se mulțumește nici măcar cu moartea lui P. Scipio, urmărînd și în mormînt să i se păteze renumele; pe deasupra stirnește ura ca să-i fie și fratele său jertfit!” M. Cato a fost cel care a susținut proiectul de lege — ne-a rămas cuvîntarea acestuia în legătură cu banii lui Antiochus — și prin înriurirea sa i-a silit pe tribunii plebei, frații Mummii, să nu se împotrivească proiectului. Deoarece aceștia au renunțat la opoziția lor, toate triburile au votat proiectul.

LV Apoi, Ser. Sulpicius se adresa senatului pentru a afla pe cine va delega să conducă anchetele, potrivit legii Petillia. Senatul îl desemnă pe Q. Terentius Culleo. Alți autori scriu că acest praetor era un prieten atît de devotat al gîntei Cornelia, încît, cu prilejul înmormîntării

lui P. Scipio la Roma, — căci a circulat și această legendă, — a mers înaintea convoiului funerar¹⁹⁶ cu căciula pe cap, la fel ca și în ziua purtării lui Scipio în triumf, iar la poarta Capena a împărțit vin dulce¹⁹⁷ celor ce l-au însoțit pe cel răpostat, pentru că în Africa Scipio l-a slobozit din mîinile vrăjmașilor, pe el și pe alți prizonieri. După alți autori însă, Sulpicius fusese desemnat în acest scop tocmai datorită dușinăniei care îi învrăjbea, el făcînd parte din tabăra care era potrivnică Scipionilor, fiind de aceea cel mai potrivit pentru a face această anchetă. Însă, fie că acest praetor a fost prea părtinitor, fie prea pătimaș, L. Scipio a fost învinuit numai decît. O dată cu el au fost trimiși în judecată și legații lui, A. și L. Hostilius¹⁹⁸, Catonii și quaestorul C. Furius Aculeius, și, în sfîrșit, pentru ca învinuirea de însușire de bani publici să cadă asupra tuturor celor ce fuseseră în preajma Scipionilor, au fost acuzați și doi scribi și un aprod. L. Hostilius, scribii și aprodul au fost achitați înainte de judecata lui L. Scipio, în schimb, L. Scipio și legatul său, A. Hostilius, precum și C. Furius, au fost osîndiți, sentința motivîndu-se astfel: „Pentru a se încheia o pace mai favorabilă pentru Antiochus, Scipio a primit de la acesta 6 000 de libre de aur și 480 de libre de argint în plus peste sumele pe care le-a depus în tezaurul statului, A. Hostilius, 80 de libre de aur și 403 libre de argint, iar quaestorul Furius a primit 130 de libre de aur și 200 de libre de argint“. Eu am găsit menționate¹⁹⁹ toate aceste sume de aur și argint de către Valerius Antias. Numai că în privința lui L. Scipio eu sînt încredințat că e vorba mai degrabă de o greșeală a vreunui copist decît de date neîntemeiate ale acestui analist, căci e mai aproape de adevăr faptul că greutatea argintului a fost mai mare decît a aurului și că mai degrabă amenda dată a fost de 4 milioane de sesterți, decît de 204 milioane, cu atît mai mult cu cît se spune că o asemenea sumă a fost cerută de senat de la P. Scipio; acesta, după ce a poruncit fratelui său, Lucius, să aducă registrele²⁰⁰, cînd senatorii le cercetau, l-a rupt cu mîinile sale, revoltat că el, care a vărsat în tezaurul public 200 de milioane de sesterți²⁰¹, trebuie să dea socoteală pentru 4 milioane. Quaestorii neîncumetîndu-se însă să deschidă tezaurul călcînd legea,

Scipio, cu aceeași îndrăzneală, a cerut cheile și a declarat „că va deschide el acest tezaur care a ajuns în situația de a putea fi închis datorită lui”^{201bis}.

LVI S-au mai vorbit și multe altele în diferite chipuri, în legătură mai ales cu sfârșitul lui L. Scipio, și cu ziua procesului, cu moartea, cu înmormântarea lui, bătându-se atât de mult cap în cap cele scrise, încât eu n-am știut cărei versiuni și cărui istoric să-i dau crezare. Nici în privința acuzatorului nu e potriveală la autori; unii au scris că M. Naevius²⁰² a fost cel care l-a trimis în judecată pe Scipio, alții îi dau pe Petillii, și nici în ce privește timpul în care i s-a fixat ziua judecării, nici în privința anului în care s-a stins din viață, nici unde a murit și unde a fost înmormântat. Unii au scris că a murit și a fost îngropat la Roma, alții la Liternum. În amândouă localitățile se văd și mormintele și statuile; căci și la Liternum se găsește un mormânt și deasupra lui așezată o statuie, pe care și eu am văzut-o de curînd prăvălită de o vijelie, și la Roma, pe mormîntul Scipionilor, care se află dincolo de poarta Capena, sînt trei statui, dintre care se spune că două sînt ale lui P. și L. Scipio, iar cea de-a treia a poetului Q. Ennius. Nu e potrivire nu numai la cele spuse de istorici, ci se deosebesc între ele și cuvîntările lui P. Scipio și Ti. Gracchus, dacă cumva ele le aparțin. În titlul cuvîntării lui P. Scipio stă numele lui P. Naevius, tribunul plebei, însă în cuprinsul ei, cuvîntarea nu pomeneste de fel numele acuzatorului. În discurs îi spune cînd om nesăbuit, cînd flecar. Nici chiar cuvîntarea lui Gracchus nu pomeneste în vreun fel despre Petillii, acuzatorii lui Africanus, sau de ziua judecării lui Africanus. Numai dacă întocmești cu totul altfel toată povestea asta, dai de firul și de rostul cuvîntării lui Gracchus. În acest caz va fi nevoie să ne luăm după analiștii care au scris că atunci cînd L. Scipio a fost acuzat și osîndit pentru sumele de bani capturate de la regele Antiochus, Africanus se afla în calitate de legat în Etruria, cînd după știrea năpastei căzute pe fratele său, a părăsit însărcinarea de legat, și a alergat la Roma; intrînd pe poarta din dreapta, s-a dus în Forum, fiindcă i se spusese că fratele său este dus către temniță, în

lanțuri, și l-a îmbrîncit pe lictor alungîndu-l de lîngă fratele său. Cînd tribunii plebei au căutat să-l împiedice pe Scipio de la acest fapt, el a folosit față de ei violența, stăpînit mai degrabă de dragostea frățească decît de datoria cetățenească. Gracchus, într-adevăr, se plinge că prin această ieșire violentă autoritatea tribunilor a fost călcată în picioare de un simplu particular; în cele din urmă însă, cînd îi făgăduiește sprijinul său lui L. Scipio, adaugă că ar fi fost mai lesne de suportat această pildă, dacă un tribun al plebei, și nu un simplu particular, s-ar fi împotrivit puterii tribunilor și republicii. Cu toate că Gracchus critică această ieșire nestăpînită, socotind-o o samavolnicie, cu toate că îl muștră pe Scipio spunîndu-i că s-a coborît atît de jos, totuși reamintește totodată vechea-i glorie cu care Scipio a fost copleșit spre cumpătarea și înfrînarea lui din trecut. Căci, spuse mai departe Gracchus, într-adevăr, cîndva, Scipio a adus muștrări poporului roman, atunci cînd voia să-l numească consul și dictator pe viață; tot Scipio a fost acela care a oprit să i se ridice statui în comitii, la tribuna rostrată, în curie, în Capitoliu, sau să se așeze în sanctuarul lui Jupiter, și tot el s-a împotrivit decretului ca statuia sa înveșmîntată în podoabele triumfale să iasă din templul lui Jupiter Optimus Maximus.

LVII Aceste fapte învederate de un potrivnic în chip de critică, dacă ar fi menționate într-un elogiu, ar scoate în relief măreția fără seamăn a unui suflet care se înfrînează de la onoruri nepotrivite cu ținuta unui cetățean. Istoricii sînt de acord că cea mai mică dintre cele două fiice ale lui Scipio s-a căsătorit cu acest Gracchus — căci neîndoielnic pe cea mare o măritase tatăl său cu P. Cornelius Nasica. Numai acest fapt nu se știe, dacă a fost logodită și s-a căsătorit după moartea tatălui ei²⁰³, sau dacă este adevărată versiunea că Gracchus, atunci cînd L. Scipio era dus în lanțuri către temniță, văzînd că nu-i sărise în ajutor nici unul din colegii săi, a jurat că vrăjmășia pe care a avut-o cu Scipio va rămîne mai departe aceeași, și că ceea ce face el acum nu face pentru a cîștiga vază în ochii lui, ci pentru că el nu va îngădui ca la acea închisoare, în care l-a văzut pe P. Africanus du-

cînd pe regii și pe comandanții dușmanilor, să fie vîrit fratele acestuia.

În acea zi toți senatorii, care se găseau la un ospăț în Capitoliu, s-au ridicat în picioare în timpul mesei și au cerut lui Africanus să-și logodească fiica cu Gracchus. După ce și-a dat cuvîntul pentru această logodnă, după rînduielile sacre făcute cu prilejul acestei solemnități publice, înapoindu-se la locuința sa, Scipio a comunicat soției sale, Aemilia²⁰⁴ că fiica lor a fost logodită. Aemilia s-a supărat, ca orice femeie, că n-a fost și ea întrebată asupra sorții fiicei lor comune, și a adăugat că n-ar fi trebuit ca părerea ei să fie nesocotită într-atît, chiar dacă i-a fost ales ca ginere însuși Tiberius Gracchus. Scipio i-a răspuns cu duioșie în suflet că tocmai pentru potrivirea lor în cuget și-a logodit fata cu Gracchus. Toate amănuntele referitoare la acest bărbat atît de strălucit, cu toată nepotrivirea dintre ele în ce privește datele și în ce privește prezentarea lor de către istorici, sînt demne de a fi povestite.

LVIII După ce praetorul Q. Terentius a isprăvit cu judecățile, iar Hostilius și Furius fură osîndiți, au dat chiar în acea zi cauțiune quaestorilor urbani²⁰⁵. Deoarece Scipio stăruia în declarație că toți banii pe care i-a primit se află depuși în tezaur, și că la el nu se află nici un ban aparținînd statului, s-a hotărît să fie vîrit în temniță. Publius Scipio Nasica a făcut atunci apel la tribunii plebei, rostind o cuvîntare plină de adevărate titluri de glorie, nu numai pentru ginta Cornelia îndeobște, ci și pentru propria sa familie. „Părinții săi, ca și ai lui P. Africanus și L. Scipio care era dus în temniță, au fost Scipionii Cneius și Publius, cei mai de seamă bărbați ai romanilor. Dînșii, după ce au mărit faima numelui de roman nu numai în război, vreme de vreo cîțiva ani, pe pămîntul Hispaniei, luptînd împotriva multor căpetenii și oștiri de carthaginezi și de hispani, ci și dînd pildă acelor neamuri de cumpătarea și de buna-credință a romanilor, s-au jertfit, în cele din urmă amîndoi, murind pentru republică.

Pentru urmași ar fi fost îndeajuns să păstreze la înălțimea ei o astfel de glorie; Publius Africanus s-a ridicat

însă atât de mult deasupra gloriei părintești, încît a în-suflat oricui credința că el nu a fost zămislit din sînge omenesc, ci că e de obîrșie divină. Iar L. Scipio, despre care este vorba (ca să trecem cu vederea faptele pe care le-a săvîrșit în Hispania, și pe cele din Africa, cînd era legatul fratelui său) a ajuns consul, și senatul l-a socotit vrednic să i se deacearnă provincia Asia și războiul cu regele Antiochus, fără să se mai tragă la sorți; fratele său, Africanus, după îndeplinirea a două consulate și a cen-surii, și după purtarea sa în triumf, a plecat ca legat în Asia. Acolo pentru ca măreția și faima lui Africanus ca legat să nu adumbrească nimbii consulului, ursita a rînduit în așa fel lucrurile, în cît în ziua în care L. Scipio l-a biruit pe Antiochus, cînd s-a luptat cu el la Mag-nesia, P. Scipio, bolnav, să se găsească la depărtare de cîteva zile de marș în Elaea. Armata lui Antiochus nu a fost mai mică decît aceea a lui Hannibal cu care Afri-canus s-a războit în Africa. Același Hannibal a făcut parte din rîndurile altor multor căpetenii ai regelui An-tiochus, el care în războiul punic fusese comandantul suprem. Și acel război așa fel s-a desfășurat, încît într-a-devăr nimeni să nu poată aduce vreo învinuire nici mă-car ursitei; lui Africanus i s-a pus în spate vina că a vîndut pacea. În această privință cad sub aceeași vină și cei 10 împuterniciți speciali romani din îndemnul că-rora i s-a acordat pacea lui Antiochus. Deși s-au ivit din rîndul celor 10 împuterniciți unii care să-l învinuiască pe Cn. Manlius, totuși acuzația nu numai că n-a găsit crezare, dar n-a avut putere nici măcar să-i întîrzie triumful.

LIX Însă, pe Hercules, chiar condițiile păcii fixate de Scipio, avantajoase pentru Antiochus, — ar spune cine-va, — pot da de bănuît; acestui rege i s-a lăsat neatins regatul; cu toate că fusese biruit. Antiochus stăpînește tot ce avusese și înainte de război. Deși a avut mari can-tități de aur și de argint, nimic nu s-a vărsat în tezaurul statului, ci totul a ajuns în mîinile particularilor.

Oare L. Scipio cu prilejul triumfului său n-a făcut să se perinde prin fața ochilor tuturor atîta aur și argint cum niciodată nu s-a pomenit în 10 alte triumfuri, dacă

s-ar strînge tot laolaltă? Dar ce să spun în privința hotarelor regatului lui? Antiochus a stăpînit întreaga Asie și ținuturile învecinate cu Europa. Toată lumea știe cît e de mare acel teritoriu, începînd de la munții Taurus și ajungînd pînă la Marea Egee, nu numai cîte orașe cuprinde, ci mai ales cîte noroade. Acest teritoriu, care se întinde în lungime pe o distanță ce abia poate fi străbătută în 30 de zile de marș, iar în lățime pe o cale de 10 zile, așezată între două mări care se întind pînă la culmile munților Taurus, i-a fost smuls lui Antiochus care a fost alungat pînă în cel mai îndepărtat ungher al pămîntului. Ce i s-ar fi putut lua mai mult dacă pacea i-ar fi fost dată pe degeaba? După înfrîngerea lui Filip, acestuia i s-a lăsat mai departe Macedonia, lui Nabis, Lacedemona și totuși lui Quinctius Flamininus nu i s-au căutat și găsit vini; într-adevăr, acesta nu l-a avut frate pe un Africanus, a cărui slavă s-ar fi convenit mai degrabă să-i fie de folos, nu să stîrnească atîta ură împotriva-i. Lucius Scipio a fost trimis în judecată pentru că a dosit în casa Scipionilor atîta aur și argint, încît nici cu vînzarea tuturor bunurilor sale statul nu se va putea despăgubi. Atunci unde se găsește tot aurul regelui Antiochus? Unde sînt atîtea moșteniri primite? În casa care n-a fost sleită de cheltuieli, ar fi trebuit să existe mai departe comorile strînse de pe urma acestei noi averi. Într-adevăr, pentru că statul nu se poate despăgubi din averea sa, potrivnicii lui vor căuta prin rușine și ocară să-și bată joc de ființa trupească a lui L. Scipio, pentru ca acest bărbat atît de strălucit să fie închis în temniță, între lîlharii și hoții de noapte, pentru ca să piară în beznă și rușine, și apoi să fie aruncat despuiat în fața temniței. De o asemenea rușine și ocară va trebui să roșească mai degrabă cetatea romană decît familia Cornelia“.

LX Praetorul Terentius a dat citire legii Petillia ca răspuns la aceasta, precum și decretului senatorial și sentinței pronunțate asupra lui L. Scipio; dacă nu se aduc sumele de bani pentru care a fost judecat și osîndit, pentru a se depune în tezaurul statului, el n-are altceva de făcut decît să dea poruncă să fie ridicat osînditul și să fie tîrît în temniță.

Deoarece tribunii plebei se retraseră pentru chibzuință, puțină vreme după aceasta, C. Fannius, după părerea sa și a celorlalți tribuni ai plebei (în afară de Gracchus), a rostit sentința, prin care se aducea la cunoștință că „tribunii plebei nu se împotrivesc praetorului să uzeze de prerogativele puterii sale“. Atunci Ti. Gracchus declară că „el nu se împotrivesc praetorului ca statul să se despăgubească din bunurile lui L. Scipio, în urma osîndirii lui. În schimb însă nu va îngădui să fie ținut în temniță în lanțuri, între vrăjmașii poporului roman. L. Scipio, care l-a biruit pe cel mai puternic rege de pe tot pământul, care a mărit puterea romană, întinzînd-o pînă la cele din urmă hotare ale pământului, care prin servicii l-a cîștigat de partea romanilor pe regele Eumenes, pe rhodieni și atîtea orașe ale Asiei, care a adus cu prilejul triumfului său multe căpetenii dușmane pe care i-a băgat apoi în temniță; de aceea el poruncește să fie pus în libertate“.

Declarația sa a fost ascultată cu aplauze atît de puternice și oamenii au primit cu atîta bucurie eliberarea lui L. Scipio, încît aproape că nu se mai ținuse sama că a avut loc în aceeași cetate o asemenea judecată. Praetorul trimise apoi pe quaestori ca să pună stăpînire pe bunurile²⁰⁶ lui Scipio în folosul statului. Însă în toată averea lui nu s-a dat nu numai de nici o urmă de bani de-ai regelui Antiochus, dar nici măcar nu s-a strîns suma pentru care fusese condamnat. Și atunci rudele, prietenii și clienții au strîns pentru L. Scipio acești bani pe care dacă el i-ar fi primit, ar fi ajuns cu mult mai bogat decît fusese înainte de nenorocirea aceasta. Totuși Scipio n-a primit o lețcaie. Cele de care avea nevoie pentru trai, le-au răscumpărat rudele lui cele mai apropiate. În schimb, ura împotriva Scipionilor s-a întors de astă dată împotriva praetorului, a sfătuitoarelor și a acuzatorilor²⁰⁷.

CARTEA XXXIX

I În vreme ce¹ se petreceau aceste evenimente la Roma — dacă cumva au avut loc în cursul acestui an — amîndoi consulii purtau război împotriva ligurilor². Acești dușmani erau anume făcuți ca să mențină disciplina ostășească în armata romană în răstimpurile dintre marile războaie, pentru că nici o altă provincie ca aceasta nu dădea mai mari imbolduri soldaților la vitejie. Căci Asia, datorită și frumuseții neasemuite a orașelor, și belșugului de roade ale pămîntului și mărilor, și moleșelii vrăjmașilor, și bogățiilor regilor, îi făcea pe ostași să huzurească mai degrabă în avuții, decît să devină mai viteji. Ostașii romani, mai ales pe vremea cînd îl aveau comandant pe Cn. Manlius au fost lăsați să trîndăvească în delăsare. În Thracia, așadar drumul puțin mai anevoios și vrăjmașul mai deprins cu războaiele le-au pricinuit un mare dezastru. În Liguria existau toate neajunsurile menite să trezească la realitate pe ostași: locurile erau muntoase și sălbatice; pentru cucerirea lor și pentru alungarea vrăjmașilor din pozițiile ocupate de mai înainte, era nevoie de mare trudă; apoi drumurile erau grele, înguste, croite anume pentru capcane; dușmanul era sprinten și de o neasemuită iuțeală, care nu lăsa să-i scape nici un prilej, nu se potolea în nici un loc, și era mereu în încordare; se adăuga apoi nevoia de a împresura fortificațiile redutelor, operații trudnice și pline de primejdii totodată; ținutul sărac, care silea pe ostași să chivernisească cu zgîrcenie hrana, nu le ounea la îndemină multă pradă. Pentru aceste temeieri neguțătorii nu mai urmau trupele romane, și

nici coloana de care trase cu vite de povară nu se înșiruia într-un lung convoi; în coloane nu erau decît ostași și arme, a căror singură nădejde nu sta decît în tăria brațului. Și nicăieri nu lipseau pricini sau prilejuri de război, deoarece datorită lipsurilor de tot felul din aceste regiuni — ligurii prădeau satele și ogoarele vecinilor. Dar cu toate acestea neajunsuri îndeobște luptele desfășurate acolo nu-i puneau pe romani în cea mai mare primejdie.

II Consulul C. Flamininus a izbîndit în mai multe bătălii date cu ligurii friniați³ în ținutul lor, a primit capitularea acestora și le-a luat toate armele. Însă locuitorii nu le predau cu bună-credință, și pentru aceasta erau pedepsiți; de aceea ei și-au părăsit satele căutîndu-și adăpost în muntele Auginus⁴. Atunci consulul se luă numădecît pe urmele lor. Ligurii însă se împrăștiară din nou, în toate părțile, cu cea mai mare repeziciune; cea mai mare parte dintre ei fiind fără arme, fugiră năpustindu-se pe coclauri nebatătorite și stînci prăpăstioase pe unde nu puteau fi urmăriți de potrivnic. În felul acesta au trecut dincolo de Apenini. Cei care rămăseseră în tabere au fost împresurați și cucerți de romani. Apoi legiunile romane au trecut peste Apenini. Acolo ligurii s-au putut apăra o vreme datorită înălțimii muntelui pe care-l ocupaseră; în curînd însă s-au predat.

După aceasta s-au căutat și armele cu mai mare grijă, și s-au ridicat toate. Apoi războiul a fost strămutat la ligurii apuani⁵ care năvăliseră și pustiiseră în așa fel ținuturile pisan și bononian, încît satele nu mai puteau fi locuite. După supunerea acestora, consulul a asigurat pacea populațiilor învecinate. Și pentru ca în provincie să domnească liniște și pace, iar ostașii lor să nu fie țiinuți fără vreo activitate i-a pus să construiască șoseaua⁶ de la Bononia pînă la Arretium.

Celălalt consul, M. Aemilius, a trecut prin foc și sabie, pustiind țarinele și satele ligurilor, care erau situate în șesuri sau prin văi, în vreme ce ligurii ocupaseră doi munți, și anume Ballista și Suisмонтium⁷. Apoi atacîndu-i și pe ligurii care erau prin munți i-a sleit la început prin ciocniri ușoare, în cele din urmă însă silindu-i să

coboare și să se măsoare cu el, în linie de bătaie în luptă dreaptă i-a înfrînt; cu acest prilej a făgăduit și un templu Dianei.

După ce au fost supuși toți locuitorii de dincoace de Apenini, i-a atacat și pe cei care locuiau dincolo de acești munți — în rîndurile cărora erau și ligurii friniați, la care nu ajunsese încă C. Flaminius —, pe toți ligurii i-a supus luîndu-le armele, apoi a silit mulțimea să coboare din munți în cîmpie.

După pacificarea ligurilor, Aemilius își conduse oastea în ținutul gallic și construi șoseaua⁸ de la Placentia pînă la Ariminum, pentru a face legătura cu Via Flaminia⁹. În cea din urmă bătălie în care s-a măsurat cu ligurii, a făgăduit ridicarea unui templu Junonii Regina.

Acestea au fost evenimentele desfășurate în acel an în Liguria.

III În Gallia, praetorul M. Furius căutînd în vreme de pace pricini de a se război, luase toate armele gallilor cenomani, fără ca aceștia să aibă vreo vină. Atunci cenomanii s-au jeluît la Roma senatului, care a dat consulului Aemilius însărcinarea de a cerceta situația și a hotărî; după o crîncenă ceartă cu acest praetor, li s-a dat cîștig de cauză cenomanilor. Ca urmare, li s-a înapoiat armele, iar praetorul a primit porunca să părăsească provincia.

Apoi s-a dat încuviințarea să-și spună păsul în senat celor trimiși de aliații cu nume latin¹⁰, care veniseră din întregul Latium în mare număr. Aceștia se plîngeau că o mare parte din rîndurile concetățenilor lor s-au strămutat la Roma unde au fost recenzați. Senatul l-a însărcinat pe praetorul Q. Terentius Culleo ca să-i cercezeze și pe aceștia și persoana pe care o va afla că a fost recenzată de către censorii C. Claudius și N. Livius sau după acești censori, dacă aliații vor dovedi că el sau tatăl acestuia a fost trecut în tabelele de recensămînt ale acestora, să-l silească să se înapoieze acolo unde fusese recenzat.

În urma cercetărilor s-au întors din Roma la vetrele lor 12 000 de latini, deoarece mulțimea celor născuți pe alte meleaguri constituia o povară pentru oraș.

IV Pînă să se înapoieze consulii la Roma, proconsulul M. Fulvius s-a întors din Aetolia. După ce acesta a făcut darea de seamă, în senatul întrunit la sfat în templul lui Apollo, despre activitatea sa desfășurată în Aetolia și Kephallenia, a cerut senatorilor să ia o dreaptă hotărîre în privința sa, și să aprobe, că el și-a slujit republica cu succes și folos prin izbînzile dobîndite, și să încuviințeze a le aduce cinslire zeilor nemuritori, iar lui să-i decreteze sărbătorirea triumfului¹¹. Tribunul plebei, M. Aburius, a declarat că se va împotrivi acestui decret, în cazul că se va hotărî ceva în această privință înainte de sosirea consulului M. Aemilius. „Consulul, — spuse mai departe tribunul plebei — vrea să se opună cererii lui Fulvius, și cînd a plecat în provincia sa, i-a dat însărcinarea să amîne această discuție pînă se va înapoia el la Roma. Fulvius își amîină numai puțin timp sărbătorirea căci senatul poate hotărî chiar în prezența consulului ce va crede de cuviință“. Atunci Fulvius răspunse: „Dacă rivalitatea sa cu M. Aemilius ar fi un fapt necunoscut de oameni, dacă nu s-ar știa cu cîtă neînfrînată vrăjmășie îl urmărește arătîndu-i aproape o ură regească, chiar și în acest caz n-ar trebui să se îngăduie consulului, ca în lipsa sa din Roma, să se împotrivească cinstirii zeilor nemuritori, să întîrzie sărbătorirea cuvenitului său triumf, și un comandant suprem cu strălucite fapte de arme săvîrșite, și oastea învingătoare să stea în fața porților cetății împreună cu capturile și cu prizonierii, pînă cînd consulul care întîrzie tocmai pentru acest scop se va întoarce după placul său la Roma. Căci, de bună seamă, de vreme ce vrajba dintre dînsul și consul e îndeobște atît de cunoscută, mai poate cineva aștepta să i se recunoască dreptatea cauzei sale din partea celui care a smuls tilhărește, cînd senatul nu era în număr, un *senatus-consultum*, pe care l-a depus în arhiva statului, și care menționa că el găsește de cuviință că Ambracia n-a fost cucerită prin forța armelor, cîtă vreme însă această cetate a fost împresurată cu ajutorul platformelor și a vineielor; în urma distrugerilor prin foc a lucrărilor de împresurare romane, au fost făcute din nou altele, lupta a durat vreme de 15 zile în jurul zidurilor Ambraciei, atît pe pămînt cît și sub pămînt, asaltul a durat multă

vreme, din zorii zilei pînă în noapte cu sorți îndoielnici de izbîndă, deși ostașii romani trecuseră chiar dincolo de ziduri; la Ambracia au fost doborîți mai mult de 3 000 de dușmani. Și cu toate acestea ce învinuiri calomniatoare ni-a adus în fața pontificilor, în legătură cu jefuirea templelor zeilor nemuritori din orașul cucerit? Dacă n-a fost păcat să se împodobească cetatea romană cu trofee din Syracuse și din celelalte orașe cucerite, de ce n-ar putea avea putere dreptul războiului și în ce privește cucerirea Ambraciei? Dînsul îi roagă pe senatori și îi cere tribunului plebei să nu îngăduie a fi ținta batjocurilor celui mai trufaș vrăjmaș al său“.

V Atunci toți din toate părțile îl rugau pe tribunul plebei, alții însă îl dojeneau. Cel mai mult a impresionat cuvîntarea lui Tiberius Gracchus, colegul lui Aburius, care a spus: „Cînd un dregător își îndeplinește însărcinarea, nu e de loc o frumoasă pildă să dea friu liber pornirilor lui personale; faptul ca un tribun al plebei să ajungă unealta dezbinărilor dintre alții este și rușinos și nedemn de puterea colegiului lor și de legile consfințite ale tribunatului. Fiecare om trebuie să dea ascultare glasului conștiinței sale atît în ce privește dragostea sau ura față de semenii săi, cît și atunci cînd este dator să încuviințeze sau să dezaprobe faptele; să nu se lase înrîurit de privirea și semnul altuia; un tribun al plebei nu se cuvine să se lase îmboldit de vrerea altuia și nici să-și însușească ura unui consul. Într-adevăr, Aburius și-aduce aminte numai însărcinarea pe care i-a dat-o personal M. Aemilius, în schimb uită că tribunatul i-a fost încredințat de către poporul roman, iar însărcinarea sa i-a fost dată pentru a ocroti libertatea oricui, nu a sluji tiraniei unui consul. De bună seamă el nu-și dă seama că urmașii își vor aduce aminte de faptul că unul dintre cei doi tribuni ai plebei, aparținînd aceluiași colegiu, și-a înăbușit în piept patimile învrăjbirii sale personale pentru interesele republicii, și în schimb, celălalt s-a făcut unealta dușmăniei altuia, susținîndu-i-o?“ Înduplecat de aceste muștrări, după ce tribunul ieși din templul (senatului), în urma propunerii făcute de praetorul Ser. Sulpicius, i s-a decretat sărbătorirea triumfului lui M. Fulvius.

După ce acesta i-a adus mulțumiri senatului, a adăugat că în ziua în care a cucerit Ambracia a făgăduit jocuri mari în cinstea lui Jupiter Optimus Maximus. În acest scop cetățile i-au strâns 100 de libre de aur; el cere ca senatul să ordone a se separa acest aur de sumele de bani pe care dînsul le va aduce și depune în tezaurul statului, cu prilejul triumfului său. Senatul a dat poruncă soborului pontificilor să chibzuiască dacă e nevoie ca tot acest aur să fie cheltuit cu prilejul jocurilor. Deoarece pontificii au declarat că nu este o chestiune de ordin religios cîte cheltuieli să se facă pentru serbări, senatul a încuviințat lui Fulvius să ia atîția bani cîți are nevoie, numai să nu depășească suma de 80 000 de ași. Lui Fulvius i se hotărîse sărbătorirea triumfului în cursul lunii ianuarie; însă cînd acesta a auzit că M. Aemilius, în urma unei scrisori a tribunului plebei, M. Aburius, vine la Roma pentru a-i zădărnici triumful, și că numai o boală l-a oprit să-și continue drumul, Fulvius a urgentat ziua triumfului ca să nu aibă parte cu prilejul triumfului de mai multă vrajbă decît a avut în timpul războiului; Fulvius a fost sărbătorit cu 10 zile înaintea calendelor lui ianuarie pentru biruințele sale cîștigate asupra Aetoliei și Kephalieniei. Înaintea carului său de triumf au fost purtate coroane de aur în greutate de 112 libre, 83 000 de libre de argint, 243 libre de aur, 118 000 tetrachme¹² attice, 12 422 filipici de aur, 285 statui de bronz, 230 statui de marmură, un mare număr de arme de atac și de apărare, și tot felul de trofee dușmane; pe lîngă toate acestea, a mai adus catapulte, balliste, tormente de toate felurile, și ca la 27 căpetenii aetolieni și kephalanieni, sau de-ai regelui Antiochus lăsați de acesta în Grecia. În acea zi, pînă să intre în oraș, Fulvius a distins cu decorații ostășești pe mulți tribuni, praefecti, călăreți și centurioni romani și aliați, în cercul Flamininus. El a împărțit fiecărui ostaș din banii rezultați din prăzi cîte 25 dinari, o sumă îndoită centurionilor, și întreită călăreților.

VI Tocmai se apropia vremea alegerilor consulare. Deoarece M. Aemilius, căruia îi căzuseră la sorți ținerea comițiilor, n-a putut sosi la vreme, atunci a venit la Roma C. Flamininus și au fost aleși consuli Sp. Postimius,

Albinus și Q. Marcius Philippus. Apoi au fost aleși praetorii: T. Maenius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus.

La sfârșitul anului, după alegerea noilor dregători, a fost sărbătorit la Roma cu trei zile înainte de nonele lui martie triumfului lui Cn. Manlius Vulso asupra gallilor care locuiau în Asia.

Temeiul întîrzierii acestei sărbătoriri a fost faptul că Manlius¹³ voise să nu fie tîrît în fața judecătii de către praetorul Q. Terentius Culleo, potrivit legii Petillia, și pentru a nu fi și el mistuit de flăcările judecătii prin care a fost condamnat L. Scipio, judecătorii fiind mai înversunați împotriva sa decît a acestuia, deoarece se răspîndise zvonul că disciplina ostășească păstrată cu strășnicie de L. Scipio, a fost stricată de Manlius, urmașul acestuia, care a îngăduit ostașilor orice fel de dezmăț. Îi aduseseră această urită faimă nu numai cele povestite despre faptele săvîrșite în provincia sa, departe de ochii romanilor, ci, mai mult, cele ce concetățenii vedeau zilnic la ostașii săi.

Într-adevăr, obîrsia dezmătului a venit de la străini¹⁴, fiind aduse de ostașii romani din armata din Asia. Aceștia au adus pentru înfîia oară paturi de bronz, așternuturi de preț, covoare, tot felul de scoarte țesute și tot soiul de așternuturi de pat nemaivăzute pînă atunci, mese cu un singur picior și scrinuri. De atunci s-a început să se aducă la ospete cîntărețe și harpiști și tot felul de histrioni pentru desfătarea mesenilor la petreceri, iar ospetele au început să se pregătească cu o grijă deosebită și cu o mai mare cheltuială. Atunci bucătarii care la cei vechi erau socotiți că fac parte din rîndurile celor mai disprețuiți sclavi, și ca preți și ca rost, aiung acum să fie pretuiți iar slujba lor umilă să fie socotită artă culinară. Și cu toate acestea, tot ce se vedea pe acele vremuri avea să fie sămînța viitorului lor.

VII Cu prilejul sărbătoririi triumfului său, Manlius a adus coroane de aur în greutate de 212 libre, apoi 220 000 libre de argint, 2 103 libre de aur, 127 000 te-

trachme attice, 250 000 cistophori, 16 320 filipici în monede de aur; încărcate pe căruțe au mai fost aduse și arme, și numeroase trofee gallice, iar înaintea carului de triumf au fost duse 52 de căpetenii de ale dușmanilor. El împărți ostașilor săi câte 42 dinari de fiecare, o sumă în două centurionilor, și întreită călăreților; pedestrașilor săi le dădu o dublă soldă iar călăreților întreită. În urma carului său de triumf mergeau numeroși ostași din toate unitățile armatei sale, fiind distinși cu decorații militare. Ostașii au compus cîntece pentru comandantul lor din care se învedera lesne că erau adresate unui comandant pe de o parte îngăduitor, pe de alta ambițios, și că acest triumf se bucura mai mult de favoarea ostașilor săi decît de a poporului. Totuși prietenii lui Manlius au fost în măsură să înriurească asupra poporului pentru a-l atrage de partea acestuia, pentru că datorită stăruințelor lor s-a dat un *senatus-consultum* prin care se hotăra ca din sumele de bani pe care îi adusese Manlius cu prilejul triumfului său să se plătească poporului cît mai rămăsese din suma împrumutată¹⁵ de el vistieriei statului. Quaestorii urbani s-au îngrijit să i se plătească cu exactitate datoria statului, o dobîndă de 25,5 de ași la mie.

Tot în aceeași vreme au sosit doi tribuni militari din cele două Hispanii cu dările de seamă ale lui C. Atinius și L. Manlius, care conduceau acele provincii. Din aceste dări de seamă s-a aflat că celtiberii și lusitanii se găsesc sub arme și că pustiesc ținuturile aliaților. Senatul a lăsat pe seama noilor magistrați chibzuința și hotărîrea asupra întregii situații de acolo.

Cu prilejul serbărilor romane din acel an, pe care le organizau P. Cornelius Cethegus și A. Postumius Albinus¹⁶, un stîlp¹⁷ din circ slab fixat s-a prăbușit peste statuia zeiței Pollentia¹⁸, prăvălind-o. Zdruncinați de acest semn, senatorii au hotărît să se prelungească cu o zi serbările, să se așeze două statui în locul celei prăbușite, și aceea nouă să fie poleită cu aur.

Și serbările plebee au fost din nou celebrate de către aedilii C. Sempronius Blaesus și M. Furius Luscus, vreme de o zi.

VIII Consulii anului următor, Sp. Postumius Albinus și Q. Marcius Philippus, au fost abătuți de la rosturile lor ostășești, de la războaie și grijile provinciilor, de nevoia înăbușirii unei conjurații⁴⁹ ivite în sinul republicii.

Praetorii și-au tras la sorți provinciile: lui T. Maenius i-a căzut praetura urbană, lui M. Licinius Lucullus — jurisdicția asupra litigiilor dintre cetățeni și străini, lui C. Aurelius Scaurus — Sardinia, lui P. Cornelius Sulla — Sicilia, lui L. Quinctius Crispinus — Hispania Citerior, lui C. Calpurnius Piso — Hispania Ulterior.

S-a decretat ca amândoi consulii să conducă ancheta în legătură cu conjurațiile clandestine.

Un grec oarecare, lipsit de orice vază, a venit mai întâi în Etruria; n-avea nici un fel de cunoștințe de artă sau de știință de felul acelor pe care ni le-a pus la îndemână cel mai luminat neam dintre toate popoarele, pentru cultura sufletului și a trupului, ci era numai un biet preot și ghicitor. El însă nu propovăduia fățiș o anumită credință, și nu mărturisea, la lumina zilei, nici rostul, nici temeiul învățăturii sale, ci sădind în suflete groaza, era slujitorul unui cult oficiat noaptea în taină.

La început acest cult a fost propovăduit unui număr restrâns de oameni, în urmă însă a prins să fie răspândit printre bărbați și femei. S-au mai adăugat acestei religii și plăcerile vinului și a ospetelor, prin care să fie înlănțuite de patimi sufletele celor mai mulți. Deoarece moleșesc sufletele, și vinul și întunericul nopții, și femeile de-a valma cu bărbații și încă din cele în floarea vârstei, laolaltă cu bărbați mai vîrstnici, s-a stins orice urmă de simț al rușinii: mai întâi s-a dat drum liber la tot soiul de desfrîuri, deoarece fiecare căuta să-și potolească pornirile pătimașe cu cele pe care i le pune la îndemână firea sa aplecată către desfrînare: traiul amestecat dus de bărbați născuți liberi și de femei, nu era singurul fel de dezmăț, ci, din aceeași tainiță, ieșeau martori mincinoși, mincinoase semnături de testamente, pîri; de asemenea aveau loc otrăviri și omoruri tainice, astfel încît nu se mai dădea nici măcar de urma leșurilor pentru a fi îngropate. Îndrăzneau să săvîrșească astfel de fapte adesea

folosind violența, dar de cele mai numeroase ori prin violență. Violența era acoperită de urlete și zgomote de tobe și țimbale²⁰, astfel încît, datorită larmei, nu era cu putință să se facă auzit glasul victimelor care strigau în toiul dezonorării sau asasinatului.

IX Acest rău se scurgea din Etruria către Roma, pătrunzînd întocmai ca o boală molipsitoare. La început, datorită întinderii sale atît de uriașe, orașul Roma a putut cuprinde și răbda asemenea ticăloșii, pacostea aceasta rămînînd ascunsă. În cele din urmă însă, consulul Postumius dădu de urma acestor grozăvii în chipul acesta: P. Aebutius, al cărui tată slujise ca ostaș în rîndurile cavaleriei, rămînînd orfan și stingîndu-se din viață și tutorii săi, fusese crescut sub tutela mamei sale, Duronia, și a tatălui său vitreg, Ti. Sempronius Rutillus. Însă mama sa era robită de dragoste pentru bărbatul ei; deoarece tatăl său vitreg așa fel își chivernisise tutela, încît nu mai era în măsură să dea vreo socoteală, dorea fie să se scape de copil, fie să și-l facă cu desăvîrșire plecat vrerilor sale, încătușîndu-l în vreun fel. Era o cale către pierzanie: Bachanalele. De aceea mama îl chemă la sine pe băiețandru, și-i spuse că: „dînsa a făgăduit cînd era el bolnav, ca, îndată ce se va însănătoși, să-l inițieze în tainele cultului lui Bacchus, și fiindcă e dator să-și respecte făgăduința, mulțumită bunătății zeilor, ea vrea să și-o țină. De aceea el are nevoie de un răstimp de zece zile pentru împlinirea neprihănirii sale. După 10 zile, după ce se va fi ospătat și printr-o îmbăiere se va fi curățit, ea îl va conduce la sfîntul locaș al lui Bacchus“.

O faimoasă curtezană, liberta Hispala Fecenia, de altfel nu demnă de situația în care fusese împinsă de cînd era o biată sclavă, și după slobozirea sa din robie își continua aceeași urită îndeletnicire. Datorită deprinderii și vecinătății sale, Fecenia intră în legături cu Aebutius, care nu-i dăunau nici averii, nici renumelui tînărului. Ba mai mult, Hispala, îndrăgostindu-se de flăcăiandru și topindu-se de dragul lui îl ajuta cu dărnicie, mai ales că familia tînărului era zgîrcită cu el. Ei au înaintat atît de mult cu dragostea lor, încît, după răpo-

sarea patronului ei, deoarece Hispala nu se mai afla sub autoritatea și puterea nimănui, ceru tribunilor plebei și praetorului să-i desemneze un tutore și făcându-și testamentul, îl lăsă pe Aebutius singurul său moștenitor.

X În fața unor asemenea dovezi de dragoste, și pentru că nu avea nici unul vreo taină față de celălalt, mai mult în glumă tinărul îi spuse să nu se mire dacă vreo câteva nopți nu va fi alături de ea. Pentru a se scăpa de îndatorirea făgăduinței făcute în scopul însănătoșirii sale, el va intra în tainele cultului lui Bachus. Când femeia auzi aceasta s-a tulburat foarte, strigînd: „Ferească zeii de așa ceva! Mai degrabă moartea și pentru mine și pentru tine decît să faci aceasta!“ Și începu să blesteme și să rostească amenințări și vorbe de pierzanie împotriva celor care l-au sfătuit în felul acesta. Tinărul, uluit atît de vorbele, cît și de tulburarea nemaivăzută la iubita sa, o pofteste să înceteze cu blestemele: „Mama ta cu învoirea tatălui tău vitreg ți-a poruncit să faci aceasta“. Așadar, tatăl tău vitreg — îi spuse ea — căci poate e păcat să o învinuiesc pe mama ta — e acela care are atîta zor să te dea pierzării, nimicindu-ți cinste și renume, nădejdi de viitor și viața prin această faptă!“

Tinărul, din ce în ce mai uimit de întîmplare, o întrebă ce vrea să zică asta; atunci Hispala, rugîndu-se zeilor și zeițelor să-i dea iertare și pace dacă din dragoste pentru el îi dezvăluie taine pe care trebuie să le ascundă sub tăcere, îi mărturisi „că dînsa, pe cînd era sclavă, a intrat în acel locaș ca însoțitoare a stăpînei sale, dar de cînd s-a eliberat din robie nu i-au mai călcat niciodată picioarele pe acolo. Știe că acea speluncă este locașul celui mai ticălos dezmăț de toate soiurile, și că de doi ani încoace nimeni mai vîrstnic de 20 de ani n-a mai fost inițiat. Ori de cîte ori a fost ademenit acolo un tînăr, acesta este dat pe mîna preoților, întocmai ca o victimă; aceștia îl conduc într-un loc care răsună din toate părțile de urlete, de cîntece, de zgomotul țimbalelor și al tobelor, așa fel încît glasul celui ce țipă să nu se poată auzi cînd se săvîrșește prin silnicie ticăloșia; de aceea îl roagă cu lacrimi în ochi pe tînăr să se ferească

pe orice cale de această înjosire, și să nu se prăvălească pînă acolo încît să fie nevoit să îndure mai întîi toate grozăviile, și apoi să le și săvîrșească“. Și nu l-a lăsat să plece de lingă dînsa pînă cînd tînărul nu i-a jurat că se va feri să ia parte la asemenea inițiere.

XI După ce a sosit acasă, deoarece mama sa din nou i-a pomenit ce va trebui să facă în acea zi, și în cele următoare, din rînduielile privitoare la inițiere, Aebutius îi spuse că „nu va îndeplini nimic din toate acestea, și că nu are de loc de gînd să se mai inițieze“. La această convorbire era de față și tatăl său vitreg. Numai decît femeia îi strigă: „Aebutius nu se poate lipsi vreme de 10 nopți de a nu se culca alături de Hispala; tînărul a fost încătușat de dezmierdările otrăvitoare ale acestei năpîrci și nu mai are nici un fel de respect de mama și tatăl său vitreg și nici de zei“. Certîndu-l cînd mama, cînd tatăl său vitreg, Aebutius a fost nevoit să-și părăsească locuința, însoțit de patru sclavi. Tînărul se duse atunci la mătușa sa Aebutia și-i povesti pricina pentru care a fost alungat de mama sa; apoi, din îndemnul ei, se duce la consulul Postumius și-i destăinui totul numai între patru ochi. Consulul l-a lăsat să plece, poruncindu-i să revină la dînsul peste trei zile, iar el a întrebato pe soacra sa, Sulpicia, o matronă de toți respectată, dacă o cunoaste pe bîtrîna Aebutia care locuiește în cartierul Aventin. Fiindcă Sulpicia i-a răspuns că o știe de femeie vrednică, și cu vechi moravuri, consulul i-a spus că e nevoie să aibă cu dînsă o întrevedere, și deci să-i trimită un om la ea spre a o vesti să vină. Aebutia răspunse chemării și se înfățișă la Sulpicia; după puțină vreme consulul sosi și el ca din întîmplare și aduse vorba despre Aebutius, fiul fratelui ei. O podidiră lacrimile pe femeie care începu să se tînguiască de nenorocirea tînărului care, despuiat de bunurile sale — tocmai de aceia care mai puțin ca oricare s-ar cădea să n-o facă — se găsește acum la dînsa, fiind alungat de mamă-sa, pentru că tînărul, o ființă cinstită — zeii să-l ocrotească! n-a vrut să se inițieze în tainele unui cult rușinos, după cum umblă prin lume vorba.

XII Consulul, încredințat că are destule dovezi în privința lui Aebutius, și că aceasta i-a destăinuit fapte adevărate, o lăasă să plece. El o roagă pe soacră-sa ca s-o cheme la dînsul pe Hispala, liberta, care locuiește tot pe Aventin și care e cunoscută de toți vecinii ei, deoarece vrea să-i pună o serie de întrebări. Cînd i se aduse la cunoștință că e chemată de consul, Hispala se tulbură, fiindcă se vedea chemată la o matroană atît de vestită și atît de serioasă, nedîndu-și seama de motiv. Apoi cînd mai zări în pridvorul casei Sulpiciei și lictorii, și alaiul de bărbați consulari, și pe consulul însăși, fu aproape cuprinsă de leșin. Poftită înăuntru într-o încăpere, consulul îi dădu Hispalei asigurări în fața soacrei sale că „nu trebuie să se tulbure, dacă e în stare să mărturisească adevărul. Chezășie e însăși Sulpicia, o femeie cu alîta vază, și cuvîntul său de consul. Să-i destăinuie ce se întîmplă de obicei în dumbrava Semelei la sărbătoarea Bachanalelor cu prilejul slujbelor de noapte“. Cînd Hispala auzi aceste vorbe, o cuprinse o spaimă și un tremur care puseră stăpînire pe toate mădularele sale, încît multă vreme nu a fost în stare să deschidă gura. În cele din urmă tînăra, îmbărbătată, declară că „ea a fost inițiată, împreună cu stăpîna sa în cultul lui Bachus, de foarte tînără, pe cînd era sclavă, însă nu mai știe ce se întîmplă acolo de vreo cîțiva ani, de cînd a fost eliberată din robie“.

Consulul îi aduse laude că nu a tăgăduit că și ea a fost inițiată în acest cult; însă o îndeamnă să dea la iveală și celelalte taine, cu aceeași încredere. Hispala însă îi răspunse că nu mai are cunoștință de altceva. Consulul îi spuse că nu se va mai bucura de aceeași indulgență și iertare dacă nu va mărturisi singură totul de bunăvoie, și va fi dovedită minciuna ei cu un alt martor, care i-a dezvăluit lui tot ce a auzit de la ea.

XIII Atunci femeia, convinsă că, de bună seamă, Aebutius a fost acela care i-a destăinuit consulului totul, se aruncă la picioarele Sulpiciei, și pe ea începu s-o roage mai întîi, să nu ia în serios vorbele spuse de o libertă iubitului ei, și să facă din asta o anchetă atît de importantă. Ea i-a vorbit doar așa, într-o doară, nu

pentru că ar ști ceva, ci pentru a-l speria. Atunci Postumius, aprins de mînie, îi spuse: „Să țină seama că acum nu face glume cu iubitul său, Aebutius, ci vorbește în casa uneia dintre cele mai de seamă matroane, și cu consulul!“ Sulpicia o ridică de pe jos pe Hispala înspălmîntată, căutînd cînd s-o îmbărbăteze pe femeie, cînd să domolească mînia ginerelui său. În cele din urmă, revenindu-și în fire, Hispala îi aduse aspre învinuiri de perfidie lui Aebutius, care a răsplătit-o în felul acesta pentru binele pe care i l-a făcut ea lui, declarînd că „într-adevăr îi e nespus de teamă de zei dacă le dezvăluie tainele, dar îi e cu mult mai teamă de oameni, care au s-o sfîșie pe denunțatoare cu mîinile lor proprii. De aceea îi roagă atît pe Sulpicio, cît și pe consul, s-o trimită în surghiun undeva departe în afara hotarelor Italiei, unde să-și poate duce la adăpost restul vieții sale“.

Consulul o îndemnă să fie curajoasă, pentru că el se va îngriji să-i găsească o locuință ferită de orice primejdie la Roma. Atunci Hispala îi dezvălui obîrșia ceremoniilor bachice: „La început această sărbătoare a fost hărăzită numai femeilor, nefiind îngăduit în mod obișnuit nici un bărbat la ea. Fuseseră statornicite trei zile pe an pentru această sărbătoare, în răstimpul cărora se făceau inițierile bachice; de obicei, preotesele se alegeau din rîndurile femeilor inițiate. Preoteasa campană Faculla Annia a schimbat toate rînduielile cultului așa fel de parcă zeii i-ar fi insuflat această măsură. Faculla și-a inițiat ea cea dintîi fiii, pe Minius și Herennius Cerenius, și tot ea a inaugurat ceremoniile în vremea nopții, în locul inițierilor săvîrșite la lumina zilei, și în loc de trei zile pe an ca înainte, acum erau cîte cinci zile, în fiecare lună. De atunci ceremoniile sînt oficiate laolaltă, femeile fiind de-a valma cu bărbații și cum bezna nopții învăluie orice taină sau zgomot, nu s-a mai lăsat acolo deoparte nici o nelegiuire, nici o fărădelege. Ticăloșiile bărbaților săvîrșite între ei sînt mai numeroase decît cele între femei. Dacă cumva vreunii se arată mai puțin răbdători în a îndura ticăloșiile și pregetă să pornească la nelegiuire, sînt meniți a fi jertfiți ca victime. A socoti că nu există nici un păcat, înseamnă pentru ei culmea desăvîrșirii în această credință religioasă. Băr-

bații, ca niște oameni scoși din minți, tremurându-și măduarele trupului, fac pe oamenii însuflați de zei, rostind proorocii. Matroanele, în chip de bachante, umblă cu părul despletit, purtând în mâini făclii arzânde, aleargă spre Tibru, și virîndu-și făcliile în apă, le scot tot aprinse, deoarece sînt făcute din pucioasă și var nestins. Se zvoneste că au fost răpite de zei o serie de persoane pe care, legîndu-le de niște tăvălugi, le iau din văzul lumii, tîrîndu-le în niște peșteri ascunse. Astfel pătesc toți cei care nu au vrut să depună jurăminte, sau să fie părtași la fărădelegi, sau să rabde orice ticăloșie. Un puhoi nesfîrșit de inși fac parte din acest cult, ba e aproape un popor întreg, în rîndurile cărora sînt și vreo cîțiva bărbați și femei nobile și cu vază. De doi ani încoace s-a creat obiceiul ca să nu se mai inițieze nici un tînăr mai vîrstnic de 20 de ani, astfel sînt prinși în mreje tinerii la vîrsta cea mai aplecată și spre rătăcire, și spre desfrînare“.

XIV După ce Hispala își încheie destăinuirea, din nou se aruncă în genunchi repetind aceeași rugămintă de a fi trimisă undeva în surghiun. Atunci consulul o rugă pe soacră-sa să golească una din încăperile locuinței sale, unde să se mute Hispala. I se puse la dispoziție o odăiță de la catul de sus. Scările care duceau către stradă s-au închis, făcîndu-se o altă intrare la locuință. Numaidecît au fost transportate toate lucrurile Feceniei, fiind chemați aci și sclavii ei. De asemenea și Aebutius a primit poruncă să se mute la unul din clienții consulului.

Deoarece acum amîndoi denunțătorii se găseau în puterea sa, Postumius aduse la cunoștința senatului întreaga situație, expunînd în ordine tot ce i se dezvăluise de la început, precum și cele ce aflate dînsul în urma cercetărilor.

Pe senatori îi cuprinse o nemaipomenită spaimă; ei erau îngroziți și în privința sorții statului, ca nu cumva acele asociații și adunări tainice din vremea nopții să le pricinuiască pe nesimțite vreo primejdie, sau vreun neajuns, cit și pentru situația fiecăruia în parte, ca nu cumva să fie și vreuna din rudele lor părtașă la vină.

Totuși senatul a hotărît să i se aducă mulțumiri consulului, pentru că a cercetat această afacere cu o grijă deosebită și fără nici un fel de vilvă. Senatul cere consulilor, ca însărcinare extraordinară²¹, să continue anchetarea asupra bachanelor și a ceremoniilor lor nocturne; le dau poruncă consulilor „să aibă grijă ca denunțatorii Aebutius și Fecenia să nu pătească vreun neajuns și să ofere și altor denunțatori recompense. Pe preoții acestui cult, fie bărbați, fie femei, să-i caute nu numai în Roma, ci și prin toate târgurile și locurile de adunare²², pentru a fi la dispoziția consulilor. În afară de aceasta au mai hotărît să se dea edicte, afișându-se și în orașul Roma și în întreaga Italie, ca nici unul din cei inițiați în cultul lui Bachus să nu se mai întovărășească, și mai ales să nu se mai întrunească laolaltă pentru ceremonii săvârșite în taină, sau pentru alte slujbe aidoma oficiate. Înainte de orice să se facă anchetă asupra acelor care s-au întrunit și au conspirat și care au săvârșit acte ticăloase sau fărădelegi“.

Acestea au fost măsurile hotărîte de senat. Consulii au ordonat aedililor curuli²³ să-i caute pe toți preoții acestui cult, să-i aresteze și să-i ție înmănușiți în celulele în care vor găsi de cuviință, pentru a fi cercetați. Aedilii plebei să supravegheze ca să nu se mai officieze ceremonii în locuri tainice. *Triumviri capitales*²⁴ au primit însărcinarea să dispună distribuirea de străji în tot orașul și să bage de seamă noaptea să nu se mai facă întruniri de oameni, să aibă grijă să nu se pună foc caselor, iar ajutoarele acestor triumviri să fie o comisie de quinqueviri²⁵ care să supravegheze toate clădirile de dincoace de Tibru, fiecare în sectorul²⁶ său.

XV După ce toți acești dregători s-au dus la îndatoririle lor, consulii urcară la tribuna rostrată, și după ce-au convocat adunarea poporului, în urma rostirii rugăciunii solemne, pe care o spun de obicei magistrații supremi înainte de a ține discursul în fata poporului, Postumius își începu cuvîntarea²⁷ în chipul acesta: „Cetățeni, nicicînd rugăciunea către zei n-a fost nu numai mai potrivită, ci chiar mai trebuincioasă ca acum. Această rugăciune va aduce luarea aminte că numai pe zeii pe

care străbunii voștri i-au rînduit să-i cinstiți, să-i respectați și să le adresați rugăciuni, și nu acei zei străini, care vă duc la rătăcire mințile voastre, insuflîndu-le parcă furia turbării, de le împing să săvîrșească tot soiul de fărădelegi și să fie stăpîniți de tot felul de patimi. Într-adevăr, nu știu nici ce să trec sub tăcere, și nici pînă unde să ajung cu cuvîntul. Dacă nu veți afla tot adevărul, mi-e teamă să nu spuneți că trec cu vederea anumite adevăruri, dar dacă voi dezvălui totul, mă îngrozesc să nu fiți toți covîrșiți de prea multă spaimă. Însă orice vă voi spune, să știți că față de grozăviile și uriașele proporții ale faptelor, vor fi prea puțin spuse. De aceea ne vom strădui totuși să vă aducem la cunoștință totul pentru ca să vă luați îndeajuns măsuri de pază. Sînt încredințat că voi cu toții ați aflat că bacchanalele sînt de multă vreme răspîndite în Italia²⁸, și acum și în întreg orașul, chiar în numeroase locuri, nu numai după faima lor, ci și după țipetele și urletele izbucnite în timpul nopții, care străbat de la un cap la altul tot orașul, dar sînt convins că nu știți ce sînt anume aceste bacchanale. Unii oameni cred că sînt ceremoniile hărăzite unuia dintre zei, alții — că sînt serbări și petreceri îngăduite, dar că, orice ar fi, numai cîtiva s-au dedat lor. Dacă însă vă voi spune în ce privește mulțimea celor care le frecventează, că sînt mai multe mii de persoane care au fost prinse în vîrtejul lor, negreșit că pe loc v-ați cutremura de groază, dacă nu voi adăuga ce soi de ființe sînt acestea. De aceea vă spun: mai întii, mare parte din rîndurile lor sînt femei, și de la ele pornește izvorul acestui rău; apoi și bărbați, după chipul și asemănarea acestor muieri ticăloșite, împingîndu-i și pe alții la ticăloșii, cuprinși de un smintit delir din pricina nesomnului, bețiilor și țipetelor asurzitoare din toiul nopții. Asociația partizanilor lui Bachus nu e încă puternică, însă se bucură de o creștere neconținută a puterilor sale, deoarece pe zi ce trece se face mai mulți.

Nici strămoșii noștri, nici chiar voi, cetățeni, n-ați îngădui să se întrunească la un loc oameni la voia întimplării, decît numai atunci cînd aceștia se strîng pe centurii²⁹ pentru adunarea oștirii, atunci cînd flamura filii în vîrful cetățuii în vederea alegerilor, sau cînd tri-

bunii plebei hotărăsc adunarea³⁰ plebeilor, sau ori de cîte ori vreunul din magistrați cheamă poporul la adunare; oriunde se strînge norodul ei socotesc că trebuie să se găsească și căpetenia legiuită a acestei mulțimi. Dar ce credeți voi că au fost la început acele întruniri ținute în toiul nopții, și alcătuite din femei de-a valma cu bărbații?

Dacă voi ați ști la ce vîrstă sînt inițiați în acest cult bărbații, le-ați plînge nu numai de mila lor, dar vi s-ar roși și obrazul de rușine. Oare credeți voi, cetățeni, că ați putea înrola sub arme ca ostași asemenea tineri inițiați în acest cult? Să încredințați armele unor inși scoși dintr-un locaș netrebnic? Oareăștia care sînt covîrșiți de mîrșăviile săvîrșite de ei laolaltă cu alții vor lupta cu arma în mînă, pentru a apăra cîntea soțiilor și copiilor voștri?“

XVI „N-ar fi fost prea gravă situația dacă aceștia slăbiți de ticolășii — ceea ce în bună parte este o rușine personală — și-ar fi stăpînit mîinile de la fapte rele și ar fi fost lipsiți de intenția de a înșela! Însă nicicînd n-a existat în republică vreodată o pacoste atît de mare ca aceasta, care să primejduiască viața atîtor oameni, și, mai ales, în atîtea privințe! Să știți însă că tot ceea ce s-a săvîrșit în decursul acestor ani datorită desfriului, tot ce s-a petrecut datorită fărădelegilor lor, tot ce s-a păcătuit datorită nelegiuirilor își are obîrșia numai în acest cult. Pînă acum însă nu s-au dezvăluit toate crimele pe care le-au săvîrșit cu prilejul adunărilor lor tainice. Pînă în prezent nelegiuirile uneltitori s-au mărginit numai a săvîrși asasinate împotriva persoanelor particulare, deoarece nu au îndeajuns putere pentru a pricinui neajunsuri republicii. Însă în fiecare zi răul crește și se strecoară printre noi. Și acum e prea întins, ca să se poată mărgini a ataca numai bunurile unor persoane; ținta lui este năruirea temeliei statului însuși. Dacă nu veți lua măsuri³¹, cetățeni, împotriva lor, adunarea asta a voastră convocată după lege în timpul zilei de către consul va putea fi înfruntată de întrunirea lor din cursul nopții.

Astăzi însă, fiecare dintre ei, în parte, se teme de voi cînd vă văd toți adunați aci. Dar după ce voi vă veți risipi pe la casele voastre și vă veți duce la țările voastre, atunci ei vor ieși la adunările lor tainice, se vor consfătuï cum să scape ei și în același timp cum să vă dea pe voi pierzării; atunci, într-adevăr, ei toți laolaltă vor insufla teamă fiecăruia dintre voi. E dator deci fiecare dintre voi să dorească ca toți ai săi să-și păstreze mintea întreagă. Dacă l-a prăvălit desfrîul pe vreunul dintre voi ori sminteala în fundul acelei prăpastii, socotiți-l laolaltă cu cei cu care a urzit fărădelegi și ticăloșii, nu-l mai priviți ca făcînd parte din rîndurile voastre. Sînt tare îngrijorat însă că vreunul dintre voi, cetățeni, să nu fi alunecat în această rătăcire. Nimic nu este mai amăgitor decît o religie netrebnică. Cînd nelegiuirea se acoperă cu temeiul vrerii zeilor, și se strecoară în suflet teama că nu cumva să încalci ceva din legea divină vrînd să osîndești ticăloșiile oamenilor. Dar de această teamă religioasă vă vor elibera nenumăratele decrete ale pontificilor, hotărîrile senatului și, în sfîrșit, răspunsurile haruspicilor. De cîte ori pe vremea părinților și bunicilor noștri mai marii cetății n-au primit însărcinarea ca să oprească a se săvîrși ceremonii străine, să îndepărteze din for, din circ și din cetate pe preoți și pe prooroci, să urmărească și să ardă cărțile cu proorociri și să oprească rînduiala aducerii de jertfe, în afară de cele săvîrșite după datinele romane? Într-adevăr, înțelept vedeau lucrurile oamenii aceia atît de pricepuți în domeniul lăgilor divine și omenești, cînd spuneau că nimic nu contribuie mai mult la distrugerea unei religii ca faptul că se aduc jertfe nu după rînduïelile strămoșești ale cultului religios, ci după cele străine. Iată ce am socotit de cuviință să atrag atenția în cuvîntarea mea: ca nu care cumva vreo deșartă credință să vă tulbure mințile voastre, cînd ne veți vedea că distrugem bachanalele și că împrăștiem adunările lor nelegiuite. Cu sprijinul și milostivirea zeilor vom înfăptui toate aceste măsuri. Deoarece zeii sînt mîniați că purtarea lor sfîntă este întinată cu asemenea fărădelegi și mîrșăvii, au vrut să scoată din bezna întunericului, cu totul la lumină, nu numai să nu rămînă nepedepsite, ci ca să fie și înăbușite și să fie și

nimicite. Senatul mi-a dat mie și colegului meu de consulat însărcinarea specială de a face cercetări în acest scop. Noi vom duce pînă la capăt, fără șovăire, îndatoririle ce ni s-au dat să le îndeplinim. Am dat, la rîndu-ne, magistraților inferiori grija siguranței orașului în timpul nopții. De asemenea și voi, cetățeni, se cuvine să dovediți zel și strășnicie și să vă străduiți să vă îndepliniți îndatoririle voastre, fiecare în postul în care va fi pus, ca nu cumva datorită ticăloșilor să se ivească vreo primejdie sau vreo tulburare“.

XVII Apoi consulii dădură poruncă să se dea citire decretelor senatoriale și propuseră să se acorde recompense denunțătorilor, care vor aduce vreun vinovat sau vor aduce la cunoștință numele lui. „Învinuitul care va fi fugit se va înfălișa la un termen hotărît; dar dacă cel citat nu va răspunde, va fi osîndit în lipsă. Dacă vreunul dintre aceștia se va găsi dincolo de hotarele Italiei în momentul citării, să i se dea un termen mai lung pentru înfălișare, în cazul că va voi să se apere la proces“. Se mai prevedea în edict că „nimeni n-are voie să vîndă sau să cumpere ceva, în scopul fugii, și, în sfîrșit, nimeni să nu-i adăpostească pe fugari, să nu-i ascundă, sau să-i ajutoreze prin vreun mijloc oarecare“.

După ridicarea adunării poporului o cumplită spaimă a cuprins întreaga cetate. Panica nu s-a mărginit numai la incinta orașului, sau între hotarele romane, ci, după ce toată lumea a luat cunoștință de acest *senatus-consultum* prin scrisorile oaspeților, prin adunarea poporului și prin edictul consulilor, toți au început să tremure de frică. În noaptea următoare zilei în care s-au dezvăluit aceste fapte în adunarea poporului, numeroși fugari au fost prinși și aduși înapoi în cetate, de către triumviri, pentru că fuseseră rînduite străji la porți. Numele multor părtași au fost date în vileag; unii dintre aceștia, și bărbați și femei, și-au ridicat singuri viața. Se spunea pe atunci că membrii acestei organizații secrete se ridicau la peste 7 000 de bărbați și femei. S-a aflat însă că frații M. și C. Atinius, din rîndurile plebei romane, L. Opiternius din Falerae, și Minius Cerinnius din Campania au fost căpeteniile acestei organizații. De

la aceștia au purces toate nelegiuirile și ticăloșiile, ei au fost marii preoți și întemeietorii acestui cult. S-au depus toate strădaniile ca aceștia să fie arestați cît mai neîntîrziat. Înfățișați consulilor, ei au declarat totul în privința lor, nemaizăbovindu-se cu judecata.

XVIII Însă atît de mulți au fugit din Roma încît prae-torii T. Maenius și M. Licinius au fost nevoiți să amîne³² procesele pe un termen de 30 de zile, prin mijlocirea senatului, pînă ce consulii vor încheia cercetările. Același temei, a lipsei celor citați, i-a silit pe consuli să cутreiere forurile și tîrgurile, ca să facă anchetele acolo, și tot acolo să judece și procesele, deoarece vinovații nu mai răspundeau la domiciliul din Roma și nu mai erau găsiți cei al căror nume fuseseră denunțate. Cei care fuseseră numai inițiați și făcuseră rugăciuni numai după stihurile sacre dictate de preotul lor, în care se găsea nelegiuitul angajament pentru săvîrșirea oricăror fapte rele și plăceri, dar care nu săvîrșiseră nici una din faptele pentru care fuseseră obligați prin acel angajament, au fost lăsați în închisoare; cei care se întinaseră prin fapte mîrșave, crime, vinovații de mărturii mincinoase, de adulter, de falsificare a testamentelor, și care erau pătați de tot felul de fărădelegi, au fost osîndiți la moarte. A fost mai mare numărul celor executați decît al celor vîriți în temnițe. A fost nemaiîntîlnit de mare numărul femeilor și bărbaților din amîndouă categoriile. Femeile osîndite erau predate rudelor³³ lor, sau celor în a căror putere se aflau, pentru ca ei înșiși, în particular, să le execute pedepse. În cazurile în care nu avea nimeni calitatea de a duce la îndeplinire execuția, statul lua măsuri în mod public. Consulii primiră apoi însărcinarea ca să stîrpească toate bachanalele, mai întîi pe cele din Roma, apoi și pe cele din întreaga Italie, în afară de acelea unde se afla consacrat vreun altar sau vreo statuie veche. S-a hotărît printr-un decret senatorial ca „pe viitor să nu se mai ființeze bachanale la Roma, sau în Italia; dacă cineva socotește un asemenea cult necesar pentru solemnități și nu poate să se lipsească de el fără încălcarea rînduielilor religioase, ori fără slujbe de ispășire, să facă o declarație în fața praetorului

urban, iar acesta să consulte senatul. Dacă i se va îngădui aceasta, și dacă din numărul senatorilor vor vota cel puțin o sută de membri, să se instituie acest cult, însă la sacrificii să nu ia parte mai mult de cinci persoane, să nu mai dispună de bani obștești strînși și nici să nu mai existe vreo căpetenie sau vreun preot al acestui cult“.

XIX În urma unei propuneri făcute de consulul Q. Marcius, s-a mai dat un *senatus-consultum*³⁴ nu la mult timp după cel de mai sus; prin acesta se hotăra ca, după ce se va întoarce la Roma Sp. Postumius, în urma încheierii anchetelor, să se ia din nou în discuție situația acelor care au fost de folos consulilor ca denunțatori. S-a hotărît ca Minius Cerinnius Campanus să fie trimis legat în lanțuri, la Ardea, dîndu-se instrucțiuni magistraților de acolo ca să-l pună sub o pază cît se poate de severă, pentru ca nu numai să nu mai fugă, dar nici să nu aibă la îndemină vreun mijloc pentru a-și ridica viața. După cîteva vreme a sosit la Roma și Sp. Postumius. În urma propunerii sale referitoare la răsplătirea lui P. Aebutius și a Hispalei Fecenia, datorită cărora au fost descoperite bachanalele, s-a dat un decret senatorial prin care se acorda fiecăruia, prin quaestorii urbani, cîte 100 000 de ași din vistieria statului.

S-a mai hotărît ca consulul să stabilească împreună cu tribunii plebei votarea de către adunarea plebeilor, cu cel dintîi prilej, ca P. Aebutius să fie scutit de mobilizare, și să nu fie înrolat sub drapel, dacă el nu va voi, și nici censorul să nu-i încredințeze calul statului pentru arma cavaleriei fără vrerea lui; „de asemenea Fecenia Hispala să aibă dreptul de a dispune de bunurile sale, de a le micșora, de a se mărita în afara ginții³⁵, de a-și alege tutore³⁶, ca și cum i-ar fi fost dat acest drept prin testament de către soțul său, de a se îngădui să se mărite cu un om născut liber, fără ca aceuia care se va însura cu ea să i se considere căsătoria o pată sau înșelăciune. Apoi consulii și praetorii care erau atunci în funcție, precum și cei care aveau să fie în viitor, să aibă grijă să vegheze ca nu cumva să i se aducă vreo jignire

acestei femei, și să nu îndure vreun neajuns. Senatul vrea și e de părere că e drept a se face toate acestea“.

Ca urmare, toate aceste măsuri au fost votate de adunarea poporului, aducându-se la îndeplinire, potrivit unui decret senatorial. Tot pe seama chibzuinței consulilor s-a luat și hotărîrea de a acorda și celorlalți denunțatori nepedepsirea, precum și recompense.

XX Acum Marcius se pregătea să plece după ce încheiase cu anchetele, în provincia sa Liguria, pentru care primise însărcinări, după ce a luat în primire 3 000 de pedestrași romani și 150 de călăreți, și în completare 5 000 de pedestrași cu nume latin, și 200 de călăreți. Aceeași provincie și același număr de pedestrași și de călăreți i-au fost decretați și colegului său de consulat. Ei au primit oștirile pe care le comandaseră consulii C. Flaminus și M. Aemilius anul trecut. În afară de aceste efective ei au primit ordin printr-un *senatus-consultum* să mai recruteze încă două legiuni noi, și au mai dispus ca aliații și neamurile cu nume latin să mai dea 20 000 de pedestrași și 800 de călăreți, precum și 3 000 de pedestrași romani și 200 de călăreți. S-a hotărît ca întreaga oaste, în afară de legiuni, să fie dusă pentru completarea efectivelor armatelor din Hispania. De aceea consulii cîtă vreme erau ocupați cu anchetele l-au însărcinat cu înrolările pe T. Maenius³⁷.

După încheierea cercetărilor, a plecat mai întîi la ligurii apuani Q. Marcius. În vreme ce-i urmărea pe vrăjmași, intrînd adînc în pădurile lor de nepătruns, care întotdeauna le folosiseră ca ascunzători și locuri de retragere, Marcius a fost înconjurat într-un loc neprielnic, după ce și trecătorile fuseseră ocupate dinainte de potrivnici. Acolo el a pierdut 4 000 de ostași și trei steaguri ale legiunii a doua, iar 11 unități de aliați cu nume latin au căzut în mîinile dușmanului. Au fost capturate și numeroase arme care pretutindeni erau aruncate, deoarece erau o piedică pentru cei ce fugeau prin hățișurile pădurilor. Pînă cînd ligurii apuani nu s-au oprit din urmărire, n-au încetat nici romanii fuga.

Îndată ce consulul a izbutit să scape din ținutul vrăjmașilor, și-a demobilizat trupele, trimițîndu-le în regiuni

pacificate, pentru ca să nu iasă la iveală cît de mari i-au fost pierderile. În pofida acestor măsuri, el n-a fost în stare să spulbere zvonurile unei campanii încheiate cu înfrîngere, căci codrul din care îl fugăriseră ligurii a primit numele de „Codrul lui Marcius“.

XXI Cam tot în vremea sosirii acestor știri din Liguria la Roma, a sosit din Hispania o dare de seamă care le-a adus romanilor și bucurie, și mîhnire. C. Atinius, care plecase cu doi ani mai înainte ca praetor în acea provincie, s-a luptat piept la piept cu vrăjmașii în ținutul Astensis. Acolo au fost nimiciți cam 6 000 de dușmani, ceilalți — împrăștiați și puși pe fugă, iar tabăra lor cucerită. Atinius își conduse apoi legiunile la împresurarea fortăreței Hasta³⁸; pe aceasta a cucerit-o tot așa de lesne ca și tabăra; numai că pe cînd Atinius se apropia fără prevedere de ziduri, a fost rănit, și după cîteva zile se stinse din viață din pricina rănii. După ce se dădu citire raportului cu știrea morții praetorului, senatul hotărî să se trimită o ștafetă în portul Lunei, ca să-l întilnească acolo și să-l vestească pe praetorul C. Calpurnius că senatul a găsit de cuviință ca dînsul să plece cît mai grabnic în Hispania, pentru ca să nu rămînă această provincie fără comandă; ștafeta a sosit la Luna după patru zile de la plecare; însă C. Calpurnius plecase de acolo cu cîteva zile mai înainte.

Și în Hispania Citerior s-a măsurat în luptă cu celtiberii L. Manlius Acidinus, care plecase acolo o dată cu C. Atinius în provincia sa.

Potrivnicii s-au descleștat din încăierare fără sorți hotărîtori de izbîndă, însă celtiberii, după luptă, și-au ridicat de acolo tabăra în noaptea următoare; în schimb romanii, la rîndu-le, au avut putința să îngroape pe ai lor și să culeagă trofee luate de la dușmani.

După puține zile celtiberii, strîngînd oști mai numeroase, au avut o nouă ciocnire cu romanii lîngă fortăreața Calagurris³⁹. Analistii însă n-au transmis pentru care temei celtiberii au fost mai slabi acolo, în ciuda sporirii forțelor lor. Se știe doar că celtiberii au fost înfrînți în luptă. Acolo au fost doborîți ca la 12 000 de vrăjmași, mai mult de 2 000 luați prizonieri; romanii

au pus stăpînire pe tabăra lor. Celtiberii ar fi fost supuși dacă nu i-ar fi sosit comandantului roman înlocuitorul, care a pus capăt avîntului învingătorului. Amîndoi praetorii și-au condus trupele în taberele de iarnă.

XXII În cursul⁴⁰ aceluiași zile în care s-au anunțat aceste știri din Hispania, s-au celebrat jocurile taurice vreme de două zile, pe teme religioase. Apoi și M. Fulvius a celebrat jocurile pe care le făgăduise în timpul războiului cu aetolienii. Din Grecia au sosit mulți artiști în cinstea acestei sărbători.

Atunci, pentru întâia oară, s-au desfășurat și întreceri între atleți, organizîndu-se vînători de lei și pantere. Desfătările din belșug, precum și felurimea lor a fost de pomină, aidoma aceluia din veacul nostru. După aceasta, s-au adus jertfe vreme de nouă zile, deoarece în Picenum a plouat cu pietre vreme de trei zile. Se mai spunea îndeosebi că numeroase fulgere izbucnind în diferite chipuri au ajuns să aprindă cu limbi ușoare de foc veșmintele de pe mai multe persoane. S-au mai adăugat și rugăciuni vreme de o zi, potrivit unui decret pontifical, deoarece templul zeiței Ops⁴¹ de pe Capitoliu fusese lovit de trăsnet. Consulii au adus jertfe de vite mari și au făcut și slujbe de purificare a cetății. Tot în aceeași vreme a venit știrea din Umbria că s-a găsit un hermafrodit în vîrstă de 12 ani. Pentru că acest semn rău a înspăimîntat poporul, s-a poruncit ca monstrul să fie îndepărtat din ținuturile romane și să fie nimicit cît mai curînd.

În același an galli⁴² transalpini trecînd pe teritoriul Veneției⁴³, fără prădăciuni sau acțiuni războinice, au ocupat regiunea unde acum se află Aquileia, în vederea întemeierii unui oraș. Imputerniciților romani trimiși peste Alpi în acest scop, li s-a răspuns de către galli că ei n-au plecat de acasă cu încuviințarea neamului lor, și nici nu se știe ce fac ei în Italia.

L. Scipio⁴⁴ a celebrat 10 zile în șir în acel timp jocurile despre care spunea că le-a făgăduit în vremea războiului cu Antiochus, cu banii adunați de regii și de cetățile din Asia. Valerius Antias scrie că Scipio, după

condamnarea și scoaterea în vânzare a bunurilor sale, a fost trimis ca legat în Asia, pentru a pune capăt neînțelegerilor dintre regele Antiochus și regele Eumenes; cu acel prilej el strânse banii respectivi și adună artiști din toată Asia; pentru că el nu făcuse mențiune în senat de serbările făgăduite să aibă loc după război, făgăduința s-a luat în discuție după împlinirea misiunii sale.

XXIII Deoarece anul era pe sfârșite, Q. Marcius avea să iasă din dregătorie, fără să fie prezent la Roma; de aceea Sp. Postumius a prezidat alegerile consulare, după ce a adus la îndeplinire cu cea mai mare grijă și nepărtinire, însărcinarea sa în legătură cu anchetele. Au fost aleși consuli Ap. Claudius Pulcher și M. Sempronius Tuditanus. A doua zi au fost desemnați următorii praetori: P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Africanus Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Temp-sanus, M. Claudius Marcellinus. În ultimele zile ale anului, deoarece consulul Sp. Postumius adusese la cunoștință că el, cutreierînd amîndouă țarmurile Italiei în vederea cercetărilor, a găsit coloniile Sipontum, de la marea Adriatică, și Buxenton, de la marea Tyrheniană, părăsite de locuitori, potrivit decretului senatorial, au fost desemnați de către praetorul urban, T. Maenius, triumviri pentru înscrierea de coloniști, L. Scribonius Libo, M. Tuccius și Cn. Baebius Tamphilus.

Războiul care amenința să izbucnească între regele Perseus și macedoneni nu-și are obîrșia în cauzele⁴⁵ pe care le menționează cei mai mulți istorici, punîndu-le pe seama lui Perseus. Începuturile pornesc de la Filip; el însuși, dacă ar fi trăit mai multă vreme, ar fi purtat războiul. Un singur fapt îl frămînta pe acesta mai mult ca orice, atunci cînd, în urma înfrîngerii sale, i se impuseseră condițiile celui învins, și anume faptul că senatul roman îi luase dreptul de a face samavolnicii împotriva acelorora dintre macedoneni care se rupseseră de el în vremea războiului, cu toate că el nu-și pierduse nădejdea că va izbuti să obțină acest drept, deoarece Quinctius amînase rezolvarea întregii chestiuni cu prilejul fixării condițiilor de pace. Apoi, după înfrîngerea în război a regelui Antiochus la Thermopylae, armata s-a des-

părțit fiindcă în decursul aceluiași zile consulul Acilius atacase Heraclea, iar Filip, Lamia; după cucerirea orașului Heraclea, Filip a primit poruncă de la comandantul roman să plece de lângă zidurile Lamiei, și orașul s-a predat romanilor; Filip suportase cu greu această situație. Consulul i-a potolit mînia, datorită faptului că, zorindu-se să plece la Naupactus unde se adunaseră aetolienii după fuga lor, i-a îngăduit lui Filip să declare război Athamaniei⁴⁶ și lui Amynder, și să-și alipească orașele pe care aetolienii le smulseseră thessallienilor. Filip, după o luptă nu prea grea, l-a alungat din Athamania pe Amynder și a ocupat vreo cîteva orașe. El a adus sub așezarea sa și cetatea Demetrias, un oraș puternic și cu o situație deosebit de prielnică din toate punctele de vedere, precum și neamul magnetilor. Apoi Filip a mai cucerit, alipindu-le regatului său, alte cîteva orașe din Thracia⁴⁷, profitînd de tulburările provocate de dezbinarea dintre fruntași, în urma relei folosințe a libertății de curînd dobîndite cu care nu erau deprinși; cu prilejul ivirii acestor frămîntări lăuntrice Filip sprijinea fracțiunile care erau învinse.

XXIV Datorită acestor fapte, regele și-a înăbușit deocamdată ura împotriva romanilor. Cu toate acestea, el nu a renunțat o clipă la gîndul de a-și aduna în vreme de pace forțe de luptă pe care să le folosească pentru război, atunci cînd norocul îi va surîde. Filip a mărit veniturile regatului macedonean nu numai din roadele ogoarelor și din vămile porturilor maritime, ci a repus în funcțiune vechile mine⁴⁸, închise, și a exploatat și altele noi în multe regiuni. Dar pentru a reface și a avea din nou la îndemînă vechea mulțime de oameni, pe care o pierduse cu prilejul atîtor înfrîngerii suferite în războaie, Filip își pregăti nu numai noi contingente, îndemnîndu-și toți supușii să crească cît mai mulți copii, dar strămutase chiar și o mare mulțime de thraci în Macedonia, și, bucurîndu-se o bucată de vreme de liniște și neavînd nici un fel de grijă în privința războiului, se preocupase numai cum să-și sporească mijloacele regatului său. Apoi din nou se iviră și pricini care să stîrnească ura ca de la început împotriva romanilor. Plîngerile adresate romanilor din

partea thessalienilor și perrhaebilor — locuitorii orașelor ocupate de Filip — pe de o parte, precum și jeluirile împuterniciților regelui Eumenes în legătură cu orașele thrace ocupate prin forța armelor de regele macedonean, pe de altă parte cit și faptul că fusese strămutată o mulțime de oameni în Macedonia, stîrniseră atîta vîlvă încît era în-deajuns de limpede că acestea nu pot fi trecute cu vederea. Mai ales senatul roman fusese îngrijorat⁴⁹ de faptul că aflate de planurile lui Filip de a pune stăpînire pe ținuturile Aenus și Maronea; în schimb de soarta thessalienilor senatul se sinchisea mai puțin.

La Roma au venit solii Athamaniei care se plîngeau că nu o parte din țara lor și nu o singură provincie a fost pierdută, ci le-a fost smulsă întreaga Athamanie care a căzut sub stăpînirea și dreptul regelui macedonean.

Și surghiuniții din Maronea — aceștia fuseseră alungați de acolo de garnizoana regelui Filip pentru că apăraseră cauza propriei lor libertăți — povesteau că nu numai Maronea, ci și Aenus⁵⁰ căzuse în mîinile lui Filip. Sosiseră și împuterniciții din partea lui Filip ca să combată aceste învinuiri, susținînd că ei n-au săvîrșit nimic fără încuviințarea comandanților romani. „Și cetățile thessalienilor, și ale perrhaebilor, precum și ale magneșilor, și neamul athamanilor împreună cu Amynder, se află în aceeași situație în care fuseseră aetolienii. După înfrîngerea regelui Antiochus, deoarece consulul era ocupat cu împresurarea orașelor aetolienilor, l-a trimis pe Filip ca să supună și să ia în primire acele cetăți; sînt deci cetăți pe care le-a supus prin forța armelor⁵¹. Senatul roman pentru a nu lua vreo hotărîre în lipsa regelui macedonean, a trimis ca împuterniciți pentru a lămuri acele neînțelegeri pe Q. Caecilius Metellus, pe M. Baebius Tamphilus⁵² și pe Ti. Sempronius⁵³. Cu prilejul sosirii acestora s-a hotărît adunarea la Tempe din Thessalia, a delegaților tuturor acestor cetăți, care erau în ceartă cu Filip.

XXV După ce împuterniciții romanilor au luat loc la sfat în chip de judecători, și alături de ei thessalienii, perrhaebii și athamanii, fără îndoială, ca acuzatori, iar Filip, ca acuzat, ca să audă învinuirile ce i se aduc, fiecare dintre fruntașii delegaților, potrivit firii sale, a vorbit mai

împăciuitor sau mai înverșunat, după cum era fie de partea lui Filip, fie însuflețit de ură împotriva lui. A venit vorba de orașele Philipopolis, Tricca, Phaloria și Eury-menae⁵⁴, precum și de celelalte orașe din jur, dacă aceste orașe aparținuseră de drept thessalienilor — deoarece fuseseră smulse și alipite prin forța armelor de aetolieni — căci se știa doar că Filip le luase de la aetolieni — sau dacă acele orașe⁵⁵ aparținuseră din vechime aetolienilor. Într-adevăr, Acilius îi încuviințase regelui Filip să pună stăpânire pe aceste cetăți numai dacă aparținuseră aetolienilor și dacă din propria lor vrere fuseseră de partea aetolienilor și nu siliți prin forța armelor. Cu aceeași procedură s-au luat în discuție și cazurile orașelor perrrhaebilor și magnetilor, căci aetolienii nu țineau seama de drepturile celorlalți pentru a-și întinde cu orice prilej stăpânirea. La aceste reclamații au mai fost adăugate și plîngerile thessalienilor care spuneau că „dacă le vor fi înapoiate orașele, Filip le va restitui prădate și pustiite, căci în afară de pierderile suferite de ei cu prilejul războiului, Filip a luat cu sine 500 de fruntaș ai tineretului lor pe care, ducîndu-i în Macedonia, îi întrebuița la toate muncile întocmai ca pe robi. Și ceea ce, de nevoie, a înapoiat thessalienilor, Filip a avut grijă să nu mai poată fi folosit vreodată în vreun fel.

Theba⁵⁶ din Phtiotida fusese într-o vreme un port maritim⁵⁷ foarte căutat, care a adus cîștiguri și foloase mari thessalienilor; însă regele macedonean, după ce și-a pregătit acolo navele de transport, destinate să plutească spre Demetrias, a abătut întregul trafic⁵⁸ comercial către Demetrias, în paguba Thebei. După aceasta nu s-a înfrînat să le aducă jigniri chiar solilor, care, potrivit dreptului ginților sînt inviolabili. Astfel au fost întinse capcane celor care mergeau la T. Quinctius⁵⁹. Din aceste pricini s-a stîrnit atîta groază în rîndurile tuturor thessalienilor, încît nimeni nu se mai încumeta să deschidă gura nici în cetățile lor, nici în adunările ligii neamurilor lor“. Ei mai spuseră „că romanii nici pe departe nu le mai ocrotesc libertatea; în coastă le stă înfipt un stăpîn supărător care-i împiedică să se bucure de binefacerile date de poporul roman. Oare poate spune cineva că e liber, dacă nu e slobod să-și spună cuvîntul? Acum cînd se bucură

de încrederea și sprijinul împuterniciților romani, thessalienii mai mult gem decît dau drum glasului. Dacă romanii nu vor lua pentru viitor măsuri, prin care grecii care locuiesc în vecinătatea Macedoniei să fie scăpați de frică, și să fie micșorată îndrăzneala lui Filip, atunci de prisos l-au biruit romanii pe acesta și în zadar au fost ei eliberați. Filip este întocmai ca un cal îndărătnic care nu ascultă decît de un frîu ținut strîns“.

Cei din urmă îi adresau asemenea învinuiri grave, în vreme ce cei dinainte, căutînd să vorbească mai împăciuitoare, cereau „să-și ierte pe cei care vorbesc în numele libertății, și lăsînd de o parte atitudinea de stăpîn rău, să se obișnuiască cu gîndul că le este aliat și prieten; apoi să ia exemplu de la poporul roman, care vrea să-și cîștige aliații mai degrabă prin dragoste, decît prin frică“. După ce li se dete ascultare thessalienilor, perrhaebii cerură să li se înapoieze Gonnocondylus⁶⁰ — acestei localități Filip îi dăduse numele de Olympias — care aparținuse Perrhaebiei. Aceeași cerere a fost făcută și în privința orașelor Malloea⁶¹ și Ericinium. Athamanii⁶² cereau să li se redea libertatea, precum și redutele Athenaeus și Poethneum⁶³.

XXVI Filip, ca să pară că el e mai degrabă acuzator decît învinuit, a început cu reclamații, plîngîndu-se că „localitatea Menelais⁶⁴ din Dolopia, care aparținuse regelui său, fusese cucerită de thessalieni prin forța armelor; la fel i-a fost cucerită Petra⁶⁵ din Pieria de către thessalieni împreună cu perrhaebii; apoi aceștia au pus stăpînire fără nici un drept de Xyniae⁶⁶, un oraș care, neîndoios, a fost al aetolienilor, și de asemenea pe Parachelois⁶⁷, care aparținuse Athamaniei, thessalienii s-au făcut stăpîni fără nici un drept legal. În ce privește cele două învinuiri aduse în legătură cu capcanele întinse de el delegațiilor, ori în legătură cu porturile maritime frecventate ori părăsite, este ridicol să dea el socoteală de ce porturi frecventează neguțătorii ori navigatorii. Cît privește cealaltă învinuire e nepotrivită cu moravurile sale. Sînt atîția ani de cînd niciodată împuterniciții lor n-au conținut să-i aducă învinuiri, fie în fața comandanților romani, fie senatului roman. Dar cine este acela care a

fost jignit vreodată măcar cu o vorbă? Se spune că s-au întins o dată curse în calea celor care se duceau la Quinctius, însă nu se mai adaugă ce li s-a întâmplat aceloră. Acestea sînt învinuirile celor care caută să arunce învinuiri mincinoase, deşi n-au de partea lor adevărul. Thessalienii abuzează cu semeţie şi fără simţ al măsurii de bunăvoinţa poporului roman, pentru că bucurîndu-se cu prea mare lăcomie de roadele libertăţii, de care erau însetaţi de atîta vreme, se obrăznicesc întocmai ca sclavii care, în pofida aşteptărilor, deodată puşi în libertate, îşi dau drum glasului şi-şi încearcă limba, ameninţîndu-şi stăpînii şi răstălmăcind poruncile lor“.

Aprinzîndu-se din ce în ce mai mult din pricina urii, adăugă: „încă n-a apus soarele tuturor zilelor!“. Aceste vorbe de ameninţare le-au tălmăcit ca fiind rostite la adresa lor nu numai thessalienii ci chiar şi romanii. Dar cum s-a iscat freamăt pricinuit de glasul lui Filip, după ce s-a potolit, în cele din urmă, el a răspuns delegaţilor Perrhaebiei şi Athamaniei, că tot aceeaşi e şi cauza cetăţilor de care vorbesc ei. Consulul Acilius şi romanii i-au dat lui Filip acele cetăţi cînd ele aparţineau vrăjmaşilor. Dacă romanii vor să-i ia ceea ce i-au dăruit, el îşi dă seama că trebuie să dea înapoi, însă romanii, pentru a le face lor pe plac, vor aduce jigniri unui aliat mai vrednic şi mai credincios decît sînt aceşti aliaţi uşuratici şi nefolositori. Căci nu există recunoştinţă de mai scurtă durată, decît aceea pentru aducerea libertăţii, mai cu seamă la aceia care sînt cît pe aci s-o piardă din pricina relei ei folosinţe.

După ce au cunoscut temeiurile, împuterniciţii au declarat că ei sînt de părere ca garnizoanele macedonene să fie scoase din acele oraşe, şi că regatul lui Filip să intre în vechile-i hotare⁶⁸. În ce priveşte însă neajunsurile de care se plîng că şi le-au pricinuit unii altora, e nevoie să se constituie o procedură legală a desfăşurării discuţiilor între acele neamuri şi macedoneni.

XXVII Filip simţîndu-se greu lovit printr-o astfel de hotărîre, împuterniciţii romani pleacă la Thessalonic, pentru a cunoaşte situaţia oraşelor din Thracia. Acolo împuterniciţii lui Eumenes au declarat că dacă romanii

vor ca Aenus și Maronea să fie libere ei nu se sfiesc să le atragă chiar luarea aminte, „că trebuie să li se îngăduie a fi liberi în faptă, nu în vorbă, și de asemenea să nu permită ca alții să pună mâna pe darul oferit lor; dacă este mai mică grija față de cetățile așezate în Thracia, cu mult mai îndreptățit este faptul ca cetățile care au fost supuse de Antiochus, să le ia ca răsplată de război mai degrabă Eumenes decât Filip, fie pentru meritele tatălui său, Attalus, dovedite în războiul pe care poporul roman l-a purtat împotriva lui Filip însuși, fie pentru meritele sale, deoarece în războiul cu Antiochus a luat parte la toate eforturile și a înfruntat toate primejdiile, și pe mare, și pe uscat. În afară de aceasta, el își dă seama că are sentința dinainte dată de către cei 10 împunerniciți romani care, deși i-au dat regelui macedonean Chersonesul și Lysimachia datorită apropierii acestor regiuni de regatul lui, i-au acordat și Maronea și Aenus, desigur, ca un fel de adăugire la un dar mai mare. Căci Filip, pentru care merite față de puterea romană, sau cu ce drept cuvenit puterii sale și-a așezat garnizoana în aceste cetăți, care se găsesc departe de hotarele Macedoniei? De aceea senatul să dea poruncă să fie chemați maroniții; din gura acestora romanii vor afla sigur totul în legătură cu situația acelor cetăți“.

Solii maroniților convocați au declarat că regele Filip și-a instalat garnizoana nu numai într-o singură parte a orașului, ca în alte cetăți, ci întreaga Maronee a fost ocupată deodată în mai multe puncte și orașul lor mișună acum de macedoneni. Din această pricină, partizanii regelui se poartă ca niște stăpîni cu maroniții: numai lor le e îngăduit să ia cuvîntul în senat și în adunare, numai aceștia se înfruptă din toate demnitățile, ori le acordă altora. Cei mai vrednici cetățeni sub al căror scut era libertatea, sub a căror ocrotire erau legile, au fost fie alungați din patrie, luînd calea surghiunului, fie li s-au luat demnitățile și, ajungînd acum supuși celor mai netrebnici înși, au amuțit de tot.

Maroniții au mai adăugat cîteva vorbe și în legătură cu legitimitatea hotarelor pe care erau îndreptățiți să le aibă. „Q, Fabius Labeo, atunci cînd a fost în acea re-

giune, a delimitat granițele regatului lui Filip la vechiul drum regesc care trece pe la localitatea Paroea⁶⁹ din Thracia, dar acest drum nicăieri nu ajunge pînă la mare⁷⁰; în urmă însă Filip a trasat un drum care a cuprins și orașele și ogoarele maroniților“.

XXVIII Față de aceste învinuiri, Filip a mers în răspunsul său pe o altă cale decît aceea folosită de curînd față de thessalieni și perrhaebi, spunînd următoarele: „Neînțelegerea n-o am cu maroniții, ori cu Eumenes, ci cu voi, romanii, de la care bag de multă vreme de seamă că nu mai capăt nici un fel de dreptate. Eu eram incredințat că este drept ca cetățile macedonene care au rupt legăturile cu mine în vremea armistițiului, să-mi fie înapoiate, nu pentru că acelea ar fi un mare adaos la regatul meu — căci aceste orașe sînt și neînsemnate și așezate la marginile cele mai îndepărtate ale regatului —, ci pentru că ele ar constitui un exemplu ca să-i țin strîns în jurul meu pe ceilalți macedoneni. Am fost însă refuzat.

În războiul cu aetolienii mi s-a poruncit de către consulul M. Acilius să atac Lamia; după ce m-am istovit acolo din pricina atîtor sforțări și lupte, vreme îndelungată, consulul m-a rechemat tocmai cînd treceam dincolo de ziduri și cînd orașul era aproape cucerit, silindu-mă să-mi retrag trupele de acolo. În schimb, ca mîngîiere pentru această jignire, mi s-a încuviințat să pun stăpînire pe vreo cîteva orașe de ale Thessaliei, Perrhaebiei și athamanilor, care mai degrabă erau fortărețe decît orașe. Dar și pe acestea, Q. Caecilius, mi le-a luat tu cu cîteva zile mai înainte. Împuterniciții lui Eumenes dădeau ca fapt neîndoielnic puțin mai înainte — dacă zeilor le place — că orașele care au aparținut lui Antiochus ar fi mai îndreptățit să le stăpînească Eumenes nu eu. Dar socot că lucrurile stau cu totul altfel. Căci Eumenes n-ar fi fost în stare să mai rămînă în regatul său nu numai în cazul că romanii n-ar fi biruit, dar și chiar dacă n-ar fi purtat războiul. De aceea, Eumenes e cel care se înfrupta din binefacerile voastre, și nu voi dintr-ale lui. În ce privește regatul meu, el era atît de departe de orice primejdie, încît am refuzat de la Antiochus

3 000 de talanți⁷¹ și 50 de vase cu punte, precum și toate cetățile Greciei pe care le stăpînisem înainte și pe care mi le făgăduise ca răsplată a alianței. Am vrut să fiu mai degrabă potrivnicul lui Antiochus chiar înainte ca M. Acilius să-și treacă oastea în Grecia, și împreună cu acest consul am luat parte la război în sectorul în care am fost însărcinat să-l port.

Și consulului din anul următor, L. Scipio, după ce hotărîse să-și conducă armata către Hellespont, i-am lăsat nu numai drumul slobod prin regatul meu, ci i-am întărit drumurile, i-am construit poduri, i-am pus la îndemîină provizii, și nu numai pe teritoriul Macedoniei, ci și prin Thracia, unde trebuia asigurată pacea din partea barbarilor. Pentru acest zel al meu față de voi, ca să nu-i spun merit, oare nu s-ar fi cuvenit, romani, să contribuiți cu ceva, și prin dărnicia voastră să-mi măriți și să-mi întăriți regatul meu? Sau, dimpotrivă, să-mi luați, așa cum faceți acum, ceea ce eu aveam, fie potrivit drepturilor mele, fie binefacerii voastre? Nu mi se înapoiază cetățile macedonene despre care voi declarați că au aparținut regatului meu. În schimb, Eumenes a venit în regatul meu ca să-l jefuiască întocmai ca pe al lui Antiochus și, dacă e pe placul zeilor ce spun, cutează să invoce decretul celor 10 delegați romani, pentru a susține o calomnie din cale afară de nerușinată, cînd tocmai însuși acest decret îl poate da peste cap și osîndi. Căci în decret stă scris foarte lămurit, și la îndemîina oricui, că lui Eumenes i se acordă Chersonesul și Lysimachia. Unde sînt acolo, în sfîrșit, menționate Aenius și Maronea și cetățile Thraciei? Oare ceea ce n-a îndrăznit să le ceară acestora, va dobîndi Eumenes de la voi, ca și cum le-ar fi cerut lor? Vă privește în rîndul cărora vreți să mă socotiți. Dacă v-ați propus să mă considerați și să mă loviți întocmai ca pe un vrăjmaș, haideti, porniți și duceți la îndeplinire ceea ce ați început! Dar dacă mai există vreun dram de respect pentru mine, ca față de un rege care v-a fost aliat și prieten, atunci vă rog să nu mă priviți ca pe cineva care merită o jignire atît de mare!“

XXIX Cuvîntarea regelui Filip i-a zdruncinat într-o mare măsură pe delegații romani; de aceea, dîndu-i un răspuns neclar, au lăsat chestiunea nerezolvată, spunînd următoarele: „Dacă cei 10 delegați romani ar fi acordat acele cetăți lui Eumenes, ei n-ar mai schimba nimic; dacă Filip le-ar fi ocupat prin război, le-ar socoti ca răsplată a biruinței, potrivit dreptului războiului; dar dacă nu va fi nici unul din aceste două cazuri, senatul roman hotărâște să se cerceteze situația și, pentru ca totul să rămînă ca de la început, Filip trebuie să-și retragă garnizoanele care se află în acele orașe“.

Acestea au fost temeiurile care l-au înstrăinat pe Filip de romani, astfel încît să se poată vedea limpede că războiul dezlănțuit de fiul său Perseus n-a izbucnit din pricini noi, ci din aceste cauze care i-au fost lăsate de tatăl său ca moștenire. La Roma⁷² nimeni nu bănuia ceva în legătură cu războiul contra macedonenilor.

Proconsulul⁷³ L. Manlius se înapoiase din Hispania. Pe de o parte, măreția și însemnătatea faptelor sale de arme făceau ca triumful cerut de el senatului — în templul Belonei — să poată fi dobîndit, pe de altă parte însă, sta împotriva datina străbună, care nu îngăduia să fie sărbătorit cu triumful nici unul dintre cei care și-au trimis armata la vatră mai înainte de a fi predat urmașului său provincia supusă cu desăvîrșire și pacificată. Totuși lui Manlius i s-a acordat o cinstire mijlocie, încuviințîndu-i-se să fie ovaționat cu prilejul intrării sale în Roma. El a adus cu sine 52 coroane de aur și în afară de acestea 132 de libre de aur, 16 300 libre de argint; totodată Manlius a declarat în senat că quaestorul său, Q. Fabius, aduce 10 000 de libre de argint și 80 de libre de aur; toate acestea vor fi depuse în tezaurul statului.

În cursul anului a izbucnit în Apulia o mare răscoală a sclavilor⁷⁴. În fruntea provinciei Tarentum era praetorul L. Postumius. Acesta a făcut o aspră anchetă în legătură cu conjurația unor păstori care, prin isprăvile lor tîlhărești, puseseră în primejdie drumurile și imașurile obștești. El a osîndit ca la 7 000 de oameni. Mulți au fugit de acolo; mulți au fost puși la chinuri. Consulii,

după ce fuseseră reținuți multă vreme în cetate, din pricina recrutărilor, în cele din urmă au plecat în provinciile lor.

XXX În același an în Hispania, praetorii C. Calpurnius și L. Quinctius după ce la începutul primăverii și-au unit în Baeturia⁷⁵ trupele scoase din taberele de iarnă, au înaintat pînă în Carpetania⁷⁶, unde se găsea tabăra dușmanilor, amîndoi fiind gata — și în cuget și în simțire — să ducă acest război după un plan comun.

Nu departe de orașele Dipo⁷⁷ și Toletum⁷⁸ a izbucnit lupta între oamenii trimiși după finețe și, în vreme ce din ambele tabere le-au sărit în ajutor tovarășii lor, treptat-treptat toate unitățile au fost scoase și rînduite în linie de bătaie. În această ciocnire pripită, și locurile și tactica luptei au fost în sprijinul dușmanului. Amîndouă oștile romane au fost împrăștiate și fugărite pînă în castrele lor. Numai că vrăjmașul n-a știut să profite de panica romanilor. Praetorii romani, pentru ca să nu le fie atacat în ziua următoare castrul, dînd semnalul în tăcere, în cursul nopții și-au retras în liniște armatele de acolo. La ivirea zorilor, hispanii s-au apropiat cu oastea rînduită în formație de luptă de parapetele castrului roman și, în pofida oricărei nădejdi, intrînd în interiorul taberei golite de romani, au prădat ceea ce fusese părăsit în toiul zarvei din timpul nopții; înapoindu-se în tabăra lor, au rămas cîteva zile în liniște. În acea luptă și în vremea fugii au fost doborîți ca la 5 000 de romani și aliați; hispanii s-au înarmat apoi cu armele luate trofee de la cei uciși. De acolo ei au purces către fluviul Tagus. Între timp, praetorii au întrebuințat tot acest răgaz pentru a strînge trupe auxiliare de la cetățile hispane aliate cu romanii, și pentru a întrema sufletește pe ostașii înspăimîntați de înfrîngerea suferită. De îndată ce s-au simțit îndeajuns de tari, și deoarece înșiși ostașii romani cereau să dea piept cu potrivnicul, pentru a șterge rușinea dinainte, și-au așezat castrul la 12 000 de pași de fluviul Tagus. De acolo, pe la straja a treia, porniră cu steagurile în frunte înaintînd cu trupele pe patru coloane și la ivirea zorilor ajunseră la malul Tagului. Tabăra dușmanilor era întocmită dincolo de fluviu pe o

costişă. Deodată, Calpurnius îşi trecu oastea prin partea dreaptă, pe acolo pe unde fluviul făcea vaduri în amîndouă locurile, iar Quinctius — prin partea stîngă. Pe cînd vrăjmaşul sta liniştit uimit de această sosire neaşteptată a romanilor, se tot gîndea în ce fel ar putea stîrni panică în rîndurile trupelor romane cu prilejul neorînduiei pricinuite de însăşi trecerea fluviului. Între timp, romanii, după ce şi-au trecut şi îngrămădit într-un singur loc toate poverile, după ce băgaseră de seamă că duşmanii au început să facă mişcări, şi deoarece nu mai aveau vreme să-şi întărească castrul, şi-au rînduit trupele în linie de bătaie. În mijloc era aşezată legiunea a V-a a lui Calpurnius şi a VIII-a a lui Quinctius; acestea alcătuiau simburile întregii armate romane. Romanii aveau cîmpul deschis pînă la tabăra vrăjmaşului, fiind la adăpost de orice cursă.

XXXI Cînd hispanii văzură cele două corpuri ale oştilor romane, rînduite pe malul de dincoace al fluviului, ieşind repede din tabără, se năpustiră asupra lor într-o goană nebună ca să le vină de hac înainte ca aceştia să se poată uni şi rîndui în front. La început lupta a fost crîncenă, deoarece şi hispanii erau făloşi de izbînda lor proaspătă, şi romanii erau îndîrjiţi, ei nefiind deprinşi să îndure ruşinea. Cea mai crîncenă luptă era în centrul frontului, unde se găseau două viteze legiuni⁷⁹. Deoarece duşmanul îşi dădu seama că nu e în stare a le clinti altfel din acel loc porni la atac în formaţie de triumphi. Îndesîndu-şi din ce în ce mai mult rîndurile, hispanii căutau să-i strîmtoreze pe cei din centru. Cînd praetorul Calpurnius îşi dădu seama că acolo oastea romană e în primejdie, trimise grabnic pe legaţii Quinctilius Varus şi L. Juventius Thalna, pentru a îmbărbăta fiecare legiune în parte. Acestora Calpurnius le porunceşte să le arate şi să le amintească romanilor că „de ei atîrnă toată nădejdea de a birui şi stăpîni mai departe Hispania. Dacă romanii vor da înapoi din acel loc, nici un ostaş din această armată nu va mai vedea vreodată nu numai Italia, dar nici măcar malul de dincolo al Tagului“. Iar el, cu cavaleria celor două legiuni, făcînd un mic ocol către frontul în triumphi al duşmanilor, care

presa centrul frontului, atacă pe potrivnic dintr-o latură. La rîndu-i, Quinctius cu călăreții săi porni în iureș asupra celeilalte aripi a vrăjmașului. Însă călăreții lui Calpurnius luptau cu o îndîrjire fără seamăn, iar mai presus de toți, praetorul, căci el a străpuns cel dintîi pe dușman, și așa fel s-a strecurat prin mijlocul șirurilor vrăjmașe ale adversarului, încît cu anevoință putea cineva să-și dea seama căreia din cele două tabere aparține. Și călăreții praetorului s-au înflăcărat de vitejia fără seamăn a praetorului, și la rîndu-le și pedestrașii, de a călăreților. Rușinea i-a cuprins pe centurionii primelor unități cînd l-au zărit pe praetor sub ploaia de arme de atac ale vrăjmașului. De aceea fiecare îi zorea pe stegari, le porunca să se avînte înainte cu flamurile, și numai-decît au fost pe urmele lor și ostașii. Toată ostășimea romană izbucnește din nou în strigăte și se năpustește la atac ca dintr-un loc mai înalt. Astfel, întocmai ca un vîrtej ei îi împrăștie și-i culcă la pămînt pe vrăjmașii înspăimîntați și, învălmășindu-i unii peste alții, aceștia nu mai sînt în stare să reziste. Cavaleria romană, ținîndu-se pe urmele celor care fugeau către tabără și amestecîndu-se cu gloata dușmanilor, pătrunse între parapetele taberei hispane; acolo s-a început din nou încăierarea de către trupele vrăjmașe lăsate cu paza taberei. Călăreții romani au fost nevoiți să descalece de pe cai. Legiunea a V-a a venit în ajutorul romanilor încheștați în luptă și apoi au început să curgă șuvoi unitățile romane, după cum putuse fiecare. Pretutindeni hispanii sînt măcelăriți de-a lungul întregii lor tabere. N-au izbutit să scape mai mult de 4 000 de dușmani. De acolo 3 000 de hispani, care își păstrasera armele, au ocupat muntele cel mai apropiat, în vreme ce 1 000 de hispani, cei mai mulți pe jumătate înarmați, s-au răzlețit de-a lungul ogoarelor.

Acolo fuseseră peste 35 000 de hispani din rîndurile cărora numai o parte neînsemnată a mai supraviețuit bătăliei. Romanii au capturat 132 de steaguri. Din rîndurile trupelor romane și aliate au căzut ceva mai mulți de 600 de ostași, iar dintre unitățile auxiliare din provincii cam 150 de oameni. Faptul că cinci tribuni militari

au căzut pe cîmpul de luptă, precum și pierderea cîtorva călăreți romani a învederat îndeosebi cît de singeroasă a fost această biruință.

Romanii au făcut popas în tabăra vrăjmașilor, pentru că n-au mai avut vreme să și-o întărească pe a lor. A doua zi, în fața adunării ostașilor, călăreții au fost proslăviți și decorați cu phalere de către C. Calpurnius, care le-a declarat că mai cu seamă datorită strădaniilor lor dușmanii au fost bătuți, și tabăra cucerită. Celălalt praetor Quinctius „și-a distins călăreții săi cu lăntișoare și cu fibule. Foarte mulți centurioni din ambele armate primiră decorații, mai cu seamă cei care ținuseră centrul liniei de bătaie.

XXXII Consulii, după terminarea înrolărilor sub drapel și a celorlalte însărcinări care trebuiau îndeplinite la Roma, și-au condus oștirile către provincia Liguria. Sempronius a pornit din Pisae către ligurii apuani⁸⁰, pustiind ogoarele și punînd pîrjol satelor și redutelor acestora. El își croi drum străbătînd pădurea și ajunseră la râul Macra și portul Luna. Dușmanii au ocupat un munte⁸¹, care fusese vechiul sălaș al strămoșilor lor, de unde au fost alungați de romani care au învins toate greutățile unor poziții neprielnice. La rîndu-i și Appius Claudius a fost deopotrivă în vitejie cu colegul său, bucurîndu-se de noroc în luptele desfășurate în ținutul ligurilor ingauni⁸², deoarece a izbîndit în cîteva ciocniri. În afară de acestea le-a cucerit dușmanilor și șase orașe întărite, le-a capturat mai multe mii de prizonieri, tăindu-le capul cu securea la 43 de căpetenii care instigaseră la război.

Tocmai bătea la ușă vremea alegerilor. La Roma a sosit înaintea lui Sempronius — căruia îi căzuse la sorți însărcinarea de a ține alegerile — Claudius, deoarece candida și fratele său, P. Claudius. Avea contracandidați din rîndurile patricienilor pe L. Aemilius, Q. Fabius, Ser. Sulpicius Galba, vechi candidați, care din nou căutau să pună mîna pe dregătoria consulară, fiindcă cei care au căzut o dată cred că trebuie să obțină demnitatea pentru că li se cuvine. Dar, deoarece nu era îngăduit să se aleagă consul mai mult de un patrician, lupta mai

dîrză se dădea între patru candidați. De asemenea, din rîndurile plebeilor cu mare vază candidau L. Porcius, Q. Terentius Culleo și Cn. Baebius Tamphilus. Și aceștia mai căzuseră la alegeri dar se legănau în speranța că odată și odată tot au să pună ei mîna pe consulat. Dintre toți, singur Claudius candida acum pentru întîia oară. Părerea oamenilor era că vor izbuti la alegeri, fără doar și poate, Q. Fabius Labeo și L. Porcius Licinus. Consulul Claudius neînsoțit de lictori, cutreiera forul în sus și-n jos, împreună cu fratele său, în vreme ce potrivnicii săi și majoritatea senatului strigau pretutindeni: „trebuie să ia aminte că în primul rînd el este consul al poporului roman și apoi frate cu P. Claudius! De ce nu stă în fața tribunei ca arbitru sau ca spectator tăcut al alegerilor?” Cu toate acestea el n-a fost în stare să-și înfrineze zelul său nemaipomenit. Datorită și străduințelor fără seamăn ale tribunilor plebei, care luptau fie împotriva consulului, fie în favoarea rîvnei lui, alegerile au fost tulburate în vreo cîteva rînduri, pînă cînd Appius izbuti să și-l impună pe fratele său, prin căderea lui Fabius.. De aceea, în ciuda nădejzii sale și a celorlalți, a fost ales P. Claudius Pulcher, L. Porcius Licinus și-a păstrat mai departe locul său, deoarece partizanii săi fiind mai măsurați nu s-au luptat cu plebeii cu mijloacele violente de soiul celor claudiene⁸³. Apoi au avut loc alegerile de praetori: au fost aleși C. Decimius Flavius, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Naevius Matho, C. Sempronius Blaesus, A. Terentius Varro.

Acestea au fost evenimentele întîmplăte în țară și pe fronturile de luptă în anul în care au fost consuli Ap. Claudius și M. Sempronius.

XXXIII La începutul anului⁸⁴ următor, consuli P. Claudius și L. Porcius, după ce Q. Caecilius, M. Baebius și T. Sempronius fuseseră trimiși ca arbitri în conflictul dintre Filip și regele Eumenes împreună cu cetățile thesaliene, au prezentat în senat darea de seamă asupra însărcinării lor, au introdus în senat și pe împuterniciții regilor și pe ai acestor cetăți. S-au repetat aceleași plîngerii care fuseseră adresate în fața delegaților romani în Grecia. Atunci senatul a decretat alcătuirea unei noi

delegații, a cărei căpetenie a fost Ap. Claudius⁸⁵, pentru a vizita Grecia și Macedonia și a-și da seama dacă au fost înapoiate thessalienilor și perrhaebilor cetățile lor. Tot acestei delegații i s-a dat însărcinarea ca să retragă garnizoanele macedonenilor din Aenus și Maronea și să se elibereze de către Filip și macedoneni întregul țărm maritim al Thraciei. Delegația a primit ordin să se ducă și în Peloponez, de unde plecase delegația anterioară⁸⁶, care lăsase o situație și mai încurcată, ca și cum nici nu ar fi fost acolo. Căci în afară de celelalte temeuri, delegații romani fuseseră lăsați să plece fără vreun răspuns, nefiind fixată nici adunarea ligii acheilor, deși aceștia o cereau. De această situație se plîngea și Q. Caecilius, și totodată lacedemonienii care declarau că le-au fost distruse zidurile cetății, că norodul lor a fost strămutat în Achaia și vîndut la mezat și că au fost desființate legile lui Lycurg, datorită cărora statul a putut dăinui pînă în acea zi. Acheii, la învinuirea că au refuzat să întrunească liga, motivau acest fapt cu citarea legii care interzicea să se fixeze adunarea ligii dacă nu e vorba de pace sau război, și dacă nu vin împuterniciți din partea senatului roman, cu anume scrisori, ori însărcinări scrise. Pentru a nu se mai invoca în urmă o asemenea scuză, senatul roman a hotărît ca acheii să aibă grijă de aci înainte ca întotdeauna împuterniciții romani să aibă liberă intrarea la adunarea ligii acestui neam, după cum și aceora le este îngăduit să ia cuvîntul în senat, ori de cîte ori vor.

XXXIV După trimiterea acestor delegații, aducîndu-se la cunoștința lui Filip de către ai săi că trebuie să plece din acele cetăți și să-și retragă⁸⁷ garnizoanele sale de acolo, acesta îndîrjindu-se împotriva tuturor, își vărsa toată mînia pe maroniți. Regele macedonean îi dădu însărcinare lui Onomastus care comanda regiunea țărmului maritim, să ucidă toate căpeteniile facțiunii potrivnice. Acesta, prin mijlocirea unui oarecare Cassander, una dintre uneltele regelui Filip, care de multă vreme locuia în Maronea, după ce a introdus acolo în timpul nopții pe thraci, a făcut un cumplit măcel, întocmai ca într-un oraș cucerit. Maroniții, jeluindu-se în fața împuterni-

ciților romani de această nelegiuire atât de singeroasă săvârșită asupra lor, fără ca ei să aibă vreo vină, fărădelege comisă cu atîta semeție și față de poporul roman, deoarece Filip i-a ucis ca pe niște vrăjmași tocmai pe aceia cărora senatul roman hotărîse să li se redea libertatea, regele macedonean declară că „nu-l privește pe sine sau pe vreunul din ai săi asemenea învinuiri că în vremea unei răzmerițe, maroniții s-au luptat între ei, deoarece unii au ținut să-i predea lui cetatea, în vreme ce alții, lui Eumenes. Romanii au să știe lesne toate acestea: să-i întrebe chiar pe maroniți“.

Filip nu se îndoia că după ce a vîrît atîta groază în maroniți, după proaspătul măcel, nici unul nu va mai cuteza să deschidă gura împotriva sa.

Appius însă declară că nu mai trebuie cercetat un fapt atît de evident, socotindu-l îndoielnic: dacă Filip dorește să îndepărteze vina ce apăsă asupra sa, să-i trimită la Roma pe Onomastus și pe Cassânder, prin mijlocirea cărora se săvîrșise crima, pentru ca senatul să le poată pune întrebări.

La început, cele rostite de Appius l-au înspăimîntat pe rege atît de cumplit încît s-a schimbat la față și la privire; apoi însă revenindu-și în fire, declară „că el îl va trimite pe Cassander, care fusese la Maronea, dacă romanii țin cu tot dinadinsul; însă în ce-l privește pe Onomastus, ce rost are această chestiune, cîtă vreme acesta n-a fost nu numai în Maronea, dar nici măcar în regiunea învecinată?“ Într-adevăr, Filip căuta să-l cruțe pe Onomastus, pe care-l prețuia ca pe un adevărat prieten; totodată el era îngrijorat că acesta îl va denunța, că ei se întîlniseră și vorbiseră împreună, pentru că Filip avea în Onomastus o unealtă și un complice la numeroase asemenea isprăvi. Se crede că și Cassander a fost înlăturat prin otravă de cei care au fost trimiși prin Epir pînă la mare, pentru a pune mîna pe el, și aceasta în scopul de a nu da în vileag vreo dovadă.

XXXV Împuterniciții romani au plecat de la convorbirea cu Filip, așa încît ei nu ascundeau faptul, că nu le este de loc pe plac atitudinea regelui macedonean. În schimb, Filip nu avea nici o îndoială că va trebui

să dezlănțuie din nou războiul; totuși pentru că n-avea la îndemână forțe destule de pregătite, hotărî să-și trimită pe fiul său mai mic, Demetrius⁸⁸, la Roma, ca să cîștige răgaz, pentru a se dezvinovăți de acuzațiile aduse, și în același timp pentru a potoli mînia senatului; el era încredințat că tînărul, care-i dăduse lui Filip dovada de cînd fusese ostatic la Roma, că are mult din firea regelui, va izbuti în această misiune. Între timp Filip sub ticluirea că vrea să dea ajutor Byzanțului⁸⁹, porni într-acolo; în realitate însă, Filip urmărea să bage spaima în toți regișorii thracilor. După ce a vîrit groaza în ei într-o singură bătălie și după ce a luat prizonier pe Amadocus⁹⁰, căpetenia thracilor, Filip s-a înapoiat în Macedonia, trimițîndu-și ștafete la barbarii⁹¹ care locuiesc în preajma fluviului Hîstru, pentru a-i ademeni să năvălească în Italia.

Și în Peloponez era așteptată sosirea delegaților romani care primiseră ordin să se ducă din Macedonia în Achaia. Strategul lor, Lycortas⁹² a fixat data adunării ligii, pentru a putea lua dinainte hotărîrile stabilite împotriva acestora. La adunare s-au luat în discuție situația lacedemonienilor: „din vrăjmași, aceștia au ajuns acuzatori; amenință primejdia ca nu cumva lacedemonienii să fie mai de temut acum ca învinși decît atunci cînd se aflau în luptă. Fără îndoială, acheii au profitat de pe urma alianței romanilor, acum însă aceiași romani sînt mai îngăduitori față de lacedemonieni decît față de achei, cînd chiar și Areus și Alcibiades, amîndoi surghiuniți, înapoindu-se în patrie mulțumită acheilor înșiși, și-au luat asupra-le însărcinarea să meargă la Roma, vorbind acolo atît de rău împotriva norodului acheu care le-a adus atîtea servicii, încît ei se învederau ca unii care au fost alungați din patrie, nu ca aceia care s-au reîntors în ea“. Au izbucnit strigăte din toate părțile să le aducă tuturor la cunoștință numele acelor, și pentru că toate acestea s-au petrecut sub imboldul urii, și nu sub șcutul înțelepciunii, Areus și Alcibiades au fost condamnați la moarte. După cîteva zile au sosit și delegații romani. Cu acest prilej s-a fixat adunarea ligii la Clitor, în Arcadia.

XXXVI Înainte⁹³ de a începe discuțiile, a intrat groaza în achei la gândul că întrevederile nu vor avea loc ca de la egal la egal, deoarece ei au băgat de seamă că împreună cu delegații romani erau și Areus și Alciades care fuseseră osîndiți de ei cu prilejul ultimei adunări a ligii, și nimeni nu îndrăznea să deschidă măcar gura. Appius declară că senatul roman nu încuviințează actele acheilor de care se plînseseră lacedemonienii; mai întîi acheii au săvîrșit nelegiuirea de la Compasium, ucigîndu-i pe aceia care veniseră să se apere, deși fuseseră chemați de Philopoemen; apoi, deoarece s-au năpustit cu atîta vrăjmășie împotriva unor oameni și n-au conținut cu actele lor de cruzime: au fost năruite zidurile unui oraș atît de vestit, cele mai vechi legi din Grecia au fost desființate și însăși faimoasa constituție a lui Lycurg, cu renume în fața tuturor neamurilor, a fost înlăturată. După ce Appius a rostit aceste cuvinte, Lycortas, atît pentru că era strategul acheilor, cît și pentru că făcea parte din tabăra lui Philopoemen, autorul tuturor isprăvilor săvîrșite în Lacedemona, a răspuns⁹⁴ astfel: „Pentru noi, Ap. Claudius, va fi mai greu de rostit cuvîntul acum în fața ta decît ne-a fost de curînd la Roma în fața senatului. Căci atunci noi trebuia să răspundem cînd ne învinuiau lacedemonienii, pe cînd acum însă sîntem acuzați chiar de voi înșivă, în fața cărora trebuie să ne susținem cauza. Dar noi îndurăm nedreptatea acestei stări de lucruri în nedăjdea că tu ne vei da ascultare cu suflet de judecător nepărtinitor, lăsînd deoparte asprimea cu care ne-ai vorbit puțin mai înainte. De bună seamă, eu cred că, de vreme ce sînt nevoit să dau un răspuns, îți răspund nu ție, ci lacedemonienilor în fața ta, deoarece puțin mai înainte a fost adus de tine la cunoștință ceea ce a constituit obiectul plîngerii lor, și aici, mai înainte, în fața lui Q. Caecilius, și mai în urmă, la Roma. Voi ne învinuiți pe noi de uciderea acelor care fiind chemați de strategul cetății, Philopoemen, pentru a se dezvinovăți, au fost omorîți. Eu însă, romani, socot că fapta aceasta nu numai că n-ar fi trebuit învederată de voi, dar nici măcar pusă în fața voastră pe seama noastră. Și de ce așa? Pentru că în tratatul vostru se hotărîse

ca lacedemonienii să se stăpînească de a pune mîna pe orașele maritime. După ce lacedemonienii au luat armele, ne-au ocupat printr-un atac de noapte orașele de la care primiseră poruncă să se înfrîneze. Și dacă T. Quinctius, cît și armata romană, s-ar mai fi găsit ca înainte, în Peloponez, de bună seamă că s-ar fi refugiat la ei fiind înfrinți și luați prizonieri. Cînd voi erați departe, unde ar fi putut alerga în altă parte, decît la noi aliații voștri, care ne văzuseră dînd ajutor cetății Gytheum, care ne văzuseră asediind Lacedemona cot la cot cu voi pentru o cauză asemănătoare? De aceea, noi am întreprins un război drept și legitim pentru voi. Deși alții ne laudă pentru aceasta, și nici măcar lacedemonienii nu ne pot aduce vreo critică, și de vreme ce ne-au încuviințat înșiși zeii care ne-au hărăzit nouă victoria, atunci pentru care temeii mai vin în discuție acele fapte care s-au desfășurat, potrivit dreptului războiului? Cu toate acestea cea mai mare parte a acestor fapte nu ne privește pe noi. Pe noi ne privește numai faptul că am chemat la judecată pe aceia care au ațîțat mulțimile să ridice armele, care au cucerit orașele maritime, care au jefuit, care au măcelărit pe fruntași. Pe voi vă privește, Areus și Alcibiades, faptul că aceia au fost omoriți cînd veneau în castru, de care fapt, dacă e pe placul zeilor, ne acuzați pe noi acum. Lacedemonienii surghiuniți, în rîndul cărora fuseseră și aceștia doi, și care atunci erau cu noi, își aleseseră orașele maritime pentru a sălășlui în ele. Crezîndu-se urmăriți de aceia din pricina cărora fuseseră alungați din patria lor, și fiind indignați că nu pot să-și tîrască bătrînețele la adăpost de griji și surghiun, i-au atacat pe aceia. Prin urmare pe lacedemonieni nu acheii i-au ucis, ci înșiși lacedemonienii. Și nu interesează să găsim temeiiuri dacă au fost suprimați pe drept sau pe nedrept.

XXXVII Dar, cu siguranță, achei, opera voastră este faptul că voi ați desființat legile și constituția atît de veche a lui Lycurg⁹⁵ și că le-ați distrus zidurile cetății. Dar cum e cu putință să ni se aducă nouă de aceiași inși amîndouă aceste învinuiri, cîtă vreme zidurile Lacedemonei fuseseră construite nu de Lycurg, ci numai

acum câțiva ani, tocmai pentru a desființa constituția lui Lycurg? Căci de curînd tiranii⁹⁶ și-au pregătit cetățuia și ridicat întăriturile pentru dînsii, nu pentru apărarea cetății. Și dacă astăzi ar învia din morți Lycurg, s-ar bucura de năruirea tuturor acestora, și pe bună dreptate, ar spune că acum își recunoaște patria și străvechea Spartă. Nu s-ar fi convenit ca voi să-l așteptați nici pe Philopoemen, nici pe achei, ci voi înșivă, lacedemonieni, ar fi trebuit să dărîmați cu mîinile voastre și să distrugeți toate urmele tiraniei. Căci acele îngrozitoare dovezi erau ca niște cicatrice ale robiei; deși voi ați fost liberi fără ziduri vreme de aproape 800 de ani, și cîtva timp ați fost și fruntașii Greciei, în schimb de aproape 100 de ani ați ajuns robi ca niște ființe legate în cătușe.

În ceea ce privește desființarea legilor voastre, eu cred că cei care au desființat străvechile legi ale lacedemonienilor sînt tiranii iar nu noi, care nu numai că nu le-am luat legile pe care nici nu le mai aveam, ci le-am dat legile noastre și ne-am îngrijit temeinic de soarta cetății, de vreme ce am alăturat Lacedemona la liga noastră, am atras-o în mijlocul nostru pentru ca să facem un singur corp și o singură lege a întregului Peloponez. Atunci, socot, dacă noi am conviețui după alte legi și acestora în ființă am adăuga altele, ar putea să se plîngă și să se indigneze că legile sînt nedrepte pentru ei. Eu știu, Ap. Claudius, că această cuvîntare pe care am rostit-o pînă acum nu este ca a unor aliați care discută cu aliații, și nici ale unui neam liber, ci într-adevăr ca a unor sclavi care se adresează stăpînilor lor. Căci dacă n-a fost de-a surda acel glas al crainicului prin care ați poruncit ca mai întîi de toți acheii să fie slobozi, dacă tratatul s-a încheiat, dacă se respectă alianța și prietenia de la egal la egal, atunci pentru ce eu nu vă întreb ce ați făcut voi, romanii cu Capua, după ce ați cucerit-o, și-n schimb voi ne cereți nouă socoteală ce-am făcut noi, acheii, cu lacedemonienii în război? Haideți, închipuiți-vă despre noi că i-am fi răpus pe vreo câțiva. Ce? Voi n-ați tăiat cu securea capul senatorilor campani? Da, am distrus zidurile Lacedemonei; în schimb campanilor voi le-ați nimicit nu numai zidurile, dar

le-ați luat și orașul și le-ați confiscat și pământurile. Tu spui: «formal, acest tratat e un tratat cu drepturi egale». În fapt însă, pentru achei e o libertate umilitoare, pe cînd pentru romani, o tiranie⁹⁷. Îmi dau seama de aceasta, Appius, și dacă nu se cade, nu mă simt revoltat. Însă vă rog pe voi că orice deosebire ar fi între romani și achei, dușmanii voștri și ai noștri să nu fie socotiți de voi deopotrivă cu noi, aliații voștri, și de aceea cu atît mai vîrtos să nu se bucure de drepturi mai mari.

Căci noi am făcut ca lacedemonienii să fie deopotrivă cu noi, atunci cînd le-am dat legile noastre și cînd i-am primit în sinul ligii achaiice. E puțin pentru cei învinși ceea ce este îndeajuns pentru învingători; vrăjmașii cer mai mult decît aliații. Lacedemonienii se pregătesc să desființeze în dauna noastră ceea ce s-a consfințit prin jurămint, ceea ce s-a consfințit⁹⁸ prin semnele literelor sculptate în piatră, pentru ca să rămînă de-a pururi săpat în amintire. Într-adevăr, romani, vă respectăm pe voi, și dacă așa vreți, chiar ne temem de voi, însă îi respectăm și ne temem mai mult de zeii nemuritori“.

Cuvintele lui Lycortas au fost ascultate cu încuviințarea celei mai mari părți a celor de față, și toți erau încredințați că el a vorbit la înălțimea dregătoriei sale, încît ușor să se învedereze că romanii, procedînd fără strășnicie, nu-și vor putea menține faima lor. Atunci Appius a declarat că el îi povătuiește din toată inima pe achei, ca atîta vreme cît le e îngăduit să procedeze după vrerea lor, să le dovedească înțelegerea situației, ca să nu o facă la urmă de nevoie și siliți. Aceste cuvinte au fost auzite însoțite de gemetele tuturor acheilor, însă le-a fost teamă să refuze îndeplinirea poruncilor. În schimb au cerut ca romanii să schimbe cele ce găsesc de cuviință în privința lacedemonienilor și să nu-i silească pe achei să calce ceea ce au consfințit prin jurămint că vor face. Astfel s-a înlăturat osîndirea lui Areus și a lui Alcibiades, pe care o pronunțaseră de curînd.

XXXVIII La Roma, la începutul aceluia an, după ce s-a pus în discuție situația provinciilor consulilor și a praetorilor, consulilor li s-a decretat Liguria, deoarece

nu exista într-alt loc vreun teatru de război. Praetorul C. Decimius Flavus a tras la sorți praetura urbană, P. Cornelius Cethaegus — pe cea cu jurisdicția dintre cetățeni și străini, C. Sempronius Blaesus — Sicilia, Q. Naevius Matho — Sardinia, și tot el să-i ancheteze pe otrăvitori, A. Terentius Varro — Hispania Citerior, P. Sempronius Longus — Hispania Ulterior. Cam tot în aceeași vreme, din cele două provincii s-au înfățișat consulilor legații T. Lucius Thalna și T. Quinctilius Varus, care, arătînd senatului cît de greu a fost războiul purtat de ei în Hispanii, au cerut ca față de strălucitele izbînzii cîștigăte de ei să li se îngăduie a aduce cinstire și mulțumire zeilor nemuritori, iar praetorilor să li se permită să-și aducă la vatră oștile. S-au decretat slujbe publice de mulțumiri vreme de două zile. În privința aducerii armatelor, în vreme ce se discuta chestiunea armatelor consulilor și praetorilor, senatul a ordonat să se rezolve întreaga chestiune atunci cînd se va discuta situația. După cîteva zile s-au decretat cîte două legiuni consulare pentru Liguria, acelea pe care le comandaseră Ap. Claudius și M. Sempronius. În privința armatelor din Hispanii a izbucnit o mare vrajbă între noii praetori și prietenii lui Calpurnius și Quinctius, care nu erau de față. În amîndouă taberele se găseau tribunii plebei; și una și cealaltă avea un consul. Aceștia declarau că se vor împotrivi decretului senatorial, dacă vor hotărî să fie aduse oștile; aceia susțineau că dacă vor întîmpina opoziție, nu vor mai îngădui să se mai hotărească nici un alt decret.

În cele din urmă, influența pe care o exercitau cei absenți a fost înfrîntă și s-a dat un decret senatorial prin care praetorii să recruteze 4 000 de pedestrași romani, 300 de călăreți, precum și 500 de călăreți, pe care să-i ia cu ei în Hispanii. După ce vor fi distribuite aceste trupe în patru legiuni⁹⁹, ceea ce va mai prisosi din peste cei 5 000 de pedestrași și 300 de călăreți de fiecare legiune, să fie trimiși la vatră, în primul rînd cei care își încheiaseră stagiul, apoi aceia care-și dovediseră cea mai mare viteză în bătălia sub comanda lui Calpurnius și a lui Quinctius.

XXXIX După potolirea acestei neînțelegeri, a izbucnit o a doua cu prilejul morții praetorului C. Decimius. Candidau Cn. Sicinius și L. Pupius, care fuseseră aedili în anul trecut¹⁰⁰, C. Valerius, flaminul lui Jupiter, și Q. Fulvius Flaccus; acesta din urmă, pentru că fusese desemnat aedil curul, candida fără să se îmbrace în toga albă¹⁰¹; între ei lupta era foarte aprinsă; cea mai aprigă fiind aceea cu flaminul. La început au crezut că sorții de izbândă sînt deopotrivă, iar în cele din urmă li s-a părut că vor învinge în alegeri. Tocmai atunci o parte din tribunii plebei au declarat că trebuie să se țină seama de faptul că un singur ins nu poate obține și îndeplini în același timp două magistraturi, mai ales curule; cealaltă parte susținea că potrivit legilor e drept să se capete această dezlegare, pentru ca poporul să aibă drept să-și aleagă praetor pe cine pofteste. Consulul L. Porcius, la început era de părere să nu se pomenască numele lui la alegeri, apoi însă să se aprobe aceasta de către senat; după convocarea la sfat a senatului el a declarat că le aduce la cunoștință faptul că un aedil curul designat candidează la praetură fără să aibă acest drept, și că se creează în felul acesta un exemplu care nu poate fi îngăduit de o cetate liberă, și că, dacă senatul nu găsește de cuviință să se recurgă la altă măsură, dînsul are de gînd să țină alegerile după lege. Senatul a hotărît ca consulul L. Porcius să vorbească cu Q. Fulvius să nu împiedice alegerile, pentru ca înlocuirea praetorului decedat, C. Decimius, să se facă după lege.

Flaccus a răspuns consulului, care proceda potrivit decretului senatorial, că dînsul, într-adevăr, nu va face nimic care să fie nedemn de sine. Prin acest răspuns împăciuitoare îi îndeamnă pe mulți să nădăjduiască la o lămurire a acestei situații după dorințele lor, crezînd că el va da înapoi în fața autorității senatului; însă în ziua alegerilor, Flaccus stăruie și mai aprig cu candidatura sa, învinuindu-l pe consul și senatul că vor să-l lipsească de bunăvoința poporului roman și să stîrnească pizmă în sufletele cetățenilor, pentru obținerea a două dregătorii în același timp, ca și cum nu și-ar da seama oricine că după ce va fi desemnat praetor, el va demisiona

numaidecît din aedilitate. Deoarece consulul văzu că sporește tot mai mult îndîrjirea candidatului și că dragostea poporului față de Flaccus precumpănește din ce în ce mai mult în balanță, după dizolvarea comițiilor, convocă senatul la sfat.

Senatorii în unanimitate au hotărît următoarele: „Deoarece Flaccus nu se sinchisește cîtuși de puțin de autoritatea senatului, trebuie să vorbească cu el în fața adunării poporului“. După ce consulul luă cuvîntul în fața adunării poporului, Flaccus, fără să se cîntească din hotărîrea sa, aduse mulțumiri poporului roman, pentru „că ori de cîte ori i s-a oferit prilejul să-și dea în vileag simțămintele și votul său a binevoit să-l aleagă pe el praetor, arătîndu-i atîta dragoste. Ca urmare, dînsul nu are cîtuși de puțin de gînd să se lepede de această dragoste a concetățenilor săi“. Aceste vorbe rostite atît de răspicat i-au înflăcărat într-atît pe cetățeni atrăgîndu-i de partea lui, încît, dacă consulul ar fi vrut să-i îngăduie candidatura, fără îndoială, Flaccus ar fi fost ales praetor. S-a încins o nemaipomenită vrajbă între tribunii plebei, și între ei înșiși pe de o parte, și consulul pe de altă parte, pînă cînd consulul în cele din urmă convocă la sfat senatul, care decretă: „Deoarece încăpățînarea lui C. Flaccus și nefireștile simțăminte ale cetățenilor împiedică să aibă loc alegerile pentru înlocuirea unui praetor conform cu legile, senatul hotărăște că praetorii în funcție sînt îndeajuns; praetorul P. Cornelius să îndeplinească amîndouă jurisdicțiile din cetate și să celebreze serbările appolinare“¹⁰².

XL După înlăturarea acestor alegeri¹⁰³, fiindcă au învins înțelepciunea și alesele însușiri ale senatului, a izbucnit o luptă cu atît mai mare, cu cît era vorba de o faptă mai însemnată, iar ciocnirea a avut loc între bărbați și mai numeroși, și mai puternici. Candidau la censură, depunînd cele mai stăruitoare eforturi: L. Valerius Flaccus, P. și L. Scipio¹⁰⁴, Cn. Manlius Volso și L. Furius Purpurio, toți din tabăra patricienilor, iar M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. Sempronius Longus și fratele său, M. Sempronius Tuditanus, dintr-a plebeilor. Însă cel care era mai presus de toți patri-

cienii și plebeii, deși făcea parte dintre cele mai vestite familii, era M. Porcius Cato. Acest bărbat era înzestrat cu atîta avînt sufletesc și cu o fire atît de dirză, încît din orice stare s-ar fi născut, de bunăseamă părea că el însuși și-ar fi făurit soarta. Nu-i lipsea nici o însușire, atît în ceea ce privește treburile casnice, cît și magistraturile publice. Era pasionat deopotrivă atît pentru ocupațiile orășenești, cît și pentru cele de la țară.

Pe unii oameni i-a ridicat pe scara cea mai înaltă cunoașterea dreptului, pe alții — darul vorbirii, pe alții — gloria faptelor de arme¹⁰⁵; Cato, în schimb, avea o minte atît de destoinică și deopotrivă de ascuțită pentru orice situație a vieții, încît ai fi putut spune că el era anume menit pentru țelul pe care-l înfăptuia! În bătălii era mai vînjos decît toți prin tăria brațului, ajungînd celebru prin numeroase lupte; cînd Cato a ajuns la mari demnități s-a dovedit a fi un comandant foarte strălucit; arătînd cea mai adîncă pricepere pentru cei care îl consultau în vreme de pace în chestiunile de drept; dacă era vorba de apărare vreun proces, era înzestrat cu cel mai desăvîrșit dar al vorbirii; Cato nu face parte din tagma acelor oratori, care strălucesc prin elocvență numai în timpul vieții lor fără să le rămînă în urmă vreo operă a talentului lor oratoric. Elocvența lui Cato trăiește, și devine tot mai puternică datorită scrierilor¹⁰⁶ lui de tot felul. Cato a rostit cuvîntări numeroase și pentru sine și pentru apărarea unora, și împotriva altora. Căci adesea Cato și-a hărțuit potrivnicii nu numai aducîndu-le acuzații, ci și cu prilejul apărării proceselor sale. S-a războit cu foarte mulți, și deși numeroși inși l-au hărțuit, la rîndul său și el i-au atacat. Și n-ai putea răspunde ușor dacă nobilimea s-a pus pe capul lui Cato, sau el pe al lor, dîndu-le mult de furcă. Cato a avut neîndoielnic o fire aspră și era amarnic de slobod și de tăios la vorbă, dar sufletul lui era nebiruit de patimi, de o cinste neînfîrîntă. Se uita cu dispreț la deșertăciunea faimei și la bogății.

Nici măcar bătrînețea care încovoiaie totul nu i-a stlăbit cumpătarea, puterea de răbdare a efortărilor, de înfruntare a primejdiilor, pentru că avea un trup și un

suflet aproape de fier. La vârsta de 86 de ani, fiind dat în judecată, Cato singur și-a apărât procesul și și-a scris pledoaria. Când avea 90 de ani l-a adus pe Ser. Galba în fața judecății poporului.

XLI Cu prilejul candidaturii sale, ca de altfel în tot cursul vieții lui, nobilimea îl atacă. Toți candidații patricieni — în afară de L. Flaccus, care îi fusese coleg de consulat — s-au coalizat, pentru a-i zădărnici alegerea. Aceasta o făceau nu numai ca ei să pună mîna pe demnitățile statului și pentru că erau indignați că văd censor pe un „om nou“, ci pentru că ei se așteptau ca censura acestuia să fie amarnică și plină de primejdii pentru numele multora, ca din partea unuia care fusese lovit de foarte mulți nobili, și care la rîndul lui avea să se răzbune. Căci Cato chiar în timpul candidaturii, clocotea de amenințări, învinuindu-i că de aceea nu-l votează fiindcă se tem de o censură cinstită și curajoasă. Totodată el sprijinea la alegeri pe L. Valerius, fiind încredințat că „ajutat de un asemenea coleg, va fi în stare să biciuie noile năravuri și să reîntroneze vechile moravuri“. Oamenii înflăcărați de cei doi, cu toate că întreaga nobilime li se împotrivea, l-au ales censor nu numai pe M. Porcius Cato, ci i l-au alăturat și pe Valerius Flaccus.

După alegerile de censori, consulul și praetorii au plecat în provinciile lor, în afară de Q. Naevius, pe care l-au reținut în Roma vreme de patru luni, înainte de a pleca în Sardinia, pentru anchetele contra otrăvitorilor; o mare parte din cercetări le-a desfășurat în afara incintei orașului, prin municipii și țirguri, deoarece așa se găsisese de cuviință că ar fi mai potrivit. Dacă vrem să dăm crezămînt celor ce spune Valerius Antias, Naevius a osîndit ca la 2 000 de oameni. Și praetorul L. Postumius, căruia îi căzuse la sortî provincia Tarentum, a înăbușit uneltirile urzite de numeroși ciobani și a desăvîrșit cu grijă anchetele, distrugînd ultimele rămășițe ale bacchanalelor. Mulți care nu se înfățișaseră la procese cînd fuseseră citați, sau îi părăsiseră pe chezași, se ascunseseră în acea regiune a Italiei; pe unii dintre

ei i-a osîndit, pe alții, după ce i-a arestat, i-a trimis la Roma. Toți aceștia au fost vîriți în temniță de P. Cornelius.

XLII După ce lusitani au fost bătuți în Hispania în ultimul război, lucrurile s-au liniștit acolo. În Hispania Citerior, A. Terentius a cucerit orașul Corbio din ținutul suesetanilor, cu ajutorul vineiilor și a lucrurilor de împresurare, iar pe prizonieri i-a vîndut. După aceasta și în provincia Hispania Citerior a domnit liniștea în vremea iernii. Vechii praetori C. Calpurnius Piso și L. Quinctius s-au înapoiat la Roma. Cu încuviințarea întregului senat s-a decretat sărbătorirea prin triumf a amîndurora. A fost sărbătorit mai întîi triumful repurtat de C. Calpurnius asupra lusitanilor și celtiberilor. El a adus 83 de coroane de aur, precum și 12 000 de libre de argint. După cîteva zile și L. Quinctius Crispinus a fost sărbătorit pentru triumful cîștigat asupra acelorași lusitani și celtiberi; cu prilejul triumfului său, el a adus înaintea carului tot atîta aur și argint cît și colegul său.

Censorii M. Porcius și L. Valerius au întocmit lista senatorilor în vreme ce teama acestora se îmbina cu spaima. Censorii au eliminat din rîndul senatorilor și pe fostul consul, L. Quinctius Flamininus, vestit atît prin noblețea sa, cît și prin demnitățile îndeplinite. Se spune, după amintirea senatorilor că s-a creat datina ca să se consemneze de către censori dovezile faptelor rușinoase¹⁰⁷ săvîrșite de cei eliminați din senat. Au rămas într-adevăr și cîteva cuvîntări¹⁰⁸ aspre rostite de Cato împotriva celor pe care i-a îndepărtat din tagma senatorilor sau a cavalerilor pe care i-a scos afară din ordinul ecvestru; cea mai violentă cuvîntare dintre toate a fost aceea pronunțată împotriva lui L. Quinctius, pe care, dacă ar fi rostit-o înainte de întocmirea listei, ca acuzator și nu în calitate de censor, în urmă, nici Quinctius pe bună dreptate, dacă ar fi fost atunci censor, nu l-ar fi putut menține în senat pe fratele său, L. Quinctius. Între altele i-a adus învinuirea că l-a ademenit și luat cu sine pe Filip Punul, o unealtă a desfrîului, de neam nobil și scump plătit, ducîndu-l din Roma în provincia Gallia, dîndu-i nădejdi că va fi răsplătit din belșug. Pe cînd glumea în momente de zbur-

dălnicie, acest băiețandru, ca să-și facă mai prețuită supunerea față de stăpînul său care-l îndrăgea, obișnuia foarte adesea să-i aducă mustrări consulului că l-a luat de la Roma tocmai în ajunul spectacolelor cu gladiatorii. Din întîmplare, odată, pe cînd aceștia se găseau la un ospăț, după ce s-au încălzit din pricina băuturii, s-a dat de știre la masă că un nobil din ținutul boiilor s-a refugiat la romani împreună cu copiii săi: el ar dori să vină la consul, pentru ca să facă act de supunere în fața lui. După ce a fost introdus în cort a început să vorbească cu consulul prin tălmaci. În vremea convorbirii, Quinctius îi spuse desfrînatului: „Pentru că te-ai lipsit de spectacolul gladiatorilor, vrei să vezi cum va muri acest gall?” Și pentru că acesta a încuviințat, deși nu prea în serios, la un semn al desfrînatului, consulul a dat cu sabia o lovitură în capul gallului, în vremea ce acesta vorbea; pentrucă încă putea să fugă și să implore încrederea poporului roman și a acelor care erau de față cu consulul, i-a străpuns și coapsa.

XLIII Valerius Antias, deși n-a citit nici discursul lui Cato și a dat crezare doar unei povestiri ticluite de vreun anonim, mai reproduce ca temei și o altă poveste, aidoma și prin dezmăț și prin cruzime. Astfel scrie că Flamininus a invitat la un ospăț la Placentia pe o faimoasă curtezană, care-l robise de tot cu dragostea ei; acolo se pălise în fața curtezanei, spunîndu-i, între altele, ce anchete strașnice a făcut el, cît de numeroși osîndiți la moarte are el, vîriți în lanțuri cărora are să le taie capul. Atunci curtezana care se tolănise lîngă pieptul lui îi spuse că ea niciodată n-a văzut pe vreunul decapitat de secure și dorește să vadă această priveliște. Ce să-i facă pe plac, ibovnicul ei a dat poruncă să fie înșfăcat unul din acești nenorociți și tirît în fața sa, după care i s-a tăiat capul cu securea. Crima, fie că s-a săvîrșit în chipul acesta cum l-a învinuit censorul pe Flamininus, fie cum o descrie Valerius Antias, a fost o fărădelege cumplit de cutremurătoare. Între pahare pentru băutură și între feluri de mîncări, la masă, unde e datina să faci libații în cinstea zeilor, oferindu-le prinos de bucate, unde e obiceiul să se rostească rugi de bine, s-a jertfit o vic-

timă omenească și s-a mînjit masa cu sînge, ca să ofere o priveliște unei desfrîdate flecare, tolănite la pieptul unui consul roman.

Se spune că Porcius Cato, cînd și-a încheiat cuvîntarea, a stăruit pe lîngă Quinctius¹⁰⁹ să se apere depunînd cauțiune dacă tăgăduiește că a săvîrșit acea nelegiuire, precum și pe celelalte de care e învinuit; „dacă își mărturisește vina, mai crede că-l va căina cineva pentru această ticăloșie, cînd el, pierzîndu-și mințile din pricina băuturii și a patimilor dragostei, a petrecut la un ospăț, vîrsînd sînge omenesc“?

XLIV Cu prilejul recensămîntului ordinului cavalerilor, censorii i-au luat lui L. Scivio Asiaticus, calul statului. La întocmirea censului, censorii s-au arătat neînduplecați și severi față de toate treptele stărilor sociale. Tot ei au poruncit ca cei care fac declarațiile¹¹⁰ să consemneze podoabele și veșmintele femeiești, precum și trăsurile, care aveau o valoare mai mare de 15 000 de ași; de asemenea, sclavii mai tineri de 20 de ani, care fuseseră cumpărați după ultimul recensămînt cu 10 000 de ași, sau cu mai mult, să fie prețuiți la o sumă de 10 ori mai mare ca valoarea lor, și toate aceste articole să fie impuse cu dajdie de 3 ași ‰. Censorii au luat tuturor particularilor dreptul de a folosi apa publică în locuințe, interzicînd să mai curgă pe pămînturile acestora, iar acelorora dintre particulari care aveau casele către piețele publice, nealiniate, cu construcția începută și neterminată, le-au fost dărimate toate clădirile în decurs de 30 de zile. Censorii au alocat anume sume de bani pentru construirea de lucrări de folos obștesc: pentru pavarea bazinelor cu piatră și curățirea canalelor de scurgere acolo unde era nevoie, pentru a fi construite chiar altele noi, pe Aventin și în alte părți ale Romei, unde nu existau încă. Și Flaccus, în mod deosebit, a ridicat un dig către treptele lui Neptun, pentru ca drumul de acolo să poată fi folosit de popor, și a construit și o șosea străbătînd muntele Formianum. La rîndu-i, Cato cumpără pentru stat două clădiri aparținînd lui Maenius și lui Titius în Lautumii, precum și patru prăvălii, și a ridicat o bazilică acolo care a căpătat numele de bazilica Porcia. Cen-

sorii au mărit și veniturile statului la un plafon cît se poate de ridicat, iar executarea lucrărilor a fost îndeplinită cu prețul cel mai scăzut; ei au arendat dajdiile cu prețul cel mai ridicat cu putință. Senatul însă s-a lăsat înduplecat de rugămințile și lacrimile arendașilor statului și a anulat măsurile censorilor, poruncind să se facă o nouă licitație. Atunci censorii au oprit să liciteze pe cei care nu și-au respectat condițiile contractelor încheiate mai înainte și au încheiat toate noile contracte cu prețuri întrucîtva mai scăzute. Censura aceasta a rămas de pomină, și prin aceea că a pricinuit numeroase conflicte, care i-au adus în tot cursul vieții sale numai necazuri lui M. Porcius Cato, pe seama căruia se puneă toată această asprime.

În același an s-au înființat două noi colonii¹¹¹, Potentia¹¹² în ținutul Picenum, și Pisarum¹¹³, în cel gallic¹¹⁴. S-au acordat cîte șase iugăre de fiecare colonist. Cei care au împărțit pămîntul și au înființat acolo coloniile au fost aceiași bărbați, și anume: Q. Fabius Labeo, frații Marcus și Quintus Fulvius Flaccus, și Quinctius Fulvius Nobilior¹¹⁵.

Consulii aceluia an n-au săvîrșit nimic vrednic de a fi pomenit, nici înăuntrul statului, nici dincolo de hotare.

XLV Pentru anul următor au fost aleși consuli M. Claudius Marcellus și Q. Fabius Labeo. M. Claudius și Q. Fabius au făcut în senat propuneri asupra provinciilor lor și ale praetorilor, la idele lui martie, în ziua în care au intrat în consulat. Au fost aleși praetori: C. Valerius, flamen Dialis, care candidase și anul trecut, și Sp. Postumius Albinus, P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Iulius. Cn. Sicinius.

Consulilor li s-a decretat provincia Liguria împreună cu aceleași armate pe care le comandaseră P. Claudius și L. Porcius.

Praetorii anului trecut din Hispanii și-au păstrat mai departe provinciile lor, împreună cu armatele lor, fără să se mai tragă la sorți. Praetorilor li s-a poruncit să-și tragă la sorți provinciile, astfel încît flaminului lui Jupiter să-i revină una dintre cele două jurisdicții din Roma;

lui i-a căzut la sorți cea pentru străini. Lui Sisenna Cornelius i-a revenit cea urbană, lui Sp. Postumius — Sicilia, lui L. Pupius — Appulia, lui L. Iulius — Gallia, lui Cn. Sicinius — Sardinia. L. Iulius a primit poruncă să se grăbească, căci gallii transalpini au trecut în Italia, așa cum s-a amintit mai înainte, străbătînd Alpii prin trecători necunoscute și începuseră să-și construiască un oraș în ținutul care poartă numele Aquileia.

Praetorul a primit însărcinarea să zădărnicească întemeierea acestui oraș de către galli, dacă e cu putință fără război. Însă dacă e nevoie de arme pentru a-i opri, să aducă aceasta la cunoștința consulilor. Senatul hotărăște ca unul dintre consuli să-și conducă legiunile împotriva gallilor.

La sfîrșitul anului trecut s-au ținut și alegerile. În locul augurului¹¹⁶ Cn. Cornelius Lentulus, stins din viață, a fost ales Sp. Postumius Albinus.

XLVI La începutul¹¹⁷ acestui an s-a stins din viață marele pontifice P. Licinius Crassus, și în locul lui a fost ales pontifice M. Sempronius Tuditanus, iar ca mare pontifice a fost cooptat C. Servilius Geminus. Cu prilejul înmormîntării lui P. Licinius s-a împărțit carne, și s-au dat lupte de circ, la care au concurat 120 de gladiatori. Jocurile cu prilejul funeraliilor s-au celebrat vreme de trei zile, iar după încheierea lor au avut loc ospețe publice. După ce s-au întins mesele în tot forul a izbucnit o furtună cu ploi vijelioase care a silit pe cei mai mulți să-și întindă corturile în for. Puțină vreme după această întîmplare, deoarece pretutindeni cerul s-a înseninat, corturile au fost strinse. Mergea vorba prin lume că în felul acesta s-a împlinit o prorocie făcută mai înainte că va fi nevoie să se ridice corturi în for.

După ce poporul s-a văzut scăpat de această opreliște religioasă, s-a stîrnit din nou spaima, deoarece a plouat cu sînge vreme de două zile în piața lui Vulcanus. Pentru ispășirea acestor semne și arătări s-au săvîrșit rugăciuni publice de către preoții decemviri.

Pînă să plece consulii în provincii, au fost introduse în senat soliile¹¹⁸ cetăților de dincolo de mări. Niciind n-a fost în Roma o mulțime atît de mare de oameni din

acele regiuni. Căci de cînd s-au răspîndit zvonurile pe la toate neamurile care locuiesc în Macedonia că învinuirile și plîngerile împotriva lui Filip nu sînt ascultate cu nepăsare de romani, mulți locuitori s-au străduit să-și adreseze singuri plîngerile; cetățile și populațiile, ba chiar și simpli particulari, căci pentru toată lumea Filip era un vecin supărător, au venit la Roma, fie în nădejdea de a scăpa de silnicii, fie pentru a găsi o alinare. Și din partea regelui Eumenes a sosit o solie avînd în fruntea ei pe fratele acestuia, Athenaeus, ca să se plîngă romanilor că Filip nu și-a retras garnizoanele din Thracia, și totodată și pentru că Filip îi trimisese ajutoare în Bithynia lui Prusias, care purta război cu Eumenes.

XLVII Demetrius, pe atunci foarte tînăr, a fost nevoit să răspundă tuturor. Deoarece nu era lesne nici să îmbrățișeze cu mintea toate învinuirile care i se aduceau lui Filip, nici să amintească tot ce trebuie să spună pentru spulberarea învinuirilor — căci erau nu numai atît de numeroase, dar cele mai multe erau chestiuni fără însemnătate din viața unui oraș, în legătură cu încălcări de hotare, cu oameni răpiți și vite luate ca pradă, strîmbătăți cu verdicte după bunul plac, judecăți rostite cu abuz de putere ori cu părtinire. Și pentru că senatul își dădea seama că Demetrius nu este în stare să arate deslușit și nici să învedereze situația în adevărată lumină, și deoarece era mișcat și de vîrsta fragedă și de tulburarea tînărului, a poruncit să-l întrebe pe Demetrius dacă a primit din partea tatălui său vreun memoriu. Fiindcă tînărul a spus că a primit, s-a găsit de cuviință că cel mai bun lucru este să se dea ascultare răspunsurilor regelui pentru fiecare punct.

Și de îndată au cerut memoriul și i-au îngăduit lui Demetrius ca el însuși să-i dea citire. Erau scrise în rezumat punctele în legătură cu fiecare chestiune în parte, arătîndu-se că Filip a îndeplinit unele condiții, potrivit decretelor împuterniciților romani; alte puncte n-au stat în puterea lui ca să le îndeplinească, însă din pricina acelor care îi aduceau învinuiri. Mai erau adăugate și plîngerile lui Filip în legătură cu nedreptatea decretelor și faptul că în fața lui Caecilius discuțiile nu s-au desfășu-

rat ca de la egal la egal, și că a fost jignit de toți pe nedrept și fără să aibă vreo vină.

Însă senatul și-a putut da seama de acele semne ale miniei lui Filip. Totuși, deoarece Demetrius ceru scuze pentru unele învinuiri, iar pentru altele făgădui îndreptarea pe care o va dori senatul, s-a hotărît să i se răspundă tatălui său, următoarele: „oricum s-a purtat regele macedonean, faptul cel mai cuminte și mai potrivit vrerii senatului roman a fost că a recurs la fiul său Demetrius, ca mijlocitor, pentru a da satisfacție romanilor. Senatul e în măsură să nu dea pe față cele petrecute în trecut, să le treacă cu vederea și să le rabde. El e convins chiar că trebuie să i se acorde crezarea lui Demetrius. Romanii, cu toate că îi vor înapoia tatălui său trupul lui Demetrius, totuși au chezaș sufletul tînărului; ei știu cît de prieten este Demetrius poporului roman, fără să scadă din respectul cuvenit tatălui său. Ca dovadă că-l cinstesc pe tînăr, senatul roman va trimite împuterniciți în Macedonia, pentru că, deși s-a adus la îndeplinire mai puțin decît s-ar fi cuvenit, totuși chiar și în această situație să se treacă cu vederea peste greșeli, fără a ispăși prin despăgubiri. Astfel senatul roman vrea cu tot dinadinsul ca Filip să-și dea seama că își datorează fiului său Demetrius neștirbirea situației sale precum și păstrarea legăturilor cu poporul roman“.

XLVIII Aceste dovezi manifestate de romani, menite să mărească mult stima lui Demetrius, au știrnit îndată pizma împotriva-i, ba în curînd au pricinuit chiar pierzania tînărului.

Au fost introduși apoi lacedemonienii. Aceștia aduseră în discuție nenumărate și neînsemnate chestiuni. Dar cele care aveau un interes mai puternic erau dacă trebuie să fie înapoiați sau nu aceia pe care acheii îi condamnaseră, dacă cei pe care ei îi suprimaseră, îi suprimaseră pe drept sau pe nedrept și dacă lacedemonienii mai pot rămîne sau nu în sînul legii, ori dacă vor alcătui, așa cum fusese mai înainte, un stat cu drepturi autonome depline în Peloponez.

Senatul roman a hotărît ca surghiuniții să fie rechemăți în patrie și sentințele lor să se anuleze, Lacede-

mona să rămână în liga acheiană, să se scrie acest decret și să fie semnat de lacedemonieni și de achi.

Ca împuternicit în Macedonia a fost trimis Q. Marcius, care a primit însărcinarea să cerceteze tot el situația aliaților din Peloponez. Căci și acolo mai dăinuiau încă rămășițe din vechile dezbinări, și apoi și messenienii se rupseseră de liga achaică. Dacă eu aş voi să arăt cauzele acestui război, precum și etapele lui, ar însemna să trec cu vederea țelul propus, prin care am hotărît să pomenesc de istoria altor noroade în măsura în care e în legătură cu istoria romanilor.

XLIX Faptul cel mai vrednic de amintit este acela că deși achi au biruit în război, strategul¹¹⁹ lor, Philopoemen, pornind către Corone¹²⁰ pentru a ocupa el mai înainte acest oraș către care se îndreptau și vrăjmașii, a fost zdrobit¹²¹ într-o vale îngustă¹²² împreună cu un pumn de călăreți. Se spune că Philopoemen ar fi putut scăpa cu sprijinul thracilor și al cretanilor, însă l-a ținut pe loc rușinea de a-și părăsi călăreții; cei mai vestiți din tot neamul său, aleși de curînd chiar de el. Pentru a putea scăpa din trecătoare, el încheia coloana înfruntînd atacurile vrăjmașilor; alunecîndu-i calul, din pricina căderii și fiind împovărat și de greutatea calului care se prăbușise peste el, puțin a lipsit ca Philopoemen să nu-și piardă viața, mai ales că era în vîrsta de 70 de ani, și avea puterile slăbite de o îndelungată boală, de pe urma căreia abia se putuse reface. Vrăjmașii, copleșindu-l numeric, s-au năpustit asupra lui cînd l-au văzut trîntit la pămînt. Recunoscîndu-l numaidecît, din respect pentru amintirea faptelor sale de armă, îl ridică de acolo întocmai ca pe un comandant al lor, îi dau îngrijirea cuvenită și-l scot la drum deschis din valea strîmtă, nevenindu-le aproape să creadă ochilor din pricina neașteptatei bucurii; o parte din ei trimit înainte ștafete la Messene ca să dea de știre că războiul s-a încheiat și că Philopoemen va fi adus acolo ca prizonier. La început acest fapt a părut atît de necrezut, încît nu numai știrea era socotită numai ca o ticluire deșartă, ci chiar ștafeta era privită ca un om nebun. Apoi, deoarece soseau

una după alta noi ștafete care anunțau același fapt, în cele din urmă s-a dat crezare știrii.

Și înainte de a se ști sigur că Philopoemen se apropie de Messene, se revărsară pe ulițe ca la o priveriște deodată toți, și liberi, și sclavi, și copii, împreună cu femei. De aceea mulțimea se îmbulzise la poarta cetății închizând drumul pentru că fiecare voia să-l vadă; nimănui nu-i venea să creadă decât numai dacă îl vedeau cu proprii lor ochi pe Philopoemen. Cei care-l aduceau pe Philopoemen, cu greu putură să intre pe poarta cetății îndepărtînd pe cei întîlniți în calea lor. Mulțimea îngrămadită la fel astupase și restul drumului; și pentru că majoritatea locuitorilor nu avuseseră putința să ia parte la priveriște, s-a umplut cu repeziciune teatrul care era în preajma șoselei; toată lumea de față cerea într-un glas ca Philopoemen să fie adus ca să-l vadă poporul. Dregătorii și căpeteniile cetății, temîndu-se ca nu cumva simțămîntul de milă pentru un bărbat ca Philopoemen, care era de față, să stîrnească tulburări în oraș, deoarece unii din respect pentru el vor compara măreția lui de altă dată cu situația lui de acum, iar alții, amintindu-și de uriașele lui servicii aduse messenenilor, aveau să stîrnească vreo răscoală, au hotărît să-l ȳrate de la distanță mulțimii; însă numaidecît l-au îndepărtat din ochii ei. Arhonteii lor, Dinocrates¹²³, declară norodului strîns că mai marii cetății vor să-l întrebă pe Philopoemen asupra unor fapte care priveau conducerea războiului. De acolo ducîndu-l în senatul din Messene, după convocarea la sfat a senatorilor, s-au început dezbaterile.

L Tocmai ȳnecepa să amurgescă și pe lîngă atȳtea altele messenieni nici măcar nu hotărȳseră unde să fie dus Philopoemen sub o pază destul de sigură pentru noaptea următoare. Toată lumea fusese uimită de ȳsemnătatea isprăvilor și de vitejia lui fără seamă, și nu ȳndrăzneau nici să-l primească spre a-l păzi în locuȳțele lor, și totodată erau ȳncredinȳaȳi că nimeni nu e ȳn stare să-l păzească cum trebuie. Apoi unii le amintesc că tezaurul statului este ȳngropat sub pămȳnt și e astupat cu piatră cubică¹²⁴. După ce a fost legat, Philopoemen

este coborît acolo, și cu ajutorul unei pîrghii este așezată deasupra o stîncă uriașă.

Incredințați că trebuie să se bizuie mai degrabă pe paza oferită de acel loc, decît pe vreun om, messenienii au așteptat zorii zilei următoare. A doua zi gloatele într-adevăr cu gînduri curate, aducîndu-și aminte de serviciile aduse de Philopoemen cetății lor, erau de părere că trebuie cruțat, și prin mijlocirea lui să se caute leacuri de îndreptare a nenorocirilor lor de față. Însă autorii trădării, în mîna cărora se găsea soarta republicii messeniene, consfătuindu-se tainic, deși toți se înțeleseseră asupra omorîrii lui Philopoemen, totuși se tîrguiau dacă trebuie să-i grăbească moartea, sau să i-o amîne. Tabăra mai dornică de osîndirea lui a biruit, și atunci s-a trimis un om ca să-i ducă otrava. Se spune că după primirea cupei, Philopoemen n-a vorbit altceva, ci a întrebat dacă Lycortas — acesta era celălalt comandant al acheilor — și călăreții au izbutit să scape. După ce i s-a răspuns că aceia sînt teferi și nevătămați, Philopoemen a spus: „Asta e strașnic!“ Și neînfricat a sorbit cupa cu otravă, după care nu cu mult mai tîrziu s-a stins din viață.

Numai că făptașii fărădelegii n-au ajuns să se bucure multă vreme de moartea lui. Căci Messene¹²⁵ înfrîntă în război, la cererea acheilor i-a predat pe vinovați și a înapoiat osemintele lui Philopoemen, care a fost înmormîntat în prezența întregii ligi achaise, așa fel încît, după ce l-au copleșit cu toate onorurile omenești îl socotiră chiar și în rîndurile divinităților.

Istoricii greci și latini îi acordă atîta însemnătate acestui bărbat, încît unii dintre ei au scris că în acel an s-au stins din viață trei comandanți străluciți: Philopoemen, Hannibal și P. Scipio¹²⁶, ca și cum ar fi vrut să consemneze importanța aceluia an prin evenimentele cele mai de seamă ale lui, pînă într-atît au socotit pe Philopoemen deopotrivă cu cei mai străluciți comandanți ai celor două popoare, cele mai puternice din lume.

LI T. Quinctius Flamininus, în calitate de împuternicit al romanilor, s-a înfățișat la regele Prusias. Acesta era privit de romani cu ochi bănuitori, pe de o parte

datorită faptului că Hannibal, după doborîrea lui Antiochus, fusese adăpostit la Prusias, pe de altă, datorită faptului că pornise război împotriva lui Eumenes. Flamininus îi mai aducea învinuirea între altele că la el se adăpostește un om, cel mai înverșunat vrăjmaș al poporului roman și în al doilea rînd, după nimicirea forțelor lui, îl sprijinise pe regele Antiochus în conflictul acestuia cu romanii. Poate că însuși Prusias, pentru a fi pe placul lui Flamininus, care era de față, și romanilor, a luat hotărîrea să-l omoare pe Hannibal sau să-l predea în mîinile lui Flamininus. După cea dintîi convorbire cu dînsul, au fost trimiși ostași pentru a pune sub pază locuința lui Hannibal.

Hannibal, care întotdeauna prevăzuse în mintea sa un asemenea sfîrșit al vieții sale, și pentru că își da seama că ura romanilor împotriva sa este de neispășit, și pentru că nu se bizuia cîtuși de puțin pe încrederea oferită lui de Prusias, ba chiar avusese dovezi de ușurătate din partea acestui rege, se îngrozise de sosirea lui Flamininus, fiindcă o socotea aducătoare de nenorocire. El își făcuse șapte ieșiri din locuința sa, pentru că fiind pîndit de primejdii din toate părțile, voia să aibă la îndemînă totdeauna ceva pregătit pentru fugă. Unele ieșiri erau tainice, pentru ca să nu fie înconjurate cu străji. Numai că puterea asupritoare a regilor e în măsură să nu-i rămînă nimic de neștiut, atunci cînd vrea să afle ceva. De aceea, de jur împrejurul casei lui Hannibal au fost înțesate străji, astfel încît nimeni nu se mai putea strecura de acolo afară. Cînd lui Hannibal i s-a dat de veste că în pridvorul locuinței sale se găsesc ostașii regelui, încercînd să fugă pe ușa din spate care era cea mai lăaturalnică și avea ieșirea cea mai tainică, și simțind că și aceasta este astupată de ostașii sosiți repede acolo, și că totul e închis de jur împrejur, în urma distribuirii de străji pretutindeni, a cerut otrava pe care o avea de multă vreme pregătită pentru asemenea cazuri. „Haide să scăpăm o dată poporul roman de o grijă atît de îndelungată, de vreme ce e de părere că de prea multă vreme așteaptă sfîrșitul unui bătrîn ca mine! Flamininus nu va cîștiga o biruință nici mare nici strălucită de pe urma unui om dezarmat și trădat. Chiar această zi va fi do-

vadă în adevăr cît de mult s-au schimbat obiceiurile poporului roman. Părinții acestor romani l-au prevenit să se ferească de otravă pe regele Pyrrhus, un vrăjmaș înarmat, și care își avea oastea în Italia; romanii de astăzi au trimis un legat cu rang consular, care să-l îndemne pe Prusias să-și ucidă oaspetele printr-o fărădelege“.

Hannibal strigînd apoi să cadă blestemele asupra capului și regatului lui Prusias și invocînd zeii ospitalității ca martori ai călcării credinței de către Prusias, sorbi cupa. În chipul acesta s-a sfîrșit Hannibal.

LII Și Polybios și Rutilius au scris că în cursul acestui an a murit și P. Scipio. Eu însă nu mă alătur nici părerii acestora, nici a lui Valerius Antias, deoarece nu am găsit că pe vremea censurii lui M. Porcius Cato și L. Valerius a fi fost ales *princeps senatus* L. Valerius, după ce Africanus fusese investit cu această demnitate în două „lustruri“ anterioare. Prin urmare, cîtă vreme Scipio a fost în viață, n-a putut fi ales vreun altul în locul său ca *princeps senatus*, afară de cazul că ar fi fost scos din rîndurile senatorilor, degradare de care însă nu pomeneste nici un istoric.

Susținerile lui Valerius Antias sînt combătute de împrejurarea cu tribunul plebei, M. Naevius, împotriva căruia a rămas scrisă cuvîntarea rostită de P. Scipio Africanus. Acest Naevius este consemnat în *libri magistratum* ca tribun al plebei pe vremea consulatului lui Ap. Claudius și L. Porcius, însă a intrat în funcție pe timpul consulilor Ap. Claudius și M. Sempronius înaintea zilei a patra a idelor lui decembrie. De atunci pînă la idele lui martie sînt trei luni, timp în care au intrat în consulat P. Claudius și L. Porcius. De aceea e evident că Scipio a trăit și pe vremea tribunatului lui Naevius¹²⁷, puțîndui-se fixa ziua procesului de către acesta, și că Scipio s-a stins din viață înaintea censurii lui L. Valerius și a lui M. Porcius.

Moartea acestor trei bărbați, cei mai vestiți ai acestor neamuri, e aidoma la toți trei nu numai din punctul de vedere al timpului, dar, negreșit, poate fi comparată și prin aceea că nici unul dintre ei nu s-a bucurat de un

sfârșit demn de strălucirea vieții lor. Mai întâi de toate, nici unul dintre ei n-a murit și n-a fost înmormântat pe pământul patriei. Hannibal și Philopoemen s-au stins răpuși prin otravă. Hannibal a închis ochii în surghiun, trădat de gazda sa, Philopoemen, luat prizonier, s-a stins din viață în temniță și în lanțuri; Scipio, deși nu fusese nici surghiunit, nici osîndit, totuși în ziua procesului său la care n-a putut să se înfățișeze ca învinuit, fiind citat în lipsă, și-a hotărît singur surghiunul de bunăvoie nu numai pentru restul zilelor sale, ci și pentru rămășițele sale pămîntești.

LIII În vreme ce se petrec în Peloponez aceste evenimente — a căror povestire am întrerupt-o — înapoierea lui Demetrius și a împuterniciților romani în Macedonia a făcut vilvă în fel și chip. Norodul macedonean, pe care îl cutremurase groaza războiului ce amenința să izbucnească cu romanii, îl priveau pe Demetrius cu nemăsurată dragoste ca pe un sprijinitor al păcii, și totodată nădăjduiau să i se hărăzească fără doar și poate tronul regatului, după moartea tatălui său, „Căci cu toate că Demetrius era mai mic ca vîrstă decît Perseus, el era vlăstarul legitim al lui Filip, pe cînd Perseus fusese zămislit de o Țiitoare a lui Filip, fiind deci feciorul unei femei dezmațate ce-și vindea trupul, nu se asemuia cîtuși de puțin lui Filip, pe cînd Demetrius, dimpotrivă, arăta o izbitoare asemănare cu regele macedonean. Pe lîngă aceasta, lumea era încredințată că romanii îl vor așeza pe Demetrius pe tronul părintesc, căci Perseus nu se bucura de nici un fel de trecere în fața lor“. Despre astfel de lucruri se vorbea îndeobște. De aceea și Perseus era îngrijorat că singură vîrsta sa nu va avea puterea să vină în sprijinul său, fiindcă fratele său, deși mai mic, era mai presus de el în toate privințele. Însuși Filip era încredințat că nu va putea hotărî el însuși pe cine să-l lase moștenitor la tron, și vedea că fiul său mai mic devine un om mai însemnat decît voia el. De multe ori se simțea stîngenit văzîndu-l pe Demetrius înconjurat cu toată dragostea de macedoneni și era indignat că se înjghebează o altă curte regală, deși el e încă în viață. Apoi chiar și tînărul se întorsese, neîndoios, mai plin de

semeție, bizuindu-se pe atitudinea senatului roman față de sine, ca și pe privilegiile acordate sieși de senat, dar care fuseseră refuzate tatălui său. Faptul că Demetrius amintea mereu de romani făcea ca toată vaza pe care o câștigase în ochii celorlalți macedoneni să stîrneasca și pizmă nu numai în sufletul fratelui său, dar chiar și în al tatălui său; mai cu seamă cînd sosiră ceilalți împunerniciți romani, Filip fu silit să părăsească Thracia și să-și scoată de acolo garnizoanele, precum și să aducă la îndeplinire și celelalte îndatoriri, fie potrivit decretului delegaților romani anteriori, fie potrivit noilor măsuri statornicite de senatul roman. Filip însă mîhnit și gemînd pentru toate aceste temeieri — cu atît mai mult cu cît vedea pe fiul său, Demetrius, mai strîns legat de împunerniciții romani, decît de sine, se arăta totuși supus față de ordinele primite de la romani ca să nu le dea vreun prilej de a dezlănțui numaidecît războiul. Încredințat că trebuie să abată gîndurile de la bănuiala unor asemenea planuri, Filip își conduse oastea prin mijlocul Thraciei și ținuturile odrysilor, dentheleților¹²⁸ și bessilor; cuceri orașul Philipopolis părăsit în urma fugii locuitorilor, care se retraseră pe culmile munților apropiați împreună cu familiile lor, și primi supunerea barbarilor din cîmpie. după ce le pustii ogoarele și satele. Lăsînd apoi o garnizoană la Philipopolis, care însă nu cu multă vreme după aceasta a fost alungată de odrysi, Filip hotărî să întemeieze un oraș în ținutul Deriopus — o regiune din Pacconia — aproape de riul Erigon, care — curgînd din Illyria — străbate Pacconia și se varsă în riul Axios, nu departe de străvechiul oraș Stobi; Filip porunci ca noului oraș să i se dea numele de Perseida¹²⁹, în cinstea fiului său mai mare.

LIV În vreme ce se petreceau acestea în Macedonia, consuli plecară în provinciile lor. Marcellus trimise înainte o ștafetă la proconsulul M. Porcius, pentru ca să înainteze cu legiunile sale către noul oraș al gallilor.

La sosirea consulului, gallii s-au predat. Erau acolo 12 000 de războinici înarmați, cei mai mulți avînd armele răpite de prin sate. Gallii înduraseră greu că li s-au luat armele, precum și tot ce prădaseră cu prilejul pustiirii

satelor și ogoarelor, sau ce aduseseră cu sine din ținuturile lor. De aceea trimiseră soli la Roma care să se plîngă în această privință. Fiind introduși în senat de praetorul C. Valerius, aceștia au declarat că „gloatele lor din Gallia¹³⁰, împinse de sărăcie și de lipsă de pămînt, au trecut Alpii, ca să-și caute sălașul acolo unde vor găsi locuri nelucrate și pustietăți, și că după ce s-au așezat în acest ținut au început să-și construiască un oraș, dovadă că nu au venit cu gîndul de a pricinui vreo silnicie vreunui sat sau oraș. De curînd M. Claudius a trimis la ei o ștafetă cu știrea că se va război cu dînșii dacă nu se vor preda. Ca urmare, gallii, cu toate că preferau o pace împovăratore în locul nesiguranței războiului, decît să ajungă sub stăpînirea poporului roman s-a predat supunîndu-se de bunăvoie. După cîteva zile, primind poruncă să părăsească orașul și ogoarele, au avut de gînd să plece în liniște în orice ținut vor vedea cu ochii. Apoi însă romanii le-au luat armele și în cele din urmă toate bunurile care puteau fi luate și duse cu ei. De aceea roagă senatul să nu-i urgisească năpustindu-se mai crîncen asupra lor ca asupra unor vrăjmași, deși nu sînt vino-vați cu ceva, ba mai mult, s-au și predat romanilor“.

Senatul roman a poruncit să li se dea gallilor următorul răspuns: „Nici galli n-au procedat cum se cuvine, cînd au venit în Italia, ci au încercat să-și ridice un oraș într-un ținut străin, fără încuviințarea nici unuia dintre dregătorii romani care sînt în fruntea acelei provincii, și nici nu e pe placul senatului ca supușii lor să fie jefuiți. De aceea vor fi trimiși împreună cu dînșii împuterniciți la consul, care, dacă galli se vor întoarce de unde au venit, să ordone a le fi înapoiate toate bunurile, dar să plece numaidecît dincolo de Alpi și să se dea de veste noroadelor gallice să rămîna pe loc în ținuturile lor. Alpii să rămîna la mijloc ca niște hotare de netrecut între ei și Italia. Dacă vor să-i treacă nu le va merge mai bine decît acelor care cei dintîi și-au croit drum peste Alpi“. Au fost trimiși la ei ca împuterniciți L. Furius Purpurio¹³¹, Q. Minucius¹³², L. Manlius Acidinus¹³³. Gallii, după înapoierea tuturor bunurilor lor pe care le

aveau, au părăsit Italia, fără să fi pricinuit vreo pagubă cuiva.

LV Noroadele gallice transalpine le-au răspuns împăciuitor împuterniciților romani; bătrînii lor chiar au dojenit poporul roman pentru prea marea lui bunătate, de vreme ce i-au lăsat să plece nepedepsiți pe acei oameni care au încercat fără porunca neamului lor să ocupe teritoriul statului roman și să-și ridice un oraș pe un pămînt străin. S-ar fi convenit să le hotărască o plată usturătoare pentru cutezanța lor nesăbuită. Însă, pentru că le-au înapoiat bunurile acestor galli, ei se tem ca nu cumva din pricina firii prea îngăduitoare a poporului roman să nu fie și mai mulți împinși ca să se încumete la asemenea fapte.

Ei i-au primit pe împuterniciții romani și i-au însoțit apoi, la drum, copleșindu-i cu daruri.

Consulul M. Claudius¹³⁴, după scoaterea gallilor din provincia lui, a început să facă planul războiului cu histrii¹³⁵, după ce a trimis o dare de seamă senatului ca să-și treacă legiunile în Histria. Senatul roman a încuviințat acest război¹³⁶. Senatorii se mai frămîntau pentru chesliunea întemeierii unei colonii la Aquileia; nu se știa încă dacă trebuie să se hotărască ca această colonie să fie formată cu latini sau cu cetățeni romani. În cele din urmă senatul a fost de părere să se întemeieze mai degrabă o colonie latină. În acest scop au fost numiți triumvirii P. Scipio Nasica. C. Flaminius, L. Manlius Acidinus.

În același an s-au înființat coloniile de cetățeni romani de la Mutina¹³⁷ și Parma. 2 000 de cetățeni colonizați în ținutul din vecinătatea boiilor, care înainte aparținuse etruscilor, au primit cîte 8 iugăre la Parma, și cîte 5 la Mutina. Au întemeiat aceste colonii triumvirii M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Și în ținutul Caletranum¹³⁸ s-a înființat colonia de cetățeni romani numită Saturnia¹³⁹. Cei care au înființat-o au fost triumvirii Q. Fabius Labeo, C. Africanus Stello, Ti. Sempronius Gracchus. Fiecare colonist a primit 10 iugăre de pămînt.

LVI În același an¹⁴⁰, proconsulul A. Terentius a izbindit în bătălia cu celtiberii, desfășurată nu departe de fluviul Hiberus din ținutul Ausetanus, cucerind acolo câteva orașe pe care hispanii le întăriseră. În Hispania Ulterior a domnit pacea în acel an, deoarece și proconsulul P. Sempronius a fost lovit de o boală îndelungată și lusitanii au rămas liniștiți, nimeni nemaihărțuindu-i deocamdată. Nici în Liguria, consulul Q. Fabius n-a făcut ceva demn de a fi amintit.

M. Marcellus, rechemat din Histria după trimiterea ostașilor la vatră, s-a înapoiat la Roma în vederea alegerilor. El a prezidat alegerea consulilor Cn. Baebius Thamphilus și L. Aemilius Paulus¹⁴¹. Acesta din urmă fusese aedil curul împreună cu M. Aemilius Lepidus. De la consulatul acestuia trecuseră 5 ani de când Lepidus a fost ales consul în această dregătorie, după ce căzuse în două rînduri. Apoi au fost aleși praetorii Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Laevinus, P. Manlius, pentru a doua oară, M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Denther¹⁴² și C. Terentius Istra.

La sfîrșitul anului s-au oficiat rugăciuni publice datorită semnelor și arățărilor, deoarece lumea era pe deplin convinsă că plouase cu sînge vreme de două zile în piața Concordiei¹⁴³, și venise știrea că răsărise din mare nu departe de Sicilia o nouă insulă, care nu mai fusese mai înainte.

Valerius Antias scrie că în acel an s-a stins din viață Hannibal, după ce fusese trimis în acest scop la regele Prusias, ca împuterniciți, în afară de T. Quinctius Flamininus, al cărui nume a fost celebru în această pricină, și L. Scipio Asiaticus și P. Scipio Nasica.

CARTEA XI.

I La începutul anului următor, consulii și praetorii au tras la sorți provinciile. Însă în afară de Liguria, consulii nu aveau o altă provincie care să le fie decretată. Jurisdicția urbană i-a revenit lui N. Ogulnius Gallus, cea peregrină — lui M. Valerius, Hispania Citerior — lui Q. Fulvius Flaccus, Hispania Ulterior — lui P. Manlius, Sicilia — lui L. Caecilius Denter, Sardinia — lui C. Terentius Istra.

Consulii au primit ordin să recruteze ostașii.

Q. Fabius scrisese din Liguria că apuanii pîndesc momentul să se răzvrătească și amenință primejdia să dea năvală în ținutul Pisanum. La Roma se știa că Hispania, Citerior era revoltată, și că se duce război cu celtiberii, că în Hispania Ulterior, deoarece praetorul zace bolnav de multă vreme, disciplina ostășească începuse să se destrame din pricina trîndăviei și șederii. Din cauza acestor știri s-a hotărît recrutarea de noi oști: astfel, cele patru legiuni din Liguria¹ să aibă efective de cîte 5 200 de pedestrași și cîte 300 de călăreți; li s-au mai alăturat acestora și alți 15 000 de pedestrași și 800 de călăreți aliați cu nume latin: aceste trupe² să alcătuiască armatele consulare. În afară de aceste trupe s-a poruncit să se mai înroleze sub drapel 7 000 de pedestrași aliați și cu nume latin, și 400 de călăreți, care să fie trimiși lui M. Marcellus în Gallia, căruia după ieșirea din consulat i s-a prelungit comanda armatei. S-a ordonat apoi ca în ambele Hispanii să fie trimiși cîte 4 000 de pedestrași din rîndurile cetățenilor romani și 200 de călăreți și 7 000

de pedestrași împreună cu 300 călăreți aliați. Lui Q. Fabius i s-a prelungit comanda pe un an în Liguria împreună cu armata pe care o comanda.

II Primăvara aceluia an a fost bîntuită de furtuni. În ajunul sărbătorii Parilia³, cam pe la amiază, a izbucnit o vijelie cu vînt puternic, pricinuind pagube multor lăcașuri și locuri consacrate: s-au prăvălit statuile de bronz de pe Capitoliu, iar ușile templului Lunei⁴ de pe Aventin au fost smulse și proptite de pereții dinapoi ai templului Cererii; s-au răsturnat și alte statui din Circus Maximus împreună cu soclurile pe care erau așezate, și s-au împrăștiat într-un chip înspăimîntător frontoanele cîtorva temple. Pentru că acea vijelie a fost socotită ca un semn ceresc, haruspicii au poruncit să se facă slujbe de ispășire. Totodată s-au adus jertfe și pentru celelalte semne și arătări anunțate: la Reate a fost fătată o catircă cu trei picioare, iar la Formiae, templul lui Jupiter Caieta a fost lovit de trăsnet. Pentru aceste semne și arătări s-au adus jertfe de vite mari, și vreme de o zi s-au oficiat rugăciuni publice.

În cursul acelor zile s-a aflat din darea de seamă a propraetorului, A. Terentius, că în Hispania Ulterior, P. Sempronius s-a stins din viață, după ce a bolit mai mult de un an. Praetorii au primit porunca să plece cît mai grabnic în Hispania.

Apoi au fost introduse soliile cetăților de dincolo de mare, mai întîi a regilor Eumenes și Pharnaces⁵, precum și a rhodienilor care se plîngeau de înfrîngerea cetății Sinope⁶. Tot în aceeași vreme au sosit și împuterniciții lui Filip, ai acheilor și ai lacedemonienilor. După ce s-a dat ascultare dării de seamă făcute de Marcius, care fusese trimis ca să cerceteze situația din Grecia și Macedonia, li s-au dat răspunsurile. Regilor din Asia și rhodienilor li s-a răspuns de către senat că-și va trimite împuterniciții să cerceteze situația la fața locului.

III Marcius a mărit și mai mult îngrijorarea vorbind despre Filip, căci el declară că, în privința celor hotărîte de senat, așa fel a procedat încît limpede iese în vileag

că regele macedonean nu va mai zăbovi multă vreme să întreprindă, ceea ce fără doar și poate va întreprinde. Căci nu mai era pentru nimeni o taină că Filip va ridica din nou armele și că regele Macedoniei către acest țel tinde: să se vadă tot ce face și ce spune. Mai întâi el strămută aproape toată mulțimea de cetățeni din cetățile maritime, împreună cu familiile lor, în regiunea care acum se cheamă Emathia⁷, — cîndva purta numele de Paeonia, — iar orașele acelor locuitori le predă thracilor și barbarilor spre a locui ei în ele, bizuindu-se că aceste neamuri de oameni îi vor fi mai credincioase în războiul cu romanii. Acest fapt a stîrnit o uriașă panică în întreaga Macedonie, atunci cînd unii, părăsindu-și vetrele, fugeau împreună cu soțiile și copiii, alții își înăbușeau în tăcere durerea, căci ura biruindu-le teama se auzeau din partea celor care plecau în convoaie blestemele adresate regelui. Indignat de asemenea purtări, Filip îi privea cu bănuială pe toți oamenii, și orice loc și orice împrejurare îi dădeau de bănuît. În cele din urmă, Filip începu să declare fățiș că pentru sine nu va exista o deplină siguranță decît dacă va băga în temniță și va ține sub pază vlăstarii celor pe care îi răpusese el, ca să scape de rînd de ei.

IV Această cruzime cumplită prin ea însăși a ajuns să fie și mai cutremurătoare prin stingerea unei familii întregi.

Filip îl ucisese cu mulți ani înainte pe Herodicus căpetenia thessalienilor; în urmă i-a răpus și pe ginerii lui, de au rămas văduve fiicele lui Herodicus, avînd fiecare cîte un copil mic; Theoxena și Archo erau numele celor două femei. Theoxena a respins numeroși pețitori la mîna ei, în schimb Archo s-a măritat cu un oarecare Poris, cea dintîi căpetenie a neamului aenianilor⁸, și aceasta, după ce a zămislit cu Poris mai multe vlăstare, s-a stins din viață, lăsîndu-și copiii micuți de tot. Atunci Theoxena s-a căsătorit cu Poris, pentru ca pruncii surorii sale să fie crescuți de mîinile ei. Theoxena îngrija cu aceeași dragoste și de feciorul său și de odraslele surorii sale, de parcă ea însăși i-ar fi născut pe toți. După

ce a aflat de ordinul regelui în legătură cu arestarea copiilor celor pe care îi ucisese el, încredințată că aceste fapte vor ajunge să fie batjocorite nu numai de rege, ci și de paznici prin poftele lor desfrîinate — adăugînd unei fapte cutremurătoare și porniri sălbătice, s-a încumetat să spună că mai degrabă își va ucide toți copiii decît să cadă în mîna lui Filip. Poris însă se scutură cu înfiorare la pomenirea unei nelegiuiri atît de groaznice: îi spuse că-i va conduce copiii la Athena la niște oaspeți eredincioși, și că el însuși îi va însoți în băjenie. Ei plecară din Thessalonic către Aenia, pentru a lua parte la sacrificiile care se oficiau în fiecare an cu mare solemnitate în cinstea lui Aeneas, întemeietorul orașului. Acolo, după ce au petrecut ziua la ospățul solemn, cînd toată lumea era toropită de somn, toți se îmbarcară pe o navă pregătită de Poris pe la straja a treia din noapte, ca și cum ar fi avut de gînd să se înapoieze în Thessalonic. Însă ținta urmărită era să treacă în Euboea. Numai că zadarnică le-a fost lupta împotriva vîntului potrivnic, lumina zilei i-a prins aproape de uscat, și atunci slujitorii regelui care erau însărcinați cu paza portului au trimis un vas înarmat ca să captureze nava, cu aspra poruncă să nu se întoarcă fără ea. În vreme ce aceștia se apropiau de nava sa, Poris era atent să-și îmbărbăteze vîslașii și mateloții, și întinzîndu-și mîinile către cer, îi ruga pe zei ca să-i ajute. Între timp soția lui, sălbatică la chip, și care nu cu multă vreme înainte nutrise în mintea sa planul morții, topește într-un vas otrava și punînd în vîzul tuturor cupa și pumnalul scos din teacă, spuse: „moartea este singura scăpare. Acestea sînt căile către moarte, ia care vă îndeamnă sufletul pe fiecare pentru a scăpa de tirania regelui. Haideți, dragii mei flăcăi, luați după vîrstă pumnalul, ori sorbiți cupa, dacă vreți o moarte mai înceată!”

Vrăjmașii erau aproape, dar mama stăruia în povața ei de a muri cu toții. Unul după altul, feciorii, cuprinși de ghearele morții, se aruncară din navă pe jumătate fără viață. Apoi și Theoxena însăși îmbrățișîndu-și bărbatul, — tovarăș și pe drumul morții, — se aruncă în mare: slujitorii regelui puseră mîna pe o navă goală.

V Grozăvia acestei fărădelegi aprinse și mai tare ura împotriva regelui întocmai ca o flacăra, astfel încît Filip și copiii lui erau blestemați de toată lumea. În scurtă vreme blestemele care au fost auzite de toți zeii au făcut ca el însuși să se năpustească împotriva propriului său sînge. Deoarece Perseus vedea că din zi în zi crește tot mai mult dragostea poporului și vaza fratelui său Demetrius în fața mulțimii macedonenilor, precum și trecerea lui în ochii romanilor, convins că nu-i rămîne nici o nădejde de domnie dacă nu recurge la crimă, își îndreptă toate gîndurile către acest singur scop. Însă nu se credea destul de tare pentru a înfăptui ceea ce nutrea în sufletul său fricos; căută să încerce rînd pe rînd pe toți prietenii tatălui său prin vorbe cu două înțelesuri. La început unii s-au arătat ca aceia care privesc cu ochi răi un asemenea plan, deoarece își puseseră mai multe nădejdi în Demetrius; apoi, fiindcă creștea din zi în zi ura lui Filip împotriva romanilor, pe care Perseus o încuviința cu tot dinadinsul, în vreme ce Demetrius se împotriva din răspuțeri acestor simțăminte, acei macedoneni presimțind în sufletul lor sfîrșitul tînărului care nu era prevăzător față de vicleșugul fratelui său, socotiră că trebuie să sprijine ceea ce avea să se întîmple și să întărească nădejile celui mai puternic; de aceea se alăturară lui Perseus. Amînară pentru timpul și locul potrivit ceea ce trebuia să se facă; pentru clipa de față hotărîră să-l îndirjească pe rege împotriva romanilor și să-l împingă la hotărîrea de a porni la un război la care din propriu imbold demult era inclinat sufletește. Totodată pentru Demetrius să dea mai mult de bănuît, într-adins aducea vorba despre romani. În Macedonia, în vreme ce unii luau în derîdere și cererile, precum și rînduielile și așezămintele lor, alții îi bîrfeau vorbind de faptele lor de arme, alții cleveau despre înfățișarea Romei însăși spunînd că nu e încă destul de împodobită, nici cu așezăminte publice, nici cu clădiri particulare, alții vorbeau batjocoritor chiar despre frunțașii romanilor. Tînărul Demetrius, neprevăzător și din dragoste pentru numele de roman, îl combătea pe fratele său, luînd apărarea romanilor în orice privință; în acest fel, Demetrius a ajuns să fie privit cu bănuială de Filip, și

pricina prilej potrivit pentru învinuiri. De aceea tatăl său nu-i mai împărtăsea nici un plan privitor la raporturile cu romanii, ci se îndrepta cu toată ființa către Perseus. Împreună cu acesta tot făurea la planuri zi și noapte în scopul războiului. Se înapoiaseră din întâmplare cei pe care îi trimisese la bastarni, pentru a le cere sprijinul, și aduseseră de acolo pe tinerii nobili, precum și vreo cițiva dintre cei de vișă regească, dintre care unul îi făgăduise fiului lui Filip pe sora sa în căsătorie. Alianța neamului său cu aceștia îi înflăcăra sufletul regelui. Atunci Perseus spuse: „La ce folosesc toate acestea? Zadarnic avem atîta sprijin în trupele auxiliare de peste hotare, cîtă vreme chiar în casa noastră ne pîndesc primejdiile, din pricina trădării lăuntrice. Avem în sînul nostru, de bunăseamă, o iscoadă, nu vreau să spun un trădător; romanii ne-au înapoiat numai trupul lui; din ziua în care a fost ostatic la Roma, ei îi stăpînesc însă sufletul. Ochii aproape ai tuturor macedonenilor sînt îndreptați către Demetrius, crezînd că nu vor avea alt rege, decît pe acela pe care îl vor da romanii“.

Mintea bătrînului — deja bolnavă — era ațîțată de asemenea învinuiri care i se strecurau în suflet mai mult decît lăsa el să i se citească pe față.

VI Din întâmplare, sosi vremea să se facă purificarea armatei, a cărei solemnitate se desfășura în felul acesta: capul și o parte dinainte a unei cățele tăiate în două se așeza în dreapta drumului, pe cînd cea dinapoi împreună cu măruntaiele în stînga; trupele înarmate treceau printre aceste două jumătăți ale victimei. În capul coloanei defilau unitățile înzestrate cu armele cele mai de seamă, aparținînd Macedoniei, de la obîrșia lor cea mai îndepărtată; urma apoi regele însăși împreună cu vlăstarele sale, și numaidecît după el curtenii⁹ și corpul de gardă regală, iar coada coloanei o încheia cealaltă coloană de trupe macedonene. Tinerii fii ai lui Filip erau de-a dreapta și de-a stînga regelui; Perseus în vîrstă de 30 de ani, iar Demetrius, mai tînăr ca el cu cinci ani, cel dintîi în puterea tinereții, cel de-al doilea în floarea vîrstei. Amîndoi — vlăstare zdravene ale unui tată care ar fi fost norocos, dacă mintea i-ar fi fost sănătoasă.

Era datina ca după oficierea slujbei religioase pentru purificarea oastei, armata macedoneană să facă manevre, fiind împărțită în două corpuri, pentru a simula lupta prin alcătuirea a două fronturi. Tinerele vlăstare regești erau capii fronturilor în lupta închipuită; totuși lupta dintre ei n-a fost doar închipuită, deoarece s-au năpustit unul asupra altuia așa fel, de parcă s-ar fi luptat pentru domnie, și si-au pricinuit numeroase răni cu ciomegele cu care erau înarmați, nelipsindu-le nimic altceva pentru a arăta imaginea unei lupte reale decât numai fierul. Corpul de sub comanda lui Demetrius a fost cu mult mai tare decât celălalt. În vreme ce Perseus răbda greu această stare de lucruri, prietenii săi prevăzători se bucurau, spunând că această întâmplare va prilejui aducerea de învinuiri lui Demetrius.

VII În acea zi amîndoi feciorii au avut un ospăț cu tovarășii care luaseră parte la manevre; Perseus, poftit fiind la masă de Demetrius, a refuzat să se ducă. Într-o asemenea zi de sărbătoare, invitația gazdelor binevoitoare și tinereasca voioșie le-a dat și unora și altora imbold să se întreacă cu băutura. Cu acest prilej toți și-au adus aminte de manevrele luptei ticluite, rostindu-se vorbe glumețe la adresa potrivnicilor, așa fel încît nici pe regeștile odrasle nu le cruțau. Unul dintre comesenii lui Perseus, fiind trimis ca iscoadă pentru a trage cu urechea ce vorbesc potrivnicii, fiindcă se tot învîrtea prin mijlocul lor prea lipsit de prevedere, e înșfăcat și bătut de tinerii din ceata lui Demetrius, care ieșiseră din întâmplare din sala de mîncare¹⁰. Neștiind ce s-a întîmplat, Demetrius strigă către comeseni: „De ce adică n-am merge la fratele meu și prin sinceritatea și voioșia noastră nu i-am domoli mînia, dacă cumva i-a mai rămas vreun semn de pe urma luptei”? Toți strigară că merg, în afară de cei care-i bătuseră iscoada, pentru că se temeau fără doar și poate de răzbunarea lui Perseus. În vreme ce Demetrius îi atrăgea după sine și pe aceștia, ei și-au ascuns pumnalele sub veșminte, pentru a se putea apăra, în caz că i-ar ataca cineva. Cînd între oameni este dezbinare internă, nimic nu poate rămîne tănuț. Amîndouă locuințele erau pline de iscoade și de trădă-

tori. Un pîrîş le-o luă înainte, venind la Perseus şi îi dădu de ştire că împreună cu Demetrius sosesc patru tineri încinşi cu pumnalele pe sub straie. Deşi pricina înarmării lor era limpede — căci Perseus auzise că oaspetele său fusese bătut de oamenii lui Demetrius — porunci să se pună zăvorul la uşă ca să le înfierceze fapta; şi de la ferestrele¹¹ ce dădeau către stradă la catul de sus al locuinţei sale, strigă că opreşte să intre pe uşă aceşti cheflii, ca unii care vin la el să-l ucidă. Demetrius, înfierbîntat de băutură, începu să protesteze că e dat afară; apoi, necunoscînd dedesubtul, se înapoie la petrecere.

VIII În ziua următoare Perseus, cum se ivi prilejul să-l întâlnească pe tatăl său, intră în palat, cu privirile tulburi şi se opri tăcut în faţa tatălui său. Cînd Filip îl întrebă: „Ei, cum merge cu sănătatea?“, şi apoi: „Ce înseamnă chipul acesta posomorît?“ Perseus îi răspunse: „Să ştii că e un noroc pentru mine dacă astăzi mai trăiesc. Am fost atacat de fratele meu, însă nu întinzîndu-mi capcane într-ascuns, ci a venit noaptea în locuinţa mea, însoţit de oameni înarmaţi, ca să mă omoare, şi numai după ce am zăvorît uşile, la adăpostul pereţilor m-am apărat de furia lui“.

Fiindcă izbutise să vîre spaima în tatăl său şi totodată să-l înmărmurească, îi spuse mai departe: „Dacă îţi poţi pleca urechile să dai ascultare, îţi voi dovedi pe loc fapta lui“. Şi într-adevăr Filip îi spuse că-l va asculta, şi porunci numaidecît să fie chemat Demetrius, precum şi pe doi dintre prietenii lui mai vîrstnici pentru a se consfătui cu dinşii, pe Lysimachus şi Onomastus care habar n-aveau de vrajba dintre cei doi fraţi, şi de multă vreme nu mai veniseră pe la palat. Pînă să vină aceşti doi prieteni şi în vreme ce fiul său Perseus sta în picioare, departe de el, Filip se plimba, frămîntînd în mintea sa tot soiul de gînduri. Cînd i se dădu de ştire că aceia au sosit, Filip se retrase într-o încăpere mai îndepărtată din palat împreună cu cei doi prieteni ai săi şi cu tot atîţia străjeri din garda sa personală. El le încuviinţă fiilor săi să aducă o dată cu sine fiecare cîte trei persoane neîarmate. După ce luă loc pe jîlt,

Filip grăi: „Iată, eu cel mai nefericit tată, stau aici ca judecător între cei doi fii ai mei, unul acuzator și altul învinuit de omucidere, văzîndu-mă nevoit să găsesc în sînul alor mei fie pata unei fărădelegi săvîrșite, sau a unei nelegiuiri plămuite. De multă vreme mă temeam de izbucnirea acestei furtuni amenințătoare, cînd vă priveam chipurile foarte puțin frățești ale unuia față de celălalt, cînd auzeam unele vorbe. Însă între timp mi se furișa în suflet nădejdea că pornirile voastre de minie vor putea fi înăbușite, iar bănuielile spulberate; chiar vrăjmașii au încheiat între ei alianță, depunînd deoparte armele, și vrajba dintre mulți particulari s-a curmat. Odată și odată vă veți aduce aminte de faptul că sînteți frați de sînge, de neprihănirea și armonia dintre voi, ca odinioară, și în sfîrșit, de povețele mele, în privința căroră mă tem că le-am rostit în fața unor urechi surde. De cîte ori nu am amintit urechilor și n-am blestemat uritele pilde ale dezbinărilor dintre frați, amintindu-vă ce sfîrșit groaznic au avut, cum și-au nimicit și urmașii lor, și și-au năruit din temelie casele și regatele lor! Pe de altă parte v-am înfățișat și pildele cele mai frumoase de tovărășească înțelegere dintre cei doi regi lacedemonieni, pilde sănătoase vreme de multe veacuri și pentru ei, și pentru patrie, și după ce s-a introdus obiceiul ca fiecare să-și impună tirania sa, cetatea lacedemoniană a fost răsturnată pînă în temelie. Iată pe cei doi frați Eumenes și Attalus, a căror, putere la început era atît de neînsemnată și de mărginită, încît aproape le era rușine să-și dea chiar și numele de rege, și totuși, mulțumită numai armoniei lor frățești, și nu vreunui alt temei, au fost prin domnia lor deopotrivă cu mine cu Antiochus, și cu oricare dintre regii vremurilor noastre. Nu m-am ferit să vă dau pildă chiar pe romani, pe care fie îi văzusem, fie îi auzisem, și anume pe cei doi frați, T. și L. Quinctius, care au purtat război cu mine, apoi pe frații P. și L. Scipio care l-au biruit pe Antiochus, pe tatăl și pe unchiul lor, a căror armonie nezdruncinată în tot cursul vieții lor i-a unit și prin moarte. În schimb, pe voi, fărădelegile acelora și sfîrșitul celor dintii, aidoma fărădelegilor lor, nu v-a putut opri de la sminteala dezbinării, și nici mintea înțeleaptă și soarta norocoasă a

acestora din urmă nu v-a putut îndrepta mintea spre gînduri sănătoase. Cîtă vreme eu mai sînt în viață și răsufliu, vă hrăniți amîndoi cu nădejdea și cu ticăloasa lăcomie de a mă moșteni pe mine. Voi vreți ca eu să trăiesc numai pînă în ziua în care, supraviețuind unuia dintre voi să las pe celălalt, în urma morții mele, rege necontestat. Voi nu-l puteți răbda nici pe frate, nici pe tată. Nu mai aveți nimic scump pe lume, nimic sfînt. În sufletul fiecăruia dintre voi domnește numai nesățioasa jinduire după domnie. Haideți, faceți să se îngrozească urechile unui părinte: „Întreceți-vă cu acuzațiile, pentru ca în curînd să vă luptați cu spada în mînă. Spuneți-vă fățiș tot adevărul pe care-l puteți rosti, sau vă place a-l plăsmui. Urechile mele vă sînt deschise acum, dar se vor astupa după aceasta cînd vă veți mai aduce în taină învinuiri unul altuia!” După ce Filip a rostit aceste cuvinte turbînd de mînie, pe toți cei de față i-au podidit lacrimile; și multă vreme stăpîniți de tristețe toți au amuțit.

IX. Atunci Perseus spuse: „Nu-i de mirare că azi noapte ar fi trebuit să deschid ușa și să primesc în odaia mea pe niște bețivani, ca să-mi întind gîtul spre a fi înjunghiat cu pumnalul, deoarece o faptă rea nu poate fi crezută decît numai după ce a fost săvîrșită, și pentru că eu, cel amenințat cu moartea prin uneltire, am auzit vorbe care se adresează unui tîlhar și unui nelegiuit. Și nu în deșert ăștia spun că tu îl ai ca fiu numai pe Demetrius, și în schimb despre mine spun că-ți sînt fecior din flori, născut dintr-o țiuțoare a ta. Căci dacă în ochii tăi m-aș bucura de dragostea de fiu, te-ai înverșuna nu împotriva mea, cel care se jeluie că a descoperit uneltirile împotriva vieții sale, ci împotriva celui care a întins urzelile, și viața asta a mea n-ar fi atît de disprețuită, încît să nu fii mișcat nici de primejdia care a trecut, nici de cele care vor mai veni, dacă uneltitorii vor rămîne nepedepsiți. Dacă trebuie să mor în tăcere, atunci să tac, rugînd pe zei ca nelegiuirea începută de la mine să se sfîrșească căzînd numai asupra mea, și să nu treacă de la mine asupra ta, după ce eu voi fi ucis. Dacă mi-e îngăduit să ridic glasul cînd văd că sabia

scoasă din teacă atîrnă deasupra capului meu, așa cum, în mod firesc, cei înconjurați de primejdii într-o pustietate imploră ajutorul chiar al oamenilor pe care nu i-a văzut niciodată, te rog pe tine, îți implor numele de tată, care nume de multă vreme simți căruia dintre noi doi îi este mai sfînt, să-mi dai ascultare, așa fel, ca și cum tu, trezit în miez de noapte de glasul și gemetele mele, ai fi venit în ajutor la strigătele mele, și l-ai fi surprins pe Demetrius la intrarea locuinței mele însoțit de oameni înarmați. Așa cum în fața primejdiei amenințătoare am scos strigăt de groază atunci, la fel îl repet acum, a doua zi, în fața ta. De multă vreme, frate, noi nu mai trăim laolaltă ca unii care conviețuiesc împreună. Tu vrei să domnești cu orice preț. Nădejdi tale la tron îi stă stavilă vîrsta mea, îi stă stavilă dreptul ginților, îi stă stavilă vechiul obicei al macedonenilor, îi stă stavilă chiar hotărîrea tatălui. Tu nu poți trece peste toate acestea decît numai peste sîngele meu. Totuși tu urzești și încerci orice cale. Pînă acum fărădelegii tale s-a împotrivit fie purtarea mea de grijă, fie soarta mea. Ieri, cu prilejul defilării și manevrelor și cu lupta ticluită, ai făcut ca această luptă să fie aproape aducătoare de moarte; iar pe mine nu m-a scăpat de moarte altceva decît numai faptul că am îngăduit să fiu biruit de tine eu și ai mei. După o luptă desfășurată ca între dușmani, și nu ca o întrecere frățească, ai vrut să mă ademenești să-ți viu la cină. Crezi, oare, tată ca aș fi stat la masă între musafiri dezarmați de vreme ce ei veniseră la mine înarmați ca să petreacă? Ești încredințat că n-am fost pîndit de primejdia de a fi străpuns cu pumnalele în timpul nopții, cîtă vreme în văzul tău era cît pe-acum să fiu aproape ucis în bătaie cu bîtele? De ce ai venit azi noapte? De ce ai venit ca un vrăjmaș la un om supărat? De ce ai venit însoțit de niște tineri încinși cu sabia? Eu n-am îndrăznit să mă încred în tine și să-ți fiu musafir, și era să te primesc pe tine care veneai beat, întovărășit de oameni înarmați? Dacă ar fi fost deschisă ușa, în clipele acestea, tată, tu ai pregăti alaiul meu de înmormîntare, acum, cînd îmi ascuți plîngerea. Eu nu procedez de loc ca un acuzator, și nu strîng te-meieri îndoielnice, numai așa, de dragul acuzației. Căci,

care-i adevărul? Oare tăgăduiește el că a venit însoțit de o mulțime de inși la poarta mea, și că împreună cu sine au venit niște inși încinși cu sabia? Cheamă pe cei al căror nume le voi da. Într-adevăr, cei care au culezat aceasta, pot îndrăzni totul, dar totuși nu se vor încumeta să tăgăduiască fapta aceasta. Dacă i-aș fi prins dincoace de pragul locuinței mele și ți i-aș fi adus cu arma în mână, tu ai privi fărădelegea ca un fapt neîndoielnic. Dacă ei mărturisesc adevărul, gîndește-te că ai pus mîna pe ei.

X Blesteamă acum setea de domnie și cheamă furiile care-i urmăresc cu osînda pe frați, dar vezi, tată, să nu-ți fie blestemele tale în deșert! Privește bine, și deosebește-l pe ucigaș de cel atacat prin uneltiri, și blestemele tale să cadă asupra capului celui vinovat! Asupra celui care avea de gînd să-și ucidă fratele, să cadăurgia zeilor părintești. În schimb cel care era cît pe-acî să piară prin nelegiuirea fratelui său, să găsească ocrotire la milostirea tatălui și să aibă parte de dreptate! Căci în ce alt loc să caut adăpost pentru mine, a cărui viață nu e sigură nicăieri, nici la slujbele de ispășire în cinstea oastei tale, nici la manevrele armatei, nici în casă, nici la masă, nici noaptea pusă la îndemîna muritorilor ca o binefacere a firii. Dacă mă voi duce la fratele meu cînd sînt poftit, va trebui să mor. Dacă îl voi primi pe fratele meu beat, în odaia mea, dincoace de ușă, va trebui să mor. Eu însă, ca să mă feresc de curse nici nu mă duc la el, și nici nu rămîn cu el. Dar atunci unde să mă duc? Eu, în afară de zei, tată, pe nimeni altcineva ci numai pe tine te-am cinstit. Eu nu-i am pe romani prieteni, ca să-mi caut la ei adăpost. Romanii doresc cu tot dinadinsul ca eu să pier, pentru că eu sufăr din pricina nedreptăților făcute ție, fiindcă eu sînt revoltat că ți-au fost smulse atîtea orașe, atîtea noroade, ba chiar și țărmul maritim al Thraciei. Romanii nu nădăjduiesc că Macedonia va fi a lor, cîtă vreme eu și cu tine sîntem teferi, dar dacă pe mine mă va răpune nelegiuirea fratelui meu, și pe tine, bătrînețea, în cazul că te vor lăsa să îmbătrînești, romanii știu că și regele, și Macedonia, vor fi ale lor. Dacă romanii ți-ar fi lăsat ceva în

afara Macedoniei, aş fi crezut că şi mie mi-ar fi rămas acest loc de refugiu. În schimb aş fi avut destul sprijin în Macedonia. Dar ai văzut ieri cum s-au năpustit ostăşii asupra mea? Ce le-a lipsit acestora altceva decât sabia? Numai că ceea ce le-a lipsit între timp, şi-au luat în vremea nopţii, ca invitaţi ai fratelui meu. Ce să-ţi mai vorbesc de majoritatea căpeteniilor macedonene, care şi-au pus toată nădejdea în romani, şi în ce priveşte demnitatea, şi soarta, precum şi în acela care se bucura de toată trecerea în faţa romanilor? Pe Hercules, Demetrius nu e socotit chiar mai presus de tine însuţi, regele şi tatăl lui. Căci Demetrius este acela datorită căruia senatul te-a scutit de pedeapsă şi care te ocroteşte acum împotriva armelor romane, şi care e convins că se cuvine ca bătrîneţea ta să fie îndatorată şi plecată în faţa tinereţii sale. În faţa acestuia romanii stau în picioare! Pentru acesta au fost eliberate toate oraşele din imperiul tău! Datorită acestuia, ele se bucură de pacea romanilor! Eu, tată, însă, ce nădejde, sau ce ocrotitor, în afară de tine, mai am undeva?

XI Unde crezi tu că ținesc scrisorile trimise ție de către T. Quinctius, în care acesta spune că tu i-ai dat sfaturi bune în ce priveşte situaţia ta, de vreme ce l-ai trimis pe Demetrius la Roma, şi te îndeamnă ca din nou să-l trimiţi acolo însoţit de mai mulţi împuterniciţi şi de fruntaşii macedonenilor? T. Quinctius este acum autorul tuturor măsurilor. Tot el este şi învăţătorul acestuia. Pentru Quinctius, Demetrius a fost desemnat ca înlocuitor al tău, ca şi cum tu, tatăl lui, ai fi renunţat la domnie în favoarea lui. Acolo s-au plămădit dinainte toate planurile tainice. Se caută şi sprijinitori ai acestor planuri, de vreme ce Quinctius îţi porunceşte să trimiţi la dînsul mai mulţi împuterniciţi şi totodată şi pe fruntaşii macedonenilor. Cei care pleacă de aici la Roma cu suflet curat, încredinţaţi că ei îl au pe Filip rege, se întorc de acolo momiţi şi prinşi în iţele romanilor. Numai Demetrius reprezintă totul pentru romani, pe el îl numesc rege, deşi tatăl lui e încă în viaţă.

Dacă eu sînt revoltat de toate acestea şi nu numai alţii trebuie să audă numaidecît, ci şi tu însuţi, tată,

învinuirea că eu îți rivnesc tronul. Însă dacă învinuirea ne este atribuită fără osebire și mie și fratelui meu, eu n-o recunosc.

Căci eu pe cine îl alung din locul său, pentru ca eu însumi să urmez după el? Înaintea mea este numai tatăl meu, și-i rog pe zei să trăiască cît mai mult. Dacă îi vor supraviețui, — și doresc aceasta, dacă o merit, în măsură în care o vrea el — voi primi moștenirea tronului, dacă tata mi-o va încredința. În schimb, el jinduiește după domnie, și o jinduiește în chip mișelnic, zorindu-se să treacă peste ordinea vîrstei, peste rînduiala firii, peste datinile macedonene, peste dreptul ginților. «Îi stă în cale fratele mai mare, căruia îi revine tronul, potrivit dreptului, potrivit voinței chiar a tatălui! Deci, să fie înlăturat! Nu este el cel dintîi care va obține domnia prin uciderea fratelui său. Tata, bătrîn, singur, și lipsit de un alt fiu, în loc să răzbune omorîrea fiului său se va teme mai mult pentru soarta sa. Romanii se vor bucura, vor încuviința și vor îndreptăți fapta».

Aceste nădejdi, tată, sînt nesigure, însă nu sînt fără miez. Căci lucrurile stau astfel: tu nu poți îndepărta primejdia care-mi amenință viața, pedepsindu-i pe aceia care au luat săbiile pentru a mă răpune pe mine. Însă dacă le va izbuti nelegiuirea, tu nu vei mai fi în stare să răzbuni moartea mea!“

XII După ce Perseus sfîrși de vorbit, ochii tuturor celor care erau de față s-au îndreptat către Demetrius, ca și cum acesta ar fi avut de gînd să răspundă numai-decît. Apoi însă multă vreme a domnit tăcere, deoarece toată lumea și-a dat seama că fiind înecat de plîns, nu putea să vorbească. În cele din urmă, Demetrius fu nevoit să-și înfrîngă durerea cînd i se porunci să vorbească. El a început astfel:

„Tată, acuzatorul meu a folosit toate mijloacele pe care le folosesc vinovații. Cu lacrimi prefăcute într-adins pentru pierzania celuiilalt, Perseus a făcut ca lacrimile mele adevărate să nu mai fie crezute. De cînd m-am întors din Roma, urzește zi și noapte nu numai uneltiri împotriva-mi cu slujitorii săi întruniți în taină, ba chiar mă arată în văzul tuturor pe mine nu numai ca unel-

titor, ci ca pe un tâlhar, și ca pe un ucigaș. Perseus caută să te înspăimînte cu primejdia împotriva-i, pentru ca mai degrabă tot tu să fii acela care să-l dai pierzării pe fratele său nevinovat. Spune că el nu găsește refugiu nicăieri, la nici un neam, pentru ca la rîndu-mi nici mie să nu-mi mai rămînă vreun licăr de nădejde în fața ta. Eu sînt înconjurat de primejdii, sînt singur și lipsit de vreun sprijin, totuși pe mine mă acuză de faptul că mă bucur de trecere în fața străinilor, ceea ce mai mult îmi dăunează decît îmi este de folos. Cu cîtă meșteră ticluire a îmbinat Perseus faptul întîmplat azi-noapte, cu atacurile îndreptate pînă acum împotriva vieții mele! Pentru ca să facă în ochii tăi suspect prin zugrăvirea întregii mele vieți faptul despre care pe dată îți vei da seama ce-a fost și cum a fost. Pe faptul de azi-noapte pus de el la cale își întemeiază mincinoasa învinuire că eu nădăjduiesc, vreau și urmăresc anumite planuri. Totodată Perseus a urmărit să pară că învinuirea lui n-a fost nicidecum pregătită dinainte, ci a izvorît din teama lui și din zarva neașteptată de azi-noapte.

S-ar fi convenit însă, Perseus, dacă eu eram trădător al tatălui și tronului, dacă eu urzisem ițe cu romanii și cu alți dușmani ai tatălui meu, să nu aștepți ticluirea poveștii de azi-noapte, ci să-i fi destăinuit mai înainte tatii trădarea mea, dacă acea neîntemeiată învinuire era despărțită de aceasta, să dovedească mai degrabă ura ta împotriva-mi, și nu vinovăția mea, și ca atare ar fi trebuit ori s-o treci cu vederea azi, ori să o amîni pentru altă vreme, pentru ca să iasă de la sine la iveală dacă eu ți-am întins curse ție, sau tu mie, prin acest nou fel de ură, negreșit, fără seamăn.

Totuși eu voi căuta să lămuresc cum voi putea ceea ce tu ai înfățișat încurcat, și să arăt, deși sînt încă copleșit de această neașteptată tulburare, cine a întins azi-noapte capcane, eu, sau tu. El vrea să zică că eu am urzit planul de a-l ucide pe el, pentru ca după suprimarea fratelui meu vîrstnic, care trebuie să capete domnia, potrivit dreptului ginților, potrivit datinii macedonene, și chiar hotărîrii tale, după cum declară el, eu, fratele lui mai mic, după ce voi fi înlăturat pe cel mai mare, să urmez în locul lui.

Prin urmare, ce urmărește Perseus în cealaltă parte a cuvîntării sale, în care declară că eu m-am dat pe lîngă romani, și că, bizuindu-mă pe sprijinul lor, am căpătat nădejdea domniei?

Căci dacă eu eram încredințat că romanii atîrnă atît de greu în cumpănă, încît ei pot impune ca rege al Macedoniei pe oricare vor ei, și dacă eu eram convîns că mă bucur de o trecere atît de mare în ochii lor, atunci de ce mai era nevoie de omor? Oare ca să port diadema regală mînjită de sîngele fratelui meu? Ca să fiu blestemat și urît chiar de aceia, în fața cărora am cîștigat stimă, fie prin cinste adevărată, fie chiar prefăcută? Afară numai dacă tu nu crezi că T. Quinctius, de a cărui destoinicie și sfaturi mă învinuiești acum că sînt îndrumat, și care trăiește într-o dragoste fără seamăn cu fratele său, m-a sfătuit să ucid pe fratele meu.

Perseus a invocat nu numai sprijinul romanilor, ci și părerea macedonenilor, și învoirea aproape a tuturor zeilor nemuritori, precum și a oamenilor, față de care el a crezut că nu va fi deopotrivă cu mine în luptă; tot el însă, ca și cum aș fi mai prejos de el în toate celelalte privințe, îmi aduce învinuirea, că eu am recurs la cea din urmă nădejde, a asasinatului. Vrei tu să se răspîndească convingerea că acela dintre noi a urzit planul de a-l suprima pe fratele său care s-a temut ca nu cumva cealălalt să pară mai vrednic de domnie?

XIII Cu toate acestea, să cercetăm cum s-a desfășurat planul nelegiurii, oricum ar fi fost el plăsmuit. Perseus mi-aduce învinuirea că el a fost atacat în felurite chipuri și a grămădit într-o singură zi toate ticlurile urzelilor. Eu am vrut să-l ucid cînd a avut loc desfășurarea manevrelor, și chiar a bunilor zei, în ziua slujbelor de ispășire; apoi am vrut să-l suprim prin otrăvă — chipurile — cînd l-am poftit la cină, am vrut să-l dobor cu sabia, cînd am fost însoțit la petrecere de niște prieteni încinși cu sabia. Îți dai seama în ce fel an ales momentele pentru a săvîrși crima: manevrele, ospățul, petrecerea. Ce faptă anume? Și ce fel de zi? Ziua în care am purificat oastea, în care, după ce printre cele două

părți tăiate ale victimei, au fost duse înainte armele tuturor regilor macedonenilor, și noi doi am trecut la dreapta și la stînga ta, tată, urmași de coloana oastei macedonene! Chiar dacă eu aș fi săvîrșit mai înainte ceva pentru care se cuvenea să ispășesc, totuși după ce m-am purificat în urma slujbelor de ispășire, tocmai cînd eram cu ochii ațintiți asupra jertfei așezate în drumul nostru. urzeam în mintea mea crima, folosirea otrăvii și a săbiilor, pregătite pentru vremea petrecerii? Avînd mintea pîngărită de tot soiul de nelegiuiri, cu ce alte jertfe aș mai fi putut ispăși asemenea ticăloșie? Perseus însă, orbit de patimi, le încurcă pe toate ca să stîrnească bănuiele împotriva mea. Căci dacă eu am vrut să te răpun prin otravă în vremea cinei, nimic nu ar fi fost mai puțin potrivit decît să te fac mînios prin întrecerea îndîrjită dintre noi, în urma căreia tu să refuzi, așa cum ai făcut, invitația la masa noastră. Sau, după ce m-ai refuzat mînios, nu s-ar fi convenit oare să te împac, de vreme ce pregătisem otrava, pentru a căuta un alt prilej, decît să fi recurs așa deodată la un alt mijloc ca să te ucid cu pumnalul, și încă în aceeași zi, prefăcîndu-mă că vreau să petrec cu tine? Dacă eram încredințat că tu de frica morții te-ai ferit să vii la masa mea, atunci cum de nu m-am gîndit că stăpînit de aceeași frică te vei feri să mă primești la petrecerea ta?

XIV Nu e un lucru care să mă facă să roșesc, tată, dacă într-o zi de sărbătoare am băut ceva mai mult vin împreună cu tovarășii mei. Aș dori ca și tu să cercetezi în ce atmosferă caldă s-a desfășurat petrecerea de ieri la mine. Poate că veselia a întrecut marginile cuvenite datorită faptului că în jocul tineresc de-a războiul, tabăra noastră a fost mai tare. Aceste necazuri, precum și teama, ne-au risipit ușor fumurile beției; noi, cei acuzați de uneltire am fi fost toropiți și acum de somn, dacă n-ar fi survenit frica. Dacă eu aș fi avut de gînd să-și iau cu asalt locuința ta, ca apoi să te răpun, după ce puneam mîna pe casa ta, oare m-aș mai fi oprit din băutură măcar o singură zi? Oare mi-ași fi înfrînat ostașii? Și pentru ca să nu mă pot apăra și eu singur într-un chip prea puțin convingător, însuși prea bunul și

atît de bănuitorul meu frate spune: «Nu ştiu nimic altceva, nu-l învinuiesc de nimic altceva, decît că a venit la petrecere însoţit de ai săi înarmaţi». Dacă te voi întreba de unde ştii acest lucru, vei fi nevoit să mărturiseşti că, ori locuinţa mea a fost plină de iscoadele tale, ori că aceştia au luat pumnalele atît de făţiş, încît toată lumea să vadă aceasta. El însă pentru ca nu cumva să iasă în vileag fie că a avut iscoade mai întii, fie că învinuirea izvorăşte din ură, ţi-a cerut ție să-i întrebi pe aceia pe care îi va numi el, dacă au avut asupra-le pumnale, ca şi cum fapta dovedită, ar fi fost un fapt îndoielnic, după ce tu i-ai întreat ceea ce ei înşişi mărturisesc? Căci tu porunceşti să fie întrebaţi dacă ei s-au înarmat cu pumnal pentru a te ucide pe tine, din îndemnul şi cu ştiinţa mea. Căci tu aceasta vrei să iasă în vileag, în ceea ce declară ei şi în ceea ce au făcut făţiş. Dar ei spun că şi-au luat pumnalele pentru a se apăra pe ei. Dinşii însă vor da lămuriri asupra faptelor lor, dacă au făcut bine, sau cu un dedesubt. Însă în povestea asta nu amesteca persoana mea, care n-are nici o legătură cu acel fapt, sau lămureşte acum dacă noi am avut de gînd să te atacăm făţiş, sau pe furiş. Dacă, făţiş, pentru ce n-am fost toţi înarmaţi cu pumnale? De ce n-au avut pumnale decît numai cei care l-au bătut pe iscoada ta? Iar dacă a fost într-ascuns, de la cine a pornit această urzeală? După terminarea ospăţului, şi după ce aş fi plecat de la petrecere, ar mai fi rămas patru pe loc, care să te atace pe tine cînd erai scufundat în somn, cum de n-ar fi ştiut aceasta nici ceilalţi, nici oamenii mei, care erau cei mai bănuîţi dintre toţi, deoa-rece cu puţin înainte se certaseră între ei? Şi apoi cum ar fi putut să scape, după asasinarea ta? Şi cum a putut fi asaltată şi cucerită locuinţa ta cu patru pumnale?

XV Lăsînd deoparte această poveste întîmplată noaptea, de ce nu revii la faptul care te mistuie, ros de pizmă? «De ce, Demetrius, — gîndeşti tu, — pretutindenii se vorbeşte numai de domnia ta? Pentru ce tu pari unora mai vrednic ca mine în ce priveşte moştenirea situaţiei părinteşti? Pentru ce faci să fie îndoielnică

nădejdea mea, care ar fi sigură dacă tu n-ai trăi?» Acestea sînt simțămintele și gîndurile lui Perseus, deși nu le exprimă; aceste simțăminte mi-l fac vrăjmaș mie, acestea mi-l fac acuzatorul meu. Aceste simțăminte îți umplu casa ta, și fac să mișune în regatul tău atîtea învinuiri și bănuieli. După cum nu s-ar fi convenit ca eu să nădăjduiesc acum la tron, sau să stau vreodată la în-doială în privința lui, tată, deoarece sînt mai mic ca el, și pentru că vrerea ta e ca eu să mă dau înapoi în fața fratelui meu mai mare, la fel nu s-ar fi convenit și nici nu se cuvine să săvîrșesc acest fapt, ca să apar în fața tuturor nevrednic de tine, tatăl meu, și nedemn în fața tuturor. Într-adevăr cu cusururile mele, aș fi un ticălos dacă n-aș da înapoi oricum în fața drepturilor legitime prin simțul măsurii.

Apoi îmi arunci în față învinuirea că sînt prieten cu romanii și răstălmăcești că este o vină ceea ce constituie o cinste. Nu eu am cerut să fiu zălog la romani și nici să fiu trimis ca sol la Roma. Iar cînd am fost trimis de tine la ei, n-am refuzat să mă duc. În amîndouă împrejurările, așa fel m-am purtat încît să nu te fac de rușine, nici pe tine, nici regatul tău, nici neamul macedonean. Așadar, tu mi-ai fost, tată, temeiul prieteniei mele cu romanii. Cîtă vreme va domni pacea între tine și romani, le voi fi și eu devotat, va dăinui și trecerea mea în fața lor: dacă va izbucni războiul, eu așa cum n-am putut fi, ca ostatic, folositor tatălui, la fel voi fi, ca împuternicit al lui, cel mai înverșunat vrăjmaș. Nici azi nu cer să trag vreun folos de pe urma trecerii mele în fața romanilor, după cum la fel mă rog să nu-mi pricinuiască vreun neajuns. Trecerea asta n-am început s-o dobîndesc nici în război și n-aș dori să mi-o dobîndesc nici pentru vreun război, ci pentru că am fost zălog în scopul păcii, și am fost trimis ca sol pentru a păstra pacea. Amîndouă împrejurările să nu-mi fie prețuite nici pentru mărirea mea, însă nici socotite ca nelegiuiri ale mele! Dacă eu, tată, am săvîrșit vreo ticăloșie față de tine, dacă am săvîrșit vreo nelegiuire față de fratele meu, te rog să crezi că nu mă dau înapoi din fața nici unei osînde. Însă dacă sînt nevinovat, te rog, în schimb,

să nu mă lași mistuit de focul urii, cînd nu mi se poate găsi nici o vină. Nu e azi prima oară cînd îmi aduce învinuiri fratele meu, însă astăzi pentru întia dată mă acuză fățiș, fără nici o vină din partea mea față de el. Dacă tatăl meu s-ar mînia împotriva-mi, ar fi trebuit ca tu, fratele meu mai mare, să mijlocești cu rugăminți pentru mine, fratele tău mai mic, intervenind în fața lui, căci s-ar fi convenit ca tu să capeți iertare pentru tinerețea mea necoaptă, ca tu să capeți iertare pentru greșeala mea. În schimb, de unde se cădea să capăt sprijin, de acolo îmi vine pieirea. Am fost ridicat pe sus după ospăț și petrecere cînd de-abia așipisem aproape pe jumătate adormit pentru a apărea în fața judecății ca ucigaș. Fără apărători, fără patroni ocrotitori, sînt silit eu însumi să mă apăr vorbind pentru mine. Dacă ar fi trebuit să vorbesc pentru altul, aș fi cerut răgaz pentru a chibzui și alcătui cuvîntarea. Căci în afară de faima de orator ce altceva mi-aș fi pus în cumpănă? Neștiind de ce am fost chemat aici, te-am auzit pe tine spunîndu-mi mîniat să mă apăr, iar pe fratele meu aducîndu-mi acuzații. El a rostit împotriva mea o cuvîntare pregătită înainte, și la care a chibzuit multă vreme, în schimb eu am avut la îndemînă numai timpul cît au durat învinuirile, cînd am putut afla despre ce e vorba. Ce aveam de făcut în aceste cîteva momente? Să-i dau ascultare celui care mă învinuia, sau să mă gîndesc cum să mă apăr? Înarmur de această năpastă neașteptată și negîndită, de-abia m-am dumirit asupra învinuirilor aruncate în față, necum să-mi dau bine seama cum să mă apăr. Ce nădejde aș mai putea avea, dacă nu l-aș avea pe însuși tatăl meu judecător? Chiar dacă în fața tatălui meu mă bucur de mai puțină dragoste decît fratele meu mai mare, totuși situația mea de față ca acuzat cere ca să aibă milă de mine. Într-adevăr, eu te rog, tată, să mă păstrezi pentru mine și pentru tine, în schimb Perseus îți cere ca să mă ucizi, pentru a scăpa el de orice grijă din partea mea. Dar după ce îi vei încredința lui domnia, ce măsuri socoți că va lua împotriva mea, el care de pe acum crede de cuviință că trebuie să verse sîngele meu, pentru liniștea lui?"

XVI O dată cu rostirea acestor cuvinte, lacrimile i-au înecat deodată și răsuflarea, și glasul lui Demetrius.

Filip, după îndepărtarea feciorilor săi, a avut o scurtă convorbire cu prietenii săi, declarînd că el nu va da o sentință în urma unor vorbe și discuții rostite vreme de o oră, ci după ce va cerceta viața amîndurora, deprinderile lor, observîndu-le și vorbele și faptele, atît în împrejurările de seamă, cît și în cele lipsite de însemnătate, pentru ca să iasă în vileag pentru toată lumea că Demetrius a izbutit să spulbere învinuirile faptelor întîmplătoare noaptea trecută, dar că totuși îi dă de bănuit prea marea trecere de care se bucură el în fața romanilor.

În chipul acesta, chiar de pe vremea cînd Filip era în viață s-a aruncat sămînța războiului macedonic, pe care romanii aveau să-l poarte în primul rînd cu Perseus.

Amîndoi consulii pleacă în Liguria, care pe atunci era singura provincie consulară. Și pentru că ei au izbutit în operațiile desfășurate acolo, s-au decretat rugăciuni publice de mulțumire, vreme de o zi întreagă.

Cam 2 000 de liguri au venit pînă la hotarele cele mai îndepărtate¹² ale provinciei Gallia, unde Marcellus își avea castrul, cerîndu-i ca să le primească supunerea.

Marcellus, după ce le-a cerut ligurilor să-l aștepte în același loc, a cerut sfatul senatului printr-o dare de seamă. Senatul dădu dispoziții praetorului Ogulnius să trimită un ordin scris lui Marcellus că în această privință sînt mai îndreptățiți decît dînsul să hotărască consulii care au această provincie, și nu senatul, măsurile dictate de interesele republicii — totuși și în această situație găsește de cuviință că Marcellus nu trebuie să-i primească pe liguri decît în urma supunerii lor. Senatul este de părere după ce le va ridica armele ca împuterniciții să fie trimiși la consuli.

În aceeași vreme, praetorul P. Manlius ajunsese în Hispania Ulterior, pe care o primise ca provincie și în prae-tura lui dinainte, iar praetorul Q. Fulvius Flaccus ajunsese în Hispania Citerior unde luă în primire armata lui A. Terentius, căci Hispania Ulterior, în urma încetării din viață a proconsulului P. Sempronius, rămăsese fără comandă.

Celtiberii l-au atacat pe Fulvius Flaccus, pe cînd asalta oraşul hispan cu numele de Vthicna¹³. Acolo s-au dat cîteva lupte crîncene, fiind doborîţi şi răniţi numeroşi ostaşi romani. În cele din urmă, celtiberii, înfrinţi de efortările neîntrerupte ale lui Fulvius, care n-a putut fi clintit de la împresurare de nici o putere, istoviţi din pricina luptelor fără sorţi de izbîndă pentru ei, s-au îndepărtat de acolo. După alungarea trupelor hispane sărite în ajutor, oraşul Urbicus a fost cucerit şi jefuit în răstimp de cîteva zile; praetorul a lăsat pe seama ostaşilor toate prăzile. Fulvius, după cucerirea acestui oraş, şi P. Manlius, după ce a concentrat într-un singur loc toate trupele care fuseseră împrăştiate, au condus armatele în tabăra de iarnă, fără să mai fi desfăşurat vreo altă operaţiune demnă de amintit.

Acestea au fost evenimentele întîmplate în Hispania în acea vară. Terentius, care a părăsit acea provincie, a fost sărbătorit la intrarea în Roma prin ovaţii. El a adus cu sine 9 320 de libre de argint, 82 de libre de aur, precum şi coroane de aur în greutate de 67 de libre.

XVII În acelaşi an¹⁴ romanii au avut rolul de arbitri în neînţelegerea dintre poporul carthaginez şi regele Masinissa în legătură cu un ţinut; Gala, tatăl lui Masinissa luase acest ţinut de la carthaginezi. Syphax îl alungase de acolo pe Gala, apoi dăduse pămîntul în dar carthaginezilor în cinstea socrului său Hasdrubal; Masinissa însă îi izgonise pe carthaginezi în acel an de acolo. Procesul s-a desfăşurat în faţa romanilor cu dezlănţuiri de patimi nu mai mici decît au arătat pe frontul de luptă¹⁵. Carthaginezii revendicau acest teritoriu motivînd că aparţine mai întîi strămoşilor lor, şi că apoi ajunsese din nou în stăpînirea lor datorită lui Syphax. Masinissa susţinea că el a primit acest ţinut ca moştenire de la tatăl său, că îl stăpîneşte potrivit dreptului ginţilor, că „prin urmare, temeiul său este mai puternic, şi că stăpînirea ţinutului e mai îndreptăţită. În acest arbitraj el nu se teme de nimic altceva decît ca nu cumva să-i dăuneze tema romanilor dacă se ferece să nu pară că au favorizat pe un rege aliat şi prieten, împotriva unor duşmani comuni¹⁶. Împuterniciţii n-au făcut nici o schimbare în ce priveşte

dreptul de stăpînire și au lăsat pe seama senatului roman rezolvarea întregii situații.

În Liguria nu s-a mai petrecut nimic după aceea. Ligurii, se retrăseseră mai întîi în păduri neumblate, apoi, după trimiterea războinicilor la vatră, s-au împrăștiat pretutindeni prin sate și prin redute. Și consulii au vrut să-și trimită la rîndu-le oastea la vatră, și de aceea au consultat senatul în această privință. Acesta a hotărît ca unul dintre consuli, după trimiterea la vatră a ostașilor, să vină la Roma pentru a prezida alegerile viitorilor magistrați, iar celălalt să ierneze cu legiunile sale în ținutul Pisei⁴⁷. Umblau zvonurile că gallii transalpini își înarmează tineretul și nu se știe către care regiune a Italiei vor năvăli. Astfel consulii s-au înțeles între ei ca Cn. Baebius să plece la alegeri, deoarece fratele său, M. Baebius, candida la consulat.

XVIII Și s-au ținut comitiile pentru desemnarea consulilor; au fost aleși P. Cornelius Lentulus⁴⁸ și M. Baebius Tamphilus. Apoi au fost desemnați praetori cei doi frați Fabius, Q. Fabius Maximus și Q. Fabius Buteo, Ti. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Rusca, L. Duronius.

După intrarea acestora în funcție se traseră la sorți provinciile, care au căzut astfel: Liguria — consulilor, praetura urbană — lui Q. Petilius, cea peregrină — lui Q. Fabius Maximus, Gallia — lui Q. Fabius Buteo, Sicilia — lui Ti. Claudius Nero, Sardinia — lui M. Pinarius, Apulia — lui L. Duronius; i s-a mai adăugat acestuia din urmă și Histria, deoarece tarentinii și brundisinii au dat de veste că ținuturile maritime sînt cutreierate de vase de pirați care le pradă. La fel și massilienii⁴⁹ se plîngeau de pirateriile vaselor ligurilor. Atunci se decretă înrolarea de oști pentru consuli, patru legiuni cu efective de cîte 5 200 de pedestrași romani și cîte 300 de călăreți, și 15 000 de aliați și cu nume latin, precum și 800 de călăreți.

În Hispanii, vechilor praetori li s-au prelungit comanda, împreună cu oștile pe care le aveau, iar pentru completare, 3 000 de cetățeni romani, 200 de călăreți, și 6 000 de pedestrași aliați cu nume latin și 300 de călăreți.

Nu s-a trecut cu vederea nici flota. Consulii primiră porunca să numească duumviri navali²⁰ în acest scop; aceștia, după ce vor lansa în larg și o flotă de 20 de vase, să le echipeze cu marinari aliați din rîndurile cetățenilor romani, care fuseseră înainte sclavi, iar comandanții navelor să fie numiți dintre cetățenii romani de obîrșie liberă. Fiecare duumvir a primit însărcinarea de a asigura apărarea coastei maritime cu cîte 10 vase, așa fel încît promontoriul Minervei²¹ să se găsească în centru, unul să supravegheze partea dreaptă pînă la Massilia, iar celălalt, cea stîngă pînă la Barium²².

XIX În acel an s-au văzut la Roma și s-au adus la cunoștință dinafară numeroase semne cumplite: „În piața Vulcanus²³ și Concordiei a plouat cu sînge. Și pontificii au dat de veste că lăncile zeului Marte s-au mișcat, și că la Lanuvium, din statuia Junonii Sospita au curs lacrimi“.

Bîntuia ciurma la sate, în piețe, în tîrguri și în Roma, cu atîta furie, încît pompele funebre²⁴ nu mai pridideau cu înmormîntările. Senatul, îngrijorat de asemenea semne și urgii, a decretat ca și consulii să aducă jertfe de vite mari tuturor zeilor cărora găsesc ei de cuviință, iar preoții decemviri să consulte cărțile sibylline. În urma dispoziției acestora s-a hotărît oficierea de rugăciuni publice la toate sanctuarele din Roma vreme de o zi. Din îndemnul acelorași și senatul a hotărît și consulii au dat un edict prin care se aducea la cunoștință că se vor oficia ceremonii și slujbe publice în toată Italia vreme de trei zile. Cu atîta furie a bîntuit molima încît, atunci cînd, datorită trădării corsicanilor²⁵, a izbucnit în Sardinia războiul atîțat de ilieni, deși senatul hotărîse să se recruteze 8 000 de pedestrași din rîndurile aliaților cu nume latin, și 300 de călăreți, pe care praetorul M. Pinarius să-i treacă cu sine în Sardinia, consulii au adus la cunoștință că un număr atît de mare de oameni s-au stins din viață, și atît de mulți bolnavi sînt pretutindeni, încît nu pot înrola un număr atît de mare de trupe. Atunci praetorul a primit poruncă să ia efectivele de ostași care-i lipseau, de la proconsulul Cn. Baebius care ierna la Pisa și să treacă de acolo în Sardinia.

Praetorul L. Duronius, căruia îi căzuse la sorți provincia Apulia a primit pe deasupra și însărcinarea anchetării bachanalelor; în legătură cu acestea se mai iviseră niște rămășițe întocmai ca niște semințe răsădite de pe urma urgiei din cursul anului trecut. Praetorul L. Pupius începuse numai aceste anchete, fără însă să le ducă la bun sfârșit. Senatul i-a ordonat noului praetor să stîrpească din rădăcină aceste rămășițe ca să nu se întindă din nou mai departe. La rîndu-le, consulii, cu încuviințarea senatului, au propus poporului o lege²⁶ împotriva corupției electorale.

XX Apoi²⁷ fură introduse în senat soliile, mai întîi a regelui Eumenes, a lui Ariarathes²⁸ din Cappadocia, și a lui Pharnaces din Pont. Nu li s-a dat un alt răspuns decît că senatul va trîmite împuterniciți care să afle pentru ce nu se înțeleg, și ca să ia hotărîri.

Au fost introduse soliile lacedemonienilor²⁹ surghiuniți, precum și ai acheilor. Exilaților li s-au dat nădejdi că senatul va scrie acheilor ca să-i lase să se înapoieze la vetrele lor, acheii au expus situația în legătură cu supunerea messenienilor și cu înfăptuirea ordinii acolo, fapt care a fost încuviințat de senat. Și din partea regelui Filip, al macedonenilor, s-au înfățișat doi împuterniciți, Philocles și Apelles, fără să adreseze senatului vreo cerere. Aceștia însă fuseseră trimiși mai mult să iscoadească și să cerceteze învinuirile de care Perseus îl acuzase pe Demetrius, dacă el avusese întrevederi cu romanii și mai ales cu T. Quinctius, pentru a obține tronul Macedoniei, împotriva fratelui său, Perseus. Regele Filip îi trimisese pe aceștia în calitate de arbitri, care nu înclinau de partea nici uneia dintre cele două tabere. Numai că cei doi erau copărtași ai lui Perseus și uneltele acestuia în ticăloșia urzită împotriva fratelui său.

Demetrius nu știa nimic altceva în afară de planul criminal al fratelui său, care se dezvăluisese de curînd; totuși nu avea mare nădejde, ba chiar n-avea de loc că-și va putea împăca tatăl. Apoi din zi în zi se încredea mai puțin în simțămintele tatălui său, cîtă vreme își dădea seama că urechile lui sînt aplecate numai către șoaptele lui Perseus. De aceea, avînd mereu ațîntite pri-

virile numai către vorbele și faptele sale, pentru a nu mări și mai mult bănuielile lui Filip, se ferea îndeosebi să pomenească cîtuși de puțin de romani și să aibă întîlniri cu ei, încît nu voia nici măcar să i se trimită vreo scrisoare din partea romanilor, deoarece își dădea seama că mai ales prin acest soi de învinuiri ar stîrni și mai mult înverșunarea tatălui său.

XXI Pentru ca ostașii să nu-și piardă însușirile războinice din pricina inactivității, și totodată pentru a înlătura orice bănuială că el se preocupă de războiul cu romanii, Filip, după strîngerea oastei la Stobi în Paeonia, se îndreaptă către Maedica. Îl cuprinsese dorința să urce pe creasta munților Haemus³⁰, deoarece se răspîndise credința că de acolo pot fi zărite în același timp marea Adriatică, fluviul Hîstru și Alpii; toate acestea trecute prin fața ochilor săi vor constitui un impuls puternic în planul războiului³¹ cu romanii. El a cercetat apoi pe cunoscătorii ținutului aceuia în privința urcușului munților Haemus; toți au răspuns că pe acolo nu există nici un drum pentru armată, ci doar o singură cale și aceea foarte greu de străbătut și numai pentru puțini oameni, și aceia ușor, înarmați. Ca să-l momească cu vorbe prietenești pe fiul său mai mic, pe care hotărîse să nu-l ia cu sine, Filip îl întrebă mai întîi dacă în fața unui drum atît de greu, trebuie să stăruie pînă la capăt în ceea ce a început, sau să renunțe; dacă își continuă totuși drumul, el nu poate uita sfaturile lui Antigonus³², care în împrejurări asemănătoare, cînd a fost lovit de o grozavă furtună, a recomandat fiilor săi, care se găseau împreună cu dînsul pe același vas, să-și aducă aminte și ei înșiși și să transmită urmașilor lor că în situații grele nimeni nu trebuie să-și primejduiască viața în același timp cu întregul său neam. De aceea, aducîndu-și aminte de povața aceuia, el nu va lăsa pe seama zarului pe amîndoi feciorii deodată în această încercare; și pentru că el îl ia cu sine pe fiul său mai mare, pe dînsul îl va trimite înapoi în Macedonia pentru a-i fi stîlp nădejzii și sprijin tronului.

Lui Demetrius nu-i scăpă din vedere că el este îndepărtat, pentru a nu lua parte la sfat; pentru ca Filip

avînd sub ochii săi acele regiuni, să se consfătuiască cu ai săi și să-i întrebe pe unde duce drumul cel mai scurt către Marea Adriatică și către Italia, și care va fi tactica întrebuintată în acest război. Demetrius trebuia nu numai să asculte de tatăl său, ci să încuviințeze totul, pentru ca să nu trezească bănuiala că ascultă de nevoie. Totuși pentru ca drumul către Macedonia să-i fie sigur, Didas, unul dintre curtenii regelui, care era în fruntea provinciei Paeonia, a primit poruncă să-l însoțească³³ pe Demetrius împreună cu o mică escortă. Ca pe cei mai mulți dintre prietenii tatălui său, Perseus îl atrăsese și pe acesta în rîndurile conspiratorilor împotriva fratelui său, de cînd începuse să nu mai fie nici o îndoială pentru nimeni că-ruia dintre cei doi frați era înclinat Filip să-i lase moștenirea tronului său. În împrejurarea de față, Perseus îi dădu însărcinarea lui Didas să se strecoare prin tot felul de momeli, făcîndu-i lui Demetrius cele mai mari servicii cu putință pentru a-i putea descoperi toate tainele, și iscodi cele mai ascunse simțăminte.

Astfel, Demetrius, însoțit de o asemenea escortă, era pîndit de primejdie mai mare decît dacă ar fi plecat singur.

XXII Filip, străbătînd mai întîi Maedica³⁴, apoi deșerturile situate între Maedica și Haemus, după șapte zile de mers ajunse la poalele munților. Zăbovind acolo trei zile pentru a-și alege trupele pe care să le ia cu sine, după trei zile purcese iar la drum. La început, macedonenii s-au trudit destul de puțin pe dealurile mai mici. Însă cu cît înaintau către înălțimi³⁵, ajungeau 'din ce în ce mai mult pe locuri împădurite, cele mai multe fiind neumblate de picior de om. Apoi ajunseră la un drum atît de întunecos, încît de-abia se vedea cerul din pricina copacilor atît de deși, căci își împreunaseră laolaltă ramurile. Însă cînd începură să se apropie de creste, fapt arareori întîmplat pentru astfel de înălțimi, totul în jur era atît de învăluit de negură, încît înaintarea era îngreuiată, de parcă ar fi fost un marș de noapte. În cele din urmă s-a ajuns, după trei zile, pe creastă. Cînd au coborît de acolo, ei n-au dezmințit versiunea răspîndită prin popor: eu cred însă că s-au temut să nu fie luați în rîs pentru această călătorie zadarnică, și că ei n-au putut

zări dintr-un singur punct mări și munți și fluvii atît de îndepărtate unele de altele. Toți au fost istoviți din pricina greutății acestui drum și în primul rînd regele, care era mai împovărat de vîrstă. După ce Filip aduse jertfe pe două altare închinat lui Jupiter, de unde urcușul durase trei zile, coborîtul, în schimb, s-a făcut în două zile, deoarece Filip pătimea mai mult ca de orice de frigul din timpul nopții, care la începutul caniculei e la fel de ascuțit ca și în vreme de iarnă. Filip, necăjit de greutățile întîmpinate, și revenind în tabără în decursul acelor zile, n-a găsit acolo o situație mai bună, deoarece domnea cea mai crîncenă lipsă, ca într-o regiune pe care o închideau niște deșerturi din toate părțile. De aceea, zăbovind numai o zi, pentru a se odihni și pentru a se reface ostașii pe care îi avusese cu sine, trecu într-un marș aidoma unei fugi în ținutul dentheleților. Deși aceștia erau aliații lui Filip, totuși, din pricina lipsurilor, macedonenii au pustiit acest ținut, ca și cum ar fi fost teritoriul dușmanilor. Căci Filip prăda pretutindeni, mai întîi casele de țară, apoi vreo cîteva sate, nu fără să i se roșească obraji de rușine, deoarece el auzea glasurile aliaților adresînd zadarnic rugăciuni zeilor aliaților și implorînd numele său. După ridicarea cerealelor, Filip se întoarse în Maedica, încercînd să asalteze un oraș cu numele de Petra³⁶. El însuși și-a așezat tabăra în cîmpia din preajma orașului, și-l trimise pe fiul său, Perseus, cu un mic pîlc de ostași ca să atace orașul din locurile mai înalte. Locuitorii orașului dînd ostatici, s-au predat deocamdată lui Filip, deoarece erau pîndiți din toate prățile de primejdii; aceiași locuitori însă, după ce oastea macedoneană s-a retras de acolo, uitară de ostatici, căci după ce părăsiră orașul, se refugiară în locuri întărite și în munți.

Filip, după ce și-a istovit ostașii prin tot felul de sfertări, fără nici un rezultat, și după ce i-au sporit și mai mult bănuielile împotriva fiului său, datorită vicleniei praefectului Didas, s-a înapoiat în Macedonia.

XXIII Acest însoțitor trimis cu Demetrius, așa cum s-a spus mai sus, în vreme ce căuta să-l prindă în mreje pe tînărul naiv și neprevăzător, și care, pe bună

dreptate, era supărat, încuviințindu-i atitudinea, și ațîțindu-l și el la rîndu-i, ba chiar oferindu-și sprijinul său în orice privință, după ce i-a cîștigat încrederea, a izbutit să-i descopere tainele. Într-adevăr, Demetrius plănuia să fugă la romani. Lui Demetrius i se părea că guvernatorul Paeoniei s-a ivit prin milostivirea zeilor ca să-i sprijine planul, mijindu-i astfel nădejdea să se poată strecura în siguranță prin provincia acestuia. Numaidecît acest plan este transmis și fratelui său, și, din îndemnul acestuia, este denunțat tatălui lor. Mai întîi, lui Filip i s-a adus la cunoștință situația printr-o scrisoare, cînd impresura Petra. Acesta aruncă în lanțuri pe Herodorus — cel mai de seamă dintre prietenii lui Demetrius — și porunci ca Demetrius să fie cu dibăcie supravegheat, fără ca el să bage de seamă.

Această întîmplare, pe lîngă toate celelalte nemulțumiri, i-au amărit întoarcerea regelui în Macedonia. El era zdruncinat și de învinuirile aduse de data aceasta la cunoștință în privința lui Demetrius. Filip era totuși de părere să fie așteptați cei pe care îi trimisese la Roma, pentru a cerceta totul. Neliniștit din pricina acestor griji, după ce au trecut cîteva luni de atunci, în cele din urmă, împuterniciții au sosit ca să dea de știre de la Roma cele ce fuseseră deja dinainte urzite în Macedonia. Aceștia i-au înaintat regelui, în afară de relatarea celorlalte nelegiuite ticluiri, și o scrisoare mincinoasă semnată și pecetluită cu un fals sigiliu al lui T. Quinctius. Scrisoarea cuprindea rugămintea făcută de Quinctius lui Filip de a-l ierta pe Demetrius, dacă cumva jinduind după tron, a greșit. Acesta nu va întreprinde nimic împotriva vreunuia dintre ai săi, și nu e el acela care să poată fi privit ca un om de la care va porni vreun plan ticălos; adresîndu-i această scrisoare a făcut să se acorde toată încrederea acuzațiilor aduse de Perseus. De aceea Herodorus fu pus numaidecît la cazne grele și după îndelungată vreme se stinse în toiul torturilor, fără să mărturisească ceva despre cineva.

XXIV Perseus din nou îi aduse învinuiri lui Demetrius în fața tatălui său. El era acuzat și de pregătirea fugii sale în Paeonia, și de faptul că au fost cumpărați vreo

cîtiva înși care să-l însoțească pe drum. Mai mult ca orice îl apăsa pe Demetrius scrisoarea, ticluită mincinos, a lui T. Quinctius. Totuși nu s-a dat asupra lui o sentință fățișă prea severă, dîndu-se instrucțiuni ca Demetrius să fie răpus mai degrabă în chip viclean, însă aceasta nu din grija pentru el, ci ca nu cumva pedepsirea lui Demetrius să-i dezvăluie planurile sale împotriva romanilor. Deoarece Filip plecă din Thessalonic la Demetrias, îl trimise pe Demetrius la Astraeum³⁷ din Paeonia, împreună cu același însoțitor, Didas, iar pe Perseus la Amphipolis, pentru a lua în primire ostaticii thracilor. Se spune că la plecare, Filip i-a dat lui Didas în-sărcinarea de a-l ucide pe fiul său. Didas a săvîrșit un sacrificiu sau s-a prefăcut numai că la săvîrșit. Pentru această ceremonie a venit și Demetrius³⁸ din Astraeum la Heraclea, ca invitat. Se spune că la ospățul de seară Didas i-a dat lui Demetrius otravă. Acesta, după ce a băut toată cupa, și-a dat numaidecît seama că a fost otrăvit; apucîndu-l imediat durerile a părăsit ospățul și s-a retras în iatacul său, unde, zvîrcolindu-se în chinuri, își acuza tatăl de cruzime, fratele de fărădelege și pe Didas de crimă. Au fost introduși apoi în odaia lui Tyrsis din Stubera și Alexander din Borocea, care, trîntind niște scoarțe deasupra capului și grumazului, l-au înăbușit. Nevinovatul tînăr a fost omorît în chipul acesta, fiindcă dușmanii nu se mulțumiseră să folosească un singur mijloc de ucidere.

XXV În vreme³⁹ ce se petrec acestea în Macedonia, L. Aemilius Paullus, căruia i se prelungise comanda după expirarea consulatului, își conduse la începutul primăverii oastea în ținutul ligurilor ingauni. Îndată după ce-și așează castrul în ținutul vrăjmașilor, s-au înfățișat la el solii acestora, care, sub pretext că cer pacea, vroiau, în fapt să-l iscodească. Paullus le declară că va încheia cu ei pace, numai dacă se vor supune. Aceia nu s-au ferit să primească condițiile, dar au spus că au nevoie de un răgaz, pentru a-și convinge norodul lor alcătuit din țărani. Deoarece li s-a acordat un armistițiu de 10 zile, ligurii au cerut apoi ca romanii să nu se ducă să-și procure furaje și lemne dincolo de munții din apropierea taberei,

pentru că pe acele meleaguri, ogoarele sînt lucrate. După ce au obținut aceasta, ligurii și-au strîns toată oastea chiar în spatele munților de unde îi îndepărtaseră pe dușmani și s-au năpustit deodată în uriașe puhoai, asupra castrului roman, năvălind pe toate părțile. Au atacat cu cea mai mare strășnicie în tot cursul zilei, astfel încît romanii n-au mai avut răgazul necesar de a-și scoate afară unitățile și nici destul loc pentru a-și desfășura frontul. Grămădiți în fața porții ei își apărau castrul mai mult împotrivindu-se decît luptînd cu dușmanul. După ce vrăjmașii s-au retras pe la apusul soarelui, Paullus trimite două ștafete călări cu o scrisoare la Pisae, unde era proconsulul Cn. Baebius ca să-i vină în sprijin cît mai neîntîrziat, pentru că a fost împresurat în vremea armistițiului. Baebius însă îi predase comanda oastei sale praetorului M. Pinarius, care pleca în Sardinia, dar totodată acesta încunoștințează senatul printr-un raport că L. Aemilius este asediat de liguri, și-i scrie lui M. Claudius Marcellus, care era în fruntea provinciei celei mai apropiate de acolo, dacă găsește cu cale, să treacă armata din Gallia în Liguria, și să-l despresoare pe L. Aemilius. Acesta însă avea să fie un sprijin sosit mult prea tîrziu; căci, într-adevăr, ligurii se înapoiară a doua zi către castrul roman. Dar cu toate că Aemilius știuse că dușmanii vor veni iarăși, și cu toate că putuse să-și întocmească linia de bătaie, el își reținu totuși trupele sale între parapetele castrului, pentru a amîna dezlănțuirea bătăliei pînă în momentul cînd Baebius va putea sosi cu oastea sa de la Pisae.

XXVI La Roma, raportul lui Baebius a stîrnit o grozavă tulburare, cu atît mai mare cu cît după cîteva zile Marcellus, predînd oastea lui Fabius și sosind la Roma, le spulberă nădejdea că el ar fi în măsură să-și treacă armata sa din Gallia în Liguria, deoarece el era în război cu histrii care se împotriveau întemeierii coloniei Aquileia. Fabius a plecat acolo și nu se va putea întoarce, pentru că izbucnise războiul. Mai era totuși o singură nădejde de ajutor, măcar că și aceasta venea mai tîrziu decît o cereau împrejurările, și anume plecarea degrabă a consulilor în provinciile lor. Fiecare din senatori striga

din răspuțeri să grăbească plecarea. Consulii însă declară că ei nu vor porni decît după încheierea recrutărilor, și că temeiul pentru care sfîrșeau ei mai tîrziu recrutările nu e nepăsarea lor, ci bîntuirea unei puternice molime. Totuși consulii nu s-au putut împotrivi voinței întregului senat de a ieși din Roma în ținută de campanie, și de a fixa la Pisae ziua adunării ostașilor pe care îi recrutaseră. Și atunci li s-a încuviințat consulilor, că oriunde vor pleca, să-și înroleze sub drapel o oaste strînsă în grabă și să o ia cu dîșii. Și praetorilor Q. Petillius și Q. Fabius li s-a dat poruncă, pe de o parte lui Petillius să recruteze două legiuni de cetățeni romani, pentru o oaste de strînsură, și să se străduiască să depună jurămîntul toți oamenii mai tineri de 50 de ani, iar pe de alta lui Fabius i s-a dat însărcinarea ca să ordone aliaților cu nume latin să dea 15 000 de pedestrași și 800 de călăreți. S-au numit duumviri C. Matienus și C. Lucretius poruncindu-se lui Matienus — provincia acestuia se găsea în Golful Gallic și îi fuseseră echipate și vasele, — ca să-i conducă cît mai neîntîrziat flota către coasta Liguriei, pentru a-i putea fi de orice folos lui L. Aemilius și armatei lui.

XXVII Aemilius, deoarece nu întrevedea de nicăieri nici o nădejde de ajutor, încredințat că i-au fost capturate ștafetele călări, socoti că nu trebuie să mai zăbovească a-și încerca norocul cu propriile puteri, înainte de sosirea vrăjmașilor, care atacau acum cu nepăsare și lipsă de elan, își rîndui de aceea oastea la cele patru porți ale castrului, pentru ca la semnalul dat să pornească la atac în același timp din toate părțile. Celor patru cohorte de trupe de aliați alese, le mai alătură alte două, punînd în fruntea lor pe legatul M. Valerius, și le dădu ordin să năvălească pe poarta praetoriană. Înspre poarta principală din dreapta castrului Paullus rîndui pe hastații primei legiuni; unitățile de *principes* din aceeași legiune le așază în rezervă; tribunii militari M. Servilius și L. Sulpicius au fost puși în fruntea acestora. Legiunea a treia a fost așezată în linie de bătaie către poarta principală din stînga. Singura schimbare făcută a fost aceea că linia întîi a fost alcătuită din *principes*, iar rezerva din *hastați*.

Tribunii militari, Sex. Iulius Caesar și L. Aurelius Cotta, au fost însărcinați cu comanda acestei legiuni. Legatul Q. Fulvius Flaccus a fost rînduit cu aripa dreaptă către poarta questoriană; după cohorte⁴⁰ și triarii a două legiuni au primit ordin să rămînă să apere castrul. Însuși comandantul a făcut inspecția tuturor porților și a aprins mînia războinicilor săi prin orice mijloc cu puțință. Pe de o parte el aduce învinuire vrăjmașilor pentru călcarea cuvîntului dat, care, după ce au cerut pace, după ce li s-a acordat armistițiul, au venit să atace tabăra romană, chiar în vremea armistițiului, în disprețul dreptului gîntilor; pe de altă parte, el le arată, ce mare rușine e pentru oastea romană să fie împresurată de liguri, care se aseamănă mai degrabă cu niște tîlhari decît cu niște dușmani adevărați. Oare cum veți mai da voi ochii unul cu altul dacă veți scăpa de aici cu sprijinul altora, și nu datorită vitejei voastre, nu spun cu acei ostași care l-au biruit pe Hannibal, care l-au înfrînt pe Filip, care l-au învins pe Antiochus, cei mai mari regi și căpetenii de oști ai veacului nostru, ci cu aceia care i-au nimicit pe înșiși acești liguri de vreo cîteva ori, fugind ca vitele și urmăriți prin codri necălcați de picior de om? Ceea ce n-ar fi îndrăznit vreodată hispanii, ceea ce n-ar fi cutezat gallii, ceea ce nu s-ar fi încumetat să facă macedonenii sau carthaginezii, a îndrăznit vrăjmașul ligur: se apropie de parapetele castrului roman, ba chiar îl împresoară și îl asaltează un dușman, pe care mai înainte cînd îl căutau cu ochii, abia îl descoperea ascuns și tupilat prin păduri neumblate“. Izbucniră de pretutindeni strigătele ostașilor ca răspuns de încuviințare a acestor cuvinte, că nu e de loc vina soldaților romani, căroră nimeni nu le-a dat pînă acum semnalul de a porni la atac; deci să le dea semnalul! El va înțelege și-și va da seama că atît romanii, cît și ligurii sînt aceiași care au fost și mai înainte.

XXVIII Ligurii aveau două tabere așezate dincoace de munți. În primele zile ei ieșeau rînduiți toți în formații de luptă în revărsatul zorilor; acum însă ei nu-și mai luau armele decît numai după ce se simțeau sătui de mîncare și băutură, și înaintau împrăștiți, ca unii care erau

aproape siguri că vrăjmașii lor nu-și vor scoate unitățile dincolo de parapete.

Scoțînd deopotrivă strigăte pînă și slujitorii și bucătarii, romanii s-au năpustit deodată pe toate porțile asupra ligurilor, care veneau spre ei neorînduiți. Pentru liguri situația aceasta a fost atît de neașteptată, încît se înspăimîntară de parcă ar fi fost înconjurați și prinși în capcane. Numai cîteva clipe această ciocnire a avut înfățișare de luptă, căci numaidecît ligurii s-au pus de-a valma pe fugă, fugarii au fost pretutindeni măcelăriți. Paullus a dat apoi semnalul cavaleriei să-și încalece caii și să nu lase pe nimeni să scape; toți dușmanii într-o fugă nebună au fost alungați pînă în tabăra lor, și în urmă au fost izgoniți și din tabără. Peste 15 000 de liguri au fost uciși în aceeași zi, iar 2 500 luați prizonieri. După 3 zile întreaga suflare a ligurilor ingauni s-a supus romanilor, dînd ostatici.

Au fost căutați cîrmacii și marinarii care fuseseră după prădăciuni cu vasele, și toți au fost puși sub pază.

Și duumvirul C. Matienus a capturat 32 de vase cu pirați, pe coasta Liguriei.

Au fost trimiși la Roma ca să dea de știre și să ducă senatului darea de seamă L. Aurelius Cotta și C. Sulpicius Gallus, și totodată să ceară să i se încuviințeze lui L. Aemilius Paullus după pacificarea provinciei sale, să plece de acolo, să-și ia cu sine ostașii și să-i trimită la vatră. Amîndouă aceste cereri au fost încuviințate de senat, hotărîndu-se oficierea de rugăciuni publice de mulțumire la toate sanctuarele vreme de trei zile; s-a poruncit praetorului Petillius să-și trimită la vatră ostașii legiunilor urbane, iar praetorul Fabius să renunțe la recrutarea de trupe aliate și cu nume latin; apoi ca praetorul urban să scrie consulilor că senatul găsește de cuviință ca unitățile oastei strînse în grabă, recrutate din pricina răscosiei ligurilor să fie trimise la vatră cît mai curînd.

XXIX În acel an a fost întemeiată colonia Graviscae⁴¹ în ținutul etrusc, cucerit cîndva de la Tarquinii. Coloniștii au primit cîte 5 iugăre de pămînt; colonia a întemeiat-o comisia formată din triumvirii C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher și C. Terentius Istra. Anul acesta a fost de

pomină prin seceta și lipsa de bucate. Se spune că n-a plouat 6 luni încheiate.

În același an, s-au găsit în țarina scribului L. Petillius, la poalele colinei Janiculum, atunci cînd niște plugari săpară mai adînc pămîntul, două racle de piatră lungi cam de opt picioare și late de patru, avînd capacele pecetluite ou plumb. Pe amîndouă raclele erau inscripții cu litere latinești și grecești, care arătau că într-o raclă este înmormîntat Numa Pompilius, fiul lui Pompo, și că în cealaltă se află cărțile lui. După ce stăpînul țarinei, povățuit de niște prieteni, a deschis raclele, cea care avusese săpat pe ea titularea regelui îngropat a fost găsită fără nici o urmă de trup omenesc, sau de altceva, totul fiind măcinat de rugina atîtor ani. În cealaltă raclă erau două pachete înfășurate și unse cu smoală, care aveau cîte șapte cărți nu numai întregi, da și păstrate atît de perfect, arătînd ca noi, de parcă ieri ar fi fost așezate acolo. Șapte cărți tratau în latinește despre dreptul pontifical⁴², iar celelalte șapte în grecește, despre învățătura filozofiei, atît cît exista în acea epocă. Valerius Antias adăugă că aceste învățături aparțineau pithagorienilor⁴³, după zvonurile răspîndite potrivit cărora se credea că Numa a fost ucenicul lui Pythagoras⁴⁴, adevăr așa fel tieluit, ca să i se poată da crezămînt.

Cărțile acestea au fost citite mai întîi de prietenii scribului⁴⁵ care fuseseră de față la acea întîmplare; pe urmă, pentru că le citiseră mai mulți și cuprinsul lor a ajuns cunoscut, praetorul urban Q. Petillius, dornic și el să le citească, luă acele cărți de la L. Petillius; praetorul era prieten cu L. Petillius, deoarece în timpul quaesturii sale îl alesese în decuria scribilor. După ce a citit capitolele cele mai importante, și a băgat de seamă că e vroba, în mare parte, despre idei care contribuiau la destrămarea religiei, i-a spus lui L. Petillius că „el va arunca acele cărți pe foc: însă înainte de a face aceasta, îi îngăduie să încerce, dacă crede că are dreptul sau interesul, să le revendice, prietenia dintre ei nu va fi știrbită“.

Scribul atunci s-a dus la tribunii plebei, care la rîndu-le au adus la cunoștința senatului toată situația. Praetorul spuse că el e gata să jure că acele cărți nu trebuie

citite și nici păstrate. Senatul a hotărât, socotind suficiență făgăduința praetorului, ca aceste cărți să fie arse în comiții cât mai curînd; de asemenea, că trebuie să se plătească stăpînului țarinei o sumă de bani, cît crede de cuviință praetorul și majoritatea tribunilor plebei. Scribul însă n-a primit aceasta. Cărțile au fost arse în văzul poporului, făcîndu-se un foc în comiții de cei însărcinați cu sacrificiile.

XXX În acea vară⁴⁶ a izbucnit un mare război în Hispania Citerior. Celtiberii pregătiseră ca la 35 000 de oameni, cum nu mai fuseseră aproape niciodată înainte. Q. Fulvius Flaccus primise comanda acelei provincii. Deoarece el auzise că celtiberii își înarmează tineretul, adunase și el forțe de la aliați, cît putuse de multe, totuși nu era de loc numericește deopotrivă cu dușmanul⁴⁷. La începutul primăverii el își conduse oastea în Carpetania⁴⁸ și-și așază castrul lîngă orașul Aebura⁴⁹, lăsînd o neînsemnată garnizoană în oraș. După cîteva zile, celtiberii își întocmiră tabăra cam la 2 000 de pași de acolo, la poalele unei costișe. Cînd praetorul simți unde se găsesc dușmanii, îl trimise pe fratele său, M. Fulvius, cu două escadroane de călăreți⁵⁰ aliați, pentru a face o recunoaștere către tabăra vrăjmașilor, poruncindu-i să se apropie cît mai mult de parapetele taberei, pentru a-și da seama cît sînt de mari efectivele celtiberilor, în schimb, să se ferească de a da lupta și să se retragă dacă va vedea ieșind din tabără cavaleria dușmană. Acesta a procedat întocmai cum primise instrucțiunile. Vreme de cîteva zile nu s-a ivit altă mișcare decît aceea că cele două escadroane se arătau și apoi se retrăgeau atunci cînd cavaleria celtiberă ieșea repede în fața taberei proprii. În cele din urmă, celtiberii, ieșind în același timp cu toate trupele de pedestrași și de călăreți, după ce s-au rînduit în formații de luptă, s-au oprit cam la mijlocul spațiului între cele două tabere. Intregul ținut era un șes prielnic luptei. Acolo s-au oprit hispanii stînd în așteptarea potrivnicului.

Comandantul roman și-a reținut armata înapoia parapetelor. Vreme de patru zile celtiberii și-au ținut trupele

rînduite în front, în același loc, la rîndul lor, romanii n-au făcut nici o mișcare. Atunci celtiberii au rămas liniștiți în tabăra lor, deoarece nu li se ivea prilej de luptă. Numai călăreții lor ieșeau la posturi ca să fie gata în caz că se producea vreo mișcare din partea potrivnicului. În spatele taberelor, și unii și alții plecau după fînețe și pentru a face rost de lemne, nici unul din potrivnici neîmpiedicîndu-l pe celălalt.

XXXI Praetorul roman, cînd a crezut că, după atîtea zile de liniște, a dat vrăjmașului speranță că nu el va ataca cel dintii, ordonă ca L. Acilius împreună cu aripa dreaptă și 6 000 de trupe auxiliare din provincii să înconjure muntele, din spatele dușmanilor, pentru ca de acolo, cînd vor auzi strigăte, să se năpustească asupra taberei celtiberilor. Aceste trupe romane au plecat în timpul nopții, ca să nu poată fi observate. Flaccus, în revărsatul zorilor, îl trimite pe C. Scribonius, praefectul aliaților, către întăriturile vrăjmașilor împreună cu călăreții trupelor de *extraordinari* de la aripa stîngă. Cînd celtiberii au băgat de seamă că romanii vin mai aproape de ei și sînt mai numeroși ca de obicei, toată cavaleria lor ieși din tabără; totodată se dădu semnal și pedestrașilor, pentru a ieși la luptă. Scribonius, așa cum primise instrucțiuni, cînd a auzit cel dintii freamăt al cavaleriei își întoarse caii și se îndreptă din nou spre castru. Vrăjmașii îl urmăreau într-acolo cît mai răsfirați. La început cavaleria dușmană, apoi în curînd și frontul pedestrimii era gata încheșat, toți avînd convingerea că în acea zi vor cuceri castrul roman. Ei se găseau la o depărtare nu mai mare de 500 de pași de parapetele castrului. Așadar, cînd Flaccus a socotit că dușmanul este îndeajuns de departe de garnizoana taberei lor, cu oastea rînduită în linie de bătaie, dezlănțuie atacul din trei părți deodată, scoțînd strigăte nu numai pentru a înflcăra avîntul de luptă, ci pentru a fi auzite și de trupele care erau în munți. Într-adevăr acestea au atacat, fără zăbavă tabăra dușmanului, așa cum li se ordonase, unde nu fuseseră lăsați pentru pază decît 5 000 de războinici. Numărul lor mic, puhoiul romanilor, și această situație neașteptată au înspăi-

mîntat pe duşmani, iar tabăra lor a fost cucerită aproape fără luptă. Stăpîn pe castru, Acilius puse să se dea foc acelei părţi din tabăra vrăjmaşă care putea fi cel mai bine zărită de cei care luptau.

XXXII Cele din urmă trupe ale celtiberilor, care erau încheşate în luptă, au fost cele dintîi care şi-au văzut tabăra în flăcări; apoi s-a răspîndit pe tot frontul lor de luptă că celtiberii şi-au pierdut tabăra, şi mai ales că se mistuie în pară. Şi în vreme ce la duşmani sporea groaza, la romani dimpotrivă, creştea avîntul. Pe de o parte romanii auzeau tot mai lămurit strigătele de biruinţă alor lor, iar pe de altă parte se vedeau tabăra vrăjmaşă arzînd. Celtiberii au şovăit o bucată de vreme, stăpîniţi de siguranţă; apoi, pentru că nu mai era nici o putinţă de retragere pentru cei respinşi şi nu mai aveau o nădejde decît numai în luptă, se avîntau din nou în bătălie cu o îndîrjire şi mai mare. Centrul frontului duşman era crîncen strîmtorat de legiunea a V-a. Celtiberii au tăbărit cu mai mare încredere asupra aripii stîngi, unde romanii îşi rînduiseră, după tactica lor, trupele auxiliare din provincii. Acum romanii erau cît pe aci să fie daţi înapoi la aripa lor stîngă, dacă nu le-ar fi sărit în ajutor legiunea a VII-a. În aceeaşi vreme cei care fuseseră lăsaţi cu paza oraşului Aebura au sosit în toiul luptei, şi tocmai cînd Acilius venea din spate. Celtiberii prinşi la mijloc au fost măcelăriţi. Cei care supravieţuiseră o luară la fugă împrăştiindu-se pretutindeni. Cavaleria romană împărţită în două corpuri îi urmăreşte pe celtiberi şi le pricinuieste un cumplit măcel.

Ca la 23 000 de duşmani au fost doborîţi în acea zi şi 4 700 de călăreţi capturaţi împreună cu mai mult de 500 de cai; s-au cucerit şi 88 de steaguri ostăşeşti. Într-adevăr, mare a fost biruinţa romanilor, deşi cu destule pierderi pentru ei. Din rîndurile a două legiuni romane au căzut ceva mai mult de 200 de ostaşi, iar dintre aliaţii cu nume latin 830 de oameni, şi dintre trupele auxiliare de dincolo de hotare cam 2 400 de ostaşi. Praetorul şi-a adus înapoi în castru oastea biruitoare, Acilius primind ordin să rămînă mai departe în tabăra duşmană cucerită

de el. În ziua următoare s-au cules trofee luate de la vrăjmași și în fața adunării ostașilor au fost decorați cei care se distinseseră prin vitejie.

XXXIII După transportarea răniților lor în orașul Aebura, legiunile romane fură conduse către Contrebia⁵¹, străbătînd Carpetania. Acest oraș, înconjurat de romani, a cerut ajutor din partea celtiberilor; aceștia întîrziînd, nu pentru ei înșiși fuseseră zăbavnici, ci pentru că, plecînd de acasă, rîurile se umflaseră din pricina ploilor neînterupte, și se revărsaseră făcînd drumurile de neumblat, și atunci pierzînd nădejdea de ajutor din partea alor lor, au făcut act de supunere. Și Flaccus, silit de groaznicele vijelii, și-a băgat toată oastea în oraș. Celtiberii, care plecaseră de la vetre, neștiind de capitulare, îndată ce ploile s-au potolit, după ce au ajuns la Contrebia, putînd în sfîrșit să treacă rîurile, fiindcă n-au mai văzut nici o tabără dincolo de zidurile orașului, încredințați ori că tabăra s-a strămutat în altă parte, ori că romanii s-au retras, s-au apropiat de oraș, venind nepăsători și răzlețiți. Romanii s-au năpusti asupra lor pe două porți și, atacîndu-i, i-au risipit.

Temeiul care i-a împiedicat să reziste, sau să pornească la luptă, se datorește faptului că celtiberii nu mărșăluiau pe o singură coloană, strînși înapoia steagurilor; dar tot acest temei le-a adus scăpare celor mai mulți dintre ei care au izbutit să fugă. Răsfirîndu-se pe tot întînsul cîmpului, celtiberii s-au risipit pretutindeni, și nicăieri romanii nu i-au mai întîlnit adunați laolaltă. Cu toate acestea, ca la 12 000⁵² de dușmani au fost doborîți, și mai mult de 5 000 dintre ei — luați prizonieri. Pe deasupra, și 400 de cai și 62 de steaguri ostășești au fost capturate. Cei răzlețiți în urma fugii se retraseră la vetrele lor, povestind capitularea Contrebiei și înfrîngerea oștirii de celtiberi, și astfel, cei care veneau, s-au întors din drum. Numai decît toți aceștia s-au împrăștiat prin satele și forțele lor.

Flaccus, plecînd din Contrebia, străbătu Celtiberia pustiind-o; el își conduse legiunile și împresură numeroase fortărețe, pînă cînd cea mai mare parte a celtiberilor au făcut act de supunere.

XXXIV Acestea au fost faptele întâmplate în acel an în Hispania Citerior. În Hispania Ulterior, praetorul Manlius a izbîndit în cîteva lupte dat cu lusitanii.

În acel an a fost întemeiată colonia latină Aquileia în ţinutul gallilor. 3 000 de pedestraşi au primit cîte 50 de iugăre de pămînt, centurionii cîte 100, iar călăreţii cîte 150 de iugăre. Comisia de triumviri care au înfiinţat acea colonie a fost formată din: P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius⁵³, L. Manlius Acidinus. În acel an au fost sfinţite două temple, unul hărăzit zeiţei Venus Erycina lângă poarta Collină; l-a sfinţit decemvirul L. Porcius Licinus, fiul lui Lucius, şi fusese făgăduit de consulul L. Porcius în vremea războiului cu ligurii; celălalt — în piaţa de zarzavaturi, în cinstea Pietăţii. Acest templu l-a sfinţit duumvirul M. Acilius Glabrio⁵⁴, care a ridicat acolo statuia poleită cu aur a tatălui său, Glabrio, aceasta fiind cea dintîi statuie lucrată în Italia cu un asemenea metal preţios.

Glabrio făgăduise ridicarea acestui sfînt locaş în ziua în care sîrşise cu bine lupta cu Antiochus la Thermopylae, şi tot el îi pusese piatra de temelie în urma unui decret senatorial.

În cursul aceluiaşi zile, în care s-au sfinţit acele temple, proconsulului L. Aemilius Paullus i-a fost sărbătorit triumful asupra ligurilor ingauni. El a adus cu sine 25 de coroane de aur, dar în afară de acestea n-a mai adus nimic. Numeroşi fruntaşi ai ligurilor au fost duşi înaintea carului său de triumf; Paullus a distribuit cîte 300 de aşî ostaşilor săi. Renumele acelui triumf a fost mărit şi de faptul că s-au înfăţişat la Roma şi solii ligurilor ca să ceară pace de-a pururi cu romanii: „întregul neam al ligurilor⁵⁵ este într-atît de convins că nu vor mai ridica niciodată armele decît numai la porunca romanilor“.

Din porunca senatului, ligurilor le-a răspuns praetorul Q. Fabius: „Acest soi de cuvîntare nu e nou pentru liguri; de cea mai mare însemnătate ar fi, mai ales pentru ei, să aibă acum gînduri cu adevărat noi în deplină concordanţă cu discursul rostit; de aceea să se ducă la consuli şi să îndeplinească cele ce le vor porunci; senatul nu dă crezămînt nimănui altuia decît consulilor că

într-adevăr ligurii vor să păstreze cu tot dinadinsul o pace sinceră". Și într-adevăr în Liguria a fost pace.

În Corsica romanii au luptat cu corsii; praetorul M. Pinarius a nimicit în luptă ca la 2 000 dintre ei. Siliți de această înfrângere au dat ostatici și 100 000 de libre de ceară.

De acolo oastea romană a fost dusă în Sardinia. Acolo romanii au izbîndit asupra iliensilor, un neam care nu este întru totul pacificat nici astăzi.

În același an, carthaginezilor li s-au înapoiat cei 100 de ostatici și au încheiat pace nu numai cu poporul roman, ci și cu regele Masinissa, care a ocupat cu o garnizoană de trupe teritoriul care fusese în litigiu.

XXXV Însă în provincia consulilor a domnit liniște. M. Baebius, fiind chemat la Roma în vederea comițiilor, i-a declarat aleși consuli pe A. Postumius Albinus Luscus și pe C. Calpurnius Piso. Ieșiră la alegeri praetorii Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Maenius. Toți aceștia au intrat în funcție la idele lui martie.

La începutul aceluși an, în care A. Postumius Albinus și C. Calpurnius au fost aleși consuli, au fost înfățișați senatului, de către consulul A. Postumius, legatul L. Minucius și tribunii militari T. Maenius și L. Terentius Massiliota, care veniseră din partea lui Q. Fulvius Flaccus din Hispania Citerior. După ce aceștia aduseră la cunoștință două bătălii încununate de izbîndă, precum și supunerea Celtiberiei, și pacificarea acestei provincii, au declarat că pentru acel an nu mai e nevoie să se trimită ostașilor soldele obișnuite, și nici să li se mai transporte provizii; ei au cerut mai întîi senatului roman, ca să se aducă mulțumiri și cinstire zeilor nemuritori pentru biruințele cîștigate în acel război, și apoi să i se încuviințeze lui Q. Fulvius ca la plecarea sa din provincie să ia cu sine și ostașii de acolo, care și-au dovedit vrednicia atît sub conducerea sa, cît și sub conducerea mai multor praetori de mai înainte; măsura aceasta, în afară de faptul că se cuvine să fie luată în felul acesta, e și tre-

buincioasă;; căci ostașii sînt atît de îndărătnici, încît, de bună seamă, nu mai pot fi de loc reținuți în această provincie, și se pare că au de gînd să plece de acolo fără ordin dacă nu sînt trimiși la vatră, iar dacă cineva i-ar opri locului cu de-a sîla, ar fi în stare chiar să dezlănțuie o primejdioasă răscoală.

Senatul porunci ca Liguria să fie încredințată ambilor consuli; apoi praetorii și-au tras la sorți provinciile: lui A. Hostilius i-a căzut praetura urbană, lui Ti. Minucius — cea peregrină, lui P. Cornelius — Sicilia, lui C. Maenius — Sardinia, Hispaniile le-au tras la sorți L. Postumius și Ti. Sempronius: cel dintîi a primit Hispania Ulterior, cel de-al doilea Hispania Citerior.

Deoarece Sempronius avea să-l înlocuiască pe Q. Fulvius, pentru ca să nu i se ia vechea armată și nici provincia, spuse următoarele: „Te întreb, L. Minucius, dacă tu aduci la cunoștință că provincia a fost pacificată, crezi oare că celtiberii vor păstra de-a pururi credință romanilor, pentru ca această provincie să poată fi păstrată fără oaste? Dacă tu nu ești în măsură să ne dai vreo dovadă în privința credinței barbarilor, sau să ne asiguri de aceasta, și ești de părere că trebuie reținută acolo armata cu orice preț, oare îndemni tu senatul să trimită efective de completare în Hispania, pentru ca ostașii care și-au încheiat stagiul să fie trimiși la vatră și recruții să fie amestecați laolaltă cu veteranii sau după ce vor fi scoase din Hispanii vechile legiuni, să se recruteze și să se trimită altele noi, deși disprețul față de recruți i-ar putea așîta la răzvrătire chiar pe barbarii cei mai pașnici? E mai lesne să supui prin vorbe decît prin fapte o provincie cu oameni bătaioși și gata să ridice din nou armele. Puține cetăți, după cîte am auzit, și anume cele pe care le amenințau din apropiere taberele noastre de iarnă au făcut act le supunere, ascultînd de legile noastre; cele mai îndepărtate însă ridică mereu armele. Deoarece astfel stau lucrurile, eu văd clar,, părinți conscriși, că îmi voi sluji republica cu armata pe care o am acum. Dacă Flaccus își va lua cu sine legiunile sale, eu voi recurge la regiuni pacificate în vederea iernării, și nu voi înfrunta cu noi ostași un vrăjmaș atît de înverșunat“.

XXXVI Legatul răspunse la ceea ce era întrebat, și anume că nici el și nici vreun altul nu va putea cîtuși de puțin ghici ce au în suflet, ba chiar ce au de gînd celtiberii de aci înainte. De aceea el nu poate tăgădui că e mai bine să se trimită o armată la niște barbari pacificați care încă nu s-au obișnuit îndeajuns cu puterea romană. Însă numai acela poate spune că e nevoie de o armată nouă sau veche, care își dă bine seama cîtă bunăcredință pot dovedi celtiberii păstrînd pacea, și totodată și cel care s-a convins îndeajuns că ostașii vor sta liniștiți dacă vor fi reținuți vreme mai îndelungată în provincie. Dar dacă din ceea ce vorbesc ostașii între ei, și din strigătele scoase pe furîș la adresa comandantului cînd le vorbește la adunare, trebuie să se vadă ce cugetă ostașii, atunci aceștia au strigat fățișcă sau el va rămîne mai departe comandantul lor în provincie, sau vor pleca și ei împreună cu dînsul în Italia. Propunerea consulilor a întrerupt disputa dintre praetor și legat, deoarece consulii crezură de cuviință că, înainte de a fi vorba de oastea praetorului, trebuie să se înzestreze cu trupe provinciile lor. Ca urmare s-a hotărît ca întreaga armată de recruți să fie luată în primire de consuli, fiind alcătuită din cîte două legiuni romane împreună cu cavaleria respectivă, precum și contingentele de trupe aliate oricare ar fi numărul lor⁵⁶ și cu 15 000 de pedestrași și 800 de călăreți din rîndurile aliaților cu nume latin. Consulii au primit însărcinarea să poarte război împotriva ligurilor apuani cu această oaste. Lui P. Cornelius și M. Baebius li s-a prelungit comanda și au primit ordin să-și ia în primire provinciile, pînă cînd vor sosi consulii. Apoi li s-a mai poruncit trimiterea la vatră a ostașilor pe care îi comandau. S-au luat în discuție situația armatei lui Ti. Sempronius. Consulilor li s-a ordonat să înroleze pentru acesta o nouă legiune alcătuită din 5 000 de pedestrași împreună cu 400 de călăreți, și în afară de aceștia și 1 000 de pedestrași romani și 50 de călăreți, și să poruncească aliaților cu nume latin să dea 7 000 de pedestrași și 300 de călăreți. Senatul a hotărît ca Ti. Sempronius să meargă cu această oaste în Hispania Citerior. Lui Q. Fulvius i s-a dat încuviințarea să ia cu sine, dacă crede de cuviință, pe acei ostași, fie cetățeni romani, fie

aliați, care fuseseră duși în Hispania înainte de consulatul lui Sp. Postumius și Q. Marcius. La aceștia el mai putea adăuga, dacă exista un surplus, pe toți care depășeau în cele două legiuni romane numărul de 10 400 de pedestrași și 600 de călăreți; îi alegea pe cei care și-au dovedit vitejia în cele două bătălii pe care le dase Q. Fulvius cu celtiberii. S-au decretat rugăciuni publice de mulțumire, deoarece republica izbândise în război; apoi fură trimiși în provinciile lor și ceilalți praetori. Lui Q. Fabius Buteo i s-a prelungit comanda în Gallia. S-a hotărât ca în acel an să fie sub arme opt legiuni, în afara vechii armate care nădăjduia să fie trimisă în curînd la vatră. Numai că această oaste cu anevoință se completa din pricina ciumei care de trei ani pustia cetatea romană și Italia.

XXXVII Atunci⁵⁷ se stinseră din viață praetorul Ti. Minucius, și nu multă vreme după el și consulul C. Calpurnius și alți numeroși bărbați de seamă, din toate straturile. Această urgie începu să fie privită ca un semn al zeilor. Marele pontifex, C. Servilius, a primit porunca de la senat ca, pentru împăcarea zeilor, să caute mijloacele de ispășire, decemvirii să cerceteze cărțile sibylline, consulul să făgăduiască prinosuri lui Apollo, lui Aesculap și zeiței Mîntuirea⁵⁸ și să le ridice statui aurite. Consulul a făgăduit și a dăruit aceste prinosuri, Decemvirii au hotărât oficierea de rugăciuni publice vreme de două zile pentru sănătatea poporului atît în oraș, cît și prin toate tîrgurile și piețele. Toată lumea se ruga avînd cununi pe cap și ținînd ramuri de dafin în mîini. În suflete se strecurase și bănuiala unor crime săvîrșite de mină omească. S-a hotărât astfel, printr-un *senatus-consultum*, ca praetorul C. Claudius, care urmasa în locul lui Ti. Minucius, să cerceteze dacă s-a comis vreo otrăvire în Roma, sau în împrejurimile ei, pe o distanță de 10 000 de pași. dincolo de a X-a piatră miliară, prin tîrguri și piețe aceeași însărcinare i-a revenit lui C. Maenius, înainte de a pleca în Sardinia. Cel mai mult da de bănuît moartea consulului. Se spunea că a fost ucis de soția lui, Quarta Hostilia. Într-adevăr, cînd în locul tatălui său vitreg a fost ales consul fiul său, Q. Fulvius Flaccus,

moartea lui Piso a început să fie încă și mai suspectă. Erău și martori care susțineau că Flaccus, după alegerea consulilor Albinus și Piso, alegeri la care el ieșise înfrînt, a fost dojenit de mama sa, fiindcă, deși a candidat la consulat în trei rînduri, a și căzut tot de atîtea ori, și că ea ar mai fi adăugat: „să se pregătească de o nouă candidatură; în răstimp de două luni ea va izbuti să facă să fie ales consul“. Între alte multe dovezi privitoare la această acuzație făcuseră vîlvă și aceste vorbe rostite care au fost întărite de cele întîmplate, înrîurind puternic asupra osîndirii Hostiliei.

La începutul acestei primăveri, în vreme ce consuli erau ocupați la Roma cu recrutările, stingerea din viață a unuia dintre consuli, apoi alegerea unui nou consul în locul acestuia, a întîrziat totul. În acest răstimp, P. Cornelius și M. Baebius, care nu săvîrșiseră în timpul consulatului lor nimic vrednic de amintit, și-au condus oastea în ținutul ligurilor apuani.

XXXVIII Ligurii, cărora nu le-ar fi trecut prin minte că ar putea fi vorba de război înainte de sosirea consulilor, luați pe neașteptate, ca la 12 000 dintre ei s-au predat romanilor. Consultînd mai întîi senatul printr-o dare de seamă, Cornelius și Baebius, crezînd de cuviință că nu există un alt mijloc de a pune capăt războiului cu ligurii au hotărît scoaterea acestora din munți, și strămutarea lor în regiuni de șes, departe de vetrele lor, ca să li se taie orice nădejde de întoarcere. Într-adevăr, poporul roman avea un *ager publicus* în ținutul samnit, care aparținuse taurasinilor⁵⁹. Consuli au hotărît printr-un edict ca ligurii apuani să se strămute din vrerea lor acolo. Ca atare, ligurii, apuani să coboare din munți⁶⁰ împreună cu soțiile și copiii lor, și să-și ia cu ei toate ale lor. Ligurii, prin împuterniciții lor, au adresat rugăminți în repetate rînduri să nu fie siliți să-și părăsească zei penai, sălașurile în care se născuseră, mormintele străbunilor, și au făgăduit că vor da arme și ostatici. Dar cînd văzură că nu dobîndesc nimic și că nici nu au destule forțe pentru a ridica din nou armele, s-au supus edictului. Astfel s-au strămutat pe cheltuiala statului ca la 40 000 de oameni liberi, împreună cu femeile și copiii lor. Li s-a

pus la îndemînă 150 000 de libre de argint, cu care sumă să-și pregătească cele trebuincioase pentru noile așezări. Aceiași dregători romani care înfăptuiseră strămutarea, și anume Cornelius și Baebius au primit însărcinarea de a împărți pămînturi⁶¹ fiecăruia dintre aceștia. Totuși, în urma cererii lor, senatul roman le-a pus la îndemînă o comisie de quinqueviri, după îndrumările cărora să lucreze. După ce a fost dusă la bun sfîrșit această însărcinare, consulii s-au înapoiat cu vechea oaste la Roma, unde li s-a decretat sărbătorirea triumfului. Aceștia sînt cei dinții dintre toți comandanții romani care au fost sărbătoriți cu purtarea în triumf fără să fi desfășurat vreun război. Înaintea carului lor de triumf au fost purtate numai animalele pentru jertfe, deoarece nu se capturase nimic, nici prăzi, nici prizonieri și nici bani, care să se împartă ostașilor cu prilejul triumfurilor lor.

XXXIX În același an⁶², în Hispania, proconsulul Fulvius Flaccus își scoase oastea din tabăra de iarnă, pentru că înlocuitorul său întîrzia să se înfățișeze în provincie, și începu pustiirea Celtiberiei Ulterior, ai cărei locuitori nu se prezentaseră ca să facă act de supunere. Prin această acțiune, romanii în loc să înspăimînte sufletele barbarilor, mai mult i-a îndîrjit, și ca atare, aceștia pregătindu-și într-ascuns forțe, s-au pus la pîndă în trecătoarea munților⁶³ Manliani, pe unde știau sigur că are să treacă oastea romană. Gracchus îi dăduse însărcinarea colegului său, L. Postumius Albinus, care pleca din Hispania Ulterior, ca să-i dea de știre lui Q. Fulvius pentru a-și aduce oastea sa la Tarracona; de acolo vrea el să fie trimise la vatră vechile contingente, să distribuie în unități efectivele de completare, și să-și organizeze întreaga armată. El i-a hotărît și ziua, și aceasta cît mai apropiată în care plănuia să sosească acolo spre a-l înlocui. Această nouă știre l-a silit pe Flaccus ca, lăsînd deoparte tot ce plănuise să facă, să-și retragă repede oastea din Celtiberia. Barbarii, recunoscînd temeiul acestei retrageri, incredințați că Flaccus le-a simțit trădarea și pregătirile lor tainice, și că au vîrît groaza în el, cu și mai mare strășnicie s-au pus la pîndă în trecătoare. Cînd coloanele romane în marș au intrat în această trecătoare

în revărsatul zorilor, dușmanii, răsărind deodată din două părți, s-au năpustit asupra romanilor. Când Flaccus a văzut această stare de lucruri, la început a potolit învălmășeala, poruncind centurionilor ca, prin mijlocirea lor, fiecare ostaș să-și păstreze ordinea și disciplina în unitatea sa, și să fie cu armele gata de acțiune; apoi stringînd bagajele și vitele de povară într-un singur loc, își rîndui oastea fie el în persoană, fie prinlegații și tribunii militari, fără nici o zarvă, după cum cereau împrejurările și locul, amintind ostașilor că „au de-a face cu niște vrăjmași, care în două rînduri au făcut act de supunere⁶⁴; cutezanța lor de acum le-a fost insuflată nu de bărbăție, și nici de avînt, ci de ticăloșie și reacredință; de aceea, barbarii au făcut ca înapoierea ostașilor romani — care avea să fie fără însemnătate — să fie vestită și vrednică de a fi pomenită; romanii vor duce cu ei la Roma săbiile roșite de sîngele vrăjmașilor nimiciți cu prilejul proaspetei lor înfrîngerii, și totodată și trofee stropite cu sînge, la sărbătorirea triumfului lor“.

Momentul greu al zilei nu-i îngăduia să rostească mai multe cuvinte. Vrăjmașii porniră în iureș asupra romanilor și lupta se și încinse la capetele coloanelor; în curînd potrivnicii se măsurară piept la piept cu toate forțele.

XL Pretutindeni lupta a fost crîncenă, însă și rezultatul ei a fost felurit.

Legiunile romane luptau în mod strălucit, și de asemenea, nici cele două aripi nu erau mai prejos; în schimb trupele auxiliare de la părțile extreme ale armatei romane, cu armament asemănător, nu-și puteau păstra pozițiile fiind strîmtorate de forțele vrăjmașe alcătuite din același fel de trupe, dar întrucîtva superioare. Când celtiberii și-au dat seama că nu se pot măsura pe un front normal rînduit și că nu sînt deopotrivă legiunilor romane, au înaintat în formație triumphiulară; celtiberii dovedesc atîta strășnicie prin această tactică de luptă, încît în orice parte și-ar îndrepta atacul nu li se poate rezista. Și cu acest prilej legiunile romane au fost puse în învălmășeală, frontul fiindu-le aproape rupt. Când Flaccus a văzut această învălmășeală, se duse în ogana calului la

călăreții legiunilor și le strigă: „Dacă nu se poate pune nici un fel de nădejde în voi, s-a sfârșit cu această oaste“.

Din toate părțile s-au auzit strigăte: „Să ordoni ce ispravă vrei să facem; noi nu vom pregeta să-ți îndeplinim porunca...“ „Atunci îndoiiți efectivele escadroanelor de cavalerie a celor două legiuni, și dați năvală asupra formației triumphiulare a dușmanilor, acolo unde îi strîmtoarează pe ai noștri. Acest atac îl veți dezlănțui cu un mai năprasnic avînt, dacă vă veți năpusti asupra vrăjmașului luînd frîiele cailor, așa cum ne-aducem aminte că au făcut, spre marea lor slavă, călăreții romani în dese rînduri“.

Călăreții au îndeplinit porunca și, scoțînd frîiele, au galopat în două rînduri în sus și-n jos; ei au pricinuit un prăpăd atît de cumplit în rîndurile dușmanilor, spărgîndu-le, după ce le-au frînt toate lăncile. Dînd peste cap formația triumphiulară în care celtiberii își pusese ră toată nădejdea, celtiberii se înspăimîntară, și, părăsind aproape toți lupta, își aruncară ochii în jur, căutînd un loc spre a scăpa prin fugă. La rîndu-i, și cavaleria acestora, cînd văzu isprava atît de vrednică de ținut mînte a călăreților romani, se înflăcăară și datorită vitejiei acestora, și fără ordinul cuiva își năpustiră caii asupra vrăjmașilor puși în neorînduială. Atunci, într-adevăr, toți celtiberii se împrăștiară rupînd-o la fugă, iar la rîndul său comandantul roman, privindu-i îndelung pe vrăjmașii care făceau calea întoarsă, făgădui înălțarea unui templu în cinstea zeiței Fortuna ecvestră, precum și jocuri în cinstea lui Jupiter Optimus Maximus. Celtiberii, răsfirați în fuga lor de-a lungul întregii trecători, sînt măcelăriți. S-a transmis că în acea zi au fost doborîți 17 000 de dușmani și luați prizonieri mai mult de 4 000, împreună cu 277 steaguri ostășești, și cu aproape 600 de cai. Însă în cursul acelei zile oastea romană biruitoare a rămas nemișcată în tabără⁶⁵.

Totuși izbînda romanilor nu s-a cîștigat fără pierderi proprii de ostași: 472 soldați romani și 1 019 ostași aliați și cu nume latin și, o dată cu aceștia, 3 000 de ostași din trupele auxiliare au căzut în luptă.

În felul acesta oastea învingătoare, încununată și de slava-i dobîndită mai înainte, a fost condusă la Tarracona.

Praetorul Ti. Sempronius i-a ieșit în întâmpinarea lui Fulvius la sosire și l-a felicitat pentru că a slujit republica în chip strălucit. Amândoi s-au înțeles în cea mai desăvârșită armonie ce ostași să trimită la vatră, și pe care să-i păstreze mai departe. Apoi Fluvius a plecat la Roma după ce și-a imbarcat ostașii trimiși la vatră pe vase. iar Sempronius și-a adus legiunile în Celtiberia.

XLI Amândoi consulii au intrat cu legiunile lor în Liguria prin diferite părți. Postumius a ocupat cu legiunile I și a III-a, munții Balista și Suisмонтium și strîm-torîndu-i cu trupele în trecătorile lor înguste le-a tăiat aprovizionarea și lipsindu-i de toate cele trebuincioase i-a supus.

Fulvius atacînd dinspre Pisae cu legiunile a doua și a patra pe ligurii apuani, și anume pe aceia care locuiau în jurul rîului Macra, după ce le-a primit supunerea lor, a strămutat la Neapolis ca la 7 000 de oameni, imbarcîndu-i pe vase și trecînd de-a lungul țărmului Mării Etrusce. De acolo acești celtiberi au fost strămutați în Samnium, unde li s-au dat ogoare laolaltă cu ceilalți compatrioți de-ai lor.

Postumius le-a distrus viile și le-a pîrjolit grînele ligurilor munteni, pînă cînd aceștia, din pricina atîtor dezastre pricinuite de război, s-au văzut nevoiți să se supună, predîndu-și armele.

De acolo Postumius a purces cu flota, pentru a-și da seama cum se înfățișează țărmurile ligurilor ingauni și intemelieni⁶⁶.

În fruntea armatei cantonate în garnizoană la Pisae, pînă la sosirea consulilor au fost A. Postumius și M. Fulvius Nobilior⁶⁷. Acesta era fratele lui Q. Fulvius — care în vremea cînd comanda ca tribun militar⁶⁸ legiunea a II-a — și-a trimis-o la vatră, luîndu-le centurionilor legiunii jurămîntul că vor vărsa banii de soldă pentru vistieriei statului, în mîna quaestorilor.

Cînd i s-a adus la cunoștință lui Aulus acest fapt la Placentia — căci din întîmplare el se dusesese pînă acolo urmărindu-i cu cavaleria ușoară — s-a luat pe urmele celor trimiși la vatră; dintre aceștia, pe cei care i-a putut ajunge, făcîndu-le muștrări i-a condus pînă la Pisae, în-

cunoștințăindu-l pe consul asupra celorlalți. La propunerea prezentată de acesta, senatul a dat un decret prin care a exilat pe M. Fulvius în Hispania, dincolo de Carthagina Nouă; i s-a dat din partea consulului o scrisoare pentru a o înmîna⁶⁹ lui P. Manlius în Hispania Ulterior, ostașii lui Fulvius au primit poruncă să se înapoieze la unitățile lor. S-a dat un decret care prevedea că pentru pata dezonoarei, ostașii acelei legiuni să primească pentru acel an solda numai pentru șase luni de serviciu. Consulul primi ordin să scoată în vânzare la mezat și bunurile acelor ostași care nu se vor întoarce la oaste, și chiar și pe ostașii care nu se vor întoarce la oaste.

XLII În același an, L. Duronius, care cu un an înainte fusese praetor, s-a înapoiat din Illyria la Brundisium împreună cu cele 10 vase ale sale și, după ce a lăsat în port această flotă, s-a dus la Roma, unde făcînd darea de seamă a activității sale desfășurate acolo, aruncă întreaga vină asupra lui Gentius⁷⁰, regele illyrilor, acuzîndu-l fără doar și poate de pirateriile săvîrșite de-a lungul întregului țărm maritim: din regatul acestuia proveneau toate vasele care prădaseră țărmul mării de sus; dînsul și-a trimis împuterniciții săi la Gentius în această pricină, dar aceștia n-au avut putința să-l întilnească pe rege. În schimb, la Roma sosiseră soli din partea regelui illyrilor, ca să spună că acesta fiind bolnav, se dusesese întîmplător în regiunea cea mai îndepărtată a regatului său, tocmai în vremea cînd împuterniciții romani se duseseră la el ca să-l întilnească, de aceea Gentius ceru senatului roman să nu creadă în învinuirile plătuite împotriva sa, pe care i le-au adus potrivnicii săi.

La acestea Duronius a adăugat că au fost pricinuite numeroase samavolnicii cetățenilor romani și aliaților lor cu nume latin din regatul illyrilor; ba chiar se spune că cetățenii romani au fost puși la popreală în Corcyra⁷¹. Senatul a hotărît ca toți aceștia să fie aduși la Roma, iar praetorul C. Claudius să afle care e situația și să nu-i dea vreun răspuns mai înainte și nici regelui Gentius, nici solilor lui.

Între mulți alți oameni pe care i-a răpus în cursul aceluia an ciurma au fost și cîțiva preoți care s-au stins

din viață. A răposat și pontificele L. Valerius, care a fost înlocuit cu Q. Fabius Labeo. La fel și P. Manlius *triumvir epulorum*, care se întorsese de curînd din Hispania Ulterior, a închis ochii. A fost desemnat ca triumvir, în locul acestuia, Q. Fulvius, fiul lui Marcus, deși încă îmbrăcat în *toga praetexta*.

Cînd a fost vorba de înlocuirea lui Cn. Cornelius Dolabella, răposat în funcția de *rex sacrificulus* s-a încins o mare sfadă între marele pontifice⁷², C. Servilius, și duumvirul naval, L. Cornelius Dolabella, pentru a-l consfinși pe acesta în noua funcție⁷³, căruia marele pontifice îi dăduse porunca să iasă din dregătoria pe care o avea; el însă a refuzat să îndeplinească porunca, din care pricină marele pontifice l-a amendat. Chestiunea lor a ajuns pînă la adunarea poporului⁷⁴, fiindcă acesta a făcut apel la acest for.

După ce mai multe triburi chemate în incintă au fost de părere că duumvirul trebuie să asculte de porunca marelui pontifice, și că va fi iertat de amendă dacă va părăsi funcția, o furtună a făcut să se împrăstie poporul de la adunare.

Și atunci a intervenit opreliștea religioasă prin pontifici, care au interzis ca Dolabella să fie consfințit ca rege al sacrificiilor. În locul lui a fost sfîntit P. Cloelius Siculus care fusese chemat ca al doilea candidat.

La sfîrșitul anului s-a stins din viața și marele pontifice Servilius Geminus; și el fusese decemvir însărcinat cu sacrificiile. Decemvirii l-au ales pe Q. Fulvius Flaccus în locul lui. Apoi a fost ales și marele pontifice M. Aemilius Lepidus, care candidase la această funcție împreună cu mulți bărbați de seamă. În locul aceluiași a fost ales *decemvir sacrorum* Q. Marcius Philippus. A răposat și augurul Sp. Postumius Albinus; în locul lui augurii l-au ales pe P. Scipio⁷⁵, fiul lui Africanus.

În acel an li s-a încuviințat locuitorilor din Cumae⁷⁶ ca să vorbească latinește în adunări, iar pristavilor să aibă dreptul de a striga în latinește la vinzări.

XLIII Senatul roman a adus mulțumiri pisanilor⁷⁷ care au făgăduit că vor pune la dispoziția romanilor un teritoriu pentru înființarea unei colonii. În acest scop

fură numiți triumviri Q. Fabius Buteo și frații M. și P. Pompilius Laenas. A sosit și darea de seamă din partea praetorului C. Maenius care, pe lângă faptul că-i căzuse la sorți provincia Sardinia, primise de deasupra și însărcinarea să ancheteze pe o rază mai mare de 10 000 de pași de Roma cazurile de otrăvire; darea de seamă făcută de el aducea la cunoștință că a osîndit ca la 3 000 de oameni, și datorită denunțurilor crește din zi în zi numărul anchetaților; de aceea, el cere sau să fie scutit de această însărcinare, sau să renunțe la provincia sa.

Q. Fulvius Flaccus s-a înapoiat din Hispania la Roma cu o mare faimă, datorată izbînzilor sale cîștigate acolo. Deoarece se punea în discuție sărbătorirea triumfului său în afara zidurilor Romei, Flaccus a fost ales consul împreună cu L. Manlius Acidinus și după cîteva zile a intrat în Roma fiind purtată în triumf, împreună cu ostașii pe care îi adusese cu sine. Cu prilejul acestui triumf, Flaccus a adus 124 de coroane de aur; în afară de acestea a mai adus și 131 de libre de aur și argint precum și 173 200 de monede bătute de argint din Oscia. El a dăruit fiecărui ostaș — din prăzi — cîte 50 de ași, o sumă îndoită — centurionilor, și întreită — călăreților, și de asemenea și aliaților cu nume latin, precum și solda îndoită — tuturor ostașilor.

XLIV În acel an a fost propus pentru întîia oră de către tribunul plebei L. Villius un proiect de lege⁷⁸ în care se arăta la ce vîrstă să candideze la dregătorii magistrației romani, și la ce vîrstă să le îndeplinească; de la acest proiect de lege familia Villia și-a atras porecla de Annalis. După mulți ani au fost aleși patru praetori potrivit legii Baebia⁷⁹, care prevedea să se aleagă, alternînd, cînd patru praetori, cînd șase. Praetorii aleși fură Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Laevinus și frații Q. și P. Scaevola, fiii lui Mucius Scaevola.

Consulilor Q. Fulvius și L. Manlius li s-au decretat aceeași provincie, ca și celor dinaintea lor, împreună cu un număr egal de trupe de pedestrași și de călăreți, atît din rîndurile cetățenilor cît și ale aliaților.

În cele două Hispanii li s-a prelungit comanda lui Ti. Sempronius și lui L. Postumius împreună cu aceleași

armate pe care le aveau, iar pentru completare, consulii au primit ordin să recruteze ca la 3 000 de pedestrași romani, 300 de călăreți, 5 000 de aliați cu nume latin și 400 de călăreți. Lui P. Mucius Scaevola i-a căzut la sorți praetura urbană, și tot lui i-a revenit și însărcinarea să continue anchetele cazurilor de otrăvire săvârșite în oraș pe o rază mai mică de 10 000 de pași; lui Cn. Cornelius i-a căzut praetura peregrină; praetorului Q. Mucius Scaevola — Sicilia, și lui C. Valerius Laevinus — Sardinia.

Consulul Q. Fulvius, înainte de a purcede la rezolvarea vreunei însărcinări de interes obștesc, a declarat că el vrea să se ferească și pe sine și republica de opreliștea religioasă prin împlinirea făgăduințelor zeilor; căci el făgăduise jocuri lui Jupiter Optimus Maximus în cea din urmă zi în care avusese loc lupta lui cu celtiberii, și că va înălța un templu zeiței Fortuna ecvestră; în acest scop el strânsese și sumele de bani pe care le adusese din Hispanii. S-au decretat să se celebreze jocurile și să se desemneze duumviri⁸⁰ pentru punerea pietrei de temelie a templului. În ce privește banii alocați s-a hotărât „să nu se cheltuiască pentru aceste serbări o sumă mai mare decât aceea acordată lui Fulvius Nobilior, după războiul aetolian, tot pentru celebrarea serbărilor; s-a hotărât ca totodată la aceste serbări să nu se adauge nimic altceva, nici să nu se primească bani, nici să se facă ceva împotriva prevederilor decretului senatorial, care s-a dat în legătură cu serbările pe vremea consulilor L. Aemilius și Cn. Baebius“.

Senatul dăduse un asemenea decret din pricina cheltuielilor nemăsurate făcute pentru serbări de către aedilul Ti. Sempronius, cheltuieli care fuseseră o povară grea nu numai pentru Italia și pentru aliații cu nume latin, ci și pentru provinciile de dincolo de hotare.

XLV Iarna acelui an⁸¹ a fost cumplită prin nămeții de zăpadă căzută, și prin tot felul de vijeli: au înghețat toți arborii care nu în la ger, și frigul a durat atunci cu mult mai mult decât în alți ani. În vremea sărbătorilor latine, a izbucnit deodată un viscol pe muntele Alban și sărbătorirea a fost întreruptă. În urma unui decret

dat de către pontifici au fost din nou prăznuite. Aceași vijelie a prăvălit la pământ câteva statui de pe Capitoliu, iar trăsnetele au pricinuit stricăciuni în mai multe localități, ca de pildă la templul lui Jupiter la Terracina, la templul Alba și poarta romană din Capua; crenelurile zidurilor s-au prăbușit în mai multe locuri. În toiul acestor semne și arătări a venit și știrea că la Reate a fost făcut un câțir cu trei picioare. Din această pricină, decemvirii, primind poruncă să consulte cărțile sibylline, au hotărât căror zei și câte jertfe să se aducă; din pricină că trăsnetele pricinuiseră stricăciuni în mai multe locuri, au hotărât o zi de rugăciuni publice la templul lui Jupiter. S-au desfășurat cu mare fast serbările făgăduite de consulul Q. Fulvius vreme de 10 zile.

Apoi au avut loc alegerile de censori; au fost declarați aleși censori marele pontifice M. Aemilius Lepidus și M. Fulvius Nobilior, care triumfase asupra aetoliienilor. Între acești bărbați de seamă o vrăjmășie mai veche izbucnea adeseori prin crâncene ciocniri atât în senat, cât și în adunarea poporului. După încheierea alegerilor, potrivit unei datini din moși-strămoși censorii s-au așezat pe jilțurile curule⁸² în Cîmpul lui Marte, în fața altarului lui Marte. Acolo au sosit numaidecît și frunțașii senatului însoțiți de un mare convoi de cetățeni, și cu acest prilej Q. Caecilius Metellus a rostit următoarea cuvîntare:

XLVI „Censori, eu n-am uitat că voi ați fost rînduiți puțin mai înainte de întregul popor roman, ca să fiți diriguitorii moravurilor noastre, și că noi trebuie să fim îndrumați și educați de voi, și nu voi de noi.

Totuși trebuie să arătăm ce-i supără pe toți cetățenii de ispravă în legătură cu rostul vostru și, de bună seamă, ce anume ar dori ei să vadă schimbat la voi.

Cînd ne aruncăm privirile asupra fiecăruia dintre voi, M. Aemilius și M. Fulvius, ei bine, astăzi noi nu avem în cetatea noastră pe vreun altul pe care, dacă am fi chemați la vot, să-i voim a-l socoti mai presus de voi. Cînd ne uităm la amîndoi în aceeași vreme nu ne putem alunga teama că nu vă potriviți unul cu altul, și că nu vor putea fi de folos republicii într-atît alesele voastre însușiri, datorită cărora v-am ales, cît ar putea să-i dau-

neze republicii, pentru că voi vă nutriți o aprigă vrăjmășie, unul împotriva celuilalt, căci de multe ori amenință primejdia ca nu cumva vrajba dintre voi să fie din aceeași zi mai dăunătoare nouă și republicii decît vouă înșivă.

Multe ne trec prin minte privitor la cauzele de care ne temem noi și pe care le-am da în vileag prin cuvinte dacă din întîmplare voi n-ați nutri o ură neîmpăcat unul împotriva celuilalt... și dacă ura nu v-ar învrăjbi sufletele voastre. Noi toți laolaltă vă cerem să puneți astăzi capăt în acest templu dezbinărilor voastre, și ca voi, pe care poporul roman v-a unit într-un mănunchi prin vulturile lui, să vă împăcați; unindu-vă în cuget și cu aceeași însuflețire să faceți lista membrilor senatului, să recenzați pe cei din ordinul cavalerilor, să faceți recensămîntul locuitorilor și să vă încheiați toate operațiile prin ceremonia curățirii de păcate. Cuvintele pe care le roștiți aproape în toate rugăciunile voastre «fapta aceasta să se săvîrșească spre binele și norocul meu și al colegului meu», străduiți-vă din răspuțeri ca într-adevăr să se înfăptuiască, pentru ca și noi, oamenii, să credem că ceea ce vă rugați zeilor și doriți din toată inima și cu tot dinadinsul, se va împlini.

T. Tatius⁸³ și Romulus au domnit în bună înțelegere în orașul în mijlocul căruia luptaseră ca dușmani. Nu numai dezbinările dintre oameni se curmă, ci chiar și războaiele. Vräjmașii cei mai înverșunați devin de cele mai multe ori aliați credincioși, și uneori ajung chiar cetățeni⁸⁴. Albanii, după distrugerea orașului lor Alba, au fost strămutați la Roma; la rîndul lor, latinii și sabini au fost primiți și ei în cetate. E pretutindeni răspîndit acest adevăr care s-a prefăcut în zicală că prietenii trebuie să fie nepieritoare, iar dușmăniile muritoare⁸⁵.

Murmurele de încuviințare a acestor cuvinte și glasurile tuturor, ca al unui singur, care cereau același lucru, au întrerupt cuvîntarea lui Caecilius Metellus.

Atunci Aemilius a început să li se plîngă între altele că M. Fulvius l-a îndepărtat în două rînduri din consulat cînd era sigur de reușită; Fluvius s-a jeluît, dimpotrivă, că la rîndul său el a fost mereu hărțuit de Aemilius și că acesta a depus o cheazășie pentru a-l învinui de ne-

cinste. În pofida acestei stări de lucruri amîndoi declară că dacă celălalt încuviințează, ei vor da ascultare hotărîrii atîtor fruntași ai cetății.

Și pentru că toți cei de față stăruiau, cei doi își strîseră dreapta și jurară că alungă cu adevărat și pun capăt urii dintre ei. Apoi, proslăviți de toată lumea, censorii fură conduși pînă în Capitoliu.

Atît grija de căpetenie a fruntașilor cetății în privința unei asemenea împrejurări ca și inima bună a censorilor fură aprobate de senat în chip deosebit. Apoi censorii cerînd să li se pună la dispoziție sumele de bani trebuincioase pentru lucrările de interes obștesc, senatul a dat un decret prin care le încuviința veniturile statului de la impozitele indirecte pe un an.

XLVII În același an⁸⁶, în Hispania, propraetorii L. Postumius și Ti. Sempronius s-au înțeles între ei așa fel ca Albinus să pornească împotriva vacaeilor, trecînd prin Lusitania, și de acolo să se întoarcă în Celtiberia, dacă acolo războiul va fi de proporții mai mari; la rîndul său, Gracchus să pătrundă pînă în ținuturile cele mai îndepărtate ale Celtiberiei⁸⁷.

Gracchus a cucerit la cel dintîi asalt orașul Munda pe care l-a atacat noaptea, pe neașteptate. Primindu-le ostaticii, și după ce așează acolo o garnizoană romană, începu să le asedieze fortărețele, să le pîrjolească ogoarele, pînă cînd ajunse la un alt oraș foarte puternic. Celtiberii îl numeau Certima⁸⁸. În vreme ce înainta cu lucrările de împresurare i se înfățișară soli din oraș care le-au grăit fără înconjur, cu străvechea simplitate a unor oameni care nu se prefăceau, că se vor război cu romanii dacă vor avea forțe. Căci ei au cerut a li se încuviința să meargă în tabăra celtiberilor pentru a le solicita sprijinul; dacă nu-l vor obține, atunci ei vor chibzui și vor lua o hotărîre deosebită, fără a ține sama de celtiberi. Gracchus dîndu-le această încuviințare, ei au plecat, și după cîteva zile au adus cu dînșii alți 10 împuterniciți. Era pe la amiază. N-au cerut altceva praetorului decît să poruncească să li se dea de băut. După ce au băut cele

dintii pocale pînă la fund, au cerut iarăși de băut, fapt ce a stîrnit hohote de rîs din partea celor ce se adunaseră în jurul lor, pentru purtările lor atît de necioplite și firea lor neîndrumată de nici un fel de morală. Atunci cel mai vîrstnic dintre ei grăi astfel:

„Noi am fost trimiși din partea neamului nostru ca să te întrebăm pe ce te bizui cînd pornești războiul împotriva noastră?”

La auzul acestei întrebări, Gracchus le răspunde că el a venit bizuindu-se pe o oaste aleasă; dacă ei vor să-și dea seama de acest adevăr, ca să-l aducă la cunoștința alor lor, el le va da această puțință, și atunci porunci tribunilor militari să dea ordin ca toate unitățile de pedestrași și de călăreți să se echipeze cu armele și să pornească în coloane de marș. Însăimîntați de această priveliște, solii trimiși la Gracchus au stîrnit la rîndu-le frica în ai lor, oprindu-i să mai trimită ajutoare orașului împresurat. Locuitorii din Certima, după ce au făcut semnalizări de focuri din turnuri în vremea nopții, așa cum le fusese înțelegerea, spulberîndu-li-se singura nădejde, au făcut act de supunere. Gracchus le-a pretins să dea 24 000 de monede, precum și 40 de călăreți din rîndurile celor mai nobili ai neamului lor, care au primit ordin să lupte în rîndurile armatei romane, nu numai ca zălog, ci pentru ca în realitate să fie o chezășie a încrederii.

XLVIII De acolo Gracchus își conduse oastea către orașul Alces, unde se afla tabăra celtiberilor, de unde veniseră de curînd solii. După ce i-a hărțuit pe celtiberi vreo cîteva zile prin ușoare ciocniri, trimițînd posturilor acestora trupele de armament ușor, din zi în zi a început să se încingă lupte mai grele, pentru a-i atrage pe toți celtiberii să iasă în afara întăriturilor taberei. În curînd planul pe care-l urmărise avu rezultatul dorit; de aceea Gracchus ordonă praefecților săi, ca, încingîndu-se lupta, să întoarcă deodată spatele, ca și cum ar fi fost covîrșiți de puhoiul potrivnicilor, și să se năpustească răsfirați către castru; în același timp Gracchus își rîndui unitățile înăuntrul parapetelor în fața tuturor porților castrului. Și nu s-a scurs multă vreme cînd Gracchus băgă de seamă că trupele sale se retrăgeau în fugă în-

tr-adins, cum le dăduse consemnul, și că barbarii îi urmăreau împrăștiați pe ai săi. Gracchus își rînduise oastea în linia de bătaie în spatele întăriturilor castrului tocmai în acest scop. De aceea el zăbovi numai atîta cît să lase slobodă intrarea alor săi în castru și, scoțîndu-se strigătele de luptă, se năpusti în același timp pe toate porțile. Dușmanii nu fură în stare să se împotrivească neașteptatului său atac. Barbarii care veniseră să atace castrul roman nu au fost în stare să-și apere nici măcar tabăra lor; căci de îndată au fost împrăștiați și puși pe fugă și în curînd alungați pînă în spatele întăriturilor taberei lor, iar în cele din urmă au fost izgoniți și din tabără. În aceea zi au fost măcelăriți 9 000 de dușmani; au fost capțurați în viață 320 de barbari, 112 cai și 37 steaguri ostășești. Din rîndurile oastei romane au căzut 109 ostași.

XLIX După această luptă, Gracchus își conduse legiunile spre Celtiberia pentru a o pustii. Și în vreme ce pîrjolea și pustia totul pretutindeni, unele populații primiră jugul roman de bunăvaie, altele de frică. El primi supunerea a 103 orașe întărite în răstimp de vreo cîteva zile, punînd mîna pe o pradă uriașă. Apoi porni înapoi cu oastea de acolo către Alces⁸⁹ de unde venise, și începu împresurarea acestui oraș. Locuitorii lui au rezistat celui dintîi atac roman, apoi, pentru că s-au văzut atacați nu numai cu tot soiul de arme, ci și înconjurați cu lucrări de asediu, nemaibizuiindu-se pe apărarea orașului, s-au dus cu toți în cetățuie; în cele din urmă și-au trimis de acolo mijlocitori pentru a face act de supunere, încredințîndu-se pe ei și toate ale lor romanilor. Pe multă pradă au pus romanii mîna acolo. Numeroși prizonieri nobili au căzut în stăpînirea romanilor, în rîndurile cărora erau și doi fii și o fiică a lui Thurrus. Acesta era regișorul acelor neamuri, fiind cel mai de seamă din toți hispanii. Cînd a aflat de înfrîngerea a lor săi s-a înfățișat și el în castrul roman, după ce și-a trimis niște împuterniciți la Gracchus ca să-i ceară încuviințarea de a se prezenta în persoană. Thurrus l-a întrebat pe Gracchus mai întîi dacă îi îngăduie lui și a lor săi să rămînă în viață. După ce praetorul a răspuns că-i va lăsa viața, din nou l-a întrebat dacă îi permite să lupte

alături de romni. Deoarece Gracchus i-a încuviințat și aceasta, Thurrus în spuse: „Voi fi alături de voi în lupta împotriva vechilor mei aliați, pentru că și eu și ei ar fi trebuit să-i suspectăm pe romani“. De atunci Thurrus i-a întovărășit pe romani, dându-le un prețios sprijin, dovedindu-le vitejie și credință în multe împrejurări.

L Apoi Ergavica⁹⁰, o cetate vestită și puternică, înspăimântată de dezastrele populațiilor din jur, a deschis porțile romanilor.

Unii analiști au scris că locuitorii acestor orașe întărite nu s-au predat cu bună-credință; cînd Gracchus plecă cu legiunile romane de acolo, numaidecît au ridicat din nou armele, și Gracchus, măsurîndu-se apoi cu celtiberii într-o mare bătălie lingă muntele Chaunus⁹¹, s-a luptat din zori pînă la orele șase din zi; mulți au căzut din amîndouă taberele; ca să nu se creadă că au fost învinși romanii, menționez faptul că a doua zi au atacat pe dușmăni, adăpostiți în spatele întăriturilor taberei lor; romanii au cules trofee în tot cursul zilei; a treia zi din nou s-a încins lupta, și abia atunci, în sfîrșit, celtiberii au fost înfrinți, iar tabăra lor cucerită și prădată; în acea zi au fost măcelăriți 22 000 de vrăjmași, mai mult de 300 luați prizonieri și capturați un număr aproape deopotrivă de cai, precum și 72 steaguri ostășești; acolo s-a pus capăt războiului și celtiberii au făcut cu romanii de astă dată o pace adevărată, nu ticluită, ca înainte.

Analiștii au mai scris că în aceeași vară și L. Postumius⁹² s-a luptat în Hispania Ulterior cu vacaeii, și a izbîndit asupra lor: a nimicit ca la 35 000 de dușmani și le-a cucerit tabăra.

Însă e mai aproape de adevăr că Postumius a sosit prea tîrziu în provincia sa, pentru a putea desfășura războiului în acea vară.

LI Censorii⁹³ într-o statornică armonie au întocmit lista senatului; *princeps senatus* ales a fost însuși M. Aemilius, marele pontifex; trei membri au fost scoși din rîndurile senatorilor; în schimb Lepidus i-a păstrat mai departe pe unii dintre ei care fuseseră șterși de colegul său de cenzură. Cu sumele de bani alocate și

împărțite între cei doi censori s-au ridicat numeroase lucrări. Astfel Lepidus a construit digul de la Tarracina, o lucrare neplăcută pentru dînsul, deoarece el avînd acolo niște proprietăți, păreau cheltuieli pentru interes personal. El a pus să se vopsească în alb teatrul⁹⁴ și scena de lîngă templul lui Apollo, templul lui Jupiter de pe Capitoliu și coloanele dimprejur; tot el a îndepărtat statuile de lîngă aceste coloane care mascau fără rost priveliștea lor, și de pe coloane a ridicat scuturile. și tot felul de trofee ostășești atîrnate de acesta.

M. Fulvius a făcut mai multe lucrări de și mai mare folos obșteșc, ca de pildă instalațiile portuare⁹⁵, precum și pilaștrii unui pod⁹⁶ peste Tibru, deasupra cărora, peste vreo cîțiva ani, censorii P. Scipio Africanus și L. Mummius au ridicat boltele. Tot Fulvius a construit o basilică⁹⁷ în spatele noilor dugheni ale zarafilor și a pieței pescarilor⁹⁸ pe care le-au înconjurat cu prăvălii ce au fost vîndute apoi particularilor. Tot el a construit și forul⁹⁹ și porticul de dincolo de Porta Trigemina, precum și o altă piață în spatele șantierelor navale, lîngă templul lui Hercules¹⁰⁰ și în spatele sanctuarului zeiței Speranța¹⁰¹ de lîngă Tibru, în vecinătatea templului lui Apollo Medicus¹⁰². În afară de aceste sume de bani censorii au mai avut și alți bani alocați împreună. Din banii comuni censorii au construit apeductele cu tuburile trebuincioase. Însă l-a împiedicat la această lucrare M. Licinus Gracchus, care n-a îngăduit ca apeductul să treacă pe o moșie de a sa. Tot acești censori au înființat taxele vamale, precum și multe alte dajdii. Tot din grija lor mai multe sanctuare și piețe publice pe care se făcuseră stăpîni o serie de particulari au fost redade poporului, spre a fi sfinte așezăminte la dispoziția cetățenilor. Tot ei au schimbat și felul de vot¹⁰³: au împărțit triburile pentru votare pe cartiere după starea socială a locuitorilor, după profesii și venituri¹⁰⁴.

LII Și celălalt censor, M. Aemilius, a cerut senatului să i se alocă printr-un decret sumele de bani necesare pentru sfințirea templelor Junonei Regina și al Dianei, pe care el le făgăduise în vremea războiului cu ligurii cu opt ani înainte, precum și sumele de bani pentru cele-

brarea jocurilor. El a sfințit acele temple situate amîndouă în Circul Flaminius și a dat acolo și reprezentări scenice¹⁰⁵ vreme de o zi, după trei zile de la sfințirea templului Junonei, și la două zile — după al Dianei. Tot el a sfințit și templul Larilor Maritimi¹⁰⁶, ridicat în Cîmpul lui Marte. Îl făgăduise cu 11 ani mai înainte L. Aemilius Regillus cu prilejul bătăliei navale date împotriva praefecților regelui Antiochus. Deasupra ușilor templului s-a atîrnat o tablă, avînd pe ea scrisă această inscripție: „În amintirea terminării marelui război, supunerii regiilor¹⁰⁷ și dobîndirii păcii, în urma glorioasei bătălii date sub auspiciile, comanda și fericita conducere a lui L. Aemilius, fiul lui M. Aemilius, între Ephesus, Samos și Chios, sub privirile lui Antiochus însuși și a întregii sale pedestrimi, călărimi și ale elefanților; flota regelui Antiochus, nebiruită mai înainte, a fost aici bătută și pusă pe fugă; acolo s-au capturat în acea zi 42 de nave lungi cu întregul lor echipaj. În acea bătălie regele Antiochus și întreg regatul său... a fost înfrînt. Pentru acest fapt Aemilius a făgăduit înălțarea acestui templu în cinstea Larilor Maritimi“.

S-a pus și deasupra ușilor templului lui Jupiter de pe Capitoliu¹⁰⁸ o tablă de bronz cu o inscripție asemănătoare.

LIII Două zile mai tîrziu, după întocmirea listei de senatori de către censori, consulul G. Fulvius, pornind cu oastea împotriva ligurilor, și străbătînd munți, văi și codri neumblați, a avut a ciocnire cu potrivnicul măsurîndu-se într-o luptă piept la piept. Fulvius l-a biruit nu numai în luptă, ci în aceeași zi i-a cucerit și tabăra. 3 200 de vrăjmași și întregul ținut al ligurilor de acolo s-au supus romanilor. Consulul i-a strămutat în cîmpie pe cei ce s-au predat, așezînd garnizoane romane în munți.

Repede... a sosit la Roma darea de seamă a consulului din provincia lui. Pentru aceste izbînzii s-au decretat rugăciuni publice de mulțumire vreme de trei zile; pentru aceste slujbe publice praetorii au hărăzit 40 de vite mari, spre a fi jertfite.

Celălalt consul, L. Manlius, n-a făcut în Liguria nimic vrednic de a fi amintit. În schimb, gallii transalpini, în

număr de 3 000, au trecut în Italia, și, fără să se războiască cu nimeni, au cerut consulului senatului să le dea pământ, primind să rămână supuși pașnici puterii poporului roman. Senatul însă a poruncit acestora să iasă din Italia, iar consulul Q. Fulvius, să cerceteze și să ia măsuri împotriva acelor care fuseseră căpetenii și îi sfătuiseră să treacă Alpii.

LIV În același an¹⁰⁹ s-a stins din viață Filip, regele Macedoniei, istovit de bătrînețe și zbuciumat de moartea fiului său Demetrius. El își petrecea iarna la Demetrias, chinuit atît de dorul fiului său, cît și mustrat în cuget de sîngeroasa-i faptă. Îi înteea zbuciumul, neîndoielnic, și celălalt fecior, Perseus, care era socotit rege atît de el însuși cît și de către alții; căci pe de o parte privirile tuturor erau ațintite către Perseus, iar pe de altă parte, Filip se vedea părăsit acum la bătrînețe de toți; unii îl așteptau să închidă ochii, în schimb alții nici nu se mai sinchiseau de el. Filip se simțea din ce în ce mai doborât de obidă, și împreună cu el se tînguia și Antigonus, fiul lui Echecrates¹¹⁰: el purta numele unchiului său, Antigonus, care fusese tutorele lui Filip, și era un bărbat cu o măreție într-adevăr regească, și o mare faimă dobîndită în urma cunoscutei lupte împotriva lui Cleomenes, tiranul lacedemonienilor. Grecii l-au numit pe acesta Antigonus („tutorele”) pentru a-l distinge prin acest cognomen de ceilalți regi. Antigonus, fiul fratelui acestuia, rămăsese singurul nepătat dintre toți prietenii încărcați de onoruri ai lui Filip, singurul său prieten credincios, din care pricină, își făcuse din Perseus cel mai înverșunat dușman. Antigonus prevăzînd ce mare primejdie îl va pîndi pe dînsul prin moștenirea tronului de către Perseus, și simțînd că sufletul regelui a început să șovăie¹¹¹ și din cînd în cînd să geamă de dorul fiului său, Demetrius, era mereu prezent, fie plecîndu-și urechile în fața tînguirilor lui Filip, fie împrăpătîndu-i amintirea acelei fapte săvîrșite cu atîta nesăbuință; de multe ori, cînd auzea vaietele regelui, Antigonus îi împărtășea jalea. Și cum îndeobște adevărul lasă întotdeauna dîre adînci, Antigonus îl ajută din răspuțeri ca totul să iasă în vileag cît mai

curînd. Priviți cu bănuială, ca unelte ale fărădelegii săvirșite, erau și Apelles, și mai ales Philocles, care fuseseră trimiși ca împuterniciți la Roma și aduseseră scrisoarea aducătoare de pierzanie pentru Demetrius, scrisoare iscălită cu numele lui Flamininus.

LV Îndeobște fremăta palatul că pîrele au fost mincinoase ticluite și că pecetea, de asemenea a fost înradins plăsmuită de un scrib.

Însă deocamdată, faptul mai degrabă da de bănuît decît era dovedit; din întîmplare, iese în întîmpinarea lui Antigonus un oarecare Xychus, care, fiind înșfăcat de Antigonus, fu dus la palat. Lăsinu-l sub pază, Antigonus se duse de-a dreptul la rege. „Mi se pare că eu am înțeles din multe convorbiri că și tu vei putea afla tot adevărul în legătură cu feciorii tăi, și anume care din amîndoi a fost țintit să fie răpus în chip ticălos prin curse. Singura ființă din toți aceștia care e în măsură să dezlege firul acestei greșeli este Xychus, care se află în mîna ta. Poruncește să fie chemat Xychus la palat, unde să apară ca din întîmplare“. Adus în fața regelui, la început Xychus nu tăgădui cu prea multă îndărătnicie, astfel încît se văzu că e gata să destăinuie totul dacă va fi amenințat. De aceea cum a zărit călăul și vergile, n-a mai rezistat și i-a înfățișat de-afir-a-păr tot șirul de fărădelegi ale împuterniciților regelui, precum și însărcinarea pe care a avut-o el. Numaidecît fură trimiși oameni care să prindă pe împuterniciți. L-au ridicat numaidecît pe Philocles; Apelles, fiind trimis ca să-l urmărească pe un oarecare Chaereas¹¹², cînd a auzit de destăinuirile făcute de Xychul, a trecut în Italia.

În privința lui Philocles n-au rămas date precise; unii analiști susțin că la început a tăgăduit cu îndrăzneală, dar că atunci cînd i-a fost adus în față Xychus, n-a mai stăruit în tăgadă; alții în schimb afirmă că, deși a fost pus la cazne, totuși el a tăgăduit pînă la capăt. Pe Filip din nou l-a cuprins jalea și a început să se tînguiască: el era încrednițat că nefericirea sa e apăsătoare mai degrabă datorită faptului că unul din cei doi feciori¹¹³ rămăsese în viață, decît datorită faptului că celălalt pierise.

LVI Aducîndu-i-se la cunoştinţă lui Perseus că totul a fost descoperit, acesta se socotea prea puternic pentru a se gândi că va fi nevoit să fugă; totuşi avu grijă să stea cît mai departe de palat, ca unul care avea de gînd să se apere între timp de văpăile unei mistuitoare mîinii, care avea şi pe el să-l ardă, cită vreme Filip era în viaţă. Acesta în schimb, pierzînd orice nădejde de a-i da o pedeapsă ca s-o simtă pe trupul lui, în zilele care i-au mai rămas, se frămînta cu gîndul ca Perseus să nu se bucure că a scăpat de osîndă, ca de o răsplată a fărădelegii. De aceea îl chemă la sine pe Antigonus, căruia îi era recunoscător pentru că datorită lui i-a fost dezvăluită nelegiuirea săvîrşită de Perseus. În ce priveşte Antigonus, Filip era încredinţat că macedonenii n-aveau cîtuşi de puţin să se ruşineze, sau să le pară rău că le va fi el rege, datorită proaspetei slave a unchiului său, Antigonus: „Deoarece am căzut într-o asemenea năpastă — îi spuse Filip — încît, Antigonus, am ajuns să doresc pieirea unui fiu, fapt de care alţi părinţi se îngrozesc, ei bine, am de gînd să-ţi încredinţez ţie regatul acesta pe care l-am primit de la viteazul tău unchi, păzit nu numai cu credinţă, dar şi mărit. Pentru mine, tu eşti singurul pe care te socotesc vrednic de tron! Dar dacă n-aş avea pe nimeni, aş vrea mai degrabă să piară şi să se stingă de-a pururi regatul meu decît să-l abia Perseus, ca răsplată a nelegiuitei lui ticăloşii. Pentru mine, voi crede că Demetrius a înviat din morţi şi mi s-a înapoiat de pe lumea cealaltă, dacă te voi lăsa pe tron ca locţiitor al lui, pe tine, singurul care ai vărsat lacrimi pentru moartea unui nevinovat, şi singurul care m-ai deplîns pentru nefericirea şi greaşala mea“. De la această convorbire Filip n-a încetat să-l înfăţişeze tuturor pe Antigonus, copleşindu-l cu tot felul de demnităţi. În vreme ce Perseus era plecat departe în Thracia, Filip cutreiera toate oraşele Macedoniei, şi îl recomanda fruntaşilor pe Antigonus; şi dacă Filip ar fi avut zile mai multe la domnie n-ar fi fost nici o îndoială că acestuia i-ar fi lăsat tronul moştenire.

Filip, plecînd din Demetrias, zăbovise foarte multă vreme la Thessalonica. De aici el a plecat la Amphipolis unde a fost lovit de o grea boală. Însă se ştie că Filip a fost bolnav mai mult sufleteşte decît trupeşte, datorită

zbuciumului și veghilor, deoarece mereu îl frământa chipul și umbra nefericitului fecior, ucis nevinovat, pînă cînd regele Macedoniei s-a stins, aruncîndu-i cumplite blesteme celui alt fiu. Cu toate acestea, Antigonus ar fi putut ajunge la tron dacă s-ar fi găsit atunci în preajma lui Filip, ori dacă stingerea din viață a regelui ar fi fost dată în vileag numaidecît. Medicul lui, Calligenes, care se îngrijea de sănătatea regelui, fără să mai aștepte moartea acestuia, de la cele dintîi semne a stării lui desperate, trimise la Perseus ștafete călări bine instruite dinainte, înșiruiți din distanță în distanță, așa cum fusese înțelegerea cu el și ca urmare, pînă la sosirea acestuia le-a tăinuit moartea regelui tuturor care se găseau în afara palatului.

LVII De aceea, Perseus apărură pe neașteptate cînd nimeni nu știa de moartea lui Filip și se făcuse stăpîn pe un tron dobîndit prin nelegiuire.

Moartea lui Filip s-a întîmplat să vină la timpul cel mai potrivit, pentru a mai putea amîna războiul și strînge forțe în vederea lui. Căci după cîteva zile, neamul bastarnilor, multă vreme ațîtat de Filip, părăsindu-și sălașurile a trecut Histrul cu un mare puhoi de pedestrași și călăreți. De acolo au trecut mai înainte Antigonus și Cotto, ca să-i dea de știre regelui; acesta din urmă era un nobil bastarn; la rîndul său, Antigonus fusese trimis în repetate rînduri ca împuternicit al regelui împreună cu Cotto, pentru a-i ațîta pe bastarni¹¹⁴. Nu departe de Amphipolis a sosit știrea că regele a murit, iar de acolo le-au ieșit în cale ștafetele cu vești sigure. Această întîmplare a răsturnat tot ce se pusese la cale. Însă se stabilise ca bastarnilor să li se permită libera trecere prin Thracia și ca Filip să le pună la îndemînă hrana necesară. Ca să poată dobîndi libera trecere, Filip îi atrăsese de partea sa pe fruntașii ținuturilor bastarnilor, copleșindu-i cu daruri, și i-a obligat să jure că bastarnii vor trece prin Thracia fără să pricinuiască neajunsuri locuitorilor. Se plănuiise nimicirea neamului dardanilor, și în sălașurile acestora să se statornicească bastarnii.

Acest fapt avea să-i aducă lui Filip un îndoit folos: pe de o parte se vedea scăpat de dardani, un neam care

a fost întotdeauna un dușman cît se poate de înverșunat față de macedoneni, și care întotdeauna pîndea împrejurările grele pentru regii macedoneni; apoi bastarnii, lăsîndu-și în Dardania soțiile și copiii puteau fi trimiși în Italia, pentru a o prăda. Drumul către Marea Adriatică și Italia ar fi fost prin ținutul scordiscilor¹¹⁵, pentru că pe un alt drum oastea lor n-ar fi putut trece. Scordiscii le vor acorda ușor libera trecere¹¹⁶ prin țara lor, pentru că nu se deosebesc de fel de semenii lor nici prin limbă, nici prin obiceiuri — și apoi li se vor alătura și ei cînd vor vedea că merg să prade țara unui popor foarte bogat. Aceștia își făceau planurile pentru orice eventualitate: în cazul că bastarnii vor fi nimiciți de romani, vor avea satisfacția de a se vedea scăpați de dardani; în chipul acesta vor pune mîna pe prada rămășițelor bastarnilor și vor avea nestîngherită stăpînirea Dardaniei, iar în cazul că vor izbîndi în război, cînd romanii vor fi ocupați de războiul cu bastarnii, Filip va redobîndi tot ceea ce pierduse în Grecia. Acesta fusese planul lui Filip.

LVIII Bastarnii au intrat în Thracia, străbătînd-o fără ostilități. După plecarea lui Cotto și a lui Antigonus și nu cu mult în urma sosirii zvonului despre moartea lui Filip, nici thracii nu erau înclinați să întretină legături comerciale cu bastarnii, nici aceștia nu puteau fi mulțumiți cu ceea ce cumpărau aceștia, nici nu mai puteau fi ținuți toți strînși în coloață, nici opriți de a se împrăștia pe toate drumurile¹¹⁷. De aici își fac unii altora neajunsuri din zi în zi mai numeroase, din care pricină între ei se încinse războiul.

În cele din urmă, pentru că thracii nu mai erau în stare să înfrunte puterea unui puhoi atît de mare de vrăjmași, părăsindu-și satele de la șes, s-au retras pe piscul unui munte foarte înalt, — Donuca, îi spuneau ei. Însă deoarece bastarnii voiau să se ia după ei și acolo, cînd se apropiiau de creasta munților, au fost prinși de o furtună întocmai ca aceea din pricina căreia se spune că au pierit gallii cînd jefuiau Delphi. Într-adevăr, bastarnii au fost stînjeniți nu numai de o ploaie grozavă și apoi și de o grindină deasă, într-un bubuit înspăimîntător de tunete amestecate cu trăsnete, ci și de fulgerele

care le orbeau privirile, căci din toate părțile bubuiau trăsnetele, așa încît lor li se părea că se îndreaptă asupra lor, și cădeau loviți de trăsnete nu numai ostașii, ci și căpeteniile lor. De aceea, în vreme ce bastarnii se năpus-teau într-o fugă nebună la vale și cădeau, și se rostogo-leau de pe stîncile atît de povîrnite, iar la rîndu-le thracii îi urmăreau pas cu pas pe vrăjmașii lor îngroziți, încît spuneau că înșiși zeii i-au silit să fugă și însuși cerul s-a prăvălit asupra lor. Împrăstiați pretutindeni de vijelie, după ce s-au întors cei mai mulți numai pe jumătate înar-mați, ca de pe urma unui naufragiu, în tabăra lor de unde plecaseră, au început să se consfătuiască ce e de făcut. Atunci s-au iscat neînțelegeri: unii erau de părere să se înapoieze la vetrele lor, alții, în schimb, să pătrundă în Dardania. Cam 30 000 de oameni sub conducerea lui Clondicus, au ajuns în Dardania de unde plecaseră; restul mulțimii a pornit înapoi spre miazăzi către regiunea Aquilloniei, pe unde veniseră.

Perseus, punînd mîna pe tron, porunci ca Antigonus să fie ucis; apoi căutînd să-și întărească situația¹¹⁸, Per-seus își trimise împuterniciții săi la Roma, pentru a reîn-noi tratatul de prietenie încheiat cu tatăl său, și pentru a cere ca să fie confirmat rege de către senatul roman.

Acestea au fost evenimentele care s-au întîmplat în acel an în Macedonia.

LIX Celălalt consul, Q. Fulvius, a triumfat asupra ligu-rilor. Se știe însă că triumful său i-a fost acordat mai mult datorită înrîuririi politice decît izbînzilor cîștigate în răz-boi. Într-adevăr, a adus cu sine o uriașă cantitate de arme, în schimb însă nici un ban. Totuși el a împărțit fiecărui ostaș cîte 300 de ași, o sumă îndoită — centurio-nilor, și întreită — călăreților. Cu prilejul acestui triumf, cel mai de seamă fapt a fost că triumful său s-a sărbă-torit în aceeași zi în care izbîndise cu un an înainte la alegerile de praetori. După sărbătorirea triumfului său, Fulvius a hotărît ținerea alegerilor consulare la care a reușit M. Iunius Brutus și A. Manlius Vulso. Apoi, după ce fură aleși trei praetori, o furtună a zădărnicit comi-țiile. În ziua următoare, înaintea zilei a patra a idelor lui martie, au fost aleși și ceilalți trei praetori, și anume:

M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero¹¹⁹, T. Fonteius Capito¹²⁰. S-au celebrat jocurile romane de către aedilii curuli Cn. Servilius Caepio și Ap. Claudius Cento, din pricina semnelor și arățărilor care se întâmplaseră: fusese un cutremur de pământ; în dumbrăvile publice, consacrate, unde se desfășura un lectisternium, capetele statuiilor de zei care se găseau pe lectice și-au întors chipurile de la mese; tava cu mâncăruri care fusese așezată în fața statuii lui Jupiter a căzut de pe masă; în stfârșit, și faptul că șoarecii au mâncat din măline înaintea oricui a fost privit tot ca un semn prevestitor. Pentru ispășirea acestor semne și arătări nu s-a hotărât altceva decât să se celebreze din nou jocurile¹²¹.

NOTE

CARTEA XXXI

¹ Remarcăm o inadvertență liviană: istoricul roman încadrează aceste evenimente, după socotelile sale, între 267—204 î.e.n., (în loc de 264—201 î.e.n.) făcând deci o eroare de trei ani.

² Adică 15 cărți.

³ Titus Livius a început descrierea primului război punic (vezi nota 1, cartea XXI) în cartea a XVI-a a operei sale *Ab Urbe condita*; prin urmare, primele 15 cărți, (I—XV), ale operei liviene, cuprind evenimentele desfășurate într-un interval de 487 de ani, pe oînd următoarele 15 (XV—XXX), numai o perioadă de 63 de ani, adică de la 264 î.e.n. pînă la 201 î.e.n. În realitate, în primele 15 cărți a narat evenimentele petrecute în 490 de ani cîți sînt de la fundarea Romei (754/3 î.e.n.) pînă la consulatul lui Ap. Claudius Caudex din anul 264 î.e.n., cînd începe primul război punic. Titus Livius însă socotește începutul acestui război cu 3 ani mai devreme (în 267 î.e.n. — vezi nota 1) și de aceea rezultă 487 de ani.

Într-adevăr, de la începutul primului război punic pînă la sfîrșitul celui de-al II-lea, s-au scurs 63 de ani. Titus Livius socotește însă că în anul 267 î.e.n. a început primul război cu Carthagina și în anul 204 î.e.n. a fost sfîrșit cel de-al doilea război.

Cronologia variază la istoricii antici. Așa de pildă, la Calpurnius Piso anul fundării Romei este 758 î.e.n., la Cato cel Bătrîn — 751 î.e.n., la Q. Fabius Pictor — 747 î.e.n. Nici istoricii greci nu dau aceleași date. Polybios pune anul 750 î.e.n., iar Timaios anul 814 î.e.n.

Titus Livius însuși a folosit două cronologii în cursul expunerii sale. Diferența dintre cele două cronologii, pe care le are în vedere istoricul roman, este de 1, 2, 3 și uneori chiar de mai mulți ani.

Pentru datele acceptate azi de istorici, relative la războaiele romanilor cu carthaginezii, vezi cartea XXI, nota 2.

⁴ În acest pasaj Titus Livius face aluzie la regele Macedoniei, Filip al II-lea (359—336 î.e.n.), și la fiul său, Alexandru cel Mare (336 î.e.n.—321 î.e.n.). Istoricul roman dă acestora epitetul de *străvechi* în raport cu vremea în care trăiește el.

Filip al II-lea a fost unul dintre cei mai talentați comandanți de armate și mai iscusiți oameni politici ai secolului al IV-lea. Lui i se datorează o însemnată reformă militară. Armata macedoneană era

alcătuită îndeobște din țărani liberi, încadrați în pedestrima grea înarmată.

Dispozitivul de luptă al armatei macedonene era vestita falangă alcătuită din 16 și chiar mai multe rânduri de ostași, înarmați cu lănci de diferite lungimi ajungând pînă la cinci metri. Filip a realizat hegemonia statului macedonean asupra Greciei, după bătălia de la Cheroneia (338 î.e.n.), dusă împotriva coaliției cetăților grecești conduse de Athena. Stăpînirea macedoneană a înăbușit mișcările democratice din cetățile grecești; în multe orașe din Grecia au revenit la conducere facțiuni oligarhice promacedonene.

- ⁵ Aici e vorba de Filip al V-lea, rege al Macedoniei între anii 221—178 î.e.n. După marea înfrîngere a romanilor de la Cannae, Filip al V-lea a făcut alianța cu Hannibal, în speranța de a pune stăpînire pe Illyria. Regii macedoneni duceau războaie de cîmpire ca și romanii. În 215 î.e.n. începe primul război între romani și macedoneni. Cîțiva ani însă romanii stau mai mult în așteptare, fiind încurcați în războiul cu Hannibal; în 211 î.e.n. ei încheie alianță cu Liga aetoliană și își intensifică politica de intervenție înspre Orient, sub pretext că apără independența și libertatea cetăților grecești, unele cîmpire deja de regii macedoneni. În realitate, cetățile grecești vor fi apoi cîmpite de către romani. Primul război macedonean s-a încheiat în anul 205 î.e.n. printr-un compromis, împărțind între ei Illyria. Al II-lea război dus de romani împotriva lui Filip al V-lea a izbucnit în împrejurările următoare: după înfrîngerea lui Hannibal (205 î.e.n.) cercurile conducătoare romane și-au îndreptat politica de cuceriri spre Peninsula Balcanică, unde însă era puternic regatul macedonean condus de Filip al V-lea.

Pretextul războiului contra lui Filip al V-lea l-au oferit Pergamul și Rhodosul care au cerut ajutor contra regelui macedonean care își întinsese stăpînirea asupra unor orașe din Marea Egee, și din Asia Mică și care deci amenința Rhodosul și Pergamul.

Războiul al II-lea macedonic a început în anul 200 î.e.n. și, după înverșunate lupte, Filip al V-lea a fost înfrînt la Kynoskephalai în anul 197 î.e.n.

Regatul lui Filip a fost redus numai la teritoriul Macedoniei propriu-zise. Filip a dat atunci romanilor între altele 1 000 de talanți de aur și pe fiul său cel mai mic ca ostatic (vezi și cartea XXVII, nota 19).

- ⁶ Potrivit obiceiului roman, Titus Livius nu pune la socoteală anul cînd s-a încheiat pacea (205/4 î.e.n.) și nici pe cel cînd începe al doilea război cu Filip (anul 200 î.e.n.).

⁷ Vezi cartea XXIX-a, cap. XII.

⁸ În cartea XXIII, cap. XXXIII și în cartea XXIX, cap. XL, Titus Livius a vorbit despre tratatul de alianță încheiat între Filip și Hannibal și despre clauzele pe care le cuprindea.

- ⁹ Conflictul regelui Filip al V-lea cu aetolienii datează din anul 220 î.e.n., cînd regele Macedoniei, aliat cu Liga achaică, a atacat Liga aetoliană.

- ¹⁰ În legătură cu trimiterea de ajutoare și bani de către Filip al V-lea lui Hannibal, care se afla în Italia, și cartaginezilor, în Africa, Titus Livius relatează și în cartea XXIX, cap. XXXIII; va mai menționa acest fapt și în cartea XLV, cap. XXII.
- ¹¹ În cartea XXIV, cap. XI, XII și XXVI, Titus Livius a menționat legăturile de prietenie dintre Roma și Attalus I Soter, regele Pergamului (în Asia Mică).
- ¹² Despre relațiile Romei cu insula Rhodos, Titus Livius vorbește în cartea XXXVII, cap. XXX și cartea XXVIII, cap. VII. Istorisirea acestor relații și a alianței dintre Roma și Rhodos va fi făcută în cartea XLV, cap. XXII și XXV. După cele spuse de istoricul roman în cartea XLV, cap. XXII și XXV, rodienii aveau de multă vreme legături de prietenie cu romanii (vezi nota 32, cartea XXVIII).
- ¹³ Consuli în acel an (201 î.e.n.) erau Gn. Lentulus și Aelius Pactus (vezi cartea XXX, cap. XLIII).
- ¹⁴ Ptolemaeus Epiphanes era urmașul lui Ptolemaeus Philopator, decedat în anul 203 î.e.n. Când Ptolemaeus Epiphanes a urcat pe tron avea numai patru ani. Sub acest rege situația Egiptului a devenit extrem de șubredă din cauza luptelor dintre regenți, a răscoalei mercenarilor și a mișcărilor care aveau loc în sînul maselor populare. Filip al V-lea, găsind nimerit prilejul de a profita de pe urma acestei situații, părăsi Grecia pentru a-și întinde dominația asupra posesiunilor Egiptului din Thracia, din Marea Egee și din Asia Mică. În acest scop, Filip al V-lea s-a aliat cu Antiochus al III-lea, regele Siriei, izbutind în 203 î.e.n. să cucerească aceste posesiuni ale Egiptului. În schimb, Antiochus al III-lea a ocupat Fenicia și Palestina. Romanii zdrobesc pe Antiochus la Magnesia (Lydia) în anul 190 î.e.n. și pun capăt expansiunii lui.
- ¹⁵ Gaius Claudius Nero, fusese censor în anul 204 î.e.n.
- ¹⁶ Despre M. Aemilius Lepidus de care este vorba în acest pasaj se va mai relata în această carte la cap. XVIII, în cartea XXXII, cap. VII, cartea XXXVIII, cap. XLII și cartea XL, cap. XLII.
- ¹⁷ Referitor la P. Sempronius Tuditanus, vezi cartea XXVII, cap. XI, cartea XXIX, cap. XI, precum și cartea XXIX, nota 54.
- ¹⁸ În privința răscoalei populației gallice numită boii, vezi mai departe cap. X.
- ¹⁹ Acest pămînt aparținea coloniștilor din Placentia și Cremona.
- ²⁰ Ținut din Umbria locuit de tribul umbric Sapia. Numele provine de la riul Sapis (azi Savo) care izvorăște din Monte Coronario, aproape de izvoarele Tibrului. Sapia se varsă în mare la sud de Ravenna.
- ²¹ Castrum Mutilum era o fortăreață (*castellum*) situată la hotarele de sud-vest ale ținutului boiilor.
- ²² Aici este vorba numai de teritoriul nordic al peninsulei grecești.
- ²³ În cartea XXX, cap. XLI, Titus Livius a menționat că Cn. Octavius avea comanda uneia dintre cele două flote romane care operase în apele Africii, avînd baza în Lilybaeum (în vestul Siciliei).
- ²⁴ Este vorba, probabil, de proconsulul M. Valerius Laevinus, care fusese multă vreme în Grecia și cunoștea ținuturile și obiceiurile din orașele grecești.

- ²⁵ Valentia (numele obișnuit este Vibo, azi Vibona), port în Bruttium, pe coasta de nord a acestui ținut, la Marea Tireniană.
- ²⁶ Marcus Aurelius, e unul dintre cei trei soli trimiși de Roma ca să negocieze cu Filip al V-lea (vezi cartea XXX, cap. XLII).
- ²⁷ Astfel de comisii erau alcătuite mai înainte, din trei membrii: *tresviri agris dandis*. De astădată, comisia este mărită la 10 membri. Ei se numeau: *decemviri agris assignandis*.
- ²⁸ Unele Cetăți din Samnium și Apulia trecuseră de partea lui Hannibal; din această cauză pământurile lor au fost confiscate de statul roman.

Proprietatea statului se numea *ager publicus* și era formată din pământul confiscat de la locuitorii cetăților învinse. De obicei, romanii luau cam $\frac{1}{3}$ — uneori și mai mult — din teritoriul cucerit, după înverșunarea cu care se opuseseră cuceritorii. În fapt *ager publicus* era arendat, de patricieni la început, apoi de noua aristocrație romană (patricieni și plebei bogați).

Sistemul de arendare a înlesnit cotropirea acestei proprietăți de către cei bogați, care-și formară mari latifundii. Așa că spre sfârșitul republicii în Italia nu mai există de fapt *ager publicus*. Legile agrare propuse deseori de tribunii plebei pentru împărțire de pământ celor săraci din „proprietatea poporului roman” nu au dat rezultate. Cotropitorii au continuat a o stăpîni ca moșie proprie.

- ²⁹ P. Servilius aici este pentru prima oară menționat.
- ³⁰ Quintus Caecilius Metellus fusese dictator în vederea prezidării alegerilor din anul 205 î.e.n.
- ³¹ Gaius și Marcus Servilius Germinus au fost deseori menționați de istoricul roman (pentru primul vezi cartea XXX, cap. XXXIX și cartea XXXIX, cap. XLVI; pentru ultimul vezi cartea XXIX, cap. XXXIX și cartea XXXII, cap. XXIX).
- ³² Inadvertență: cei doi frați, Lucius și Aulus Hostilius Cato, au mai fost menționați de Titus Livius în cartea XXVII, cap. XXXV, numai că pe cel dintîi îl chema acolo Gaius și nu Lucius.
- ³³ Asupra lui P. Villius Tappulus vezi cărțile XXIX, cap. XXXVIII, XXX cap. I și XXXI, cap. XLIX.
- ³⁴ P. Aelius Paetus a mai fost menționat și în cartea XXX, cap. XXXIX—XL și cartea XXXII, cap. VII.
- ³⁵ Titus Quinctius Flamininus este vestitul proconsul și comandant roman, care l-a învins pe Filip al V-lea la Kynoskephalai în anul 197 î.e.n.; (în limba greacă Κυνὸς κεφαλαί = capete de cîine).
- ³⁶ P. Sulpicius Galba era în acest an consul pentru a doua oară (vezi cartea XXV, cap. XLI); el acționase multă vreme în Grecia (vezi cărțile XXVI, cap. XXII și XXVIII, și cartea XXVII, cap. VII și XXXI).
- ³⁷ În legătură cu C. Aurelius Cotta, vezi cartea XXX, cap. XXVI și urm.
- ³⁸ L. Furius Purpurio a mai fost menționat în cartea XXVII, cap. II.
- ³⁹ Q. Fulvius Gillo a fost menționat și în cartea XXX, cap. XXI.
- ⁴⁰ Aedilul curul L. Valerius Flaccus este cel de care se vorbește în cartea XXVII, cap. VIII.

- ⁴¹ L. Quinctius Flaminius este fratele celui menționat la nota 35.
- ⁴² *Asul* era la romani o monedă măruntă de bronz. La sfârșitul celui dintâi război punic ajunsese în greutate numai de 2 uncii (la origine avusese 12 uncii). Zece așa valorau un dinar.
- ⁴³ Un asemenea ospăț (*epulum iovis*) în cinstea lui Jupiter se da de obicei la 13 noiembrie cu prilejul serbărilor plebeene; un altul, la 13 septembrie cu prilejul celebrării serbărilor romane. *Ludi plebei* erau serbări publice instituite în amintirea victoriei plebeilor contra patricienilor dobândită în 494 î.e.n., când plebeii s-au retras pe Muntele Aventin. Serbările aveau loc, după calendarul nostru, între 4 și 17 noiembrie și erau prezidate de aedilii plebei. În vremea de care este vorba, *Ludi plebei* se asociau cu *Ludi Romani*, serbări instituite ca amintire a victoriei Romei în lupta cu Latium (vezi cartea I, cap. XXXV).
- ⁴⁴ După cronologia acceptată azi, e vorba de anul 554 ab U.C. (200 î.e.n.) și nu 551 (203 î.e.n.) cum relatează Titus Livius (vezi notele 1, 3 și 6).
- ⁴⁵ Idele lui martie = 15 ale lunii martie.
- ⁴⁶ Aceasta este solia de care se vorbește mai sus la cap. I din această carte.
- ⁴⁷ Este vorba de Filip al V-lea.
- ⁴⁸ Adică athenienilor.
- ⁴⁹ *Praetor urbanus* avea în atribuții rezolvarea neînțelegerilor dintre cetățenii romani (*inter cives*). Începînd din anul 212 î.e.n., praetura urbană a fost contopită cu aceea *inter peregrinns et inter cives et peregrinos*, adică același praetor se ocupa și cu neînțelegerile dintre străini și dintre cetățeni roman și străini. *Praetorii* nu judecau propriu-zis, ci alcătuiau dosarul pe care-l trimiteau în fața judecătorilor în competența cărora cădea pricina. La intrarea în funcție, praetorii dădeau un edict în care expuneau principiile după care se vor conduce în timpul magistraturii lor. Aceste edicte ale praetorilor stau la baza dreptului civil roman (vezi cartea VII, nota 94).
- ⁵⁰ Populațiile italice din Bruttium se ridicau ori de cîte ori li se ivea prilejul, contra asupririi romane. În general, în cetățile italice supuse de Roma, aristocrația rămînea de partea romanilor, iar elementele mai democratice treceau de partea lui Hannibal.
- ⁵¹ L. Furius Purpurio a primit provincia Gallia pentru a înăbuși răscoala gallilor (vezi mai departe cap. XI).
- ⁵² Tribunii plebei luau parte la ședințele senatului, deși nu exista vreo lege în vigoare care să le dea acest drept. Însă, în virtutea inviolabilității, pe tribuni nimeni nu-i putea împiedica să asiste la dezbaterile senatului și nici să le interzică ca prin rostirea cuvîntului *veto*, să se opună vreunui decret sau *senatus-consultum*.
- ⁵³ Aici e vorba de al doilea război punic (218—201 î.e.n.).
- ⁵⁴ Mamertini (fiii lui Marte) s-au intitulat mercenarii din Campania, care au cucerit în 290—280 î.e.n. orașul Messina (din Sicilia). Hieron al II-lea, regele Siracuzei, îi asediază în Messina. Unii dintre ma-

mertini au cerut ajutor carthaginezilor, ceilalți au cerut romanilor cu care se socoteau rude. Cu aceasta începe în 264 î.e.n. primul război punic.

- 55 Un colegiu de 20 de membri, aleși prin cooptare, care aveau atribuțiile de a împlini formalitățile pentru încheierea sau denunțarea unui tratat (*foedus*), în vederea declarării războiului etc.
- 56 Titus Livius a omis să arate la timpul potrivit schimbările făcute în guvernarea provinciilor în anul 201 î.e.n.; pentru Bruttium primise această funcție Valerius Falto, iar pentru Campania propraetorul Hostilius Tubulus (vezi cartea XXIX, cap. XIII).
- 57 Nu amândoi consulii au efectuat recrutările, ci numai Publius Sulpicius.
- 58 În acest număr nu sînt puse la socoteală legiunile din Spania (vezi cap. XLIX). După cum s-a arătat la cartea XXX, cap. II și cap. XL, în anul 204 î.e.n. existaseră 14 legiuni; în anul 203 î.e.n. statul roman dispunea de 23 de legiuni.
- 59 Erau făgăduințe (*vota*) făcute în mod excepțional, la începutul unei perioade de cinci ani.
- 60 Referitor la aceste făgăduințe, Titus Livius a vorbit în cartea XXII, cap. X, în cartea XXVII, cap. XXXIII și în cartea XXX, cap. II și XXVI.
- 61 Și Dio Cassius, *Istoria romană*, cartea LVIII, cap. V și Zonaras *Epitome*, (*Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν*) cartea IX, cap. XV, confirmă cele relatate de Titus Livius în legătură cu răscoala gallilor.
- 62 Despre această ramură celtică din Liguria, celinii, Titus Livius va mai vorbi în cartea XXXII, cap. XXIX. Nu se cunosc însă alte amănunte.
- 63 Ilvații erau populații celtice din Liguria.
- 64 Despre Hasdrubal, s-a menționat în cartea XXVII, cap. XXXIX.
- 65 Despre acest Mago s-a vorbit în cartea XXVIII, cap. XLVI, unde s-a arătat că a trecut din insulele Baleare, anume din Minorca în fruntea unei armate de 12 000 pedestrași și 12 000 călăreți și că a cucerit apoi Genua.
- 66 Despre Masinissa, a scris și istoricul roman Sallustius în *De bello Iugurthino*, cap. XVI.
- 67 Terentius Varro a fost consulul roman învins de Hannibal, împreună cu Paullus Aemilius, în bătălia de la Cannae din 216 î.e.n.
- 68 Este vorba de banii furați de Fleminius, legatul lui Scipio Africanus; s-a vorbit despre acest fapt în cartea XXIX, cap. VIII.
- 69 După numărătoarea noastră, e vorba de al cincilea an de atunci; Titus Livius nu pune la socoteală nici anul oînd s-a întîmplat cele de mai sus, nici anul de care e vorba în acest pasaj (vezi și nota 6, de mai sus).
- 70 Istoricul roman vorbește — așa cum s-a văzut și în cărțile anterioare, de exemplu în cartea XXVII, cap. XXXVII — despre multe zvonuri superstițioase, prin care se vestea că ar fi apărut diferite fenomene nefirești (vezi studiul introductiv, vol. I, p. XXXIII—XXXV). Conducătorii romani foloseau din plin astfel de zvonuri superstițioase pentru a înfricoșa poporul de rînd; ei porunceau să se facă diferite slujbe religioase și sacrificii sub cuvînt că zeii s-ar fi supărat și tre-

buie să fie împăcați. Cu un astfel de prilej, uneori, se cânta un imn; aici Titus Livius vorbește de doi poeți romani care au făcut astfel de cântece: *Livius* este Livius Andronicus care a compus imnul în anul 207 î.e.n.; P. Licinus Tagula a scris imnul, de care vorbește Titus Livius, în anul 200 î.e.n.

⁷¹ Aceasta era al doilea termen al scadenței (vezi în această privință cartea XXIX, cap. XVI și cartea XXXIII, cap. XLII).

⁷² În timpul războiului al II-lea punic statul roman a vîndut particularilor, de la care împrumutase bani, pămînt pentru a treia parte din datorie; de aceea partea vîndută se numește *trientius ager* și era înscris în *tabula* (registru).

⁷³ Evenimentele relatate de Titus Livius la cap. XIV și XV, au fost expuse și de Polybios, *Istoriae opíai* (cartea XVI, cap. XXIV și XXV, de Appianus, *Istoria romană* Ῥωμαϊκή, Μακεδονία Ἰλλυρικὴ) *Macedonia IV*, de Zonaras, cartea IX, cap. V.

⁷⁴ Despre Cn. Cornelius s-a mai vorbit în cartea XXX, cap. XL și XLIII.

⁷⁵ Aceasta era a treia solie (*legatio*) trimisă de Athena.

⁷⁶ Acestea se petreceau în iarna anului 200 î.e.n.

⁷⁷ Abydos (astăzi Aveo) ocupa o poziție cheie în Hellespont, fiind localitate situată aproape de Bosphorul Thracic.

⁷⁸ În realitate, Filip al V-lea suferise o singură înfrîngere în bătălia navală de la Chios (a se vedea cartea XXXII, cap. XXXII), pricinuită de regele Pergamului, Attalus I Soter, aliat cu flota rhodiienilor. În a doua bătălie navală, în apele Miletului, Filip al V-lea fusese cel care repurtase victoria asupra rhodiienilor (vezi și Polybios, *op. cit.*, cartea XVI, cap. II și XIV).

⁷⁹ Antiochus al III-lea, supranumit cel Mare, regele Syriei, fiul lui Seleucus al II-lea Callinicus (247—226 î.e.n.) și succesorul lui Seleucus al III-lea Soter (226—223 î.e.n.) domnește peste puternicul regat al seleucizilor între 223 î.e.n. — 187 î.e.n. Regatul seleucizilor se întindea la început de la Mediterana pînă la granița Indiei. Era constituit din regiuni eterogene din punct de vedere economic, cultural și etnic. Antiochus al III-lea a căutat să-i lărgească hotarele către apus. Prin alianța încheiată cu Filip al V-lea, regele Macedoniei, a ocupat posesiunea Ptolemeilor din sudul Syriei (în vreme ce Filip a pus mîna pe cele din nordul Mării Egee), profitînd pe de o parte de faptul că era în Egipt pe tron un nevîrstnic de 5 ani, Ptolemaeus Epiphanes, iar pe de alta, în țară aveau loc răscoale. Însă expansiunea lui Antiochus către apus a fost stăvilită de romani, deoarece micile state din Asia Mică ca Pergamul, apoi Rhodosul, Athena și însuși Egiptul, văzîndu-se amenințate cu cîmpire, au apelat la sprijinul romanilor.

⁸⁰ Aici e vorba de Ptolemaeus Philopator, regele Egiptului (221—203 î.e.n.), succesorul lui Ptolemaeus Evergetos.

Egiptul reprezentase o puternică unitate politică în secolul al IV-lea—III-lea sub Ptolemaeus Soter (moare în 283 î.e.n.) și Ptolemaeus Evergetes (246—221 î.e.n.), prin politica externă agresivă dusă în răsăritul bazinului mediteranean; amîndoi se sprijineau pe forțe mercenare, nu pe armate cetățenești; izbutiseră să stăpînească

Cyrenaica, o mare parte din coasta Syrici dinspre Mediterana, numeroase insule din Marea Egee, precum și Cipru.

Sub Ptolemaeus Philopator, Egiptul își pierde poziția de mai înainte, mai ales din cauza răzvrătirilor interne. Clasele de jos ale populației indigene au suferit cea mai cruntă exploatare din partea dinastiei; de aceea răscoalele se țineau lanț. Statul egiptean începe să decadă.

- 81 Titus Livius dă numele roman de Ceres zeiței cerealelor, a grîului îndeosebi, pe care grecii o numeau Demeter. În realitate, este zeificată în Demeter sau Ceres puterea hrănitoare a grînelor, forța de a întreține viața omului, puterea vegetației care iese primăvara din pămînt și dispăre toamna. În jurul acestei zeițe — al cărui cult era răspîndit în păturile de jos, și printre agricultori în primul rînd — se formase un ceremonial pe care îl exercitau preoții. Ei exploatau acest cult în profitul lor, făcînd din el un secret la care nu puteau lua parte decît cei *inițiați* — adică cei care împliniseră anume condiții. Aceste ceremonii cu caracter secret se numeau *mistere*. Vestite în lumea antică au fost *Misterele de la Eleusis*, în legătură cu zeița Demeter.
- 82 Aegina, insula din Marea Egee situată între Argolida și Attica, în centrul golfului Saronicus, la sud-est de Pireu.
- 83 Aici este vorba de o împărțire administrativă a locuitorilor cetății. Noul trib despre care se face mențiunea presupune o nouă delimitare teritorială a orașului — pe lîngă cele anterioare — care a primit cu o dozebită cinstire numele regelui Attalus.
- 83 bis. Cea sau Cea e o insulă mică situată în fața Euboeii, cu denumirea greacă *Κέος*.
- 84 Andros, insulă care face parte din arhipelagul Cycladelor, e situată la est de Peloponez, și la vest de insulele Sporade.
- 85 Paros, insulă din arhipelagul Cycladelor.
- 86 Cythnos, insulă din arhipelagul Cycladelor.
- 87 Adică să pună stăpînire pe porturile Aenus de la gurile Hebrului și Maronea, de pe coasta tracică, port la Marea Egee.
- 88 Și Polybios, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XXIX și urm. relatează în același fel evenimentele descrise de Titus Livius la cap. XVI—XVIII.
- 89 Heraclides era un exilat din Tarentum, care se bucura de o foarte proastă reputație, vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XIII, cap. XVIII.
- 90 Maronea, un oraș în Thracia (astăzi Marogna), port la Marea Egee.
- 91 Aenus, vezi mai sus, nota 87.
- 92 Cypsela (astăzi Ipsala), fortăreață în Tracia.
- 93 Doriscos (Δορίσκος), (astăzi Dymae), fortăreață în Thracia.
- 94 Serrheum (astăzi Serrh) munte în Thracia; în acest pasaj este vorba de cetatea de acolo cu același nume.
- 95 Elaeus (Ἐλαιός), azi Gallipolis, oraș așezat pe coasta Hellespontului în fața promontoriului numit astăzi Capo Graeco.
- 96 Alopecannesus (Insula Vulpilor), insulă situată la sud-vest de insula Lemnos.
- 97 Callipolis, localitate situată pe coasta Propontidei, în fața strîmtorii Helespont (Dardanele de azi).
- 98 Madytos, astăzi Macton, oraș din Chersonesul thracic.

- ⁹⁹⁾ Polybios, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XXIX, dă și numele celor doi soli trimiși de cetatea Abydos la Filip al V-lea, Iphiades și Pantazenotus.
- ¹⁰⁰⁾ Polybios dă și numele căpeteniilor: Glaucis și Theognetis. Asediul orașului Abydos e descris de Polybios cu mai mare lux de amănunte; vezi *op. cit.*, cartea XVI, cap. XIX și XX.
- ¹⁰¹⁾ Istoricul grec Polybios, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XXXII, spune că Marcus Aemilius care „era foarte tânăr și întrecea prin frumusețea sa pe toți tinerii de vîrsta sa”, a alăturat locuitorilor cetății Abydos și pe cei din Ceos și din Athena, care împreună urmau să formuleze plîngerii împotriva lui Filip al V-lea.
- ¹⁰²⁾ Cele relatate de Titus Livius la cap. XIX—XXII au fost istorisite și de Zonaras, cartea IX, cap. XIII—XV.
- ¹⁰³⁾ Titus Livius face deosebire între corpul de armată format din *aliați* (*exercitus socialis*) și cel format din romani (*legio romana*). Prin aliați se înțeleg italicii care se aflau în armata romanilor. Această distincție nu se mai făcea însă în vremea lui Titus Livius, pentru că după războiul cu aliații (*socii*) din anii 90—88 î.e.n. dispăruse această deosebire; toți oamenii liberi din Italia obținind *jus civitatis* erau înrolați în legiunile romane; nu mai erau *socii*, ci *cives* (vezi cartea XXV, nota 98; și pentru organizarea armatei vezi cartea II, nota 31, cartea VIII, nota 23, cartea XXIII, nota 120, cartea XXVII, nota 67, cartea XXIX, nota 67).
- ¹⁰⁴⁾ Vasele fără punte (*apertae naves*) erau niște bastimente joase și de o formă deosebită.
- ¹⁰⁵⁾ Himerodromos este un cuvînt grec compus din Ἡμέρα = zi și δρόμος = drum, care derivă de la δρέμειν = a alerga și înseamnă ștaleta care parcurgea în fugă distanțe mari vreme de o zi.
- ¹⁰⁶⁾ Dipylon era cea mai mare poartă a Athenei. Δύπυλον înseamnă poartă dublă. I se mai spunea și poarta Thrianes. Era socotită unul din cele mai vestite monumente ale antichității elenice.
- ¹⁰⁷⁾ Gymnaziul Academiei (Γυμνάσιον), era într-o cunoscută grădină care a servit de școală pentru reuniunile în aer liber a adepților filozofului Platon. Școala lui Platon a fost numită *Academia*, de la numele unui erou grec Academos. Filozofia propagată de Platon a fost idealistă și profund reacționară. El însuși era un dușman al democrației; disprețuia poporul.
- ¹⁰⁸⁾ Kynosarges (cuvînt format din Κύων și ἀργή = cîine alb). În lexiconul *Suidas* se reproduce legenda acestui loc: un athenian, care se chema Didymos pe cînd sacrifica lui Hercules, un cîine alb i-a răpit victima, fugind cu ea. Didymos a auzit o voce care i-a spus să ridice lui Hercules un altar în acel loc unde văzuse cîinele.
- ¹⁰⁹⁾ Lycaeum Λυκαίων, un ținut socotit sacru închinat lui Apollo Lycius. Locul acesta a fost înfrumusețat cu clădiri și plantații de pomi de mulți conducători ca Pisistrates, Pericles, Lycurg. Aristotel a avut aici școala sa filozofică (vezi Pausanias, *Attic.*, cap. XIX și Cicero, *Academicae quaestiones*, cartea I, cap. IV).
- ¹¹⁰⁾ Eleusis, celebra localitate din Attica (Grecia) unde aveau loc misterele zeiței Demeter.
- ¹¹¹⁾ Cithaeron, munte la granița dintre Beotia și Attica.

- ¹¹² Cele relatate de Titus Livius la cap. XXIV—XXVI au fost descrise și de istoricii greci Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică* (Ἱστοριῶν βιβλιοθήκη), cartea XXVIII, cap. VII și de Zonaras, cartea IX, cap. V.
- ¹¹³ Apsus este un fluviu în Illyria.
- ¹¹⁴ Corragus, Gerrunius și Orgessus, localități situate în vestul Macedoniei.
- ¹¹⁵ Antipatrea, localitate în Macedonia care nu a fost identificată încă.
- ¹¹⁶ Codrion (astăzi Dardași) localitate în vestul Macedoniei.
- ¹¹⁷ Cnidus, localitate din Macedonia situată la hotarele cu Epirul. În antichitate erau cinci orașe cu acest nume.
- ¹¹⁸ Perseus, viitorul rege al Macedoniei și (179 î.e.n.—168 î.e.n.), succesorul lui Filip al V-lea, avea în acea vreme 12 ani (vezi cartea XL, cap. VI).
- ¹¹⁹ Pelagonia (astăzi regiunea cu capitala Starachino) provincie macedoneană subordonată Peoniei.
- ¹²⁰ Scyathus, orașul cel mai important din insula cu același nume din Marca Egee, între coasta Magnesiei și Peparethus.
- ¹²¹ Peparethus (azi Peperi) insulă în Marea Egee.
- ¹²² Aetolienii deși erau în alianță (din anul 212 î.e.n.) cu romanii contra lui Filip, au făcut pace separată cu acesta în anul 206 î.e.n. deoarece romanii urmărindu-și propria lor politică, nu acționaseră atunci când era necesar aetolienilor împotriva lui Filip. De altfel și romanii fac pace cu Filip în anul 205—204 î.e.n. și împart cu el Illyria.
- ¹²³ După cum s-a mai arătat, Titus Livius nu socotește anul în care a avut loc un eveniment și nici pe cel în care se află cel ce face socoteala, aici noi am zice „acum cinci ani” iar nu „acum trei ani”.
- ¹²⁴ Ciani, locuitorii orașului Cius din Bithynia.
- ¹²⁵ Messenienii făceau parte din liga achaică.
- ¹²⁶ Aici se referă la Epicydes și Hyppocrates.
- ¹²⁷ Panaetolium (Παναϊτόλιον) înseamnă adunarea ligii aetoliene.
- ¹²⁸ Congresul Pylaic se întrunea la Thermopylae; însă în acest pasaj, Damocrites se referă la adunarea generală a ligii aetoliene care se întrunea la Thermum.
- ¹²⁹ Cele relatate de Titus Livius la cap. XXXIII—XL au fost la rîndul lor istorisite și de Diodor, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. VIII, Dio Cassius, *op. cit.*, cartea LVII, Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XV.
- ¹³⁰ Lynceus, munte care are la vest Epirul, la nord Macedonia, la est Thessalia.
- ¹³¹ Bevus B rîu în Macedonia. Beve, oraș pe acest rîu.
- ¹³² Reflecție liviană: *Per transfugas cognitum est, quos levitas moeniorum, ad cognoscendas hostium res in omnibus bellis praebet* din care reiese cît de mari neajunsuri pricinuiesc unei armate dezertorii.
- ¹³³ După cum reiese din acest pasaj *lancea* era o armă ofensivă (o sulită), mai lungă și mai puternică decît *hasta*. La mijloc avea prinsă o curea (*nodus*) pe care o ținea ostașul și cu ajutorul cărcia azvîrlea lancea.
- ¹³⁴ Athacus, oraș în regiunea Candaviei (Macedonia) situat pe rîul Gnusius.

- ¹³⁵ Aceste cuvinte sînt atribuite de *Plutarh*, *Pyrrhus*, cap. XVI, lui Pyrrhus, regele Epirului, mort în 272 î.e.n. El a fost unul dintre numeroșii regi care visau să ajungă ceea ce fusese Alexandru Macedon. Acest rege al Epirului înfrînge la început pe romani (în anul 280 î.e.n.) folosind în luptă elefanți, cu care romanii nu știau cum să lupte. În ultima bătălie însă, din anul 275 î.e.n., de la Beneventum, soldații Romei au izbutit să sperie elefanții și să-i întoarcă împotriva trupelor lui Pyrrhus. Romanii s-au ales cu o victorie strălucită și cu o mare pradă.
- ¹³⁶ Caetrași sau peltaști erau soldații care aveau scuturile în formă de semilună. Le purtau de obicei thracii.
- ¹³⁷ *Ottolobus* (din grecește *ὀκτώ* + *λόφος* = opt înălțimi) — oraș din Thessalia situat între riul Arzenza și munții Candarici. Numele localității provine de la topografia sa.
- ¹³⁸ *Stubera*, localitate în Paenonia.
- ¹³⁹ *Pellina* (*Πελινναῖον*), oraș din Thessalia.
- ¹⁴⁰ *Bryanium* (*Βρυάνιον*), oraș în ținutul Lyncestis, aproape de riul Erigonus.
- ¹⁴¹ *Osphagus*, un râu mic, afluent al Erigonului.
- ¹⁴² *Erigonus*, râu (astăzi Vistrișa). Izvorăște din munții Illyriei, străbate regiunea Paenoniei și se varsă în *Axius*.
- ¹⁴³ *Eordaea* (*Ἐορδαία*), regiune din Macedonia situată între râurile *Erigon* și *Rhoedias*.
- ¹⁴⁴ *Rhomphaea*, un fel de sulite extrem de lungi, folosite de thraci.
- ¹⁴⁵ *Elimea* (*Ἐλμεῖα*), regiune în sud-vestul Macedoniei la sud de *Orestis* și *Eordaea*. Este străbătută de fluviul *Haliakmon*.
- ¹⁴⁶ *Orestis*, la nord-vest de *Elimea*.
- ¹⁴⁷ *Celetrum* (azi *Kastoria*), oraș situat în Macedonia.
- ¹⁴⁸ *Pelium* (*Πέλιον*), oraș în Illyria, situat în vecinătatea lacului *Ochrida*, în ținutul dessareților.
- ¹⁴⁹ *Cercinium* (*Κερκίνειον*), localitate situată în Thessalia la vest de lacul *Boeibis* și la sud de *Larisa*.
- ¹⁵⁰ *Boeibis* (*Βοιβηΐς*) (astăzi *Esero*), lac din Thessalia nu departe de *Stubera*.
- ¹⁵¹ *Perrhaebia* (*Περραιβία*), regiune în nordul Thessalicii, la nord de *Pelasciotis*, la sud-est de muntele *Olympos*.
- ¹⁵² *Cyretiae*, oraș situat la confluența râurilor *Pamisos* cu *Peneus*.
- ¹⁵³ *Malloca*, localitate situată în *Perrhaebia* aproape de fluviul *Europus*. Localitate atestată numai de *Titus Livius*.
- ¹⁵⁴ *Gomphi*, oraș situat între izvoarele râurilor *Pamisos* și *Ioi*, în Thessalia.
- ¹⁵⁵ *Phecas*, oraș din Thessalia, între munții *Pindului* și riul *Peneus*.
- ¹⁵⁶ Cele relatate de *Titus Livius* la cap. XLIV—XLVII au fost istorisite și de *Dio Cassius*, *op. cit.*, cartea LVIII, cap. IV și *Zonaras*, *op. cit.*, cartea IX, cap. XV.
- ¹⁵⁷ *Hermionicum*, oraș pe coasta Argolidei.
- ¹⁵⁸ Aici *Titus Livius* vorbește de cei patru tirani ai Athenei: *Peisistratos*, *Hippias*, *Hipparchos* și *Thessalos*, care au condus cetatea Athena vreme de 50 de ani — între anii 560—510 î.e.n. *Hippias* a fost alungat

(în anul 510 î.e.n.) din Athena, iar Hipparhos — omorât de Armodios și Aristogiton, dușmani personali ai Peisistratilor. Dintre cei patru tirani, Peisistratos a fost cel mai de seamă; el s-a bucurat de popularitate datorită luptei duse de el împotriva aristocrației și datorită unor măsuri cu caracter economic în care erau interesate și unele categorii de țărani. În lupta dusă s-a sprijinit pe țăranii din regiunea muntoasă a Atticii. Athena a devenit în timpul său un însemnat centru comercial și meșteșugăresc al Greciei, vestit și prin construcțiile monumentale care au fost ridicate, ca: templul Athenei Parthenos (Parthenonul) de pe Acropole, Sanctuarul lui Zeus Olimpicul și altele. De asemenea, deosebit de însemnată a fost și construcția unei rețele de drumuri pe teritoriul Atticii, și a unei conducte de apă. Aristotel scrie în *Constituția atheniană*, următoarele despre Peisistratos: „El dădea săracilor chiar împrumuturi în bani pentru muncile agricole, pentru ca ei să-și poată agonisi hrana necesară traiului de toate zilele prin cultivarea pământului“. Peisistratos a dat o mare atenție dezvoltării economice a Athenei. În vremea lui a crescut mult numărul atelierelor meșteșugărești în care găseau de lucru, în afară de sclavi, și mulți muncitori liberi. Meșteșugarii și comercianții erau în vremea aceea elementele mai progresiste ale societății. În tradiția istorică a Athenei perioada lui Peisistratos a fost privită „veacul de aur“ al lui Cronos.

- 159 Insula Andros fusese ocupată de Filip al V-lea. Vezi cap. XV.
- 160 Gaurion port în insula Andros, pe coasta de nord-vest.
- 161 Delium localitate în Beotia, situat în fața istmului Euripos.
- 162 Cythnos — este vorba de insula și orașul cu același nume. Această insulă face parte din Arhipelagul Cycladelor.
- 163 Au fost două localități cu numele de Prasiae (Πρασιάαι): una situată pe coasta Atticii și alta în Peloponez.
- 164 Issaeii erau locuitorii orașului Issa (astăzi Lissa), situat pe o insulă lângă coasta Dalmației.
- 165 Carystus, oraș în Euboea.
- 166 Geraestus (Γεραῖστος), azi Gereste, localitate și promontoriu (azi Mandili) în sudul insulei Euboea.
- 167 Scyros (azi Scyro), oraș în insula cu același nume din Marea Egee, situată la est de Euboea.
- 168 Icus, insulă în Marea Egee, aproape de insula Peparethus din Arhipelagul Sporadelor la nord de insula Euboea și la est de peninsula Magnesia.
- 169 Scyathus, oraș situat pe coasta insulei cu același nume, aproape de Magnesia.
- 170 Cassandra (se mai numea și Potidaea), oraș situat pe coasta golfului Thermaicus (Tesalonicul de astăzi), pe istmul care leagă peninsula Pallene de uscat.
- 171 Mende (Μένδη), localitate care se afla în peninsula Pallene din Chalcidice. Pe locul vechiului oraș Mende se află azi Calandra.
- 172 Canastraeum (Καναστραῖον), promontoriu în sudul peninsulei Pallene.
- 173 Pallene, peninsula în Marea Thracicum.
- 174 Torona (astăzi Aggiomamma), promontoriu în peninsula Sithonia, în golful Toronaicus.

- 175 Acanthos (azi Erisso), golf și oraș cu acest nume situat pe coasta de nord-est a peninsulei Chalcidice în sudul Macedoniei.
- 176 Aici e vorba de orașul Heraclea Trachinis (Ἡράκλεια Τραχινία) situat pe coasta golfului Maliac la est de Thermopylae. Existau multe localități cu numele de Heraclea.
- 177 Zelasius, un promontoriu al Phthiotidei (partea de sud a Tessaliei).
- 178 Histiaea (Ἱστίαια) este tot una cu Oreus, oraș situat în partea de nord a insulei Euboea.
- 179 Larissa (azi Larizza), cel mai important oraș din Thessalia, situat pe malurile râului Peneos; a fost patria eroului legendar Ahille.
- 180 Aegeleon sau Pteleon (Πτελεόν), localitate situată în sudul Thessaliei, în Phthiotis.
- 181 Coela, unul dintre golfurile insulei Euboea.
- 182 Aici Titus Livius face aluzie la vestitul comandant roman Marcus Furius Camillus, învingătorul gallilor în prima lor invazie asupra Romei din 387 (sau 390) î.e.n. Vezi cartea V, nota 103.
- 183 Reflecție liviană: *Non expectare belli tempora moras et dilationes imperatorum: et pugnandum esse interdum, non quia velis sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnae spectari oportet*, din care se vede permanența unor principii și precepte aplicate în război.
- 184 C. Terentius Varro, este cel învins de Hannibal la Cannae, în anul 216 î.e.n., de care s-a vorbit mai sus la cap. XI.
- 185 De acest Quinctius Flamininus s-a mai vorbit în cartea XXIX, cap. XIII.
- 186 P. Cornelius Scipio e cel menționat în cartea XXIX, cap. XIV.
- 187 C. Cornelius Cethegus fusese trimis în Spania cu să-l înlocuiască pe L. Cornelius Lentulus, însă Titus Livius a omis să relateze când s-a petrecut aceasta.
- 188 Aici este vorba de *tribuni militum* comandanții de legiuni (vezi nota 30, cartea XXV).
- 189 De proconsulul Lentulus s-a vorbit mai sus la cap. XX. El a fost sărbătorit cu *ovatio*, pentru victoriile sale obținute în Spania.
- 190 Doi ași valorau în vremea aceea o jumătate de sesterți, (vezi și cartea XXXIII, cap. XLII).
- 191 Cu prilejul serbărilor plebeie (*ludi plebei* — vezi și nota 43) s-a reprezentat pe scenă comedia *Stichus*, a poetului comic Plautus.
- 192 Flaminul lui Jupiter (*flamen dialis*) nu depunea nici un fel de jurământ. Era o interdicție de ordin religios.
- 193 Inadvertență liviană: istoricul roman face o confuzie; aici este vorba de C. Cornelius Blasio și nu de Sentulus (vezi cartea XXXIII, cap. I).

CARTEA XXXII

- ¹ În această carte este vorba de evenimentele petrecute în anii 199—197 î.e.n. La idele lui martie, adică la 15 martie 199 î.e.n.
- ² Praetorul urban avea și jurisdicția asupra străinilor (vezi în această privință cartea XXXI, cap. VI).
- ³ Acești aliași obținuseră *jus civitatis* prin *lex Flaminia* (vezi în această privință Polybios, *op. cit.*, cartea II, cap. XI și Cicero, *De Senectute*, cap. XI).

Denumirea de Ariminum este folosită aici cu înțelesul mai general de provincia Gallia cisalpină (vezi cartea XXIV, cap. XLIV; cartea XXVIII, cap. XXXVIII etc.). Prin urmare este vorba de partea Peninsulei Italice de la nord de Umbria iar nu de Gallia de peste Alpi, care nu era în vremea aceea supusă de romani. Ariminum este un oraș pe coasta mării Adriatice, la nord de Umbria, în ținutul numit *ager gallicus*. După Strabo, a fost fundat de umbri. În 220 î.e.n. Flamininus a legat Ariminum de Roma prin Via Flaminia căpătînd astfel o mare importanță militară.

Triburile gallice care locuiau nordul Italiei veniseră în acest ținut cu mulți ani mai înainte: aceste triburi sînt cele care în 390 î.e.n. ajung la Roma și cuceresc orașul. După aceasta, de mai multe ori au pornit din nord război contra romanilor. După anul 225 însă romanii pătrund pînă în cîmpia Padului și îi supun. Cînd Hannibal a sosit, peste Alpi, în nordul Italiei, multe triburi gallice de acolo au trecut de partea generalului cartaginez mărind armata cartagineză.

- ⁴ C. Sergius Plautus, fusese *praetor urbanus* și cu un an înainte — 200 î.e.n. (vezi cartea XXXI, cap. VI).
- ⁵ În privința aceasta, vezi cartea XXX, cap. XXIV, unde s-a arătat că dictatorul M. Sulpicius întreprinsese în 203 î.e.n. anchete în toate orașele din sudul Italiei și mai cu seamă în Bruttium împotriva celor care au fost pentru ruperea legăturilor cu Roma și trecerii unor cetăți de partea Cartaginei.
- ⁶ După cum se știe, bruttii au fost cei dintîi în sudul Italiei, care au părăsit confederația romană și s-au alăturat cartagienzilor; tot ei sînt cei din urmă care au revenit alături de romani și numai după ce Hannibal părăsise Italia; de aceea romanii s-au purtat cu atîta asprime față de ei.
- ⁷ *Feriae Latinae* era sărbătoarea foarte veche a confederației triburilor latine, de aceea va avea loc totdeauna în Latium, pe muntele Alban. Data cînd se celebra această sărbătoare era fixată de consuli imediat ce intrau în funcție (vezi cartea V, nota 44, cartea VI, nota 9, cartea XXV, nota 19).
- ⁸ Semo Sancus sau Dius Fidius străveche divinitate italică, identificat cu Marte.
- ⁹ Scipio Africanus nu pretinsese Cartaginei decît 100 de ostatici (vezi mai departe cartea XXXI, cap. XXXVII).

- ¹⁰ Ostaticii Carthaginei erau cantonați în afară de Ferentinum (în Latium) și la Setia și în alte orașe latine (vezi mai departe cap. XXVI).
- ¹¹ Asupra acestei revolte Titus Livius nu a făcut mențiune mai înainte.
- ¹² Al doilea război macedonean are loc între 200—197 î.e.n. Senatul roman a pregătit de astă dată temeinic acest război pentru a lichida cu un primejdios concurent la hegemonie în Grecia și Orient. Romanii au format mai întâi o puternică coaliție. Din coaliție făceau parte Pergamul, condus de Attalus I, Rhodosul, iar în cursul desfășurării campaniei au aderat și liga aetoliană și cea achaică. Operațiile războiului au fost precedate de o intensă activitate diplomatică; senatul roman a căutat să determine — prin soliile sale (*legationes*) — polisurile grecești de a se pronunța *pro* sau *contra* alianței romane. Filip refuzând să asculte de somarea romanilor de a restitui regatului Egiptului posesiunile cucerite de la acesta, de a înceta ostilitățile împotriva cetăților grecești, iar conflictul dintre statul macedonean și Rhodosul și Pergamul să fie rezolvat prin arbitrajul romanilor, războiul a fost declarat. Diplomația romană izbutise să neutralizeze anterior pe celălalt concurent la hegemonie în spațiul Mediteranei occidentale, Antiochus III, regele Siriei, prin încheierea unui pact, potrivit căruia romanii recunoșteau posesiunile acestui rege acaparate de la egipteni în urma operațiilor desfășurate — Coelesyria, Fenicia și Palestina — cu condiția de a nu se amesteca în conflictul romanilor cu Macedonia. Atacul Romei dezlănțuit în anul 200 î.e.n. împotriva regatului macedonean constituie începutul agresiunii romane în Orient.
- ¹³ Thaumaci (azi Domoco), oraș situat la nord est de muntele Othrys în Thessalia. Poetul Homer menționează această localitate în *Iliada*, cîntul II, vs. 716.
- ¹⁴ Aetolienii însă suferiră o înfrîngere din partea lui Filip al V-lea (vezi cartea XXXI, cap. XLII).
- ¹⁵ Archidamus era unul dintre conducătorii aetolienilor, probabil hyparh sau arhonte, venit în sprijinul lui Flamininus. De el se va mai vorbi și în cartea XXXV—XLVIII (vezi și Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XXI).
- ¹⁶ Lamia, oraș în Thessalia, la nord-vest de golful Maliacus (vezi și cartea XXVII, nota 125).
- ¹⁷ Thaumaci derivă de la cuvîntul grec θαῦμα care înseamnă: lucru minunat.
- ¹⁸ Este vorba de o localitate din Arcadia, aproape de muntele Parthos.
- ¹⁹ Heraca (astăzi Ravoli), localitate în Arcadia.
- ²⁰ Tryphylia, regiune de coastă în Elida, delimitată de râul Alpheus și de râul Neda, de Arcadia și Messenia.
- ²¹ Titus Livius face aici confuzie; râul Aliphera se găsea pe teritoriul orașului Megalopolis și al Elaei și de aceea megalopolitanii cereau restituirea orașului Aliphera.
- ²² Aliphera, oraș în Arcadia situat la granița Elidei, pe malurile râului Alpheus, a cărui fortăreață era situată pe o înălțime. Acolo s-a găsit o statuie de bronz a zeiței Pallas Athena, de o frumusețe fără seamăn.

- ²³ Megalopolis, oraș din Arcadia fondat din inițiativa lui Epaminondas. Megalopolis (Μεγαλόπολις) înseamnă oraș mare.
- ²⁴ Heraclides, un arhitect din Tarentum, de unde a fost alungat de facțiunea democratică, partizana lui Hannibal, pentru că voise să predea Tarentul romanilor. Romanii îi dau azil. Însă nestatornic și mereu agitat, de astă dată trădează pe romani. Descoperindu-i urzeala, Heraclides își găsește refugiul la Filip al V-lea, devenindu-i principalul sfetnic și ducându-l la ruină pe regele Macedoniei (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XXII și Titus Livius, cartea XXXI, cap. XXXIII).
- ²⁵ Antigonea Stena (de la στενός, -ή, -όν = îngust), cetate întemeiată de regele macedonean Antigonos Doson (229—211 î.e.n.), situată în nordul Epirului, pe malul stîng al râului Aous; a fost ridicată ca să fie strajă împotriva unor triburi din nordul Epirului.
- ²⁶ Aous, rîu (astăzi Polena), izvorăște din munții Pindului, curge între Dyrrhachium și Apollonia. Se varsă în golful Adriatic mai sus de Apollonia.
- ²⁷ Meropus și Asnaus sînt două culmi muntoase, ramificații ale Pindului.
- ²⁸ Și Plutarh, *op. cit.*, *Flamininus*, cap. II, descrie aceste evenimente (vezi și Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XVI).
- ²⁹ După cum s-a arătat și în cartea III, nota 16, analistul roman Valerius Antias exagera faptele de arme și făcea și multe confuzii de nume, substituind persoanele, cum este în cazul de față, cînd confundă pe Villius cu Quinctius Flamininus.
- ³⁰ T. Quinctus Flamininus (cărui Plutarh i-a făcut portretul și îi spune Flamininus, fără temei însă, pentru că sînt două familii distincte). T. Quinctius Flamininus este proconsulul care a condus operațiile armatei romane în cel de-al doilea război macedonean învingîndu-l pe Filip al V-lea în bătălia de la Kynoskephalai. El a proclamat ca lozincă „libertatea tuturor elenilor“. Datorită decretului dat de el în anul 196 î.e.n., prin care se acorda „libertate“ orașelor grecești. Flamininus s-a bucurat de mare popularitate în Grecia. „Edictul său — scrie Polybios — după a doua lui citire a fost urmat de o furtună de aplauze pe care cititorul de azi nu și-o poate închipui“ (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. IV—VI).

În realitate, Flamininus îl alungă și pe tiranul Nabis în 195 î.e.n. din Sparta, din pricina popularității și reformelor lui democratice. Roma se amesteca în afacerile interne ale cetăților grecești și sprijinea păturile artistocratice, la conducerea acelor polisuri. De bună seamă că o astfel de „libertate“ a provocat nemulțumiri în sînul maselor populare (pentru diplomația romanilor vezi cartea XXVII, nota 19, și cartea XXVIII, nota 162).

- ³¹ Castrum Portorium era fie castrul lui Claudius (*Claudiana Castra*) fortificat de M. Claudius Marcellus în același an cu bătălia de la Cannae (vezi cartea XXIII, cap. XVII, pe care Titus Livius îl desemnează cu același nume pînă la asediul cetății Capua (vezi cartea XXV, cap. XXII) sau fortăreața ridicată de Fulvius și Claudius la vărsarea râului Volturnus, fortăreață despre care menționează istoricul roman în cartea XXV, cap. XX).

- ³² Pînă în anul 180 î.e.n. nici o lege romană nu interzicea ca cineva să candideze la demnitățile cele mai înalte din stat, fără să se treacă prin primele trepte din *Cursus honorum*.

În 180 î. e. n. tribunul plebei, L. Villius, aduce legea numită *lex Villia annalis*, prin care se fixa, pentru prima dată, vîrsta la care un cetățean putea candida la fiecare magistratură din *Cursus honorum*, în acest fel:

- pentru *quaestură*, la cel puțin 28 de ani;
- pentru *aedilitatea curulă*, la 37 de ani;
- pentru *praetură*, la 40 de ani;
- pentru *consulat*, la 43 de ani.

Între cercetători există o oarecare lipsă de acord asupra anului de vîrstă la care cineva putea candida la *quaestură*. Propunerile variază între cel puțin 28 de ani — cum spune N. A. Maschin, *Istoria Romei antice*, p. 131 — și 37 de ani. Practic se pare că anul obișnuit era 31.

Dictatorul Sulla elaborează o lege în 81 î. e. n. prin care interzicea unui competitor să candideze la *praetură*, înainte de a fi îndeplinit *quaestura*, precum și la *consulat* înainte de a fi fost *praetor*. *Aedilitatea curulă* nu era obligatorie. Ca ierarhie se afla între *quaestură* și *praetură*. Totodată vîrsta minimă pentru a candida la *quaestură* a fost ridicată la 37 de ani.

- ³³ Sex. Aelius Paetus și fratele său, censorul, aveau reputația unor *jurisconsulți* de seamă.

- ³⁴ Despre M. Porcius Cato, vezi cartea XXIX, nota 110. Vezi în această privință și Cornelius Nepos, *De viris illustribus*, Cato I și Plutarh, *Viețile paralele*, Cato, VI.

- ³⁵ C. Helvius și M. Porcius Cato fuseseră *aedilii plebei* în anul precedent, 200 î.e.n.

- ³⁶ În latinește Aedes Alba.

- ³⁷ Prin urmare conducerea campaniei în Gallia, căzuse în sarcina consulului Sex. Aelius Paetus și avea în subordinea sa și pe *praetorul* C. Helvius (cărui a îi ieșise la sorți provincia Gallia).

- ³⁸ Desfășurarea campaniei romane în Thessalia, relatată în cap. IX—XV, a fost descrisă și de Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. VI și cartea XXVII, cap. XIII, de Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. XII, de Plutarh, *op. cit.*, *Flamininus*, cap. IV, de Appianus, *op. cit.*, cartea V, cap. VII și Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XVI.

- ³⁹ Armata romană se găsea în Epir în împrejurimile orașului Antigonea.

- ⁴⁰ Thessalia încă de pe vremea lui Filip, tatăl lui Alexandru cel Mare, fusese sub stăpînirea regilor macedoneni. Astfel se explică indignarea cu care Filip respinge propunerea.

- ⁴¹ Triphylia se găsea în Epir în ținutul Melotis.

- ⁴² Muntele Lygon era o culme din munții Pindului.

- ⁴³ Tricca (azi Tricala), oraș situat pe malul riului Lethaeus, un afluent al riului Peneus, în Thessalia.

- ⁴⁴ Phacium, localitate în Thessalia.

- ⁴⁵ Iresiae sau Piresiae, localitate tot în Thessalia.

- 46 Euhydrium (numele derivă de la εὕ + ὕδωρ = apă bună), localitate în Thessalia.
- 47 Eretria (azi Vatia), oraș în Phthiotida din Thessalia între Pharsalos și Pherae.
- 48 Palaepharsalus (azi Fersala), oraș în Thessalia, pe râul Enipeus.
- 49 Pherae (astăzi Fere), oraș în Thessalia, la hotarele dinspre Magnesia.
- 50 Sperchia este o localitate din Aeniania (la sud de Thessalia) și situată pe fluviul Spercheus care se varsă în golful Maliacus.
- 51 Macra numită și Come localitate tot în Thessalia (vezi cartea XXXVII, cap. XXII, și cartea XXXVIII, cap. XV).
- 52 Cymines și Angeae, două localități situate între Pind și Epidaurus, în Thessalia.
- 53 Metropolis, localitate la sudul munților Pind, în Thessalia.
- 54 Callithera (-orun), localitate din Thessalia pe malul stâng a râului Apidanus.
- 55 Theuma, localitate situată în regiunea Hestiaeotis, (Ἑτιαῶτις) între Angea și Tricca, în Thessalia.
- 56 Calathana, localitate pe malul răsăritean al râului Peneus, aproape de Metropolis (Thessalia).
- 57 Acherrae, localitate situată la sud de Calathana.
- 57 bis Xyniae, localitate la sud de Arigea situată în vecinătatea munților Pind.
- 58 Cyphara, oraș situat la vest de Xyniae.
- 59 Dolopia (Δολοπία), ținutul locuit de dolopi, la sud-vest, cu Thessalia, între Aetolia și Thessalia.
- 60 Phacca, localitate situată la poalele Pindului, la răsăritul Thessaliei.
- 61 Argenta, Pherinium, Thimarum, Lisinae și Stymon localități din Thessalia, neidentificate încă.
- 62 Lampsus, oraș situat la sud de Gomphi, la hotarele răsăritene ale Thessaliei.
- 63 Golful Ambraciei (azi golful Larta) este în marea Ionică, în sudul Epirului și la nordul Acarnaniei.
- 64 Cercetius, culme din munții Pindului la granița dintre Thessalia și Epir.
- 65 Phaleria (Φαλῳρια), oraș situat la granița apuseană a Thessaliei, pe culmea muntelui Cercetius.
- 66 Piera, localitate în răsăritul Thessaliei, mai la vest de Metropolis.
- 67 Aeginium, localitate în Thessalia, la hotarul dinspre Epir.
- 68 Atrax (azi Voidanar), localitate în Thessalia, la nord-vest de Larissa, capitala Thessaliei.
- 69 Aici Titus Livius comite o eroare; insula are numele de Kephallenia; Same (și nu Zama) este un port în această insulă situată în Marea Ionică, la apusul Peninsulei Balcanice (vezi și cartea XXXVIII, cap. XXVIII).
- 70 După cum Titus Livius va arăta mai departe la cap. XXVIII, Antiochus al III-lea, potrivit tratatului încheiat cu romanii (vezi nota 12), își retrăsese trupele sale de pe teritoriul Pergamului, astfel încât regele Attalus I a fost în măsură să sprijine cu flota sa operațiile romanilor împotriva lui Filip V. Attalus urmărea ca și regatul său să câștige un rol tot atît de preponderent ca și Macedonia.

- ⁷¹ Titus Livius nu ne indică cu precizie natura acestei monede (*nummus*), dacă era greacă sau romană. E posibil să fi fost *nummi quadrigati*, sau *denarii*, care valorau cam 10 ași.
- ⁷² Beoția (vezi cartea XXXI, cap. XLV).
- ⁷³ La Cenchreae erau șantierul navale ale orașului Corint.
- ⁷⁴ După cum se vede în textul de față, istoricul roman caută să arate că soldații macedoneni nu se rezumau în luptă la o simplă împlinire a unui ordin.
- ⁷⁵ Maximă liviană; *quod ex momentis parvarum plerumque rerum pendet* de unde se reliefează că de foarte multe ori un amănunt, în aparență fără însemnătate, poate fi hotărîtor și ca atare în nici o împrejurare nici amănuntele nu trebuie să fie neglijate.
- ⁷⁶ Falanga macedoneană putea fi constituită și din efective mai puține de soldați (a se vedea în această privință cartea XXXI, cap. XXXIX și cartea XXXIII, cap. IX, precum și cartea II, nota 11).
- ⁷⁷ Anticyra din Phocida. În cartea XXVI, cap. XXVI, Titus Livius a situat acest oraș în Locrida, care era învecinată cu Phocida; delimitarea acestor regiuni nu se putea face cu exactitate; de aici probabil și confuzia.
- ⁷⁸ Phanotea, mai înainte se chema Panopea, situată la granița dinspre Beoția, nu departe de Cheronea.
- ⁷⁹ Ambrysus, localitate situată la granița Phocidei aproape de Beoția.
- ⁸⁰ Hyampolis (azi Samboli), localitate între Cephissus și Opus, în Beoția.
- ⁸¹ Daulis (Δαυλίς, azi Daulia, localitate situată pe malul drept al râului Cephissus, aproape de Ambrysos și Panopea, în Phocis.
- ⁸² Flamininus îl avea la îndemînă pe Amyntander, regele athamanilor, care fusese chemat de romani să le fie călăuză în Thessalia și care cunoștea bine topografia regiunii.
- ⁸³ Corintul, atacat prin surprindere de iparhul strateg al ligii achaeice, Aratos, a fost nevoit în 243 î.e.n. să intre în această ligă; mai târziu, în urma victoriei lui Cleomenes, regele Lacedemonei, a căzut în stăpînire acestuia. Atunci Aratos l-a chemat în ajutor pe Antigonos Doson (229—221 î.e.n.), regele Macedoniei, care a ocupat Acrocorintul, instalînd acolo o garnizoană macedoneană.
- ⁸⁴ Abydos, oraș în Troada.
- ⁸⁵ Cyprisaiiae (Κυπρίσσιος) este un port situat în Messenia, pe coasta de vest.
- ⁸⁶ Pe soția lui Aratos-fiul o chema Polycratia. Vezi cartea XXVII, cap. XXXI.
- ⁸⁷ Este vorba de unchiul după tată și totodată tutorele lui Filip; el a condus regatul macedonean pînă la majoratul lui Filip.
- ⁸⁸ Damiurgi (forma dorică pentru demiurgi δῆμιουργοί; erau magistrații supremi ai ligii; ei reprezentau cetățile membre ale ligii la adunările generale și îngrijeau de afacerile interne curente. *Demiurgii* constituiau un consiliu de 10 inși pe lîngă strateg — șeful puterii executive —, își dădeau avizul și îl asistau pe acesta în diferite împrejurări; ei controlau chipul în care strategul își exercita puterea. Este probabil că cei 10 strategii, la origine, reprezentau cele 10 cetăți membre ale ligii achene. Nu știm dacă numărul demiurgilor a crescut cu sporirea numărului cetăților membre ale ligii.

Istoricii greci dădeau numele de *demiurgi* și unor categorii sociale, anume: meseriașilor și în general celor care lucrau cu plată pentru altul. *Homer* dă acest nume celor care lucrau pentru altă persoană ceva.

- ⁸⁹ Situația se prezintă astfel: Cleomenes, regele Lacedemonei, a cucerit și, în parte, a distrus Megalopolis; Antigonos Doson, regele Macedoniei, cu puțin înainte de moartea sa și înainte de a încredința coroana lui Filip al V-lea, a reconstruit Megalopolis. Deci Filip putuse să vadă acest oraș dărîmat și apoi reconstituit.
- ⁹⁰ Lechacum (λεχαιον), mică localitate care servea ca port Corintului.
- ⁹¹ După cum se știe, la romani serviciul militar în cadrele armatei terestre era socotit mai presus de cel în cadrele marinei unde erau înrolați fiii de libertți, sau cetățeni liberi făcînd parte din cea din urmă clasă censitară.
- ⁹² Explicația e aceasta: corintienii se găseau sub dominația Macedoniei de aproape un sfert de secol (de 24 de ani).
- ⁹³ Aici e vorba numai de acei locuitori din Argos care făceau parte din tabăra partizanilor lui Filip al V-lea; la Argos, ca și în celelalte cetăți grecești existau două tabere, una proromană, alta pentru macedoneni.
- ⁹⁴ Legenda spunea că fusese fondată de Danaus (vezi *Pausanias*, *Περὶ ἡγῆσις τῆς Ἑλλάδος* II, cap. IX, XXIII, cartea III, cap. II, XVII și *Strabo Γεωγραφικά*, cartea VIII, cap. IX).
Forul orașului Argura se găsea la poalele cetății Larissa.
- ⁹⁵ Garnizoana acheilor fusese stabilită de liga achaică în Argos pentru a ține sub ascultare această cetate și totodată pentru a face față atacurilor lui Nabis, tiranul Lacedemonei.
- ⁹⁶ Setia (azi Sezza), un vechi oraș din ținutul volscilor, renumit prin vinurile sale.
- ⁹⁷ Fără îndoială, în afară de sclavii porprieu-zis, mulți dintre cei cumpărați de locuitori din Setia, erau sclavi proveniți din rîndurile prizonierilor de război, de neam carthaginez.
- ⁹⁸ Conjurația sclavilor a fost relatată și de *Zonaras*, *op. cit.*, cartea IX, XVI și *Orosius*, *Istoria contra păgînilor*, (*Historiae contra gentes*), cartea IV, cap. XX.
- ⁹⁹ Inadvertență liviană: Pe praetorul Lucius Cornelius îl chema Merula nu Lentulus, cum spune aci Titus Livius. În această privință, vezi mai sus cap. VII și VIII, unde se spune exact numele și funcția lui, *praetor urbanus*.
- ¹⁰⁰ Titus Livius pare că numește astfel (*minores magistratus*) pe aedili, deoarece vorbește imediat și aparte de sarcina magistratilor numiți *tresviri* sau *triumviri*. Este vorba de funcționarii care inspectau locuințele cetățenilor care adăposteau pe acești ostatici (*obsides*), supravegheau închisorile etc. Erau un fel de poliție orășenească; prizonierii erau internați în închisorile statului, nu ca ostatecii re-prizonizați pe la cetățeni.
- ¹⁰¹ *Lautimiae*, ca și *Tullianum* erau închisori ale statului, situate în partea nord-estică a Capitolului. Erau ținuți acolo îndeosebi prizonierii de război.

- ⁴⁰² Despre Cato vezi și cartea XXIX, nota 110. Cato a fost un vajnic apărător al moravurilor și al tradițiilor romane, luptînd împotriva luxului și desfrîului și mai ales a influenței grecești în cultură și moravuri. El a fost totodată dușman neîmpăcat al Carthaginei. Fiecare discurs îl termina cu aceeași frază: „și totuși sînt de părere că trebuie distrusă Carthagina“ (*Censi Carthaginem esse delendam*). Chiar împotriva cetăților aliate și împotriva cetăților hispane răsculate, a luat cele mai sîngeroase măsuri de represalii. Cenzura lui Cato a devenit proverbială prin introducerea impozitelor pe lux și prin eliminarea din sînul senatului pe cei socotiți nedemni pentru vina de a fi călcat unele îndatoriri cetățenești sau unele obligații care decurgeau din poziția cuiva ca membru al ordinului senatorial. Cato a eliminat și pe unii cavaleri.
- ⁴⁰³ Praetorii romani care guvernau provinciile, le exploatau fără milă; ei duceau o viață de lux și risipă (vezi în această privință și C i c e r o, *Pro Murena*, cap. V și XIII).
- ⁴⁰⁴ Cethegus îndeplinise mai înainte funcția de aedil. A fost consul fără să fi îndeplinit funcția de praetor, el fiind pînă la Pompei cel din urmă magistrat roman care candidează în acest fel la consulat.
- ⁴⁰⁵ Cuvîntul *praetor* a designat la început pe *comandantul suprem*. Acesta a fost primul titlu al consulilor (*praetores consules*). Dictatorul însuși era un *praetor maximus*. După cum se știe (vezi cartea VII, nota 94, cu începere din anul 366 î.e.n. praetorul era magistrat roman cu competența specială și limitată, cu titlul subordonat consulului, fiind însărcinat cu jurisdicția civilă (*praetor urbanus*). Din 241 î.e.n. praetura a avut doi titulari; s-a creat și funcția de *praetor peregrinus*. Numărul praetorilor a sporit mereu: patru, apoi șase etc., fiind nevoie de magistrați *cum imperio* (cu puteri depline, supreme) — așa cum era praetorul — pentru guvernarea provinciilor.
- ⁴⁰⁶ M. Sergius Silus, era strămoșul lui Catilina. A rămas celebru, prin actele sale de vitejie. P l i n i u s M a j o r, *Hist. naturalis*, cartea VII, cap. CIV, spune despre el: „n-a fost pe drept cuvînt om pe lume care să se poată compara cu Marcus Sergius... Și-a pierdut mîna dreaptă și a fost rănit de 23 de ori; rămas fără o mîna și un picior a făcut minuni de vitejie. Numai cu o mîna s-a luptat în 4 bătălii. În lozul mîinii drepte și-a pus una de fier... s-a războit și a salvat Cremona de asediu, cucerind în Gallia 12 tabere dușmane“.
- ⁴⁰⁷ Acești consuli au funcționat în anul 197 î.e.n.
- ⁴⁰⁸ Lucius Oppius purta porecla (*cognomen*) de Salinator (vezi cartea XXXV, cap. XXIII, și cartea XXXVI, cap II).
- ⁴⁰⁹ Prolungirea prerogativelor (*imperium*) de proconsul a lui Flaminius, — ca și a lui Scipio Africanus pentru Spania și Africa — pe termen nelimitat, denotă că senatul roman era mulțumit cu măsurile politice luate de Flamininus în Grecia.
- ⁴¹⁰ Și scriitorul roman M. T e r e n t i u s V a r r o (116—27 î.e.n.) menționează împreună aceste două divinități — Vulcanus și Summanus (*De lingua latina*, cartea V, cap. LXXIV) ca și P l i n i u s S e c u n d u s, cartea II, cap. CXXXVIII. Trăsnetele din vremea zilei le atribuia lui Jupiter, iar cele de noapte lui Summanus, acesta fiind divi-

- nizarea furtunilor și vijeliilor izbucnite noaptea, ca și al cerului pe vremea nopții. Templul lui Summanus era situat lângă Circus Maximus.
- 111 Prin Via Valeria și Via Flaminia, către nord.
- 112 Clastidium, oraș din Liguria.
- 113 Litubium (azi Retorbes), oraș în Liguria — Gallia cisalpină — aproape de Mediolanum (Milano).
- 114 Pentru ilvași, vezi cartea XXXI, cap. X și cartea XXXI, nota 63.
- 115 Brixia (azi Brescia), oraș în Gallia transpadană.
- 116 Aceasta era una dintre metodele politicii romane, și anume aceea de a dezbină populațiile fie atrăgându-le de partea lor, fie învrăjbindu-le unele contra altora, pentru a le putea apoi supune mai ușor. Deviza senatului roman era aceea formulată mai târziu de Machiaveli în cuvintele *divide et impera*.
- 117 Despre care Hamilcar e vorba nu se știe, deoarece un comandant cartaginez cu acest nume a căzut în bătălia de la Cremona (vezi cartea XXXI, cap. XXI), un alt general cartaginez învins va fi dus înaintea carului de triumf a lui C. Cornelius) vezi cartea XXXIII, cap. XXIII).
- 118 Opus, cel mai important oraș din Locrida Opuntia, ținut situat la nordul Beotiei, lângă golful Euboic.
- 119 Tratatul duse de romani cu Filip al V-lea, relatate de Titus Livius la cap. XXXII—XXXVII, au fost menționate de: Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. I—VIII, de Plutarh, *Flamininus*, cap. V, de Appianus, *op. cit.*, *Macedones*, cap. VIII, de Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XVI, de Iustinus, *Historiae*, cartea XXX, cap. III.
- 120 Niceea, localitate în Locrida, situată în vecinătatea Thermopylelor, la sud de vărsarea râului Sperchios.
- 121 Polybios dă și numele acestor căpetenii: Appolodoros și Demosthenes (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. II).
- 122 Despre Cicyadas Titus Livius a vorbit în cap. XIX.
- 123 Phaeneas e menționat la Polybios ca strateg (στρατηγός) al aetolienilor. Titus Livius îl menționează și el ca *praetor* (archonte), și ca *dux* în cartea XXXIII, cap. III. În acest loc îl numește *princeps*.
- 124 Despre bătălia navală din apele insulei Chios, Titus Livius a vorbit în cartea XXXI, cap. XIV.
- 125 Nicephorium, numele unei păduri situate în vecinătatea Pergamului.
- 126 Iassus și Bargyliae, orașe din Caria (Asia Mică).
- 127 Perinthus, oraș pe coasta de opus a Propontidei.
- 128 Aetolienii aveau reputația unor oameni cărora le plăcea războiul nu literatura și arta oratorică; de aceea Titus Livius remarcă în-sușirile oratorice ale lui Alexander.
- 129 Aici e vorba de orașul Lysimachia din Chersonesul Thracic. Mai există un oraș Lysimachia în Aetolia.
- 130 Thronion oraș în Locrida, situat mai la sud de Niceea.
- 131 Geograful grec Strabo menționează două dintre aceste orașe chee ale Greciei: Chalcis și Corintul (*Geographica*, cartea IX, cap. IV.).
- 132 Se subînțelege, „pentru a lupta împotriva romanilor și ligii achae”.

- ¹³³ Polybios zugrăvește cu mai mare lux de amănunte purtarea tiranică și sălbatica cruzime a lui Nabis față de locuitorii din Argos (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XIII, cap. VII).
- ¹³⁴ Mycenica, localitate în apropiere de Argos neidentificată încă.
- ¹³⁵ Strategul Nicostratus a fost succesorul lui Aristaenus la conducerea ligii Achaice.
- Despre aceste *honores* din partea cetății Sicyon și despre dărnicia lui Altalus vorbește și Polybios, *op. cit.*, cartea VI, cap. I.
- ¹³⁶ Talantul (în grecește *τάλαντον* = balanșa și greutate cîntărită) era o unitate monetară obișnuită în Grecia, așa cum în Italia era asul și libra. Talantul se diviza în 60 de mine; mina valora 100 de drahme, iar drahma, 6 oboli. Erau talanți atici, euboici, eginetici.

CARTEA XXXIII

- ¹ E vorba de iarna anului 197 î.e.n.
- ² Manipulul avea un efectiv de 100—120 de ostași și la început a fost subdiviziunea principală a unei legiuni romane (vezi cartea II, nota 31 cartea XXVII, nota 67, cartea XXIX, nota 65).
- Marius a introdus unele modificări în organizarea legiunii. Așa, de pildă, reunește două manipule într-o cohortă și repartizează armata pe cohorte, ca subdiviziuni principale. Caesar duce mai departe această organizare; el face o cohortă din trei manipule. Și astfel s-a ajuns ca efectivul unei legiuni să fie împărțit în 10 cohorte, 30 de manipule și 60 de centurii.
- Diversele unități tactice ale armatei (legiuni, cohorte etc.) aveau câte un stindard (*signum*). De la Marius stindardul legiunilor a început să fie un vultur de aur sau de argint cu aripile întinse și în cioc avînd semnul fulgerului. Manipulul avea ca semn o mîină deschisă (de aici și numele ei: *mani* de la cuvîntul *manus* = mîină). Cohortele aveau ca stindarde diferite chipuri de animale sau o statueta a Victoriei etc.
- ³ După cum s-a arătat în cartea II, nota 21, inițial *hastații* unei legiuni erau încadrați în 10 manipule a câte 120 de oameni. De astă dată însă efectivele legiunilor romane sporiseră la aproape 6 000 de oameni (vezi cartea XXIX, cap. XXIV). *Hastații* erau oamenii cei mai tineri și luptau în prima linie (la început fuseseră în linia a II-a), în formație de luptă.
- ⁴ Antiphilus îndeplinea funcția de arhonte strateg (στρατηγός) al Beoției.
- ⁵ Inadvertență liviană: strategul ligii achaice acum era Nicostratus și nu Aristaenus, cum se spune în acest pasaj (vezi cap. XIV la această carte și cartea XXXII, cap. XXXIX).
- ⁶ În cartea precedentă (XXXII) la cap. XXII strategul Aristaenus, predecesorul lui Nicostratus rostise o cuvîntare în care căuta să determine pe reprezentanții ligii achaice ca să se pronunțe în favoarea romanilor.

- ⁷ Aici a fost înfrîntă de către grecii conduși de Pausanias și Aristide, armata persană condusă de Mardonius, în vremea celui de-al doilea război medic în anul 479 î.e.n. Plateea era situată între Theba și Muntele Cytheron, pe malurile râului Asopes.
- ⁸ Despre rezultatul însărcinării împuterniciilor lui Filip al V-lea Titus Livius a relatat în cartea XXXII, cap. XXXVI, XXXVII și XXXVIII.
- ⁹ Vorbitorul se referă la expansiunea macedoneană care a început cu Filip al II-lea și a continuat cu Alexandru cel Mare și cu urmașii lui.
- ¹⁰ Aceste lupte duse de flota macedoneană împotriva flotei aliate a rhodiensilor și Pergamului au fost descrise în cartea XXXI, cap. XIV și XVI.
- ¹¹ Orașul Dium (Dion) se găsea pe coasta Golfului Thermaic în Pieria (din Macedonia). De această localitate este vorba în acest pasaj, căci existau în alte părți și alte localități cu acest nume.
- ¹² Thronium și Scarphea (astăzi Bondoniza), localitate situată în Locris Epiconemidia pe coasta golfului Maliacus.
- ¹² bis Heraclea — localitate din apropiere de Thermopylae. Existau multe localități cu numele de Heraclea.
- ¹³ Ținutul numit Phtiotis se găsea în partea sud-estică a Thesaliei, spre nord de muntele Othrys.
- ¹⁴ Gortyn sau Gortyna (azi Gortina), oraș în insula Creta; în apropierea lui se afla Labirintul. La Gortyn s-a descoperit o inscripție din care aflăm, între altele, informații relative la robi și datornici din vremea dezvoltării societății grecești.
- ¹⁵ Despre două înfrîngeri suferite de armata macedoneană Titus Livius a relatat în cartea XXXII, cap. V; despre cea de-a treia n-a făcut însă mențiune.
- ¹⁶ Lunta de la Atrax (localitate în Thessalia) a fost descrisă în cartea XXXII, cap. XV.
- ¹⁷ Caetra, scut macedonean scobit, de care s-a vorbit în cartea XXI, cap. XXI (cartea XXI și nota 76).
- ¹⁸ Peltastae — erau pedestrașii macedoneni înzestrați cu *pelta* (πέλτη) scut în formă de circumferință tăiată în partea de sus. Acesta era scutul obișnuit al tracilor.
- ¹⁹ Thebae Phtiodides (azi Zocton), este o localitate situată spre coasta golfului Pagasaeus, în Thessalia de sud. Cu numele de Thebae este îndeobște cunoscută vestita capitală a Beoției.
- ²⁰ Și Polybios descrie la fel dispozitivul celor două tabere în *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XVIII.
- ²¹ Onchestus ("Ὠχνηστός", râu în Thessalia; se varsă în Enipeus.
- ²² Melambium, localitate din Thessalia, nu departe de Scotussa.
- ²³ Thetidium, localitate situată în Thessalia, aproape de orașul Pharsalus.
- ²⁴ Cucerirea de către Filip al V-lea a orașelor din Marea Egee, Thracia și Asia Mică de sub stăpânirea Egiptului, precum și întărirea statului macedonean în Peninsula Balcanică și în partea de răsărit a bazinului mediteranean au determinat conducerea aristocratică a statului roman să pregătească și să desfășoare acest război împotriva lui Filip al V-lea.

După debarcarea armatei romane în Illyria, la sfârșitul anului 200 î.e.n., operațiile desfășurate au fost cu rezultate schimbătoare pentru ambii beligeranți. Filip al V-lea a putut să-și mențină Corintul și, totodată să pună stăpânire pe Argos, o poziție cheie în Peloponez. A jucat un rol precumpănitor diplomația desfășurată de ambii beligeranți cu folosirea celei mai demagogice lozinci: lupta pentru asigurarea libertății și independenței polisurilor grecești. Romanii au fost sprijiniți efectiv, în primul rînd, de păturile conducătoare înstărite ale acestor polisuri, care prin liga aetoliană, în anul 199 î.e.n., și liga achaică, în 198 î.e.n., s-au alăturat puterii romane, deoarece vedeau încă o forță capabilă să le asigure mai temeinic dominația la conducerea acestor polisuri decît le-au oferit-o regii macedoneni (vezi cartea XXXII și nota 12).

²⁵ Kynoskephalai (Κυνός + κεφαλαί) capete de cîine); purtau acest nume deoarece înălțimile păreau din depărtare niște capete de cîini; localitatea se află în Thessalia.

²⁶ Athenagoras era un curtean și cap de oștire al lui Filip al V-lea despre care se vorbește în cartea XXXI cap. XXVII și XLIII; el a dus campania împotriva dardanilor și tot el, după ce a ocupat trecătoarea din Chaonia, îi alungă de acolo pe romani.

²⁷ În manuscrisele latine există în acest loc o lacună. Se poate adăuga cuvîntul *regem*-rege; este vorba de regele Filip.

²⁸ Despre lupta de la Eordaea, dintre P. Sulpicius și Filip al V-lea Titus Livius a relatat în cartea XXXI, cap. XXXIX.

²⁹ E vorba de analistul roman Claudius Quadrigarius.

³⁰ În mod obișnuit, Titus Livius urmează îndeaproape pe analiști; el ia faptele istorice, pe care le relatează aceștia, ca adevărate, totuși, uneori, unde i se pare că analiștii exagerează, istoricul roman ia atitudine critică față de astfel de izvoare. De exemplu, el spune despre Polybios că este istoricul care descrie cu multă exactitate atît evenimentele legate de istoria Romei, cît și cele legate de istoria Greciei (vezi *Studiul introductiv*, p. XLVII—XLVIII).

³¹ Pellene (azi Diacopton), oraș din Achaia.

³² Phlius (astăzi Phoica), oraș la sud-vest de Corint.

³³ Cleonaeum sau Cleonae (azi San Vasiliu), localitate în Achaia, la est de Phlius.

³⁴ Reflecție liviană: *Ut fit ab nimia fiducia negligentius*, prin care atrage atenția asupra unei mari greșeli comise de oamenii care devin nepăsători, culcîndu-se pe laurii victoriei.

³⁵ Symphalus (azi Vulfi), localitate în Arcadia, spre răsărit.

³⁶ Leucas se află în insula cu același nume, care este așezată la vest de Acarnania, în Marea Ionică.

³⁷ Pisuetae, după unii autori ar fi o populație africană din Nubia. După alții, ar fi o populație din Caria (Asia Mică).

³⁸ Nisuetae, după unii învățați antici, de exemplu după Ptolemeus, Γεωγραφικά cartea IV, cap. III, ar fi o populație africană care locuia în vecinătatea Carthaginei; el menționează numele orașului Νίσουα după alții, această populație se afla în Caria (Asia Mică).

³⁹ Tamiani și Aerei, populații africane neidentificate.

- ⁴⁰ Laodicea, locuitorii oraşului Laodicea (azi Landicia), oraş situat în Lydia (Asia Mică).
- ⁴¹ Tendebea, fortăreaţă în Caria (Asia Mică).
- ⁴² Therae localitate în ținutul numit *Peraea rhodienilor* situat pe continent în fața insulei Rhodos. Numele de Peraea provine de la cuvîntul grec (περᾶν) (a traversa) și înseamnă „teritoriul de dincolo de apă“.
- ⁴³ Astragos sau Astragon era o fortăreață în Caria. Nu se poate ști precis dacă rhodienii au pus stăpînire și pe această fortăreață.
- ⁴⁴ Alabanda (azi Eblebanda), localitate în Caria (Asia Mică).
- ⁴⁵ Agrianes, populație thracă care locuia între fluviul Hebrus (Marița) și munții Haemus.
- ⁴⁶ Stobi (azi Starachino), oraş important, situat în regiunea Paconiei între Axios și Erigon, în Macedonia. Era un municipiu.
- ⁴⁷ Paconia, regiune situată în nordul Macedoniei lui Filip al II-lea, avînd rîul Erigon la apus și la est fluviul Strymon.
- ⁴⁸ Despre lupta îndîrjită a hispanilor dusă pentru independență vezi cartea XXXIV, nota 32, cartea XXVII, nota I.
- ⁴⁹ Coele-Syria, regiune situată între Syria propriu-zisă, Fenicia și Palestina; capitala era Damascus.
- ⁵⁰ În antichitate existau corăbii de diferite forme și mărimi. *Cercurus* (pl. *cercuri*) tradus prin cuvîntul lotcă, era o barcă a ciprioților, de formă foarte lungă, minată cu lopeți sau cu lopeți și pînze. Mergea iute și era folosită atît pentru comerț, cît și pentru război.
- ⁵¹ Coracesium, port pe coasta Ciliciei.
- ⁵² Zephirium, promontoriu și oraş, cu același nume în Cilicia, mai la est de Soli.
- ⁵³ Soli, localitate pe coasta Ciliciei, la vest de Tarsus. (O localitate cu același nume se afla și în Cipru.)
- ⁵⁴ Aphrodisias (azi Sfînta Teodora), fortăreață situată între rîurile Calenderis și Latinus, în Cilicia.
- ⁵⁵ Corcyrus (azi Curco), localitate situată între Aphrodisias și Soli.
- ⁵⁶ Anemurium (azi Stalemera), promontoriu pe coasta cea mai sudică a Ciliciei.
- ⁵⁷ Selinus (azi Blone), oraş în Cilicia, numit mai tîrziu Traianopolis.
- ⁵⁸ Caunus, localitate în Caria. Caunii, locuitorii din Caunus.
- ⁵⁹ Myndus, localitate pe coasta Cariei, colonie fondată de dorienei.
- ⁶⁰ Picarnassus (azi Castel de San Pietro), oraş în Asia Mică, situat pe coasta Cariei; era capitala acestui ținut. La origine a fost o colonie fondată de dorienei.
- ⁶¹ Samos, insulă din Marea Egee; capitala acestei insule avea același nume.
- ⁶² Tatăl regelui Attalus se numea tot Attalus și era nepotului eunucului Philetairos, intendentul regelui Lysimachos. Philoteros (Φιλέταιρος care își iubește prietenii) s-a răzvrătit împotriva stăpînului său, izbutind să cucerească Pergamul pe care l-a dat lui Eumenes, unul dintre nepoții săi. Eumenes, la moartea sa, a încredințat tronul vărului său Attalus I, care a înființat dinastia Attalizilor și a ridicat și consolidat regatul Pergamului. Attalus I (241—197 î.e.n.) s-a aliat cu romanii în anul 211 î.e.n., luptînd alături de ei împotriva

lui Filip al V-lea, regele Macedoniei și împotriva ligii acheiene; aceasta în primul război macedonean (215—205 î.e.n.) se aliase cu Macedonia, de teama mișcării păturilor de jos ale populației. În al doilea război macedonean (200—197 î.e.n.) și liga acheiană faco parte din coaliția antimacedoneană condusă de romani. Attalus I dorea ca regatul Pergamului să ajungă un stat tot atât de important ca și Macedonia. El a încurajat artele și cultura. Dintre istoricii antici, relații asupra lui Attalus I dau I u s t i n u s, *Istorie universală*, cap. XXV—XXVII și Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XXIII—XXIV.

- ⁶³ Aici este vorba de triburile celte care s-au stabilit în Asia Mică în anul 279 î.e.n. și care se numeau *gallati*. Pe acestea Titus Livius le numește *galli*.
- ⁶⁴ Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XXIV, îi face un portret elogios acestei femei care se chema Apollonia și era din Cysicos.
- ⁶⁵ După Strabo, cei patru fii ai lui Attalus erau Eumenes, Attalus, Philetairos și Athnaios. De primii doi se va vorbi mereu în cărțile următoare ale operei liviene. Attalus I s-a îngrijit de educația tuturor, stabilindu-se între ei o unire sinceră, toți patru sprijinindu-l pe Eumenes, cu care începe domnia Attalizilor. El a domnit între anii 263—241 î.e.n. I-a urmat Attalus I care a domnit de la 241 la 197 î.e.n. În timpul acestuia, Pergamul a devenit stat independent, eliberându-se de stăpînirea seleucizilor. Attalus I a știut să se folosească de sprijinul romanilor pentru că Pergamul și romanii aveau dușmani comuni, pe Antiochus al III-lea și pe Filip al V-lea al Macedoniei. După Attalus I a urmat Eumenes al II-lea care a domnit de la 197 la 159 î.e.n. În vremea acestuia Pergamul a atins cea mai mare înflorire. După Eumenes al II-lea a fost rege al Pergamului Attalus al II-lea (159—138 î.e.n.) și ultimul a fost Attalus al III-lea (133—133 î.e.n.).
- ⁶⁶ Attalus al III-lea murind (133 î.e.n.) a lăsat poporul roman ca moștenitor al statului Pergam și al averilor sale personale, pentru a întări poziția claselor stăpînitoare față de mișcarea tot mai puternică a păturilor de jos. Romanii au preluat „moștenirea” numai după lupte îndârjite cu Aristonicoș, frate vitreg cu Attalus al III-lea. Aristonicoș strinsese în jurul său o mare mulțime de sclavi și de oameni liberi, așa că opoziția sa luase un caracter revoluționar. Luptătorii de sub conducerea sa se numeau heliopoliti („ἡλιος + πολίτης” = cetățean, al regatului soarelui).
- ⁶⁷ Carmo (azi Carmona), oraș din Hispania Ulterior, situat la nord-vest de Sevilla de azi, în Andaluzia de azi.
- ⁶⁸ Baldo (probabil Berga de azi), localitate așezată la răsărit de Carmo.
- ⁶⁹ Aceștia erau locuitorii orașului Malaca (azi Malaga), localitate vestită din Spania prin vinurile sale.
- ⁷⁰ Bacturia, regiune în Spania, situată între râurile Anas și muntele Marianus.
- ⁷¹ Triumful era intrarea solemnă a învingătorului în Roma. Acesta era semnul celei mai mari cinstiri militare care se acorda comandanților.

- Această distincție nu o puteau obține decât consulii, praetorii și, în mod excepțional, legații, — cu condiția însă să fi avut comanda ca șef al armatei.
- 72 Asupra acestui Hamilcar, comandantul armatei carthagineze, vezi cartea XXXII, cap. XXX.
- 73 În latinește este cuvântul *pileatus* care derivă de la *pileus* — un fel de căciulă de pîslă, pe care o purtau și cei eliberați din sclavie. Era de formă conică. Romanii au împrumutat-o de la greci.
- 74 Quintus Minucius Rufus a fost sărbătorit cu ducerea în triumf în anul 556 ab U. C. (198 î.e.n.) pe muntele Albanus pentru biruința sa împotriva gallilor boii și a ligurilor (vezi C. I. L. I, 459).
- 75 Alegerile din Roma și pacea cu Filip al V-lea, după bătălia de la Kynoskephalai, relatate în cap. XXIV—XXV sint descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XLII.
- 76 Acești consuli au fost aleși pentru anul 196 î.e.n.
- 77 Aedilii plebei, Glabrio și Laelius, fuseseră aedilii plebei în 197 î.e.n.; ei făceau parte din cercul intim al Scipionilor (vezi cartea XXX, cap. XLIII; cartea XXXV, cap. X).
- 78 Despre C. Sempronius Tuditanus, proconsulul, s-a vorbit în cartea XXXII, cap. XXVIII.
- 79 E vorba de cartierul Romei numit Suburra, în care locuia îndeosebi populația săracă. Se află în partea de nord-est a Romei.
- 80 Despre Cornelius Blasio, Titus Livius a relatat în cartea XXXI, cap. L, și-l menționează și Fasti Triumphales pentru anul 558 ab U. C. (196 î.e.n.).
- 81 E vorba de monede hispane, bătute după dinarul roman.
- 82 Mater Matuta simboliza lumina dimineții (*matu* în sanscrită înseamnă dimineața), a aurorii, fiind obiectul unui mare și răspîndit cult la vechile populații italice (vezi cartea V, nota 47, cartea XXVIII, nota 66).
- 83 Iarna anului 197 î.e.n., pe vremea consulatului lui Furius și Claudius.
- 84 Evenimentele din Beoția descrise de Titus Livius la cap. XXVII—XXVIII au fost relatate la fel și de Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XXVI.
- 85 Beotarhii erau magistrații supremi ai Beoției, care dețineau puterea executivă în liga cetăților Beoției, fiind votați în adunarea poporului (ἐκκλησία); în fiecare cetate confederată din Beoția era câte un beotarh.
- 86 Tanagra, localitate situată în Beoția, aproape de riul Asopus.
- 87 Lacului Copais i se mai spunea și lacul Cephisa. Primul nume deriva de la satul Copoe, care înseamnă visle; Copoe trecea în antichitate, după tradiție, drept localitatea unde au fost născocite vislele.
- 88 Acraephiae, localitate situată în apropierea lacului Copais.
- 89 Coronea (azi Corone), localitate situată tot în Beoția.
- 90 De la cap. XXX pînă la XXXVIII, Titus Livius vorbește despre pacea încheiată de Filip al V-lea cu romanii, după al doilea război macedonean. În această privință dau relații și Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XXVII și urm.; Plutarh, *Flamininus*, cap. X; Appianus, *op. cit.*, *Macedones*, cap. IX, *Zonaras*, *op. cit.*

cartea IX, cap. XVI; Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea IV, cap. VIII.

- ⁹¹ Flamininus încheie armistițiul, impunându-i lui Filip al V-lea următoarele condiții de pace: 1) recunoașterea libertății polisurilor grecești 2) 1 000 de talanți despăgubiri de război, predarea întregii sale flote, micșorarea efectivelor trupelor terestre la 5 000 de oameni. În urma acestui război, protejarea cetăților grecești de către Roma s-a transformat în imixtiune sistematică în treburile interne ale polisurilor grecești, conducerea statului roman susținând grupurile oligarhice.

Pentru că, după al doilea război, puterea politică și militară a Macedoniei nu fusese zdrobită, Filip al V-lea și urmașul său, Perseus, vor face eforturi să restabiliască această putere; de aceea vor ajunge inevitabil la al treilea conflict cu romanii, ultimul și decisiv; după aceea politica externă a cetăților din Grecia și din Asia Mică va fi dependentă de statul roman, care va deveni cel mai puternic stat din spațiul mediteranean.

- ⁹² Titus Livius nu reproduce exact textul acestui decret; însă despre pacea cu Filip al V-lea relatează și Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. XXVII și urm. Plutarh, *op. cit.*, Flamininus, cap. X, Appianus, *op. cit.*, Macedones, cap. IX, Zonaras, *op. cit.*, cartea XIX, cap. XVI, Iustinus, *op. cit.*, cap. XXX, Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea IV, cap. VIII.

Se observă că nu sînt precizate numele orașelor din prima categorie, adică numele orașelor din Europa, cum sînt menționate cele ale cetăților din Asia.

- ⁹³ Pedasum sau Pedasiae, localitate în Caria (Asia Mică).
- ⁹⁴ Myrina, oraș situat pe coasta Asiei Mici, în apropiere de Smyrna.
- ⁹⁵ Thasus, insulă în nordul Mării Thracice (Mare Thracicum); Perinthus, oraș care se găsea pe coasta Thraciei, port la Marea de Marmara (Propontis), nu prea departe de Bysantium.
- ⁹⁶ Analistul Valerius Antias lasă să se înțeleagă că Attalus nu era mort la această dată. Vezi cap. XXI din această carte. Regele Pergamului cumpărase însă insula Aegina de la aetolienii pe vremea primului război cu Macedonia (vezi cartea XXXI, cap. XXV).
- ⁹⁷ Fortăreața Corintului se numea Acrocorintus și era situată pe o măgură foarte înaltă.
- ⁹⁸ Cele două mări erau cea Ionica la vest și Marea Egee la est.
- ⁹⁹ Polybios reproduce astfel atmosfera de acolo: „A urmat o furtună de aplauze pe care cititorul de astăzi nici nu și-o poate imagina“ (*op. cit.*, cartea XVIII, cap. IV—VI).
- ¹⁰⁰ Aici a fost menționată în special Achaia Phthiotidă, pentru că numai această regiune fusese ocupată de Filip al V-lea. Se afla situată în sudul Thessaliei.
- ¹⁰¹ Despre Pleuratus, Titus Livius a vorbit în cartea XXXI, cap. XXVII.
- ¹⁰² În Thermopylae se ținea adunarea generală a polisurilor grecești, pe cînd adunarea ligii aetoliene se întrunea la Thermum. Polybios *op. cit.* cartea XVII, cap. XXXI nu vorbește de Thermopylae și nici de adunarea amphyctioniilor care se ținea acolo, ci numai de aduna-

- rea aetoliienilor, numită Panaetolium, care se ținea la Thermum (τῆν τῶν Οεῖμικῶν σύνοδον)
- 103 bis Lacună în manuscrisul operei lui Titus Livius. Se poate adăuga cuvîntul *alios*.
- 103 Tribul umbric cu numele Sapinia a fost numit astfel de la râul Sapis (azi Savio), care curge prin Umbria (vezi cartea XXX și nota 20).
- 104 Castrum Mutilum (azi Modolo), vezi cartea XXXI și nota 21.
- 105 Felsina este numele etrusc al Bononiei, la granița de sud-est a boiilor.
- 106 Reflecție liviană: *Quantam viam ad stimulandos animos ira haberet apparuit*, din care se vede ce însemnătate are factorul moral în război.
- 107 *Fasti triumphales* din anul 558 ab U.C. (196 î.e.n.) menționează triumful acordat lui Marcellus.
- 108 Bigatus era un dinar din vremea republicii romane; avea ca simbol zeița Victoria așezată într-un car de război tras de doi cai, care se numea *biga* sau *bigae*. A circulat un astfel de ban între 217—64 î.e.n. Bigatus valora 10 ași.
- 109 Smyrna (azi Izmir), unul din orașele importante ale Ioniei.
- 110 Lampsacus (azi Lepsek), oraș situat pe coasta meridională a Mării de Marmara, în fața orașului Gallipolis.
- 111 Chersonesul (Thracic) era o peninsulă situată între golful Melas și Helespont.
- 112 Lysimachia, oraș situat în colțul Peninsulei Chersones, întemeiat de diadohul Lysimachus, în istmul care unește peninsula cu continentul, dominînd accesul în Propontida.
- 113 Selymbria (azi Selivre), localitate situată la vest de Bizantium (Constantinopol) și la est de Perinthus.
- 114 Se face aluzie la înfrîngerea suferită de Lysimachus, în anul 281 î.e.n., în bătălia de la Corus (Phrygia), pe țărmul Hellespontului.
- 115 Aceste conflicte le avuseseră Antiochus Herax cu fratele său Seleucus al II-lea.
- 116 Acesta s-a intitulat Seleucus al IV-lea Philopator.
- 117 Lycia, provincie din Asia Mică, între Caria la est și Pamphylia la vest.
- 118 Patara, localitate situată la vărsarea râului Xantus, pe coasta sud-vestică a Lyciei.
- 119 În urma înfrîngerii suferite de Antigonos Monophthalmos, unul dintre diadohi, la Ipsus, în anul 301 î.e.n. din partea Ptolemaicilor, Cyprul intrase sub dominația regatului Egiptului. (Vezi Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. XXXIV; Strabo, *op. cit.*, cartea XIV, cap. VI.).
- 120 Chelidonium, un promontoriu al Ciliciei în fața insulelor Chelidoniae.
- 121 Pamphylia, regiune situată la vest de Cilicia, pe coasta de sud a Asiei Mici.
- 122 Eurymedon, râu care izvorăște din munții Taurus.
- 123 Sarus, râu care izvorăște din apropierea orașului Comana și străbate o parte din Cilicia.
- 124 Seleucia, oraș din Cilicia, situat pe malurile râului Calycadnus, la 18 km depărtare de mare.

- ¹²⁵ *Triumviri epulones* erau magistrați inferiori însărcinați cu organizarea ospățului sacru (*epulum Iovis*) care avea loc în fiecare an la 13 noiembrie cu prilejul serbărilor capitoline date în templul lui Iupiter Capitolinus. Sulla a ridicat numărul acestor *epulones* la 7, pe cînd Caesar la 10; ei făceau parte din colegiul preoților.
- ¹²⁶ În această privință vezi cartea XXXI, cap. XIII.
- ¹²⁷ E vorba de Pisae din Nordul Etruriei, care constituia un important punct strategic roman.
- ¹²⁸ *Ver sacrum* — Era un vechi obicei italic ca uneori să se dedice zeilor ca sacrificii toate viețuitoarele care se vor naște în primăvara unui an, dacă zeii vor ajuta să se dobîndească succesul în anume împrejurări grele. De aceea, o astfel de primăvară era numită *ver sacrum* — primăvara sacră. Pentru astfel de sacrificii a fost făcută ultima făgăduință în vremea celui de al II-lea război punic. În acest capitol e vorba de această veche făgăduință.
- ¹²⁹ Turda — numele acestei localități este, pe cît se pare, în legătură cu populația numită turdetani (vezi cartea XXXIV, cap. XIX) care locuiau în Hispania eșită la sorți lui Q. Minucius. Numele acestei localități nu a fost amintit pînă acum de Titus Livius.
- ¹³⁰ Antiochus al III-lea regele Siriei, supranumit cel Mare, era fiul lui Seleucus al II-lea Callinicus și succesorul lui Seleucus al III-lea Keraunos. El domnește în Siria între 223—187 î.e.n. Încheie cu Roma în 199 î.e.n. un tratat prin care se obligă să nu ducă războiul în Europa și deci să nu intervină în conflictul dintre romani și Filip al V-lea, romanii recunoscîndu-i *de facto* posesiunea teritoriilor cucerite în Egipt. Cu toate acestea, Antiochus, după cucerirea posesiunilor Ptolemaicilor din Siria și din Asia Mică (din Cilicia, Licia și Caria) trecu Hellespontul pentru a ocupa orașele de pe țărmul european care fuseseră sub dominația lui Filip al V-lea și declarate „libere” după al doilea război macedonean. El intenționa să înfăptuiască o vastă coaliție antiromană. A fost sprijinit și de Hannibal, refugiat în Siria pentru a nu cădea în mîna romanilor. Însă diplomația romanilor a fost mai eficientă, izbutind să atragă de partea lor majoritatea polisurilor grecești, care erau conduse de grupările oligarhice și aristocratice proromane. Campania romanilor împotriva lui Antiochus a durat pînă în 188 î.e.n., încheindu-se cu înfrîngerea totală a lui Antiochus de către frații Scipioni la Magnesia. Înfrîngerei lui Antiochus a avut ca urmare, pe de o parte, o reacție a monarhiei Seleucidilor, iar pe de alta, statul roman devine statul cel mai puternic și hegemonul absolut în întregul spațiu mediteranean, amestecîndu-se în afacerile cetăților Orientului Apropiat, întărind și organizînd pretutindeni facțiunile proromane și pregătind anexiunile lor, fapt ce se va produce în secolele al II-lea și I î.e.n.
- ¹³¹ Byzacium, ținut în Africa, la sud de Carthagina.
- ¹³² Acylla, localitate pe coasta mării, în ținutul Byzacium.
- ¹³³ Thapsus este de asemenea o localitate pe coasta mării, în același ținut Byzacium.
- ¹³⁴ Cercina era o insulă cu un vestit port pentru corăbiile care veneau din partea de răsărit a Mediteranei. Insula era mai la sud de Thapsus.

CARTEA XXXIV

- ¹ În acest pasaj Titus Livius se referă la cel de-al doilea război punic încheiat în anul 201 î.e.n., la războiul macedonic cu Filip al V-lea, la cel din Spania, precum și la cel împotriva regelui Antiochus al Siriei. De altfel, cărțile XXXV—XXXVIII vor trata războaiele contra lui Antiochus, precum și evenimentele contemporane cu aceste războaie.
- ² *Lex Oppis* fusese votată sub consulatul lui T. Sempronius și a lui Maximus Cunctator și intrase în vigoare în anul 215 î.e.n. Ea a fost abrogată în anul 195 î.e.n., pe timpul consulilor M. Porcius Cato și L. Valerius Potitus.
- ³ T. Sempronius fusese consul în două rânduri: prima oară împreună cu Q. Fabius Cunctator în 215 î.e.n. și a doua oară în 213 î.e.n., împreună cu fiul lui Cunctator, care se numea tot Q. Fabius.
- ⁴ În această privință Titus Livius n-a relatat la vremea potrivită nimic.
- ⁵ La greci veșmintele multicolore, mai cu seamă cele cu colorit bățator la ochi, erau purtate în epoca elenistică de un anumit fel de femei, cu o proastă reputație.
- ⁶ Cu alte cuvinte, această interdicție era în vigoare în raza orașului Roma și în orașele locuite de romani. După cum rezultă din cuvintele rostite de tribunii plebei, legea Oppia privea numai femeile romane nu și pe cele latine.
- ⁷ Despre alegerea ca praetor a lui Marcus Iunius Brutus, Titus Livius va face mențiune în cartea XXXV, cap. XXIV, iar despre fratele acestuia ca aedil, vezi cartea XXXV, cap. XLV și cartea XXXVII, cap. II.
- ⁸ Despre abrogarea legii Oppia vorbesc și Valerius Maximus, op. cit. cartea IX, cap. I, Plutarh, *Cato*, cap. VIII, Zonaras, op. cit., cartea IX, cap. XVII, Orosius, op. cit., cartea IV, cap. XX.
- ⁹ După tradiția legendară, această atrocitate s-ar fi petrecut în insula Lemnos unde femeile, în urma unei hotărâri comune au ucis pe toți bărbați în afară de regele Thoas, care a fost salvat de fiica lui, Hypsipilos.
- ¹⁰ Aici Titus Livius se referă la retragerea plebeilor (*secessio plebis*) pe muntele Sacru, pe vremea consulilor Volusius și Virginus în anul 494 î.e.n., (vezi cartea II, cap. XXXIII—XXXV, vol. II). În 450 î.e.n. plebeii s-au retras din nou din orașul propriu-zis, pe muntele Aventin (a doua *secessio plebis*). Aceste secesiuni sînt prezentate în istorie drept greve militare (vezi N. A. Mașkin, *Istoria Romei antice*, Editura de Stat, 1951, p. 85) și constituie momente de luptă dusă de plebei contra patricienilor, pentru a obține drepturi egale de ordin economic, social și politic. Titus Livius redă amplu lupta plebeilor și manifestă vădită simpatie pentru ei.
- ¹¹ M. Porcius Cato folosește expresia: *rem gerere... sine auctore*, pentru a arăta că în trecutul societății romane, femeia nu avea capacitate juridică să-și administreze bunurile fără aprobarea tutorelui. Motivul invocat pentru justificarea acestei situații era acela că tutela

ar fi o *protecție* acordată celui mai slab. În realitate, se urmărea ca femeile să fie împiedicate de a-și înstrăina averea; cu alte cuvinte, la baza acestei tutele stă interesul rudelor de sex bărbătesc de a-și asigura bunurile. Femeia nu putea face nici testament (fără învoirea (*auctoritas*) tutorelui. Tutela legală asupra femeilor a fost suprimată târziu, pe vremea lui Claudius (41—54 e.n.).

Consulul M. Porcius Cato, adversarul îndrăgostit al cererii femeilor de a fi abrogată *lex Oppia*, a fost pînă la urmă înfrînt. În pasajul de care este aci vorba, el se află pe o poziție retrogradă.

- ¹² Este vorba de Mater Idaea identificată cu Cybla care era zeificarea pămîntului (*Terra, Magna Mater*) așa cum spune poetul latin, Lucretius, în poemul său filozofic *De rerum natura*, cîntul II, v. 599—642.
- ¹³ Este vorba de numeroase statui și obiecte de artă luate, în cea mai mare parte, de Marcellus și aduse la Roma, după cucerirea Siracuzei.
- ¹⁴ Așa cum procedase Marcellus în Siracuza a făcut și Mummius în Corint luînd obiectele de artă sub cuvînt că ar fi trofee de război.
- ¹⁵ Despre luptele date de romani contra regelui Epirului, Pyrrhus, vezi *Epitome*, notele 14 și 17, vol. III.
- ¹⁶ În anul 367 î.e.n., sub presiunea plebelior, au fost votate legile propuse de tribunii plebei, Licinius și Sextius; una dintre aceste legi nu îngăduia ca un cetățean să stăpînească mai mult de 500 de iugăre (*iugerum* = 25,192 ari) din „*ager publicus*” (domeniile statului). Cei doi tribuni, Licinius și Sextius, au fost nevoiți să lupte zece ani pînă să izbutească să înfrîngă pe patricienii care stăpîneau de fapt domeniul statului.
- ¹⁷ Legea Cincia datează din 550 ab U.C. (204 î.e.n.). Vezi pentru această dată Cicerone, *De senectute*, cartea IV, cap. X. Cum arată și denumirea ei, *Lex Cincia de donis et muneribus* a fost propusă de tribunul plebei, M. Cincius Alimentus, cu scopul de a se limita posibilitatea ca cineva să primească donații și chiar daruri. Legea cuprindea trei prevederi principale: 1) avocații nu puteau primi nici plată nici daruri sau donații ca preț al pledoariilor lor în procese; 2) un dar sau o donație primită nu putea depăși o anume valoare (pe care noi, azi, nu o cunoaștem); 3) legea admitea unele excepții în favoarea rudelor și aliaților.
- ¹⁸ Este vorba de *Origines*, o lucrare istorică scrisă în 7 cărți de M. Porcius Cato Censorius. În cărțile II și III din opera sa, Cato se preocupă de obârșia cetățîilor italice. Cum se vede, Cato are o vedere istorică mai largă, pentru că se interesează și de istoria celorlalte cetăți italice cu ajutorul cărora Roma ajunsese o mare putere. Biograful Cornelius Nepos, în *Vita Catonis*, relatează mai pe larg despre această operă istorică a lui Cato, din care au ajuns pînă azi abia cîteva fragmente. Cicerone, în *De senectute* cap. II, menționează faptul că lucrarea *Origines* fusese scrisă de Cato la bătrînețe.
- Relativ la M. Porcius Cato, vezi și cartea XXIX, nota 110.
- ¹⁹ Cn. Marcus Coriolanus, vezi cartea II, cap. XXXVII—XL.
- ²⁰ *Publicani* vezi cartea XXV, nota 5.

- ²¹ În latinește sînt folosiți termenii *dies pecuniae*; așa se numea ziua scadenței în care datornicii erau obligați să restituie împrumuturile făcute la cămătari. În pasajul acesta se vede că pînă și publicanii au păsuit statul, care le era datornic, amîinînd, de pildă, plata alimentelor furnizate oștirii, în *eandem diem pecuniae* — în aceeași zi a scadenței — în care stăpîinii vor primi banii pentru sclavii pe care ei îi oferiseră statului în vederea războiului. Ziua aceasta nu era fixată ca dată certă, ci era „după terminarea războiului” (*bello perfecto*).
- ²² În latinește sînt termenii *magister vici*, *pagi*. În cartierele orașului (*vici*) și în sate (*pagi*) se alegeau anual *magisteri* cu anumite sarcini administrative, și în primul rînd de ordin religios. Așa de pildă, ei organizau serbările numite *Ludi Compitales*. Nu erau însă preoți (vezi și Suetonius, *Octavianus*, cap. XXX și comentariul lui Asconius Fedianus). În ceea ce privește afirmația lui Cato că aceștia ar fi îmbrăcat *toga praetexta* pînă și la moarte este o exagerare retorică a oratorului.
- ²³ Încă un adevăr formulat de Titus Livius sub formă de maximă: *Quo plus potestis eo moderatius imperio uti debetis*. Cine deține o putere de stat trebuie să aibă tact și simț al măsurii, să nu abuzeze, să nu pună mai presus interesele personale, să nu aibă atitudine de comandă, disprețuitoare, emfatică.
- ²⁴ *Luna*, era un port situat pe coasta golfului numit azi *Golfo di Spezzia*, pe teritoriul Etruriei la granița dinspre Liguria, nu departe de vărsarea fluviului Mœra. În acest port se încărca vestită marmură de Carrara (vezi și Plinius Major, *Historia naturalis*, cartea XXXVI, cap. VI și XVIII).
- ²⁵ *Portus Pyrenaei* era situat la promontoriul cu același nume, aflat între Gallia și Spania.
- ²⁶ *M. Helvius* este menționat de *Fasti Triumphales* și în C.I.L. I, 476: „Propretorul Helvius a fost sărbătorit cu *ovatio* pentru victoria sa din anul 558 ab U.C. asupra celtiberilor”.
- ²⁷ Bigatus avea valoare de 10 ași. Vezi în cartea XXXIII, nota 113, motivul pentru care se numea astfel.
- ²⁸ *Oscă* (azi Huesca), oraș hispan, bogat și puternic, situat pe partea sudică a Pirineilor. Acolo se găseau mine de argint în exploatare.
- ²⁹ Inadvertență: Minucius nu a fost succesorul lui Helvius. Titus Livius însuși spune în cartea XXXIII, cap. XXXVI că lui Helvius îi căzuse la sorți Hispania Ulterior, iar lui Minucius, Hispania Citerior. Succesorul lui Helvius în Hispania Ulterior a fost Q. Fabius, cum spune T. Livius în cartea XXXIII, cap. XXVI și acestuia i-a fost urmaș Ap. Claudius (vezi cartea XXXIII, cap. XLIII). Minucius a fost în Hispania Citerior urmașul lui C. Sempronius (vezi cartea XXXII, cap. XXVIII).
- ³⁰ Despre triumful urmașului său Titus Livius, a făcut mențiune în cartea XXXIII, cap. XLIV.
- ³¹ Cifra de 278 000 de libre de argint capturat pare exagerată. Probabil că istoricul a găsit-o la unul din analiștii pe care îi folosește ca izvoare pentru opera sa.

- ³² Consulul este M. Porcius Cato. Campania lui Cato în Hispania a fost povestită și de Cornelius Nepos în biografia lui, *Cato*, cap. II, de Plutarh, *op. cit.*, cap. X, de Appianus, *op. cit.* XXXIX—XLI; vezi și Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XVII, Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX și alții.

În Hispania cuceririle romane au întâmpinat o îndârjită rezistență din partea populațiilor romane băstinașe. Conducătorii triburilor aflate acolo au folosit vreme îndelungată metodele războiului de partizani. Romanii se stabiliseră în Hispania încă din 206 î.e.n., în 197 au împărțit-o în două provincii *Hispania Ulterior* și *Hispania Citerior*. O dată cu aceasta însă izbucnește o puternică revoltă (în 197 î.e.n.). După doi ani, în 195 î.e.n., a fost trimis acolo consulul M. Porcius Cato, care, cu mare greutate, a izbutit să înăbușe (pentru o vreme numai) răscoala; el s-a răzbunat crud pe hispani. Revoltele populațiilor din Hispania au continuat: așa de pildă, în 181 s-au răsculat celtiberii care au fost înfrinși abia în 179 de Ti. Sempronius Gracchus; în 154 s-au răsculat lusitanii la care s-au adăugat celtiberii și alte triburi. Abia în 141 î.e.n. au putut să fie domolite revoltele. Din rîndul populațiilor răsculate s-au ridicat conducători vestiți cum a fost, de pildă, Viriathus, un cioban; acesta a putut fi înfrînt numai prin înșelăciune din partea romanilor.

- ³³ Despre iltergeți s-a mai vorbit în cartea XXI, cap. XXIII, în cartea XXVI, cap. XLIX și în cartea XXIX, cap. II. Ilergeții au fost aproape singura populație care rămăsese credincioasă romanilor.

- ³⁴ Appianus în *op. cit.*, cap. XL, relatează că M. Porcius Cato își trimisese înapoi flota la Marsilia.

- ³⁵ În latinește este termenul *soliferrei* pe care îl lămurește filologul Festus cînd spune: *sollo osce dicitur id quod nos totum vocamus; solliferreum genus teli, totum-ferreum* = cuvîntul *sollo* în limba oscă este tot una cu cuvîntul nostru latin *totus* (întreg); deci acest fel de armă de aruncat numită „*soliferreum*“ denumeste „o armă în întregime de fier“.

- ³⁶ *Emporiae* (azi Ampurias), un port și o cetate bine întărită, pe coasta de răsărit a Hispaniei, aproape de munții Pirinei.

- ³⁷ *Segestica* localitate neidentificată, pe coasta de est a Hispaniei. A fost cucerită de romani în anul 195 î.e.n.

- ³⁸ *Vineae* (vezi cartea II, nota 42).

- ³⁹ *Plutei* (vezi cartea XXII, nota 195).

- ⁴⁰ Titus Livius se referă la frații Scipioni, Publius și Gnaeus, despre care s-a vorbit în cartea XXI, cap. LX, cartea XXII, cap. XXII, cartea XXV, cap. XXXVI, și în alte locuri.

- ⁴¹ În latinește este termenul *in servitute velut adserere* care înscamună a țîri în robie, a transforma în sclav.

- ⁴² Cu acest nume au existat două localități: *Saguntia* și *Seguntia*, una în ținutul celtiberilor, cealaltă în Baetica.

- ⁴³ Începînd cu acest capitol, istoricul roman are ca izvor principal pe istoricul grec Polybios. Pînă aici s-a servit de analiștii romani ca izvoare principale și îndeosebi de opera lui Cato, *Origines*.

- ⁴⁴ *Lacetanii*, o populație celtiberică, care locuia la poalele munților Pirinei.

- ⁴⁵ *Gymnasium* este un cuvînt grec care denumește o clădire sau un ansamblu de clădiri, destinate culturii fizice. După descrierea arhitectului latin Vitruvius și după cum arată unele ruine descoperite, *gymnasium* avea o suprafață largă înconjurată de un *peristylum*, pătrat sau dreptunghiular, de portice cu coloane frumoase și săli mari destinate culturii fizice; așa, de pildă, era corpul de clădiri numit de Vitruvius *palaestra*: la mijloc se afla sala de exerciții pentru tineret, numită *ephebeum*, apoi sala pentru jocul cu mingea, numită *coryceum*, sala de băi reci (*frigidarium*) și calde (*tepidarium*) și altele. *Gymnasium* avea grădini pentru plimbare, stadioane, locuri pentru spectatori etc.

Toate acestea erau frumos aranjate, atît ca arhitectură, cît și ca ornamentație.

Pentru *gymnasium* de la Cylarabis vezi Pausanias Περίγρησος τῆς Ἑλλάδος, cartea II, cap. XXII și XVIII; Plutarh, Pyrrhus, cap. XXXII.

- ⁴⁶ Parthenius era un munte și o localitate în Peloponez, situate la est de Arcadia.

- ⁴⁷ La Leucas staționase întreaga flotă romană comandată de Flamininus (vezi cartea XXXIII, cap. XLII).

- ⁴⁸ La Sparta au avut loc, în epoca elenistică, evenimente sociale și politice de o deosebită însemnătate. Regii spartani, Agis IV (245—241 î.e.n.) și Cleomenes III (235—221 î.e.n.), au făcut unele reforme politice și sociale care tindeau să transforme Sparta într-un stat puternic.

Agis a înlăturat vechile instituții oligarhice — eforatul și gerusia, — a eliberat din închisori pe datornici și a anulat datoriile. El intenționa să etatizeze pămîntul și să-l împartă celor săraci, însă a fost nevoit să plece în războiul cu aetolienii. Leonidas, regele care la începutul mișcării plecase în exil, revine și, cu ajutorul mercenarilor săi, înfrînge pe adepții lui Agis; acesta este judecat și condamnat la moarte. Mișcarea socială care avea loc nu a slăbit însă și Cleomenes al III-lea este continuatorul și mai energic al reformelor începute de Agis al IV-lea. Cleomenes a luat domnia printr-o lovitură de stat, așa că mulți dintre oligarhi (vreo 80) au fugit în exil. Anularea datoriilor și împărțirea averilor înfăptuite de Cleomenes al III-lea a făcut să sporească mult numărul cetățenilor și al soldaților buni de război. Sparta dispunea de o armată puternică și reformatorul este privit ca vestitorul unei vieți noi. În întregul Peloponez izbucni o vie mișcare revoluționară și multe cetăți trecură de partea Spartei. Temîndu-se însă de extinderea mișcării de acest fel, conducătorul ligii acheiene, Aratos, care ura desființarea bogăției și îmbunătățirea situației sărăcimii, în unire cu regele Macedoniei, Antigonos Doson, l-a silit pe regele reformator să fugă în Egipt, unde a murit după cîțiva ani.

La Sparta au fost repuse în ființă cele două instituții oligarhice — eforatul și gerusia. Dar lupta de clasă devine și mai ascutită. Conducătorii celor nemulțumiți de regimul de la putere erau tiranii. Cel mai însemnat dintre aceștia a fost Nabis, urmașul pe linia reformelor al lui Agis al IV-lea și Cleomenes al III-lea. „Nabis (207—192

i.e.n.) împărți partizanilor săi pământurile și bogățiile confiscate fără să facă deosebire între liberi și robi. În felul acesta, politica lui a subminat bazele societății sclavagiste. Aceasta însemna un prim pas de la sclavagism spre societatea feudală" (vezi V. S. Serghееv, *Istoria Greciei antice*, Editura de Stat, 1951, p. 320).

⁴⁹ Terenul unde tineretul făcea exerciții de alergări.

⁵⁰ Iloții (ἰλωτες) constituiau masa populației subjugate de spartani. Iloții erau agricultori și lucrau pământul comunității spartane repartizați în grupe de 10—15 inși. La Sparta nu era dezvoltată proprietatea individuală și atât loturile de pământ, cât și iloții care le lucrau, erau proprietate comună a clasei stăpânitoare și repartizați familiilor spartane. Prin urmare nu puteau fi vânduți nici iloții, nici loturile de acești posesori vremelnici. Situația reală a iloților era asemănătoare cu a sclavilor din celelalte cetăți grecești, dar se deosebeau în unele privințe; așa de pildă, iloții erau folosiți în război; ei începeau lupta ca să dezorganizeze linia dușmanului. Ei plăteau stăpînitorilor tribut în natură (tot felul de produse agricole) etc. Cornelius Nepos, *Pausanias*, cap. III, scrie: „există un neam de oameni care se numesc iloți, din care marea mulțime cultivă ogoarele lacedemonienilor și împlinesc munci de sclav". Originea cuvîntului nu este bine stabilită. Unii cred că provine de la numele unui oraș Ἐλω ai cărui locuitori, deși erau formal în alianță cu spartanii, în fapt erau tratați ca supuși. După părerea altora, cuvîntul ilot ar însemna *supus*, *înviuș*.

⁵¹ Muntele lui Menelaus (*Menelai mons*) era situat la est de Lacedemona. Muntele își trăgea numele de la mormîntul acestui rege homeric și de la templul ridicat în cinstea lui.

⁵² E vorba de țărmurile Laconiei.

⁵³ Se presupune că acești 2 000 de argeeni fuseseră ostatici dați de Cetatea Argos lui Nabis.

⁵⁴ Un rege al Spartei, cu numele de Pelops, a fost fiul primului tiran Lycurgus (de care vorbește Titus Livius în cap. XXVI) și atât timp, cât a fost minor, a stat sub tutela lui Machanidas. Pelops a încheiat un tratat de alianță cu romanii în anul 211—210 î.e.n. Dacă acesta a supraviețuit lui Machanidas nu se știe. Diodor, *op. cit.*, cap. XXVII, afirmă că Pelops a fost doborât de Nabis. La fel spune și Polybios, *op. cit.*, cap. XXVI.

⁵⁵ Polybios, *op. cit.*, cartea II, cap. XLIV, citează numele acestor tirani din diferite cetăți: Lysias Megalopolitanul, Xeno Hermionis, Cleonymos Phleasius, Aristomachus Argivus.

⁵⁶ E vorba de cetățile maritime, cucerite de Quinticius despre care se vorbește la cap. XXIX. Acestea au fost scoase de romani de sub influența lui Nabis dar au intrat sub ascultarea romanilor.

⁵⁷ Istoricul abreviator Iustinus, *op. cit.*, cartea XIV, cap. V, relatează că Sparta fusese înconjurată cu un zid pentru a rezista împotriva invaziei lui Cassandru (316 î.e.n.).

⁵⁸ Dictynnaeum era templul zeiței Diana.

⁵⁹ Heptagoniae de la cuvîntul grec ἑπταγωνία = șapte unghiuri.

⁶⁰ Scutul roman avînd dimensiunile de 1,20 m/0,55 m proteja corpul ostașului de la gît pînă la genunchi.

- ⁶¹ Timocrates din Pellene este menționat de Titus Livius mai sus, la cap. XXIX.
- ⁶² Aici Titus Livius se referă la cunoștințele analiști Coelius Antipater, Cincius Alimentus și alții, ale căror izvoare le utilizează. Până aici el a urmat cu fidelitate expunerea istoricului grec Polybios.
- ⁶³ Cap. XLII—XLV cuprind pe scurt evenimentele petrecute la Roma în anii 195—194 î.e.n., care au fost relatate și de istoricii romani Cornelius Nepos, Cato, cap. II, Valerius Maximus, *Rerum gestarum memorabilium libri* IX, cap. IV și cartea IV, cap. V și de istoricii greci Plutarh, *Cato Major*, cap. XI și Diodor din Sicilia, ἱστοριῶν βιβλιοθήκη, cartea XXVIII, cap. XIV.
- ⁶⁴ Se amintește că în anul 536 ab U.C. (218 î.e.n.), deci în primul an de război punic, fuseseră consuli P. Cornelius Scipio și Ti. Sempronius Longus (vezi cartea XXI, cap. VI).
- ⁶⁵ Despre acest Publius Cornelius Scipio s-a mai vorbit în legătură cu introducerea la Roma a cultului zeiței Mater Idaea; vezi cartea XXXI, cap. XIV și cartea XXXIII, cap. XXV). În vremea aceea P. Cornelius Scipio era aedil curul; acum este ales praetor.
- ⁶⁶ Titus Iuventius Thalna era originar din Tusculum. Tusculum este cel mai vechi *municipium* roman (din 381 î.e.n.), adică era o cetate ai cărei locuitori aveau drepturile cetățenilor din Roma, fără dreptul de vot; era *civitas sine suffragio*.
- ⁶⁷ Este vorba de coloniștii din rîndurile latinilor care se înscriseră la comisia triumvirilor pentru întemeierea coloniilor romane din Puteoli, Salernum și Buscentum. La cartea XXXII, cap. XXXIX, Titus Livius a relatat că în anul 190 î.e.n. s-a votat legea pentru înființarea acestor colonii, însă de-abia la cap. XLV al cărții XXXIV menționează numele membrilor comisiei. Ca atare, se precizează că și organizarea s-a început în anul 196 î.e.n. și că a fost dusă la bun sfârșit în anul următor.
- ⁶⁸ Condițiile în care încheiase pacea cu Quinctius Flamininus sînt precizate mai sus, în cap. XXXV.
- ⁶⁹ E vorba de acele legiuni care fuseseră destinate să rămînă la Roma pentru a asigura paza orașului; de aceea au rămas la Roma cu acest scop.
- ⁷⁰ E vorba despre *ludi magni* — marile serbări — pe care le făgăduise P. Sulpicius Galba și pe care Titus Livius a omis să le menționeze la vreme.
- ⁷¹ Toate vitele (*pecus*) care se vor naște între 1 martie și 1 mai au fost destinate să fie jertfite pentru ceremonia care va avea loc pentru *Ver sacrum* (primăvara sacră).
- ⁷² Aceste serbări, numite *ludi votivi*, despre care Titus Livius a făcut mențiune în cartea XXX, cap. IX, fuseseră făgăduite lui Jupiter la începutul războiului macedonic.
- ⁷³ În legătură cu Q. Flamininus vezi cartea XXIX, cap. XXII.
- ⁷⁴ Acesta era Carcer Tullianum, vezi nota 99, cartea XXIX.
- ⁷⁵ E vorba nu de Campania însăși, ci de ținutul pe care îl stăpîniseră campanii în Picenum și Lucania.

- ⁷⁶ Despre bruttii, istoriografia antică atestă că erau bilingvi, adică vorbeau și limba oscă și limba greacă (vezi *Diodor*, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XV, *Festus*, *op. cit.*, cap. V). Bruttium, — ținutul locuit de bruttii, era încă din veacul al XIII-lea și al VII-lea î.e.n. în legătură cu orașele grecești din sudul Italiei dezvoltându-se atât din punct de vedere economic, cât și cultural. Bruttii, ca și alte populații din această parte — ca și Lucanii, de pildă — duceau lupte pentru a-și menține independența împotriva grecilor. În 272 Bruttium a intrat în stăpânirea romană.
- ⁷⁷ Valerius Flaccus fusese consul în anul precedent, adică în 195 î.e.n., însă nu i se mai prelungise comanda, deci nu dispunea de *imperium prorogatum*. El a rămas totuși la post pînă la sosirea succesorului.
- ⁷⁸ Și Plutarh, în *Cato*, cap. XI și Cornelius Nepos, *Cato*, cap. II, relatează la fel despre vremea lui Cato și despre situația din Gallia.
- ⁷⁹ După cum rezultă din acest pasaj, aici *porta quaestoria* e identică cu *porta decumana*.
- ⁸⁰ În *Cohortes extraordinariae* se aflau cei mai buni ostași ai aliaților romanilor. În interiorul castrului aceste unități erau dispuse în apropiere de *porta praetoria*.
- ⁸¹ Activitatea politică a lui Titus Quinctius Flamininus, desfășurată în Grecia, precum și vizitele făcute în diferitele cetăți grecești, au fost descrise și de Plutarh, *Flamininus*, cap. XII și urm., *Diodor op. cit.*, cartea XXVIII, cap. XIV, vol. II, *Zonaras*, *op. cit.*, cartea IX, cap. XVIII, Valerius Maximus, *Factorum ac dictorum memorabilium libri*, cartea V, cap. II.
- ⁸² Reflecție liviană: *Adversus consentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyrannum fore. Discordiam et seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, cum pars, quae domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam civi cedat*, din care rezultă foloasele unirii și armoniei care trebuie să domnească în sinul cetățenilor unei patrii în fața vrăjmașului comun dinăuntru și dinafara ei.
- ⁸³ Reflecția liviană: *Alienis partem externa fide, redditam libertatem sua cura custodirent servarentque*, din care se relevă ideea că se cuvine să avem recunoștință față de acel popor care ne-a ajutat să ne recîștigăm libertatea pe care trebuie să-o păstrăm cu bună-credință și neclintită statornicie.
- ⁸⁴ Chalcis, Oreus și Eretria, orașe în Euboea.
- ⁸⁵ Este vorba de dominația despotică a regelui Filip al V-lea.
- ⁸⁶ În latinește există trei termeni care însemnau adunare:
1. Comitii erau adunările solemne ale poporului roman în totalitatea lui, convocate pentru alegerea magistratilor sau aprobarea legilor, și prezidate de un magistrat superior (praetor sau consul etc.), ținute într-o zi fixată în prealabil și la care poporul vota grupat pe centurii. În *comitia* se votează numai și nu se deliberează (ca în *contiones*). Deciziile votate de popor în *comitia*, cu îndeplinirea tuturor formalităților, erau obligatorii pentru toate categoriile sociale.

2. *Contio* era reuniunea convocată și prezidată de un magistrat, fără formalitățile care erau obligatorii la *comitia*, și era alcătuită din cetățeni într-un număr oarecare sau din ostași. În *contio* aveau loc discuții, dar nu se vota. În astfel de adunări (*contiones*) se comunicau ordinele magistraților, se puneau în discuție proiectele provizorii de legi, se aduceau acuzații, se prezentau documente oficiale, se admiteau soliile se pregătea opinia publică înaintea alegerilor de magistrați etc. Oricine putea lua cuvântul. Poporul își manifesta asentimentul sau adversitatea prin strigăte.

3. *Concilium*, care era adunarea poporului întrunit pentru deliberare. Inițial, *concilium* a fost o adunare separată a unei părți din popor, de exemplu *Concilium plebis*, adunarea plebeilor, convocată și prezidată de tribunii plebei. În aceste adunări se vota pe triburi; hotărârile luate (*plebiscita*) nu priveau decât pe plebei.

87 În urma înfringerii, cel învins era obligat să dea învingătorului nu numai bunuri materiale, ci și ostatici (*obsides*) — ca în cazul de față — pentru ca biruitorul să fie asigurat că se vor respecta condițiile accentuate de cel învins. Se luau ostatici descori chiar de la un popor cu care se făcea alianță.

88 Quinctius a pornit de pe Cîmpul lui Marte, a trecut prin *porta triumphalis* — un arc de triumf — și apoi a intrat în cetatea romană propriu-zisă prin *porta Carmentalis*. Descrierea triumfului consulului roman se află și la Plutarh, *Flamininus*, cap. XIV. Pentru capitolele LIII—LVI, Titus Livius s-a folosit de analiștii romani.

89 Există o străveche datină la romani ca sclavii cărora li se acordă libertatea să fie rași pe cap.

90 Alegera de magistrați „extraordinari“ era prezidată de obicei de praetorul urban.

91 *Forum olitorium*, piața de legume și zarzavaturi, se găsea în apropierea Tibrului (ajungînd pînă la *porta Carmentalis*) și era una din cele opt piețe ale Romei.

92 Inaugurarea templelor se făcea de obicei de către magistrații supremi: consul, censor sau praetor.

93 *Faunus* era o străveche divinitate italică (*deus agrestis*), — fiind socotit protectorul crescătorilor de vite, zeul turmelor și cirezilor de vite, al fertilității pămîntului, agriculturii și al vînătorii; a fost identificat cu Pan al grecilor. Cultul lui Faunus (vechiul său nume era Inuus) era unul dintre cele mai vechi la romani. Preoții săi erau numiți Lunerci, iar sărbătoarea, Lunercalia: era celebrată la 15 februarie. Templul lui Faunus a fost ridicat în 194 î.e.n. pe o insulă de pe Tiber (vezi Ovidius *Fasti*, cartea III, cap. CXCIII și Vitruvius, *De architectura*, cartea III, cap. II.)

94 *Fortuna Primigenia*, divinitate a naturii și destinului, își avea templul principal și un oracol vestit la Praeneste. vezi cartea XXIX, nota 142.

95 P. Sempronius Sophus este unul și același cu P. Sempronius Tuditanus, fost consul și censor (vezi cartea XXVII, cap. XI și cartea XXIX, cap. XXXVI, vol. III). El făgăduise acest templu pe vremea

- celui de-al II-lea război punic, în anul 204 î.e.n., cu prilejul ciocnirii cu Hannibal în Bruttium, în apropierea Crotonei.
- ⁹⁶ Inadvertență liviană: nu numai evenimentele relatate la cap. LIII, ci și cele expuse la cap. LIV s-au petrecut în anul 194 î.e.n.
- ⁹⁷ Și istoricul roman Valerius Maximus relatează la fel alegerile și serbările desfășurate (*op. cit.*, cartea II, cap. IV și cartea IV, cap. V).
- ⁹⁸ În privința serbărilor numite *ludi megalenses*, celebrate cu prilejul aducerii divinității Mater Idaea din Pessinunt, vezi cartea XXIX, cap. XIV.
- ^{98 bis} La teatru, îndeosebi, senatorii aveau locuri anumite în spațiul numit *orchestra*, adică în imediata apropiere de ceea ce numim noi scenă. Cavalerilor li s-au rezervat primele 14 rânduri care urmau după locul senatorilor. Publicul ședea în celelalte locuri. Femeile aveau locuri în fundul incintei. Sclavii nu erau admiși la teatru, dar se strecurau și ei cum puteau. Și la celelalte reprezentatii (de gladiatori, de alergări) locurile, cum reiese și din acest capitol, erau repartizate după treapta socială: în primele ordinul senatorial, în următoarele ordinul cavalerilor și apoi publicul de rând. Pe vremea lui Augustus, prin *Lex Iulia theatralis* erau rînduite anume locuri nu numai pentru senatori și cavaleri, ci și pentru alte categorii de cetățeni: pentru preoți, magistrați etc.
- ⁹⁹ Decemvirii oficiau aceste ceremonii avînd coroane de lauri pe cap (vezi și cartea XXV, cap. XII și cartea XXVII, cap. XXXVII).
- ¹⁰⁰ Orașul Pisae se găsea la nord de fluviul Arnus, în Etruria, spre ținutul ligurilor care ridicau mereu armele contra romanilor. De aceea, cetatea Pisae fusese puternic fortificată de romani.
- ¹⁰¹ Aceste legiuni, care fuseseră recrutate în anul 194 î.e.n., erau cantonate în apropierea Romei.
- ¹⁰² În latinește este folosit cuvîntul *tumultus* care exprimă o „stare de tulburare publică” provocată de o primejdie dinafară iminentă, cum este în cazul de care este vorba aici, — o „stare excepțională”. Tot cu acest cuvînt se redă ideea de „ridicare în masă” a unei populații. În limbajul militar este folosit pentru a denumi o stare de luptă; cuvîntul implică înțelesul de *dezordine*, de *tulburare*.
- ¹⁰³ Aici se referă la Ptolemaeus al V-lea. Epifanes, la Antiochus al III-lea cel Mare și la Filip al V-lea (vezi în această privință Diodor, *op. cit.*, cartea I, cap. C).
- ¹⁰⁴ Soliile statelor erau prezentate senatului de către unul dintre magistrații supremi de obicei un consul. Pentru că consulii se aflau acum pe cîmpurile de luptă soliile au fost prezentate senatului de praetorul urban.
- ¹⁰⁵ Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. VI și Diodor *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. XXVII, confirmă de asemenea cele relatate de Titus Livius în legătură cu tratativele duse de senatul roman cu împuterniciții regelui Antiochus.
- ¹⁰³ Sînt demne de remarcat și de subliniat aceste interesante considerații asupra acestor trei feluri de tratate menționate de Titus Livius.

- ¹⁰³ bis Cercetînd genealogia lui Antiochus, se constată că Seleucus Nicator, decedat în 281 î.e.n., nu fusese străbunicul (*proavus*) acestuia, ci un strămoş ceva mai îndepărtat al lui (*abavus*). Fiul lui Seleucus Nicator a fost Antiochus Soter, stîns din viaţă în 261 î.e.n. Acestuia i-a urmat unchiul său, Antiochus Theos, decedat în 246 î.e.n. Succesorul acestuia a fost Seleucus Callinicus, tatăl lui Antiochus al III-lea.
- ¹⁰⁷ Din acest pasaj se deduce că şi solia lui Antiochus a fost primită de senat spre a i se da ascultare.
- ¹⁰⁸ Cele relatate de Titus Livius la cap. LXI—LXII, în legătură cu Hannibal şi cu situaţia din Carthagina, au fost descrise şi de Polybios, *op. cit.*, cartea XXXII, cap. II, Appianus, *op. cit.*, *Lybici* cap. LXVII şi *Syriaci*, cap. VII, Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XVIII, Cornelius Nepos, *Hannibal*, cartea VIII, cap. I, Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. IV.
- ¹⁰⁹ Este vorba în primul rînd de membrii familiei Barcas, din care făcea parte Hannibal. Cuvîntul care în limba punică înseamnă *fulger*, a devenit un cognomen al lui Hamilcar şi s-a transmis familiei.
- ¹¹⁰ Emporiae este ţinutul din jurul golfului Syrta Mică (pe coasta Africii de nord), situat între oraşele Thenae şi Leptis Maior. După pacea din anul 201 î.e.n., ca încheiere a celui de-al doilea război punic, Emporiae a continuat să aparţină Carthaginei, cum reiese din expunerea lui Titus Livius.
- ¹¹¹ Aici este vorba de oraşul Leptis Maior (azi Lehidah), situat la extremitatea estică a golfului Syrta Mare, spre deosebire de Leptis Minor care se găsea la nord de Emporiae şi de golful Syrta Mică (vezi Sallustius, de *Bello Jugurthino*, cap. LXXVIII).
- ¹¹² În cartea XXX, cap. XXXVII, s-au arătat condiţiile tratatului, însă nu se precizau lămurit delimitările ţinuturilor Numidiei şi Carthaginei. Graniţa dintre teritoriul cartaginez şi Numidia era aproximativ o linie care pornea de la răsărit de Hippo Regius, aflat pe coasta de nord a Africii, trecea pe la vest de Sica Veneria, de Thala şi pe la est de Thelepte. Această ultimă localitate aparţinea Numidiei; celelalte, Carthaginei.
- ¹¹³ Aphter (la Polybios Ἀφθέρα, corespunzător cuvîntului *Aphtire* de la Titus Livius) era un supus numid al regelui Masinissa. Aphter a ridicat armele contra regelui său — după al doilea război punic — şi a pornit în fruntea unei cete de numizi spre Cyrenaica. După cum aflăm din acest capitol, regele l-a urmărit ca să-l prindă.
- ¹¹⁴ În limba punică cuvîntul *Bozra* înseamnă oraş vechi, iar numele de Carthagina (Karthada), oraş nou.
- Poporul, poezii şi chiar istoriografia antică au făcut o legătură între cuvîntul punic Bozra şi cuvîntul grec βόρρα care înseamnă piele. Astfel s-a născut legenda pe care o găsim pe larg redată de Iustinus, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. IV: regina Dido s-a învoit să cumpere de la regele getulilor, Iarbas, atît teren cît va cuprinde cu o piele de bou. Dido însă a păcălit pe Iarbas, pentru că — spune legenda — ea a tăiat în fişii subţiri pielea şi a ocupat astfel teren foarte întins.

CARTEA XXXV

- ¹ Cărțile XXXV—XXXVIII descriu evenimentele în legătură cu campaniile romanilor împotriva lui Antiochus. Evenimentele din cartea XXXV, cap. I, au fost relatate și de Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX.
- ² Numele de Sex. Digitius a mai fost menționat în cartea XXIV, cap. XLIII. Probabil că acesta din pasajul de față e fiul aceluia. În cartea XXXIV, cap. XLIII, s-a relatat că Sex. Digitius a primit comanda în Hispania Citerior.
- ³ În privința operațiilor militare desfășurate de M. Porcius Cato a se vedea cartea XXXIV, cap. XLVI.
- ⁴ P. Cornelius Scipio și-a menținut comanda până la sosirea succesorului său, fără ca să i se prelungească formal *imperium*, cum era uzanța. Comandanții investiți în Spania cu *imperium* erau, în mod obișnuit, proconsuli.
- ⁵ Lusitania care nu fusese cucerită încă nu era considerată că face parte din Hispania Ulterior, de aceea a fost devastată. (A se vedea în această privință C.I.L. II, 436.)
- ⁶ În latină este termenul *acies* adică trupele erau constituite în dispozitiv strâns de atac în opoziție cu *longum agmen* (coloană de marș).
- ⁷ Ilipa, localitate hispană situată pe malul fluviului Guadalquivir (Baetis), unde astăzi este orașul portuar Alcala del Rio. Această localitate e menționată de Ptolemeios, care îi spune 'Ιλλίνα μεγλή *Geografie*, cartea II, cap. IV și XIII, de Plinius Major, *op. cit.*, cartea III, cap. III și XI, Strabo, *op. cit.*, cartea III, cap. II și III și C.I.L. II, 141. Mai existau două localități cu acest nume, Ilipa, Minor și Ilipa Laus.
- ⁸ De obicei, soldații romani își vindeau partea ce le revenea din prăzile capturate, iar quaestorul vindea pe acelea reținute pentru stat; la fel se proceda și cu prizonierii.
- ⁹ În cap. I—XI din această carte, Titus Livius, care descrie cu lux de amănunte campania romanilor contra ligurilor, a avut la îndemână lucrarea istorică a analistului Valerius Antias; de la acesta, Titus Livius a luat o serie de amănunte, nu însă fără a le supune criticii; el nu le dă întotdeauna crezare.
- ¹⁰ Acești ostași se găseau în Africa din 201 î.e.n., deci de 8 ani.
- ¹¹ Cap. III—V tratează campaniile romanilor din Liguria și Gallia, pornite după încheierea păcii cu Carthagina în anul 201 î.e.n. Nu numai gallii, ci și ligurii se răsculasera din nou pentru a-și menține libertatea. Campania dusă de Tiberius Sempronius Gracchus, tatăl viitorilor tribuni, a fost deosebit de crudă și un foarte mare număr de învinși (sarzi, galli, liguri) au fost vânduți ca sclavi la preț foarte scăzut.
- ¹² Inadvertență liviană: nu este exactă afirmația lui Titus Livius: sau aceste trupe nu erau noi, deoarece erau constituite din ostașii legiunilor urbane, înrolate cu un an înainte (vezi cartea XXXIV, cap. XXXIV și LVI), sau este vorba de o armată nouă despre care el a uitat să menționeze la vreme.

- ¹³ Uzul era ca poverile trupelor (*impedimenta*) să fie distribuite fiecărei unități (*manipulus*).
- ¹⁴ În latinește sînt termenii *recto ac justo proelio*, adică o bătălie regulată, cu trupele rînduite în dispozitiv frontal, corespunzînd tuturor cerințelor tactice, în opoziție cu *tumultuarium proelium*, luptă neregulată cu trupele neorînduite în linie de bătaie.
- ¹⁵ În acest dispozitiv de atac erau legiunile VI și VII care constituiau a doua linie de atac.
- ¹⁶ Aceasta era cavaleria legiunilor romane; însă după cele relatate mai departe rezultă că nici cavaleria aliată nu intrase în dispozitivul de atac.
- ¹⁷ Și în anul precedent fuseseră trimise în Gallia legiunile II și IV (vezi cartea XXXIV și XLVI).
- ¹⁸ Trupele de „extraordinari” au fost retrase în intervalurile dintre manipule.
- ¹⁹ În latinește termenii *frequens ordinibus legio* înseamnă o legiune cu efectivele complete.
- ²⁰ Cap. VI—VII tratează evenimentele care au avut loc la Roma în această vreme: ecoul în senat produs de rapoartele consulilor asupra operațiilor militare din Liguria și Gallia și măsurile luate pentru îngrădirea cametei.
- ²¹ *Feralia* erau comemorate la 21 februarie. Erau sărbători consacrate zeilor *manes* (sufletelor morților).
- ²³ Încă prin legea celor XII table (de la jumătatea veacului al V-lea î.e.n.) se fixase ca dobîndă maximă așa numitul *unciarium fenus* care ar echivala, după istoricul Niebuhr, cu 8 $\frac{1}{3}$ %. După o interpretare mai veche, conform informațiilor pe care le găsim în glosele antice, dobînda corespunde cu sută la sută. Dacă datornicul nu plătea, putea fi transformat în sclav și chiar vîndut *trans Tiberim*. Prin *lex Poetelia* din anul 326 î.e.n. a fost interzis creditorilor dreptul acesta; dar în practică s-a mai aplicat încă — prin abuz — multă vreme.
- În societatea sclavagistă au fost votate mai multe legi, care tindeau să pună friu cametei. Toate aceste legi însă nu au putut curma răul, pentru că era inerent însăși orînduirii sociale sclavagiste.
- ²³ Începînd cu această dată (anul 193 î.e.n.) și *socii* au fost obligați să respecte dispozițiile acestor legi referitoare la credit. Prin plebiscitul care a urmat după decretul senatului, legile menționate aici intră în vigoare și pentru poporul roman, și pentru *socii*, și pentru populațiile cu nume latin, măcar că acestea din urmă nu au fost consultate.
- ²⁴ Localitatea hispană Inlucia nu a fost identificată cu exactitate. Probabil nu e diferită de Lyco (vezi cartea XXXVII, cap. XLVII) sau de Ilugo, situată în apropiere de Castulo (vezi C.I.L. II, 436 și 699).
- ²⁵ În latinește prin *hibernacula* erau denumite un fel de barăci construite din lemn pentru cantonamentele în vreme de iarnă.
- ²⁶ Vectonii sau vettonii erau o populație de lusitani situată la vest de carpetani și la sud de vaccaeii, între fluviile Tagus și Durius, în apropiere de Salamanca.
- ²⁷ Toletum (azi Toledo), oraș situat în ținutul carpetanilor.

- ²⁸ Acest capitol cuprinde discuțiile în senatul roman în legătură cu triumful consulului L. Cornelius.
- ²⁹ Ședința senatului roman avea o rigidă procedură formală; cel care a convocat senatul (consul, praetor) făcea o expunere (*relatio*) a chestiunii pentru care fusese convocată ședința. După *relatio* urma *rogatio*. Cel care prezida întreba pe senatori — într-o anume ordine (*ordo rogandi*) și nominal — (*nominatium*) ce părere au. După ce se termina dezbaterea, președintele făcea un rezumat și se trecea apoi la a treia formalitate — votarea, care era numită *discessio*, adică „deplasare”; președintele anunța: „cine este de părerea aceasta... să treacă acolo; cine are altă părere în partea aceasta (*qui hoc censetis illuc transite; qui alia omnia in hanc partem*)... În cazul de care e vorba în acest capitol, cererea făcută de Q. Metellus nu era la prima vedere conformă cu procedura formală a ședinței senatului. În fapt însă, consulul enunțase propunerea sa cum reiese din cuvintele „apoi consulul a cerut *postulavit* senatului...” și ca atare *rogatio* — discuția — era deschisă.
- ³⁰ Nu ni s-a precizat când dobândise Sempronius prelungirea dreptului de comandă (*imperium*).
- ³¹ Cap. IX relatează *prodigia*, efectuarea ceremoniei numite *lustrum* și înființarea coloniei Castrum Frentium. Pentru Sex. Aelius Paetus vezi cartea XXXVII, cap. VII, iar pentru C. Cornelius Cethegus vezi cartea XXXII, cap. XXVII.
- ³² Inundațiile din acel an (193 î.e.n.) ale Tibrului au depășit cu mult pe cele anterioare, cu toate că în cartierele de la porțile Flumentana, Carmentalis și Trigemina se aflau construcții multe și îndiguiuri bune.
- ³³ Oficierea slujbelor publice cu prilejul unui *lustrum* cădea în sarcina unuia din cei doi censori prin tragere la sorți. Pentru cuvântul *lustrum*, vezi nota 142, cartea I.
- ³⁴ Victoria Virgo era o divinitate alegorică, făcând parte din categoria numită *Di novensides*. Era reprezentată ca o fecioară înaripată. Cultul ei era diferit de al divinității Victoria; Victoria Virgo avea un templu pe Palatin, în vecinătatea templului celeilalte zeițe; acesta din urmă era foarte vechi.
- ³⁵ Castrum Frentinum (să nu se confunde cu Ferentinum din ținutul hemicilor), era o colonie înființată se pare în *ager Thurinus*. (Vezi totuși Strabo, *op. cit.*, cartea VI, cap. I și XIV.)
- ³⁶ P. Cornelius Scipio a candidat la consulat la un an după ce fusese praetor.
- ³⁷ Laelius, prietenul și colaboratorul lui Scipio, și-a început târziu cariera sa politică.
- ³⁸ L. Quinctius, fratele celebrului T. Quinctius Flamininus a funcționat în calitate de consul înaintea acestuia.
- ³⁹ Emporium, situată la poalele Aventinului, era o stație de debarcare și de descărcare de mărfuri, care dispunea nu numai de depozite, ci și de magazine de desfacere. Între Aventin și Tibru se dezvoltase în antichitatea romană un intens trafic comercial, vânzându-se și cumpărându-se cereale, vinuri, pîine etc.

- ⁴⁰ Cap. XI relatează evenimentele petrecute în Liguria, despre care vorbesc și *Frontinus*, *Stratagemata*, cartea I, cap. V, *Orosius*, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX).
- ⁴¹ Cap. XII și XIII cuprind relatarea planurilor aetolienilor care au fost istorisite și de *Zonaras*, *op. cit.*, cartea IX, cap. XVIII. De la cap. XII la XVIII, cu excepția cap. XIV, Titus Livius folosește izvoarele date de *Polybios*, *op. cit.*, cartea II, cap. VIII.
- ⁴² Această adunare a reprezentanților cetăților grecești a avut loc la Naupactus, în toamna anului 194 sau iarna lui 193 î.e.n. Thoas, arhonte Aetoliei din 194/193 î.e.n. se găsea în fruntea facțiunii antiromane.
- ⁴³ În locul lui Nicander dat de Titus Livius, istoricul *Polybios* îl menționează pe *Mnestas*, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XXXI.
- ⁴⁴ Aici e vorba de lacedemonienii care locuiau în celelalte orașe maritime; prin despărțirea acestor orașe de metropolă și aderarea la liga achaică Lacedemona avea legăturile spre tăiate.
- ⁴⁵ Informațiile date de Titus Livius în cap. XIII—XVII sînt relatate și de *Appianus*, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. IX—XII, de *Zonaras*, cartea IX, cap. XVIII și de *Plutarh*, *Pyrrhus*, cap. VIII și *Flamininus*, cap. XXI. Însă operațiile militare întreprinse de Antiochus în anii 195/194 î.e.n. n-au fost povestite de Titus Livius, în schimb, *Appianus* le descrie în *op. cit.*, *Syriaci*, cap. V.
- ⁴⁶ Raphia, localitate în Palestina, situată la sud-vest de Gaza. În anul 217 î.e.n., Antiochus este bătut de egipteni în apropierea acestui oraș.
- ⁴⁷ Phoenice (Fenicia) era regiunea de coastă situată între Cilicia și Egipt (vezi *Eusebius*—*Hieronymus*, *Chronica*, p. 136—137 Helm., la anul 190).
- ⁴⁸ Adică teritoriul din partea de est a regatului lui Antiochus, unde locuiau parții și bactrienii.
- ⁴⁹ Side era un oraș portuar din Pamphilia.
- ⁵⁰ Elaea, situat la est de vărsarea râului Caicus în mare, era orașul portuar al regatului Pergamului.
- ⁵¹ Numele celui de-al treilea împuternicit roman nu este menționat de Titus Livius, fie că a fost trecut cu vederea, fie că a rămas la Roma.
- ⁵² Au rămas pînă azi vestigiile acestui palat al regelui Eumenes, clădit la poalele unui munte, unde a fost ridicată, în terase, cetatea Pergamului.
- ⁵³ Pentru cărțile Aciliene, vezi cartea XXVI, nota 165.
- ⁵⁴ Apamea Cibotus (Κιβωτός) munte și localitate în Phrigia, situată la izvoarele râului Meandru (vezi *Strabo*, *op. cit.*, cartea XII, cap. VIII și XV).
- ⁵⁵ În Syria, adică împotriva lui Ptolemaeus al V-lea Epifanes. În Asia, adică în regatul Asiei. De multe ori însă, e vorba numai de Asia Mică (deși se folosește numele de Asia, vezi această carte, cap. XVI și cartea XXVIII, cap. III și IX).
- ⁵⁶ Aici se face aluzie la războaiele lui Antiochus împotriva lui Achaïos și împotriva parților (vezi *Polybios*, *op. cit.*, cartea V, cap. XL și urm. și cartea VII, cap. XV).

- 57 Smyrna și Lampsacus fuseseră de multă vreme eliberate de sub dominația lui Antiochus, și atunci cînd acest rege a vrut din nou să le subjuge, ele s-au adresat Romei ca să le ia sub protecție.
- 58 Acești *socii romanorum* plăteau numai soldă (stipendia) pentru trupele garnizoanelor romane stabilite în orașele lor, nu și tributa. Cele 8 orașe grecești de pe coastă menționate furnizau numai vase și marinari, potrivit condițiilor prevăzute în tratatul cu romanii.
- 59 Aceste orașe din Ionia și Aeolida erau Miletul, Ephesus, Alexandria, Troas etc.
- 60 În acest pasaj Titus Livius se referă la cuceririle făcute de regele Seleucus.
- 61 În timpul războaielor diadohilor multe cetăți grecești și-au redobîndit independența. Unele însă au fost cucerite de Ptolemei prin arme. Pe altele a pus mîna Filip al V-lea. Alte cetăți au rămas totuși libere.
- 62 În latinește, termenul *saecula* înseamnă în mod obișnuit o viață de om, o generație. În pasajul de față cuvîntul înseamnă secol, deci are sensul curent de azi. Titus Livius nu exagerează aici folosind acest termen, deoarece aceste cetăți nu mai fuseseră libere de 100 de ani.
- 63 Aceste trei orașe Corint, Demetrias și Chalcis erau considerate ca aparținînd thessalienilor.
- 64 Cap. XVII—XIX cuprind hotărîrile luate în consiliul de război de regele Antiochus (vezi Polybios *op. cit.* cartea III, cap. XI, Cornelius Nepos, *Hannibal*, cap. II, Iustinus, cartea XXXI, cap. IV).
- 65 După cele relatate de Titus Livius la cap. XII din această carte, reiese că Dicaearcus a raportat lui Antiochus rezultatul misiunii sale la Roma, punîndu-l în cunoștință de cauză.
- 66 Grecii socoteau că Delphi, care se găsea atunci în puterea aetoliienilor, este așezat în centrul Greciei.
- 67 Și Polybios menționează acest consiliu de război în *op. cit.*, cartea XIV, cap. II.
- 68 Sub numele de provincia Macedonia trebuie înțeleasă partea estică a litoralului Adriaticii (vezi cartea XXIII, cap. VI, cartea XXXVI, cap. I și VII).
- 69 Bruttium ca și Tarentum au dobîndit o deosebită însemnătate administrativă și militară datorită celui de-al doilea război punic. În orașele din Bruttium au fost instalate puternice garnizoane militare romane care au rămas acolo și după încheierea ostilităților. Aceasta o confirmă și Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XIV, și cartea XXXVI, cap. II și VI.
- 70 Acești 2 000 de ostași erau trupe terestre destinate echipagiilor flotei.
- 71 Constituirea și pregătirea acestei uriașe flote de 100 de vase de război quinquere, pentru operațiile navale împotriva lui Antiochus, arată că senatul roman avea totuși cunoștință de pregătirile de război făcute de Antiochus.
- 72 Aceste poduri, după Macrobius (*Saturnalia*, cartea III, cap. XVI), erau *pons Fabricius* care lega insula Tiberina cu Roma și *pons Cestius*, care lega această insulă cu Ianiculum.

- ⁷³ Vicus Iugarius era o stradă din Roma — paralelă cu Vicus Tuscus — care lega forul cu malul stîng al Tibrului. Era o stradă pe care se făcea intens trafic comercial.
- ⁷⁴ Licabrum, localitate hispană, situată pe teritoriul vaccaeilor.
- ⁷⁵ Vescelia, Helo, Nolibis, Cusibis, localități hispane din ținuturile cretanilor, neidentificate încă.
- ⁷⁶ În ținuturile cretanilor, situate în provincia Hispania Citerior operase Flaminius. Fulvius înaintase către nord, în regiunile locuite de carpetani, unde se găsea localitatea Toletum.
- ⁷⁷ Cap. XXIII—XXIV cuprind pregătirile de război ale romanilor, precum și relatarea asupra alegerilor din Roma, menționate și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XV și de Plutarh, *Flaminius*, cap. XV.
- ⁷⁸ Motivul pentru care fusese trimis Attalus, fratele lui Eumenes, la Roma, a fost menționat la cap. XVII: teama de invazie în regatul Lybiei.
- ⁷⁹ Cap. XXV—XXX relatează operațiile militare desfășurate de Philopoemen contra lui Nabis. Aceste evenimente sînt descrise și de Plutarh, *Philopoemen*, cap. XIV, *Flaminius*, cap. XV, de Pausanias, *op. cit.*, cartea VIII, cap. L și de Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. III.
- ⁸⁰ De la cap. XXV pînă la XXXVIII, în relatarea evenimentelor petrecute pe pămîntul Greciei, în anii 192/191 î.e.n., Titus Livius îl urmează pe Polybios (vezi *op. cit.*, cartea XVIII).
- ⁸¹ De aici rezultă că strategului Achaii îi era permis să-și exprime punctul său de vedere asupra războiului (vezi și cartea XXXII, cap. XXII și cartea XXXVIII, cap. XXXI și Polybios, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. VII).
- ⁸² Nicaea, după Plutarh, *Aratus*, cap. XVII, era soția lui Alexander, fiul lui Craterus. Antigonus Gonatas i-a smuls acestuia prin violență Corintul.
- ⁸³ Craterus era un frate vitreg al lui Antigonus Gonatas.
- ⁸⁴ Pleiae, localitate situată în Laconia. Se pare că se afla în apropierea localității Acriae, nu departe de mare, la răsărit de Gytheum.
- ⁸⁵ Leucas și Acriae, localități situate pe litoralul estic al golfului lacedemonian, nu departe de Gytheum.
- ⁸⁶ Regiunea Tripolis era situată la granița nord vestică a Laconiei, avînd localități mai importante Delmina, Carystus și Pellene (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea IV, cap. LXXXI, Strabo, *op. cit.*, cartea VIII, cap. VII). Mai exista un Tripolis în nordul Thesaliei.
- ⁸⁷ Muntele Barbothes era separat de Cariac prin râul Oenus.
- ⁸⁸ Castra Pyrrhi se găsea la nord de Lacedemona.
- ⁸⁹ Și Polybios menționează în *op. cit.*, cartea XI, cap. XII și cartea XVI, cap. XVIII, faptul că tarentinii alcătuiau cavaleria ușoară, — mai ales în timpul lui Philopoemen.
- ⁹⁰ Lycortas era tatăl lui Polybios.
- ⁹¹ O cale de comunicație ducea spre nord, către Barbothes, cealaltă către vest, spre Pharae, către granița estică a Messenei (vezi și Polybios, *op. cit.*, cartea XIII, cap. XVI).

- ⁹² Cap. XXXI—XXXIII relatează despre solia romană trimisă în Grecia, fapt descris și de Plutarh, *Flamininus*, cap. XV.
- ⁹³ Democritus a îndeplinit funcția de strateg al Aetoliei din toamna anului 193 pînă în 192 î.e.n.
- ⁹⁴ Aci Titus Livius face o scurtă descriere a situației partidelor politice din Grecia, prezentate din punct de vedere al raporturilor lor cu Roma.
- ⁹⁵ Diocles deține funcția de hiparh (ὑπαρχος), demnitatea următoare, ca însemnătate, după aceea de strateg.
- ⁹⁶ Cap. XXXV—XXXVII cuprind descrierea asasinării tiranului Nabis de către aetolienii. Vezi și Plutarh, *Philopoemen*, cap. XV, Pausanias, *op. cit.*, cartea VIII, cap. L).
- ⁹⁷ Reflecția liviană: *Ut oportuit in consilio a fraude coepto, omnia in maturandam perniciem eorum qui fecerant*, cu alte cuvinte: Cine sapă groapa altuia cade singur în ea.
- ⁹⁸ Palatul tiranului Nabis era situat în partea nordică a Lacedemonei în vestul Acropolei.
- ⁹⁹ Chalcioecon derivă de la cuvîntul grec χαλκός = aramă, pentru că pereții acestui templu erau împodobii în interior cu plăci de aramă, măiestrit turnate și lucrate.
- ¹⁰⁰ Amarnthis, localitate situată în apropierea Eritrei — în Euboea — vestită prin templul consacrat zeiței Arthemis (Diana); în această localitate avea sediul o confederație religioasă a mai multor cetăți din Euboea.
- ¹⁰¹ Carystus, localitate situată în partea sudică a insulei Euboea la mare depărtare de Eritrea. Erea vestită prin carierele ei de marmură.
- ¹⁰² La Chalcis, strîmtoarea Euripus atinge cea mai mare îngustime.
- ¹⁰³ Consuli designați se numeau consulii aleși pentru anul următor, în cazul de față, pentru anul 191 î.e.n.; alegerile au fost prezidate de Quintus Flamininus, după înapoierea din provincia sa. Cele relatate de Titus Livius în acest pasaj au fost descrise o dată la cap. XXI și XXIV a acestei cărți, istoricul roman folosind de astă dată alte izvoare.
- ¹⁰⁴ Vibo, cu numele complet Valentia, era o colonie latină menționată ca municipium de Cicero, *In Verrem*, cartea V, cap. XL. După Velleius Paterculus, această colonie a fost înființată în anul 515 ab U.C. (239 î.e.n.). Probabil că de astă dată au fost trimiși coloniști numai ce s-o repopuleze.
- ¹⁰⁵ *Forum Boarium* era situat între Circus Maximus și malul Tibului.
- ¹⁰⁶ În latinește *aedicula*; nu este destul de precis dacă au existat asemenea aedicula în interiorul templului lui Jupiter Capitolinus.
- ¹⁰⁷ Acest *porticus* se găsea în direcția colinei Aventine, în locul unde își aveau lemnarii atelierele.
- ¹⁰⁸ Cap. XLII—XLIII relatează despre operațiile de debarcare făcute de Antiochus în Grecia, descrisă și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XII, Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. I și Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XIX.

- ¹⁰⁹ Alexandria Troas, oraș întemeiat de Antigonos (din care cauză a purtat mai întâi numele de Antigonía, iar mai târziu a fost denumit Troas sau Alexandria Troas), era situat la sud de Ilion.
- ¹¹⁰ În schimb. Cornelius Nepos, *Hannibal*, cap. VIII, menționează că Hannibal a debarcat în Africa pe țărmul portului Cyrene cu cinci vase. În această privință, vezi și Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX).
- ¹¹¹ Imbros, insulă în Marea Egee, situată puțin mai la nord de Ilion.
- ¹¹² Sciathus, insulă în Marea Egee, situată nu departe de extremitatea sudică a teritoriului Magnesiei.
- ¹¹³ Pteleum (azi Phtelia: Πτελεών), localitate situată la intrarea în golful Pagaseaeus, în Phtiotida.
- ¹¹⁴ Este vorba de adunarea extraordinară a ligii aetoliene, întrunită la Lamia.
- ¹¹⁵ Phaeneas era strateg din anul 192—191 î.e.n. Antiochus a sosit acolo în toamna anului 192. Phaeneas era conducătorul partidei moderat în cetatea sa.
- ¹¹⁶ Appianus, *op. cit.*, cap. XLII îi spune comandant suprem al armatei.
- ¹¹⁷ Antiochus a străbătut Phocida, trecând probabil prin Doris și apoi prin regiunea estică a Phocidei, ca să ajungă în Beoția.
- ¹¹⁸ Atributele unei cetăți lăsate liberă erau: independența față de imperium și dreptul de a nu avea can'onată pe teritoriul lor vreo garnizoană a unui stat străin (*praesidium*), dreptul de a încheia alianțe (*foedera*), dreptul de a se conduce cu magistratii proprii, nu impuși de un stat străin și nu plătea tributul unui alt stat.
- ¹¹⁹ Amynder, în timpul ultimului război, a fost aliat cu romanii.
- ¹²⁰ Apama, după Strabo, *op. cit.*, cartea XVI, cap. II, era fiica lui Spithames, sora soției lui Alexander Barsinos și soția lui Seleucus Nicator.
- ¹²¹ Cap. XLVIII—L relatează despre tratativele lui Antiochus cu aheii și beoțienii, care au fost descrise și de Plutarh, în *Flamininus*, cap. XVII.
- ¹²² Dahii, după Strabo, *op. cit.*, cartea XI, cap. IX și Plinius, *op. cit.*, cartea XVI, cap. L, erau un popor scitic care locuia pe litoralul sud-estic al Caspicei, pe valea râului Oxus, având renumele unor călăreți de seamă (vezi Virgilius, *Aeneis*, cîntul VIII, vs. 728, Arrianos, *op. cit.* cartea III, cap. XXVIII, Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. LXXIX).
- ¹²³ Cadusii locuiau pe litoralul sud-vestic al Mării Caspice (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XVI, cap. I, Iustinus, *op. cit.*, cartea X, cap. III și Cornelius Nepos, *op. cit.*, cap. I).
- ¹²⁴ Cap. L—LI relatează despre primele operații ale războiului cu Antiochus, descrise și de Appianus, în *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XII și de Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. I.
- ¹²⁵ E vorba de punctul de trecere peste Euripus, către Aulida și de acolo către Chalcis.
- ¹²⁶ Castellum Euripi era o fortăreață situată în Beoția, lângă strîmtoarea Euripus, în imediata ei vecinătate.

CARTEA XXXVI

- ¹ Despre pregătirile de război ale romanilor vorbește și Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XV. Titus Livius le-a povestit folosind scrierile analiștilor. În ceea ce privește evenimentele petrecute mai înainte de a începe războiul cu Antiochus, istoricul roman l-a urmat cu fidelitate pe Polybios.
- ² Haruspicii nu comunicau ei înșiși răspunsul în fața senatului; ei îl prezentau mai întâi consulilor care, la rîndul lor, îl comunicau senatului.
- ³ Propriu-zis conducerea războiului în Grecia.
- ⁴ Aci este vorba de cetățile din Grecia care erau aliate cu romanii.
- ⁵ Aceste legiuni urbane în mod obișnuit erau nou constituite. Cele menționate la acest pasaj trebuiau să constituie armata de rezervă pregătită pentru a intra în acțiune pînă la izbucnirea ostilităților.
- ⁶ Pentru prima oară sînt menționate serbările romane (*ludi Romani*) cu o durată atît de lungă (vezi cartea XXIII, nota 95; cartea XXXI, nota 23).
- ⁷ Flamininus se găsea în provincia sa, Hispania Citerior, din anul 191 î.e.n. În mod obișnuit, în ambele provincii hispane comandanții supremi se schimbau în același timp.
- ⁸ Pentru Pachynum, vezi cartea XXV, cap. XXVII, vol. III.
- ⁹ Tyndareum sau Tyndaris, localitate și promontoriu situate la vest de Messana.
- ¹⁰ Numele latinesc este *decuma*. Este un impozit care consta din a zecea parte din valoarea obiectului impus. În mod special *decuma* era impozitul în natură pus pe cereale — îndeosebi în Sicilia.
În pasajul de care este vorba se arată că era perceput de două ori același impozit sau dijmă.
- ¹¹ Încă cu un an mai înainte se dăduseră dispoziții pentru intense pregătiri navale: au fost lansate la apă 30 de vase de război (*naves longae*) cu 5 rînduri de lopeți și se dăduse ordin pentru pregătirea și echiparea altor 150 de vase de război.
- ¹² În acest pasaj Titus Livius se referă la acele persoane care îndepliniseră magistraturi curule (pînă la edilitatea curulă), și care aveau dreptul să-și spună părerea în senat. Alegerea senatorilor (*lectio senatus*) era o sarcină a consulilor. Cît era cu putință, ei alegeau ca senatori pe foștii magistrați care aveau dreptul de a vorbi în ședința senatului (*quibus dicere sententiam in senatu licet sau ius sententiae dicendae*). În lipsa acestora, puteau fi aleși și cetățeni care nu erau foști magistrați cu *ius sententiae dicendae*.
- ¹³ În cartea XXVII, cap. XXXVIII, Titus Livius a menționat numele coloniilor maritime: Alsium și Sena, însă lipseau Castrum, Novum, Pyrgi și Fregenae. Noile colonii maritime nu se bucurau însă de această scutire de a furniza contingente de soldați (*vacatio*).
- ¹⁴ De aici rezultă că aceste trupe navale erau constituite din cetățeni romani deveniți coloniști, de aceea aceștia puteau apela la tribunii plebei.

- 15 *Castrum Novum*, colonie latină înființată în ținutul Picenum, era situată la nord de Hadria. Numele derivă de la *Castrum Hadraticum Maris* (vezi Periocha, cartea XI, Velleius Paterculus, *Historiae Romanae ad M. Vinicium conculem libri duo*, cap. XIV, și Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. XIII și CX și cartea V, cap. XLIV). După alți cercetători, ar fi vorba de un alt *Castrum Novum* situat în Etruria, la sud de Centum-cellae.
- 16 Pyrgi era portul orașului Caere din Etruria.
- 17 Aceste solii sosiseră la Roma către sfârșitul iernii anului 192 î.e.n.
- 18 Ptolemaeus Epiphanes, regele Egiptului, era ginerele lui Antiochus.
- 19 Din acest pasaj se deduce că situația economică a Carthaginei a început din nou să prospere. Această cetate dorea să-și redobândească independența totală, ceea ce Roma însă n-a acceptat.
- 20 De aici rezultă că în regatul lui Masinissa se cultivau cu bune rezultate cerealele. Cuvântul *modius* tradus în românește prin *măsură* era folosită îndeosebi pentru măsurarea grânelor; ea echivala cu 8,754 litri.
- 21 Din acest pasaj rezultă că cetatea Carthagina a fost obligată de Roma să pună la dispoziție un anumit număr de vase.
- 22 Evenimentele relatate de Titus Livius în cap. V—VI tratativele duse de regele Antiochus cu cetățile grecești — sînt analizate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XX, cap. III și urm.; de Appianus, *op. cit.*, Syria, cap. XIII, și de Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. V.
- 23 Eleii erau o populație înrudită cu aetolienii și, de multă vreme, aliații acestora, (vezi și cartea XXVII, cap. XXXI, cartea XXVIII, cap. XXIV, cartea XXIX, cap. XII).
- 24 Atmosfera și tulburările din celelalte cetăți ale Greciei au fost descrise de Titus Livius numai întâmplător și sumar la cap. VI al acestei cărți, precum și la cap. L, cartea XXXV; mai multe amănunte dă Plutarh, în *Cato*, cap. XII.
- 25 Adică pe vremea lui Pelopidas și Epaminondas. Cap. VI—VII cuprind hotărârile luate de Antiochus la consiliul său război, fapt relatat și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XIII și de Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. V.
- 26 În cetățile grecești exista o ascutită luptă de clasă; populația sărăcită era în continuă frământare. Istoricul roman nu înțelege această realitate și vede numai pe demagogii care căutau să profite de pe urma acestor mișcări populare.
- 27 Bullinum era regiunea situată în vecinătatea orașului Apollonia, la vest de Dassaretia, pe coasta Illyriei.
- 28 Cuvîntarea rostită de Hannibal este redată și de Appianus, *op. cit.* Συριακή *Syriaci*, cap. XIV; de Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. VI. Istoricul roman accentuează asupra a două puncte din cuvîntarea lui Hannibal: 1) Filip al V-lea trebuie cîștigat de partea taberei lui Antiochus; 2) Războiul trebuie desfășurat în Italia.
- 29 Hyppolochos devenise conducătorul thessalienilor (Titus Livius îi spune și acestuia tot *praetor*), după eliberarea Thessaliei de sub macedoneni, cu șapte ani mai înainte (198 î.e.n.).

- ³⁰ Crannon (azi Salaja — Larissa), localitate situată în Thessalia, la sud-vest de Larissa. E menționată și de Strabo, *op. cit.*, cartea IX, cap. V. precum și de Titus Livius, cartea XLII, cap. LXIV.
- ³¹ Nu se știe dacă localitatea Metropolis se afla în apropiere de Cierium (vezi cartea XXXII, cap. XIII) sau la nord de Atrax (vezi cartea XXXII, cap. XV); Atrax și Gyrtion — localități în sud-vestul Thessaliei. (Mai erau și alte localități cu numele de Metropolis, în Phrygia, în Ionia și în Acarnania).
- ³² Ager Tripolitanus — ținutul Tripolisului, era situat la nordul Thessaliei, fiind delimitată de povârnișul vestic al muntelui Olympos, la sud de munții Titarion și Perrhaebia, și la vest de munții Cambunii. În această parte a Thessaliei se aflau Azorus, Pythium, localități situate pe valea râului Europus.
- ³³ Larissa era așezată în mijlocul cîmpiei thessaliene, pe valea râului Peneus.
- ³⁴ De aici se deduce că aetolienii nu stăpîneau Pharsalus.
- ³⁵ Înălțimile din fața muntelui Olympos poartă azi numele de Kokinopetri.
- ³⁶ Gonni (Γόννος), azi Doreli, localitate situată în nord-estul Thessaliei pe valea râului Tempe, nu departe de Balamut.
- ³⁷ Acolo se aflau cam 2 000 de ostași.
- ³⁸ Antiochus și-a ales acest itinerariu, cu obiectivul Cheronea, pentru a pune mîna pe toată Grecia nordică și pentru a avea în vest marea în mîinile sale. Deja Phocida și Locrida erau de partea lui.
- ³⁹ Calydon (azi Kurtasa), localitate din Aetolia, situată în apropiere de Lysimachia, pe malul drept al râului Euenus, aproape de vărsarea acestuia în golful Corint.
- ⁴⁰ Stratus, oraș în Acarnania, situat în apropierea râului Achelous. Polybios, în *op. cit.*, cartea II, cap. XLV și cartea IX, cap. XXXIV menționează faptul că acest teritoriu a fost luat Acarnaniei de către Alexandru, fiul lui Pyrrhus, regele Epirului.
- ⁴¹ Aici textul livian e neprecis: nu se arată lămurit dacă armata lui Antiochus s-a înapoiat prin Aetolia, sau numai el singur; apoi nici descrierea marșului acestei armate nu e destul de limpede, deoarece aceste trupe, pentru a se concentra la Chaeronea, trebuiau să treacă de acolo peste munții dinspre nord, pentru a ajunge din nou în sud pe drumul descris mai departe la cap. XXX.
- ⁴² Este vorba de Medeon sau Medion, localitate din Acarnania situată în apropiere de orașul Katuna de azi, la nord de Stratus. Cu acest nume existau localități și în Beotia și Phocida.
- ⁴³ Tyrrheum sau Tyrrium (la Polybios Θύριον), localitate din Acarnania, situată în apropiere de golful Ambraciei, la nord-est de Medeon.
- ⁴⁴ În această perioadă Quinctius era comandantul suprem al operațiilor militare, deoarece lipsea consulul.
- ⁴⁵ În legătură cu operațiile militare desfășurate de consulul M. Baebius și de Filip al V-lea în Thessalia, vezi Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XIX.

- ⁴⁶ Baebius și Filip au coborât în Thessalia tot pe valea râului Tempe, deoarece Phaloria a fost cucerită târziu.
- ⁴⁷ Ericinium, Silana, localități din Thessalia, situate în apropiere de Gomphi. De aci se deduce că aceste așezări n-au rămas multă vreme în stăpânirea athamanilor.
- ⁴⁸ Meliboea, așezare în apropiere de Aeginium.
- ⁴⁹ Limnaeum (azi Salaio-Gardiki), localitate din Thessalia, pe malul drept al râului Peneus la est de Tricca (Thessalia).
- ⁵⁰ Cap. XIV relatează marșul consulului Acilius către golful Maleus, marș descris și de Appianus în *Syriaci* (Συριακή) XVII.
- ⁵¹ Cifra efectivelor trupelor romane e luată de Titus Livius de la analiști. Polybios, *op. cit.*, cap. I—VI și Appianus, *op. cit.*, cap. XVII menționează, dimpotrivă, că pînă acum în Grecia era o armată numeroasă.
- ⁵² Se pare că consulul a mărșăluit din Apollonia spre Epir pentru că el urmărea să facă joncțiunea cu Baebius în vestul Thessaliei.
- ⁵³ Proerna, localitate în Thessalia, situată la sud-vest de Pharsalus și la nord de Thaumaci, pe drumul care duce spre muntele Othrys.
- ⁵⁴ Rîul Sperchius (azi Almană), la nord de povîrnișul muntelui Oeta, în ținutul Aenis. Se varsă în golful Maliacus.
- ⁵⁵ Hypateii, populație thessaliană care locuia pe valea râului Sperchius, în orașul Hypata, la nord-vest de Heraclea, în ținutul Aeniania.
- ⁵⁶ Aici e vorba de populația săracă strînsă de căpeteniile grecești, pe care istoricul roman o asemuiește cu clienții de la romani.
- ⁵⁷ Aici Titus Livius nu se referă la Thermopylae propriu zis, ci la toată culmea muntoasă care se termină la această trecătoare. Descrierea acestui lanț de munți o face Titus Livius mai departe tot în acest capitol.
- ⁵⁸ Titus Livius descrie această regiune privind-o dinspre munți către nord.
- ⁵⁹ În acest lanț de munți — de care vorbește Titus Livius — se află, ca vîrfuri mai importante, Thyomus și Thymphrestus, în partea de nord a Aetolici, Corax la răsărit și apoi cunoscutul munte Oeta, la nord-est de Actolia (vezi și Strabo, *op. cit.*, cartea IX, cap. IV și V).
- ⁶⁰ Tichius și Rhoduntia — fortărețe situate la vest de Callidromon pe culmea munților Oeta.
- ⁶¹ În antichitate se numea Marea Roșie (Mare Rubram) marea Eritreici dintre Arabia și India.
- ⁶² Acest discurs, creație liviană, nu e menționat nici de Polybios, nici de Plutarh, nici de Appianus.
- ⁶³ Scarphia, localitate situată la est de Thermopylae.
- ⁶⁴ Prin Phocida, adică pe la sud de Thermopylae.
- ⁶⁵ În mersul său spre Coroneus, localitate situată în apropiere de lacul Copais în Beoția, armatele romane au străbătut orașele din Doris, Phocis și Beoția de vest.
- ⁶⁶ Atilius este menționat de Titus Livius pentru prima oară aici ca *praefectus classis*, comandant al flotei.
- ⁶⁷ Creusa sau Creusius, oraș portuar situat în Gölful Alkyonic, la trei ore de mers de la Thespieae (Beoția).

- ⁶⁸ Adică în golful Calydonius.
- ⁶⁹ Adică pe lângă țărmul Mării Ionice.
- ⁷⁰ Hydruntum (azi Otranto), oraș grecesc, port în Calabria sudică (Italia).
- ⁷¹ Începînd cu acest pasaj, Titus Livius se depărtează de la expunerea lui Polybios, luînd datele și informațiile de la un analist.
- ⁷² Cap. XXI—XXIV relatează despre cucerirea orașului Heraclea, Trachinia, de către romani; a fost descrisă și de Plutarh în *Flamininus*, cap. XV.
- ⁷³ Titus Livius dă direcția atacului Heracleii, delimitînd punctele zonei în felul acesta: În est, dinspre Asopus — gymnasium fiind punctul cel mai estic; în apus, punctul cel mai vestic era templul Dianei și pîiul ce curgea prin dumbrava Dianei; dinspre nord-est, regiunea golului Maliacus.
- ⁷⁴ Aetolienii s-au putut refugia în cetățuia din Heraclea tocmai prin partea pe unde a fost atacată de romani.
- ⁷⁵ Indignarea lui Filip împotriva procedului folosit de consul este relatată abia la cap. XXXIX.
- ⁷⁶ Expunerea motivelor și hotărîrea luată, relatate în felul acesta de Titus Livius nu sînt redată exact după Polybios; istoricul grec nu menționează nici un fel de hotărîre în această privință (vezi cartea XXXI, cap. IV).
- ⁷⁷ În condiții favorabile, pentru a naviga de la Phalara pînă la Ephes și înapoi erau necesare 12 zile (vezi Plinius, cartea XIX, *Proaemium*).
- ⁷⁸ Appius Claudius însă n-a sosit acolo, ci a trecut muntele ducîndu-se în altă regiune.
- ⁷⁹ Pyra, o stîncă vestită, situată la extremitatea nord-estică a muntelui Oeta.
- ⁸⁰ Muntele Corax (azi Vardusia) este o continuare spre sud-est a muntelui Oeta, ajunge pînă în partea estică a Aetoliei și se ridică pînă la o altitudine de peste 2 000 de metri, fiind despărțit de culmea muntoasă a Parnasului, în nord, de o vale îngustă, iar către Naupactus printr-o depresiune.
- ⁸¹ Callipolis, localitate situată între munții Corax și Parnassus, în regiunea estică a celui dintîi. Mai era o localitate Callipolis în Calabria și alta în nordul Macedoniei, în Paenonia.
- ⁸² Fortăreața (*arx*) orașului Naupactus, era așezată în regiunea cea mai înaltă a colinei la poalele căreia se întindea acest oraș.
- ⁸³ Cap. XXXI—XXXII descriu tulburările din Peloponez și cucerirea insulei Zacynthus, fapte relatate și de Polybios, cartea XX, cap. III și de Plutarh, *Flamininus*, cap. XVII.
- ⁸⁴ Messene, care fusese eliberată de către Philopoemen, de sub dominația lui Nabis, trecuse de partea lui Antiochus, ca și Elis. Romanii au încuviințat ca aceste două polisuri grecești să adere la liga achaică.
- ⁸⁵ Diophanes era succesorul lui Philopoemen, fiind ales strateg în toamna anului 191 și funcționînd pînă în anul 190 î.e.n.
- ⁸⁶ Andania (azi Sandani), localitate în Messenia și locul de naștere a lui Aristomenes.

- ⁸⁷ Insula Zacynthus (azi Zante) fusese cucerită de romani în anul 211 î.e.n. Titus Livius a omis să menționeze când a fost recucerită de către Filip. Romanii vroiau să aibă în stăpînirea lor această insulă ca și Corcyra și Kephallenia, folosind-o ca stație navală și punct de sprijin militar.
- ⁸⁸ Prin urmare, athamanii au stăpînit insula Zacynthus.
- ⁸⁹ Emblema Peloponezului pe monede era o broască țestoasă (vezi Plutarh, *Apophlegmata* p. 197).
- ^{89 bis} Cap. XXXIII descrie cuceririle făcute de Filip în Grecia, evenimente relatate și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci Συριακή*, cap. XXI și Plutarh, *Flamininus* cap. XV.
- ⁹⁰ Dolopia, era regiunea situată în partea sudică a Pindului în estul și vestul acestor munți.
- ⁹¹ Aperantii locuiau la sud de Dolopia pe cursul superior al râului Achelous în vecinătatea agraelilor.
- ⁹² Cap. XXXIX—XXXV relatează despre armistițiul acordat de Roma Aetoliei și despre soliile trimise de aceasta la Roma, evenimente descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XX, cap. XII, de Plutarh, *Philopomen*, cap. XXVII și *Flamininus*, cap. XV.
- ⁹³ Consulul plecase spre Grecia prin luna mai și asediase cetatea Naupactus vreme de două luni.
- ⁹⁴ Phaeneas nu mai apare ca strateg al Aetoliei, ci numai în calitate de căpetenie a soliei aetoliene din anul 191 î.e.n., deci la începutul magistraturii de strateg a lui Diophanes, fapte pe care Titus Livius le-a luat de la Polybios, *op. cit.*, cartea XX, cap. XIII.
- ⁹⁵ Adunarea ligii Achaice de la Aegium se întrunea de obicei toamna și a avut loc nu mult timp după adunarea menționată în cartea XXXI, cap. X.
- ⁹⁶ Titus Livius a folosit pe Polybios, *op. cit.*, cartea XXX, cap. XIII, în povestirea acestor evenimente. Plutarh, *Philopomen*, cap. XVII, datează ducerea tratativelor de care este vorba ca și istoricul roman, tot pe vremea magistraturii de strateg a lui Diophanes.
- ⁹⁷ Pînă la cap. XL Titus Livius îi urmează pe analiști, iar de la acest paragraf pînă la sfîrșitul capitolului, Titus Livius a reproduș exact expozeul lui Polybios. Filip al V-lea, deși se considera jignit de consul (vezi cap. XXV de la această carte), totuși apelează la el ca să-i mijlocească favoarea senatului roman.
- ⁹⁸ Iunius Brutus a organizat și celebrat aceste serbări nû în calitate de *praetor urbanus*, ci pentru că era investit cu *imperium* și primise această însărcinare specială. Serbările au fost pregătite de aedilii curuli.
- ⁹⁹ Cu prilejul acestor festivități a fost reprezentată și comedia autorului latin Plautus, numită *Pseudolus*. Serbările au durat de la 1—10 aprilie.
- ¹⁰⁰ Divinitatea Iuventas (tinerețea) făcea parte din categoria divinităților alegorice; era simbolul tinereții. În latinește i se spune și *Iuventus*.
- ¹⁰¹ Întocmai ca Thesmophoriile grecești, care erau comemorate la Athena.
- ¹⁰² Cap. XXXVIII—XL descriu războaiele romanilor din Gallia și Liguria, evenimente relatate și de Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX și de Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XII.

- ¹⁰³ Ce era *lex sacrata* vezi nota 42, cartea IV.
- ¹⁰⁴ Proconsulii și propraetorii nu aveau dreptul de a convoca senatul, ci numai consulii și praetorii.
- ¹⁰⁵ Cap. XLI—XLV relatează despre operațiile militare desfășurate de romani pe mare în războiul cu Antiochus, evenimente descrise și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXI și de Justinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. VI.
- ¹⁰⁶ Promontoriul cu acest nume se afla în sudul Peloponezului.
- ¹⁰⁷ Sames este vechiul nume al Kephalleniei.
- ¹⁰⁸ Aceasta s-a întâmplat înainte ca Hierocles să vîdă insula Zacynthus acheilor, după bătălia cu Antiochus de la Thermopylae.
- ¹⁰⁹ Aici este vorba de portul Pireu și nu de oraș.
- ¹¹⁰ Perioada în care are loc călătoria lui Livius coincide cu aceea în care consulul merge de la Heraclea la Naupactus și începe asediul.
- ¹¹¹ Magnesia, Sipulus și Cissus sînt situate pe coasta de vest a Asiei Mici, în Lydia.
- ¹¹² Phanae, localitate și promontoriu în insula Chios. Flota venind dinspre nord trebuia să navigheze pe lângă portul Cyssus unde se afla armata dușmană.
- ¹¹³ În latinește este termenul *dolones*. Acestea erau niște pînze puse în virful catargului pentru a mări viteza navelor.
- ¹¹⁴ Și Appianus descrie cu lux de amănunte episodul acestei bătălii navele începînd cu lupta dintre cele două vase carthagineze, la care s-a alăturat și nava praetoriană romană.

CARTEA XXXVII

- ¹ Cap. I—IV relatează dispozițiile luate de senatul roman povestite și de Polybios *op. cit.*, cartea XXI, cap. III, de Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. IV, de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci* 21, de Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea V, cap. V, de Justinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. VII.
- ² Nu se știe cît de mare a fost durata acestuia armistițiu.
- ³ De aici pînă la cap. IV Titus Livius folosește izvoarele furnizate de analiști.
- ⁴ Laelius, cu toate că îndeplinise două magistraturi curule (fusesse aedil și praetor), nu se remarcase prin vreo activitate deosebită pînă la această vreme.
- ⁵ Și Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea V, cap. V și Appianus, *op. cit.*, menționează acest fapt la fel ca Titus Livius, pe cînd Cicero în *Pro Murena*, cap. XIV, § 32 și în *Philippicae*, cap. XI.
- ⁶ M. Acilius este același despre care este vorba în cartea XXXVI, cap. XXXV și cartea XXXVII, cap. VII.
- ⁷ Prezența acestei armate romane în Aetolia este relatată numai de Titus Livius. Polybios nu confirmă acest fapt.

- ⁸ Pe lângă I. Aemilius primise și Aemilius Paulus misiunea din partea senatului roman să desfășoare operații militare navale.
- ⁹ Iuno Lucina era zeița Lunii, luminii și a nașterilor. Templul ei era situat în cartierul Esquilin din Roma.
- ¹⁰ Nursia, localitate situată în regiunea Sabină; nursinii se bucurau de *ius civitatis*.
- ¹¹ Laurenții (latinește *laurentes-um*) locuitorii unuia dintre cele 30 de orașe din Latium care alcătuiau confederația cetăților latine.
- ¹² Sacrificiile, după ritul grec, puteau fi săvârșite nu numai de *ingenui*, cei născuți din oameni liberi, ci și de copiii de liberți.
- ¹³ Drumul care urcă în Capitoliu și de care vorbește aci Titus Livius era *Clivus Capitolinus*. Acesta pornea din for, de acolo de unde se termina *Via sacra* și ducea pe platoul muntelui capitolin în *arca Capitolina*, — în partea de sud-est a platoului —, unde se afla templul lui Jupiter Capitolinus.
- ¹⁴ Lautumiae se numea închisoarea situată în partea nord-estică a Capitoliului, unde erau virți hojii și răufăcătorii de orice fel. Una din carcerile acestei temnițe este cunoscutul *Tullianum* (cartea XXXII, vezi nota 102; cartea XXIX, nota 99). Sallustius descrie această carceră în *De coniuratione Catilinae*, cap. LV.
- ¹⁵ Aici e vorba de Ptolemaeus Epiphanes (vezi cartea XXXI, cap. V, cartea XXXV, cap. XV și cartea XXXVII, cap. III). În mod deosebit, este menționată aici și regina Egiptului în calitate de părtașă la tron.
- ¹⁶ Și Ptolemaeus Epiphanes intenționa să participe la acest război pentru anexiuni teritoriale: el voia să cucerească o parte din Syria.
- ¹⁷ Cei trei *legați* menționați au fost desemnați de consulul L. Cornelius Scipio Asiaticus numai în vederea acestei misiuni diplomatice. În mod deosebit, acești *legați*, investiți cu o comandă de lungă durată, erau numiți de senat (vezi cartea XXXII, cap. XVI și Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. I).
- ¹⁸ Acești voluntari, care au slujit sub drapel 11 ani, luptând sub comanda lui Scipio Africanus în toate campaniile desfășurate de el, fuseseră trimiși la vatră. Situația lor era acum de *evocați* (rechemăți sub arme).
- ¹⁹ Serbările apollinare (*Ludi Apollinares*) durau de la 5 sau 6 iulie pînă la 13 iulie. Aceste serbări care aveau caracter religios, au fost instituite în anul 212 î. e. n. — deci în vremea războiului al II-lea punic, cînd Hannibal se afla în Italia.
- Ludi Apollinares începeau cu reprezentări scenice și se terminau cu reprezentări date în circ.
- ²⁰ Eclipsile de soare și de lună erau consemnate de analiști (vezi Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea II, cap. XXVIII). Eclipsa de soare despre care se face mențiune aici a avut loc după calculele modernilor la 14 martie 190 î. e. n.
- ²¹ Cap. IV—VII relatează cucerirea orașului Lamia de către romani, asediul Amphisseei, tratativele de pace cu aetolienii, marșul armatei romane spre Hellespont, evenimente descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. I Appianus, *op. cit.*, *Syriaci* XXIII, Macrobius, *Saturnalis* cartea I, cap. IX.

- ²² Cele relatate de la acest pasaj pînă la cap. XLV sînt povestite de Titus Livius după Polybios.
- ²³ Se pare că aheii au fost aceia care, după armistițiu, au redeschis ostilitățile.
- ²⁴ Acest teritoriu pînă la riul Sperchius aparținea, ca și ținutul Hypata, aetolienilor.
- ²⁵ Acilius a intrat în cantonament în orașul Heraclea după cucerirea Lamiei.
- ²⁶ Acilius a ocolit muntele Corax; Amphissa era situată în Locris și Ozolis la sud de acest munte.
- ²⁷ Adică a mers pe același drum despre care s-a vorbit în cartea XXXVI, cap. XIV.
- ²⁸ Cele relatate în acest pasaj sînt redată mai clar de Titus Livius decît de Polybios; istoricul grec scrie că aetolienii s-au înfățișat numai lui Publius Scipio și că acesta i-a trimis împreună cu solii aetolienii înapoi în Aetolia.
- ²⁹ Polybios redă mai exact cauzele amînării campaniei cu aetolienii de către P. Cornelius Scipio (vezi *op. cit.*, cartea XXVII, cap. XVII).
- ³⁰ Și Polybios relatează tardiv transmiterea comenzii: Acilius și-a păstrat mai departe *imperium* pentru că Scipio nu se dusesse la Amphissa.
- ³¹ La Pella era reședința regilor macedoneni.
- ³² Deși Antiochus îi lăsase fiicei sale moștenirea veniturilor din Coele-Syria (vezi cartea XXXV, cap. XIII), totuși acest teritoriu îi rămăsese subordonat lui și a putut de această dispoziție (vezi cartea XXXI, cap. XLIII).
- ³³ Regele Eumenes stăpînea o parte din orașele aeoliene.
- ³⁴ Phocaea, Erthraeu și alte orașe din Ionia (Asia Mică) fuseseră atrase în sfera de influență a romanilor.
- ³⁵ Thyatira (Θυάτειρα), azi Ak-Hisar, localitate denumită mai înainte Pelopia, situată la est de Pergamum.
- ³⁶ Cap. IX cuprinde descrierea operațiilor militare desfășurate de romani pe mare împotriva lui Antiochus, relatate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. IV și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXIII.
- ³⁷ În schimb, Appianus menționează că orașul Phocaea s-a supus de teama lui Antiochus.
- ³⁸ Elaeus (Ἐλαίος), localitate situată la extremitatea sudică a Chersonesului Thracic, la intrarea în Hellespont, 40 de stadii depărtare de Sigeion.
- ³⁹ Dardanus, localitate situată pe coasta sudică a Hellespontului; Herodot spune că se găsea la o depărtare de 70 de stadii de orașul Abydos, adică la 12,980 km (vezi *op. cit.*, cartea VII, cap. XLII).
- ⁴⁰ Rhoeteum, o mică localitate situată pe promontoriul cu același nume la intrarea în Hellespont puțin mai la nord de Ilion (Troia); este menționată și de Homer în *Iliada*.
- ⁴¹ După cele relatate aici, e vorba de strîmtoarea dintre orașele Abydos și Sestus.
- ⁴² Cybele era o divinitate frigiană care simboliza pămîntul. La baza acestui simbol sta impresia pe care au făcut-o oamenilor pădurile

- și văile unde creștea o bogată vegetație necultivată de mîna omului. Era zeița naturii sălbatice. Preoții Cybelei se numeau *galli*.
- 43 Operațiile militare întreprinse de Pausistratus sînt descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. V și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci* XXIV.
- 44 Titus Livius face aici o confuzie: Panhormus (azi Panderma), portul orașului Ephes, nu a aparținut niciodată Samosului, și nici nu a existat în apropierea Samosului vreun port cu acest nume. În schimb, un Panhormus a existat în Phrygia Minor și un altul în Mysia.
- 45 Adică spre orașul Samos, în regiunea sud-estică a insulei Samos.
- 46 Magnesia ca și Ephesul rămăseseră credincioase regelui Antiochus.
- 47 Palinurus sau Palinurum. Ținînd seama de mișcările de trupe de care vorbește Titus Livius în acest pasaj, rezultă clar că nu poate fi vorba de promontoriul și portul Palinurus — foarte bine cunoscut — de pe coasta Lucaniei (Italia), ci de un altul de pe teritoriul pe care insula Samos îl stăpînea pe coasta Asiei Mici.
- 48 Titus Livius a omis să menționeze vremea cînd au intrat în alianța romană cetățile Erythraea, Cos, Mytilene, Cyme și altele.
- 49 Operațiile din cap. XII—XIII, desfășurate de romani pe mare, sînt descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap VII, de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXV.
- 50 Mytilene, orașul principal al insulei Lesbos, situat în fața localității Canae din această insulă.
- 51 Erythraea era ținutul din jurul orașului Erythrae, situat în Ionia (Asia Mică), la răsărit de insula Chios.
- 52 Manuscrisul este greu de citit în acel loc; de aceea unii editori între care și Weissenborn, propun cuvîntul *Pelorum* în loc de *Teiorum*. *Teii* sînt locuitorii orașului maritim Teos din Ionia. La Teos s-a născut poetul grec Anacreon.
- 53 Myonnesus, promontoriu pe coasta Asiei Mici, între cetățile Ephessus și Teos.
- 54 Macris, o insulă mică situată lingă promontoriul Macris, puțin mai la sud de Myonnesus și care mai purta și un alt nume dat de către navigatori. Însă în acest pasaj nu e vorba nici de insula Caria, și nici de Chios, ambele avînd același nume: Macris.
- 55 Aethalia, mică insulă situată nu departe de coasta Asiei Mici, în apropiere de Samos. Să nu se confunde cu Aetalia, vechiul nume al insulei Elba (Ilva).
- 56 Mai tîrziu locuitorii din Kephallenia au fost aspru pedepsiți de romani pentru pirateriile lor.
- 57 Patara (sau Arsinoe) situat în regiunea sud-vestică a Lyciei, la est de vărsarea riului Xanthus, în apropiere de orașul portuar de azi Furnas; este menționat și de Strabo, *op. cit.*, cartea XIV, cap. III. Oracolul de la Patara era vestit în antichitate (vezi comentariul lui Servius la *Aeneis*, cîntul IV, vs. 145).
- 58 Phoenicus (azi Kalamari), port situat la o mică distanță de Patara, înconjurat de stînci. Numele derivă de la pădurile de palmieri din jurul acestei localități.
- 59 Golful Telmessicus (Telmessicus sinus) era situat la nord de Patara și Xantos, avînd la intrare orașul portuar Telmessus.

- ⁶⁰ Golful Bargyliaticus (Sinus Bargyliaticus) își trage numele de la localitatea principală din vecinătatea lui Bargyliae, din Caria (Asia Mică).
- ⁶¹ Loryma, mic port situat în Caria (Asia Mică) în peninsula numită Chersonesul Rhodian la circa 30 km depărtare de orașul Rhodos, capitala insulei Rhodos.
- ⁶² Aici este vorba de tribunii militari care comandau trupele flotei romane.
- ⁶³ Evenimentele povestite de Titus Livius în cap. XVIII—XXII: asediul orașului Pergam, tratativele de pace duse de Antiochus cu romanii și operațiile militare desfășurate sînt relatate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. X, și de Appianus, *Syriaci*, cap. XXVI—XXIX.
- ⁶⁴ Attalus, fratele regelui Eumenes, îl reprezenta pe acesta în absență.
- ⁶⁵ Riul Caicus se varsă în mare la Elaea în portul orașului Pergam.
- ⁶⁶ Cuprinsul cuvîntării regelui Eumenes este reprodus de Titus Livius în întregime după Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. X. Însă, ca de obicei, Titus Livius îmbracă discursul în haina retorică.
- ⁶⁷ Adramytteum, localitate situată în golful cu același nume, în Mysia. În fața acestui golf se află vestita insulă Lesbos.
- ⁶⁸ Peraea, colonie a locuitorilor din Mytilene, pe continentul asiatic, care însă n-a fost identificată cu exactitate.
- ⁶⁹ Colton, localitate care era situată probabil în apropiere de Thyathira (Lydia).
- ⁷⁰ Corylenus, localitate din Lydia neidentificată cu exactitate.
- ⁷¹ Aphrodisias (azi Gera), promontoriu, localitate în Caria, care nu trebuie confundată cu localitatea cu același nume din Cilicia sau din Thracia.
- ⁷² Prinne — unii editori descifrează în manuscris cuvîntul *Creneera* o localitate la răsărit de Pergam.
- ⁷³ Bacchium, insulă situată în fața orașului Phocaea (Asia Mică, Ionia).
- ⁷⁴ Cap. XXII—XXIV descrie bătălia navală de la gura riului Aspendus, dintre flota aliată și cea a lui Antiochus, relatată și de Cornelius Nepos, *De viris illustribus, Hannibal*, cap. VIII.
- ⁷⁵ Daedala, localitate situată în Lycia, pe coasta golfului Glaucus, la nord de orașul Telmessus, la granița estică a Chersonesului Rhodian, acolo unde Phoenixus se învecinește cu Peraea.
- ⁷⁶ Megiste, insulă și port din Lycia (Asia Mică), situată între Xanthos și Lymiros și numită astfel pentru că este cea mai mare dintre insulele înconjurătoare.
- ⁷⁷ Phaselis (azi Tahtali Dag), cel mai important oraș maritim din Lycia, situat la granița cu Pamphilia și care deservea traficul dintre Rhodos și Cylicia, fiind situat pe o peninsulă mică la poalele muntelui Solymer.
- ⁷⁸ Golful Pamphilic (Sinus Pamphilius) este situat între *Promunturium Sacrum* și *Promunturium Anemurium* pe coasta Asiei Mici. În acest golf se varsă fluviul Eurymedon. La circa 11 km de vărsarea acestuia se afla localitatea Aspendus, iar la est de aceasta, Sida (sau Side), un oraș maritim, așa fel încît în mod îndreptățit se poate spune că bătălia navală a avut loc la Sida.

- ⁷⁹ Vânturile etesiene băteau cu regularitate dinapre nord-vest începînd cu solstițiul de vară pînă la caniculă.
- ⁸⁰ Cap. XXV relatează tratativele duse de romani cu Prusias, regele Bithyniei, eveniment descris și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XI, și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXIII.
- ⁸¹ Regatul lui Eumenes era învecinat cu regatul Bithyniei și de aceea i-ar fi putut ușor oferi lui Prusias sprijinul său.
- ⁸² Cap. XXVI—XXX relatează bătălia navală de la Myonnesus, dintre flota romană și cea a lui Antiochus, bătălie descrisă și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XI și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXVII.
- ⁸³ Notium, la origine portul orașului Colophon, situat la nord de orașul Ephes. După strămutarea populației sale, Notium a dobîndit însemnătate, căpătînd mai tîrziu denumirea de Colophon.
- ⁸⁴ Între orașele Ephesus și Notium se găsea numai muntele Gallesion.
- ⁸⁵ Orașul Samos și portul cel mai important erau situate în sud-estul insulei cu același nume.
- ⁸⁶ Cetatea Teus primise în 193 î.e.n., printr-un *senatus-consultum* de la Roma, asigurarea că-și va păstra legile și drepturile sale. Cu toate acestea, după trei ani Teus a trecut din nou de partea lui Antiochus.
- ⁸⁷ Myonnesus era situat între Teus și Samos.
- ⁸⁸ După Appianus, *op. cit.*, flota lui Antiochus a pierdut la Myonnesus numai 29 de vase.
- ⁸⁹ Urmările bătăliei navale de la Myonnesus sînt relatate și de Diodor, *op. cit.*, fragm. XXIX și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXVIII.
- ⁹⁰ Appianus descrie mai exact situația favorabilă a Lysimachiei (vezi *op. cit.*, cap. XXVIII).
- ⁹¹ Ariarathes era ginerele lui Antiochus.
- ⁹² Phocaea era situată pe coasta Asiei Mici, la nord de Smyrna.
- ⁹³ Naustathmōn (Ναυσταθμὸν) înseamnă în greacă stație navală.
- ⁹⁴ Trecerea romanilor în Asia, descrisă în acest capitol, este relatată și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XII, de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXIX și de Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. V.
- ⁹⁵ Aenos se găsea la gurile fluviului Hebrus (Mărița), pe cînd Maronea era situat la oarecare distanță de Aenus, în vestul acestui oraș.
- ⁹⁶ Consulul a plecat din Lysimachia spre sud-vest, către Aenos și Maronea.
- ⁹⁷ Scuturile lui Marte (*ancilia*) erau scoase din Regia Numae, palatul lui Numa, și purtate prin Roma de preoți care mergeau făcînd diferite mișcări de dans războinic — de aceea se numeau *salii* (cuvîntul *salio* = a sălta). Procesiunea avea loc în luna martie cînd puteau începe campaniile militare și în octombrie cînd se încheiau.
- ⁹⁸ Tratativele de pace dintre romani și Antiochus sînt menționate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XIV și urm., de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXIX, de Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. IX, Dio Cassius, fragm. LXII.

- ⁹⁹ Localitatea Oreum, menționată de Titus Livius în acest pasaj, nu este indicată și de Polybios. În schimb, Appianus menționează localitatea Demetrias.
- ¹⁰⁰ Scipio Africanus avea doi fii: Lucius sau Gnarus și Publius. Nu se știe care fiu al lui Scipio a căzut prizonier la Antiochus: Lucius sau Publius (vezi Polybios, cartea XXI, cap. XII; Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea III, cap. V, cartea IV, cap. V). Relativ la primul din fiii lui Scipio Africanus; vezi relativ la al doilea, cartea XL, cap. XLII; cartea XLIV, cap. XLIV; Cicero, *De officiis*, cartea I, cap. XXXIII.
- ¹⁰¹ Scipio rămăsese pe țărmul european al Hellespontului (vezi cap. XXXIII).
- ¹⁰² Smyrna, Lampsacus și Alexandria Troas au opus rezistență lui Antiochus. Numai orașul Smyrna a fost elogiât pentru credința sa față de romani (vezi cap. XXXIX din această carte). După cum se vede din acest pasaj, Antiochus trebuia să-și retragă garnizoanele sale de pe întreg litoralul vestic al Asiei Mici.
- ¹⁰³ Și poetul grec Stesichorus, menționat de Horatius, *Epistole* I 10, vs. 34 și fabulistul roman Phaedrus folosesc metafora liviană din textul de față.
- ¹⁰⁴ Cap. XXXVII—XLIV descrie episodul bătăliei de la Magnesia, zugrăvite și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cartea XXX, de Frontinus, *Stratagemata*, cartea XLVIII și de Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. VIII.
- ¹⁰⁵ Consulul debarcase probabil la Abydos și mărșăluia acum spre sud de-a lungul coastei.
- ¹⁰⁶ Legenda lui Aeneas era foarte răspândit și în Italia la această epocă.
- ¹⁰⁷ Lector era promontoriul muntelui Ida, care ieșea în mare mult spre vest, fiind situat la intrarea în golful Adramytteum.
- ¹⁰⁸ Riul Phrygius (azi Kum Tşai), menționat și de Homer în *Iliada*, cîntul XX, vs. 392 și de Plinius, *op. cit.*, cartea XXXIX și de Strabo, *op. cit.*, cartea XIII, cap. IV, se găsește în apropiere de Magnesia. Mai exista un rîu cu același nume care se unea cu Hyllos.
- ¹⁰⁹ Prin urmare rîul Phrygius avea o adîncime de 2,4.
- ¹¹⁰ În capitolul XXXIX Titus Livius va menționa faptul că Antiochus și-a așezat tabăra la vest de rîul Phrygius.
- ¹¹¹ Deci, de la Hellespont această distanță a fost parcursă de armata romană în 11—12 marșuri.
- ¹¹² Cîmpia Hyrcană (Campus Hyrcanus), după descrierea lui Titus Livius, se întindea între rîurile Caicus și Hermus, în apropiere de orașul Thyatira (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XIII, cap. IV).
- ¹¹³ Cu. Domitius era un *legatus* al lui Scipio, recunoscut în mod deosebit prin capacitățile sale.
- ¹¹⁴ O legiune romană era formată în acea vreme din 5 000—5 200 de oameni, rareori 6 000 sau 6 200. După Appianus, *op. cit.*, cifra totală a efectivelor armatei romane inclusiv *socii*, (trupele aliate) era de 30 000 de oameni.

- 115 În latinește termenul *regia acies*, după Appianus, *op. cit.*, cartea III, cap. II, era (ἡ βασιλική) primul corp din cavaleria aliaților (ἵππος ἐλαφική).
- 116 Redarea amănunțită a numărului de trupe și a așezării lor dovedește că aici era cel mai important sector de luptă.
- 117 Lacună în text.
- 118 Și Polybios îi deosebește pe neocretani de cretani, în schimb, Appianus menționează o singură categorie: cretanii.
- 119 În latinește este termenul *cuspides*. „Cuspes” înseamnă vîrf de lance și — metonimic — însăși lancea.
- 120 Appianus, *op. cit.*, zugrăvește mai clar lupta falangei relatînd că nu legiunile romane au atacat falanga macedoneană, ci Domitius a dat ordin cavaleriei și trupelor sale de armament ușor s-o înconjure și s-o nimicească.
- 121 Și istoricii Appianus, Eutropius și Iustinus dau aceleași cifre de pierderi ca și Titus Livius.
- 122 Cap. XLIV—XLV descriu urmările bătăliei dintre romani și Antiochus la Magnesia, relatate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XVI și de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XXXVIII și de Eutropius, *op. cit.*, cartea IV, cap. III.
- 123 Toate aceste date, detalii și cifre au fost luate de Titus Livius de la Polybios. În schimb, Appianus mai relatează și celelalte condiții care au fost adăugate abia după încheierea păcii.
- 124 Aceste condiții de pace erau la fel cu cele impuse de romani Carthaginei și aetolienilor cînd învinși au plătit în talanți euboici, care erau echivalenți cu cei attici (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea I, cap. LXII; cartea XV, cap. XVIII și cartea XXXVIII, cap. IX).
- 125 Tralles (azi Ghiuzel-Hissar), localitate situată la sud de Ephesus, pe valea riului Maeander, pe șoseaua către Apamea.
- 126 Descrierea sărbătoririi triumfului lui Marcus Acilius și alegerile din Roma, situația din Hispanii, evenimentele relatate de Titus Livius în cap. XLVI—XLVIII sînt povestite și de Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX.
- 127 Quintus Minucius fusese predecesorul lui Cato în Hispania. Se pare că Porcius Cato a fost cel care a înriurit asupra hotărîrii senatului de a nu acorda lui Minucius dreptul de a celebra triumful. Aceasta se deduce din mai multe cuvîntări rostite de Cato împotriva lui Minucius și menționate de Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea XIII, cap. XXV.
- 128 Cistophorii erau monede folosite de romani în provincia Asia valorînd trei dinari; tetrahmele aveau o valoare de patru dinari.
- 129 Plutarh vorbește (*op. cit.* *Aemilius*, cap. IV) dimpotrivă despre o îndoită victorie repurtată de romani în Hispania, pe cînd Orosius confirmă înfrîngerea relatată de Titus Livius în acest pasaj.
- 130 Localitatea Lyco n-a fost identificată. De altfel, este menționată de Titus Livius acum pentru prima oară; probabil că era una și aceeași cu localitatea Ilugo de care s-a făcut mențiune în cartea XXXV, cap. VII.
- 131 În cartea XXXIV, cap. XXII, Titus Livius a remarcat că L. Valerius Flaccus, consul, a reclădit în Placentia și Cremona edificiile distruse

- în războiul dus de el cu gallii boii. După victoriile obținute de Scipio, relatate în cartea XXXVI, cap. XXXVIII, nu s-a mai ivit nici o schimbare în aceste colonii. Probabil această stare de spirit caracterizată de Titus Livius *taedium accolarum gallorum* — sila de vecinătatea gallilor — se ivise înainte de victoriile lui Scipio.
- ¹³² Despre alegerea praetorului urban, L. Aurunculeius, s-a făcut mențiune în cartea XXXVI, cap. XLV. Acesta va face parte din comisia celor 10 legați romani care vor fi trimiși în Asia pentru a discuta și hotărî asupra situației polisurilor grecești din Asia Mică aliate cu Antiochus.
- ¹³³ Înainte în acest scop era numită o comisie de triumviri. După cum se vede în pasajul de față numărul familiilor colonizate este dublu față de cel menționat în cartea XXXV, cap. IX; în mod obișnuit erau colonizați și călăreți și pedestrași.
- ¹³⁴ Aceasta se făcea prin *comitia tributa*.
- ¹³⁵ În latinește sînt termenii *colonos deducendos* și nu *colonias deducendas* pentru că acum se întregeau coloniile, nu se înființau.
- ¹³⁶ M. Aemilius Lepidus primise provincia Silicia în anul 191 î. e. n. (vezi cartea XXXVI, cap. V) și trebuia s-o predea succesorului său în 190 î. e. n. Cum succesorul său întârziase să se prezinte, rămînînd la Roma, Aemilius și-a părăsit provincia pentru a-și susține candidatura la consulat.
- ¹³⁷ M. Fulvius a fost censor în 179 împreună cu M. Aemilius Lepidus și în 136 cu Appius Claudius Pulcher. În 187 î. e. n. înfrîngînd pe aetolienii aduse în tezaurul public mari cantități de aur și argint.
- ¹³⁸ Numărul legal de voturi pe centurii era jumătate plus unul din numărul total de centurii. Fiecare centurie avea dreptul la un singur vot. Prin urmare nu majoritatea cetățenilor determinau alegerea unui candidat. Cum votarea la romani începea cu centuria cavalerilor urmînd pe rînd centurile din clasa I și II-a, hotărau deci cei bogați, (vezi cartea XXIV, nota 35).
- ¹³⁹ Ca un candidat să fie ales avea nevoie de mai mult de jumătate din numărul de voturi date de centurii. Pentru *comitia*, vezi cartea I, nota 56 și cartea XXIII, nota 76; pentru *comitia centuriata* vezi cartea X, nota 90, cartea XXIV, nota 35.
- ¹⁴⁰ Nu poate fi vorba aici de analistul roman Fabius Pictor, care îndeplinise o însemnată magistratură în anul 225 î. e. n. și care în 216 î. e. n. fusese trimis în misiune la Delphi. Probabil că este vorba de vreun fiu sau de vreo rudă de a sa. Despre soarta lui Fabius Pictor se va face mențiune în cartea XLV, cap. IV.
- ¹⁴¹ Prin urmare, Scipionii au fost înlocuiți de la comandă: lui Lucius Scipio nu i s-a mai prelungit *imperium* în provincia Asia.
- ¹⁴² Lui Baebis și lui Plautius li se prelungiseră *imperium* în anul precedent (190 î. e. n.).
- ¹⁴³ *Pontifex Maximus* își exercita atribuțiile numai asupra membrilor colegiului pontifical, nu și asupra flaminilor quirinali.
- ¹⁴⁴ Cap. LI—LVI relatează tratativele duse de Roma cu Antiochus și deciziile luate în legătură cu Asia, fapte menționate și de Polybius, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XVIII și următoarele, de Appianus,

op. cit., Syriaci, cartea XLIV și de Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XIV.

¹⁴⁵ Firește că aici este vorba de trimișii rhodienilor.

¹⁴⁶ Ceea ce relatează în acest pasaj Titus Livius este luat de la vreun analist, deoarece nu concordă cu cele expuse de Polybios.

¹⁴⁷ De aici Titus Livius îl urmează mai departe pe Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XVIII.

¹⁴⁸ Deoarece consulii plecaseră în provinciile lor, praetorul roman a fost acela care l-a introdus pe regele Eumenes al II-lea Soter în senat.

¹⁴⁹ În acest pasaj Titus Livius se referă la orașele grecești care fuseseră nevoite să fie de partea taberei lui Antiochus și care acum voiau să-și redobândească independența.

¹⁵⁰ Vezi cartea XXXIII, cap. II.

¹⁵¹ În afară de regele Numidiei, monarh însemnat, ceilalți nu au importanță. Titus Livius îl trece cu vederea pe Pleuratus, regele Illyriei, pe care în schimb îl menționează Polybios.

¹⁵² Smyrna — oraș vestit din Lydia (Asia Mică) și port la golful Hermic. Locuitorii acestui oraș credeau că la ei s-a născut Homer.

¹⁵³ Attalus ca și Eumenes îi sprijinise pe rhodieni și datorită acestui fapt fusese declarat proxenos (πρόξενος — oaspete), fapt relevat de Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. LXXXVIII.

¹⁵⁴ Phrygia Mică se întindea pînă în regiunea Troiei, pe cînd Phrygia Mare se găsea în miilocul Asiei Mici.

¹⁵⁵ Metropolă (Μητρόπολις = orașul-mamă) era denumită astfel cetatea care funda în alte ținuturi, mai mult sau mai puțin îndepărtate, noi așezări în care erau trimiși cetățeni din orașul de origine. O astfel de acțiune a avut o mare dezvoltare în Grecia între veacul VIII—VI î. e. n.

Istria și Tomis, de pe teritoriul Dobrogei de azi, au fost colonii grecești fondate de orașul Milet de pe coasta Asiei Mici.

¹⁵⁶ Ca de pildă, ura împotriva Carthaginei și a lui Filip.

¹⁵⁷ Adică în Grecia și în Asia.

¹⁵⁸ Întreg acest capitol este o creație oratorică liviană, fiind adăugat la discursul simplu, judicios și obiectiv al lui Polybios.

¹⁵⁹ Toată Lycaonia. După cele spuse în cartea XXXVIII, cap. XXXVIII, hotarul noilor posesiuni acordate lui Eumenes se afla la est de Lycaonia și la vest de Capadocia.

¹⁶⁰ Posesiunile regilor Pergamului în Mysia — după stabilirea puterii lui Achaeus în Asia Mică — nu par să fi fost mari.

¹⁶¹ Hydrela era o regiune a Cariei situată la nord de râul Maeander (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. VIII și cartea XIV, cap. I).

¹⁶² Telmessus, un oraș maritim al Lyciei, situat pe promontoriul Kragus, în golful numit astăzi Macry. În felul acesta, anexîndu-și Telmessus regatului său, Eumenes cîștiga un important port la Marea Lyciană.

¹⁶³ Nu se știe cine a fost Ptolemaeus Telmessius. Era probabil înrudit cu casa regală a Egiptului, fiind poate un nepot al regelui Ptolemaeus al III-lea Evergetes, iar teritoriul său era rămășița unor

- posesiuni egiptene în această regiune. Polybios nu vorbește nici de acest teritoriu și nici de fortărețe de dincolo de Maeander.
- 164 Soli sau Solae, localitate situată pe coasta estică a Ciliciei, la sud de Tarsos, cum reiese din cartea XXXIII, cap. XX. Azi localitatea este numită Pale-Soli; a fost o colonie greacă și primise acest nume în cinstea lui *Solon*.
- 165 Sînt două persoane cu numele de Antipater. Unul a fost un *prae-fectus* (cap de oaste) al lui Filip al V-lea, căzut în luptă (vezi cartea XLII, cap. LXVI), iar al doilea, cel despre care este vorba în pasajul de față, fiul fratelui lui Antiochus care a fost trimis ca împuternicit al regelui Siriei, trimis la Scipio în vederea tratativelor de pace.
- 166 Cap. LVII—LVIII relatează evenimente din Liguria și Hispanii, înființarea coloniei Bononia și lupta candidaților la censură, fapte descrise și de Velleius Paterculus, cartea I, cap. XV și de Plutarh, *Aemilius Paullus*, cap. IV.
- 167 Probabil acest atac s-a întîmplat cu prilejul unei debarcări pe uscat, deoarece drumul spre Hispania se efectua de armatele romane în acea vreme pe mare.
- 168 Marcus Porcius Cato fusese legatul lui Acilius. Din cursurile ținute cu acest prilej sau scrise ulterior au fost cunoscute aceste lucruri.
- 169 Om nou — *homo novus* — un cetățean din rîndurile plebeilor care a fost ales pentru prima dată într-o magistratură curulă (consul, censor, praetor, aedil curul, dictator, magister equitum) era socotit un *homo novus* — un om care a intrat atunci în rîndurile categoriei sociale numită *nobilitas*. M. Porcius Cato, M. Tullius Cicero au fost oameni noi. Nobilimea îngăduia cu mare greutate pătrunderea în rîndurile ei a celor care erau nenobili — *ignobiles*.
- 170 Acesta era cel de-al treilea termen după *dici dictio* după ce magistratul fixase ziua cînd pîrîtul (*reus*) trebuia să fie de față. Al patrulea termen în care avea să decidă adunarea poporului nu s-a mai dat.
- 171 Cap. LVIII—LIX relatează celebrarea triumfurilor lui L. Aemilius Regillus și a lui Lucius Scipio Asiaticus, evenimente descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXIV, și de Cicero, *Pro Murena*, cartea XXXIX, cap. XLIV.
- 172 După ce învingătorul lui Hannibal a primit cognomenul de *Africanus*, aristocrații, stăpîniți totdeauna de mîndrie, au urmărit să dobîndească astfel de *cognomina* în urma unor victorii nu totdeauna de mare însemnătate. De aceea întîlnim în istoria romană nume ca Macedonicus, Balearicus, Numidicus, nu numai Africanus și Asiaticus.
- 173 Luna intercalată (*mensis intercalaris*). Și la romani anul era bazat pe fazele lunii și avea, înainte de 46 î.e.n., 355 de zile. Era deci cu 10 zile mai scurt decît anul solar sau tropic. Din această pricină, cînd la 2 ani, cînd la 4, se intercala o lună de zile în plus (*mensis intercalaris*) de 27—28 de zile, redusă apoi la 22, 23. Însă tot se crea diferența între anul lunar și cel solar. În 46 î.e.n., la cererea lui Caesar, astronomul Sosigenes din Alexandria (Egipt) împreună cu Flavius au introdus la Roma calendarul egiptean, după care anul avea 365 de zile și la fiecare 4 ani se intercala, pentru a-l pune

- de acord cu anul solar, numai o singură zi, după ziua a 6-a (*dies sextus*) dinainte de calendele lui martie. Ziua intercalată se numea deci *dies bisextus* sau *bisextilis* și anul — *annus bisextus* sau *bisectilis*. Și azi folosim această denumire: an bisect.
- 174 Pentru prima oară se menționează faptul că s-a dăruit — cu prilejul acestui triumf — ostașilor romani dinari. Pînă acum au primit numai ași. Doi ani mai târziu, Fulvius va face soldaților un dar asemănător (vezi cartea XXXIX, cap. V). Suma a fost mereu sporită; așa, de pildă, Paulus Aemilius, după înfrîngerea lui Perseus, a dat cîte 400 de dinari pentru un cavaler, și 200 pentru un pedestraș — în afară de prada luată de fiecare (vezi cartea XLV, cap. XXXIV).
- 175 Cydonia (azi Khania), unul dintre cele mai importante orașe portuare ale insulei Creta.
- 176 Cnosos, Gnosus și Gortyn, orașe în Creta, primul situat în nordul insulei, al doilea mai spre sud. Și Homer le menționa tot împreună (vezi *Iliada*, cîntul II, vs. 646 și Polybios, *op. cit.*, cartea IV, cap. LIII). Aceste cetăți au dus dese războaie cu altele și între ele. Uneori cele două orașe se uneau ca să subjuge pe celelalte din insulă (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea IV, cap. LIII—LV; cartea XXII, cap. XIX; cartea XXVII, cap. XIV; cartea XXVIII, cap. XV și Plinius Maior, *op. cit.*, cartea XV, cap. IX). Săpăturile arheologice în locurile unde au fost aceste orașe au scos la iveală ruine foarte importante pentru istoria Greciei și a bazinului mediteranean.
- 177 Se pare că Antiochus luase în posesie orașele Aenus și Marone în urma retragerii regelui Filip al V-lea de acolo și pe care Antiochus nu le evacuase cu prilejul fluviului Hebrus (Mărița de azi); Maronea este așezată mai la vest pe coasta Mării Thracice.

CARTEA XXXVIII

- ¹ Cap. I—III relatează evenimentele din Aetolia descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XXV și de Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXII, cap. I.
- ² Este vorba de evenimente petrecute în Aetolia, în anul 190 î. e. n.
- ³ Argithea (Ἀργεθῆα), localitate în Epir situată pe malul stîng al râului Inachus.
- ⁴ Nicander a fost strategul Aetoliei din anul 190—189 î. e. n. Totuși, nu este sigur că acesta a luat parte la acțiunea militară din Athamania.
- ⁵ Athenacum, localitate în Athamania, situată la răsărit de Argithea, pe drumul care ducea spre Gomphi (vezi cartea XXXIX, cap. XXV).
- ⁶ Ethiopia, localitate neidentificată, care însă era în Athamania.
- ⁷ Acest templu al lui Zeus Acræus se găsea probabil în munții Pindului lîngă trecătoarea care ducea spre Gomphi (Thessalia vestică).
- ⁸ Acræus este un apelativ al lui Zeus (Jupiter), acordat însă și altor divinități, ca de pildă Junonei (Hera) (vezi cartea XXXII, cap.

- XXIII) și zeiței Tyche (vezi Pausanias, *op. cit.*, cartea II, cap. VII). Era un nume de cinste care înseamnă protectorul virfurilor munților (vezi poetul Callimachos, *Imn către Zeus*, vs. 82).
- ⁹ Aici probabil e vorba de un afluent al râului Peneus, care curgea prin trecătoarea numită acum Poarta.
- ¹⁰ Acest marș este deosebit de acela făcut în Athamania, și a fost făcut de o trupă alcătuită din 1 000 de oameni.
- ¹¹ Amphilochia (Ἀμφιλοχία), regiune în Epir, situată între golful Ambracia și râul Inachus.
- ¹² Aperantia, regiune situată în ținutul Agracilor (în Aetolia) la sud-est de Amphilochia, aparținând Aetoliei. Este străbătută de râul Inachus.
- ¹³ Împuțerniciții Aetolici erau Phaeneas, Alexandros, Isios și alții.
- ¹⁴ Ambracia fusese capitala regatului lui Pyrrhus. După căderea acestuia și dizolvarea regatului său, aceasta intrase sub stăpânirea aetolienilor.
- ¹⁵ Perranthes, localitate neidentificată.
- ¹⁶ Aretho, Aratthus sau Arachthus, râu, curge la nord-vest de munții Lakmon, străbătând Epirul de la nord la sud și se varsă în golful Ambraciei.
- ¹⁷ Aici Titus Livius se referă la palatul lui Pyrrhus și nu la monumentul lui funerar (vezi Pausanias, *op. cit.*, cartea I, cap. XIII, cartea II, cap. XXI).
- ¹⁸ Castrul roman se găsea la o depărtare destul de mare de acolo.
- ¹⁹ Cap. VIII—IX relatează tratativele de pace duse de aetolienii cu consulul roman, după Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. X.
- ²⁰ Romanii iau în stăpânire insula Kephallenia care făcuse parte din liga aetoliană; prin aceasta aetolienii sînt nevoiți să renunțe la orașele care se găseau în această insulă.
- ²⁰ bis Lacună în text.
- ²¹ În afară de orașele menționate — erau 10 la număr — și polisurile: Lamia, Heraclea, Hypata, Thaumaci intrau în această categorie.
- ²² Ambracia, Amphilochia și alte polisuri grecești fuseseră cedate lui Pyrrhus de către Alexander, fiul diadohului Cassander.
- ²³ Cap. X—XI relatează încheierea păcii cu aetolienii, eveniment reprodus după Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XXX și urm.
- ²⁴ Argosul din Amphilochia era situat la poalele unui munte nu departe de vărsarea în mare a râului Inachus.
- ²⁵ Împuțernicitul Athenei, Leo, cum scrie Titus Livius, la Polybios se cheamă Dames.
- ²⁶ Romanii aveau insula Corcyra în posesia lor de multă vreme, avînd acolo un magistrat însărcinat cu administrația și căruia Polybios îi spune arhonte.
- ²⁷ Adică să îndeplinească funcția de iparh, a doua demnitate importantă după cea de strateg.
- ²⁸ Inadvertență: Sextus Aelius fusese colegul de consulat al lui T. Quinctius (vezi cartea XXXII, cap. VIII) și nu Cn. Domitius. Acesta din urmă a avut coleg de consulat pe L. Quinctius (vezi cartea XXXV, cap. X). Sub consulatul acestora din urmă au făcut aetolienii alianță cu Antiochus și au intrat în război cu romanii.

- ²⁹ Amynder n-a fost menționat în tratatul încheiat de romani cu aetolienii. În cartea XXXIX, cap. XXIV Titus Livius ne arată că acest rege și-a pierdut din nou teritoriul său. Amynder n-a mai apărut după acest eveniment de fel în expunerea istorică liviană.
- ³⁰ Cap. XII—XXVII relatează războiul romanilor cu gallii (galatii) din Asia Mică; de la cap. XII la XV, se descrie campania romanilor până la hotarele Galatiei, evenimente relatate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XXXIII.
- ³¹ Hiera Come, localitate situată nu departe de Magnesia.
- ³² Harpasus (azi Jendiere Tșai), riu în Caria, care curge din sud spre nord și se varsă în Maeander.
- ³³ Alabanzii (alabandeses) populație galată așezată în jurul localității Arab-hissar de azi, pe albia râului Marsyas.
- ³⁴ Apamea, azi Diner, localitate situată în sudul Phrygiei; (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XXI, cap. VIII).
- ³⁵ Marsyas, afluent al râului Maeander, izvorăște din același lac cu acesta și curge o bună distanță subteran, apoi apare la suprafață lângă localitatea Apamea Celaena; se varsă în Maeander la vest de Kibotos (vezi Quintus Curtius, *op. cit.*, cartea III, cap. I).
- ³⁶ Gordiu-Techos (Γορδίου τευχος), localitate din Phrygia, situată la sud de Antiochia.
- ³⁷ Consulul roman se întoarce spre sud, în loc să meargă spre est către râul Maeander, trecând prin Apamea și Colossae (vezi cap. XXXVII), pentru a ajunge la Synnada.
- ³⁸ Acest oraș ca și celelalte polisuri din Caria și Pisidia s-au împotrivit romanilor nu pentru că erau subordonate lui Antiochus, ci pentru că vroiau să-și păstreze independența.
- ³⁹ Rîul Casus n-a fost identificat cu exactitate. Probabil e același cu rîul Axon, menționat de Plinius, *op. cit.*, cartea V, cap. XXVII, curgînd de la nord către sud.
- ⁴⁰ Consulul roman, după ce a străbătut Lydia și Phrygia, mergînd de-a lungul graniței nordice a Cariei, la nord de munții Salbacus (azi Boz-Dagh), se pare că s-ar fi dus spre Pisidia, mergînd spre sud de munții Phrygiei, pe drumul ce trece prin podișul Cybiriei și Cabalei, și prin pasul Kyzil-Hissar sau Kyzidșa.
- ⁴¹ Eriza, localitate situată la est de Tabae, fiind menționată și de Ptolemaeus, *op. cit.*, și de Plinius, *op. cit.*, cartea X, cap. CXXIV.
- ⁴² Thabusion, localitate neidentificată cu exactitate. Probabil era situată în cîmpia Karajyk, din Phrygia.
- ⁴³ Rîul Indus, izvorăște din muntele Garkyn-Dagh, lângă Pirnas, avînd denumirea pe cursul său superior de Gerenis-Tșai, și pe cel inferior de Doloman-Tșai.
- ⁴⁴ Cibyra (azi Chorzum), localitate situată la sud de Eriza și la vest de Gerenis-Tșai (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XIII, cap. IV).
- ⁴⁵ Sylleum, o mică localitate situată lângă Cibyra. Mai exista o localitate cu același nume în apropiere de Perge, pe rîul Kestros.
- ⁴⁶ Limnes, localitate neidentificată.

- ⁴⁷ Sinda (și locuitorii sidenses-um), azi Gülhissar, localitate situată la nord-est de Cibyra, în vestul Pisidiei (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XIII, cap. IV).
- ⁴⁸ Caularis, probabil Baındyr-Tşai de azi, riul care izvorăște din Rabat-Dagh, formind granița între ținuturile Cibyratis și Milyae, se unește cu Pirnas-Tşai și formează riul Indus (azi Gerenis-Tşai).
- ⁴⁹ Caralis (azi Surt-Ghiol), mlaștină delimitată la sud-est de Sinda și la nord de povârnișul muntelui Rabat-Dagh, putea fi înconjurată de armată numai dinspre vest și sud.
- ⁵⁰ Madamprus sau Mandrapolis, localitate neidentificată.
- ⁵¹ Lacus, localitate situată la granița Pamphiliei; s-a găsit o inscripție în care se întâlnește numele Λαγγύρον sau Λάγνων Λαγανία
- ⁵² Lirys — probabil era numele unui mic riu care se vărsa în mlaștina Caralis, în partea sud-vestică a acesteia.
- ⁵³ Cobulatus (așa îl menționează Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. XVI, iar Ptolemaeus Κολοβάτος) probabil e riul Istenez-Tşai de azi, care se varsă în lacul Kestel.
- ⁵⁴ Termessus (Τερμίσσος și locuitorii termessenses, la Strabo, cartea XIII, cap. IV, oraș situat la nord de Perge, în sudul Pisidiei (Asia Mică), în anul 72 î.e.n. i-au fost confirmate acestui oraș libertatea și alte drepturi.
- ⁵⁵ Isiondensi — locuitorii unei localități situate în apropiere de orașul Stenaz, la nord-vest de Termessos lângă trecătoarea Thandyr Oghlu. Numele exact al localității nu este cunoscut.
- ⁵⁶ Taurus, despre care este vorba în acest pasaj, e probabil un afluent al râului Kestrus sau Cabulatus. Armata romană mărșăluiește de-a lungul acestui riu cu direcția nord.
- ⁵⁷ Xiline-Come, localitate neidentificată.
- ⁵⁸ Cormasa, la Polybios Κύρμασα), localitate situată în apropiere de lacul Kestel. În vecinătatea ei se găsea și localitatea Darsa și mlaștinile Carales menționate mai sus.
- ⁵⁹ Lysinoes (la Ptolemaeus Λυσινέα), localitate din Pisidia situată nu departe de lacul Kestel, în apropiere de ruinele găsite la Budjak.
- ⁶⁰ Sagalasson (Σαγαλασσίν) azi Aglasan — locuitorii, sagalassenses —, localitate situată pe cursul superior al râului Kestros în partea sudică a regiunii Aglasa-Dagh (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XII, cap. VII).
- ⁶¹ Pisidia, prin care străbate acum consulul, era despărțită de Caria prin riul Indus, la nord era delimitată de Phrygia Mare, la sud de Pamphilia.
- ⁶² Rhotrinei fontes (izvoarele râului Rhotrinus) ca și Acoridos Comen nu s-au identificat.
- ⁶³ Cimpia Metropolită era situată în jurul orașului Metropolis, azi Ballyk, la nord de Apamea (Phrygia). Metropolis fusese reședința regilor Phrygiei (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XII, cap. VIII).
- ⁶⁴ Dyniae sau Dymae, localitate neidentificată.
- ⁶⁵ Synnada (azi Afium Carahissar), oraș situat în Phrygia Mare, la nord de Antiochia (Ἀντιοχεια, vezi Plinius, *op. cit.*, cartea V, cap. XXIX).
- ⁶⁶ Beudi (azi Bejad, localitate situată la nord-est de Synnada.
- ⁶⁷ Anabura, localitate situată la nord de Beudi.

- ⁶⁸ Alander, afluent al fluviului Sangarius, care curge prin Bejad.
- ⁶⁹ Abassus, localitate neidentificată, din Phrygia.
- ⁷⁰ Tolostobogii, (la Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. XXXVII, *τολίστοβόγιοι*) populație gallică locuind în Galatia (Asia Mică).
- ⁷¹ Cap. XVI cuprinde istoricul celților cărora Titus Livius le zice *Galli*, istoric făcut și de Iustinus, *op. cit.*, cartea XV, cap. II.
- ⁷² Lónorius. la Strabo *Λεονόριος*, (vezi *op. cit.*, cartea XII, cap. V). Numele înseamnă *puternic ca un leu*. Lutarius înseamnă *ilustru*.
- ⁷³ Aceasta pentru că regatul Seleucizilor trecea încă drept regat macedonian.
- ⁷⁴ Nicomedes, fiul lui Ziboeta, era amenințat și pe uscat și pe mare de Antiochus Soter. Mai avea adversar chiar pe fratele său, numit tot Ziboeta, singurul dintre ceilalți trei frați care scăpase cu viață pentru că n-a fost omorît de Nicomedes. Fratele lui se făcuse stăpîn pe o parte din Bithynia, și se pregătea să ia și restul. Pentru a-și întări poziția, Nicomedes a făcut alianță cu gallii din Asia Mică — galatii.
- ⁷⁵ În urma războaielor civile dintre Seleucus II și Antiochus ca și a luptelor cu Egiptul, cu parții și cu alte popoare, Seleucia slăbise considerabil.
- ⁷⁶ Refuzul plății tributului către celții galati a fost cauza unui război dus de Attalus contra acestor populații gallice. Se presupune că tributul nu era plătit în mod regulat.
- ⁷⁷ Cap. XVII—XXXIII relatează bătălia cu tolístobogii descrisă și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XXXIX.
- ⁷⁸ Această idee are o latură pozitivă în aceea că afirmă principiul schimbării firii plantelor și animalelor sub influența mediului. El apreciază că este mai puternică influența climei și a pămîntului în care trăiesc plantele și viețuitoarele decît însușirile transmise prin ereditate; mediul le poate schimba.
- Afirmația are însă la Titus Livius și laturi negative. Una se datorcește nivelului științei din acea vreme: oamenii au observat că plantele și animalele se dezvoltă bine în mediul lor natural. Însă noi, azi, știm că datorită intervenției conștiente a omului ele se pot aclimatiza în orice alt mediu geografic, fără să degenereze — cum credea istoricul — ba, dimpotrivă, pot da naștere chiar la soiuri superioare.
- O altă latură negativă la Titus Livius în această problemă constă în aceea că el aplică *tale quale* principiul influenței mediului asupra plantelor și animalelor, la societatea omenească. Fără îndoială că mediul geografic influențează și societatea omenească, dar el nu constituie factorul fundamental, determinant în dezvoltarea societății omenești și a felului de a fi al oamenilor. Mai mult, influența mediului însuși depinde de nivelul de dezvoltare a producției materiale — de starea forțelor de producție.
- ⁷⁹ Ajuns la râul Alander, consulul a fost nevoit să părăsească cursul lui. Drumul armatei romane în noua etapă a expediției trecea prin valea Gemik-Kjoi. La intrarea în această vale spre vest se găsea localitatea Abbasium.
- ⁸⁰ Tyscos — localitate neidentificată.

- ⁸¹ Oroandes (și locuitorii oroandenses-um) locuiau în Isauria, la granița dintre Lycaonia și Pisidia (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XLIV, Plinius, *op. cit.*, cartea V, cap. XCIV).
- ⁸² Pentru greutatea și valoarea unui talant (τάλαντον) vezi cartea XXIII, nota 40 și cartea XXXII, nota 136.
- ⁸³ Alyatti, locuitori în Bythinia.
- ⁸⁴ Axylos era un ținut în regiunea Haimaneh de azi, situat în partea nord-estică a podișului central din Lycaonia, (făcea parte din Galatia). În acest ținut, la sud-vest de orașul Pessinus, se afla localitatea Cuballum (vezi Strabo, cartea XII, cap. VI).
- ⁸⁵ Nu se cunoaște un munte din Phrygia cu numele de Adoreus. Unul dintre riurile care formează fluviul Sangarius își are obârșia la Beudi, în apropiere de Bejad, Iailassi-Dagh și de Emir-Dagh, un al doilea riu, mai spre vest de Prymnessus, al treilea mai spre est. Fluviul Sangarius, născut din unirea acestor riuri, curge dinspre vest spre est, la sud de Pessinus pînă la Germa, apoi pornește spre nord, și apoi din nou către vest.
- ⁸⁶ Inadvertență: fluviul Sangarius nu se varsă în Propontida cum scrie Titus Livius, ci în Marea Neagră.
- ⁸⁷ Pessinus (azi Bala-Hissar), oraș situat la 10 km nord de Sangarius, în cursul lui dispre vest spre est.
- ⁸⁸ Mater Magna (Cybele) era zeificarea pămîntului. Aducerea acesteia la Roma dovedește o slăbire a moravurilor în societatea romană.
- ⁸⁹ Gordium (la Polybios Γόδιον Gordieion), oraș situat la nord de fluviul Sangarius, după care acesta face un nou cot către vest.
- ⁹⁰ Titus Livius a trecut cu vederea cea de-a doua trecere a armatei romane peste acest riu.
- ⁹¹ Aceleași date se găsesc și la Quintus Curtius: distanța dintre marea Ciliciei și Hellespont este mai mare decît aceea pînă la Marea Neagră.
- ⁹² Aici e vorba de un munte numit Olympos, situat în Galatia (azi Aladagh sau Anatoli-Dag) din regiunea Assarly-Caja sau Kara-Viran, între Sangarius și Ancyra.
- ⁹³ Magaba (azi Curg-Dagh), un munte situat mai spre est de Olympos.
- ⁹⁴ Strabo, *op. cit.*, cartea XII ne-a lăsat multe amănunte relative la conducerea galatilor. Dintre cei 3 *reguli* (regișori), Ortiago a folosit tot felul de mijloace pentru a ajunge conducător unic. El totuși n-a izbutit. La această situație ajunge mai tîrziu *Deiotarus*, care joacă rol în războaiele civile de la Roma.
- Amyntas, urmașul acestuia, a fost ultimul rege al Galatiei. După moartea acestuia, Galatia a fost transformată, în anul 25 î.e.n., de către Augustus, în provincie romană. (Vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap., XXI, Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea VI, cap. I; Florus, *op. cit.*, cartea II, cap. XI).
- ⁹⁵ Operațiile desfășurate de armata romană împotriva gallilor tectosagi, relatate de Titus Livius în cap. XXIV—XXVII, sînt descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XXXVIII, de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, cap. XLII, de Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea VI, cap. I, de Florus, *op. cit.*, cartea I, cap. XXVIII.

- ⁹⁶ Ancyra (azi Angora, numită popular Engürich), oraș al tectosagilor din Galatia, situat la vest de riul Halys și la nord-est de Gordium. A fost un oraș vestit și săpăturile arheologice au scos la iveală ruine interesante. Numele se zice că ar veni de la o ancoră pe care regele Midas, fondatorul Ancyrei, ar fi găsit-o în acel loc.
- ⁹⁷ Deci la o depărtare de trei zile de marș de la muntele Magaba.
- ⁹⁸ Numele soției era Chiomara, după cum aflăm din Plutarh, *Despre virtuțile femeilor*, cap. XLIII. Despre frumusețea acestei femei vorbeste și Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. XII și XXI.
- ⁹⁹ Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. XIII, scrie că trupele însărcinate cu procurarea nutrețului (*pabulatores*) plecaseră în direcția aceasta de mai multe zile.
- ¹⁰⁰ Morzus era regele Paphlagoniei, (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. VI și Strabo, *op. cit.*, cartea XII).
- ¹⁰¹ Nu este vorba de munții Taurus, ci de Antitaurus, care străbăteau Cappadocia.
- ¹⁰² Tabăra de iarnă romană a fost instalată pe coasta Mării Egee și în Ephes, (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. XXI).
- ¹⁰³ Scopul expediției armatei romane în Galatia a fost atins: romanii au pus stăpînire pe teritoriul acestor galli asiatici pînă la riul Halys. Vor ataca apoi cea de-a treia ramură a acestor galli care-și aveau așezările dincolo de riul Halys.
- ¹⁰⁴ Alegerile pentru censori care au loc la Roma, sînt menționate și de Plutarh, *Flamininus*, cap. XVIII.
- ¹⁰⁵ Templul lui Marte, construit în anul 387 î.e.n., era situat în fața porții Capena cam la 2 000 de pași distanță, pe o înălțime care domina Via Appia. Din Via Appia se urca la acest templu pe Clivus Martis.
- ¹⁰⁶ Campanii menționați sînt foștii *cives campani* (vezi cartea XXVIII, cap. XLVI), care fuseseră alungați din locuințele lor ca urmare a trădării romanilor și a trecerii lor de partea lui Hannibal (vezi cartea XXVI, cap. XXXIV). Deoarece acești campani nu mai erau *cives romani* sau *latini*, ci considerați *peregrini dediticii*, ei nu mai puteau fi recenzați în orașele sau municipiile unde fuseseră colonizați, ci trebuiau să fie recenzați la Roma.
- ¹⁰⁷ În acest pasaj Titus Livius se referă la regiunea dintre Tibru, Capitoliu și colinele Aventină și Caelină.
- ¹⁰⁸ Cap. XXVIII—XXXIV relatează evenimentele din Grecia descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XL, de Plutarh, *Philopoemen*, cap. XVI, de Pausanias, *op. cit.*, cartea VIII, cap. LI.
- ¹⁰⁹ Crania — locuitorii unui oraș care la Strabo are numele de Κράναι. Această localitate se află în sud-estul insulei Kephallenia.
- ¹¹⁰ Pale sau Paleis sau Palis (locuitorii palenses), localitate din peninsula Paliki. la nord de Lyxuri, în insula Kephallenia.
- ¹¹¹ Samaei erau locuitorii din Samae, localitate situată în nordul Kephalleniei. În schimb, Samii erau locuitorii insulei Samos.
- ¹¹² Patrae, Dymae, orașe în Achaia.
- ¹¹³ Asediul cetății Samae a durat, prin urmare, pînă la venirea toamnei.
- ¹¹⁴ Cyatis, o fortăreață în Kephallenia.
- ¹¹⁵ Aegium, port la golful Corintic, în nordul Peloponezului.

- 116 Lacedemona (Sparta) avea legăturile tăiate spre mare, deoarece exilații aveau în stăpînirea lor orașele maritime. Exilații erau aristocrații fugiți din Lacedemona în urma reformelor adînci făcute de Nabis, (vezi cartea XXXVI, cap. XXXV; cartea XXXIV, cap. XXXV).
- 117 Las, localitate situată în Laconia, la sud de Gytheum. A fost menționată și de Homer, *Iliada*, cîntul II, vs. 585, de Strabo, *op. cit.*, cartea VIII, cap. V.
- 118 Adunarea ligii achaeice la Elis a avut loc în toamna sau iarna anului 189 î.e.n.; acest oraș intrase în ligă de scurtă vreme, (vezi cartea XXXVI, cap. XXXV).
- 119 Diophanes era un adversar al politicii duse de Philopoemen și Lycortas, vînduși romanilor, (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. III și cartea XXXIII, cap. XVII). Relativ la Lycortas, vezi cartea XXXV, cap. XXIX.
- 120 Expozeul făcut de Titus Livius — de aici pînă la cap. XXXIV — trebuie pus în legătură cu evenimentele anului 188 î.e.n., deoarece, după Polybios, lacedemonienii au adresat plîngeri la Roma în legătură cu atacarea lor de către achei, în anul 187 î.e.n. pe timpul consulului Lepidus.
- 121 Și Plutarh, *Philopoemen*, cap. XVII, confirmă alegerea lui Philopoemen ca strateg al ligii achaeice..
- 122 Această schimbare de constituție a avut loc în Lacedemona (Sparta), din cauza răscoalei descrise la cap. XXX în această carte. Prin alianța încheiată anterior de Sparta cu liga achaeică, constituția Spartei nu suferise nici o schimbare.
- 123 Tegea — oraș în Arcadia.
- 124 Probabil că este vorba de porticul numit Myropoli (Στοά Μυρόπωλης). Megalopolitani, după ce au învins pe spartani și le-au omorît pe conducătorul lor Acrotatus, fiul lui Cleomenes, au clădit acest portic în cinstea victoriei lor. Cînd însă spartanii, sub conducerea lui Cleomenes, i-a înfrînt apoi pe megalopolitani, au distrus porticul (vezi Pausanias, *op. cit.*, cartea VIII, cap. XXVII și XXX). Philopoemen pentru a-și bate joc de spartani — cum spune Plutarh — a pus să fie iarăși reclădit porticul din prăzile luate chiar de la ei.
- 125 Belemina (locuitorii belbinates-um) era unul dintre orașele regiunii Tripolis. Teritoriul acestui oraș este numit Βελμινάτις de Polybios, *op. cit.*, cartea II, cap. LIV, (vezi și Strabo, *op. cit.*, cartea VIII, cap. III).
- 126 Mai înainte stăpînise acest teritoriu Cleomenes al III-lea, însă scurtă vreme. Ceilalți tirani de care e vorba aici sînt Machanidas și Nabis.
- 127 Aceasta s-a petrecut după bătălia de la Chaeronea (338 î.e.n.), Filip, fiul lui Amyntas, era tatăl lui Alexandru cel Mare.
- 128 Fulvius s-a dus la Roma în vederea alegerilor înainte de sfîrșitul anului 189 î.e.n. Cucerirea Ambraciei și a cetății Samae de către consulul Fulvius s-a întîmplat la începutul verii anului 189 î.e.n., puțin înainte de data fixată pentru alegeri.
- 129 Statuia și podoabele au fost puse, probabil, de P. Cornelius Scipio Nasica.
- 130 În latinește *iusti liberi*, după principiul de drept roman enunțat de jurist-consultul Ulpianus, *Digestae*, cartea VIII, cap. VIII. Copiii

erau considerați în aceeași condiție cu mama, când aceasta nu era căsătorită legitim (*Non interveniente connubio, matris conditioni accedunt liberi*).

- 131 Formianii și fundanii au fost recenzați în cadrul tribului Aemilia, iar arpinaiții în tribul Cornelia — pentru prima oară în Roma — deoarece erau acum cetățeni romani.
- 132 Cap. XXXVII—XXXIX cuprind măsurile luate în Asia de romani și pacea cu Antiochus, evenimente relatate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XLIV, de Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XIII, de Appianus, *op. cit.*, *Syriaci*, XXXVIII, de Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea IV, cap. I.
Expunerea evenimentelor începe la Titus Livius cu aceeași cronologie ca și la Polybios, care-și datează evenimentele după socoteala olimpiadelor. Acestea începeau cu apusul timpuriu al constelației pleiadelor, adică pe la mijlocul lunii noiembrie.
- 133 Potrivit celor arătate la cap. XXXV din această carte, Cn. Manlius a intrat la consulat în 188 î.e.n., fiind ales în noiembrie 189 î.e.n.
- 134 Perga, localitate în Pamphilia, situată la vărsarea în mare a fluviului Cestrus. Azi se mai văd o parte din ruinele orașului.
- 135 Cei 10 soli romani fuseseră aleși cu un an înainte și se pare că au rămas multă vreme la Roma, din pricina duratei tratatelor.
- 136 Apamea — localitate căreia i se mai zicea și *Cibotos*, din Phrygia. Cu același nume se aflau și alte orașe în Bithynia, în Coele-Syria.
- 137 Evacuarea teritoriului de dincoace de munții Taurus până la râul Halys este succesul primului război syrian după înfrângerea lui Antiochus și campaniei romane împotriva celților galați, (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea VI, cap. IV).
- 138 Linia de demarcație nu este dată cu exactitate de nici unul dintre istoricii antici cunoscuți. Strabo, *op. cit.*, cartea VI, cap. IV. Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XVII, spune ca și Appianus și Diodor — „teritoriul de dincoace de Taurus“.
- 139 În acest loc manuscrisul lui Titus Livius are lacună și nu se poate preciza despre ce fel de nave este vorba. Weissenborn adoptă propunerea de a se adăuga cuvântul *constratas*, deci *naves constratas et actuarias* = nave cu punte (galere) și nave ușoare cu un rînd de lopeți (vezi cartea XXII, nota 92).
- 140 Interdicția de a naviga spre vest era valabilă numai pentru vasele de război.
- 141 Kalycadnus (azi Gijök-Su) era singurul râu mai mare din Cilicia. Pe acest râu se găsea importantul oraș Seleucia. Aproape de vărsarea sa se afla un promontoriu, căruia Polybios și Appianus îi dau același nume.
- 142 Sarpedon, promontoriu situat la o depărtare de 15 km la vest de locul unde se vărsa fluviul Kalycadnus în Marea Mediterană.
- 143 Din acești 12 000 de talanți, 3 000 trebuiau plătiți de Antiochus numaidecît.
- 144 După Plutarh, *Titus*, cap. XX, Cornelius Nepos, *Hannibal*, cap. IX, și Iustinus, *op. cit.*, cartea XXII, cap. IV, Hannibal a fugit spre Creta.
- 145 Este vorba de Eumenes al II-lea Soter.

- ¹⁴⁶ Notium era un ținut din Ionia, situat la nord de Ephes.
- ¹⁴⁷ Cymae (azi Lamurt-Koy), localitate din Ionia, situată în golful Eleat la nord de Phocaea.
- ¹⁴⁸ Mylasa, localitate situată în Caria la nord de Halicarnas.
- ¹⁴⁹ Clazomenae, oraș situat la vest de Smyrna.
- ¹⁵⁰ Drymussa, insulă în Mediterana, aproape de Clazomenae.
- ¹⁵¹ Rhoeteum, promontoriu în Troas, situat la nord de Ilion. Nu departe de acest loc se află mormântul lui Ajax, fiul lui Telamon.
- ¹⁵² Gergithus, localitate situată la est de Ilion, pe muntele Ida, (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XIII, cap. I și Herodot, cartea VII, cap. XLIII).
- ¹⁵³ Referitor la orașul Dardanum, Dionysios din Halicarnas, *op. cit.*, cartea II, cap. LXVI și Macrobius, *op. cit.*, cartea III, cap. IV, susțineau că penajii romani ar fi fost divinități adorate în misterele din Samotracia, pe care regele Dardanus i-a transplănat în orașul ridicat de el — Troia sau Ilion — și că Aeneas i-a adus de acolo în Latium, unde a fost apoi fondată Roma. Romanii pretindeau că se trag din urmașii troienilor, care sub conducerea lui Aeneas au pornit pe mare spre Latium, ținut hărăzit lor de Fatum — destinul. Prin aceasta aristocrația romană voia să arate că este de origine nobilă, eroică.
- ¹⁵⁴ Mysia, regiune din Asia Mică, situată la nord de Lydia și la sud-vest de Bithynia.
- ¹⁵⁵ Lycaonia, adică teritoriul cuprins între Cappadocia, Cilicia, Phrygia și Galatia.
- ¹⁵⁶ Pamphylia la origine se întindea pe o lungime de circa 120 km în jurul golfului Pamphylic. Munții Taurus o atingeau în partea de nord.
- ¹⁵⁷ Cap. XL—XLI relatează înapoierea la Roma a lui Manlius, eveniment menționat de Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. XLIX, și de Appianus, *op. cit.*, cap. XLIII.
- ¹⁵⁸ Melas (azi Xeros) este un fluviu în Thracia, în apropiere de Lysimachia; el izvoră din apropiere de Andrinopolis, curgea spre sud și se vărsa în golful care are același nume: Melas Sinus.
- ¹⁵⁹ Gypsela, localitate în Thracia, situată la nord de Aenos, pe fluviul Hebrus.
- ¹⁶⁰ Asti, sau Astae, populație tracică locuind în ținutul care se întinde de la Perinthus până la Apollonia.
- ¹⁶¹ Caenii locuiau între Propontida și fluviul Hebrus (Mărița).
- ¹⁶² Maduatenii erau, după o ipoteză, locuitorii orașului Madytus.
- ¹⁶³ Corelii, populație neidentificată.
- ¹⁶⁴ Zeița tracică Bendis, era asimilată cu Artemis-Diana și cu Cybele.
- ¹⁶⁵ Dacă relatarea lui Titus Livius este exactă, Gypsela s-ar fi aflat la 10 000 de pași la est de fluviul Hebrus (Mărița). Vezi Strabo, *op. cit.*, cartea VII, cap. XLVIII.
- ¹⁶⁶ Aenos și Aeniani (vezi cartea XXVIII, nota 19).
- ¹⁶⁷ Zerynthium, localitate în care se găsea o peșteră vestită unde era adorată o divinitate cu numele de Hecate.

- 168 Tempyra, localitate aproape de muntele Rhodope, menționată și de Strabo, cartea VII, cap. XLVIII ca o așezare situată pe șoseaua Via Egnatia în apropiere de Traianopolis.
- 169 Thrausi, populație thracă, locuind la vest de fluviul Hebrus și la nord Maronea și celelalte orașe maritime.
- 170 *Itinerarium Hierosolymitanum* (harta de călătoria din Ierusalim) menționează un loc de popas cu numele Sale, care urmează după cel de la Tempyra.
- 171 Priaticus Campus, situat în sudul Thraciei, Herodot, *op. cit.*, cartea VII, cap. CVIII și Plinius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XI, se întindea de-a lungul litoralului de la Maronea pînă la Aenos.
- 172 Apollonia, localitate situată între Maronea și Abdera; nu este vorba de Appolonia situată la vest de vărsarea fluviului Strymon (Struma).
- 173 Neapolis, localitate între Nestus și Strymon, mai tîrziu un loc de popas pe Via Egnatia.
- 174 Acesta e analistul roman Claudius Quadrigarius.
- 175 Aici e vorba de Apollonia din Epir și nu de cea din Thracia.
- 176 Acest fapt se întîmpla în iarna anului 188—187 î.e.n.
- 177 Cap. XLII relatează despre alegerile magistraților din Roma și despre distribuirea provinciilor, fapte menționate și de Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea VI, cap. VI, și Dio Cassius, *op. cit.*, fragmentul LXI.
- 178 În expozeul de aici pînă la cartea XXXIX, cap. XXIII, Titus Livius îi urmează pe analiști.
- 179 Din acest pasaj reiese că Manlius avusese intenția să pună mîna chiar pe persoana regelui Antiochus.
- 180 Faptul că senatul roman plănuise desfășurarea unei campanii împotriva celților galati se învederează din cele relatate în cartea XXXVII, cap. LI și din încuviințarea triumfului lui Manlius. Într-adevăr acesta a desfășurat în așa fel operațiile militare ca și cum ar fi venit în Asia, în acest scop, cu toate că acesta nu e menționat de vreun decret senatorial sau plebiscit.
- 181 Acest pasaj cuprinde perorația discursului: triumful nu putea fi încuviințat lui Manlius, deoarece luptele date s-au soldat cu in-succese. Apoi războiul contra gallilor a fost întreprins de Manlius fără aprobarea statului roman, încălcînd astfel autoritatea statului și dreptul fețialilor.
- 182 Despre triumful lui Labeo, Titus Livius relatează în cartea XXXVII, cap. LX, după informațiile luate de la Valerius Antias.
- 183 Manlius își combate adversarii prin următoarele argumente: 1) războiul contra gallilor galati era necesar; 2) acest război a fost ordonat de senat și indirect și de adunarea poporului.
- 184 Regișor (regulus) ca de exemplu Ariarathes, și tiran ca Moagetes.
- 185 Triumful lui Manlius este descris în cartea XXXI, cap. VI.
- 186 Cap. L—LX relatează procesele Scipionilor descrise și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIII, cap. XIV, Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, cartea IV, cap. XVIII, Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea III, cap. VII și cartea V, cap. III; Appianus, *op. cit.*, cartea XL, Plutarh, *Cato*, cap. XV, Dio Cassius, fragm. LXIII, Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX, Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XX.

- 187 Cu toate că în general Titus Livius a recunoscut neexactitățile analistului Valerius Antias și a folosit și alte izvoare, referitor la procesul Scipionilor, totuși îl urmează cu fidelitate pe acest analist roman.
- 188 După Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XVIII, primul atac împotriva Scipionilor a fost declanșat de tribunul plebei, Naevius.
- 189 Tribunii plebei au rămas ca judecători în continuarea procesului pînă la al patrulea lui termen. De aceea acuzații au făcut apel (*provocatio*) la adunarea poporului. Poporul adunat forma *contio*, nu *comitia*. Totuși sentința un putea fi dată decît în *comitia* sau în *Concilium plebis*.
- 190 Adică ziua în care s-a dat bătălia de la Zama; anul 202 î.e.n.
- 191 Într-adevăr, Africanus își începuse cariera militară la 17 ani, însă funcția de tribun militar a îndeplinit-o la 19 ani (vezi cartea XXII, cap. LIII și Polybios, *op. cit.*, cartea X, cap. III).
- 192 Scipio avea la Liternum o proprietate, dar pentru că Liternum era o colonie de cetățeni romani, mutarea lui Scipio acolo nu poate fi privită ca un exil propriu-zis, (vezi Seneca, *Epistolae*, XIII și Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea V., cap. III).
- 193 Titus Livius va rectifica la cartea XXXIX, cap. LII, anul morții lui Africanus, 186 î.e.n., nu 187 î.e.n.
- 194 În latinește *pecunia capta* înseamnă bani capturați în timpul ostilităților; *pecunia ablata* înseamnă bani luați după încheierea operațiilor militare; *pecunia coacta* înseamnă bani ridicați ca o contribuție de război.
- 195 Valerius Maximus, cartea V, cap. III, califică delictul lui L. Scipio *peculatus* (deturnare de fonduri publice).
- 196 Mormîntul Scipionilor se afla în apropiere de Via Appia.
- 197 Vinul amestecat cu miere (*mulsum*) era băutura preferată a romanilor.
- 198 A. și L. Hostilii Catones n-au fost menționați niciodată de Titus Livius ca *legați* ai lui Scipio.
- 199 Pînă la acest pasaj Titus Livius l-a urmat pe Valerius Antias. De aici el întrerupe expozeul analistului roman, urmîndu-l pe Claudius Quadrigarius, pe care-l folosește și Cornelius Nepos, deoarece are îndoieli asupra exactității sumelor de bani menționate de Valerius Antias. Suma de 24 milioane sesterți imputați lui Scipio Asiaticus — Titus Livius — o socotește exagerată. După părerea sa, a fost vorba o dată de 2 016 000 sesterți și a doua oară de 1 920 000, în total deci 3 936 000 sesterți.
- 200 În latinește *tabulae accepti et expensi* erau registrele de casă care erau cercetate și folosite ca probe în procesele de *repetundis* (pentru a se obține despăgubiri).
- 201 Polybios menționează faptul că despăgubirea de război impusă lui Antiochus s-a ridicat la 15 000 de talanți. Din această sumă Antiochus a plătit imediat 3 000 de talanți lui Scipio pentru statul roman, iar restul trebuia plătit în rate vreme de 12 ani. Sumele nu concordă cu cele arătate de Polybios (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXIV, cap. III).

- 201 bis Scipio aducînd la Roma sume considerabile de bani, cetăţenii au
fost scutiţi de plata impozitelor şi de aci expresia „a închide tezaurul
(*aerarium claudere*).
- 202 *Naevius* fusese tribun al plebei în anul 185—184 î.e.n. (vezi *Aulus*
Gellius, cartea IV, cap. XVIII, *Cicero*, *Orator* II, 249).
- 203 După informaţii mai certe, logodna a avut loc după moartea tată-
lui, întîmplată în anul 183 î.e.n. Căsătoria s-a celebrat mai tîrziu,
cu cîţiva ani mai înainte de moartea *Aemiliei*, soţia lui *Africanus*.
Fiica cea mai mică despre care este aici vorba se numea *Cornelia*
şi este vestita *Cornelia*, mama *Gracchilor* (*Caius* şi *Tiberius*), celebrii
tribuni ai plebei, ucişi de gruparea cea mai reacţionară din senatul
roman.
- 204 *Aemilia* era fiica lui *Aemilius Paullus*, consul căzut la *Canae*.
- 205 *Quaestorii urbani* luau bunurile condamnatului şi le vindeau la lici-
taţie (*sub hasta*) (vezi *Gaius*, *Digestae*, cartea IV, cap. CXLVI).
- 206 Aceasta era așa-numita *missio in bona. Lex Acilia repetundarum*
spune în această privinţă: „Cel care va fi condamnat după această
lege să dea *quaestorului*, potrivit sentinţei date de majoritatea jude-
cătorilor, garanţia pe care aceştia o vor crede de cuviinţă. Dacă nu
va da garanţia, să fie confiscate bunurile acuzatului în folosul statu-
lui; *quaestorul* să le ia în primire şi să le consemneze în registrele
statului“. Acelaşi lucru îl consemnează şi *Tabula Bantina*, XI.
- 207 Relativ la *procesul Scipionilor* avem relatarea foarte dezvoltată a
lui *Titus Livius* din această carte, care însă este cam confuză datorită,
probabil, faptului că a folosit mult pe *Valerius Antias*.
Alte izvoare pentru cunoaşterea faptelor sînt următoarele:
Polybios, *op. cit.*, cartea XXIII, cap. XIV, *Appianus*, *op.*
cit., *Syriaci*, cap. XL, *Diodor* din *Sicilia*, *op. cit.*, cartea
XXIX, cap. XXI, *Valerius Maximus*, *op. cit.*, cartea III,
cap. VII, *Seneca*, *Consolatio ad Polybium*, cap. XXXIII. Infor-
maţiile transmise de autorii antici nu dau satisfacţie istoricilor mo-
derni. „Legenda despre procesul Scipionilor nu este întru totul
verosimilă, dar ea oglindeşte într-o oarecare măsură scăderea in-
fluenţei politice a acestei familii“ (*N. A. Maşkin, Istoria Romei*
antice, Bucureşti, 1951, p. 130).
Reprezentanţii aristocraţiei (*nobilitas*) la Roma erau împărţiţi
în diverse grupări politice, care concureau între ele pentru obţinerea
magistraturilor, îndeosebi a consulatului, pe care nobilii şi-l treceau
din mîină în mîină, cum spune *Sallustius*. Neamul *Corneliilor*, şi mai
cu seamă familia *Scipionilor*, dobîndise o mare putere politică, după
ce *Publius Cornelius Scipio* învinsese pe *Hannibal*. Ei ducea, cum
spun istoricii moderni, o politică dinastică. Contra lor s-a format
o coaliţie la care au luat parte şi unii membri din oligarhia senatorială,
tribunii plebei şi un *homo novus* — *M. Porcius Cato*. Aceştia au por-
nit contra *Scipionilor* o serie de procese şi învinuiri pentru proasta
mînuire a fondurilor, pentru înţelegerea cu *Antiochus* în paguba
statului roman etc. Cum vedem din relatarea lui *Titus Livius*, *Lucius*
a fost în cele din urmă condamnat la amendă şi nu era departe să
fie condamnat la pedeapsa capitală, iar *Publius* — *Africanus* — s-a
retras la proprietatea sa de la *Liternum*, în *Campania*, unde a murit
în anul 183 î.e.n.

CARTEA XXXIX

- ¹ Evenimentele din Italia și Hispanii expuse de Titus Livius în cap. I—XXIII au ca izvoare analele romane.
- ² Războiul contra ligurilor și istoricul gallilor cenomani sînt relatate și de Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XIV.
- ³ Ligurii frinați locuiau în marea lor majoritate în partea sudică a Apeninilor nordici; numai o parte se aflau pe versantul nordic al acestor munți.
- ⁴ Auginus — numele acestui munte este întîlnit numai la Titus Livius, în acest capitol.
- ⁵ Ligurii apuani își aveau așezările în partea vestică a Apeninilor pînă la vărsarea riului Macra în Golful Liguric.
- ⁶ Această șosea construită între Bononia și Arretium terecea prin Florentia. De la Arretium ducea la Roma *Via Cassia*. De la Florentia pleca o altă șosea spre apus, trecea prin Luca, de aci o lua spre nord de-a lungul coastei Golfului Liguric (sinus Ligusticus) prin Genua, în ținutul ligurilor.
- ⁷ Ballista și Suismontium, doi munți pe versantul sudic al Apeninilor de nord.
- ⁸ Această șosea care lega Placentia cu Ariminum e cunoscută sub numele de *Via Aemilia* și trecea prin Parma, Mutina, Bononia.
- ⁹ *Via Flaminia* fusese construită de tatăl consulului, în anul 220 î.e.n., cînd acesta fusese censor și nu de consulul acestui an — Aemilius — (187) cum scrie greșit Strabo, *op. cit.*, cartea II, cap. I. *Via Flaminia* ducea de la Roma pe coasta de răsărit a Italiei, la sud de Ariminum.
- ¹⁰ Aici Titus Livius se referă la aliații cu nume latin, *socii latini nominis*, din vechiul Latium, cum de altfel chiar precizează istoricul. Cetățile latine trebuiau să îndeplinească anumite obligații față de statul roman și aceste obligații erau cu atît mai împovărătoare cu atît numărul locuitorilor acestor cetăți se micșora (vezi cartea XLI, cap. VIII).
- ¹¹ Descrierea sărbătoririi triumfului lui M. Fulvius a fost relatată și de Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea V, cap. VI.
- ¹² *Tetradrachmum atticum* valora 4 denari.
- ¹³ Cît timp Cn. Manlius Vulso a fost investit cu *imperium* ca proconsul și nu a intrat în Roma, lipsa lui era legală pentru interesele republicii (*reipublicae causa absens*) și deci nu putea fi citat la proces. În 10 zile, de la 5 la 14 martie, nu putea fi terminată judecata; atît el cît și Lucius Scipio se temeau să nu fie condamnați.
- ¹⁴ O dată cu dezvoltarea societății sclavagiste la Roma, s-au ivit moravuri care păreau o decădere de la înălțimea morală simplă a vechii societăți gentilitice: lăcomia, silnicia, patima după plăceri, luxul, risipa și altele de acest fel. Titus Livius, ca de altfel și alți istorici latini, avea convingerea că astfel de moravuri erau aduse din Grecia și Asia Mică, unde, după cum se știe, societatea sclavagistă s-a dezvoltat cu mult mai înainte decît în Italia.

În realitate, moravurile de acest fel sînt inerente societății împărțite în clase antagoniste, pentru că au la bază proprietatea privată.

Dar dacă schimbarea moravurilor are cauze adînci care țin de baza economică a societății, nu înseamnă că modul de trai grecesc și asiatic nu avea partea lui de contribuție la dezvoltarea celui roman sclavagist.

- 15 Titus Livius folosește aici cuvîntul *stipendium* pentru a exprima ideea de împrumut dat statului de către cetățeni pe care tezaurul public nu-l restituise încă. Cuvîntul obișnuit ar fi fost *tributum*. Iată deosebirea între acești doi termeni: *stipendium* era o contribuție de război (în afară de pradă) impusă unui popor învins. După terminarea războiului, această contribuție devenea un impozit regulat perceput și era denumit tot *stipendium*. Se plătea în bani, spre deosebire de impozitul plătit în natură numit *vectigal*.

Stipendium era denumită și solda dată soldatului; pînă la Caesar soldații aveau 23 de denari pe an.

Cuvîntul *tributum* designează un impozit extraordinar direct impus pe persoane (*tributum capitis*) sau pe bunuri (*tributum ex censu*). Cetățenii romani îl plăteau numai pe acesta din urmă, dar erau impuși numai la vreme de nevoie și era de obicei restituit. Prin urmare seamănă propriu-zis cu un împrumut. În vremea celui de-al doilea război punic a fost perceput un astfel de împrumut cu o dobîndă de 1% sau 2%.

Cum se vede din pasajul de care este vorba, cei doi termeni se confundă uneori, folosindu-se unul în locul altuia.

- 16 P. Cornelius Cethegus și Postumius Albinus au organizat serbările în calitate de aedili curuli.
- 17 După unii autori antici de acest stîlp era legată o pînză care putea fi întinsă pentru a proteja spectatorii în teatru sau circ împotriva ploii sau arșitei soarelui. După alți autori, acest stîlp se găsea în mijlocul Circului Maxim, acolo unde mai tîrziu Augustus a ridicat obeliscul.
- 18 Pollentia, cu numele mai obișnuit *Valentia*, era o divinitate alegorică a cărei statuie se găsea în Circus Maximus.
- 19 Cap. VIII—XIX relatează despre represiunea exercitată de senatul roman asupra acelor care aderaseră la cultul lui Bacchus.
- Fără să aibă o aprobare oficială, s-a răspîndit în Italia și la Roma cultul zeului Bacchus. Adepții acestuia erau îndeosebi oameni din straturile de jos ale societății, nemulțumiți de religia oficială pe care conducătorii o foloseau așa de activ ca mijloc de dominare.
- Pe pămîntul Thraciei, unde își are originea zeul Bacchus, și pe pămîntul Greciei, cultul acestui zeu era foarte simplu la început. Bacchus era o divinitate a naturii, a vegetației și îndeosebi a viței de vie, a vinului; era adorat deci în primul rînd de oameni care lucrau pămîntul. Încă de la origine avea un caracter popular, sărbătorit primăvara (*marile dionysiace*) o dată cu apariția vegetației și toamna (*micile dionysiace*) o dată cu dispariția ei. Bacchus sau Dionysos era numit zeul „eliberator” (Ἐλευθερος) pentru că adepții lui aveau credința că elibera pămîntul, primăvara, din lanțurile iernii și sufletele oamenilor de grijile și necazurile vieții — cum spune

poetul Pindaros. Sub influența unui cult religios asiatic, oarecum asemănător, cultul simplu tracic al lui Bacchus a devenit orgiastic și a fost adoptat de femei. Sărbătoarea acestui zeu se numea Bacchanalia, iar adepții cultului erau denumite bacchante, (celebrul scriitor athenian Euripide ne-a lăsat o tragedie cu acest titlu).

În Italia și la Roma, cultul lui Bacchus a fost adoptat de oamenii — bărbați și femei — din clasele de jos, ceea ce a îngrijorat mult pe conducători și de aci asprimea atât de crudă cu care au urmărit pe adepții acestui zeu. Mai mult de 6 000 de oameni — bărbați și femei — au fost arși sau condamnați la moarte. Reprimarea a avut un dublu scop: politic și religios.

Titus Livius în expunerea sa adoptă tradiția pontificilor romani care atribuiau adepților lui Bacchus tot felul de crime și de destrăbălări. Istoria cunoaște și alte cazuri de astfel de calomnii.

Senatul roman a dat la nonele lui octombrie o hotărîre, descoperită în veacul XVII (în 1640 c.n.) în Bruttium, gravată pe o placă de bronz și cunoscută sub titlul de *Senatus-consultum de Bacchanalibus*, din anul 186 î.e.n.; pe baza acestuia s-au făcut cercetările care au durat mai mult de 5 ani.

Titus Livius redă, (cap. XIX) într-o formă liberă, o parte din conținutul acestei hotărîri. (Vezi Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea I, cap. III, cartea VI, cap. III; Cicero, *De legibus*, cartea II, cap. XV, § 37.); Vezi textul original în C.I.L. I², 581.

²⁰ În latinește *tympalum* (tobă mică lungă) și *cymbalum* (talgere de metal, țimbale) erau instrumente muzicale de percucie folosite cu prilejul ceremoniilor zeiței Cybela. Se loveau unul de altul cele două talgere, și făceau zgomot asurzitor.

²¹ Aceste procese nu au fost judecate în fața adunării poporului. Consulii, dispunînd de depline puteri judecătorești puteau da sentința capitală oricărui cetățean, chiar roman, și acesta nu avea drept de apel (*provocatio ad populum*).

²² În latinește *fora et conciliabula* înseamnă locurile de adunare ale locuitorilor mai multor pagii ale unui teritoriu; era locul unde se țineau judecățile, înrolările de trupe, târgurile etc.

²³ Aedilii curuli apar aici ca organe auxiliare ale consulilor.

²⁴ *Triumviri nocturni et capitales* erau magistrați inferiori de poliție însărcinați cu organizarea ajutoarelor contra incendiilor, cu supravegherea închisorilor, a execuțiilor etc.

²⁵ *Quinqueviri* erau magistrați extraordinari, luați ca ajutoare de *triumviri capitales*.

²⁶ În acea vreme Roma era împărțită în patru regiuni. Pe timpul lui Augustus regiunile Romei erau în număr de 14.

²⁷ În cuvîntarea rostită în fața adunării poporului, consulul motivează necesitatea de a se lua măsuri riguroase împotriva celor care se dovedesc adepții cultului lui Bacchus. În urma cuvîntării lui s-a dat cunoscutul *Senatus consultum de Bacchanalibus* (vezi nota 19).

²⁸ În Grecia mare (mai ales în orașul Tarentum), în Campania și în Etruria, cultul lui Bacchus era de multă vreme foarte răspîndit.

- 29 În *Comitia centuriata* la origine poporul roman apărea încadrat în unități militare ca o armată gata de campanie, (vezi nota 90, cartea X, nota 35, cartea XXIV; nota 76, cartea 23).
- 30 *Concilium plebis* la origine era adunarea plebei. În pasajul de față nu poate fi vorba decât de *comitia tributa*, unde întregul popor lua hotărâri întocmai ca în *comitia centuriata*. În această privință Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea XIII, cap. XVI precizează: „*Aliud esse cum populo agere, aliud contionem habere. Nam cum populo agere est rogare quid populum quod suffragiis suis aut jubeat aut vetat, contionem autem habere, est verba facere ad populum sine rogatione.*” Una este a dezbate o chestiune în fața poporului, alta este a-l întruni la o simplă adunare. Căci a dezbate o chestiune în fața poporului (*cum populo agere*) înseamnă a supune ceva poporului spre aprobare sau respingere prin vot. A ține o adunare (*contionem habere*) înseamnă a lua cuvântul în fața poporului fără a face vreo propunere“.
- 31 În acest discurs consulul vrea să demonstreze că bachanalele sînt primejdioase pentru toți cetățenii din punct de vedere politic și moral și că măsurile care vor fi luate de senat nu trebuie să fie de nimeni stînjinite, ci dimpotrivă aprobate de întregul popor, ca fiind necesare și salutare; senatului roman îi revenea sarcina de a veghea asupra religiei. Ca urmare, așa cum magistratii se străduiesc să le înăbușe, la fel fiecare cetățean e obligat să contribuie la atingerea acestui obiectiv (vezi nota 19).
- 32 Acțiunile în justiție (*actiones*) își pierdeau obiectul dacă nu exista posibilitatea de a se fixa termenul legal pentru a fi judecate, deoarece, potrivit legii *Furia*, sentința într-un proces trebuia dată în intervalul de 2 ani, procesul neputînd fi amînat peste această limită.
- 33 *Cognati*, rudele alcătuiau așa-zisul consiliu de familie și chiar judecau pe un acuzat. În cazul de față li se va da ca sarcină acestor *cognati* numai executarea sentințelor, (vezi Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea VI, cap. III și Tacitus, *Annales*, cartea XIII, cap. XXXIII și cartea II, cap. L).
- 34 Acest *Senatus-consultum de Bacchanalibus*, emis la nonele lui octombrie, anul 186 î. e. n., a fost trimis și cetăților confederate cu Roma.
- 35 Expresia latină pentru această idee este *gentis enuptio*, care a fost greșit interpretată pînă la analiza făcută de Fr. Engels, în *Originea familiei*, a proprietății private și a statului, trad., 1948, pp. 132—136. Istoricul burghez Mommsen, de pildă, trăgea concluzia din această expresie (de altfel foarte rar folosită) că ginta romană ar fi fost endogamă, adică femeia nu se putea mărita decât în cadrul ginții sale. Fr. Engels arată că ginta și la romani a fost exogamă: „Prin căsătorie femeia leșea din ginta ei și intra în ginta soțului“; la moartea lui îl moștenea și numai în acest caz era obligată ca la o a doua căsătorie să-și aleagă soț din ginta bărbatului dintîi, pentru ca averea moștenită de la primul soț să rămînă în cadrul ginții. În cazul de față, Fecenia Hispala primește un privilegiu față de această obligație din parte senatului ca

- și cum i l-ar fi acordat primul soț care, evident, dispunea de averea sa.
- 36 *Tutoris optio* era dreptul pe care îl avea bărbatul de a numi în testament un anume tutore pentru soția sa, în cazul că el ar deceda. Bărbatul însă putea să lase soției sale prin testament dreptul de a-și alege ea însăși tutorele (*tutoris optionem dare*), în care caz acesta se numea *tutor optivus*, de aceea Titus Livius precizează *quasi ei vir testamento dedisset* — ca și cum i-ar fi fost dat acest drept prin testament de către soțul său.
- 37 Și *praetor urbanus* care era investit cu *imperium militiae* putea fi însărcinat de senat sau de consuli, la fel ca și ceilalți pretori, cu ținerea recrutărilor militare (*dilectus*).
- 38 Hasta (astăzi Mesa din Asta), localitate hispană situată la nord de Gades și la sud de vărsarea fluviului Baetis (Guadalquivir).
- 39 Calagurris (azi Calahorra) pe Hiberus, localitate situată la nord de Celtiberia, în ținutul bascilor. Mai exista o localitate Calaguris Fibularenensis în regiunea Tarracona, și alta în Aquitania (Gallia) (vezi Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. III; Strabo, *op. cit.*, cartea III, cap. IV).
- 40 Cap. XXII—XXIII relatează ceremonia și desfășurarea serbărilor megalene, numite și tauriene (*ludi Taurii*), invazia gallilor, înființarea de noi colonii — fapte relatate și de Plinius, *op. cit.*, cartea XXXIII, cap. X, § 138.
- 41 Ops, străveche divinitate italică, fiind socotită soția lui Saturnus; era zeificarea prosperității și a belșugului dat de pământ. Templul său de pe colina Capitolina (în apropiere de for) se numea *Aedes Opis et Saturni*. Zeul Saturnus avea în for un vestit templu, din care se mai văd și azi ruine (8 coloane și o parte din fronton).
- 42 Aceasta e prima încercare a acestor ramuri de galli transalpini de a pătrunde în Italia, (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea IV, cap. VI). Din cele relatate de Strabo rezultă că acești galli și-au avut așezările lor în regiunea Dunării și Illyriei (vezi și Tacitus, *De moribus germanorum*, cap. XXVIII).
- 43 Veneții erau de multă vreme în legătură cu romanii.
- 44 Din cele relatate de Plinius, *op. cit.*, cartea XXXIII, cap. X, § 138, Lucius Scipio sărăcise în urma confiscării bunurilor sale și de aceea poporul roman a strâns sumele necesare pentru celebrarea acestor serbări.
- 45 De aici Titus Livius părăsește relatările analiștilor și-l urmează pe Polybios în expunerea cauzelor care au provocat conflictul romanilor cu Macedonia. În cap. XXIII—XXIX, se arată cauzele războiului cu Perseus, expunându-le la fel ca și Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. XXII și cartea XXIII, cap. IV; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XIX și Appianus, *op. cit.*, *Macedones*, cap. IX. Totuși din expunerea lui Titus Livius nu reiese clar în ce an s-au petrecut evenimentele menționate. În realitate, faptele relatate de istoricul roman s-au petrecut înaintea noului an consular 185 î.e.n. Însă Titus Livius a uitat să menționeze schimbarea de magistrați. După cercetările istoriografiei moderne, aceste evenimente

- s-au petrecut pe vremea celei de-a VI-a magistraturi a lui Philopomen, adică din anul 186—185 î. e. n.
- 46 Când consulul Acilius se găsea în marș spre Naupactus, Filip al V-lea a pus stăpânire pe Athamania și pe mai multe orașe din Thessalia. După întrevăderea cu Acilius, Filip a mai cucerit Magnesia, Dolopia, Aperantia și alte câteva localități din Perrhaebia.
- 47 Aceste orașe fuseseră subjugate mai înainte de regii Egiptului, și apoi de cei ai Macedoniei.
- 48 Zăcămintele și minele de aur și argint se găseau îndeosebi în regiunea muntelui Pangaeus din sudul Macedoniei și la est de fluviul Strymon.
- 49 De aici se vede limpede politica dusă de romani în relațiile lor externe: abia s-a încheiat campania cu Antiochus și senatul roman caută să slăbească din nou pozițiile lui Filip al V-lea, spre a nu fi primejduit în politica lor de aneixiuni și cuceriri din partea acestui partener redevenit redutabil.
- 50 Aenus și Maronea erau puternice puncte de sprijin strategice așezate pe coasta mării Egee.
- 51 Prin urmare Filip al V-lea era încredințat că e legal îndreptățit să stăpînească orașele — menționate în acest pasaj — ocupate de el, de vreme ce consulul îi încuviințase să le ocupe.
- 52 M. Baebius Tamphilus este fostul praetor care condusese o bună bucată de vreme operațiile militare contra lui Filip al V-lea (vezi cartea XXXVI, cap. XIII).
- 53 Ti. Sempronius este Ti. Sempronius Gracchus care fusese *tribunus plebis* (vezi cartea XXXVIII, cap. LII).
- 54 Eurymenae, localitate situată pe coasta răsăriteană a muntelui Ossa, în Magnesia, așa cum este menționat de Plinius, cartea IV, cap. IX, — port la Marea Thracică.
- 55 Nu se poate ști precis dacă aceste orașe au aparținut thesalienilor sau dacă intraseră numai în acea vreme sub stăpînirea aetolienilor.
- 56 Din acest pasaj rezultă că Theba Phthiotidă fusese reluată de thesalieni, ca și Pharsalus; totuși rămîne nelămurit dacă Philippopolis poate fi menționat între orașele despre care e vorba aici, deoarece există informații că Filip l-a înapoiat thesalienilor și apoi iarăși l-a ocupat.
- 57 Theba era situată pe o înălțime din promontoriul de la Krokion la golful Pagasaeus, (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. XCIX).
- 58 Filip al V-lea pusese să se construiască în Theba nave de transport, însă ordonase ca mărfurile să se descarce în Demetrias, nu în Theba; în felul acesta întregul trafic comercial se făcea prin Demetrias, în Theba rămînînd numai șantierul naval.
- 59 Nu se știe precis dacă acest fapt s-a petrecut și dacă a avut loc atunci cînd Quintius Flamininus era în fruntea armatei, ori atunci cînd el fusese trimis ca împuternicit în Grecia. De asemenea nu ne este clar dacă această solie au trimis-o thebanii sau thesalienii.
- 60 Gonnocondylus, localitate neidentificată cu precizie. Probabil era situată în apropiere de orașul Gonni și de valea Tempe, unde se găsea și Condylon.

- ⁶¹ Malloea și Ericinium fuseseră cucerite de Filip al V-lea împreună cu Baebius (vezi cartea XXXVI, cap. XIII).
- ⁶² Titus Livius a amintit în cap. X din cartea XXXVIII că athamanii și-au redobândit libertatea și nu a spus, după aceea, că și-ar fi pierdut-o. De aceea acest pasaj trebuie interpretat ca o hiperbolă retorică. Filip fiind în posesia fortărețelor menționate, athamanii cereau înapoierea lor, pentru că aceste fortărețe dominau accesul în teritoriul lor; Filip, în acel moment numai le amenința independența.
- ⁶³ Poethneum, încă neidentificată, era o fortăreață în Athamania.
- ⁶⁴ Menelais, localitate neidentificată, în Dolopia.
- ⁶⁵ Petra, localitate situată la nord de Perrhaebia într-o depresiune, în nord-vestul muntelui Olympos; era trecătoarea Macedoniei din partea de răsărit.
- ⁶⁶ Xiniae, localitate din Thessalia, situată la sud de Thaumaci pe lacul cu același nume (vezi cartea XXXII, cap. XIII).
- ⁶⁷ Parachelois, localitate situată pe cursul inferior al râului Achelous, în Acarnania.
- ⁶⁸ Titus Livius se referă de bună seamă aici la granițele fixate și menționate la cartea XXXII, cap. XXX. Filip trebuia să renunțe ca urmare la toate cuceririle făcute la sud de muntele Olympos și să cedeze chiar munții Cambunieni. Numai Demetrias rămânea mai departe în stăpânirea sa.
- ⁶⁹ *Thraciae Perorea* scrie Titus Livius, nu numai *Perorea*, spre a deosebi acest oraș de alte două care au același nume: unul în Epir și celălalt în Arcadia. *Perorea* din Thracia era capitala unui ținut cu același nume care se afla la granița vestică a Thraciei. Se pare că aparținea Macedoniei.
- ⁷⁰ Această afirmație se potrivește numai pentru Thracia nu și pentru Macedonia care atingeja țărmul Mării Thracice. Înțelesul este deci că la est de fluviul Strymon *via regia*, iar mai târziu *via Egnatia*, mergea de la mare spre nord și forma granița dinspre răsărit a Macedoniei.
- ⁷¹ Aceste afirmații sînt în contradicție cu cele relatate tot de Titus Livius în cartea XXXVIII, cap. VIII și pe care, dintre istoricii vechi greci și romani, numai Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XIX, le menționează.
- ⁷² De aici pînă la capitolul XXX Titus Livius se întoarce la expunerea analiștilor, însă își continuă povestirea ca și cum activitatea consilierilor la Roma ar fi fost arătată mai înainte și ar fi cunoscută de cititor.
- ⁷³ L. Manlius este menționat aici cu funcția de proconsul, așa cum sînt numiți deseori guvernatorii Hispaniilor pentru a scoate în evidență un rang mai înalt; în mod obișnuit magistrații care conduceau aceste provincii erau praetori.
- ⁷⁴ Acești sclavi erau ciobani care păzeau turmele de oi și cirezile de vite în ținutul Bruttium, unde creșterea vitelor deținea primul loc, ca ocupație, înaintea agriculturii. O mare parte din *Ager publicus* era folosită ca imășuri (*pascua publica*); acolo au urzit și pregătit acești sclavi răscoala.

- 75 Baeturia, regiunea hispană situată între fluviile Anas, Baetis și mare, (vezi Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. XIII).
- 76 Armata romană din provincia Hispania Citerior mărșăluise mai întâi mult spre vest și apoi se înapoiase spre est.
- 77 Dipo (sau Dipone), localitate situată în apropiere de Augusta Emerita, azi Merida.
- 78 Asupra orașului Toletum vezi cartea XXXV, cap. XXII.
- 79 Titus Livius, în cap. XX, a precizat că pentru cele două Hispanii se înrolează 20 000 de aliați, despre care însă în acest loc nu mai amintește.
- 80 Ligurii apuani își aveau așezările la nord de fluviul Macra.
- 81 Probabil muntele se numea Auginus.
- 82 Ligurii ingauni locuiau pe coasta vestică a golfului Liguric.
- 83 Ginta Claudia avusese numeroși reprezentanți care au uzat de asemenea procedee tari, încât prin abuzurile și samavolniciile lor și-au creat un urit renume.
- 84 În descrierea situației din Grecia, precum și în vestirea despre soliile trimise de cetățile grecești la Roma și la Filip, Titus Livius urmează pe Polybios, *op. cit.*, cartea XXIII, cap. XI, (vezi și Pausanias, *op. cit.*, cartea VII, cap. IX).
- 85 Appius Claudius fusese consul cu un an mai înainte.
- 86 Aceștia erau delegații romani care s-au dus din Macedonia în Peloponez. Titus Livius a omis să vorbească la timpul potrivit de acest fapt; Polybios și Pausanias îl menționează.
- 87 Cap. XXXIV—XXXV relatează despre retragerea lui Filip al V-lea din orașele Traciei, eveniment descris și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIII, cap. XIII și de Appianus, *op. cit.*, *Macedones*, cap. IX.
- 88 Demetrius era cel de-al treilea fiu al lui Filip al V-lea.
- 89 Bizanțul, deși era situat în zona de influență a regatului lui Eumenes, totuși trecuse de partea taberei macedonene. Titus Livius nu menționează aici împotriva căror dușmani vrea Filip să sprijine Bizanțul. O operație militară similară va plănuși să întreprindă împotriva Bizanțului Perseus, fiul lui Filip al V-lea, care va încălca în felul acesta tratatul încheiat de Filip al V-lea cu romanii după Kynoskephali (vezi cartea XL, cap. XXXVI și XLII, cap. XIII).
- 90 Amadocus era o căpetenie a odrisilor, care în schimb nu e menționat de Polybios. Aici pentru că îi urmează pe analiști, istoricul roman întrerupe firul expozeului lui Polybios.
- 91 Aceștia erau probabil neamurile thracice, getice; poate chiar bas-tarnii.
- 92 Lycortas a fost strategul Achaiei în 184 î. e. n.
- 93 Cap. XXXVI—XXXVII relatează tratativele duse de romani cu acheii, eveniment descris și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIII, cap. V, și de Pausanias, *op. cit.*, cartea VII, cap. IX.
- 94 În cuvântarea sa, Lycortas, strategul acheilor, a susținut că aceștia au avut dreptul și datoria de a se război cu lacedemonienii.
- 95 Activitatea lui Lycurg s-a desfășurat probabil în secolul al VIII-lea î. e. n. Pentru activitatea acestui legiuitor spartan vezi V. S. Serghieev, *Istoria Greciei antice*, p. 104 și altele.

- ⁹⁶ După cele relatate la cartea XXXIV, cap. XXVI. Titus Livius se referea aici la Cleomenes III, care domnise în Sparta între anii 236—222 î. e. n., deci cu 40 de ani mai înainte. În acest pasaj nu poate fi vorba prin urmare decât de tiranul Nabis (206—196 î. e. n.), deoarece Nabis e cel care a fortificat orașul Sparta (Lacedemona).
- ⁹⁷ Lycortas în argumentația sa arată că procedeul romanilor împotriva acheilor este nedrept.
- ⁹⁸ Titus Livius se referă aici la documentul oficial al tratatului prin care Sparta era primită în liga achaică și care document a fost săpat pe o coloană în templul din Aegium (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. XCIII). De aceea sînt date apelativele *sancta* (dat în grija zeilor) și *sacrata* (inviolabil).
- ⁹⁹ Inadvertență liviană: în Hispanii nu puteau fi acum patru legiuni romane. Numai sub Cato Censor mai fusese o a doua armată romană alcătuită din două legiuni, însă aceasta a fost trimisă la vatră. Deci în Hispanii rămăseseră numai două legiuni.
- ¹⁰⁰ Aedilii plebei nu erau obligați să aștepte ca și ceilalți candidați patricieni o perioadă de un an pentru a candida la o altă magistratură curulă la praetorat, consulat.
- ¹⁰¹ Fulvius ca aedil designat purta toga obișnuită și nu era oprit să îmbrace *toga candida*. Însă ca aedil în funcție, ar fi purtat în adevăr *toga praetexta* și nu avea voie să o schimbe cu *toga candida*. De altfel, designarea sa ca aedil pentru anul 183 î. e. n. a avut loc înainte de 6 iulie 184 î. e. n., deci cu 8—10 luni înainte de intrarea sa în funcție.
- ¹⁰² Serbările Apollinare se celebrau de la 5—6 la 13 iulie. Cu organizarea și desfășurarea lor era însărcinat praetorul urban. Aceste serbări începeau cu reprezentări scenice și se terminau cu reprezentări de circ.
- ¹⁰³ Cap. XL—XLV descriu portretul lui Cato, censura acestuia, situația din Italia și Hispanii, triumfurile sărbătorite, noile colonii înființate fapte relatate de Cicero, *Cato*, cap. VI și *Brutus*, cap. XV, de Plinius, *op. cit.*, cartea VII, cap. XXVII, cartea XIV, cap. IV, de Cornelius Nepos, *Cato* II, de Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea II, cap. IX, cartea III, cap. VIII, cartea IV, cap. V și de Plutarh, *Cato*, cap. XV—XVII, *Flamininus*, cap. XVIII.
- ¹⁰⁴ P. Scipio este Publius Scipio Nasica, văr primar cu Africanus. Lucius Scipio, fratele lui Africanus, care nu fusese încă condamnat (vezi cartea XXXVIII, cap. LX). Eșecul la alegeri al ambilor Scipioni și alegerea adversarului lor Cato arată faptul că prestigiul facțiunii Scipionilor în ochii alegătorilor fusese mult zdruncinată datorită întâmplărilor din anul 187 î. e. n., (vezi cartea XXXVIII, cap. LV).
- ¹⁰⁵ În latinește sînt termenii: *scientia juris*, *eloquentia*, *gloria militaris*. Acestea erau cele trei căi prin care se ajungea la Roma la cele mai înalte demnități publice.
- ¹⁰⁶ Din numeroasele discursuri ale lui Cato și din operele sale: *Originea*, *De re rustica*, *De re militari*, *De medicina*, *Epistola ad filium* etc., au rămas numai fragmente, (vezi Plinius, *op. cit.*, cartea XIV, cap. IV).

- 107 În latinește este cuvîntul *nota*. Censorii erau obligați cînd excludeau pe cineva din senat (*senatu movere*) să justifice printr-o scurtă arătare (*nota*) faptele care îl fac nedemn. În urma excluderii celor nedemni, censorii întocmeau un nou *album senatorium* — un nou tablou al senatorilor. Excluderea dura un *lustrum* — adică 5 ani. M. Porcius Cato motiva ori justifica în discursurile sale înfierarea făcută, *post notam* nu numai a senatorilor excluși, ci și a acelor membri din ordinul ecevestru, cărora li se lua calul statului (*equus publicus*).
- 108 Ne-au rămas azi doar fragmente din unele cuvîntări ale lui Cato, ca de pildă din aceea împotriva lui Furius (L. Furius Purpurio), împotriva lui Claudius Nero Priscus și a altora.
- 109 În legătură cu această *notă*, vezi Plutarh, *Cato*, cap. XVII. După Plutarh chestiunea a fost discutată și în fața poporului, dar nu poate fi vorba de o *provocatio ad populum* din partea celui exclus.
- 110 În latinește este cuvîntul *iuratores* — aceștia erau pe cît se pare niște ajutoare ale censorilor. Cu prilejul recensămîntului averii cetățenilor ei se îngrijeau ca declarațiile de avere a pe care o posedă cetățeanul să fie completă și exactă.
- 111 Coloniile menționate la acest pasaj erau alcătuite din cetățeni romani.
- 112 Potentia, localitate situată în Picenum, pe litoral, la sud de Ancona. Mai erau două localități cu același nume în Lucania și în Liguria, (vezi cartea XLI, cap. XXVII).
- 113 Pisarum (azi Pesaro), localitate situată între Ancona și Ariminum, în *ager Gallicus*.
- 114 Acest *ager Gallicus* fusese confiscat de la gallii senoni.
- 115 Marcus Fulvius Nobilior este probabil același personaj datorită căruia, după Cicero, *Brutus*, cartea XX, cap. LIIIX, poetul Ennius a primit *jus civitatis* cu prilejul fondării unei colonii. Faptul că era acedil și că Flavius a fost ales consul nu i-a împiedicat pe aceștia să devină și *triumviri coloniae deducendae*.
- 116 Se pare că această afirmație este interpolată în textul lui Titus Livius sau este o scăpare din vedere a istoricului: pînă la legea *Domitia* din anul 104 î.e.n. augurii erau aleși prin cooptare de colegiul celorlalți în funcțiune. După promulgarea acestei legi erau și ei aleși de popor în *comitia auguris creandi* sau *sufficiendi*.
- 117 Cap. LVI—LVIII relatează despre soliile cetăților Greciei și ale Macedoniei la Roma, eveniment menționat și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIV, cap. I, de Pausanias, *op. cit.*, cartea VII, cap. I, de Appianus, *op. cit.*, *Macedones*, cap. XIX, de Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXII, cap. II.
- 118 După Polybios, *op. cit.*, praetorul a introdus în senat aceste soli, pentru că consulii erau plecați în provinciile lor.
- 119 Philopoemen era acum pentru a VIII-a oară strateg al ligii achaeice.
- 120 Corone, localitate situată pe coasta de apus a golfului Messeniacus (Peloponez).
- 121 Cap. XLIX—L descriu moartea lui Philopoemen prins într-o capcană de messenieni, eveniment istorisit și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIV, cap. IV, de Plutarh, *Philopoemen*, cap. XVIII, de Dio-

d o r, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXI, de *Iustinus, op. cit.*, cartea XXXII, cap. I, de *Pausanias, op. cit.*, cartea IV, cap. XXIX și cartea VIII, cap. LI.

- ¹²² După *Plutarh, op. cit.*, Philopoemen a fost surprins în trecătoarea munților dintre Arcadia și Messenia pe drumul ce lega Megalopolis cu Messene. Plutarh descrie mai amănunțit acest episod tragic, reproducând după Polybios și panegiricul lui Philopoemen.
- ¹²³ Dinocrates conducea partida aristocratică din Messene și era adversarul lui Philopoemen. Dinocrates introdusese constituția aristocratică în cetate, și influențase asupra ruperii de liga achaică a cetății Messena; prin stăruințe lăaturalnice el câștigase de partea sa mai mulți bărbați cu influență de la Roma.
- ¹²⁴ Era o construcție de piatră prevăzută la acoperiș numai cu o deschizătură, fiind făcută în scopul păstrării tezaurului cetății.
- ¹²⁵ Acheii sub conducerea lui Lycortas i-au supus din nou pe messenieni, iar Dinocrates și-a ridicat singur viața. Vezi *Polybios, op. cit.*, cartea XXIV, cap. XII și *Plutarh, op. cit.*, cartea II.
- ¹²⁶ Titus Livius, urmînd alte izvoare, combate versiunea dată de analistul Valerius Antias că Scipio Africanus a decedat în anul 187 î. e. n., deși în cap. LIV, cartea XXXVIII, își exprimase îndoiala asupra tuturor datelor care priveau pe Africanus.
- ¹²⁷ Pe cît se pare, L. Scipio Africanus era încă în viață cînd s-au întocmit *album senatorium* în 184. În 183 era însă mort și locul său ca *princeps senatus* l-a luat Valerius Flaccus.
- Nici relativ la anul morții lui Hannibal istoricii nu sînt de acord (vezi *Cornelius Nepos, Hannibal*, cap. VIII).
- ¹²⁸ Dentheia, regiune în Thracia, situată pe cursul superior al fluviului Strymon (Struma).
- ¹²⁹ Perseida, localitate neidentificată.
- ¹³⁰ E vorba de gallii care trecuseră Alpii în nordul Italiei să caute loc de așezare (vezi și cap. XXII).
- ¹³¹ Furius Purpurio fusese ca *vir consularis* căpetenia soliei romane înainte de a se produce asupra persoanei sale *nota censoria* (vezi cartea XXXVIII, cap. LIV și cartea XXXIX, cap. V).
- ¹³² Q. Minucius fusese consul (vezi cartea XXXIV, cap. 54).
- ¹³³ L. Manlius Acidinus era un *vir praetorius* (vezi cap. XXI și XXV ale acestei cărți).
- ¹³⁴ *Plinius, op. cit.*, mai sus, reproducînd versiunea dată de analistul roman L. Piso, pe care Titus Livius nu-l utilizează de astă dată, scrie că Claudius Marcellus a distrus și orașul ridicat de gallii transalpini.
- ¹³⁵ Histrii locuiau în vecinătatea veneților.
- ¹³⁰ Cu alte cuvinte, acesta era motivul pentru care senatul a încuviințat acțiunea consulului M. Claudius.
- ¹³⁷ Înfiiințarea coloniei Mutina fusese întreruptă din cauza izbucnirii războiului punic (vezi cartea XXI, cap. XXV). Această inițiativă este adusă acum la îndeplinire. Și Mutina și Parma se deosebesc de majoritatea coloniilor anterioare, constituite din *rives romani*, atît datorită topografiei lor speciale, fiind așezat în interiorul teritoriului gallilor boii, precum și prin marele număr de coloniști (2 000),

pe cînd înainte, în mod obișnuit, se trimiteau cîte 300. Construcția șoselelor de acolo trebuie pusă în legătură cu înființarea acestor colonii romane.

¹³⁸ Ținutul Caletran (*Caletranus ager*) era situat lângă orașul Crustumina sau Crustumium (Pratium).

¹³⁹ Saturnia, localitate în Etruria, situată la nord de Vulci.

¹⁴⁰ Cap. LVI descrie evenimentele din Hispanii, alegerile de magistrați din Roma, prodigia — fapte relatate și de Plutarh, *Aemilius*, cap. IX.

¹⁴¹ Acesta este al doilea consulat al lui Paulus Aemilius.

¹⁴² Denther era un *cognomen* rar întîlnit și cu precădere la gens Livia.

¹⁴³ Piața Concordiei (*Area Concordiae*) era situată pe Vulcanal (*Area Vulcani*).

CARTEA XL

¹ S-au înrolat pentru Liguria patru noi legiuni, deoarece Claudius plecînd de acolo în Gallia, mai rămăseseră numai două.

² Aceste noi unități erau trupe de întregire pentru cele patru legiuni.

³ Parilia sau Palilia era sărbătoarea divinității Pales, celebrată la 21 aprilie; Pales era divinitatea adorată de păstori și crescători de vite. Tradiția spune că de ziua acestei zeițe a fost întemeiată Roma (21 aprilie 754 î. e. n.).

⁴ Templul Lunii era deosebit de cel al Diane. El era situat lângă sanctuarul templului zeiței Ceres.

⁵ Pharnaces, regele Pontului, se găsea acum în război cu Eumenes, regele Pergamului.

⁶ Sinope era o înfloritoare colonie a cetății Milet, situată pe litoralul sudic al Pontului Euxin. Această colonie era de multă vreme în alianță cu rhodienii (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea IV, cap. LVI).

⁷ Emathia (Ἐμάθια = țară de coastă) este vechiul nume al Macedoniei; acest nume derivă, după istoricii vechi, de la regele Emathio.

⁸ *Aenianes* erau locuitorii din *Aenea* (Ἀίνεα) despre situația căreia vorbește Titus Livius în cartea XLIV, cap. X: „Se află la 15 000 de pași departe de Thessalonica, în fața Pydnei“.

Vechii locuitori ai orașului Aenea au fost transportați la Thessalonica, după ce Cassander le-a distrus orașul. Thessalonica a fost fondată cu acest prilej. Thessalonicienii însă au privit vechea lor așezare ca metropolă și de aceea acolo erau celebrate sărbătorile însemnate ale cetății.

După tradiția populară însă, se spune că *Aeneas* — eroul troian — a fondat localitatea Aenea cînd a sosit în Thracia, după căderea Troiei, și că acolo ar fi îngropat pe tatăl său, Anchises. Există două localități cu nume oarecum asemănător: Ἀίνεα și Ἀίνια. Aenea — Ἀίνεα despre care s-a vorbit mai înainte se afla pe promontoriul

cu același nume, *Aeneum*, la vestul Peninsulei Chalcidice, la intrarea în Golful Thermaic; cealaltă *Ἀἰνία* — localitate în Aetolia.

Relatarea situației de la curtea lui Filip, din cap. V—XV, o face după Polybios, *op. cit.*, cartea XXIV, cap. VIII.

⁹ Aceștia nu erau *cohors prima amicorum*, cum greșit susține Quintus Curtius, *op. cit.*, cartea VI, cap. XXVI sau *ἑταῖροι ὀππείς* cum scrie Arrianus, *op. cit.*, cartea IV, cap. VI, ci *παῖδες βασιλικοί* = tinerii nobili care alcătuiau suita regelui.

¹⁰ *Triclinium* la romani corespunde sufrageriei de azi. Numele vine de la faptul că în jurul unei mese, pe trei din cele patru laturi se așezau trei paturi pe care ședeau culcați pe o parte trei comensali; latura a patra a mesei rămânea liberă pentru ca sclavii să poată servi masa. În casele bogate, în sala de mâncare se așezau mai multe mese cu câte trei paturi, pe cele trei laturi ale fiecăreia.

¹¹ Ca și la casele romane, și la casele vechilor greci ferestrele de la etaj dădeau spre stradă.

¹² Adică pînă acolo unde Liguria avea hotar cu Gallia transalpină.

¹³ Vthicna, — numele nu este sigur. Poate este vorba de orașul Urbicna din ținutul celtiberilor.

¹⁴ Cap. XVII relatează arbitrajul Romei în litigiul dintre Carthagina și regele Masinissa și situația din Liguria, evenimente menționate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXXII, cap. II și de Appianus, *op. cit.*, (*Λυβική*), *Lybici*, cap. LXVII.

¹⁵ Autorul se referă la luptele din al doilea război punic; comparația se face cu îndirjirea pe care au arătat-o atunci carthaginezii. De altfel, aceștia nici nu puteau întreprinde un nou război fără aprobarea romanilor.

¹⁶ Referitor la acest litigiu, Titus Livius califică drept încălcare și anexare ilegală luarea teritoriului care aparținuse mai înainte lui Syphax.

¹⁷ Pisae era de multă vreme un puternic punct de sprijin roman împotriva ligurilor.

¹⁸ După Plinius, *op. cit.*, cartea XIII, cap. XIII, Cornelius Nepos, *Hannibal*, cap. XIII, și *Fasti Capitolini*. P. Cornelius avea cognomenul de Cethegus, nu de Lentulus pe care îl dau în schimb, în afară de Titus Livius, Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea II, cap. V. Probabil că Titus Livius a greșit.

¹⁹ Massilia (azi Marsilia) avea de multă vreme un tratat de alianță și prietenie cu Roma.

²⁰ *Duumviri* sau *Duoviri navales* fuseseră însărcinați pentru prima oară cu pregătirea flotei în anul 311 î. e. n. Erau ajutați de *quaestores classici*.

²¹ Promonturium Minervae se găsea în fața insulei Capreae (azi Capri).

²² Barium (azi Bari) localitate maritimă situată în ținutul peuceților în Apulia (sudul Italiei pe coasta mării Adriatice).

²³ De cînd Flavius ridicase templul lui Vulcan în piața cu același nume, aceasta a primit denumirea de *area Vulcani* sau *area Vulcani et Concordiae*, sau *area Concordiae*.

²⁴ În latinește este termenul *Libitina* care era zeița morții, din dumbrava căreia se cumpărau scînduri și lemne pentru înmormîntarea

- sau arderea cadavrelor. De aici expresia din limba latină *ut Libitina tunc furesibus vix sufficeret* — încît Libitina abia de se mai putea ajunge pentru înmormîntări.
- 25 Insula Corsica aparținea provinciei Sardinia, din punct de vedere administrativ.
- 26 Această lege era denumită fie *lex Baebia*, fie *lex Cornelia*. Despre cuprinsul acestei legi nu se cunoaște însă mai mult.
- 27 Cap. XXI—XXIV relatează despre soliile lui Eumenes, Ariarathes și ale lui Pharnaces — regele Pontului — la Roma, suprimarea lui Demetrius, evenimente istorisite și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXV, cap. CXLII și de Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXVIII și de Plutarh, *Aratus*, cap. LIV.
- 28 Ariarathes era regele Cappadociei și aliatul lui Eumenes împotriva lui Pharnaces.
- 29 Lacedemonienii intraseră din nou în liga achaică; însă o parte dintre exilați (vezi cartea XXXIV, cap. XXXV, cartea XXXVI, cap. XXXV și cartea XXXVIII, cap. XXX) au arătat ostilitate acheilor, deși acestora le datorau ei înapoierea lor în patrie; de aceea au fost din nou alungați din Lacedemona; aceștia sînt cei care trimit acum un emisar la Roma (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXV, cap. I).
- 30 Munții Haemus sînt Balcanii de azi. Despre acești munți geograful Strabo, *op. cit.*, cartea VII, cap. V și Pomponius Mela, *op. cit.*, cartea II, cap. II, scriu în adevăr că sînt atît de înalți încît din vîrfurile lor cele mai mari pot fi zărite și Pontul Euxin și Marea Adriatică.
- 31 Filip se gîdea la un plan de război la fel ca al lui Hannibal prin operații ofensive pornite prin nord asupra Italiei și a Romei.
- 32 În acest pasaj e vorba de Antigonos, unul dintre generalii lui Alexandru cel Mare, tatăl lui Demetrius Poliorcetes; Filip al V-lea era strănepotul acestuia din urmă.
- 33 Demetrius trebuia să se înapoieze în patrie prin Laconia.
- 34 Maedica este regiunea din Thracia, situată la est de cursul mijlociu al fluviului Strymon.
- 35 Decizia de a trece muniți, luată — negreșit — prea pripit, se datorează faptului că Filip nu cunoștea bine topografia regiunii și nu-și da seama de posibilitățile de procurare a proviziilor pentru trupele sale.
- 36 Localitatea cu numele Petra era situată în Maedia și nu trebuie confundată cu cealaltă Petra, situată la poalele Olympului.
- 37 Astraeum (Ἀστραῖον), localitate situată în Thracia pe cursul superior al râului Axios, între acesta și fluviul Strymon (vezi Ptolemeus, *op. cit.*, cartea III, cap. XIII).
- 38 Heraclea, localitate situată la nord de Macedonia, în regiunea Lyncestis, numită și Pelagonia (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea VII, cap. VII), deosebită de Heraclea Sintica din Macedonia. (Existau multe localități cu acest nume.) De la Heraclea, Demetrius putea ajunge în Appolonia.
- 39 Pentru operațiile militare desfășurate de armatele romane în Liguria, se poate vedea și Plutarh, *Aemilius*, 6.

- ⁴⁰ Deoarece aici sînt menționate numai două cohorte din cele 10 care alcătuiesc o *ala*, poate fi o inadvertență a lui Titus Livius.
- ⁴¹ Cap. XXIX relatează despre fundarea unei noi colonii romane, Graviscae, și despre cărțile lui Numa. Istorisesc aceste fapte și Plinius, *op. cit.*, cartea XIII, cap. XIII, Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea I, cap. I, Plutarh, *Numa*, cap. XXII, Aurelius Victor, *op. cit.*, cartea III. Graviscae, un oraș etrusc, situat la vărsarea râului Minio (azi Mignone) în regiunea Tarquinii.
- ⁴² Numa trece drept fondatorul dreptului pontifical.
- ⁴³ După Plinius, analistul Valerius Antias n-a întrebuințat noțiunea de pythagoreeni, ci a folosit cuvintele *Præcepta philosophiæ*; Plutarh, în schimb, a scris că ar fi fost opere ale filozofilor greci. Prin urmare precizarea că acele cărți erau pythagoreice aparține lui Titus Livius.
- ⁴⁴ Probabil că versiunea aceasta în legătură cu Pythagoras a apărut pe vremea războaielor romanilor cu samniții cînd i s-a ridicat acestui filozof grec o statuie la Roma. (Vezi Plinius, *op. cit.*, cartea XXXIV, cap. XXVI, Plutarh, *Numa*, cap. VIII. Pythagoras din Samos, filozof grec idealist, a trăit către mijlocul secolului al VI-lea, a călătorit mult, a fost și în Egipt; a fost fondatorul unei morale și a unui gen de viață ascetică. El a emis teoria metempsihozei; a fost mare matematician, cunoscut și azi prin celebra teoremă a lui Pythagoras; el vede principiul alcătuirii universului în armonie, în numere.)
- ⁴⁵ Aceștia erau *scribae publici*, care alcătuiau un *ordo* de seamă, fiind împărțiți pe decurii. *Victimarii*, *collegium victimariorum* erau auxiliarii preoților și ai magistraților romani care oficiau ceremoniile. *Victimarii* executau sacrificiile.
- ⁴⁶ Cap. XXX—XXXIV relatează războiul din Hispanii descris și de Appianus, *op. cit.*, *Iberici*, cap. XLII, Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXXI, Frontinus, *op. cit.*, cartea II, cap. V.
- ⁴⁷ Armata lui Fulvius era numai cu puțin mai slabă în efective ca a celtiberilor iar nu „de loc deopotrivă“, cum scrie T. Livius, de vreme ce avea la dispoziție două legiuni romane, avea trupe aliate și alte însemnate forțe auxiliare.
- ⁴⁸ Carpetania, fiind situată în regiunea Tagului, la vest de Celtiberia, făcea parte din Hispania Citerior. După Appianus, răscoala carpetanilor a avut loc în apropiere de Hiberus.
- ⁴⁹ Acbura, localitate situată probabil în apropiere de orașul Todo, Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea II, cap. VI îi spune Αἰβορα (vezi C.I.L. II, 111).
- ⁵⁰ După Polybios, *op. cit.*, cartea VI, cap. XXVI, acești *equites extraordinari* erau un număr de 300 de oameni de fiecare legiune, deci a treia parte din cavaleria aliată pusă la dispoziția armatei romane constituind două *alae*.
- ⁵¹ Contrebia a fost unul dintre orașele importante ale Celtiberiei, situat la poalele munților Idubeta (vezi Florus, *op. cit.*, cartea I, cap. XXXIII și Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea II, cap. VII și cartea VI, cap. IV). Florus scrie că Contrebia era capitala Celti-

- beriei. Acest oraș trebuie deosebit de altă localitate cu același nume, situată pe cursul superior al fluviului Hiberus.
- 52 Aceste cifre privind pierderile celtiberilor sînt exagerate de analiști. *Appianus* menționează numai o singură bătălie dată de *Fulvius*.
- 53 *C. Flamininus* activase ca militar în *Liguria* și *Gallia*.
- 54 *M. Acilius Glabrio* pusese piatra de temelie a acestui templu după înapoierea sa din *Grecia* în 189 î.e.n., un an după victoria de la *Thermopylae* asupra lui *Antiochus*; dedicarea unui templu putea fi oficiată și de altă persoană decît cel care a luat inițiativă construirii lui.
- 55 După *Plutarh*, *Aemilius*, cap. VI, *ligurii* s-au predat lui *Aemilius Paullus* care a dispus să se ia aceste măsuri.
- 56 E îndoielnică aserțiunea *liviană* că numărul trupelor de *socii* a fost mai mare decît al romanilor încadrați în două legiuni, fiecare a cîte 5 200 de oameni.
- 57 Cap. XXXVII relatează despre un caz neobișnuit pînă atunci de otrăvire. Cum se vede din acest pasaj, otrava începe a fi folosită în lupta politică, pentru a înlătura pe adversari.
- 58 Cele trei divinități menționate — *Apollo*, *Aesculapius* și *Salus* — apar laolaltă, probabil după cărțile *Sibylline*. *Salus* (Mîntuirea) este aici identificată cu *Hygiea* de la greci.
- 59 *Taurasini*, locuitori ai orașului *Taurasia*, așezat în *Samnium*, între *Saepinum* și *Beneventum*. *Plinius*, *op. cit.*, cartea III, cap. LXX, da numele de *Taurania*.
- 60 Topografic, acești munți n-au fost identificați. După unele ediții, ei ar fi munții *Anidus*.
- 61 Acestor *liguri* li s-au distribuit loturi de pămînt întocmai ca unor coloniști, deși erau *dediticii* (învinși în luptă). Au fost fondate două colonii care purtau numele de *Colonia Corneliană* și *Baebiana*, după numele membrilor comisiilor care au inițiat colonizarea.
- 62 Cap. XXXIX—XL relatează despre războiul din *Hispanii*, istorisit și de *Appianus*, *op. cit.*, *Iberici*, cap. XLII.
- 63 *Saltus Manlianus*, munții *Manliani*, sînt probabil munții *Siena* de *Guadelope* de azi, sau o parte din acești munți.
- 64 Aici e sau o hiperbolă retorică *liviană*, sau capitularea orașului *Contrebia* și a celtiberilor.
- 65 Inadvertență: nu poate fi vorba de un castru propriu-zis, deoarece romanii au fost atacați în timpul marșului, au luptat multă vreme și au urmărit pe celtiberi pînă seara, astfel încît n-au avut vreme să-și întocmească tabăra.
- 66 *Ligurii* întemelieli erau o ramură *ligurică*, care locuia în partea vestică a *Golfului Liguric*.
- 67 *M. Fulvius Nobilior* era un frate al consului *Q. Fulvius*, fiul lui *Cn. Fulvius* (vezi cartea XXV, cap. XLI). Trebuie deosebit de fratele consulului din anul 179 î.e.n. și al censorului cu acest nume. *Valerius Maximus*, *op. cit.*, cartea II, cap. VII și după el *Frontinus*, *op. cit.*, cartea IV, cap. I, au menționat în mod eronat pe fratele consulului din anul 179 î.e.n.
- 68 Cei șase tribuni militari care aparțineau legiunii, comandau legiunea cîte două luni fiecare.

- ⁶⁹ Deci la începutul anului, înainte de a sosi succesorul său.
- ⁷⁰ Gentius este fiul lui Pleuratus, regele Illyriei, aliat cu Roma. Polybios îi spune regele dalmatilor, (vezi *op. cit.*, cartea XXXII, cap. XVIII).
- ⁷¹ Insula Corcyra era de multă vreme în strînse relații cu statul roman, fiind subordonată puterii romane (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea II, cap. XI). În Corcyra staționa o garnizoană romană cu un comandant roman. De aceea se crede că e o inadvertență liviană și polybiană, fiind vorba de o altă Corcyra. (Μέλαινα Κόρκυρα) de pe coasta Illyriei (vezi Strabo, *op. cit.*, XII, 5).
- ⁷² Pontifex Maximus întreba divinitățile prin intermediul unui augur în comitia calata dacă cel ales e pe placul lor.
- ⁷³ Rex sacrorum sau sacrificulus ca și flaminii nu trebuiau să meargă la război și nici să îndeplinească vreo funcție politică (vezi Dionysos din Halicarnas, *op. cit.*, cartea IV, cap. LXXIV).
- ⁷⁴ Acest apel provocatio ad populum fusese adresat de duumvirul naval Dolabella adunării poporului întrunit pe triburi de către pontifex maximus pentru a justifica pedeapsa dată.
- ⁷⁵ Acest P. Scipio, fiul lui Africanus, este acela care a adoptat mai târziu pe fiul lui Aemilius Paullus.
- ⁷⁶ Locuitorii din Cymae rămăseseră credincioși statului roman și se bucurau de situația lor de cives sine suffragio (cetățeni fără drept de vot).
- ⁷⁷ Numărul locuitorilor din Pisae fusese decimat din cauza numeroaselor năvăliri ale boiilor.
- ⁷⁸ Acum s-a stabilit pentru prima oară limita de vîrstă necesară pentru fiecare funcție publică; s-a precizat, de asemenea, că intervalul de doi ani fixat prin lex Villia între magistraturi trebuie respectat și de patricieni. Prin urmare și praetorii ca să poată candida la consulat, de pildă, trebuiau să aștepte doi ani.
- ⁷⁹ Nu e sigur dacă lex Baebia sau o lege deosebită de aceasta cuprindea dispoziția să se aleagă — alternînd — cînd patru praetori, cînd șase. Legea n-a mai fost respectată; în anii următori, în loc să fie aleși patru praetori au început să fie aleși cîte șase. Cato s-a împotrivit ca lex Baebia să fie abrogată.
- ⁸⁰ Cu supravegherea construcției unui edificiu public erau însărcinați funcționari speciali, numiți duumviri.
- ⁸¹ Cap. XLV—XLVI relatează despre alegerile de censori, despre conflictul dintre censori și cuvîntarea rostită de consulul Caecilius Metellus pentru aplanarea acestui conflict, fapt relatat și de Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea IV, cap. II, Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea XII, cap. VIII.
- ⁸² Cu toate că censura nu era socotită magistratură curulă, și censorii nu dispuneau nici de lictori, ședeau totuși la adunare pe sella curulis.
- ⁸³ În acest pasaj Titus Livius se referă la Titus Tatius (vezi cartea I cap. XIV).
- ⁸⁴ Adagiu livian: Ex infestis hostinus plerumque socii fideles interdum etiam cives fiunt, din care se vede că înșși vrăjmașii cei mai înrăiți pot fi transformați în aliați credincioși, și uneori pot deveni chiar cetățeni. Această apreciere o face istoricul bazîndu-se pe faptul că Romulus și Tatius au conviețuit în pace după ce s-a isprăvit războiul.

- ⁸⁵ Maximă liviană: *Amicitias immortales, mortales inimicitias debere esse*, din care se vede concepția moralistului Titus Livius față de prietenie și dușmănie.
- ⁸⁶ Cap. XLVII—LI relatează despre operațiile războiului din Spania istorisite și de Appianus, *op. cit.*, Ἰβερικὴ XLIII, Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. IV, Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXIX și Florus, *op. cit.*, cartea I, cap. XXXIII, Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX, Frontinus, *Stratagemata*, cartea II, cap. V, cartea IV, cap. XXXIII.
- ⁸⁷ După Frontinus, *op. cit.*, cartea III, cap. V și cartea IV, cap. VII, Gracchus a purtat război cu vacaenii și lusitanii.
- ⁸⁸ Certima sau Cartima (azi Cartama) localitate situată pe râul Certis în ținutul Bachia, la vest de Malaca (azi Malaga). În apropiere de Cartema se găsea vestita Munda unde Caesar l-a învins pe Pompeius. Mai la sud exista și o altă localitate cu numele de Carteia.
- ⁸⁹ Alces, localitate din Celtiberia sau după alți cercetători în Carpetania. Cum a ajuns acolo Gracchus nu se știe, deoarece e lacună în text. În cap. XLI, Titus Livius istorisește mai pe larg faptele de arme ale lui Gracchus săvârșite în Celtiberia, confirmate și de Appianus, care menționează și tratatele încheiate. A se vedea în această privință și istoricii care atestă aceste evenimente: Strabo după Posidonius, *op. cit.*, III—4, Florus, *op. cit.*, cartea I, cap. XXXIII, Orosius, *op. cit.*, cartea I.
- ⁹⁰ Ergavica, localitate din Celtiberia, la est de Toletum, situată pe fluviul Anas, denumită de Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea II, cap. VI, Segobriga. După Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. III, Ergavica făcea parte din regiunea Caesaraugustana (Zaragoza).
- ⁹¹ Chaunus, munte în Celtiberia, pe care poetul Martial, cartea IV, cap. LV, îl identifică cu Mons Caius (azi Moncayo), situată la extremitatea sudică a munților Idubeta.
- ⁹² Inadvertență: Titus Livius a trecut cu vederea faptul că Postumius a primit provincia sa în anul 180 î.e.n., că a sosit acolo mai devreme decât Gracchus și că i-a fost prelungit *imperium* pentru anul 179 î.e.n.; deci Postumius fusese de un an în perioada menționată în provincia sa.
- ⁹³ Cap. LI—LII relatează despre censura lui Fulvius și a lui Lepidus, fapt istorisit și de Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea I, cap. I.
- ⁹⁴ Cuvântul folosit de Titus Livius aici este *theatrum*, nu cu sensul general de teatru, ci cu înțelesul etimologic „loc de unde se privește” reprezentația; această parte din teatrul antic, obișnuit, se numește *cavea* — cuvânt care înseamnă propriu-zis *scobitură*; la început se săpa în coasta unei coline un loc în forma de amfiteatru, unde se puneau bănci. Ceea ce numim noi scenă romanii numeau *proscenium*; *scaena era rampa*.
- ⁹⁵ Instalațiile portuare construite de consulul M. Fulvius se aflau în apropiere de șantierele navale (*navalia*) și arsenalul flotei la Roma lângă Campus Martius.
- ⁹⁶ Acest pod e probabil *pons Aemilius*, deși pilaștrii lui au fost puși de Fulvius.

- ⁹⁷ Basilica de care este vorba aici, după Varro, *Lingua latina* cartea I, cap. I, se chema *Basilica Aemilia et Fulvit*. Plinius, *op. cit.*, cartea XXXV, cap. III și Cicero, *Ad Atticum* cap. IV, 16 spun numai Aemilia; era situată nu departe de mijlocul forului, în partea lui nord-estică.
- ⁹⁸ *Forum piscatorium* — piața de pește; era numită și numai *macellum* (vezi Varro, *op. cit.*, cartea V, cap. CXLVII); se găsea în apropiere de forum în partea lui nord-estică.
- ⁹⁹ Acest forum era legat de Emporium, fiind situat în spatele șantierei-
lor navale (*navalia*), și despărțit de *emporium* (tîrg) prin porta
Trigemina.
- ¹⁰⁰ Sanctuarul (fanum) lui Hercules se găsea în *forum boarium*.
- ¹⁰¹ *Fanum Spei* — templul Speranței era situat în *forum olitorium* —
piața de zarzavaturi.
- ¹⁰² Cultul lui Apollo Medicus fusese introdus la Roma în secolul IV î.e.n.,
în urma unei epidemii (vezi cartea IV, cap. XXV). Acest zeu era
invocat ca divinitate a vindecării (vezi Macrobius, *Saturnalia*,
cap. I și VII).
- ¹⁰³ Aceasta a fost o importantă schimbare pe care censorii au făcut-o
fără să consulte adunarea poporului ori senatul; censorii au modificat
felul de a vota, împărțind locuitorii Romei pe cartiere *regionatim*.
- ¹⁰⁴ Nu este vorba de o reformă a structurii sociale asemănătoare celeia
care se atribuie lui Servius Tullius, ci de modificări de ordin adminis-
trativ în strînsă legătură cu votarea. Titus Livius face pe bună drep-
tate o mențiune scurtă despre acest act al censorilor.
- Censorii au putut face ceea ce menționează Titus Livius pe baza
dreptului pe care-l aveau (*lex censui censendo*) de a aprecia averile
cetățenilor, de a întocmi liste cu cetățenii alegători și contribuabili,
de a-i repartiza în clase și centurii etc.
- ¹⁰⁵ Reprezentanțele scenice — *ludi scaenici* — durau în acea vreme mai
mult decît cele din Circus Maximus.
- ¹⁰⁶ *Lares permarini* erau divinitățile socotite proteguitoare a celor care
navigau pe mare.
- ¹⁰⁷ Acești regi erau Antiochus, Seleucus, fiul său, și Ariarathes (vezi
cartea XXXVIII, cap. XXXIX).
- ¹⁰⁸ *Capitolium* era o incintă pe unul din vîrfurile muntelui Capitolin,
care cuprindea templele lui Jupiter Optemus Maximus, al Iunoniei și
al Minervei (triada capitolină). A fost de trei ori incendiat și re-
construit sub Sylla, sub Vespasian și sub Titus și Domițian.
- ¹⁰⁹ Cap. LIV și LVI descrie moartea regelui Filip, istorisită după Poly-
bois, eveniment relatat și de Diodor din Sicilia, *op. cit.*,
cartea XXIX, cap. XXVIII, Plutarh, *Aemilius*, cap. VIII, Iusti-
nus, *op. cit.*, cartea XXXII, cap. III.
- ¹¹⁰ Echecrates și Antigonos Doson (Tutor) erau fiii lui Demetrios Kalos
și a unchiului lui Filip, tatăl lui Demetrius.
- ¹¹¹ Era bănuț că vrea să lase pe Antigonos ca rege. Antigonos pe care
spune Titus Livius că l-au numit grecii tutorele este cunoscut
după Plutarh (*Aemilius*, cap. VIII) cu numele de Διόσκων după
Suidas Εὐεργέτης și Σώτης.
- ¹¹² Asupra lui Chaereas nu se cunosc alte amănunte.

- 113 Există lacună în text ediția Weissenborn întregește prin adăugarea cuvintelor *supereset quam quod alter*.
- 114 Perseus spera să-și poată întări puterea cu sprijinul bastarnilor. Bastarnii locuiau la nord de Dunăre (Hister) în regiunea estică a Carpaților denumiți în antichitate *Alpes Bastarnicae* (vezi Tabula Peutingeriana) și ajungeau pînă la gurile Dunării (vezi Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea III, cap. V).
- 115 Scordiscii după Strabo, *op. cit.*, cartea VII, cap. V, era o ramură gallică și locuiau între Dunăre și afluenții săi — Sava și Morava.
- 116 Acest drum avea să fie de-a lungul râului Sava, străbătea apoi Dalmația, mergînd spre Veneția.
- 117 Bastarnii sosiți de la Pontul Euxin prin Thracia vor acum s-o ia în altă direcție.
- 118 Perseus caută acum să-și consolideze domnia printr-o solie trimisă la Roma (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. V și Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXXIII).
- 119 Ti. Claudius Nero era probabil praetor *inter cives et peregrinos*; totuși i-a fost atribuită provincia Pisae.
- 120 Fonteius Capito a primit Hispania Citerior (vezi cartea XLI, cap. XV).
- 121 După unii comentatori, finalul textului cărții XL ar avea o mare lacună. După ediția critică Weissenborn această supoziție nu e probabilă.

CUPRINSUL

CARTEA XXXI

I Scurt expozeu al evenimentelor istorice și considerații asupra celui de al doilea război punic, precum și asupra cauzelor războiului iminent cu Filip al V-lea, regele Macedoniei 7—8. *II* Soliile lui Attalus și ale rhodienilor expun la Roma primejdiile războiului iminent în Asia. Roma trimite soli în Egipt. Gallii boii atacă prin surprindere oastea lui Oppius 8—9. *III* Pregătiri pentru războiul cu Filip. Legatul M. Aurelius aduce la cunoștință consulului Laevinus situația din Grecia și Macedonia 9. *IV—VII* Distribuirea de loturi de pământ veteranilor lui Scipio Africanus. Alegeri de magistrați 9—13. *VIII* Senatul și poporul roman declară război lui Filip al V-lea. Distribuirea provinciilor și a armatelor. Discursul consulului P. Sulpicius; preparativele de război 13. *IX—X* Solii lui Ptolemaeus expun la Roma situația evenimentelor. Gallii insubri, cenomani și alte ramuri, instigate de carthaginezul Hamilcar, ridică din nou armele, asediind Placentia și Cremona. Senatul ia măsuri, trimițându-l acolo pe consulul Cornelius 14—16. *XI* Roma trimite o solie la Carthagina și la Masinissa, în legătură cu războiul din nordul Italiei și cu Macedonia. Solia lui Vermina solicită alianța Romei 16—18. *XII—XIII* Sacrilegiile comise la Locri și măsurile luate de senatul roman. Creditorii statului roman primesc pământuri pentru sumele împrumutate 18—20. *XIV—XV* Consulul P. Sulpicius debarcă în Macedonia. Primele ciocniri ale rhodienilor și ale lui Attalus cu Filip. Attalus despresoară Athena 20—21. *XVI—XVIII* Filip ocupă puncte strategice în Thracia și Grecia. Rezistența eroică a cetății Abydos; capitularea ei 22—25. *XIX* Carthagina dă satisfacție Romei pentru acțiunile lui Hamilcar. Roma primește ajutorul militar din partea lui Masinissa, pentru războiul cu Filip al V-lea 25. *XX* Lentulus sărbătorit pentru victoriile din Spania 26. *XXI* În regiunea Cremona, L. Furius obține o strălucită victorie asupra gallilor; descrierea bătăliei 26—28. *XXII—XXIII* Operațiile militare din Grecia; romanii și aliații cuceresc cetatea Chalcis 28—29. *XXIV—XXV* Filip atacă prin surprindere Athena; el promite ligii achaeice că va lupta contra lui Nabis, tiranul Lacedemonei 30—33. *XXVI—XXVII* Filip al V-lea este respins de la zidurile Pireului și Athenei. Romanii, ca represalii, pustiesc teritoriul Macedoniei 33—35. *XXVIII* Pleuratus, regele illyrilor, Amynander, regele athamanilor și Baton oferă romanilor sprijinul lor contra lui Filip al V-lea 35—36. *XXIX—XXXI* Liga pan-aetoliană ține adunarea la Naupactus; cuvîn-

țările trimisului macedonean, ale reprezentantului Athenei și ale lui Furius 36—41. XXXII Aetolienii declară că vor păstra neutralitatea 41—42. XXXIII—XXXVIII Filip al V-lea face pregătiri masive de război. Lupte de hărțuială. Lupta de la Ortolophos dintre cavaleria romană și cea a lui Filip al V-lea 42—49. XXXIX Filip se retrage urmărit de romani 49—50. XL—XLI Filip e atacat de dardani, de Pleuratus, regele Illyrilor și de aetolieni, precum și de athamani 50—53. XLII Aetolienii, învinși de Filip, sînt salvați de athamani 53—54. XLIII Luptele macedonenilor cu dardanii. Aetolienii trimit 6 000 de mercenari în Egipt 54—55. XLIV Cum își manifestă Athena ura față de Filip 55—56. XLV—XLVII Romanii și Attalus cuceresc fortăreața Gaurelion și alte orașe din Grecia, după un asediu ei cuceresc Ořeum; L. Furius pustiște teritoriul gallilor transpadani 56—60. XLVII—XLIX După lungi dezbateri la Roma se celebrează triumful lui Furius asupra gallilor. Se înființează noi colonii. În Spania proconsulul Cethegus repurtează o mare victorie asupra sedetanilor; alegerile de magistrați la Roma 60—63. L Se aduc din Africa cereale ieftine. Au loc serbări și se dau lupte de gladiatori; numiri și înlocuiri de magistrați, precum și prelungiri de comandă 63—64.

CARTEA XXXII

I Distribuirea provinciilor și a armatelor; semnele și arătările anunțate 67—68. *II* Romanii refuză argintul trimis ca tribut de Carthagina, nefiind curat; Carthagina repară greșeala; măsurile luate de Roma în legătură cu ostaticii carthaginezi și cu coloniștii din Narnia 68—69. *III* Consulii pleacă în provinciile lor. 2 000 de ostași romani transportați în Macedonia se plîng de situația lor 69. *IV*—*V* Filip asediază cetatea aetoliană Thaumaci, dar fără succes. Filip face noi pregătiri de război pentru campania de primăvară; el ocupă defileurile munților spre Antigonia; face joncțiunea cu oastea lui Athenagoras 69—71. *VI* După Valerius Antias, consulul Villius îl învinge în luptă pe Filip. Titus Livius neagă această afirmație 71—72. *VII* La Roma, consulul Lentulus prezidează alegerile; noii consuli sînt Scipio Africanus și P. Aelius Paetus. Măsurile luate de aceștia; completarea locurilor vacante din senat, trimiterea de noi coloniști etc. Cn. Baebius Tamphilus este bătut de gallii insubri. Noii magistrați aleși: T. Quinctius Flamininus și S. Aelius Paetus 72—74. *VIII* Romanii fac pregătiri de război; la Roma solia lui Attalus solicită sprijin contra lui Antiochus. Roma intervine la acesta pentru aliatul său 74—75. *IX*—*X* *Prodigia* anunțate. Flamininus debarcă în Epir; primul contact cu macedonenii 75—78. *XI* Trupele romane, călăuzite de epirotul Charopus, cad în spatele armatei macedonene; aceasta, intrată în derută, părăsește pozițiile 78—79. *XII*—*XIII* Flamininus îl urmărește prin Thracia pe Filip, în retragerea lui spre Macedonia 79—81. *XIV* Regele Amyntander cu oastea athamană cucerește cetatea Gomphi 81—82. *XV* Flamininus cucerește cetatea Phaloria, după un greu asediu 82. *XVI*—*XVII* Fratele lui Flamininus, L. Quinctius, cu flota romană, rhodiană și a lui Attalus atacă cetățile Eritrea și Carystos care capitulează 83—86. *XVII*—*XVIII* Flamininus părăsește asediul ce-

tății Atrax, cucerește în schimb alte orașe în Phocida 86—87. XIX Liga ahaică îl părăsește pe Filip și trece de partea Romei 87. XX L. Calpurnius Piso se străduiește să atragă de partea Romei liga ahaică, la adunarea de la Sycion 88—89. XXII Discursurile rostite de Aristenes, strategul ligii ahaice, și de praetorul roman, la adunarea ligii 89—93. XXII Liga ahaică hotărăște ruperea relațiilor cu Filip și alianța cu Roma, Rhodosul și Pergamul 93—94. XXIII—XXIV Flotele romană și aliată atacă fără succes Corintul; în schimb cuceresc Elatia 95—96. XXV Argosul și Corintul cad în mâinile lui Filip al V-lea 97. XXVI Romanii zădărnicesc complotul ostaticilor carthaginezi la Setia și Praeneste 98—100. XXVII—XXVIII Solia regelui Attalus înfățișează senatului la Roma. Masinissa trimite ajutoare. Alegerile de magistrați, distribuirea provinciilor și a armatelor; pregătiri intense pentru campania din Macedonia; lui Flamininus i se prelungește comanda 100—102. XXIX—XXX *Prodigia* anunțate. Se înființează cinci noi colonii romane: la Volturnum, Liternum, Puteoli, Salernum și Buxentum. Operațiile militare contra ligurilor și boiilor se încheie cu victoria consulului Minucius 102—104. XXXI—XXXVI Situația din Grecia. Flamininus continuă operațiile militare. Răscoala cetății Opuntia. Tratatul de pace între Filip și Flamininus; se acordă macedonenilor un armistițiu de două luni 104—110. XXXVII Tratatul de pace la Roma. Flamininus primește depline puteri în scopul păcii 110—111. XXXVIII—XL Filip cedează lui Nabis Corintul și Argosul; Nabis obține de la romani un armistițiu cu prilejul tratatelor 111—112.

CARTEA XXXIII

I—II Flamininus și Attalus își stabilesc cantonamentul de iarnă la Theba, capitala Boetiei 117. III—V Filip se pregătește din nou de război. Măsurile și manevre tactice și strategice ale ambilor adversari 117—121. VI—IX Bătălia de la Kynoskephalai din Thessalia; dezastrul de luptă, atacul general, dezastrul armatei macedonene 121—126. X—XI Romanii exploatează succesul, urmărindu-l pe Filip; pierderile suferite de macedoneni 126—128. XII—XIII Flamininus după ce îi acordă lui Filip un armistițiu de 15 zile îi comunică condițiile de pace. Neînțelegerile romanilor cu aetolienii. Romanii îi acordă lui Filip un armistițiu de patru luni 128—130. XIV—XV Acțiunile militare ale trupelor ahaice pe teritoriul Corintului 130—133. XVI—XVII Romanii asediază și cuceresc Leucada, capitala Acarnaniei, rămasă credincioasă lui Filip 133—134. XVIII Luptele rhodienilor și Pergamului cu macedonenii pentru Peraea 135—136. XIX—XX Dardanii invadează teritoriul Macedoniei; Filip îi alungă. Antiochus ocupă Coele-Syria, posesie a lui Ptolemaeus, precum și numeroase orașe din Cilicia. Rhodienii se opun expansiunii regelui Syriei 137—140. XXI Moartea lui Attalus, regele Pergamului; portretul lui Attalus. Situația din Spania 140. XXII—XXIII La Roma se celebrează triumful lui Cornelius și al lui Minucius asupra boiilor și ligurilor 141—142. XXIV Alegerile de magistrați la Roma; noii consuli sînt Furius Purpurio și M. Claudius Marcellus 143. XXV Se citește darea de seamă a lui Flamininus asupra războiului din Grecia

cu Filip. Se dau serbări. Se încheie pace cu Filip. În Hispania Citerior proconsulul Sempronius Tuditanus e înfrînt de celtiberi 143—144. **XXVI—XXIX** Distribuirea provinciilor și armatelor; *prodigia*; celebrarea triumfurilor; situația din Beotia; atrocitățile săvîrșite de beoțieni asupra ostașilor romani; măsurile luate de Flamininus în Beotia 144—149. **XXX** Expunerea condițiilor păcii romanilor cu Filip, regele Macedoniei 149. **XXXI** Aetolienii sînt nemulțumiți de aceste condiții 150—151. **XXXII—XXXIII** La Corint, Flamininus vestește cu prilejul serbărilor istiche eliberarea cetăților grecești de sub jugul lui Filip. Entuziasmul grecilor 152—153. **XXXIV** Întrevederea lui Flamininus cu delegații lui Antiochus și ai cetăților grecești din Asia Mică. 10 emisari romani cutreieră cetățile grecești, pentru a le anunța eliberarea 153—154. **XXXVI—XXXVII** Răscoala sclavilor din Etruria. Operațiile militare desfășurate de consuli romani împotriva gallilor insubri, a boiilor și a ligurilor; celebrarea triumfului lui Marcellus pentru victoriile obținute 156—158. **XXXVIII** Antiochus caută să-și subordoneze cetățile Asiei. Acțiunile militare desfășurate de el în acest scop 158—159. **XXXIX—XL** Negocierile romanilor cu Antiochus, pentru a opri expansiunea acestuia în Thracia și Egipt 160—161. **XLI** Antiochus însărcinează pe fiul său, Seleucus, cu reconstruirea cetății Lysimachia. O violentă furtună distruge flota lui Antiochus 161—162. **XLII** Se creează o nouă magistratură: *triumviri epulorum*: se înlocuiesc magistrații decedați. Sînt aleși consuli M. Porcius Cato și L. Valerius Flaccus. Au loc serbări 162—163. **XLIII** Distribuirea provinciilor și a armatelor, înrolări de noi trupe 163—164. **XLIV** Celebrarea primăverii sacre. Campania din Spania. Cei 10 emisari romani expun în senat situația din Asia; în afara primejdiei războiului cu Antiochus, și Nabis reprezintă un pericol. Flamininus e însărcinat cu înlăturarea lui Nabis. Hannibal îl instigă pe Antiochus contra romanilor trimițîndu-i emisari 164—165. **XLV—XLVII** La Carthagina, Hannibal face o serie de reforme prin care irită conducerea oligarhică a statului carthaginez; aceasta dă de știre Romei, care trimite emisari la fața locului 165—168. **XLVIII—XLIX** Hannibal părăsește în secret Carthagina și se refugiază la Antiochus. Emisarii Romei cer sancționarea lui Hannibal, ca dovadă de fidelitate. Aetolienii se desfac din alianța cu Roma 168—170.

CARTEA XXXIV

I—VII Se abrogă *lex Oppia* făcută pentru reprimarea luxului femeilor. Cuvîntarea lui M. Porcius Cato pentru menținerea acestei legi. Discursul consulului Valerius împotriva ei 173—184. **VIII—XIII** M. Porcius Cato pornește campania militară din Spania; el debarcă la Emporiae. Contactul cu căpeteniile illergeților; el își pregătește trupele pentru războiul cu celtiberii 184—189. **XIV—XVI** Descrierea bătăliei cu celtiberii. Victoriile lui Cato 190—193. **XVII—XIX** Luptele lui Minucius cu turdetanii 193—196. **XX—XXI** Supunerea altor triburi de celtiberi: sedetanii, ausetanii, suessetanii și lacetanii capitulează în fața lui Cato 196—197. **XXII** Consulul L. Valerius Flaccus izbîndește asupra boiilor în Gallia transpadană, la Litana; în Grecia, Flamininus declară

război lui Nabis. Adunarea aliaților la Corint. Cuvîntarea lui Flamininus 197—199. *XXIII* Discursul delegatului Athenei; atitudinea dubioasă a aetoliienilor: ei îi acuză pe romani de perfidie 199—200. *XXIV* Răspunsul lui Aristenes, strategul ligii achaice; acesta îi acuză pe aetolienii de trădare, ca și pe Nabis, și cere luarea de grabnice măsuri contra lor 200—201. *XXV—XXVI* Flamininus are o întrevedere cu emisarii lui Antiochus. Flamininus atacă mai întîi cetatea Argos; în urmă se hotărăște pentru asediul Lacedemonei. Nabis face pregătiri desperate de rezistență. El ia măsuri interne contra adversarilor săi politici, omorîndu-i 201—203. *XXVII—XXVIII* Descrierea luptelor cu prilejul asediului Lacedemonei 203—206. *XXIX* L. Qunictius Flamininus supune cetățile grecești de pe coastă; el asediază și cucerește Gythium 206—207. *XXX—XXXII* Nabis solicită o înțelegere cu Flamininus. Discursul lui Nabis: el are o atitudine semeață și acuzatoare față de romani. Răspunsul tăios al lui Flamininus, acuzîndu-l la rîndul său pe Nabis 207—212. *XXXIII—XXXV* Aristenes, strategul ligii achaice, îl sfătuiește pe Nabis să se supună Romei, pentru a se salva. Aliații Romei sînt de părere să se continue războiul 212—215. *XXXVI* Flamininus impune condiții grele lui Nabis 215—216. *XXXVII* Nabis expune poporului lacedemonian condițiile romanilor; adunarea poporului cere continuarea războiului 216—217. *XXXVIII—XL* Romanii continuă operațiile impresurării Lacedemonei; Argosul alungă garnizoana lacedemoniană din oraș. Flamininus îi acordă un armistițiu lui Nabis. La Argos se celebrează serbările nemeice, care sînt prezidate de Flamininus 217—219. *XLI—XLII* La Roma sosește darea de seamă a lui Flamininus, precum și a lui M. Porcius Cato; alegeri de noi magistrați: P. Cornelius Scipio Africanus și L. Sempronius Longus sînt noii consulii 220—221. *XLIII* La Roma sosește solia lui Nabis. Distribuirea provinciilor și a armatelor 221—222. *XLIV* La Roma se celebrează din nou primăvara sacră. Serbări; alegerile de censori; măsurile luate de aceștia; complotul lui Pleminius 222—223. *XLV* Se înființează noi colonii la Puteoli, Volturnum, Salernum, Tempa și la Crotona; *prodigia* anunțate 223—224. *XLVI—XLVII* Proconsulul L. Valerius izbîndește asupra gallilor insubri și boii. Celebrarea triumfului lui M. Porcius Cato asupra celtiberilor. În luptele cu boiul consulul îi învinge pe aceștia 224—226. *XLVIII—L* Situația din Grecia. Flamininus decide să părăsească Grecia cu toate trupele sale. Sărbătorirea lui la Corint 226—229. *LI* Flamininus retrage garnizoanele romane din Chalcis, Oreum, Eritrea, străbătînd Thessalia pe care o organizează 229—230. *LI—LII* Flamininus se îmbarcă la Oricum pentru Italia. Celebrarea triumfului la Roma. Descrierea acestei ceremonii 229—231. *LIII—LIV* Se înființează noi colonii romane la Thurium și în Bruttium; se ridică temple lui Faunus, lui Jupiter și Junonei; Scipio prezidează alegerile de magistrați; se celebrează serbările megaloeene și scenice; separarea spectatorilor după rang și straturi sociale 231—232. *LV Prodigia*; mari cutremure de pămînt; distribuirea proviziilor 232—233. *LVI* Ligurii și boiul ridică din nou armele, devastînd coloniile Luna, Pisae și Placentia. Minucius și L. Cornelius primesc misiunea reprimării răscoalelor 233—234. *LVII—LIX* La Roma Flamininus face darea de seamă asupra campaniei militare din Grecia. Sînt ascultate soliile cetăților grecești și ale regilor din Asia. Discursul lui Menippus, trimi-

sul lui Antiochus și răspunsul lui Flamininus 234—237. *LX* Trimișii Carthaginei anunță la Roma că Antiochus, instigat de Hannibal, face uriașe pregătiri de război; ei dau în vileag planul lui Hannibal 237—238. *LXI* Hannibal încearcă printr-un om al său, trimis la Carthagina, să-i atragă pe puni în războiul lui Antiochus contra romanilor 238—239. *LXII* Masinissa ocupă un teritoriu al Carthaginei; punii și numizii trimit emisari la Roma 240—241.

CARTEA XXXV

I—VII Operațiile militare desfășurate de armatele romane în Hispanii, în Liguria și evenimentele de la Roma în această vreme; răsunetul stîrnit în senatul roman de dările de seamă ale consulilor asupra campaniilor din Liguria și Gallia transpadană; măsurile luate pentru îngrădirea cametei 245—252. *IX—XI* Efectuarea lustrului; semne și arătări; înființarea coloniei Castrum Frentinum; alegerile de Consuli la Roma. Lupta dintre candidați. Operațiile militare desfășurate în Liguria 252—256. *XII* Planurile de război ale aetolienilor; adunările reprezentanților cetăților grecești la Naupactus; Dicaearchus raportează lui Antiochus, la înapoierea sa de acolo, ceea ce s-a discutat și hotărît 256—258. *XIII—XIV* Tratatările romanilor cu Antiochus al III-lea, regele Seleuciei, și situația politică a cetăților grecești din Asia Mică 258—260. *XV—XIX* Hotărârile pe care le-a luat Antiochus al III-lea, în consiliul său, în legătură cu războiul contra romanilor 260—265. *XX—XXII* Alegerile de magistrați de la Roma, distribuirea provinciilor și a armatelor noilor consuli și praetori aleși; pregătirile de război și ceremoniile de expiere de la Roma. Operațiile militare desfășurate în Liguria, Spania, Gallia și Achaia 265—268. *XXIII—XXIV* Pregătirile de război ale romanilor, alegerile de praetori și de consuli la Roma 268—270. *XXV—XXX* Expediția întreprinsă de Philopoemen, strategul ligii ahaice, împotriva lui Nabis, tiranul Lacedemonei; evenimentele din Grecia 270—277. *XXXI—XXXIII* Senatul roman trimite o solie în Grecia 277—281. *XXXIV* Planurile de război ale aetolienilor; aceștia ocupă orașul Demetrias. Zugrăvirea situației politice din cetățile Greciei 281—282. *XXXV—XXXVI* Asasinarea lui Nabis, tiranul Lacedemonei de către aetolieni 283—285. *XXXVII—XXXVIII* Campania aetolienilor; operațiile militare desfășurate de aceștia, pentru ocuparea cetății Chalcis 286—288. *XXXIX* Romanii încearcă să recucerească orașul Demetrias 288. *XL—XLI* Evenimentele din Roma; alegerile de magistrați romani 288—290. *XLII—XLV* Regele Seleuciei, Antiochus al III-lea, debarcă pe pământul Greciei; primele sale operații militare. Liga aetoliană se întrunește la Lamia. Antiochus și aetolienii întocmesc un plan comun de război contra romanilor și aliaților săi 290—294. *XLV—XLVII* Operațiile militare desfășurate de Antiochus în Phocida, Dorida și Beoția 294—296. *XLVIII—L* Manevrele diplomatice și tratativele întreprinse de Antiochus cu acheii și beotienii. Primele ciocniri ale trupelor romane cu armata lui Antiochus pe pământul Greciei 296—301.

CARTEA XXXVI

I—III Romanii fac uriașe preparative de război pentru campania împotriva lui Antiochus al III-lea, regele Seleuciei; flota romană e alcătuită din 180 de vase 325—309. *IV* Aliații romanilor trimit însemnate ajutoare pentru acest conflict; și Carthagina pune la dispoziția Romei în acest scop un număr de vase 309—310. *V—VI* Deciziile luate de Antiochus în consiliul său de război. Discursul rostit de Hannibal cu acest prilej; el e de părere ca războiul să se desfășoare în Italia, să fie atras și Filip de partea lui Antiochus 310—314. *VIII—XII* Operațiile militare întreprinse de Antiochus în iarna anului 191 î.e.n. 314—320. *XIII* Operațiile militare desfășurate de consulul Baebius și regele Filip, în Thessalia 320. *XIV* Marșul consulului M. Acilius în direcția golfului Maleus, pentru a face joncțiunea cu Baebius în Thessalia vestică 321—323. *XV—XXI* Bătălia romanilor cu Antiochus la Thermopylae 323—331. *XXII—XXIV* Romanii asediază și cuceresc orașul Heraclea 331—334. *XXVI—XXX* Tratatul întreprins de aetolieni cu romanii, pentru a obține pacea; asediul cetății Naupactus de către romani 336—339. *XXXI—XXXII* Evenimentele militare și politice din Pelopones; romanii cuceresc insula Zakynthos 340—342. *XXXIII* Operațiile militare încununate de succes ale lui Filip al V-lea ca aliat al romanilor; orașele cucerite de acesta 342. *XXXIV—XXXV* Roma acordă ur armistițiu ligii aetoliene, care trimite la senatul roman o solie. Filip al V-lea se consideră nedreptățit de romani în calitatea sa de aliat al acestora 343—345. *XXXVI—XXXVII* Atmosfera de la Roma în legătură cu mersul evenimentelor; hotărârile luate; semnele și arătările anunțate 345—347. *XXXVIII—XL* Operațiile militare desfășurate de armatele romane în Gallia și Liguria 347—350. *XLI—XLV* Lupta navală: flota romanilor și a aliaților contra flotei lui Antiochus; victoria e decisivă, datorită intervenției navei praetoriene 350—355.

CARTEA XXXVII

I—IV Hotărârile și măsurile luate de senatul roman în legătură cu războiul contra lui Antiochus; Scipio Africanul primește misiunea terminării acestui conflict. Solii regilor Egiptului, Ptolemaeus și Cleopatra, aduc la Roma felicitări pentru succesele obținute de romani în războiul cu Antiochus 359—364. *V—VII* Romanii cuceresc orașul Lamia și asediază Amphissa; tratativele de pace între romani și aetolieni; marșul armatei romane spre Hellespont. Ti. Sempronius Gracchus îi confirmă lui Scipio Africanus loialitatea lui Filip al V-lea față de romani în conflictul cu Antiochus 364—367. *VIII* Uriașele pregătiri de război făcute de Antiochus 368. *IX* Cum au fost desfășurate operațiile militare ale armatei romane împotriva lui Antiochus pe teritoriul Hellespontului 368—369. *X—XI* Operațiile militare navale desfășurate de Polixenidas, comandantul flotei lui Antiochus și dezastrul flotei rhodiene, comandate de Pausistratus 369—372. *XII—XIII* Operațiile navale ale flotei romane întreprinse împotriva flotei lui Antiochus 372—375. *XIV—XV* Sosirea

la Pireu a lui L. Aemilius Regillus, noul comandant al flotei romane, ca succesor al lui Livius; la Samos are loc consiliul de război 375—377. *XVI—XVII* Campania desfășurată de armata romană pe teritoriul Lyciei (Asia Mică) 377—379. *XVIII—XXIV* Seleucus, fiul lui Antiochus, asediază Pergamul. Capitala regelui Attalus este despresurată datorită eroiceilor acțiuni ale trupelor ligii achaice. Cum s-a desfășurat bătălia navală la gurile riului Aspendus, între flota romană și cea a lui Antiochus 379—387. *XXV* Tratatul încheiat de frații Scipioni cu Prusias, regele Bithyniei 387—388. *XXVI—XXX* La Myonnesus a avut loc marea bătălie navală între flotele romană și aliată și cea a lui Antiochus; dezastrul suferit de Antiochus 389—395. *XXXI—XXXIII* Romanii exploatează succesul; consecințele bătăliei navale de la Myonnesus. Trecerea romanilor în Asia 395—398. *XXXIV—XXXVI* Antiochus întreprinde tratative pentru a obține pacea de la romani 398—401. *XXXVII—XLV* Marea și decisiva bătălie terestră de la Magnesia, între romani și Antiochus; descrierea cîmpului tactic, a dispozitivului de atac, a fazelor bătăliei; victoria romanilor; exploatarea succesului 401—413. *XLVI—XLVIII* La Roma se celebrează triumful lui Acilius asupra aetoliilor; alegerile de magistrați romani; situația operațiilor militare din Spania 413—415. *XLIX* La Roma sosesc delegații de la aetolienii pentru a trata pacea 415—416. *L—LI* Distribuția provinciilor și a armatelor noilor consuli și praetori aleși 416—418. *LII—LVI* Tratatul dus de regele Antiochus al III-lea, regele Seleuciei, cu senatul roman în vederea păcii; deciziile luate de senatul roman în legătură cu situația cetăților din Asia Mică cu care au luptat pro sau contra romanilor. Discursul regelui Eumenes 419—428. *LVII—LIX* Operațiile militare desfășurate de armatele romane în Liguria și Hispanii; înființarea coloniei Bononia; alegerile de censori la Roma. Cum au fost celebrate la Roma triumfurile lui L. Aemilius Regillus asupra ligurilor și a lui L. Cornelius Scipio Asiaticus asupra lui Antiochus 428—431. *LX* Evenimentele din Creta; operațiile militare desfășurate de armata romană în Thracia 431.

CARTEA XXXVIII

I—VIII Evenimentele din Aetolia; operațiile militare desfășurate de liga aetoliană în Athamania. Cum au asediat și cucerit romanii orașul Ambracia. Tratatul de pace încheiat de liga aetoliană cu consulul roman M. Fulvius 435—444. *IX—XI* În ce condiții au încheiat romanii pacea cu aetolienii 444—447. *XII—XVII* Expediția armatei romane împotriva triburilor gallilor gallati din Asia Mică. Istoricul gallilor gallati 448—456. *XVIII—XXIII* Episodul bătăliei dintre armata romană și gallii tolisoboi 456—464. *XXIV—XXVII* În continuare, romanii desfășoară campania împotriva ramurii gallice a tectosagilor din Galatia (Asia Mică) 464—469. *XXVIII—XXXIV* Alegerile de censori de la Roma. Descrierea evenimentelor și a situației politice a polisurilor din Grecia 469—476. *XXXV—XXXVI* Evenimentele din Roma din anul 189 î.e.n.; alegerile de magistrați, distribuția provinciilor și armatelor noilor consuli și praetori; efectuarea lustrului 476—487. *XXXVII—XXXIX* Deciziile și măsurile luate de senatul roman în legătură cu cetățile și

regatele din Asia: încheierea păcii cu Antiochus 478—483. *XL—XLI* După înfrângerea gallilor gallati. Manlius se înapoiază la Roma; atmosfera din cetatea romană 483—486. *XLII* Evenimentele politice din Roma; alegerile de magistrați romani; distribuirea provinciilor și a armatelor noilor consuli și praetori 487. *XLIII—XLIV* Evenimentele din Ambracia; conflictul dintre M. Aemilius și M. Fulvius 488—489. *XLV—L* Se stîrnește conflict în senat în legătură cu acordarea triumfului lui Manlius. Cuvîntarea lui Manlius împotriva acuzațiilor aduse în legătură cu desfășurarea campaniei sale împotriva gallilor gallati 489—499. *LI—LX* Lui Scipio Africanus și fratelui său, Asiaticus, li se intentează procese; Africanus se exilează voluntar la Liternum, unde moare. Asiaticus, condamnat, moare în temniță 499—511.

CARTEA XXXIX

I—III Campania romanilor împotriva ligurilor. Istoricul gallilor cenomani 515—517. *IV—V* La Roma se celebrează triumful procinsulului M. Fulvius pentru înfrângerea aetoliienilor 518—520. *VI—VII* Evenimentele de la Roma; alegerile de magistrați; celebrarea triumfurilor lui Manlius asupra gallilor gallati; serbările care au avut loc 520—522. *VIII—XIX* Procesul bachanalelor; cercetările întreprinse și măsurile luate 523—537. *XX—XXI* Operațiile militare desfășurate de armatele romane în Liguria și Hispanii 537—538. *XXII* Serbări la Roma. Gallii transalpini trec în ținutul veneților 539—540. *XXIII—XXIX* Expunerea cauzelor războiului romanilor cu Perseus, regele Macedoniei; primele ciocniri dintre macedoneni și romani. Celebrarea triumfului lui Manlius; sclavii se revoltă; răscoala sclavilor e înăbușită în sînge 540—550. *XXX—XXXI* Operațiile armatelor romane desfășurate în Liguria și Hispania 550—553. *XXXII—XXXVII* Evenimentele din Grecia; polisurile grecești trimit solii la Roma și în Macedonia. Filip al V-lea retrage garnizoanele din orașele Thraciei, potrivit dispozițiilor date de senatul roman. Tratatul duse de senatul roman cu liga achaică, pentru a o atrage în alianță cu Roma 553—561. *XXXVIII—XXXIX* Distribuirea provinciilor și a armatelor noilor consuli și praetori aleși; lupta electorală pentru un loc de praetor 561—564. *XL—XLIV* M. Porcius Cato; portretul acestuia; vestita lui censură; situația din Italia și Hispanii; celebrarea de triumfuri; înființarea de noi colonii 564—570. *XLV—XLVI* Alegerile de magistrați romani; celebrarea de *ludi funebres* 570—572. *XLVII—XLVIII* Sosec la Roma solile din partea cetăților grecești și din Macedonia; ele expun în fața senatului roman misiunile incredințate 572—574. *XLIX—LII* Episodul morții lui Philopoemen, strategul ligii achaeice, prins în cursă de messenieni 574—579. *LIII* Evenimentele din Macedonia. Moartea lui Hannibal și a lui Scipio 579—580. *LIV—LV* Triburi de galli transalpini imigrează în nordul Italiei; senatul roman le interzice intrarea în Italia. Războiul cu istrii. Colonii 580—582. *LVI* Evenimentele din Hispanii; alegerile de magistrați romani; *prodigia* anunțate 582—583.

CARTEA XL

I—IV Se distribuie provinciile și armatele noilor consuli și proprietari; semnele și arătările anunțate. Sosesc la Roma soliile cetăților grecești și ale regilor Eumenes al Pergamului și Pharnaces al Pontului. Evenimentele din Thessalia: Filip al V-lea îi suprimă pe urmașii lui Herodicus, căpetenia thessalienilor 587—590. *V* Situația de la curtea lui Filip 591—592. *VI—XV* Conflictul dintre cei doi fii ai săi, Perseus și Demetrius. Argumentele aduse de Perseus în fața lui Filip al V-lea, pentru a dovedi vinovăția lui Demetrius. Cum se apără Demetrius: el respinge acuzațiile aduse de fratele său, Perseus, ca nefiind întemeiate 592—606. *XVI* Mersul evenimentelor și operațiilor militare în Liguria și Hispanii 607—608. *XVII—XIX* Litigiul dintre Carthagina și Masinissa, regele Numidiei, arbitrajul Romei. Situația din Liguria. Evenimentele din Roma: alegerile de magistrați, distribuirea provinciilor și a armatelor; semnele și arătările anunțate 608—611. *XX—XXIV* Sosesc la Roma solii lui Eumenes, regele Pergamului, ai lui Ariarathes, regele Cappadociei și ai lui Pharnaces, regele Pontului; expunerile făcute de aceștia în senatul roman; suprimarea lui Demetrius de către unelele fratelui său, Perseus 611—616. *XXV—XXVIII* Mersul operațiilor desfășurate de armata romană în Liguria 616—620. *XXIX* La Graviscae se înființează o nouă colonie romană. Găsirea cărților regelui Numa 620—622. *XXX—XXXIII* Campaniile militare romane desfășurate în Hispania 622—625. *XXXIV—XXXVI* Evenimentele din Roma, alegerile de magistrați, distribuirea provinciilor și a armatelor romane noilor consuli și praetori aleși; dezbaterile din senat în legătură cu armatele din Hispanii 626—630. *XXXVII—XXXVIII* Se înființează noi colonii romane: triburi de liguri apuseni sînt colonizate pe teritoriul samnit 630—632. *XXXIX—XL* Operațiile militare desfășurate de armatele romane în Hispanii 632—635. *XLI* Campania armatei romane în Liguria; succesele obținute 635. *XLII* Mersul evenimentelor și operațiilor militare în Liguria 636—637. *XLIII—XLIV* Evenimentele din Roma: alegerile de magistrați, distribuirea provinciilor și a armatelor noilor consuli și praetori aleși 637—639. *XLV—XLVI* Alegerile de censori; conflictul dintre noii censori; cuvîntarea lui Caccilius Metellus, pentru aplanarea conflictului 639—642. *XLVII—LII* Operațiile militare desfășurate de armatele romane în Hispanii. Censura lui Fulvius și a lui Lepidus 642—647. *LIII* Romanii obțin noi succese în războiul din Liguria 647—648. *LIV—LVI* Episodul morții regelui Filip al V-lea; succesiunea lui Perseus la tronul Macedoniei 648—651. *LVII—LVIII* Triburile de bastarni invadează Macedonia 652—653. *LIX* Evenimentele de la Roma: celebrarea triumfului lui Fulvius, alegerile de magistrați; semnele și arătările anunțate 653—654.

Redactor resp. de carte: Elena Curtov
Tehnoredactor: Iacob Eugen

*Dat la cules: 27. 06. 1962. Bun de tipar: 12. 09. 1962.
Tiraj: 4000+75 exemplare broșate și 1000+25 exem-
plare legate. Hirtie: semivellină de 65 g/m². Format:
54×84/16. Coli editoriale: 45,16. Coli tipar: 48. A.:
00987. Indici de clasificare zecimală: pentru biblio-
tecile mari 9(37), pentru bibliotecile mici 9.*

Tiparul executat sub comanda nr. 5812 la Între-
prinderea Poligrafică Cluj, str. Brassai 5—7,
Cluj — R.P.R.

VOR APARE

Deac, Augustin

Mișcarea muncitorească din
Transilvania, 1890—1895

Soboul, A.

Istoria Revoluției Franceze

În colecția „Pagini din istoria
universală”:

Rosenzweig, D.

Comuna din Paris

* * *

Bezîmenski, L. A.

Generalii germani cu și
fără Hitler

Lei 25